The Department of Public Enstruction, Bombay.

KÂDAMBARÎ,

BÂNA AND HIS SON.

EDITED BY

PETER PETERSON, B.A., BALL. COLL., OXON.; M.A., D.Sc., EDIN.;

ELPHINSTONE PROFESSOR OF SANSKRIT, BOMBAY.

PART 162 with tord, NOTES.

THIRD EDITION.

Registered under Act XXV of 1867.

130 m b apac THE DIRECTOR GENERAL

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPOT.

1899. (All rights reserved

BOMBAY SANSKRIT SERIES NO.

Acc. No. 23196
Date 14. 6. 56.
Call No. Sabkay Ban/Per
INTRODUCTION.

That Bana wrote the first part of Kadambarî forms a large fraction of the total amount, of our knowledge with regard to him. It will be convenient, therefore, to begin this introduction with an analysis of the book itself. There will follow an estimate of its worth as a work of imaginative art, an account of all that is known of the author, and a statement of the chief features of the present edition.

THE STORY.

THERE was once a king, of incomparable splendour and power, called Súdraka, who reigned in Vidisa, a city on the banks of the Vetravati river. Surrounded by wise counsellors, and with mighty princes of his own age for his companions, this king shunned the pleasures of the harem, and spent his days in manly exercise and in pursuit of the liberal arts. Once upon a time, as he sat at early morning-tide in his Hall of Audience, it was told him that there stood at his door a wondrous Chândâla girl, come from the south country, with a parrot in a cage, which she desired to offer to the king. And the king bade her be admitted. Whom when the king saw, he marvelled that such grace and beauty should be found in a Chandala woman. "Was it that the Creator, in fashioning her, feared defilement should he lay his hands upon her, that her beauty shows no trace even of his subduing hand?" And, as he wondered, the girl bent low, while an attendant who accompanied her, gave the king to know that this was his master's daughter, sent to lay at the king's feet a parrot "skilled in all the Śāstras, a student and composer of literature in all its branches, good at riddles, able to imitate all musical instruments, clever in the dance and with the dice, knowing well how to soothe angry women, and versed in all the marks that tell the hidden qualities and fortunes of elephants, horses, men and women, by name Vaisampayana." With these words he set the parrot before the king, when the bird bending his right foot in homage, saluted king Sûdraka with a verse composed in his honour. Much marvelling what this might mean, the king turned to his counsellors, and learned that there was here no great occasion for wonder. "Parrots every one, the king included, knew could be taught to say anything. If what the court had just heard were not a lesson carefully repeated by rote, perhaps the parrot had heard it in a previous life. Or, if this explanation failed, it must be remembered that there was a time when parrots could speak as well as meu—a gift they lost through Agni's displeasure about the time when the tongues of elephants where turned round in their mouths with a like result."

Just then there fell on the ears of the still marvelling king the sound of the mid-day conch. He rose to go from the Audience Hall, and with a movement that seemed to shake the earth, the assembly broke up. The king gave orders that the Chandala girl and Vaisampayana should be cared for, and passed according to rule to the exercise ground, the bath, the temple of Siva, the eating room, and again to the Hall of Audience. There he sent for the parrot, and while Vaisampavana spoke at length of the courteous treatment he had received in the inner apartments, bade him pass from that, and relieve a curiosity which was growing every moment, "Tell us from the beginning the story of your birth. Where were you born? Who gave you your name? Who was your mother? Who was your father? How came you to know the Vedas? How is it that you know the Sastras? Whence did you acquire your skill in the arts? Is all this the remembrance from a previous life? Or is it a boon? Or are you some great being concealed in the form of a parrot? Where did you dwell? How old are you? How did you come to be imprisoned in this cage? How did you fall into the hands of a Chândâla girl? How is it that you have come here?" The parrot thought a moment, and said: "My lord. the tale is long; nevertheless, if you will, listen to it."-(pp. 1-18.)

The Parrot speaks.

In the Vindhya forest there is the hermitage of Agastya, and near it a lake, on the western shore of which stands a salmali tree.

There I was born, my mother passing at the moment to the other world on account of severe pains of labour. My father controlled his natural sorrow, and was both father and mother to me, until one fatal day I heard the noise of hunting, and crouching besides my father, in the vain hope that he could protect me, saw the forest animals in wild confusion, followed close by a troop of Sabara men, with their king, Matangaka, at their head. This prince's name I learned afterwards. They rested and refreshed themselves at the foot of the tree, and so passed us without doing us hurt. But one old Sabara man, of villainous aspect, had marked how the salmali tree was the home of countless birds. Staying behind his comrades, he slowly climbed the tree, and wringing the necks of the young birds he found in nests, he threw them on the ground. My father who might have saved himself by flight, perished in the vain attempt to shelter me, under his wings from one who was a second God of Death: and I rolled with his corpse to the ground. There, since it was not vet fated that I should die, I fell on a heap of dry leaves, and, basely leaving my father's body, I took refuge in the roots of a tamala tree before that ruffian descended to the ground. He came down, gathered up his prev, and went his way. And now my terror was succeeded by a mighty thirst. Slowly and painfully I made for the lake, which stumbling as I did at every step, I should never have reached, but that help was at hand.—(pp. 18-36.)

At that very moment Hârita, the son of Jâbâli, a great sage who dwelt in the neighbouring hermitage, came past on his way to bathe in the lake. He saw me, had compassion on me, and bade his companions take me down to the shore of the lake. With his own hand he forced a few drops of water into my mouth, and so brought life back to me. And when Hârita had bathed, and duly worshipped the setting sun, he bore me to the peaceful hermitage which was his home. There we found the holy Jâbâli sitting, with his attendant disciples, at the foot of a red asoka tree. And, as I mused on the holy peace that seemed to reign in the hearts even of insens the beings in this happy hermitage, Hârita, first embracing the feet of his father, sat himself down at some little distance. And all these sages turned their eyes on me. But while Hârita told how and where he had found me, the

holy Jabali hearing their talk, turned round, and looking at me with a glance that seemed of itself to wash me clean, was like a man who slowly and with an effort recognizes something he has known before. At last he spoke, and said: "This one, too, is reaping the fruit of his own misconduct." For so great is the power of penance in that holy man that, with an eye divine, he takes ken of past, 'present, and to come, and surveys the world as if it were in the hollow of his hand. And all, amazed, besought him to say what these words might mean. But he, knowing that the tale was long, bade them mark how the day was now far spent, and sent them away to their evening devotions. Me, too, he bade them care for, promising that I should remember all I had then forgotten, when he should unfold the story of my former life. And when all was done, and the sages again gathered round him, this he spoke:—(pp. 36—49.)

Jabali (as reported by the Parrot) speaks.

In the city Ujjayinî there reigned a king, called Târâpîda. The yoke of his kingdom he laid on his minister, Śukanâsa, who bore it lightly, and devoted himself to those manly exercises and plêasures which—otherwise a disgrace to a king—are an ornament to him who has satisfied his subjects and fulfilled the duty of protecting the whole earth. But one thing was wanting to Târâpîda's happiness. He had no son. Surrounded as he was by thousands of princes, he felt himself alone: having eyes he knew himself to be blind: though on him the whole world rested, there was none on whom he himself could rest.

The name of Târâpîḍa's queen was Vilâsavată. One day going to visit his queen, he found her lying on her couch with all the marks of great and recent sorrow. To his eager and loving inquiries as to the cause of her distress, she herself could give no answer, but her favourite attendant Makarikâ told how Vilâsavatî had long been mourning her barrenness, so that it was with difficulty that her attendance could persuade her to go about her daily tasks, and how that very day, going out to worship Mahâkâla on the fourteenth day of the month, she had heard the priests in the temple recite the terrible words in the Mahâbhârata which declare that there is no heaven for the childless, that a son alone can save the soul from hell.

The king was silent for a little space: then he bade Vilâsavată consider that all things that happen to a man are fated, being nothing more than the natural results of his past life. Nevertheless let her, remembering how prayer had been answered, be instant in her supplications and services. Then, after some natural expressions of his own regret, he bade her establish her soul in firmness and righteousness, remembering that fearless virtue bringeth boundless gain, and, with his own hand wiping the tears from her eyes, he comforted her as best he might.—(pp. 50-65.)

And so time passed away, till once that the king dreamed a dream in the early morning. He thought he saw the full-orbed moon (Chandra) entering into the body of Vilâsavatî as she lay asleep on the terrace of the palace. Rising, he sent for Sukanâsa, and told his dream. When, oh wonder! it appeared that Sukanâsa, too, had dreamed a dream, in which he saw a Brahmin, of wondrous mien, clothed all in white, laying a lotus (pundarîka) in the lap of his wife, Manoramâ. Sukanâsa knew that in dreams "coming events cast their shadows before," and knew, also, that dreams seen in the early morning never deceived. And so they two went and cheered Vilâsavatî with the glad tidings.

Not many days after Vilasavata, by the mercy of God, conceived. and, day by day, was less unable to conceal her state from her curious waiting women, the chief of whom, by name Kulavardhana, one day sought out the king as he sat in confidential talk with Sukanasa, surrounded by his attendant vassals, and whispered into his ear the discovery she had made. The king's eye, sparkling with joy, fell on Sukanasa, who at once knew that the dream had come true. But the king, hardly believing that such happiness could be his, dismissed his court, and rewarding Kulavardhana with rich presents, went with Sukanasa to visit Vilasavati. "My queen," he said, Sukanasa wishes to know whether what Kulavardhanâ has said be true." And, when the queen would not answer, Târâpida jested with her on the numerous signs she bore in her own person to confound her, even should he hold his peace. But Sukanasa bade him not distress his queen, and went to his own house. And the king stayed that night with Vilâsavatî.

And "when the time of the delivery was fully come," Vilásavatî, whose every wish had been carefully attended to, brought forth a son. And the city rejoiced from the king down to the cowherd. About the same time Manoramā bore a son to Sukanāsa. The name chosen for the king's son was Chandrāpīḍa, after the dream; and Sukanāsa, consulting the king's pleasure, called his son Vaišampāyana. And so the childhood of Chandrāpiḍa passed away.

But, when he grew up to be a lad, the king had built for him a hall of learning, ourside the city, where he confined him, like a young lion in a cage, with Vaisampāyana, and masters of every art. And daily did Vilhsayatī and Tārāpida, with a small retinue, visit the college to inquire into the progress of their son.—(pp. 65—77.)

All these pains were not thrown away. Chandranda excelled in every art and manly exercise. Nor was Vaisampayana far behind his friend. And they two were joined in the closest bonds of friendship. Neither could be for a moment without the other. Vaisampayana followed Chandrapada's every step as the day follows the sun.—(pp. 65—77.)

At last, one day, when ten years were gone, and Chandrapila was now sixteen years old, Târâpîda called to him the chief of his army, Balahaka by name, and bade him take with him a company of horse, and bring home the prince. And with Balâhaka he sent, for Chandrapida's use, a wondrous horse, born from no mortal mother, but sprung straight from the sea, which he himself had got as tribute from the king of the Pârasîkas. Its name was Indrâyudha, and when Chandrapida saw it, he felt in his heart that this was no common steed, but concealed, under the form of a horse, some divine being enduring a curse. And he feared to mount it. But Indrayudha, as if he knew what was in Chandrapila's heart, looked at the prince, beat the ground with right forefoot, and uttered gentle neighs. And Chandrapida, taking courage, mounted. Through streets crowded with admiring men and love-struck jesting women, he passed to the palace where his father sat in audience; and when his father saw Chandrapida bending low at the far end of the hall, he raised himself in his seat and stretched out his arms, and, calling his son eagerly to him, embraced him. Vaisampayana, too, the king embraced, as if he had been his own son. And Chandrapida refused the seat offered him near his father's throne, but sat down on the ground, Vaisam-

payana sitting a little way off. Then, when they had remained there a little space, Târâpîda dismissed them, bidding them go and cheer the hearts of Vilâsavatî and the other queens. When he had received his mother's embrace, Chandrapida went to see Sukanasa, and thence passed to the place destined for himself, where, having first provided that Indrayudha's stall should be near his own sleeping apartments, he bathed and ate, and so that eventful day wore to its end. Next morning Chandrapida was up betimes to the hunt. Returning at mid-day, he rested, dined with his attendant princes, himself tended on Indrayudha, and visited his father. In the morning of the next day the chamberlain. Kailasa, brought him from the queen a serving girl, whom the queen earnestly recommended to Chandrapila's favour. She was the daughter of the king of the Kulutas, and had been taken while yet an infant, when Târâpîda stormed the Kulûta capital. Since then Vilâsavatî had brought her up as her own daughter, and now she gave her to Chandrapida, beseeching him not to regard her as a common attendant, to cherish her as a child, to keep her as he would keep his own soul from wicked men, to look on her as a pupil, to trust her as a friend. And the girl-her name was Pattralekhâ-from that day forward was Chandrapida's loved and trusted personal attendant.

After the lapse of a few days, Chandrapida to whom Sukanasa had in the interval addressed a speech full of wise counsel, was inaugurated as Yuvaraja, and dismissed with a suitable force on a Digvijaya expedition. For three years he wandered over the earth, extending his conquests in all directions to the forests that fringe the circumfluent sea. Beginning in the east, he thus went round the globe as one goes round the image of a god, keeping it ever on his right, till once upon a time he conquered and took the capital, called Suvarna, of the Kirâtas, who dwell on Hemakûta.—(pp. 77—119.)

One day, while there, he mounted Indrayudha, and set out to hunt. And, as he roamed through the forest, he chanced to come upon a Kinnara pair who had come down from the hills. They fled at this their first sight of man, and Chandrapida, eager to see what manner of beings Kinnaras night be, followed in hot pursuit. A few paces of Indrayudha left him alone, and thinking every moment that the prize was in his hand, Chandrapida had:

travelled fifteen yojnaas before he drew rein. Then, marvelling at the folly which had led him on this useless quest, and with much misgiving as to how he was to find his way back, he turned his horse's head, and set out on his return journey to his camp. He soon, however, became aware that, both for Indrayu dha and for himself, some little rest was desirable: an l his attention being at the moment caught by a buffalo track which, he judged, led to water, he followed it, and came out on the banks of the beautiful lake Achehoda, at the sight of which he felt that his labour had not been thrown away.

He had rested there and refreshed himself and his borse, and was now minded to go, when he heard, coming from the northern bank of the lake, a strain of unearthly melody, mingling with the sound of a Inte. In Iravudha had heard it even before himself, and stood listening with ears erect, as if wondering whence this song in a desert place should be. Chandrapida looked in the direction of the voice, but could see nothing. Only the song continued without a break, and Chandrapida saddled Indrayudha, and, preceded by the forest deer, themselves attracted by the song, he made for the northern shore of the lake. There he found an empty temple of Siva, with an image of the fourfaced god, and bending low before the image, a maiden, wondrous white. from whom the song was proceeding. He sprung down from his horse, and gazed upon her motionless till the song should cease. Then, when the song was over and the lute was still, the maiden rose, and after doing due obeisance to the image of the god, turned to Chandrapida and bade him welcome. And leading him to her hermitage, she spread out her simple fare, to which the senseless trees contributed, dropping of their own accord their fruit into the begging bowl she held up to receive it. And to her Chandrapida rejuctantly told who he was, and how he had come there. When he pressed her in return to tell her story, and why she abode in that desert place, she fell to weeping bitterly. But when Chandrapida besought her to forget a request that so much pained her, she controlled herself, and bade him hear, if he desired to do, why it was that she had abjured the world.-(pp. 119—136.)

The story of the Maiden found on the shore of the Achchhoda lake.

You have heard of the heavenly nymphs—the Apsarases. There are fourteen families of them; one is that born from the mind of Brahma;

a second was the offspring of the gods; another came from Fire (Agni); another from Wind (Pavana); another from the nectar (Amrita) when it was churned; another from water; another proceeded from the rays of the sun : another from the rays of the moon : another rose up out of the ground; another came forth out of the lightning-flash; another was fashioned by Death (Mrityu); another was made by Love (Makaraketu). But the last two arose in this wise :- Daksha Prajapati had, among his many daughters, two, called Muni and They wed with the Gandharvas, and the thirteenth Arishta. and fourteenth families of the Apsarases were their children, forming two branches of the Gandharvas. Muni bore Chitrasena and fourteen other sons: but the sixteenth, Chitraratha, was above all his brethren. He has obtained rule over all the Gandharva tribes. He dwells in the Kimpursha Varsha, not far from this Bharata Varsha, on Hemakûta, the great range that divides the two. He made this forest, and called it by his own name, and this lake was dug out by him, and called the Achchhoda lake, and this i mage of Siva is his.

But Arishta bore Tumburu and five other sons. Of these the eldest, Hansa, was put by his cousin, Chitraratha, at the head of the second Gandharva tribe. He too dwells on Hemakata. He took to wife Gauri, of the race of Apsarases, descended from the moon, and therself as pure and white as the moon's light. And of these two I am the unhappy daughter—they called me Mahasveta, so white was I. And I grew up the darling of the palace, till step by step, as the honey month comes to spring, and the fresh leaves to the flowers, youth came to me.

One day that I had come to this lake to bathe, and was wandering about in the grove with my maidens, I was drawn by an odour, like that of no earthly flower, to a part of the grove, where I saw a young muni of wondrous beauty, who wore, as his ear-ornament, the flower whose odour had drawn me near him. And when I saw him, love subdued me to him as the flower-time subdues the bee. But my heart was heavy with the thought that sages are beyond the power of love, and I was minded to turn and flee from the place before he should have

noticed me. But, alas, love and my evil doom would have their way ! He saw me, as I bent low in reverence before a figure that seemed to me divine, and, in the eyes of wonder he turned on me, I saw written, as with letters, the love at first sight he too felt. When I found power to move, I approached a second ascetic youth, his attendant, who was following him at some little distance gathering flowers, and asked him who this youth was, and what might be the wondrous flower he wore in his ear. He smiled at my foolish eagerness, but told me his friend's story. Lakshmi herself saw one day the great sage Svetaketu as he bathed in the Mandakini stream : and, seeing. desired his beauty, and straightway, without other intercourse, hore him a son. The youth I admired so much was that son. His mother gave him to Svetaketu, who called him Pundarika, from the lotus on which Lakshmi was sitting when she caught sight of Svetaketu. That day being the " Fourteenth" he and his friend had come to worship Siva on Kailasa, and on their way the goddess of the Nandana forest herself had given to Pundarika the flower which had so raised my curiosity. At first he would not wear it; but she persuaded him.

As we talked, Pundarika approached us, and, taking the flower from his ear, fixed it in mine. I felt a tingling in both ears, and he was so confused that without knowing what he was doing, he let fall his rosary. I caught it before it reached the ground, and quickly threw what seemed to me to be his own dear arms round my neck. Just then a servant came from my mother to warn me that the time for returning to the house was at hand, and to bid me retire to bathe. I moved away as unwillingly as an elephant at the first touch of the goad. And, as I did so, that second youth chid his friend and bade him see to it that I took not away with me his heart, as I was taking his rosary. Thus pressed, I gave him my own necklace for his rosary. and he did not perceive the fraud. When I reached home, I mounted the palace terrace, and, gazing in the direction made happy by his presence, gave myself up to this new emotion. While I stood there, my betel-nut bearer, Taralika, who had gone down to the lake with me, but had lingered behind, came and told me that the youth, of whom I was thinking, had secretly followed hor, and after many eager questions with regard to myself, had torn a leaf from a tamala tree that stood near, squeezed the juice out on a stone, and, using that juice, had, with the point of the nail of his little finger, written on a piece of his barkdress a message, to be given to me. I took the leaf from her hand, and read the cunning words which the young ascetic had found to suggest, without betraying, his love. And evening found me eagerly questioning Taralika about all those things. At evening it was told me that one of the ascetic youths we had seen in the wood was at the door. It was Kapinjala, Pundarika's friend: and with much apparent shame and confusion of face, he told me of Pundarîka's sad condition. Stealing away from Kapinjala, who with great difficulty found him again, he had laid himself down in a remote corner of the shore of the lake. Kapinjala's taunts could not move him: no appliances Kapinjala was master of could relieve the fever of his friend's love, and in despair he had come to confess the truth to me. and ask my help. His words filled me with a secret joy, but before I could answer, a visit from my mother was announced, and Kapinjala hurriedly departed. My mother, who had heard that I seemed ill, came and went without my understanding anything of what was passing : and I, in talk with Taralika gave myself up to divided counsels. Should I, like a base-born maiden, abandon shame, cease to lay hold on firmness, do outrage to my modesty, and despise the tongue of censure? Or should I resist the impulse of a love unsanctioned and unknown by father and mother and all in authority over me? The night, and the moon, and the month of spring, decided the unequal contest. But it was not till Taralika implored me to abandon a restraint which might cost me my life that I set out, accompanied only by her, to meet here my love Pundarika.

As I came near the place, I heard sounds of loud lament, and pressing eagerly forward, I could soon distinguish Kapinjala's voice upbraiding Pundarika for his cruelty in leaving his friend to live without him. Distracted by fear, I reached the spot, and there saw the lifeless body of my love Pundarika.—(pp. 136—168.)

Break in Mahasveta's Tale.

But, as she conjured up in memory that dreadful scene, Mahasseta, overcome with emotion, fainted away. Chandrapida supported her as

she fell, and fanned her with the corner of her own garment wet as it was with tears; and, when she came to herself, he besought her not to continue a story which caused her so much woe. But she went on as knowing that the remembrance of the thing could in no way be worse than the thing itself. She had survived the knowledge that Pundarika was no more. And there had ensued a wondrous circumstance which was the spark which kept alive the flame of hope in her. That, too, she would tell him of.—(pp. 168—169.)

Mahûśvetû's Tale is resumed.

I resolved to die, and I bade Taralikâ bring logs for the funeral pyre. But as I uttered the words, I was aware of a divine figure descending from the sky in white raiment, who took up the body of Pundarika, and in a voice deep as a drum, said to me: "My child, Mahâśvetâ, you must live, for you will meet him again."

So saying, he flew up into heaven, and Kapinjala followed hard after him. When Kapinjala went, it was as if my love had gone a second time. My sorrow flowed out afresh. And to this day I know not what it is that has befallen me, and whether I should die or live, Only I have—since Hope is Lord of all—taken the jar, the bark-dress and the rosary of my beloved, turned my back upon the world, and crept a poor suppliant to the feet of Siva, the lord of the three worlds and the succour of all that want.—(pp. 169—173.)

End of Mahasveta's Tale.

Thus having told her tale, she covered her face with the corner of the white bark-dress she was wearing, and unable longer to control her tears, sobbed aloud. Mahāśvetā's grace and beauty had made conquest of Chandrāpiḍa before he heard her story, and now he was melted with pity for her. Ho besought, her, however to take comfort, and on no account to dream of putting an end to her life. That is a useless proceeding and a path travelled only by fools. If father, or mother, or friend, or husband be dead, sorrow may kill the survivor; but if it does not, why should he kill himself? That is a selfish shrinking from sorrow, which is of no profit to the dead man. It cannot bring him to life again. It adds nothing to the merit, which is all he has to trust to. It will not help him to heaven; it cannot keep him

from hell. He must go to the place his own deeds have appointed for him: and the guilt of self-slaughter is incurred for nothing Living, you can help both him and yourself by the customary oblations; dead, you will be of use to neither. And he reminded her of how many of the wives of gods and heroes themselves, such as Rati, and Prithâ, and Uttarâ and Duḥśalâ and others, had survived the death of those dearest to them. Besides, had she not in the voice from heaven a sure ground of hope that Puṇḍarika and she would meet again?

As they thus talked, the sun himself bent low, as if in sorrow at the tale. Night came on, and Mahâśvetâ, after worship duly done, lay down on her couch of bark. Chandrapida, too, spread for himself a bed of leaves and lay down, much marvelling at the power of love. Unable to sleep, he was minded of that Taralika of whom Mahâśvetâ had spoken as her companion, and, coming to the holy maiden, he asked why Taralika had deserted her. "You remember," said Mahâśvetâ, "the race of the Apsarases, whom I described as sprung from the Moon? The king of the Gandharvas, Chitraratha married Madirâ from that stock. They have a daughter, called Kâdambarî, who is my dearest friend, and who, to the dismay of her parents, persists in a resolve that she will not marry so long as I am in my present desolate condition. This very morning the sorrowing king and queen sent a chamberlain, by name Kshiroda, to me to entreat me to use my influence with Kadambari, and I have sent Taralika back with him to give weight to my entreaties to Kâdambarî that she should not oppose herself to her father's will."

By this the moon was risen and the night far advanced. Seeing that Mahâśvetâ had fallen asleep, Chandrâpìḍa turned to his own couch and lay down with many thoughts in his mind of the story he had heard, and of his own absent friends. In the morning Taralikâ appeared, attended by a Gandharva youth, called Keyûraka, and told Mahâśvetâ that Kâdambarî would by no means be turned from her purpose. And after long thought, Mahâśvetâ sent Keyûraka away, bidding him say that she would come herself and do what was fitting. Then turning to Chandrâpîṭla, she invited him to come with her to Hemakûṭa, and see all that was to be seen there. On the

morrow he might return. His friendship had already comforted her: and she besought him to stay with her a little yet. Chandrapida readily consented, and together they set out for Hemakûta.—(pp. 173—182).

When they came there, they went to the princess' own apartments, and passing through a world of women, came upon Kâdambarî as she was pressing Keyûraka with questions about the stranger he had seen with Mahaśveta. And when Kadambarî and Chandrapida met face to face, Love entered the heart of the one and Love's own brother the heart of the other. Meanwhile Mahâsvetâ told Kâdambarî who Chandrapida was, and spoke of his great kindness to herself. Water was brought, and Kâdambarî herself rose and washed the feet of Mahasveta, drying them with the end of her garment: while her companion. Madalekhâ, performed that office for Chandrapida. Then Kâdambarî, after much pressing, stretched out her hand to give Chandrapida the betel-nut. And when he stretched out his hand to take it, it seemed as if Kâdambarî were already bestowing her hand on the prince. Hurriedly she drew back her hand when she had given him the betel-nut, and taking another, she gave it to Mahasveta. A quarrel between a starling called Kalindi and a parrot, by name Parihasa, who came fluttering through the room, in mutual flight and pursuit, supplied material for a jesting conversation, in which Chandrapida took part. Kadambari had joined her two pets in marriage: but that morning Kalindi had come upon Parihasa engaged in close private talk with Kadambari's betel-nut bearer, and since then she had resolutely cast off her husband. Chandrapida professed to have, in the outer world, heard all about the loves and jealousies of Kadambari's starling and parrot; and he playfully asked why Kadambari did not come to the rescue of the poor starling, who might well have died under such a desertion, and protect her against a wretch so hase as thus to leave her.

Note.—This incident, unmeaning enough to our ideas, is an instance of that preparation of the mind of the hoarse for incidents which are to follow, which is so dear to Hindu writers. Into Chaurdrapida's own mouth is put a condemnation by anticipation of the cruelty he was himself, so fate would have it, to be guilty of: and Kadambari, could she have read the fitters, would have seen in the deserted starling a type of her own condition. Beaders of the Vässuradattà will remomber that in Subandiu's tale the story of the heroine's love for Kandarpaketu is put in the mouth of a suka who is explaining to a jealous striki the cause of his absence.

As they jested, a chamberlain came in to summon Mahasveta to the king and queen. Rising to go, she asked where Chandrapida might wait for her; and on Kadambari's assuring her that the house and all within it was at her friend's disposal, she bade him go to the pleasure-hill in the garden near Kâdambarî's palace. And Kâdambarî mounted to the terrace, abandoning herself to self-reproaches at the easy conquest this stranger seemed to be making of her maiden heart. Nor could Chandrapida dismiss from his mind the hopes and fears and wild surmises with which the demeanour of the Gandharva princess had filled him. Mounting, the one to the summit of the pleasure-hill, the other to the terrace of her palace, they, looked at and looking, let the day go past unnoticed. When night came, Chandrapida was suddenly aware of a celestial whiteness that filled the sky, and much windering what this might be, he in a little perceived approaching him Madalekhâ, attended by Keyûraka aud Taralikâ, who brought him, with many a courteous message, a necklace of pearls from Kâdambari. The jewel was no common one. Got at the churning of the ocean, it was given by the Lord of Waters to Varuna, by him to the king of the Gandharvas, from whom Kâdambarî had it. She besought Chandrapîda to wear it, and to honour it in the wearing, as Vishnu disdains not to shed a new lustre on the Kaustubha gem. Chandrapida took the necklace, and had much talk with the messenger concerning Kâdambarî. Then dismissing them, he mounted again his watch tower; and Kâdambarî on her part ascended her palace terrace, and showed, by many a sign, the ascendancy which the God of Love was gaining over her.

The sun went down in a blood-red sky, and darkness hid the lovers from each other's sight. Slowly they descended, Kâdambarî from the terrace, Chandrâpîda from the pleasure mound. And now the stars had begun to shine athwart the darkness, and after them the moon, apparent queen, was covering all things with her silver mantle, when Keyûraka announced to Chandrâpîda that Kâdambarî was about to visit him. Close on Keyûraka's steps she came, attended by a scanty retinue, with no insignia of her royal birth, a single string of pearls her only ornament, her body stained pure white with sandal-wood-powder, a single flower in her ear, and in garments

all of white. Chandrapida sprung to meet her; but she, smiling sweetly, sat down on the ground. Rejecting Madalekha's entreaty that he would keep his place, Chandrapida sat down on the ground beside her. Disregarding a further hint from Madalekha that he might presume to offer something mere than more courtesy, he answered all Kâdambari's eager queries concerning Târâpida and Vilâsavatî and Sukanâsa and Ujjayinî and Bharata Varsha, and the world of mortals. And when at last weary of this discourse Kâdambarî called to her Keyûraka and her attendants, and went to her chamber.

In the morning Chandrapida again visited Kâdambarî, whom he found listening to a recitation from the Mahâbhārata, and, by the mouth of Mahâsvetâ, represented his anxiety to revisit his camp. "Let him go," said Mahâsvetâ. "Is not the affection that has sprung up between you two as independent of place as is that between the lily and the sun?" Kâdambarî gave the permission asked for, and sent some of her own people to escort the prince back to his camp. He found his followers at Mahâsvetâ's hermitage, they having tracked him there by the marks of Indrâyudha's feet.

The night that followed was a sleepless one for Chandrapida; but in the early morning he was cheered to see Keyûraka approaching his tent. Keyûraka brought him greeting from all at Hemakûta, and the necklace of pearls which Chandrapida, it seemed, had left behind him. Mahâśvetâ too sent a message bidding the prince return, and adding the significant fact that Kadambari was ill. Before his people Chandrapida confined himself to general inquiries as to the health of Kâdambarî and Mahâśvetà: but, making a pretext of a visit to his stables, in which his visitor alone accompanied him, he pressed Keyûraka to tell him truly in what way Kâdambarî had spent the day of his departure. Keyûraka's description of her love-sick state for the moment dispelled the doubts which were torturing Chandrapida: and calling out a horse! a horse! he made ready to pay the visit sought for. Placing Vaisampayana in charge of the camp. and with Pattralekhâ mounted behind him on Indrayudha, he made rapidly, with a small band of picked horsemen, for Hemakûta. Arriving he was told that he would find Kâdambarî in an arbour on the shore of the lake in the palace garden : and there he saw her endeavouring in

every way to apply some remedy to the fire of love that was consuming her. Keyûraka introduced Pattralekhâ to the princess: and Chandrâpîda, with a heart still tossed in uncertainty, made trial of Kâdambarî's disposition to him in a speech of double meaning. To it Kâdambarî herself could find no words of reply; but Madalekhâ answered for her. The reply, however, so subtle had Chandrâpîda's own words been, left him in no better case than he had been before, and after a long conversation with Mahâśvetâ, he again took leave. Pattralekhâ he left behind him at the request of Kâdambarî.—(pp. 182—221.)

On his return to the camp, Chandrapida found that the messenger had come with a letter from Tarapida, in which the king complained of his protracted absence, and ordered him to set out on his return so soon as the letter should reach him. Vaisampäyana also had received a similar message from Sukanasa. Not stopping even to dismount, Chandrapida gave the signal for departure. But first he enjoined Meghanāda to wait at the hermitage for the arrival of Pattralekhā, and charged him with a message for Kādambarī, to be entrusted to Keyūraka, who would, Chandrapida deemed, probably escort Pattralekhā when Kādambarī sent her away. Then Chandrapīda, leaving Vaisampāyana in command of his camp, with orders to follow him slowly, set out for Uijayinî.*

His unexpected arrival there gave great joy to all; but to Chandrapìda himself it seemed as if his palace, the city, nay, the great globe itself, were empty without Kâdambarî. He could only sit down and wait, as best he might, the arrival of Meghanâda and Pattralekhâ.

In a few days they came: and Chandrapiqa's first care was to take Pattralekha apart, and put close questions to her with regard to her stay in the palace. In the middle of Pattralekha's description of how Kâdambari to her unburdened her love-sick heart, and of her own carnest entreaties to be allowed to go and fetch Chandrapiqa, Bana's tale comes to an abrupt conclusion.—(pp. 221—237.)

^{*} Note.—On the way he visited a shrine of Durgà in the keeping of a Dravida ascetia, whose uncouth ways gave him much amusement. The incident, though treated at great length, is rather more irrelevant than any of the other excrescences that disfigure the book, and need not be more than referred to here-

The Story continued.

The continuation of Kådambari by the author's son begins without a break in the middle of Pattralekhâ's account of the heroine's despairing lament. Kådambari does not believe that Chandrapida can be induced to come: she fears that, were he with her, he would be less considerate than his image in her heart: and she has vowed a vow to Mahâśvetâ, who in vain dissuaded her from such a rash insult to the God of Love, that she will not give her hand in marriage while her friend's distress continues.

"Musing on the marvellous power of love," Pattralekhâ continues, "I besought her to control herself, and again declared that I would bring you. Reviving at the sound of your name, she called her attendants and dismissed me, saying: 'Pattralekhâ, I do not wish you to go. I know not how I shall live without you. Nevertheless, if this be your wish, do according to your desire.'"

Chandrapida was answered: but Pattralekha, with down-turned head, added her earnest entreaty that her lord would treat the ill-starred Kādambarî with more consideration than he had yet shown her. Chandrapida, with whom all doubt was now over, was feebly defending himself on the plea that Kādambarî or her maidens should have been more explicit, when a door-keeper entered with a message from Vilâsavatî, who had heard of Pattralekhâ's arrival, and desired to see her. At the same time she sent loving reproach to her son for having failed to visit her for some little time. Stifling the reflections raised by this message as to the struit he was in between his duty to his parents and his love, Chandrapida went with Pattralekhâ to his mother's place, and there spent that day. Night brought him no rest. Day and night he was tormented with the pain of separation, keen distress on Kādambari's account, and utter perplexity as to how he could arrange to leave Ujjayini.

Matters being in this state, one day that he had left the city and was wandering along the banks of the Siprå, he saw on the opposite bank a troop of horsemen, the foremost of whom he judged to be Keyûraka. So it proved to be: and Chandrâpîda with difficulty getting through, in a mechanical way, the rest of that day, as soon

as he could contrive to be alone with Pattralekhâ and Keyûraka, bade the latter say what message he brought from Kâdambarî and Mahâśvetâ. But he brought no message: only a description of Kâdambarî's grief at the tidings (taken to her by Keyûraka when he returned from having escorted Pattralekhâ back to the camp) of Chandrâpîda's departure for Ujjayinî—a description which proved so harrowing that Chandrâpîda fainted away. And when he came to himself, amidst regrets that he had been so blind, and fears that it was now too late, and misgivings as to how he should contrive to get away, he resolved to return to Kâdambarî. But all that night he was tormented with the anxieties of his position.—(pp. 239—262.)

In the morning he heard a rumour that the camp had come as far as Dasapura. Catching at the thought of consulting Vaisampavana. and disregarding Keyûraka's earnest prayer that he would make no delay, but set out at once, he sent for Meghanada and bade him escort Keyûraka and Pattralekhâ to the place whither Keyûraka had previously brought Pattralekhâ from Kâdambarî. By the mouth of Keyûraka he besought Kâdambarî to do nothing rash: and Pattralekha he sent as an earnest of his own fixed intention to follow. At the same time he gave Pattralekhâ a loving message for Kâdambarî, and comforted Pattralekhå herself in the sorrow she left at this separation from her master. When they had gone, Chandrapida, following them with his mind, went to his father's palace to ask leave to go to meet Vaisampayana. There, to his glad surprise, his father broached the subject nearest to his own heart, declaring that the time had come when Chandrapida should marry. Glad at heart, and believing that nothing but Vaisampayana's arrival now stood between him and his dearest wish, Chandrapida spent that day. And when night fell, he set out in the light of a full moon to go to meet the camp. On the way he bethought him, as a merry trick, of taking his friend unawares. Covering his head, he rode into the camp, and asked, as he swept by the tents without stopping, in what direction a stranger should look for Vaisampayana's tent. But the only answer he got was from weeping women, exclaiming, "Good sir, why do you talk thus idly? How should Vaisampayana be here?" Smit with dismay,

he rode wildly on, more than half unconscious, till he reached the middle of the camp. By this time a great crowd, recognizing Indra yudha, had gathered: and the chief men in the camp besought the prince to dismount, and, under the shade of a neighbouring tree, hear the story they had to tell, assuring him, in the meantime, that his friend was not, as he feared, dead.

Their story was briefly this. In obedience to Chandrapida's orders that he should not distress the army by a forced march home, Vaisampayana halted for one day at the place where Chandrapida had taken leave of him. Early in the morning of the next day he gave the signal to break up the camp and set forth. "But first mindful of the sanctity of the Achchhoda lake, and bethinking himself that none of us would even in our dreams ever see that heavenly region again, he invited us to come and bathe with him there as a fitting beginning to our journey. As we strolled on foot along the shores of the lake, we became aware of a strange change which had passed over Vaisampayana. He stood voiceless and motionless before a certain arbour there, like one who has caught sudden sight of a brother, or son, or friend, long absent, until losing all control over his limbs, he sank down and wept bitterly, while in his set face we fancied we saw the rising remembrance of things long gone by. He seemed like one seeking what was lost. To all our entreaties to rise and come away he remained obdurate, and at last we left him there at his own earnest entreaty. He swore by your name that if he could have averted the grief this must cause you and the king and the queen, and Sukanasa and Manorama, he would have done so; but a power, not his own, restrained him. He could not leave that place and live."

Chandrapîda, on hearing this strange story, was lost in painful surmises as to the causes which could have prompted such an absolute and wholly premature abandonment of all worldly ties on the part of Vaisampayana. But in the midst of his distress, he was glad to think that there could now be no question of refusing him leave to revisit the country of the Gandharvas. He must get leave to go in search of Vaisampāyana. He would find his friend, and accompanied by

him, again visit his love. Vaiśampâyana's unexplained desertion was in the meantime distressing; but where Vaiśampâyana was, there was Kâdambaıî also.

Under the influence of these mixed emotions, Chandrapida slowly re-entered the city, which he found already agitated by rumours of the strange hap which had befallen his friend. As he dismounted at the door of the palace, he was informed that Tarapida, with his queen, had gone to visit the minister. He followed : and as he entered the house, was well-nigh unmanned to listen to Manorama's loud lament for her son. Summoning up his courage, he entered and sat down, not daring to approach his father. Târâpida, who saw him enter, had time to utter a few mournful sentences, hinting at fault in his own son as the only possible explanation of such conduct on the part of Vaisampayana, when Sukanasa, his face darkened with mingled sorrow and anger, as when lightning tells of the quick approach of the rains, protested against such injustice to Chandrapida. The moon might be hot and fire cold, the sun darkness and night day, but no fault could be in Chandrapida. The blame was with that disposition, fickle as the wind, which had led his son into a crime of ingratitude and desertion, for which no language of reprobation was adequate to describe. Vaisampayana was one of those worms, begotten of the body, which nature sometimes produces. He had proved a baneful plague, a poisonous snake, a destructive portent. Let the king waste no thought on such a monster, but repair the injustice he had but now done to Chandrapida.

The king modestly dissented from this way of looking at what had happened. To offer suggestions to the Biāhmin was, he felt, as if one should attempt to light up a fire with a farthing candle, or kindle the sun by means of the daylight, or cool nectar with lumps of ice, or fill the sea with rain. Nevertheless, he could not but sorrowfully reflect on the change that might have passed over his once virtuous son. In this moving world is there any one who can pass unchanged through the fatal period of youth? And what reason was there to suppose that a change in Vaisampāyana, and not in Chandrāpīda, had led to this disaster? After all they knew no more than that

Vaisampayana had remained by the lake Achchhoda. Let him be brought back: it would be time then to consider where the fault lay.

And now Chandrapida tearfully besought Sukanasa to obtain for him, from his father, an order to go in search of Vaisampayana, as the only atonement the Brahmin could prescribe for the fault he had committed in incurring the displeasure of his father. This Sukanasa did: and the king musing a little, and considering that there was no other way to bring Vaisampayana home, and that Vilasavati could not but consent to her son's going on such weighty cause, gave the required permission, and after embracing his son and bidding the minister see to it that the astrologers duly found a lucky day for an expedition which would lead the prince so far, passed to his own house. But Chandrapida, after taking leave of his mother, called the astrologers to him, and ordered them in secret thus: "You are about to be consulted by my father or the minister Sukanasa. Frame your answer so that there need be no delay in my setting forth." To which they replied: "As the stars stand you ought not to go. But when royal business is in hand, the will of a prince is time. In such a case, we need not inquire closely into the days. Time depends on the king." Whereupon Chandrapida bade them say that the morrow would be a suitable day. This they promised to do: and soon after returned to say that all things had been done as Chandrapida desired. and that his expedition was to set forth on the morning of the next day. So, not without difficulty Chandrapiqa wore through another night in Ujjavinî.

In the morning his mother performed for him the usual auspicious ceremonies, and sorrowfully bade him adieu, first taking a pledge that he would, this time, make no delay, but go straight to his friend, and return with him at once. And when his mother had released him, he passed to his father's palace, where Târâpîda bade him take not too much to heart his father's fears with regard to him, bewailed his evil fortune in that, at the moment when he wished to see his son married and crowned king in his stead, it had become necessary to part with him, and exhorted Chandrâpîda to do the work to which he had addressed himself as expeditiously as might be. Then followed

a farewell visit to Śukanâsa and Manoramâ, and Chandrâpida was at last free to gallop out of the town. He made no halt at the camp which had been prepared for him on the banks of the Siprâ, but rode for a space of about three gavyûtis without drawing reins. Spending the night in a place where water and fodder were good, he started again next morning before daybreak: and from there he rode day and night, reckless of hunger, thirst, heat or weariness, with no thought but of Kâdambarî, until he was overtaken by the burst of the rains, when he must needs travel only by day.—(pp. 262—304.)

When he had done well-nigh two-thirds of hisjourney, he saw Meghanâda returning. Pattralekhâ and Keyûraka, despairing, when the rains came, of Chandrapida being able to overtake them as he had promised, had sent him back. He had not been as far as the Achchhoda lake. Sad at heart, Chandrapida rode on, and now approached the Achchhoda lake. Fearing that shame might induce his friend to flee from him, he posted his men in guard over the four sides of the lake, and advanced alone on horseback. But nowhere could he find any trace of Vaisampayana. Perplexed as to what course he should follow, and distracted with the thought of all that might be involved in this delay to Kadambari as well as to himself, he resolved to go to Mahâśvetâ's hermitage in search of news. He found the holy maid seated at the door of her cave, supported by Taralika, and weeping bitterly. To his eager inquiry as to whether he was to gather that some great evil had befallen Kådambarî, Taralikâ answered not a whit, only she sat gazing in the face of her weeping mistress.

At last, in a voice broken with emotion, Mahâśvetâ spoke: "Prince, why should Taralikâ take my place. I am that Mahâśvetâ who found a tongue for her previous woe. Listen to this new one. When I heard from Keyltraka that you had left Hemakûţa, I came back here to practise renewed and severer austerities. And here I saw ayoung Brâhmin much resembling you, who looked as if the soul had gone out of him, and was ever, with trembling lips and eyes full of tears, gazing all about him, with an empty look, as if in search of something he had lost. When he saw me, a great change came over

him. I had never seen him before: yet it was as if he recognized me. Eagerly he ran to meet me, and said: 'Fair lady, only such deeds as answer to one's birth, or age, or form can escape censure in this world. Why, with such pains, do you follow the example of perverse fate, and join things which nature had sundered, wasting a body tender as a flower in penance? Such toil, endured with a view to future happiness, fits well enough him who has enjoyed the good things of this life, and is now old and ugly. But not beauty like yours. Your pain distresses me. If such as you show themselves averse to the pleasures of sense, then love, indeed, bears his bow in vain, the moon climbs the heaven to no purpose, lotuses may cease to bloom, useless is the coming of the spring, of no avail the forests, the moonlight is an idle thing, river-banks and the Malaya wind have lost their charm.'

"Then I, whose heart had, since I knew Pundaríka, been detached from all worldly things, hurriedly went elsewhere without so much as asking the youth who he was. And I charged Taralikâ to keep him away from me, telling her that I knew some great evil would happen if he disregarded my wish in the matter. So some days went past, until one night, as I lay sleepless, I saw him stealing towards me and thought bitterly to myself how, if he but laid a hand on me, I must needs kill myself, and so lose the fruit of all my weary waiting for my love Pundarika. But he crept to my side, and said: 'Moonfaced one, see how love and the rising moon are banded to slay me, I come to you for shelter. Save me, helpless and hapless as I am My life is in your hands. Is it not the duty of ascetics to save those who fly to them for help? If you do not yield yourself to me, the arrows of the god and the rays of the moon will make an end of me.'

"Then I cursed that wanton youth, and bade him assume a form that should better suit his grossness than the human shape he disgraced, 'Become a parrot,' I said, and at my word, like a tall tree cut at the roots he fell lifeless on the ground. It was only then, from his weeping attendants, that I learned that he was your friend."

Mahâávetâ ended, and bent low her head, bedewing the ground with silent tears. The heart of Chandrâpîda, as he listened to her story, had grown heavy with the thought that Kâdambarî was lost

to him, and now, like a bud ripe for opening when a bee has stung it, burst in two. And at that moment, while Mahasveta, Taralika Chandrapî la's men, the princes, and even the horse Indrayudha (who looked as if he were about to forsake his nature), were mingling their laments over Chandrapida's lifeless body, Kadambarî stepped into their midst. She had heard from Pattralekhâ of Chandrapîda's intention: and, drawn to him as the tide is to the moon, she had made a pretext of a visit to her friend Mahasveta. And now, and in loverike attire, with ornaments and flowers, attended by Keyûraka and Madalekhâ, and holding Pattralekhâ by the hand, she came to meet him who was now a senseless corpse. When she saw him, she fell face forward towards the ground. Madalekhâ bore her up, so that she did not fall completely. But Pattralekhâ let go her hand. and herself fell senseless on the ground. Even after Kadambari had come to herself, she remained in a strange stupor: and when Madalekha besought her to give vent to her grief in tears, she laughed and spoke as follows:-- "Foolish girl, how should my heart break now, if it did not break before? And why speak to me of mother, or father, or friend, or servant? These names concern the living. But I am about to die, and why should I soil with tears the body for whose sake this divine one came here, and for whose sake he has given up his breath? His face is set heavenwards : shall I let fall ill-omened tears? Why do you bid me take thought for my life? Death is life to me now : and life death. If you love mo. prepare the funeral pyre." Then, after giving directions for the disposal, among her friends and others, of her pet flowers and animals. she threw her arms round Mahasveta, and said, "Dear friend, von have a hope that enables you to bear from day to day torments worse than death. With me it is different. Dear friend, farewell," And as she spoke, she sat herself down, and took Chandrapi la's feet in her lan-It was as if the touch of her hands had brought life back to the dead. For, at the moment, there streamed from the body a great light that whitened all the place, and immediately in the sky a "bodiless" voice was heard, as it were dropping nectar: "Child Mahasveta, again I hid you be of good cheer. Your Punclarika's body is incorrupt, and awaits in my world the day that will reunite you. And for this body of

Chandrapida, know that the separation of the soul, which has taken place, is the effect of a curse. Till the curse shall pass away, you must guard it as you would guard that of a yogi who had for a time changed his body. The fire must not purify it. Water must not drown it. Nor must you leave it. Preserve it with care till that happy meeting."—(pp. 304—317.)

Hearing this voice, all that stood round, save only Pattralekhâ, marvelled what this might be, and stood like figures in a carving, with fixed eyes staring into heaven. But Pattralehkâ, as if the touch of that light had brought back remembrance to her, rose hurriedly and ran to the horse Indrâyudha. Taking him out of his keeper's hands, she said: "Let what may happen to me, you cannot let your lord depart on this far journey alone (without a vâhana or vehicle)." Then, with him, she plunged into the lake.

No sooner had Pattralekhâ and Indrâyudha disappeared beneath the waters, then there rose from the lake a young ascetic who ran to Mahâśvetâ, and said: "Daughter of the king of the Gandharvas, do you know me ?" Mabâśvetâ had already turned fixedly her eyes, dimmed as they were with tears, on the stranger, and now thus asked, she threw herself at his feet. "Kapinjala, I know you now. Tell me who it was that took Pundarika into heaven. Why did he take him? What has become of Pundarika? Where is he now? Why have you let so long time pass without sending me word, and why do you come now alone ?" He smiled, and said: "He who took your friend up into heaven vouchsafed no answer to my cries, 'whither do you bear my friend,' but pased, followed closely by me, among the heavenly hosts until he reached the world of the moon. There he laid down the body of Pundarika, and turned to me and said: 'Kapinjala, know me for the Moon, This friend of ours, when yielding up his life through love, cursed me, who had done him no harm, and prayed that I might, in more lives than one, endure in this Bharata Varsha the pangs of unsuccessful love. Indignant at the outrage, I, without reflecting, saids 'And you shall share my joys and sorrows.' But when my anger passed away, I saw all that had happened between your friend and Mahâsveta. Now Mahâsveta is of my own race. And this is her chosen husband. He and I must, if the words 'in more lives than one' are not to fail of their purpose, live at least twice in the world of men. Therefore have I brought his lifeless body here where it will be kept free from corruption. Do you go and tell all this to Syetaketu. His power is great and may devise a remedy for these things.'

As I passed quickly along the heavenly path, blinded with sorrow for the loss of my friend, I had the misfortune to run over a choleric Vain anika, who glared at me, and said : Knave, proud of your good works, since in the broad path of the sky you have run over me like a horse, be a horse, I fell at his feet, and telling him the cause of my distraction, asked forgiveness. In gentler frame of mind, he said : 'What is said, is said, and must be fulfilled. But this much I will do for you. The curse shall last only till the death of him whose horse vou may become. Then bathe, and you shall find yourself free.' Then I made this request: 'The friend I have lost is, with the Moon, about to be born in the world of men. Grant that I, when I become a horse, may be with them.' And he mused a little, and said: 'This your great love has melted my heart. I see that the Moon is about to take on him sonship to Tarapida, king of Ujiayinî, who has long done penance to obtain a son. And your friend, Pundarîka, will be the son of his minister, Sukanûsa. Do you be the horse of the young prince.' He ended, and I fell into the sea. Thence I emerged a horse. But I did not forget the past, That is why I brought Chandrapila, when in pursuit of the Kinnara pair, to this place. And the youth whom you ignorantly cursed, was Pundarika himself."

When she heard this, Mahasveta beat her breast, and fell to the ground. But Kapinjala bade her not blame herself, but remember that the greater part of her trial was over, and so endure to the end. Mahasveta, more composed, asked after Pattralekha. But Kapinjala knew nothing of what had happened to her after she had with him plunged into the lake. He was about to proceed to Svetaketa, before whose eye the three words lie manifest: and from him he hoped to learn where Chandrapida or the Moon now lived,

what new birth Vaisampayana or Pundarika was passing through, and what had become of Pattralekha. So saying, he flew up into the sky.

Kådambarî and Mahâśvetâ took counsel together, and resolved to wait where they were, in expectation of the glorious issue promised them by the heavenly voice, and now confirmed by Kapinjala's story, so long at least as the body of Chandrapida should remain incorrupt. And Kadambari, with the help of Taralika and Madalekha, tended the body, and putting off her gay apparel, bathed and clothed herself in white raiment and took no food that day. In the morning she assured herself, by inquiries made of Madalekha, that desire was not cheating her, and that no change had passed over the form she loved; and when she was satisfied of this, she summoned the attendant princes and showed them the body of their lord. Next day her confidence was great, and she sent Madalekhâ to tell her father and mother al that had happened, but to say that she did not wish them to come to her, lest at sight of them she should not be able to restrain tears that would be an ill-omen for the future. This message Madalekha took and returned. And so the little company remained until the close of the rains again opened up the roads. Then one day Meghandda came to Kâdambarî, as she sat with Chandrapîc'â's feet in her lap, and told her that messengers had come from Tarapida and Vilasavati inquiring after their son. He had been anxious to spare Kadambara the pain of receiving them, and had told them all that had happened. But they refused to go without having seen with their own eves Chandrapida, Kadambari, realizing for the first time the distress and anxiety of Chandrapida's parents, bade Meghanada introduce the messengers. And when she saw them, she would have had them conceal the truth from the king and queen, until such time as Chandrapida should himself confirm so incredible a story. But they refused to do this and the only precaution Kadambari could take was to send with them a youth named Tvaritaka, who had been Chandrapida's follower, and could bear personal testimony to the truth of the account delivered to the messengers .- (pp. 317-33).)

The anxious Vilâsavatî had gone to the temple of the Mothers to offer up gifts for her son's safe return when word was brought her that

the messengers were returning. From the temple itself she saw them coming, with the townspeople crowding around them, all eager to hear news of their friends who had gone with Chandrâpîda. Her heart foreboded ill. When the messengers said only that they had seen the prince but that Tvaritaka would tell the rest, she burst into loud wailings over the son, whom she now concluded to be dead, and then swooned away. And now the king, to whom word had been brought, came where Vilâsavatî was, and pouring a flood of tears over her as if to bring her out of her swoon, raised her and placed her at his side, with his nectar-dropping hand caressed her forehead, her eyes, her checks, her breasts and her arms, and gently, in a voice broken with tears, said: "Queen, if indeed some evil thing has happened to Chandrapîda, you do him dishonour by tears that would befit a more vulgar grief. If he be dead, fear not lest I should bid you live. Rather will I die with you. But first let us hear what message these men bring."

So spoke the king and an attendant summoned Tvaritaka, who began to tell his tale. But when he came to speak of the bursting of Chandrapida's heart, the king stretched out his hand and would hear no more. With wild laments, he bade prepare the funeral pyre. Vilâsavatî forgot her own pain, and held her husband in her arms, and Tvaritaka called out, "Sire, though his heart be broken, the prince still lives; listen while I tell out the tale." When he had heard the whole, the king turned to Sukanasa, who, like a true friend, suppressed his own grief, and comforted the king by many confirmations of the wondrous tale drawn from old legends. Straightway the king resolved to go where the body of his son was, and followed by all his people, save a few left to guard the town, he set out. In no long time he reached the lake, and there, with his mind distracted by a hundred doubts, he halted, and sent on some chosen horsemen with Tvaritaka to obtain news. Soon he saw them returning with the whole body of Chandrapida's attendant princes. Reassured as to his sen's position, he cheered his queen, and singling out Meghanada, asked him what the tidings were. Meghanada assured him that in everything but the power of motion, the body remained the

same, save that from day to day it grew more beautiful. Glad at heart, the king and queen went on to Mahasveta's cave. She, indeed, fled into the interior of the cave: while Kadambari swooned away as the king, leaning on Sukanasa, entered the cave, and after him Vilâsavatî with Manoramâ. When she saw her son lying as if asleep, and surrounded by a radiance all his own, Vilâsavatî could not restrain herself, but ran forward and pressed the senseless form in close embrace, ever and anon smelling the dear head and kissing the lifeless cheeks. And she lifted up her voice and lamented. Tarapida forgot his own grief in hers, and staying not to embrace his son, he took his queen in his arms, and bade her remember how Chandrapida was something more than the son they loved. Let them not give way to vain laments; but address themselves to the task of comforting the desolate parents of Vaisampavana and, above all, the divine maiden who was now their daughter. She lay in a swoon from which her attendants had as yet failed to rouse der. Let Vilâsavatî take her in her lap and try to bring her back to life. This Vilâsavatî did, restoring Kâdambarî by the mere mention of Chandrapida's name. Bashfully and with downcast eyes, Kadambari saluted the parents of her lover. And they greeted her with the solemn prayer: " Lady, may it be long before you become a widow." Then Tarapida, thinking that his presence in the cave was useless and might interfere with Kalambari's constant care of the body. withdrew, and without entering his royal camp, built for himself a hermitage, where, with his queen, Sukanasa, and Manorama, and his attendants daily visited by Kadambari and Mahasveta, he remained awaiting the issue of this strange matter .- (pp.-330-345).

End of Jabali's Tale to his Pupils.

When he had said so much, Jâbâli smiled, and said, "I have been led far beyond my first purpose. You have heard how the heavenly one, with a mind overcome by love, was, by his own misconduct, made to forfeit for a time his place in the world of light, and become Vaisampāyana, son of Sukanāsa. This is he in the form of a parrot, a form to which he has been condemned by the wrath of his human

father justly incensed at a fresh transgression, and by the sure word of Mahaśveta."

As the sage spoke, the scales fell from my eyes, and in everything, save the human form I had lost, I was again Vaisampayana. Again my heart swelled with affection for Chandrapida. Again Love was the Lord of all to me. Again I pined for Mahasveta. With returning consciousness, the memory of all whom I had known and loved in that life came back to me. And, bending low to the ground in remorse for my fault, I asked the sage where Chandrapida was now. that I might fly straight to him. He bent his brows, and chid me for the rashness of purpose that still clung to me, then bade me ask him that question when my wings were grown. But Harita besought his father to explain how it had been possible for one born as a muni to fall so completely under the power of love as I had done, so as even to die for it, or how I, being an inhabitant of the heavenly world, had been so short-lived. Jabali reminded him of my original birth from Lakshmi, without the concurrence of the sage at the mere sight of whom she had conceived me, and quoted the Scripture, which declares that as the parent is, the son must be. I was born of a woman, and lacked the manliness a male parent might have given to me. said in the Ayurveda-"The child conceived of feeble woman alone according to the measure of strength communicated to him, either dies in the womb, or dies in the act of birth, or, if born alive, lives no long time?" "Even now," added the sage, "Pundarika remains what he was in his former birth, and this, his second life on earth, will be as short as his first one. Then the curse will have reached its limit, and a life that cannot pass away will be his."

Then I asked how I, who had by the favour of the sage alone, recovered voice and memory, but remained in all other respects a parrot could hope to do deeds that might merit the life eternal he spoke of. But the holy man cast his eyes around, and seeing that the dawn was at hand, and that the time for setting out the fires was nigh, refused to continue the tale then, and rising, broke up the assembly. All dispersed to their homes, and Harita, having placed me on his own could, went out to perform his morning sacrifice. But I, bethinking

how from a heavenly being I had, by my own deeds, become first a mere mortal man, and afterwards a parrot, and how hard and rare an ascent, by my own deeds, must be from the place in the scale of beings to which I had sunk, was minded to destroy myself, careless of what I might next become, when, with a smile that heartened me, Harita re-entered to tell me that my friend Kapinjala had come from the holy Svetaketu to see me. Soon after Kapinjala came in, and taking me in his arms, wept, half in sorrow at the evil plight in which he found me, half in joy that after so long separation Kapinjala and Pundarika were again together. He told me that when, by the plunge into the lake, he was freed from his birth as a horse, he went straight to the feet of Svetaketu, who, seeing him approach, sad and dejected, bade him cease to reproach himself as if he had been in fault. " The whole fault," said Svetaketu, "is mine, in that though aware of his birth, I did not engage in the work that should have assured a happy life to my son. Now that work is nearly finished. Stay with me till it be completed. Then I besought that he would grant me leave rather to go where you might be. But he refused to do this, telling me that you had become a parrot, and that if I went now, I should not know you, nor would you know me. To-day, however, early in the morning he sent for me, and told me of your arrival in the hermitage of Jabali and how you had recovered the memory of the past. And now I am sent by Svetaketu, and your mother Srî, who are both engaged in the sacrifice that is to work your bliss, to implore you to remain in this hermitage until the time shall come." With this he fell again to weeping at my sad condition. But I bewailed the indignities which, as a horse, he had suffered for my sake. And so, in mutual talk and recollections of those long past days, we spent the forenoon. When the sun had climbed to the middle of the sky, my two friends gave me suitable food : and soon after Kapinjala, renewing the injunction that I must on no account leave the hermitage till the work should be accomplished, left me.

Some few days passed, and I became aware that my wings were now grown. Immediately I flew away towards the north, to find the place where was the body of Chandrapida, the story of whose birth I now knew, and where also I knew I should find Mahâśvetâ. I was soon exhausted and compelled to halt. Falling asleep on a low bough of a tree. I wakened to find myself caught in a net, and standing before me a wild man of the woods, whom I addressed as follows: -"Good sir. who are you? Why have you snared me thus? If from hunger, why did you not kill me while I slept? I have done you no wrong : why do you make me know a captive's woe? Perhaps from mere curiosity? But your curiosity has been satisfied, now loose me. I am on a long journey to see some dear friends. My heart will not brook delay. You, too, are of the world of living beings." But he answered and said: "Good sir, I am a Chândâla, and my trade is to be cruel. However. I have not snared you from any lust after your flesh, and still less from mere curiosity. I am one of many hunters employed by the daughter of my liege lord, the king of the Pakyanas, to look for a wonderful parrot, which she has heard has escaped from the hermitage of Jabali. I have had the luck to find you, and shall take you to her. It is for her to say what is to be done with you." When I thought how I, the son of Svetaketu, was doomed to consort with Mlechchhas, I cursed the day I was born. "O wretched Pundarika, accursed be thy birth. since that is the harvest of thy deeds! Why was I not shattered into a hundred pieces when I was first conceived?" And I called aloud en Svetaketu my father, and Srî my mother, and Kapinjala my friend. to rescue me from this great calamity.

He took me, notwithstanding my assurances that I was a great muni, to the town of the Pakvanas, and delivered me to his mistress; and she, saying, "Ah, son, have I got you? I will put a stop to your love wanderings," clapped me in a wooden cage. Then I resolved from that moment to hold my tongue. It was useless to speak to her, who was neither mother, nor sister, nor relation of any kind, of the natural affection which, changed from a virtue to a fault, had led me to those bonds. Again, my speaking powers had attracted her notice. If I manifested them, it was not likely that she would release me: and all these evils had come on me from a want of control over my organs of sense. For all these reasons I maintained an obstinate silence.

^{*} A Hindoo rendering of the Roman dramatist's Homo sum: humani nibil alienum puto.

So time passed, till one morning I found myself in this golden cage. Your majesty has seen the Chândâla princes. Who she is, why she calls me a Chândâla like herself, why she keeps me a prisoner, or why she has brought me here, I know as little as your majesty does.—
(pp. 346—359.)

End of the Parrot's Tale.

The parrot ended, and the king bade call the woman. She came and addressed the king as follows:—"Light of the world, husband of Rohini, spouse of the stars, joy to the eyes of Kadambari, Moon, you have heard the tale of your own former birth and that of this perverse one. He indeed, in this life as in the preceding one, sought his love at the expense of a direct act of disobedience against his father's commands. And it was by Svetaketa's own order that I had him intercepted and imprisoned till the work should be accomplished. The time has come, and I have brought you together. Put off with these earthly bodies the pains of birth, old ago, disease, and death, and live happily together." So saying, she sprung up into the sky.

As he listened, the cloud fell from Śūdraka's mind. And in a moment his heart was full of the old hopeless longing for Kādambarî, Thus, then, Puṇ larîka's curse received its full accomplishment: and the Moon, that had seemed to smile on his auguish, had, in more lives than one, itself felt the pangs of unsuccessful love.

One day, when the spring had doubled both his and Kâdambari's torment, she, unable longer to restrain herself, threw her arms round the neck of the senseless form she had so long tended, and clasped it close. And, oh wonder! it revived at her touch! Her embrace was returned, and Chandrâpî la himself, with the voice that in the old days had ravished our ard heart alike, said to her: "Oh, fearful one, fear no longer. The touch of your arms has brought me back to life. Are you not sprung from the race born of nectar? And have you forgotten my promise that this body should own its freedom from corruption to you? To-day the carse is over. I have east off the body I wore as Sûdraka, hateful because it separated me from you. This body I have cherished, and will ever cherish, because in it I pleased you. And now this world and

the world of the Moon are open to you. Nor am I alone free from the curse. He to whom Mahâśvetâ has given her heart, has also dreed his doom." As he spoke, Pundarika was seen coming from the sky in the dress he wore, with the necklace, in all respects the same as on that faroff day when he died for love of Mahasveta. Seeing him, Kadambari ran herself with the glad tidings to Mahasveta, while Pundarika did homage to the Moon. Keyûraka set out to Hemakûta to congratulate Chitraratha and Hausa. And Madalekhâ ran with the news to Târâpida and Vilasavati. They hastened to the place, and saluted Chandrapida as at once their son and the lord of Night. And he presented Pundarîka to Sukanâsa and Manoramâ as in very deed their son Vajšampavana. Just then, too, Kapinjala delivered a message from Syetaketn, according to which that divine person, about to soar into higher worlds, abandoned all claim on Pundarika's filial duty in favour of Sukanasa, as being his father in a higher degree than he could claim to be. And in loving talk over all the strange past, the little company spent that night. In the morning Chitraratha and Hansa, with Madirâ and Gaurî, arrived from Hemakûta. And at their suggestion the hermitage was deserted, in order that the marriage of Chandrapida and Kadambari might be publicly celebrated with due rites in the capital of the Gandharvas.

One day while there, Kâdambarî, with tears in her eyes, inquired after the fate of that Pattralekhā who had been so true a companion to Chandrâpîda in the bye-gone life. And she learned that the girl she knew only as her lord's personal attendant, was no other than Robinî, the queen of the stars and the bride of the Moon, who had followed her lord when he first fell from heaven, but had been forbidden to accompany him in his birth as Śūdraka.

And now the time expected, but expected in vain, through two lives, was come. Day fled as if eager to accomplish the desire of the Moon, the lord of time. Love's banner flamed in the evening sky and Night spread her veil of darkness over the blushes of the bride.

When Chandrapida's happy marriage with Kadambari was accomplished, he took leave of his parents in-law and set out for Ujjayini. There he exalted to his own nature the princes who had been the

sharers of his woes, established Pundarika on the throne, and, in loving attendance on his parents, who left all to follow him, he dwelt with Kādambarî, now in Ujjayinî, dear to him as the place of his birth, now in Hemakûţa, that he might do honour to the Gandharya king, now in the world of the Moon, the home of his honoured Rohinî. From that time forward the Moon and Kādambarî, Kādambarî and Mahâśvetā, Mahāśvetā and Pundarika, Pundarika and the Moon were never for a moment separated, but lived happily together in supreme and uneading felicity.—(pp. 359—369.)

LITERARY ESTIMATE.

THE foregoing analysis of the story of Kadambari has been made chiefly for the use of University students, who, as a rule, take up part of the book only, and who, from the multiplicity of the subjects to which their attention is directed, have only in a few cases, it is to be feared, the time to add to their study of the part prescribed even a cursory perusal of the whole. It is hoped, however, that other readers who may consult this Introduction, with the view of learning something about one of the ornaments of Indian classical literature, will be able to form for themselves an estimate of Bâna's characteristics as a writer from an analysis which has for that purpose been set out in several places with considerable detail. One chief characteristic, it is true, it was neither possible nor desirable to attempt to exhibit in such a sketch. The too ingenious author of the Raghavapandaviva -a poem whose chief claim to distinction will be best understood by the English reader if he imagines an Iliad, where every line and every word should bear a secondary reference to Napoleon's Campaign in Upper Italy,-boasts in a well-known couplet, * that, on the bad eminence to which his merit as the composer of 'Crooked Sayings' had raised him, his only fellows were Subandhu, who wrote the Vasavadatta, and our author, "Like unto these three no fourth is known." It were to be wished that this claim were better founded than it is : but at all events, against the three writers here singled out the indictment must be sustained. Accordingly our book bristles with passages which would be cumbrous and tedious if the words were to be taken in their apparent sense, instead of bearing, as they do, a hidden meaning, to find out which is the reader's painful task. The conscious search for plays upon words, which, to please, should wear at least the appearances of having come unsought, must always be fatal to literary excellence. Like his predecessors and imitators in this unhappy walk of literature Bana is led to cultivate the bye-ways of the

^{*} सुबन्धुबाणभद्दश्च कविराज इति त्रयः। वक्रोक्तिमार्गनिषगाश्चनर्थी विद्यते न वा॥

Râghava-Pândavîya, Canto I., 41st stanza, p. 29, of the Calcutta edition of 1845. Quoted form Hall's Introduction to the Vâsavadattâ.

vocabulary of the language he uses. The result is that in great passages of the book "the sense faints following him." It is hard to win the natural sense of the words; and, in the absence of a commentary. no ordinary reader could hope to find the second intention. words of Prof. Weber, who in an article contributed to the magazine of the German Oriental Society in 1853, reviewed the first Calcutta edition of 1850, Kådambarî "compares most unfavourably with the Daśakumaracharitra by a subtlety and tautology which are almost repagnant, by an outrageous overloading of single words with epithets : the narrative proceeds in a strain of bombastic nonsense, amidst which it-and if not it, then the patience of the reader-threatens to perish altogether: a manuerism, already apparent in the Dasakumaracharitra is here carried to excess; the verb is kept back to the second, third, fourth, nay, once to the sixth page, and all the interval is filled with epithets and epithets to these epithets; moreover, these epithets frequently consist of compounds extending over more than one line: in short, Bâna's prose is an Indian wood, where all progress is rendered impossible by the undergrowth until the traveller cuts out a path for himself, and where, even then, he has to reckon with malicious wild beasts in the shape of unknown words that affright him."

This vigorous description may be perhaps a little over-coloured, but in the main it is true: and an apologist for Bāṇa will, perhaps, act most wisely if he claim it as his author's special merit that ornaments which can be fairly described in language like this are seen to be ugly blots on a fair face, excrescences that disfigure, but do not destroy, genuine literary excellence of no common order. 2

^{*} It is, I think, to be regretited that passages like those which will be found at Intestity series of the series of stady. An undue amount of time and attention is spent on mastering the sense of what it is well if the student in the end recognises to be not worth understanding. As a matter of fact, however, our undergradantes are apt to fall into Kardrigh's mistake, and to imagine that what is most difficult must be also admirable—a misconception necessarily fatal to the formation of the just standard of literary excellence which it ought to be one aim of a literary course to ensure. The University has of late years excelled from its compulsory Sanskrit course the monstrons growths of Sanskrit mediaval literature; and it would only be a further step in the same right direction if our students were relieved of the thankless task of studying passages in Kadaubard like those to which reference has been made.

To a fault common to Bâna with most writers of his time, must be added a defect in constructive art, which arises, indeed, from a device that is one of the commonplaces of Sanskrit composition, but which our author has exaggerated to the serious injury of the verisimilitude and artistic effect of his work. As is well known, the plan on which the Pancha Tantra and the Hitopadeśa, the oldest prose romances, are written, is that of a number of stories set in a common frame-work. The inconvenience of this method, from a literary point of view, is, of course, that the thread of the main story is apt to be entirely lost in the numerous digressions. In the original models this inconvenience is largely counterbalanced by the fact that the main story, as we have called it, is, in intention as well as in effect, the most insignificant part of the performance. In one class of books, the Buddhist Jatakas or birth-stories, which is regarded with much probability as among the earliest specimens of this kind of composition, there is, indeed, every reason to believe that the whole of the surrounding matter of the stories that form the pith of the work is unoriginal. English readers may, perhaps, be reminded of the relation in which the account of the fortunes of Shahriyar and Shahrazad stand to the tales that make up that most fascinating work of the Oriental imagination-' The Thousand and One Nights.' The book opens with a sufficiently spirited narrative, awakening the keenest sympathies of the reader for the situation in which the heroine is placed by the mad resolve of the king. As night after night, however, passes, we become ever less tolerant of allusions to a pair in whose career we have long ceased to take any warm interest. And when the end of the book is reached, the reversion to the main story, rendered necessary by the plot of the work, falls as flat as it is totally unexpected. This old and wide-spread model, which is not ill-suited to a succession of disconnected tales that are intended to take the first place in any general review of the work as a whole, Bana has attempted to use in a romance devoted exclusively to the fortunes of a single pair of lovers. That he has been able to do this with some faint degree of probability, is due chiefly to the fact that most of his principal characters are in a second life, and some of them in a third, at the time when the story opens; but, when every allowance has been made for this consideration, it remains true that the awkwardness

of construction amounts to a fatal blemish in the verisimilitude and the artistic grouping, if we may so speak, of the work. Opening the book at random, for example, at the 136th page of this edition, it will be found, on reflection, that the words "When he saw this, Chandrapida said to himself," are not, as would naturally be expected, the words of the author, but are part of the author's account of the parrot's report of what the sage Jabali told to his assembled pupils. No reader can carry in his head a complicated figment of this kind through a romance of four hundred pages. On the part of the author himself the attempt to give an air of probability to it is dropped after the first two or three pages : and the reader comes successively to the end of Jabali's tale to the parrot, and the reversion to the main narrative at the end of the parrot's tale -to the king, with the guilty consciousness that he had entirely forgotten that he was listening, in the first place, to the parrot, then to Jâbâli as reported by the parrot, and in the third place, to the parrot again. It is true that a certain vigour of effect and unity of time is secured by the Horatian opening at the court of king Sudraka. But that effect is short-lived, and its unreal character is best witnessed to by the unceremonious way in which that king is got rid of at the end of the tale.

It would be going too far, perhaps, to say that the fact that the greater part of the narrative is put into the mouth of a parrot is in itself a blemish, as involving too large a draft on the reader's imagination. But it is evident that, in so far following his original as to avail himself of an idea which runs through the whole of the preceding fable literature, Bana has not been careful enough to adapt the old machinery to the conditions of the tale as he has told it. The beginning of the parrot's story, in which the bird gives an account of himself, is, indeed, in admirable poetic keeping with the character of the supposed speaker.* But the description put into a bird's mouth of Mahâvetâ's

^{*}It deserves note that for some of the most effective touches in this part of his story Bana would appear to have been indebted to the resollections of his own early youth. Compare with the passage summarized at p. 8 of this Introduction, the following extract from the first book of the Sri Harsha Charitra.

अलभत च चित्रभातृस्तेषां सध्ये राजदेव्यभिधानायां ब्राझण्यां बाणमातैवात्मजं स च बाल-एव बलवतों विधेवेशादुपसंपस्या व्ययुज्यतं जनन्या जातलेहस्त्वनितरां पितैवास्य मातृताम-करोत्. MS. in Royal Library, Jeypore.

hopeless sorrow, or Kâdambarî's rising love is only saved from a suggestion of bathos, by the fact that it needs a conscious effort on the part of the reader to recall who the speaker is.

The story itself is, in its main features at least, not original; but an examination of what merit attaches to Bana for improvement or development of his borrowed theme may best be reserved for what we nave to say about the sources he seems to have used. Of the skill manifested throughout the book in the development and management of a plot, as we understand that art, a fair judgment can be formed from the foregoing analysis. From what has been already said it follows that too much consideration here need not be given to the fact that Bana himself left his tale half told. When the pen dropped from the father's hand, the hesitation with which the son addressed himself to what he regarded as a task of filial piety had nothing in common with the feeling which would deter most writers of the present day from attempting to write a conclusion to Denis Dural or The Mystery of Edwin Drood. It may be admitted that in Bana's own hands the conclusion of Chandrapida's adventures would probably have been presented with less impatience, and with a more artistic development. The effect of the story as a whole, too, is seriously marred by the conscious imitations of long passages in the original work which Bhûshanabana,* not unnaturally, introduces into his secaning art. But when allowance has been made for this, as well as for the apital defect in laving out the story already referred to, it remains trye that Kadambari shows signs of great proficiency in an art compaintively neglected by Indian writers. The skilful grouping of the dramatis personae in the beginning of the book, the effective contrast between the quiet lives of the birds in the Salmali tree or the sages in the sacred wood on the one hand, and, on the other, the pomp and magnificence of the courts of Sudraka and Tarapida: the art shown in making the story of Mahâśvetâ's passion and sorrow at once a preparation and a foil for the history of the real heroine of the book : the subtle interlacing of the threads of the double narrative may be

^{*} The credit of bringing to light again the name of Bana's son is due to Dr. Bühler.

mentioned as illustrations of the excellence in constructive art claimed for Bana.

In the discrimination and consistent representation of individual character he is, in the judgment of the present writer, immensely superior to most of the Indian mediæval writers. Vigorous descriptions of broad types of character, much marred by an over-ostentations method, are, of course, common enough in the literature referred to. Such fixed types of character may fitly be compared to the masks under which, in Greek and Roman theatres, the actors were able to shirk the pains of representing in their own features the shifting emotions to which their words gave expression. With the exception of king Sudraka, who remains throughout the book the shadow he is intended to be, Bana's characters are life-like and consistent to a very nausual degree. The generous-minded and unselfish Târâpî la, "forgetting his own woe at the sight of another's distress"; the loving and ever-fearful Vilâsavatî, the wise minister, the faithful Pattralekha, to mention these only among the inferior characters, live in the pages of a book which still has power to present its shadowy creatures of romance in a way to touch the heart of the reader. In boldest relief, as was natural, stand out the figures of the loved and the lover on whom the main interest of this book is concentrated. On his representation of Kadambari in particular Bana has spent all his wealth of observation, fullness of in his y. keenness of sympathy. From the moment when for the falling her eye falls and rests on Chandrapida, this image of a me E chelrt, torn by the conflicting emotions of love and virgin shame, of its hoe and despondency, of cherished filial duty and a newborn longing of fear of the world's scorn and the knowledge that a world given, in exchange for this will be a world well lost, takes full possession, of the reader-

कादम्बरीरसभरेण समस्त एव मनो न किचिदाप चेतवते जनीयम्।

It is a fault of arrangement in the book that Kâdambari's entrance is so long delayed. But henceforth, whether off or on the shipting stage of the story, she keeps the pre-eminent place assigned and foreshadowed for her. It is the reproach of the literature of which Kâdambarî forms a part that any enumeration of Bâṇa's merits must, in justice to our author, dwell for a moment on his almost complete immunity from the grossness which defaces so much of the work of his contemporaties. An expression here and there, a simile whose verbal excellence has proved too great a temptation, may for a moment grate upon the ear as no less incongruous than harsh. But the book is in the main a picture of youthful love as free from the undue development of the sensual side of the passion as a healthy English novel.

To the tenderness and grace without which such a delineation as we have glanced at would have been impossible Bana is shown in his book to have added a keen observation of the more commonplace sides of human life. Himself a dweller, now in king's palaces, now in the recesses of the hermitage, he had an eve to mark, and the imaginative power that can give fit representation to, the ways of men.) He is perhaps less happy in this respect when describing the monotonous existence of the stages in Jabali's monastery, or Mahâśvetâ's long seclusion from the world. The comparative failure of effect here may be due to the inability of the Western mind to comprehend, so as to sympathise with, a form of life which has for ages attracted, and which still attracts, many of the noblest and wisest minds of the East. Or it may be that Bana himself had less leaning to the ascetic life than he was prepared to confess. But all can recognise the fidelity of the touches by which he brings the court and city of Tarapada in living colours before his readers. The courtvard of the palace througed with elephants and waiting men, and as public as the great square of the city, the palace itself with its doors open to every subject of the king, the durbar where the king's son, only primus inter pares, first among his peers, takes his place with the rest of the king's servants, the outward tokens of the joy or sorrow that unites in a common bond all in the realm "from the king to the cowherd," form the setting of a picture which is no less faithfully worked out when the artist comes to the harder task of divining and describing the thoughts of men. The address of Sukanasa to Chandrapida, on the occasion of the young prince's

consecration as Yuvarāja may be cited as an example of successful realism. The address is a masterly review of the dangers to which not only Chandrāpida but every one in his exalted position is of necessity exposed: and it may be taken for granted that the writer had other aims in its composition than merely to write a chapter of his tale.

If our author's descriptions of life in the forest are comparatively teme and uninteresting, it is precisely in these parts of his story that his love of the beautiful in nature finds full scope. Bana wrote before the rhetoricians had done their best to finally degrade to a place in a dry scientific enumeration each simile and metaphor the profusion of nature in India offers to the poetic mind: and both in his direct description of natural objects, and in the poetic use he makes of what later writers irreverently call "the moon, the lotus and the like," his words breathe a freshness and vigour that bespeak a warmth of admiration we in England are too apt to look on as the exclusive possession of certain of our own poets.

Bana's greatest merit we have reserved to the last. Separated as we are by a thousand years and one-half the world from this Indian writer, there is nothing surprising in the fact that the superhuman machinery of his tale, the hero who is the moon, the Gandharvas, the Kinnaras, Kadambari's home beyond the mountains that gird the world, strike us at first as flaws which no natural force on the anthor's part can remedy. As we proceed all that falls away, and we find ourselves face to face with a story of human sorrow and divine consolation, of death and the passionate longing for a union after death, that goes straight from the heart of one who had himself felt the pang, and nursed the hope, to us who are of like frame with him. The machinery is as unreal as that of Virgil's poem : the pathos is Virgilian. Mentem mortalia tangunt. Kâdambarî has its place in the world's literature as one more aspiration out of the very heart of genius after that story, which, from the beginning of time, mortal ears have yearned to hear, but which mortal lips have never spoken.

THE AUTHOR.

THE writer of the introductory verses to the First Part of Kadambarî gives the following meagre account of Bana. Kubera was a Vâtsvâyana Brahmin, honoured by more than one of the Guptas. and in great repute as a teacher of the Yajur-and Sama Vedas. He was the father of Arthapati, who, among other sons, begot Chitrabhanu. Chitrabhanu was the father of Bana. In the verses prefixed to the Second Part, Bana's son intimates that the task of finishing his father's story has fallen to him, but does no t give his own name. The account given in Bana's other great work, the Harsha Charita, is much fuller. Indeed, the first chapter of the Harsha Charita is entirely devoted to the poet's genealogy and history, getting from the former theme the name Vâtsyâyanavansayarnanam.* The personal part of the narrative is continued through the second, third, and fourth chapters, so that fully one-half of the Harsha Charita, as we have it, is autobiography.+ It may be noted in passing that this points to the conclusion that

आख्यानिका कथावत् स्वात् कवेर्वेशादिकीतेनम् ॥ अस्यामन्यकवीनां च वृत्तं गयं क्वाचित् काचित् । कथांक्यानां न्यवच्छेदं आधास इति वस्यते ॥ अस्यो वक्तापवक्त्याणं जन्दसा येन केनचित् । अन्यापदेशेनाधासमुखे भाग्यर्थस्वनम् ॥

^{*} So correct the 'kavivan'a' of Ed.

^{† &}quot;Both the Charitas, which have become known, furnish also important contributions to the literary history of India. Bâna devotes nearly two Uch-chivâsas to his personal aftairs and to the history of his famility, and mentions incidentally so many fam mus writers, that his work has become a regular landmark for the historian of Sansket i literature. Bilana likewayse gives up one whole canto, the eighteenth and la-t, to a description of his conatry, and to an account of its rulers, of his family and of his own adventures. Though his statements are not as important as those of Bâna still they afford much curious information. It would seem that the peems on historical subjects always contained fuller accounts of their author's lives than is the case with works like the Raghuvanisa, the Signalavadha or the Naishadhya for in the Gaudavadha, the second historical poem from Jesalmir, the suther has gives some account of his personal history and of his literary activity. This fact finds its explanation in the natural desire of the poets to scene their to Vikramichkadevacharita.) The fact for which Bilhler here supplies the obvious metive did not escape the notice of the pedants into whose hands the art of literary criticism fall in India. The following is the definition given in the Sahityadarpana of the species of prose composition called Akhydyiki of which, in the commentary, the Harsha Charits is oted as an example:—

Kådambåri was of the two the later work, and that the account the author prefixed to the First Part takes the place of the details Båna himself would have furnished had he lived to complete the book. The Harsha Charita has not yet been edited in an accessible form; and I propose therefore to examine here at greater length than would otherwise be necessary the autobiographical and historical matter in that work.

The Harsha Charita is a prose work, but there are prefixed to it some verses which are among the earliest pieces of contemporary literary criticism we have in Sanskrit. Their importance from this point of

The sharp contrast between the Indian and Greek models in this respect is worth noting. In the whole course of his History of the Peloponnesian war, Thucydides mentions time-sil only three times: and the sum of the information presented is that the author was an Athenian, son of Olorus, and in a particular command at a particular time.

The Vikramankacharita, to which reference has been made in this note, was styled by Bilbler, who had the good fortune to recover it, the "second specimen of a class of compositions, which, though probably once numerous, seemed until a few years ago almost extinct." I can happy now to be able to bring to the notice of scholars another work of this kind, which will, I hope, soon be made generally accessible. While examining a list of Diganbara books in Jeypers on a recent term, I noticed a work entitled the Yassetilaka, which I was informed was a poem on an historical subject. I was unable to present or get sight of the book thur; but, later on, at Glappur, I found I tu the passession of a dam pricet, who would not however part with it. The aparamona of the Yassetilaka is Yassedhardharita; and, unlike the Sevafambara book of the same name, it appears to be an historical account of a prince who is described as the first son of Arkboard.

FitzDiward Hall first drew attention to the Harsha Charita in the introduction to bis edition of Subandhu's Vasvadutifa, and gave a briet analysis of the contents of the work, especially emphasising the importance of the alusions to carlier or centemporry writers. A caserful study of this introduction is still indispensable. The student should also read Bhao Daji's article on the Harsha Charita, but the tenth volume of the Journal of the Bombay Branch of the Royal Asintic Society. It is matter of regret that the complete and accurate copy of the Harsha Charita, with its commentary by Sankara, on which Bhao Daji's arcicle is based, is not heloded in the Bhao Daji collection. In quoting from the Harsha Charita I have used (1), a manuscript in the collection of the Government of Hambay called by mc A; (2), a fragment in the Bhao Daji Collection, now deposited in the library of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, styled here B; (3), a ransuscript from the Royal Library at Joypore, kindly lent to me by Dr. Filirer, which I call C; (4), a manuscript from Ahmedabad secured for Dr. Filirer's use by Mr. Bhagvadas Kevaldas, and referred to as D; and (5), the Calcutta Edition. The last is exceedingly imperfect; and I am glad to announce that Dr. Filirer, of St. Xavior's Collece, has undertaken the task of proparing an edition for the Bombay Sankstrik Sories.

^{*} This conclusion would be a certainty if we could be assured that the Harsha Charita ever existed in a complete form.

view, as affording a literary landmark has long been recognised. Reserving these verses for future discussion, I proceed now to give an abstract of the legendary account of the origin, not so much of the stock from which Bâṇa sprung, as of the great learning by which that stock had always been characterised. The story has this importance for the matter in hand, that in several parts it shows clear traces of being the first draft of material which was afterwards more fully worked up in Kâdambari.

Long ago, so the legend runs, in an assembly of the Heavenly Ones, the irascible sage Durvâsas, "son of Atri and brother of the Lord of the Stars," while arguing with a muni called Mandapâla, was betrayed by his bad temper into a false accent. The others kept prudent silence; only Sarasvatî laughed. On which Durvâsas took up water to curse her. All rose from their seats in horror, and tried to turn him from his purpose. But neither the remonstrances of Savitrî, nor the prayers of the sages, nor the warning of his father Atri against such a disturbance of his own penance, availed. He threw the water of the curse, and said, "I will cure you of the haughtiness engendered by your little learning: go down into the world of mortals." And when Savitri rose in wrath to curse him again, Sarasvatî herself restrained her friend,† bidding her remember that Brahmins, however imperfect,‡ might not lose the honour due to their birth.

Then the Great Father spoke and said: "Brahmin, the road you have traversed is not one trodden by the good. The eye of the mind you have wilfully closed in the darkness of passion. Patience is the root of all penance. But your mind now, like the bodily eye, which avails only to see the faults in others, being disturbed by anger, can-

 $^{^{*}}$ So B. A Manda; D Upamanyu; Ed. Mandu. The second leaf of C is unfortunately wanting. Ed. omits the name of Durvåsas.

[†] Savitri is not, as Hall says, represented as the mother of Sarasvati in this legend. In her speech consoling Sarasvati, she calls herself अप मनुसरण चतुर: सहपांजुकीडापरिचयपेंजुल: प्रेपानसखीजन:

[‡] असंस्कृतमतयः Ed. संस्तृतमतयः.

र् न खलु साधुसेवितोयं पन्था येनासि प्रयूत्तः Compare विश्वज्ञनाचरित एव मार्गः Kad., p. 178.

[॥] प<दोषदर्शनदक्षा दृष्टिरिव कृपिता बुद्धिनं न ते आत्मरागदीषं पश्यति. So A and B.

not tell you of this your own fault." . . . And to Sarasvati he said: "Be of good cheer. Savitri will go with you and comfort you when your heart is heavy for want of me. And the curse shall pass away when once you have looked on the lotus face of a son."

So Sarasvati and Savitri, following the course of the heavenly Ganges, descended to the world of mortals.

From the sky they saw the great river Hiranyabahu, which men call Sona."

C and D उन्कृषिता न ते बुद्धिशस्मरागदीषं. Ed. कुपिता न ते बुद्धिरात्मनी देशान्, Compare:

"And why beholdest than the mote that is in thy brother's eye, but considerest not the beam that is in thine own eye? Or how will thou say to thy brother. Let me pull out the mote out of thine eye; and behold a beam is in thine own eye? Thou, hypocrite, first east out the beam out of thine own eye and then shalt thou see clearly to cast out the mote out of thy brother's eye."

Gospel according to Matthew—Ch. V. vv. 3—5. Muir has noticed the likeness between this passage in Matthew and a verse in the Mahabharata (1.3069), which he translates:—

"Thou mark'st the faults of other men, Although as mustard seeds minute; Thine own escape the partial ken, Though each in size a Bilva fruit."

Muir's 'Metrical Translations,' p. 110. See also pp. 26 and 226.

"आत्मतमुख्यत्र महावाहोत्त्र नावाहोत्र ते जायोगं मविष्यति. Compare the account in the Vikramorvasi of the nymph's transgression, ourse, and of the remission of the curse under a similar condition by Brahma. In Kähidasi's legend it is Urvasi who makes the slip in pronunciation which has such fatal consequence. If Bāna modelled his tale on that original, his loyalty to the favourite deity of his family has led him to modify the part of the story.

† Bana is eloquent in praise of the river that flowed past his own house:—
Bd. अपवयनाम्बरस्थितेव हारमिव वरुणस्यामृतनिश्चरामिव चन्द्राम्बरस्य स्विमाणिनिष्यन्द्रीमव विन्यस्य कर्प्रमुम्बप्यमहामिव रण्डकारण्यस्य लावण्यस्य प्रवणामिव दिशां स्कृष्टिकित्तिलायम्बप्यमियाम्बराधियः स्वच्छित्तिशिरवारिसंपूर्णे भगवतः वितामहस्यापय्यं क्रिरण्यबाह्नामानं महान्दं यं जनाः श्लोण इति कथयन्ति.

The last phrase here, "the Hiranyabáhu which men call the Śona," might be a translation from the constantly recurring formula in Homer, according to which the gods have one name, and men another, for the same place. In both cases the two names, however they may came later to be regarded, must have been the names given to one and the same river or place by newcomers and by older inhabitants, and of the two the name in the mouth of men, or the people, is the older or original name. With Bāna's fondness for his native stream, compare the prominence given by Bhavabhütt in his plays to the Goddvari, Bhandarkar's Note on Malatí Madhava Act I, 1.28.

The banks of that river, with the screaming peacocks and the flower-laden trees, and the murmur of the bees drunken with honey, seemed to Sarasvati like the banks of the river of heaven; and there she resolved to fix her dwelling, on its western shere. There they abode in a hut made of leaves, furnished with a plain seat of stone for a couch, and from day to day worshipped Siva in the form of a linga they themselves set up.

One day there came to the place a great company of men on horschack and on foot, in the midst of whom they saw a youth of about eighteen years, closely accompanied by an elder man clad in white armout, who seemed to wait on him. The youth had heard, from some of those about him, of the two wondrous maidens who dwelt here, and, setting spurs to his horse, approached the place where the hut was. Dismounting at some disrance and bidding his retinue stay there, he came up to the hut with the man already mentioned, and was hospitably received by the two inmates. And when they had refreshed themselves and were resting, Savitri asked the elder of the two to allay the curiosity raised in her mind, and in that of Sarasvati, by the wondrous grace and beauty of his friend.

To which he replied that his charge, whom he styled the ornament of the race of Bhrigu, was the son and second life, hy name Dadhicha, of the great sage Chyavana, by Sukanyakâ, the daughter of Śaryāta, in the last month of Sakanyakâ's pregnancy

^{*} दूरादेव तुरमादवततार निवारितपरिजन श्र तेन द्वितीयेन साधुना सह चरणाभ्यामेत्र स्वित्यमुपससर्थे. So in Sakuntala the king dismounts, and hands his bow and arrows to his charioteer before entering the holy place.

[†] This passage may be mentioned as one of the several that have been alluded to as having all the appearance of first sketches for several passages in Kádambail.

[‡] Lit. "life outside himself" बहिबैलि जीवितम्. The expression is a common one. Of. रामस्य दक्षिणे बाहुनित्यं प्राणी बहिश्वरः Ramayana 3-38-13.

^{\$} The construction here is an irregular one which Bana is fond of:—जनन्य-स्य जितजगतीनकपार्थनसहस्रानुयातस्य जार्यातस्य सुता राजपुत्री मिभुवनकन्यारस्त सुकन्य-का नाम &c. Compare:— एवं ज्ञिन्तयस्येय मिथ तस्मान्सरसो नातिद्र्रवीतिन तपोवने बाजािलीम महातपा मुनि: प्रतिवसति स्म तत्तन्यश्च हारीतनामा सिजासुरुपगमत्. Kådambar , 36 तां खलु देवीमन्तर्वेलीं विदिन्ता. Ed. reads जिम्नींनम् for अन्ववैक्षाम् ।

her father withdrew her from her husband's side to his own house that she might lie in there.* There she brought forth her son. And when his daughter went back to her husband the old man kept his grandson with him. But now that Dadhicha was grown up, Saryata desired that the mother of the boy might share his joy in so noble a youth, and was sending him to her. As for himself, Dadbicha's attendant intimated that he was a humble servant of king Saryats, by name Vikukshi, commissioned to attend Dadhicha to Chyavana's hermitage, which was now but a little way off. Then Vikukshi besought Savitra to tell him who she and her god-like friend might be. But Savitri would only say that he should know that in time. And they two, obliged to be contant with this promise, went on their way to Chyavana's† hermitage. But Dadhicha took Sarasvati's heart with him. And day and night she pine I for one for whom she felt she could forego without a pang heaven itself. At last, when a world of sleepless nights were come and gone, Sarasvati saw Vikukshi, attended only by an umbrella-bearer, approaching her hut. To her eager enquiries after Dadhicha, Vikukshi answered only in general terms. The youth was well and had not forgotten the two ladies. He had recently however been a prey to a strange wasting away : but would shortly send a dancing girl called Målatî to give more particular accounts of his condition. She was the very life-breath of the prince. ‡

Next day Mâlatî appeared. She was hospitably received by the two immates of the hut, but waited to give her tidings till noon was past and Sâvitri had gone down to bathe in the Sona. Then with a meaning smile she intimated to Sarasvatî that she had a message for her private ear. From the moment he saw her, her image had taken possession of Dadhicha's heart, and he placed his life in her hand. Sarasvatî

^{*} Read दृहितार for मातार of Ed.

[†] Read विनुराशमादस् for चनुराशमादस्, In the next sentence गते च तिस्मला तामेव दिश्च विलोकपन्ती सुचिरमतिष्ठत् कुदा दिश्मं जहार the last three words should be कृष्कृतिद संजहार दृश्म ।

[्]रेडच्छुसितं सा कुमारस्य. Cf. यियोरमा विद्योशेच्छुसितं बभूव Kumaras 7. 4. and सजी सा खलु भगवत, कण्यस्य कुजरतिरुच्छुतितम् Sakuntalâ: Vishkambaka between Acts II. and III. quoted in St. Potersburg Diot. end voce. Mâlatî is of course the original of Pattralekhâ.

listened intently to the glowing words, in which Dadhicha's faithful servant pleaded her master's cause; and when Mâlatî had finished said, 'I have but few words. Do with me as you please.' Then Mâlatî sprung to her horse, and brought Dadhicha to his bride. In course of time, so fate would have it, Sarasvatî conceived and bore a son. To him at his birth his goddess-mother gave the boon of universal knowledge. And afterwards, recalled by the Great Father, she passed with Savitra away into heaven. Dadhicha, smit with sorrow, devoted himself to penance, but first he gave the charge of his son to Akshamalika, his brother's wife. Now on the very day when Sarasvati brought forth her son. Akshamâlikâ bore a son to her husband. She brought up the two children together. The name of the one was Sarasvata, and that of the other Vatsa. Sarasvata, for the love he bore his foster brother, taught him all the lore he himself possessed in virtue of his birth: and established him in the place called Prîtikûta* in that district. For himself, he, with his father, passed his life in asceticism. But Vatsa was the progenitor of a mighty race.

I transcribe next the passage in which Bâna, coming to firmer ground, recites at greater length the genealogy found in Kâdambarî.

तेषु चैवगुरपद्यमानेषु संसरित संसारे यात्सु ग्रुगेध्ववतीर्णे कली वहत्सु वस्तरेषु अज्ञत्सु वासरेध्वितज्ञानित । च ‡ काले प्रसवपरंपरानिरनवरतमापति विकासिनि वास्त्यायमञ्जले अमेण ज्ञुवेरनामा वैनतेय इव ग्रुरुपक्षपाति द्विजो जन्म लेगे। तस्यायमञ्जले अमेण ज्ञुवेरनामा वैनतेय इव ग्रुरुपक्षपाति द्विजो जन्म लेगे। तस्यायमञ्जलत इंद्याने सरः पागुपतस्येत चलारो ग्रुगारंभा इव ब्रह्मतेजोजन्यमा-नप्रजातिस्तारा नारायणबाहृदण्डा इव सङ्कतन्दकारनवगः । तब पागुपतस्येक एवामवद्गारं । इवाचलकुलस्थिति भ अतुरुवियाम्भीरोधेपतिरित नामा समयायज्ञान्यमात्रकार्यस्ति ।

^{*} Not Pratikûţa as in Ed.

^{† ▲} अतिक्रमतिः

[‡] Domits 4.

[§] सचक्रनन्दकाः Ed. सचै तसश्चक्रनन्दकाः.

[∥]पाञ्चपतस्यैक एवाभवद्वभार इव Ed. पाञ्चपतः स एक एवाभवत बभार इव!

ब्राञ्चलकुलास्थितिः. C and D add स्थिरः.

^{**}महीदचम् So B. and Ed. Hall has Mahidatta (a misprint for Mihkiatta) and Mahidharadatta J. महादचं (for महीदचं). For भूगुं हैसे above Ed. has धूर्टर्स

जातवेदसं चित्रभानुं त्र्यक्षमहिद्दनं ै शिक्षरूपं चेत्येकादक्षं रुद्रानिव सौमामृतरस-द्यीकारच्छुरितमुखान्त्रविवान्युवान् † । अलसतं च चित्रमानुरुतेषां मध्ये राजवेद्यमि-धानायां त्राह्मण्यां वाणमात्मजम् ।

The autobiographical matter in the Harsha Charita which follows may be thus summarized. Bana's mother, Rajyadevi, died while he was yet a child. He was all the more dear, he says, to his father, who was a very mother to him. Bana was nearly fourteen years old, when his father died. There is something very natural in the few words in which he speaks of the grief into which his father's death threw him, and of the buoyant recovery of youth—

संक्ष्यिते च पितरि महरा द्यांकामीलन्तुप्रासी हिवानियां दह्यमानहृदयः कथं कथमपि कतिप्रमान्दिरसानास्त्रगृह एवानैयीत् । यते च विरस्तां द्योका द्यानै ॥ द्यानै रिवेनसिहानतथा स्वात-त्रबस्य कुनुस्त्रबहुकतथा बालभावस्य धैर्यप्रतिपक्षसया च यीवनारम्मस्य द्यायोगिवनान्यनेकानि ॥ चायजान्याचरिकस्यरो वसूव ।

As companions of his wanderings Bana names the following friends and contemporaries: but the list should perhaps not be scanned too closely. Hall his pointed out that it includes Mayaraka. It may be noted that all my authorities read Rudra and Narayana instead of Bhadra and Narayana as Hall has the word.

अभवंश्वास्य वयसा समानाः सृहृदः सहायाश्च । तैन्द्रया । आतरौ पारशयौ चन्द्र-सनमाटवेणौ । आवार्क्षविरोशानः परं भित्रम् । प्रणावनौ स्द्रनारायणौ ।विद्रासौ वार-चाणवासवानौ । वर्णकविर्वेणीभारतः प्राप्ततकृत् कुलतुर्वो वासुविकारः ।वन्दिनावन-

⁸न्यक्षमहिदत्तं विश्वरूपं. So B.and J.A तृक्षमहिदत्तं विश्वरूपं. Ed. न्यश्चं विश्वरूपं भेषदत्तं Hall gives the three last names as being Tryaksha, Makadatta and Visvardpa.

T C and D omit पुत्रानू.

[‡] जातस्तेहस्त्वतितरां वितैवास्य मातृतामकरोत्.

६ चत्रदेशवर्षदेशीयस्य.

A omits one शने:

प A उदित for उचित.

[ा] वयसा समाना:. C and D संवयत: समाना: "तयथा A add B यथा च. " भाषाकविः. C and D कवि:. "विद्वाती B omits, adding it in the margin " बारवाणवासवानी. C and D बारवाणवासवानी. C and D वारवाणवासवानी. " वेपीनारत: C and D वेणीभरत:. "वायुविकार: वन्दिनी B वायुविकार: विद्वाती

कुःवाणसूर्वावाणो । कात्यायसिकाँ चक्रैवाकिका । काँद्रुत्किको मीयूर्कः । साम्बू-लव्यस्काधण्डकः । निषक्युको मन्वारकः । पुस्तकवाचकः सुदृष्टिः । कलादश्वामीकरः । हैरिकः सिन्धुसेनः । लेखको गोविन्हः । चित्रकृद्वीर्रवमा । पुस्तककुरकुर्मारहत्तः। मार्न् हेर्द्विका जीमूनः । गायिनो सीनिलमहादिक्यो । सेरम्प्री कुरद्विका । विस्कित्रका । विस्कित्रस्वा मधुकरपारावती । गान्धवीपाध्यायो दर्दुर्रकः । सावाहिका करिलका । शिसकश्वा तण्डविकः । आसिक आस्वण्डलकः । कितवो भीमकः । शैलालस्वा वास्वण्डकः । नर्नकी हैरिणिका । पारावरी सुनतिः । स्वपणको वीर्ववः । कथको जयसेनः । शैवो वक्रवीणः । मन्वसाधकः कर्मरालः । असुरविवरच्यसनी लोहिनाक्षः । धानुवाद-विद्वहद्वनः । वार्वरिको समीदरः । ऐन्द्र नालिकश्वकीराक्षः । मस्करी तीव्रभुद्धः ।

One day, in the height of the hot weather, as Bâṇa sat in his house after the mid-day meal, his half-brother, Chandrasena, introduced a courier who brought a letter from Kṛishṇa the brother of Śrī Harshadeva.† In the letter Kṛishṇa referred Bâṇa to his messenger Mekhalaka,‡ and bade him lose no time in carrying out what he would learn from him to be his friend's wishes. The message proved to be an urgent invitation to pay a second visit to the court of king Harsha, which Bâṇa, after considerable hesitation, due apparently to discourtesy previously experienced at the hands either of the king himself or of his courtiers, resolved to accept. Early in the morning of the next

[ै] सत्यायनिका, C कात्यायनिका, ° चकवाकिका, C चकावाकिका, 10 जाङ्गालिक:

A जांगुलिकी, C जांगुलेक: 11 मय्रक: A वाय्रक: 12 सिन्धुयेग: C and
D सिक्ष्मेर: 12 माविन्द: B गोविंदक: 14 वीरवर्मी, 18 धीरवर्मी, 10 रर्दुरक: B
बुद्रेरक: C is illegible. 10 लाकस्युवा, A लावसुवा, 17 आखाण्डलक: B
आखंड: A आखंड: 18 हरिनिका, B and D हर्गिका, C illegible, 10 करालः 20 असुर, A अस्वर, 21 ऐन्द्रजालिक:.
C and D इंद्रजालिक: 22 तावचूड: C तावक्रकः: D तावचूलक:

^{*} Read अत्युग्ने for इदिते. The Defoe-like detail (तथाभूते च तरिमन्तर्य-प्रगाष्मतमये कदाचिदस्य स्वरहावास्थितस्य मुक्तवतोषराङ्क्षसम्ये, &c.) may speak for the historical truth of the marrative, though it must be observed that it is a peculiarity which occurs persistently in other parts of the book where it cannot have that significance.

⁺ Read प्रज्ञाततमो दीर्घाध्यमः for अमृतिज्ञाततमो दीर्घाध्यमः; and विमुख्य वार्षयद् for किमुवार्ये यत्.

[‡] The reading of Ed. in previous sentence मेललजनामानं पश्चिन्तमहाद्यीत्. is wrong. Bana learns the messenger's name from the letter.

day, after the performance of the due rites,* he set out from Prîtikûţs. On the first day† he traversed the Chandikâ forest, and reached the village called Mallakûţa. There he stayed with his brother and friend, whom he loved as himself, Jagat-pati.

Next day he crossed the holy Bhâgîrathî, and spent that night at a village in the wood called Yashtigriaka. On the following day he reached Harsha's camp, which was then on the Ajiravatî, near the town Mani. ‡

They reached the door of the king's tent, and Mekhalaka, bidding Bâṇa wait there, entered. Soon he returned accompanied by a cunuch, whom he introduced to Bâṇa as the chief door-keeper, by name Pariyâtra. He led Bâṇa into the encampment. They passed through a stable full of horses; and when Bâṇa, struck with wonder,

* He mentions that the 'gamanamangala' was performed for him by a younger sister of his father, who loved him as if she had been his own mother, and who, that day, clothed all in white, looked like the goddess Mahāsvetā in bodily form. Her name was Mālatā. In setting out he took care to move his right foot first Read (ব্যাপ্তন্ত্রিপাশ্ব). Some such superstition is at the bottom of the common English phrase which enjoins us to 'put our best foot foremost.'

† Hall says that there is nothing in the account of Bâṇa's journey to the court of Harsha to indicate distance. But this is a mistake. Each day's journey is carefully marked off. Bâṇa's visit is not paid to Harsha at Sthânyisvara. See mext note.

1 उपमणिप्रमन्दित्वति is the reading of C. and D. A reads उपमणिता (sic) अन्यजिएतती. B. omits the whole of this incident. The Calcutta Ed. reads ज्यान-णिटचन्दाजनवनी (कृतसनिवेद्धा) and an edition recently printed in Kashmir, a copy of which has only now come into my hands, उपमणितारमन्त्रजित्वति. At the time of Bana's visit Harsha was already supreme ruler in the North of India : and, like later monarchs in that position, does not appear to have had any fixed capital. In the verse to be quoted below it will be seen that his rule "went out" from Srikantha, where his ancestors reigned. At the outset of his reign he had to deal with a rebellion on the part of the king of Malava : and we are told that two of the sons of the sovereign of that district were brought up at the court of his father. Målava therefore was vassal to his line before he ascended the throne. But he is not represented in the Harsha Charita as monarch in any special sense of Malava : nor, as he is in Hiouen Thsangwhere, too, there are frequent accounts of his 'progresses'-as having his capital at Kanyakubja. Kanyakubja is the place to which his sister goes with her bridegroom from his father's court.

The river Ajiravatî is mentioned in the Tibetan account of the story of Sâkyamuni. Is it the Ajitavati of Hionen-Thsang?

§ वर्षवरेण. A पुरुषेण.

asked what the king did here, he was told that this was the stable of the king's great elephant, Darpaśata. By permission he turned aside to see that famed companion of the king, and the narrative is for a time submerged in a description of the wondrons beast. It needed the door-keeper's admonition to induce Bâṇa to leave the elephant and go on to see the king Harsha.† Harsha received Bâṇa with mock signs of resentment: but afterwards showed him much favour. We are told that a son of the king of Mâlava was with Harsha at the time.

In the beginning of autumn Bana‡ returned home. He was greeted with a cordial welcome, and among the friends who surrounded him in the afternoon was the reader Sudrishti, § who forthwith treated his friend to a recital of a Purana. All were charmed; but Súchivana, in the same tone as the singer, uttered the following distich in the Âryâ metre:—

तद्य मुनिगीतमतिषुष्ठ तद्यि जगद्धापि पावनं तद्यि । हर्षजिरेतादिभन्नं प्रतिभाति हि न पुराणिनदम् ॥ वंशानुगमिववादि स्कूटकरणं भरतमार्गभजनगुरु । श्रीकण्टविनियातं गीतिभदं हर्षराज्यमिव ॥ ॥

Hearing this, Bâṇa's four cousins, by the father's side, Gaṇapati, Adhipati, Târâpati and Śyâmala, looked at each other, and

^{*} Bead अपूरक्रवात्र देत: किं करोतीति अतावकथयत् for the senseless अपूरक्ष्य देव किंकरोरमाति असावकथयत् of Ed.

⁺ While they were yet some way off the elephant's attendant, sung aloud the following aparavaktra:—

करिकलभ विमुच्च लोलतां चर दिनयवतमानताननः। मृगपितनखकोटिभङ्गरो गुरुरुपरि क्षमते न तेऽङ्काराः॥

Ed. मुञ्च and कामते न तेऽडु राम्.

र् शरस्त्रमय्हरभे राज्ञः समीपाद्वाणे बन्धन्द्वद्वं पुनरपि तं ब्रह्मणाधिवासमगात् Ed. शरस्त्रमयारम्भे जन्ममाणे राजसभीपमगात् । बाणः &o.

[§] Sudrisht and Suchivana are among the friends mentioned in the extract given above

The Jeypore MS. reads quite distinctly प्रवृत्ती का this passage, Dr. Bhao Dajl's MS, that in the Gov. Coll., and the Kashmir edition प्रवृत्ति की The Calc. Ed. अन्त्रीप्रवृत्ति के See Hall's introduction to Vasavadatia, p. 12.

^{||} This is the reading of C, D and of the Kashmir edition. A reads भारत for भरत, मार्गण, and भीत॰टकाविनियांत for भीत॰टकानियांतं.

the youngest, Syâmala, made bold to ask Bâṇa to tell them from the beginning the story of king Harsha whose reign extended then over the known world, and who, in virtue and good fortune, surpassed all the kings of former days. Bâṇa, saying that in a hundred lives he could not hope to tell the whole story of Harsha's mighty deeds, asked if they would be content to hear a part.

But the day was far spent: to-morrow he would tell them the story. So saying he rose, went down to the banks of the Sona to pay his evening sacrifice, and then sought his couch. They closed their eyes indeed, but could not sleep. They waited for the rising of the sun as beds of lotus-flowers do. In the fourth watch of the night, Sûchîvâna awoke and sung the following verses:—

पक्षावंध्रं प्रसार्व विकातिविततं द्रावियत्वांगमुनै-रासज्याभुमकंद्रो मुखमुरसि सदाधूलिधूमा विधूव । घासनासाभिलाषावनवरतचलधाँधतुंडस्तुरंगो मंदं बाब्यवमानो विलिखति स्वायनायुर्त्वितः क्ष्मां खुरेण ॥ २ ॥ कुनैज्ञानुमधृष्ठो मुखनिकटकटिः कंपरामातिरधीं लीलेनाइन्यमानं नुहिनकणमुन्ना चंचता कसरेण। निद्राकण्डुकषाये कषति निविडितभौज्युक्तिस्तुरंग-स्त्वेगत्वक्षामलक्षमत्तुनुस्काणं कांणमक्षणः खुरेण ॥ २ ॥

Then Bâṇa arose, and, having gathered together his friends, began to tell the story of Harsha.

So far the autobiographical matter in the Harsha Charita. The historical part of the book which follows may be more briefly summarized.

^{*} The passage is important as being evidently modelled on Kälidása's Introduction to his Raghuvansa and as showing that it was not the author's intention to do more than he has effected in the eight Uchchhvásas—

बाणस्तु विहस्पान्नवीत् आपं न युक्यनुरूपमिहितम् । अघटमानमनोरधमिपि भवतां कु तृहलमवकस्पयमि । त्राव्यात्राव्यपरिसंख्यानजुष्याः प्रायेण स्वार्धत्वः परगुणानुरागिणी भियजनकथाअवणरसरभवमीहिता च मन्ये महतामिपि मितरपहरति प्रविवेकम्। परग्यात्यार्थःक परमाणुपरिमाणं बहुद्वर्यं कु समस्त्रमक्षापि नेतरण चरित्र चरित्रमत्वर्णं प्रचयः कति- पर्ये ज्ञान्दराः क संख्यातिमास्त्रकृणाः सर्वेकस्याप्ययवातिम् वाक्यतेरप्यमीत्रम् सरस्वत्या अध्यतिभारक्तिम् चर्तिः कः खलु पुरुषायुव्यतिम् वाक्यतेरप्यमीत्रम् विह्ना केषियाँ मक्तरेसे तु यदि कुत्रहुलं वः सङ्जा वयं इयमधिमतकतिपयाद्यस्वराध्यति विह्ना केषयौगं यास्यति मनतः श्रोतारा वर्णये हर्षव्यति निमन्यतः ।

[†] The former of these verses is quoted in the Kāvya Prakāsa,

In Srîkantha° there is a town called Sthanvisvara. There lived a king, Pushpabhûti, who was the progenitor of a mighty line of kings.† In it, as time went on, was born a king, named Prabhâkaravardhana, who is described as follows:—

हणहरिणकेसरी सिन्धुराजञ्चरी गूर्जरप्रजागरी गन्धाराधिपगन्धहिपपाकलोई लाटपाटवपाटश्वरी मालवलक्ष्मीलतापरगुः \ प्रतापशील इति प्रधित्वरनाम प्रभाकर-वर्धनी नाम राजाधिराजः

The name of Prabhâkaravardhana's queen was Yaśomati. By birth the king was a worshipper of the sun. To Prabhâkaravardhana and Yaśomatā were born, successively, three children, Rājyavardhana, Harsha, and Rājyaśri. The last was born while Harsha was as yet an infant, and her elder brother was entering on his seventh year. Mention is made of the brilliant horoscope drawn for the second son by the astrologer Târaka.

About the time of the girl's birth the queen's brother, whose name does not appear to be given, joined his son, a youth then about eight

* Read स्थान्त्रीक्षराख्यो जननिवृद्धाः with C. D. reads the same with स्थान्नावर for स्थान्त्रीक्षर which has been wrongly corrected by a second-hand into स्थान्त्राथम-A स्थान्त्रीक्षराध्या (अंट) जनवद्विद्धावः Ed. स्थान्त्रीक्षरों (a mistake for स्थान्त्रीक्षरों नाम जनविद्धाः).

† There is no authority for Hall's conjecture that Pushpabhûti is perhaps referred to as the father of the next king named. Of. अथ तस्मात्पुज्यत्ते: (read so for the तस्मात् of Ed.) निर्जापत राजवंदा: | यस्मात्कल्पतरव इव नव्दनात्स्वंभूताश्रयाश्च क्यविकार इव श्रीधरार्जणयत राजानः तेषु वैवययमांचु क्रमेणोदपारि.......भाकरवर्षनाम राजाधिराजः Beginning of the fourth Uchehvåsa of the H. Ch. All three MSS. read पुल्यून्तिः, but in D. this has been corrected to पुष्यमू: and this again to पुष्यमूनिः. Hall seems to have found both forms.

‡ A गान्धाराधिपगन्धाइपक्टशस्तज्वरः पाकलः a reading due to the introduction into the text of the gloss हस्तिज्वरः.

§ This is the reading of A. C. and D. लाटमालवलक्षीलतापरशु: for the two words.

॥ यश्रीमती. So all three MSS, here. In other places A यश्रीवती.

Taraka is called a Bhojaka, See the note contributed by Wilson to Reinaud's Mémoire sur L'Inde.

The name of the second son is given first in the account of the sister's birth. Both there and at the passage to be found at p. 104 of Ed. the MSS. read Harsha, and neither Harshadeva as Ed. has in former place, nor Harshavardhana, as it has in the latter. I have not found the latter name in the MSS., but the form Harshadeva is used.

years old, named Bhaudi,* as a companion to the service of the two princes. The three grew up together, all equally dear to the king-Kumaragupta and Madhavagupta were two brothers, sons of the king of Malava, whom Prabhakaravardhana attached to the service of his sons. Rajyaśri was married to Grahavarman, the eldest son of Avantivarman of the Maukhara† family, who took her away to his own land.

When Rajyavardhana was of an age to bear armour, his father; sent him northward on an expedition against the Huns. Harsha accompanied his brother for a few marches, and when Rajyavardhana entered the Kailasa range of hills, Harsha remained behind and engaged in hunting. He was summoned back by the tidings of his father's serious illness. At the door of his father's room he met the physician Sushena coming out with grief written in his face, \$ and eagerly asked if there was any change in his father's condition. None, said the physician, but perhaps there will be when he sees you; and Harsha slowly entered the room where his mother was weeping over her dying lord. A few days afterwards, and before Rajyavardhana to whom Harsha had at once despatched a courier, could arrive, Prabhákavavardhana closed his eyes to open them no more.

^{*} So correct Hall's, "To Bhandin, a subject of high rank, Rājyavardhana and Harshavardhana were entrusted for education." Bhandin was afterwards, as we shall see, Harsha's minister. He was his cousin by the mother's side, and only a few years older than Harsha himself.

[†] Λ सीखर.

t Read अथ कदाचिक्रणा राज्यवर्धनं कवचहरमाह्य, Ed. omit राजा and reads कवचभरम्, C. and D. have here the form राजवर्धनं.

[§] Read अवसन्तम्खरागम्.

^{||} The meeting of father and son is thus described ;-

[ृ]द्धा च प्रथमतुः खसंपातमध्यमानमितराशक्कित एव भागधेयेभ्यः समभवत् अनतकपुरव-तिमभेव पितरमम्प्यतः । निराकृत इवान्तः अरुगेन खणमासीत, अवधृतक्ष धैर्मेण क्षेत्रीकृतः सोभेण रिक्तीकृतो रात्यां विषयीकृतो विषयित पावक मधीमव हृदयमुद्धहृत्व विषयिवृत्वितामीव मुख्यनीतित्याणि विधाणस्तमका रसान्तरमापि विद्याषयम् जून्यत्वेवाकात्राम्यतिक्षामी नावि-न्यतः कर्त्ययं पर्याशे च हृदयेन भियमुनमाद्रेन च गाम् । अवनिपतिन्तु द्रारेबह्धयम् द्यितं नन्यं तदवस्थापि निर्मर्सनेहावार्जतः प्रधावस्थाने मनता प्रमायं भुज्यविद्यति रह्या कर्रारा-वेन द्यायावद्यतात् । ससंभ्रमपुपस्थितं चैनं विनयावन समुत्रमच्य बलाहुदस्य निवेदय प्रविद्यतिक वेम्णा निवासकरमण्डलमध्ये मञ्जावित्र ज्वाराहृत्यम् यारिस ह्यापयित्रव सहति हरिचन्द्रसरमञ्ज्यागिसिच्यानं इव नुवारादिवेगण पीत्रयनक्रेन्द्रद्वानि कपोलेन कर्णोलं विष्य-यस्य गीलयप्रसम्भाव्याचिते अजलात्वाविशाविण लोचने विस्मृतसंज्वसः मुन्निरमाल्लिङ्कः ।

श्वासन्त्रम्मीलनाय निविमालं लोचने राजकल्याह्याः

Harsha performed the funeral rites and waited anxiously till his brother should come to mount the throne.

Some days afterwards, Râjyavardhana arrived: but only to announce his firm intention of refusing the succession and retiring into the ferest. This decision filled Harsha with constenation, and he was secretly minded to follow his brother's example in the matter. But even as they were talking, and while Râjyavardhana was in the act of donning the hermit's bark dress, a man entered suddenly the room where they were together, and with loud wails threw himself at their feet.

They recognized him as Samvâdaka, one of Râjyaśrî's attendants. He bore a dreadful tale.

On the very day on which the news of Prabhâkaravardhana's death reached him,* the king of Mālava had slain Grahavarman and thrown Rājyaśri into prison at Kanyākubja, and was about to march against a kingdom which he regarded as left without a head. Without a day's delay Rājyavardhana started for Mālava with only ten thousand horse,† He took Bhanţi with kim, but would not listen to Harsha's entreaties that he, boy as he was, might also accompany him.

Many days went by: and at last, Kuntala, who is styled वृद्धयावार राज्यवर्धनस्य मसाद्याम प्राप्तवर्धने the news of Râjyavardhana's death, by treachery at the hands of the king of the Gaudas, and urged Harsha to lose no time in avenging his brother's fate.! After an interval of natural sorrow, Harsha sent for Skandagupta, described as शदापजारस्याधनारिक्तस, who applauded his design, but implored him to learn the wisdom of distrust from Râjyavardhana's sad end, and a long list of similar catastrophes with which Skandagupta's memory served him§. So Harsha set out, and made his first halt not far from the city on the banks of the Sarasvati, where he performed the ceremonies that might bring his enterprise good luck. From the Sarasvati they marched on Kathaka. While in that region he received and accepted overtures of friendship by

^{*} यस्भित्रहन्ययानिपाबिरुपरत इत्यभूदाती तस्मित्रेत्र, It was the news of the event that moved the king of Malava to rise in revolt.

[†] Read तिर्मित्रेव बातरे. In the next sentence, अध तथागते आत्युंपरते च पितरि प्रोषितायां च मातरि संयतायां च स्वसरि, the भीषितायां च मातरि is an absurd mistake for प्रोषितजीवित् च जामातरि.

र् तस्माच हेलानिर्जितमालवानीकमपि गौडाधियेन भिथ्येत्वचारीपिवतिवधातं मुक्तस्मः यकाकिनं विश्वव्यं स्वभवने च धातरं व्यातादितमधीशीतः

[&]amp; See Hall, p. 53; and Bhao Daji, loc. sit.

the mouth of Hansavega, from Bhâskaradyuti, or, as he was otherwise styled, Bhaskaravarman, king of the Prâgjyotishas.

After dismissing Hansavega, Harsha in uninterrupted marches made for the enemy's country. On the way, however, he encountered Bhandi, who was on his way home with the spoils which Rājyavardhana had won from the Mālavas. He brought tidings that Rājyaśri had escaped, and had sought refuge in the Vindhya range. Harsha sent Bhandi against the perfidious Ganda king, and went himself in search of his ill-starred sister. The eighth and last book of the Harsha Charita tells how by the help of one Divâkaramitra, a convert from Brahmanism to Buddhism, whom Harsha remembered as a friend in boyhood of Grahavarman, Rājyaśrī was found just as she was about, in despair, to ascend the funeral pyre, to the great distress of the Jains and Buddhists in the neighbourhood who had become aware of her intention.

The book closes with the return of Harsha and Rajyaśri to Kathaka, whence the former had set out on his quest.*

It does not fall within the purpose of this introduction to attempt to separate between the fact and fancy of this account of Harsha. It would be easy to argue from internal evidence that in its main incidents, at all events, the tale is presented as history, and that it has every appearance of being what it professes to be. But, as has long been known, there exists in another literature ample corroborative evidence of the truth of Bana's narrative. † The immense importance, for the history of Sanskrit literature, of this corroborative evidence springs out of the fact that it gives, with other details, Harsha's date, and so enables us to assign to Bana with absolute certainty his chronological place in the misty roll of Indian writers, and to form conjectures more or less reasonable with regard to the probable dates of the authors he mentions as his contemporaries or predecessors. These considerations must be my excuse for the following attempt to examine at considerable length the data referred to, and the conclusions which have been. or may be, built up on them.

In the year 629t A.D. the Chinese Buddhist, Hiouen-Thsang, left

^{ैं} Read रवसार मादाय प्रयाणकीः कतिपयैरेव कथक मनुजाह्नवि निविष्टं प्रत्याजगाम.

 $[\]dot{\tau}$ This was first pointed out by Hall in his very valuable Introduction to his edition of the Vasavadatta.

[‡] Fergusson's first article on Indian Chronology; Journal of the Asiatic Society, N. S., Vol. IV., p. 83.

his native country to visit in India the sacred places of his religion. He entered India from Kashmir after a stay of about two years in the former place. He reached Nalanda in India, in 633-4. "Here he resided five years, and then set out on his travels south 638-9. Two years were so occupied, and he returned to Nalanda 640-41. The latter date is fixed by a story he himself tells. He relates that while at Nalanda a man appeared to him in a vision and told him that, in ten years from that time, the king Siladitya would die, and Hiouen-Thsang's biographer adds that this event accordingly took place in 650; but for this, I would be inclined to place his second visit to Nalanda in 642-3, because the great meeting at Allahabad took place when he was there, and the narrative would lead us to suppose that immediately after it was over, he returned straight to China. If this is so, his journey could hardly have occupied one year, and he reached his native land in 645."

There exist in Chinese two works relating to Hiouen-Thang's travels in India, both of which have been made accessible by the translation into French of the distinguished Chinese scholar, M. Stanislas Julien,†

^{*} Fergusson, loc. cit.

^{† &}quot;Hionen-Thang, a celebrated Chinese traveller, professing the Buddhist creed who visited 110 countries and places of India in the first half of the 7th cream will vasical in Commerce and places of a most in all one first in the first of the condition of Buddhism as it prevailed at that period in India. His inquiries having been chiefly devoted to the objects of his veneration, he did not enter so much hito details concerning the social and political condition of India as might be desired; but considering the many curious notices he gives on other matters which, besides those of Buddhist interest, came under his observation, and the high degree of trustworthiness which his narrative possesses, his memoirs must be looked upon as one of the most important works on the history of India in general, and of Buddhism in particular, during the period stated. Apparently he travelled alone, or with a few occasional companions; and wearing the garb of a religious mendicant, with nothing but a staff, wallet, and waterpot, he does not seem to have been exposed to any dangerous adventures on his journey from China to India. It is more remarkable, however, that he incurred no impediment on his way home, when he travelled with 500 packages of books, besides images of Buddha and various sacred relies; and his immunity from danger affords a remarkable proof of the civilised condition of the countries which he described. It does not appear that the account of his travels was written by himself, for of the two works relating to them neither is the performance of Hiouen-Thing, The first is a bibliographical notice of him in which his travels form a principal feature: it was composed by two of his pupils Hoei-li and Yen-Theong. The latter bears the title of Tathung-si-yn-ki or Memoirs of the Countries of the West, published under the Thang, and was stending to the Continues of the vest, photodect makes the Image, and was delited by Fienki, since H. himself, who during 12 years had spoken none but foreign languages, had perhaps lost the facility of writing elegant Chinese. According to a remark added to the title of his work in the imperial Chinese edition, it would follow that it had been translated from Sanskrit into Chinese:

and from these works can be gathered the following details with regard to a king who, it will be seen, can be no other than Bâṇa's patron Harsha.

During the whole of Hiouen-Thsang's travels in India, a king called Ho-li-cha-fa-t'au- na was on the throne of Kanyakubja as supreme ruler in the north of India. He had succeeded an elder brother, by name Ho-lo-che-fa-t'an-na, who had been treacherously enticed to a rendezvous and slain by Che-chang-kin, king of Kie-lonasoufo-la-na. The name of the father of the two, whom the elder brother succeeded immediately, was Po-lo-kie lo-fa-t'an-na.

but this statement, as Professor Stanislas Julien observes, can only mean that the fundamental part of the work relating to history, legends, &c., was taken from Hindu sources, since it is obvious that the indication of distances and numerous personal observations must have come from H. himself. Both works have been published in a French translation by the distinguised Chinese scholar, M. Stanislas Julien, who has acquitted himself of the great and peculiar difficulties of his task in so creditable a manner that his Historie de lu Vu de Himmea-Thoma (Paris 1853) and his Memoires sur los Contress Occidentales year Himmer, Phasma (2 Volse, Paris 1857–1858), have not only become in dispensable to the student of Chinese and Sanskrit literature, but will be a lasting homour to M. Julien's industry and scholarship. An abstract of both works by the late Professor H. H. Wilson appeared in the 17th volume of the Journal of the Royal Asiatic Society, pp. 100—137."—Article in Chambers' Energylopaudia.

Besides Wilson's abstract mentioned here, the student may be referred to a translation of the account of Harshavardhana given in the Ta-thang-si-yu-hi which appeared in the Indian Antiquary, Vol. VII., pp. 196-202. See also Hall's Introduction to Vianvadathi.

* In the passage (Mémoires sur les Contries Occidentales, I. p. 24), of which the above is an abstract, tappears to be stated that the reigning king of Kanyakhthia, Harshavardhana, was a Vaisya. This assertion has given a good deal of trouble, Hall found in it reason to doubt the accuracy of Hinner-Theang's further statement to the effect that Harsha assumed the title of Sildditya. "Of this section there is not an inkling in what I have seen of the Harsha Chairisa. Its truth is, indeed, open to grave question; for the titles of Kabatriyas only end in deltys; and the Uninese pligrim informs us that Harsha was a Vaisya."—(Introduction to Vaiswajatta, p. 53), In an earlier translation of this passage, which Stanislas Julien contributes to Reimand's Mémoire sur Vinde, it was made to run:—"The reigning king belongs to the Vaisya caste: the late king had for his surname Harshavardhana," and it has been suggested 'Indian Antiquary, Vol. VII., p. 138) that this rendering of the passage removes all difficulty. It may be doubted whether that is so: and at any rate the Sinologue's authority must be held to be in favour of the later version, which he deliberately adopted in preference to his earlier one. That version, too, appears to be the only one that suits the context.

I have looked carefully through the Harsha Charita for the name Silàditya, but have not found it. On the other hand, I think there can be no doubt that Harsha was a Khathiya. In his account of the kingdom of Wallabhi (Histoire de la Vie de Hioven-Theasy, p 206) Hioven-Thasy tells us that the king of that realm belonged to the Kshatniya caste, and was the son-in-law of Silàditya of Kanyakhija.

The writer of Hiouen-Thsaug's memoirs has two methods of dealing with Sanskrit proper names, and employs now the one, now the other, now both together. The one method is to transliterate into Chinese, syllable by syllable, as exactly as the genius of the Chinese language will permit, the Sanskrit word. The other to take advantage of the fact that all Sanskrit proper names have a meaning apart from their use as a proper name, and to represent the Sanskrit word by a Chinese word of the same meaning. The names in the. extract given above are phonetic renderings of the Sanskrit names : and were deciphered in 1857, or to speak more correctly, some considerable time before that, by M. Stanislas Julien as follows:-Ho-licha-fa-t'an-na he rendered by Harshavardhana; Po-lo-kie-lo-fa-t'an-na by Prabhakaravardhana, and Ho-lo-che-fa-t'an-na by Rajavardhana.* The names of the three kings-a father and two sons-are also translated into Chinese by words Hi-tseng, Tso-kovang-tseng, Wang-tseng which mean respectively 'increase of joy' (Harshavardhana), 'increase of the procurer of splendour' (Prabhâkaravardhana), and increase of the king' (Rajavardhana). The translation of the name of the father Po-lo kie-lo-fa-t'an-na led M. Julien to the conjecture that Po-lo in that word is a mistake for a Po-lo-p'o and that the name must be written back into Sanskrit as Prabhâkaravardhana, not Prakara-vardhana, as he had previously given it.

Of the other two words in the passage summarized above, Chechang-kia, the name of the king who slew Rājavardhana, was written back into Sanskrit by M. Julien, as early as 1847, under the form Saśānka, and Kie-lo-nason-fa-la-na was rendered by Karpa-Suvarpa, Moreover, the Chinese words given by the Chinese writer as translations of the two names were Youei and Kin-eul, of which the former means, 'moon' and the latter 'ears of gold,' or 'he who has gold on his ears.'

Did space permit, I should gladly here enter on a detailed examination of Hiouen-Ibsang's account of a king who, there can be no reasonable doubt, is identical with Bana's patron and the bero of the Harsha Charita. I give below the narrative of the

^{• &}quot;Hiouen-Thang is venially mistaken in speaking of Rajavardhana." (Hall, loc. ett., p. 51.) The name is occasionally so spelt in the MSS, of the Harsha Charita.

[†] The following is from the translation in the Indian Antiquary of Hiouen Theory's account of Harsha already referred to:—

The inhabitants (of Kanyakubja) having lost their prince, the state became a prey to disorder. Then a minister named Po-ni (Bani), who enjoyed much

circumstances under which, as was reported to Hiouen-Thsang, Harsha ascended the throne; but for the rest must content myself with drawing attention to such points in the Chinese memoirs as may serve to illustrate a conclusion already placed beyond dispute. As such may be noted first that the name of the minister who took the initiative in urging Harshavardhana to assume the kingdom was Po-ni. This name of which no translation appears to be given, M. Julien writes back into Sanskrit as Bhâṇi; and there need be no difficulty in accepting Hall's identification of this minister with the Bhaṇḍi of the Harsha Charita. I may add in passing that the circumstance that Bhaṇḍin

authority, spoke thus to his colleagues: "The fate of the kingdom must be decided to-day. The (eldest) son of our first king is dead; the brother of that prince is benevolent and humane, and Heaven has endowed him with fillial piety and reverence. From the impulse of his heart he will revere his parents and have confidence in his subjects. I desire to see him inherit the throne. What think you of it! Let each speak his own opinion.

As all admired his virtues, no one had a different opinion. Then the ministers and magistrates besough thin to ascend the throne. "Royal prince," said they, "condescend to listen to us. Our first king had accumulated merits and amssed virtues, and he reigned with glory. When Wang-tseng (Råjavardhuna) succeeded him, we thought that he would continue to the end of his career. But by the incapacity of his ministers he has gone and fallen under the sword of his enemy; that has been a great disgrace to the realm. It is we who are to blame. The opinion of the public is manifested in the songs of the people, and all the world sincerely submits to your resplendent talents. Rule, then, gloriously over the country. If you can avenge the injuries of your family, wipe out the disgrace of the state, and render illustrious the heritage of your fathers what merit will be comparable to yours? We supplicate you, do not spurn our wishes."

"In all times," replied the royal prince, "the inheritance of a kinglom has been a heavy load. Before mounting a throne one ought to consider maturely. For myself, in truth, I have only moderate ability; but now that my fathers and my brother are no more, if I decline the inheritance of the crown, shall I thereby promote my people's,weal? It is right that I should obey public opinion, and forget my weakness and incapacity. But on the banks of the Ganges there is a state of Kwan-sear-8' alp-as-8 (A vallokite/wara Bolthistatva). As it works many miracles, I wish to go and pray to it." He went at once to the statue, fasted, and made fervent prayers. The Bolthisativa touched by his heartfelt sincerity, appeared to him in person and asked thus: "What do you ask for with such pressing importunity"

"I have done nothing but accumulate evils," replied the royal prince; "I have lost my father, who was good and affectionate, and my elder brother, a pattern of gentleness and kindness, has been shamefully massacred. Their death has been to me a double affliction, I perceive that I have but little ability; however, the inhabitants of the state wish to raise me to honours, and require that I should succeed to the throne to render famous the heritage of my father. But, as my mind is dull and devoid of knowledge, I venture to ask your holy opinion."

The Pu-sa (Rådhisattva) said to him: "In your previous life you dwelt in a forest: you were the Bhikshu of a hermitage, and you discharged your duties

according to the Harsha Charita, accompanied Râjyavardhana on his fatal expedition, and was therefore absent from the capital when news of his brother's murder reached Harsha, does not, as Hall seems to suppose, throw any difficulty in the way of identification. Harsha set out to avenge his brother's death as soon as was practicable after he heard of it; he had not gone far before he met Bhandin returning victorious from the overthrow of the Mâlava king. There is no reason, rather every reason to the contrary, for placing the incidents referred to by Hionen-Thsang prior to Harsha's departure from the capital.

Some other isolated coincidences may be worth noticing. Hiouen-Thisang's Harsha had a sister, "gifted with a rare intelligence" who resided at his court, and was sitting behind her brother on the occasion of Hiouen-Thisang's first audience.† She was learned, we are told, in the school of the Sammittyas, a school which, curiously enough, we find, was specially studied in Mâlava.‡ A point of contact between the Harsha of Bâna, Hiouen-Thisang's Harshavardhana Silâ-

with indefatigable zeal. By the effect of that virtuous conduct you have become the son of this king. The king of the state of Kin-cul (Karnasuvarna) having destroyed the law of Baddha, it is right that you should succeed to the corwn, to restore the sphendour of the kingdom. If you fill your heart with affection and compassion, if your mind sympathize with distress, before long you will rule over the five Indies. If you wish to prolong the duration of your dynasty, it will be necessary to follow my instructions. Through my secret protection I will obtain for you distinguished honour, and no neighbouring king will be able to resist you. But do not ascend the sinhasma (throne) nor take the title of Maharaja."

Having received these instructions he returned. He then accepted they itance of royalty, called himself by the name of prince royal (Kumdrandis), and took title of Shi-lo-'o-te'i-to (Siladitya). Thereupon he gave the following orders to all his subjects:—"The death of my brother is not yet punished, and the neighbouring states are not obedient to my laws; I do not know when I shall be able to eat in peace. Let all you magnistrates unite your hearts and arms."

Immediately he collected all the troops of the kingdom, and caused the soldiers to be exercised. He had an army of fivethousand elephants; the cavalry numbered twenty thousand horses; and the infantry, fifty thousand men. He marched from west to east to punish the insubordinate kings. The dephants did not put off their housings, nor the men their culrasses. Finally, in the middle of the sixth year, he made himself master of the five Indies.

*": Lastly, the minister Po-ni, whose name M. Julien reads into Bhani and Bani, and into whose mouth a long speech is put, is, in all probability, my Bhandin, or Bhandi, as some would write the word, only Bana provides Bhandin with an althi at the time Hlouen-Thang sets Po-ni to haranguing at Kanyakhija." Hall loo. it, p. 54.

[†] Vie et Voyages de Hionen-Theang, p. 241.

¹ Ibid., p 204.

ditya, and a king Harsha known to us from other sources, may be found in a statement made by Hiouen-Thsang. I give the passage, which is a curious one, below in a note, and am disposed to see in it a reference to the troubles Harsha encountered on the southern frontier of his empire, culminating as they did in his defeat at the hands of a Satyášraya prince.

Lastly, as Hall has already pointed out, the king to whom Hiouen-Thsang's Harsha addresses himself when he has heard of the fame of the Chinese traveller and wishes to be honoured by a visit from him is called Bhāskaravarman.

The circumstance that Bâna can be thus assigned with absolute certainty to the first half of the seventh century of the Christian era lends great importance to the introductory verses of the Harsha Charita in which reference is made to other known and unknown poets. I. shall first transcribe the passage, marking the various readings in my MSS. of the text, and in a copy of the commentary which I have procured from Jeppore since the previous pages were printed, † and

"The inhabitants set a high price on honour and duty, and despise death. The king belongs to the warrior caste; his tasks are those of a solidier, and he places the glory of arms above every other fame, as a consequence his solidiers, both horse and foot, are equipped with the greatest care; and throughout his realm military laws and ordinances are known to all, and rigidly observed. Should the king have sent a general to deliver battle, who is beaten and loses his army, he does not make him suffer in body, but he gives him the garments of a woman to fill his heart with shame. It often huppens that his commanders kill themselves to escape this dishonour. The king constantly keeps up a force of several thousands of brave warriors, with many hundred savage elephants. Shortly before joining battle they are filled with wine till drunkenness renders them mad; then the signal is given, and they are launched against foos who needs must dishand and fly. Proud of these auxiliaries he shows the greatest contempt for neighbouring peoples with whom he is at war. King Kili-ji (Silâdiya) bossts himself of his skill in war, and of the valour and renown of his generals. He takes the field himself at the head of his army, But these troops he can neither subdue nor hold in check." — Vie et Voyages de Himsen-Thansay, p. 203.

† This commentary will be noticed in the forthcoming report of the search for Sanskrit MSS, in the Bombay Circle, 1882-3. I may say here that it is the same at that which Bhao Daji describes, as having come into his possession from Kashmir, in the tenth volume of the Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society. The name of the commentary is Harshaoharitasanketa, and of the author Sankara, Is is given with the text in the Kashmir ed. referred to above. Sankara refers to other commentators: and I have been told that there is in existence another commentary of the Hursha. Charita by one Samakara, which I hope also to procure. In what follows I am glad that I have been partly able to use Max Müller's very valuable "Note on the Renaissance of Sanskrit Literature" appended to his "India: What can it teach us?" It will be seen that my own conclusions, arrived at independently, are substantially the same as those of that eminent scholar. The few points on which I venture to differ from Max Miller's are submitted under very reserve:

then offer some remarks as to the conclusions which may be drawn from it.

ओं श्रीगणेशाय नर्मः ओं इच्छाविशक्तिनिचयपसरऋमेण विश्वावभासनविधौ प्रधितप्रभावा । याः यायिनां हर्यकोकनस्प्रतिश्रौ रूपं प्रकाशयति नौमि सरस्वतीं लाम ॥ नमस्तंगशिरश्रम्बिचन्द्रचाम्रचारवे । श्रेलोक्यनगरारम्भमूलस्तम्भाय शंभवे ॥ २ हैरक ण्डमहानन्दर्गीलिताओं नमान्यमाम् । कालकद्विषस्पर्धजातमञ्जीगनामि ।। ३ नमः सर्वभिते तस्मै व्यासाय कविवेधसे । च क्रे पुण्यं सरस्वत्या यो वर्षमिव भारतम् ॥ ४ पायः कुकवयो लोके रागाधिष्ठितदृष्टंयः। कोंकिला इव जायन्ते वाचालाः कामचारिणेः॥ ५ सन्ति श्वान इवासंख्या जातिभाजो गृहे गृहे। बन्गादका न बहवः कवयः शरमा इव ॥ ६ अन्यवर्षपरावस्या बन्वचिद्धनिगृहनैः। अनाख्यातः सतां मध्ये कविन्धीरी विभाज्यते ॥ ७ क्षेषप्रायम्बीच्येषु प्रतीच्येष्वर्थमात्रकस् । उत्पेक्षा वाक्षिणात्येषु गौडेव्वक्षरडम्बरः॥ ८ नवार्थी जातिरवास्या श्रेषोत्तिस्यः स्फ्रटो रसः। विकटाक्षरबन्धश्च क्रत्स्तमेक ब दुष्करम् ॥ ९ कि क्रवेस्तस्य काव्येन सर्ववृत्तान्तगामिनी। कथे व भारती यस्य न प्राप्तीति विगन्तरम् ॥ ९० उच्छातान्तेप्यखित्रास्ते येषां वक्ते सरस्वती। कथमाँ ख्यायिकाकारा न ते वन्द्याः कवीश्वराः ॥ ११

[े] भी भीगणेशाय नमः C भी नमः सर्वज्ञायः व भी इच्छादिशाक्तिनेषयभतर°. B. C. and Com, omit भी and this verse. For प्रतर, A reads भूषयः व भूषितः Both. MSS. write पतिष्टाः So below v. 9 both write उत्तिष्टः * क्रेर्ड्सण्डमस्तरः A हर्तः क्रियास्तरः मार्चाः प्रतिः कर्माः कर्माः स्वान्यः व क्रियास्तरः मार्चाः विष्यः व क्रियास्तरः मार्चाः व क्रियास्तरः मार्चाः व क्रियास्तरः व क्रियास्तरः व क्रियास्तरः मार्चाः व क्रियास्तरः व क्रियस्तरः व क्रियस

कवीनामगलहर्षी नृतं वासवदत्तया। शक्तंबेव पाण्डपुत्राणां गतया कर्णगोचरम् ॥ १२ वैवनको उपने सारी कतवर्ण क्रमस्थितिः । भडारहरिचन्द्रस्य गराबन्धी नृपायते ॥ १३ अविनाजिनम्यास्यमकरोत्सासर्वाहनः। विद्यास्त्रज्ञातिभिः कोशं रहीरिय सुभाषितैः॥ १४ कॅर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता कम्सोडज्वला । सागरस्य परं पारं कपिसेनेव सेनना ॥ १५ संबंधारकतारम्भैर्नाटकैर्बहुमुनिकैः। सपताकै येशी लेभे भीसी देवकुलैरिव ॥ १६ निर्गतास न वा कस्य कालिदासस्य सक्तिष । प्रीतिर्मधार्मीतीस मञ्जरीध्विव जायते ॥ १७ समहीपितकन्दर्भ कृतगौरीप्रसाधना । हरलीलेव नी कस्य विस्मयाय बहरकथा ॥ १८ आढचराजकतोत्साहिईवयस्थैः स्मृतैरपि । जिहान्त:कव्यमाणेव न कवित्वे प्रवर्तते ॥ १९ तथापि उपतेर्भक्तया भीती निर्वहनाकुलः। करोम्याख्यायिकाम्मोधौ किहायवनचापलम् ॥ २० सखप्रबोधललिता संवर्णघटनोडज्वलैः। शब्दैराख्यायिका भाति शब्येव प्रीतिपादकैः॥ २९ जयति ज्वलस्प्रतापज्वलनप्रकारकत्रजगद्धः। सकालप्रणयिमनोरथीसद्धिश्रीपर्वती हर्षः ॥ २२

The enumeration it will be seen begins from Vyasa, who has his place at one and the same time, alongside of the tutelary deities invoked-

नमः सर्वविदे तस्मै व्यासाय कविवेधसे । चक्रे पुण्यं सरस्वत्या यो वर्षमिव भारतम् ॥

and as the exemplar of all good poets-

र्कि कवेस्तस्य काच्येन सर्ववृत्तान्तगामिनी। कथेव भारती यस्य न प्राप्नोति दिगन्तरम्॥

It may be fanciful: but in these, and in the numerous other references to the Mahabharata to be found in the Harsha Charita and

³² पदबन्धोज्ज्यलोहारी कृतवर्णक्र मस्थिति: Calo. Ed. पदबन्द्रोज्ज्यतीहारिकृतकण्ठक-मस्थिति: 12 अविगाशितम् Calo, Ed. कृतिनाश्चनम्, सातवाहनः Hall's first MS. साहि-वाहनः - कृत्र- कृत्र- कृत्र- स्थान्तेः - A. मृतिकी: - A. मृतिकी: - अ मारी: - A. मारा, - 2 साह्युं - Kall's second MS. with आया for आडवः 12 मुक्पेघटनोज्ज्यतेः - A मुक्पेघटनोज्ज्यतेः - 13 मितवादिक: - 14 मि

Kâdambarî, can we not recognise the language of a time when the name and the fame of the Kathâ Bhâratî—India's 'Tale of Troy divine'—as put together by Vyâsa, was as yet comparatively a fresh wonder in the world?

From Vyasa Bana goes to the great body of 'story-tellers, or rhansodists. Ákhvávikákárás, Most writers have followed Hall in what I venture to suggest is the erroneous idea that in v 7 Bana alludes to a noet called Chaura.* The context shows that the author is speaking of poets who are such only in name (जातिमाज:); and in this verse he in effect says that the plagiarist, however skilful his juncture may be, finds no honour among learned men and is esteemed chaura-a thief. This is the natural construction, and it has the support of the commentary, the note in which runs as follows :-अन्योति कविश्वीरः सहद-यानां मध्ये नाख्यातः कथितोपि न ज्ञायते न आ समंतात ख्यातोपि न किंचित्प्रथि-तो वा अन्ये पर्वकविनिवद्धविलक्षणा ये वर्णा अक्षराणि तेषां रचनेन बन्धचिह्नं श्रीलक्ष्मीप्रमृतिरचनालिखन्मस्ये तु भाषालंकारप्रभृतिबंधचिह्नमाहः।अथ च सर्ता साधनां मध्ये चौरो लक्ष्यते कीवृक् न ना अना कापुरुषः अख्यातोऽप्रसिद्धः केन अन्यः प्राक्तनच्छायव्यतिरिक्तस्त्रासकृतः पाण्डिमाहिर्वर्भः मुखरागविशेषस्तत्परिव-र्ततेव यहा शहरवे सति हिजादिवणीश्रयेण स्वजात्यचितस्य स्वभावस्य 🕆 त्यन्तमः शक्यत्वाद्धावप्रकटनमवश्यमेव भवति यतो बन्धः शंखलाहिकनो मंथिस्ति चिह्न रवण्ड्षणादि ।

The reference to the Ålkyåyikâkârâ, with which Bâna begins his enumeration of poets presumably nearer his own time than Vyâsa, is extremely interesting in view of the question of the origin of Kâdambari. In later books on Rhetorio, the Âkhyâyikâ is, as we have seen, defined as resembling the Kathâ, with the difference that the genealogy of the poet, and sometimes an account of other poets, are given. And the Harsha Chavita, which has very obviously suggested the definition, is given as an example of the class. When, for the better understanding of this definition we turn back to the description of Kathâ, we find that species of composition distinguished as a narration in prose, with here and there a stray verse or two, of matter already existing in a metrical form. The existing collec-

^{*} Hall, loc. oit., p. 54. See Bithler's Paper in Ind. Stud. XIV., p. 406. In his Kashmir Report Bithler shows that the only work ever ascribed to this mythical Chaura is a composition of Bilhann's.

[†] The otherwise praiseworthy translation of the Sahityadarpana by Pranadadasa-mitm in the Bibl. Ind. is defective here. The text is:—

tions of metrical fables, such as the Kathâsaritsâgara of Somadeva and the Vrithatkathâ of Kashemendra are later than Bâṇa by several centuries; but Hall and Bühler * have shown that implicit confidence is due to Somadeva's and Kshemendra's statements to the effect that their books are translations into Sauskrit and abridgments of an older work. I shall show in the sequel that the Kathâsaritsâgara contains one form of the original of Bâna's Kathâ Kâdambarî: and, when we bear in mind that Kâdambarî is given as the stook example of a Kathâ, it is clear that by Âkhyâyikâ in the present passage Bâṇa refers to metrical stories, such as furnished him with the theme of his own romance.

The poets next mentioned by name, or singly, are—(1), the author of a Vâsavadattâ; (2), Bhattâraharichandra; (3), Sâtavâhana; (4). Paravarasena, or, perhaps, the author of a work in praise of Pravarasena; (5), Bhasa; (6), Kalidasa; (7), the author of a Vrithatkatha, I do not take Adhvaraja in the verse that follows as a proper name. Before examining our list in detail, it may be well to ask how we are to regard the list itself. If it be fair to judge from a casual note, † it would seem that the distinguished scholar Weber leans to the theory that we have here an attempt to classify, in order of merit, some of the writers who preceded Bana. I can see no grounds for such a supposition, and the particular instance which Weber has in view does not, when closely examined, in any way bear it out. For Bhasa and Kalidasa are not here compared as rival writers of dramas. If Bana's reference were all that remained of the fame of the prince of Indian poets, we should never have known that he wrote a play.

But, while the list is not in order of merit, it is not necessary to contend, on the other hand, that it is strictly in order of time. We can be certain that the poets referred to lived before, or at the same time with, Bâṇa; but we cannot be certain of more than this. What

कचिदन भवेदायी काचिद्रकतापवक्त्रके । आहौ पर्यर्गमस्कारः खलादेनेत्तेकीतनम॥

This, it is obvious, does not mean "In the Katha, which is one of the species of poetical composition in prose, a poetical matter is represented in verse, and sometimes," &c., but rather as I have given the sense above.

^{*} Hall loc. cit., pp. 22-24, Bühler, Ind. Ant., Vol I., p. 302.

^{† &}quot;In Bāna's Harsha Charita, Introd. v. 15, Bhāsa is lauded on account of his dramas: indeed his name is even put before that of Kalidáśa". 'Note on p. 205 of English translation of Indian Literature.'

I wish to emphasise is the internal evidence the verses seem to furnish that they are not the tribute of cold respect, or even of warm though disinterested admiration, for authors, the pride of their time, but already sinking into oblivion to the men of Bana's day. I may be mistaken; but it appears to me that the passage breathes in every line the impulse of a mighty revival in the last phase of which Bana himself bore part. With his own eyes, so to say, he had seen the fame of other poets go out, as the star of the incomparable author of the Vasavadatta rose above his country's intellectual horizon; he stood near the time when Bhasa won eternal fame by those plays of his-a form of composition unknown before, and best described by an epithet (सत्रधाराकतारम्भै:) recalling one of their special characteristics: the joy the people took in Kâlidâsa acted as a deterrent rather than an incentive to one who lived while as yet the fame of that new poet was yet fresh in the hearts of all men. I shall make my meaning clear if I say that the tone of the passage appears to me to resemble that which the poets who stood nearest our own Elizabethan writers loved to use of that glorious company, rather than that of a grave deliberate panegyric on the classical ornaments of the long story of a nation's literature.

It is commonly taken for granted that the Vâsavadattâ,* with which this list opens, is the extant romance by Subandhu of that name. This was the opinion of the commentator of that Vâsavadattâ, Šivarâma Tripāthin, who quotes the present couplet, and refers it expressly to his author. The commentator of the Harsha Charita, who as a rule occupies himself more with verbal explanations than with anything else, does not say anything on the point. Hall expresses no doubt on the subject; though he also would seem to have held, on the ground of internal evidence, that his Subandhu was posterior; to, Bhavabhūt, t who, it is certain now, must in his turn be placed after Bâṇa.; It is impossible not to wish to agree with Hall

^{*} Hall's Introduction to Vásavadattå, p. 9.

[†] Ibid., p. 14.

^{† &}quot;According to Rājatarangini, Bhavabhûti was patronized by Yaśovarma, king of Kanoja. This Yaśovarma was subdued by Lalitāditya, king of Kāsmīra, who acquired by his conquests a paramount supremacy over a large part of India. The mention of this circumstance enables us to fix the date of Bhavabhāti. Lalitāditya reigned, according to General Cunninghanfrom 693 A. C. to 729 A. C. The chronicle of Kāśmīra mentions another poet named Vākpatisāja, who lived at the court of Yasovarma. A work in Prākrit

in his estimate of the relative positions of Bhavabhiti and his Subandhu, For that after the graceless string of extravagant and indecent puns presented by the present Vasavadatta had been received with approval into the national literature, a reversion should have been possible to the chastity, alike of sentiment and of diction, of Bana and Bhayabhûti would be a literary miracle almost incredible. The matter is not one on which to dogmatize, but I may call attention to the following considerations as tending to show that the Vâsavadattâ which excited Bâna's passionate admiration was not the worthless production now extant under that name. In the first place, then, it seems probable that this Vasavadatta was, like Bana's own Kadambari, a metrical or prose version of one of the tales of the rhapsodists mentioned in the verse immediately preceding. It will be shown in the sequel how closely Bana himself followed, for the incidents of his story, his original. Now the Kathasaritsagara does contain a tale of Vasavadatta, which the author of the Ratnavali took as the ground-work of his play, and this tale is not identical, with, or in any way similar to Subandhu's romance. Secondly, Hall appears to be right in pointing out that there is little reason to suppose that Subandhu had need to be beholden to any previous author, for his narrative, "Kâtyâyana the grammarian is the earliest author known, by whom a tale of Vasayadatta appears to be indicated. To discourage the surmise that Subaudhu was beholden

entitled Gaudavalda Kāvya by this same Vākpatīrijā has recently been discovered by Dr. Bühler. In it, the exploits of Yaśovarna and his defeat of a Gauda king are unrated. In giving his own history, the poet tells as that "certain excellences still shine in his works like drops of poetic nectar churried from the ocean of Bhavabhūti." From this it would appear, that Vākpatīrāja was either a pupil of Bhavabhūti, or one of those who derived benefit from his company. If the poem then was written in the latter part of Yaśovarna's reign, Bhavabhūti must have lived in the first part. So that our poet llouvished at the end of the seventh century. And the date thus determined agrees with all that is known of the chronological relations of Bhavabhūti with other writers. In the first place Bāna's omission of his name from the long list given by him at the beginning of his Harsha Charita is now intelligible. Bāna flourished in the first half of the seventh century."

^{*&}quot;The romance of Våsavalattå, referred to in the Målati-Mådhva, as in like manner that found detailed in the Kathåsaritsågara—and which had previously [?] been dramatized in the Ratahvali—resembles in scarcely a feature barring the common appellation of their respective heroines, the one with which we are at present engaged." (Hall's Introduction to Vàsavadatta, p. 2.) Bhandarkar has pointed out to me that Bhavabhtti's reference to a tale which he puts en a line with those of Sakuntald and Urwasi, and which is evidently not bundlin's story, goes far to establish the existence of some such Vàsavalatta su that to which I believe Bâna refers here.

to this, or to any other ancient composition, there is, however, the argument of entire silence, in all Hindu'literature yet discovered, that he was, thus indebted. The object which he proposed to himself was, it is justly inferred, of a nature to render choice of plot a matter of very secondary import. His aim, as slight observation may suffice to convince, is the illustration of certain powers of the Sanskrit language; and this, through the medium of such imagery as was in his time, counted most tasteful, and such allusions to Indian lore as were then held especially in esteem. At the least it is accordingly just as probable that he devised, as that he borrowed, the hungry array of incidents which he has employed as a vehicle for the execution of his purpose." I should prefer to say that Subandhu's purpose loft him free to borrow from any available sources such incidents as seemed suitable; and it is in that light that I should explain certain coincidences between his narrative and that of our author.

Bhattarabarichandra is still no more than a name to us: and the reference made to his work is ambiguous, Bâna's aim unfortunately being rather to illustrate the simile between the composition in question and a good king, than to convey information of the kind we want. The note in the commentary is पदानां समिङतानां चंधः प्रकटा रचना रीतिरित्यर्थ: स्वमडलावष्टमश्च हारी हच्या हारयुक्तश्च अहारीति वा न कस्य-चित्रपि सो हरति कता वर्णानामकराणां क्रमेण भामहाविप्रदर्शितनीत्या शित्या स्थितिरवस्थानं यत्र कृतयगवद्वणीनां द्विजादीनां क्रमेण मन्वादिस्मीतकारप्रकाशि-नमार्गेश स्थिति: पालनं यभिगन्सतीति च भद्रारीति एजावचने. In the beginning of Maheśvara's Visvaprakâśa, the author traces his lineage to one Harichandra who was a physician at the court of Sahasanka. If there were any other reasons for identifying this Sahasanka with the king (Śaśanka) who slew Harsha's brother, we might find our Harichandra here: and regard him as one of the authors in virtue of whose writings Sri Sahasanka, like Sri Harsha, stands among the poets.* The honorific epithet Bhattara was much in use among the

> माथा रामिलसीमिली वरस्तिः श्रीसाहसांकः कवि-मेंटी भारविकालिदासतस्त्राः स्कंथः सुबंधुश्च यः । दंडी बाणदिवाकरी गणपतिः कांतश्च स्वाक्तरः सिद्धा यस्य सरस्वती भगवतां के तस्य सर्वेषि ते ॥

Rajašekhara in the Śārigadhara-paddhati: quoted in Aufrecht's paper on that work in the 27th volume of the Zeitschrift der Doutschen Morgonida-disphen Goselbechaft.

earlier Jains as a designation of those who abandoned the worldly life. The Svetāmbara Jains have a mahākāvyam on an historical subject called Dharmaśarmābhyūdaya, by Bhaṭṭāraka Havichandra, which presents many points of resemblance with Kālidāsa's Raghuvansa. I have not yet been able to procure the Dharmaśarmābhūdaya,° and cannet say whether these resemblances are vulgar plagiarisms, or are to be accounted for in the way in which I attempt below to account for the resemblance between Kālidāsa and other writers of his time.

Satayahana's Koshat was at first taken to be a vocabulary ; but it has long been seen that Kosha is used here in the technical sense which it bears already in Dandin's Kâvyâdarsa. It is more difficult to say with any certainty whether the work to which Bana refers. or any part of it, has come down to us. There is in existence a Prakrit anthology of love poems called the Saptasataka of Hala, which there is fair reason, as has been generally recognised, for holding to be the Kosha of our verse. Hâla§ is given by Hemachandra as a synonym of Såtavåhana. In his commentary on Håla's Saptaśataka Gangalhara-bhatta identifies Hala with Salivahana, as the Bombay MS, reads the name. A circumstance which seems to support the traditional view is noticed now, as is believed, for the first time. It is difficult to understand how the Kosha, which won for Satavahana undving fame, and-what has perhaps stood him in better stead, -- a place in this list of poets, can have been a collection of the kind of which the Sarigadharapaddhati may be put forward as a type. The poet may, and the Indian poet often did, stoop to collect into a

कोषः स्रोकसमूहस्तु स्यादन्योन्यानपेक्षकः। यज्यक्रमेण रचितः स एवातिमनोरमः॥

The commentary explains बज्या by सजातीयानामेकन सन्तिवेशः. Compare a title like The Golden Treasury.

^{*} Bodl. Cat., p. 187.

[†] The note in the commentary is अविनाशिनं प्रसिद्धमनश्वरं च अधारमं वैदार्यगुक्तं अधामभवं च जातिः स्वभावितिः स्विद्धार्यकेताः क्षेत्राः समुचयो गंजञ्च सुभावितेः सुक्तिभिः क्षोमनं च भावितं प्रभावर्णनं थेषां तैः. I should have mentioned carlier that the commentary gives very little help here. Sankara, as Bháo Dáji, loc.esi., p. 39, as already noticed, evidently knew no more than he could gather, or thought he could gather, from his text.

[†] Hall, p. 14. The technical meaning of the word is thus given in the Santryadarpana in the same context in which the definitions of Katha and Akhyayika which we have already had occasion to consider, stand—

[§] St. Petersb. Diot., sub roce হাস. See also Aufrecht's Catalogue, p. 195.

treasury' the verses of others: but no title to immortality can be drawn from work which can be done as well by the intelligent critic,

In other words, it is not unreasonable to suppose that the noems brought together in the Kosha were original. Now there are, I submit, grounds for supposing that Hâla's Saptasataka is a collection of this kind, and not, as the eminent scholar Weber holds, a collection of verses by different hands. In his essay "On the Saptasataka of Hâla," Weber discusses this question as follows:-- 'That the work is a collection, and not the production of a single author is clear not only from the author's own words in the third verse, but, more particularly, from the circumstance that the scholiast, though unfortunately he does not carry the practice beyond the beginning of the commentary, gives with each verse the name of its author. These names, moreover, are given in Prakrit,* a circumstance which makes it tolerably certain that they belong to the text. Unfortunately they break off with the 15th verse. The names given up to that are: Hâlassa (the compiler himself! 1) 4,13, Vodisassa 5, Chullohassa 6, Maarandasenassa 7, Amararâassa 8, Kumârillassa 9, Sirirâassa (Srîrâja) 11, Bhîmasâmino (Bhîmasvamin) 14. Of all these names only one, Kumarila, is familiar to us in another connection, namely, as that of the eminent teacher of the Miminssa philosophy. . . . Besides these, Bhao Daji mentions the following as given also by Kulanatha: Kaviraja, Vishnudatta, Ratirâja, Paramararasika, Nâsîra, Avarâî, Kavva, Usala, Jalaharadhvani, Kesava. These must, I suppose, be given in parts of the commentary which have not come into my hands. Among these names, too, which, it must be noted, have a somewhat strange and suspicious look, but which, like the previous ones, are in Prakrit, so as, like them, to raise the presumption that they belong to the text, there is again only one familiar to us in another connection, namely, that of Kavi-

^{*&}quot; In prakritischer Genetivform." I omit the last word, as I do not understand that Weber lays any stress on the circumstance that the unmes are a slways, in the genitive case. May I in passing, with all respect, deprecate the attack on Bhāo Dāji's 'ourious style'— for what is obviously a printer's error us proceeding from the learned German whose own style is the despair of the English translator.

[†] There would be nothing surprising in the fact of a compiler of an anthology including verses of his own. "Sarkgadhara, the compiler of the anthology often in the various divisions of the work inserts efforts of his own. These have, no poetical merit. In the 14th century Sarasvath's lips had long been closed." Aufrech's paper in the Magazine of the German Oriental Society. I have noticed the same circumstance in a Sübháshitavali of Vallabhadeva in my possession.

raja, known to us as that of the author of the Raghavapandaviya, who, however, cannot, on account of the date, be thought of here.', The "author's own words" to which Weber refers in the beginning of this passage are found in the third verse of the Saptasataka, and run as follows in the original Prakrit, and in Gangadharabhatta's Sanskrit gloss:—

सत्तसभाइं कहवछलेण कोडीअमझआरम्मि । हालेण वीरङ्भाइं सालंकाराण गाहाणं ॥ ३ ॥ प्रेक्षावृत्पत्रक्तमे स्वयन्यस्य संक्षिप्तसांसारत्वपतां चाह ।

सत्तेति । सप्तवातानि कविवरसलेन कोर्टर्गध्ये । हालेन विराध्यतानि सालंकाराणां गाथानाम् । महआरो मध्यः। कविगाथानां संमहल तत्कीतिस्थापनात् । कविवरसलेन हालेन बालिवाहनेन सालंकाराणां गाथानां कोर्टर्गध्ये समग्रतानि संगृहीतानीत्यर्थः। गाथालक्षणं तु । पढमं बारहमन्ता वीष् अहारएहि संज्ञता । जह पढमं तह तीक्षं बहर्षच्य अवि हसिआ गाहा इति पिंगलोक्तं बोध्यम् ॥ ३ ॥

It appears to me to be at least doubtful whether this verse has been correctly understood to mean that Hâla in the works of which he is speaking has "collected" to seven hundred poems by different authors. I venture to suggest that fatfafff has its ordinary acceptation here: and that the verse really means that of the thousands of gathâs which (v. 2) are the admiration of men of discrimination Hâla is the author of no less than seven hundred, namely, these which are given in the book that follows. If I am right, we have an easy explanation of the fact that the commentator's list of authors breaks off with the 15th verse, and of the perhaps even more significant fact that the names he gives are unknown, and wear the appearance of unreality which Weber so justly notes.

The contents of the Saptaśataka, it must be added, do not in any way militate against such an hypothesis. The verses are all in the same metre, a circumstance in which Weber sees an indication of the antiquity of the

^{*}I quote from the MS, in the Bombay Government collection deposited in the Elphinstone College, which Weber also used.

t Weber has apparently felt the difficulty of giving this meaning to विराम्तानि a word which everywhere else is consistently used in the sense of 'composet' At p. 40 f the Essay he translates the word by zusammengestellt (collected) at p. 73 by zurecht gestellt (arranget). It is not unimportant that विराचनानि is applied to the verses themselves (सनजनित) and not to some such collective title as जनित।

[†] The तेरिं। in the midst of which are Hala's seven hundred verses may have been a collection made by his order,

collection: but which may as naturally, it is obvious, be referred to the predeliction for a particular kind of verse entertained by an individual author. Weber has noticed places where the verses, which, as a rule, have no very close relation to each other, are brought more nearly together, either by the carrying over from one verse to one or more following verses of the same situation (vv. 70 and 71, 80 and 81, 129 and 130,135 and 137), or by the recurrence of a catchword in several verses that stand together (vv. 118—20, 122—125, 156 and 157, 162 and 163, 259—264, 267—269, 308—310, 315 and 316, 324 and 325, and 329 and 330).

The locale of all the verses appears to be the same, while the slightly varying themes on which all the seven hundred verses ring the changes are no more inconsistent with a common origin than the love plaints of Heine's Buch der Lieder, or the various shapes one sorrow takes in Tennyson's In Memorium. The matter is again not one on which to dogmatise, but if this be, as I believe it is, the character of the Saptasataka of Hâla, we may perhaps be permitted to see in that circumstance corroboration of the traditional identification of Hâla with the Sâtavâhana, who by his "Treasury" won for himself a fame that could not perish,

The question of Sâtavâhana's date I do not wish to enter upon. I content myself with pointing out, as Bhâo Dāji and Weber have already done,** that the author of the Kathâsaritsâgara makes him a contemporary of Guṇâḍhya, the author of the Vṛihatkathâ. This is found also in Ksheunendra's Vṛihatkathâ.† Somadeva makes Gunâḍhya, the minister of king Sâtavâhana of Pratishthâna. That the Sâtavâhana and the author of the Vṛihatkathâ to whom reference is made here by Bâṇa were contemporaries is at all events then not out of keeping with the view I have endeavouved to support of the general character of this passage.

कीर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता कुमुदोङङ्कला । सागरस्य परं पारं कपिसेनव सेतुना ॥

"The glory of Pravarasena flashed, bright as the lotus, to the further shore of the sea by means of the 'Bridge,' just like the army of apes."

^{*} Essay, p. 2.

[†] Bühler's paper in Indian Antiquary, Vol. I., p. 307.

There can. I take it, be no reasonable doubt that the reference here, as Weber has recognized, is to the extant Prakrit poem the Setukâvya or Setubandha. But it appears to me to be quite as certain that Bana knows nothing of the tradition which ascribes that poem to Kålidåsa. There does not appear to be any authority for the omission of the next following couplet with regard to Bhasa, so as to bring the couplet in which Kalidasa is mentioned by name in juxtaposition with our verse.* And it appears to me to be impossible to admit that verses 15 and 17 both refer to Kalidasa. He is obviously adduced in the latter of the two verses for the first time. This being so, I think it is impossible, with our present light, to say what amount of truth there is in the legend which makes Pravarasena, the patron of the author of the Setubandha. In that detail the legend is not, in itself, indeed inconsistent with Bana's reference to the book, as it is quite possible that here, as in his allusion to the Vasavadatta, our author, unfortunately for us, did not think it necessary to mention a name, as that of the author of the book, which in his day seemed as if it would never die. But when the legend goes on to ascribe the poem to Kalidâsa, it is in direct conflict, as it appears to me, with Bâna's statement, and is so far discredited. Pravarasena, moreover, is in no way the subject of the Setubandha; so that he must be mentioned here either as the author of the poem, or as the patron of the poet. When we look at the context, and remember that Bana's theme is the triumph of good poets, we can hardly, I think, resist the conclusion that it is the author's fame, and not that of any patron, which this famous bridge carried over sea.

It does not, of course, follow that the Pravarasena who wrote the Setubandha is not the king of Kashmir† with whom, in his presumed character of patron of the work, and friend of Kâlidâsa, he has been

^{*}Max Müller ("India: What can it teach us," p. 315), pointed out this difficulty to Dr. Bhāo Dāji. I may add that there appears to be no doubt that the proper reading in what I may call the Kālidāsa verse is Nirgatāsa na vā hasya, and not Nisargasawavamāsaya as the Caloutta Ed. has. But the vā here does not connect this verse with the verse immediately preceding (the Bhāsa verse), and still less of course with the verse preceding that which we are now considering. I tresumes the whole argument, as to the faine of the true poet of which Kālidāsa's glory is one of the last examples cited.

f "How Prayarasena distinguished himself we are no longer informed. Among the various kings so called were two of Kashmir, the former of whom was

identified by Bhâo Dâji and Max Müller. The commentator on the Setubandha was a king: and there is no reason why the Setubandha should not have been written by a king. But if I am right in regarding with suspicion the legend referred to above, it will be seen that the motive, as well as some of the arguments for the identification in question, must be held to have lost much of their force.

I will only add that Sankara evidently knows nothing of the tradition which assigns the Setu-bandha to Kâlidhsa. His note is:— प्रवरसेनः क्षिश्वकारीय प्रवे रसी वेषां ते प्रवरसाः वानराः तेषाधिनः स्वामी प्रवर च सेना यस्य स सुपीवश्व कुनुदवन केरववन् यहा कुः भूमिः तस्याः मुष्पहर्षः तथेति कुनुदेन वानरसेनापविना च सेनुः प्राञ्चतकाव्यप्रव्यः सेतुः

Bhâsa's fate has been a cruel one. Referred to here as the chief, if not the first,* of the illustrious line of Indian dramatists, and looked up to by Kâlidâsa himself as his master, he has left not a line of his writing—unless we admit his authorship of a few verses attributed to him in the Sârngadhara Paddhati, and other late anthologies—which has survived. It is as if Chancer were known to us only as the poet whom Spenser called, 'the well of English undefiled,' or as if Shakespear's fame rested on Milton's sonnet.

grandfather of the second. The latter, according to Kalhana, dethroned, and afterwards rehabilitated Pratapasila or Silāditya, son of Vikramāditya. Rijateronjini, chap. 3, \$1.332 and 333, p. 33 of the Galcatts edition. But the time and country of this Silāditya are still to be determined. If his paternity is rightly stated by Kalhana he was not of Gujerat. That he ruled over Malava is very much more likely." Hall, Introduction to Vásavadattá, p. 14.

* Śankara's note on the Kâlidâsa verse is as follows:—निर्मता उचारितमात्राः आस्तां तावदर्थावर्गातः आपात एव गीतध्वनिवत किमिप श्रेष्ठहरिण्यः

यदक्तम-

अपर्यालोचिते प्यथे बंधसींदर्धसंपदा । गीतवद्भुतयाल्हादं तद्विदां विदधाति यत् ॥

तन्काव्यमित्यादि । तथा निर्मताः सर्वेदेशमतीताः अन्यत्र निर्मताः अभितोद्धित्राः न वा कस्यत्यनेनेतद्क्तं आस्तां तावत्काव्यतत्त्वविदः सहदयाः विवेकारो येपि शास्त्रात्रहितनुद्धयो दुर्देरुढमन्तरमायाः नेवामपि या हदयमान्हादयोते तथा चोक्तम् ।

असुणि अपरमंथाण विहरे इवा आमणंक इन्माणण आणाणण जकुवरु अवणे अरुद्ध-गंधाणा विसुहाइ इति मधुराश्च ताः साद्यीः सरसाः अन्यत्र मधुना मकरेदेन किंजल्केन रसेन चाद्यीः सुन्धयः,

I wish to suggest that the manner in which the natakas of Bhasa are characterised in the verse may perhaps point to the conclusion that Bana recognised these compositions as novelties, in the revival of Sanskrit letters which he is celebrating. The argument is not one that can be pressed, since the significance of the epithets may spring rather out of the desire to justify the simile employed: but the point is perhaps worth consideration. Weber has already suggested that it may possibly have been the representation of Greek dramas at the courts of the Grecian kings in Bactria, in the Punjab, and in Guzerat which awakened the Hindu faculty of imitation, and so gave birth to the Indian drama. On this theory the introduction of the technical terms which Bana uses here, must have been contemporaneous with, or followed closely upon, the introduction of the drama itself. But that is what we should expect in the assumed case of the introduction, from abroad by a coterie of learned men of a foreign kind of literature. And the difficulty which has always been felt of explaining the technical terms of Hindu dramatic criticism may be due to the fact that these early pedants went, for a terminology of the new art, to the text-books of an art that had existed from time immemorial - the art of building. The sutradhara of the drama is not to be explained by conjuring up an earlier form of plays in the shape of puppet-shows the strings of which were pulled by him or even, with Weber* and Lassen, by referring the title to the work of erecting the theatre, a work which, we have no reason to suppose, was actually laid on the sutradhara of the stage. The term, with others, was taken over bodily from one art into the other: and in its new acceptation applied to that one among the actors who was to the production of a play what the real sutradhara was to the building of a house.

Sankara's note on the Bhasa verse is as follows: --सूत्रधार: पूर्वरगरय प्रवक्ता स्थापक: स्थपतिश्रभूनिका: पात्राणि रामाच्यनुकार्यावस्थाभूमय: उपभाग-निमत्तान्यस्वति [उपर्युवरिं] स्थानानि पताका अर्थप्रकृति: । उक्ते च-

> बीजं विदुः पताका च प्रकरीकार्यमेव च। अर्थपकृतयो होताः पंच सर्वप्रयोगगाः इति ।

^{*} History of Indian Sanskrit Literature; note on p. 275.

बहुत्तं तु परार्थं स्वाव्यधानस्वोपकारकम् । प्रधानवच कल्पेत सा पताकेति कीर्त्यते ॥ वैजयन्ती च पताकाः

Next comes Kâlidâsa :--

निर्गतास न वा कस्य कालिहासस्य सुक्तिषु। प्रीतिर्मधुरसादीस मञ्जरीष्विव जायते।।

"And so soon as Kålidåsa's sweet sayings Ewent forth from him, was there any one who did not rejoice in them as in honey-laden flowers."

The colourless character of the description here given of Kalidasa's works is much to be regretted. But the negative evidence of the verse as it stands is not unimportant. It is difficult for us now to imagine a time when the supremacy that has for a thousand years been assigned to Sakuntalâ among India's dramatic works was withheld from, or only grudgingly bestowed on, Kâlidâsa. A poet, however, like a prophet, is not honoured in his own country or in his own time; and we have it on Kâlidâsa's own authority that his plays were received with a certain amount of prejudice by the literary critics, who, in those days as ever loved to say that the 'old is better.' There is a good deal of other evidence for the comparatively late date now sought to be assigned to Kâlidâsa; and on a review of that evidence it is difficult to resist the conclusion that the explanation of the nature of Bâna's references to the younger poet and to Bhâsa respectively, is that at the time he wrote Kâlidâsa's plays had either not been written, or were still far from occupying the prominent place in the nation's literature they afterwards attained. When the inherent excellence of these compositions is remembered, I think it must further be granted that the second of these alternatives is equivalent to saying that Kâlidâsa was either a contemporary of our author, or was his elder by little more than a generation. This is an hypothesis to which I shall recur after offering remarks on the last of the works to which Bâna refers.

स्व० । अमिहितोस्मि परिषदा कालिदासप्रथितवस्तु मालविकाशिमित्रं नाम नाटकम-स्मिन्वसन्तोत्सवे प्रयोक्तव्यमिति तदारभ्यतां संगीतकम् ।

पारि । मा तावत् प्रथितयज्ञातां भासकविसौभिक्ककविमिश्रादीनां प्रवन्धानतिकस्य वर्तमा-नकवेः कालिदासस्य कियायां कथं परिषदो वहमानः ।

क्षिवः कालिदासस्य ।क्रथाया कथे पारपदा बहुमानः सृत्र ० । अयि विवेकाविधान्तमभिहितमः । पदय ।

पुराणमित्येव न साधु सर्व न चापि काव्यं नवमित्यवयम् । सन्तः परीक्ष्यान्यतरङ्गकते मुद्धः परशत्ययनेयबुद्धिः ॥

समुद्दीपितकन्दर्भा कृतगौरीप्रसाधना । * हरलीलेव नो कस्य विस्मयाय बृहत्कथा ॥

Somadeva, the author of the Kathûsaritsûgara (about the beginning of the 12th century), and Kshemendra, the author of a Vrihatkatha (the second and third quarters of the 11th century), both tell us that their works are abridgments and translations into Sanskrit of the Vrihatkatha of Gunadhya. This last work has not yet been found. For long the only evidence that it had ever existed was Somadeva's assertion, which was, however, it may be pointed out in passing, clearly entitled in itself to greater weight than scholars like Wilson, Brockbaus and Lassen were disposed to attach to it. If there is one matter more than another in which the personal tatement of an author deserves implicit credence, it is surely where we find him acknowledging his indebtedness to an earlier work, which he could have had no conceivable notice for inventing. Wilson was misled by the unmistakable signs of relationship between certain tales in the Kathasaritsagara and independent works which it was impossible to place later than Somadeva. As Weber first pointed out, † Kådambarî itself is another example of the same phenomenon. I have shown that the author of the Sahityadarpana knew that Kadambari

ऋतुमाल्यालंकारप्रियजनगान्धर्वकाय्यसेवाभिः । उपवनगमनविहारैः शुङ्गाररसः समुद्रवति ।।

यहा समुशीपितः प्रकाशितः ख्याति नीतः कन्द्रयां नरबाहनदत्तो यस्यागिति स हि कामां ब्राह्मतामाः । कृतं गौर्यावियामेरस्याराधनं यस्यां सा हि नरबाहनदत्तेनेबारूपाराधितीति यहा नीरीं प्रति प्रयाति गौरींपार साधनं परिकारबन्धः यथा प्रस्तारो यस्यां गौरींपारितेन हि इरेल तथा तस्यां परिकारबन्धः कृतो यथा सातीव पिप्रिये हरलीलापि समृन् सहर्षा दम्धकामा च कृतं गौर्याः प्रसाधनं मण्डनं यस्यां क कामं प्रति तादुग्देषः क च कान्तां प्रति प्रसाधनामिति कृत्वा विस्मयसाथ्यम्.

^{*} The note here is: बृहत्कथा कर्य न विर्मयायापि तु सर्वेदयेव गर्वेषिनाञ्चाय भवती-रवर्थः । अञ्चतकथावर्णनादा आश्चर्याय समुद्दीपितो दृष्टि नीतः कर्द्यों यस्यां कांमजनावां बहुतां वृत्तान्तानां वर्णनात् उद्घोधितः स्मरो ययेति वा काञ्यसेवया हि शृङ्गाररसः समुद्रवति । तथा चोक्तम—

[†] Indischen Streifen, Vol. 1., p. 358.

was a redaction into prose of a tale already existing in a material form, and it is clear now that the coincidences Wilson has the credit of first observing should have been accepted by that scholar assupplying corroborative evidence of the truth of Somadeva's assertion. He preferred, however, to believe that Somadeva had borrowed from these earlier prose-writers, and that his assertion about a Vrihatkatha presumably prior both to him and to them, was intended to conceal his debt; and in this he was followed by other eminent scholars. The atmost respect for one of the most honoured and honourable pioneers in these studies need not prevent the obvious moral being pointed that it may sometimes be the safer course to accept statements like that made by Somadeva until their inaccuracy can be demonstrated instead of regarding them from the beginning as tainted with franct.

In a list of Sanskrit works prepared for Captain Wilford, and presented by him through Colebrooke to the Asiatic Society, there is an entry with regard to the Vrihatkatha by Kshemendra. This work Bühler had the good fortune to recover;" and to him we owe the discovery that Kshemendra, like Somadeva, calls his work a translation into Sanskrit of a work written in the Paisacha language by Gunadhya. "Sarva proclaimed it first: Kanabhûti heard it form the Gana (Pushpadanta Vararuchi), and told it to Gunadhya, who delivered it in his turn to his pupils and to Sâtavâhana, The story which had thus come to be written in the Paisacha language, gave trouble to the readers. For this reason it has been rewritten in Sanskrit "+ While as yet uncertain as to Kshemendra's date, Bühler was able to show from a comparison of the two books, whose contents are identical. that it was extremely improbable that the one was, in any way, a modification of the other, and that therefore the only reasonable supposition was that both really drew, as they said they did, from an older work in one of the low vernaculars. In the course of his brilliant researches in Kashmîr, 1 Bühler was able to fix Kshemendra's date as prior, by some seventy years, to that of Somadeva. had already argued that it was impossible to admit that "the con-

^{*} There is a copy of part of the work in the Bhao Daji collection.

[†] Indian Antiquary, Vol. I., p. 807.

[†] Bühler's Kashmîr Tour, p. 47.

nected and clear story" given by Somadeva had been constructed out of the "short and undefined outlines," found in Kshemendra; and, it being now clear that Kshemendra in his turn could not have copied from a poet who flourished two generations later than himself, no doubt remained as to the existence in the tenth century of a Vrihatkatha by Gunadhya. Is this the work to which Bana refers ?" It appears to me that there are strong reasons for holding that it is, and that the reference is made to an almost contemporaneous redaction by Gunadhya of stories that for many centuries previous had been more or less current. To connect the Vrihatkathâ of Gunadhva with Bana's reference, all that is required is to show that Bana was familiar with that collection of tales. The reader's judgment as to the mutual proximity or remoteness of Guna thya and Bana will depend on the weight he is disposed to attach to what appears to the present writer the character of this whole passage, and to certain other considerations which will be adduced later. It will be convenient to give here the story of Kadambari as it is found in the Kathasaritsagara. The extract must be a long one; but the book is not very accessible: and students, I think, will be glad to have the extract+.

ततः प्रातः कृतावश्यकार्यः स सिष्ववैः सह ।

नरवाहनदत्तः स्वमुद्धानं विरह्नयथौ ॥

नत्रस्यभ्र प्रभाषुद्धानादौ व्योद्धोप्यनन्तरम् ।

तत्रां विद्यार्थरीर्वद्वीरवर्ताणां दृदर्यं सः ॥

तासां मध्य च हितां दुर्वेकां स कान्यकाम् ।

ताराणाभिव दीतां दुर्वेकां से कान्यकाम् ॥

विकासत्यभ्रवत्तां लोलालोच्यनपद्यस् ॥

सिकासत्यभ्रवतां लोलालोच्यनपद्यस् ॥

स्वीलव्हेयगमनां वहहर्वरुवीस्ताम् ॥

^{* &}quot;Gunādhya's Vrihatkathā goes back to the first or second century of our era,"—Bithler's Kashmir Tonr, p. 47. "The Vrihatkathā of Gunādhya belongs to about the sixth century."—Weber, English Translation of Sanskrit Literature, p. 213, note. I trust that discrepancies between eminent authorities of which this is only one of many examples it would be easy to give, may be some excuse if I am oaught tripping, as I am painfully aware may at any moment be my fate, in the course of this difficult excursion.

[†] My friend, Pandit Durga Prasada, of Jeypore, pointed out this reference to me, and was good enough to write out the extract from his own MS. of the Kathásaritagara. I have printed from his copy (called D), collating it with Bháo Dāji's MS. (B.)

तरंगहारित्रिवलीलतालंकतमध्यमाम् । साक्षाविव स्मरोद्यानवापीशोभाधिवेवताम ॥ स्मरसंजीवनीं तां च दृष्टा सोत्कालिकामतः। चान्द्रीं मूर्तिमिवाम्मोधिश्चक्षुने स नृपात्मजः॥ अहा सन्दर्शनर्भाणवैचित्री काप्यसौ विधेः। इति शंसन्स सचिवैः सहितस्तामुपाययौ ॥ तिर्धक्येमाईया दृष्ट्या पद्यन्तीं तां से च क्रमात । पप्रच्छ का त्वं कल्याणि किमिहागमनं च ते॥ तच्छत्वा सान्नवीत्कन्या शुणुतैसद्दामि वः। आस्तिकाञ्चनशृङ्गाख्यं पुरं हैमं हिमाचले ॥ नवास्ति नामा स्फटिकयशा विद्याधरेश्वरः। धार्मिकः कृपणानाथश्ररणागतवत्सलः॥ तस्य हेमप्रभावेच्यां जातां गौरीवरोजवाम । मां शक्तियशसं नाम जानीहि तनयामिमास ॥ पितः प्राणिया साहं पञ्चश्राहकनीयसी। अतोषयं तैरारेशाह्नतैः स्तोत्रेश्च पार्वतीम् ॥ तुष्टा सा सकला विचा दत्वा मामेवमाविशत । पित्रईश्राणं पत्रि भाविविद्याबलं तव ॥ नरवाहनदत्तश्च भर्ता तव भविष्यति। वत्सराजसतो भाविचक्रवर्ती सुचारिणाम्॥ इत्युक्तवा शर्वपत्नी मे तिरोभूत्तत्मसाहतः। लब्धविद्याबला चाहं संपासा यौदनं ऋगात ॥ अद्यादिशच सा रात्री देवी मां दत्तदर्शना । प्रातः पुत्रि त्वया गत्वा द्रष्टव्यः स निजः पतिः ॥ आगन्तव्यमिहैवाद्यं मासेन हि पिता तव। चित्तस्थितैतरसंकल्पो विवाहं संविधास्याते॥ इत्यादिइय तिरोभूत्सा देवी याता च यामिनी। ततीहमार्थपुत्रेषा स्वामिह द्रष्टुमागता ॥ तत्संप्रति ब्रजामीति गृदित्वां ससखीजना । उत्पत्य खं शक्तियशाः सा जगाम पुरं पितुः॥ नरवाहनदत्तरतु ताद्विवाहोव्धकस्ततः । विवेशाभ्यन्तरं विमः पद्यन्मासं सुगीपमम् ॥ तत्र दृष्ट्रा विमनसं स च तं गोमुखोजवीत्।

^{&#}x27; स च . D च स . 2 तदादेशात् . D तथादेशात् . 3 अय . D अयं . 4 महित्वा सस्बीजना . B मिहता सा सबीजना .

गुण देव कथामको तवाख्यामि विनोदिनीम ॥ बनव काञ्चनपरीत्याख्यायनगरी परा। नस्यां च समना नाम महानासीन्महीपति: ।। आक्रान्तद्रगेकान्तारशमिना येन चिक्ररे। चित्रं विराजमानेन तार्ह्या अपि शत्रवः॥ तमेकदास्थानगतं प्रतीहारो व्यक्तिज्ञपत । देव मुक्तालता नाम निषाधाधिपकन्यका॥ पञ्जरे स्थितमादाय शकं द्वारि बहिः स्थिता। वीरप्रनेपानगता श्राचा देवं दिदशते ॥ प्रविश्वति राज्ञोक्ते प्रवीहारनिदेशतः। निह्नकन्या नृपास्थानपाद्भागं प्रविवेश सा ॥ न मानुषीयं दिव्यस्त्री कापि नूनमसाविति। सर्वेप्याचिन्तयंस्तत्र दृष्ट्वा तद्रपम्डूतम्।। सा च प्रणम्य राजानमेवं व्यजापयत्तरा। देवायं शास्त्रगञ्जाख्यश्रत्वेद्धरः शकः॥ काविः कृत्सासु विद्यासु कलासु च विचक्षणः। मधेश्वरीपयोगित्वादिहानीतोचा गृह्यताम् ॥ इत्यर्पितस्तराराय प्रतीहारेण कौतुकात । नीतोषे नुपतेरेतं शकः श्रोकं पपाट सः॥ राजन्यक्तिमिरं सहैव यदयं देवस्य संध्क्षते धुमद्याममुखो द्विषद्विहरणीनिःश्वासवातीद्वमैः। एतस्वद्भतमेव यत्परिर्भवाद्वाष्पाम्बुपूरस्रवै-रासां प्रच्वलतीह दिक्षु दशसु प्राज्यः प्रतापानलः॥ एवं वदिस्वा ध्यायंश्व शुक्रीवादीर्पुनश्च सः। कि प्रमेयं कुतः शास्त्राह्मवीम्यादिश्यतामिति ॥ ततोतिविस्मिते राज्ञि मन्त्री तस्यात्रवीदिरम्। शकुरे शापाच्छुकीभूतः पूर्विषः कोप्ययं प्रभो ॥ जातिस्मरो धर्मवद्यात्पराधीतं स्मरत्यर्तः। इत्युक्ते मन्त्रिणा राजा स शुक्रं पृच्छति स्म तम् ॥ कीतुकं भद्र में बूहि स्ववृत्तान्तं क जन्म ते। गुकत्वे शास्त्रविज्ञानं कृतः को वाभवानिति ॥ ततः स बाष्पमुन्छज्य वहति स्म शुकाः शनैः। अ वाच्यमपि देवैतच्छुणु वच्मि त्वदाझर्या ॥

⁵ परिभवान्. D परिभवन् So corrected from परिभवान् ⁶जातिस्मरो धर्मवज्ञा-न्पुराधितं स्मरस्यतः B omits this line, ⁷ 'Infandum regina jubes renovare dolorem."

हिमवानिकटे राजनस्त्येको रोहिणीतरः। आमाय इव दिग्व्यापिभूरिशाखाश्रितद्विज्ञः ॥ तासिनेकाः समं शुक्या शुकस्तस्थी कृतालयः । तस्मादेकोहमुत्पन्नस्तस्यां दुष्कर्मयोगतः ॥ जातस्यैव च मे माता शुकी सा पञ्चतां गता । तातस्तु वृद्धः पक्षान्तैः क्षिप्त्वा वर्धयति स्म मास्॥ निकटस्थ्याकानीतभुक्तशेषफलानि च। अग्रन्मह्यं च वितरत्रथ तत्रास्त मन्पिता ॥ एकदा तत्र त्योंहध्मातगोशृङ्गनादिनी। आखेटकाय तत्रागाद्भिष्ठसेना भयंकरी ॥ विस्नस्तकृष्णशाराक्षी धृलिव्यालुलितांशुका। संभ्रमाद्वेलचमरीवालीचकवंरीभरा ॥ विद्वतव्याकुलेवाभृत्सहसा सा महाटवी। पुलिन्दवृन्दे विविधप्राणिघाताय धावति ॥ कृतान्तकीडितं कृत्वा दिनमाखेटभूमिषु । अगाच्छबरसैन्य तदात्तैः पिशितभारकैः ॥ एकस्तु वृद्धशवरस्तत्रानासादितांभिषः। अद्राक्षीत्स तरुं सार्थं शुधितस्तमुपागर्तः ॥ आहह्य च स तत्राशु शुकानन्यांश्व पक्षिणः। आकृष्याकृष्य नीडिभ्यो हत्वा हत्वा भुवि व्यधात् ॥ तथायान्तं च निकटं यमकिंकरसंनिभम् । तं दृष्ट्वाहं भयास्त्रीनः दानैः पक्षान्तरे पितुः ॥ तावचास्मत्कुलायं स प्राप्याक्षुष्यैव पातकी । तातं में पीडितभीवं हत्वा तरुतलेक्षिपत् ॥ अहं च तातेन समं पतित्वा तस्य पक्षतेः। निर्गत्य त्रणपर्णान्तः सभयः प्राविशं शनैः।। अथावतीर्थ भिल्लोसावमी भृष्टानभक्षयत् । शुकानन्यान्समादाय पापः पर्छी निजामगात् ॥ ततः शान्तभयो दुःखवीर्घी नीत्वा निशामहम्। मातर्भूयिष्ठमुदिते जगचतुषि भारवति ॥ अगच्छं पक्षसंरुद्धसुर्धैः प्रस्वलन्मुद्दः । तृषार्तः पद्मसरसस्तीरमासन्नवर्तिनः ॥

⁵पक्षान्त: B पक्षान्ता: ° कन्नरी: So D: corrected from what looks like चमरी. B चमरी: ¹⁰ अनासादितामिण: B अनासिषताबर: ¹¹ उपामतः B उपामतं ¹² मास्वति: B भास्करे: ¹³ पक्षसंरुद्ध वसुधी (sic): B पक्षसंरुद्ध वसुधी (sic): B पक्षसंरुद्ध वसुधी

तत्रापद्यं कृतस्नानमहं तत्सैकत स्थितम्। मुनि मरीचिनामानं पूर्वपुण्यमिवात्मनः॥ स मां हृद्रा समाश्वास्य मुखक्षिप्तोदिबन्दुभिः। कृत्वा पत्रपुटनेषीवाश्रमं कृपया मुनिः॥ तत्र दृष्ट्वा कुलपतिर्मी पौलस्त्यः किलाहसत्। तेनान्यमुनिभिः पृष्टी दिव्यदृष्टिरुवाच सः ॥ इमं शापशुकं दृष्ट्रा दुःखेन हैंसितं मया। वक्ष्यामि चैतत्संबद्धां कथां वो विहिताहिकः ॥ जातिं यच्छ्वणादेष प्राग्वत्तं च स्मरिष्यति । इत्युक्त्वा स पुलस्त्यर्षिराह्निकायोत्थितोभवत् ॥ कृताद्विअध स मुनिः पुनरभ्यार्थितीत्र सः । मत्संबद्धां कथामेनां महामनिरवर्णयत ॥ आसीज्ज्योतिष्प्रभो नाम राजा रत्नाकरे पुरे। आरबाकरमुर्वा यः शशासोजितशासनः॥ तस्य तीव्रतपस्तुष्टगौरीपातिवरोद्भवः। हर्षवत्यभिधानायां पुत्रो देव्यामजायत ॥ स्वप्ते मुखप्रविष्टं यत्सोमं देवी दर्का सा। तेन सोमप्रभं नाम तं चक्रे स सुतं नृपः॥ वबुधे च स तन्वीनः प्रजानां नयनोत्सवम् । राजपुत्रोमृतमयो गुणैः सोमप्रभः ऋमात् ॥ दृष्ट्वा भरक्षमं द्यरं युवानं प्रकृतिप्रियम्। यावराज्येभिषिञ्चत्तं प्रीतो ज्योतिष्प्रभः पिता ॥ प्रभाकराभिधानस्य तनयं निजमन्त्रिणः। द्वौ प्रियकारं नाम मन्त्रित्वे चास्य सङ्गणम् । तत्कालमम्बरादश्वं दिव्यमादाय मातालैः। अवतीर्णस्तमभ्येत्य सीमप्रभमभाषत ॥ विद्याधरः सखा शक्रस्यावतीर्णो भवानिह । तेन चाशुश्रवा नाम शक्रेणोचैःश्रवः स्रतः ॥ पूर्वस्रोहेन ते राजनप्रहितस्तुरगोत्तमः। अत्राधिरूढः शत्रूणामजेयस्त्वं भविष्यति ॥ इत्युक्त्वा वाजिरत्नं तं इत्वा सोमप्रभाय सः । आत्तपूजः खमुत्पत्त्य ययौ वासवसारथिः।। ततो नीत्वैव दिवसं तमुत्सवमनोरमम्। सोमप्रभस्तमन्येद्युरुवाच पितरं नृपम् ॥

¹⁸ हसित B सहित. 15 तन्वानः, B मन्वानः,

तात न अवियस्यैष धर्मी यद्भिगी बता। बहाजां देहि मे यावहिरजयाय ब्रजाम्यहम् ॥ तच्छत्वा स भिता तुष्टस्तथेति प्रत्यभाषत । चक्रे उथोतिष्प्रभस्तस्य यात्रासंविद्मेव च।। खतः प्रणस्य पितरं दिग्जयाय बलैः सह । प्रायाच्छकस्यारुढः शुभे सीमप्रभोहनि॥ जिगाय सीन्धाबेन तेन दिशु महीपतीन्। आजहार च रतानि तेभ्यो पुर्वारविक्रमः ।। नमितं स्वधनस्तेन विद्विषां च शिरः समस्। उन्नति तद्धनुः प्राप न तु तिह्रषतां शिरः ॥ आगच्छरकृतकार्योध हिमाद्रिनिकटे पथि। संनिविष्टबलश्चक्रे मृगयां स वनांतरे ।। दैवारसरवखाचितं तत्र पद्यस्य किनरम्। अन्यधावच तं प्राप्तं तेन शक्रेण वाजिना ॥ स किनरे। गिरिगुहां प्रविद्यादर्शनं यथौ । सोमप्रभस्तु तेना चेनातिदूरमनीयत ॥ तावत्पकीर्य काष्टासु प्रकासं तिग्मतेज्ञति । प्राप्ते प्रतीचीकक्षनं संध्यासंगमकारिणीम् ॥ थांतः कथाचिवावृत्य स दर्श महत्सरः। तत्तीरे तां निशां नेतुं शाक्रादशादवातरत्॥ दत्त्वा तृणोदकं तस्मायाहृतांबुकलोदकः । विश्रांतश्रेकतोकस्मादशृणोहीतानि स्वनम्।। गत्वा तदनुसारेण कौतुकाचातिदूरतः। सोपदयन्छिवलिङ्गामे गायन्ती दिन्यकन्यकाम् ॥ केयमञ्जतक्रपा स्यादिति तां च सविस्मयम्। साप्युदाराकृतिं रङ्घा कृतातिथ्यमवीचत ॥ कस्त्वं कथिममां भूमिमेकः प्राप्तोसि दुर्गमाम्। एतच्छ्रत्वा स्ववृत्तांतमुक्त्वा पप्रच्छ सोपि ताम् ॥ त्वं में कथय कासि त्वं वनेऽस्मिन्का च ते स्थितिः। इति तं पृष्टवन्तं च दिव्यक्रन्या जगाद सा ॥ कौतुकं चेन्महाभाग तहचिम श्रुण मस्कथाम्। इत्युक्त्वा सा लसद्दाष्पपूरा वक्तुं प्रचक्रमे ॥ अस्तीह कांचनाभाष्यं हिमाद्रेः कटके पुरम् [पद्मकृटानिधानोस्ति तत्र विद्याधरेश्वरः ॥ तस्य हेमप्रभादेव्यां राज्ञः पुत्राधिकप्रियास् । मनोरथप्रभां नाम विद्धि मां तनवामिमाम्।।

साहं विद्याप्रभावेन सखीनिः सममाश्रमम् । हीपानि कलशैलांश्व वनान्युपवनानि च II क्रींडित्वा प्रत्यहं चैवमाहारसमये पितुः। आगच्छामि स्वभवनं वासरप्रहरैस्त्रिमिः॥ एकवाहमिह प्राप्ता विरहन्ती सरस्तदे। मनिपुत्रकामद्राक्षं सवयस्यमिह स्थितम्।। तद्वपशोभयाकुष्टा दृत्येवाहं तमभ्यधाम् । सोपि साकृतया दृष्टचैवाकरोव्स्वागतं मन ।। ततो ममोपविद्यायाः सखी जातोभयाजेया । कस्टवं बहि महाभागेत्यपुच्छ त्तद्वयस्यकम् ॥ स चात्रवीत्तद्वयस्या नातिक्राहितः सखी । निवसत्याश्रमपुरे मुनिदीधितिमानिति ॥ स ब्रह्मचारी सरसि स्नाउमन कदाचन । आगती इन्हों देव्या तत्कालागतया श्रिया ।। मा सं शरीरेणाप्राप्यं प्रशान्तं मनसैव यस । सकामा चक्रमें तेन पत्रं संप्राप मानसम् ।। त्वहरीनान्मनीत्पन्नः पुत्रीयं प्रतिगृह्यतान् । इति नीर्थेव तज्जातं सा दीधितिमतः स्रतम् ॥ बालकं मनये तस्मै समर्थे श्रीस्तिरोद्धे । सोप्यनायासलब्धं तं पुत्रं हृष्टोमहीन्युनिः ॥ रविममानिति नाम्रा च कत्वा संवर्ध्य च क्रमान । उपनीय समं विद्याः सर्वाः स्तेहादशिक्षयत ॥ तं रिक्मनन्तं ज्ञानीतमेतं मुनिक्कमारकम् । श्रिया जातं गया साकं विहरन्तिमहागतम् ॥ इत्यक्तं तद्वयस्येन पृष्टा तेनापि मत्सखी । सा सनामान्वयं सर्वे महक्तं तहवर्णयत् ॥ ततोन्योन्यान्ययज्ञानान्नितरामतुरागिणौ । मुनिपुत्रः स चाहं च बावत्तव स्थितावुशौ ।। तावरेत्य हितीया मां स्वगृहादवदत्सखी । उत्तिष्ठाहारभूमी त्वां पिता मुग्धे प्रतीक्षते ॥ तच्छत्वा शीघ्रमेष्यामीत्युक्त्वावस्थाप्य चास्मि तम् । मुनिपुत्रं गताभूवं भीत्याहं पितुरन्तिकम् ॥

 $^{^{16}}$ जातोभयाज्ञया. B. जातोभयाञ्चयाः 16 नातिबूरादितः. So D corrected from नातिबूरादतः. B. नातिबूर इतः.

तत्र किंचित्कताहारा यावचाहं विनिर्गता। ताववाच्या सखी सा मामागत्य स्वैरमन्नवीत ॥ आगतो मनिपुत्रस्य तस्येह स सखा सखि । स्थितश्च प्राज्ञणहारि सत्वरश्च समावदन ॥ ननोरथप्रभाषार्श्वनहं रहिममताधुना । प्रेषितो ज्योमगमनी विद्यां इस्वैव पैनकीन।। प्राणेश्वरी विना तां हि मदनेन स दाहणाम । दशां नीतो न शक्तोति प्राणान्धारयितं क्षणम ॥ तच्छत्वैवास्मि निर्गत्य तेन युक्ताशयायिना । मुनिपुत्रकमित्रेण संख्या चाहमिहागता ॥ प्राप्ता च तभिहाद्राक्षं भुनिपुत्रं विना मया। चन्द्रोहमेनेव⁸ समं वत्तप्राप्तोहमे प्रियम ॥ ततीशं तहियोगार्ता निज्दन्ती तनुमात्मनः। प्रवेष्टमैच्छमनले गृहीरवा तस्कलेवरम्।। तावहिबोवतीर्थेव तेजःपुंजाकृतिःपुमान्। आहाय तच्छरीरं तदत्वत्य गगनं गतः।। अथाहं केवलैवामी पतितुं यावद्यता । तावहचरति स्मैवं 19 गगनाहिह भारती ॥ मनोरथप्रभे मैवं कृथा भूयो भविष्यति । एतेन मुनिपत्रेण तव कालेन संगमः॥ एतच्छ्रत्वा परावृत्य म**रणा**त्तत्प्रतीक्षिणी । स्थितास्मीहेव बढाजा जंकरार्चनतत्परा॥ मुनिपुत्रसुहत्सीपि गती मे काप्यदर्शनम् । इति तां वादिनीं विद्याधरीं सोमप्रभाश्यधान ॥ स्थितास्येकािकनी ताई कथं सापि सखी क ते। एतच्छ्रत्वा तमाह स्म सा विद्याधरकल्यका ॥ सिंहविक्रम इत्यस्ति नाँझी विद्याधरेश्वरः । तस्यानन्यसमा चास्ति तनया मकरन्दिका ॥ सा में सखी प्राणसमा कन्या महुःखदुःखिता। तया सखी प्रेषिताभुद्वाची ज्ञातुनिहास मे ॥ ततो मयापि तत्सख्या समें सा प्रहिता निजा। सखी तरन्तिकं तेन स्थितास्म्येकैव संप्रति ॥

ग आया. D. अन्या. 1° जहमेन. P उदयेन. 1° तमें B त्यें रे. 10 omits [[विद्याधरेश्वर: तत्यानन्यसमा चात्ति तनयाः मकरन्दिका.

na बदन्ती गुगनाद्वतीर्णी तदैव ताम्। स्वसाखीं दर्शयामास तस्मै सोमग्रभाय सा 🛭 तामधान्त्रसखीवन्ती पर्णशय्यामकारयत् । सोमप्रभस्य तदाहस्यापि वासमहापयत् ॥ ततो नीत्वा निशां सर्वे तत्र ते प्रातहत्थिताः व्योगावतीर्णं दङ्शुर्विद्याधर्मुपागतम् ॥ स च विद्याधरों देवज्ञयों नाम कतानतिः। मनोरथप्रभामेवमुपविदय जगाद ताम् ॥ मनोरथप्रभे राजा बक्ति त्वां सिहविक्रमः। यावत्तव न निष्पन्नो वरस्तावन मत्स्ता ॥ विवाहमिच्छाते सहास्वत्सखी मकरन्दिका। तदेतां बोधयागत्य येनोद्वाहे प्रवर्तते ॥ एतच्छत्वा सखीस्नेहात्तां विद्याधरकन्यकाम् । गन्तं प्रवृत्तां विक्ति स्म राजा सोमप्रभीथ सः ॥ द्रष्टं वैद्याधरं लोकमनचे कौतकं मम। तत्तव नय मामश्वी दत्तवासोवै तिष्ठत ॥ तच्छरवा सा तथेरयुक्त्वा व्योमः सद्यः सखीयता । तेन देवजयात्सङ्गरोपितेन समं ययौ ॥ प्राप्ता तच कृतातिथ्या मकरन्दिकया तथा। र्ही सोमप्रभं कोयमिति स्वैरमपूर्व्छैत ॥ तयोक्ततदुवन्ताच ततः सा मकरन्दिका ॥ सीमप्रभेण तेनाभूत्सखोषहतलाचना ॥ सोपि तां मनसा प्रप्य लक्ष्मीं रूपवतीमिव । स त कः सकती योस्या वरः स्यादित्यचित्रयत ।) ततः स्वैरकथालापे तामाह मकरन्दिका । मनोरथप्रभा चण्डि कस्मान्नोद्वाहमिच्छसि ॥ तळ्त्वा साप्यवीचत्तां त्वयानङ्गीकृते वरे । क्यं विवाहिमच्छेयं व्वं शरीराधिका हि में ।। एवं तया सम्पर्य मकरन्दिकयोदिते । मनोरथप्रभावादीद्वतो मुन्धे मया वरः ॥ तत्संगमप्रतीक्ष्या हि तिष्ठामीत्युदिते तथा । करोमि तर्हि त्वद्वाक्यमित्याह मकरन्दिका ॥

²¹वासं.B seems to write घासं. ²²वास. B वास as before. ²³ B दृष्टुा. ह्र्युं. ²⁴ अपुरस्ता. B अपुरस्ता.

मनोरथप्रमा साथ जातचित्ता जगाद ताम । सखि सीमप्रभः पृथ्वीं भ्रान्त्वा प्राप्तोतिथिस्तव ॥ तदस्यातिथिसत्कारः कर्त्तन्यः सन्दरि त्वया । इत्याकण्यैव जगदे मकरन्दिकया तया ॥ आ प्रारीराज्यया सर्वमिद्मेतस्य सांप्रतम् । अर्घपात्रीकृतं कामं स्वीकरोत् यदीच्छति ॥ एतं तयोक्ते तस्प्रीतिं ऋमादावेद्य तत्पितः। मनोरथप्रमा चक्रे तयोरद्वाहनिश्वयम् ॥ ततः सोमप्रभो लब्धधृतिस्तुष्टो जगाइ ताम्। तदाश्रममहं यामि सांग्रतं तत्र जातु मे ॥ चिन्वानं पदवीं सैन्यमागच्छेन्मन्त्र्यधिष्ठितम् । मामप्राप्यहिताशाङ्कि तच गच्छेत्पराङ्खम् ॥ तद्गत्वा सैन्यवृत्तान्तं बुद्धागत्य ततस्ततः। निश्चित्य परिणेष्यामि शुनिह्नि मकरन्दिकाम् ॥ तच्छुत्वा सा तथेत्येतैंभैनैषीन्नि जमाश्रम् । मनोरथप्रभा देवजवाङ्कारीपितं पुनः ॥ तावाद्मयंकरो मन्त्री तस्य सोमप्रभस्य सः। विचिन्वानश्च पदवीं तत्रैवागात्ससैनिकः॥ मिलिताय ततस्तस्मै प्रहृष्टे। निजमन्त्रिणे । सोमप्रभः स्ववसान्तं यावत्सर्वे च ग्रांसति ॥ तावत्तस्याययौ दृतः शीव्रमागम्यतामिति । लेखें लिखित्वा सेरेशमादाय पितुरन्तिकात्॥ तेन सैन्यं समादाय सचिवानुमतेन सः। पित्राज्ञामनतिक्रामञ्जगाम नगरं निजम् ॥ तातं दुष्टाहमेध्यामि नचिरादित्युवाच च। मनोरथप्रभां तां स तं च देवजयं ब्रजन् ॥ सोथ देवजयो गत्वा तत्सर्वे मकरान्दिकाम् । तथैवाबोधयत्तेन जज्ञे सा विरहातरा ॥ नोद्याने सा रातं लेभे न गीतेन सखीजने । शुकानामापे शुश्राव न विनोदवतीगिरः॥ नाहारमपि सा भेजे का कथा मण्डनाहिके । प्रयत्नैर्बोध्यमानापि पितृभ्यां नागृहीद्वृतिम् ॥ उत्सुज्य बिसिनीपत्रशयनं चाचिरेण सा । उन्मादिनीव बभाम पित्रोरुद्देगवाहिनी ॥

यदा न प्रतिपेदे सा समाश्वसयतोस्तयोः। वचस्तदा तौ कृषितौ पितरौ शपतः स्म ताम् ॥ निषादमध्ये निःश्रीके केचित्कालं पतिष्यसि । अनेनैव शरीरेण स्वजातिस्मृतिवर्जिता ॥ इति शमा पित्रभ्यां सा निषादभवनं गता । निषादकन्या संवत्ता तदैव मकरन्दिका ॥ स चानुनव्य तच्छोकात्तत्थिता सिंहविक्रमः। विद्याधरेश्वरः पत्न्या सह पञ्चत्वनाययौ ॥ स च विद्यावरेन्द्रीभूत्यागृषिः सर्वशास्त्रवित् । केनापि प्राक्तनापुण्यशेषेण शुक्रतां गतः ॥ तथैव तस्य भार्या च सा जातारण्यस्करी । सोयं शुकाः पुराधीतं वेत्ति चैव तपोबलात् ॥ अथ कर्मगति चित्रां दृष्ट्रास्य हसितं मया । एतां राजसदस्यक्तां कथां चैष विमोक्ष्यते ॥ सोमप्रभश्च तामस्य सुतां सुचरजन्माने । प्राप्त्यत्येव निषादीत्वमागतां मकरन्दिकाम् ॥ मनोर्थप्रभा तं च जातं संप्रति भूमिपम् । रदिममन्तं मुनिस्तं तथैव पतिमाप्स्यति ॥ सोमप्रभोपि पितरं हुष्ट्रा गट्या तदाश्रमे । सांप्रतं स प्रियामास्यै शर्वमाराधयान्स्थतः ॥ इत्याख्याय कथां तत्र पीलस्त्यो व्यरमन्मुनिः। अहं स्वजातिमस्मार्षे हर्षशोकाकरः स्थितैः॥ ततो येनाहमभवजीतस्तत्क्रपयाश्रमम् । स मरीचिमुनिस्तत्र गृहीत्वा मामवर्धयन् ॥ जातपक्षश्च पाक्षित्वस्रलभाचापलाइहम्। इतस्ततः परिभाम्यन्त्रिद्याश्चर्ये प्रदर्शयन ॥ निषादहस्ते पतितः ऋमात्वाप्तस्त्वद्ग्तिकम् । इदानीं च मम क्षीणं दुष्कृतं पक्षियोनिजम् ॥ इति सहसि कथामुहीर्य तस्मिन्बहुषि शुक्ते विरते विचित्रवाचि । सपि स समनोमहीमृदासीत्प्रमदतराङ्गिःतविस्मितान्तरात्मा ॥ अञान्तरे तं परितुष्य शंभुः स्वमे च सोमप्रभगाविदेश । उत्तिष्ठ राजन्छननोतृपस्य पार्श्व ब्रज प्राप्स्यसि तत्र कान्साम् ॥ मुक्तालताख्या पितृशापतो हि भूत्वा निषादी मकरन्दिकाख्या। आहाय तं स्वं पितरं गतास्य राज्ञोन्तिकं तं शुक्रतामवासम् ॥

²⁶ इत्याख्याय...स्थितः. B omits. 27 अवर्धयत्. B अवर्णयत्.

स्मरिज्यति त्वां तु विलोक्य जातिं वैद्याधरीं सा विनिष्टत्तशापा । अन्योज्यविज्ञानविष्टुर्व्वकींगी भविष्यत्यय संगमा वाम् ॥ इति भूमिपतिं निगद्य तं गिरिशः स्वाधनगां तथैव तां च । अपरां स मनोरथप्रमां भगवान्मक्तकृपालुरस्रवीत् ॥

यो रिक्ममान्मनिस्रतोभिनतो वरस्ते जातः स संप्रति पुनः सुमनोभिधानः। तत्तव गच्छ तमवाप्तहि स स्वजाति सद्यः स्मरिष्यति शुभे तव दर्शनेन ॥ एवं ते सोमग्रभविद्याधरकन्यके प्रथिवभूना । स्वमादिष्टे नवतस्तस्य सदः समनसस्तदा ययतः ॥ सीमप्रभं तत्र च तं विलोक्य संस्मृत्य जाति मकरान्दिका स्वाम् । दिव्यं प्रपर्धेव निजं वपुस्तज्ज्ञागाहं कण्डे चिरशापमुक्ता ॥ सोपि प्रसावादिरिजापतेस्तां संप्राप्य विद्याधरराजपत्रीत । सोमप्रभः साकतिहिच्यभोगलक्ष्मीमिवाधिष्य कृती बभ्व ॥ स चापि हद्वैव मनोरथप्रभां स्मृतस्व जातिः सुमनो महीपतिः । प्रविदय पूर्व नगसश्युनां तनं मुनीन्द्र पुत्रश्च बभूव रश्मिमान् ॥ तया च संगम्य पुनः स्वकान्तया चिरोत्सकः स प्रययौ स्वमाश्रमम् । ययौ स सीमप्रभगतिश्व तां प्रियां समादाय निजां निजं परम ।। अकोषि मुक्तवैव स वैहर्गी ततं जगाम धाम स्वतपोभिर्जातम्। इतीह देहान्तरितापि देहिनां भवत्यवद्यं विहितः समागमः ॥ इति नरवाहनदत्ती निजसचिवाहीमुखानिशम्य कथाम् । अजुतविचित्ररुचिरां शक्तियशस्युत्सुकस्तुतीष तदा ॥

॥ इति श्रीकथासरित्सागरे शक्तियशोलम्बके हतीयस्तरङः ॥

The slightest comparison of this tale as taken from Gunâdhya by Somadeva with Bâṇa's version is sufficient to corroborate, in the fullest manner, the theory to which all the external evidence already points, namely, that we have here the original from which Bâṇa took his plot, reserving to himself the poet's right to make such modifications as he thought fit. No reason can be assigned why the dry and colourless narrative of the fablists should have deviated as they do from the tale that had entranced the world in 'Kâdambarî,' if we embrace the old hypothesis of the relation between the two. And the differences are of the kind which genius imposes on the stuff it is working in. They correspond to the changes made in popular legends,

to suit their immediate purpose, by the Greek dramatists. It would be as reasonable to see in the few lines in which Homer lightly touches on tales known, as he has them, to all men, an abridgment notwithstanding the signal discrepancies, of the Agamemuon of Æschylus, or the Electra of Sophocles, as to contend that Somadeva has wilfully altered the features of the work which must, on any other hypothesis, be presumed to have been serving him for model. And the same observation will, I am confident, be found to apply equally to the work of Kälidäsa.

Last in this passage comes the poet Â-lhyaraja or Âdyaraja, of whom nothing else appears to be known, and who is, I suspect, as much the fruit of a misapprehension as the "Chaura" of v. 5. Here Bāṇa says that the brave deeds of famous kings are in his heart, well remembered, but that on that very account, strange as it may seem (sife), his tongue cannot sing forth their praises, being drawn back into his throat by the very recollection of his subject. Nevertheless, he will attempt to speak in prose of the deeds of Harsha, &c. There may be an intentional ambiguity in âdhyaraja (âdyaraja) as referring both to, 'kings of song' and to kings of the earth, but I doubt if the supposed reference to a poet called by that name has any foundation.

I must be content with little more than a reference to other works that were either written by Bâṇa, or have been ascribed to him. The Chandikâ-śataka is a century of verses in honour of Chandikâ, which is referred to by certain Jain commentators on the Bhaktâmurastotra of Mânatunga, and a copy of which was discovered by

यथा मूठं तथैवैतच मनागप्यतिक्रमः। ग्रन्थविस्तरसंक्षेपमात्रभाषा च विद्यते ॥

I have printed अन्यविस्तरसंदेषभावभाषा with the MS. in the Bhao Daji collection, and with Brockhaus. Hall reads "on the authority of a very excellent manuscript" अन्यविस्तरसंदेषभागं भाषा च विषये ; and translates.—"It is merely an epitome of the larger work, and in the familiar language," Büliler (Indian Intiquary, Vol. I., p. 303), gives his support to this way of taking the passage. But it is surely doubtful whether, in Somadeva's time bháshá could have the meaning here ascribed to it: and there seems no very good reason, in this way of taking the passage, why vidyate should be in the singilar. With our own reading I should explain the word as meaning 'an exposition (perhaps a rendering or translation) of no more than un abridgment of the confidence has

^{*} Compare Somadeva's own words:-

Bilhler. That scholar has acutely pointed out a line in this composition which, as frequently happens, is in all probability the sole foundation for the ridiculous story of the Jain commentators with regard to its origin. The tradition, however, as handed down by these commentators, may, it is considered, preserve this much of sober fact, that the Chandikâsataka of Bâna, the Sûryasataka of Mayûra, and the Bhaktamarastotra of Mânatunga are three opposing poems written by devotees of one or other of the great forms of religion which flourished side by side under Harsha's protection.

In the third volume of the Indian Antiquary (p. 219), Telang has called attention to the close resemblance in subject-matter, and occasionally even in expression, between a drama styled Pârvatîparinaya, which is ascribed to Bana, and parts of Kalidasa's Kumarasambhava. Telang "does not venture to ascribe the Pârvatiparinaya to Kâlidâsa:" and has considerable hesitation in accepting even as possible what he regards apparently as the only alternative, namely, that the author of the play took Kâlidâsa's poem as the basis for his own work. It will be a sincere gratification to me if a scholar who has done and will do so much for the elucidation of most points in the history of Sanskrit literature, shall find anything in the considerations I have urged in this paper to lead him to regard, with me, the undeniably close connexion, which he has the merit of having established between these two poems, as only another illustration of the fact that the brother poets of the golden age of letters in India, like the great dramatists of Greece, did not disdain to borrow in substance their plots from a common source. I venture also to think, though here there may be more reason for doubt, that the almost verbal coincidences which Telang has singled out go to show that the Parvatiparinaya was written while as yet the fame of the Kumarasambhaya had not overshadowed the common original of the two works-in other words, that Bana and Kâlidâsa were almost if not altogether contemporaries.

^{*} Hall, Introduction to 'Vasavadatta,' pp. 8 and 49. Bühler, 'On the Chandikáśataka of Bāṇabhaṭṭa in the Indian Antiquary, Vol. I., p. 111.'

[†] There are many references in the Harsha Charita to the worship of the sun. Mayûra is among those mentioned there as the friends and coevals of Bana. It is not impossible that he may afterwards have given a daughter in marriage to his friend. In a Subhâshitavall by Vallabhadeva, which I acquired last year, there are verses attributed to the jeint authorship of Bâna and Mayûra.

Pandit Durgaprasad informs me that in a commentary by Gunavinayagani on the Nalachampu the following passage occurs in the sixth uchehlyasa:—

> यहाह शुकुटताडितकनाटके बाणः । आशाः भोजिझतरिनगजा इव गुहाः मध्यस्तरिहा इव द्रोण्यः कृत्तमहाहुमा इव गुनः मोत्स्वात्त्रीला इव । विश्राणाः अयकालिरेक्तसकलबेलोक्यकटां दशां जाताः श्लीणमहारयाःकुरुपतेईवस्य सुन्याः सभाः ॥

From this it would appear that a play by Bâna call Mukuṭaṭâ-ditaka may be still in existence.

Lastly, there is a statement in the Kâvyaprakâŝa to the effect that for one of his works Bāṇa got from king Harsha neither fame, now divine favour, but a third 'fruit' of poetry, namely, money; and on this ground Hall, followed by Bühler, would ascribe the Ratnāvalī, which professes to be the work of a king Harsha, to Bāṇa, The hypothesis, it will be noticed, is a double one—first, that the statement in the Kâvyaprakâŝa refers to the Ratnāvalī; and, secondly, that the statement is to be accepted. There appears to be a consensus of authority among the commentators of the Kâvyaprakâŝa as to the former point; a close comparison of the Ratnāvalī with Bāṇa's other work would probably be conclusive as to the latter.

Is it possible to form any conjecture as to what it was which, in the 6th—7th century, gave the impulse to the great 'burst of song', the memory of which has never died out of the literary consciousness of the learned among the Hindus? Here I approach ground strewed with the ashes of smouldering fires and will walk warily. I have indeed only one argument to offer in this controversy: and will premise it with the remark that the most ardent patriotism need not, as it should not, make a Hindu scholar resolved to shut his eyes to anything tending to shew that, notably at this time, some of his country's poets were touched, if no more than touched, by a live coal from off the altar which is the sacred birthplace of the cetry and philosophy of the whole western world. When down-trodden Greece made prisoner her conqueror she could boast that she carried the first seeds of literary culture to a rude and unlettered people, which, however, far their own efforts in that field might carry them, must always trace their first

beginnings in it to Athens. The India of the Rig Veda knows no such dependence on foreigners for the intellectual and spiritual life which flows through her frame.

I cannot here enter into any detailed examination of the discussion as to the existence and extent of Greek influence in the works of such of the Indian mediaval writers as have come down to us. I proceed to state very briefly reasons which appear to me to go to show that Bâṇa was, in a fashion and to a degree which I cannot pretend to define, subject to an influence whose all-pervading power is, when we think of it, almost as much of a miracle as the spread of Christianity itself.

In the first place, then, I do not think it is possible any longer to resist* the available proof that Indian astronomy as taught by Åryabhaṭa (A.D. 476) and Varâhamihira (died A.D. 587), and as known to Kâlidâsa and to Bâṇa, is of Greek origin. That being taken for granted, it is clear that in the absence of direct evidence it is more probable than not that Greek influence, whether exerted directly or through some intermediate channel of communication was not confined to that branch of literature where it has left traces of its presence to clear to be explained away, and that what might have been explained away as mere coincidences may fairly, as theifacts stand, be held to wear a very different aspect.† Can we point to anything in our author which

^{*} If this position is premature it is time that some defender of the autochthonous origin of the system replied to the arguments of European scholars in the matter. But is it too much to say that Sh. Fandit, for example, virtually gives up the fight when he takes refuge in the hypothesis that diametron may be a Grecized form of jaintiza? (Preface to Raghuvensa, p. 43.) Is this not equivalent to playing with the two works as if they were two counters with regard to which nothing is known but their present form and the meaningless inscription they bear? Diametron is a pure Greek word, formed after the analogy of hundreds of other words, from a verb need by Homer and itself cocuring in the vecabulary of Plato and of Aristotle. In Sanskrit jamitra is a hybrid word, of no assignible origin within the language itself, and seen first in the works of these astronomers, unless we are to take its presence in Kälidasa as svidence that it had lain perdu in Sanskrit for hundreds of years before. When Sh. Paudit then goes on to say that "whether however jamitra is obtained from diametron or diametron from jamitra, the two words having the same astrological sense must have had a common origin," he really concedes all that is asked. For it is quite certain that jamitra cannot be the origin of diametron.

^{† &}quot;It was, however, Greek influence that first infused a real life into Indian astronony. This occupies a much more important relation to it than has hitherto been supposed: and the fact that this is so of itself implies that Greek influence affected other branches of the literature as well even though we may be unable at present to trace it directly elsewhere."—Weber's Indian Literature, p. 251.

must be regarded either as a fortuitous coincidence in styles between two literatures that never really touched, or the effect, however remote. of the one upon the other ? Before setting out what appears to me to be something of the kind wanted I will make two preliminary remarks. In the first place there is of course no question here of such a complete conquest by one literature of another, or rather complete transference of one and the same breath of letters from one country to another as is presented in the familiar instance of Greece and Rome. Vyása did not put together the Mahabharata because he had learned to know and admire the Iliad and Odyssey. Kadambari is not modelled on anything in Greek literature as the odes of Horace are modelled on the strains of Sappho or Alexus. The influence was partial and indirect, not direct and all-absorbing; and analogies to the Sanskrit romance are to be looked for not in the plays of Æschylus and Euripides, but in the Greek that was spoken and read and was popular, in the years that immediately preceded the final expulsion of the Greeks as a political power from the peninsula.

In the second place, wherein does the difference lie between Kâdambari regarded as a work of art, and the tale which we have seen good reason to believe is in one sense the source of the work? The one is a tale pure and simple, such as are to be found in all languages, existing only for itself, deriving all its interest from the rapid but at last extremely monotonous array of more or less extraordinary incidents, In our book these incidents, or such of them as did not seem unsuitable, are made the mere framework of a representation of human passion which for us is all that animates the superstructure on which it is based. These dry bones live: but it is because breath has entered into them, sinews and flesh have been laid upon them, and they have been covered up with skin. It is hard to put the difference in words: but if the reader will turn from the description in our book of Kâdambari's love to the lines in which that subject is disposed of in the Kathásaritságara, he will, I doubt not, feel it for himself.

With this preface I proceed to select and translate from the popular Greek literature of the fourth and fifth centuries after Christ passages for whose resemblance in general tone, and sometimes even in expression, to our book I ask the consideration of my fellow scholars. Let

it be only further premised that if a resemblance which cannot be regarded as a mere coincidence is established, it does not appear to be open to argument that Greece is the debtor and not the creditor. The whole page of Greek literature from Homer to the Byzantine historians pleads against such an hypothesis. It is not of course questioned that in the country where men "spent their time in nothing else but either to tell, or to hear some new thing," there were many curious enquiries into the wisdom and learning of the East. And with such help as the Greeks themselves give us, it is possible in their philosophy to put our finger on ideas that are non-Hellenie. But these are details that do not affect the general question. From its glorious beginnings down to the time when it overflowed the boundaries of the Greek world Greek literature was a purely native growth.

The date assigned to Achilles Tatius is 450 A. D. In his romance containing the love story of Leuippe and Cleitophon, I have marked, on a cursory inspection, the following analogies to descriptions, sentiments, and ideas that are of constant occurrence in Bâṇa, while no trace of them is found in the story of Kâdambarî, as Bâṇa read it in the Vṛihatkathâ of Gunaḍhya. I quote from the Trübner Edition of the Erotici Scriptores:—

"The maiden's chiton covered her breast down to her middle; the lower part of her body a chlaina concealed. The chiton was white, the chlaina purple, ther body gleamed through her garments." * * "Her breasts peeped forward but a litte: the girdle that drew together her dress and breasts confined the two in such fashion that the dress became a glass for the body." (P. 39.)

"I looked at the Love who was represented as leading the bull [the subject is a picture of the rape of Europa], and said, 'Child as you are, you rule over heaven and earth and sea.'" (P. 39.)

^{*} প্ৰনিষ্বত্যশান্ত্ৰিবাৰ ক্ষতিক গৃহনাশিৰ বৃশ্ধান্তিক মন্ত্ৰণিৰ বিশ্বত্ৰীকাৰ্ত্ৰান্ত্ৰনাশিৰ বিশ্বত্ৰীকাৰ্ত্ৰনাশিৰ বাহেশ্বত্ৰনিক্ষ্ণনাশ্ৰণৰাশ্ৰণ নাহেশ্বত্ৰনিক্ষ্ণনাশ্ৰণৰাশ্ৰণ নিৰ্দেশ্বত্ৰীকাৰ্থ্ৰনাশ্ৰণৰাশ্ৰণ নিৰ্দেশ্বত্ৰীকাৰ্থনাশ্ৰণৰাশ

"Her mouth a rosebud when the rose begins to open its petals. As I looked I was straightway undone: for beauty pierces sharper than any dart, and through the eyes finds its way into the heart. It is by the eye that the stroke of love enters. A tumult of emotions held me, praise, astonishment, fear, shame, boldness. I praised her stature; stood awe-struck at her beauty, feared her heart; gazed unabashed; felt shame to be so moved; fain would I have induced my eyes to turn away from the maiden; but they would not. They laid hold of the tackle of beauty, "and, by its help, offered a stout resistance: and in the end they conquered." (P. 42.)

'How then,' said I, 'may I light upon this oracle: tell me how to begin: for you are one of the initiated while I am a novice; you have experience of the service of the god. What should I say? What do? How can I obtain my love? I know not my way here.' 'Seek not,' said Climas, 'instruction in this matter from another; the god is his own interpreter, and a cunning interpreter to boot.! New born infants need not to be taught to feed—of themselves they know what pleasing table is spread for them in their mothers' breasts. And the young man into

° उच्छुसितैः सह बिस्मतिमेषेण किंचिदासुक्तितपश्मणा जिब्बिततररुतरसारिदरेण द्वाक्षणेन च्छुपा सस्युद्धमापिबन्तीव किमपि याचमाने वदायचार्स्सीत वदन्वीवामिसुक्षं इदम-मधेवन्तीव सर्वोत्तमनानुपविश्वन्तीव किमपि याचमाने वदायनार्स्सीत स्वाध्यानि प्राथक्षेति क्षर्णानीयान्ति देशि इदयेवकाद्यामिन्यधितामिव द्वायनी हाडा किमिरमसापनमिनेद्रणम-फ्रांच्यामीयान्ति देशि इदयेवकाद्यामिन्यधितामिव द्वायनी हाडा किमिरमसापनमिनेद्रणम-फ्रांच्यामीयान्ति स्वाधित्तमिदं मया प्रस्तुतामिति जानानाप्यप्रभवन्ती करणानां स्ताध्यति विश्विते-बोद्धायि संपत्ति सुद्धित केमापि विश्वेत निष्यन्द्वसक्तावयवा तत्काव्याविमेमितवस्मोनाक-थितिविधितेनानाच्येत्रमेन स्वाधियोत केवलं न विभाव्यति किंतद्वरस्याक्षं किमप्रभवेव केनायि प्रकारणाहमपि न जानामि क्यकथामिति तमितिचरं प्रयोजस्यम्—(Kadambari, p. 144.)

गत्वा च प्रविषय कन्यान्त-पुरं ततः प्रभृति तद्विरहिवेषुरा किमागवास्मि कि तत्रैव स्थितास्मि किमेकाकिन्यस्मि कि परिवृतास्मि कि तृष्णीमस्मि कि प्रस्तुतालपास्मि कि आगर्मि कि स्थास्मि कि रोधिम कि ने ते रिहिम कि इन्हानिद कि सुधामिद किस्कुरुवेष कि स्थापिर्य कि व्यवसानिय किमुस्सवेषं कि दिवस एवः कि निशेषं कानि रम्याणि कान्यरम्याणीति सवै नावागच्छम् । अविज्ञातमस्तृत्वान्ता च का गच्छामि कि करोगि कि शुणोपि कि पश्यामि किमालपामि कस्य कथयापि किस्य प्रतीकार इति च नाजासिषम् — क्षयेक्रकेक्ष्ण p, 147.)

^{* &}quot;She knows her man; and while you rant and swear, Can draw you to her by a single hair."—Dryden.

[‡] More literally is (in each heart) a self-taught master of his craft, The Greek is the Sanskrit अशिक्षित.

whose heart the seed of love has for the first time dropped may be trusted to bring it to the birth without assistance.' '' (P. 49.)*

"Being then minded to incline the heart of the girl to love, I began to talk to Satyros, taking my cue from the bird. For my love chanced to be crossing at the moment with Kleio, and had stopped to look at the peacock. And fortune willed it that just at that moment the bird should unfurl all his beauty, and spread the glorious show of his plumage. 'This,' said I, 'the bird does not without a certain art of its own. It is a lover. And it is when it wishes to attract its mate that the bedecks itself thus. Look, there she is beside the plane tree,'—and I pointed out the female bird—'it is for her he now shows his beauty.'

Satyros perceived my intention and the drift of my words. 'Love truly has power,' said he, 'to send its flame even into the hearts of birds,' 'Not only into the hearts of birds,' said I, 'it is no wonder that he can do that since he himself has wings. But he darts his flame into the hearts of creeping things, plants, nay, as I think, even of stones. Does not the magnesian stone love iron. If she but see it she draws it to herself as having within her something of the nature of love. Consider whether the coming together of the stone and the iron be not the kiss of the loved and the lover? As to plants the children of the wise have a story which they would call a myth, if it were not that the children of husbandmen say the same thing. The story is this: Every plant loves some other plant, but on none does love lie heavier than on the palm tree.† They say that some palm

^{*} इदं च मनस्यकरवम् । अनेकसुरत्तसमागमलास्यलीलीपदेश्योपाध्यायो मकरकेतुरेव विलासानुपरिश्वति । अन्यपा विविधस्तासङ्गलिलेवबीहुसेषु व्यतिकर्षण्यावद्वविद्वर्षण्य कर्मर्थ्यम् । विवधस्य कर्मर्य कृत्वर्षम् कर्मर्य क्रित्वर्षे व्यत्यस्ति व वर्षम्ति मस्युक्तिलेव बद्धत्वस्य विद्यावद्वेष्ठान्यस्य स्थाप्ति व वर्षम् । मस्युक्तिलेव बद्धत्वस्य विद्यावद्वेष्ठान्यस्य म्ययस्य विव्यत्वर्षे । कृत्यद्वित्तिवपुण्ये प्रश्चस्य विवादस्य स्थापिलावः कथ्यते — (Kådambari, p. 143.)

[†] As certain of our own poets have said : and none more beautifuly than Heine --

Ein Fishtenbaum steht einsam, Im Norden auf kahler Höh'. Ilm schläfert: mit weisser Becke Umhüllen ihn Eis und Schnee, Er träumt von einer Palme, Die fern im Morgenland Einsam und schweigend trauert Auf brennender Felsenwand.

trees are male, some female. The male then love the female, and, if she chance to be put far away in the order of planting, the lover pines. The husbandman becomes aware of the sorrow of the tree, and mounting where he can see all around, he marks in what direction the palm tree bends. For it leans towards its love. Seeing this the husbandman cures the tree's complaint; he cuts a shoot from the female palm and grafts it into the heart of the male. He thus refreshes the soul of the tree. Before it was ready to die, but now it takes fresh life and stands erect, rejoicing in the embrace of its love. This is the marriage of plants.' "* (P. 56.)

It would be easy to multiply examples from this author, and to add others, at least as striking from his contemporaries, but I hold my hand. The argument is not one which can be made any stronger by an indefinite multiplication of individual instances, if the first fail to convince. Nor indeed has it been my object to convince others of the truth of an hypothesis which is still to my own mind little better than an hypothesis that may be worthy of consideration. I have desired merely to call attention to what appears to me to be a marked resemblance, and to the conclusion which it is possible to draw from that resemblance, if it be once granted, as I think it must, that the writers of the Indian renaissance period were not outside the all embracing influence of Greek letters.

[े] नास्ति खल्याध्यं नाम भगनतो मनोगुवः । कार्यं हरिण इव वनवासनिस्तः स्वभावगुर्खो कनः । क च विविधविकासरसराज्ञिग्वर्थराजपुत्री महाचिता । सर्वधा न हि किथिदस्य दुवेटं इक्तरमनायमकर्तव्यं वा जगति । इत्पादेश्यर्थव्यमवज्ञया विचरति । नायं केनापि भृतिकुलियंत्रे ज्ञयस्ते । का वा गणना छच्चेतरेषु । अपगत्तवनाव्यि संघष्टिमतुमलं ययस्मे रिचते । तत्कुमुप्तदेन्यपि दिनकरकरानुरागिणी भवति । कमल्लियपि शाशिकरहरमुज्यति । निवापि वासरेण यह मिश्रतिमित् । ज्योरस्वाप्यन्थकारमनुवति । छायापि मदीपाभिमुखमव-विद्यते । तिश्वरापि जलदे स्थिरतो हजाति । जरापि योवेनेन संचारिणी भवति । किंत वा तस्य इसाध्यमपरम ।—(Kadambow, p. 157.)

THE PRESENT EDITION.

The present edition of Kâdambarî is based chiefly on a manuscript of the text, with a complete Commentary, procured for the Government of Bombay by Dr. Bühler in 1867-68, and deposited in the Government collection in this College. The Commentary opens with the following verses:—

श्रेय:श्रीललनाविलासक्रशलः पायास्पायात्स वः श्रीमन्नाभिनरेन्द्रसन्रमरैस्संसेव्यमानान्तिकः। रेजे यस्य कचावली भुजाशरोदेशे लवन्ती प्रभी-र्लमा शैवलमञ्जरी भवसरित्पारं प्रयातः किम ॥ १ ॥ सर्वेन्य्रे जनतानिषेविततया मानाभिभृता भूशं मन्यन्ते दृणवन्निलोकमखिलं दुर्बुद्धिबद्धारायाः । कुरत्नेश्वर्यज्ञुषापि येन स्थिया देवेन्द्रसेव्याङ्किणा नैवाकारि कवापि गर्वमलिनं चेतः स शान्तिः श्रिये ॥ २ ॥ यस्क्रीतिधेवलीचकार सहसा ब्रह्माण्डभाण्डोदरं बाबाहीपि तदन्तरा निपतितः सद्यो न संक्षिप्ततः। तेनाद्यापि निरीश्वरं जगदिवं जल्पन्ति सांख्यावयः स श्रीनेमिजिनेश्वरी भवगुतां देयादमन्दां मुदम् ॥ ३ ॥ मुर्भि न्यस्तविजिह्वाधिपातिफणगणस्पष्टसंरम्भदम्भा-**उत्ते यस्सप्तविश्वाद्रतपरममनाहारिसाम्राज्यलक्ष्मीम्।** नम्रालस्वर्विमौलिपकरमणिलसरकान्तिभिश्विताङ्किः स श्रीपार्श्वाधिराजो भवत भवभिद्रे पार्श्वसंसेव्यमानः ॥ ४॥ यद्वाचामधिकां विलासपदवीमीहे भूशं भारती

यहाचामिषकां विलासपदवीमीहे भृशं भारती
यत्सद्वेनपरंपरां कलियतुं तिहाइद्रुहम्मावियात् ।
यत्सद्वेनपरंपरां कलियतुं तिहाइद्रुहम्मावियात् ।
यत्सद्वेनपरंपरां कलियतुं तिहाइद्रुहम्मावियात् ।
यत्सद्वेनपरंपरां कलियतुं तिहाइद्रुहम्मावियात् ॥ ५ ॥
श्रीमत्तपुष्यक्षत्तव्यवीतिः श्रीहोरसूरिः सममून्महोदयः ।
यह्नव्यतीन्द्रयंगुणं विलोकयन्ययो सुरीषः किसु निर्निमेषताम् ॥ ६ ॥
अनन्यसीजन्यगुणेगैरीयान्विद्रिष्टत्व्रह्मप्रेवेरीयान् ।
तत्पहपायोनिधिपूर्णंचन्द्रां विराजते श्रीविज्ञयाविसेनः ॥ ७ ॥
तत्यहोदयच्हावलियापुणंचन्द्रां तिराजते श्रीमात् ।
श्रीविज्ञयतिककसुरिर्भूरिद्युणेभूषितो ज्याति ॥ ८ ॥
स्त्यम्रस्य प्रथितमभावो चभूत हानविरितप्रसिद्धः ।
यशीयवैद्याय्यकषां प्रवक्तं प्राप्तो गहः कि हरिसेनिधानम् ॥ ९ ॥

तद्दीक्षितानेकाविनेयवर्गभुक्तालतामध्यमणिप्रकारः ।
श्रीवाचकेन्द्रः सकलाविचन्द्रो वभूव विश्वाद्धतवाग्विलासः ॥ १० ॥
श्रीवाचकेन्द्रः सकलाविचन्द्रो वभूव विश्वाद्धतवाग्विलासः ॥ १० ॥
श्रीवुरचन्द्रस्तमभूत्तदीयविष्याप्रणीन्यायविद्यां वरेण्यः ।
यत्तर्कयुक्तया चिववे निषेवे तिरस्कृतिश्वचिद्यायिष्ट कोिप ॥ ११ ॥
तत्तीयपादान्द्रजचन्द्रपीको विराजनेत्द्वा हरिपीससाभः ।
श्रीवाचकः संप्रति भातुचन्द्रः अकस्वरस्मापविरुचामानः ॥ १२ ॥
श्रीवाचिवते।क्वावडकृत्रित्यः श्रीसाद्धचन्द्रोस्ति मदीयविष्यः ।
काहर्म्वरीद्वस्तिरियं तदीयमनीयुरे तन मया प्रतन्यते ॥ १३ ॥

The colophon at the end of the book is इति श्रीपादशाहश्रीअकडबरजला-लद्दीन्सूर्यंसहज्ञनामाध्यापकश्रीशञ्जं जयतीर्थकरमोचनाद्यनेकस्कृतविधायकमहोपा-ध्याया विश्वभातुचन्द्रगणितच्छिब्याद्येत्तरश्चनाध्यमभावत्वाद्याहश्रीअ-कडबरप्रदत्तपुष्पदमापराभिधानमहोपाध्यायश्रीसिद्धचन्द्रगणिरचितायां कादम्यरी-दीकायां उत्तरखण्डटीका समाग्रा।

This manuscript I have in the notes called A.

B is a manuscript of 206 leaves, with 13 lines to the page, and, on an average, 45 letters to each line. It contains the text alone. It begins

The first fourteen leaves formed no part of the original manuscript but have been added later to supply a deficiency.

The colophon is -

परां कोर्टि चानन्दस्याध्यगच्छन्।

इति श्रीकादम्बरीनाम चम्पू: संपूर्णेवमिति । छ ॥ सं० १६४८ वर्षे मापमासे कृष्णचयोदवी भूमे[मीमे]लिखितमस्तिः[स्ति]।छः॥ मञ्जलं लेखकानां च पाठकानां च गज्जलम् । मञ्जलं सर्वभूतानां भूमिभूतिमज्जलम् ॥ १॥ मृत्र ७००० संपूर्णमिति ॥ छ ॥ धादचं पस्तके दृष्टं स्ता(जा)व्हं लिखितं मया ।

श्रीतपागङाधिराजपुज्यश्रीहीरविजयसूरि आहेशात् शिष्येण शोधितम् ॥ साहश्रीवच्छाभार्याबार्डगुरदेसम् [म] साहसहिसकिरणेन भण्डाररुष्यापितं सृतव-कृमानशांवितसपुरतकप्रियालनार्थम् ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा नम दोषों न दीयते ॥ १॥

^{*} MS. विराजते धी हरिधासखाभः

I owe the loan of this manuscript to the kindness of my pupil, Mr. H. H. Dhruva.

The whole text has also been carefully collated with the Calcutta editions of 1849 (called Ed. 1) and 1872 (called Ed. 2). Every case in which the text, as has been printed, differs from A or B, is noticed in the notes: and all variations of any importance from either or both editions have also been given.

The edition was undertaken for the Bombay Sanskrit Series, and had therefore to be printed in accordance with the rules on that matter laid down at the commencement of that undertaking. Otherwise I should have been glad to use the anusvara sign in the middle of a word, and-a point which is of much more importance-to punctuate. I have never been able to understand the objections taken to the former practice, convenient in itself, giving rise to no possibility of misconception, and almost universally prevalent in the manuscript we seek to reproduce through the printing press. For the other matter I think it is much to be regretted that a system of punctuation modelled on the European method, but with such modifications as may seem desirable, has not long ago been introduced into our editions of Sanskrit texts. To put stops is, it is true, a modern device: but that is surely no reason why we should refuse to avail ourselves of so good a device when reading Sanskrit, alone of all dead languages. For in the case of Thucydides or of Horace, who would now dream of reverting to the practice, or want of practice, of the Greek or Roman scribes! But Bâna and Kâlidâsa require, not less but more, the aid of such a running comment as stops supply. Feeling myself precluded from the course I should like to have followed here, I fell back on an expedient which has given me-and the printers, to whom I must express my obligation in the matter-a very great deal of trouble without, it is feared, securing a corresponding advantage to the student. In all cases of long and involved sentences, wherever in an English book a comma would have stood, the two words on either side of such imaginary comma have been separated by twice the usual interval or space. Where a colon or semicolon would have been appropriate. the interval is three times as great as that ordinarily separating two words. It was occasionally necessary to put these extra spaces at the

wrong side of the word they as a rule, indicate, as the last in the clause, or sub-clause, but, in spite of that, it is hoped that the object aimed at—that of breaking up to the eye a sentence into its component parts—has been to some extent gained.

372735

कादम्बरी।

रजोजुषे जन्मिन सत्त्ववृत्तये स्थितौ प्रजानां प्रत्ये तमःस्पृशे । अजाय सर्गास्थितिनाशहेतवे त्रथीमयाय त्रिगुणात्मने नमः ॥ १॥

जयन्ति वाणासुरमौिळळाळिता दशास्यचूडामणिचक्रचुन्विनः । सुरासुराधीशशिखान्तशायिनो भवच्छिद्रस्यम्बकपाद्पांशवः ॥ २ ॥

जयखुपेन्द्रः स चकार दूरतो विभित्सया यः क्षणलब्धलक्ष्यया । दृशैव कोपारुणया रिपोक्रः स्वयं भयाद्भिन्नभिवास्त्रपाटलम् ॥ ३ ॥

नमामि भर्नेश्चरणाम्बुजद्वयं सरोखरैमींखरिभिः कृतार्चनम् । समस्तसामन्तकिरीटवेदिका-विटङ्कपीठोक्ठठितारुणाङ्कुलि ॥ ४ ॥ अकारणाविष्कृतवैरदारुणा-द्सज्जनात्कस्य भयं न जायते । विषं महाहेरिव यस्य दुर्वचः सुदुःसहं संनिहितं सदा मुखे ॥ ५ ॥

कटु कणन्तो मछदायकाः खछा-स्तुदन्यछं वन्धनगृङ्खछा इव । मनस्तु साधुध्वनिभिः पदे पदे हरन्ति सन्तो मणिनूपुरा इव ॥ ६ ॥

सुभाषितं हारि विश्वत्वधो गला-न्न दुर्जनस्यार्करिपोरिवामृतम् । तदेव धत्ते हृदयेन सज्जनो हरिर्महारत्नमिवातिनिर्मलम् ॥ ७ ॥

स्फुरत्कलालपविलासकोमला करोति रागं हृदि कौतुकाधिकम् । रसेन शय्यां स्वयमभ्युपागता कथा जनस्याभिनवा वधूरिव ॥ ८ ॥

हरन्ति कं नोज्ज्वल्रदीपकोपमै-नेवै: पदार्थेरूपपादिताः कथाः । निरन्तरश्रेषधनाः सुजातयो महास्रजश्चम्पककुङ्कलैरिच ॥ ९॥ बभूव वास्त्यायनवंशसंभवो द्विजो जगद्गीतगुणोघणीः सताम् । अनेकगुप्ताचितपादपङ्कजः क्ववेरनामांश इव स्वयंभुवः ॥ १० ॥

उवास यस्य श्रुतिशान्तकल्मषे सदा पुरोडाशपिवित्रिताधरे । सरस्वती सोमकषायितोदरे समस्तशास्त्रस्मृतिबन्धुरे मुखे ॥ ११ ॥

जगुर्गृहे≆यस्तसमस्तवाङ्मयैः ससारिकैः पञ्जरवर्तिभिः शुकैः । निगृह्ममाणा वटवः पदे पदे यजूंषि सामानि च यस्य शङ्किताः ॥ १२ ॥

हिरण्यगर्भो भुवनाण्डकादिव क्षपाकरः क्षीरमहाणेवादिव । अभूत्सुपर्णो विनतोदरादिव क्षिजन्मनामर्थपतिः पतिस्ततः ॥ १३ ॥

विद्युण्वतो यस्य विसारि वाख्ययं दिने दिने शिष्यगणा नवा नवाः । उषस्मु छप्नाः श्रवणेधिकां श्रियं प्रचक्रिरे चन्द्रनप्रह्रवा इव ॥ १४ ॥ विधानसंपादितदानशोभितैः स्कुरन्महावीरसनाथम्तिभिः । मखैरसंख्यैरजयत्सुराल्यं सुखेन यो यूपकरैर्गजैरित्र ॥ १५ ॥

स चित्रभातुं तनयं महात्मनां सुतोत्तमानां श्रुतिशास्त्रशाळिनाम् । अवाप मध्ये स्फटिकोपळोपमं क्रमेण कैळासमिव क्षमाभृताम् ॥ १६ ॥

महात्मनो यस्य सुदूरिनर्गताः कछङ्कमुक्तेन्दुकछामछित्वपः । द्विपन्मनः प्राविविद्यः कृतान्तरा गुणा नृसिंहस्य नखाङ्करा इव ॥ १७ ॥

दिशामळीकाळकभङ्गतां गत-स्त्रयीवधूकर्णतमाळपडवः । चकार यस्याध्वरधूमसंचयो मळीमसः शुक्रतरं निजं यशः ॥ १८ ॥

सरस्वतीपाणिसरोजसंपुट-प्रमृष्टहोमश्रमसीकराम्भसः । यशोंगुगुङ्घीकृतसप्तविष्टपा-त्ततः सुतो बाण इति व्यजायत ॥ १९ ॥ द्विजेन तेनाक्ष्तकण्ठकौण्ड्यया महामनोमोहमळीमसान्धया । अळव्यवैदग्ध्यविळासमुग्धया धिया निबद्धेयमतिद्वयी कथा ॥ २० ॥

आसीव्शेषनरपितिशिरःसमभ्यांचितशासनः पाकशासन इवापर- 5
अनुरुद्धिमालामेखलाया सुवो भर्ता प्रतापानुरागावनतसमस्तसामन्तचक्रश्चकवांतिलक्षणोपेतश्चकथर इव करकमलोपलक्ष्यमाणशङ्खचकलाञ्छनो हर इव जितमन्मथो गुह इवाप्रतिहृतशक्तिः कमलयोनिरिव विमानीक्षतराजहंसमण्डलो जलिधिरिव लक्ष्मीप्रसूतिगङ्काप्रवाह इव भगीरथपथप्रयुत्तो रविरिव प्रतिदिवसोपजायमा- 10
नोदयो मेक्रिव सकलसुवनोपजीञ्यमानपादच्छायो दिग्गज इवानवरतप्रयुत्तदानार्द्रीकृतकरः कर्ता महाश्चर्याणामाहर्ता कर्तूनामादर्शः सर्वशास्त्राणामुत्पत्तिः कलानां कुलभवनं गुणानामागमः
काञ्यामृतरसानामुदयशैलो मित्रमण्डलस्योत्पातकेतुरहितजनस्य प्रवर्तायिता गोष्टीवन्धानामाश्चयो रसिकानां प्रत्यादेशो धनुष्मतां धौ- 15
रेयः साहसिकानामत्रणीविद्ग्धानां वैनतेय इव विनतानन्दजननो
वैन्य इव चापकोटिसमुत्सारितसकलारातिकुलाचलो राजा श्चदुको नाम ।

नाम्नैव यो निर्भिन्नारातिहृद्यो विरचितनारसिंहरूपाडम्बरमे-कविक्रमाकान्तसकळभुवनतळो विक्रमत्रयायासितं च जहासेव वा- 20 सुदेवम् । अतिचिरकाळळप्रमतिक्रान्तकुनृपतिसहस्रसंपर्ककळङ्कमिव क्षाळयन्ती यस्य विमळे छपाणधाराजळे चिरमुवास राजळ-

क्मी: । यश्र मनसि धर्मेण कोपे यमेन प्रसादे धनदेन प्रतापे वन्हिना भुजे भुवा दृशि श्रिया वाचि सरस्वत्या मुखे शशिना बले मरुता प्र-ज्ञायां सुरगुरुणा रूपे मनसिजेन तेजसि सवित्रा च वसता सर्वदेवम-यस्य प्रकटितविश्वरूपाकृतेरनुकरोति भगवतो नारायणस्य । यस्य च 5 मद्कलकरिक्रम्भपीठपाटनमाचरतो लग्नस्थूलमुक्ताफलेन दृढमुष्टिनिपीड-नान्निष्ठयूतघाराजळविन्दुद्न्तुरेणेव कृपाणेनाकृष्यमाणा सुभटोरःकपाट-विवटितकवचसहस्रान्धकारमध्यवित्ती करिकरटतटगछितमदजलासार-दुर्दिनास्त्रभिसारिकेव समरनिशासु समीपमसकृदाजगाम राजलक्ष्मीः। यस्य च हृदयस्थितानि पतीन्दिघक्षुरिव प्रतापानलो वियोगिनीनामिप 10 रिप्रसन्दरीणामन्तर्जनितदाहो दिवानिशं जञ्बाल । यस्मिश्च राजनि जितजगित परिपालयित महीं चित्रकर्मस् वर्णसंकरा रतेषु केशमहाः काव्येषु दृढबन्याः शास्त्रेषु चिन्ता स्वप्नेषु विप्रलम्भादलस्त्रेषु कनकदण्डा ध्वजेषु प्रकम्पा गीतेषु रागविल्लितानि करिषु मद्विकाराश्चापेषु गुण-च्छेदा गवाक्षेप जालमार्गाः शशिक्षपाणकवचेषु कलङ्का रतिकलहेषु दू-15 तसंप्रेषणानि शार्यक्षेषु श्रून्यगृहाः प्रजानामासन् । यस्य च परलोकाद्र-यमन्तःपुरिकालकेषु भङ्गो नूपुरेषु मुखरता विवाहेषु करमहणम-नवरतमखाग्निधूमेनाश्चपातस्तुरंगेषु कशाभिघातो मकरध्वजे चापध्व-निरभूत्।

तस्य च राज्ञः किलकालभयपुश्वीभूतकृतयुगानुकारिणी त्रिभुवनप्रस-20 वभूमिरिव विस्तीर्णा मज्जन्मालवविलासिनीकुचतटास्फालनजर्जरितो-र्मिमालया जलावगाहनायातजयकुश्वरकुम्भसिन्दूरसंध्यायमानसालिल-योन्मदकल्हंसकुलकोलाहलमुखरितकूलया वेत्रवल्ला सरिता परिगता विदिशामिधाना नगरी राजधान्यासीत् ।

तस्यामवजिताशेषभुवनमण्डलतया विगतराज्यचिन्ताभारनि-र्वृतो द्वीपान्तरागतानेकभूमिपालमौलिमालालालितचरणयुगलो वलय-मिव छील्या भुजेन भुवनभारमुद्रहन्नमरगुरुमपि प्रज्ञयोपहसद्भि-रनेककुळकमागतैरसकृदाळोचितनीतिशास्त्रनिर्मळमनोभिरळुव्धेः स्निग्धैः प्रबुद्धैश्चामालैः परिवृतः समानवयोविद्यालंकारैरनेकमूर्धाभिषिक्तपार्थि- 5 वक्रलोद्रतैरखिलकलाकलापालोचनकठोरमतिभिरतिप्रगल्भैः कालविद्धिः प्रभावानुरक्तहृद्यैरमाम्यपरिहासकुशछैरिङ्गिताकारवेदिभिःकाव्यनाट-काख्यानकाख्यायिकाळेख्यव्याख्यानादिकियानिपुणैरतिकठिनपीवरस्क-न्धोक्तबाहुभिरसकृद्वद्छितसमद्रिपुगजघटापीठवन्धैः केसरिकिशोरकै-रिव विक्रमैकरसैरपि विनयव्यवहारिभिरात्मनः प्रतिविम्बैरिव रा- 10 जपुत्रैः सह रममाणः प्रथमे वयसि सुखमितिचिरमुवास । तस्य चातिविजिगीषुतया महासत्त्वतया च तृणमिव छघुवृत्ति स्त्रेणमाक-लयतः प्रथमे वयसि वर्तमानस्यापि रूपवतोपि संतानार्थिभिरमा-सैरपेक्षितस्यापि सुरतसुखस्योपरि द्वेष इवासीत् । सत्यपि रूप-विलासोपहसितरतिविभ्रमे लावण्यवति विनयवत्यन्वयवति हृदय- 15 हारिणि चावरोधजने स कदाचिद्नवरतदोलायमानरत्नवलयो घर्ध-रिकास्फालनप्रकम्पञ्चणञ्चणायमानमणिकर्णपूरः स्वयमारव्धमृदङ्गवाद्यः संगीतकप्रसङ्गेन कदाचिद्विरलविमुक्तशरासारश्चन्यीकृतकाननो मृग-याव्यापारेण कदाचिदाबद्धविद्ग्धमण्डलः काव्यप्रवन्धर्चनेन कदा-चिच्छास्त्रालापेन कदाचिदाख्यानकाख्यायिकेतिहासपुराणाकर्णनेन क-20 दाचिदालेख्यविनोदेन कदाचिद्वीणया कदाचिद्दर्शनागतमुनिजनचर-णग्रुश्रूषया कदाचिद्श्वरच्युतकमात्राच्युतकबिन्दुमतीगूढचतुर्थपादप्रहे-लिकाप्रदानादिभिर्वनितासंभोगसुखपराड्युखः सुदृत्परिवृतो दिवसमन-

यत् । यथैव च दिवसमेवमारव्धविविधकीडापरिहासचतुरैः सुहृद्धिरु-पेतो निज्ञामनैषीत् ।

एकदा तु नातिदूरोदिते नवनिलनदलसंपुटिभिदि किंचिदुन्मुक्त-पाटलिम्रि भगवति सहस्रमरीचिमालिनि राजानमास्थानमण्डपग-ह तमङ्गनाजनविरुद्धेन वामपार्श्वावलम्बिना कौक्षेयकेण संनिहितवि-षधरेव चन्दनलता भीषणरमणीयाकृतिरविरलचन्दनानुलेपनधवालि-तस्तनतटोन्मज्जदैरावतकुम्भमण्डलेव मन्दाकिनी चूडामणिप्रतिबि-म्बच्छलेन राजाज्ञेव मूर्तिमती राजिभः शिरोभिरुह्यमाना शर-दिव कलहंसधवलाम्बरा जामदग्न्यपरशुधारेव वशीकृतसकलरा-10 जमण्डला विन्ध्यवनभूमिरिव वेत्रलतावती राज्याधिदेवतेव विग्र-हिणी प्रतीहारी समुपसृत्य क्षितितलनिहितजानुकरकमला स-विनयमत्रवीत् । देव द्वारस्थिता सुरलोकमारोहतस्त्रिशङ्कोरिव कु-पितशतमखहुंकारनिपातिता राजलक्ष्मीर्देक्षिणापथादागता चाण्डाल-कन्यका पञ्जरस्थं शुक्रमादाय देवं विज्ञापयति । सकलमुवनतल-15 सर्वरत्नानामुद्धिरिवैकभाजनं देवो विहंगमश्चायमाश्चर्यभूतो निखि-ळसुवनतळरत्रमिति कृत्वा देवपादमूळमादायागताहमिच्छामि देवद्-र्शनसुखमनुभवितुमिति । एतदाकण्ये देवः प्रमाणम् । इत्युक्तवा वि-रराम । उपजातकुत्हळस्तु राजा समीपवर्तिनां राज्ञामाछोक्य मु-खानि को दोषः प्रवेश्यतामित्यादिदेश ।

20 अथ प्रतीहारी नरपितवचनानन्तरमुत्थाय तां मातङ्गकुमारीं प्रा-नेशयत् । प्रविदय च सा नरपितसहस्रमध्यवर्तिनमशिनभयपुश्चित-कुळशैळमध्यगतिमव कनकशिखरिणमनेकरल्लाभरणिकरणजाळका-न्तरितावयविमन्द्रायुधसहस्रसंछादिताष्टिदिग्मागिमव जळधरसमयिद- वसमवलम्बितस्थूलमुक्ताकलापस्य कनकशृङ्खलानियमितमणिद्ण्डिका-गगनसिन्धुफेनपटलपाण्डुरस्य नातिमहतो दुकूलवि-चतुष्ट्यस्य तानस्याधस्तादिन्दुकान्तर्गणिपर्यक्किकानिषण्णमुद्भ्यमानकनकद्ण्डचाम-रकलापमुन्मयूखमुखकान्तिविजयपराभवप्रणते शशिनीव स्फटिक-पादपीठे विन्यस्तवामपादमिन्द्रनीलमणिकुट्टिमप्रभासंपर्कश्यामायमानै: 5 प्रणतरिपुनिश्वासमिलनीकृतैरिव चरणनखमयूखजालैरुपशोभमानमा-. सनोहसितपद्मरागकिरणपाटलीकृतेनाचिरमृदितमधुकैटभरुधिरारुणेन हरिमिवोरुयुगलेन विराजमानममृतफेनधवले गोरोचनालिखितहंस-मिथुनसनाथपर्यन्ते चारुचामरपवनप्रनिततदशे दुकूछे वसानम-तिसुरभिचन्दनानुळेपनधविळतोरःस्थळसुपरिविन्यस्तकुङ्कुमस्थासकमन्त- 10 रान्तरानिपतितबाळातपच्छेद्मिव कैळासशिखरिणमपरशशिशङ्कया नक्षत्रमालयेव हारलतया कृतमुखपरिवेषमतिचपलराजलक्ष्मीबन्ध-निगडकटकशङ्कामुपजनयतेन्द्रनीछकेयूरयुगछेन मलयजरसगन्धछ-ब्धेन मुजंगद्वयेनेव वेष्टितबाहुशिखरमीषदालम्बिकर्णोत्पलमुन्नतघो-णमुत्फुलुपुण्डरीकलोचनममलकलधौतपट्टायतमष्टमीचन्द्रशकलाकारमझे- 15 षसुवनराज्याभिषेकसल्लिछपूतमूर्णासनाथं ल्लाटदेशसुद्रहन्तमामोदि-मालतीकुसुमशेखरमुपसि शिखरपर्यस्ततारकापुञ्जमिव पश्चिमाच-लमाभरणप्रभापिशङ्किताङ्गतया लग्नहरहुताशमिव मकरध्वजमा-सन्नवर्तिनीभिः सर्वतः सेवार्थमागताभिरिव दिग्वधूभिर्वारविछा-सिनीभि: परिवृतममलमणिकुट्टिमसंकान्तसकलरेह्प्रतिबिम्बतया प- 20 तिप्रेम्णा वसुंघरया हृद्येनेवोद्यमानमशेषजनभोग्यतामुपनीतयाप्यसा-धारणया राजलक्ष्म्या समालिङ्गितदेहमपरिमितपरिवारजनमध्यद्विती-यमनन्तगजतुरगसाधनमपि खङ्गमात्रसहायमेकदेशस्थितमपि व्याप्त-

भुवनमण्डलमासनगतमपि धनुषि निषण्णमुत्सादिताशेषद्विषदिन्धनमिष ज्वलत्यतापानलमायतलोचनमपि स्क्स्मदर्शनं महादोषमिष सकलगुणाधिष्ठानं कुपतिमिष कल्प्रवल्लभमविरतप्रवृत्तदानमप्यमदमितशुद्धस्वभावमिष कृष्णचरितमकरमिष हस्तस्थितसकल्भुवनतलं रा5 जानमद्राक्षीत् ।

आलोक्य च सा दूरस्थितैव प्रचित्तरस्नवलयेन रक्तकुवलयद-लकोमलेन पाणिना जर्जारतमुखमागां वेणुलतामादाय नरपतिप्रवोध-नार्थमसकृत्सभाकुट्टिममाजधान । येन सकल्लेव तद्राजकमेकपदे वन-करियूथमिव तालशब्देन तेन वेणुलताध्वनिना युगपदावलितवदनम-10 वनिपालमुखादाकुष्य चक्षुस्तदभिमुखमासीत् ।

अवनिपतिस्तु दूरादाछोकयेखिमधाय प्रतीहार्या निर्दिश्यमानां तां वयःपरिणामपाण्डुरिश्वरसा रक्तराजीवेक्षणापाङ्गेनानवरतकृत-व्यायामतया यौवनापगमेण्यशिथिछशरीरसंधिना सत्यिप मातङ्गत्वे-नातिनृशंसाकृतिनानुगृहीतार्थवेषेण धवछवाससा पुरुपेणाधिष्ठितपुरो-15 भागामाकुठाकुठकाकपक्षधारिणा कनकश्राठाकानिर्मितमप्यन्तर्गतशु-कप्रभाश्यामायमानं मरकतमयमिव पञ्जरमुद्धहता चाण्डाठदा-रक्षेणानुगन्यमानामसुरगृहीतामृतापहरणकृतकपटपटुविछासिनीवेषस्य श्यामतया भगवतो हरेरियानुकुर्वती संचारिणीमिवेन्द्रनीछमणिपुत्रि-कामागुरुफावछिन्वना नीठक श्रुकेनावच्छत्रश्ररीरामुपरि रक्तांशु-20 करिवतावगुण्ठनां नीठोत्पठस्पछीमिव निपतितसंध्यातपामेककणी-वसक्तदन्तपञ्चप्रभाधविठतकपोठमण्डलामुद्यदिन्दुकिरणच्छुरितमुखी-मिव विभावरीमाकपिछगोरोचनारचितिठकगृतीयछोचनामीशा-नरिवतानुरचितिकरातवेषामिव भवानीमुरःस्थळनिवाससंकान्तना-

रायणदेहप्रभारयामलितामिव श्रियं कुपितहरहुताशनद्द्यमानमद-नधूममिलनीकृतामिव रितमुन्मद्हिलहलापकर्षणभयप्रपलायितामिव यमुनामतिबह्लपिण्डालक्तकरसरागपल्लवितपादपङ्कजामचिरमृदितमहि-षासुररुधिररक्तचरणामिव कालायनीमालोहिताङ्कुलिप्रभापाटलितन-खमयूखामतिकठिनमणिकुट्टिमस्पर्शमसहमानां क्षितितछे पञ्जवभङ्गा- 5 निव निधाय संचरन्तीमापिश्वरेणोत्सर्पिणा नूपुरमणीनां प्रभाजा-**ळेन रिञ्जतशरीरतया पावकेनेव भगवता रूप एव पक्षपातिना** प्रजापतिमप्रमाणीकुर्वता जातिसंशोधनार्थमालिङ्गितदेहामनङ्गवारणशि-रोनक्षत्रमालायमानेन रोमराजिळताळवाळकेन मेखळादास्ना परि-गतजघनस्थलामतिस्थूलमुक्ताफलघटितेन शुचिना हारेण गङ्गास्रो- 10 तसेव कालिन्दीशङ्कया कृतकण्ठप्रहां शरदमिव विकसितपुण्ड-रीकछोचनां प्रावृषमिव घनकेशजाछां मळयमेखछामिव नपञ्जवावतंसां नक्षत्रमाळामिव चित्रश्रवणाभरणभूषितां श्रिय-मिव इस्तस्थितकमल्दशोभां मूर्छामिव मनोहारिणीमरण्यभूमिमिवा-क्षतरूपसंपन्नां दिञ्ययोषितिमवाकुळीनां निद्रामिव छोचनग्राहिणी- 15 मरण्यकमित्रवीमिव मातङ्गकुछदृषिताममूर्तामिव स्पर्शवर्जितामाछे-ख्यगतामिव दर्शनमात्रफळां मधुमासकुसुमसमृद्धिमिव विजाति-मनङ्गकुसुमचापछेखामिव मुष्टिप्राह्ममध्यां यक्षाधिपछक्ष्मीमिवाछ-कोद्रासिनीमचिरोपरूढयौवनामतिशयरूपाद्वंतिमनिमेषछोचनो दद्र्श ।

समुपजातिवस्मयस्य चामृन्मनिस महीपतेः । अहो विघातुरस्थाने 20 रूपनिष्पाद्नप्रयत्नः । तथाहि । यदि नामेयमात्मरूपोपहसिताशेषरूप-संपदुत्पादिता किमर्थमपगतस्पर्शसंभोगसुखे कृतं कुळे जन्म । मन्ये च मातङ्गजातिस्पर्शदोषभयादस्पृशतेयमुत्पादिता प्रजापितना । अन्यथा क-

थमियमक्किष्टता लावण्यस्य । न हि करतलस्पर्शक्वेशितानामवयवानामी-दशी भवति कान्तिः । सर्वथा धिग्विधातारमसदृशसंयोगकारिण-मतिमनोहराकृतिरपि क्र्रजातितया येनेयमसुरश्रीरिव सततिनिन्दत-सुरता रमणीयाप्युद्वेजयति । इस्रेवमादि चिन्तयन्तमेव राजानमी-५ षदवगलितकर्णपछवावतंसा प्रगल्भवनितेव कन्यका प्रणनाम । कृत-प्रणामायां च तस्यां मणिकुट्टिमोपदिष्टायां स पुरुषस्तं विहंगमादाय पक्तरगतमेव किंचिदुपसृत्य राज्ञे न्यवेद्यद्व्रवीच । देव विदितसक-लक्षास्त्रार्थो राजनीतिप्रयोगकुशलः पुराणेतिहासकथालापनिपुणो वेदिता गीतश्रुतीनां काव्यनाटकाख्यायिकाख्यानकप्रभृतीनामपरिमितानां सु-10 भाषितानामध्येता स्वयं च कर्ता परिहासालापपेशलो वीणावेणुमुरज-प्रभृतीनां वाद्यविशेषाणामसमः श्रोता नृत्तप्रयोगदर्शननिपुणश्चित्रक-र्माणि प्रवीणो चुतव्यापारे प्रगत्भः प्रणयकलहकुपितकामिनीप्रसाद्नो-पायचतुरो गजतुरगपुरुपस्त्रीलक्षणाभिज्ञः सकलभूतलरत्नभूतोयं वैश-म्पायनो नाम शुकः सर्वरह्नानां चोद्धिरिव देवो भाजनमिति 15 क्टत्वैनमादायास्मत्स्वामिदुहिता देवपाद्मूळमायाता । तद्यमात्मीयः क्रियताम् । इत्युत्का नरपतेः पुरो निधाय पञ्जरमसावपससार ।

अपसृते च तस्मिन्स विहंगराजो राजाभिमुखो भूत्वा समुन्नमध्य दक्षिणं चरणमतिस्पष्टवर्णस्वरसंस्कारया गिरा कृतजयशब्दो राजानमु-हिश्चार्यामिमां पपाठ।

क्तनगुगमश्रुस्नातं समीपतरवाति हृदयशोकाग्नेः । चरित विमुक्ताहारं त्रतिमिव भवतो रिपुस्नीणाम् ॥ राजा तु तां श्रुत्वा संजातिवस्मयः सहर्षमासन्नवर्तिनमतिमहाई- हेमासनोपिवष्टममरगुरुमिवाशेषनीतिशास्त्रपारगमितवयसममजन्मानम-

खिलमन्त्रिमण्डले प्रधानममालं कुमारपालितनामानमञ्जवीत । श्रुता भवद्भिरस्य विहंगमस्य स्पष्टता वर्णोचारणे स्वरे च मधरता। प्रथमं तावदिदमेव महदाश्चर्यमसंकीर्णवर्णप्रविभागामभिव्यक्तमात्रानुस्वार-संस्कारयोगां विशेषसंयुक्तां यदयमतिपरिस्फुटाक्षरां गिरमुदीरयति । तत्र पुनरपरमभिमतविषये तिरश्चोपि मनुजस्येव संस्कारवतो बुद्धि- 5 पूर्वो प्रवृत्तिः । तथा हि । अनेन समुख्सिप्तदक्षिणचरणेनोचार्यं जय-शब्द्मियमायी मामुद्दिश्यातिस्फुटाक्ष्रं गीता । प्रायेण हि पक्षिणः पशवश्च भयाहारमैथुननिद्रासंज्ञामात्रवेदिनो भवन्ति । इदं त महचि-त्रम् । इत्युक्तवति भूभुजि कुमारपाछितः किंचित्सितवद्नो नृप-मवादीत् । देव किमत्र चित्रम् । एते हि शुकसारिकाप्रभृतयो विहंगम- 10 विशेषा यथाश्रुतां वाचमुचारयन्तीत्यधिगतमेव देवेन । तत्राप्यन्यज-न्मोपात्तसंस्कारानुबन्धेन वा पुरुषप्रयह्नेन वा संस्कारातिशय उप-जायत इति नातिचित्रम् । अन्यदेतेषामि पुरा पुरुषाणामिनातिपरि-स्फ्रटाभिधाना वागासीत् । अमिशापात्त्वपरिस्फुटालापता शुका-नामुपजाता करिणां च जिह्वापरिवृत्तिः । इस्रेवमुचार्यत्येव 15 तस्मिन्नशिशिरिकरणसम्बरतलस्य मध्यमारूढमावेदयन्नाडिकाच्छेद-प्रहतपदुपटहनादानुसारी मध्याह्मशङ्कथ्वनिरुद्तिष्ठत् । तमाकर्ण्यं च समासन्नस्नानसमयो विसर्जितराजलोकः क्षितिपतिरास्थानमण्डपाद-त्तस्थौ ।

अथ चलि महीपतावन्योन्यमितरभससंचलनचालिताङ्गदपच्नभ-20
ङ्गमकरकोटिपाटितांशुकपटानामाक्षेपदोलायमानकण्ठदान्नामंसस्थलोलसितकुङ्कुमपटवासधूलिपिञ्जरितदिशामालोलमालतीकुसुमशेखरोत्पतदलिकदम्बकानामधीवलिक्यिः कर्णोत्पलैश्चुस्वस्वमानगण्डस्थलानां गम-

नप्रणामळाळसानामहमहमिकया वक्षःस्थळप्रेङ्घोळितहारळतानामुत्तिष्ठ-तामासीदतिमहान्संभ्रमो महीपतीनाम् । इतश्चेतश्च निष्पतन्तीनां स्कन्धदेशावसक्तचामराणां चामरप्राहिणीनां कमलमधुपानमत्तजर-क्कछहंसनादजर्जरेण पदे पदे प्रणितमणीनां मणिनूपुराणां निनादेन 5 बारविलासिनीजनस्य संचरतो जघनस्थलास्फालनरसितरत्नमालिकानां मेखळानां मनोहारिणा झंकारेण नूपुररवाकृष्टानां च धवळितास्था-नमण्डपसोपानफलकानां भवनदीर्घिकाकलहंसकानां कोलाहलेन र-सनारसितोत्सकितानां च तारतरिवराविणामुहिष्यमानकांस्यकेंका-रदीर्घेण गृहसारसानां कृजितेन सरभसप्रचिष्ठतसामन्तशतचरणत-10 लाभिहतस्य चास्थानमण्डपस्य निर्घातनिर्घोषगम्भीरेण कम्पयतेव वसमतीं ध्वनिना प्रतीहारिणां च पुरः ससंभ्रमं समुत्सारितजना-नां दण्डिनां समारव्धहेलमुबैरुचारयतामालोकयतालोकयतेति तार-तरदीर्घेण भवनप्रासादकः अष्चरितप्रतिशब्दतया दीर्घतासुपगतेनाछो-कशब्देन राज्ञां च ससंभ्रमावर्जितमौलिलोलचुडामणीनां प्रणम-15 ताममलमणिशलाकादन्तुराभिः किरीटकोटिभिरुक्षिल्यमानस्य मणि-कुट्टिमस्य स्वनेन प्रणामपर्यस्तानामतिकठिनमणिकुट्टिमनिपतितरण-रणायितानां च मणिकर्णपूराणां निनादेन मङ्गळपाठकानां च पुरो-यायिनां जय जीवेति मधुरवचनानुयातेन पठतां दिगन्तव्यापिना क-लकलेन प्रचलितजनचरणशतसंक्षोभभयादपहाय कुसुमप्रकरसुत्प-20 ततां च मधुळिहां हुंक्रतेन संक्षोभादतित्वरितपद्पवृत्तैरवनिपतिभिः केयूरकोटिताडितानां कणितमुखररत्नदाम्नां च मणिस्तम्भानां रणितेन सर्वतः श्लुभितमिव तदास्थानभवनमभवत् ।

अथ विसर्जितराजलोको विश्रम्यतामिति स्वयमेवाभिधाय तां

चाण्डालकन्यकां वैशम्पायनः प्रवेश्यतासभ्यन्तरसिति करङ्कवाहिनीमादिक्य कतिपयाप्तराजपुत्रपरिवृतो नरपतिरभ्यन्तरं प्राविशत् । अपनीताशेषभूषणश्च दिवसकर इव विगलितकिरणजा-ळश्चन्द्रतारकासमृह्यून्य इव गगनाभोगः समुपाहृतसमुचितव्या-यामोपकरणां व्यायामभूमिमयासीत् । स तस्यां च समानवयोभिः ह सह राजपुत्रैः कृतमधुरव्यायामः अमवशादुन्मिषन्तीभिः कपो-**ल्योरीषद्वद्लितसिन्धुवारकुसुममञ्जरीविश्रमाभिरुर**सि श्रमच्छित्रहारविगछितमुक्ताफलप्रकरानुकारिणीभिर्लछाटपट्टकेष्टमीचन्द्र-शकळतळोळसदमृतविन्दुविडम्बिनीभिः स्वेद्जळकणिकासंततिभि-रलंकियमाणमूर्तिरितस्ततः स्नानोपकरणसंपादनसत्वरेण पुरः प्रधा- 10 वता परिजनेन तत्काछं विरलजनेपि राजकुले समुत्सारणाधिका-रमुचितमाचरद्भिर्द्ण्डिभिरुपदिइयमानमार्गो विततसितवितानामनेक-चारणगणाववध्यमानमण्डलां गन्धोदकपूर्णकनकमयजलद्रोणीसनाथ-मध्यामुपस्थापितस्फाटिकस्नानपीठामेकान्तनिहितैरतिसुरभिगन्धसछिछ-परिमळावकृष्टमधुकरकुळान्धकारितमुखैरातपभयान्नीळकर्पटा- ¹⁵ पूर्णै: वगुण्ठितमुखैरिव स्नानकलशैरपशोभितां स्नानभूमिमगच्छत् । अवतीर्णस्य जळद्रोणीं वारविळासिनीकरमृदितसुगन्धामलकोपलिप्त-शिरसो राज्ञः समन्तात्समुपतस्थुरंशुकनिविडनिवद्धस्तनपरिकरा दूरसमुत्सारितवळयबाहुळताः समुत्क्षिप्तकणीभरणाः कर्णीत्सङ्गीत्सा-रितालका गृहीतजलकलकाः स्नानार्थमभिषेकदेवता इव वारयो-20 षितः । तासिश्च समुन्नतकुचकुम्भमण्डलाभिर्वारिमध्यप्रविष्टः करि-णीभिरिव वनकरी परीवृतस्तत्क्षणं राजा रराज । जलद्रोणीसलि-ळादुत्थाय च स्नानपीठममळस्फटिकधवलं वरुण इव राजहंसमा-

रोह । ततस्ताः काश्चिन्मरकतकछश्रप्रमाश्यामायमाना निलन्य इव मूर्तिमट्यः पर्लपुटैः काश्चिद्रजतकछशहस्ता रजन्य इव पूर्ण-चन्द्रमण्डळिविनिर्गतेन ज्योत्स्नाप्रवाहेण काश्चित्कळशोत्स्रेपश्चमस्वे-दार्द्रशरीरा जळदेवता इव रफाटिकैः कछशैस्तीर्थजळेन काश्चिन्म-ठळयसरित इव चन्द्नरसिमश्रेण सिळेन काश्चिद्धिसकछशपार्श्व-विन्यस्तहस्तपद्धवाः प्रकीर्यमाणनत्मयूखजाळकाः प्रसङ्खितिवयर-विनिर्गतजळधाराः सिळळयन्बदेवता इव काश्चिज्ञाङ्यमपनेतुमा-श्चिप्तबाळातपेनेव दिवसश्चिय इव कनककछशहस्ताः कुङ्कुमजळेन वाराङ्गनाः क्रमेण राजानमिमिषिषनुः । अनन्तरमुद्पादि च स्फो-10 टयन्निव श्रुतिपथमनेकप्रहतपदुपटह्झछरिमृदङ्गवेणुवीणागीतिनिनादा-नुगन्यमानो वन्दिवृन्दकोळाहळाकुळो सुवनविवरच्यापी स्नानशङ्काना-मापूर्यमाणानामतिसुखरो ध्वनिः।

एवं च क्रमेण निर्वर्तिताभिषेको विषधरनिर्मोकपरिल्रघुनी धवले परिधाय धौतवाससी शरदम्बरैकदेश इव जलक्षाल्नविमलतनुर15 तिधवलजलधरच्छेदशुचिना दुकूलपटपल्लवेन तुहिनगिरिरिव गगनसरित्लोतसा क्रविशरोवेष्टनः संपादितपिनुजलक्रियो मन्त्रपूर्वेन तोयाञ्जलिना दिवसकरमभिप्रणम्य देवगृहमगमत् । उपरचिवपशुपितपूजनश्च निष्कम्य देवगृहान्निर्विताप्रिकार्यो विलेपनमूमौ झंकारिभिरलिकदम्बकैरनुबध्यमानपरिमलेन सृगमदकपूर्दुङ्कमवाससुरिमणा
20 चन्दनेनानुलिप्तसर्वाङ्को विरचितामोदिमालतीक्रसुमशेखरः क्रताम्बरपरिवर्तो रत्नकर्णपूरमात्राभरणः समुचितभोजनैः सह भूपितभिराहारमभिमतरसास्वादजातप्रीतिरवनियो निर्वर्तयासस ।

परिपीतधूपधूमवर्तिरूपस्पृद्य च गृहीतताम्बूळस्तस्मात्प्रमृष्टमणि-

कुट्टिमात्प्रदेशादुत्थाय नातिदूरवर्तिन्या ससंभ्रमप्रधावितया प्रती-हार्या प्रसारितबाहुमवलम्ब्यानवरतवेत्रलताग्रहणप्रसङ्गातिजरठिकसल-यानुकारिकरतलकरेणाभ्यन्तरसंचारसमुचितेन परिजनेनानुगम्यमानो धवलां ग्रुकजवनिकापरिगतपर्यन्ततया स्फटिकमणिसयभित्तिबद्धिमवो-पळक्ष्यमाणमतिसुरभिणा सृगनाभिपरिगतेनामोदिना चन्दनवारिणा 5 सिक्तशिशिरमणिभूमिमविरलविप्रकीर्णेन विमलमणिकुट्टिमगगनतल-तारागणेनेव कुसुमोपहारेण निरन्तरनिचितमुत्कीर्णशालमञ्जिकानि-वहेन संनिहितगृहदेवतेनेव गन्धसिळळक्षाळितेन कळधौतमयेन स्त-विराजमानमतिबह्छागुरुधूपपरिमछमखिछविगछितजङ-निवह्घवळजळघरशकळानुकारिणा कुसुमामोद्वासितप्रच्छद्पटेन 10 पट्टोपधानाध्यासितशिरोधाम्ना मणिमयप्रतिपादुकाप्रतिष्ठितपादेन पार्श्व-स्थरत्नपादपीठेन तुहिनगिरिशिलातलसदशशयनेन सनाथीकृतवेदिकं भुक्त्वास्थानमण्डपमयासीत् । तत्र च शयनतळिनषण्णः क्षितितछोप-विष्या शनै: शनैकत्सङ्गनिहितासिळतया खङ्गवाहिन्या नवनिळनदळ-कोमलेन करसंपुटेन संवाह्यमानचरणस्तत्कालोचितदर्शनैरवनिपतिमि- 15 र्मात्यैर्मित्रैश्च सह तास्ताः कथाः कुर्वन्मुहूर्तमिवासांचके । ततो ना-तिदूरवर्तिनीमन्तःपुराद्वैशम्पायनमादायागच्छेति समुपजाततद्वृत्तान्त-प्रशकुतृहलो राजा प्रतीहारीमादिदेश । सा क्षितितलनिहितजानुकर-तला यथाज्ञापयति देव इति शिरसि कृत्वाज्ञां यथादिष्टमकरोत्।

अथ मुहूर्तादिव वैशस्पायनः प्रतीहार्या गृहीतपञ्जरः कनकवेत्र-20 छतावछिन्वना किंचिदवनतपूर्वकायेन सितकञ्चकावच्छन्नवपुषा ज-राधविछतमौछिना गद्भदस्वरेण मन्दमन्दसंचारिणा विहंगजातिप्रीला जरत्कछहंसेनेव कञ्चिकिनानुगम्यमानो राजान्तिकमाजगाम । क्षितित-

लिनिहितकरतलस्तु कञ्चकी राजानं व्यज्ञापयत्। देव देव्यो विज्ञाप-यन्ति । देवादेशादेष वैशम्पायनः स्नातः कृताहारश्च देवपादमूळं प्र-तीहार्यानीतः । इत्यभिषाय गते च तस्मिन्राजा वैशम्पायनमपृच्छ-त । कचिद्भिमतमास्वादितमभ्यन्तरे भवता किंचिदशनजातमिति । स 5 प्रत्युवाच । देव किं वा नास्वादितम् । आमत्तकोकिळळोचनच्छवि-नींलपाटलः कषायमधुरः प्रकाममापीतो जम्बूफलरसः। हरिनलर-भिन्नमत्तमातङ्गकुन्भमुक्तरक्तार्द्रमुक्ताफळिविषि खण्डितानि मबीजानि । निलनीदलहिरिन्त द्राक्षाफलस्वादूनि च दलितानि स्वे-च्छया प्राचीनामलकीफलानि । किं वा प्रलपितेन बहुना । सर्वभेव 10 देवीभि: स्वयं करतल्लोपनीयमानममृतायते । इत्येवंवादिनो वचन-माक्षिप्य नरपतिरत्रवीत् । आस्तां तावत्सर्वमेवेदम् । अपनयतु नः कुत्हुलम् । आवेदयतु भवानादितः प्रभृति कात्स्न्येनात्मनो जन्म कस्मिन्देशे। भवान्कथं जातः । केन वा नाम कृतम् । का माता । कस्ते पिता । कथं वेदानामागमः । कथं शास्त्राणां परिचयः । कुतः कलाः 15 समासादिताः । किं जन्मान्तरानुस्मरणमुत वरप्रदानम् । अथवा विहंगवेषधारी कश्चिच्छन्नं निवससि । क वा पूर्वसूषितम् । कियद्वा वयः । कथं पञ्जरबन्धः । कथं चाण्डालहस्तगमनम् । इह वा कथमागमनमिति । वैशम्पायनस्तु स्वयमुपजातकुत्ह्छेन सबहुमान-मवनिपतिना पृष्टो सहूर्तिमिव ध्यात्वा साद्रमन्नवीत्। देव महतीयं 20 कथा । यदि कौतुकमाकर्ण्यताम् ।

अस्ति पूर्वापरजलनिधिवेलावनलमा मध्यदेशालंकारभूता मेख-वनकरिकलमदजलसेकसंवधितरितिविकचधवलक्सम-निकरमत्यचतया तारागणमिव शिखरदेशलप्रमुद्रहद्भिः पादपैरुप-शोभिता मदकलकुररकुलद्दयमानमरिचपहुवा करिकलभकरम्-दिततमालकिसलयामोदिनी मधमदोपरक्तकेरलीकपोलकोमलच्छ- 5 विना संचरद्वनदेवताचरणाळक्तकरसरञ्जितेनेव पछवप्रचयेन संछा-शुककुलदलितदाडिमीफलद्रवादीकृततलैरतिचपलकपिकस्पि-दिता तककोलच्युतपल्लवफलश्रवलैरनवरतनिपतितक्रसमरेणुपांसलैः पथिक-जनरचितलबङ्गपङ्गवस्नस्तरैरतिकठोरनालिकेरकेतकीकरीरकेसरपरिगत -प्रान्तैस्ताम्बूळीळतावनद्भपूगखण्डमण्डितैर्वनळक्ष्मीवासभवनैरिव वि- 10 लतामण्डपेरन्मदमातङ्गकपोलस्थलगलितमदसलिलसिक्ते-गाजिता नेव निरन्तरमेळाळतावनेन मद्गन्धिनान्धकारिता नखमुखळग्ने-भक्तम्भमुक्ताफळळुब्धैः शबरसेनापतिभिरभिहन्यमानकेसरिशता प्रे-ताधिपनगरीव सदासंनिहितमृत्युभीषणा महिषाधिष्ठिता च समरो-द्यतपताकिनीव बाणासनारोपितशिळीमुखा विमुक्तसिंहनादा च का- 15 त्यायनीव प्रचित्रतखङ्गभीषणा रक्तचन्द्रनालंकृता च कर्णासुतकथेव संनिहितविपुळाचळा शशोपगता च कल्पान्तप्रदोषसंध्येव प्रनृत्तनी-ळकण्ठा पह्नवारुणा चामृतमथनवेलेव श्रीद्रमोपशोभिता वारुणीपरि-गता च प्रावृद्धिव घनस्यामलानेकशतहृदालंकृता च चन्द्रमृतिरिव सततमृक्षसार्थानुगता हरिणाध्यासिता च राज्यस्थितिरिव चमरमृ- 20 गवालव्यजनोपशोभिता समदगजघटापरिपालिता च गिरितनयेव स्थाणुसंगता मृगपतिसेविता च जानकीव प्रसूतकुशलवा निशाचर-परिगृहीता च कामिनीव चन्द्नमृगमद्परिमळवाहिनी रुचिरागुरु-

तिलकभूषिता च सोत्कण्ठेव विविधपह्नवानिलवीजिता समदना च वालघीवेव ज्याद्मनखपङ्किमण्डिता गण्डकाभरणा च पानभूभिरिव प्रकटितमधुकोशकशता प्रकीर्णविविधकुसुमा च कचित्प्रख्यवेलेव महावराहृदंष्ट्रासमुत्वातधरणिमण्डला कचिद्दशमुखनगरीव चटुल-5 वानरवृन्दभज्यमानतुङ्गशालाकुला कचिदचिरनिर्वृत्तविवाहभूमिरिव हरितकुशसमित्कुसुमशमीपलाशशोभिता कविदुहृत्तमृगपतिनादभी-नेव कण्टिकता कचिन्मत्तेव कोिकलकुलप्रलापिनी कचिदुन्मत्तेव वायुवेगकृततालशब्दा कचिद्विधवेवोन्मुक्ततालपत्ता कचित्समरभू-मिरिव शरशतनिचिता कचिदमरपिततनुरिव नेत्रसहस्रसंकुला क-10 चिन्नारायणमृर्तिरिव तमालनीला कचित्पार्थरथपताकेव वानराका-न्ता कचिद्वनिपतिद्वारभूमिरिव वेत्रलताशतदुष्प्रवेशा कचिद्विराट-नगरीव कीचकशतावृता कचिदम्बरश्रीरिव व्याधानुगम्यमानतरल-तारकसृगा कचिद्रृहीतव्रतेव दर्भचीरजटावल्कलधारिण्यपरिमितव-हुळपत्त्रसंचयापि सप्तपर्णभूषिता ऋ्रसत्त्वापि मुनिजनसेविता पुष्प-15 वस्पपि पवित्रा विन्ध्याटवी नाम ।

तस्यां च दण्डकारण्यान्तःपाति सकलभुवनतल्रख्यातमुत्पत्तिक्षेत्रमिव भगवतो धर्मस्य सुरपतिप्रार्थनापीतसकल्रसागरसल्लिक्स्य मेरुमत्सराद्गगनतल्रप्रसारितविकटिशरःसहस्रोण दिवसकररथगमनपथमपनेतुमभ्युद्यतेनावगणितसकल्रसुरसमृह्वचसा विन्ध्यगिरिणाप्यनुलिङ्ग20 ताज्ञस्य जठरानल्रजीर्णवातापिदानवस्य सुरासुरमुक्तटमकरपत्त्रकोटीचुन्वितचरणरजसो दक्षिणाशामुखविशेषकस्य सुरलोकादेकहुंकारनिपातितनहुषप्रकटप्रभावस्य भगवतो महामुनेरगस्त्रस्य भार्यया लोपामुद्रया स्वयमुपरचितालवालकैः करपुटसल्लिसेकसंविधेतैः सुत-

तिर्विशेषैरपशोभितं पादपैस्तत्पुत्रेण च गृहीतव्रतेनाषाहिना पवित्रभ-स्मिवरिचतित्रपुण्ड्काभरणेन कुशचीवरवाससा मुञ्जमेखलाकिलत-मध्येन गृहीतहरितपर्णपुटेन प्रत्युटजमटता भिक्षां दृढदस्युनाम्ना पवि-त्रीकृतमतिप्रभूतेष्माहरणाच यस्येष्मबाह इति पिता द्वितीयं नाम च-कार दिशि दिशि शुकहरितैश्च कदलीवनै: श्यामलीकृतपरिसरं स- 5 रिता च कलशयोनिपरिपीतसागरमार्गानुगतयेव बद्धवेणिकया गोदा-वर्या परिगतमाश्रमपदमासीत्।

यत्र च दशरथवचनमनुपालयनुतसृष्टराज्यो दशवद्नलक्ष्मीवि-भ्रमविरामो रामो महामुनिमगस्यमनुचरन्सह सीतया छक्ष्मणोपर-चितरुचिरपर्णशालः पञ्चवट्यां कंचित्कालं सुखमुवास । चिरग्रान्ये- 10 द्यापि यत्र शाखानिळीननिभृतपाण्डुकपोतपङ्क्षयो लग्नतापसाग्निहोल-धमराजय इव लक्ष्यन्ते तरवः । बलिकर्मकुसुमान्युद्धरन्त्याः सी-तायाः करतलादिव संक्रान्तो यत्र रागः स्फुरति लताकिसलयेषु। यत्र च पीतोद्गीर्ण जलनिधिजलमिव मुनिना निखिलमाश्रमोपान्त-वर्तिषु विभक्तं महाह्रदेषु । यत्र दशरथसुतनिशितशरनिकरनिपात- 15 निहतरजनिचरबळबहुळरुधिरसिक्तमूळमद्यापि तद्रागाविद्धनिर्गतप-छाशमिवाभाति नविकसछयमरण्यम् । अधुनापि यत्र जलधरस-मये गन्भीरमभिनवजलधरनिवहनिनादमाकण्ये भगवतो रामस्य त्रि-भुवनविवर्व्यापिनश्चापघोषस्य स्मर्न्तो न गृह्णन्ति शष्पकवलमज-स्रमश्रुजल्लुलितदीनदृष्टयो वीक्ष्य श्रून्या दश दिशो जराजर्जरित- 20 विषाणकोटयो जानकीसंवर्धिता जीर्णमृगाः । यस्मिन्ननवरतसृगया-निहतशेषवनहरिणप्रोत्साहित इव कृतसीताविप्रलम्भः कनकमृगो रा-घवमतिदूरं जहार । यत्र च मैथिळीवियोगदुःखदुःखितौ दशवद्-

नविनाशिष्युनौ चन्द्रसूर्याविव कबन्धप्रस्तौ समं रामछक्ष्मणौ त्रि-मुवनभयं महचकतुः । अत्यायतश्च यस्मिन्दशरथमुतशरिनपाति-तो योजनबाहोबाँहुरगस्यप्रसादनागतनहुषाजमरकायशङ्कामकरोटिषज-नस्य । जनकतनया च भर्त्रा विरहिबनोदनार्थमुटजाभ्यन्तरिखिला 5 यत्र रामिनवासदर्शनोत्मुका पुनरिव धरणितळादुङ्सन्ती वनचरैर-धाप्याळोक्यते ।

तस्य चैवंविधस्य संप्रतापि प्रकटोपछक्ष्यमाणपूर्ववृत्तान्तस्याग-स्याश्रमस्य नातिदृरे जलनिधिपानप्रकुपितवरुणोत्साहितेनागस्यम-त्सरात्तदाश्रमसमीपवर्र्यपर इव वेधसा महाजलिनिधिहत्पादितः 10 प्रलयकालविचटिताष्टदिग्मागसंधिवन्धं गगनतलमिव मुवि पतितमादिवराह्समुद्भतधरामण्डलस्थानमिव सछिलपूरितमनवर-तमजादुन्मदश्वरकामिनीकुचकलशलुलितजलमुत्फुल्रकुमुद्कुवलयकहार-मुन्निद्रारविन्द्मधुविन्दुनिस्यन्द्बद्धचन्द्रकमलिकुलपटलान्धकारितसौग-न्थिकमारसितसमदसारसमम्बुक्रह्मधुपानमत्तकछहंसकामिनीकृतकोछा-15 हलमनेकजलचरपतंगशतसंचलनचश्चलितवाचालवीचिमालमनिलोहा-सितकहोलशिखरसीकरारव्यदुर्दिनमशङ्कितावतीणीभिरम्भःक्रीडारागि-णीभिः स्नानसमये वनदेवताभिः केशपाशकुसुमैः तमेकदेशावतीर्णमुनिजनापूर्यमाणकमण्डलुकलजलध्वनिमनोहर्मुन्मिषदु-त्पलवनमध्यचारिभिः सवर्णतया रसितानुमेयैः 20 दम्बकैरासेवितमभिषेकावतीर्णपुलिन्दराजसुन्दरीकुचचन्दनधूलिधवलित-तरंगमुपान्तजातकेतकीरजःपटलबद्धकूलपुलिनमासन्नाश्रमागततापसक्षा-ळिताई वल्कलकषायपाटलतटजलमुपतटविटपिपलवानिलवीजितमविरल-तमालवीथिकान्धकारिताभिर्वालिनिर्वासितेन संचरता

मृष्यमूकवासिना सुप्रीवेणावछप्रफलपरिल्रघुळताभिक्द्वासितापसा-नां देवतार्चनोपयुक्तकुसुमाभिक्त्यतज्ञळचरपतंगपक्षपुटविगळितजल-विन्दुसेकसुकुमारिकसलयाभिर्वतागण्डपतलस्थितशिखण्डिमण्डलारव्ध-ताण्डवाभिरनेककुसुमपरिमल्वाहिनीभिर्वनदेवताभिः श्वासवासिताभि-देव वनराजिभिरुपरुद्धतीरमपरसागराशिङ्किमिः सल्लिल्मादानुमवती- 5 गैंजल्छघरैरिव वहलपङ्कमिल्नैवेनकरिभिरनवरतमापीयमानसल्लिल्म-गाधमनन्तमप्रतिममपं निधानं पम्पाभिधानं पद्मसरः । यत्र च विक-चकुवलयप्रभाद्यामायमानपक्षपुटान्यद्यापि मूर्तिमद्रामशापप्रस्तानीव मध्यचारिणालोक्यन्ते चक्रनाम्ना मिथुनानि ।

तस्यैवंविधस्य पद्मसरसः पश्चिमे तीरे राघवशरप्रहारजर्जिरत- 10 जीर्णतालतरुखण्डस्य च समीपे दिग्गजकरदण्डानुकारिणा जरदजगरेण सततमावेष्टितमूलतया बद्धमहालवाल इव तुङ्गस्कन्थावलम्बि-भिरानिलवेक्षितैरहिनिर्मोकेष्टेंगोत्तरीय इव दिक्चकवालपरिमाणमिव गृहता भुवनान्तरालविप्रकीर्णेन शाखासंचयेन प्रलयकालताण्डवप्रसारितभुजसहस्त्रभुद्धपतिशकलशेखरिमव विद्धस्वयितुमुद्यतः पुरा- 15 णतया पतनभयादिव गगनस्कन्धल्यो निखिलशरीरव्यापिभिरति-दूरोत्रताभिर्जीर्णतया शिराभिरिव परिगतो व्रतिभिर्जरातिलकविन्दुभिरिव कण्टकेराचिततनुरितस्ततः परिपीतसागरसिल्हिर्गगनागतैः पत्तर्यिद शाखान्तरेषु निलीयमानैः क्षणमन्त्रभारालसेराद्रीकृतप-छवेर्जल्यदृश्वस्यदृश्वसर्वेशस्तुङ्गतया नन्दनवनश्चित्रमिक्षव- 20 लोकयितुमभ्युद्यतः समीपवर्तिनामुपरि संचरतां गगगतलगमनखे-दायासितानां रिवरणतुरङ्गमाणां सृक्षपरिस्रुतैः फेनपटलैः संदेहित-तूलराशिभिर्घवलीकृतशिखरशाखो वनगजकपोलकण्डूयनलग्रमद-

निछीनमत्तमधुकरमालेन छोहश्रङ्खलावन्यनिश्चलेनेव कल्पस्थायिना
मूलेन समुपेतः कोटराभ्यन्तरनिविष्टैः स्फुरद्भिः सजीव इव मधुकरपटछैर्दुर्योधन इवोपलक्षितशकुनिपक्षपातो निलननाभ इव वनमालोपगृहो नवजलधरन्यृह् इव नभिस दिश्चितोन्नतिरिखलभुवनतठ लावलोकनप्रासाद इव वनदेवतानामधिपतिरिव दण्डकारण्यस्य नायक इव सर्ववनस्पतीनां सखेव विन्ध्यस्य शाखावाहुभिरुपगृह्येव
विन्ध्याटवीमवस्थितो महार्झीणः शास्मलीवृक्षः ।

तत्र च शाखात्रेषु कोटरोदरेषु पह्नवान्तरेषु स्कन्धसंधिषु जीर्ण-वस्कलविवरेषु महावकाशतया विश्रव्यविरचितकुलायसहस्राणि दु-10 रारोहतया विगल्लितविनाशभयानि नानादेशसमागतानि शुकशकुनि-कुळानि प्रतिवसन्ति स्म । यै: परिणामविरळदळसंहतिरपि स वन-स्पतिंरविरलदलिचयदयामल इवोपलक्ष्यते दिवानिशं निलीनैः। ते च तस्मिन्वनस्पतावतिवाह्यातिवाह्य रजनीमात्मनीडेषु प्रतिदिनमुत्था-योत्थायाहारान्वेषणाय नभसि विरचितपङ्कयो मदकलहलधरहलपु-15 खोत्क्षेपिवकीणबहुस्रोतसमम्बरतळे किलन्दकन्यामिव दर्शयन्तः सु-रगजोन्मूळितविगळदाकाशगङ्गाकमळिनीशङ्कामुपजनयन्तो िदिवस-करस्थतुरगप्रभानुलिप्तमिव गगनतल्रमुपपादयन्तः संचारिणीमिव म-रकतस्थळीं विडम्बयन्तः शैवलपहवावलिमिवाम्बरसरसि प्रसारय-न्तो गगनविततेः पक्षपुटैः कदछीदछैरिव दिनकरखरकरनिकरप-20 रिखेदिताञामुखानि वीजयन्तो वियति विसारिणीं शब्पवीथीमिवा-रचयन्तः सेन्द्रायुधमिवान्तरिक्षमाद्धाना विचरन्ति स्म शुकशकु-नयः । कृताहाराश्च पुनः प्रतिनिवृत्यात्मकुलायावस्थितेभ्यः शावके-भ्यो विविधान्फलरसान्कलममञ्जरीविकारांध्य प्रहतहरिणरुधिरानुर- क्तशार्दृष्टनखकोटिपाटछेन चञ्चपुटेन दत्त्वा दत्त्वाधरीकृतसर्वस्नेहे-नासाधारणेन गुरुणापत्यप्रेम्णा तस्मिन्नेव क्रोडान्तर्निहिततनयाः क्षपाः क्षपयन्ति स्म ।

एकस्मिश्च जीर्णकोटरे जायया सह निवसतः पश्चिमे वयसि वर्तमानस्य कथमपि पितुरहमेवैको विधिवशात्सृतुरभवम् । अति- 5 प्रवल्या चामिभूता ममेव जायमानस्य प्रसववेदनया जननी मे लोकान्तरमगमन् । अभिमतजायाविनाशशोकदुःखितोपि खलु तातः सुतन्त्रसगमन् । अभिमतजायाविनाशशोकदुःखितोपि खलु तातः सुतन्त्रसगमन् । अभिमतजायाविनाशशोकदुःखितोपि खलु तातः सुतन्त्रस्थामन् पुरुप्तरमपि शोकमेकाकी मत्संवर्धनपर एवाभवत् । अतिपरिणतवयाश्च कुश्चीरानुकारिणीमल्यावशिष्टजीर्णपिच्ल्लजाल-जर्जरामवस्नस्तांसदेशशिथलामपगतोत्पतनसंस्कारां पश्चसंतिसुद्ध- 10 हन्नुपाक्त्वकम्पतया च संतापकारिणीमङ्गलमां जरामिव विधुन्वन्नक्रोरशेफालिकाकुसुमनालिपञ्जरेण कल्ममञ्जरीदलनमसृणितक्षी-णोपान्तलेखेन स्फुटितामकोटिना चञ्चपुटेन परनीडनिपतिताभ्यः शालिवहरीभ्यस्तण्डुलकणानादायादाय तक्ष्मूलनिपतितानि शुक्रक्लावदलितानि फलशकलानि समाहत्य परिश्चमिनुमशक्तो मह्मम- 15 दान्। प्रतिदिवसमात्मना च मदुपभुक्तशेषमकरोदशनम्।

एकदा तु प्रभातसंध्यारागछोहिते गगनतछकमिछनोमधुरक्तपक्ष-संपुटे बृद्धहंस इव मन्दािकनीपुिछनादपरज्ञछीनिधतटमवतरित च-न्द्रमसि परिणतरङ्करोमपाण्डुनि व्रज्ञति विशाछतामाशाचकवाछे गजरुधिररक्तहरिसटाछोमछोहिनीिभरातप्रछाक्षिकतन्तुपाटछािमराया- 20 मिनीिमरिशिशिरिकरणदीिधितिभिः पद्मरागरत्वश्रछाकासंमार्जनीिभिरि-व समुत्सार्यमाणे गगनकुट्टिमकुसुमप्रकरे तारागणे संध्यामुपासि-दुमुत्तराशावछम्बिनि मानससरस्तीरिमवावतरित सप्तर्षिमण्डछे त-

टगतविघटितशुक्तिसंपुटविप्रकीर्णमरूणकरप्रेरणाघोगिस्तिमुडुगणामेव मुक्ताफलनिकरमुद्रहति धवलितपुलिनतटमुदन्वति पूर्वेतरे तुषारवि-न्दुवर्षिणि विबुद्धशिखिकुले विजृम्भमाणकेसरिणि करिणीकदम्ब-कप्रबोध्यमानसमद्करिणि क्ष्पाजलजडकेसरं कुसुमनिकरमुद्यगि-⁵ रिशिखरस्थितं सवितारमिवोद्दिय पहुवाश्विष्टिभः समुत्सृजित का-नने रासभरोमधूसरासु वनदेवताप्रासादानां तरूणां शिखरेषु पारा-वतमालायमानासु धर्मपताकास्विय समुन्मिषन्तीषु तपोवनाग्निहोत्र-भूमछेखास्ववक्यायसीकरिणि छुछितकमछवने रतिखिन्नशबरसीम-. न्तिनीस्वेदजलकणिकापहारिणि वनमहिषरोमन्थफेनविन्दुवाहिनि च-विघटमानकमलखण्डमधुसीक-10 लितपह्नवलतालास्योपदेशव्यसनिनि रासारवर्षिण कुसुमामोदतर्पितालिजाले निशावसानजातजडिग्नि म-न्द्सन्दसंचारिणि प्रवाति प्राभातिके मातरिश्वनि कमलवनप्रवोध-मङ्गलपाठकानामिभगण्डडिण्डिमानां मधुलिहां कुमुदोदरेषु घनघट-मानदळपुटनिबद्धपश्चसंहतीनामुचरत्सु हुंकारेषु प्रभातशिशिरमारु-15 ताहतमुत्तप्तजतुरसाश्रिष्टपक्ष्ममालिमव सशेपिनद्राजिह्यतारं चिश्लुर-न्मीलयत्सु शनैः शनैरूपरशय्याधूसरकोडरोमराजिषु वनसृगेष्वि-तस्ततः संचरत्सु वनचरेषु विजृम्भमाणे श्रोत्रहारिणि पम्पासरःक-ल्रहंसकोलाहले समुहसति नर्तितशिखण्डिमण्डले मनोहरे बनगज-कर्णतालहाब्दे कमेण च गगनतल्यार्गमवतरतो दिवसकरवारण-20 स्यावचूळचामरकळाप इवोपळक्ष्यमाणे मिक्किष्ठारागळोहिते किरणजाळे शनै: शनैकदिते भगवति सवितरि पम्पासरः पर्यन्ततक्शिखरसंचा-रिण्यध्यासितगिरिशिखरे दिवसकरजन्मनि हृततारे पुनरिव कपीश्वरे वनमभिपतित वालातपे स्पष्टे जाते प्रत्यूपिस निचरादिव दिव-

साष्ट्रमभागभाजि स्पष्टभासि भास्वति भृते प्रयातेषु यथाभिमतानि दिगन्तराणि शुककुलेषु कुलायनिलीनिमृतशावकसनाथेपि निःश-व्दत्तया शून्य इव तिमन्वनस्पतौ स्वनीडावास्थित एव ताते मिय च शैशवादसंजातवलसमुद्रिद्यमानपक्षपुटे तातस्य समीपवितिन कोटरगते सहसैव तिस्मन्महावने संत्रासितसकलवनचरः सरभसमुत्पतत्प-5 तित्रपक्षपुटशव्दसंततो भीतकिरपोतचीत्कारपीवरः प्रचलितलताकुलिनतमत्तालिकुलकणितमांसलः परिभ्रमदुद्धोणवनवराहरववर्षरो गिरिगुहासुप्रयुद्धसिहनादोपवृंहितः कम्पयन्निव तरून्भगीरथावतार्यमाणगङ्गप्रवाहकल्कल्वहलो भीतवनदेवताकणितो स्गयाकोलाहल्व्विनरद्यरत् । आकर्ण्य च तमहमश्रुतपूर्वसुपजातवेपथुरभकत्या जर्ज-10 रितकणिविवरो भयविह्नलः समीपवितनः पितुः प्रतीकारमुद्धया जनराशिखिलपक्षपुटान्तरमविशम् ।

अनन्तरं च सरभसिमो गजयूथपितलुलितकमिलिगिपिसल इतः कोडकुलद्द्यमानभद्रमुस्तारसामोद् इतः किरकलभभज्यमान्सक्षकिकषायगन्ध इतो निपतितशुष्कपत्वममेरध्वनिरितो वनसिह- 15 षविषाणकोटिकुलिशिसियमानवस्मीकधूलिरितो सृगकद्म्बकिमतो वनगढिन- 15 पविषाणकोटिकुलिशिसियमानवस्मीकधूलिरितो सृगकद्म्बकिमतो वनगजकुलिमतो वनवराह्यूथिमितो वनमहिषवृन्द्मितः शिखिण्ड- मण्डलिविरतितः किपिअलकुल्कलक्रूजितिमितः कुररकुलकिण- तिमतो सृगपितनखिमयमानकुम्भकुअररिसतिमयमाद्रपङ्कमिलिन व- राहपद्धतिरियमभिनवशष्पकवलरसद्यामला हरिणरोमन्थकेनसंहति- 20 रियमुन्मद्गन्धगजगण्डकण्डूयनपरिमलालीनमुखरमञ्जकरविक्तिरेषा निपतितक्षिरिविल्दिसिति हिस्ति हिस्ति विल्दिसितिकशुष्कपत्त्वपाटला क्रपदन्येतहिरद्वरपणसृदि- तविटपपल्लवपटलमेतत्स्विक्कुलक्रीडितमेष नखकोटिविलिखितविकट-

पत्तलेखो रुधिरपाटलः किरमौक्तिकद्लद्दन्तुरो सृगपितमार्ग एषा प्रलग्नप्रसूत्वनसृगीगर्भरुधिरलोहिनी भूमिरियमटवीवेणिकानुकारिणी
पक्षचरस्य यूथपतेर्मद्जलमिलना संचारवीथी चमरीपङ्किरियमनुगस्यतामुच्छुष्कसृगकरीषपांसुला त्वरिततरमध्यास्यतामियं चनस्थली
तरुशिखरमारुद्यतामालोक्यतां दिगियमाकर्ण्यतामयं शब्दो गृह्यतां
धनुरबहितैः स्थीयतां विमुच्यन्तां श्वान इत्यन्योन्यमभिवदतो सृगयासक्तस्य महतो जनसमृहस्य तरुगह्नान्तिरितविग्रहस्य श्लोभितकाननं कोलाह्लमञ्चणवम् ।

अथ नातिचिरादिवानुळेपनार्द्रमृदङ्गध्वनिधीरेण गिरिविवरविजृ-10 स्भितप्रतिनादगस्भीरेण शवरशरताडितानां केसरिणां निनादेन संत्र-स्तयृथमुक्तानामेकाकिनां च संचरतामनवरतकरास्फोटमिश्रेण जल-धररसितानुकारिणा गजयूथपतीनां कण्ठगार्जितेन सरभससारमेय-विळुप्यमानावयवानामाळोळकातरतरळतारकाणामेणकानां च करूण-क्रूजितेन निहत्तयृथपतीनां वियोगिनीनामनुगतकलभानां च स्थित्वा 15 स्थित्वा समाकण्यं कलकलमुत्कर्णपङ्गवानामितस्ततः परिञ्रमन्तीनां प्रस्प्रपतिविनाशशोकदीर्घेण करिणीनां चीत्कृतेन कतिपयदिवस-प्रसूतानां च खड्जिघेनुकानां त्रासपरिश्रष्टपोतान्वेषिणीनासुन्मुक्तकण्ठ-मतिकरूणमारसन्तीनामाक्रन्दितेन तरुशिखरसमुत्पतितानामाकुळा-कुळचारिणां च पत्तरथानां कोळाह्छेन रूपानुसारप्रधावितानां च 20 मृगयूनां युगपदतिरमसपादपाताभिहताया सुवः कम्पमिव जनयता चरणशब्देन कर्णान्ताकृष्टज्यानां च मद्कलकुररकामिनीकण्ठकूजित-कछेन शरनिकरवर्षिणां धनुषां निनादेन पवनाहतिकणितधा-राणामसीनां च कठिनमहिषस्कन्धपीठपातिनां रणितेन ग्रुनां च सरभ- सिवमुक्तपर्धरध्वनीनां वनान्तरव्यापिना ध्वानेन सर्वतः प्रचितिमिन् व तदरण्यमभवत् । अचिराच प्रशान्ते तस्मिन्मृगयाकळकले निर्वृ-ष्टमूकजळधरवृन्दानुकारिणि मथनावसानोपशान्तवारिणि सागर इव स्तिमिततामुपागते कानने मन्दीभूतभयोहमुपजातकुत्ह्छः पितुरुत्स-ङ्गादीषदिव निष्क्रम्य कोटरस्थ एव शिरोधरां प्रसार्य संत्रासतरळ-इ तारकः शैशवात्किमिद्मितिं समुपजातिदृदक्षस्तामेव दिशं चक्षुः प्राहिणवम् ।

अभिमुखमापतच तस्माद्वनान्तराद्र्जुनमुजद्ण्डसहस्रविप्रकीर्णमिव नर्मदाप्रवाहमनिळवशाचळितमिव तमाळकाननमेकीभृतमिव काळरा-त्रीणां यामसंघातमञ्जनशिळास्तम्भसंभारमिव क्षितिकम्पविष्र्णितम् 10 न्यकारपुञ्जमिव रिविकरणाञ्जळितमन्तकपरिवारमिव परिश्रमन्तम-वदारितरसातळोद्भृतमिव दानवळोकमशुभकर्मसमूह्मिवैकत्र समाग-तमशेषदण्डकारण्यवासिमुनिजनशापसार्थमिव संचरन्तमनवरतशर-निकरवर्षिरामनिहतत्वरदूषणवळिनवहमिव तदप्रध्यानात्पिशाचतामुप-गतं कळिकाळवन्धुवर्गमिवैकत्र संगतमवगाहप्रस्थितमिव वनमहिषयू- 15 थमचळशिखरस्थितकेसरिकराक्रष्टिपतनिवशिणिमिव काळमेषपटळम-खिळरूपविनाशाय धूमकेतुजाळिमव समुद्गतमन्धकारितकाननमनेक-सहस्रसंख्यमितभयजननमुत्पातवेताळबातमिव शवरसैन्यमद्राक्षम् ।

मध्ये च तस्यातिमहतः शवरसैन्यस्य प्रथमे वयसि वर्तमानम-तिकर्कशत्वादायसमिव निर्मितमेकल्रज्यमिव जन्मान्तरागतसुद्धि- 20 द्यमानश्मश्रुराजितया प्रथममद्लेखामण्ड्यमानगण्डभित्तिमिव गज-गृथपतिकुमारकमसितकुवल्रयश्यामेन देहप्रभाप्रवाहेण कालिन्दीज-

ळेनेव पूरितारण्यमाकुटिलाग्रेण स्कन्धावलम्बिना कुन्तलभारेण केस-रिणामिव गजमदमछिनीकृतेन केसरकछापेनोपेतमायतछछाटमतितुङ्ग-घोरघोणमेककर्णाभरणतामुपनीतस्य मुजंगफणमणेरापाटॐरंशुभिरा-स्रोहितीकृतेन पर्णशयनाभ्यासास्त्रप्रपद्यवरागेणेव वामपार्श्वेन विरा**-**_ऽ जमानमचिरप्रहतगजकपोल्रगृहीतेन सप्तच्छदपरिमल्रवाहिना कृष्णागु-रुपङ्केणेव सुरभिणा मद्नेन कृताङ्गरागमुपरि तत्परिमलान्धेन भ्रम-ता मायूरातपत्रानुकारिणा मधुकरकुछेन तमाछपझवेनेव निवारि-तातपमालोलकर्णपह्रवव्याजेन भुजवलिनिर्जितया भयप्रयुक्तसेवया वि-न्थ्याटच्येव करतलेनापमृज्यमानगण्डस्थलस्वेदलेखमापाटलया हरि-10 णकुळक्ष्रचरात्रिसंध्यायमानया शोणितार्द्रयेव दृष्ट्या रञ्जयन्तमाशावि-भागानाजानुलम्बेन कुअरकरप्रमाणिमव गृहीत्वा निर्मितेन चण्डिका-रुधिर्वछिप्रदानार्थमसकृत्रिशितशस्त्रोहेसविषमितशिखरेण गळेनोपशोभितमन्तरान्तरालम्राज्यानहरिणरुधिरविन्दुना स्वेदजलक-णिकाचितेन गुआफलविमिश्रैः करिकुम्भमुक्ताफलैरिव रचिताम-र्णेन विन्ध्यशिलातलविशालेन वक्षःस्थलेनोद्भासमानमविरतश्रमा-भ्यासादुह्निखितोद्रमिभमद्मिलिनमालानस्तम्भयुगलमुपहसन्तमिवोरः -द्ण्डद्वयेन लाक्षालोहितकौरोयपरिधानमकारणेपि क्रूरतया बद्ध-त्रिपताकोप्रभुकुटिकराळे ललाटफलके प्रबलभक्त्याराधितया मत्परि-ग्रहोयमिति कालायन्या त्रिद्ध्छेनेवाङ्कितमुपजातपरिचयैर<u>न</u>ुगच्छद्भिः ₂₀ श्रमवज्ञाद्र्रविनिर्गताभिः स्वभावपाटलतया शुष्काभिरपि हरिणशो-णितमिव क्षरन्तीभिजिह्वाभिरावेद्यमानखेदैर्विवृतसुखतया स्पष्टदृष्ट-द्न्तांग्लून्दंष्ट्रान्तराललग्नकेसरिसटानिव सुक्कमागानुद्रहद्भिः स्थूलवरा-टकमालिकापरिगतकण्ठैर्महावराहदंष्ट्राप्रहारजर्जरैरल्पकायैरपि महा-

शक्तित्वाद्नुपजातकेसरैरिव केसरिकिशोरकैर्मृगवधूवैधव्यदीक्षादान-दक्षेरनेकवर्णैः श्वभिरतिप्रमाणाभिश्च केसरिणामभयप्रदानयाचनार्थमा-गताभिः सिंहीभिरिव कौछेयककुुन्विनीधिरतुगम्यमानं कैश्चिद्र-हीतचमरबालगजदन्तभारैः कैश्चिद्चिल्द्रपर्णबद्धमधुपुटैः कैश्चिन्मुगप-तिभिरिव गजकुम्भमुक्ताफलनिकरसनाथपाणिभिः कैश्चिद्यातुधानैरि- 5 व गृहीतिपिशितभारै: कैश्चित्प्रमथैरिव केसरिकृत्तिधारिभि: कैश्चि-रक्षपणकैरिय मयूरपिच्छवाहिभिः कैश्चिच्छिशुभिरिय काकपक्षधरैः कैश्चित्कृष्णचरितमिव दर्शयद्भिः समुत्खातविधृतगजदन्तैः कैश्चि-ज्ञलदागमदिवसैरिव जलधरच्छायामिलनाम्बरैरनेकवृत्तान्तैः बरवृन्दैः परिवृतमरण्यमिव सखङ्गधेनुकमभिनवजलधरमिव मयू-10 रिपच्छचित्रचापधारिणं वकराक्षसमिव गृहीतैकचक्रमरुणानुजमिवो-द्धतानेकमहानागद्शनं भीष्ममित्र शिखण्डिशत्रुं निद्ाघदिवसमित्र सतताविर्भूतसृगतृष्णं विद्याधरमिव मानसवेगं पराशरमिव यो-जनगन्धानुसारिणं घटोत्कचमिव भीमरूपधारिणमचलराजकन्य-काकेशपाशमिव नीलकण्ठचन्द्रकाभरणं हिरण्याक्षदानवामिव हावराहदृष्ट्राविभिन्नवक्षःस्थलमतिरागिणमिव कृतवहुबन्दीपरिमहं पि-शिताशनमिव रक्तछुब्धकं गीतकछाविन्यासमिव निषादानुगतम-न्विकात्रिश्चळमिव महिषरुधिरार्द्रकायमभिनवयौवनमपि क्षपितबहु-वयसं कृतसारमेयसंब्रहमपि फलमूलाशनं कृष्णमप्यसुद्र्शनं स्व-च्छन्दप्रचारमापि दुर्गैकशरणं क्षितिभृत्पादानुवर्तिनमापि राजसेवा- 2 नभिज्ञमपत्यमिव विन्ध्यस्यांशावतार्मिव छतान्तस्य सहोदर्मिव पापस्य सारमिव कलिकालस्य भीषणमपि महासत्त्वतया गम्भीर-मिवोपलक्ष्यमाणमनभिभवनीयाकृतिं मातङ्गकनामानं शबरसेनाप-

तिमपरयम् । अभिधानं तु पश्चात्तस्याहमश्रौषम् ।

आसीच मे मनसि । अहो मोहपायमेतेषां जीवितं साधुजनविग-हिंतं च चरितम् । तथा हि । पुरुषपिशितोपहारे धर्मबुद्धिः। आहारः साधुजननिन्दितो मधुमांसादिः । अमो मृगया । शास्त्रं ं शिवारतम् । समुपदेष्टारः सदसतां कौशिकाः । प्रज्ञा शकुनिज्ञानम् । परिचिताः श्वानः । राज्यं ग्लून्यास्वटवीषु । आपानकमुत्सवः । मि-न्ताणि क्र्रकर्मसाधनानि धनृषि । सहाया विषदिग्धमुखा भुजंगा इव सायकाः। गीतमुत्सादकारि मुग्धमृगाणाम् । कलत्राणि बन्दी-गृहीताः परयोषितः । ऋरात्मभिः शार्दृष्टैः सह संवासः । पशुरु-10 धिरेण देवतार्चनम् । मांसेन बिकक्म । चौर्येण जीवनम् । भूषणानि भुजंगमणयः । वनगजमदैरङ्गरागः । यस्मिन्नेव कानने निवसन्ति तदेवोत्खातमूलमशेषतः कुर्वते । इति चिन्तयलेव मयि स शबर-सेनापतिरटवीभ्रमणसमुद्भवं श्रममपनिनीषुरागत्य तस्यैव शाल्मली-तरेरधञ्छायायामवतारितकोदण्डस्त्वरितपरिजनोपनीतपञ्चवासने स-15 मुपाविशत् । अन्यतमस्तु शबरयुवा ससंभ्रममवतीर्य तस्मात्करयु-गलपरिक्षोभिताम्भसः सरसो वैदूर्यद्रवानुकारि प्रलयदिवसकराकर-णोपतापादम्बरैकदेशमिव विछीनमिन्दुमण्डलादिव प्रस्यन्दितं द्रुत-मिव मुक्ताफलनिकरमलच्छतया स्पर्शानुमेयं हिमजडमरविन्दको-शरजःकषायमम्भः कमिलनीपन्तपुटेन प्रत्यप्रोद्धताश्च धौतपङ्कानि-20 मेळमृणाळिकाः समुपाहरत् । आपीतसिळळ्ळा सेनापितस्ता मृणाळि-काः शशिकला इव सैंहिकेयः क्रमेणादशत् । अपगतश्रमख्रीत्थाय परिपीताम्भसा सकलेन तेन शबरसैन्येनानुगम्यमानः शनैःशनैरभि-मतं दिगन्तरमयासीत्।

जरच्छबरस्तस्मात्पुलिन्दवृन्दादनासादितहरिणपिशितः पिशिताशन इवातिविकतदर्शनः पिशितार्थी तस्मिन्नेव तरुतले मुहूर्त-एकतमस्त भिव व्यलम्बत । अन्तरिते च शवरसेनापतौ स जीर्णशवरः पिव-त्रिवास्माकमार्यूषि हथिरविन्दुपाटलया कपिलश्रूलतापरिवेषभीषण-या दृष्ट्या गणयन्निव शुक्कुलकुलायस्थानानि इयेन इव विह्ना- 5 मिपास्तादलाल्सः सुचिरमारूरुक्षुस्तं वनस्पतिमा मूलादपदयत् उत्क्रान्तमिव तस्मिन्क्षणे तदालोकनभीतानां ग्रुककुलानामसुभिः । किमिव हि दुष्करमकरुणानाम् । यतः स तमनेकतालतुङ्गमभ्रंकपशा-खाशिखरमपि सोपानैरिवायब्रेनैव पादपमारुह्य ताननुपजातोत्पत-नशक्तीन्कांश्चिद्रपद्विसजातान्गर्भच्छविपाटलाञ्छाल्मलीकुसुमशङ्कासु- 10 पजनयतः कांश्चिदुद्भिद्यमानपश्चतया निक्ष्नसंवर्तिकानुकारिणः कां-श्चिद्र्कफलसद्दशान्कांश्चिझोहितायमानच श्चृकोटीनीषद्विघटितद्लपुटपा-टलमुखानां कमलमुकुलानां श्रियमुद्रहतः कांश्चिदनवरतशिरःक-म्पन्याजेन निवारयत इव प्रतीकारासमर्थानेकैकतया फलानीव तस्य वनस्पतेः शाखान्तरेभ्यः कोटरेभ्यश्च शुकशावकानमहीत्। अपगतासूंश्च 15 कृत्वा क्षितावपातयत्।

तातस्तु तं महान्तमकाण्ड एव प्राणहरमप्रतीकारमुपप्रवसुपनत-मालोक्य द्विगुणतरोपजातवेपशुर्मरणभयादुद्धान्ततरलतारकां विषा-द्वभूत्यामश्रुजल्युतां दशमितस्ततो दिश्च विक्षिपश्रुल्लुष्कतालुरात्म-प्रतीकाराक्षमस्त्रासस्त्रस्तसंधिशिथिलेन पक्षसंपुटेनाच्लाद्य मां तत्का-20 लोचितप्रतीकारं मन्यमानः स्नेहपरवशो मद्रश्चणाकुलः किंकर्तव्य-ताविमृदः क्रोडविभागेन मामवष्टभ्य तस्थौ। असाविप पापः क्रमेण शासान्तरैः संचरमाणः कोटरद्वारमागत्य जीर्णासितसुनंगभोगभी-

षणं प्रसार्थ विविधवनवराहवसाविस्नगन्धि करतलं कोदण्डगुणाक-र्षणत्रणाङ्कितप्रकोष्टमन्तकदण्डानुकारिणं वामबाहुमतिनृशंसो सुहु-र्मुहुर्दत्तचञ्जुप्रहारमुत्क्रूजन्तमाकृष्य तातमपगतासुमकरोत् । मां तु स्वरुपत्वाद्भयसंपिण्डिताङ्गत्वात्सावशेषत्वादायुषः कथमपि पक्षसंपु-5 टान्तरगतं नालक्ष्यत् । उपरतं च तमवनितले शिथिलशिरोधरम-धोसुखमसु अत् । अहमपि तचरणान्तराछे प्रवेशितशिरोधरो निमृ-तमङ्कानिळीनस्तेनैव सहापतम् । अवशिष्टपुण्यतया तु पवनवशसंपु- जितस्य महतः शुक्कपत्तराशेरुपरि पतितमात्मानमपद्रयम् । अङ्गानि येन मे नाशीर्थन्त यावचासौ तस्मात्तरुशिखरान्नावतरित तावद्-10 हमवज्ञीर्णपर्णसवर्णत्वादस्युटोपल्रक्ष्यमाणमूर्तिः पितरमुपरतमुत्सुच्य नृज्ञंस इव प्राणपरित्यागयोग्येपि काले बालतया कालान्तरभुवः स्नेहरसस्यानभिज्ञो जन्मसहसुवा भयेनैव केवलमभिभूयमानः किं-चिदुपजाताभ्यां पश्चाभ्यामीषत्कृतावष्टममो छुठन्नितस्ततः कृतान्त-मुखकुहरादिव विनिर्गतमात्मानं मन्यमानो नातिदूरवर्तिनः शब-15 रसुन्दरीकर्णपूररचनोपयुक्तपहनस्य संकर्षणपटनीलच्छाययोपहसत इव गदाधरदेहच्छविमच्छैः कालिन्दीजलच्छेदैरिव विरचितच्छदस्य वनकरिमदसिळ्ळेरिवोपसिक्तिकसळयस्य विन्ध्याटवीकेशपाशिश्रय-मद्रहतो दिवाप्यन्यकारितज्ञाखान्तरस्याप्रविष्टसूर्यकिरणमतिगह्नमप-रस्येव पितुरुत्सङ्गमतिमहतस्तमालविटपिनो मृलदेशमविशम्।

अवतीर्य स तेन समयेन श्चितितळिवप्रकीर्णान्संहृत्य ताञ्छुक-शिश्चनेकळतापाशसंयतानाबध्य पर्णपुटेतित्वरितगमनः सेनापितग-तेनैव वर्त्मना तामेव दिशमगच्छत्। मां तु ळव्यजीविताशं प्रत्य-प्रिपृत्मरणशोकशुष्कहृद्वयमितदूरपातादायासितशरीरं संत्रासजाता सर्वाङ्गोपतापिनी बळवती पिपासा परवशमकरोत् । अनया च काळकळ्या सुदूरमतिकान्तः स पापकृदिति परिकळ्य्य किंचिदुन्न-मितकंघरो भयचिकतया दृशा दिशोवळोक्य तृणेपि चळति पुनः प्र-तिनिवृत्त इति तमेव पदे पदे पापकारिणमुखेक्षमाणो निष्कम्य तस्मा-त्तमाळतरुम्ळात्सळिळसमीपमुपसर्तुं प्रयक्षमकरवम् ।

अजातपक्षतया च नातिस्थिरचरणसंचारस्य मुहुर्मुहुर्मुखेन पततो मुद्दस्तिर्यक्विपतन्तमात्मानमेकया पक्षपाल्या संधारयतः क्षितितलसं-सर्पणभ्रमातुरस्यानभ्यासवशादेकमपि दत्त्वा पदमनवरतमुनमुखस्य स्थूलस्थूलं श्वसतो धूलिधूसरस्य संसर्पतो मम समभून्मनसि । आति-कष्टास्वप्यवस्थासु जीवितनिरपेक्षा न भवन्ति खल्ज जगित सर्वप्राणिनां 10 प्रवृत्तयः । नास्ति जीवितादन्यद्भिमततरमिह् जगति सर्वजन्तूना-म् । एवसपरतेपि सुगृहीतनाम्नि ताते यदहमविकलेन्द्रियः पुनरेव प्राणिमि । धिङ्कामकरुणमितिनिष्टुरमकृतज्ञम् । अहो सोढिपितृमरणशो-कदारुणं येन मया जीव्यते । उपक्रतमि नापेक्ष्यते । खळं हि खळु मे हृद्यम् । मया हि लोकान्तरगतायामम्बायां नियम्य शोकवेगमा 15 प्रसवदिवसात्परिणतवयसापि सता तैस्तैरुपायैर्मत्संवर्धनक्षेश्चमतिमहा-न्तमपि स्नेहवशादगणयता यत्तातेन परिपालितस्तत्सर्वमेकपदे विस्मृ-तम् । अतिकृपणाः खल्वमी प्राणाः । यदुपकारिणमपि तातमद्यापि कापि गच्छन्तं नानुगच्छन्ति । सर्वथा न कंचित्र खलीकरोति जीवि-ततृष्णा । यदीदृगवस्थमपि मामयमायासयति जलाभिलाषः । मन्ये 20 चागणितपितृमरणशोकस्य निर्घृणतैव केवलमियं मम सलिल्पान-बुद्धिः । अद्यापि दूर एव सरस्तीरम् । तथा हि । जल्देवतानूपुरंरवा-नुकारि दूरेद्यापि कछहंसविरुतमेतत् । अस्फुटानि श्रूयन्ते सारसरसि-

तानि । अयं च विप्रकर्षादाशामुखिवसर्पणिवरिटः संचरित निल्निखि-ण्डपिरमिटः । दिवसस्य चेयमितिकष्टा दशा वर्तते । तथा हि । रिवर-म्बरतल्यमध्यवर्ती स्फुरन्तमातपमनवरतमनल्यपूलिनिकरिमव विकि-रित करैः । अधिकामुपजनयित तृषामातपस्पर्शसंतप्तपांसुपटल्डुर्गमा मूमिः । अतिप्रवल्लिपासावसन्नानि गन्तुमल्पमिष मे नालमङ्गकानि । अप्रभुरस्यास्मनः । सीदित मे हृद्यम् । अन्यकारतामुपयाति चक्षुः । अपि नाम खलो विधिरनिच्छतोपि मे मरणमद्योपपादयेत् ।

इस्त्रेवं चिन्तयस्रेव मिय तस्मात्सरसो नातिदूरवर्तिनि तपोवने जा-वार्लिनीम महातपा मुनिः प्रतिवसति स्म । तत्तनयश्च हारीतनामा 10 तापसकुमारकः सनत्कुमार इव सर्वविद्यावदातचेताः सवयोभि-रपरैस्तपोधनकुमारकैरनुगम्यमानस्तेनैव पथा द्वितीय इव भगवान्वि-भावसुरतितेजस्वितया दुर्निरीक्ष्यमूर्तिरुचतो दिवसकरमण्डलादिवो-त्कीर्णस्तडिद्भिरिव रचितावयवस्तप्तकनकद्रवेणेव बहिरूपिलप्तमूर्तिरा-पिशङ्गावदातया देहप्रभया स्फुरन्ला सवालातपिभव दिवसं सदा-15 वानलिव वनमुपद्र्शयश्चत्रातलोहलोहिनीनामनेकतीर्थाभिषेकपृताना-मंसस्थलावलम्बिनीनां जटानां निकरेणोपेतः स्तम्भितशिखाकलापः खाण्डववनदिघक्षया कृतकपटबटुवेष इव भगवान्पावकस्तपोवनदेव-तानूपुरानुकारिणा धर्मशासनकटकेनेव स्फाटिकेनाक्षवलयेन दक्षिण-श्रवणावलम्बिना विराजमानः सकलविषयोपभोगनिवृत्त्यर्थमुपपा-20 दितेन छछाटपट्टके त्रिसलेनेव भस्मित्रपुण्ड्रकेणाछंक्रतो गगनगमनो-न्मुखबळाकानुकारिणा स्वर्गमार्गमिव दर्शयता सततमुद्रीवेण स्फटि-कमणिकमण्डलुनाध्यासितवामकरतलः स्कन्धदेशावलम्बिना कृष्णा-जिनेन नीलपाण्डुभासा तपस्तृष्णानिपीतेनान्तर्निष्पतता धूमपटलेनेव

परीतमूर्तिरभिनतविसस्त्रनिर्मितेनेव परिलघुतया पवनलोलेन निर्मी-सविरलपार्श्वकपञ्जरमिव गणयता वामांसावलम्बिना यज्ञोपवी-तेनोद्रासमानो देवतार्चनार्थमागृहीत्तवनलताकुसुमपरिपूर्णपर्णपुटस-नाथशिखरेणाषाढदण्डेन व्यापृतसव्येतरपाणिर्विषाणशिखरोत्खातामु-द्वहता स्नानमृद्मुपजातपरिचयेन नीवारमुष्टिसंवर्धितेन कुशकुसुमल- 5 तायास्यमानलोलदृष्टिना तपोवनमृगेणानुयातो विटप इव कोमलव-ल्कलावृतशरीरो गिरिरिव समेखलो राहुरिवासकृदास्वादितसोमः पद्मानिकर इव दिवसकरमरीचिपो नदीतटतरुरिव सततजलक्षाल-नविमलजटः करिकलम इव विकचकुमुद्दलशकलसितदशनो द्रौ-णिरिव कृपानुगतो नक्षत्रराशिरिव चित्रमगकृतिकाश्चेषोपशोभितो ध- 10 र्मकालदिवस इव क्षपितबहुदोषो जलधरसमय इव प्रशमितरजःप्र-सरो वरुण इव कृतोद्वासो हरिरिवापनीतनरकमयः प्रदोषारम्भ इव संध्यापिङ्गलतारकः प्रभातकाल इव बालातपकपिलो रविरथ इव दृढनियमिताक्षचकः सुराजेव निगृहमन्त्रसाधनक्षपितविष्रहो जलनिधिरिव करालशङ्कमण्डलावर्तगर्ती भगीरथ इवासकृदृष्टगङ्गा- 15 वतारो मधुकर इवासकृदनुभूतपुष्करवनवासो वनचरोपि कृतमहा-लयप्रवेशोसंयतोपि मोक्षार्थी सामप्रयोगपरोपि सततावलिवतदण्डः सुप्तोपि प्रबुद्धः संनिहितनेत्रद्वयोपि परित्यक्तवामलोचनस्तदेव कम-छसरः सिस्नासुरुपागमत्।

प्रायेणाकारणिमत्राण्यतिकरुणाद्गीण च सदा खल्छ भवन्ति सतां 20 चेतांसि । यतः स मां तद्वस्थमालोक्य समुपजातद्यः समीपवर्ति-ममृषिकुमारकमन्यतममत्रवीत् । अयं कथमपि शुक्रिशुरसंजात-पक्षपुट एव तरुशिखरादस्मात्परिच्युतः । इथेनमुखपरिश्रष्टेन वानेन

भवितन्यम् । तथा हि । अतिद्वीयस्तया प्रपातस्याल्पशेषजीवितोय-मामीलितलोचनो मुहुर्मुहुर्मुखेन पत्ति मुहुर्मुहुरत्युत्वणं श्वसिति मुहु-र्मुहुश्च चुपुटं विवृणोति । न शक्नोति शिरोधरां धारयितुम् । तदेहि या-वदेवायमसुभिर्न वियुज्यते तावदेव गृहाणेममवतारय सिळलसमी-5 पम् । इत्यभिधाय तेन मां सरस्तीरमनाययत् । उपसृत्य च जलसमी-पमेकदेशनिहितदण्डकमण्डलुरादाय स्वयं मां मुक्तप्रयत्नमुत्तानितमु-खमङ्गल्या कतिचित्सिळिळविन्दूनपाययत् । अम्भःश्लोदकृतसेकं च स-मुपजातनवीनप्राणमुपतटप्ररूढस्य निल्नीपलाशस्य जलशिशिरायां छा-यायां निधाय समुचितमकरोत्झानविधिम् । अभिषेकावसाने चानेकप्रा-10 णायामपूतो जपन्पवित्राण्यघमर्षणानि प्रत्यप्रमग्नैहन्मुखो रक्तारविन्दै-र्नेळिनीपत्रपुटेन भगवते सवित्रे दत्त्वार्धमुद्तिष्ठत् । आगृहीतधौतधवळ-वल्कल्य सहज्योत्स्न इव संध्यातपः करतलिर्धृननविशद्जटः कमण्ड-लुमापूर्व शुचिना सरोवारिणा प्रत्यप्रस्नानाई जटेन सकलेन तेन मुनिकु-मारककदम्बकेनातुगम्यमानो मां गृहीत्वा तपोवनाभिमुखं शनैरगच्छत्। अनतिद्रमिव गत्वा दिशि दिशि सदासंनिहितकुसुमफलै-स्तालितलकतमालिहन्तालबकुलबहुलैरेलालताकुलितनालिकेरीकलापैलीं-छळोप्रलवळीळवङ्गपहवैरहसितचूतरेणुपटळैरिळकुळझंकारमुखरसहका-रैरुन्मदकोकिळकुळकळापकोळाहळिभिरुत्फुळकेतकीरज:पुञ्जपिञ्जरै: पू-गीलतादोलाधिरूढवनदेवतैस्तारकावर्षमिवाधर्मविनाशपिशुनं 20 निकरमनिलचलितमनवरतमितधवलमुत्सृजद्भिः संसक्तपाद्पैः का-ननैरुपगृद्धमचिकतप्रचलितकृष्णसारशतशबलाभिरुत्फुङ्धकमलिनीलोहि-नीभिर्मारीचमायामृगावळ्नरूढवीरुइछाभिर्दाशरथिचापकोटिश्चतकन्द-गर्तविषमिततलाभिर्दण्डकारण्यस्थलीभिरूपशोभितप्रान्तमागृहीतसमि-

त्क्रशकुसुममृद्भिरध्ययनमुखरशिष्यानुगतैः सर्वतः प्रविशद्भिनि-भिरञ्जन्योपकण्ठमुत्काण्ठितशिखण्डिमण्डलभूयमाणजलकलशपूरणध्वान-मनवरताज्याहुतिप्रीतैश्चित्रभानुभिः सशरीरमेव मुनिजनममर-ळोकं निनीषुभिकद्भयमानधूमलेखाछलेनावध्यमानस्वर्गमार्गगमनसोपान-सेतुमिवोपळक्ष्यमाणमासन्नवर्तिनीभिस्तपोधनसंपकोदिवापगतकाळुष्या- 5 भिस्तरंगपरंपरासंक्रान्तरविविम्बपङ्किभिस्तापसद्शीनागतसप्तर्षिमाळावि-गाह्यमानाभिरिवातिविकचकुमुद्वनमृषिजनमुपासितुमवतीर्ण निशासूद्रहन्तीभिर्दीर्धिकाभिः परिवृतमनिलावनमितशिख-राभिः प्रणम्यमानमिव वनलताभिरनवरतमुक्तकुसुमैरभ्यर्च्यमानमिव पादपैराबद्धपञ्चवा अलिभिरुपास्यमानमिव विटपैरुटजाजिरप्रकीर्णञ्च- 10 ष्यच्छथामाकमुपसंगृहीतामलकलवलीककेन्धृकदलीलकुचपनसचूतताल-फलमध्ययन्मुखरबदुजनमनवरतश्रवणगृहीतवषद्कारवाचालशुककुलम-नेकसारिकोद्धुष्यमाणसुब्रह्मण्यमरण्यकुकुटोपसुज्यमानवैश्वदेवबलिपिण्ड -मासन्नवापीकलहं सपोत्मुज्यमाननीवारबलिमेणीजिह्वापल्लवोपलिह्यमान -मुनिवालकमिकार्यार्धद्ग्धसिमिसिमायमानसिन्द्रिशकुसुममुपलभग्न - 15 नाछिकेररसिक्काग्धशिलातलमिचरक्षुण्णवल्कलरसपाटलभूतलं चन्द्नोपलिप्तादित्यमण्डलकनिहितकरवीरकुसुममितस्ततो स्मलेखाकृतमुनिजनभोजनभूमिपरिहारं परिचितशाखामृगकराकृष्टि-निष्कास्यमानप्रवेश्यमानजरदन्धतापसमिभकलभकार्धोपमुक्तपतितैः स-रस्वतीभुजलताविगलितैः शङ्खवलयैरिव मृणालशकलैः कल्माषि- 20 तमृषिजनार्थमेणकैर्विषाणाशिखरोत्खन्यमानविविधकन्दमूलमम्बुपूर्णपुष्क-र्पुटैर्वनकरिभिरापूर्यमाणविटपाछवाछकमृषिकुमारकाकुष्यमाणवनवरा-ह्दंष्ट्रा अल्लास्याल्कमुपजातपरिचयैः कलापिभिः

नसंघुक्ष्यमाणमुनिहोमहुताशनमारब्धामृतचरुचारुगन्धमर्घपकपुरोडाश -पुण्यपरिमलामोदितमविच्छिन्नाज्यधाराहुतिहुतभुग्झंकारमुखरितमुपचर्य-पूज्यमानिपृतृदैवतमर्च्यमानहरिहरपितामहम्दिश्य-माणातिथिवर्ग मानश्राद्भरूपं व्याख्यायमानयज्ञविद्यमालोच्यमानधर्मशास्त्रं वाच्य-विचार्यमाणसकलशास्त्रार्थमारभ्यमाणपर्णशालमु-5 मानविविधपुस्तकं पल्लिप्यमानाजिरमुपमृज्यमानोटजाभ्यन्तरमाबध्यमानध्यानं साध्य-मानमन्त्रमभ्यस्यमानयोगमुपह्रियमाणवनदेवतावर्छि निर्वर्द्यमानसौन श्चाल्यमानवल्कलमुपसंगृद्यमाणसमिधमुपसंस्क्रियमाणकु-ष्णाजिनं गृह्यमाणगवेधुकं शोष्यमाणपुष्करवीजं प्रथ्यमानाक्षमालं 10 न्यस्यमानवेलदण्डं संस्क्रियमाणपरित्राजकमापूर्यमाणकमण्डलुमदृष्टपूर्वे कलिकालस्यापरिचितमनृतस्याश्रुतपूर्वमनङ्गस्याञ्जयोनिमिव नवन्दितमसुरारिमिव प्रकटितवराहनरिसहरूपं साङ्खयमिव कपि-मधुरोपवनमिव बलावलीढद्पितधेनुकमुद्यनमिवान-लाधिष्टितं मुनिजनगृहीतजलकलशा-किंपुरुषाधिराज्यमिव न्दितवत्सक्कलं 15 भिषिच्यमानहुमं निद्ाघसमयावसानिमव प्रत्यासन्नजलप्रपातं जल-धरसमयमिव वनगहनमध्यसुखसुप्तहरिं हनुमन्तमिव कळप्रहारसंचूर्णिताक्षास्थिसंचयं खाण्डवविनाशोद्यतार्जुनमिव प्रार-च्धाग्निकार्ये सुरभिविलेपनधरमपि सतताविर्भूतहव्यधूमगन्धं मात-ङ्गकुलाध्यासितमपि पवित्रमुह्लसितधूमकेतुशतमपि प्रशान्तोपद्रवं 20 परिपूर्णीद्वेजपतिमण्डलसनाथमपि सदासंनिहिततरुगहनान्धकारम-तिरमणीयमपरमिव ब्रह्मलोकमाश्रममपद्यम्।

यत्र च मिलनता हविधूमेषु न चरितेषु मुखरागः शुकेषु न कोपेषु तीक्ष्णता कुशाप्रेषु न स्वभावेषु चञ्चलता कदलीदलेषु न मनःसु चक्ष्रागः कोकिलेषु न परकलत्रेषु कण्डप्रदः कमण्डलुषु न सुरतेषु मेखलावन्धो त्रतेषु नेर्ज्याकलद्देषु स्तनस्पर्शो होमधेनुषु न कामिनीषु पक्षपातः क्रकवाकुषु न विद्याविवादेषु श्रान्तिरनलप्रदक्षिणासु न शास्त्रार्थेषु वसुसंकीर्तनं दिन्यकथासु न नृष्णासु गणना रहाक्ष-वलयेषु न शरीरेषु सुनिवालनाशः ऋतुर्दक्षिया न मृत्युना रामा- 5 नुरागो रामायणेन न यौवनेन सुखभङ्गविकारो जरया न धनामिनमानेन । यत्र च महाभारते शकुनिवधः पुराणे वायुप्रलपितं वयःपिणामे द्विजपतनसुपवनचन्दनेषु जाड्यमग्रीनां भूतिमत्त्वमेणकानां गीतश्रवणव्यसनं शिखण्डिनां नृत्यपक्षपातो सुजंगानां भोगः कपीनां श्रीफलामिलापो मूलानामधोगतिः।

तस्य चैवंविधस्य मध्यभागमण्डलमलंकुर्वाणस्यालक्तकालोहित-पह्नवस्य मुनिजनालिम्बतकुष्णाजिनजलकरकसनाथशाखस्य तापस-कुमारिकाभिर्मूलभागदत्तपीतिष्टपश्चाङ्कुलस्य हरिणशिशुभिरापीय-मानालवालकसालिलस्य मुनिकुमारकाबद्धकुशचीरदान्नो हरितगोम-योपलेपनिविक्ततलस्य तत्क्षणकृतकुसुमोपहाररमणीयस्य नातिम- 15 हतः परिमण्डलतया विस्तीर्णावकाशस्य रक्ताशोकतरोरधश्चा-यायामुपविष्टमत्युयतपोभिर्भुवनिमव सागरैः कनकिगिरिमिव कुलप-वंतैः कृतिमव वैतानबिह्निः कल्पान्तिव्वसिमव रिविभः कालिमव कल्पैः समन्तान्महर्षिभिः परिवृतसुप्रशापिभयेव किम्पत्वेह्या प्र-णियन्येव विहितकेशप्रह्या कुद्धयेव कृतभूभङ्गया मत्त्येवाकुलित- 20 गमनया प्रसाधितयेव प्रकटिततिलक्या जरया गृहीतव्रतयेव भस्म-धवल्या धवलीकृतविष्रहमायामिनीभिः पिलतपाण्डुराभिस्तपसा विजिल्य मुनिजनमिस्लिलं धर्मपताकाभिरिवोच्छ्रताभिरमरलोकमारोढुं

पुण्यरज्ज्ञभिरिवोपसंगृहीताभिरतिदूरप्रवृद्धस्य पुण्यतरोः कुसुममञ्ज-रीभिरिवोद्गताभिर्जटाभिरूपशोभमानमुपरचितभस्मत्रिपुण्डुकेण क्प्रवृत्तित्रिपथगास्रोतस्रयेणेव हिमगिरिशिलातलेन ललाटफलेको-पेतमघोमुखचन्द्रकलाकाराभ्यामवलम्बितवलिशिथिलाभ्यां 5 ताभ्यामवष्टभ्यमानदृष्टिमनवरतमन्त्राक्षराभ्यासविवृताधरपुटतया नि-पतद्भिरतिश्चिभिः सत्यप्ररोहैरिव स्वच्छेन्द्रियवृत्तिभिरिव करुणा-द्शनमयुखैर्धवितपुरोभागमुद्रमद्मलगङ्गाप्रवाह्मिव रसप्रवाहैरिव जहमविरतसोमोद्वारसुगन्धिनिश्वासावकृष्टैर्मृतिमद्भिरिव मुखभागसंनिहितैः परिस्फुरद्भिरविभिरविरहितमतिक्कशतया 10 निम्नतरगण्डगर्तमुत्रततरहनुघोणमाकराळतारकमवशीर्यमाणविरळनयन-पक्ष्ममालमुद्गतदीर्घरोमरुद्धश्रवणविवरमानाभिलम्बकूर्चकलापमाननमा -द्धानमतिचपळानामिन्द्रियाश्वानामन्तःसंयमनरञ्जुभिरिवातताभिः क-समुन्नतविरलास्थिपञ्जरमंसावलम्बि-ण्ठनाडीभिनिरन्तरसंबद्धकंधरं धवलयज्ञोपवीतमनिलवशजनिततनुतरंगभङ्गमुत्प्रवमानमृणालमिव म-15 न्दाकिनीप्रवाहमकलुषमङ्गमुद्रहन्तममलस्फटिकशकलघटितमक्षवलयम्-ज्ज्वलस्थूलमुक्ताफलप्रथितं सरस्वतीहारमिव चलदङ्गलिविवरग-तमावर्तयन्तमनवरतभ्रमिततारकाचक्रमपरमिव ध्रवमुत्रमता शि-जरत्कल्पतरुमिव परिणतल्लासंचयेन निरन्तर-राजालकेन निचितममछेन चन्द्रांग्रुभिरिवामृतफेनैरिव गुणसंतानतन्तुभिरिव 20 निर्मितेन मानससरोजलक्षालितशुचिना दुकूलवल्कलेन द्वितीयेनेव जराजालकेन संछादितमासन्नवर्तिना मन्दाकिनीसलिलपूर्णेन त्रिद-ण्डोपविष्टेन स्फटिककमण्डलना विकचपुण्डरीकराशिमिव राजहंसे-नोपशोभमानं स्थैर्येणाचळानां गाम्भीर्येण सागराणां तेजसा सवितुः

प्रशमेन तुषारर श्मीर्नर्भळतयाम्बरतळस्य संविभागिमव कुर्वाणं वैनतेयिमव स्वप्रभावोपात्तद्विजाधिपलं कमळासनिमवाश्रमगुरुं जरचन्दनतरुमिव भुजंगिनिर्मोकधवळजटाकुळं प्रशस्तवारणिमव प्रळम्बकर्णवाळं बृहस्पतिसिवाजन्मसंवर्धितकचं दिवसिमिवोचादकैविम्बभास्वरमुखं शरत्काळिमिव श्लीणवर्ष शंतनुसिव प्रियसत्प्रवतमिन्व- ६
काकरतळिमिव रुद्राक्षवळयप्रहणिनपुणं शिशिरसमयसूर्यमिव कुतोत्तरासङ्गं बडवानळिमव खततपयोभक्षं श्रन्यनगरिमव दीनानाथिवपन्नशरणं पशुपतिमिव भस्मपाण्डुरोमाश्रिष्टशरीरं भगवन्तं जावाळिमपद्रयम्।

अवलोक्य चाहमचिन्तयम् । अहो प्रभावस्तपसाम् । इयमस्य 10 शान्तापि मूर्तिरुत्तप्तकनकावदाता परिस्कुरन्ती सौदामिनीव चक्षुषः प्रतिहन्ति तेजांसि । सततप्रदासीनापि महाप्रभावतया भयमिवोप-जनयित प्रथमोपगतस्य । ग्रुष्कनलकाशकुसुमनिपतितानलचटुल्वृत्ति निल्यमसिहिष्णु तपस्विनां तन्तुतपसामि तेजः प्रकृता भविति किमुत सकलमुवनतलवन्दितचरणानामनवरततपःश्चिपतमलानां क- 15 रतलामलकफलवद्खिलं जगदालोकयतां दिन्येन चल्लुषा भगवता-मेवंविधानामध्यस्यकारिणाम् । पुण्यानि हि नामप्रहणान्यपि महामुनीनाम् । किं पुनर्दर्शनानि । धन्यमिदमाश्रमपदमयमिषपितर्यत्र । अथवा मुवनतलमेव धन्यमिल्यमनेनाधिष्ठितमवितत्वकमलयोनिना । पुण्यभाजः खल्वमी मुनयः यदहानिश्चमत्त्रमपरिमव नलिनासनमप- 20 गतान्यव्यापारा मुखावलोकनिनश्चल्टष्टयः पुण्याः कथाः श्रुण्वन्तः समुपासते । सरस्वलपि धन्या यास्य तु सत्ततमितप्रसन्ने करुणा-जलिस्यन्दिन्यगाधगाम्भीर्ये रुचिरद्विजपरिवारा मुखकमलसंपर्क-

मनुभवन्ती निवसति हंसीव मानसे । चतुर्भृखमुखकमलवासिभिश्चतु-वेंदै: सचिरादिव द्वितीयमिद्मपरमुचितमासादितं स्थानम् । एनमा-साद्य शरत्कालमिव कलिकालजलदसमयकल्पिताः प्रसाद्मुपगताः पुनर्पि जगति सरित इव सर्वविद्याः । नियतिमह सर्वोत्मना कृता-5 वस्थितिना भगवता परिभूतकछिकाछिवछिसतेन धर्भेण न स्मर्यते कृतयुगस्य । धरणितलमनेनाधिष्ठितमालोक्य न वहति नूनमिदानीं सप्तर्षिमण्डलनिवासाभिमानमम्बरतलम् । अहो महासत्त्वेयं जरा यास्य प्रलयरविरदिमनिकरदुर्निरीक्ष्ये रजनिकरिकरणपाण्डुरिशरो-रहे जटाभारे फेनपु अधवला गङ्गेच पद्मपतेः क्षीराहतिरिव शिखा-10 कलापे विभावसोर्निपतन्ती न भीता । वहलाज्यधूमपटलमलिनी-कृताश्रमस्य भगवतः प्रभावाद्भीतिमिव रविकिरणजालमपि दूरतः परिहरति तपोवनम् । एते च पवनलोलपुः जीकृतशिखाकलापा रचि-ताञ्जलय इवात्र मन्त्रपूतानि ह्वींपि प्रतिगृह्णन्येतत्प्रीत्याशुशुक्षण-यः । तरिलतदुकुळवरुकलोयं चाश्रमळताकुसुमसुरभिपरिमलो मन्द-15 संचारी सशङ्क इवास्य समीपमुपसपीति गन्धवाहः । प्रायो महाभू-तानामपि दुर्भिभवानि भवन्ति तेजांसि । सर्वतेजस्विनामयं चात्र-णीः । द्विसूर्यमिवासाति जगद्नेनाधिष्ठितं महात्मना । निष्कस्पेव क्षितिरेतदवष्टम्भात् । एष प्रवाहः करुणारसस्य संतरणसेतः सं-सारसिन्धोराधारः क्षमान्भसां परशुस्तृष्णालतागहनस्य सागरः सं-20 तोषामृतस्योपदेष्टा सिद्धिमार्गस्यासागिरिरसद्गहस्य मूळमुपशमतरो-र्नाभिः प्रज्ञाचकस्य स्थितिवंशो धर्मध्वजस्य तीथे सर्वविद्यावतागणां वडवानलो लोभार्णवस्य निकषोपलः शास्त्ररत्नानां दावानलो रागप-इवस्य महामन्तः क्रोधभुजंगस्य दिवसकरो मोहान्धकारस्यार्गछा-

बन्धो नरकद्वाराणां कुलभवनमाचाराणामायतनं मङ्गलानामभूमि-र्मदविकाराणां दर्शकः सत्पथानामृत्पत्तिः साधुताया नेमिरुत्साह-चक्रस्याश्रयः सत्त्वस्य प्रतिपक्षः कलिकालस्य कोशस्तपसः सखा सत्यस्य क्षेत्रमार्जवस्य प्रभवः पुण्यसंचयस्यादत्तावकाशो मत्सर-स्यारातिर्विपत्तेरस्थानं परिभूतेरननुकूळोभिमानस्यासंमतो दैन्यस्या- 5 नायत्तो रोषस्थावशो विषयाणासनिभमुखः सुखानाम् । अस्य भग-वतः प्रसादादेवोपशान्तवैरमपगतमत्सरं तपोवनम् । अहो प्रभावो महात्मनाम् । अत्र हि शाश्वतिकमपहाय विरोधमुपशान्तात्मानस्ति-र्यञ्चोपि तपोवनवसातिसुखमनुभवन्ति । तथाहि । एष विकचोत्प-ळवनरचनानुकारिणमुत्पतचारुचन्द्रकशतं हरिणलोचनग्रुतिशवलम- 10 भिनवशाद्वलिमव विशति शिखिनः कलापमातपाहतो निःशङ्कमहिः। अयमृत्सुज्य मात्रमजातकेसरैः केसरिशिश्चभिः सहोपजातपरिचयः प्रक्षरत्क्षीरधारमापिवति कुरंगशावकः सिंहीस्तनम् । एष मृणाल-कळापाशाङ्किभिः शशिकरधवलं सटाभारमामीलितलोचनो बहु म-न्यते द्विरदक्छभैराकृष्यमाणं मृगपतिः । इदमिह कपिकुछमपगत- 15 चापलसुपनयति सुनिकुमारकेभ्यः स्नातेभ्यः फलानि । एते च न नि-वारयन्ति मदान्धा अपि गण्डस्थलीभाञ्जि मदजलपानानिश्चलानि म-धुकरकुळानि जातद्याः कर्णतालैः करिणः । किं बहुना । तापसामिहो-त्रधूमलेखाभिकत्सर्पन्तीभिरनिशमुपपादितकृष्णाजिनोत्तरासङ्गशोभाः फ-ळमूळमृतो वल्कळिनो निश्चेतनास्तरवोपि सनियमा इव छक्ष्यन्तेस्य 20 भगवतः । किं पुनः सचेतनाः प्राणिनः ।

एवं चिन्तयन्तमेव मां तस्यामेवाशोकतरोरधक्छायायामेकदेशे स्थापयित्वा हारीतः पादाबुपगृद्धा कृतामिवादनः पितुरनतिसमीप-

वर्तिनि कुशासने समुपाविशत् । आलोक्य तु मां ते सर्व एव मुन-यः कुतोयमासादितः शुकशिशुरिति तमासीनमप्रच्छन् । असौ तु तानब्रवीत् । अयं मया स्नातुमितौ गतेन कमिलनीसरस्तीरतहनीड-पतितः शुक्रशिशुरातपजनितङ्घान्तिक्त्तप्तपांसुपटलमध्यगतो दूरनिप-5 तनविद्वलतनुरस्पावशेषायुरासादितः । तपस्त्रिदुरारोहतया च तस्य वनस्पतेर्न शक्यते स्वनीडमारोपयितुमिति जातद्येनानीतः । तद्या-वद्यमप्रकृढपक्षतिरश्चमोन्तरीक्षमुत्पतितुं तावद्त्रैव कस्मिश्चिदाश्रम-तरुकोटरे मुनिकुमारकैरस्माभिश्चोपनीतेन नीवारकणनिकरेण फल-रसेन च संवर्ध्यमानो धारयतु जीवितम् । अनाथपरिपाळनं हि 10 धर्मोस्मद्विधानम् । उद्भिन्नपक्षतिस्तु गगनतल्यसंचरणसमर्थो यास्यति यत्रास्मै रोचिष्यते । इहैव वोपजातपरिचयः स्थास्यति । इत्येवमादि-कमस्मत्संबद्धमाठापमाकण्ये किंचिदुपजातकुतृहलो भगवाश्वावालि-रीषदावलितकंघरः पुण्यजलैः प्रक्षालयन्निव मामतिप्रशान्तया दृष्ट्या दृष्ट्वा सुचिरमुपजातप्रसमिज्ञान इव पुनः पुनर्विछोक्य स्वस्यैवावि-15 नयस्य फलमनेनानुभूयत इलवोचत् । स हि भगवान्कालत्रयदर्शी तपःप्रभावाहिच्येन चक्षुषा सर्वमेव करतल्लगतिमव जगदवल्लोकयति । वेत्ति जन्मान्तराण्यतीतानि । कथयत्यागामिनमप्यर्थम् । ईक्षणगी-चरगतानां च प्राणिनामायुषः प्रमाणमावेदयति । यतः सर्वेव तापस-परिषच्छूत्वा विदिततत्प्रभावा की हशोनेनाविनयः कृतः किमर्थे वा 20 क्रुतः क वा कृतो जन्मान्तरे वा कोयमासीदिति कौतूह्लिन्यभवत् । उपनाथितवती च तं भगवन्तम् । आवेदय प्रसीद भगवन्कीदृशस्या-विनयस्य फल्रमनेनानुभूयते । कश्चायमासीज्जन्मान्तरे । विहगजातौ कथमस्य संभवः । किमभिधानो वायम् । अपनयतु नः कुतृहरूम् । आश्चर्याणां हि सर्वेषां भगवान्प्रभवः ।

इस्वेवमुपयाच्यमानस्तु तपोधनपरिषदा स महामुनिः प्रत्यवदत् । अतिमहिद्दमाश्चर्यमाख्यातव्यम् । अल्पशेषमहः । प्रत्यासीदित च नः स्नानसमयः । अवतामप्यितकामित देवार्चनिविधिवेळा । तदुत्तिष्ठन्तु भवन्तः सर्व एव तावदाचरन्तु यथोचितं दिवसव्यापारम् । अपरा- 5 क्षसमये भवतां पुनः कृतमृत्रफलाशनानां विश्रव्योपविष्टानामादितः प्रमृति सर्वमावेद्यिष्यामि । योयम् । यञ्चानेन कृतमपरस्मिञ्जन्स-नि । इह लोके यथास्य संमृतिः । अयं च तावद्यगतकृमः क्रियतामाहोतः । नियतमयमप्यात्मनो जन्मान्तरोदन्तं स्वप्नोपल्यमि मिथ कथयति सर्वमशेषतः स्मिरिष्यति । इत्यमिद्यदेवोत्थाय सह 10 मुनिभिः स्नानादिकमुचितं दिवसव्यापारमकरोत् ।

अनेन च समयेन परिणतो दिवसः । स्नानोत्थितेन मुनिजनेनार्ध-विधिमुपपादयता यः क्षितितछे दत्तस्तमम्बरतछगतः साक्षादिव रक्त-चन्दनाङ्गरागं रिवर्दवहत् । ऊर्ध्वमुखैर्फिविम्बविनिहितदृष्टिभिर-ष्मपैस्तपोधनैरिव परिपीयमानतेजःप्रसरो विरछातपो दिवसस्तिमा- 15 नमभजत् । उद्यत्सप्तिषंसार्थस्पर्शपरिजिहीषयेव संहृतपादः पारावत-चरणपाटछरागो रिवरम्बरतछादछम्बत । आछोहितांशुजाछं जल-शयनगतस्य मधुभिदो विगछन्मधुयारिमव नाभिनिछनं प्रतिमाग-तमपराणिवे सूर्यमण्डछमछक्ष्यत । विहाय धरणितछमुन्मुच्य कम-छिनीवनानि शकुनय इव दिवसावसाने तपोवनतरुशिखरेषु पर्वता- 20 प्रेषु च रिविकरणाः स्थितिमकुर्वत । आछप्ररक्तातपच्छेदा मुनिभि-राछम्बिताछोहितवल्कछा इवाश्रमतरवः क्षणमशोभन्त । अस्तमुपगते च भगवित सहस्रदीधितावपराणीवतछादुष्ठसन्ती विद्वमळवेव पाटछा संध्या समद्द्रश्यत । यस्यामावध्यमानध्यानमेकदेशदुष्ट्रमानहोमधेनुदुग्धधाराध्वितिवधन्यतरातिमनोहरमिन्नहोन्नवेदीविकीर्यमाणहिरिकुशमृषिकुमारिकाभिरितस्ततो विक्षिप्यमाणिदिग्देवताविलिसिक्थमाश्रमपदमभवत् । कापि विह्रत्य दिवसावसाने लोहिततारका तपोवनधेनुरिव
किपिला परिवर्तमाना संध्या मुनिभिरदृश्यत । अचिरप्रोषिते सवितरि
शोकविधुरा कमलमुकुलकमण्डलुधारिणी इंससितदुकूलपरिधाना
मृणालधवलयन्नोपवीता मधुकरमण्डलाक्षवलयमुद्धहन्ती कमिलनी
दिनपतिसमागमन्नतिमवाचरत् । अपरसागराम्भसि पतिते दिनकरे
पत्तवेगोत्थितमम्भःसीकरनिकरिमव तारागणमम्बरमधारयत् । अ10 चिराच सिद्धकन्यकाविक्षिप्तसंध्याचनकुसुमशवलिमव तार्कितं वियदराजत । क्षणेन चोन्मुखेन मुनिजनेनोध्वविप्रकीर्णैः प्रणामाञ्जनिलसिलेले

श्वयमुपागतायां संध्यायां तद्विनाशदुःखिता कृष्णाजिनमिव विभा-वरी तिमिरोद्गममिनवमवहत् । अपहाय मुनिजनहृदयानि सर्वम-15 न्यद्न्धकारतां तिमिरमनयत् । क्रमेण च रिवरस्तमुपागत इत्युद-न्तमुपलभ्य जातवैराग्यो धौतदुकूलवल्कलधवलाम्बरः सतारान्तः-पुरः पर्यन्तस्थिततनुतिमिरतमालवनलेखं सप्तर्षिमण्डलाध्युषितमरु-न्धतीसंचरणपित्रमुपिहिताषाढमालक्ष्यमाणमूलमेकान्तस्थितचारुतारक-मृगममरलोकाश्रममिव गगनतल्ममृतदीधितिरध्यतिष्ठत् । चन्द्रा-20 भरणभूतस्तारकाकपालशक्लालंकृताद्म्बरतलाञ्च्यम्बकोत्तमाङ्गादिवगङ्गा सागरानापूर्यन्ती हंसधवला धरण्यामपत्रज्योत्स्ना । हिमक-रसरसि विकचपुण्डरीकसिते चन्द्रिकाजल्पानलोभाद्वतीर्णो निश्च-लमूर्तिरसृतपङ्कल्य इवादृत्यत हरिणः । तिमिरजलधरसमयापग- मानन्तरमभिनवासितसिन्धुवारकुसुमपाण्डुरैरर्णवागतैरगाह्यन्त हंसैरि-व कुमुद्सरांसि चन्द्रपादैः । विगलितसकलोद्यरागं रजनिकरवि-**म्बमम्बरापगावगाह्योतसिन्द्रमैरावतकुम्भस्थलमिव** तत्क्षणमलक्ष्य-त । शनैः शनैश्च दूरोदिते भगवति हिमततिस्रुति सुधाधूछिपटछे-नेव धवलीकृते चन्द्रातपेन जगत्यवश्यायजलविन्दुपतनमन्द्गतिषु 5 विघटमानकुमुद्वनकषायपरिमलेषु समुपोढनिद्राभरालसतारकैरन्यो-न्यप्रथितपक्ष्मपुटैरारव्धरोमन्थमन्थरमुखैः सुखासीनैराश्रममृगैरभि-नन्दितागमनेषु प्रवहत्सु निशामुखसमीरेष्वर्धयाममात्रावखण्डितायां विभावर्या हारीतः कृताहारं मामादाय संवैस्तैः सह मुनिभिरुपसृत्य चन्द्रातपोद्धासिनि तपोवनैकदेशे वेत्रासनोपविष्टमनतिदूरवर्तिना जा- 10 लपादनाम्ना शिष्येण द्भेपवित्रधवित्रपाणिना मन्द्मुपवीज्यमानं पितरमबोचत् । हे तात सकलेयमाश्चर्यश्रवणकुतूहलाकलितहृदया समुपस्थिता तापसपरिषदाबद्धमण्डला प्रतीक्षते । व्यपनीतश्रमश्च छ-तोयं पतिवपोतः । तदावेद्यतां यद्नेन कृतमपरस्मिअन्मनि कोयम-भूद्भविष्यति च । इस्रेवमुक्तस्तु स महामुनिरमतःस्थितं मामवलोक्य 15 तांश्च सर्वानेकाग्राञ्छ्वणपरान्सुनीन्बुद्धा शनैः शनैरत्रवीत् । श्रृयतां यदि कुतूहलम्।

अस्ति सकलत्रिभुवनललामभूता प्रसवभूमिरिव कृतयुगस्या-त्मनिवासोचिता भगवता महाकालाभिधानेन भुवनत्रयसर्गास्थितिसंहा-रकारिणा प्रमथनाथेनापरेव पृथिवी समुत्पादिता द्वितीयपृथिवीश-ङ्कया च जलनिधिनेव रसातलगम्भीरेण जलपरिखावलयेन परिवृता पशुपतिनिवासप्रीत्या गगनपरिसरोहेखिशिखरमाळेन कैळासिगिर-णेव सुधासितेन प्राकारमण्डलेन परिगता प्रकटशङ्खशुक्तिमुक्ता-प्रवालमरकतमणिराशिभिश्चामीकरचूर्णवालुकानिकरनिचितैरायामिभिर-गस्त्रपरिपीतसिळ्छैः सागरैरिव महाविपणिपथैरूपशोभिता सु-रासुरसिद्धगन्धर्वविद्याधरोरगाध्यासिताभिश्चित्रज्ञालाभिरविरतोत्सवप्र-10 मदावलोकनकुतृह्लादम्बरतलावतीर्णाभिर्दिव्यविमानपङ्किभिरिवालंकृता मथनोद्धतदुग्धथविष्रतमन्दरद्युतिभिः कनकमयामळकळशशिखरैर-निछदोछायितसितध्वजैहपरिपतद्भ्रगङ्गैरिय तुषारगिरिशिखरैरमर-मन्दिरैर्विराजितस्रङ्गाटका सुधावेदिकोपशोभितोदपानैरनवरतच-**छितज्ञछघटीयन्त्रसिच्यमानहरितोपवनान्धकारैः** केतकीधूळिधूसरै-मद्मुखरमधुकरपटलान्धकारितनिष्कुटा 15 रूपशल्यकैरूपशोभिता स्फुरदुपवनलताकुसुमपरिमलसुरभिसमीरणा रणितसौभाग्यघण्टै-रालोहितांशुकपताकैराबद्धरक्तचामरैर्विद्वममयैः प्रतिभवनमुच्छ्रि-तैर्मकराङ्क्रेमेद्नयष्टिकेतुमिः प्रकाशितमकरध्वजपूजा सततप्रवृ-न्ताध्ययनध्वनिधौतकल्मषा स्तिमितसुरजरवगम्भीरगर्जितेषु सिळल-20 सीकरासारस्तवकरचितदुर्दिनेषु पर्यस्तरविकिरणरचितसुरचापचारु-षु धारागृहेषु मत्तमयूरैर्मण्डलीकृतशिखण्डैस्ताण्डवन्यसनिभिराबध्य-मानकेकाकोलाहला विकचकुवलयकान्तैरुत्फुलकमलघवलोद्रैर-निमिषदर्शनरमणीयैराखण्डललोचनैरिव सहस्रसंख्यैरुद्धासिता स-

रोभिरविरलकद्लीवनकछिताभिरमृतफेनपुञ्जपाण्डुराभिर्दिशि यौवनमद्मत्तमालवीकुचकलशलुलित-दन्तवलभिकाभिर्धवलीकृता सिळळ्या भगवतो महाकाळस्य शिरसि सुरसिरतमाळोक्य समुप-जातेष्ययेव सततसमाबद्धतरंगभुकुटिलेखया खमिव क्षालयन्या सि-प्रया परिक्षिप्ता सकलभुवनख्यातयशसा हरजटाचन्द्रेणेव कोटिसा- 5 रेण मैनाकेनेवाविदितपक्षपातेन मन्दाकिनीप्रवाहेणेव प्रकटितकनक-पद्मराशिना स्मृतिशास्त्रेणेव सभावसथकूपप्रपारामसुरसद्नसेतुयन्त्र-प्रवर्तकेन मन्दरेणेवोद्धृतसमस्तसागरर्व्वसारेण संगृहीतगारुडेनापि भुजंगभीरुणा खलोपजीविनापि प्रणयिजनोपजीव्यमानविभवेन वीरे-णापि विनयवता प्रियंवदेनापि सलवादिनाभिरूपेणापि स्वदारसं- 10 तुष्टेनातिथिजनाभ्यागमार्थिनापि परप्रार्थनानभिज्ञेन कामार्थपरेणापि ध-र्मप्रधानेन महासत्त्वेनापि परलोकभीरुणा सकलविज्ञानविशेषविदा वदान्येन दक्षेण स्मितपूर्वाभिभाषिणा परिहासपेशलेनोञ्ज्वलवेषेण शिक्षिताशेषदेशभाषेण वक्रोक्तिनिपुणेनाख्यायिकाख्यानपरिचयचतु-रेण सर्वछिपिज्ञेन महाभारतपुराणरामायणानुरागिणा बृहत्कथाकु- 15 शळेन द्यूतादिकळाकळापपारगेण श्रुतरागिणा सुभाषितव्यसनिना प्र-शान्तेन सुरिममासमारुतेनेव सततदक्षिणेन हिमगिरिकाननेनेवान्त:-सरलेन लक्ष्मणेनेव रामाराधननिपुणेन शत्रुघ्नेनेवाविष्कृतभरतपरि-चयेन दिवसेनेव मिस्नानुवर्तिना बौद्धेनेव सर्वास्तिवाद्ध्रारेण सां-ख्यागमेनेव प्रधानपुरुषोपेतेन जिनधर्मेणेव जीवानुकम्पिना विला- 20 सिजनेनाधिष्ठिता सशैळेव प्रासादैः सशाखानगरेव महाभवनैः सकल्पवृक्षेव सत्पुरुषैर्दिशितविश्वरूपेव चित्रभित्तिभिः संध्येव पद्मरा-गानुरागिण्यमराधिपमूर्तिरिव मखश्तानल्ध्यूमपूता पशुपतिलास्यकी-

हेव सुधाधवळादृहासा वृद्धेव जातरूपक्षया गरूडमूर्तिरिवाच्युतिर्थ-तिरमणीया प्रभातवेछेव प्रवुद्धसर्वछोका शवरवसतिरिवावळिन्वत-चामरनागदन्तधवळगृहा शेषतनुरिव सदासम्रवसुधाधरा जळिध-मथनवेछेव महाघोषपूरितिदगन्तरा प्रस्तुताभिषेकभूमिरिव संनिहि-5 तकनकघटसहस्रा गौरीव महासिंहासनोचितमूर्तिरिदितिरिव देवकु-ळसहस्रसेच्या महावराहळीछेव दशितिहरण्याक्षपाता कदृरिवानिन्द-तसुजंगळोका हरिवंशकथेवानेकवाळकीडारमणीया प्रकटाङ्गनोप-भोगाप्यखण्डितचरित्रा रक्तवणीप सुधाधवळावळिन्वतसुक्ताकळापापि विहारभूषणा बहुप्रकृतिरिप स्थिरा विजितामरळोकद्युतिरवन्तीपूज्जयिनी

यस्यामुत्तुङ्गसौधोत्सङ्गसंगीतसङ्गिनीनामङ्गनानामितमधुरेण गीतरवेणाकृष्यमाणाधोमुखतुरंगः पुरःपर्यस्तरथपताकापटः कृतमहाकालप्रणाम इव प्रतिदिवसमालक्ष्यते गन्छन्भगवान्दिवसकरः । यस्यां च संध्यारागारुणा इव सिन्दूरमणिकुट्टिमेषु प्रारच्धकमित15 रिमलना इव मरकतवेदिकासु गगनतलप्रमहृता इव वैदूर्यमणिम्मिषु तिमिरपटलविघटनोद्यता इव कृष्णागुरुधूममण्डलेष्वमिभृततारकापञ्चय इव मुक्ताप्रालम्बेषु विकचकमलचुन्विन इव नितन्विनीमुखेषु प्रभातचन्द्रिकामध्यपतिता इव स्फटिकिमित्तिप्रभासु गगनसिन्धुतरंगालम्बिन इव सितपताकांशुकेषु पह्नविता इव सूर्यकान्तो20 पलेषु राहुमुखकुह्रप्रविष्टा इवेन्द्रनीलवातायनविवरेषु विराजन्ते
रिवामस्तयः । यस्यां चानुपजातिमिरत्वाद्विष्यटितचक्रवाकमिथुना व्यर्थीकृतसुरतप्रदीपाः संजातमद्नानलदिग्दाहा इव कामिनीनां
भूषणप्रभामिर्यान्ति बालातपपिक्षरा इव रजन्यः। यां च संनिहित-

विषमछोचनामनवरतमतिमधुरो रतिप्रछाप इव प्रसर्पन्मुखरीकरोति मकरकेतुदाहहेतुभूतो भवनकलहंसकुलकोलाहलः । यस्यां च निशि पवनविलोलैर्दुकूलपहवैरुहसद्भिर्मालवीमुखकमलकान्तिलज्जि-तस्येन्दोः कळङ्कामिवापनयन्तो दूरप्रसारितोर्ध्वध्वजसुजाः प्रासादा छक्ष्यन्ते । यस्यां च सौधशिखरशायिनीनां पश्यन्मुखानि पुरसु- 5 न्दरीणां मदनपरवश इव पतितः प्रतिमाछलेन लुठित वहलचन्दन-जलसेकशिशिरेषु मणिकुट्टिमेषु मृगलाञ्छनः। यस्यां च निशावसा-नप्रबुद्धस्य तारतरमपि पठतः पञ्जरभाजः शुकसारिकासमूहस्या-भिभृतगृहसारसस्वरामृतेन विस्तारिणा विलासिनीभूषणरवेणाविभा-व्यमाना व्यर्थीभवन्ति प्रभातमङ्गलगीतयः । यस्यां चानिवृत्तिर्मणिप्र- 10 दीपानामन्तस्तरलता हाराणामस्थितिः संगीतमुरजध्वनीनां द्वन्द्ववि-योगश्चक्रनाम्नां वर्णपरीक्षा कनकानामस्थिरत्वं ध्वजानां मिश्रद्वेषः कुमुदानां कोशगुप्तिरसीनाम् । किं बहुना । यस्यां सुरासुरचूडाम-णिमरीचिचुम्बितचरणनखमयूखो निशितग्रूळदारितान्धकमहासुरो गौरीनूपुरकोटिघृष्टशेखरचन्द्रशकलक्षिपुरभस्मरजःकृताङ्गरागो मक- 15 रभ्वजभ्वंसिवधुरया रसा प्रसादयन्सा प्रसारितकरयुगछविगिछि-तवलयनिकराचितचरणः प्रलयानलशिखाकलापकपिलजटाभारभ्रान्त-सुरसिन्धुरन्यकारातिर्भगवानुत्सृष्टकैलासवासप्रीतिर्महाकालाभिधानः स्व-यं निवसति ।

तस्यां चैवंविधायां नगर्या नछनहुषययातिधुन्धुमारमरतमगीरथद- 20 शरथप्रतिमो भुजवछोपार्जितभूमण्डछः फछितशक्तित्रयो मितमा-नुत्साहसंपन्नो नीतिशास्त्राखिन्नबुद्धिरथीतधर्मशास्त्रस्तृतीय इव तेज-सा कान्स्रा च सुर्योचन्द्रमसोरनेकसप्ततन्तुपृतमूर्तिरूपशमितसकरुज- गतुपप्रवो विहाय कमलवनान्यविगणय्य नारायणवश्चःस्थलवसितमुखमुग्कुल्लारिबन्दहस्तया ग्रूरसमागमव्यसिनन्या निव्योजमालिङ्गितो लक्ष्म्या महामुनिजनसंसेवितस्य मधुसूदनचरण इव सुरसिरत्यबाहस्य प्रभवः सत्यस्य शिशिरस्यापि रिपुजनसंतापकारिणः स्थिरस्याप्यनवरतं भ्रमतो निर्मलस्यापि मिलनीकृतारातिवनितामुखकमल्युतेरतिधवलस्यापि सर्वजनरागकारिणः सुधास्तेरिव जलिधिसद्भवो यशसः पातालवदाश्रितो निजपक्षश्चतिभीतैः श्चितिमृत्कुलैः शहगण इव बुधानुगतो मकरस्वज इवोत्सन्नविष्महो दशस्य इव सुसिन्नोपेतः पशुपतिरिव महासेनानुगतो भुजगराज इव श्चमामरगुरु10 नेर्मदाप्रवाह इव महावंशप्रभवोवतार इव धर्मस्य प्रतिनिधिरिव पुरुषोत्तमस्य परिहतप्रजापीडो राजा तारापीडो नामाभूत्।

यस्तमः प्रसरमिलनवपुषा पापबहुलेन कलिकालेन चालितमा मूलतो धर्म द्शाननेनेव कैलासं पशुपितिरिवावष्टभ्य पुनरिप स्थिरीचकार । यं च रितप्रलापजनितदयाई हृदयहरिनिर्मितमपरं मकर15 केतुममंस्त लोकः । यं च जलिनिधितरंगधौतमेखलात्पन्नान्तिवचारितारागणि शुणिततटत्रकुसुमप्रकरादुचिदिन्दुविम्चिवगलदमुतविन्दुदुिन्
नाईचन्दनादिशिशिरकररथतुरगखुरशिखरोल्लेखिलिलेलाल्लसकुबङ्गपल्लवादैरावतकरलुनसङ्कीकिसलयादा शैलादुदयनाम्नः किपबलविलुप्तविरललवलिलाल्लाहुद्धिनिर्गतजलदेवतावन्द्यमानराववपादाद20 चलपातद्वितशङ्खकुलशकलतारिकतशिलातलाल्लकरतलकलितशैलसहस्रसंभृतादा सेतुबन्धादन्लिनिश्चरिक्षणमस्यणितमाल्णः सुरासुरहेलावल्लिवस्यक्तिसमाकर्षणारम्भचलितचरणभरदिलितनितम्बादस्रतसीकर-

मन्दराचलात्ररनारायणचरणमुद्राङ्कितवद्रिकाश्रम-सिक्तसानोरा रमणीयात्कुवेरपुरसुन्दरीभूषणरवमुखरशिखरात्सप्तर्षिसंध्योपासनापृतप्र-वृकोदरोद्दलितसौगन्धिकखण्डसुगन्धिमण्डलादा ग-स्रवणाम्भसो न्धमादनात्सेवाञ्जलिकमलमुकुलदन्तुरैः शिरोभिश्चरणनखमयूखप्र-थितमुकुटपत्रछताग्रन्थयो भयचिकततरछतारहशो भुजवछविजिताः 5 प्रणेमुरवनिपाः । येन चानेकरत्नांग्रुपह्नविते व्यासम्बमुक्ताफ-लजालके दिग्गजेनेव कल्पतरावाकान्ते सिंहासने भरेण शि-ळीमुखव्यतिकरकम्पिता लता इव नेमुरायामिन्यः सर्वेदिशः । यस्मै च मन्ये सुरपतिरपि स्पृहयांचकार । यस्माच धवलीकृतसुवन-तळ: सकळळोकहृद्यानन्दकारी क्रीञ्चादिव हंसनिवहो निर्ज- 10 गाम गुणगणः। यस्य चामृतामोद्सुरभिपरिमळया मन्द्रोद्भतबह्ळ-दुग्धसिन्धुफेनलेखयेव धवलीकृतसुरासुरलोकया दशसु दिख्नु सुख-रित्भुवनमभ्रम्यत कीर्ला । यस्य चातिदुःसह्पतापसंतापखिद्य-मानेव क्षणमपि न मुमोचातपत्रच्छायां राजलक्ष्मीः । तथा च यस्य दिष्टिवृद्धिमिव शुश्रावोपदेशमिव जप्राह मङ्गलमिव बहु मेने 15 मन्त्रमिव जजापागमवचनमिव न विसस्मार चरितं जनः। यस्मिश्च राजानि गिरीणां विपक्षता प्रत्ययानां परत्वं द्पेणानामभिमुखावस्थानं भूळपाणिप्रतिमानां दुर्गाश्लेषो जलधराणां चापधारणं ध्वजानामुन्नतिर्ध-नुषामवनतिर्वशानां शिळीमुखक्षतिर्देवतानां यात्रा कुसुमानां बन्धन-स्थितिरिन्द्रियाणां निप्रहो वनकरिणां वारिप्रवेशस्तैक्ष्ण्यमसिधाराणां 20 व्रतिनामग्निधारणं प्रहाणां तुळारोहणमगस्योदये विषशुद्धिः के-ज्ञानखानामायतिभङ्गो जलददिवसानां मलिनाम्बरत्वं रह्नोपलानां भेदो मुनीनां योगसाधनं कुमारस्तुतिषु तारकोद्धरणमुष्णरक्षेत्रीह-

णशङ्का शाशिनो ज्येष्ठातिकमो महाभारते दुःशासनापराधाकर्णनं वयःपरिणामे दण्डप्रहणमसिपरिवारेष्वकुशल्योगो वक्रता कामिनीनां कुचभङ्गेषु करिणां दानिविच्छित्तरश्रकीडासु श्रून्यगृहदर्शनं पृथिव्यामासीत्।

तस्य च राज्ञो निखिलशास्त्रकलावगाहगम्भीरबुद्धिरा शैशवादु-

- पारूढिनिर्भरप्रेमरसो नीतिशास्त्रप्रयोगकुशलो सुवनराज्यभारनौकर्ण-धारो महत्स्विप कार्यसंकटेष्विषणणधीर्धाम धैर्यस्य स्थानं स्थितेः सेतुः सत्यस्य गुरुर्गुणानामाचार्य आचाराणां धाता धर्मस्य शेषा-हिरिव महीभारधारणक्षमः सिल्लिनिधिरिव महासत्त्वो जरासंध 10 इव घटितसंधिविग्रहृष्ट्यम्बक इव प्रसाधितदुर्गो गुधिष्ठिर इव धर्मप्रभवः सक्लेवदेवेदाङ्गविदशेषराज्यमङ्गलैकसारो बृहस्पतिरिव सुनासीरस्य कविरिव वृषपर्वणो वसिष्ठ इव दशरथस्य विश्वामित्र इव रामस्य धौम्य इवाजातशत्रोदमनक इव नलस्य सर्वकार्येष्वाहितमित्रमात्रो ब्राह्मणः शुक्रनासो नामासीत् ।
- ग्रे वो नरकासुरशस्त्रप्रहारभीषणे श्रमन्मन्दरितर्दयनिष्पेषकठिनांस-पीठे नारायणवश्चः स्थलेपि स्थितामदुष्करलाभाममन्यत प्रज्ञावलेन लक्ष्मीम् । यं च समासाद्य दशिंतानेकराज्यफला लतेव महापादप-मनेकप्रतानगहना विस्तारमुपययौ प्रज्ञा । यस्यानेकचारपुरुषसहस्रसं-चारनिचिते चतुरुद्धिवलयपरिश्लेपप्रमाणे धरणितले भवन इवाविदित-20 महरह: समुच्छुसितमिप राज्ञां नासीत् ।

स राजा बाल एव सुरकुआरकरपीवरेण राजलक्ष्मीलीलेपधानेन सकलजगद्भयप्रदानयज्ञदीक्षायूपेन स्फुरद्विलतामरीचिजालजटि-लेन निखिलारातिकुलप्रलयथूमकेतुदण्डेन बाहुना विजिल स- प्रद्वीपवल्यां वसुंधरां तस्मिञ्जुकनासनाम्नि मन्त्रिणि सुहृदीव रा-ज्यभारमारोप्य सुस्थिताः प्रजाः कृत्वा कर्तव्यशेषमपरमपत्र्यन्प्र-शमिताशेषविपक्षतया विगताशङ्कः शिथिलितपृथिवीव्यापारः प्रायो यौवनसुखान्यनुवभूव । तथाहि । कदाचिदुहसत्कठोरकपोछपुछ-कजर्जरितकर्णपह्नवानां प्रणयिनीनां चन्दनजलच्छटामिरिव स्मितसु- 5 धाच्छविभिरभिषिच्यमानः कर्णोत्पलैरिव लोचनांग्रुभिस्ताङ्यमानः कुङ्कमधूळिभिरिवाभरणप्रभाभिराकुळीकियमाणळोचनो करनखमयूखजालकैराहन्यमानश्चम्पककुसुमद्छमालिकाभिरिव भुजलताभिराबध्यमानो दृष्टाधराधूतकरतलचलन्मणिवलयकलकर-वरमणीयमतिरभसद्खितदन्तपत्त्वदृछद्न्तुरितशयनमुख्धिप्तचरणगछद्छ- 10 क्तकरक्तरोखरं सरभसकचग्रहचूर्णितमणिकर्णपूरमुङ्गसितकुचक्रण्णा-गुरुपङ्कपत्त्रस्रताङ्कितप्रच्छद्पटमच्छश्रमजस्रकणिकालुलितगोरोचनातिल-कपत्तमङ्गमनङ्गपरवशः सुरतमाततान । कदाचिन्मकरकेतुकनक-नाराचपरंपराभिरिव कामिनीकरपुटविनिर्गताभिः कुङ्कमजलधारा-भिः पिश्वरीक्रियमाणकायो लाक्षाजलच्छटाप्रहारपाटलीकृतदुकूलो 15 मृगमद्जलविन्दुशवलचन्द्नस्थासकः कनकश्रृङ्गकोशैक्षिरं चिक्रीड। कदाचित्कुचचन्द्नचूर्णधवितोर्भिमालं चटुलतुलाकोटिवाचालचरणा-ळक्तकसिक्तहंसिमथुनमळकनिपतितकुसुमशारं प्रवमानकर्णपूरकुव-लयद्लमुन्नतनितम्बक्षोभजर्जरिततरंगमुद्दलितनालपर्यस्तनलिननिपतित -धूलिपटलमनवरतकरास्फालनस्फुरत्फेनबिन्दुचन्द्रकितं सावरोध- 20 जनो जलकीडया गृहदीर्घिकाणामम्भश्चकार । कदाचित्संकेतविच-प्रणयिनीभिराबद्धभङ्कुरभ्रुकुटीभिरारणितमणिपारिहार्थमुखर-ताभिः मुजळताभिनेकुळकुसुमावळीभिः संयतचरणो नखिकरणविमिश्रैः कु-

सुमदामभिः कृतापराधो दिवसमताड्यत । कदाचिद्रकुलतरुरिव कामिनीगण्डूषसीधुधागस्वादमुदितो विकासमभजत । कदाचिदशो-कपाद्प इव युवतिचरणतळप्रहारसंकान्ताळक्तको रागमुवाह । कदा-चिन्मुसलायुध इव चन्दनधवलः कण्ठावसक्तोहसङ्घोलकुसुममालः णानमसेवत । कदाचिद्गन्धगज इव मद्रक्तकपोल्रदोलायमानकर्ण-पछ्नो मदकलः काननं विकचवनलताकुसुमसुरभिपरिमलं जगा-हे । कदाचित्क्कणितमणिन् पुरनिनादानन्दितमानसो हंस इव कमलव-नेषु रेमे । कदाचिन्मृगपतिरिव स्कन्धावलम्बिकसरमालः क्रीडाप-वेतेषु विचचार । कदाचिन्मधुकर इव विजृम्भमाणकुसुममुकुल-10 दन्तुरेषु लतागृहेषु बभ्राम । कदाचिन्नीलपटविरचितावगुण्ठनो ब-हुलनिशाप्रदोषदत्तसंकेताः सुन्दरीरभिससार । कदाचिच विघटित-कनककपाटप्रकटवातायनेष्वनवरतद्ह्यमानकृष्णागुरुधूमरक्तैरिव पारा-पतैरध्यासितविटङ्केषु महाप्रासादकुक्षिषु कतिपयाप्तसुहत्परिवृतो वी-णावेणुमुरजमनोहरतममन्तःपुरसंगीतकं ददर्श । किं च बहुना । 15 यद्यदितरमणीयमभिमतमविरुद्धमायत्यां तदात्वे च तत्तद्नाक्षिप्तचेताः परिसमाप्तत्वाद्न्येषां पृथिवीव्यापाराणां सिषेवे न तु व्यसनितया। प्रमुद्तिप्रजस्य हि परिसमाप्तसकलमहीप्रयोजनस्य नरपतेर्विषयोपभोग-ळीळा भूषणमितरस्य तु विडम्बना । प्रजानुरागहेतोश्चान्तरान्तरा द्र्शनं ददौ सिंहासनं च निमित्तेष्वारुरोह।

शुकनासोपि महान्तं तं राज्यभारमनायासेनैव प्रज्ञाबलेन बभार । यथैव राजा सर्वकार्याण्यकार्षात्तद्वदसावपि द्विगुणीकृतप्रजानुरागश्चके । तमपि चलितचूडामणिसरीचिमश्जरीजालिभिमौलिभिरावर्जितकुसुमं-शेखरच्युतमधुसीकरसिक्तनृपसमं दूरावनतिप्रेक्कितमणिकुण्डलकोटि- संघट्टिताङ्गरं राजकमाननाम । तस्मिन्निप चित्रते चित्रितचटुळतुरग-वळमुखरखुररववधिरीकृतसुवनान्तराळा वळमरप्रचळवसुधातळदो-ळायमानिगरयो गळन्मदान्धगन्धगजदानधारान्धकाराः संसर्पद्तिब-हळधूळिपटळधूसरितसिन्धवः प्रचळपदातिवळकळकळरवस्फोटितथ-वणविवराः सरभसोद्धुष्यमाणजयशन्द्निर्भराः प्रोद्ध्यमानधवळचाम- 5 रसहस्रसंळादिताः पुश्चितनरेन्द्रवृन्दकनकदण्डातपत्रसंघट्टनष्टदिवसा दश दिशो वभूवुः ।

एवं तस्य राज्ञो मन्त्रिविनिवेशितराज्यभारस्य यौवनसुखमनु-भवतः काळो जगाम । भूयसा च काळेनान्येषामिष जीवळोकसु-खानां प्रायः सर्वेषामन्तं ययौ । एकं तु सुतमुखदर्शनसुखं न ळेभे । 10 तथा संशुज्यमानमिष निष्फळपुष्पदर्शनं शरवणिमवान्तःपुरमभूत् । यथा यथा च यौवनमितिचक्राम तथा तथा विफळमनोरथस्यानपत्य-ताजन्मावर्धतास्य संतापः । विषयोपभोगसुखेच्छाभिश्च मनो विजहे । नरपतिसहस्रपरिवृतमप्यसहायमिव चश्चष्मन्तमप्यन्धमिव मुवनाळ-म्वनमिष निराळम्बनिमवात्मानममन्यत ।

अथ तस्य चन्द्रछेखेव हरजटाकछापस्य कौस्तुमप्रभेव कैटभा-रातिवक्षःस्थळस्य वनमाछेव मुसछायुधस्य वेछेव सागरस्य मद्-छेखेव दिग्गजस्य छतेव पादपस्य कुसुमोद्गतिरिव सुरभिमासस्य चन्द्रिकेव चन्द्रमसः कमिछनीव सरसस्तारकापिक्किरिव नभसो इंसमाछेव मानसस्य चन्द्रनवनराजिरिव मळयस्य फणामिणिशिखेव 20 शेषस्य भूषणमभूस्त्रिभुवनविस्मयजननी जननीव वनिताविश्रमाणां सकछान्तःपुरप्रधानभूता महिषी विद्यासवती नाम । एकदा च स तदावासगतस्तां चिन्तास्तिमितदृष्टिना शोकमूकेन परिजनेन परि-

वृतामाराद्वस्थितैश्च ध्यानानिमिषछोचनैः कञ्जुकिमिरुपास्यमानामन-तिदूरवर्तिनीभिश्चान्तःपुरवृद्धाभिराश्वास्यमानामविरलाशुविन्दुपातार्द्री-कृतदुकूलामनलंकृतां वामकरतलविनिहितमुखकमलामसंयताकुलाल-कां सुनिविडपर्यङ्किकोपविष्टां रुदतीं ददर्श । कृतप्रत्युत्थानां च तां तस्यामेव पर्यङ्किकायामुपवेदय स्वयं चोपविदयाविज्ञातबाष्पका-रणो भीतभीत इव करतछेन विगतवाष्पास्भःकणौ कुर्वन्कपोछौ भू-पालस्तामवादीत् । देवि किमर्थमन्तर्गतगुरुशोकभारमन्थरमशब्दं रुद्यते । प्रश्नन्ति हि मुक्ताफळजाळकमिव बाष्पबिन्दुनिकरमेतास्तव पक्ष्मपङ्कयः । किमर्थं च क्रशोदिर नालंकतासि । बालातप इव 10 रक्तारविन्दकोशयोः किमिति न पातितश्चरणयोरलक्तकरसः । कु-सुमशरसर:कलहंसकी कस्मात्पादपङ्कजस्पर्शेन नानुगृहीती म-णिन्पुरौ । किंनिमित्तमयमपगतमेखलाकलापमूको मध्यभागः । कि-मिति च हरिण इव हरिणलाञ्छने न लिखितः कृष्णागुरुपत्तमङ्गः प-योधरभारे । केन कारणेन तन्वीयं हरमुकुटचन्द्रलेखेव गङ्गास्रोत-15 सा न विभूषिता हारेण वरोरु शिरोधरा । किं वृथा वहसि विला-सिनि स्रवद्शुजललवधौतकुङ्कुमपत्रलतं कपोलयुगम् । इदं च को-मलाङ्गालिदलनिकरं रक्तोत्पलमिव करतलं किमिति कर्णपूरतामा-रोपितम्। इमां च केन हेतुना मानिनि धारयस्यनुपरचितगोरोच-नाबिन्द्रतिलकामसंयमितालिकनीं ललाटरेखाम् । अयं च ते बहुल-20 पक्षप्रदोष इव चन्द्रलेखाविरहितः करोति मे दृष्टिखेद्मतिबहुलित-मिरपटलान्धकारः कुसुमरहितः केशपाशः । प्रसीद् निवेद्य देवि दुःखनिमित्तम् । एते हिं पह्नविमव सरागं मम हृदयमाकम्पयन्ति तरलीकृतस्तनांशुकास्तवायताः श्वासमरुतः । कचिन्मयापराद्धम-

न्येन वा केनचिद्स्मद्रुपजीविना परिजनेन । अतिनिपुणमपि चिन्तयन्न परयामि खलु स्वलितमल्पमप्यात्मनस्वद्विषये । त्वदायत्तं हि मे जीवितं च राज्यं च । कथ्यतां सुन्दरि शुचः कारणम् । इत्येवमिन्धीयमाना विलासवती यदा न किचित्प्रतिवचः प्रतिपेदे तदा विवृद्धवाष्प-हेतुमस्याः परिजनमप्टच्छत् ।

अथ तस्यास्ताम्बूळकरङ्कवाहिनी सत्ततप्रसामा मकरिका नाम राजानमुवाच । देव कृतो देवादल्पमि परिस्खिळतम्। अभिमुखे च देवे का शक्तिः परिजनस्यान्यस्य वा कस्यचिद्पराद्धुम् । किं तु महाग्रह्यस्तेव विफळनरेन्द्रसमागमास्मील्यमस्या देव्याः संतापः । सुमहांश्च काळः संतप्यमानायाः । प्रथममि स्वामिनी दानवश्रीरिव 10 सत्ततिनित्तसुरता शयनस्नानभोजनभूषणपरिग्रहादिषु समुचितेव्विप दिवसव्यापारेषु कथं कथमि परिजनप्रयत्नात्रवर्त्यमाना सशोकेवासीत् । देवहृद्यपीडापरिजिहीर्षया न दर्शितवती विकारम् । अद्य सु चतुर्दशीति भगवन्तं महाकाळमर्चितुमितो गत्या तत्र महाभारते वाच्यमाने श्रुतमपुत्राणां किळ न सन्ति लोकाः श्रुभाः पुत्राक्रो नर- 15 कान्तायत इति पुन्त इति । एतच्छूत्वा भवनमागल परिजनेन सिश्र-रःप्रणाममभ्यर्थ्यमानापि नाहारमभिनन्दित न भूषणपरिग्रहमाचरित नोत्तरं प्रतिपद्यते केवळमविरल्याष्पविन्दुदुर्विनान्यकारितमुखी रोदिन्ति । एतदाकण्ये देवः प्रमाणम् । इल्लिथाय विरराम ।

विरतवचनायां तस्यां भूमिपालस्तूष्णीं मुहूर्तमिव स्थित्वा दीर्घमुष्णं 20 च निश्वस्य निजगाद । देवि किमत्र क्रियतां दैवायत्ते वस्तुनि । आति-मात्रमलं रुद्तिन । न वयमनुष्राद्याः प्रायो देवतानाम् । आत्मजपरि-ष्वङ्गामतास्वाद्मुखस्य नूनमभाजनमस्माकं हृदयम् । अन्यस्मि ज-

न्मिन न कृतमबदातं कर्म । जन्मान्तरकृतं हि कर्म फलमुपनयित पुरुषस्येह जन्मिन । न हि शक्यं दैवमन्यथा कर्तुमभियुक्तेनापि । यावन्मानुष्यके शक्यमुपपाद्यितुं तावत्सर्वमुपपाद्यताम् । अधिकां कुरु देवि गुरुषु भक्तिम् । द्विगुणासुपपादय देवतासु पूजाम् । ऋषिज-5 नसपर्यासु दर्शितादरा भव । परं हि दैवतमृषयः । यक्लेनाराधिता य-थासमीहितफछानामतिदुर्छभानामपि वराणां दातारो भवन्ति । श्रृयते हि । पुरा चण्डकौशिकप्रभावान्मगधेषु वृहद्रथो नाम राजा जना-र्दनस्य जेतारमतुल्रभुजबल्लमप्रतिरथं जरासंघं नाम तनयं लेभे। द्शरथश्च राजा परिणतवया विभाण्डकमहामुनिसुतस्यर्ष्यश्चकस्य 10 प्रसादान्नारायणसुजानिवाप्रतिहतानुद्धीनिवाक्षोभ्यानवाप चतुरः पु-त्रान् । अन्ये च राजर्षयस्तपोधनानाराध्य पुत्रदर्शनामृतास्वादसुख-भाजो वभूतुः । अमोघफळा हि महामुनिसेवा भवति । अहमपि खळु देवि कदा समुपारूढगर्भभरालसामापाण्डुमुखीमासन्नपूर्णचन्द्रोदया-मिव पौर्णमासीनिशां देवीं द्रक्ष्यामि । कदा मे तनयजन्ममहोत्सवान-15 न्द्निर्भरो हरिष्यति पूर्णपात्रं परिजनः । कदा हारिद्रवसनधारिणी स्रतसनाथोत्सङ्गा द्यौरिवोदितरविमण्डला सवालातपा मामानन्दयि-ष्यित देवी । कदा सर्वैषिधिपिञ्जरजटिलकेशो निहितरक्षाघृतिब-न्दुनि तालुनि विन्यस्तगौरसर्षपोन्मिश्रभूतिलेशो गोरोचनाचित्रकण्ठ-सूत्रप्रन्थिरुत्तानशयो दशनश्चन्यस्मिताननः पुत्रको जनयिष्यति मे 20 हृदयाह्वादम् । कदा गोरोचनाकपिळ्युतिरन्तःपुरिकाकरतळपरंप-रासंचार्यमाणमूर्तिरशेषजनवन्दितो मङ्गळप्रदीप इव मे शोकान्धका-रमुन्मूळियब्यति चक्षुषोः । कदा च क्षितिरेणुघूसरो मण्डियब्यति मम हृदयेन दृष्ट्या च सह परिश्रमन्भवनाङ्गणम् । कदा केसरि-

किशोरक इव संजातजानुचङ्कमणावस्थः संचरिष्यतीतस्ततः स्फ-टिकमणिभित्त्यन्तरितान्भवनमृगशावकाञ्जिघृश्चः । कदान्तःपुरनृपु-रनिनादसंगतान्गृहकलहंसकाननुसरन्कक्षान्तरप्रधावितः कनकमेखला-घण्टिकारवानुसारिणीमायासयिष्यति धात्रीम् । कदा कृष्णागुक्तपङ्क-खिखितमद्छेखाछंक्रतगण्डस्थछको सुखडिण्डिमध्वनिजनितप्रीति**रू**- 5 र्ध्वकरविप्रकीर्णचन्द्नचूर्णधूलिधूसरः कुञ्चिताङ्क्वालिशिखराङ्कृशाक-र्षणविध्वतिशराः करिष्यति मत्तगजराजलीलाक्रीडाः । कदा मात-श्चरणयुगलरागोपयुक्तरोपेण पिण्डालक्तकरसेन वृद्धकञ्चकिनां वि-डम्बयिष्यति मुखानि । कदा कुतूह्ळचञ्चळछोचनो मणिकुट्टिमेष्व-धोदत्तदृष्टिरनुसरिष्यति स्खळद्गतिरात्मनः प्रतिबिम्बानि । कदा नरे- 10 न्द्रसहस्रप्रसारितभुजयुगळाभिनन्द्यमानागमनो भूषणमणिमयूखळेखा-क्रळीकियमाणलोलदृष्टिरास्थानस्थितस्य मे पुरः पर्यटिष्यति सभान्तरेषु। इत्येतानि च मनोरथज्ञतानि चिन्तयतोन्तः संतप्यमानस्य प्रया-न्ति रजन्यः । मामपि दहसेवायमहर्निशमनल इवानपत्यतासमुद्भवः शोक: । ग्रुन्यमिव मे प्रतिभाति जगत् । अफलमिव पश्यामि 15 राज्यम् । अप्रतिविधेये तु विधातरि किं करोमि । तन्मुच्यतामयं देवि शोकानुबन्धः । आधीयतां धैर्ये धर्मे च धीः । धर्मपरायणानां हि सदा समीपसंचारिण्यः कल्याणसंपदो भवन्ति । इत्येवमभिधाय सिळळमादाय स्वयं करतळेनाभिनवपहवेनेव विकचकमळोपमान-माननमस्याः साश्रुळेखं नमार्ज । पुनः पुनश्च प्रियशतमधुराभिः 20 शोकापनोद्दिपुणाभिधर्मोपदेशगर्भाभिर्वाग्मिराश्वास्य सुचिरं स्थित्वा नरेन्द्रो निर्जगाम ।

निर्गते च तस्मिन्मन्दीभूतशोका विलासवती यथाकियमाणाभर-

णपरिग्रहादिकमुचितं दिवसव्यापारमन्वतिष्ठत् । ततः प्रभृति सु-तरां देवताराधनेषु ब्राह्मणपूजासु गुरुजनसमपर्यासु चादरवती ब-भूव। यद्यच किंचित्कुतश्चिच्छुश्राव गर्भतृष्णया तत्तत्सर्वे चकार। न महान्तमपि क्वेशमजीगणत् । अनवरतद्द्यमानगुग्गुळुबहुळधूपान्ध-कारितेषु चण्डिकागृहेषु धवलाम्बरशुचिमूर्तिरुपोषिता हरितकुशोप-च्छदेषु मुसलशयनेषु सुष्वाप । पुण्यसलिलपूर्णीर्विविधकुसुमफलो-पेतै: क्षीरतरूपहवलाञ्छनै: सर्वरत्नगर्भै: शातकुम्भकुम्भैर्गोकुलेषु वृद्धगोपवनिताकृतमङ्गळानां ळक्षणसंपन्नानां गवामधः सस्तौ । प्रति-दिवसमुत्थायोत्थाय सर्वरह्नोपेतानि हैमानि तिल्पात्राणि ब्राह्मणेभ्यो 10 ददौ । महानरेन्द्रछिखितमण्डल्लमध्यवर्तिनी विविधविलदानानन्दित-दिग्देवतानि बहुलपक्षचतुर्दशीनिशासु चतुष्पये स्नपनमङ्गलानि भेजे। सिद्धायतनानि कृतविचित्रदेवतोपयाचितकानि सिषेवे । दर्शितप्रस-यानि संनिधानमातृभवनानि जगाम । प्रसिद्धेषु नागकुलहृदेषु ममजा। अश्वत्थप्रभृतीनुपपादितपूजान्महावनस्पतीन्कृतप्रदक्षिणा ववन्दे । दो-15 लायमानमणिवलयेन पाणियुगलेन स्नाता स्वयमखण्डसिक्थसंपादितं रजतपात्रे परिगृहीतं वायसेभ्यो दध्योदनबलिमदात् । अपरिमितकु-सुमधूपविछेपापूपपछलपायसबलिलाजकलितामहरहरम्बादेवीसपर्यामात-स्वयमुपहृतपिण्डपात्रान्भक्तिप्रवणेन मनसा सिद्धादे-शात्रप्रक्षपणकान्पप्रच्छ । विप्रक्षिकादेशवचनानि बहु मेने । नि-20 मित्तज्ञानुपचचार शकुनज्ञानविदामाद्रमद्रीयत् । अनेकवृद्ध-प्रंपरागमागतानि रहस्यान्यङ्गीचकार । दर्शनागतं द्विजजनमात्म-जदर्शनोत्सुका वेदश्रुतीरकारयत् । अनवरतवाच्यमानाः पुण्य-कथा: शुश्राव । गोरोचनालिखितभूर्जपत्तरार्भान्मन्त्रकरण्डकातुवाह । रक्षाप्रतिसरोपेतान्योषधिसूत्राणि ववन्थ । परिजनोपि चास्याः सततसु-पश्चसै निर्जगाम तन्निमित्तानि च जप्राह् । शिवाभ्यो मांसविर्णिण्डम-तुदिनं निशि समुत्ससर्ज । स्वप्रदर्शनाश्चर्याण्याचार्याणामाचचक्षे । चत्वरेषु शिववरिसुपजहार ।

एवं च गच्छति काले कदाचिद्राजा क्षीणभूयिष्टायां रजन्याम- 5 ल्पशेषपाण्डुतारके जरत्पारापतपक्षधूम्रे नभिस स्वप्ने सितप्रासाद्शि-खरस्थिताया विलासवलाः करिण्या इव विसवलयमानने सकल-कलापरिपूर्णमण्डलं शशिनं प्रविशन्तमद्राक्षीत् । प्रबुद्धश्चोत्थाय हर्ष-विकासस्फीततरेण चक्षुषा धवलीकृतवासभवनस्तस्मिन्नेव क्षणे स-माहूय शुकनासाय तं स्वप्नमकथयत् । स तं समुपजातहर्षः प्रत्यु- 10 वाच । देव संपन्नाः सुचिरादस्माकं प्रजानां च मनोरथाः । कतिप-वैरेवाहोभिरसंदेहमनुभवति स्वामी सुतमुखकमलावलोकनसुखम् । अद्य खलु मयापि निशि स्वप्ने धौतसकलवाससा शान्तमूर्तिना दिव्याकृतिना द्विजेन विकचं चन्द्रकलावदातदलशतमालोलकेसरसह-स्रजटांळं मकरन्द्बिन्दुसीकरवर्षि पुण्डरीकमुत्सङ्गे देव्या मनोरमा- 15 या निहितं दृष्टम् । आवेदयन्ति हि प्रसासन्नमानन्द्मप्रपातीनि शुभानि निमित्तानि । किं चान्यत्प्रियतरमधिकमानन्दकारणमतो भविष्यति । अवितथफलाश्च प्रायो निशावसानसमयदृष्टा भवन्ति स्वप्नाः । सर्वथा नचिरेण मान्धातारमिव धौरेयं सर्वराजर्षीणां सुवनानन्दहेतुमात्मजं जनयिष्यति देवी । शर्कालकमिलनीवाभिनवकमलोद्गमेन गन्ध- 20 गजमाह्नाद्यिष्यति देवम् । येनेयं दिग्गजमद्छेखेवाविच्छिन्नसंताना श्चितिभारघारणोचिता भविष्यति कुळसंततिः स्वामिनः । इलेवम-भिद्धानमेव तं करेण गृहीत्वा नरेन्द्रः प्रविद्याभ्यन्तर्मुभाभ्यामपि

ताभ्यां स्वप्नाभ्यां विलासवतीमानन्दयांचकार ।

कितपयिद्वसापगमे च देवताप्रसादात्सरसीमिव प्रतिमाशशी विवेश गर्भो विलासवतीम् । येन नन्दनवनराजिरिव पारिजातेन म- धुमुद्दनवश्चःस्थळीव कौस्तुभमणिना सा सुतरामराजत । दर्पणश्ची- इति गर्भच्छलेन संकान्तमविनपाळप्रतिविम्बमुवाह । शनैः शनैश्च प्रतिदिनमुपचीयमानगर्भा निर्भरपरिपीतसागरसिळलभरमन्थरेव मेघ- माला मन्दं मन्दं संचचार । मुहुर्मुहुरतुबद्धविजृम्भिकमाजिक्षितलोचना सालसं निशश्वास । तथावस्थां तामहरहः स्वयमनेकरसवाञ्चितपानमोजनां प्रावृषिमिव श्यामायमानपयोधरमुखीं केतकीमिर्व गर्भ- 10 च्छविपाण्डुरामालोक्येक्षितकुशलः परिजनो विज्ञातवान् ।

अथ तस्याः सर्वपरिजनप्रधानमूता सदा राजकुळसंवासच्युरा सदा च राजसंनिकर्षप्रगल्मा सर्वमङ्गळकुशळा कुळवर्धना नाम महत्तरिका प्रशस्ते दिवसे प्रदोषवेळायामभ्यन्तरास्थानमण्डपगतं गन्धतैळावसेकज्बळितदीपिकासहस्रपरिवारमुडुनिकरमध्यवर्तिनिमव पौण15 मासीशशिनमुरगराजफणमणिसहस्रान्तराळस्थितिमव नारायणं मूर्यावसिक्तैः परिमितैः प्रधाननरेन्द्रैः परिवृतमनितृद्रावस्थितपरिजनमनन्तरमुज्जङ्गवेत्रासनोपविष्टेन धौतधवळाम्बरपरिधानेनानुत्वणवेषेण जळिनिधनेवागाधगाम्भीर्येण समुपारूढविश्रम्मनिर्भरास्तास्ताः कथाः शुकनासेन
सह कुर्वाणं मूमिपाळमुपसृत्य रहः कर्णमूळे विदितं विळासवतीगर्भवृ20 त्तान्तमकार्षीत्।

तेन तु तस्या वचनेनाश्रुतपूर्वेणासंभाव्येनामृतरसेनेव सिक्तसर्वा-इस्य सद्यः प्ररूढरोमाङ्कुरनिकरकण्टकिततनोरानन्दरसेन विद्वर्छी-क्रियमाणस्य स्मितविकसितकपोलस्थलस्य परिपूरितहृदयातिरिक्तं हर्षमिव दशनांशुवितानच्छलेन विकिरतो राज्ञः शुकनासमुखे लो-लतारकमानन्द्जलबिन्दुक्तित्रपक्ष्ममालं तत्क्षणं पपात चक्षः । अ-नाळोकितपूर्वे तु हर्षप्रकर्षमभिसमीक्ष्य भूपतेः कुळवर्धनां च स्मित-विकसितमुखीमागतां दृष्ट्वा तस्य चार्थस्य सततं मनसि विपरिवर्त-मानत्वाद्विद्तवृत्तान्तोपि तत्कालोचितमपरमतिमहतो हर्षस्य कार- 5 णमपद्यञ्ज्ञुकनासः स्वयमुत्प्रेक्ष्य समुत्सर्पितासनः समीपतरमुपसृत्य नातिप्रकाशमावभाषे । देव किमस्ति किंचित्तस्मिन्स्वप्रदर्शने सलम् । अत्यन्तमुत्फुङ्छोचना हि कुछवर्धना दृश्यते । देवस्यापीदं प्रियवच-नअवणकुत्हळादिव अवणम्ळमुपसर्पदुपरचयदिव नीळकुवळयकर्ण-पूरशोभामानन्दजलपरिप्रतं तरलतारकं विकसदावेदयति महत्प्रहर्ष- 10 कारणमीक्षणयुगलम् । उपाक्त्डमहोत्सवश्रवणकुतृहलमुत्सुकोत्सुकं क्वाम्यति मे मनः । तदावेदयतु देवः किमिदम् । इत्युक्तवति तस्मि-त्राजा विह्स्यात्रवीत् । यदि सत्यमनया यथा कथितं तथा सर्वमवि-तथं स्वप्नदर्शनम् । अहं तु न श्रद्दधे । कुतोस्माकिमयती भाग्यसंपत् । अभाजनं हि वयमीदृशानां प्रियवचनश्रवणानाम् । अवितथवादिनी- 15 मप्यहं कुलवर्धनामेवंविधानां कल्याणानामसंभावितमात्मानं मन्य-मानो विपरीतामिवाद्य पद्यामि । तदुत्तिष्ठ स्वयमेव गत्वा किमत्र सलमिति देवीं पृष्ट्वा ज्ञास्यामि । इलमिधाय विसर्ज्य सकलनरेन्द्र-लोकमुन्मुच्य स्वाङ्गेभ्यो भूषणानि कुलवर्धनायै दत्त्वा तया च दत्त-प्रसादानन्तरमवनितलाऋष्टिललाटलेखया शिरःप्रणामेनाभ्यर्चितः सह- 20 शकनासेनोत्थाय हर्षविशेषनिर्भरेण त्वर्यमाणो मनसा पवनचितनी-लकुवलयदललीलाविडम्बकेन दक्षिणेनाक्ष्णा परिस्फुरताभिनन्द्यमा-नस्तत्काळसेवासमुचितेन विरळविरळेन परिजनेनानुगम्यमानः पुर:-

संसर्पिणीनामनिळ्ळोळस्थूळज्ञिखानां प्रदीपिकानामाळोकेन समुत्सा-र्यमाणकक्षान्तरतिमिरसंहतिरन्तःपुरमयासीत् ।

तत्र च सुकृतरक्षासंविधाने नवसुधानुलेपनधवलिते प्रज्वलितम-ङ्गळप्रदीपे पूर्णकलशाधिष्ठितद्वारपक्षके प्रत्यमलिखितमङ्गल्यालेख्यो-ज्ज्विलतभित्तिभागमनोहारिण्युपरचितसितविताने वितानपर्यन्तावबद्ध-मुक्तागुणे मणिप्रदीपप्रहततिमिरे वासभवने भूतिलिखितपस्रलताकृत-शिरोभागविन्यसाधवलनिद्रामङ्गलकलशमाबद्धविवि-**रक्षापरिक्षेपं** धौषधिमूळयन्त्रपवित्रमवस्थापितरक्षाशक्तिवळयमितस्ततोविप्रकीर्णगौर-सर्षपमवलम्बितबालयोक्त्रप्रथितलेलिपपलपत्त्रमासक्तहरितारिष्टपल्लव-10 मुचुङ्गपादपीठप्रतिष्ठितमिन्दुदीधितिधवलप्रच्छद्पटमचलराजशिलातल-गर्भोचितं शयनतलमधिशयानां कनकपात्रपरिगृहीतै-र्विच्छिन्नविरलावस्थितद्धिलवैर्जलत्रंगतरलसितशालिसिक्थनिकरैरप्र-थितकुसुमाञ्जलिसनाथैः पूर्णभाजनैरखण्डिताननमत्स्यपटलैश्च प्र-त्यप्रपिशितपिण्डमिश्रैरविच्छिन्नसिळिठधारानुगम्यमानमार्गैः 15 प्रज्वलितैश्च शीतलप्रदीपैगीरोचनामिश्रगौरसर्षपैश्च सलिलाञ्जलि-भिश्राचारकुशलेनान्तःपुरजरतीजनेन क्रियमाणावतरणकमङ्गलां ध-वलाम्बरविविक्तवेषेण प्रमुद्तिन प्रस्तुतमङ्गल्यप्रायालापेन परिज-नेनोपास्यमानामुपारूढगर्भतयान्तर्गत<u>कु</u>लशैलामिव क्षितिं सलिल-निमग्नेरावतामिव मन्दाकिनीं गुहागतसिंहामिव गिरिराजमेखलां ज-20 लघरपटलान्तरितदिनकरामिव दिनसश्चियमुद्यगिरितिरोहितशक्ति-मण्डलामिव विभावरीमभ्यणेब्रह्मकमलविनिर्गमामिव नारायणनाभि-मासन्नागस्योदयामिव दक्षिणाशां फेनावृतामृतकलशामिव क्षीरो-द्वेळां गोरोचनाचित्रितद्शमनुपहतमतिधवळं दुकूळयुगळं वसानां विळासवतीं दद्शे । ससंभ्रमपरिजनप्रसारितकरतळावळम्बनावप्रम्भेन वामजानुविन्यस्तह्स्तपळ्ळां प्रचिळतभूषणमणिरवमुखरमुत्तिछन्तीं वि-ळासवतीमळमळमत्यादरेण देवि नोत्थातव्यमित्यभिष्याय सह तया त-स्मिन्नेव शयनीये पाथिवः समुपाविशत्। प्रमृष्टचामीकरचारुपादे थव-ळोपच्ळदे चासन्ने शयनान्तरे शुक्रनासोपि न्यपीदत्।

अथ तामुपारूढगर्भामालोक्य हर्षभरमन्थरेण मनसा प्रस्तुतप-रिहासो राजा देवि शुकनासः पृच्छिति यदाह कुलवर्धना किमिप तिकं तथैव इत्युवाच । अथाव्यक्तस्मितच्छुरितकपोछाधरछोचना ळजाया दशनांशुजाळकव्याजेनांशुकेनेव मुखमाच्छादयन्ती विळास-वती तत्क्षणमधोमुखी तस्थौ । पुनः पुनश्चानुबध्यमाना किं माम- 10 तिमात्रं त्रपापरवशां करोषि नाहं किंचिद्पि वेद्यि इत्यसिद्धाना तिर्यग्विततारकेण चक्षुषावनतमुखी राजानं साभ्यस्यमिवापद्यत्। अपरिस्फुटहासज्योत्स्नाविशदेन मुखशशिना भूभुजां पतिरेनां भूयो बभाषे । सुतनु यदि मदीयेन वचसा तब त्रपा वितन्यते तद्यमहं स्थितो निभृतम् । अस्य तु किं प्रतिविधास्यसि विघटमानद्वकोश- 15 विशद्चम्पकद्युतेः सवर्णतया परिमळानुमीयमानस्य कुङ्कमरागस्य पा-ण्डुरतामापद्यमानस्यानयोश्च गर्भसंभवामृतावसेकनिर्वाप्यमानहृद्य-शोकानलप्रमवं धूममिव वमतोर्गृहीतनीलोत्पलयोरिव चक्रवाकयो-स्तमालपञ्जवलाञ्चितमुखयोरिव कनककलशयोः सक्वदिवालिखित-कृष्णागुरुपङ्कपत्त्रछतयोः इयामायमानचूचुकयोः पयोधरयोरस्य 20 च प्रतिदिनमतिगाढतरतामापद्यमानेन काञ्चीकलापेन दूयमानस्य नइयत्त्रिविळेखावळयस्य क्रशिमानमुज्झतो मध्यभागस्य । इस्रेवं ब्रुवाणमवनिपालमन्तर्भुखविनिगूढहासः ग्रुकनासो देव किमायास-

यसि देवीसियमनया कथयापि छज्जते त्यज कुछवर्धनाकथितवा-त्तीसंबद्धमालापमित्यत्रवीत् । एवंविधाभिश्च नर्मप्रायाभिः कथाभिः सुचिरं स्थित्वा शुक्रनासः स्वभवनमयासीत् । नरेन्द्रोपि तस्मिन्नेव वासगृहे तया सह तां निज्ञामत्यवाहयत् ।

5 ततः क्रमेण यथासमीहितगर्भदोहदसंपादनप्रमुदिता पूर्णे प्रसवसम-ये पुण्येहन्यनवरतगलन्नाडिकाकलितकालकलैबेहिरागृहीतच्छायैर्गण-कैर्गृहीते लग्ने प्रशस्तायां वेलायामिरंमद्मिव जलधरमाला सकललो-कहृद्यानन्दकारिणं विलासवती सुतमसूत । तस्मिआते सरभस-मितस्ततः प्रधावितस्य परिजनस्य चरणशतसंक्षोभचळितक्षितितलो 10 भूपालाभिमुखप्रसृतस्वलद्गतिविकलकञ्चुकिसहस्रो जनसंमर्दनिष्पिष्य-माणपतितकुञ्जवामनिकरातगणो विस्फार्यमाणान्तःपुरजनाभरणझं-कारमनोहरः पूर्णपात्राहरणविल्रुप्यमानवसनभूषणः संक्षोभितनगरो राजकुले दिष्टिवृद्धिसंभ्रमोतिमहानभूत् । अनन्तरं च मन्दरमध्यमा-नजलिघोषगम्भीरदुन्दुभिष्वानपुरःसरेण प्रहतमृदुमृदङ्गराङ्ककाहला-15 नकनिवहनिनादिनभेरेण मङ्गळपटहपटुरवसंविधितेनानेकजनसहस्रक-छकछबहुछेन त्रिभुवनमापूरयतोत्सवकोछाह्छेन ससामन्ताः सान्तः**-**पुरा: सप्रकृतयः सराजलोकाः सवेदयायुवतयः सवालवृद्धा नतृ-तुरागोपालमुन्मत्ता इव हर्पनिर्भराः प्रजाः । प्रतिदिनमवर्धत चन्द्रो-द्येनेव जलिधः कलकलमुखरो राजसूनोर्जन्ममहोत्सवः।

पार्थिवस्तु तनयाननदर्शनोत्सवहृतहृदयोपि दिवसवशेन मौहूर्ति-कगणोपिद्धे प्रशस्ते मुहूर्ते निवारितिनिखिलपरिजनः शुकनास-द्वितीयो मणिमयमङ्गलकलशगुगलाश्चन्येनासक्तवहुपुत्रिकालंकृतेन विविधनवपह्नवानवहृनिरन्तरानिचितेन संनिहितकनकमयहलमुसल्सु-

विरलप्रथितसितकुसुमामिश्रदृर्वोप्रवालमालालंकृतेनावलम्बितावि-कल्रव्याच्चर्मणा वन्द्नमालान्तरालघटितघण्टागणेन द्वारदेशेन वि-राजमान्मुभयतश्च द्वारपक्षकयोर्मर्यादानिपुणेन गोमयमयीभिरुत्ता-नविनिहितवराटकदन्तुराभिरन्तरान्तराबद्धविविधवर्णरागरुचिरकूर्पास-कुसुमळेशळाञ्ळिताभिः कुसुम्भकेसरळवान्हेषळोहिताभिर्ळेखाभिरा- 5 **ळिखितस्वस्तिकभक्तिजाळमुपरचयता** हरिद्राद्रवविच्छरणपरिपिञ्ज-राम्बरधारिणीं भगवतीं षष्टीदेवीं कुर्वता विकचपक्षपुटविकटशिख-ण्डिपृष्ठमण्डलाधिरूढमालोललोहितपटघटितपताकमुहसितशक्तिदण्डप्र-चण्डं कार्तिकेयं संघटयता विन्यस्तालक्तकपटलपाटलमध्यभागौ सू-कुङ्कुमपङ्कपिञ्जरीकृतामूर्ध्वप्रोतकनकमययव- 10 र्याचन्द्रमसावाबञ्जता निकरकण्टिकतामाविरललप्रगौरसिद्धार्थकप्रकरतया काञ्चनरसखचि तामिव मृन्मयगुटिकाकदम्बमालां विन्यस्यता चन्दनजलधव-छितेषु मित्तिशिखरभागेषु पश्चरागविचित्रचेछचीरकछापचिह्नामा-पीतिपष्टपङ्काङ्कितां वर्धमानपरंपरामन्यानि च प्रसवगृहमण्डनम-संपादयता पुरंभ्रिवर्गेण समधिष्ठितमुपद्वारसंयतवि- 15 ङ्गलानि विधगन्धकुसुममालालंकृतजरच्छागमखिलत्रीहिमध्यावस्थापितार्थेवृद्धा-ध्यासितशयनशिरोभागमनवरतद्द्यमानाज्यमिश्रभुजगनिर्मोकमेषविषा-णक्षोद्मनळद्रुष्यमाणारिष्टतरुपछ्वोहसितरक्षाधूमगन्धमध्ययनमुखरद्वि-जगणविप्रकीर्थमाणशान्त्युद्कलवमभिनवलिखितमातृपटपूजाव्यप्रधात्री-जनमनेकवृद्धाङ्गनारव्यसूतिकामङ्गळगीतिकामनोहरमुपपाद्यमानस्वस्त्य- 20 यनं क्रियमाणशिशुरक्षाबलिविधानमाबध्यमानधवलकुसुमदामशत-मविच्छिन्नपट्यमाननारायणनामसहस्रममछहाटकयष्टिप्रतिष्ठापितैरन्तः-ग्रमशतानीव निश्चलशिखैध्यीयद्भिभङ्गलप्रदीपैरुद्भासितमुत्वातासिलता-

सनाथपाणिभिः सर्वतो रक्षापुरुषैः परिवृतं सृतिकागृहमपश्यत् । अम्भः पावकं च स्पृष्ट्रा विवेश ।

प्रविदय च प्रसवपरीक्षामपाण्डुमूर्तेहत्सङ्गगतं विलासवत्याः स्व-प्रभासमुद्योपहर्तगर्भगृहप्रदीपप्रभमपरित्यक्तगर्भरागत्वादुद्यपरिपाट-5 लमण्डलमिव सवितारमपरसंध्यालोहितबिम्बमिव चन्द्रमसमनुपजा-कल्पतरुपछ्रवसुत्फुछमिव रक्तारविन्दराशिमवनिद-तकाठिन्यमिव र्शनावतीर्णमिव लोहिताङ्गं विद्रुमिकसलयदलैरिव बालातपच्छेदैरिव पद्मरागरिकमिरिव रचितावयवमनभिन्यक्तमुखपञ्चकमिव सुरवनिताकरपरिश्रष्टमिवामरपतिकुमारकमुत्तप्तकल्याणकार्त-10 स्वरभास्वरया स्वदेहप्रभया पूरयन्तमिव वासभवनमुद्धासमानैः सह-जभूषणैरित्र महापुरुषलक्षणैरुपेतमागामिकालपालनप्रहृष्टयेव श्रिया-समालिङ्गितमाल्हाद्हेतुमात्मजं दद्शे । विगतिनमेषनिश्चलपक्ष्मणा सु-हुर्मुहुः प्रमृष्टसंघटितानन्दबाष्पपटळ्युततारकेण दूरविस्फारितेन स्नि-ग्धेन चक्षुषा पिनन्निवालपन्निव स्पृशन्निव मनोरथसहस्रपाप्तदर्शनं 15 सस्पृह्मीक्ष्माणस्तनयाननं मुमुदे । कृतकृत्यं चात्मानं मेने । समृद्ध-मनोरथः शुकनासस्तु शनैः शनैरङ्गप्रसङ्गान्यस्य निरूपयन्प्रीति-विस्तारितले। चनो भूमिपालमवादीत् । देव पश्य पश्यास्य कुमारस्य गर्भसंपीडनवशाद्परिस्फुटावयवशोभस्यापि माहात्म्यमाविभीवयन्ति चक्रवर्तिचिह्नानि । तथा हि अस्य संध्यांग्रुरक्तवालशशिकलाकारे 20 छछाटपट्टे निछननालभङ्गतन्तुतन्वीयमूर्णा परिस्फुरति । एतद्विकच-पुण्डरीकधवलं कर्णान्तायतं मुहुर्मुहुरुन्मिषितैर्धवलयतीव वासभव-नमराळपक्ष्म छोचनयुगळम् । विजृम्भमाणकमळकोशपरिमळमनोहर-मियमस्य सहजमाननामोद्माजिञ्जतीव दूरायता कनकलेखेव ना- सिका । रक्तोत्पलकलिकाकारमुद्धहतीय चास्याधररुचकम् । रक्तो-त्पलकलिकालोहिततलौ भगवतो विष्टरश्रवस इव शङ्खचकचिह्नौ प्र-शस्तलेखालाव्छितौ करौ । अभिनवकल्पतरुपलवकोमलं लेखामयै-र्ध्वजरथतुरगातपत्रकमलैरलंकृतमनेकनरेन्द्रसहस्रचृडामणिचक्रचुम्बनो-चितं चरणयुगलम् । एष च दुन्दुभेरिवातिगम्भीरः स्वरयोगोस्य इ रुद्तः श्रूयते ।

इसेवं कथयसेव तस्मिन्ससंभ्रमापसृतेन राजलोकेन द्वारि स्थितेन दत्तमार्गस्विरितगतिरागस प्रहर्षोद्गमपुलकितततुः स्फारीभवलोचनो मङ्गलनामा प्रहृष्टवदनः पुरुषः पादयोः प्रणम्य राजानं व्यजिल्लपत्। देव दिष्ट्या वर्धसे। प्रतिहतास्ते शत्रवः। चिरं जीव। जय च पृथिवीम्। 10 त्वत्यसादादत्रभवतः शुकनासस्यापि ज्येष्ठायां ब्राह्मण्यां मनोरमाभि-धानायां राम इव रेणुकायां तनयो जातः। श्रुत्वा देवः प्रमाणमिति।

अथ नृपितरसृतवृष्टिप्रतिममाकण्यं तद्वचनं प्रीतिविस्फारिताक्षः प्रस्ववद्त् । अहो कल्याणपरंपरा । सत्योयं जनप्रवादो यद्विपद्विपदं संपरसंपदमनुवध्नातीति । सर्वथा समानसुखदुःखतां दर्शयता विधिनापि 15 भवतेव वयमनुवर्तिताः । इत्यभिधाय प्रीतिविकसितमुखः सरभसमा- लिङ्गय विद्यस्तम्वयभेव शुकनासस्योत्तरीयं पूर्णपात्रं जहार । तस्मै च प्रीतमनाः प्रियवचनश्रवणानुरूपं पुरुषायापरिमितं पारितोषिकमा- दिदेश । उत्थाय च तथैव तेन चरणविकुट्टनकणितनृपुरसहस्रमुख-रितदिगन्तरेण सरभसोत्क्षेपचलितमणिवलयावलीवाचालितभुजलते 20 नोध्वींकृतैरुत्तानतलैः करपुटैरनिल्लुलितामाकाशकमलिनीमिव दर्श-यता पर्यस्तमृदितकणपद्धवेन परस्पराङ्गदकोटिसंघट्टदप्रपातितोत्तरी-यांशुकेन श्रमजल्योताङ्गरागरिजतनवीनवाससा किंचिदवाशिष्टतमा-

लपत्तेण विलसद्वारविलासिनीहसितैकन्निद्रकैरववनानुकारं प्रथयता सरभसवलानस्वल्लेल्हारलतास्मालितकुचस्थलेन सिन्द्रितिलकलुलितालकलेलेन विप्रकीणिपष्टातकपांकुपुआपिश्वरितकेशपाशेन प्रनृत्तकलमूककुल्जिकरातवामनवधिरजल्जनपुर:सरेणोत्तरीयांकुकग्रीवावद्धाक्रिक्टविल्लिक्क्यकुकिकद्म्बकेन वीणावेणुमुरजकांस्यताललयानुगतेन कलमधुरमुद्गायता हर्षनिर्भरतया मत्तेनेवोन्मत्तेनेव प्रहगृहीतेनेव
व्यपगतवाच्यावाच्यविवेकेन नृत्तकीलाप्रसक्तेनान्तःपुरिकाजनेन प्रचलमणिकुण्ललाह्तकपोलिमित्ता च विष्णुंमानकर्णोत्पलेनाधोविगलितविलालशेखरेण दोलायमानवैकक्षककुसुममालेन निर्दयप्रहतभेरीसृदङ्गग्रिक्वपटहिनादानुगतकाहलाशङ्करवजनितरभसेन चरणसंनिपातैर्दारयतेव वसुधां राजपरिजनेन प्रवृत्तनृत्तेन च चारणगणेन विविधमुखवाचक्रतकोलाहलेन पठता गायता चानुगम्यमानः शुकनासभवनं गत्वा
द्विगुणतरमुत्सवमकारयत्।

अतिकान्ते च षष्टीजागरे प्राप्ते दशमेहिन पुण्ये मुहूर्ते गाः सु15 वर्णे च कोटिशो ब्राह्मणसात्कृत्वा मातुरस्य मया परिपूर्णमण्डलश्चन्द्रः स्वप्ते मुखकमलमाविशन्दृष्ट इति स्वप्नानुरूपमेव राजा स्वस्नोश्चन्द्रापीड इति नाम चकार । अपरेद्युः शुकनासोपि कृत्वा ब्राह्मणोचिताः सकलाः क्रिया राजानुमतमात्मजस्य विप्रजनोचितं वैशम्पायन इति नाम चके । क्रमेण कृतचूडाकरणादिवालक्रियाकलापस्य शै20 शवमतिचकाम चन्द्रापीडस्य ।

तारापीडः क्रीडाव्यासङ्गविघातार्थे बहिनेगराद्नुसिप्रमर्धकोश-मात्रायाममतिमहता तुहिनगिरिशिखरमाळानुकारिणा सुधाधवळेन प्राकारमण्डळेन परिवृतमनुप्राकारमाहितेन महता परिखावळयेन प- रिवेष्टितमतिद्दढकपाटसंपुटमुद्धाटितैकद्वारप्रवेशमेकान्तोपरचिततुरंगवा-ह्याछीविभागमधःकल्पितव्यायामशालममरागाराकारं विद्यामन्दिरमका-रयत् । सर्वविद्याचार्याणां च संग्रहे यब्रमतिमहान्तमन्वतिष्ठत् ।

तत्रस्थं च तं केसरिकिशोरकिमव पश्चरगतं कृत्वा प्रतिषिद्धनि-र्गममाचार्यकुलपुत्रप्रायपरिजनपरिवारमपनीताशेषशिशुजनकीडाञ्यास- ⁵ क्षमनन्यमनसमाखिलविद्योपादानार्थमाचार्येभ्यश्चन्द्रापीढं शोभने दिवसे वैशम्पायनद्वितीयमर्पयांवभूव । प्रतिदिनं चोत्थायोत्थाय सह वि-लासवत्या विरलपरिजनस्तत्रैव गत्वैनमालोकयामास राजा ।

चन्द्रापिडोप्यतन्यहृद्यतया तथा नियन्तितो राज्ञाचिरेणैव काले-न यथास्वमात्मकौशलं प्रकटयद्भिः पात्रवशादुपजातोत्साहैराचार्येरुप- 10 दिद्यमानाः सर्वा विद्या जम्राह । मणिद्र्पण इवातिनिर्मले तस्मिन्सं-चक्राम सकलः कलाकलापः । तथा हि पदे वाक्ये प्रमाणे धर्मशास्त्रे राजनीतिषु व्यायामविद्यासु चापचक्रचर्मकृपाणशक्तितोमरपरशुग-दाप्रभृतिषु सर्वेष्वायुधविशेषेषु रथचर्यासु गजपृष्ठेषु तुरंगमेषु वीणा-वेणुमुरजकांस्यतालदर्दुरपुटप्रभृतिषु वाद्येषु भरतादिप्रणीतेषु नृत्तशा- 15 स्त्रेषु नारदीयप्रभृतिषु गान्धवंवेदविशेषेषु इस्तिशक्षायां तुरगवयो-ज्ञाने पुरुषलक्षणेषु चित्रकर्मणि पत्तच्छेचे पुस्तकव्यापारे लेल्यकर्मणि सर्वासु द्यतकलासु गन्धवंशास्त्रेषु शक्तनिहतज्ञाने प्रह्माणिते रत्नपरी-क्षासु दारुकर्मणि दन्तव्यापारे वास्तुविद्यास्वायुवंदे यन्त्रप्रयोगे विषा-पहरणे सुरुक्तोपभेदे तरणे लक्क्षने प्रतिष्वारोहणे रतितन्त्रेष्विनद्रजाले 20 कथासु नाटकेष्वाख्यायिकासु काव्येषु महाभारतपुराणेतिहासरामाय-णेषु सर्विलिपेषु सर्वदेशभाषासु सर्वसंज्ञासु सर्वशिल्पेषु छन्दःस्वन्थे-ष्विप कलाविशेषेषु परं कौशलमवाप । सहजा चास्याजस्रमभ्यस्यतो वृकोदरस्येव शैशव एवाविर्भृत्व सर्वलोकविस्मयजननी महाप्राणता । यद्दच्छ्या क्रीडताप्यनेन करत्तलावलिन्वितकर्णपह्नवावनताङ्गाः सिंहिकिशोरकक्रमाक्रान्ता इव गजकलभकाश्वलितुमपि न शेकुः । एकैकेन क्रपाणप्रहारेण वाल 5 एव तालतरून्मृणालदण्डानिव लुलाव । सकलराजन्यवंशवनदावाललस्य परशुरामस्येवास्य नाराचाः शिखरिशिलातलिमदो वभूतुः । दशपुरुषसंवाहनयोग्येन चायोदण्डेन श्रममकरोत् । क्रते च महाप्राणतायाः सर्वाभिरन्याभिः कलाभिरतुचकार तं वैशम्पायतः । चन्द्रापीडस्य तु सकलकलाकलापपरिचयबहुमानेन शुक्रना10 सगौरवेण सह्पांशुक्रीडनतया सहसंवृद्धतया च सर्वविश्रम्भस्थानं द्वितीयमिव हृदयं वैशम्पायनः परं मित्रमासीत् । निमेषमपि तेन विना स्थानुमेकाकी न शशाक । वैशम्पायनोपि तमुष्णकरिमव वासरोनुगच्छन्न क्षणमि विरह्यांचकार ।

एवं तस्य सर्वविद्यापिरचयभाचरतश्चन्द्रापीडस्य त्रिभुवनविछोभ15 नीयोम्तरस इव सागरस्य सकळ्छोकहृद्यानन्दजननश्चन्द्रोद्य इव प्रदोषस्य बहुविधरागविकारभङ्कुरः सुरधनुःकळाप इव जळधरसमयस्य मकरध्वजायुधभूतः कुसुमप्रसव इव कल्पपाद्पस्याभिनवाभिव्यव्यमानरागरमणीयः सूर्योद्य इव कमळवनस्य विविधळास्यविळासयोग्यः कळाप इव शिखण्डिनो यौवनारम्भः प्रादुर्भवत्रमणीय20 स्यापि द्विगुणां रमणीयतां पुपोष । ळ्व्धावसरो नवसेवक इव निकटीबभूवास्य मन्मथः । ळ्व्स्म्या सह वितस्तार वक्षःस्थळम् । बन्धुजनमनोरथैः सहापूर्यतोष्ठदण्डद्वयम् । अरिजनेन सह तिनमानमभजत
मध्यभागः । लागेन सह प्रथिमानमाततान नितम्बभागः। प्रतापेन

सहारुरोह रोमराजिः । अहितकलत्रालकलताभिः सह प्रलम्बतामु-पययौ भुजयुगलम् । चिरितेन सह धवलतामभजत लोचनयुगलम् । आज्ञया सह गुरुर्वभूव भुजिशिखरदेशः । स्वरेण सह गम्भीरतामा-जगाम हृदयम् ।

एवं च क्रमेण समारूढयौवनारम्भं परिसमाप्तसकळकळाविज्ञान- 5 मधीताशेषविद्यं चावगम्यानुमोदितमाचार्येश्चन्द्रापीडमानेतुं राजा बला-धिकृतं बलाह्कनामानमाहूय बहुतुरगबलपदातिपरिवृतमितप्रशस्तेहनि प्राहिणोत् । स गत्वा विद्यागृहं द्वाःस्थैः समावेदितः प्रविदय क्षिति-तलाविलम्बतचूडामणिना शिरसा प्रणम्य स्वभूमिसमुचिते राजस-मीप इव सविनयमासने राजपुत्रानुमतो न्यपीदत् । स्थित्वा च मुहू- 10 र्तमात्रं बलाह्कश्चन्द्रापीडमुपसृत्य दर्शितविनयो व्यजिज्ञपत् । कु-मार महाराजः समाज्ञापयति । पूर्णा नो मनोरथाः । अधीतानि शास्त्राणि । शिक्षिताः सकलाः कलाः । गतोसि सर्वास्वायुधविद्यासु परां प्रतिष्ठाम् । अनुमतोसि निर्गमाय विद्यागृहात्सर्वाचार्यैः । उपगृहीतशिक्षं गन्धगजकुमारकमिव वारिबन्धाद्विनिर्गतमवगतसक- 15 ळकळाकळापं पौर्णमासीशशिनमिव नवोद्गतं पश्यतु त्वां जनः। ब्र-जन्तु सफलतामतिचिरदर्शनोत्कण्ठितानि लोकलोचनानि । दर्शनं प्रति ते समुत्सुकान्यतीव सर्वाण्यन्तःपुराणि । अयमत्रभवतो दृशमो व-त्सरो विद्यागृहमधिवसतः । प्रविष्टोसि षष्टमनुभवन्वर्षम् । एवं सं-पिण्डितेनामुना षोडशेन प्रवर्धसे । तद्द्यप्रभृति निर्गत्य दर्शनोत्सुका- 20 भ्यो दत्त्वा द्र्शनमखिलाभ्यो मातृभ्योभिवाद्य च गुरूनपगतनियन्त्रणो यथासुखमनुभव राज्यसुखानि नवयौवनललितानि च । संमानय राज-छोकम् । पूजय द्विजातीन् । परिपालय प्रजाः । आनन्दय वन्धुवर्गम् ।

अयं च ते त्रिभुवनैकरत्नमनिल्गरुडसमजन इन्द्रायुधनामा तुरंगमः प्रेषितो महाराजेन द्वारि तिष्ठति । एष खलु देवस्य पारसीकाधिपतिना त्रिभुवनाश्चर्यमिति कृत्वा जल्लधिजलादुत्थितमयोनिजमिदमश्चरत्नमासादितं मया महाराजाधिरोहणयोग्यमिति संदिश्य प्रहितः । हृष्ट्वा जल्लधिजलादुत्थितमयोनिजमिदमश्चरत्नमासादितं मया महाराजाधिरोहणयोग्यमिति संदिश्य प्रहितः । हृष्ट्वा निवेदितं लक्षणविद्धिः । देव यान्युचै:श्रवसः श्रूयन्ते लक्षणानि तैरयमुपेतो नैवंवियो भूतो भावी वा तुरंगम इति । तद्यमनुगृह्यता-मधिरोहणेन । इदं च मूर्याभिषिक्तपार्थिवकुलप्रसूतानां विनयोपपन्त्रानां श्रूराणामभिरूपाणां कलावतां च कुलक्रमागतानां राजपुत्राणां सहस्रं परिचारार्थमनुप्रेषितं तुरंगमाधिरूढं द्वारि प्रणामलालसं प्रति-

इस्रमिधाय विरतवचित वलाहके चन्द्रापीडः पितुराज्ञां शिरसि कृत्वा नवजलधरध्वानगम्भीरया गिरा प्रवेश्यतामिन्द्रायुध इति निर्िर्जनमिषुरादिदेश ।

अथ वचनान्तरमेव प्रवेशितमुभयतः खळीनकनककटकावल15 माभ्यां पदे पदे कृताकुञ्चनप्रयक्षाभ्यां पुरुषाभ्यामवकुष्यमाणमितप्रमाणमूर्ध्वकरपुरुषप्राप्यपुष्ठभागमापिवन्तमिव संमुखागतमिखळमाकाशमितिनिष्ठरेण मुहुर्मुहुः प्रकस्पितोदररन्त्रेण हेवारवेण पूरितमुवनोदरिववरेण निर्भत्सयन्तमिवाळीकवेगदुर्विदग्धं गरुत्मन्तमितिदूरमवनमता प्रतिक्षणमितदूरमुत्रमता च जवनिरोधस्फीतरोषधुरघुरायमाण20 घोरघोणेन शिरोभागेण निजजवदर्पवशादुङ्कन्तार्थमाकळयन्तमिव त्रिमुवनमित्तपीतहरितपाटळाभिराखण्डळचापानुकारिणीभिर्छेखाभिः कस्माषितशरीरमास्तीणीविचित्रवर्णकम्बळिमव कुञ्चरकळमं कैळासतटाघातधातुधूर्छिपाटळमिव हरबुषमममुरुष्ठियपक्कुळेखाळोहितसटिमव

पार्वतीसिंहं रंहःसंघातमिव मूर्तिमन्तमनवरतपरिस्फुरत्प्रोथपुटोन्मुक्त-सुत्कारेणातिजवापीतमनिल्यमिव नासिकाविवरेणोद्वमन्तमन्तःस्वलि-तमुखरखळीनखरशिखरक्षोभजन्मनो ळाळाजळभुवः फेनपळवानुदधि-निवासपरिपीतामृतरसगण्ड्रषानिवोद्धिरन्तमद्यायतमतिनिर्मासतया स-मुन्कीर्णमिव वद्नमुद्रहन्तमाननमण्डलनिहितारूणमणिसमुद्रतैरंशक- 5 लापैरुपेतेनावसक्तरकचामरेणेव निश्चलशिखरेण कर्णयुगलेन विराज-मानमञ्ज्वलकनकशृङ्खलारचितरिमकलापकलितया लाक्षालाहितल-म्बळोळसटासंतानया जळनिधिसंचरणळग्नविद्रुमपछवयेव शिरोधर-योपशोभितमतिकुटिलकनकपत्त्रलताप्रतानभङ्करेण पदे पदे रणितरत्न-मालेन स्थूलमुक्ताफलप्रायेण तारागणेनेव संध्यारागमरूणेनाश्वालंका- 10 रेणालंकतमञ्चालंकारनिहितमरकतरत्नप्रभादयामायमानदेहतया नतळनिपतितदिवसकर्यतुरंगमशङ्कामिवोपजनयन्तमतितेजस्वितया ज-वनिरोधरोषवशास्त्रतिरोमकूपमुद्रतानि सागरपरिचयाङ्गानि मु-स्वेदछवजालकानि वर्षन्तमिन्द्रनीलमणिपादपीठा-क्ताफलानीव नुकारिभिरञ्जनशिलाघटितैरिवानवरतपतनोत्पतनजनितविषमखरमुखर- 15 वै: पृथुभि: खुरपुटैर्जर्जरितवसुंधरेर्मुरजवाद्यमिवाभ्यस्यन्तमुत्कीर्ण-मिव जङ्घास विस्तारितमिवोरिस ऋक्ष्णीकृतमिव मुखे प्रसारितमिव कंघरायामुहिखितमिव पार्श्वचोद्विगुणीकृतमिव जघनभागे जवप्रति-पक्षमिव गरुत्मतस्त्रेहोक्यसंचरणसहायमिव मारुतस्यांशावतारमिवो-चै:श्रवसो वेगसब्रह्मचारिणमिव मनसः हरिचरणमिव सकलव- 20 सुंधरोङ्कङ्गनक्षमं वरुणहंसमिव मानसप्रचारं मधुमासदिवसमिव विकसिताशोकपाटलं त्रतिनिमव भस्मसितपुण्ड्काङ्कितमुखं कमल-वनमिव मध्यक्किपङ्किसरं श्रीष्मदिवसमिव महायाममुप्रतेजसं च

भुजंगिमव सदागत्यभिमुखमुद्धिपुलिनिमव शङ्कमालिकाभरणं भी-तिमव स्तब्धकणे विद्याधरराज्यमिव चक्रवर्तिनरवाहनोचितं सूर्यो-दयमिव सकलभुवनार्घोहमश्वातिशयमिन्द्रायुधमद्राक्षीत्।

दृष्ट्वा च तमदृष्टपूर्वममानुषछोकोचिताकारमखिछात्रेभुवनराज्यो-ं चितमशेषलक्षणोपपन्नमश्ररूपातिशयमतिधीरप्रकृतेरपि पस्पर्श विस्मयो हृद्यम् । आसीचास्य मनसि । सर्भसविवर्तनव-लितवासुकिभ्रमितमन्दरेण मथ्रता जलनिधिजलमिद्मश्वरत्नमनभ्यु-द्धरता कि नाम रत्नमुद्भृतं सुरासुरलोकेन । अनारोहता च मेरुशिला-तलविशालमस्य पृष्ठमाखण्डलेन किमासादितं त्रैलोक्यराज्यफलम्। 10 उच्चै:श्रवसा विस्मितहृदयो विचतः खलु जलनिधिना शतमखः। मन्ये च भगवतो नारायणस्य चक्षुर्गोचरमियता काळेन नायसुप-गतः । येनाद्यापि ता गरुडारोहणव्यसनितां न परित्यजति । अहो ख-ल्वतिशयितत्रिद्शराजसमृद्धिरियं तातस्य राजलक्ष्मीः । यदेवंविधा-न्यपि सकलत्रिभुवनदुर्लभानि रह्नान्युपकरणतामागच्छन्ति । अतिते-15 जस्वितया महाप्राणतया च सदैवतेवेयमस्याकृतिः । यत्सत्यमारोहणे शङ्कामिव मे जनयति । न हि सामान्यवाजिनाममानुषलोकोचिताः सकलत्रिभुवनविस्मयजनन्य ईट्टरयो भवन्त्याकृतयः । दैवतान्यपि हि मुनिशापवशादुज्झितनिजशरीरकाणि शापवचनोपनीतानि श-रीरान्तराण्यध्यासत एव । श्रृयते हि । पुरा किल स्थूलशिरा नाम 20 महातपा मुनिरखिलभुवनललामभूतामप्सरसं रम्भाभिधानां श्रशाप । सा सुरलोकमपहायाश्वहृद्ये निवेदयात्मानमश्वहृद्येतिविख्याता व-डवा मृत्तिकावत्यां शतधन्वानं नाम राजानमुपसेवमाना मर्त्यलोके महान्तं कालमुवास । अन्ये च महात्मानो मुनिजनशापपरिपीत- प्रभावा नानाकारा भूत्वा बभ्रमुरिमं लोकम् । असंशयमनेनापि म-हात्मना केनापि शापभाजा भवितव्यम् । आवेदयतीव मदन्तःकर-णमस्य दिव्यताम् ।

इति विचिन्तयन्नेवारुरुक्षुरासनादुद्तिष्ठत् । मनसा च तं तुरं-गममनुपसृत्य महात्मन्नर्वन्योसि सोसि नमोस्तु ते सर्वथा मर्पणीयो- 5 यमारोहणातिक्रमोस्माकमपरिगतानि दैवतान्यप्यनुचितपरिभवभाञ्जि भवन्तीत्यामन्त्रयांबभूव । विदिताभिप्राय इव स तमिन्द्रायुघश्च-दुछिशरःकेसरसटाहत्याकूणिताकेकरतारकेण तिर्यक्चक्षुषा विछोक्य क्षितितलमुत्खातधूलिधूसरितक्रोडरोमराजिना द-मुहुर्मुहुस्ताडयता क्षिणखुरेणारोहणायाह्वयन्निव स्फुरितव्राणविवरघर्घरध्वनिमिश्रं मधु- 10 रमपरुषहुंकारपरंपरानुबद्धमतिमनोहरं हेषारवमकरोत् । अथा-नेन मधुरहेषितेन दत्तारोहणाभ्यनुज्ञ इवेन्द्रायुधमारुरोह चन्द्रापीडः। समारुह्य तं प्रादेशमात्रमिव त्रैलोक्यमखिलं मन्यमानो निर्गल प्रलयजलधरविमुक्तोपलासारपरुषेण जर्जरयतेव रसातलमतिनिष्ठरेण खुरपुटानां रवेण खुररजोनिरुद्धवाणघोरघोषेण च हेषितेन ब-15 धिरीकृतसकल्रभुवनविवरमशिशिरकिरणदीधितिपरामर्शस्फुरितविमलफ-लकेनोर्ध्वीकृतेन कुन्तलतावनेनोन्नालनीलोत्पलकलिकावनगहनं सर इव गगनतलमलंकुर्वाणमुद्दण्डमायूरातपत्रसहस्रान्यकारिताष्टदिङ्मख-स्फुरितशतमन्युचापकळापकल्माषमिव जळधरवृन्द्सुद्धम-त्फेनपुञ्जधविष्ठतमुखतयानवरतवलानचदुलतया च प्रलयसागरज- 20 ळकल्लोळसंघातमिव समुद्गतमदृष्टपर्यन्तमश्वसैन्यमपद्यत् । तञ्च सागरजलमिव चन्द्रोदयेन चन्द्रापीडनिर्गमेन सकलमेव संचचा-लाश्रीयम् । अहमहमिकया च प्रणामलालसाः सरभसापनीतातपत्र-

श्चन्यशिरसः परस्परोत्पीडनक्किपततुरंगमनिवारणायस्ता राजपुत्रास्तं पर्यवारयन्त । एकैकशश्च प्रतिनामप्रहणमावेद्यमाना बलाहकेन विप्र-चित्रमुकुटपद्मरागिकरणोद्गमच्छलेनानुरागिमवोद्गमिद्गः संघटितसे-वाञ्जलिमुकुलतया यौवराज्याभिषेककलशाविज्ञतसिल्ललप्रक्रमक्रमलैरिव इस्तवनतैः शिरोभिः प्रणेमुः ।

चन्द्रापीडस्तु तान्सर्वान्मानयित्वा यथोचितमनन्तरं तुरंगमाधि क्रिंडानुगम्यमानो वैशम्पायनेन राज्यछक्ष्मीनिवासपुण्डरीकाकृतिना सकळराजन्यकुळकुमुद्खण्डचन्द्रमण्डलेनेव तुरंगमसेनास्रवन्तीपुळिनायमानेन क्षीरोद्फेनधवळितवासुकिफणामण्डलच्छिविना स्थूलमुक्ता10 कळापजाळकावृतेनोपिर चिह्नाकृतं केसरिणमुद्धहतातिमहता कार्तस्वरदण्डेन श्रियमाणेनातपत्रेण निवारितातप उभयतः समुद्ध्यमानचामरकळापपवननितंतकणपङ्चः पुरःप्रधावता तकणवीरपुरुषप्रायेणानेकसहस्त्रसंख्येन पदातिपरिजनेन जय जीवेति च मधुरवचसा मक्रलप्रायमनवरतमुचैः पठता वन्दिजनेन स्तूयमानो नगराभिमुखः
15 प्रतस्ये।

क्रमेण च तं समासादितविष्रहमनङ्गिमवावतीणे नगरमार्गमनुप्राप्त-मवळोक्य सर्व एव परित्रक्तसकछ्य्यापारो रजनिकरोद्यपरिबुध्यमा-नकुमुद्वनानुकारी जनः समजिन । सत्यस्मिन्संप्रति मुखकुमुद्कद-म्वकविक्ठताकृतिः कार्तिकेयो विडम्बयित कुमारशब्दम् । अहो वय-20 मतिपुण्यभाजः । यदिमाममानुषीमस्याकृतिमन्तःसमारूढप्रीतिरस्नि-स्यन्द्विस्तारितेन कुतृह्छोत्तानितेन छोचनयुगछेनानिवारिताः पत्रया-मः । सफ्छा नोद्य जाता जन्मवत्ता । सर्वथा नमोस्मै रूपान्तरधा-रिणे भगवते चन्द्रापीडच्छदाने पुण्डरीकेक्षणाय । इति वदन्नारचितप्र- णामा अलिनेगरलोकः प्रणनाम । सर्वतश्च समुपावृतकपाटपुटप्रक-टवातायनसहस्रतया चन्द्रापीडदर्शनकुत्ह्लान्नगरमपि समुन्मीलित-लोचननिवहमिवाभवत् । अनन्तरं च समाप्तसकलविद्यो विद्यागृहा-न्निर्गतोयमागच्छति चन्द्रापीड इति समाकर्ण्यालोकनकुतूह्लिन्यः स-र्वस्मिन्नेव नगरे ससंभ्रममुत्सृष्टार्धपरिसमाप्तप्रसाधनव्यापाराः का- 5 श्चिद्वामकरतल्रगतद्र्पणाः स्फुरितसकलरजनिकरमण्डला इव पौर्ण-मासीरजन्यः काश्चिदाद्रीलक्तकरसपाटलितचरणपुटाः कमलपरि-पीतबालातपा इव नलिन्यः काश्चित्ससंभ्रमगतिविगलितमेखलाक-ळापाकुळितचरणकिसळयाः शृङ्खळासंदानमन्दमन्दसंचारिण्य इव करिण्यः काश्चिज्जलधरसमयदिवसश्चिय इवेन्द्रायुधरागरुचिराम्ब- 10 काश्चिदुइसितधवलनखमयूखपइवान्नूपुररवाकुष्टगृहक-रधारिण्यः ळहंसकानिव चरणपुटानुद्वहन्यः काश्चित्करतळस्थितस्थूळहारयष्ट्यो मद्नविनाशशोकगृहीतस्फटिकाक्षवलयां विडम्बयन्त्यः काश्चित्पयोधरान्तरालगलितमुक्तालतास्ततुविमलस्रोतोजलान्तरितचक्र-वाकमिथुना इव प्रदोषश्रियः काश्चिन्नपुरमणिसमुस्थितेन्द्रायुधतया- 15 परिचयानुगतगृहमयूरिका इव विराजन्तः काश्चिद्धेपीतोज्झित-मणिचषकाः स्फुरितरागैर्भधुरसमिवाधरपङ्गवैः क्षरन्त्यो हर्म्यत-ळानि ळळनाः समारुरुद्धः । अन्याश्च मरकतवातायनविवरविनिर्ग-तमुखमण्डला विकचकमलकोशपुटामम्बरतलसंचारिणीं कमलिनी-मिव द्रीयन्त्यो दृहशुः। 20

जदपादि च सहसा सरमससंचळनजन्मा मधुरसारणास्फाळित-वीणारवकोळाहळबहळो रसनारवाहूतगृहसारसरसितसंभिन्न: स्ख-ळितचरणतळताढितसोपानजातगम्भीरध्वनिप्रहृष्टानामवरोधशिखण्डिनां केकारवैरनुगम्यमानो नवजलधररवभयचिकतकल्हंसकोलाहलकोमलो मकरध्वजिवजयघोषणानुकारी परस्परविघट्टनारणिततारतरहारमणीनां रमणीनां श्रोत्रहारी हम्यैकुक्षिषु प्रतिरवनिन्हाही भूषणिननादः।

मुहूर्तादिव युवितजनिरन्तरतया नारीमया इव प्रासादाः साल
किकपदकमलिवन्यासैः पल्लवमयिमिव क्षितितलमङ्गनानामङ्गप्रभाप्रवाहेण लावण्यमयिमव नगरमाननमण्डलिनवहेन चन्द्रविम्बमयिमव
गगनतलमातपिनवारणायोत्तानितकरतलजालकेन कमलवनमयिमव
दिक्चक्रवालमाभरणांशुकलापेनेन्द्रायुधमय इवातपो लोचनमयूखलेखासंतानेन नीलोत्पलदलमय इव दिवसो वभूव । कौतुकप्रसारित10 निश्चललोचनानां च पश्चन्तीनां तासामादर्शमयानीव सलिलमयानीव
स्कृटिकमयानीव हृद्यानि विवेश चन्द्रापीडाकृतिः।

आविर्भृतमदनरसानां चान्योन्यतः सपिरहासाः सविश्रम्भाः ससंश्रमाः सेर्व्याः सोत्रासाः साभ्यस्याः सविलासाः समन्मथाः सरपृहाश्र तत्क्षणं रमणीयाः प्रससुरालापाः । तथा हि त्वरितग
15 मने मामि प्रतिपालय । दर्शनोन्मचे गृहाणोत्तरीयम् । उहासयालकलतामाननावलिम्बनीं मृढे । चन्द्रलेखामुपाहरोपहारकुसुमस्बलितचरणा पतिस मदनान्थे । संयमय मदनिश्चेतने केशपाशम् । उल्क्षिप चन्द्रापीडदर्शनव्यसनिनि काश्वीदामकम् । उसर्पय पापे कपोलदोलायितं कर्णपह्रवम् । अहृदये गृहाण निप
20 तितं दन्तपन्तम् । यौवनोन्मचे विलोक्यसे जनेन स्थगय पयोधरभारम् । अपगतल्रे शिथलीभूतमाकल्य दुक्लम् । अलीकमुग्धे
दुततरमागम्यताम् । कृत्हलिनि देहि दर्शनान्तरम् । असंतुष्टे
कियदालोकयसे । तरलहृदये परिजनमपेक्षस्व । पिशाचि गलि-

तोत्तरीया हस्यसे जनेन । रागावृतनयने पश्यसि न सखीजनम्। अनेकभिक्विकारपूर्णे दुःखमकारणायासितहृदया जीवसि । मि-थ्याविनीते किं व्यपदेशवीक्षितैर्विश्रव्धमालोकय । यौवनशालिनि किं पीडयसि पयोधरभारेण । अतिकोपने पुरतो भव । मत्सरिणि कि-मेकाकिनी रुणित्स वातायनम् । अनङ्गपरवशे मदीयमुत्तरीयांग्रु- 5 कमुत्तरीयतां नयसि । रागासवमत्ते निवारयात्मानम् । उज्झि-तधैर्ये किं धावसि गुरुजनसमक्षम् । उहसत्स्वभावे किमेवमाकु-ळीभवसि । सुग्धे निगृहस्व मदनज्वरजनितपुलकजालकम् । असा-ध्वाचरणे किमेवमुत्ताम्यसि । बहुविकारे विविधाङ्गभङ्गवलनाया-सितमध्यभागा वृथा खिद्यसे । ग्रून्यहृदये स्वभवनान्निर्गतमपि ना-10 त्मानमवगच्छसि । कौतुकाविष्टे विस्मृतासि निश्वसितुम्। अन्तःसं-कल्परचितरतसमागमसुखरसनिमीछितछोचने समुन्मीछय छोच-नयुगलमतिकामत्ययम् । अनङ्गशरप्रहारमूर्छिते रविकिरणनिवार-णाय कुरु शिरस्युत्तरीयांशुकपह्नवम् । अयि सतीव्रतप्रहगृहीते द्रष्टव्यमपर्यन्ती वश्वयसि छोचनयुगलम् । अधन्ये हतासि परपु-15 रुषदर्शनपरिहारत्रतेन । प्रसीदोत्तिष्ठ सिख पदय रतिविरहितं सा-क्षादिव भगवन्तमगृहीतमकरध्वजं मकरध्वजम् । अयमस्य सि-तातपत्रान्तरेणालिकुलनीले शिरसि तिमिरशङ्कानिपतित इव शशि-करकछापो मालतीकुसुमशेखरोभिलक्ष्यते । एतदस्य कर्णाभरणमर-कतप्रभारयामायितमुपरचितविकचशिरीषकुसुमकर्णपूरमिव कपोछ- 20 तलमाभाति । अयमस्य हारान्तर्निविष्टारुणमणिकिरणकलापच्छलेन हृद्यं विविक्षरभिनवयौवनराग इव बहिः परिस्फुरति । एतद्नेन चामरकछापान्तरैरित एव वीक्षितम् । एतत्किमिप वैशम्पायनेन सह

समामन्त्र्य दशनमयूखलेखाधवलीकृतदिक्चक्रवालं हसितम् । एषो-स्य शुकपक्षातिहरितरागेणोत्तरीयांशुकप्रान्तेन बलाहकस्तुरंगखुरच-लनजन्मानमालग्रमश्रकेशेषु रेणुमपहरित । अयमनेन लक्ष्मीकर-कमलकोमलतलः समुल्खिप्य तिर्यकुरंगमस्कन्धे निक्षिप्तश्चरणपल्लः । इस्लीलमयमनेन च ताम्बूल्याचनार्थमुत्तानिततलो दीर्घाङ्कलिरातान्न-पुष्करकोशशोभी गजेनेव शैवालकवलग्रासलालसः प्रसारितः करः। धन्या सा या लक्ष्मीरिव निर्जितकमलं करतलमस्य वसुंधरासप-ली प्रहीष्यति । धन्या च देवी विलासवती सकलमहीमण्डलमार-धारणक्षमः ककुभा दिग्गज इव गर्भेण ययायं न्यूढः।

इत्येवंविधानि चान्यानि च वदन्तीनां तासामापीयमान इव लो-चनपुटेराहूयमान इव भूषणरवेरनुगम्यमान इव हदयैर्निवध्यमान इ-वाभरणरत्नरिमरज्ञिमरपह्नियमाण इव नवयौवनविधिः शिधि-लभुजलताविगलितधवलवलयनिकरैः पदे पदे विवाहानल इव कुसु-मिश्रेर्लाजाश्वलिभिरवर्कार्यमाणश्चन्द्रापीडो राजकुलसमीपमास-15 साद । क्रमेण च यामावस्थिताभिरनवरतकरटस्थलगलितमदमसी-पङ्ककरीभिरश्वनगिरिमालामलिनाभिः कुश्वरघटाभिरन्धकारितदि-ब्रुखतया जलधरिवत्सायमानमुद्दण्डधवलातपत्रसहस्रसंकटमनेकद्वी-पान्तरागतदूतशतसमाकुलं राजद्वारमासाद्य तुरंगमादवततार ।

अवतीर्य च करतछेन करे वैशम्पायनमवलम्ब्य पुरः सविनयं 20 प्रस्थितेन बलाहकेनोपदिश्यमानमार्गस्त्रिभुवनिमव पुञ्जीभूतमागृही-तकनकवेत्रलतैः सितवारबाणधारिभिः सिताङ्गरागैः सितकुसुमशे-खरै: सितोष्णीपैः सितवेषपरिग्रहतया श्वेतद्वीपसंभवैरिव छत्रयुगपुरु-वैरिव महाप्रमाणैर्दिवानिशमालिखितौरवोत्कीणैरिव तोरणसम्भानिष- णौद्वीरपालैरनु जिझतद्वारदेशमनेक संजवनचन्द्रशालिकाविट ङ्कवेदिका-संकटशिखरैरभ्रंकषेरपहसितकैलासशैलशोभैरमलसुधावदातैः सप्राले-महाप्रासादैरनेकवातायनविवरविनिर्गतयुवतिभूषणिक-यशैलिमव कनकशृङ्खलाजालकेनेवोपरि विततेन विराज-रणसहस्रतया मानमन्तर्गतायुधनिवहाभिराशीविषकुळसंकुळाभिः पातालगुहाभि- 5 रिवातिगम्भीराभिरायुधशालाभिरुपेतमबलाचरणालक्तकरसरक्तमणिश-शिखरनिलीनशिखिकुलकृतकेकारवकलकलैः कैरुपशोभितमुञ्ज्वलवर्णकम्बलावगुण्ठितकनकपर्याणाभिः प्रलम्बचा-मरकलापचुन्वितचलकर्णपञ्चवाभिः कुलयुवितिभिरिवोपरूढशिक्षावि-नयनिभृताभिर्यामकरेणुकाभिरञ्जून्यकक्षान्तरमाळानस्तम्भनिषण्णेन न- 10 वजलधरघोषगम्भीरमनुगतवीणावेणुरवरम्यमास्फालितघर्घरिकाघर्घरम-नवरतसंगीतसृदङ्गध्वनिमामीलितलोचनत्रिभागेण वामदशनकोटिनि-षण्णहस्तेन निश्चलकर्णतालेनाकर्णयता सलीलमुभयपार्श्वावलम्बि-वर्णकम्बलतया विन्ध्यगिरिणेवाविष्क्रतधातुविचित्रितपक्षसंपुटेनाधोर-णगीतानन्दकृतमन्द्रकण्ठगर्जितेन मद्जलशबलशङ्खशोभितश्रवणपुटे- 15 न रजनिकरिबम्बचुम्बिसंवर्तकाम्बुदवृन्दाविडम्बकेन कर्णावलिम्बना का चनमयेन कृतकर्णपूरिमवाङ्कृशेन मुखमुद्रहता मद्जलमिलनेन द्वितीयेनेव कर्णचामरेण कपोळतळदोळायमानेन मधुकरकुळेनाळंकि-यमाणेनात्युद्वतया पूर्वकायस्यातिवामनतया च जघनभागस्य पा-तालादिव उत्तिष्ठता निशासमयेनेव परिस्फुरत्सार्धचन्द्रनक्षत्रमालेन 20 शरदारम्भेणेव प्रकटितारुणचारुपुष्करेण वामनरूपेणेव कृतत्रिपदीवि-छासेन स्फटिकगिरितटेनेव छग्नसिंह्मुखप्रतिमेन प्रसाधितेनेवालो-ककर्णपह्नवाहतमुखेन गन्धमादननाम्ना गन्धहस्तिना सनाथीक्रतै-

कदेशमुज्ज्वलपट्टकम्बलपटप्रावारितपृष्ठैश्च रसितमधुरघण्टिकारवसु-खरकण्टैर्मिऋष्ठालोहितस्कन्धकेसरवालपङ्ग्वैर्वनगजरुधिरपाटलसटैरिव पुरोनिहितयवसराज्ञिज्ञिखरोपविष्टमन्दुरापाळैरासन्न-केसरिभि: मङ्गळगीतध्वनिद्त्तकर्णैरन्तःकपोळघृतमधुरसळवळुळितळाजकवळेर्भू-5 पाळवङ्गमैर्मन्दुरागतैस्तुरंगमैरुद्रासितमधिकरणमण्डपगतैश्चार्थवेषेरत्युच-वेत्रासनोपविष्टैर्धर्ममयैरिव धर्माधिकारिभिर्महापुरुपैरधिष्टितमधि-जगद्खिलमालोकयद्भिरा-गतसकलग्रामनगरनामभिरेकभवनमिव छिखितसक छभुवनव्यापारतया धर्मराजनगरव्यतिकरमिव दर्शयद्भि-रधिकरणलेखकैरालिख्यमानशासनसहस्रमभ्यन्तरावस्थितनरपतिनिर्ग-10 मप्रतीक्षणपरेण च स्थानस्थानेषु बद्धमण्डलेन कनकमयार्घचन्द्र-तारागणशतशबळेश्चर्मफलकेर्निशासमयमिव दर्शयता स्फुरितनिशि-तकरवालकरप्ररोहकरालितातपेनैकश्रवणपुटघटितधवलदन्तपत्नेणोर्ध्वव-द्धमौिळकळापेन धवळचन्दनस्थासकखितसुजोरुदण्डेन बद्धासि-धेनुकेनान्ध्रद्रविडसिंहळप्रायेण सेवकजनेनास्थानमण्डपगतेन च य-15 थोचितासनोपविष्टेन प्रसारयता दुरोद्रकीडामभ्यस्यताष्ट्रापद्व्यापा-रमास्फालयता परिवादिनीमालिखता चित्रफलके भूमिपालप्रतिविम्ब-माबध्नता काव्यगोष्टीमातन्वता परिहासकथां विन्दता विन्दुमर्ती चि-न्तयता प्रहेलिकां भावयता नरपतिकृतकाव्यसुभाषितानि पठता द्वि-पदीं गृह्णता कविगुणातुत्किरता पत्रभङ्गानाळपता वारविलासिनीज-20 नमाकर्णयता वैतालिकगीतमनेकसङ्ख्यसंख्येन धवलोष्णीषपटाश्चिष्ट-विकटिकरीटसंकटिशरसा सनिर्झरिशखरालग्नबालातपमण्डलेनेव कु-लपर्वतचक्रवालेन मूर्घाभिषिक्तेन सामन्तलोकेनाधिष्ठितमास्थानोत्थि-त्रभूमिपालसंवर्तितानां च कुथानां रह्नासनानां च राशिभिरनेकवर्णै- रिन्द्रायुधपुञ्जेरिव विराजितसभापर्यन्तममलमणिभूमिसंकान्तमुख-निवहप्रतिबिम्बतया विकचकमलपुष्पप्रकरमिव संपाद्यता गतिव-**शरणितनूपुरपारिहार्थरसनास्वनमुखरेण** स्कन्धावसक्तकनकदण्डचा-मरेण निर्गच्छता प्रविशता चानवरतं वारविलासिनीजनेनाकुलितमे-कदेशनिषण्णचामीकरशृङ्खलासंयतश्वगणमितस्ततः प्रचलितपरिचिता- 5 मितकस्तूरिकाकुरङ्गपरिमलवासितदिद्धुःखमनेककुट्जकिरातवर्षवरवधिर-वामनकमूकसंकुलमुपाहृतकिनरमिथुनमानीतवनमानुषमावद्धमेषकुकुटकु-ररकपिश्जललावकवर्तिकायुद्धमुत्कूजितचकोरकादम्बहारीतकोकिलमाल-प्यमानशुकसारिकमिभपतिमद्परिमलामर्षजृम्भितैश्च निष्कृजद्भिः शि-खरिणां जीवितैरिव गिरिगुहानिवासिभिर्गृहीतैः पञ्जरकेसरिभिर-10 द्रास्यमानमुन्त्रास्यमानैः काञ्चनभवनप्रभाजनितदावानलशङ्केळींळता-रकैर्भ्रमद्भिननहरिणकद्म्वकैर्लोचनप्रभया शवलीकृतदिगन्तरमु-दामकेकारवानुमीयमानमरकतकुट्टिमस्थितशिखण्डिमण्डलमिशिशिर-चन्द्नविटपिच्छायानिषण्णनिद्रायमाणगृह्सारसमन्तःपुरेण ळिकाजनप्रस्तुतकन्दुकपञ्चाळिकाक्रीडेनानवरतसंवाद्यमानदोळाशिखर- ₁₅ कणितघण्टाटंकारपूरिताशासुखेन सुजगनिर्मोकशङ्कितमयूरह्वियमा-सौधशिखरावतीर्णप्रचितपारावतकुळतया स्थळो-णहारेण त्पिलनीवनशोभितेनेवान्तःपुरिकाजनप्रस्तुतनरपतिचरितविडम्बनक्रीडे-नाश्वमन्दुरापरिभ्रष्टागतैरवछुप्तभवनदाडिमीफ्छैराखण्डिताङ्गणसहकार-पञ्जवैरभिभूतकुञ्जवामनकिरातकरतलाच्छिन्नानि भूषणानि विकि- 20 रद्भिः कपिभिराकुळीकृतेन शुकसारिकाप्रकाशितसुरतविश्रम्भालाप-ळिज्जितावरोधजनेन प्रासादसोपानसमारोहचिळितैरवळानां चरणाव-सक्तैर्मणिमयैः पदे पदे रणद्भिस्तुलाकोटिवलयैर्द्विगुणीकृतक्रूजितकता-

भिर्भवनकलहंसमालाभिर्धवलिताङ्गणेन धृतधौतधवलदुकूलोत्तरीयैः कलधौतदण्डावलम्बिभिः पलितपाण्डुरमौलिभिराधारमयैरिव मर्या-दामयैरिव मङ्गलमयैरिव गम्भीराकृतिभिः स्वमावधीरैरुणीिषिभिर्व-य:परिणामेपि जरत्सिहैरिवापरित्यक्तसत्त्वाबष्टम्भैः कञ्जुकिभिरधि-5 ष्ठितेन समुपेताभ्यन्तरं जलधरसनाथमिव ऋण्णागुरुधूमपटलैः स-. नीहारसिव यामकुश्वरघटाकरसीकरैः सनिशमिव तमालवीथिका-न्धकारै: सवालातपिमव रक्ताशोकै: सतारागणिमव मुक्ताकला-पैः सवर्षासमयमिव धारागृहैः सतिङ्कृतिमिव हेममयीमिर्मयूरय-ष्टिभिः सगृहदैवतमिव शालभिक्षकाभिः शिवभवनभिव द्वाराव-10 स्थितदण्डपाणिप्रतीहारगणमुत्क्रष्टकविगद्यमिव विविधवर्णश्रेणिप्रतिपा-द्यमानाभिनवार्थसंचयमप्सरोगणमिव प्रकटमनोरमारम्भं दिवसक-रोदयमिवोछसत्पद्माकरकमलामोदमुष्णकिरणमिव निजलक्ष्मीछत-कमलोपकारं नाटकमिव प्रकटपताकाङ्कशोभितं शोणितपुरमिव वाणयोग्यवासोपेतं पुराणमिव यथाविभागावस्थापितसकलमुवनको-15 इं संपूर्णचन्द्रोदयमिव मृदुकरसहस्रसंवर्धितरल्लाख्यं दिग्गजिम-वाविच्छित्रमहादानसंतानं ब्रह्माण्डमिव सकलजीवलोकव्यवहारका-रणोत्पन्नहिरण्यगर्भमीशानवाहुवनमिव महाभोगिमण्डलसहस्राविष्ठित-प्रकोष्ठं महाभारतिमवानन्तगीताकर्णनानन्दितनरं यद्वंशमिव क्र-छक्रमागतग्लरभीमपुरुषोत्तमवछपरिपाछितं व्याकरणमिव प्रथमम-20 ध्यमोत्तमपुरुषविभक्तिस्थितानेकादेशकारकाख्यातसंप्रदानक्रियाव्ययप्रप-भ्बसुस्थितसुद्धिमिव भयान्तःप्रविष्टसपक्षभूमिभृत्सहस्रसंकुलसुषा-निरुद्धसमागममिव चित्रछेखाद्दीतविचित्रसक्छत्रिभुवनाकारं ब-**ळियज्ञमिव पुराणपुरुषवामनाधिष्ठिताभ्यन्तरं** शुक्रपक्षप्रदोषमिव वि- ततशशिकिरणकळापधवळाम्बरवितानं नरवाहनदत्तचरितमिवान्तः-संवर्धितप्रियद्र्शनराजदारिकागन्धर्वद्त्तोत्कण्ठं महातीर्थमिव सद्यो-नेकपुरुषप्राप्ताभिषेकफळं प्राग्वंशमिव नानासवपात्रसंकुळं निशास-मयमिवानेकनक्षत्रमाळाळंकृतं प्रभातसमयमिव पूर्वदिग्सागरागातु-मेयमिञ्जोदयं गान्धिकभवनमिव स्नानधूपविछेपनवर्णकोड्डवरुं ता- 5 म्यूलिकभवनमिव कृतलवलीलवङ्गेलाकङ्कोलपन्तसंचयं प्रथमवेश्या-समागममिवाविदितहृद्याभिप्रायचेष्टाविकारं कामुकजनमिव वहु-चादुसंलापसुभाषितरसास्वाददत्ततालशब्दं धूर्तमण्डलमिव दीयमा-नमणिशतसहस्राठंकरणकृतछेख्यपत्तसंचयं धर्मारम्भमिवाशेषजन-मनःप्रह्लाद्नं महावनमिव विविधश्वापद्दिजोपघुष्टं रामायणमिव 10 कपिकथासमाकुळं माद्रीकुलमिव नकुलालंकुतं संगीतभवनमिवा-नेकस्थानावस्थापितसृदङ्गं रघुकुलमिव भरतगुणानन्दितं ज्यौतिष-मिव श्रह्मोक्षकलाभागनिपुणं नारदीयमिवावण्येमानराजधर्म य-न्त्रमिव विविधशब्दरसळव्धास्वादं मृदुकाव्यमिवान्यचिन्तितस्व-भावाभिप्रायावेद्कं महानदीप्रवाहमिव सर्वदुरितापहरं धनमिव न 15 कस्यचिन्न काङ्क्षणीयं संध्यासमयमिव दृश्यमानचन्द्रापीडोद्यं ना-रायणवक्षःस्थलमिव श्रीरत्नप्रभाभासितदिगन्तं बलभद्रमिव कादम्ब-रीरसविशेषवर्णनाकुळमति ब्राह्मणमिव पद्मासनोपदेशद्शितम्म-ण्डलं स्कन्द्मिव शिखिकीडारम्भचश्चलं कुलाङ्गनाप्रचारमिव स-र्वदोपजातशङ्कं वेदयाजनिमवोपचारचतुरं दुर्जनिमवापगतपरछो- 20 कभयमन्त्यज्ञजनिमवागम्यविषयाभिलाषमगम्यविषयासक्तमपि प्रज्ञां-सनीयमन्तकभटगणमिव कृताकृतसुकृतविचारनिपुणं सुकृतमिवा-दिमध्यावसानकल्याणकरं वासरारम्भमिव परिस्फुरत्पद्मरागारुणी-

क्रियमाणिनशान्तं दिव्यमुनिगणिमव कलापिसनाथश्वेतकेतुशोभितं मारतसमरिमव कृतवर्भशिलीमुखचक्रसंभारभीषणं पातालिमव म-हाकञ्जुकिसहस्राध्यासितं वर्षपर्वतसमृहिमवान्तःस्थितापिरमाणश्ट-क्षिहेमकूटं महाद्वारमि दुष्प्रवेशमवन्तिविषयगतमि मागधजना-5 विद्यितं स्फीतसिप श्रमन्नमलोकं राजकुलं विवेश ।

ससंभ्रमोपगतैश्च कृतप्रणामैः प्रतीहारमण्डलैरपदिश्यमानमार्गः सर्वतः प्रचिलतेन च पूर्वकृतावस्थानेन दूरपर्यस्तमौलिशिथिलितचू डामिणमरीचिचुिन्बतवसुधातलेन राजलोकेन प्रलेकशः प्रतीहारिनवेद्यमानेन सादरं प्रणम्यमानः पदे पदे चाभ्यन्तरिविर्नाताभिराचा
10 रकुशलाभिरन्तःपुरबृद्धाभिः क्रियमाणावतरणमङ्गलो सुवनान्तराणीव विविधप्राणिसहस्रसंकुलानि सप्तकक्षान्तराण्यतिक्रम्याभ्यन्तराविध्यतमनवरतशस्त्रमृहणश्यामिकालीडकरतलैः करचरणलोचनवराविध्यतमनवरतशस्त्रमृहणश्यामिकालीडकरतलैः करचरणलोचनवराविध्यतमनवरतशस्त्रमृहणश्यामिकालीडकरतलैः करचरणलोचनवराविस्थतमनवरतशस्त्रमृहणश्यामिकालीडकरतलैः करचरणलोचनवराविस्थतमनवरतशस्त्रमृहणश्यामिकालीडकरतलैः कुलक्रमागतैरुदात्तान्वयैरनु
15 रक्तमेहाप्राणत्यातिकर्कशतया च दानवैरिवाशयाकारसंभाव्यमानपराक्रमैः सर्वतः शरीररक्षाधिकारिनयुक्तैः पुरुषैः परिवृतसुभयतो
वारविलासिनीभिश्चानवरतमुद्धयमानधवलचामरममलपुलिनतल्झोभि
नि सुरकुञ्जरमिव मन्दाकिनीवारिणि इंसधवलश्चयनतले निषणणं
पितरमपश्यत्।

20 आलोकयति च प्रतिहारवचनानन्तरमितदूरावनतेन चिलतचूडाम-णिना शिरसा क्वतप्रणाममेश्चेहीत्यिमिद्धानो दूरादेव प्रसारितमुजयु-गलः शयनतलादीषदुच्छ्वसितमूर्तिरानन्दजलापूर्यमाणलोचनः समु-द्वतपुलकतया सीव्यित्रवैकीक्ववीत्रव पिवन्निव तं पिता विनयावनत- मालिलिङ्ग । आलिङ्गितोन्मुक्तश्च पितुश्चरणपीठसमीपे पिण्डीकृतमुक्तरीयमात्मताम्बूलकरङ्क्वाहिन्या सत्वरमासनीकृतमपनयेति शनैर्वदअप्रचरणेन समुत्सार्य चन्द्रापीडः क्षितितल एव निषसाद । अनन्तरिनिहिते चास्यासने राज्ञा सुतनिर्विशेषमुपगृहो वैश्चमपायनो न्यपीदत् । मुहूर्तिमिव विस्मृतचामरोल्ह्रेपनिश्चलानां वारिवलिसिनीनां 5
साभिलापैरनिलच्चिलकुवलयदलदामदीर्धेराजिङ्गातरलतारसारैरवलुप्यमान इव दृष्टिपातैः स्थित्वा गच्छ वत्स पुत्रवत्सलां मातरमभिवाद्य
दृश्निलालसा यथाक्रमं सर्वा जननीर्दर्शनेनानन्द्येति विसर्जितः
पित्रा सविनयमुत्थाय निवारितपरिजनो वैश्चम्पायनद्वितीयोन्तःपुरप्रवेश्चार्येन राजपरिजनेनोपदिश्चमानवर्त्मान्तःपुरमाययौ ।

तत्र धवलक बुकावच्छन्नशरीरैरनेकशतसंख्यैः श्रियमिव श्लीरो-दकङ्कोलैः समन्तात्परिवृतां शुद्धान्तान्त्वैशिकैरतिप्रशान्ताकाराभि-श्र कषायरक्ताम्बरधारिणीभिः संध्याभिरिव सकछलोकवन्द्याभिः प्र-लम्बश्रवणपाशाभिविद्गतानेककथावृत्तान्ताभिभूतपूर्वाः पुण्याः कथाः कथयन्तीभिरितिहासान्वाचयन्तीभिः पुस्तकानि दधतीभिर्धर्मोपदेशा- 15 न्निवेदयन्तीभिर्जरत्पन्नजिताभिर्विन्नसमानामुपरचितस्त्रीवेषभाषेण गृ-हीतविकटप्रसायनेन वर्षधरज्ञेन संसेव्यमानानामनवरत्विधूयमानवा-लव्यजनकलापामङ्गनाजनेन च वसनाभरणक्रसुमपटवासताम्बूल्ता-लव्यजनकलापामङ्गराथारिणा मण्डलोपविष्टेनोपास्यमानां पयोधराव-लिव्यतमुक्तागुणामचलहत्यमध्यप्रवृत्तगङ्गाप्रवाहमिव मेदिनीमासन्नदर्प- 20 णपतितमुखप्रतिविम्बामकिविन्वप्रविष्टशाशिमण्डलामिव दिवं समुपसृत्य मातरं ननाम ।

सा तु तं ससंभ्रममुत्थाप्य सलप्याज्ञासंपादनदक्षे पार्श्वपरिवर्तिनि

परिजने स्वयमेव कृतावतरणका प्रस्नुतपयोधरक्षरत्पयोविन्दुच्छछेन द्रवीभूय स्नेहाकुळेन निर्गच्छतेत्र हृद्येनान्तः ग्रुभशतान्यभिष्यायन्ती मूर्धन्युपाद्याय तं सुचिरमाशिश्लेष । अनन्तरं च तथैव कृतयथोचि-तसमुपचारमाऋष्ट्रवैशम्पायना स्वयमुपविश्य विनयादवनितले स-5 मुपविज्ञान्तमाकृष्य बलाद्निच्छन्तमि चन्द्रापीडमुत्सङ्गमारोपित-वती । ससंभ्रमपरिजनोपनीतायामासन्द्यामुपविष्टे च वैशम्पायने चन्द्रापीडं पुनः पुनराछिङ्गय छछाटदेशे वक्षसि भुजशिखरयोख्य मु-हर्मह: करतलेन परामृशन्ती विलासवती तमवादीत् । वत्स कठि-नहृदयस्ते पिता येनेयमाकृतिरीदृशी त्रिभुवनलालनीया क्वेशमतिमहा-10 न्तमियन्तं कालं लिम्भता । कथमसि सोढवानतिदीर्घामिमां गुरुजन-यन्त्रणाम् । अहो वालस्यापि सतः कठोरस्येव ते महद्वैर्यम् । अहो विगलितशिशुजनक्रीडाकौतुकलाघवमभेके त्विय हृद्यम् । अहो गुरुजनस्योपरि भक्तिरसाधारणा । सर्वथा यथा पितः प्रसादात्सम-स्ताभिरुपेतो विद्याभिरालोकितोस्येवमचिरेणैव कालेनानुरूपाभिर्वधूभि-15 रुपेतमालोकयिष्यामि । इत्येवमभिधाय लज्जास्मितावनतमात्ममुखप्र-तिविस्वगर्भे विकचकमलकृतकर्णपह्नवावतंस इव कपोले पर्यचुम्बदे-नम् । एवं च तत्रापि नातिचिरमेव स्थित्वा ऋमेण सर्वान्त:पराणि द-र्शनेनान्द्यामास । निर्गल च राजकुलद्वारावस्थितमिन्द्रायुधमारुह्य तथैव तेन राजपुत्रलोकेनानुगम्यमानः शुकनासं द्रष्टुमयासीत्।

यामावस्थितविविधगजघटासंकटमनेकतुरंगसहस्रसंबाधमपरिमितजनसमृहसहस्रसंमर्दसंकुळमेकदेशोपविष्टैः सहस्रशो निबद्धचक्रवा-ळैरनेककार्यागतैर्दर्शनोत्सुकैः समन्ततो विविधशास्त्राञ्चनोन्मीिख-तबुद्धिळोचनैश्चीवरच्छद्मना विनयातुरागिभिर्धर्मपटैरिवावगुण्ठितैः शा-

क्यमुनिशासनपथधौरेथै रक्तपटैः पाशुपतैर्द्विजैश्च विवानिशमासेव्यमानमभ्यन्तरप्रविष्टानां च सामन्तानां जघनोपविष्टपुरुषोत्सङ्गस्थितिद्विगुणकुथाभिरितिचिरावस्थानिवेदप्रसुप्ताधोरणाभिः सपर्यणाभिनिश्चळावस्थानप्रचळायिताभिः शतसदस्रशः करिणीभिराकीणं ग्रुकनासगृहद्वारमासाद्य सत्वरप्रधावितेद्वीरदेशावस्थितेः प्रतीहारपुरुषेरतिवार्यमाणोपि राजकुळ इव राजपुत्रो बाह्याङ्गण एव तुरंगादवततार । द्वारदेशावस्थापिततुरंगश्च वैश्वम्पायनमवळम्व्य पुरःप्रधावितैः
समुत्सारितपरिजनैस्तथैव प्रतीहारमण्डळैरुपविद्यमानमार्गस्तथैव चळितमुकुटकोटिभिनेरेन्द्रवृन्दैः सेवासमुपस्थितेहृत्थायोत्थाय प्रणम्यमानस्तथैव प्रचण्डप्रतीहारहुकारमयमूकीभवत्परिजनानि प्रचळितवे- 10
त्रळताचिकृतसामन्तचक्रचरणशतचळितवसुंधराणि कक्षान्तराणि निरीक्षमाणस्तथैव नवनवसुधावदातप्रासादसहस्रनिरन्तरं द्वितीयभिव
राजकुळं ग्रुकनासभवनं विवेश । प्रविद्य चानकनरेन्द्रसहस्रमध्योपविष्टमपरिक्षव पितरमुपद्शितविनयो दूरावनतेन मौळिना ग्रुकनासं ववन्दे ।

शुकनासस्तं ससंश्रममुत्थायानुपूर्व्येणोत्थितराजलोकः सादरमभि-मुखद्त्ताविरलपदः प्रहर्षविस्फारितलोचनागतानन्दजलकणः सह वै-शम्पायनेन प्रेम्णा गाढमालिलिङ्ग । आलिङ्गितोन्मुक्तश्च सादरोपनी-तमपहाय रह्मासनमबनावेव राजपुत्रः समुपाविशत्तदनु च वैश-म्पायनः । समुपविष्टे च राजपुत्रे शुकनासवर्जमन्यद्खिलमवनिपाल-20 चक्रमुङ्गितनिजासनमवनितलमभजत । स्थित्वा च तूर्णो क्षणिमव शुकनासः समुद्रतप्रीतिपुलकैरङ्गैरावेद्यमानहृदयहर्षप्रकर्षस्तमन्नवीत् । तात चन्द्रापीढाद्य खलु देवस्य तारापीडस्य समाप्तविद्यमुपा-

रूढयौवनमालोक्य भवन्तं सुचिराङ्गवनराज्यफलप्राप्तिरूपजाता । अद्य सर्वा गुरुजनाशिषः । अद्य फल्रितमनेकजन्मान्तरोपा-त्तमवदातं कर्म । अद्य प्रसन्नाः कुळदेवताः । न ह्यपुण्यभाजां स-वादृशास्त्रिभुवनविस्मयहेतवः पुत्रतां प्रतिपद्यन्ते । केदं वयः। 5 क्रेयममानुषी शक्तिः । क चेदमशेषविद्याग्रहणसामर्थ्यम् । अहो धन्याः प्रजा यासां भरतभगीरथप्रतिमो भवानुत्पन्नः पाळियता । कि खलु कृतमबदातं कर्म वसुंधरया ययासि भर्ता समासादितः। हिरिवक्षःस्थळनिवासासद्रहृह्व्यसिननी हता खळु ळक्ष्मीर्यो विप्रहवती भवन्तं नोपसपिति । सर्वथा कल्पकोटीर्महावराह इव दंष्ट्रावलयेन वह 10 बाहुना वसुंघरामारं सह पित्रा । इस्रमिधाय च स्वयमाभरणवस-नकुसुमाङ्गरागादिभिरभ्यर्च्य विसर्जयांचकार । विसर्जितश्चोत्थाया-न्तःपुरं प्रविदय दृष्ट्या वैद्यम्पायनमातरं मनोरमाभिधानां निर्गत्य स-मारुखेन्द्रायुधं पित्रा पूर्वकल्पितं प्रतिच्छन्दकमिव राजकुरुस्य द्वारा-वस्थितसितपूर्णकलशमावद्धहरितवन्दनमालमुङ्कसितसितपताकासहस्रम-15 भ्याहतमङ्गलतूर्थरवपरिपूरितदिगन्तरमुपरचितविकचकमलकुसुमप्रकरम-चिरकृताग्निकार्यमुङ्व्वलविविक्तपरिजनमुपपादितारोषगृहप्रवेशमङ्गलं छु-मारो भवनं जगाम । गत्वा च श्रीमण्डपावस्थिते शयने मुहूर्त-मुपविदय सह तेन राजपुत्रलेकेनामिषेकादिकमशनावसानमकरी-द्दिवसविधिम् । अभ्यन्तरे च स्वशयनीयगृह एवेन्द्रायुधस्याव-

20 स्थानमकल्पयत्।

एवंप्रायेण चास्योदन्तेन तदहः परिणतिसुपययौ । गगनतछादव-तरन्त्या दिवसश्चियः पद्मरागन्पुरमिव स्वप्रभापिहितरन्त्रं रविमण्ड-छमुन्मुक्तपादं पपात । सिळळप्रवाह इव रथचक्रमार्गानुसारेण दि- वसकरस्य वासराछोकः प्रतीचीं ककुभमगात् । अभिनवपञ्चवछोहितत्रछेन करेणेवाधोमुखप्रसृतेन दिवसकरिवन्वेन वासरः कमलरागमशेषं ममार्ज । कमिलनीपिरमलपिरचयागतािलमालाकुलितकण्ठं
कालपाशैरिव चक्रवाकिमिश्रुनमाकुष्यमाणं विजवदे । करपुदैरादिवसान्तमापीतमरिवन्दमधुरसिमव रक्तातपच्छलेन गगनगमनखेदा- 5
दिव दिवसकरिवम्बं ववाम ।

क्रमेण च प्रतीचीकर्णपूररक्तोत्पछे छोकान्तरमुपगते भगवति गभस्तिमालिनि समुद्धसितायामम्बरतटाकविकचकमलिन्यां संध्यायां कृष्णागुरुपङ्कपत्तरुतास्विव तिमिरलेखासु स्फुरन्तीषु दिशां मुखेष्व-छिकुछमछिनेन कुवछयवनेनेव रक्तकमछाकरे तिमिरनिकरेणोत्सा- 10 र्यमाणे संध्यारागे कमिलनीनिपीतमातपमुनमूलयितुमन्धकारपहने-ब्विव विशत्सु रक्तकमलोदराणि मधुकरकुलेषु शनैः शनैश्च नि-शाविलासिनीमुखावतंसपङ्घे गलिते संध्यारागे दिश्च दिश्च विक्षिप्तेषु संध्यादेवतार्चनविषिण्डेषु शिखरदेशलप्रतिमिरास्वनारूढमयूरास्व-पि मयूराधिष्ठितास्विव मयूरयष्टिषु गवाक्ष्विवरनिळीनेषु प्रासाद्छ- 15 क्ष्मीकर्णोत्पलेषु पारावतेषु विगतविलासिनीसंवाहननिश्रलका अनपी-ठासु मूकीभूतघण्टास्वरास्वन्तःपुरदोलासु भवनसहकारशाखावल-म्बितपञ्जरेषु विगतालापेषु शुकसारिकानिवहेषु संगीतविरामविश्रा-न्तरवासूत्सार्थमाणासु बीणासु युवतिनूपुरशब्दोपशमनिभृतेषु भव-नकलहंसेष्वपनीयमानकणेशङ्खचामरनक्षत्रमालामण्डनेषु मधुकरकुल- 20 द्मस्यकपोलभित्तिषु मत्तवारणेषु प्रदीप्यमानेषु राजवल्लभतुरंगमम-न्द्रराप्रदीपेषु प्रविशन्तीषु प्रथमयामकुक्षरघटासु कृतराजस्वस्त्र-यनेषु निष्कामत्सु पुरोहितेषु विसर्जितराजलोकविरलपरिजनेषु वि-

स्तारितेष्विव राजकुळकक्षान्तरेषु प्रज्विलतदीपिकासहस्रप्रतिविम्ब-चुन्वितेषु कृतविकचचम्पकदलोपहारेष्विव मणिभूमिकुट्टिमेषु निप-तितदीपालोकासु रिविवरहार्तनिलिनीविनोदनागतवालातपास्विव भव-नदीर्धिकासु निद्रालसेषु पश्चरकेसिरेषु समारोपितकार्मुके गृहीत-इसायके यामिक इवान्तःपुरप्रविष्टे मकरकेताववतंसपल्लवेष्विव सरा-गेषु कर्णे कियमाणेषु सुरतदूतीवचनेषु सूर्यकान्तमणिभ्य इव संका-नतालेषु ज्वलसु मानिनीनां शोकविषुरेषु हृदयेषु प्रवृत्ते प्रदोषस-मये चन्द्रापीडः प्रज्वलितदीपिकाचकवालपरिवारखरणाभ्यामेव रा-जकुळं गत्वा पितुः समीपे मुहूर्त स्थित्वा दृष्ट्वा च विलासवतीमा-गग्च स्वभवनमनेकरत्वप्रभाशवलमुरगराजफणामण्डलिमव हृषीकेशः श्वनतल्लमिथिशिक्षये।

प्रभातायां च निशीधिन्यां समुत्थाय समभ्यनुज्ञातः पित्राभिनवम्गयाकौतुकावकृष्यमाणहृदयो भगवत्यनुदित एव सहस्रद्भमावारुक्षेन्द्रायुधमप्रतो बाल्रेयप्रमाणानाकर्षद्रिश्चामीकरशृङ्खलाभिः कौल्रेयका15 अरुब्यात्रचर्मशबल्वसनकञ्चुकधारिभिरनेकवर्णपृट्टचीरिकोद्धद्धमौलिभिरूपचितद्रमश्चगहृनमुल्लैरेककर्णावसक्तहेमतालिपुटैराबद्धनिबिङकक्षेरनवरतश्रमोपचितोरुपिण्डकैः कोदण्डपाणिभिः श्वपोषकरनवरतकृतकोल्लाहलैः प्रधावद्गिद्दिगुणीक्रियमाणगमनोत्साहो बहुगजनुरगपदातिपरिवृतो वनं ययौ । तत्र च कर्णान्तावकृष्टमुक्तैविकचकुव20 ल्यपलाशकान्तिभिमेल्लैभेदकलकलभकुम्मभित्तिमिदुरैश्च नाराचैश्चापृदंकाररवभयचिकतवनदेवतार्घाक्षवीक्षितो वनवराहान्कसारणः शरभाश्चमराननेककुरङ्गकांश्च सहस्रशो ज्ञधान । अन्यांश्च जीवत एव
महाप्राणतया स्कृरहो जप्राह ।

समारूढे च मध्यमहः सवितरि वनात्स्नानोत्थितेनेव श्रमसछिछ-विन्दुवर्षमनवरतमुद्धता मुहुर्मुहुर्दशनविघट्टनेः खणखणायितखरख-छीनेन श्रमशिथिछमुखगछितफेनिछरुधिरछवेन पर्याणपट्टकानुसारो-थितफेनराजिना कर्णावतंसीकृतमुत्फुड्डकुसुमशवछमछिपटछझंकार-रवमुखरं वनगमनचिह्नं पद्धवस्तवकमुद्धहतेन्द्रायुधेनोह्यमानः समुद्र- 5 तस्वेदतयान्तरार्द्रीकृतमण्डछेन मृगरुधिरछवशतशवछेन वारवाणेन द्विगुणतरमुपजनितकान्तिरानेकरूपानुसरणसंश्रमपरिश्रष्टच्छच्ह्यारतया छच्चीकृतेन नवपछ्छेन निवार्यमाणातपो विविधवनछताकुसुमरेणुधू-सरो वसन्त इव विश्वहवानश्वसुररजोमछिनछछाटावभिच्यक्तावदात-स्वेदछेखो दूरविच्छिन्नेन पदातिपरिजनेन श्रन्थीकृतपुरोभागः प्रजवितु- 10 रंगमाधिस्हैदरूपावशिष्टैः सह राजपुत्रैरेवं मृगपतिरेवं वराह एवं वनमहिष एवं शरम एवं हरिण इति तमेव मृगयावृत्तान्तमुच्चारयन्स्व-भवनमाजगाम।

अवर्तार्यं च तुरंगमात्ससंभ्रमप्रधावितपरिजनोपनीते समुपवि-इयासने वारवाणमवतार्यापनीय चाशेषं तुरंगमाधिरोहणोचितं वेषप- 15 रिम्रहमितस्ततः प्रचितताल्रवृन्तपवनापनीयमानश्रमो मुहूर्ते विश-श्राम । विश्रम्य च मणिरजतकनककलशशतस्ताथामन्तर्विन्यस्त-काश्चनपीठां स्नानभूमिमगात् । निर्वितितासिषेकव्यापारस्य च विवि-क्तवसनपरिमृष्टवपुषः स्वच्छदुकूलपह्रवाकिलतमौळेर्गृहीतवाससः छ-तदेवाचैनस्याङ्गराभूमौ समुपविष्टस्य राज्ञा विसर्जिता महाप्रती- 20 हाराधिष्ठिता राजकुलपरिचारिकाः कुलवर्धनासनाथाश्च विलासव-तीवास्यः सर्वान्तःपुरप्रेषिताश्चान्तःपुरपरिचारिकाः पटलकविनि-हितानि विविधान्याभरणानि माल्यान्यङ्गरागान्वासांसि चादाय पु- रतस्तस्योपतस्थुरुपनिन्युश्च । यथाक्रममादाय च ताभ्यः प्रथमं स्व-यमुपछिष्य वैशम्पायनमुपरचिताङ्गरागो दत्त्वा च समीपवर्तिभ्यो य-थाईमाभरणवसनाङ्गरागकुसुमानि विविधमणिभाजनसहस्रसारं शा-रदमम्बरतछिमिव स्फुरिततारागणमाहारमण्डपमगच्छत्।

तत्र च द्विगुणीकृतकुथासनोपविष्टः समीपोपविष्टेन तद्गुणोपवर्णनप-रेण वैशम्पायनेन यथाईभूमिभागोपवेशितेन राजपुत्रलोकेनेदमस्मै दीयतामिदमस्मै दीयतामिति प्रसादिविशेषदर्शनसंवर्धितसेवारसेनाहा-रविधिमकरोत् । उपस्पृत्रय च गृहीतताम्बूलस्तास्मन्मुहूर्तमिव स्थित्वे-न्द्रायुधसमीपगमत् । तत्र चातुपविष्ट एव तहुणोपवर्णनप्रायालापाः 10 कथा: कृत्वा सत्यन्याज्ञाप्रतीक्षणोन्मुखे पार्श्वपरिवर्तिनि परिजने तद्गुणहतहृद्यः स्वयमेवेन्द्रायुधस्य पुरो यवसमाकीर्य निर्गत्य राज--कुळमयासीत् । तेनैव क्रमेणावळोक्य राजानमागत्य निशामनैषीत्। अपरेशुश्च प्रभातसमय एव सर्वान्त:पुराधिकृतमवनिपतेः परम-संमतमनुमार्गागतया प्रथमे वयसि वर्तमानया राजकुळसंवासप्रगलम-15 याप्यनुङ्झितविनयया किंचिदुपारूढयौवनया शक्तगोपकाळोहितरा-गेणांशुकेन रचितावगुण्ठनया सवालातपयेव पूर्वया ककुभा प्रत्य-ग्रद्छितमनःशिलाचूर्णवर्णेनाङ्गलावण्यप्रभाप्रवाहेणामृतरसनदीपूरेणेव भ-वनमापूरयन्या ज्योत्स्रयेव राहुप्रह्यासभयादपहाय रजानिकरम-ण्डलं गामवतीर्णया राजकुलदेवतयेव मूर्तिमत्या क्रणितमणिन्पुरा-20 कुलितचरणयुगलया कूजत्कलहंसाकुलितकमलयेव कमलिन्या म-हाईहेममेखलाकलापकलितजघनस्थलया नातिनिर्भरोद्धित्रपयोधरया मन्दं मन्दं मुजलताविक्षेपप्रेङ्कितनखमयूखच्छलेन धाराभिरिव लाव-ण्यरसमनवरतं क्षरन्या दिक्कुखविसपिंणि हारछतानां रिझनजाछे तिमग्नशरीरतया क्षीरसागरोन्मग्नवदनयेव छक्ष्म्या बह्छताम्बूछकुणिकान्धकारिताधरछेखया समसुद्वत्ततुङ्गनासिकया विकसितपुण्डरीकधवछछोचनया मणिकुण्डलमकरपत्तमङ्गकोटिकिरणातपाहतकपोलतया सकर्णपल्लमिन मुखमुद्वहन्सा पर्युपितध्सरचन्दनरसतिलकालंकृतलछाटपट्टया मुक्ताफलप्रायालंकारया राधेयराज्यलक्ष्मये- 5
वोपपादिताङ्गरागया नववनछेखयेव कोमलतनुलतया त्रय्येव सुप्रतिछितचरणया मखशालयेव वेदिमध्यया मेरुवनलत्येव कनकपत्तालंकृतया महानुभावाकारयानुगम्यमानं कन्यकया कैलासनामानं क-

स कुतप्रणामः समुपसृत्य श्चितितलिनिहितदक्षिणकरो विज्ञापया- 10 मास । कुमार महादेवी विलासवती समाज्ञापयति । इयं खलु क-न्यका महाराजेन पूर्व कुलुतराजधानीमविजय कुलुतेश्वरदुहिता पत्त्रलेखाभिधाना बालिका सती वन्दीजनेन सहानीयान्तःपुरपरिचारिकामध्यमुपनीता । सा मया विगतनाथा राजदुहितेति समुपजात-स्नेह्या दुहितृतिविशेषमियन्तं कालमुपलालिता संवर्धिता च । तदिय- 15 मिदानीमुचिता भवतस्ताम्बूलकरङ्कवाहिनीति कृत्वा मया प्रेषिता । न चास्यामायुष्मता परिजनसामान्यदृष्टिना भवितव्यम् । वालेव लान्लीया । स्वचित्रवृत्तिरिव चापलेभ्यो निवारणीया । शिष्येव दृष्टव्या । सुदृदिव सर्वविश्वमभेष्वभ्यन्तरीकरणीया । दीर्घकालसंवर्धितस्नेहत्त्या स्वसुतायामिव हृद्यमस्यामस्ति मे । बलवानस्यां पश्चपातः । म- 20 हाभिजनराजवंशप्रसूता चाईतीयमेवंविधानि कर्माणि । नियतं स्वय-मेव्यमितिविनीतत्तया कितपयैरेव दिवसैः कुमारमाराधयिष्यति । केवलमितिविरकालोपचिता बलवती मे प्रेमप्रवृत्तिस्यामविदित-

शीलश्चास्याः कुमार इति संदिइयते । सर्वथा तथा कल्याणिना प्रयतितन्यं यथेयमतिचिरमुचिता परिचारिका ते भवति । इलिभ-धाय विरतवचिस कैलासे कृताभिजातप्रणामां पत्तलेखामनिमिषलोचनं मुचिरमालोक्य चन्द्रापीडो यथाज्ञापयल्यस्वेलेवमुक्त्वा कञ्चुिकनं प्रे-

पत्तळेखा तु ततः प्रभृति दर्शनेनैव समुपजातसेवारसा न दिवा न रात्रौ न सुप्तस्य नासीनस्य नोत्थितस्य न भ्रमतो न राजकुलगतस्य च्छायेव राजसूनोः पार्श्व सुमोच । चन्द्रापीडस्यापि तस्यां दर्शनादा-रभ्य प्रतिक्षणमुपचीयमाना महती प्रीतिरासीत् । अभ्यधिकं च प्रति-10 दिवसमस्याः प्रसादमकरोत् । आत्महृद्याद्व्यतिरिक्तामिव चैनां मर्चविश्रम्भेष्वमन्यत् ।

एवं समितिकामत्सु केषुचिद्दिवसेषु राजा चन्द्रापींडस्य यौवरा-ज्याभिषेकं चिकीर्षुः प्रतीहारानुपकरणसंभारसंत्रहार्थमादिदेश । स-मुपस्थितयौवराज्याभिषेकं च तं कदाचिद्दर्शनार्थमागतमारूढविनय-15 मिप विनीततरभिच्छञ्झकनासः सविस्तरमुवाच ।

तात चन्द्रापीड विदितवेदितन्यस्याधीतसर्वशास्त्रस्य ते नाल्पमप्युपदेष्टन्यमस्ति । केवछं च निसर्गत एवाभानुभ्रेचमरत्नाछोकोच्छेचमप्रदीपप्रभापनेयमितगहनं तमो यौवनप्रभवम् । अपरिणामोपशमो दाकृणो छक्ष्मीमदः । कष्टमनञ्जनवित्तास्यमपरमैश्वर्यतिमिरान्धत्वम् ।
20 अशिशिरोपचारहार्योखन्ततीत्रो दर्पदाहुज्वरोष्मा । सततममूछमन्त्वगन्यो विषमो विषयविषास्वाद्मोहः । निस्नमस्नानशौचवध्यो बळवान्नागमळावळेपः । अजस्नमक्षपावसानप्रवोधा घोरा च राज्यसुखसंनिपातनिद्रा भवति । इस्तो विस्तरेणाभिधीयसे । गर्भेश्वरत्वमिनवयौ-

वनत्वमप्रतिमरूपत्वममानुषशक्तित्वं चेति महतीयं खल्बनर्थपरंपरा । सर्वाविनयानामेकैकमप्येषामायतनम् । किमुत समवायः । योवना-रम्भे च प्रायः शास्त्रजलप्रक्षालनिर्मलापि कालुष्यमुपयाति बुद्धिः। अनुज्झितधवळतापि सरागैव भवति यूनां दृष्टिः । अपहरति च वा-त्येव शुष्कपत्त्रं समुद्भृतरजोश्रान्तिरतिदूरमात्मेच्छया योवनसमये पुरुषं 5 प्रकृतिः । इन्द्रियहरिणहारिणी च सततमतिदुरन्तेयमुपभोगमृगतृष्ण-का । नवयौवनकषायितात्मनश्च सिळिलानीव तान्येव विषयस्वरूपा-ण्यास्वाद्यमानानि मधुरतराण्यापतन्ति मनसः । नाशयति च दिङ्कोह इवोन्मार्गप्रवर्तकः पुरुषमत्यासङ्गो विषयेषु । भवाद्या एव भ-वन्ति भाजनान्युपदेशानाम् । अपगतमले हि मनसि स्फटिकमणाविव 10 रजनिकरगभस्तयो विशन्ति सुखमुपदेशगुणाः । गुरुवचनममलमपि सिळळिमिव महदुपजनयति अवणस्थितं ग्रूळमभव्यस्य । इतरस्य तु करिण इव शङ्खाभरणमाननशोभासमुद्यमधिकतरमुपजनयति । हरति च सकलमतिमलिनमप्यन्धकार्मिव दोषजातं प्रदोषसमय-निशाकर इव गुरूपदेशः प्रशमहेतुर्वयःपरिणाम इव पलितरूपेण 15 शिरसिजजालममलीकुर्वन्गुणरूपेण तदेव परिणमति । अयमेव चाना-स्वादितविषयरसस्य ते काल उपदेशस्य । कुसुमशरशरप्रहारजर्जरिते हि हृद्ये जलमिव गलत्युपदिष्टम् । अकारणं च भवति दुष्पकृतेरन्व-यः श्रुतं वा विनयस्य । चन्द्नप्रभवो न दहति किमनलः । किंवा प्र-शमहेतुनापि न प्रचण्डतरीभवति वडवानलो वारिणा । गुरूपदेशश्च 20 नाम पुरुषाणामखिलमलप्रक्षालनक्ष्मजलं स्नानमनुपजातपलितादिवै-रूप्यमजरं वृद्धत्वमनारोपितमेदोदोषं गुरूकरणमसुवर्णविरचनम-माम्यं कर्णाभरणमतीत्रव्योतिराह्येको नोद्रेगकरः प्रजागरः । विशे-

षेण तु राज्ञाम् । विरला हि तेषासुपदेष्टारः । प्रतिशब्दक इव राज-वचनसनुगच्छति जनो भयान् । उद्दासदर्पश्चयशुस्थिगतश्रवणविवराश्चो-पदिश्चमानमपि ते न शृण्वन्ति । शृण्वन्तोपि च गजनिमीलितेनाव-धीरयन्तः खेदयन्ति हितोपदेशदायिनो गुरून् । अहंकारदाहज्वर-गृर्छोन्थकारिता विह्वला हि राजप्रकृतिः । अलीकाभिमानोन्माद-कारीणि धनानि । राज्यविपविकारतन्द्रप्रदा राजल्क्ष्मीः ।

आलोकयत् तावत्कस्याणाभिनिवेशी लक्ष्मीमेव प्रथमम् । इयं हि सुभटखङ्गमण्डलोत्पलवनविश्रमभ्रमरी लक्ष्मीः क्षीरसागरात्पारिजा-तपहवेभ्यो रागमिन्दुशकछादेकान्तवकतामुचैःश्रवसश्चश्चछतां का-10 लकुटान्मोहनशक्ति मदिराया मदं कौस्तुभमणेरतिनैष्ट्र्यमित्येतानि सहवासपरिचयवशादिरहविनोद्चिह्नानि गृहीत्वैवोद्गता । न ह्येवंवि-धमपरमपरिचितमिह जगित किंचिदस्ति यथेयमनार्या । लब्धापि खलु दुःखेन परिपाल्यते । दृढगुणपाशसंदाननिस्पन्दीकृतापि नइय-ति । उद्दामदर्पभटसहस्रोहासितासिलतापञ्जरविधृताप्यपकामति । 15 मदजलदुर्दिनान्धकारगजघटितघनघटापरिपालितापि प्रपलायते । न परिचयं रक्षति । नाभिजनमीक्षते । न रूपमालोकयते । न कुल-क्रममनुवर्तते । न शीलं पश्यति । न वैदग्ध्यं गणयति । न श्रुतमा-कर्णयति । न धर्ममनुरुष्यते । न त्यागमाद्रियते । न विशेषज्ञतां विचारयति । नाचारं पालयति । न सलमनुबुध्यते । न लक्षणं प्रमा-20 जीकरोति । गन्धर्वनगरलेखेव पश्यत एव नश्यति । अद्याप्यारूढ-मन्दरपरिवर्तभ्रान्तिजनितसंस्कारेव परिभ्रमित । कमिलनीसंच-रणव्यतिकरलग्रनलिननालकण्टकेव न कचित्रिभेरमाबन्नाति पदम्। अतिप्रयत्नविधृतापि परमेश्वरगृहेषु विविधगन्धगजगण्डमधुपानमत्तेव परिस्वलति । पारुष्यमिनोपशिक्षितुमसिधारासु निवसति । विश्वरू-पत्विमव ब्रहीतुमाश्रिता नारायणमूर्तिम् । अप्रत्ययबहुळा च दिव-सान्तकमलिमव समुपचितमूलदण्डकोशमण्डलमपि मुश्चिति भूमुजम्। छतेव विटपकानध्यारोहित । गङ्गेव वसुजनन्यपि तरङ्गबुद्भदच⁻वछा । दिवसकरगतिरिव प्रकटितविविधसंक्रान्तिः । पातालगुहेव तमोबहु- 5 ला । हिडिम्बेव भीमसाह्सैकहार्यहृद्या । प्रावृडिवाचिरदातिकारि-णी । दुष्टिपशाचीव दक्षितानेकपुरुषोच्छ्राया । स्वल्पसत्त्वमुन्मत्तीक-रोति । सरस्वतीपरिगृहीतमीर्ध्ययेव नालिङ्गति जनम् । गुणवन्तमपवि-त्रमिव न स्पृशिति । उदारसत्त्वममङ्गलिमव न बहु मन्यते । सुज-नमनिमित्तमिव न पश्यति । अभिजातमहिमिव लङ्क्षयति । शूरं 10 कण्टकमिव परिहरति । दातारं दुःस्वप्रमिव न स्मरति । विनीतं पात-किनमिव नोपसपति । मनस्विनमुन्मत्तमिवोपहसति । परस्परविरुद्धं चेन्द्रजालमिव द्रीयन्ती प्रकटयति जगति निजं चरितम् । तथाहि। सततमुष्माणमारोपयन्स्यपि जाड्यमुपजनयति । उन्नतिमाद्धानापि नीचस्वभावतामाविष्करोति । तोयराशिसंभवापि तृष्णां संवर्धयति। 15 ईश्वरतां दधानाप्यशिवप्रकृतित्वमातनोति । बल्लोपचयमाहरन्यपि ल-घिमानमापाद्यति । अमृतसहोद्रापि कटुकविपाका । विश्रहवत्यप्य-प्रसक्षदर्शना । पुरुषोत्तमरतापि खळजनप्रिया । रेणुमयीव स्वच्छमपि कल्रषीकरोति।

यथा यथा चेयं चपछा दीष्यते तथा तथा दीपशिखेन कज्जलम-20 छिनमेव कर्म केवलसुद्वमित । तथाहीयं संवर्धनवारिधारा नृष्णाविष-बङ्घीनां व्याधगीतिरिन्द्रियमृगाणां परामशेषूमळेखा सञ्चरितनित्राणां विभ्रमशय्या मोहदीपेनिद्राणां निवासजीर्णवलमी धनमदिपशानिकानां तिमिरोद्रतिः शास्त्रदृष्टीनां पुरःपताका सर्वाविनयानामुत्पत्तिनिन्नगा कोषावेगग्राहाणामापानभूमिविषयमधूनां संगीतशाळा अ्विकारनाट्या नामावासद्री दोषाशीविषाणामुत्सारणवेत्रछता सत्पुरुषव्याहाराणामकाळप्रावृङ्खणकळहंसकानां विसर्पणभूमिळींकापवादिवस्फोटकानां प्रस्तावना कपटनाटकस्य कद्छिका कामकरिणो वध्यशाळा साधुभावस्य गहिजिहा धर्मेन्टुमण्डळस्य ।

न हि तं पदयामि यो ह्यपरिचितयानया न निर्भरमुपगृहो यो वा न विप्रलब्धः । नियतमियमालेख्यगतापि चलति पुस्तकमय्यपीन्द्रजा-**छमाचरत्युत्कीर्णापि वि**प्रस्नभते श्रुताप्यभिसंघत्ते चिन्तितापि व[∗]व-10 यति । एवंविधयापि चानया दुराचारया कथमपि दैववशेन परिगृहीता विक्कवा भवन्ति राजानः । सर्वाविनयाधिष्ठानतां च गच्छन्ति । तथाहि । अभिषेकसमय एवैषां मङ्गलकलशजलैरिव प्रक्षाल्यते दाक्षिण्यम् । अग्निकार्यधूमेनेव मलिनीभवति हृदयम् । पुरोहित-क्रुशाप्रसंमार्जनीभिरिवापनीयते क्षान्तिः । उष्णीषपट्टबन्धेनेवाच्छा-15 द्यते जरागमनस्मरणम् । आतपत्रमण्डलेनेवापवार्यते परलोकदर्श-नम । चामरपवनैरिवापह्रियते सत्यवादिता वेत्रदण्डैरिवोत्सा-र्थन्ते गुणाः । जयशब्दकछकछैरिव तिरस्क्रियन्ते साधुवादाः । ध्व-जपटपङ्जैरिव परामृष्यते यशः । तथाहि । केचिच्छ्मवशशिथिल-शकुनिगळपुटचपळाभिः खद्योतोन्सेषमुद्गर्तमनोहराभिर्मनस्विजनगर्हि-20 ताभिः संपद्भिः प्रलोभ्यमाना धनलवलाभावलेपविस्मृतजन्मानोनेक-दोषोपचितेन दुष्टासृजेव रागावेशेन बाध्यमाना विविधविषयमा-सळाळसैः पश्चभिरप्यनेकसहस्रसंख्यैरिवेन्द्रियरायास्यमानाः प्रकृति-च अल्लात्या लच्धप्रसरेणैकेनापि शतसहस्रतामिवोपगतेन मनसाकुळी- क्रियमाणा विद्वलतामुपयान्ति । प्रहैरिव गृह्यन्ते । भूतेरिवाभिभू-यन्ते । मन्बैरिवावेदयन्ते । सत्त्वैरिवावष्टभ्यन्ते । वायुनेव विड-म्ब्यन्ते । पिशाचैरिव अस्यन्ते । मदनशरैर्मर्माभिहता इव मुखभङ्ग-सहस्राणि कुर्वते । धनोष्मणा पच्यमाना इव विचेष्टनते । गाढप्रहारा-हता इवाङ्गानि न धारयन्ति । कुलीरा इव तिर्यक्परिभ्रमन्ति । अध- 5 र्मभग्रगतयः पङ्गव इव परेण संचार्यन्ते । मृषावाद्विपाकसंजातम्-खरोगा इवातिकुच्छ्रेण जल्पन्ति । सप्तच्छद्तरव इव कुसुमरजोवि-कारैरासम्नवर्तिनां शिर:ग्रालमुत्पादयन्ति । आसन्नमृत्यव इव वन्धु-जनमपि नाभिजानन्ति । उत्कुपितछोचना इव तेजस्विनो नेश्चन्ते । कालदृष्टा इव महामन्त्रैरिप न प्रतिवृध्यन्ते । जातुषाभरणानीव 10 सोष्माणं न सहन्ते । दुष्टवारणा इव महामानस्तम्भनिश्चलीकृता न गृह्णन्त्युपदेशम् । तृष्णाविषमूर्च्छिताः कनकमयमिव सर्वे पश्यन्ति । इषव इव पानवर्धिततैक्ष्ण्याः परप्रेरिता विनाशयन्ति । दरस्थिता-न्यपि फलानीव दण्डविक्षेपैर्महाकुलानि शातयन्ति । अकालकुसुम-प्रसवा इव मनोहराकृतयोपि छोकविनाशहेतवः । इमशानाग्रय इवा- 15 तिरौद्रभूतयः । तैमिरिका इवादूरदर्शिनः । उपसृष्टा इव श्चद्राधिष्ठित-भवनाः । श्रूयमाणा अपि प्रेतपटहा इवोद्वेजयन्ति । चिन्खमाना अपि महापातकाध्यवसाया इवोपद्रवसुपजनयन्ति । अनुदिवसमापूर्यमाणाः पापेनेवाध्मातमूर्तयो भवन्ति । तद्वस्थाश्च व्यसनशतशर्व्यतामुपगता वस्मीकतृणायावस्थिता जलबिन्दव इव पतितम्प्यात्मानं नावग-20 च्छन्ति ।

अपरे तु स्वार्थनिष्पादनपरैर्धनपिशितप्रासगृष्ठेरास्थाननछिनीब-कैर्धृतं विनोद इति परदाराभिगमनं वैदग्ध्यमिति मृगया श्रम

इति पानं विळास इति प्रमत्तता शौर्यमिति स्वदारपरित्यागो-गुरुवचनावधीरणमपरप्रणेयत्वमित्रजितभृत्यता सुखो-पसेट्यत्वमिति नृत्यगीतवाद्यवेदयाभिसक्ती रसिकतेति महापराधा-वकर्णनं महातुभावतेति परिभवसहत्वं क्षमेति स्वच्छन्द्ता प्रभु-ः त्विमिति देवावमाननं महासत्त्वतेति वन्दिजनख्यातिर्यश इति तर-छतोत्साह इत्यविशेषज्ञतापश्चपातित्वमिति दोषानिप गुणपश्चमध्यारो-पयद्भिरन्तः स्वयमपि विहसद्भिः प्रतारणकुश्चेर्धूर्तेरमानुषोचिताभिः स्तुतिभिः प्रतार्यमाणा वित्तमद्मत्तचित्ता निश्चेतनतया तथैवेत्यात्मन्या-रोपितालीकाभिमाना मर्त्यधर्माणोपि दिव्याशावतीर्णमिव सदैवतमि-10 वातिमानुषमात्मानमुत्प्रेक्षमाणाः प्रारच्धदिच्योचितचेष्टानुभावाः सर्व-जनस्योपहास्यतामुपयान्ति । आत्मविडम्बनां चानुजीविना जनेन क्रि-यमाणामभिनन्दन्ति । मनसा देवताध्यारोपणप्रतारणादसङ्कतसंभावनो-पहताश्चान्तःप्रविष्टापरभुजद्वयमिवात्मबाहुयुगलं संभावयन्ति । त्वग-न्तरितृतीयलोचनं स्वललाटमाशङ्कन्ते । दर्शनप्रदानमप्यनुप्रहं गण-15 यन्ति । दृष्टिपातमप्युपकारपक्षे स्थापयन्ति । संभाषणमपि संविभाग-मध्ये कुर्वन्ति । आज्ञामपि वरप्रदानं मन्यन्ते । स्पर्शमपि पावनमा-कल्रयन्ति । मिथ्यामाहात्म्यगर्वनिर्भराश्च न प्रणमन्ति देवताभ्यः । न पूजयन्ति द्विजातीन् । न मानयन्ति मान्यान् । नार्चयन्त्यर्चनीयान् । नाभिवादयन्त्यभिवादनार्हान् । नाभ्युत्तिष्ठन्ति गुरून् । अनर्थकायासा-20 न्तरितविषयोपभोगसुखमित्युपहसन्ति विद्वज्ञनम् । जरावैक्वव्यप्रल-पितमिति पश्यन्ति वृद्धजनोपदेशम् । आत्मप्रज्ञापरिभव इत्यसूयन्ति सचिवोपदेशाय । कुप्यन्ति हितवादिने । सर्वथा तमभिनन्दन्ति तमा-लपन्ति तं पार्श्वे कुर्वन्ति तं संवर्धयन्ति तेन सह सुखमवतिष्ठन्ते तस्मै दद्ति तं भित्रतामुपनयन्ति तस्य वचनं शृण्वन्ति तत्र वर्षन्ति तं बहु मन्यन्ते तमाप्ततामापादयन्ति योहर्निशमनवरतमुपरचिताञ्जळिरधिदैव-तमिव विगतान्यकर्तव्यः स्तौति यो वा माहात्म्यमुद्भावयति ।

किं वा तेषां सांप्रतं येषामतिनृशंसप्रायोपदेशनिर्धृणं कौटिल्यशास्त्रं

प्रमाणमभिचारिकयाकूरैकप्रकृतयः पुरोधसो गुरवः पराभिसंधानपरा 5 मन्त्रिण उपदेष्टारो नरपतिसहस्रभुक्तोज्झितायां छक्ष्म्यामासक्तिर्मार-णात्मकेषु शास्त्रेष्वभियोगः सहजप्रेमार्द्रहृदयानुरक्ता भ्रातर उच्छेद्याः। तदेवंप्रायेतिक्विटलकष्टचेष्टासहस्रदारुणे राज्यतन्त्रेस्मिन्महामोह-कारिणि च यौवने कुमार तथा प्रयतेथा यथा नोपहस्यसे जनैर्न निन्यसे साधुभिर्न धिक्कियसे गुरुभिर्नोपालभ्यसे सुदृद्धिर्न शोच्यसे 10 विद्वद्भिः । यथा च न प्रहस्यसे विटैर्न प्रतार्यसे कुश्हैर्ना-स्वाद्यसे भुजंगेर्नावलुप्यसे सेवकवृकैर्न वश्च्यसे धूर्तैर्न प्रलोभ्यसे वनिताभिन विडम्ब्यसे छक्ष्म्या न नर्छसे मदेन नोन्मत्तीक्रियसे मदनेन नाक्षिष्यसे विषयैर्न विकृष्यसे रागेण नापह्रियसे सुखेन। कामं भवान्त्रकृत्येव धीरः । पित्रा च महता प्रयत्नेन समारोपितसंस्कारः। 15 तरलहृद्यमप्रतिबुद्धं च मद्यन्ति धनानि । तथापि भवदुणसंतोषो मामेवं मुखरीकृतवान् । इद्मेव च पुनः पुनरभिधीयसे । विद्वांसमापि सचेतनमपि महासत्त्वमप्यभिजातमपि धीरमपि प्रयत्नवन्तमपि प्रस-षमियं दुर्विनीता खळीकरोति छक्ष्मीरिति । सर्वथा कल्याणैः पित्रा कियमाणमनुभवतु भवान्यौवनराज्याभिषेकमङ्गलम् । कुलक्रमा- 20

गतामुद्वह पूर्वपुरुपैरूढां घुरम् । अवनमय द्विषतां शिरांसि । उन्न-मय बन्धुवर्गम् । अभिषेकानन्तरं च प्रारब्धदिग्विजयः परिश्रमन्त्रि-जितामपि तव पित्रा सप्तद्वीपभूषणां पुनर्विजयस्य वर्धुधराम् । अयं च ते कालः प्रतापमारोपयितुम् । आरूढप्रतापो हि राजा त्रैलोक्यद्-ज्ञीव सिद्धादेशो भवति । इत्येतावद्भिधायोपशशाम ।

उपशान्तवचिस शुकनासे चन्द्रापीडस्ताभिरमछाभिरुपदेशवाग्भिः प्रश्लालित इवोन्मीलित इव स्वच्छीकृत इव निर्मृष्ट इवाभिषिक्त इवाभिलिप्न इवालंकृत इव पवित्रीकृत इवोद्धासित इव प्रीतहृदयो मुहूर्त स्थित्वा स्वभवनमाजगाम।

कतिपयदिवसापगमे च राजा स्वयमुत्क्षिप्तमङ्गलकलशः सह शुकनासेन पुण्येहनि पुरोधसा संपादिताशेषराज्याभिषेकमङ्ग-**ल्लमनेकनरपतिसहस्रपरिवृतः सर्वेभ्यस्तीर्थेभ्यः** सर्वाभ्यो नदीभ्यः 10 सर्वेभ्यश्च सागरेभ्यः समाहृतेन सर्वोषधिभिः सर्वफ्छैः सर्वमृद्धिः सर्वरह्नैश्च परिगृहीतेनानन्दवाष्पजलमिश्रेण मन्त्रपूर्तेन वारिणा सुत-मभिषिषेच । अभिषेकसाळिळाईदेहं च तं छतेव पादपान्तरं निज-पादपममुञ्चलपि तारापीडं तत्क्षणमेव संचक्राम राजलक्ष्मीः । अनन्तरमखिळान्तःपुरपरिवृतया च प्रेमार्द्रहृदयया विलासवला 15 स्वयमा पादतलादामोदिना चन्द्रातपधवलेन चन्द्नेनानुलिप्तमूर्तिरभि-नवविकसितसितकुसुमकृतशेखरो गोरोचनाच्छुरितदेहो दूर्वाप्रवालर-चितकर्णपूरो दीर्घदशमनुपहतमिन्दुधवलं दुकूलयुगलं वसानः पुरो-हितप्रतिबद्धप्रतिसरप्रसाधितपाणिर्नवराजलक्ष्मीकमलिनीमृणालेनाभिषे-कद्र्शनार्थमागतेन सप्तर्षिमण्डलेनेव हारेणालिङ्गितवक्षःस्थलः सि-20 तकुसुमप्रथिताभिराजानुल्रिन्वनीभिरिन्दुकरकलाभिर्वैकक्षकस्रिभिर्निर्-न्तरनिचितशरीरतया धवलवेषपरिम्रहतया च नरसिंह विधुतकेसरनिकरः कैळास इव स्रवत्स्रोतस्विनीस्रोतोराशिरैरावत इव मन्दाकिनीमृणाळजाळजटिलः क्षीरोद इव स्फुरितफेनलवाङ्ग- ळस्तत्काळप्रतिपन्नवेत्रदण्डेन पित्रा स्वयं पुरःप्रारव्धसमुत्सारणः स-मामण्डपमुपगम्य काञ्चनमयं शशीव मेरुशृङ्गं चन्द्रापीडः सिंहास-नमारुरोह ।

आरूढस्य चास्य कृतयथोचितसकलराजलोकसंमानस्य मुहूर्त स्थित्वा दिग्विजयप्रयाणशंसी प्रलयघनघटाघोषघर्घरध्वनिरुद्धिरिव मन्दरपातैर्वसुंधरापीठ इव युगान्तनिर्घातैरुत्पातजलधर इव तडि-इण्डपातैः पातालकुक्षिरिव महावराह्योणाभिघातैः कनककोणै-रभिहन्यमानः प्रस्थानदुन्दुभिरामन्थरं दध्वान । येन ध्वनता स-माध्मातानीवोन्मीछितानीव पृथकृतानीव विस्तारितानीव गर्भीकृ-तानीव प्रदक्षिणीकृतानीव विधरीकृतानीव रवेण भुवनान्तराणि। 10 विश्लेषिता इव दिशामन्योन्यबन्धसंधयः । यस्य च भयवशिवष-मवितोत्तानफणासहस्रेणालिङ्गयमान इव रसातले शेषेण मृहु-र्मुहुरभिमुखदत्तदन्तोर्ध्वघातैराह्नयमान इव दिक्षु दिक्कु औरः संत्रास-रचितरेचकमण्डलैः प्रदक्षिणीिकयमाण इव नभसि दिवसकर-रथतुरगैरपूर्वशर्वाट्टहासशङ्काहर्षहुंकृतेनाभाष्यमाण इव कैलासशि- 15 खरिणि ज्यम्बकवृषभेण कृतगम्भीरकण्ठगर्जितेन प्रत्युद्गम्यमान इव विबुधसद्मन्यैरावतेनाश्रुतपूर्वरवजनितरोषावेशतिर्यगवनमितविषा-णमण्डलेन प्रणम्यमान इव यमसदानि कृतान्तमहिषेण संत-स्तलोकपालाकर्णितो बभ्राम त्रिभुवनमखिलं निनादः । ततो दु-न्दुभिरवमाकण्ये जयजयेति च सर्वतः समुद्धुष्यमाणजयशब्दः 20 सिंहासनात्सह द्विषतां श्रिया संचचाल चन्द्रापीडः। समन्तात्स-संभ्रमोत्थितैश्च परस्परसंघट्टविघटितहारसूत्रविगळिताननवरतमाशा-विजयप्रस्थानमङ्गळळीळाळाजानिव मुक्ताफळप्रकरान्क्षरद्भिः पारि-

जात इव सितकुसुममुकुलपातिभिः कल्पपादपैरैरावत इव विमुक्तकर-सीकरैराज्ञागजैर्गगनाभोग इव तारागणविधिमिर्दिगन्तरैर्जलदकाल इव स्थूलजललवासारस्यन्दिभिर्जलधरैरनुगम्यमानो नरपतिसहस्रैरास्थान-मण्डपान्निरगात्।

तिर्गास च पूर्वोक्ष्टया पत्त्रलेखया समध्यासितान्तरासनामु-पपादितप्रस्थानसमुचितमङ्गल्यालंकारां ससंश्रमाधोरणोपनीतां करे-णुकामधिरुह्याचल्लेचकवकीक्ठतक्षीरोदावर्तपाण्डुरेण दशवदनबाहु-दण्डावस्थितकैल्लासकान्तिना मुक्ताफलजालिना शतशलाकेनात-पत्रेण निवार्यमाणातपो निर्गन्तुमारेभे । निर्गच्छंश्चाभ्यन्तरावस्थित 10 एव प्राकारान्तरितदर्शनानां द्वारावस्थितानां प्रतिपालयतां राज्ञा-मुन्मयूखानां चूडामणीनामलक्तकद्रवद्युतिमुषा बहलेनालोकवाला-तपेन राज्याभिषेकानन्तरप्रसृतेन स्वप्रतापविह्नेनेवालर्थं पिश्व-रिक्तियमाणा दश दिशो यौवराज्याभिषेकजन्मना निजानुरागेणेव रज्यमानमवनितलमासन्नारिपुविनाशिपशुनेन दिग्दाहेनेव पाटली-15 कियमाणमम्बरतलमभिमुखागतभुवनतलल्लक्ष्मीचरणालक्तकरसेनेव लो-हितायमानातपं दिवसं ददशे।

विनिर्गतश्च ससंभ्रमप्रचिलतगन्धगजघटासहस्रेरन्योन्यसंघट्टजर्जरितातपत्रमण्डलैराद्रावनतमौलिशिथिलमणिमुकुटपङ्किभिरावर्जितरत्नकर्णपूरै: कपोलस्थलस्वलितकुण्डलैराङ्गप्रसेनापतिनिर्दिश्यमाननाम20 भिरवनिमुजां चक्रवालै: प्रणम्यमानो बहलसिन्द्ररेणुपाटलेन क्षितितलदोलायमानस्थूलमुक्ताकलापावचूलेन सितकुसुममालाजालशबलशिरसा संलग्नसंध्यातपेन तिर्यगावर्जितश्वेतगङ्गाप्रवाहेण तारागणदन्तुरितशिखरशिलातलेन मेहिगीरिणेव गन्धमादनेनानुगम्यमानः

कनकालंकारप्रभाकस्मापितावयवेन च दत्तकुङ्कुमस्थासकेनेवाकृष्यमाणे-नेन्द्रायुधेन सत्ताथीकृतपुरोभागः शनैः शनैः प्रथममेव शातक्रतवी-माशामिप्रतस्थे।

चित्रगजघटाकम्पितथवळातपत्रमनेककङ्ठोळपरंपरापतितचन्द्रमण्ड-ळप्रतिविन्बसहस्रं महाप्रळयजळिषजळिमव ग्रावितमहीतळमद्भुतोद्भृतक-ळकळमखिळं संचचाळ वळम्।

उच्चितस्य चास्य स्वभवनादुपपादितप्रस्थानमङ्गलो धवलदुकू-छवासाः सितकुसुमाङ्गरागो महता बछसमृहेन नरेन्द्रवृन्दैश्चानुगम्य-मानो धृतधवळातपत्नो द्वितीय इव युवराजस्त्वरितपदसंचारिण्या करिण्या वैशम्पायनः समीपमाजगाम । आगत्य च रजनिकर इव 10 रवेरासन्नवर्ती वभूव । अनन्तरमितश्चेतश्च निर्गतो युवराज इति समा-कर्ण्य प्रधावतां वलानां भरेण चलितकुलशैलकीलितजलिबजलतरङ्ग-गतेव तत्क्षणमाचकम्पे मेदिनी । संमुखागतैरन्येश्वान्येश्व प्रणमद्भिर्भू-मिपाछैरंशुळताजाळजटिळचूळिकानां मिणमुक्कटानामाळोकेनोन्मिष-तबहुळरोचिषां च पत्त्रभङ्गिणीनां केयूरमण्डलीनां प्रभासंतानेन कचि-15 द्विकीर्यमाणचाषपक्षक्षोदा इव कचिदुत्पतितशिखिकुळचळचन्द्रकश-तसारा इव कचिद्कालजलधरतिहत्तरला इव कचित्सकरुपतरूप-छ्वा इव कचित्सशतयज्ञचापा इव कचित्सवाछातपा इवाक्रियन्त दश दिशः । धवलान्यपि विविधमणिनिकरकल्मापैरुत्सर्पिभिश्रृडाम-णिमरीचिभिर्मायूराणीवाराजन्त राज्ञामातपत्राणि । क्षणेन च तुरगम- 20 यमिव महीतलं कुञ्जरमयमिव दिक्चक्रवालमातपत्रमण्डलमयमिवा-न्तरिक्षं ध्वजवनमयभिवाम्बरतलिभिभमद्गन्धमय इव समीरणो भू-पालमयीव प्रजासृष्टिराभरणांशुमयीव दृष्टिः किरीटमय इव दिवसो

जयशब्दमयमिव त्रिमुवनमभवत् । सर्वतश्च कुळपर्वताकारैः प्रचल-द्विमेत्तवारणेकत्यातचन्द्रमण्डलिनभैद्ध प्रेङ्कद्विरातपत्रैः संवर्तकाम्भो-द्वाम्भीरभीमनादेन च ध्वनता दुन्दुभिना तारकावर्षसदृशेन विसर्पता गजसीकरनिकरेण धूमकेतुधूसरैश्चोद्धसद्विरवनिरजोदण्डकैर्निर्यातपा-तपरुपगम्भीरघोपेश्च करिकण्ठगर्जितैः क्षतजकणवर्षवश्चणा च श्रमता मतङ्गजकुम्भसिन्दृरेणुना संश्चभितजलधिजलकद्वोलच खलाभिश्च प्रविसर्पन्तीभिस्तुरंगममालाभिरन्यकारितदिगन्तरेण चानवरतं क्षरता मदजलधारादुर्दिनेन कलकलेन च भुवनान्तरव्यापिना महाप्रलयकाल इव संजन्ने।

वलवहलकोलाहलभीता इव धवलध्वजिनवहिनरन्तरावृता ययुः कापि दश दिशः । मिलनाविनरजः संस्पर्शशिक्षितिमव समदगजघटावचूलसहस्नसंरुद्धमितृरमम्बरतलमपससार । प्रवलवित्रवेत्रलतासमुत्सार्थमाणा इव तुरगलुररजोधूसरताभीता इवाकिकरणा मुमुचुः
पुरोभागम् । इभकरसीकरिनवीपणत्रस्त इवातपत्रसंछादितातपो दिकिसो ननाश । बलभरजर्जरीकृता मदकलकरिचरणशतसंतािहता
द्वितीयेव प्रयाणभेरी भैरवं भूमी ररास । गुल्फद्वयसे च तुरङ्गमुखिनतिःस्तिसितफेनपङ्चिते मदपयसि मदस्रुतां करिणां प्रचस्वलः पदे पदे
पदातयः । हरितालपरिमलिनभेन चातिपदुना गजमदामोदेनानुलिप्तस्य
समाजस्येव समुपययौ निखिलान्यगन्धप्रहणसामर्थ्य प्राणेन्द्रियस्य ।

20 क्रमेण प्रसर्पतो बलस्य पुरःप्रधावतां जनकदम्बकानां कोलाहलेन तारतरदीर्घेण च काहलानां निनादेन खुररविविमश्रेण च वाजिनां हेपारवेणानवरतकर्णतालस्वरसंप्रकेन च दन्तिनामाल्डम्बररवेण प्रैवेयकिकिक्कणीकणितानुस्रतेन च गतिवशादिषमिवरागिणीनां वण्टानां टं-

कृतेन मङ्गलशङ्खशब्दसंवर्धितध्वनीनां च प्रयाणपटहानां निनादेन मुहु-भुद्विरितस्ततस्ताड्यमानानां डिण्डिमानां च नि:स्वनेन जर्जरीकृतश्रवण-पुटस्य मूर्लेवाभवजनस्य ।

शनैःशनैश्च वलसंक्षोभजन्मा क्षितेरनेकवर्णतया कचिजीर्णशफ-रक्रोडधृम्रः कचित्क्रमेलकसटासंनिभः कचित्परिणतरहकरोमपहव- 5 मिलिनः कचित्पद्योर्णतन्तुपाण्डुरः कचिज्ञरठमृणालद्ण्डधवलः क-चिज्ञररकपिकेशकपिलः क्रचिद्धरहृपभरोमन्थफेनपिण्डपाण्डुरस्कि-पथगाप्रवाह इव हरिचरणप्रभवः कुपित इव मुश्वन्क्षमामारब्धपरि-हास इव रुन्यन्नयनानि तृषित इव पिवन्करिकरसीकरजलानि पक्ष-वानिवोत्पतन्गगनतलमलिनिवह इव चुम्बन्मदलेखां मृगपतिरिव र- 10 चयन्करिकुम्भस्थलीषु पदमुपात्तविजय इव गृह्धन्पताका जरागम इव पाण्डुरीकुर्विञ्शरांसि मुद्रयन्निव पक्ष्मात्रसंस्थितो दृष्टिमाजिघ-न्निव मकरन्दमधुविन्दुलमः कर्णोत्पलानि मदकलकरिकर्णतालता-डनत्रस्त इवाविशन्कर्णशङ्कोदरविवराणि पीयमान इवोन्मुस्तीमिर-वनिपतिमुक्कटमणिपत्त्रभङ्गमकरिकाभिरभ्यन्त्र्यमान इव तुरगमुखविक्षे- 15 पविष्ठुतैः फेनपह्नवकुसुमस्तवकैरनुगम्यमान इव मत्तगजघटाकु-म्मामित्तिसंभवेन धातुधूलिवलयेनालिङ्गयमान इव चलचामरकलाप-विधुतेन पटवासपांग्रुना प्रोत्साह्यमान इव नरपतिज्ञेखरसहस्रपरि-कुसुमकेसररजोभिरुत्पातराहुरिव दिवसकरमण्डलमकाण्ड एव पिबन्नृपप्रस्थानमङ्गलप्रतिसरवल्यमालिकासु गोरोचनाचूर्णायमानः 20 क्रकचक्रतचन्द्रनक्षोदधूसरो रेणुरुत्पपात । अपरिमाणवळसंघट्टससुप-चीयमानश्च शनैः शनैः संहरन्निव विश्वमशेषमकालकालमेघपटलमेदुरो विस्तारमुपगन्तुमारेभे ।

तेत च क्रमेणोपचीयमानवहलम्र्तिता दिग्वजयमङ्गलध्वजेत रिपु-कुलकमलप्रलयनीहारेण राज्यलक्ष्मीविलासपटवासचूर्णेनाहितातपत्रपु-ण्डरीकखण्डतुषारेण सैन्यभरपीडितमहीतलम्र्लान्यकारेण चलद्वलजल-दकालकदम्बक्रसुमोद्गमेन दिवसकरकमलवनोहलनद्विपयूथेन गगनमही-क्लावनप्रलयपयोधिपूरेण त्रिसुवनलक्ष्मीशिरोवगुण्ठनपटेन महावराह-केसरनिकरकर्वुरेण प्रलयानलधूमराजिमांसलेन पातालतलादिवोत्तिष्ठता चरणेभ्य इव निर्गच्छता लोचनेभ्य इव निष्पतता दिग्भ्य इवागच्छता नभस्तलादिव पतता पवनादिवोहसता रिविकरणेभ्य इव संभवतानपह-तचतेन निद्रागमेनानवगणितसूर्येणान्यकारेणाधर्मकालोपस्थितेन भू-10 मिग्रहेणानुदिततारागणितवहेन बहुलिनशप्रदोषेणापतितसलिलेन ज-लधरसमयेनाभ्रान्तभुजंगेन रसातलेन हरिचरणेनेव संवर्धमानेन त्रिभु-वनमलङ्ग्यत रजसा ।

विकचकुवल्यवनिमव नवोदकेन गगनतल्यमबष्टभ्यमानमलक्ष्यत क्षीरोद्फेनपाण्डुना क्षितिक्षोदेन । बहुल्ररजोध्सारितमशिशिरिक
15 रणिवम्बमवचूल्र्चामरिमव निष्प्रभमभवत् । दुकूल्पदृथवला कदुल्लिकेव कलुषतामाजगाम गगनापगा । —, ल्वल्य्यस्मतिगुरुमसहमाना पुनरिव भारावतारणार्थममरलेकमारुरोह रजोमिषेण मही ।

ति:शेषनिपीतातपमन्तर्देह्यमानिमव जल्धिजलेषु धूसरितरिवरथध्वजपटमपतद्वनिरजः । मुहूर्तेन च गर्भवासिमव संहारसागरजल्मिव

20 कृतान्तजठरिमव महाकालमुखिमव नारायणोद्रिमव ब्रह्माण्डिमव

विवेश प्रथिवी । मृण्मय इव बमूव दिवसः । पुस्तमय्य इव चकाशिरे ककुमः । रेणुरूपेणेव परिणतमम्बरतल्यमेकमहाभूतमयमिव

वैलोक्यमासीत ।

अथ निजमदोष्मसंतप्तानां दिन्तनां दिशि दिशि करविवरिवितःस्तैः क्षरितः क्षीरोद्धवलैः सीकरासारैः कर्णपङ्चप्रह्तिविस्रुतेन च
विसर्पता दानजल्विन्दुदुर्दिनेन हेपारविष्प्रकीर्णेश्च वाजिनां लालाजलल्वजालकैरूपशमिते रजसि पुनरूपजातालोकासु दिक्षु सागरसिललादिवोन्मग्रमालोक्य तद्परिमाणं वलमुपजातिवस्मयः सर्वतो दत्तदृष्टिवैशम्पायनश्चन्द्रापीडमावभाषे।

युवराज किं न जितं देवेन महाराजाधिराजेन तारापीडेन यज्ञे-ष्यसि । का दिशो न वशीकृता या वशीकरिष्यसि । कानि दुर्गाणि न प्रसाधितानि यानि प्रसाधियध्यसि । कानि द्वीपान्तराणि नात्मी-कृतानि यान्यात्मीकरिष्यसि । कानि रत्नानि नोपार्जितानि यान्युपा- 10 र्जायिष्यसि । के वा न प्रणता राजानः । कैर्न विरचितः शिरसि बालकमलकुङ्गलकोमलः सेवा अलिः । कैर्न मसृणीकृताः प्रतिबद्ध-हेमपट्टैर्छलाटैः सभाभुवः । कैर्न घृष्टाः पादपीठे चूडामणयः । कैर्न प्र-तिपन्ना वेत्रलताः कैर्नोद्धतानि चामराणि । कैर्नोचारिता जयशब्दाः। केषां न पीताः किरीटपत्त्रमकरैः साठिलधारा इव निर्मलास्तचरणन-15 खमयूखराजयः । एते हि चतुरुद्धिजलावगाह्दुर्ललितवलमदावलिप्ता दशर्थभगीर्थभरतदिलीपालकंमान्धातृप्रतिमाः कुलाभिमानशालिनः सोमपायिनो मूर्घाभिषिक्ताः प्रथिव्यां सर्वपार्थिवा रक्षाभूतिमिवा-भिषेकपय:पातपूर्तैश्रृडामणिपछवेरुद्रहन्ति मङ्गल्यां भवचरणरजःसंह-तिम् । एभिरियमादिपर्वतैरिवापरैर्धृता धरित्री । एतानि चाप्यमीषामा- 20 फ्रावितद्शदिगन्तराछानि सैन्यानि भवन्तमुपासते । तथाहि । पदय पद्म यस्यां यस्यां दिशि विक्षिप्यते चक्षुस्तस्यां तस्यां रसातलिमिवो-द्रिरति वसुधेव सूते ककुम इव वमन्ति गगनमिव वर्षति दिवस-

इव सृजित वळानि । अपरिमितवळभरांकान्ता मन्ये समरित सहाभार-तसमरसंक्षोभस्याद्य क्षितिः । एष शिखरदेशेषु स्वलितमण्डलो ध्वजा-न्गणयन्त्रिव कुत्हलाद्धमित कदलिकावनान्तरेषु मयूखमाली । सर्वतश्च मदजलमुचां करिणामेलापरिमलसुरिमिण वेणिकावाहिनि मदवारिणि 5 निरन्तरमग्ना निपतितमधुकरकुलकलकलिला कालिन्दीजलकलोलक-लितेव भाति भूतधात्री । सैन्यभरसंक्षोभभयात्सरित इव गगनतलमुत्प-तिताः संलादयन्त्येता दिक्चकवालमिन्दुधवला ध्वजपङ्कयः । सर्वधा चित्रं यन्नाद्य वियदितसकलकुलशैलसंधिवन्धा सहस्रशः शकलीभवति बलभरेण धरित्री यद्वा बलभरपीडितवसुधाधारणविधुरा न चलन्ति फ-10 णिनां पत्युः फणाभित्तयः ।

द्रवेवं वदत एव तस्य युवराजः समुच्छ्रितानेकतोरणां तृणमयप्राकारमन्दिरसहस्रसंवाधामुहासितधवछपटमण्डपशतशोभिनीमावासभूमिमवाप । तस्यां चावतीर्य राजवत्सर्वाः क्रियाश्चकार । सर्वेश्च
तैः समेत्य नरपतिभिरमालेश्च विविधाभिः कथाभिर्विनोद्यमानस्तं

15 दिवसमशेषमभिनविपतृवियोगजन्मना शोकावेगेनायास्यमानहृदयो
दुःखेनात्यवाहयत् । अतिवाहितदिवसश्च यामिनीमिप स्वशयनीयस्य
नातिदूरे निहितशयनिषणेन वैशस्पायनेनान्यतश्च समीपे श्चितितळविन्यस्तक्चथप्रसुप्तया पत्तळेखया सहान्तरा पितृसक्तमन्तरा मातृसंवद्भमन्तरा शुकनासमयं कुर्वश्चाळापं नात्युपजातिनद्रः प्रायेण जा20 प्रदेव निन्ये । प्रत्यूषे चोत्थाय तेनैव कमेणानवरतप्रयाणकैः प्रतिप्रयाणकमुपचीयमानेन सेनासमुदायेन जर्जरयन्वसुंधरामाकम्पयन्गिरीनुत्सिश्चन्सिरतो रिक्तीकुर्वन्सरांसि चूर्णयन्काननानि समीकुर्वन्विपमाणि दळयन्दुर्गाणि पूरयन्निम्नानि निम्नयन्यस्थळानि प्रातिष्ठत ।

शनैः शनैश्च स्वेच्छया परिश्रमन्नमयस्त्रनतानुत्रमयन्नतानाश्वासयन्भी-तात्रक्षञ्ञरणागतानुन्मृत्यन्विटपकानुत्साद्यन्कण्टकानिमिपि चन्स्था-नस्थानेषु राजपुत्रान्समर्जयत्रज्ञानि प्रतीच्छन्नुपायनानि गृह्वन्करानादिश-न्देशव्यवस्थाः स्थापयन्स्वचिह्नानि कुर्वन्कीर्तनानि छेखयव्यासनानि प्-जयन्नव्रजन्मनः प्रणमन्मुनीन्पालयन्नाश्रमाश्जनयश्जनानुरागं प्रकाशय- 5 न्विक्रममारोपयन्त्रतापमुपचिन्वन्यशो विस्तारयन्गुणान्त्रख्यापयन्सचरि-तमामृद्रंश्च वेळावनानि बळरेणुभिराधूसरीकृतसकळसागरसळिळ: पृथिवीं विचचार । प्रथमं प्राचीं ततस्त्रिशङ्कृतिलकां ततो वरुणलाञ्छनामनन्तरं सप्तर्षिताराञ्चवलां दिशं विजिग्ये । वर्षत्रयेण चात्मीकृताशेषद्वीपान्तरं सकलमेव चतुरम्भोधिखातवलयपरिखाप्रमाणं बभ्राम महीमण्डलम्। 10 ततः क्रमेणावजितसकल्भुवनतलः प्रदक्षिणीकृत्य वसुधां परिभ्रम-न्कदाचित्कैळाससमीपचारिणां हेमकूटधाम्नां किरातानां सुवर्णपुरं नाम निवासस्थानं नातिविष्रकृष्टं पूर्वजलनिधेर्जित्वा जम्राह् । तत्र च निखिलधरणितलपर्यटनखिन्नस्य निजबलस्य विश्रामहेतोः कतिपयान्दि-वसानतिष्ठत । 15

एकदा तु तत्रस्थ एवेन्द्रायुधमारुश सृगयानिर्गतो विचरन्काननं शैछशिखराद्वतीर्ण यद्यच्छया किनरिमधुनमद्राक्षीत् । अपूर्वदर्शनतया तु समुपजातकुत्ह्र्छः कृतय्रहणाभिछाषस्तत्समीपमादरादुपसपिततुरङ्गः समुपसपेन्नद्रष्टपूर्वपुरुषदर्शनत्रासप्रधावितं च तत्पछायमानमनवरतपाण्णिप्रहारिद्वगुणीकृतजवेनेन्द्रायुधेनैकाको निर्गेख निज- 20
वछसम्हात्सुद्रमनुससार । अत्र गृह्यतेत्र गृह्यत इदं गृहीतिमिदं
गृहीतिमिखतिरमसाकुष्टचेता महाजवतया तुरंगमस्य मुहूर्तमात्रेणैकपद्मिवासहायस्तस्माळदेशात्पश्चदृशयोजनमात्रमध्वानं जगाम । त-

चानुवध्यमानं किनरमिथुनमाठोकयत एवास्य संमुखापतितमचळतुङ्ग-कित्वरमारुरोह ।

आरूढे च तस्मिञ्शनैः शनैस्तदनुसारिणीं निवर्ख दृष्टिमच-ल्रीाखरप्रस्तरप्रतिहतगतिप्रसरो विधृततुरङ्गमश्चन्द्रापीडस्तस्मिन्काले ममारुढश्रमस्वेदार्द्रशरीरमिन्द्रायुधमात्मानं चावलोक्य क्षणिमव विचार्य स्वयमेव विहस्याचिन्तयत् । किमिति निरर्थकमयमात्मा मया शिशुनेवायासितः । किमनेन गृहीतेनागृहीतेन वा किंनरयुग-छेन प्रयोजनम् । यदि गृहीतिमिदं ततः किम् । अथ न गृहीतं ततोपि किम् । अहो मे मूर्खतायाः प्रकारः । अहो यर्किचनकारितायामा-10 दरः । अहो निर्श्वकव्यापारेष्वभिनिवेशः । अहो वालिशचरितेष्वा-सक्तिः । साधुफलं कर्म कियमाणं वृथा जातम् । अवद्यकर्तव्या क्रिया प्रस्तुता विफलीभूता । सुहृत्कार्यमुपपाद्यमानं नोपपन्नम् । रा-जधर्मः प्रवर्तितो न निष्पन्नः । गुर्वर्थः प्रारव्धो न परिसमाप्तः । विजिगीषुव्यापारप्रयत्नो न सिद्धः । कस्माद्हमाविष्ट इवोत्सृष्टनिज-15 परिवार एतावतीं भूमिमायातः । कस्माच मया निष्प्रयोजनिमद्-मनुसृतमश्वमुखद्वयम् । इति विचार्यमाणे सत्ययमात्मैव मे पर इव हासमुपजनयति । न जाने कियताध्वना विच्छिन्नमितो बलमनुयायि मे । महाजवो हीन्द्रायुधो निमेषमात्रेणातिदूरमतिक्रामति । न चा-गच्छता मया तुरगवेगवशात्किनरमिथुने बद्धदृष्टिनास्मिन्नविरलतरु-20 शतशाखागुल्मलतासंतानगहने निरन्तरपतितशुष्कपर्णावकीर्णतले म-हावने पन्था निरूपितो येन प्रतिनिवृत्त्य यास्यामि । न चास्मिन्प्रदेशे प्रयक्षेनापि परिश्रमता मर्लधर्मा कश्चिदासाद्यते यः सुवर्णपुरगामिनं पन्थानमुपदेक्ष्यति । श्रुतं हि मया बहुत्तः कथ्यमानमुत्तरेण सुव- र्णपुरं सीमान्तलेखा पृथिव्याः सर्वजनपदानां ततः परतो निर्मानुप-मरण्यं तज्ञातिकस्य कैलासगिरिरिति । अयं च कैलासः । तदिदानीं प्रतिनिवृत्यैकाकिना स्वयमुत्येक्ष्योत्प्रेक्ष्य दक्षिणामाशां केवलमङ्गी-कृत्य गन्तव्यम् । आत्मकृतानां हि दोषाणां नियतमनुभवितव्यं फलमात्मनैव । इत्यवधार्य वामकरतलवितरिक्षमपाशस्तुरङ्गमं व्या- 5 वर्तयामास ।

च्यावर्तिततुरगश्च पुनश्चिन्तितवान् । अयमुद्रासितप्रभाभास्वरो भ-गवान्भानुरधुना दिवसश्चियो रशनामणिरिव मध्यमछंकरोति । परि-श्चान्तश्चायमिन्द्रायुयः । तदेनं तावदागृहीतकितपयदूर्वाप्रवाछकवछं किस्मिश्चित्सरिस शिलाप्रस्रवणे वा सरिद्म्भिस वा स्नातपीतोदकमप-10 नीतश्चमं कृत्वा स्वयं च सिछछं पीत्वा कस्यिचत्तरोरधष्ठश्चायां मुहूर्वमात्रं विश्वम्य ततो गिमिष्यामि । इति चिन्तयित्वा सिछ्छमन्वेष-यन्मुहुर्मुद्वरितस्ततो दत्तदृष्टिः पर्यटन्निजिल्ञावगाहोत्थितस्याचि-राद्पक्षान्तस्य च महतो गिरिचरस्य वनगजयूथस्य चरणोत्थापितैः पङ्कपटळेरार्द्रीकृतं करावकृष्टेश्च समृणाल्प्मूलनाळैः कमलकलापैः क-15 स्मापितमाद्रीर्द्रेश्च शैवलप्रवाळैः प्रयामिलतोदेशमुद्दिलतेश्च कुमुदकुवछन्यकह्वारकुङ्कुलेरन्तरान्तरा विच्छुरितमुत्त्वातेश्च सकर्दमैः शाल्ककन्देराक्षीणं खण्डितेश्च कुसुमस्तवकसारेर्वनपक्षतेगच्छादितमाळ्ना-मिश्च कुसुमोपित्रष्टोष्टसत्पद्वदामिर्वनलताभिराक्किलनसिनवकुसुम-परिमलवाहिना च तमालपङ्कवरसङ्ग्यामेन मदजलेन सर्वतः सिक्तं 20 मार्गमद्वाक्षीत्।

उपजातजलाशयशङ्कश्च तं प्रतीपमनुसरन्नुद्गीवदृद्यैरुपरिच्छञ्चम-ण्डलाकारैः सरलसालसङ्कीप्रायैरविरलेरपि निःशाखतया विरलैरि-

बोपलक्ष्यमाणै: पादपैरुपेतेन स्थूलकपिलवालुकेन शिलातलबहुलतया वनद्विपदशनद्वितमनःशिलाधूलिकपिलेनामङ्गिनी-विरलतणोलपेन भिरुत्कोणीभिरिव पत्त्रभङ्गकुटिलाभिः पाषाणभेदकमञ्जरीभिर्जेटि-ळीकृतशिलान्तराळेनानवरतगलहुम्गुलुहुमद्रवाद्रीकृतदृषदा शिखरसु-5 तिश्राजनुरसिपच्छलोपलेन टङ्कनह्यसुरखिडतहितालक्षोदपांशुले-नास्नुनखरोत्खातविलविप्रकीर्णकाञ्चनचूर्णेन सिकतानिमग्नचमरकस्त्-रिकामृगीखुरपङ्किना संशीर्णरङ्करहरूरोमप्रकरनिचितेन विषमशिला-च्छेदोपविष्टजीवञ्जीवकयुगलेन ँ वनमानुषमिथुनाध्यासिततटगुहामुखे-न गन्धपाषाणपरिमलामोदिना वेत्रलताप्रतानप्ररूढवेणुना कैलासतलेन 10 कंचिदध्वानं गत्वा तस्यैव कैलासशिखरिणः पूर्वोत्तरे दिग्मागे ज-लमारालसं जलधरव्यूहमिव बहुलक्ष्पान्धकारमिव पुञ्जीकृतमत्या-यतं तरुखण्डं ददर्श । तच संमुखादागतेन कुसुमरजःकषायामो-दिना जलसंसर्गशिशिरेण सीकरिणा चन्दनरससमस्पर्शेनालिङ्गथमान इव जलतरंगरुतेन कमलमधुपानमत्तानां च श्रोत्रहारिभिः कलहं-₁₅ सानां कोलाहलैराहृयमान इव प्रविवेश ।

प्रविदय च तस्य तरुखण्डस्य मध्यभागे मणिदर्पणिमव त्रैछोक्यछक्ष्म्याः स्फटिकभूमिगृहमिव वसुंघरादेव्या निर्गमनमार्गमिव सागराणां निस्यन्दमिव दिशामंशावतारिमव गगनतछस्य कैछासिमव
द्रवतामापत्रं तुषारिगिरिमव विछीनं चन्द्रातपिमव रसतासुपेतं हरा20 दृहासिमव जछीभूतं त्रिभुवनपुण्यराशिमिव सरोरूपेणावस्थितं वैदूर्यगिरिजाछिमव सिछछाकारेण परिणतं शरदभ्रवृन्दमिव द्रवीभूयैकत्र निस्यन्दितमादर्शमिव प्रचेतसः स्वच्छतया सुनिमनोभिरिव सजनगुणैरिव हरिणछोचनप्रभाभिरिव सुक्तफळांछुभिरिव निर्मितमा-

पूर्णपर्यन्तमध्यन्तःस्पष्टदृष्टसकलवृत्तान्ततया रिक्तमिवोपलक्ष्यमाण-मनिलोद्धतजलतरंगसीकरघूलिजन्मभिः सर्वतः समुपस्थितैः संरक्ष्य-माण्मिवेन्द्रचापसहस्रैः प्रतिमानिभेनान्तःप्रविष्टं सकाननशैळनक्षत्रप्र-हचकवाळं त्रिमुवनमुद्भित्रपङ्कजेनोदरेण नारायणीमव विश्राणमास-त्रकैळासावतीर्णस्य च शतशो भगवतः खण्डपरशोर्मजनोन्मजन- 5 क्षोभचितन्ब्रहामणिचन्द्रखण्डच्युतेनामृतरसेन जलक्षालितवामार्धक-पोलगलितलावण्यप्रवाहानुकारिणा संमिश्रितजलसुपकूलतमालवनप्रति-विम्बान्धकारिताभ्यन्तरैर्द्वश्यमानरसातलद्वारैरिव सल्लिष्प्रदेशैर्गम्भी-रतरं दिवाप्युपजातिनशाशङ्केश्वकवाकिमथुनैः परिहियमाणनीछोत्पछ-वनगहनमसङ्गत्पितामहपरिपृरितकमण्डळपरिपृतजळमनेकशो खिल्यकद्म्वककृतसंध्योपासनं बहुशः सिळळावतीर्णसावित्रीभग्नदेव-ताचनकमलसहस्रं सहस्रशः सप्तर्षिमण्डलस्नानपवित्रीकृतं सर्वदा सिद्धवधूर्योतकल्पलतावल्कलपुण्यीकृतोद्कमुद्कक्रीडादोहदागतानां च गुह्यकेश्वरान्तःपुरकामिनीनां मकरकेतुचापचकाकृतिभिरतिविकटैरा-वर्तिभिर्नाभिमण्डलैरापीतसलिलं कचिद्ररुणहंसोपात्तकमलवनमकर्- 15 न्दं कचिद्दिरगजमज्जनजर्जरितजरन्मुणालदण्डं कचिक्त्यम्बकवृषभवि-षाणकोदिखण्डिततदशिलाखण्डं कचिद्यममहिषश्वक्वशिखरविश्चिप्तफे-निपण्डं कचिदेरावतदशनमुसलखण्डितकुमुद्खण्डं यौवनिमवोत्कलि-कावहुलमुत्कण्ठितमिव मृणालवलयालंकृतं महापुरुषमिव मीनमकर-कूर्मचक्रप्रकटलक्षणं षण्मुखचरितमिव श्रूयमाणक्रोञ्चवनिताप्रलापं 20 भारतिमव पाण्डुधार्तराष्ट्रकुलपक्षक्रतक्षोभममृतमथनसमयिमव तीरा-वस्थितशितिकण्ठपीयमानविषं कृष्णवालचरितमिव तटकद्मवशाखा-धिरूढहरिकृतजलप्रपातकीडं मदनध्वजमिव मकराधिष्ठितं दिव्यमि-

वानिमिषळोचनरमणीयमरण्यमिव विजृम्भमाणपुण्डरीकमुरगकुळ-मिवानन्तशतपत्तपद्मोद्धासितं कंसबळिमिव मधुकरकुळोपगीयमान-कुवळ्यापीडं कद्रुस्तनयुगळिमिव नागसहस्रापीतपयोगण्डूषं मळयिमव चन्दनशिशिरवनमसत्साधनिमवादष्टान्तमितमनोहरमाह्रादनं दृष्टेरच्छोदं 5 नाम सरो दृष्टवान् ।

आलोकमात्रेणैवापगतश्रमो दृष्ट्या मनस्येवमकरोत् । अहो निष्फल-मपि मे तुरगमुखमिथुनानुसरणमेतदालोकयतः सरः सफलतामुप-गतम् । अद्य परिसमाप्तमीक्षणयुगलस्य द्रष्टव्यद्रश्चनफलम् । आलो-कित: खलु रमणीयानामन्त: । दृष्ट आह्वादनीयानामविधः । वीक्षिता 10 मनोहराणां सीमान्तलेखा । प्रलक्षीकृता प्रीतिजननानां परिस-माप्तिः । विलोकिता दर्शनीयानामवसानभूभिः । इद्मुत्पाद्य सरःस-छिछममृतसमुत्पाद्यता वेघसा पुनक्कतामिव नीता स्वसृष्टिः I इदमपि खत्वमृतमिव सर्वेन्द्रियाह्णादनसमर्थम् । अतिविमछतया चक्कुपः प्रीतिमुपजनयति । शिशिरतया स्पर्शसुखमुपाहरति । कम-15 छसुगन्धितया ब्राणमाप्याययति । हंसमुखरतया श्रुतिमानन्दयति । स्वादुतया रसनामाह्वादयति । नियतं चास्यैव दर्शनतृष्णया न परि-त्यजाति भगवान्कैलासनिवासन्यसनमुमापतिः । न खलु सांप्रतमा-चरति जलशयनदोहदं देवो स्थाङ्गपाणिः । यदिदममृतरससुरभिस-लिलमपहाय लवणरसपरुषपयस्युदन्वति स्विपिति । नूनं चेदं न प्रथ-20 ममासीत्सरः । येन प्रलयवराहघोणाभिघातभीता भूतधात्री कल-शयोनिपानपरिकछितसकछसछिछं सागरमवतीर्णा । अन्यथा यद्य-त्रागाधानेकपातालगम्भीराम्भसि निमग्ना भवेन्महासरसि किमेकेन म-हावराहसहस्रेरिप नासादिता भवेत् । नूनं चास्मादेव सिळळेशमादा- यादाय महाप्रख्येषु प्रख्यपयोदाः प्रख्यदुर्दिनान्धकारितदशदिशः भ्रावयन्ति भुवनान्तराणि । मन्ये च यत्सृष्टेरर्वाक्सिळ्ळिमयं ब्रह्मा-ण्डरूपमादौ भुवनमभूत्तदिदं पिण्डीभूय सरोव्यपदेशेनावस्थितम् ।

इति विचारयनेव तस्य शिलाशकलककेशवालकापायं विद्या-धरोद्धतसनाळकुमुदकलापाचितानेकचारुसैकतळिङ्गमरून्धतीद्त्तदिनक- 5 रार्घ्ययः पर्यस्तरक्तकमलशोभितमुपकूलशिलातलोपविष्टजलमानुपनिपे-व्यमाणातपमभ्यर्णतया च कैछासस्य स्नानागतमातृमण्डलपद्प-क्रिमुद्राङ्कितमवकीर्णभस्मसूचितमम्रोत्थितगणवृन्दोद्धलनमवगाहावतीर्ण-गणपतिगण्डस्थलगलितमद्प्रस्रवणसिक्तमतिप्रमाणपादानुमीयमानतृपित-कात्यायनीसिंहावतारमार्गे दक्षिणं तीरमासाद्य तुरगादवततार । 10 अवतीर्य च व्यपनीतपर्याणमिन्द्रायुधमकरोत् । क्षितितळ्ळु-ठितोत्थितं च गृहीतकतिपययवसम्रासं सरोवतार्य पीतसिळल-मिच्छया स्नातं चोत्थाप्यान्यतमस्य समीपवर्तिनस्तरोर्म्छशाखाया-मपगतखळीनं इस्तपाशगृङ्खळया कनकमय्या चरणौ बद्धा कृपा-णिकावळुनान्धिस्वा चायतः कतिचित्सरस्तीरदूर्वाप्रवालकवळा- 15 न्पनरपि सिळ्लमवततार । ततश्च प्रक्षालितकर्युगळश्चातक इव कृत्वा जलमयमाहारं चकाह्व इवारवाद्य मृणालशकलानि शिशिरांशुरिव कराप्रै: स्पृष्टा कुसुदानि फणीवाभिनन्च जलतरं-गवाताननङ्गराप्रहारातुर इवोरसि निधाय निष्ठनीद्छोत्तरीयम-रण्यगज इव सीकराईपुष्करोपशोभितकरः सरःसिळळादुदगात् । 20 प्रत्ययभग्रशिशिश्च सम्णालकैर्जलकणिकाचितैः कमलिनीपलाशैर्ल-तामण्डपपरिक्षिप्ते शिलातले स्नस्तरमास्तीर्य निधाय शिरसि पिण्डी-कृतमुत्तरीयं निषसाद । मुहूर्त विश्रान्तश्च तस्य सरस उत्तरे तीर-

प्रदेशे समुचरन्तमुन्मुक्तकवछेन निश्चल्यवणपुटेन तन्मुखीभूतेनोद्गी-वेणेन्द्रायुधेन प्रथममार्काणंतं श्रुतिसुभगं वीणातन्त्रीझंकारमिश्रममा-चुपं गीतशब्दमशृणोत् । श्रुत्वा च कुतोत्र विगतमर्थसंपाते प्रदेशे गीतध्वने: संभूतिरिति समुपजातकौतुकः कमिलनीपक्तस्रस्तरादुत्थाय 5 तामेव गीतसंपातस्वितां दिशं चक्षुः प्राहिणोत् । अतिद्वीयस्त्रया तु तस्य प्रदेशस्य प्रयत्नव्यापृतलोचनोपि विलोकयन्न किचिद्ददर्शे । तमेव केवल्यमनवरतं गीतशब्दं शुश्राव । कुत्हलवशाच्च गीतध्व-निप्रभवजिज्ञासया कुतगमनबुद्धिदंत्तपर्याणामेन्द्रायुधमारुख प्रियगीतैः प्रथमप्रस्थितरप्राधितरिप वनहरिणैरुपदिश्यमानवर्मा स्तरच्लद्वकु-10 कैलालवङ्गलवलीलतालोलकुसुमसुरभिपरिमलयालिकुलविक्तिमुखरित्या तमालनीलया दिङ्गागमदवीध्येव पश्चिमया सरस्तीरवनलेखया नि-मित्तीकुल तं गीतध्वनिमभिप्रतस्थे।

क्रमेण च संमुखागतैरच्छिनिर्झरजळकणजाळजनितजिहिसिर्भर्जर्जरित्रमूर्जवल्कळेर्धूर्जेटिवृषरोमन्थफेनविन्दुवाहिसिः षण्मुखशिखण्डि15 शिखाचुन्विभरिम्बकाकणपूरपङ्गवोद्धासनदुर्छिळैतैकत्तरकुरुकामिनीकणोत्पळप्रेङ्कोळनदोहिदिभिराकम्पितकछोळैर्नमेक्कुमुमपांग्रुपातिभिः पशुपतिजटावन्धात्वासुिकपरिपीतशेषराह्वादिभिः पुण्यः केळासमारुतैरभिनन्द्यमानो गत्वा च तं प्रदेशं सर्वतो मरकतहिरतैर्हारिहारीतक्रितरमणीयेर्श्वमम्ब्रूकराजनखरजर्जारितजरठकुद्भुळैरुन्मदकोकिळकुळकवळीछ20 तसहकारकोमळाप्रपद्धवैरुन्मदप्युर्णचक्रवाळवाचाळितविकचचूतकळिकेरचिकतचकोरचुन्वितमरिचाङ्कुरैख्यम्पकपरागपुश्विपक्षरकपिक्षळजग्धपिप्पळीफळैः फळमरिकरितजितिविडदाडिमनीडप्रसूतकळविद्धः प्रकीडितचपळकपिकुळकरतळताडनतरळितताडीपुटैरन्यो-

न्यकछह्कुपितकपोतपक्षपाछीपातितकुसुमै: कुसुमरजोराशिसार-शुकशतमुखनखशिखरशकलितफलस्फीतैर्ज-सारिकाश्चितशिखरै: ळघरजळळुटघविप्रळटघमुग्धचातकध्वानमुखरिततमाळखण्डैरिभकळभ-कोङ्गपञ्जववेद्धितलवलीवलयेरालीयमाननवयौवनमत्तपारावतपक्षक्षेपप-र्थस्तस्तवकैस्तनुपवनकस्पितकोमळकद्छीद्छवीजितैरविरळफळनिकराव- ठ नतनालिकेरवनैरकठोरपन्त्रपुटपूर्गावटपिपरिवृतैरनिवारितविहंगतुण्डख-ण्डितपिण्डखर्जूरजाल्कैमेदमुखरमयूरीमधुररवविरावितान्तरैरकलितक-कैलासतरंगिणीतरंगितसिकतिलत-खिकाकलापदन्तुरैरन्तरान्तरा**ं** लभूमिभागैर्वनदेवताकरतलिनवहनिभमलक्तकजललनिक्तमिव कि-सळयनिकरमतिसुकुमारमुद्वहद्भिर्भन्थिपर्णक्रयासमुद्तिचमरीकुळनिषेवि- 10 कर्पूरागुरुप्रायैरिन्द्रायुधैरिव धनावस्थानैः वादत्तदिनकरकरप्रवेशाशिशास्यन्तरैर्दाशरथिवछैरिवाञ्जननीलनलपरि-प्रासादैरिव सपारावतैर्भवनतापसैरिव संनिहित-गतप्रान्तै: वेत्रासनै रुद्रैरिव नागळताबद्धपरिकरैरुद्धिकूळपुळिनैरिव निर-न्तरोद्भिन्नप्रवाछळताङ्कुरजाछकैरमिषेकसाछिछैरिव सर्वेषिधिकुसुम- 15 फळकिसळयसनाथैराळेख्यगृहैरिव बहुवर्णचित्रपत्त्रशकुनिशतसं-शोभितैः कुरुभिरिव भारद्वाजद्विजोपसेवितैर्महासमरमुखैरिव पुंना-गसमाकृष्टशिलीमुखैर्महाकरिभिरिव प्रलम्बवालपञ्चवस्पृष्टभूतलैरप्रमत्त-पार्थिवैरिव पर्यन्तावस्थितबहुगुल्मकेर्द्शितैरिव भ्रमरसंघातकवचा-वृतकायैः प्रमाणाभिमुखैरिव वानरकराङ्क्वालिस्पृष्टगुः औरवनिपालश-20 सिंहपादाङ्किततलैरारब्धपञ्चतपःक्रियैरिवोच्छिखशिखिमण्ड-लपरिवृतैर्दीक्षितैरिव कृतकृष्णसारविषाणकण्डूयनैर्जरदृह्मुनिभिरिव जटालवालकमण्डलधरैरिन्द्रजालिकैरिव दृष्टिहारिभिः पादपैः परि-

वृतं चन्द्रप्रभनाम्नस्तस्य सरसः पश्चिमे तीरे कैळासपादस्य ज्योत्सा वदातया प्रभया धवळयतस्तं प्रदेशं भूतळभागसंनिविष्टं भगवतः इप्रळपाणेः स्ट्रन्यं सिद्धायतनमपत्रयत् ।

तच पवनोद्भृतैरितस्ततः समापतद्भिः केतकीगर्भधूछिभिर्धवलीकि-5 यमाणकायः पशुपतिदर्शनहेतोर्बछादिव प्रतिपाद्यमानो भस्मञ्जतमायत-नप्रवेशपुण्यैरिव परिगृह्यमाणः प्रविञ्याद्राक्षीचतुःस्तम्भस्फटिकमण्ड-पिकातलप्रतिष्ठितमचिरोद्धतैरार्द्राहेंदैलिशिखरगलज्जलबिन्दुभिरूर्ध्वविपा-टितचन्द्रविम्बद्छैरिव निजाटृहासावयवैरिव शेषफणाशकछैरिव पाञ्चजन्यसहोदरैरिव क्षीरोदहृदयाकारैरुपपादितमौक्तिकसुकुटविभ्रमैः 10 शुचिभिर्मन्दाकिनीपुण्डरीकैः कृतार्चनममलमुक्ताशिलाघटितलिङ्गमशे-षत्रिमुवनवन्दितचरणं चराचरगुरुं चतुर्मुखं भगवन्तं ज्यम्बकम् । -तस्य च दक्षिणां मूर्तिमाश्रित्याभिमुखीमासीनामुपरचितब्रह्मासना-सर्वदिख्युखप्तावकेन प्रलयविष्ठुतक्षीरपयोधिपयःपूर-मतिविस्तारिणा पाण्डुरेणातिदीर्घकालसंचितेन तपोराशिनेव विसर्पता पादपान्तरैश्चिस्रो-15 तोजलिमेन पिण्डीभूय वहतेव देहप्रभावितानेन सिगिरिकाननं दन्त-मयमिव तं प्रदेशं कुर्वतीमन्यथैव धवलयन्तीं कैलासगिरिमन्तर्द्र-ष्टुरपि लोचनपथप्रविष्टेन श्वेतिमानमिव मनो नयन्तीमतिधवलप्रमा-परिगतदेहतया स्फटिकगृहगतामिव दुग्धसिछिछमग्नामिव विमछचेछां-शुक्तान्तरितामिवादर्शतळसंक्रान्तामिव शरद्भ्रपटळतिरस्क्रतामिवा-20 परिस्फुटविभाव्यमानावयवां पञ्चमहाभूतमयसपहाय द्रव्यात्मकम-ङ्गनिष्पादनोपकरणकळापं धवळगुणेनेव केवलेनोत्पादितां दक्षाध्व-रिक्रयामिवोद्धतगणकचप्रहभयोपसेवितत्र्यम्बकां रितमिव मदनदेह-निमित्तं हरप्रसादनार्थमागृहीतहराराधनां क्षीरोदधिदेवतामिव सह वासपरिचितहरचन्द्रलेखोत्कण्ठाकृष्टामिन्दुमूर्तिमिव स्वर्मानुभयकृत-त्रिनयनशरणगमनामैरावतदेहच्छविमिव गजाजिनावगुण्ठनोत्कण्ठित-शितिकण्ठचिन्तितोपनतां पशुपतिदक्षिणमुखहासच्छविमिव वहिर्निर्गत्य कृतावस्थानां शरीरिणीमिव रुद्रोद्धूछनभूतिमाविर्भूतां ज्योत्स्नामिव हरकण्ठान्यकारविषट्टनोद्यमप्राप्तां गौरीमनःशुद्धिमिव कृतदेहपरि- 5 प्रहां कार्तिकेयकौमारत्रतिकयामिव मूर्तिमतीं गिरीशवृषभदेहसूति-मिव पृथगवस्थितामायतनतरुकुसुमसमृद्धिमिव शंकराभ्यर्चनाय स्व-यमुद्यतां पितामहत्तपःसिद्धिमिव महीतल्लमवतीर्णामादियुगप्रजापित-कीर्तिमिव सप्तलोकभ्रमणखेद्विश्रान्तां त्रयीमिव कल्युगध्वस्तधर्म-शोकगृहीतवनवासामागामिकृतयुगवीजकलामिव प्रमदारूपेणावस्थितां 10 देहवतीमिव मुनिजनध्यानसंपद्ममरगजवीथीमिवाभ्रगङ्गाभ्यागमवेग-कैळासश्रियमिव दशमुखोन्मूळनक्षोभनिपतितां श्वेतद्वीप-लक्ष्मीमिवान्यद्वीपावलोकनकुतूह्लागतां काशकुसुमविकासकान्ति-**द्यारत्समयमुदीक्षमाणां शेषशरीरच्छायामिव र**सातलमपहाय निर्गतां मुसलायुधदेहप्रभामिव मधुमद्विघूर्णनायासविगलितां शुक्र- 15 पक्षपरंपरामिव पुःजीकृतां सर्वहंसैरिव धवलतया धर्महृद्यादिव निर्गतां शङ्कादिवोत्कीणी मुक्ताफलादिवाकृष्टां मृणालैरिव विरचितावयवां दन्तदलैरिव घटितामिन्दुकरकूर्चकैरिव प्रक्षााळेतां वर्णसुधाच्छटाभिरिवाच्छुरितामसृतफेनपिण्डैरिव पाण्डुरी-कृतां पारदरसधाराभिरिव धौतां रजतद्रवेणेव निर्मृष्टां चन्द्रमण्ड-20 छादिवोत्कीणी कुटजकुन्दसिन्धुवारकुसुमच्छविभिरिवोहासितामि-यत्तामिव धवलिम्नः स्कन्यावलम्बिनीभिरुद्यतदगताद्केविस्वा-दुद्भृत्य बालरिमप्रभाभिरिव निर्मिताभिरुन्भिषत्तिष्ठित्तरलतेजस्ता-

प्रणामलग्नपशुपतिचर-म्राभिरचिरस्नानावस्थितविर**लवारिकणतया** णभस्मचूर्णाभिरिव जटाभिरुद्धासितशिरोभागां जटापाशप्रथितसु-त्तमाङ्गेन मणिमयं नामाङ्गमीश्वरचरणद्वयमुद्रहन्तीं रविरथतुरगखु-रस्रुण्णनक्षत्रक्षोदविशदेन भस्मनालंकतललाटपट्टिकां शिखरशिला-5 ऋष्टिशशाङ्ककलामिव शैलराजमेखलामतुलभक्तिप्रसाधितया कृतिळिङ्गया द्वितीययेव पुण्डरीकमालया दृष्ट्या संभावयन्तीं नाथमनवरतगीतपरिस्फुरिताधरपुटवशादतिशुचिभिः खैरिव गीतगुणैरिव स्वरैरिव स्तुतिवर्णैरिव मूर्तिमद्भिभुखान्निष्पतद्भिर्दे-शनांशुभिः पुनरिव स्नपयन्तीं गौरीपतिमतिविमलैश्च वेदार्थैरिव सा-10 श्चात्पितामहमुखादाकुष्टैर्गायत्रीवर्णैरिव प्रथनतामुपगतैर्नारायणनाभि-पुण्डरीकवीजैरिवोद्धतै: सप्तर्षिभिरिव करस्पर्शपूतमात्मानमिच्छ-्रिस्तारकारूपेणागतैरामळकीफळस्थूळैर्मुकाफळैरुपरचितेनाक्ष्वळयेना-धिष्ठितकण्ठभागां परिवेषपरिगतचन्द्रमण्डलामिव पौर्णमासीनिशा-मधोमुखहराद्वीरःकपालमण्डलाकारेण मोक्षद्वारकलशकान्तिना स्त-15 नयुगळेनैकहंसिमधुनसनाथामिव श्वेतगङ्गां गौरीसिहसटामयेनेव चा-मररुचिराक्रतिना स्तनयुगलमध्यनिवद्धप्रनिथना कल्पतरुलतावल्कलेन चूडामणिचन्द्रम-कृतोत्तरीयकृत्यामयुग्मलोचनसकाज्ञात्प्रसादलब्धेन यूखजालेनेव मण्डलीकृतेन ब्रह्मसूत्रेण पवित्रीकृतकायामाप्रपदीनेन च स्वभावसितेनापि ब्रह्मासनवन्धोत्तानचरणतल्प्रभापरिष्वङ्गालोहिताय-20 मानेन दुकूछपटेन प्रावृत्तनितम्बां यौवनेनापि स्वकाछोपसर्पिनिर्विका-रविनीतेन शिष्येणेवोपास्यमानां ठावण्येनापि कृतपुण्येनेव स्वच्छा-त्मना परिगृहीतां रूपेणापि रुचिरछोचनेन विगतचापछेनायतनमृगेणेव तिषेवितामुत्सङ्गगतां च स्वसुतामिव स्क्मशङ्खणिडकाङ्कुलीयकपू-

त्रिपुण्ड्कावशेषभस्मपाण्डुरेण प्रकोष्टवद्धशङ्ख्यण्डकेन रिताङ्गुलिना नसमयूखदन्तुरतया गृहीतदन्तकोणेनेव दन्तमयीं दक्षिणकरेण वीणा-मास्फालयन्तीं प्रत्यक्षामिव गन्धर्वविद्यां मणिमण्डपिकास्तम्भलग्नामि-रात्मात्ररूपाभिः सहचरीभिरिव सवीणाभिः प्रतिमाभिरुपेतां स्नपनाई-लिङ्गंकान्तप्रतिविन्वतयातिप्रवलभक्तयाराधितस्य हृदयमिव प्रविष्टां ⁵ हरस्य हारलेखयेव प्राप्तकण्ठयोगया प्रहपङ्क्षयेव ध्रुवप्रतिवद्धया कुद्ध-येव रक्तमुखवर्णया मत्तयेव घूर्णितमन्द्रतारयोन्मत्तयेवानेककृततालया मीमांसयेवानेकभावनानुविद्धया गीत्या देवं विरूपाक्षमुपर्वाण-यन्तीमतिमधुरगीतावक्क्ष्टैभ्यानिमवाभ्यस्यद्भिनिश्चलकर्णपुटैर्मृगवराहवा-नरवारणशरभसिंहप्रभृतिभिवेनचरैराबद्धमण्डलैराकण्येमानगीतानुविद्ध- 10 नभसोवतीणी विपश्चीघोषाममरापगामिव दीक्षितवाचिमवाप्रा-कृतां त्रिपुरारिशरशलाकामिव तेजोमयीं पीतासृतामिव विगततृष्णा-मीशानिशेरःशशिकलामिवानुपजातरागाममथितोद्धिजलसंपद्मिवान्तः-प्रसन्नामसमस्तपदवृत्तिमिवाद्दन्द्वां बौद्धबुद्धिमिव वैदेहीमिव प्राप्तज्योतिःप्रवेशां चूतकलाकुशलामिव वशीकृताक्षहः 15 दयां महीमिव जलभृतदेहां हिमसमयदिनमुखलक्ष्मीमिव परिपीत-भास्करातपामार्यामिव समुपात्तयतिगणोचितमात्रामाछिखितामिवाच-छावस्थानामंशुमयीमिव तनुच्छायानुछिप्तभूतछां निर्ममां निरहंकारां निर्मत्सराममातुषाकृतिं दिञ्यत्वाद्परिज्ञायमानवयःप्रमाणामध्यष्टाद-शवर्षदेशीयामिवोपछक्ष्यमाणां प्रतिपन्नपाशुपतन्नतां कन्यकां ददर्श । 20 ततोवतीर्य तरुणशाखायां बद्धा तुरङ्गमुपसृत्य भगवते भत्तया प्र-णम्य त्रिलोचनाय तामेव दिव्ययोषितमनिमेषपक्ष्मणा निश्चलनिब-द्धलक्ष्येण चक्षुषा पुनार्निरूपयामास । उदपादि चास्य तस्या रूप-

संपदा कान्छा प्रशान्सा चाविर्भूतविस्सयस्य मनसि । अहो जगित जन्त्नाससमिथितोपनतान्यापतिन्त वृत्तान्तान्तराणि । तथा हि । सया सृगयायां यदृच्छ्या निर्थकमनुबध्नता तुरङ्गसुखिमथुनसयमितमनोहरो मानवानामगस्यो दिञ्यजनसंचरणोचितः प्रदेशो बीक्षितः । 5 अत्र च सिळिल्सन्वेषयता हृदयहारि सिद्धजनोपसृष्टजळं सरो दृष्ट्य । तत्तीरळेखाविश्रान्तेन चामानुषं गीतमार्काणतम् । तचानुसरता मानुपदुर्छभद्शेना दिञ्यकन्यकेयमालोकिता । न हि मे संशीतिरस्या दिञ्यतां प्रति । आकृतिरेवानुमापयत्मानुषताम् । कुतश्च मर्छलोके संभूतिरेवंविधानां गन्धविध्वनिविशेषाणाम् । तद्यदि मे सहसा दर्शन-10 पथान्नापयाति नारोहित वा कैलासशिख्रं नोत्पतित वा गगनतळं ततः का त्वं किमिधाना वा किमथे वा प्रथमे वयसि प्रतिपन्ना व्रतन्मिति सर्वमेनदेनासुपसृत्य पृच्छामि । अतिमहानयमवकाश आश्चर्याणाम् । इत्यवधार्य तस्यामेव स्फटिकमण्डिकायामन्यतमं स्तम्भमा-श्रित्य समुपविष्टो गीतसमास्यवसरं प्रतिक्षमाणस्तस्थौ ।

अथ गीतावसाने मूकीभूतवीणा प्रशान्तमधुकरमधुरक्तेव कुमु-दिनी सा कन्यका समुत्थाय प्रदक्षिणीक्ठल क्वतहरप्रणामा परिवृत्य स्वभावधवल्या तपःप्रभावप्रगल्भया दृष्ट्या समाश्वासयन्तीव पुण्यैरिव स्पृशन्ती तीर्थजलैरिव प्रक्षाल्यन्ती तपोभिरिव पावयन्ती शुद्धिमिव कुर्वाणा वरप्रदानमिवोपपादयन्ती पवित्रतामिव नयन्ती चन्द्रापीडमा-20 वभाषे । स्वागतमिवथये कथिममां भूमिमनुप्राप्तो महाभागस्तदुत्तिष्टाग-म्यतामनुभूयतामितिथसत्कार इति । एवमुक्तस्तु तथा संभाषणमात्रेणै-वातुगृहीतमात्मानं मन्यमान उत्थाय भक्तया कृतप्रणामो भगवित यथा-क्षापयसीत्यिभिधाय दार्शतविनयः शिष्य इव तां त्रजन्तीमनुवत्राज । त्रजंश्च समर्थयामास । हन्त तावन्नेयं मां दृष्ट्वा तिरोभूता। कृतं हि मे कुतृहलेन प्रशाशया हृदि पदम् । यथा चेयमस्यास्तपस्विजनदु-र्छमदिन्यरूपाया अपि दाक्षिण्यातिशया प्रतिपत्तिरभिजाता विभान्यते तथा संमावयामि नियतमियमखिलमात्मोदन्तमभ्यर्थ्यमाना मया कथयिष्यतीति । एवं च कृतमतिः पद्शतमात्रभिव गत्वा निरन्तरै- 5 दिवापि रजनीसमयमिव द्शेयद्भिस्तमालतरुभिरन्यकारितपुरोभागा-मुत्फुङ्कुसुमेषु छतानिकु जेषु कूजतां मन्द्रं मदमत्तमधुलिहां विरु-तिभिर्मुखरीकृतपर्यन्तामतिदूरपातिनीनां च धवलशिलातलप्रतिवातो-त्पतनफेनिलानामपां प्रस्नवणैरुत्कोटिप्रावविटङ्कविपाट्यमानैरुचरद्ध-नि**भिरवशीर्यमाणतुषारशिशिरसीकरासारैराव**ध्यमाननीहारां हारहरहासघवछैश्चोभयतः क्षरद्भिर्निझेरैद्वीरावलम्बितचलचामरकला-पामिवोपलक्ष्यमाणामन्तःस्थापितमणिकमण्डलुमण्डलामेकान्तावलन्त्रिन-तयोगपट्टिकां विशाखिकाशिखरनिबद्धनालिकेरीफलवल्कलमयधौतो-पानद्युगोपेतामवशीर्णाङ्गभस्मधूसरवल्कलशयनीयसनाथैकदेशामिन्दुम-ण्डछेनेव टङ्कोत्कीर्णेन शङ्खमयेन भिक्षाकपालेनाधिष्टितां संनि- 15 हितभस्मालावुकां गुहामद्राक्षीत् । तस्याश्च द्वारि शिलातले स-मुपविद्यो वल्कलशयनशिरोभागविन्यस्तवीणां ततः पर्णपुटेन निर्झ-रादागृहीतमर्घसछिलमादाय तां कन्यकां समुपस्थितामलमतिय-न्त्रणया कृतमतिप्रसादेन भगवति प्रसीद विमुच्यतामयमत्यादर-स्त्वदीयमाळोकनमपि सर्वपापप्रशमनसघमर्षणमिव पवित्रीकरणाया- 20 लमास्यतामिलप्रवीत् । अनुबध्यमानश्च तया तां सर्वामतिथिसप-र्यामतिद्रावनतेन शिर्सा सप्रश्रयं प्रतिज्ञाह ।

कुतातिथ्यया च तया द्वितीयशिखातछोपविष्ट्या क्षणमिव तूर्णीं

स्थित्वा क्रमेण परिष्टृष्टो दिग्विजयादारभ्य किंनरिमथुनानुसरणप्रसक्रेनागमनमात्मनः सर्वमाचचक्षे । विदितसकछन्नतान्ता चोत्थाय सा
कन्यका भिक्षाकपाळमादाय तेषामायतनतरूणां तळेषु विचचार ।
अचिरेण तस्याः स्वयंपतितैः फळैरपूर्यत भिक्षाभाजनम् । आग
ठ त्य च तेषां फळानामुपयोगाय नियुक्तवती चन्द्रापीडम् । आसीच
तस्य चेतिस । नास्ति खल्वसाध्यं नाम तपसाम् । किमतः परमाश्चर्य
यत्र व्यपगतचेतना अपि सचेतना इवास्य भगवत्ये समितिस्जन्तः
फळान्यात्मानुम्रह्मुपपाद्यन्ति चनस्पतयः । चित्रमिदमाळोकितमस्माभिरद्दष्टपूर्वम् । इलिधकतरोपजातिवस्मयश्चोत्थाय तमेव प्रदेशिम
10 न्द्रायुश्रमानीय व्यपनीतपर्याणं नातिदूरे संयम्य निर्झरजळिनविर्दितस्नानविधिस्तान्यमृतरसस्वादून्युपमुज्य फळानि पीत्वा च तुषारश्चिश्चरं प्रस्रवणजळमुपस्पृद्यकेगन्ते तावद्वतस्थे यावत्त्यापि कन्यकथा क्वतो जळफळमूळम्थावाहारेषु प्रणयः ।

इति परिसमापिताहारां निर्वार्ततसम्भ्योचिताचारां शिलातले 15 विश्रव्यमुपिवष्टां निभृतमुपसृत्य नातिदूरे समुपिवरय मुदूर्तिमिव स्थित्वा चन्द्रापीडः सिवनयमवादीत् । भगवति त्वत्यसादप्राप्तिप्रोत्साहितेन कुत्हुलेनाकुलीकियमाणो मानुषतासुलभो लियमा बला- दिन्छन्तमि मां प्रश्रकर्भणि नियोजयित । जनयिति हि प्रशुप्रसाद्लवोपि प्रागत्भ्यमधीरप्रकृतेः । स्वल्पाप्येकदेशावस्थाने काल- 20 कला परिचयमुत्पादयित । अणुर्प्युपचारपरिप्रहः प्रणयमारोप्यिति । तद्यदि नातिखेदकरिमव ततः कथनेनात्मानमनुप्राह्यमि- च्लामि । अतिमहत्त्वलु भवहर्शनात्प्रभृति मे कौतुकमस्मिन्वि- षये । कतरन्मस्तामृषीणां गन्धर्वाणां गुह्यकानामप्सरसां वा कुल-

मनुगृहीतं भगवद्या जन्मना । किमर्थ वास्मिन्कुमुमसुकुमारे नवे वयसि व्रतप्रहणम् । केदं वयः । केयमाकृतिः । क चायं छा-वण्यातिशयः । केयमिन्द्रयाणामुपशान्तिः । तद्वृतमिव मे प्रति-भाति । किंनिमित्तं वानेकसिद्धसाध्यसंवाधानि सुरछोकसुष्ठभान्यप-हाय दिव्याश्रमपदान्येकािकनी वनित्ममानुषमिवससि । कश्चायं ५ प्रकारो यत्तेरेव पश्चमिर्महामृतैरारव्धमीहर्शा धवछता धत्ते शरी-रम् । नेदमस्माभिरन्यत्र दृष्टश्चतपूर्वम् । अपनयतु नः कौतुकम् । आवेदयतु भवती सर्वम् । इलेवमिमिह्ता सा किमप्यन्तध्यायन्ती त्र्णां मुहूर्तमिव स्थित्वा निःश्वस्य स्थूछस्थूछरन्तर्गतां हृदयशुद्धि-मिवादाय निर्गच्छद्विरिन्द्रियप्रसादमिव वर्षद्विस्तपोरसनिस्यन्दिम् धवछिमानिष्य द्रवीकृत्य पातयद्विरच्छाच्छैरम-छक्पपोछस्थछस्खिछतैरवर्शीणहारमुक्ताफ्छतरुष्ठपातैरनुबद्धविन्दुमिर्वल्क-छान्नुकुचशिखरजर्जरितसीकरैरश्चिमरामीछितछोचना निःशब्दं रोनिद्वुसारेमे ।

तां च प्रशिद्तां दृष्ट्वा चन्द्रापीडस्तत्क्षणमचिन्तयत् । अहो दुर्ति- 15 वारता व्यसनोपनिपातानां यदीदृशीमण्याकृतिमनभिभवनीयामात्मीयां कुर्वन्ति । सर्वथा न न कंचन रपृशन्ति शरीरधर्माणमुपतापाः । वल्वती हि द्वन्द्वानां प्रवृत्तिः । इदमपरमधिकतरमुपजनितमितमहन्मनिस में कौतुकमस्या वाष्पसिल्लिणपोते । न ह्यस्पीयसा शोककार-णेन क्षेत्रीक्रियन्त एवंविधा मूर्तयः । न हि क्षुद्रनिर्धातपातामिहता 20 चलति वसुधा । इति संवर्धितकतृहल्ख्य शोकस्मरणहेतुतामुपगतमप-राधिनमिवात्मानमवगच्छक्रुत्थाय प्रस्रवणाद्ञलिना मुखप्रक्षालनोद-कमुपनिन्ये । सा तु तद्तुरोधाद्विच्छिन्नवाष्पजलधारासंतानापि

किंचित्कपायितोदरे प्रक्षास्य छोचने वस्कछोपान्तेन वदनमपमृज्य दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य शनैः प्रत्यवादीत् । राजपुत्र किमनेनातिनिर्घृण-हृद्याया मम मन्दभाग्यायाः पापाया जन्मनः प्रभृति वैराग्यवृत्ता-न्तेनाश्रवणीयेन श्रुतेन । तथापि यदि महत्कुतृह्छं तत्कथयामि । 5 शृयताम् ।

एतत्प्रायेण कल्याणाभिनिवेशिनः श्रुतिविषयमापिततमेव यथा विज्ञुधसद्मन्यप्सरसो नाम कन्यकाः सन्ति । तासां चतुर्देश कु-लानि । एकं भगवतः कमलयोनेर्मनसः समुत्पन्नम् । अन्यद्वेदेभ्यः संभूतम् । अन्यदग्नेरुद्भूतम् । अन्यत्पवनात्प्रसृतम् । अन्यदमृतान्म-10 थ्यमानादुत्थितम् । अन्यज्जलाजातम् । अन्यदर्ककिरणेभ्यो निर्ग-तम् । अन्यत्सोमरिक्सभ्यो निष्पतितम् । अन्यद्भूमेरुद्भृतम् । अन्य-त्सौदामिनीभ्यः प्रवृत्तम् । अन्यन्मृत्युना निर्मितम् । अपरं मकर-केतुना समुत्पादितम् । अन्यतु दक्षस्य प्रजापतेरितप्रभूतानां कन्य-कानां मध्ये द्वे सुते सुनिररिष्टा च बभूवतुस्ताभ्यां गन्धर्वैः सह छु-15 छद्दयं जातम् । एवमेतान्येकत्र चतुर्दश कुळानि । गन्धर्वाणां तु दक्षा-त्मजाद्वितयसंभवं तदेव कुलद्वयं जातम् । अत्र मुनेस्तनयश्चित्रसेना-दीनां पञ्चदशानां भ्रातृणामधिको गुणैः षोडशश्चित्ररथो नाम समु-त्पन्नः । स किल सकलित्रभुवनप्रख्यातपराक्रमो भगवता समस्तसु-रमौळिमाळाळाळितचरणनळिनेनाखण्डळेन सुहृच्छव्देनोपवृंहितप्रभावः 20 सर्वेषां गन्धर्वाणामाधिपत्यमसिल्तामरीचिनिचयमेचिकतेन वाहुना समुपार्जितं शैशव एवाप्तवान् । इतश्च नातिदूरे तस्यासमाद्भारतवर्षा-दुत्तरेणानन्तरे किंपुरुपनान्नि वर्षे वर्षपर्वतो हेमकूटो नाम निवासः। तत्र च तद्भुजयुगपरिपालितान्यनेकानि गन्धर्वशतसहस्राणि प्रतिव- सन्ति । तेनैव चेदं चैत्ररथं नामातिमनोहरं काननं निर्मितम् । इदं चाच्छोदाभिधानमतिमहत्तरः खानितम् । अयं च भवानीपतिरूपर- चितो भगवान् । अरिष्टायास्तु पुत्रस्तुम्बुरुप्रभृतीनां सोदर्याणां षण्णां ज्येष्ठो हंसो नाम जगिद्विदितो गन्धर्वस्तिस्मिनिद्वतीये गन्धर्वकुळे गन्धर्वराजेन चित्ररथेनैवाभिषिक्तो वाळ एव राज्यपदमासादितवान् । 5 अपिरिमितगन्धर्ववळ्ठपरिवारस्य तस्यापि स एव गिरिरिधवासः । यत्तु तत्सोममयृखसंभूतानामप्सरसां कुळं तस्मात्किरणजळानुसार- गळितेन सकळेनेव रजनिकरकळाकळापळावण्येन निर्मिता त्रिभुवनन- यनाभिरामा भगवती द्वितीयेव गौरी गौरीतिनाम्ना हिमकरिकरणाव- दातवर्णा कन्यका प्रस्ता । तां च द्वितीयगन्धर्वकुळाधिपतिर्हसो म- 10 न्दािकनीमिव क्षीरसागरः प्रणयिनीमकरोत् । सा तु भगवता मकर- केतनेनेव रितः शरत्समयेनेव कमळिनी हंसेन संयोजिता सदृशस्मामामोपजिततामितमहत्तीं मुद्मुपगतवती । निखिळान्तःपुरस्वािमनी च तस्याभवत्।

तयोश्च ताहश्योर्महात्मनोरहमीहशी विगतळक्षणा शोकाय केव-15 लमनेकदुःस्वसहस्रभाजनमेकैवात्मजा समुत्पन्ना । तातस्वनपत्यतया सुतजन्मातिरिक्तेन महोत्सवेन मज्जन्माभिनन्दितवान् । अवारे च दशमेहिन छतयथोवितसमाचारो महाश्वेतित यथार्थमेव नाम छत-वान् । साहं पितृमवने बालतया कल्लमधुरप्रलापिनी वीणेव गन्धर्वाणामङ्कादङ्कं संचरन्त्यविदितस्रोहशोकायासमनोहरं शैशवमितनीत-20 वती । क्रमेण च छतं मे वपुषि वसन्त इव मधुमासेन मधुमास इव नवपल्लवेन नवपल्लव इव कुसुमेन कुसुम इव मधुकरेण मधुकर इव मदेन नवयौवनेन पदम्।

विजृम्भमाणनवनछिनवनेष्वकठोरचूतकछिकाकछापऋतका-मुकोत्किलकेषु कोमलमलयमारुतावतारतरङ्गितानङ्गध्वजांशुकेषु म-दकलितकामिनीगण्डूषसीधुसेकपुलकितबकुलेषु मधुकरकुलकलङ्का-ळीकृतकालेयककुसुमकुङ्क्षेलेष्वशोकतरुताडनारणितरमणीमणिनृपुरझंकार-विकसन्मुकुलपरिमलपुश्चितालिजालमञ्जुसिश्चितसु-5 सहस्रमुखरेषु भगसहकारेष्वविरलकुसुमधूलिवालुकापुलिनधवलितधरातलेषु मधुम-द्विडम्बितमधुकरकद्म्बकसंवाह्यमानलतादोलेपूर्फुहपहवलवलीलीयमा-प्रोषितजनजायाजीवो-नमत्तकोकिलोहासितमधुसीकरोद्दामदुर्दिनेषु पहारहृष्टमन्मथास्फल्टितचापरवभयस्फुटितपथिकहृदयरुधिरार्द्रमार्गेष्व-10 विरतपतत्कुसुमशरपतित्रपत्तस्त्कारबिधरीकृतदिद्धुखेषु दिवापि प्रवृ-न्तान्तर्भद्नरागान्धाभिसारिकासार्थसंकुलेषृद्वेलरतिरससागरपूरप्नावितेषु मधुमासदिवसेष्वेकदाहमम्बया सकलजीवलोकहृदयानन्ददायकेषु प्रोत्फुह्ननवनछिनकुमुदकुवलयकहा-सह मधुमासविस्तारितशोभं रमिदमच्छोदं सरः स्नातुमभ्यागमम् 15 नार्थमागतया भगवत्या पार्वत्या तटशिलातलेषु विछिखितानि समृङ्गिरिटीनि पांग्रुनिमग्रकुशपद्मण्डलानुमितमुनिजनप्रणामप्रदक्षि-णानि च्यम्बकप्रतिबिम्बकानि वन्दमाना भ्रमरभरभुग्नगर्भकेसरजर्जर-कुमुमोपहाररम्योयं छतामण्डपः परभृतनखकोटिपाटितकुङ्कुलनाछ-विवरविगछितमधुनिकरघारः सुपुष्पितोयं सहकारतरुरुन्मदमयूरकु-20 लकलकलभीतभुजंगमुक्ततला शिशिरेयं चन्दनवीथिका विकचकुसु-मपुञ्जपातस्चितवनदेवताप्रेङ्कोलनशोभनेयं लतादोला बहलकुसुमरजः-पटलमग्नकलहंसपदलेखमतिरमणीयमिदं तीरतरुतलमिति स्निग्ध-मनोहरतरोद्देशदर्शनलोभाक्षिप्रहृदया सह सखीजनेन व्यचरम्।

एकस्मिश्च प्रदेशे झटिति वनानिलेनोपनीतं निर्भरविकसितेपि काननेभिभूतान्यकुसुमपरिमलं विसर्पन्तमतिसुरभितयानुलिन्पन्तमिव तर्पयन्तमिव पूरयन्तमिव घाणेन्द्रियमहमहमिकया मधुकरकुळैरतुव-ध्यमानमनाचातपूर्वममानुपछोकोचितं कुसुमगन्धमभ्यजिन्नम् । कुतो-यमित्युपारूढकुत्ह्ला चाहं मुकुलितलोचना तेन कुसुमगन्धेन म- 5 कौतुकतरलाभ्यधिकतरोपजातमणिनूप्रझंकारा-धकरीवाकृष्यमाणा कृष्टसर:कल्रहंसानि कतिचित्पदानि गत्वा हरहुताशनेन्धनीकृतमद-नशोकविधुरं वसन्तमिव तपस्यन्तमखिलमण्डलप्राप्त्यर्थमीशानशिर:-शशाङ्कमिव धृतव्रतमयुग्मलोचनं वशीकर्तुकामं कामभिव सनियम-मतितेजस्वितया प्रचळतडिह्नतापञ्जरमध्यगतमिव प्रीष्मदिवसदिव- 10 सकरमण्डलोदरप्रविद्यमिव ज्वलनज्वालाकलापमध्यस्थितमिव विभा-व्यमानमुन्मिषन्या बहुळबहुळ्या दीपिकालोकपिङ्गळ्या देहप्रभया कपिलीकृतकाननं कनकमयमिव तं प्रदेशं कुर्वाणं रोचनारसललि-तप्रतिसरसमानसुकुमारपिङ्गछजटं पुण्यपताकायमानया सरस्वतीस-मागमोत्कण्ठाकृतचन्द्रनलेखयेव भस्मललाटिकया बालपुलिनलेखयेव 15 गङ्गाप्रवाह्मुद्रासमानमनेकशापभ्रुकुटिभवनतोरणेन भ्रुछताद्वयेन वि-राजितमत्यायतत्तया छोचनमयीं मालामिव प्रथितामुद्रहन्तं सर्वह-रिणैरिव दत्तछोचनशोभासंविभागमायतोत्तुङ्गद्राणवंशमप्राप्तहृदयप्र-वेशेन नवयौवनरागेणेव सर्वात्मना पाटलीकृताधररुचकमनुद्भिन्नरम-श्रुत्वाद्नासादितमधुकरावळीवळयपरिक्षेपविळासमिव वाळकमळमा- 20 ननं द्यानमनङ्गकार्मुकगुणेनेव कुण्डलीकृतेन तपस्तडागकमलिनी-मृणालेनेव यज्ञोपवीतेनालंकृतमेकेन सनालबकुलफलाकारं कमण्डलु-मपरेण मकरकेतुविनाशशोकरुदिताया रतेरिव बाष्पजलविन्दुमिरा-

रचितां स्फटिकाक्षमालिकां करेण कल्लयन्तमनेकविद्यापगासंगमाव-त्तीनभया नाभिमुद्रयोपशोभमानमन्तर्ज्ञानिनराक्ततस्य मोहान्धकार-स्यापयानपदवीमिवाञ्जनरजोलेखाश्यामलां रोमराजिमुद्रेण तनीयसीं विश्राणमात्मतेजसा विजिल्ल सवितारमागृहीतेन परिवेषमण्डलेनेव 5 मौञ्जमेखलगुणेन परिक्षिप्तज्ञधनभागमश्रगङ्गालोतोजलप्रक्षालितेन ज-रचकोरलोचनपुटपाटलकान्तिनामन्दारवल्कलेनोपपादिताम्बरप्रयोजनम-लंकारिमव श्रह्मचर्यस्य योवनिमव धर्मस्य विलासिय सरस्वत्याः स्वयंवरपितिमिव सर्वविद्यानां संकेतस्थानिमव सर्वश्रुतानां निदाधकाल-मिव साषालं हिमसमयकाननिमव स्फुटितप्रियङ्कुमञ्जरीगौरं मधुमास-10 मिव कुसुमधवलतिलकभूतिभृषितमुखमात्मानुरूपेण सवयसापरेण दे-वर्ताचनकुसुमान्युचिन्वता तापसकुमारेणानुगतमिननोहरं स्नानार्थमा-गतं मुनिकुमारकमपश्यम ।

तेन च कर्णावतंसीकृतां वसन्तद्शेनानन्दितायाः स्मितप्रभामिव वनश्रियो मल्यमारुतागमनार्थलाजाश्वलिभिव मधुमासस्य यौवन-15 लीलामिव कुसुमल्ह्स्याः सुरतपरिश्रमस्वेदजलकणजालकावलीमिव रतेर्ध्वजिचिह्नचामरिपिन्छिकामिव मनोभवगजस्य मधुकरकामुकामि-सारिकां कृत्तिकातारास्तवकानुकारिणोममृतविन्दुनिस्यन्दिनीमदृष्ट-पूर्वी कुसुममश्वरीमद्राक्षम् । अस्याः परिभूतान्यकुसुमामोदो नन्वयं परिमल इति मनसा निश्चित्य तं तपोधनयुवानमीक्षमाणाहमचिन्तयम् । 20 अद्दो रूपातिशयनिष्पादनोपकरणकोषस्याक्षीणता विधातुः। यन्तिभु-वनाद्भुतरूपसंभारं भगवन्तं कुसुमायुधमुत्पाद्य तद्कारातिरिक्ररूपरा-शिरयमपरो मुनिमायामयो मकरकेतुरुत्पादितः । मन्ये च सकल-जगन्नयनानन्दकरं शिश्विन्वं विरचयता लक्ष्मीलीलावासभवनानि- कमलानि सुजता प्रजापितना प्रथममेतदाननाकारकरणकौशलाभ्यास एव कृतः । अन्यथा किमिव हि सदृशवस्तुविरचनायां कारणम् । अल्लिकं चेदं यथा किल सकलाः कलाः कलावतो वहुलपश्चे श्लीयमाणस्य सुपुन्नानान्ना रिक्तिना रिवरापिवतीति । ताः खल्वस्य गमस्तयः समस्ता वपुरिदमाविशन्तीति । कुतोन्यथा रूपापहारिणि क्षेश्चवहुले तपसि वर्त- 5 मानस्येदं लावण्यम् । इति विचिन्तयन्तीमेव मामविचारितगुणदोपिव-शेषो रूपकपश्चपाती नवयौवनसुलभः कुसुमायुथः कुसुमसमयमद इव म-धुकरी परवशामकरोत् ।

उच्छासितै: सह विस्मृतनिभेषेण किंचिदामुकुलितपक्ष्मणा जि-ह्मिततरलतरतारसारोदरेण दक्षिणेन चक्षुषा सस्पृह्मापिवन्तीव कि-10 मपि याचमानेव त्वदायत्तास्मीति वदन्तीवाभिमुखं हृदयमर्पयन्तीव सर्वात्मनानुप्रविशन्तीव तन्मयतामिव गन्तुमीहमाना मनोभवाभिभूतां त्रायस्वेति शरणिमवोपयान्ती देहि हृद्येवकाशिमत्यर्थितामिव द्रीयन्ती हाहा किमिद्मसांप्रतमतिह्नेपणमञ्जळकुमारीजनोचितमिदं मया प्रस्तुतमिति जानानाप्यप्रभवन्ती करणानां स्तम्भितेव लिखितेवो- 15 त्कीर्णेव संयतेव मूर्छितेव केनापि विधृतेव निष्पन्द्सकछावयवां त-त्काळाविर्भृतेनावष्टम्भेनाकथितशिक्षितेनानाख्येयेन स्वसंवेद्येन केवळं न विभाव्यते किं तदुपसंपदा किं मनसा किं मनसिजेन किमभिनव-यौवनेन किमनुरागेणेवोपदिदयमाना किमन्येनैव केनापि प्रका-रेणाहमपि न जानामि कथंकथमिति तमतिचिरं व्यलोकयम् । 20 उत्क्षिप्य नीयमानेव तत्समीपमिन्द्रियैः पुरस्तादाकृष्यमाणेव हृद-येन पृष्ठतः प्रेर्यमाणेव पुष्पधन्वना कथमपि मुक्तप्रयक्षमण्यात्मानम-धार्यम् । अनन्तरं च मेन्तर्मद्नावकाशभिव दातुमाहितसंताना

निरीयुः श्वासमस्तः । सामिलापं हृद्यमाख्यातुकाममिव स्फुरितमुख-मभूत्कुचयुगलम् । स्वेदसलिललबलेखाक्षालितेवागलक्षजा । मकरध्वज-निशितशरिनकरिनपातत्रस्तेवाकम्पत गात्रयष्टिः । तद्र्पातिशयं द्रष्टुमिव कुत्ह्लादालिङ्गनलालसेभ्योङ्गभ्यो निरगाद्रोमाञ्चजालकम् । अशेषतः

5 स्वेदाम्भसा धौतश्चरणयुगलादिव हृदयमविशदागः। आसीच मम मनसि शान्तात्मनि दूरीकृतसुरतव्यतिकरेस्मिअने मां निक्षिपता किमिद्मनार्येणासदृशमारच्यं मनसिजेन । एवं च ना-मातिगृढं हृदयमङ्गनाजनस्य । यद्तुरागविषययोग्यतामपि विचारयितं नालम् । केदमतिभास्वरं धाम तेजसां तपसां च । क च प्राकृतजना-10 भिनन्दितानि मन्मथपरिस्पन्दितानि । नियतमयं मामेवं मकरलाञ्छ-नेन विडम्ब्यमानामुपहसाति मनसा । चित्रं चेदं यदहमेवमवगच्छ-न्यपि न शकोम्यात्मनो विकारमुपसंहर्तुम् । अन्या अपि कन्यकास्त्र-पामपहाय स्वयमुपयाताः पतीन् । अन्या अप्यनेन दुर्विनीतेन मन्म-थेनोन्मत्ततां नीता नार्यः । न पुनरहमेका यथा । कथमनेन क्षणेनाका-15 रमात्रालोकनाकुळीभूतमेवमस्वतन्त्रतामुपैत्यन्तःकरणम् । कालो हि गुणाश्च दुर्निवारतामारोपयन्ति मदनस्य सर्वथा । यावदेव सचेतनास्मि यावदेव च न परिस्फुटमनेन विभाव्यते मे मदनदुश्चेष्टितलाघवमेतत्ता-वदेवास्मात्प्रदेशाद्पसर्पणं श्रेयः । कदाचिदनिभमतस्मरविकारदर्श-नकुपितोयं शापाभिक्षां करोति माम् । अदूरकोपा हि मुनिजनप्र-20 कृतिः । इत्यवधार्यापसर्पणाभिलाषिण्यहमभवम् । अशेषजनपूजनीया चेयं जातिरिति कृत्वा तद्वदनाकृष्टदृष्टिप्रसरमचिलतपक्ष्ममालम-दृष्टमूतलमीषदु इसितकर्णपह्नवोन्मुक्तकपोलमण्डलमालोलालकलतालस-त्कुसुमावतंसमंसदेशदोछायितमणिकुण्डलमस्मै प्रणाममकरवम ।

अथ कृतप्रणामायां मिय दुर्लङ्घयशासनतया भगवतो मनोभुवो मद्जननतया च मधुमासस्यातिरमणीयतया च तस्य प्रदेशस्याविनय-बहुळतया चाभिनवयौवनस्य च चळप्रकृतितया चेन्द्रियाणां दुर्निवार-तया च विषयाभिलापाणां चपलतया च मनोवृत्तेस्तथाभवितव्यतया च तस्य तस्य वस्तुनः किं बहुना मम मन्द्भाग्यदौरात्म्याद्स्य चेट- 5 शस्य क्षेशस्य विहितत्वात्तमपि मद्विकारदर्शनापहृतधैर्ये प्रदीपमिव पव-नस्तरलतामनयद्नङ्गः । तदा तस्याप्यभिनवागतं मदनं प्रत्यद्वच्छन्निव रोमोद्रमः प्राद्धरभवत् । मत्सकाशमभिप्रस्थितस्य मनसो मार्गमिवो-पदिशक्तिः पुरः प्रवृत्तं श्वासैः । वेपशुगृहीता व्रतभङ्गभीतेवाकम्पत करतलगताक्षमाला । द्वितीयेव कर्णावसक्तकुसुममञ्जरी कपोलतला- 10 सङ्गिनी समद्द्रयत स्वेदसिळळसीकरजाळिका । मद्दर्शनप्रीतिविस्ता-रितस्य चोत्तानतारकस्य पुण्डरीकमयमिव तमुद्देशमुपदर्शयतो छोच-नयुगळस्य विसर्पिभिरंशुसंतानैर्यदृच्छयाच्छोद्सिळळमपहाय विकच-कुवलयवनैरिव गगनतलसमुत्पतितैररूध्यन्त दश दिशः । तया तु त-स्यातिप्रकटया विकृत्या द्विगुणीकृतमद्नावेशा तत्क्षणमहमवर्णनयोग्यां 15 कामप्यवस्थामन्वभवम् । इदं च मनस्यकरवम् । अनेकसुरतसमाग-मलास्यलीलोपदेशोपाध्यायो मकरकेतुरेव विलासानुपदिशति। अन्य-था विविधरसासङ्गललितेष्वीदृशेषु व्यतिकरेष्वप्रविष्टबुद्धेरस्य जनस्य कुत इयमनभ्यस्ताकृती रतिरसनिस्यन्द्मिव क्ष्रन्त्यमृतमिव वर्षन्ती मद्मुकुळितेव खेदाळसेव निद्राजडेवानन्द्भरमन्थरतरत्तारसंचारि- 20 ण्यनिभृतभ्रू छतो हासिनी दृष्टिः । कुतश्चेद्मतिनैपुण्यं यच्च क्षुपैवानक्ष्रमे-वमन्तर्गतो हृद्याभिलाषः कथ्यते ।

प्राप्तप्रसरा चोपसृत्य तं द्वितीयमस्य सहचरं मुनिवालकं प्रणाम-

पूर्वकमपृच्छम् । भगवन्किमभियानः कस्य चायं तपोधनयुवा । किंना-भ्रस्तरोरियमनेनावतंसीकृता कुसुममञ्जरी । जनयति हि मे मनसि म-हत्कौतुकमस्याः समुत्सर्पन्नसाधारणसौरभोयमनाघातपूर्वो गन्ध इति । स तु मामीषद्विहस्यात्रवीत् । बाळे किमनेन पृष्टेन प्रयोजनम् । अथ कौ-ज्ञुकमावेदयामि । श्रूयताम् ।

अस्ति खल्ज सकलित्रभुवनप्रख्यातकीर्तिरत्युदारतया सुरासुरसि-द्धवृन्दवन्दितचरणयुगलो महामुनिर्दिञ्यलोकनिवासी श्वेतकेतुर्नाम । तस्य भगवतः सुरासुरल्लेकसुन्दरीहृदयानन्दकरमशेषत्रिभुवनसुन्दर-मतिद्ययितनलक्त्वरं रूपमासीत् । स कदाचिद्देवतार्चनकमलान्युद्धर्तु-10 मैरावतमद्जलविन्दुबद्धचन्द्रकशतखचितजलां हरहसितसितस्रोतसं मन्दाकिनीमवततार । अवतरन्तं च तदा कमछवनेषु संततसं-निहिता विकचसहस्रपत्त्रपुण्डरीकोपविष्टा देवी छक्ष्मीदेदर्शे । तस्यास्तु तमवलोकयन्त्याः प्रेममदमुकुलितेनानन्दवाष्पभरतरंगतरलतारेण लो-रूपमास्वादयन्या जृन्भिकारम्भमन्थरमुखविन्यस्त-चनयुगलेन 15 हस्तपञ्जवाया मन्मथविकृतं मन आसीत् । आलोकनमात्रेण च स-मासादितसुरतसमागमसुखायास्तस्मिन्नेवासनीकृते पुण्डरीके कृतार्थ-तासीत् । तस्माच कुमारः समुद्पादि । ततस्तमुत्सङ्गेनादाय सा भग-वन्गृहाण तवायमात्मज इत्युक्त्वा तस्मै श्वेतकेतवे ददौ । असावि बालजनोचिताः सर्वाः क्रियाः कृत्वा तस्य पुण्डरीकसंभवतया तदेव 20 पुण्डरीक इति नाम चक्रे । प्रतिपादितव्रतं च तमागृहीतसकलविद्याक-लापमकाषीत्। सोयम्।

इयं च सुरासुरैर्मथ्यमानारक्षीरसागरादुद्रतः पारिजातनामा पादप-स्तस्य मञ्जरी। यथा चैपा व्रतविरुद्धमस्य श्रवणसंसर्गमासादितवती तद्पि कथयामि । अद्य चतुर्दशिति भगवन्तमम्विकापितं कैळासगतमुपासितुममरछोकान्मया सह नन्दनवनसमीपेनायमनुसरित्रगिळा साक्षान्मधुमासछक्ष्मीद्त्त्तछितह्स्तावछम्वया वकुछमाछिकामेखछ्या कुसुमपछ्वप्रथिताभिराजानुछिन्वनीभिः कण्ठमाछिकाभिगित्र-तराच्छादितविष्रह्या नवचृताङ्कुरकर्णपूर्या पुष्पासवपानमत्त्रया 5
नन्दनवनदेवतया पारिजातकुसुममश्वरीमिमामादाय प्रणम्यामिष्टितः । भगवन्सकछित्रिभुवनदर्शनाभिरामायास्तवाकुतेरस्याः सहशोयमछंकारः प्रसीद क्रियताम् । इयमवतंसिक्छासदुर्छछिता समारोप्यतां श्रवणशिखरम् । त्रजतु सफछतां जन्म पारिजातस्य ।
इलेवमभिद्धानां चायमात्मरूपस्तुतिवादत्रपावनमितविछोचनस्ताम- 10
नाहलैव गन्तुं प्रवृत्तः। मया तु तामनुयान्तीमाछोक्य को दोषः
सखे क्रियतामस्याः प्रणयपरिष्रह् इलिभिधाय वछादियमनिच्छतोष्यस्य कर्णपूरीकृता । तदेतत्कारस्न्येन योयं या चेथं यथा चास्य श्रवणशिखरं समारूढा तत्सर्वमावेदितम्।

इत्युक्तवित तस्मिन्स तपोधनयुवा किंचिदुपदिश्वितस्मितो माम-15 वादीत्। अयि कुत्हृस्तिनि किमनेन प्रश्नायासेन। यदि रुचितसुर-भिपरिमला गृह्यतासियम्। इत्युक्तवा समुपसृत्यात्मीयाच्छ्रवणादपनीय कर्लेरलिकुलकाणितै: प्रारब्धरितसमागमप्रार्थनामिव मदीये अवणपुटे तामकरोत्। मम तु तत्करतलस्पर्शेलोभेन तत्क्षणमपरिमव पारिजा-तकुसुममवतंसस्थाने पुलकमासीत्। स च मत्कपोलस्पर्शसुखेन त-20 रलीकृताङ्कृत्विज्ञालकात्करतलाद्श्वमालां लज्ज्या सह गलितामि नाज्ञासीत्। अथाहं तामसंप्राप्तामेव भूतलमञ्जमालां गृहीत्वा सलीलं तद्रुजपाश्चरीतितकण्ठप्रहसुखमिवानुभवन्ती दिशतापूर्वहारलतालीलां

कण्ठाभरणतामनयम् ।

इत्यंभूते च व्यतिकरे छन्नप्राहिणी मामवोचन् । भर्नृदारिके स्नाता देवी । प्रत्यासीदित गृहगमनकालः । तिक्रयतां मज्जनिविधिरिति । अहं तु तेन तस्या चचनेन नवप्रहा करिणीव प्रथमाङ्करापातेनानि- ज्ल्या कथंकथमपि समाकृष्यमाणा तन्मुखाहावण्यामृतपङ्कमप्रामिव कपोलपुलककण्टकजालकलप्रामिव मदनशरशलाकाकीलिता- मिव सौभाग्यगुणस्यूतामिवातिकृच्ल्रेण दृष्टिमाकृष्य स्नातुमुदचलम् । ज्ञ्चलितायां च मिय द्वितीयो मुनिदारकस्तथाविधं तस्य धैर्यस्विल- तमालोक्य किंचित्प्रकटितप्रणयकोष इवावादीत् ।

10 सस्ये पुण्डरीक नैतदनुरूपं भवतः । श्लुद्रजनश्लुण्ण एप मार्गः । धैर्यधना हि साधवः । किं यः कश्लित्याञ्चत इव विञ्चवीभवन्तमात्मानं न रुणस्ति । कुतस्तवापूर्वोयमाधोन्द्रयोपप्रवो येनास्येवंकृतः । क ते तद्धैर्यम् । कासाविन्द्रियजयः । क तद्वशित्वं चेतसः ।
क सा प्रशान्तिः । क तद्धुळक्रमागतं ब्रह्मचर्यम् । क सा सर्व15 विषयनिरुत्युकता । क ते गुरूपदेशाः । क तानि श्रुतानि । क ता
वैराग्यबुद्धयः । क तदुपभोगविद्धेषित्वम् । क सा मुखपराख्युखता ।
कासौ तपस्यभिनिवेशः । क सा भोगानामुपर्यरुत्तिः । क तदौवनानुशासनम् । सर्वथा निष्फळा प्रज्ञा । निर्गुणो धर्मशास्त्राभ्यासः ।
निर्यकः संस्कारः । निरुपकारको गुरूपदेशविवेकः । निष्प्रयोजना
20 प्रबुद्धता । निष्कारणं ज्ञानम् । यद्त्र भवादशा अपि रागाभिषद्गैः
कलुर्यीक्रियन्ते प्रमादैश्चाभिम्यन्ते । कथं करतळाद्गळितामपहृतामक्षमाळामपि न ळक्ष्यसि । अहो विगतचेतनत्वम् । अपहृता नामेयम् ।
इद्मपि तावदपिहयमाणमनयानार्यया निवार्यतां हृदयम् ।

इसेवमभिधीयमानश्च तेन किंचिदुपजातलज इव प्रत्यवादीत्। सखे कपि कर कि मामन्यथा संभावयसि । नाहमेवमस्या दुर्वि-नीतकन्यकाया मर्पयान्यक्षमालाप्रह्णापराधिममम् । इलिभधायाली-ककोपकान्तेन प्रयत्नविरचितभीपणभुकुटिभूपणेन चुम्बनाभिलापस्फु-रिताधरेण मुखेन्दुना मामवदत् । चश्चले प्रदेशादस्मादिमामक्षमालाम- 5 दत्त्वा पदात्पदमपि न गन्तव्यमिति । तच श्रुत्वाहमात्मकण्ठादुनमुच्य मकरध्वजलास्यारम्मलीलापुष्पा अलिमेकावली भगवनगृह्यतामक्ष्मा-लेति मन्मुखासक्तदृष्टेः शून्यहृद्यस्यास्य प्रसारिते पाणौ निधाय स्वेदसिळळस्नातापि पुनः स्नातुमवातरम् । उत्थाय च कथमपि प्रय-ब्रेन निम्नगेव प्रतीपं नीयमाना सखीजनेन वळादम्बया सह तमेव 10 चिन्तयन्ती स्वभवनमयासिषम् । गत्वा च प्रविदय कन्यान्तःपुरं ततः प्रमृति तद्विरहविधुरा किमागतास्मि किं तत्रैव स्थितास्मि किमेकाकि-न्यस्मि किं परिवृतास्मि किं तूष्णीमस्मि किं प्रस्नुतालापास्मि किं जा-गर्मि किं सुप्तास्मि किं रोदिमि किं न रोदिमि किं दु:खमिदं किं सुख-मिदं किमुत्कण्ठेयं किं व्याधिरयं किं व्यसनिमदं किमुत्सवोयं किं दि- 15 वस एषः किं निशेयं कानि रम्याणि कान्यरम्याणीति सर्व नावाग-च्छम् । अविज्ञातमद्नवृत्तान्ता च क गच्छामि किं करोमि किं शृ-णोमि किं पश्यामि किमालपामि कस्य कथयामि कोस्य प्रतीकार इति सर्व च नाज्ञासिषम् । केवलमारुह्य कुमारीपुरप्रासादं विसर्ज्य च सखीजनं द्वारि निवारिताशेषपरिजनप्रवेशा सर्वव्यापारानुत्सृ ज्यैका- 20 किनी मणिजालगवाक्षनिक्षिप्तमुखी तामेव दिशं तत्सनाथतया प्र-साधितामिव कुसुमितामिव महारत्ननिधानाधिष्टितामिवामृतरससा-गरपूरप्रावितामिव पूर्णचन्द्रोदयाछंक्रतामिव दर्शनसुभगामीक्षमाणा

तस्माहिगन्तरादागच्छन्तमिलसिप वनकुसुमपरिमलसिप शकुनिध्व-निमिप तद्वार्ता प्रष्टुमीहमाना तद्वह्वभतया तपःक्षेशायापि स्पृह-यन्ती तत्प्रीलेव गृहीतमौनत्रता स्मरजनितपक्षपाता च तत्परिप्रहान्सु-निवेषस्याप्राम्यता तदास्पदतया यौवनस्य चारुता तच्छ्रवणसंपकी-5 त्पारिजातकुसुमस्य मनोहरतां तिन्नवासात्सुरलोकस्य रम्यता तद्रूप-संपदा कुसुमायुधस्य दुर्जयतामध्यारोपयन्ती दूरस्थस्यापि कमिलनीव सविद्यः सागरवेलेव चन्द्रमसो मयूरीव जलधरस्य तस्यैवाभिमुखी तथैव तां तिद्वरहातुरजीवितोद्रमरक्षावलीमिवाक्षावलीं कण्ठेनोद्वहन्ती तथैव च तथा प्रस्तुततद्वहस्यालापयेव कर्णलम्नया पारिजातमञ्जर्या तथैव च तेन 10 तत्करतलस्पर्शसुखजन्मना कदम्बमुकुलकर्णपूरायमाणेन रोमाश्वजालेन कण्टिकतैकक्रपोलफलका निस्पन्दमितिष्ठम् ।

अथ ताम्बूलकरङ्कवाहिनी मदीया तरिलका नाम मयैव सह गता क्षातुमासीत् । सा च पश्चािबरादिवागत्य तथाविस्थितां शनैर्मामवा-दीत् । भृतदारिके यो तो तापसकुमारको दिव्याकारावस्माभिरच्छो-15 दसरस्तीरे दृष्टो तयोरेको येन भृतदुहितुरियमवतंसीकृता सुरत्रकुसु-ममञ्जरी स तस्माहितीयादात्मनो रक्षन्दर्शनमितिनभृतपदः कुसुमितल-तासंतानगहनान्नरेणोपसृत्य मामागच्छन्तीं पृष्ठतो भृतदारिकामुदिश्या-प्राश्चीत् । बालिके केयं कन्यका कस्य वापत्यं किमभिधाना क गच्छ-तीति । मयोक्तमेषा खलु भगवतः श्वेतभानोरंशुसंभूतायामप्सरित्य १० गौयी समुत्पन्ना देवस्य सकलगन्धवमुकुटमणिशलाकाशिखरोडेख-मसृणितचरणनखचकस्य प्रणयप्रसुप्तगन्धर्वकामिनीकपोलपचलता-लाव्छत्तसुजतरुशिखरस्य पादपीठीकृतल्वस्मीकरकमलस्य गन्धर्वा-धिपतेईसस्य दुहिता महाश्वेता नाम गन्धर्वाधिवासं हेमकूटाचल-

मिमप्रस्थिता। इति कथिते च मया किमपि चिन्तयन्मुहूर्तमिव तूर्णीं स्थित्वा विगतिनमेषेण चक्षपा चिरमभिवीक्षमाणी मां साजनयमधि-तामिव दर्शयन्पुनराह । बाछिके कल्याणिनी तवाविसंवादिन्यचपछा बालभावेष्याकृतिरियम् । तत्करोषि मे वचनमेकमभ्यर्थ्यमानेति । ततो मया सविनयमुपरचिताअलिपुटया द्शिताद्रमभिहितः । भगवन्क- 5 स्मादेवमभिधत्से । काहम् । महात्मानः सकलत्रिभुवनपूजनीयास्त्वादः-शाः पुण्यैर्विना निखिलकल्मपापहारिणीमस्मद्विधेषु दृष्टिमपि न पात-यन्ति किं पुनराज्ञाम् । तद्विश्रव्धमादित्रयतां कर्तव्यम् । अनुगृह्यतामयं जनः । इत्येवमुक्तश्च मया सस्त्रेह्या सखीमिवोपकारिणीमिव प्राणप्र-दामिव दृष्ट्या मामभिनन्दा निकटवर्तिनस्तमालपादपात्पहवमादाय 10 निष्पीड्य शिलातले तेन गन्धगजमदसुरभिपरिमलेन रसेनोत्तरीयव-ल्कळैकदेशाद्विपाट्य पहिकां खहस्तकमलकिनिष्ठिकानखिशखरेणा-भिलिख्येयं पत्रिका त्वया तस्यै कन्यकायै प्रच्छन्नभेकाकिन्यै देयेत्य-भिधायार्पितवान् । इत्युक्ता च सा ताम्बूलभाजनादाकृष्य तामदर्शयत् । अहं त तेन तत्संवन्धिनाळापेन शब्दमयेनापि स्पर्शसुखिमवान्तर्जनयता 15 श्रोत्रविषयेणापि रोमोद्धमानुमितसर्वोङ्गानुप्रवेशेन मद्नावेशमश्रेणेवावे-इयमाना तस्याः करतलादादाय तां वल्कलपट्टिकां तस्यामिमामभिलि-खितामार्यामपश्यम् ।

दूरं मुक्तालतया विससितया विप्रलोभ्यमानो मे ।
हंस इव द्शिताशो मानसजन्मा लया नीतः ॥ 20
अनया च मे दृष्ट्या दिङ्क्षोह् आन्त्येन प्रनष्टवर्त्मनो बहुलिनशयेवान्यस्य जिह्वोच्छित्त्येव मृकस्थेन्द्रजालिकिपिच्छिकयेवातत्त्वद्शिनो ज्वरप्रलापप्रवृत्त्येवासंबद्धभाषिणो दृष्टनिद्रयेव विपविह्वलस्य

लोकायतिकविद्ययेवाधर्मरुचेर्मदिरयेवोन्मत्तस्य दुष्टावेशिक्रययेव पिश्वाचप्रहस्य दोषविकारोपचयः सुतरामिक्रयत स्मरानुरस्य मे मनसः । येनाकुलीिक्रयमाणा सारिदिव पूरेण विद्वलतामभ्यागमम् । तां च द्वितीयदर्शनेन कृतमहापुण्यामिवानुभृतसुरलोकवासामिव देवताधिष्टि- तामिव लव्यवरामिव पीतासृतामिव समासादितत्रैलोक्यराज्याभिषे- कामिव मन्यमाना सततसंनिद्दितामि दुर्लभदर्शनामिवातिपरिचितामप्यपूर्वामिव सादरमाभाषमाणा पार्थावास्थितामिप सर्वलोकस्योप- येवस्थितामिव पश्चन्ती कपोल्योरलकलताभङ्गेषु च सोपप्रहं स्पृशन्ती विपरीतमिव परिजनस्वामिसंवन्धमुपदर्शयन्ती तरिलके कथय कथं 10 स लया दृष्टः किं किममिहितासि तेन कियन्तं काल्यमवस्थितासि तत्र कियदनुसरन्नस्मानसावागत इति पुनः पुनः पर्यपृच्छम् । अनयेव च कथया तया सह तस्मिन्नेव प्रासादे तथैव प्रतिपिद्धाशेषपरिजनप्रवेशा दिवसमत्यवाहयम्।

अथ मदीयेनेव हृदयेन क्रुतरागसंविभागे छोहितायित गगनतछो15 पान्तावछिन्विनि रविविम्बे सरागिदवसकरदर्शनानुरक्तायां कृतकमछश्चयनायामनङ्गानुरायामिव पाण्डुतां ब्रजन्त्यामातपछक्ष्म्यां गैरिकगिरिसिळिळप्रपातपाटळेषु कमळवनेभ्यः समुत्थाय वनगजयूथेष्विव
पुञ्जीमवत्सु भास्करिकरणेषु गगनावतारिवश्रामळाळसानां रिवरथवाजिनां हर्षहेषारवप्रतिशब्दकेन सह विश्ति मेरुगिरिगह्नरं वासरे
20 मुकुळितरक्तपङ्कजपुटप्रविष्टमधुकरावळीषु रिविवरहमूर्ळान्धकारितहृद्यास्विव प्रारच्धिनमीळनासु पिश्तनीषु प्रासीकृतसामान्यमुणाळळताविवरसंक्रामितानीव परस्परहृद्यान्यादाय विघटमानेषु रथाङ्गनाम्रां
युगळेषु सा छत्रश्राहिणी समागसाकथयत् । भर्नुद्रिके तथोर्मुनि-

कुमारयोरन्यतरो द्वारि तिष्ठति कथयति चाक्षमालामुपयाचितुमाग-तोस्मीति ।

अहं तु मुनिकुमारनामग्रहणादेव स्थानस्थितापि गतेव द्वारदेशं समुपजाततदानमनाशङ्का समाद्वयान्यतमं कञ्चिकतं गच्छ प्रवेश्यतामिलादिश्य प्राहिणवम् । अय मुहूर्तादिव तं तस्य स्त्रपत्येव यौवनं उ यौवनस्येव मकरकेतनं मकरकेतनस्येव वसन्तसमयं वसन्तसमयस्येव दक्षिणानिलमनुरूषं सखायमृषिकुमारकं किषक्षलनामानं जराधवलस्य कञ्चिकतोनुमार्गेण चन्द्रातपस्येव बालातपमागच्छन्तमपश्यम् । अन्तिकमुपगतस्य चास्य पर्याकुलिमव सविपादमिव शून्यमिवार्थिनमिवानुपरताभिप्रेतमाकारमलक्ष्यम् । उत्थाय च कृतप्रणामा 10
सादरं स्वयमासनमुपाहरम् । उपविष्टस्य च बलादिनच्छतोपि प्रक्षास्य
चरणावुपमृज्योत्तरीयांशुकपह्नवेनाव्यवधानायां भूमावेव तस्यान्तिके
समुपाविशम् । अथ मुहूर्तमिव स्थित्वा किमपि विवक्षुरिव स तस्यां
मत्समीपोपविष्टायां तरिलकायां चक्षुरपातयन् । अहं तु विदिताभिप्राया दृष्टीव भगवन्नव्यतिरिक्तेयमस्मच्छरीरादशङ्कितमभिधीय- 15
तामिल्यवोचम् ।

एवमुक्तश्च मया किपञ्जलः प्रत्यवादीत् । राजपुत्रि किं व्रवीमि । वागेव मे नाभिधेयविषयमवतरित अपया । क कन्दमूलफलाशी शान्तो वनिरतो मुनिजनः । कायमनुपशान्तजनोचितो विषयोप-भोगामिलापकलुपो मन्मथविविधविलाससंकटो रागप्रायः प्रपञ्चः। 20 सर्वमेवानुपपन्नमालोकय किमारव्धं दैवेन । अयन्नेनैव खलुपहासास्प-द्वामीश्वरो नयित जनम् । न जाने किमिदं वल्कलानां सहशमुता-हो जटानां समुचितम् । किं तपसोनुरूपमाहोस्विद्धमोपदेशाङ्गमिदम् ।

अपूर्वेयं विडम्बना । केवलमवद्दयकथनीयमिदम् । अपर उपायो न हइयते।अन्या प्रतिक्रिया नोपलभ्यते।अन्यच्छरणं नालोक्यते।अन्या गतिर्नास्ति । अकथ्यमाने च महाननर्थोपनिपातो जायते । प्राणपरि-स्रागेनापि रक्षणीयाः सुहृदसव इति कथयामि । अस्ति भवसाः ध समक्षमेव स मया तथा निष्टुरमुपद्शितकोपेनाभिहितः। तथा चा-भिधाय परित्यज्य तं तस्मात्प्रदेशादुपजातमन्युरुत्सृष्टकुसुमावचयोन्यं प्रदेशमगमम् । अपयातायां भवत्यां मुहूर्तिमिव स्थित्वैकाकी किम-यमिदानीमाचरतीति संजातिवतर्कः प्रतिनिव्रत्य विटपान्तरितवि-महस्तं प्रदेशं व्यलोकयम् । यावत्तत्र तं नाद्राक्षमासीच मे मन-10 स्येवं किं नु मद्नपरायत्तचित्तवृत्तिस्तामेवानुसरन्गतो भवेद्रतायां च तस्यां लब्धचेतनो लजामानो न शक्तोति मे दर्शनपथमुपगन्तुमाहो-स्विक्कुपितः परित्यब्य मां गत उतान्वेषयन्मामेव प्रदेशमन्यमितः समाश्रितः स्यादित्येवं विकल्पयन्कंचित्कालमतिष्टम् । तेन तु जन्मनः प्रभृत्यनभ्यस्तेन तस्य क्षणमप्यदर्शनेन दूयमानः पुनरचिन्तयम्। स 15 कदाचिद्वैर्थस्वलनविलक्षः किंचिदनिष्टमपि समाचरेत् । न हि किं-चित्र क्रियते हिया। तत्र युक्तमेनमेकािकनं कर्तुम् । इत्यवधार्यान्वे-ष्टुमादरमकरवम् । अन्वेषयंश्च यथा यथा नापद्रयं तं तथा तथा सहस्क्षेहकातरेण मनसा तत्तदशोभनमाशङ्गमानस्तरुळतागहनानि चन्द्नवीथिकालतामण्डपान्सर:कूलानि च वीक्षमाणो निपुणमित-20 स्ततो दत्तदृष्टिः सुचिरं व्यचरम् ।

अधैकस्मिन्सरःसमीपवर्तिनि निरन्तरतया कुसुममय इव मधुक-रमय इव परभृतमय इव मयुरमय इवातिमनोहरे वसन्तजन्मभूमिभूते छतागहने छतावस्थानसुरसृष्टसकळव्यापारतया छिखितमिवोत्कीर्ण- मिव स्तम्भितमिवोपरतमिव प्रसुप्तमिव योगसमाधिस्थमिव निश्चल-मपि स्ववृत्ताचलितमेकाकिनमपि मन्मथाधिष्ठितं सानुरागमपि पा-ण्डुतामावहन्तं शून्यान्तः करणमपि हृद्यनिवासिद्यितं तृष्णीकमपि कथितमद्नवेदनातिशयं शिलातलोपविष्टमपि मरणे व्यवस्थितं शा-पप्रदानभयादिवादत्तदर्शनेन कुसुमायुथेन संताप्यमानमतिनिस्पन्द- 5 तया हृद्यनिवासिनीं प्रियां द्रष्टुमन्तःप्रविष्टैरिवासह्यसंतापसंत्रास-प्रळीनैरिव मनःक्षोभप्रकुपितैरिवोन्मुच्य गतैरिन्द्रियैः श्रून्यीकृतशरीरं निस्पन्दनिमीलितेनान्तः वेलन्मद्नदृह्नधूमाकुलिताभ्यन्तरेणेव पक्ष्मा-न्तरविवरवान्तानेकधारमनवरतमीक्षणयुगलेन वाष्पजलदुर्दिनमुत्सू-जन्तमाछोहिनीमधरप्रभामनङ्गाग्नेः प्रदहतो हृदयमृर्ध्वसंसर्पिणीं शिखा- 10 मिवादाय निष्पतद्भिरुच्छासैसारछीकृतासत्रछताकुसुमकेसरं वामक-पोलशयनीकृतकरतलया समुत्सपंद्रिरमछैर्नखांशुभिविमछीकृतम-च्छाच्छचन्द्नरसरचितललाटिकमिव ललाटमुद्रहन्तमचिरानीतपा-रिजातकुसुमकर्णपूरतया सशेषपरिमलामोद्लोभोपसर्पिणा कलवि-रतच्छलेन मदनसंमोहनमन्त्रमिव जपता मधुकरकुलेन सनीलो-15 त्पलमिव सतमालपहवमिव अवणदेशं द्धानमुत्कण्ठाज्वररोमाञ्च-व्याजेन प्रतिरोमकूपानिपतितानां मद्नशराणां कुसुमशरअस्यशक-लिनकरमिवाङ्गलमं विभ्राणं दक्षिणकरेण च स्फुरितनलकिरणनिकरां करतल्रस्पर्शसुखकण्टकितामिव मुक्तावलीमविनयपताकामुरसि धा-रयन्तं मद्नवशीकरणचूर्णेनेव कुसुमरेणुना तरुभिराह्न्यमानमात्म- 20 रागमिव संकामयद्भिरासन्नैरनिलचलितैरशोकपञ्जवैः स्पृत्रयमानं सु-रताभिषेकसाछिछैरिवाभिनवपुष्पस्तबकमधुसीकरैर्वनश्रियाभिषिच्यमान-मिलिनिवहनिपीयमानपरिमलैरुपरि पत्रद्भिमपककुहुलैस्त्रप्रशरश-

स्यकैरिव सध्मैः कुसुमशरेण ताड्यमानमितवहळवनामोद्मस्तमधुक-रझंकारिनस्वनैर्हुकारैरिव दक्षिणानिळेन निर्मात्स्यंमानं मदकळकोकि-ळकुळकोळाहरैर्वसन्तजयशब्दकळकरैरिव मधुमासेनाकुळीकियमाणं प्रभातचन्द्रमिव पाण्डुतया परिगृहीतं निदाघगङ्गाप्रवाहमिव क्रिशमान-इमागतमन्तर्गतानळं चन्दनविटपमिव म्ळायन्तमन्यमिवाच्छपूर्वमिवा-परिचितमिव जन्मान्तरिमवोपगतं रूपान्तरेणेव परिणतमाविष्टमिव महाभूताधिष्ठितमिव ष्रहगृहीतिमिवोन्मत्तमिव छिलतिमिवान्यमिव विधरिक्व मूकमिव विकासमयमिव मदनमयमिव परायत्तचि-त्तवृत्ति परां कोटिमधिक्छं मन्यावेशस्यानिमञ्जेयपूर्वाकारं तम-

10 हमद्राक्षम्।

अपगतिमेषेण चक्षुषा तद्दवस्थं चिरमुद्रीक्ष्य समुपजातिवादो वेपमानेन हृद्दयेनाचिन्तयम् । एवं नामायमतिद्वर्विषद्दवेगो मकरकेतुः । यनानेन क्षणेनायमीदृशमवस्थान्तरमप्रतीकारमुपनीतः । कथमेवमेकपदे व्यर्थीमवेदेवंविषो ज्ञानराशिः । अहो वत मह्चित्रम् । तथा नामायमा
15 शैशवाद्धीरप्रकृतिरस्विष्ठतवृत्तिमेम चान्येषां च मुनिकुमारकाणां स्पृहणीयचरित आसीत् । अद्य त्वितर इव परिभूय ज्ञानमिवगण्य्य तपःप्रभावमुन्मूल्य गाम्भीर्थ मन्मथेन जडीकृतः । सर्वथा दुर्लभं यौवनमस्विष्ठितमिति । उपसृत्य च तस्मिन्नेव शिलातलैकपार्थे समुपवित्रयांसदेशावसक्तपाणिस्तमनुन्मीलितलोचनमेव सखे पुण्डरीक कथ्य

20 किमिद्मिल्यपृच्छम् । अथ सुचिरसंमील्यालग्नमिव कथमापि प्रयत्नेनानवरतरोद्दनवशादुपजातारुणभावमश्रुजलपटलपूर्म्रावितमुत्कुपितिमिव
सव्च्लांशुकान्तरितरक्तकमलवनच्लायं चक्षुरुन्मील्य
मन्थरया दृष्ट्या सुचिरं विलोक्य मामायततरं निश्वस्य स्न्जा-

विद्यार्णमाणविरलाक्षरं सस्ये किपञ्जल विदितवृत्तान्तोपि किं मां प्रच्छ-सीति कुच्ल्लेण शनैः शनैरवदन् । अहं तु तदाकण्यं तदवस्थयैवाप्रतीका-रविकारोयं तथापि सुहृदा सुहृदसन्मार्गप्रवृत्तो यावच्छक्तितः सर्वात्मना निवारणीय इति मनसावधार्यात्रवम् ।

सखे पुण्डरीक सुविदितमेतन्मम । केवलमिद्मेव पुच्छामि । यदे- 5 तदारच्यं भवता किमिदं गुरुभिरुपदिष्टम् । उत धर्मशास्त्रेषु पठि-तम् । उत धर्मार्जनोपायोयम् । उतापरस्तपसां प्रकारः । उत स्वर्गगम-नमार्गीयम् । उत व्रतरहस्यमिदम् । उत मोक्ष्याप्तियुक्तिरियम् । आहोस्विद्न्यो नियमप्रकारः । कथमेतचुक्तं भवतो मनसापि चिन्तयितुं किं पुनराख्यातुर्मीक्षितुं वा । किमप्रवुद्ध इवानेन मन्मथहतकेनी- 10 पहासास्पदतां नीयमानमात्मानं नावबुध्यसे । मूढो हि मदनेनायास्यते । का वा सुखाशा साधुजननिन्दितेष्वेवंविधेषु प्राकृतजनबहुमतेषु विषयेषु भवतः । स खलु धर्मबुद्धया विषलतावनं सिञ्चिति कुव-लयमालेति निश्चिशलतामालिङ्गति कृष्णागुरुधूमलेखेति कृष्णसर्पम-वगूहते रत्नमिति ज्वलन्तमङ्गारमभिरपृशाति मृणालमिति दुष्टवार- 15 णद्नतमुसलमुन्मृलयति मृढो विषयोपभोगेष्वनिष्टानुबन्धिषु यः सुख-बुद्धिमारोपयति । अधिगतविषयतत्त्वोपि कस्मात्खद्योत इव ज्योति-र्निवार्यमिदं ज्ञानमुद्रहसि । यतो न निवारयसि प्रबल्टरजःप्रसरक-लुपितानि स्रोतांसीवोन्मार्गप्रस्थितानीन्द्रियाणि न नियमयसि च क्ष-भितं मनः । कोयमनङ्गो नाम । धैर्यमवलम्ब्य निर्भर्त्स्यतामयं दुराचा- 20 रः । इसेवं वद्त एव मे वचनमाक्षिप्य प्रतिपक्ष्मान्तरालप्रवृत्तवाष्प-वेणिकं प्रमृज्य चक्षुः करतलेन पाणौ मामवलम्ब्यावोचत् । सखे किं बहुनोक्तेन । सर्वथा स्वस्थोसि । आशीविषविषवेगविषमाणा-

मेतेषां कुसमचापसायकानां पतितोसि न गोचरे । सुखमुपदिश्यते प-रस्य । यस्य चेन्द्रियाणि सन्ति मनो वा विद्यते यः पर्रयति वा शृणोति वा श्रुतमवधारयति वा यो वा श्रुभमिदं न श्रुभमिद्मिति विवेक्तुमछं स खळ्पदेशमहीति । मम तु सर्वमेवेदमतिदूरापेतम् । अवष्टम्भो ज्ञानं वैर्य 5 प्रतिसंख्यानमित्यस्तमितैषा कथा । कथमप्येवमेवायत्नविधृतास्तिष्ठन्त्य-सवः । दूरातीतः खळ्पदेशकालः । समतिक्रान्तो धैर्यावसरः । गता प्रतिसंख्यानवेळा । अतीतो ज्ञानावष्टम्भसमयः । केन वान्येनास्मिन्स-मये भवन्तमपहायोपदेष्टव्यमुन्मार्गप्रवृत्तिनिवारणं वा करणीयम् । क-स्यान्यस्य वा वचिस मया स्थातव्यम्। को वापरस्त्वत्समो मे जगित 10 बन्धुः । किं करोमि । यत्र शक्तोमि निवारियतुमात्मानम् । इयमनेनैव क्षणेन भवता दृष्टा दुष्टावस्था । तद्गत इदानीमुपदेशकालः । यावत्प्रा-णिमि ताबदस्य कल्पान्तोदितद्वादशदिनकरिकरणातपतीत्रस्य मदनसंता-पस्य प्रतिक्रियां क्रियमाणामिच्छामि । पच्यन्त इव मेङ्गानि । उत्कथ्यत इव हृदयम् । प्रुष्यत इव दृष्टिः । ज्वलतीव शरीरम् । अत्र यत्प्राप्तकालं 15 तत्करोतु भवान् । इत्यभिधाय तृष्णीमभवत् ।

एवमुक्तोप्यहमेनं प्रावोधयं पुनः पुनः । यदा शास्त्रोपदेशविशदैः सिनदर्शनैः सेतिहासैश्च वचोभिः सातुनयं सोपप्रहं चामिधीयमानोपि नाकरोत्कर्णे तदाहमचिन्तयम् । अतिभूमिमयं गतो न शक्यते निवर्तियतुम् । इदानीं निरर्थकाः खळ्पदेशाः । तत्प्राणपिरस्क्षणेपि तावदस्य 20 यत्नमाचरामि । इतिकृतमितरुत्थाय गत्वा तस्मात्सरसः सरसा मृणाळिकाः समुद्भृत्य कमळिनीपळाशानि जळळवळाळ्ळितान्यादाय गर्भधू- ळिकषायपिरमळमनोहराणि च कुमुदकुवळयकमळानि गृहीत्वागत्य तस्मिन्नेव ळतागृहशिळातळे शयनमस्याकल्पयम् । तत्र च सुखनि-

षण्णस्य प्रत्यासन्नवर्तिनां चन्दनविटपादीनां मृदृति किसलयानि निष्पीड्य तेन स्वभावसुरभिणा तुपारशिशिरेण रसेन छछाटिका-मकल्पयम् । आ चरणतछादङ्गचर्चा चारचयम् । अभ्यर्णपादपस्कुटि-तवस्कलविवरशीर्णेन च करसंचूर्णितेन कर्पूररेणुना स्वेद्वतीकारम-करवम् । उरोनिहितचन्दनद्रवार्द्रवल्कलस्य स्वच्छसलिलसीकरनि- 5 करस्राविणा कदलीदलेन व्यजनिकयामन्वतिष्टम् । एवं च मुहुर्मुहुरन्य-दन्यन्निलनदल्रशयनमुपकल्पयतो सुहुर्भुहुश्चन्दनचर्चामारचयतो सुहु-र्मुहुश्च स्वेदप्रतिकियां कुर्वतः कद्छीद्छेनानवरतं वीजयतः समुद्भूनमे मनसि चिन्ता। नास्ति खल्वसाध्यं नाम भगवतो मनोभुवः। कायं हरिण इव वनवासनिरतः स्वभावमुग्धो जनः। क च विविधविछासरसरा-10 शिर्गन्धर्वराजपुत्री महाश्वेता। सर्वथा न हि किंचिदस्य दुर्घटं दुष्करम-नायत्तमकर्तव्यं वा जगति । दुरूपपादेष्वर्थेष्वयमवज्ञया विचरति । नायं केनापि प्रतिकृलयितुं शक्यते । का वा गणना सचेतनेषु । अपगतचेत-नान्यपि संघटयितुमछं यद्यस्मै रोचते । तत्कुमुद्ग्यिप दिनकरकरानु-रागिणी भवति । कमछिन्यपि शाशिकरद्वेषमुज्झति । निशापि वास- 15 रेण सह मिश्रतामेति । ज्योत्स्नाप्यन्धकारमनुवर्तते । छायापि प्रदीपा-भिमुखमवतिष्ठते । तडिद्पि जल्दे स्थिरतां अजति । जरापि यौवनेन संचारिणी भवति । किं वा तस्य दुःसाध्यमपरम् । एवंविधो येनायम-गाधगाम्भीर्यसागरस्तृणवङ्घतासुपनीतः । क तत्तपः । केयमवस्था । स-र्वथा निष्पतीकारेयमापदुपस्थिता । किमिदानीं कर्तव्यम् । किं वा चेष्टि- 20 तव्यम् । कां दिशं गन्तव्यम् । किं शरणम् । को वोपायः । कः सहायः । कः प्रकारः । का युक्तिः । कः समाश्रयः । येनास्यासवः संघार्यन्ते । केन वा कौशलेन कतमया वा युत्तया कतरेण वा प्रकारेण केन वावष्टम्भेन

कया वा प्रज्ञया कतमेन वा समाश्वासनेनायं जीवेत्। इस्रेते चान्ये च मे विषण्णहृदयस्य संकल्पाः प्रादुरासन् । पुनश्चाचिन्तयम् । किमनया ध्यातया निष्प्रयोजनया चिन्तया । प्राणास्तावदस्य येन केनचिद्रपायेन शुभेनाशुभेन वा रक्षणीयाः । तेषां च तत्समागममेकमपहाय नास्य-परः संरक्षणोपायः । बाल्लभावाद्प्रगल्भतया च तपोविरुद्धमनुचितमुप-हासमिवात्मनो मदनव्यतिकरं मन्यमानो नियतमेकोच्छु।सावशेषजी-वितोपि नायं तस्याः स्वयमभिगमनेन पूर्यति मनोरथम् । अकालान्त-रक्षमञ्चायमस्य मदनविकारः । सततमतिर्गाहतेनाकृत्येनापि रक्ष-णीयान्मन्यन्ते सुदृदसून्साधवः । तद्तिह्रेपणमकर्तव्यमप्येतद्स्माकम-10 वश्यकर्तव्यतामापतितम् । किं चान्यक्तियते । का चान्या गतिः । स-र्वथा प्रयामि तस्याः सकाशम् । आवेद्याम्येतामवस्थाम् । इति चि-न्तयित्वा कदाचिद्नुचितव्यापारप्रवृत्तं मां विज्ञाय संजातळजो निवा-र्योदिसानिवेदीव तस्मै तत्प्रदेशात्सव्याजमुत्थायागतोहम् । तदेवम-वस्थिते यद्त्रावसरप्राप्तमीदृशस्य चानुरागस्य सदृशमस्मद्गगमनस्य 15 चानुरूपमात्मनो वा समुचितं तत्र प्रभवति भवती । इत्यभिघाय कि-मियं वक्ष्यतीति मन्मुखासक्तदृष्टिस्तूष्णीमासीत्।

अहं तु तदाकण्यं सुखामृतमये हृद् इव निमग्ना रितरसमयमुद्द-धिमिवावतीणो सर्वानन्दानामुपिर वर्तमाना सर्वमनोरथानामग्रमिवा-धिरूढा सर्वोत्सवानामितभूमिमिवाधिशयाना तत्कालोपजातया ल्-20 ज्या किंचिद्वनम्यमानवदनत्वादस्ष्टष्टकपोलोदरैप्रथितैरिवोपर्युपिर-पतनानुवन्धदर्शितमालाक्रमैरप्राप्तपक्ष्मसंस्रेषतयोपजातप्रथिमभरेरमले-रानन्द्वाष्पजलविन्दुभिः स्रवद्भिरावेद्यमानप्रह्षप्रसङ्गा तत्ल्लणमचि-न्त्यम् । दिष्टा तावद्यमनङ्गो मामिव तमप्यनुवध्नाति । यत्सल- मेतेन में संतापयताप्यंशेन दर्शितानुकूछता। यदि च सलमेव तस्ये-हशी दशा वर्तते ततः किमिव नोपऋतमनेन । किं वा नोपपादितम् । को वानेनापरः समानो वन्धुः । कथं वा कपिअलस्य स्वप्नेपि वितथा भा-रती प्रशान्ताकृतेरस्माद्वद्नान्निष्कामति । इत्थंभूते कि मयापि प्रतिप-त्तन्यम् । तस्य वा पुरः किमभिधातन्यम् । इत्येवं विचारयन्त्या एव 5 प्रविदय ससंभ्रमा प्रतीहारी मामकथयत्। भर्तृदारिके त्वमस्वस्थश-रीरेति परिजनादुपलभ्य महादेवी प्राप्तेति । तच अत्वा कपिञ्जलो महाजनसंमर्दभीकः सत्वरमुत्थाय राजपुत्रि महानयमुपस्थितः काला-तिपातो भगवांश्च भुवनत्रयचूडामणिरस्तमुपगच्छति दिवसकरस्तद्र-च्छामि सर्वथाभिमतसुहृत्प्राणरक्षादक्षिणार्थमयमुपरचितोञ्जलिरेष मे 10 परमो विभव इत्यभिधाय प्रतिवचनकालमप्रतीक्ष्यैव पुरोयायिनाम्बा-याः प्रविशता कनकवेत्रछताकरेण प्रतीहारीजनेन कञ्चुकिछोकेन गृहीतताम्वृळकुसुमपटवासाङ्गरागेण चामरव्यप्रपाणिना कुटजिकरा-तबधिरवामनवर्षधरकलमृकानुगतेन परिजनेन सर्वतः संरुद्धे द्वार-देशे कथमप्यवाप्तनिर्गमः प्रययौ । अम्वा तु मत्समीपमागत्य सुचिरं 16 स्थित्वा स्वभवनमयासीत् । तया तु तत्रागत्य किं कृतं किमभिद्दितं किमाचेष्टितमिति शून्यहृद्या सबै नालक्ष्यम् ।

गत्तायां च तस्यामस्तमुपगते भगवति हारीतहरितवाजिनि सरो-जिनीजीवितेश्वरे चक्रवाकसुद्दृदि सवितरि छोहितायमाने पश्चिमाशा-मुखे हरितायमानेषु कमलवनेषु नीलायमाने पूर्वदिग्भागे पातालपङ्क-20 कलुषेण महाप्रलयजलिषपय:पूरेणेव तिमिरेणावष्टभ्यमाने जीवलोके किंकतिन्यतामूहा तामेव तरिलकामष्ट्रच्लम् । अथि तरिलके कथं न पद्मसि हृद्यमञ्जलेपितिवह्नलानि चेन्द्रियाणि। न स्वयमण्विप कर्तव्यमलमिस ज्ञातुम् । उपिदशतु मे भवती यदन्न सांप्रतम् । अयमेवं त्वत्समक्षमेवाभिधाय गतः किपञ्जलः । यदि तावदि-तरकन्यकेव विद्दाय ल्रजामुत्सृच्य धैर्यमवमुच्य विनयमिन्तियत्वा जनापवादमितिकम्य सदाचारमुङ्ख्य शीलमवगणय्य कुलभङ्गीकु-ग्रत्यायशो रागान्धवृत्तिरननुज्ञाता पित्राननुमोदिता मात्रा स्वयमुप-गम्य प्राह्यामि पाणिमेवं गुरुजनातिकमादधर्मो महान् । अथ धर्मा-नुरोधादितरपक्षावलम्बनद्वारेण मृत्युमङ्गीकरोम्येवमिप प्रथमं ताव-स्त्वयमागतस्य प्रथमप्रणयिनस्तत्रभवतः किपञ्जलस्य प्रणयप्रसर-भङ्गः । पुनरपरं यदि कदाचित्तस्य जनस्य मत्कृतादाशाभङ्गात्राण-10 विपत्तिरपजायते तदिष मुनिजनवधजनितं महदेनो भवेत् । इलेवमु-चारयन्त्यामेव मण्यासन्नचन्द्रोदयजन्मना विरलविरलेनालोकेन व-सन्तवनराजिरिव कुसुमरजसा धूसरतां वासवी दिगयासीत् ।

ततः शशिकेसरिकरिवदार्थमाणतमःकरिकुम्मसंभवेन मुक्ताफछक्षोदेनेव धवछतामुपनीयमानमुद्यगिरिसिद्धसुन्द्रीकुचच्युतेन च15 न्द्नचूर्णराशिनेव पाण्डुरीक्रियमाणं चिछतजळिषजळकक्षोळानिळीछासितेन वेळापुळिनसिकतोद्धमेनेव पाण्डुतामापाद्यमानं पश्चिमेतरिदन्दुधाम्ना दिगन्तरमदृद्यत । शनैः शनैश्चन्द्रदर्शनान्मन्दमन्दिसताया
द्शनप्रभेव ज्योत्क्ना निष्पतन्ती निशाया मुखशोभामकरोत् । तद्तु
रसातळाद्वनीमवदार्योद्गच्छता शेषफणमण्डळेनेव रजनीकरिवम्बेना20 राजत रजनी । क्रमेण च सकळजीवळोकानन्दकेन कामिनीजनवङ्गभेन
किंचिदुन्मुक्तवाळभावेन मकरध्वजवन्धुमूतेन समुपास्ढ्रागेण सुरतोरसवोपभोगैकयोग्येनामृतमयेन यौवनेनेवारोहता शशिना रमणीयतामनीयत यामिनी ।

प्रसासन्नसमुद्रविद्रमप्रभाषाटिलतिमवोद्यगिरिसिंह-करतलाहतहरितशोणितशोणीकृतमिव रतिकलहकापितरोहिणीचर-णालक्तकरसलाञ्छतमिवाभिनवोदयरागलोहितं रजनिकरमुदितं वि-छोक्यान्तर्ज्वछितमद्नान**लाप्यन्धकारितहृद्या** तरिकोत्सङ्गविधत-शरीरापि मन्मथहस्तर्वार्तनी चन्द्रगतनयनापि सत्युमालोकयन्ती तत्क्ष- 5 णमचिन्तयम् । एकत्र खलु मदनमधुमासमलयमारुतप्रभृतयः समस्ताः। एकत्र चायं पापकारी चन्द्रहतको न शक्यते सोद्रम् । इदमतिद्रर्विषह-मदनवेदनातुरं च मे हृदयम् । अस्य चोद्रमन्भिदं सदाहज्वरयस्तस्या-ङ्गारवर्षः शीतार्तस्य तुपारपातो विपस्फोटमृष्टितस्य कृष्णसर्पदंशः। इत्येवं विचिन्तयन्तीमेव चन्द्रोदयोपनीता कमलवनम्लानिनिद्रेव मूर्छी 10 मां निमीलितलोचनामकार्पीत् । अचिरेण च संभ्रान्ततरिकोप-नीताभिश्चन्द्रनचर्चाभिस्तालवृन्तानिलैश्चोपलव्धसंज्ञा तामेवाकुलाकुलां मूर्तेनेवाधिष्ठितां विषादेन महलाटविधृतस्त्रवचन्द्रकान्तमणिशलाका-मविच्छिन्नवाष्पजलधारान्धकारितमुखीं रुद्तीं तरलिकामपश्यम् । उन्मीलितलोचनां च मां सा कृतपादप्रणामा चन्दनपङ्कार्द्रेण करयुगलेन 15 बद्धाञ्जलिखादीत्। भर्तृदारिके किं लज्जया गुरुजनापेक्षया वा। प्र-सीद् प्रेपय माम् । आनयामि ते हृद्यद्यितं जनम् । उत्तिष्ट स्वयं वा तत्र गम्यताम् । अतः परमसमर्थासि सोदुमिमं प्रवलचन्द्रोद्यविजृम्भ-माणोत्कलिकाशतमुद्धिभिव मकरचिह्नम् । इखेवंवादिनीं तामवोच-म् । उन्मत्ते किं मन्मथेन । नन्वयं सर्वविकल्पानपहरन्सर्वोपा- 20 यद्शीनान्युत्सारयन्सर्वानन्तरायानन्तरयन्सर्वसंदेहानपनयन्सर्वशङ्कास्ति-रस्कुर्वहुँजामुन्मूळयन्स्वयमभिगमनळाघवदोषमावृण्वन्काळातिपातं प-रिहरत्रागत एव मृत्योस्तस्यैव वा सकाशं नेता कुमद-

बान्धवः । तदुत्तिष्ठ यथाक्षथंचिदनुगमनेन जीविता संभावयामि हृदय-द्यितमायासकारिणं जनम् । इत्यभिद्धाना मदनमूळीखेदविह्नछैरङ्गैः कथंचिद्वलम्ब्य तामेबोदतिष्ठम् । जबलितायाश्च मे दुर्निमित्तनिवेदक-मस्पन्दत दक्षिणं लोचनम् । जपजातशङ्का चाचिन्तयमिद्मपरं किम-5 प्युपक्षितं दैवेनेति ।

अथ नातिदूरोद्गतेन त्रिसुवनप्रासादमहाप्रणालानुकारिणा सुधास-छि**छप्रवानिव वहता चन्ट्नरसनिर्झरनिकरानिव क्ष**रता श्वेतगङ्गाप्रवा-हसहस्राणीव वमतामृतसागरपूरानिवोद्गिरता चन्द्रमण्डलेन प्राच्य-माने ज्योत्स्त्रया भुवनान्तराले श्वेतद्वीपनिवासमिव सोमलोकदर्शनसुख-10 मिवानुभवति जने महावराहदंष्ट्रामण्डलिनभेन शशिना क्षीरसागरोद-रादिवोद्भियमाणे महीमण्डले प्रतिभवनसङ्गनाजनेन विकचकुमुदगन्धै-अन्दनोदकैरुपहियमाणेषु चन्द्रोदयार्घेषु कामिनीप्रहितसुरतद्तीसह-स्नसंकुलेषु राजमार्गेषु नीलांशुकरचितावगुण्ठनासु चन्द्रालोकभयच-कितासु कमलवनलक्ष्मीिष्वव नीलोत्पलप्रभापिहितास्वितस्ततः पला-15 यमानास्वभिसारिकासु प्रतिकुमुद्मावद्धमधुकरमण्डलासु प्रवुध्यमा-नासु भवनदीर्धिकाकुमुदिनीषु स्फुटितकुमुद्वनबह्छधूलिधवलितोदरे निज्ञानदीपुळिनायमानेन्तरिक्षे चन्द्रोदयानन्दनिर्भरे महोद्धाविव रित-रसमय इवोत्सवमय इव विलासमय इव प्रीतिमय इव जीवलोके इाशिमणिप्रणालिनिईरप्रमोदमुखरमयूररवरम्ये प्रदोषसमये गृहीतिवि-20 विधकुसुमताम्बूलाङ्गरागपटवासचूर्णया तरिकव्यानुगम्यमाना ते-नैव मूर्छीनिहितेन किंचिदादयानचन्दनळ्ळाटिकाळ्प्रधूसराकुळाळकेन चन्दनरसचर्चाङ्गरागवेषेणार्द्रार्द्रेण तथैव च तया कण्ठस्थितयाक्षमालया श्रवणशिखरचुम्बिन्या च पारिजातम अर्या पद्मरागर लरिमनिर्मिते- नेव रक्तांशुकेन कृतशिरोवगुण्ठना केनचिदात्मीयेनापि परिजनेनातु-पळक्ष्यमाणा तस्माध्यासादशिखरादवातरम्।

अवतीर्य च पारिजातकुसुमम जरीपरिमलाकृष्टेन रिक्तीकृतोप-वनेन कुमुद्वनान्यपहाय धावता मधुकरजालेन नीलपटावगुण्ठन-विभ्रममिव संपाद्यतानुवध्यमाना प्रमद्वनपक्षद्वारेण निर्गत्य तत्स- 5 मीपमुद्चलम् । प्रयान्ती च तरिलकाद्वितीयमपरिजनमात्मानमवलो-क्याचिन्तयम् । प्रियतमाभिसरणप्रवृत्तस्य जनस्य किमिव कृत्यं वाह्य-न परिजनेन। नन्वेत एव परिजनछीछागुपद्रीयन्ति। तथा हि। समा-रोपितशरासनासक्तसायकोनुसरति कुसुमायुधः । दूरप्रसारितकरः कर्षति शशी । प्रस्खलनभयात्पदे पदेवलम्बते रागः । लजां 10 पृष्ठतः कृत्वा पुरः सहेन्द्रियैर्धावति हृदयम् । निश्चयमारोप्य नयत्युत्कण्ठेति । प्रकाशं चावदम् । अयि तरिलकेपि नाम मामिवाय-मिन्दुहतकस्तमपि किरणकचप्रहाकृष्टमिमुखमानयेत् । इत्येवंवादिनीं च मां सा विहस्यात्रवीत्। भर्तृदारिके सुग्धासि। किमस्य तेन जनेन। अयमात्मनैव तावन्मद्नातुर इव भर्तृदारिकायां तास्ताश्चेष्टाः करोति । 15 तथा हि । प्रतिविम्बच्छलेन स्वेद्सलिलकणिकाचितं चुम्बति कपोल-युगलम् । लावण्यवति पयोधरभारे निपतति प्रस्कुरितकरः । स्पृशति रशनामणीन् । निर्मलनखलप्रमूर्तिः पाद्योः पतित । किं चास्य मद्नातुरस्येव वपुस्तापाच्छुव्कचन्द्नालेपपाण्डुतामुद्रहति । मृणालवल-यधवळान्करान्धत्ते । प्रतिमाञ्याजेन स्फटिकमणिकुट्टिमेषु निपतिति । 20 केतकीगर्भकेसरघूलिधूसरपादः कुमुद्सरांस्यवगाहते । सलिलसीक-राद्रीञ्छशिमणीन्करैरास्शति । द्वेष्टि विघटितचक्रवाकमिथुनानि क-मळवनानि । एतैश्चान्यैश्च तत्कालोचितैरालापैस्तया सह तमुद्देशम-

भ्युपागमम् । तत्र च मार्गळताकुसुमरजोधूसरं चरणयुगळं केळास-तटाचन्द्रोदयप्रस्रुतचन्द्रकान्तमणिप्रस्रवणे प्रक्षाळयन्ती यस्मिन्प्रदेशे स आस्ते तस्मिन्नेव चास्य सरसः पश्चिमे तटे पुरुषस्येव रुदितध्वनिं विप्रकर्षान्नातिच्यक्तमुपाळक्षयम् । दक्षिणेक्षणस्कुरणेन च प्रथममेव मनस्याहितशङ्का तेन सुतरामवदीणिहृद्येव किमप्यनिष्टमन्तः कथयतेव विषण्णेनान्तरात्मना तरिळके किमिद्मिति सभयमभिद्धाना वेपमान-गात्रयष्टिस्तद्भिमुखमितित्वरितमगच्छम्।

अथ निशीयप्रभावाद्रादेव विभाव्यमानस्वरमुन्मुक्तार्तनादं हा हतोस्मि हा दग्धोस्मि हा विश्वतोस्मि हा किमिदमापतितं किं दृत्त-10 मुत्सन्नोस्मि दुरात्मन्मदन पिशाच पाप निर्वृण किमिदमकुत्यमतु-ष्ठितमाः पापे दुष्कृतकारिणि दुर्विनीते महाश्वेते किमनेन तेपकृतमाः पाप दुश्चरित चन्द्रचाण्डाल कृतार्थोसीदानीमपगतदाक्षिण्य दक्षि-णानिल्हतक पूर्णास्ते मनोरथाः कृतं कर्तव्यं वहेदानीं यथेष्टं हा भगवञ्छेतकेतो पुत्रवत्सळ न वेत्सि मुषितमात्मानं हा धर्म 15 निष्परिग्रहोसि हा तपो निराश्रयमसि हा सरस्वति विधवासि हा स-त्यमनाथमसि हा सुरठोक ग्रून्योसि सखे प्रतिपालय मामहमपि भवन्तमनुयास्यामि न शकोमि भवता विना क्षणमप्यवस्थातुमेकाकी कथमपरिचित इवादृष्टपूर्व इवाच मामेकपद् उत्सृज्य प्रयासि कुतस्त-वेयमतिनिष्ठरता कथय त्वदृते क गच्छामि कं याचे कं शरणसुपै-20 म्यन्धोस्मि संवृत्तः शून्या मे दिशो जाता निरर्थकं जीवितम-प्रयोजनं तपो निःसुखाश्च छोकाः केन सह परिश्रमामि क-मालपान्युत्तिष्ठ देहि मे प्रतिवचनं क तन्ममोपरि सुहत्प्रेम क सा स्मितपूर्वाभिभाषिता चेलेतानि चान्यानि च विल्पन्तं कपिश्वलमश्रौपम्।

तच अत्वा पतितैरिव प्राणैर्दूरादेव मुक्तैकताराक्रन्दा सरस्तीरल-तासकिनुट्यमानांशुकोत्तरीया यथाशकि त्वरितेरज्ञातसमविषम-भूभिभागविन्यस्तैः पादप्रक्षेपैः प्रस्वलन्ती पद्दे पद्दे केनाप्युत्क्षिप्य नीयमानेव तं प्रदेशं गत्वा सरस्तीरसमीपवर्तिनि शिशिरसीकरा- 5 सारस्राविणि शशिमणिशिलातले विरचितं कुमुद्कुवलयकमलवि-विधवनकुसुमसुकुमारमालामयभिव मृणालमयं कुसुमग्ररसायकम-यमिव शयनमधिशयानमतिनिष्पन्दतया मत्पदशब्दमिवाकर्णयन्त-मन्तःकोपश्मितमद्नसंतापतया तत्क्षणल्ड्यस्खप्रसप्तिव मनःक्षो-भप्रायश्चित्तप्राणायामावस्थितभिवातिस्फुरितप्रभेण त्वत्कृते ममेयम- 10 वस्थेति कथयन्तमिवाधरेणेन्दुद्वेपपरिवर्तितदेहतया पृष्ठभागनिपतितै-र्भद्नदहनविह्वलहृद्यन्यस्तनखमयुखच्छलेन छिद्रितमिव किरणैरुच्छुष्कपाण्डुरया स्वविनाशोत्पातीत्पन्नया मदनचन्द्रकछयेव चन्दनलेखिकया रचितललाटिकमीपदालक्ष्य परिवृत्ततारकेणानवरतरो-दनाताम्रेण प्राणोत्सर्गोपजाताश्रक्षयतया रुधिरमित्र क्षरता मदनश-15 रशस्यवेदनाकूणितत्रिभागेण नातिमीछितेन छोचनयुगछेन मत्तः प्रिय-तरस्तवापरो जनो जात इति कुपितेनेव जीवितेन परित्यक्तं मन्म-थव्यथया सहैतानसृन्स्वयमिवोत्सृच्य निश्चेतनतासुखमनुभवन्तमन-ङ्गयोगविद्यामिव ध्यायन्तमपूर्वप्राणायाममिवाभ्यस्यन्तमुपपादितास्म-दागमनेन प्रणयादिवापहृतप्राणपूर्णपात्रमनङ्गनेन रचितललाटिकात्रिपु- 20 धृतसरसविसस्त्रयज्ञोपवीतमंसावसक्तकद्छीगर्भपन्तचारुची-रमेकावळीविशालाक्षमालमविरलामलकपूरश्चोद्भरमधवलमावद्वमृणाल-रक्षाप्रतिसरमनोहरं मनोभवव्रतवेषमास्थाय मैत्समागममन्त्र-

मिव साध्यन्तं कठिनहृदये दृर्शनमाञ्रकेणापि न पुनरनुगृहीतोयमनुगतो जन इति सप्रणयं मामुपलभमानिमव चक्षुपा
किंचिद्धिद्यताधरतया जीवितमपहर्तुमन्तःप्रविद्धैरिवेन्दुकिरणैर्निर्गच्छद्विद्धेश्वनांशुभिर्धविलितपुरोभागं मन्भथव्यथाविषटमानहृदयनिहितेन
ह वामेन पाणिना प्रसीद प्राणैः समं प्राणसमे न गन्तव्यमिति
हृदयस्थितां माभिव धारयन्तिमतरेण च नत्समयृत्वदन्तुरतया
चन्दनिमव स्रवतोत्तानीकृतेन चन्द्रातपिव निवारयन्तमन्तिकस्थितेन चाचिरोद्भतजीवितमार्गिमवोद्धीवेण विलोकयता तपःसुहृदा कमण्डलुना समुपेतं कण्ठाभरणीकृतेन च मृणालवलयेन
रि रजिनकरिकरणपाशेनेव संयम्य लोकान्तरमुपनीयमानं किपञ्जलेन मद्दश्नादश्रह्मण्यमित्यूर्ध्वह्स्तेन द्विगुणीभूतवाष्पोद्भमेनाकोशता
कण्ठे परिष्वक्तं तत्स्रणविगतर्जावितं तमहं पापकारिणी मन्दभाग्या महाभागमद्राक्षम्।

उद्भृतमूर्छान्यकारा च पातालतलिमवावतीर्णा तदा काह्मगमं 15 किमकरवं किं व्यलपिति सर्वमेव नाज्ञासिषम् । असवश्च मे तस्मि-न्क्षणे किमतिकठिनतयास्य मृद्धहृदयस्य किमनेकदुःखसहस्यहिष्णु-तया हतशरीरकस्य किं विहिततया दीर्घशोकस्य किं भाजनतया जन्मान्तरोपात्तस्य दुष्कृतस्य किं दुःखदानितपुणतया दग्यदैवस्य किमेकान्तवामतया दुरात्मनो मन्मथहतकस्य केन हेतुना नोद्गन्छिन्त 20 स्म तदिप न ज्ञातवती । केवल्यतिचिराङ्ग्यचेतना दुःखमागिनी बह्वाविव पतितमसङ्गशोकदङ्गमानमात्मानमवनौ विचेष्टमानमपश्चम् । अश्रह्मधाना चासंभावनीयं तत्तस्य मरणमात्ममश्च जीवितसुत्थाय हा हा किमिद्मुपनतमिति मुक्तार्तनादा हा अस्व हा तात हा सख्य इति व्याहरन्ती हा नाथ जीवितनिवन्धन आचक्ष्व क मामेकाकि-नीमशरणामकरूण विमुच्य यासि पूच्छ तरिहकां त्वत्कृते मया यानुभूतावस्था युगसहस्रायमाणः कुच्छ्रेण नीतो दिवसः प्रसीद सक्रद्रप्यालप दर्शय भक्तवत्सलतामीपद्पि विलोकय पूर्य मे मनो-रथमार्तास्मि भक्तास्म्यनुरक्तास्म्यनाथास्मि वालास्म्यगतिकास्मि हु:- 5 खितास्म्यनन्यशरणास्मि मदनपरिभृतास्मि किमिति न करोषि दयां कथय किमपराइं कि वा नानुष्टितं मया कस्यां वा नाज्ञायामादतं कस्मिन्वा त्वदनुकले नाभिरतं येन कपितो दासजनमकारणात्परि-त्यच्य व्रजन्न विभेषि कौठीनाद्ठीकानुरागप्रतारणकुश्रुख्या किं वा मया वामया पापया याहमद्यापि प्राणिमि हा हतास्मि मन्द-10 भागिनी कथं न त्वं जातो न विनयो न वन्धुवर्गी न परलोको धिङ्मां दुष्कृतकारिणीं यस्याः कृते तवेयमीदशी दशा वर्तते नास्ति सत्सदृशी नृशंसहृद्या याह्मेवंविधं भवन्तमुत्सृज्य गृहं गतवती किं मे गृहेण किमस्वया किं वा तातेन किं बन्धुभिः किं परिजनेन हा कमुपयामि शरणमधि दैव दरीय दयां विज्ञाप-15 यामि त्वां देहि द्यितद्क्षिणां भगवति भवितन्यते कुरु कृपां पाहि वनितामनाथां भगवत्यो वनदेवताः प्रसीदत प्रयच्छतास्य प्राणा-नव वसुंघरे सकळळोकानुप्रहजननि रजनि किमर्थ नानुकम्पसे तात कैछास शरणागतास्मि ते दर्शय दयाछुतामित्येतानि चान्यानि च व्याकोशन्ती कियद्वा स्मरामि प्रहगृहीतेवाविष्टेवीन्मत्तेव भूतोप-20 हतेव व्यलपम् । उपर्युपरिपतितनयनजलधारानिकरच्छलेन विली-यसानेन द्रवतामिव नीयमाना जलाकारेणेवात्मीक्रियमाणा प्रलापा-क्षरैरपि दशनमयुखशिखानुगततया साशुधारैरिव निष्पतद्भिः शिरो-

मुक्तवाष्पजलविन्द्रभिरिवाभर-रहेरप्यविरलविगलितकुसुमतया णैरपि प्रसृतविमल्पमणिकिरणाश्रुतया प्रहिततिरिवोपेता तज्जीविताये-वात्ममरणाय स्पृहयन्ती मृतस्यापि सर्वोत्मना हृद्यं प्रवेष्ट्रमिवेच्छन्ती करतलेन कपोलयोराज्ञयानचन्दनश्वेतजटामूले च ललाटे निहितस- इसविसयोश्चांसयोर्भळयजरसळवळुळितकमळिनीपळाशावगुण्ठिते हृद्ये परामृशन्ती पुण्डरीक निष्टुरोस्येवमप्याती न गणयसि मामि-त्युपालभमाना मुहुर्भुहुरेनमन्वनयं मुहुर्भुहुः पर्यचुम्वं मुहुर्भुहुः कण्ठे गृहीत्वा व्याक्रोशम् । आः पापे त्वयापि मत्प्रत्यागमनकालं यावदस्यासवो न रक्षिता इति तामेकावळीमगईयम् । अयि भगव-10 न्प्रसीद प्रत्युज्ञीवयैनमिति मुहुर्मुहुः कपिश्जलस्य पादयोरपतम् । मुहुर्मुहुञ्च तरिलकां कण्ठे गृहीत्वा प्रारुद्म् । अद्यापि चिन्तयन्ती न जानामि तस्मिन्काले कुतस्तान्यचिन्तितान्यशिक्षितान्यनुपदिष्टान्यदः ष्टपूर्वाणि मे हतपुण्यायाः कृपणानि चादुसहस्राणि प्रादुरभवन्कुतस्ते संलापाः कुतस्तान्यतिकरुणानि वैक्वज्यरुदितानि । अन्य एव स प्रकारः । 15 प्रलयोर्भय इवोद्तिष्ठन्नन्तर्वाष्पवेगानाम् । जलयन्त्राणीवामुच्यन्ताश्रु-प्रवाहाणाम् । प्ररोहा इव निरगच्छन्प्रछापानाम् । शिखरशतानीवा-वर्धन्त दुःखानाम् । प्रसूतय इवोदपाद्यन्त मूर्छोनाम् ।

इत्येवमात्मवृत्तान्तमावेदयन्त्या एव तस्याः समितिकान्तं कथ-मप्यितिकष्टमवस्थान्तरमनुभवन्त्या इव चेतनां जहार मूर्छा । वेगान्नि-20 ष्पतन्तीं च शिछातछे तां ससंभ्रमं प्रसारितकरः परिजन इव जात-पीडश्चन्द्रापीडो विधृतवान् । अश्रुजलार्द्रेण च तदीयेनैबोत्तरीयव-ल्कलप्रान्तेन शनै:शनैर्वीजयन्तंज्ञां प्राहितवान् । उपजातकारुण्यश्च वाष्पसिळ्ळोत्पीडेन प्रक्षाल्यमानकपोळ्युगळो ळ्य्यचेतनामवादीत् । भगवित सया पापेन तवायं पुनरभिनवतासुपनीतः शोको येनेहर्शां दशासुपनीतासि । तदलमनया कथया । संह्रियतामियम् । अहमप्यसम् मर्थः श्रोतुम् । अविकान्तान्यपि हि संकीर्लमानानि प्रियजनिवश्वा-सवचनान्यनुभवसमां वेदनासुपजनयन्ति सुहृज्जनस्य दुःखानि । तन्नार्हिसि कथंकथमपि विधृतानिमानसुलभानसुन्युनःपुनः स्मरणशो- 5 कानलेन्यनतासुपनेतुम् ।

इस्रेवमुक्ता दीर्धमुष्णं च निश्वस्य वाष्पायमाणलोचना सिनेवेंदमवादीन् । राजपुत्र या तदा तस्यामितदारुणायां हतिनशायामेभिरतिनृशंभैरसुभिर्न परित्यक्ता ते मामिदानीं परित्यजन्तीति दूरापेतम् ।
नूनमपुण्योपहतायाः पापाया मम मगवानन्तकोपि परिहरित दर्शनम् । 10
कुतश्च मे किठिनहृद्यायाः शोकः । सर्वमिद्मलीकमस्य दुरात्मनः
शठहृद्यस्य । सर्वथाह्मनेन त्यक्तत्रपण निरपत्रपाणामभेसरीकृता । यया चाविष्कृतमद्गया वज्रमप्येवेदमनुभूतं तस्याः का
गणना कथनं प्रति । किं वा परमतः कष्टतरमाख्येयमन्यज्ञविष्यति
यत्र शक्यते श्रोतुमाख्यातुं वा । केवलमस्य वज्रपातस्यानन्तरमाश्चर्ये 15
यद्भूक्तद्ववेद्यामि । आत्मनश्च प्राणधारणकारणल्व इवाव्यक्तो यः
समुत्पत्रस्तं च कथयामि । यथा दुराशामृगतृष्णिकया गृहीताहमिदमुपरतकरुपं परकीयमिव भारभृतमप्रयोजनमकृतज्ञं च हतशरीरं
वहामि तदलं श्रुयताम् ।

ततश्च तथाभूते तस्मिन्नवस्थान्तरे मरणैकिनिश्चया तत्तद्वहु विखय्य 20 तरिक्षकामत्रवम् । अय्युत्तिष्ठ निष्ठुरहृदये कियद्रोदिषि । काष्टा-न्याहृत्य विरात्त्य चिताम् । अनुसरामि जीवितश्वरिमिति । अन्नान्तरे झिटिति चन्द्रमण्डलविनिर्गतो गगनादवतीर्य केयूरकोटिलग्रममृतफेन

नपिण्डपाण्डुरं पवनतरऌमंशुकोत्तरीयमाकर्षन्नुभयकर्णान्दोलितकुण्ड-ल्लमणिप्रभातुरक्तगण्डस्थलः स्थूलमुक्ताफलतया तारागणिमव प्रथि-तमतितारं हारमुरसा द्धानो धवल्डुकूल्पछवकल्पितोष्णीषप्रन्थि-रिलकुळनीलकुटिलकुन्तलिकरिकरमौलिकत्फुलकुमुदकर्णपूरः का-5 मिनीकुचकुङ्कमपत्रळताळाव्छितांसदेशः कुमुद्घवळदेहो महाप्रमाणः पुरुषो महापुरुषलक्षणोपेतो दिन्याकृतिः स्वच्छवारिधवलेन देहप्रभा-वितानेन क्षालयन्निव दिगन्तराण्यामोदिना च शरीरत: क्षरता शिशि-रेण शीतज्वरमिव जनयतामृतसीकरनिकरवर्षेण तुषारपटलेनेवातु-िल्पन्गोशीर्पचन्दनरसच्छटाभिरिवासिश्वजैरावतकरपीवराभ्यां वा-10 हुभ्यां मृणालघवलाङ्गुलिभ्यामतिशीतलस्पर्शाभ्यां तसुपरतसुर्ख्सिपन्दु-न्दुभिनादगम्भीरेण स्वरेण वत्से महाश्वेते न परित्याज्यास्त्वया प्राणाः पुनरपि तवानेन सह भविष्यति समागम इस्रेवमादृतः पितेवाभिधाय सहैवानेन गगनतलमुद्दपतत् । अहं तु तेन व्यतिकरेण सभया स-विस्मया सकौतुका चोन्मुखी किमिदमिति कपिञ्जलमपृच्छम्। असौ 15 तु ससंभ्रममद्त्त्वैवोत्तरमुद्तिष्ठत् । दुरात्मन्क मे वयस्यमपहृत्य गच्छसीत्यभिधायोन्मुखः संजातकोपो बघ्नन्सवेगमुत्तरीयवल्कलेन परिकरमुत्पतन्तं तमेवानुसरत्रन्तरिश्चमुद्गात् । पत्रयन्त्या एव च में सर्व एव ते तारागणमध्यमविशन्।

मम तु तेन द्वितीयेनेव प्रियतममर्ग्गेन किपञ्जलगमनेन द्विगुणी-20 कुतरोकायाः सुतरामदीयेत हृदयम् । किंकर्तव्यतामृदा च तरिल-कामत्रवम् । अथि न जानासि किमेतिदिति । सा तु तदवलोक्य स्त्री-स्वभावकातरा तस्मिन्क्षणे शोकाभिभाविना भयेनाभिभूता वेपमाना-क्रयष्टिमेम मरणशङ्क्या च वराकी विषण्णहृदया सकरुणमवादीत्।

भर्तदारिके न जानामि पापकारिणी । किं तु महदिदमाश्चर्यम् । अमा-नुषाकृतिरेष पुरुषः । समाश्वासिता चानेन गच्छता सानुकम्पं पित्रेव भर्तदारिका। प्रायेण चेवंविधा दिव्याः स्वप्नेप्यविसंवादिनो भवन्त्या-कृतयः । किमृत साक्षात् । न चाल्पमपि विचारयन्ती कारणमस्य मि-थ्याभिधाने पदयामि । अतो युक्तं विचार्यात्मानमस्मात्प्राणपरित्याग- व व्यवसायान्निवर्तयितुम् । अतिमहत्खित्वद्माश्वासस्थानमस्यामवस्था-याम् । अपि च तमनुसरन्गत एव कपिञ्जलः । तस्मात्कृतीयं को वायं किमथे वानेनायमपगतासुरुत्क्षिप्य नीतः क वा नीतः कस्माचासं-भावनीयेनामुना पुनःसमागमाशाप्रदानेन भर्तृदारिका समाश्वासितेति सर्वमुपलभ्य जीवितं वा मरणं वा समाचरिष्यसि । अदुर्रुभं हि म-10 रणमध्यवसितम् । पश्चाद्ग्येतद्भविष्यति । न च जीवन्कपिञ्जलो भर्तृ-दारिकामदृष्ट्वा स्थास्यति । तेन तत्प्रलागमनकालावधयोपि तावद्धिय-न्ताममी प्राणाः । इत्यभिद्धाना पाद्योर्भे न्यपतत् । अहं तु सकललो-कदुर्लङ्गयतया जीविततृष्णायाः क्षुद्रतया च स्त्रीस्वभावस्य तया च तद्वचनोपनीतया दुराशामृगतृष्णिकया कपिञ्जलप्रलागमनकाङ्क्रया 15 च तस्मिन्काले तदेव युक्तं मन्यमाना नोत्सृष्टवती जीवितम् । आश-या हि किमिव न कियते। तां च पापकारिणीं कालरात्रिप्रतिमां वर्ष-सहस्रायमाणां यातनामयीमिव दुःखमयीमिव नरकमयीमिवाग्नि-मयीमिवोत्सन्ननिद्रा तथैव क्षितितले विचेष्टमाना रेणुकणधूसरैरश्च-जलाईकपोलसंदानितैर्विमुक्तन्याकुलैः शिरोह्रहेरपहद्धमुखी निर्दया- 20 क्रन्द्जर्जरस्वरक्षयक्षामेण कण्ठेन तस्मिन्नेव सरस्तीरे तरिलकाद्वितीया क्षपां क्षपितवती ।

प्रत्यूषिस तूत्थाय तस्मिन्नेव सरिस स्नात्ना कृतिनिश्चया तत्प्रीत्या

तमेव कमण्डलुमादाय तान्येव च वस्कलानि तामेवाक्षमालां गृहीत्वा बुद्धा निःसारतां संसारस्य ज्ञात्वा च मन्दपुण्यतामात्मनो निरूप्य ्य चाप्रतीकारदारुणतां व्यसनोपनिपातानामाकलथ्य दुर्निवारतां शोकस्य दृष्ट्वा च निष्टुरतां दैवस्य चिन्तयित्वा चातिवहुछदुःखतां स्नेहस्य ь भावयित्वा चानित्यता सर्वभावानामवधार्य चाकाण्डभङ्करता सर्व-सुखानामविगणय्य तातमम्बां च परित्यज्य सह परिजनेन सकलब-न्धुवर्ग निवर्त्य विषयसुखेभ्यो मनः संयम्येन्द्रियाणि गृहीतब्रह्मचर्या देवं त्रैळोक्यनाथमनाथशरणिममं शरणार्थिनी स्थाणुमाश्रिता । अ-परेसुश्च कुतोपि समुपल्डधवृत्तान्तस्तातः सहाम्बया सह वन्धुवर्गेणा-10 गत्य सुचिरं कृताक्रन्दस्तैरुपायैरभ्यर्थनाभिश्च बहुभिरुपदेशैश्चानेकप्र-कारै: परिसान्त्वनैश्च नानाविधैर्गृहागमनाय मे महान्तं यत्नमकरोत्। यदा च नेयमस्माद्यवसायात्कर्यंचिदिप शक्यते व्यावर्तयितुमिति नि-अयमधिगतवांस्तदा निराशोपि दुस्त्यजतया दुहिनृस्रोहस्य पुन:पुनर्भ-या विसुज्यमानोपि बहून्दिवसान्स्थित्वा सशोक एवान्तर्देश्चमानहृदयो 15 गृहानयासीत् । गते च ताते ततः प्रमृति तस्य जनस्याश्चमोक्षमात्रेण किछ छतज्ञतां दर्शयन्ती तद्तुरागक्वशमिदमपुण्यबहुलमस्तमितल-जममङ्गळशूतमनेकक्केशायाससहस्रनिवासं दग्धशरीरकं बहुविधैर्नि-्यमज्ञतैः ज्ञोषयन्ती वन्यैश्च फल्रमूल्वारिभिर्वर्तमाना जपव्याजेन तहुणगणानिव गणयन्ती त्रिसंध्यमत्र सरसि स्नानमुपस्पृशन्ती प्रति-20 दिनमर्चयन्ती देवं ज्यम्बकमस्यामेव गुहायां तरिलकया सह दीर्घ-क्रोकमनुभवन्ती चिरमवसम् । साहमेवंविधा पापकारिणी निर्रुक्षणा निर्लजा क्रूरा च निःस्नेहा च नृशंसा च गईणीया निष्प्रयोजनोत्पन्ना निष्फळजीविता निरवलम्बना निःसुखा च । किं मया दृष्ट्या पृष्टया वा क्रतब्राह्मणवधमहापातकया करोति महाभागः । इत्युक्त्वा पाण्डुना वरुकछोपान्तेन शशिनमिव शरन्मेघशकछेनाच्छाद्य वदनं दुर्निवार-बाष्पवेगमपारयन्ती निवारयितुमुन्मुक्तकण्ठमतिचिरमुचैः प्रारोदीत् ।

चन्द्रापीडस्तु प्रथममेव तस्या रूपेण विनयेन दाक्षिण्येन मधु-राळापतया नि:सङ्गतया चातितपस्वितया च प्रशान्तत्वेन च निर-5 भिमानतया च महानुभावत्वेन च शुचितया चोपारूढगौरवोभृत । तदानीं तु तेनापरेण दक्षितसद्भावेन स्ववृत्तान्तकथनेन तया च कृतज्ञ-तया हतहद्यः सुतरामारोपितप्रीतिरभवत् । आर्द्रीकृतहृद्यश्च शनै:-शनैरेनामभाषत । भगवति क्षेशभीरुरकृतज्ञः सुखासङ्गलुच्यो लोकः स्नेहसदृशं कर्मानुष्ठातुमशक्तो निष्फलेनाश्रुपातमात्रेण स्नेहमुपद्रश-10 यन्नोदिति । त्वया तु कर्भणैव सर्वमाचरन्त्या किमिव न प्रेमो-चितमाचेष्टितं येन रोदिषि । तद्र्थमा जन्मनः प्रभृति समुपचितपरि-चयः प्रेयानसंस्तुत इव परित्यक्तो बान्धवजनः । संनिहिता अपि तृणावज्ञयावधीरिता विषयाः । मुक्तान्यतिशयितशुनासीरसमृद्धीन्यै-श्वर्यसुखानि । मृणालिनीवातितनीयस्यपि नितरां तनिमानमनुचितैः सं- 15 क्वेशैरुपनीता तनुः । गृहीतं ब्रह्मचर्यम् । आयोजितस्तपसि महत्यात्मा। वनिताजनदुष्करमप्यङ्गीकृतमरण्यावस्थानम् । अपि चानायासेनैवात्मा दु:खाभिहतैः परित्यज्यते । महीयसा तु यक्षेन गरीयसि छेशे निक्षि-प्यते केवलम् । यदेतदनुमरणं नाम तदतिनिष्फलम् । अविद्वज्ज-नाचरित एष मार्गः । मोहविल्लंसितमेतद्ज्ञानपद्धतिरियं रभसाचरि- 20 तमिदं क्षुद्रदृष्टिरेषातिप्रमादोयं मौर्ख्यस्खालितमिदं यदुपरते पितरि-भ्रातारे सुदृदि भर्तरि वा प्राणाः परित्यज्यन्ते । स्वयं चेन्न जहति न परित्याज्याः । अत्र हि विचार्यमाणे स्वार्थ एव प्राणपरित्यागो-

यमसह्यशोकवेदनाप्रतीकारत्वादात्मनः । उपरतस्य तु न कमपि गुण-माबहति । न तावत्तस्यायं प्रत्युज्जीवनोपायः । न धर्मोपचयकारणम् । न श्चभलोकोपार्जनहेतुः । न निरयपातप्रतीकारः । न दर्शनोपायः । न पर-स्परसमागमनिमित्तम् । अन्यामेव स्वकर्मफलपरिपाकोपचितामसाव-5 वशो नीयते कर्मभूमिम् । असावप्यात्मघातिनः केवळमेनसा संयुज्यते । जीवंस्तु जलाञ्जलिदानादिना बहूपकरोत्युपरतस्यात्मनश्च । मृतस्तु नोभयस्यापि । स्मर तावित्रयामेकपत्नीं रितं भगवति भर्तरि मकरकेतौ सकलाबलाजनहृदयहारिणि हरहुतमुग्दग्धेप्यविरहितमसुभिः पृथां च वार्ष्णेयीं ग्रूरसेनसुतामभिरूपे सावज्ञविजितसकलराजकमोलिकुसुम-10 वासिताशेषपादपीठे पलावखिलसुवनबलिभागसुजि पाण्डौ किंदमसु-निशापानलेन्धनतामुपागतेप्यपरिलक्तजीवितामुत्तरां च हितरं बाछां बाछशशिनीव नयनानन्दहेतौ विनयवित विक्रान्ते च पञ्चत्वमभिमन्यावागतेपि धृतदेहां दुःशळां च धृतराष्ट्रदुहितरं भ्रा-**नृ**शत्तोत्सङ्गळाळितामतिमनोहरे हरवरप्रदानवर्धितमहिम्नि सिन्धुरा-15 जे जयद्रथेर्जुनेन छोकान्तरमुपनीतेष्यक्रतप्राणपरित्यागाम् । अन्याश्च रक्षः सुरासुरसुनिमनुजसिद्धगन्धर्वकन्यका भर्तृरहिताः श्रूयन्ते स-हस्रशो विधृतजीविताः।

प्रोन्मुच्येतापि जीवितं संदिग्धोप्यस्य समागमो यदि स्यात् । भगवत्या तु ततः पुनः स्वयमेव समागमसरस्वती समाकणिता । 20 अनुभवे च को विकल्पः । कथं च तादृशानामप्राकृताकृतीनां महात्म-नामवितथिगरां गरीयसापि कारणेन गिरि वैतथ्यमास्पदं कुर्यात् । उपरोत्तन च सह जीवन्त्याः कीदृशी समागितः । अतो निःसंशय-जातकाक् मसावुपण्यो महात्मा पुनः प्रत्युज्जीवनार्थमेवैनमुिक्षाप्य सुर-

छोकं नीतवान् । अचिन्त्यो हि महात्मनां प्रभावः । बहुप्रकाराश्च संसारवृत्तयः । चित्रं च दैवम् । आश्चर्यातिशययुक्ताश्च तपःसिद्ध-यः । अनेकविधाश्च कर्मणां शक्तयः। अपि च सुनिपुणमपि विमृ-शक्रिः किमिवान्यत्तद्पहरणे कारणमाशङ्कयेत जीवितप्रदानादृते। न चासंभाव्यमिद्मवगन्तव्यं भगवत्या । चिरप्रवृत्त एष पन्थाः । तथा ठ हि । विश्वावसुना गन्धर्वराजेन मेनकायामुत्पन्नां प्रमद्वरां नाम कन्या-माशीविषविछप्तजीवितां स्थूलकेशाश्रमे भागवस्य च्यवनस्य नप्ता प्रमतितनयो मुनिकुमारको रुहर्नाम स्वायुपोर्धेन योजितवान् । अर्जु-नं चाश्वमेधतुरगानुसारिणमात्मजेन बभ्रुवाहननाम्ना समरशिरसि श-रापहृतप्राणमुद्धपी नाम नागकन्यका सोच्छ्वासमकरोत् । अभिमन्यु- 10 तनयं च परीक्षितमश्वत्थामास्त्रपावकपरिप्रुष्टमुद्रादुपरतमेव निर्गत-मुत्तराप्रछापोपजनितक्रपो भगवान्वासुदेवो दुर्छभानसून्प्रापितवान् । उज्जयिन्यां च सांदीपनिद्विजतनयमन्तकपुरादपहृत्य त्रिभुवनवन्दित-चरणः स एवानीतवान् । अत्रापि कथंचिदेवमेव भविष्यति । तथापि किं क्रियते। क उपालभ्यते। प्रभवति हि भगवान्विधिः। बलवती च 15 नियतिः । आत्मेच्छया न शक्यमुच्छ्वसितुमपि । अतिपिशुनानि चा-स्यैकान्तनिष्ठरस्य दैवहतकस्य विलिसतानि । न क्षमन्ते दीर्घकाल-मन्याजरमणीयं प्रेम । प्रायेण च निसर्गत एवानायतस्वभावभङ्ग-राणि सुखान्यायतस्वभावानि च दु:खानि। तथा हि। कथमप्येकस्मि-अन्मनि समागमो जन्मान्तरसहस्राणि च विरद्दः प्राणिनाम् । अतो ना- 20 र्हस्यनिन्द्यमात्मानं निन्दितुम् । आपतन्ति हि संसारपथमतिगहनमवती-र्णानामेते वृत्तान्ताः । धीरा हि तरन्त्यापदम् । इत्येवंविधैरन्यैश्च मृदु-भिरुपसान्त्वनैः संस्थाप्य तां पुनरपि निर्झर्जलेनाञ्जलिपुटोपनीते-

नानिच्छन्तीमपि बलात्प्रक्षालितमुखीमकारयत्।

अत्रान्तरे च श्रुतमहाश्वेतावृत्तान्तोपजातशोक इव समुत्सृष्टदि-वसन्यापारो रविरिप भगवानधोमुखतामयासीत्। अथ क्षीणे दिवसे परिणतप्रियङ्कमञ्जरीरजोनिमेन पिञ्जरिम्णा रज्यमाने विलम्बिनि 5 ब्रश्नमण्डले विरलकुसुम्भकुसुमरसरक्तदुकूलकोमलेन चास्तातपेन मु-च्यमानेषु दिझुखेषु चकोरनयनतारकाकान्तिना च पिङ्गलिम्ना विलिप्यमाने तिरोहितनीलिमि व्योमि कोकिलविलोचनच्छविवभूणि चारुणयति सांध्ये भुवनमर्चिषि यथाप्रधानमुन्मिषत्सु च प्रह्मामणीषु वनमहिषमलीमसवपुषि च मुषिततारकापथप्रथिम्नि कालिमानमा-10 तन्वति शार्वरे तमस्यतनुतिभिरितरोहितहरिततासु च गहनतां यां-न्तीपु तस्राजिपु रजनिजलविन्दुजालजनितजिङ्मि वहलवनकुसु-मपरिमलानुमितगमने चलितलताविटपगहने प्रवृत्ते च पवने नि-द्रानिभृतपतित्रिणि त्रियामासुखे महाश्वेता मन्दं मन्द्मृत्थाय भगवती-मुपास्य पश्चिमां संध्यां कमण्डलुजलेन प्रक्षालितचरणा वल्कलशय-15 नीये सखेदमुष्णं च निःश्वस्य निषसाद् । चन्द्रापीडोप्यत्थाय सक्कसमं प्रस्ववणज्ञलाञ्चलिमवकीर्थ कतसंध्याप्रणामस्तस्मिन्द्रितीये शिलातले मृदुभिर्छतापह्नवैः शय्यामकल्पयत् । उपविष्टश्च , तस्यां पुनःपुनस्तमेव मनसा महाश्वेतावृत्तान्तमन्वभावयत् । आसीश्वास्य मनसि । एवं ना-मायमप्रतीकारदारुणो दुर्विषह्वेगः कष्टः कुसुमायुघो यदनेनाभिभूता 20 महान्तोप्येवमनपेशितकालक्रमाः समुत्सारितधेर्याः सद्यो जीवितं ज-हति । सर्वथा नमो भगवते त्रिभुवनाभ्यचितशासनाय मकरकेतना-येति । पुनः पप्रच्छ चैनाम् । भगवति सा तव परिचारिका वनवा-सव्यसनमित्रं दु:खसब्रह्मचारिणी तरिकका क गतेति।

अथ साकथयत् । महाभाग यत्तन्मया कथितममृतसंभवम-प्सरसां कुछं तस्मान्मदिरेति नाम्ना मदिरायतेक्षणा कन्यकाभृत । तस्याश्चासौ सकलगन्धर्वकुलमुकुटकुङ्मलपीठप्रतिष्ठितचरणो देवश्चित्र-रथः पाणिमग्रहीत् । अपरिमितगुणगणाकृष्टहृद्यश्चान्यवनितादुर्छभे-नाधःकृताशेषान्तःपुरेण हेमपट्टलाञ्छनेन छत्रवेत्रचामरचिह्नेन महा- 5 देवीशब्देन परं प्रीत: प्रसादमकरोत । अन्योन्यप्रेमसंवर्धनपरयोश्च तयोर्योवनसुखानि सेवमानयोः कालेनाश्चर्यभूतमेकजीवितमिव पि-त्रोरथवा सर्वस्यैव गन्धर्वकुलस्य जीवलोकस्य वा दुहित्रसमुद्पादि काद्म्बरीति नाम्ना । सा च मे जन्मनः प्रमृत्येकासनशयनपानाशना परं प्रेमस्थानमखिलविश्रम्भधाम द्वितीयमिव हृद्यं वालमित्रम् । 10 एकत्र तया मया च नृत्यगीतादिकलासु कृताः परिचयाः । शिशु-जनोचिताभिश्च ऋीडाभिरनियन्त्वणनिर्भरमपनीतो बालभावः। सा चामुनैव मदीयेन हतवृत्तान्तेन समुपजातशोका निश्चयमकार्षीत्। नाहं कथंचिदपि सशोकायां महाश्वेतायामात्मनः पाणि प्राहयिष्या-मीति । सखीजनस्य पुरतः सञ्चपथमभिहितवती च । यदि कथमपि 15 सामनिच्छन्तीमपि बळात्तातः कदाचित्कस्मैचिद्वातुमिच्छति तदाह-मनश्नेन वा हुताशनेन वा रज्ज्वा वा विषेण वा नियतमात्मानमु-त्स्रक्ष्यामीति । सर्वे च तदात्मदुहितुः कृतनिश्चयं निश्चलभाषितं कर्ण-परंपरया परिजनसकाशाद्गन्धर्वराजश्चित्ररथः स्वयमश्रुणोत् । ग-च्छति काले समुपारूढिनिर्भरयौवनामालोक्य स तां बलवदुपताप- 20 परवशः क्षणमपि न धृतिमलभत । एकापत्यतया चातिप्रियतया च न शक्तः किंचिदपि तामभिधातुमित्यपश्यंश्चान्यदुपायान्तरमिद-मत्र प्राप्तकालमिति मत्वा तया महादेव्या मदिरया सहावधार्य

क्षीरोदनामानं कञ्जुिकनं वत्से महाश्वेते त्वद्यतिरेकेणैव दग्धहृदयानामिदमपरमस्माकमुपस्थितिमदानीं तु कादम्बरीमतुनेतुं त्वं शरणमिति संदिश्य मत्समीपमधैव प्रत्यूषित प्रेषितवान् । ततो मया
गुरुवचनगौरवेण सत्त्वीप्रेम्णा च क्षीरोदेन सार्धे सा तरिलका सिक्ष
कादम्बरी किं दु:खितमपि जनमिततरां दु:खयसि जीवन्तीमिच्छिसि
चेन्मां तत्कुरु गुरुवचनमवितथिमित संदिश्य विसर्जिता । नातिचिरं
गतायां च तस्यामनन्तरमेवेमां भूमिमनुप्राप्तो महाभागः । इत्यभिधाय
त्राणीमभवत् ।

अत्रान्तरे लाञ्छनच्छलेन विडम्बयन्निव शोकानलद्ग्धमध्यं 10 महाश्वेताहृद्यमुद्रहन्निव कुमारवधमहापातकं द्रीयन्निव चिरका-**ळळग्नं दक्षशापानळदाहचिह्नमविरलभस्माङ्गरागधवलः** कृष्णसृगाजि-नप्रावृतार्घो वामस्तन इवान्विकाया धूर्जिटिजटामण्डलच्डामणिर्भग-वानुदगात्तारकाराजः । कसेण चोद्गते गगनमहापयोधिपुलिने सप्तलो-कनिद्रामङ्गलकलशे इमुद्वान्थवे विघटितकुमुद्वने धवलितद्श-15 **दिशि शङ्क**श्चेते श्वेतिमानमातन्वति मानिनीमानशत्री शशाङ्कमण्डले शशिकरकलापकलितासु व्रजन्तीषु क्रशिमानमौडवीषु प्रभासु प्रस्न-वत्सु च कैळासज्ञाशिमणिशिळानां सर्वतः स्रोतःस्राविषु प्रस्नवणेषु मृणालकन्द्लिनि चावस्कन्द्पतितचन्द्रकर इव विलुप्तकमलवनशोभे भार्यच्छोदसर:पयसि ससुपोढमोहिनद्रे च द्राघीयोवीचिविचलितवपुषि 20 विरुवति विरहिणि चक्रवाकचक्रवाछे निर्मृत्ते च चन्द्रोदये विहुते हर्षेनयनजलकणनीहारिणि वियद्विहारिणि मनोहारिणि विद्यावराभि-सारिकाजने चन्द्रापीडः सुप्तामाठोक्य महाश्वेतां पछवशयने शनैःशनैः समुपाविशत् । अस्यां वेठायां किं नु खलु मामन्तरेण चिन्तयति वैशम्पायनः किं वा वराकी पत्तछेखा किं राजपुत्रछोक इति चिन्तय-न्नेव निद्रां यथौ ।

अथ क्षीणायां क्ष्पायामुषसि संध्यामुपास्य शिलातलोपविष्टायां पवित्राण्यघमर्षणानि जपन्यां महाश्वेतायां निर्वर्तितप्रामातिकविधौ च-न्द्रापींडे तरिलका षोडशवर्षवयसा सावष्टनभाकृतिना मद्खेदालस- 5 गजराजगमनगुरूणि पदानि निक्षिपता पर्युवितचन्दनाङ्गरागधूसरोरु-दण्डद्वयेन कुङ्कमरागपिअरारुणेन चामीकरशृङ्खलाकलापनिविडनि-यमितं कक्षावन्धातिरिक्तप्रेङ्खत्पङ्चमधरवास एव केवछं वसानेन नि-रुद्रतया विभक्तमध्येन विपुछवक्षसा दीर्घानुवृत्तपीनवाहुना वामप्र-कोष्ठदोलायमानमाणिक्यवलयेन कर्णाभरणमणेविप्रकीर्यमाणमधोमु- 10 खिकरणेन्द्रायुधजालवणीशुकोत्तरीयमिवैकस्कन्धक्षिप्तमुद्रहता इवकोमल्रमनवरतताम्बृलबद्धरागान्धकारमधरं द्धता कर्णान्तायत-स्य स्वभावधवछस्य धवलिम्ना लोचनयुगलस्य धवलयतेव दिगन्तराणि कुमुद्वनानीव वर्षता पुण्डरीकमयभिव द्विसं कुर्वता कनकपट्टप्रथु-**ल्लाटेनालिकुलनीलसरलिशरसिजेनाम्राम्याकृतिना** राजकुलसंपर्क- 15 चतुरेण गन्धर्वदारकेण केयूरकनाम्नानुगम्यमाना प्रत्यूषस्येव प्रादुरा-सीत्। आगत्य च कोयमित्युपजातकुतृह्ला चन्द्रापीडं सुचिरमालो-क्य महाश्वेतायाः समीपसुपसृत्य कृतप्रणामा सविनयसुपाविशत् । अनन्तरं चातिदूरानतेनोत्तमाङ्गेन प्रणम्य केयूरकोपि महाश्वेतादृष्टि-निसृष्टं नातिसमीपवर्ति शिळातळं भेजे । समुपविष्टश्च तत्र तमदृष्टपूर्व- 20 मधःकृतकुसुमायुधमुपहसितसुरासुरगन्धर्वविद्याधररूपं रूपातिशयं च-न्द्रापीडस्य दृष्ट्वा विस्मयमापेदे ।

परिसमाप्तजपा तु महाश्वेता पप्रच्छ तरिलकाम् । किं त्वया दृष्टा प्रि-

यसखी कादम्बरी कुशिंढिनी । करिष्यित वा तदस्मद्वचनिमति । अय तरिका विनयावनतमौलिरीषदालम्बितकर्णपाशमितमधुरया गिरा व्यजिज्ञपत् । भर्नृदारिके दृष्टा खलु मया भर्नृदारिका काद्म्बरी सर्वतः कुशलिनी विज्ञापिता च निखिलं भर्तृदुहितुः संदेशम् । आकर्ण्य _{ं च} यत्तया संततमुक्तस्थूठाश्रुविन्दुवर्षे रुदित्वा प्रतिसंदिष्टं तदेष तयैव विसर्जितः तस्या एव वीणावाहकः केयूरकः कथयिष्यति । इत्युक्त्वा विरराम । विरतवचिस तस्यां केयूरकोत्रवीत् । भर्तृदारिके महाश्वेते देवी कादम्बरी टढदत्तकण्ठप्रहा ला विज्ञापयति । यदिय-मागल मामबद्त्तरिका तत्कथय किमयं गुरूजनवचनातुरोधः 10 किमिदं मिचत्तपरीक्षणं किं गृहनिवासापराधनिपुणोपालम्भः किं प्रेम-विच्छेदाभिलापः किं भक्तजनपरित्यागोपायः किं वा प्रकोपः। जा-नास्येव मे सहजप्रेमनिस्यन्दनिर्भरं हृदयम् । एवमतिनिष्ठुरं संदि-शन्ती कथमसि न लज्जिता । तथा मधुरभाषिणी केनासि शिक्षिता वक्तुमप्रियम् । स्वस्थोपि तावत्क इव सहृदय: कनीयस्यवसान-15 विरसे कर्मणीदशे मतिसुपसर्पयेत् । किसुतातिदुः खाभिद्दतहृदयो-स्मद्विधो जनः । सुहृहु:खखेदिते हि मनसि कैव सुखाशा कैव निवृत्तिः कीदृशाः संभोगाः कानि वा हसितानि । येनेदृशीं दृशासुपनीता प्रियसखी कथमतिदारुणं तमहं विषमिवाप्रियकारिणं कामं सकामं कुर्याम् । दिवसकरास्तमयविधुरासु निहनीषु सहवासपरिचयाचक-20 वाकयुवतिरिप पतिसमागमसुखानि परिस्रजति । किमुत नार्यः । अपि च यत्र भर्तृविरह्विधुरा परिहृतपरपुरुषदर्शना दिवानिशं निवसति प्रियसखी कथमिव तन्मम हृद्यमपरः प्रविशेज्जनः । यत्र च भर्तृ-विरह्विधुरा तीव्रव्रतकर्षिताङ्गी प्रियसखी महत्कुच्छ्रमनुभवति तत्रा- हमवरणण्यैतत्कथमात्मसुखार्थिनी पाणि प्राह्यिच्यामि । कथं वा मम सुखं भविष्यति । त्वत्प्रेम्णा चास्मिन्वस्तुनि मया कुमारिकाजनविरुद्धं स्वातन्त्र्यमालम्ब्याङ्गीकृतमयशः समवधीरितो विनयो गुरुवचनम-तिकामितं न गणितो लोकापवादो वनिताजनस्य सहजमाभरणमु-त्सृष्टा लजा । सा कथय कथमिव पुनरत्र प्रवर्तते । तद्यमञ्जलि 5 रुपरचितः प्रणामोयमिदं च पादप्रहणम् । अनुगृहाण माम् । वनिमतो गतासि मे जीवितेन सह । इति मा कृथाः स्वप्नेपि पुनरिममर्थं मनसि । इस्यभिधाय तृष्णीमभूत् ।

महाश्वेता तु तच्छूला सुचिरं विचार्य गच्छ स्वयमेवाहमागस यथाईमाचरिष्यामीत्मुक्त्वा केयूरकं प्राहिणोत् । गते च केयूरकं च-10 न्द्रापीडमुवाच । राजपुत्र रमणीयो हेमकूटः । चित्रा च चित्ररथ-राजधानी । बहुकुत्ह्लः किंपुरुषविषयः । पेशलो गन्धवेलोकः । सरलहृद्वया महानुभावा च काद्म्बरी । यदि नातिखेदकरामिव गम्मनं कल्यिस नावसीदित वा गुरु प्रयोजनमदृष्टचरिषयकुत्ह्लि वा चेतो मह्चनमनुरुध्यते वा भवानतिसुखदायि वाश्चर्यदर्शनमृहिस 15 वा प्रणयमिममप्रलाख्यानयोग्यं वा जनं मन्यसे समारुढो वा परिचयलेशोनुप्राह्यो वायं जनः ततो नाईसि निष्फलां कर्तुमभ्यर्थनामिमाम् । इतो मयैव सह गत्वा हेमकूटमतिरमणीयतानिधानं तत्र दृष्ट्वा च मित्रिवंशेषां कादम्बरीमपनीय तस्याः कुमितमनोमोह्विल्सितमेकमहो विश्रम्य श्वोभूते प्रलागमिष्यसि । मम हि निष्कारण- 20 वान्धवं भवन्तमालोक्यैव दुःखान्धकारभाराक्रान्तेन महतः काला-दुच्छ्विसितमिव चेतसा श्रावित्वा स्ववृत्तान्तिममं सह्यतामिव गतः शोकः । दुःखितमिप जनं रमयन्ति सज्जनसमागमाः । परसुखोप-

पपादनपराधीनश्च भवादशां गुणोदयः । इत्युक्तवतीं च चन्द्रापीडोब्र-वीत् । भगवति दर्शनात्प्रभृति परवानयं जनः कर्तव्येषु यथेष्टमश-क्कितया नियुज्यताम् । इत्यभिधाय तया सहैवोदचळत् ।

ं ऋमेण च गत्वा हेसकूटमासाद्य गन्धवैराजकुळं समतील का-अनतोरणानि सप्तकक्षान्तराणि कन्यान्तःपुरद्वारमवाप । महाश्वेता-द्रीनप्रधावितेन दूरादेव छतप्रणामेन कनकवेत्रछताह्स्तेन प्रतीहारज-नेनोपदित्रयमानमार्गः प्रवित्रयासंख्येयनारीशतसहस्रसंबाधं स्त्रीमय-मपरमिव जीवलोकमियत्तां महीतुमेकत्र त्रैलोक्यक्षैणमिव संहतम-पुरुषमिव सर्गान्तरमङ्गनाद्वीपियवापूर्वमुत्पन्नं पञ्चमिव नारीयुगा-10 वतारमपरमिव पुरुषद्वेषिप्रजापतिनिर्माणमनेककल्पकल्पनार्थमृत्पाद्य स्थापितमिवाङ्गनाकोषमतिविस्तारिणा युवतिजनलावण्यप्रभापूरेण प्ला-वितदिगन्तरेण सिञ्चतेवासृतरसविसरेण दिवसमाद्रीकुर्वतेव सुवना-न्तरालं बहलप्रभावर्षिणा मरकतमणिमयेन सर्वतः परिगतया तेजो-मयमिव चन्द्रमण्डलसहस्रीरिव निर्मितसंस्थानं ज्योत्स्रयेय घटितसं-15 निवेशमाभरणप्रभाभिरिव निष्पादितदिगन्तरं विश्वसैरिव ऋतसर्वोप-करणं यौवनविलासैरिवोत्पादितावयवं रतिविलसितैरिव विरचित-संचयं मन्मथचरितैरिव कल्पितावकाशमनुरागेणेवानुलिप्तसकलजन-प्रदेशं शृङ्गारमयमिव सौन्दर्यमयमिव सुरताधिदैवतमयमिव कुसु-मशरमयमिव कुतृहलमयमिवाश्चर्यमयमिव सौकुमार्यमयमिव कु-20 मारः कुमारीपुराभ्यन्तरं दुद्धी ।

अतिबहलतया च तस्य कन्यकाजनस्य समन्तादाननद्यतिभि-रिन्दुविम्बदृष्टिमिव पतन्तीमपाङ्गविक्षेपैश्चलितकुवलयवनमयीमिव कियमाणामवनीमनिभृतभ्रलताविभ्रमैः कामकार्मुकवलानीव प्रच- लितानि शिरसिजकलापान्धकारैर्बहुलपक्षप्रदोषसाथीनिव संबन्नतः स्मितप्रभाभिरुट्गुङुकुसुमधवलानिव वसन्तदिवसान्संचरतः श्वसितानिलपरिमलैर्मलयमारुतानिव परिश्रमतः कपोलमण्डलालोकर्माणिक्यदर्पणसहस्राणीव स्फुरितानि करतलरागेण रक्तकमल्वनवर्षिणमिव जीवलोकं करहहकिरणस्फुरणेन कुसुमायुधशरसहस्रीरिव 5
संलादितमष्टदिगन्तरमाभरणिकरणेन्द्रायुधजालकैरुड्डीयमानानीव भवनमयूरबुन्दानि यौवनविकारैरुत्पाद्यमानानीव मन्मथसहस्राण्यद्राक्षीत् । जिवतन्यापारन्यपदेशेन कुमारिकाणां सखीहस्तावलम्बेषु
पाणिप्रहणानि वेणुवाधेषु चुम्बनन्यतिकरान्वीणासु करहह्न्यापाराकन्दुकक्रीडासु करतलप्रहारान्भवनलतासेककलशकण्ठेषु भुजलता- 10
परिष्वक्राँक्षीलादोलासु नितम्बस्थलप्रेङ्कितानि ताम्बूलवीटिकावखण्डनेषु दशनोपचारान्वकुलविटपेषु मधुगण्डूषप्रचारानशोकतरुताडनेषु
चरणाभिधातानुपहारकुसुमस्ललनेषु सीत्कारानितिरिक्तं सुरतिमवाभ्यस्यन्तीनामपश्यत्।

यत्र च कन्यकाजनस्य कपोळतळाळोक एव मुखप्रक्षाळनं छोच- 15
नान्येव कर्णोत्पळानि इसितच्छवय एवाङ्गरागा नि:श्वासा एवाधिवासगन्धगुक्तयोधरशुतिरेव कुङ्कमानुळेपनमाळापा एव तन्त्रीनिनादा
भुजळता एव चन्पकमाळाः करतळान्येव ळीळाकमळानि स्तना एव
द्र्पणा निजदेइप्रमैवांशुकावगुण्ठनं जघनस्थळान्येव विळासमणिशिळातळानि कोमळाङ्काळिराग एव चरणाळक्तकरसो नखमणिमरीचय 20
एव कुट्टिमोपहारकुसुमप्रकराः । यत्र चाळक्तकरसोपि चरणातिभारो बक्रुळमाळिकामेखळाकळनमपि गमनविष्नकरमङ्गरागगौरवमध्यधिकश्वासनिमित्तमंशुकसारोपि ग्ळानिकारणं मङ्गळप्रतिसरवळ-

यिवधृतिरिप करतलविधृतिहेतुरवतंसकुसुमधारणमिप श्रमः कर्णपू-रकमलतरलमधुकरपक्षपवनोष्यायासकरः । तथा च यत्र सखीदर्श-नेष्वकृतहस्तावलम्बनमुत्थानमितसाहसं प्रसाधनेषु हारभारसिहण्णुता स्तनकार्कद्रयप्रभावः कुसुमावचयेषु द्वितीयकुसुमग्रहणमप्ययुवृतिज-ठ नोचितं कन्यकाविज्ञानेषु माल्यग्रथनमसुकुमारजनव्यापारो देवताप्र-णामेषु मध्यभागमङ्गो नातिविस्मयकरः ।

तस्य चैवंविधस्य किंचिद्भ्यन्तरमतिक्रम्येतश्चेतश्च परिभ्रमतः कादम्बरीप्रत्यासन्नस्य परिजनस्य शुश्राव तांस्तानतिमनोहरानाला-पान् । तथा हि । छवछिके कल्पय केतकीध्छिभिर्छवछीछताछवाछम-10 ण्डलानि । सागरिके गन्धोदककनकदीर्घिकासु विकिर रत्नवालुकाम् । मृणालिके क्रत्रिमकमलिनीषु कुङ्कुमरेणुमुष्टिभिरछुरय यन्त्रचकवा-कमिथुनानि । सकरिके कर्पूरपह्नवरसेनाधिवासय गन्धपात्राणि । रजनिके तमालवीथिकान्धकारेषु निघेहि मणिप्रदीपान् । कुमुदिके स्थगय शकुनिकुळरक्षणाय मुक्तजालैर्दाडिमीफळानि । निपुणिके 15 छिख मणिशालभञ्जिकास्तनेषु कुङ्कुमरसपत्त्रभङ्गान् । उत्पलिके परामृश कनकसंमार्जनीभिः कद्ळीगृहमरकतवेदिकाम् । केसरि-के सिञ्ज मदिरारसेन बकुळकुसुममाळागृहाणि । माळतिके पाट-लय सिन्दूररेणुना कामदेवगृहद्नतवलभिकाम् । नलिनिके पायय कमलमधुरसं भवनकलहंसान् । कदिलेके नय धारागृहं गृहम-20 यूरान् । कमलिनिके प्रयच्छ चक्रवाकशावकेभ्यो मृणालक्षीरर-सम् । चूतलितके देहि पक्षरपुंस्कोकिलेभ्यश्चृतकलिकाङ्कराहारम् । पह्नविके भोजय मरिचाग्रपहनदछानि भवनहारीतान् । लवङ्गिके विं-क्षिप चकोरपञ्जरेपु पिप्पळीतण्डुळशकळानि । मधुकरिके विरचय कुसुमाभरणकानि । मयूरिके संगीतशालायां विसर्जय किंनरमिथुना-नि । कद्दल्कि समारोह्य कीडापर्वतशिखरं जीवंजीवमिथुनानि । हरिणिके देहि पञ्जरञ्जकसारिकाणामुपदेशम् ।

इत्येतान्यन्यानि च परिहासजलियतान्यश्रोषीत्। तथा हि । चाम-रिके मिथ्या मुग्धतां प्रकटयन्ती कमिससंघातुमिच्छिति । अयि यौवन- 5 विछासैस्न्मत्तीकृते विज्ञातासि या त्वं स्तनकछशमारावनम्यमानम्-र्तिर्मणिस्तम्भमयूरानवछम्बसे । परिहासकाङ्क्षिण रत्नभित्तिपतितमा-स्मप्रतिविम्बमाछपित । पवनहृतोत्तरीयांगुके हारप्रभामायासितकर-तछा संकछयसि । मण्कुट्टिमेपूपहारकमछस्खछनभीते निजमुखप्र-तिविम्बकानि परिहरसि । जाछवातायनपतितपद्मरागाछोकं प्रति वा- 10 छातपशङ्कया करतछमातपत्रीकरोषि । खेदस्रस्तहस्तगछितचामरे न-स्मिणमयूस्कछापमाधुनोषि । इत्येतान्यन्यानि च शृण्वन्नेव काद्-म्बरीभवनसमीपमुषययौ ।

पुलिनायमानमुपवनलतागलितकुसुमरेणुपटळेर्नुहिनायमानमिनृतपरमृतनलक्ष्ताङ्गनसहकारफलरसवर्षेनीहारायमाणमिनलिवप्रकीर्णेबेकुल- 15
सेकसीधुधाराधूलिभिः काश्वनद्वीपायमानं चम्पकदलोपहारैनीलाशोकवनायमानं कुसुमप्रकरपिततमधुकरवृन्दान्धकारैस्तथा च संचरतः
स्त्रीजनस्य रागसागरायमाणं चरणालक्तकरसविसरेरमृतोत्पत्तिदिवसायमानमङ्गरागामोदैश्वन्द्रलोकायमानं दन्तपत्तमण्डलैः प्रियङ्गवनायमानं रोचनातिलकभक्तिभिनीलायमानं कृष्णागुरुपत्तमञ्जेलीहि- 20
तायमानं कर्णपूराशोकपङ्गवैर्धवलायमानं चन्दनरसविलेपनैहिरितायमानं शिरीषकुसुमाभरणैरथ सेवार्थमागतेनोभयत ऊर्ध्वस्थितेन स्त्रीजनेन प्राकारेणेव लावण्यमयेन कृतदीर्धरथ्यामुखाकारं मार्गमद्वा-

क्षीत् । तेन चान्तर्निपतितमाभरणिकरणाळोकं संपिण्डितं नदीवेणि-काजळप्रवाहमित्र वहन्तमपञ्चत् । तन्मध्ये च प्रतिस्रोत इव गत्वा प्रतिहारीमण्डळाधिष्ठितपुरोभागं श्रीमण्डपं ददर्शे ।

तत्र च मध्यभागे पर्यन्तरचितमण्डलोपविष्टेन चानेकसहस्रसंख्ये-5 न परिस्फुरदाभरणसमृहेन कल्पळतानिवहेनेव कन्यकाजनेन परिवृ-तां नीलांशुकप्रच्छद्पटप्रावृतस्य नातिमहतः पर्यङ्कस्योपाश्रये धव-ळोपधानन्यस्तद्विगुणभुजळतावष्टम्भेनावस्थितां महावराहदंष्ट्रावळिन्ब-नीमिव महीं विस्तारिणि देहप्रभाजाळजळे सुजळताविक्षेपपरिश्रमैः प्रहरन्तीभिरिव चामरप्राहिणीभिरुपवीज्यमानां निपतितप्रतिबिम्बत-10 याधस्तान्माणिकुट्टिमेषु नागैरिवापह्रियमाणामुपान्ते च रत्नभित्तिषु दिक्पालैरिव नीयमानामुपरि मणिमण्डपेष्वमरैरिवोत्क्षिप्यमाणां ह-द्यमिव प्रवेशितां महामणिस्तम्भैरापीतामिव भवनद्र्पणैरधोमु-विद्याधरलोकेन गगनतलिमवारो-खेन श्रीमण्डपमध्योत्कीर्णेन चित्रकर्मच्छछेनावछोकनकुत्ह्छसंपुञ्जितेन त्रिभुवनेनेव 15 परिवृतां भूषणस्वप्रवृत्तशिखिशतविततचित्रचन्द्रकेण भवनेनापि कौतुकोत्पादितलोचनसहस्रेणेव दश्यमानामात्मपरिजनेनापि दर्शन-छोभादुपार्जितदिब्यचक्षुषेवानिमिषनयनेन निर्वर्ण्यमानां छक्षणैरपि रागाविष्टेरिवाधिष्ठितसर्वोङ्गामकृतपुण्यमिव मुश्चन्तीं बालभावमद्-त्तामपि मन्मथावेशपरवशेनेव गृह्यमाणां यौवनेनाविचिळतचरणरा-20 ग्दीधितिभिरिव निर्गताभिरलक्तकरसपाटलितलावण्यजलवेणिकाभि-रिव गलिताभिर्निर्वसितरक्तांशुकद्शाशिखाभिरिवावलम्बिताभिः पा-दाभरणरत्नां गुळेखासंदेहदायिनीभिरतिकोमलतया नखविवरेण वम-न्तीभिरिव रुधिरधारावर्षमङ्कुळिभिरुपेताभ्यां क्षितितळतारागणामिव

नखमणिमण्डलमुद्रह्न्द्वां विद्रुमरसनदीमिव चरणाभ्यां प्रवर्तयन्तीं नूपुरमणिकिरणचक्रवालेन गुरुनितम्बभरखिन्नोरुयुगलसहायतामिव कर्तुमुद्गच्छता स्पृत्रयमानजघनभागां प्रजापतिकरदृढनिष्पीडितमध्य-भागगिळतं जघनशिलातलप्रतिघातालावण्यजलस्रोत इव द्विधागतमूरु-द्वयं द्धाना सर्वतः प्रसारितदीर्धमयूखमण्डलेनेष्यया परपुरुषद्रीन- 5 मिव निरुन्धता कुतृहुळेन विस्तारमिव तन्वता स्पर्शसुखेन रोमाञ्च-मिव मुञ्चता काञ्चीदान्ना नितन्वबिन्बस्य विरचितपरिवेषां नि-पतितसकळळोकहृद्यभरेणेवातिगुरुनितम्बामुन्नतकुचान्तरितमुखद्र्शन-दुःखेनेव क्षीयमाणमध्यभागां प्रजापतेः स्पृशतः सौकुमार्यादङ्काल-मुद्रामिव निमम्नां नाभिमण्डलीमावर्तिनीमुद्रहन्तीं त्रिभुवनविजयप्र- 10 गस्तिवर्णावलीमिव लिखितां मन्मथेन रोमराजिमञ्जरीं विभ्रा-णामन्तःप्रविष्टकर्णपञ्चवप्रतिबिम्बेनातिभरखिद्यमानहृद्यकरतलप्रेर्यमाणे-नेव निष्पतता मकरकेतुपादपीठेन स्तनभरेण भूषितामधोमुख-कर्णाभरणमयुखाभ्यामिव प्रसृताभ्याममळळावण्यजळमृणाळकाण्डा-भ्यां बाहुभ्यां नखिकरणविसरवर्षिणा च माणिक्यवलयगौरवश्रम- 15 वशात्वेदजलधाराजालकमिव मुञ्जता करयुगलेन समुद्रासितां स्तनभारावनम्यमानमाननमिवोन्नमयता हारेणोचैः करैर्गृहीतचिबुक-देशामभिनवयौवनपवनक्षोभितस्य रागसागरस्य तरङ्गाभ्यामिवोद्गता-भ्यां विद्रमलतालोकहिताभ्यामधराभ्यां रक्तावदातस्वच्छकान्तिना च मदिरारसपूर्णमाणिक्यशुक्तिसंपुटच्छविना कपोल्रयुगलेन रतिपरिवा- 20 दिनीरत्नकोणचारुणा नासावंशेन च विराजमानां गतिप्रसरिनरोधि-श्रवणकोपादिव किंचिदारक्तापाङ्गेन निजमुखलक्ष्मीनिवासदुग्धोद-धिना छोचनयुगलेन छोचनमयमिव जीवलोकं कर्तुमुद्यतासुन्मद्यौ-

वनकुजरमदराजिभ्यां भूलताभ्यां मनःशिलापङ्कलिखितेन च रागा-विष्टमन्मथहृद्येनेव वदनलमेन तिलक्विन्दुना विद्योतितललाटपट्टा-मुत्कृष्टहेमताळीपट्टाभरणमयसामुक्तकर्णोत्पळच्युतममघुघारासंदेहकारिणं ् कर्णपार्श दोलायमानपत्त्रमरकतमाणिक्यकुण्डलं द्धतीं पाटलीकु-5 तललाटेन सीमन्तजुम्बिनश्चृडामणेः क्षरतांशुजालेन मदिरारसेनेव प्रक्षाल्यमानदीर्घकेशकछापां देहार्घप्रविष्टहरगर्वितगौरीविजिगीषयेव सर्वोङ्गानुप्रविष्टमन्मथद्शितसौभाग्यविशेषामुरःसमारोपितैकछक्ष्मीमुद्-तनारायणावळेपहरणाय प्रतिविम्बकैर्निजरूपतो छक्ष्मीशतानीव मृजन्तीमुत्तमाङ्गनिहितैकचन्द्रविस्मितहरामिमाननाशाय विलासस्मि-10 तैश्चन्द्रसहस्राणीव दिख्नु क्षिपन्तीं निर्देयदग्धैकमन्मथप्रमथनाथ-रोषेणेव प्रतिहृद्यं मन्मथायुतान्युत्पाद्यन्तीं रजनिजागरिखन्नस्य परिचितचक्रवाकमिथुनस्य स्वप्तुं क्रीडानदिकासु कमलध्यूलिवालु-काभिर्वालपुलिनानि कारयन्तीं परिजननूपुररवप्रस्थितं दुर्लभं च हंसमिथुनं मृणालिनगडकेन बद्धानयेति हंसपालीमादिशन्तीमाभ-15 रणमरकतमयूखांहिहते भवनहरिणशावकाय सस्तीश्रवणादपनीय य-प्रयच्छन्तीमात्मसंवर्धितलताप्रथमकुसुमानिर्गमनिवेदना-वाङ्करप्रसर्व गतामुद्यानपाळीमशेषाभरणदानेन संमानयन्तीमुपनीतविविधवनकु-सुमफलपूर्णपत्त्रपुटामविज्ञायमानालापतया हासहेतुं पुनःपुनः क्री-डापर्वतपत्त्रहाबरीमालपयन्तीं करतलविनिहत्तेर्मुहुर्मुहुरूत्पतद्भिश्च मुख-20 परिमलान्धेर्नीलकन्दुकेरिव मधुकरैः क्रीडन्तीं पञ्जरहारीतकरुतश्च-वणकृतदुष्टस्मितां चामरत्राहिणीं विहस्य छीछाकमछेन शिरसि विघट्टयन्तीं मुक्ताफल्रखचितचन्द्रलेखिकासंक्रान्तप्रतिमां स्वेदजलि-न्दुजालचितनखपदाभिप्रायेण ताम्बूलकरङ्कवाहिनीं पयोधरे पट- वासमुष्टिना ताडयन्तीं रत्नकुण्डलप्रतिविम्बसान्द्रद्त्तनवनखपद्म-ण्डलाशङ्करा चामरत्राहिणीं विहस्य कपोले प्रसाद्व्याजेन दत्तेना-त्मकर्णपूरपह्नवेनाच्छाद्यन्तीं पृथिवीमिव समुत्सारितमहाकुळभू-भृद्ररुच्यतिकरां शेषभोगेषु निषण्णां मधुमासलक्ष्मीमिव षट्वद्प-दलापाह्रियमाणकुसुमरजोधूसरपाद्परागां शरद्मिवोत्पादितमानस- 5 जन्मपक्षिरवापनीतनीलकण्ठमदां गौरीमिव श्वेतांशुकरचितोत्तमाङ्गा-भरणामुद्धिवेळावनळेखामिव मधुकरकुळनीळतमाळकाननामिन्दुमू-र्तिमिवोद्दाममन्मथविलासगृहीतगुरुकलत्रां वनराजिमिव पाण्डुरयाम-छवछी<mark>छता</mark>छंक्रतमध्यां दिनसुखछक्ष्मीमिव भास्वन्मुक्तांशुमिन्नपद्म-रागप्रसाधनामाकाशकमितिनीमिव स्वच्छाम्बरहृश्यमानमृणालको- 10 मलोरुमूलां मयूरावलीमिव नितम्बचुम्बिशिखण्डभारविस्फुरचन्द्र-कान्तां कल्पतरुलतामिव कामफलप्रदां पुरः समीपे संमुखोपविष्टं कोसौ कस्य वापत्यं किमभिधानो वा की दशमस्य रूपं कियद्वा वयः किमभिधत्ते भवता किमभिहितः कियचिरं दृष्टस्त्वया कथं चास्य महाश्वेतया सह परिचय उपजातः किमयमत्रागमिष्यतीति सुहुर्मुहु- 15 अन्द्रापीडसंबद्घालापं तद्रूपवर्णनामुखरं केयूरकं प्रच्छन्तीं कादम्बरीं ददर्श ।

तस्य तु दृष्टकाद्म्बरीवद्नचन्द्रुळेखाळक्ष्मीकस्य सागरस्येवा-मृतमुद्धलास हृदयम् । आसीबास्य मनसि । शेषेन्द्रियाण्यपि मे वेध-सा किमिति लोचनमयान्येव न कृतानि । किं बानेन कृतमबदातं 20 कर्म चक्षुषा यद्निवारितमेनां पत्र्यति । अहो चित्रमेतदुत्पादितं वेधसा सर्वरमणीयानामेकं धाम । कृत एते रूपातिशयपरमाणवः समासादिताः । तत्रूनमेनामुत्पाद्यतो विधेः करतल्परामर्शक्वेशेन

ये विगळिता छोचनयुगळादश्रुविन्द्वस्तेभ्य एतानि जगति कुमुद्क-मलकुवलयसौगन्धिकवनान्युत्पन्नानि । इस्रेवं चिन्तयत एवास्य तस्या नयनयुगळे निपपात चक्षुः । तदा तस्या अपि नूनमयं स केयूरकेणावेदित इति चिन्तयन्या रूपातिशयविछोकनविस्मयस्मेरं ह निश्चलनिबद्धलक्षं चक्षुस्तस्मिन्सुचिरं पपात । लोचनप्रभाधवलितस्तु कादम्बरीदर्शनविद्वलोचल इव तत्क्षणमराजत चन्द्रापीड: । दृष्ट्रा च प्रथमं रोमोद्गमस्ततो भूषणरवस्तदनु कादम्बरी समुत्तस्थौ । अथ तस्याः क्रुसुमायुघ एव स्वेद्मजनयत् । ससंभ्रमोत्थानश्रमो व्यपदे-शेनाभवत् । ऊरुकम्प एव गतिं रुरोध । नृपुररवाकृष्टहंसमण्ड-10 लमपयशो लेभे । निश्वासप्रवृत्तिरेवांशुकं चलं चकार। चामरानिलो निमित्ततां ययौ । अन्तःप्रविष्टचन्द्रापीडस्पर्शलोभेनैव निपपात हृदये हस्तः । स एव स्तनावरणव्याजो बभूव । आनन्द एवाश्रुजलमपा-तयत् । चिल्रतकर्णावतंसकुसुमरजो व्याज आसीत् । ल्जेव वक्तुं न द्दौ । मुखकमलपरिमलागतालिवृन्दं द्वारतामगात्। सद्नशरप्रथम-15 प्रहारवेदनैव सीत्कारमकरोत् । कुसुमप्रकरकेतकीकण्टकक्षतिः सा-धारणतामवाप । वेपशुरेव करतलमकम्पयत् । निवेदनोद्यतप्रती-हारीनिवारणं कपटमभूत । तदा च कादम्बरीं विशतो मन्मथस्यापि मन्मथ इवाभृद्वितीयस्तया सह यो विवेश चन्द्रापीडहृदयम् । तथा हि । असाविप तस्या रत्नाभरणद्यतिमपि तिरोधानममंस्त । हृद-20 यप्रवेशमपि परित्रहमगणयत् । भूषणरवमपि संभाषणममन्यतः । सर्वेन्द्रियाहरणमपि प्रसादमचिन्तयत् । देहप्रभासंपर्कमपि सुरतसमा-गमसुखमकल्पयत्।

कादम्बरी तु कुच्छादिव दत्तकतिपयपदा महाश्वेतां स्नेहनिर्भरं

चिरदर्शनजातोत्कण्ठां सोत्कण्ठं कण्ठे जमाह । महाश्वेतापि दृढतरद-त्तकण्ठप्रहा तामवादीत् । सखि काद्म्बरि भारते वर्षे राजानेकवर-तुरगखुरमुखोक्लेखदत्तचतुःसमुद्रमुद्रो रक्षितप्रजापीडस्तारापीडो नाम । निजभुजशिलास्तरभविश्रान्तविश्वविश्वंभरापीडश्चन्द्रापीडो नाम सुनुर्दिग्विजयप्रसङ्गेनानुगतो भूमिमिमाम् । एष च दर्शनात्प्रभृति ठ प्रकृत्या मे निष्कारणवन्धुतां गतः । परित्यक्तसकलसङ्गनिष्टरामपि में सविशेषैः स्वभावसरहैर्गुणैराकृष्य चित्तवृत्तिं वर्तते । दुर्हभो हि दाक्षिण्यपरवशो निर्निमित्तमिञ्जमकुत्रिमहृदयो विदग्धजनो यतो दृष्ट्रेममहमिव त्वमपि निर्माणकौशळं प्रजापतेर्निःसपत्नतां च रूपस्य स्थानाभिनिवेशित्वं च लक्ष्म्याः सद्भर्तृतासुखं च पृथिव्याः सुरलोका- 10 तिरिक्ततां च मर्खछोकस्य सफलतां च मानुषीलोचनानामेकस्थान-समागमं च सर्वकळानामैश्वर्यं च सौभाग्यस्यात्राम्यतां च मनुष्याणां ज्ञास्यसीति बलादानीतोयम् । कथिता चास्य मया बहुप्रकारं प्रिय-सखी । तदपूर्वदर्शनोयमिति विमुच्य छजामनुपजातपरिचय इत्यु-त्सुज्याविश्रम्भतामविज्ञातशील इलपहाय शङ्कां यथा मयि तथा- 15 त्रापि वर्तितव्यम् । एष ते मित्रं च बान्धवश्च परिजनश्च । इत्यावेदिते तया चन्द्रापीडः प्रणाममकरोत् । कृतप्रणामं च तं तदा काद्म्बर्या-स्तिर्यग्विलोकयन्त्याः सस्त्रेहमतिदीर्घलोचनापाङ्गभागं गच्छतस्तारकस्य श्रमस्राठिळळवविसर इवानन्दबाष्पजळिबन्दुनिकरो निपपात । त्व-रितमभिप्रस्थितस्य हृदयस्य धृलिरिव सुधाधवला स्मितज्योत्स्ना 20 विससार । संमान्यतामयं हृद्यरुचिरो जनः प्रतिप्रणामेनेति शिरो वक्तुमिवैका भ्रूछता समुन्ननाम । अङ्कुछिविवरिविनिःसृतमरकताङ्कु-लीयकमयुखलेखो विभ्रमगृहीतताम्बूलवीटिक इव करो जुम्भारम्भ-

सन्थरं मुखमुत्ससर्प । स्रवत्स्वेदजल्यौतलावण्यनिर्मलेषु चास्याः संकान्तप्रतिविम्बतया संचरम्पूर्तिर्मकरकेतुरिवावयवेष्वदृश्यत चनृद्रापीडः । तथा हि । सिञ्जन्मणिनुपुरपुटेन मणिभुवमालिखताङ्गुछेनाहृत इव चरणनखेषु निपपात । दर्शनातिरभसप्रधावितेन गत्वा
इह्दयेनानीत इव स्तनाभ्यन्तरे समदृश्यत । विकच्छुवलयदामदीघया च दृष्ट्या निपीत इव कपोलतले समल्यस्यत । सर्वासामेव
च तदा तासां कन्यकानां तिर्यन्पश्यन्तीनां तं कुतृह्लादपाङ्गचुम्बन्यो निर्गन्तुकामा इव कर्णपूरमधुकरैः समं वश्रमुस्तरलास्तारकाः।

10 कादम्बरी तु सविश्रमकृतप्रणामा महाश्वेतया सह पर्यङ्के निषसाद । ससंश्रमं परिजनोपनीतायां च रायनाशिरोमागनिवेशितायां धवळांशुकप्रच्छदपटायां हेमपादाङ्कितायां पीठिकायां चन्द्रापीडः समुपाविशत । महाश्वेतानुरोधेन च विदितकादम्बरीचित्तामिप्रायाः
संवृतमुखन्यस्तहस्तद्त्तशब्दिनवारणसंज्ञाः प्रतिहार्यो वेणुरवान्वीणा15 घोषान्गीतथ्वनीन्मागधीजयशब्दांश्च सर्वतो निवारयांचकुः । त्वरितपरिजनोपनीतेन च सिळेलेन कादम्बरी स्वयमुख्याय महाश्वेतायाश्चरणौ प्रक्षाल्योत्तरीयांशुकेनापमृज्य पुनः पर्यङ्कमारुरोह । चन्द्रापीडस्यापि कादम्बर्याः सखी रूपानुरूपा जीवितनिर्विशेषा सर्वविश्वमम्भूमिमंदलेखेति नाम्ना वळादिनच्छतोपि प्रक्षाळितवती चरणौ ।
20 महाश्वेता तु कर्णाभरणप्रभाविष्णंसदेशे सप्रेम पाणिना स्युशन्ती मधुकरभरपर्यस्तं च कर्णावतंसमुिश्वपन्ती चामरपवनिवृद्धितपर्यस्तां चाळकविहरीमनुष्वजमाना कादम्बरीमनामयं पप्रच्छ । सा तु सखीप्रेम्णा गृहनिवासेन कृतापराधेवानामयेनैव ळज्ञमाना कृष्ट्यादिव

कुशलमाचचक्षे । समुपजातशोकापि च तस्मिन्काले महाश्वेतामु-<u>मुहुर्मुहु</u>रपाङ्गविक्षेपप्रचिलततरलतरतारसारोद्**रं** खनिरीक्षणतत्परापि चक्षुर्मण्डलितचापेन भगवता कुसुमधन्वना बलान्नीयमानं चन्द्रापी-डपीडनायेव न शशाक निवारियतुम् । तेनैव क्षणेन तेनासन्नसखीक-पोळसंक्रान्तेनेष्यी रोमाञ्चभिद्यमानकुचतटनश्यत्प्रतिविम्बेन विरह- 5 व्यथां स्वेदार्द्रवक्षःस्थलघटितशालभिकाप्रतिमेन सपत्नीरोषं निमि-षता दौर्भाग्यशोकमानन्दजलितोहितेनान्धतादुःखमभजत सा । मुहू-र्तापगमे च ताम्बूळदानोद्यतां महाश्वेता तामभाषत । सखि काद-म्बरि संप्रतिपन्नमेव सर्वाभिरस्माभिरयमभिनवागतश्चन्द्रापीड आरा. धनीयः । तद्स्मै तावद्दीयताम् । इत्युक्ता च किंचिद्विवर्तितावनमि- 10 तमुखी शनैरव्यक्तमिव प्रियसखि छजेहमनुपजातपरिचया प्राग-ल्भ्येनानेन गृहाण त्वमेवास्मै प्रयच्छेत्युवाच सा ताम् । पुनःपुनर-भिधीयमाना च तया कथमपि वान्येव चिराहानाभिमुखं मनश्चके। महाश्वेतामुखादनाकृष्टदृष्टिरेव वेपमानाङ्गयष्टिराकुलितलोचना स्थूलं स्थूलं निश्वसती निजशरप्रहारमूर्छिता मन्मथेन स्निपितेव स्वेद्जल-15 विसरै: स्वेदजलविसरनिमज्जनभयेन च हस्तावलम्बनमिव याचमा-ना साध्वसपरवशा पतामीति लगितुमिव कृतप्रयत्ना प्रसारयामास ताम्बूलगर्भे हस्तपह्नवम् । चन्द्रापीडस्तु जयकुञ्जरकुम्भस्थलास्फा-छनसंक्रान्तसिन्दूरिमव स्वभावपाटछं धतुर्गुणाकर्षणकृतकिणइयामछं कचप्रहाकृष्टिरुदितारिलक्ष्मीलोचनपरामशेलमाञ्जनबिन्दुमिव विसर्प- 20 न्नखिकरणतयातिर्भसेन प्रधाविताभिरिव विवर्धिताभिरिव प्रहसि-तामिरिवाङ्कुळीभिरुपेतं स्पर्शळोभाच तत्काळकृतसंनिवेशाः सरागाः पञ्चापीन्द्रियवृत्तीरपरा इवाङ्कुळीरुद्वहन्तं प्रसारितवान्पाणिम् । तत्र च

सा तत्कालसुलभविलासद्र्शनकुतूह् लिभिरिव कुतोप्यागल सर्वरसै-रिषष्टिता तेनानिवद्धलक्ष्यस्न्यप्रसारितेन चन्द्रापीडह्स्तान्वेषणायेव पुर:प्रवर्तितनखांशुनिवहेन वेपशुचलितवलयावलीवाचालेन संभाषण-मित्र कुर्वता हस्तेन स्वेद्सलिलपातपूर्वकं गृह्यतामयं मन्मथेन दत्तो इस्तजन इलात्मानिमव प्रतिप्राह्यन्त्यद्य प्रमृति भवतो हस्ते वर्तत इति जीवितमिव स्थापयन्ती ताम्बूलमदात् । आकर्षन्ती च कर्-किसलयं भुजलतानुसारेण स्पर्शतृष्णागतमनङ्गराभिन्नमध्यं हृदय-मित्र पतितमिप रत्नवलयं नाज्ञासीत् । गृहीत्वा चापरं ताम्बूलं म-हाश्वेतायै प्रायन्त्यत् ।

10 अथ सहसैव त्वरितगितिश्चिवर्णरागिमन्द्रायुधिमव कुण्डलीकृतं कण्ठेन वहता विद्वमाङ्कुरानुकारिच चुपुटेन मरकतग्नुतिपक्षितिना मन्थरगतेन शुकेनानुबध्यमाना कुमुद्देकसरिअरतया चरणयुगलस्य चम्पककिलकाकारतया च मुखस्य कुवल्यदलनीलतया च पक्षगुतीनां कुमुम्मयीवागल सारिका सक्रोधमवादीत् । मर्नुदारिके का15 दम्बरि कस्मान्न निवारयस्येनमलीकमुमगाभिमानिनमितदुर्विनीतं मामनुबन्नन्तं विहङ्गापसदम् । यदि मामनेन परिभूयमानामुपेक्षसे ततोहं नियतमात्मानमुत्सुजामि । सत्यं शपामि ते पादपङ्कजस्पर्शेन । इलेवमिमिहिता च तया कादम्बरी स्मितमकरोत् । अविदितद्व-चान्ता नु महाश्वेता किमियं वदतीति मदलेखां पप्रच्छ । सा चाकथ20 यत् । एषा मर्नुदुहितुः सत्ती कादम्बर्याः कालिन्दीति नाम्ना सारिका । इयमस्य च परिहासनामः शुकस्य मर्नुदारिकयैव पाणित्रह-णपूर्वकं जायापदं ग्राहिता । अद्य चायमनया प्रत्युषसि कादम्बर्या-स्ताम्बूलकरङ्कवाहिनीमिमां तमालिकामेकाकिनीं किमिप पाठयन्दृष्टो

यतस्ततः प्रभृति संजातेष्यी कोपपराङ्मुखी नैनमुपसपीत नालपति न स्प्रशति न विलोकयति सर्वाभिरस्माभिः प्रसाद्यमानापि न प्रसीद-तीति । एतदाकर्ण्य स्फटस्फरितकपोलोदरश्चन्द्रापीडो मन्दं मन्दं विहस्यात्रवीत् । अस्त्येषा कथा श्रृयत एवैतद्वाजकुळे कर्णपरंपरया परिजनोप्येवमामन्त्रयते बहिरपि जनाः कथयन्त्येवं दिगन्तरेष्व- 5 प्ययमालापो वर्तत एवास्माभिरप्येतदाकाणितमेव यथा किल देव्याः कादम्बर्यास्ताम्बळवाहिनीं तमाळिकां कामयमानः परिहासनामा शको मदनपरवशो गतान्यपि दिनानि न वेत्तीति । यदयमास्तां तावद्वामाचारः परिवक्तिनजकलत्रो निस्त्रपोनया सह । देव्यास्त का-दम्बर्या कथमेतद्यक्तं यन्न निवारयतीमां चपलां दृष्टदासीम् । अथवा 10 देव्यापि कथितैव निःस्नेहता प्रथममेव वराकीमिमां कालिन्दीमीह-शाय दुर्विनीताय विहंगाय प्रयच्छन्या । किमिदानीमियं करोतु । यदेतत्सापत्न्यकरणं नारीणां प्रधानं कोपकारणमप्रणीर्विरागहेतुः परं परिभवस्थानम् । इयमेव केवलमतिधीरा यदनयानेन दौर्भाग्यगरिम्णा जातवैराग्यया विषं वा नास्वादितमनलो वा नासादितोनशनं वा 15 नाङ्गीकृतम् । न ह्येवंविधमपरमस्ति योषितां लिधमः कारणम् । यदि चेयमीदृशेष्यपराधेनुनीयमानानेन प्रत्यासत्तिमेष्यति तदा धिगिमा-मलमनया दूरतो वर्जनीयेयमभिभवनिरस्या । क एनां पुनरालापयि-ष्यति को वावछोकियिष्यति को वास्या नाम प्रहीष्यति । इत्येवमिन-हितवति तस्मिन्सर्वास्ताः सह काद्मवर्या क्रीडालापभाविता जहसूर- 20 ङ्गनाः । परिहासस्तु तस्य नर्मभाषितमाकर्ण्य जगाद । धूर्त राजपुत्र निपणेयं न त्वयान्येन वा लोलापि प्रतारियतुं शक्यते । एषापि बुध्यत एवैतावतीर्वक्रोक्तीः । इयमपि जानात्येव परिहासजल्पितानि । अस्या

अपि राजकुळसंपर्कचतुरा मितः । विरम्यताम् । अभूमिरेषा भुजङ्ग-भिद्गभाषितानाम् । इयमेव हि वेत्ति मश्बुभाषिणी कालंच का-रणंच प्रमाणंच विषयंच प्रस्तावंच कोपप्रसादयोरिति ।

अत्रान्तरे चागल कञ्चुकी महाश्वेतामवोचत् । आयुष्मति देवश्चि-5 त्ररथो देवी च मदिरा त्वां द्रष्टुमाह्वयते । इत्येवमभिहिता, च गन्तु-कामा सखि चन्द्रापीडः कास्तामिति काद्म्बरीमपृच्छत् । असौ तु ननु पर्याप्तमेवानेकस्त्रीहृद्यसहस्रावस्थानमनेनेति मनसा विहस्य प्रकाशमवद्त् । सिख महाश्वेते किं त्वमेवमभिद्धासि । द्शेनादारभ्य शरीरस्याप्ययमेव प्रमुः किमुत भवनस्य विभवस्य परिजनस्य वा। 10 यत्रास्मै रोचते प्रियसखीहृद्याय वा तत्रायमास्तामिति तच्छूत्वा महाश्वेता तद्त्रीव त्वत्प्रासादसमीपवर्तिनि प्रमद्वने क्रीडापर्वतकमणि-वेदमन्यास्तामित्याभिधाय गन्धर्वराजं द्रष्टुं ययौ । चन्द्रापीडो-पि तयैव सह निर्गत्य विनोदार्थ वीणावादिनीभिश्च वेणुवाद्यनिपुणाभिश्च गीतकलाकुशलाभिश्च दुरोद्रकीडारागिणीभिश्चाष्टापद्परिचयचतुरा-15 भिश्र चित्रकर्मकृतश्रमाभिश्र सुभाषितपाठिकाभिश्र काद्म्वरीसमादि-ष्टप्रतीहारीप्रेषिताभिः कन्याभिरनुगन्यमानः पूर्वदृष्टेन केयूरकेणोप-दिश्यमानमार्गः क्रीडापर्वतमणिमन्दिरमगात् । गते च तस्मिन्गन्ध-र्वराजपुत्री विसर्ज्य सकलं सस्रीजनं परिजनं च परिमितपरिचारि-काभिरनुगम्यमाना प्रासादमारुरोह । तत्र च शयनीये निपत्य दूर-20 स्थिताभिर्विनयनिभृताभिः परिचारिकाभिर्विनोद्यमाना कुतोपि प्रला-गतचेतना चैकाकिनी तस्मिन्काले चपले किमिद्मारव्धमिति निगृही-तेव ळज्जया गन्धर्वराजपुत्रि कथमेतद्युक्तमित्युपालब्धेव विनयेनाय-मसावन्युत्पन्नो बालभावः क गत इत्युपहासितेव मुग्धतया स्वैरिणि मा कुरु यथेष्टमेकाकिन्यविनयमिलामित्रितेव कुमारमावेन भीर नायं कुलकन्यकानां क्रम इति गर्हितेव महत्त्वेन दुर्विनीते रक्षावि-नयमिति तर्जितेवाचारेण मृढे मदनेन लघुतां नीतासीत्यनुशासितेवाभि-जालेन कुतस्तवेयं तरलहृद्यतेति धिकृतेव धैर्येण स्वच्छन्दचारिण्य-प्रमाणीकृताहं त्वयेति निन्दितेव कुलस्थिता अतिगुर्वी लजामुवाह । 5

समचिन्तयचैवम् । अगणितसर्वशङ्कया तरलहृदयतां दर्शयन्याद्य मया किं कृतमिदं मोहान्धया हताशया । तथा हि । अदृष्टपूर्वी-यमिति साहसिकया मया न शङ्कितम्। छघुहृदयां मां छोकः कल-यिष्यतीति निर्हीकया नाकिलतम् । कास्य चित्तवृत्तिरिति मृढया न परीक्षितम् । दर्शनानुकूलाहमस्य नेति वा तरलया न कृतो विचार- 10 कमः । प्रत्याख्यानवैलक्ष्यान्न भीतम् । गुरुजनान्न त्रस्तम् । लोकाष-वादान्नोद्विमम् । तथा च । महाश्वेता दुःखितेति निर्दाक्षिण्यया नापे-क्षितम्। आसन्नवर्तिसखीजनोप्युपलक्षयतीति मन्दया न लक्षितम्। पार्श्वस्थितः परिजनः पर्यातीति नष्टचेतनया न दष्टम्। स्थूळबु-द्धयोपि तादृशीं विनयच्युतिं विभावयेयुः किमुतानुभूतमद्नवृत्तान्ता 15 महाश्वेता सकलकलाकुशलाः सख्यो वा राजकुलसंचारचतुरो वा नित्यमिङ्गितज्ञः परिजनः । ईदृशेष्वंतिनिपुणतरदृष्टयोन्तःपुरदास्यः । सर्वथा हतास्मि मन्दपुण्या। मरणं मेद्य श्रेयो न छज्जाकरं जीवि-तम् । श्रुत्वैतं वृत्तान्तं किं वक्ष्यसम्बा तातो वा गन्धर्वछोको वा । किं करोमि । कोत्र प्रतीकारः । केनोपायेन स्वलितमिदं प्रच्छाद्या- 20 मि । कस्य वा चापलमिद्मेतेषां दुर्विनीतानामिन्द्रियाणां कथयामि । क वानेन दग्धहृदयेन गृहीता गच्छामि । तथा महाश्वेताव्यतिकरेण प्रतिज्ञा कृता । तथा प्रियसखीनां पुरो मन्त्रितम् । तथा च केयूरकस्य

हस्ते संदिष्टम् । न खलु जानामि मन्दभागिनी शठविधिना वोत्सन्नम-न्मथेन वा पर्वकृतापुण्यसंचयेन वा मृत्युहतकेन वान्येन वा केनाप्य-यमानीतो मम विप्रलम्भकश्चन्द्रापीडः । कोपि वा न कदाचिद्दृष्टो नानुभूतो न च श्रुतो न चिन्तितो नोत्प्रेक्षितो मां विडम्वयिनुमुपागतो 5 यस्य दर्शनमात्रेणैव संयम्य दत्तेवेन्द्रियैः शरपञ्जरे निक्षिप्य सम-र्पितेव मन्मथेन दासीकृत्योपनीतेवानुरागेण गृहीतगुणपणेन विक्रीतेव हृद्येनोपकरणीभूतास्मि । न मे कार्य तेन चपलेन । इति क्षण-मिव संकल्पमकरोत् । कृतसंकल्पा चान्तर्गतेन मिथ्याविनीते यदि मया न कुलमेष गच्छामीति हृदयोत्कम्पचिलतेन परिहासितेव 10 चन्द्रापीडेन तत्परियागसंकल्पसमकालप्रस्थितेन कण्ठलमेन पृष्टेव जीवितेनाविशेषज्ञे पुनर्पि प्रक्षालितलोचनया दृश्यतामसौ जनः प्रत्याख्यानयोग्यो न वेति तत्काळागतेनाभिहितेव बाष्पेणापनयामि सहास्रभिर्धेर्यावलेपमिति निर्भार्तसतेव मनोमुवा पुनरपि तथैव चन्द्रापीडाभिमुखहृद्या बभूव । तदेवमस्तमितप्रतिसमाधानवलास्त्रे-15 मावेशेनास्वतन्त्रीकृता परवशेवोत्थाय जाळवातायनेन तमेव क्रीडा-पर्वतमवलोकयन्त्यतिष्ठत । तत्रस्था च सा तमानन्दजलव्यवधानो-द्विमेव स्मृत्या दद्शे न चक्षुषा । अङ्ग्रुलीगळितस्वेद्परामर्शभीतेव चिन्तया लिलेख न चित्रतृलिकया। रोमाञ्चतिरोधानशङ्कितेव हृद्येनालिलिङ्ग न वक्षसा । तत्संगमकालातिपातासहेव मनो गमाय 20 नियुक्तवती न परिजनम् ।

चन्द्रापीडोपि प्रविदय स्वच्छं कादम्बरीहृद्यमिव द्वितीयं मणि-गृहं शिळातळास्तीणीयामुभयत उपर्युपरिनिवेशितबहूपधानायां क्रुथायां निपत्य केयूरकेणोत्सक्ते गृहीतचरणयुगळस्ताभिर्यथादिष्टेषु भूमि- भागेषूपविष्टाभिः कन्यकाभिः परिवृतो दोलायमानेन चेतसा चिन्तां विवेश । किं ताबदस्या गन्धर्वराजदुहितुः काद्मबर्याः सहसुव एते विळासा एवेटशाः सकळ्ळोकहृदयहारिणः । आहोस्विदनाराधितप्र-सन्नेन भगवता मकरकेतुना मिय नियुक्ताः । येन मां सास्रेण सरा-गेण कृणितत्रिभागेण हृद्यान्तः पतत्स्मरशरकुसुमरजोरूषितेनेव चक्षण 5 तिर्यग्विलोकयति । मद्विलोकिता च धवलेन स्मितालोकेन दुकुलेनेव ळजायात्मानमावृणोति । महज्जाविवर्तमानवद्ना च प्रतिविम्बप्रवे-शलोभेनेव कपोलदर्पणमर्पयति । मदवकाशदायिनो हृदयस्य प्रथमा-विनयलेखामिव कररहेण शयनाङ्के लिखति । मत्ताम्बूलवीटिकोप-नयनखेद्विधृतेन रक्तोत्पळश्रमश्रमद्भगरहृन्देन करतळेन खिन्नं मुख-10 मिव गृहीततमालपहुवेनेव वीजयति । पुनश्चाचिन्तयत् । प्रायेण मानुष्यकसुलभा लघुता मिथ्यासंकल्पसहस्रेरेवं मां विप्रलभते । छप्त-विवेको यौवनमदो मद्यति मद्नो वा । यतस्तिमिरोपहतेव यूनां दृष्टिरल्पमपि काळुष्यं महत्पश्यति । स्नेहळवोपि वारिणेव यौवनम-देन दूरं विस्तार्थते । स्वयमुत्पादितानेकचिन्ताशताकुळा कविमतिरिव 15 तरलता न किंचिन्नोत्प्रेक्षते । निपुणमन्मथगृहीता चित्रवर्तिकेव तरु-णचित्तवृत्तिर्न किंचिन्नाळिखति । संजातरूपामिमाना कुळटेवात्मसं-भावना न कचिन्नात्मानमर्पयति । स्वप्न इवाननुभूतमपि मनोरथो दर्शयति । इन्द्रजालपिच्छिकेवासंभाव्यमपि प्रत्याशा पुरः स्थापयति । भूयश्च चिन्तितवान् । किमनेन वृथैव मनसा खेदितेन । यदि सल- 20 मेवेयं धवलेक्षणा मय्येवंजातचित्तवृत्तिस्तदा न चिरात्स एवैनामप्रार्थ-तानुकूछो मन्मथः प्रकटीकरिष्यति । स एवास्य संशयस्य छेत्ता म-विष्यति । इत्यवधार्योत्थायोपविषय च ताभिः कन्यकाभिः सहाक्षेर्गेयैश्व

विपश्चीवाद्येश्च पाणिवकेश्च स्वरसंदेहिविवादेश्च सुभाषितगोष्ठीभिश्चान्येश्च तैस्तैराळापेः सुकुमारेः कळाविळासेः क्रीडल्लासांचके । सुहूर्ते
च स्थित्वा निर्गम्योपवनाळोकनकुतृह्ळक्षिप्तचित्तः क्रीडापर्वतकिशखरमाकरोह ।

5 काद्म्बरी तु तं दृष्ट्वा चिरयतीति महाश्वेतायाः किल वर्त्सा-वळोकयितुं विमुच्य तं गवाक्षमनङ्गक्षिप्तचित्ता सौधस्योपरितनं तळं कैळासञ्चित्रमिव गौर्याररोह । तत्र च विरलपरिजना सकलशशिमण्डलपाण्डुरेणातपत्रेण हेमदण्डेन निवार्थमाणातपा चतु-भिर्बाछन्यजनैश्च फेनशुचिभिरुद्ध्यमानैरुपवीज्यमाना शिरसि कुसु-10 मगन्यलुब्धेन भ्रमता भ्रमरकुलेन दिवापि नीलावगुण्ठनेनेव चन्द्रापी-डाभिसरणवेशाभ्यासं कुर्वती महुश्चामरशिखां समासन्य मुहुइछ-स्तदण्डमवलम्ब्य मृहस्तमालिकास्कन्धे करौ विन्यस्य मृहर्मदलेखां सखीं परिष्वज्य सहः परिजनान्तरितसकछदेहा नेत्रत्रिभागेणावछोक्य मुहुरावितत्रिवळीवळया परिवृत्य मुहु: प्रतीहारीवेत्रळताशिखरे कपोळं 15 निधाय मुहुर्निश्चलकरविधृतामधरपह्नवे वीटिकां विनिवेदय मुहु-रुद्गीर्णोत्पलप्रहारपलायमानपरिजनानुसरणद्त्तकतिपयपदा विहस्य तं विलोकयन्ती तेन च विलोक्यमाना महान्तमपि कालमतिकान्तं ना-ज्ञासीत । आरुह्य च प्रतीहार्या निवेदितमहाश्वेताप्रत्यागमना तस्माद-वततार । स्नानादिषु मन्दादरापि महाश्वेतानुरोधेन दिवसव्यापारम-20 करोत् । चन्द्रापीडोपि तस्माद्वतीर्य प्रथमविसर्जितेनैव काद्म्बरीप-रिजनेन निवर्तितस्त्रानविधिर्निरुपहतशिलाचिताभिमतदैवतः क्रीडापर्व-तक एव सर्वमाहारादिकमहःकर्म चके।

क्रमेण च कुताहारः क्रीडापर्वतकप्राग्भागभाजि मनोहारिणि हा-

रीतहरिते हरिणीरोमन्थफेनसीकरासारे सीरायुधहरूभयनिश्चलका-लिन्दीजलिविष तहणीचरणालक्तकशोणशोचिषि कुसुमरजःसि-कतिलतले लतामण्डपोपगृढे शिखण्डिताण्डवसंगीतगृहे मरकतिश-लातले समुपविष्टो दृष्टवान्सहसैवातिवहल्धाशा धवलेनालोकेन जलेनेव निर्वाप्यमाणं दिवसं मृणालवलयेनेव पीयमानमातपं श्लीरोदेनेव प्रा-5 व्यमानां महीं चन्दनरसवर्षेणेव सिच्यमानान्दिगन्तान्सुधयेव विलि-प्यमानमम्बरतलम् । आसीचास्य मनसि । किमु खल्ल भगवानौप-धिपतिरकाण्ड एव शीतांशुहितो भवेत् । उत यन्त्वविक्षेपविशीर्थ-माणपाण्डुरथारासहस्राणि धारागृहाणि मुक्तानि । आहोस्विदनि-लिवकीर्यमाणसीकरधवलितभुषनाम्बरसिन्धुर्धरातलमवतीर्णा।

कुत्ह्ञाबालोकानुसारप्रहितचक्षुरद्राक्षीदनस्पकन्यकाकदम्बपिशृतां श्रियमाणधवलातपत्रामुद्ध्यमानचामरद्वयां काद्मवरीप्रतीहार्या
वामपाणिना वेत्रलतार्गमेणार्द्रवस्त्रक्षकळावच्छत्रमुखं चन्दनानुलेपनसनाथं नालिकेरसमुद्रकमुद्रहन्त्या दक्षिणकरेण दत्तहस्तावलम्बां
केयूरकेण च निश्वासहार्ये निर्मोकश्चिचिनी धौते कल्पलतादुकूले दथता 15
निवेद्यमानमार्गा मालतीकुसुमदामाधिष्ठितकरत्तल्या च तमालिकयानुगम्यमानामागच्छन्तीं मदलेखां तस्याश्च समीपे तरिलकां
तया च सितांशुकोपच्छदे पटलके गृहीतं घवलताकारणमिव क्षीरोदस्य सहभुविमव चन्द्रमसो मृणालदण्डमिव नारायणनाभिपुण्डरीकस्य मन्दरक्षोमविक्षिप्तमिवामृतफेनिपण्डनिकरं वासुिकनिर्मोक- 20
मिव मन्थनश्रमोज्ञितं हासिमव श्रियः कुलगृहिवयोगगलितं मन्दरमथनविखण्डिताशेषशशिकलाखण्डसंचयामिव संहतं प्रतिमातारागणिमिव जलनिधिजलादुत्वृतं दिग्गजकरसीकरासारमिव पुष्तीभूतं

नक्षत्रमालाभरणमिव मदनद्विपस्य शरन्मेघशकलैरिव कल्पितं काद-म्बरीरूपवशीकृतमुनिजनहृद्यैरिव निर्मितं गुरुमिव सर्वरह्नानां यशो-राशिमिवैकत्र घटितं सर्वसागराणां प्रतिपक्षमिव चन्द्रमसो जीवितमिव ज्योत्स्नाया छक्ष्मीहृद्यमिव निछनीद्छगळज्ञछविन्दुविछासतरलम्-इ.काण्ठितमिव मृणालवलयधवलकरं शरच्छशिनमिव घनमुक्तांशुनि-वह्धवछितदिब्धुखं मन्दाकिनीप्रवाहमिव सुरयुवतिकुचपरिमछवाहिनं प्रभावर्षिणमतितारं हारम्। दृष्ट्वा चायमस्य चन्द्रापीडश्चन्द्रातपद्यु-तिमुषो धवलिम्नः कारणमिति मनसा निश्चित्य दूरादेव प्रत्युत्थाना-दिना समुचितेनोपचारक्रमेण मद्छेखामापतर्न्ती प्रतिजन्नाह । सा तु 10 तस्मिन्नेव मरकतप्रावणि मुहूर्तमुपविश्य स्वयमुत्थाय तेन चन्दना-क्ररागेणानुलिप्य ते च द्वे दुकूले परिधाप्य तैश्च मालतीकुसुमदाम-भिरारचितशेखरं कृत्वा तं हारमादाय चन्द्रापीडमुवाच । कुमार तवेयमपहस्तिताहंकारकान्ता पेशलता प्रीतिपरवशं जनं किमिव न कारयति । प्रश्रय एव ते ददात्यवकाशमेवंविधानाम् । अनया 15 चाक्रत्या कस्यासि न जीवितस्वामी । अनेन चाकारणाविष्कृतवात्स-ल्येन चरितेन कस्य न बन्धुत्वमध्यारोपयसि । एषा च ते प्रकृतिम-धुरा व्यवहृतिः कस्य न वयस्यतामुत्पादयति । कं वा न समाश्वास-यन्त्यमी स्वभावसुकुमारवृत्तयो भवहुणाः । त्वन्मूर्तिरेवात्रोपालम्भ-मईति या प्रथमदर्शन एव विश्रम्भमुपजनयति । इतरथा हि त्व-20 द्विषे सकल्रभुवनप्रथितमहिन्नि प्रयुज्यमानं सर्वमेवानुचितमिवा-भाति । तथा हि । संभाषणमप्यधःकरणमिवापतित । आदरोपि प्रभुताभिमानमिवानुमापयति । स्तुतिरप्यात्मोत्सेकमिव सूचयति । उपचारोपि चपळतामिव प्रकाशयति । प्रीतिरप्यनात्मज्ञतामिव ज्ञा-

पयति । विज्ञापनापि प्रागरूभ्यमिव ज्ञायते । सेवापि चापलमिव हरूयते । दानमपि परिभव इव भवति । अपि च स्वयंगृहीतहृद-याय किं दीयते । जीवितेश्वराय किं प्रतिपाद्यते । प्रथमक्रतागमन-महोपकारस्य का ते प्रत्युपिकया । दर्शनदत्तजीवितफलस्य सफल-मागमनं केन ते कियते । प्रणियतां चानेन व्यपदेशेन दर्शयति का- 5 दम्बरी न विभवम् । अप्रतिपाद्या हि परस्वता सज्जनविभवानाम् । आस्तां ताबद्विभवः । भवादृशस्य दास्यामप्यङ्गीकुर्वाणा नाकार्यका-रिणीति नियुज्यते । दत्त्वात्मानमपि विश्वता न भवति । जीवितम-ष्यपीयत्वा न पश्चात्तप्यते । प्रणयिजनप्रत्याख्यानपराङ्मुखी च दाक्षि-ण्यपरविती महत्ता सताम् । न च तादृशी भवित याचमानानां 10 यादशी ददतां छजा । यत्तु सत्यममुना न्यतिकरेण छतापराध-मिव त्वय्यात्मानमवगच्छाति काद्म्बरी तद्यममृतमथनसमुद्भतानां सर्वरत्नानामेकः शेष इति शेषनामा हारोमुनैव हेतुना बहुमतो भ-गवताम्भसां पत्या गृह्मुपगताय प्रचेतसे दत्तः पाश्चमृतापि गन्धर्व-राजाय गन्धर्वराजेनापि काद्म्बर्थे तयापि त्वद्वपुरस्यानुरूपमाभरण- 15 स्येति विभावयन्या नभस्थलमेवोचितं सुधासृतेर्धाम न धरेलवधा-र्यानुप्रेषितः । यद्यपि निजगुणगणाभरणभूषिताङ्गयष्टयो भवादृशाः क्वेशहेतुमितरजनबहुमतमाभरणभारमङ्गेषु नारोपयन्ति तथापि काद-म्बरीप्रीतिरत्र कारणम् । किं न कृतमुरसि शिलाशकलं कौस्तुभा-मिधानं छक्ष्म्याः सहजमिति बहुमानमाविष्कुर्वता भगवता शार्क्कपा- 20 णिना । न च नारायणोत्रभवन्तमतिरिच्यते । नापि कौस्तुभमणि-रणुनापि गुणलवेन शेषमतिशेते । न चापि काद्म्बरीमाकारानुक-तिकलयाप्यरपीयस्या लक्ष्मीरनुगन्तुमलम् । अतोईतीयिममं बहु-

मानं त्वतः । न चाभूमिरेषा प्रीतिप्रसरस्य । नियतं च भवता भग्नप्रण-या महाश्वेतामुपालम्भसहस्वैः खेद्यित्वा स्वात्मानमुत्स्रक्ष्यित । अत एव महाश्वेता तरिलकामपीमं हारमादाय त्वत्सकाशं प्रेषितवती । त-यापि कुमारस्य संदिष्टमेव । न खल्ल महाभागेन मनसापि कार्यः 5 काद्म्यर्थाः प्रथमप्रणयप्रसरभङ्गः । इत्युक्त्वा ताराचक्रभिव चामीक-राचलस्य तटे तं तस्य वक्षःस्थले ववन्ध ।

चन्द्रापीडस्त् विस्मयमानः प्रत्यवादीत् । मद्लेखे किमुच्यते । निपुणासि । जानासि प्राह्यितुम् । उत्तरावकाशमपहरन्या कृतं वचिस कौशलम् । अयि मुग्धे के वयमात्मनः । के वा 10 वयं प्रहणस्याप्रहणस्य वा । गता खल्वियमस्तं कथा । सौजन्य-शालिनीभिभवतीभिरुपकरणीकृतीयं जनो यथेष्टमिष्टेष्वनिष्टेषु वा व्यापारेषु विनियुज्यताम् । अतिदक्षिणायाः खलु देञ्याः कादम्बर्या निर्दाक्षिण्या गुणा न कंचिन्न दासीकुर्वन्ति । इत्युक्त्वा च काद्-म्बरीसंबद्धाभिरेव कथाभिः सुचिरं स्थित्वा विसर्जयांवभूव मद्छे-15 खाम् । अनतिदूरं गतायां च तस्यां क्रीडापर्वतकगतमुद्यगि-रिगतमिव चन्द्रमसं चन्द्नदुकूलहारधवलं चन्द्रापीडं द्रष्टुमुत्सारि-तवेत्रच्छल्चामरचिह्ना निषिद्धाशेषपरिजनानुगमना तमालिकाद्वितीया चित्ररथसता पुनरपि तदेव सौधशिखरमारुरोह । तत्रस्था च पुनस्तथैव विविधविद्यासतरंगितैर्विकारिविद्योकितैर्जहारास्य मनः । 20 तथा हि । मुहुर्नितम्बविम्बन्यस्तवामहस्तपछवा प्रावृतांग्रुकानुसारप्र-सारितदक्षिणकरा निश्चलतारका लिखितेव मुहुर्जुम्भिकारम्भद-त्तोत्तानकरतळतया तद्गोत्रस्खळनिभया निरुद्धवदनेव मुहुरंशुक-पञ्जवताडितनिश्वासामोदछुब्धमधुकरमुखरतया प्रस्तुताह्वानेव मु- हुरनिलगिलतां कुकसंश्रमिह्रगुणीकृतभुजयुगलप्राष्ट्रतपयोधरतया दृत्तालिङ्गनसंज्ञेव सुद्धः केशपाशाकृष्टकुसुमपूरिताञ्जलिसमाञ्चाणलीलया
कृतनसस्कारेव सुद्धुरुभयतर्जनीश्रमितमुक्ताप्रालम्बतया निवेदितहृद्दयोकिलिकोद्गमेव सुद्धुरुभयतर्जनीश्रमितमुक्ताप्रालम्बतया निवेदितहृद्दयोकिलिकोद्गमेव सुद्धुरुभराल्ललनिश्चात्रक्त्या कथितकुसु,
मागुधशरप्रहारवेदनेव सुद्धुर्गलितरसनानिगडनियमितचरणतया संय- 5
म्यापितेव मन्मयेन सुद्धुश्चलितोश्चिवृत्तशिथिलदुकूला क्षितितलदोलायमानांशुकैकदेशाच्छादितकुचा चिकतपरिवर्तनसुट्यित्तविल्वलिलांसस्रस्तचिकुरकलापसंकलनाकुलकरकमला कटाक्षश्चेपधवलीकृतकणोत्पलं
विलक्ष्यमाणस्मितसुधाधूलिश्रूसारितकपोलं साचीकृल वदनमनेकरसमङ्गिभङ्कुरं विलोकयन्ती तावदवतस्थे यावदुपसंहृतालोको लोहितो 10
दिवसो वभूत्र ।

अथ हृदयस्थितकमिलनीरागेणेव रज्यमाने राजीवजावितेश्वरे सकळळोकचक्रवाळचक्रवर्तिन भगवित पूष्णि क्रमेण च दिनप्र-रिलम्बनरोपरक्ताभिः कामिनीदृष्टिभिरिव संक्रमितशोणिन्नि ज्योन्नि संहृतशोचिषि जाते जरठहारीतहरितवाजिनि रविविरह्मीलि-15 तसरोजसंहृतिशु हरितायमानेशु कमळवनेषु श्वेतायमानेशु कुमुद्ख-ण्डेषु छोहितायमानेशु दिङ्मुखेषु नीळायमाने शर्वरीमुखे शनैः शनैश्च पुनिद्नश्रीसमागमाशाभिरिवानुरागिणीभिः सहैव दीधितिमिरदर्शनता-मुपगते भगवित गभस्तिमाळिनि तत्काळिविज्ञम्भितेन काद्म्ब-रिहृद्यरागरससागरेणेवापूरिते संध्यारागेण जीवळोके कुमुमाथुधा- 20 नळद्श्चमानचक्रवाकहृद्यसहस्रश्रम इव जनितमानिनीनयनवारिणि विस्तीर्थमाणे तरुणतमाळित्विषि तिमिरे दिक्करिकराकीणसीकरा-सार इव श्वेतायमानतारागणे गगने जातायां चादर्शनक्ष्मायां बेळा-

यां सौधशिखराद्वततार काद्म्बरी । क्रीडापर्वतकनितम्बाच चन्दा-पीड: । ततोचिरादिव गृहीतपादः प्रसाद्यमान इव कुमुदिनीभिः क-लुषमुखीः कुपिता इव प्रसादयन्नाज्ञाः प्रबोधाशङ्करेव परिहरन्सुप्ताः कमिलनीर्छाञ्छनच्छलेन निशामिव हृदयेन समुद्रहत्रोहिणीचरणता-5 इन्छम्मलक्तकरसमिवोदयरागं द्धानस्तिमिर्नीलाम्बरां दिवमिभ-सारिकामिवोपसर्पन्नतिवङ्गभतया विकिरन्निव सौभाग्यमुद्गाद्भग-वानीक्षणोत्सवः सुधासूतिः । उच्छित्रते च कुसुमायुधाधिराज्यैकातपन्ने कुमुद्निविध्वरे विभावरीविछासदन्तपत्ते श्वेतभानौ धवछितदिशि दन्तादिवोत्कीर्णे भुवने चन्द्रापीडश्चन्द्रातपनिरन्तरतयैव कुमुद-10 मच्या इव गृहकुमुदिन्याः कल्लोलधौतसुधाधवलसोपाने तनुतरंगताल-वृन्तवातवाहिनि सुप्तहंसमिथुने विरहवाचालचक्रवाकयुगले तीरे कु-मुद्दलावलीभिः पर्यन्तलिखितपत्तलतादन्तुरमवदातसिन्धुवारदामोप-हारं हरिचन्दनरसै: प्रक्षालितं काद्म्बरीपरिजनोपदिष्टं मुक्ताशिलापट्टं चन्द्रशीतलमधिशिष्ये । तत्रस्थस्य चास्यागलाकथयःकेय्रको देवी का-15 दम्बरी देवं द्रष्ट्रमागतेति।

अथ चन्द्रापीडः ससंभ्रममुत्थायागच्छन्तीमल्पसस्रीजनपरिवृ-तामपनीताशेषराजचिह्नामितरामिवैकावछीमात्रामरणामच्छाच्छेन च-न्द्रनरसेन धवछीक्ठततनुख्तामेककर्णावसक्तद्ग्तपत्त्रामिन्दुकळाक-छिकाकोमळं कर्णपूरीकृतं कुमुदद्छं द्धानां ज्योत्क्राशुचिनी क-20 ल्पद्रमदुक्छे विभ्रतीं तत्कालरमणीयेन वेषेण साक्षादिव चन्द्रोदय-देवतां मद्छेखया द्त्तहस्तावलम्बां काद्रम्बरीमपञ्चत् । आग-ल च प्रीतिपेशलतां द्शयन्ती प्राकृतेव परिजनोचिते भूतले समुपाविशत् । चन्द्रापीडोपि कुमाराध्यास्यतां शिलातल्मेवेलस- कृद्नुबध्यमानोपि मद्छेखया भूमिमेवाभजत । सर्वासु चासीनासु मुहूर्तमिव स्थित्वा वक्तुमुपचक्रमे चन्द्रापीडः । देवि दृष्टिपातमात्र-प्रीते दासजने संभाषणादिकस्यापि प्रसादस्य नास्त्यवकाशः। किम-तैतावतोतुत्रहस्य । न खलु चिन्तयन्नपि निपुणं तमात्मनो गुणलवमव-लोकयामि यस्यायमनुरूपोनुब्रहातिरेकः । अतिसरलता तवेयमपगता- 5 भिमानमधुरा च सुजनता यद्भिनवसेवकजनेप्येवमनुरुध्यते । प्रायेण मामुपचारहार्यमदक्षिणं देवी मन्यते । धन्यः खळु परिजनस्ते यस्यो-परि नियन्त्रणा स्यात् । आज्ञासंविभागकरणोचिते भृत्यजने क इवा-दरः । परोपकारोपकरणं शरीरम् । तृणळवळघु च जीवितम् । अपत्रपे त्वत्प्रतिपत्तिभिरुपायनीकर्तुमेवमागतायास्ते वयमेते शरीरमिद्मे- 10 तज्जीवितमेतानीन्द्रियाणि । एतेषामन्यतरदारोपय परिश्रहेण गरीय-स्त्वमिति । अथैवंवादिनोस्य वचनमाक्षिप्य मदछेखा सस्मितमवादीत् । कुमार भवत्वतियन्त्रणया। खिद्यते खलु सखी कादम्बरी। किमर्थ चैवमुच्यते । सर्वमिद्मन्तरेणापि वचनमनया परिगृहीतं किं पुनरमु-नोपचारफल्गुना वचसा संदेहदोलामारोप्यत इति । स्थित्वा च 15 कंचित्कालं कृतप्रस्तावा कथं राजा तारापीडः कथं देवी विलास-वती कथमार्यः शुक्रनासः कीदृशी चोज्जयिनी कियत्यध्विन सा च कीदरभारतं वर्षे रमणीयो वा मर्खेलोक इसरोषं पप्रच्छ। एवंवि-धाभिश्र कथाभिः सुचिरं स्थित्वोत्थाय कादम्बरी केयूरकं च-न्द्रापीडसमीपशायिनं समादिश्य परिजनं च शयनसौधशिखरमा- 20 रुरोह । तत्र च सितदुकूळवितानतळास्तीर्ण शयनीयमळंचकार । चन्द्रापीडोपि तस्मिन्नेव शिलातले निर्मिमानतामभिरूपतामतिगम्भी-रतां च कादम्बर्या निष्कारणवत्सलतां च महाश्वेतायाः सुजनतां च

मद्छेखाया महानुभावतां च परिजनस्यातिसमृद्धिं च गन्धर्वराजलो-कस्य रम्यतां च किंपुरुषदेशस्य मनसा भावयन्केयूरकेण संवाह्यमानच-रणः क्षणादिव क्षणदां क्षपितवान् ।

अथ क्रमेण कादम्बरीद्शेनप्रजागरखिन्नः स्वप्नमिव तालतमाल-5 ताळीकदळीकन्दळिनीं प्रविरलकहोलानिलशीतलां वेलावनराजिमव-ततार तारापतिः । अभ्यर्णविरहविधुरस्य च कामिनीजनस्य निध-सितैरिवोष्णैर्म्छानिमनीयत चन्द्रिका । चन्द्रापीडिविछोकनारूढमद्-नेव कुमुद्द्छोद्रनीतिनशा पङ्कजेषु निपपात छक्ष्मीः । क्षणदापगमे च स्मृत्वा कामिनीकर्णोत्पछप्रहाराणामुत्किण्ठतेष्विव क्षामतां ब्रजत्सु 10 पाण्डुतनुषु वासगृहप्रदीपेष्वनवरतशरक्षेपखिन्नानङ्गनिश्वासविश्रमेषु वहत्सु छताकुसुमपरिमछेषु प्रभातमातरिश्वसु मन्दरगिरिछतागृ-हगमनानि च भियेव भजन्तीष्वरुणोदयोपप्रविनीपु तारकासु क-मेण च समुद्रते चक्रवाकहृद्यनिवासलमानुरागमिवालोहितं मण्ड-लमुद्रहति सवितरि शिलातलादुत्थाय चन्द्रापीडः प्रक्षालितमुखक-कृतसंध्यानमस्कृतिर्गृहीतताम्बूछः केयूरक विलोकय देवी काद्म्बरी प्रबुद्धा न वा क वा तिष्ठतीत्यवोचत् । गतप्रतिनिवृत्तेन च तेन देव मन्दरप्रासादस्याधस्तादङ्गनसौधवेदिकायां महाश्वेतया स-हावतिष्ठत इत्यावेदिते गन्धवराजतनयामालोकयितमाजगाम । ददर्श च धवलभस्मललाटिकाभिरक्षमालिकापरिवर्तनप्रचलकरतलाभिः 20 ग्रुपतत्रतधारिणीभिर्धातुरागारुणाम्बराभिश्च परित्राजिकाभिः णतताळफळवल्कळळोहितवस्नाभिश्च रक्तपटत्रतवाहिनीभिः सितव-सननिविद्धनिवद्धस्तनपरिकराभिश्च श्वेतपटव्यञ्जनाभिर्जटाजिनमौञ्जी-वल्कछाषाढधारिणीभिर्वाणिचिह्नाभिस्तापसीभिः साक्षादिव मन्तदेव-

ताभिः पठन्तीभिभगवतस्वयम्बकस्यास्विकायाः कार्तिकेयस्य विष्टर-श्रवसो जिनस्यार्थविलोकितेश्वरस्याईतो विरिश्वस्य पुण्याः स्तुतीरु-पास्यमानामन्तःपुराभ्यार्हताश्च सादरं नमस्कारैराभाषणैरभ्युत्थानैरा-सन्नवेत्रासनदानैश्च द्रीनागतगन्धर्वराजवान्यववृद्धाः संमानयन्तीं महाश्वेतां प्रष्ठतश्च समुपविष्टेन किंनरमिथुनेन मधुकरमधुराभ्यां वं-5 शाभ्यां दत्ते ताने कलगिरा गायन्ला नारदद्वहित्रा पट्यमाने च स-र्वमङ्गलमहीयसि महाभारते दत्तावधानां पुरो धृते मणिदर्पणे ताम्बू-लरागबद्धकृष्णिकान्धकारिताभ्यन्तरं दशनज्योत्स्नासिक्तमुन्मृष्टमधू-च्छिष्टपट्टपाटलमधरं विलोकयन्तीं शैवलतृष्णया कर्णपूरशिरीषप्रेषि-तोत्तानविलोचनेन बद्धमण्डलं भ्रमता भवनकलहंसेन प्रभातशशिनेव 10 क्रियमाणगमनप्रणामप्रदक्षिणां काद्म्बरीं समुपसृत्य कृतनमस्कार-स्तस्यामेव सुधावेदिकायां विन्यस्तमासनं भेजे । स्थित्वा च कंचि-त्कालं महाश्वेताया वदनं विलोक्य स्फुरितकपोलोद्रं मन्दस्मितम-करोत्। असौ तु तावतैव विदितामिप्राया काद्म्बरीमश्रवीत्। सखि भवत्या गुणैश्चन्द्रापीडश्चन्द्रकान्त इव चन्द्रमयुखैरार्द्रीकृतो न शक्नोति 15 वक्तुम् । जिगमिषति खल्ज कुमारः । पृष्ठतो दुःखमविदितवृत्ता-न्तं राजचक्रमास्ते । अपि च युवयोर्दृरस्थितयोरपि स्थितेयमिदानीं कमिलनीकमलबान्धवयोरिव कुमुदिनीकुमुद्रनाथयोरिव प्रीतिरा प्रल-यात्। अतोभ्यनुजानातु भवतीति।

अथ कादम्बरी सखि स्वाधीनोयं सपरिजनो जनः कुमारस्य 20 स्व इवान्तरात्मा क इवात्रानुरोध इत्यभिधाय गन्धर्वकुमारानाहूय प्रापयतं कुमारं स्वां भूमिमिलादिदेश । चन्द्रापीडोप्युत्थाय प्रणम्य प्रथमं महाश्वेतां ततः कादम्बरीं तस्याक्ष प्रेमिक्किम्धेन चक्कुमा मनसा

च गृह्यमाणो देवि किं ब्रवीमि बहुभाषिणो न श्रद्दघाति छोक: स्मर्तव्योस्मि परिजनकथास्वित्यभिघाय कन्यकान्तःपुरान्निर्जगाम । कादम्बरीवर्जमशेषकन्यकाजनो गुणगौरवाक्रष्टः परवश इव तं ब्र-जन्तमा बहिस्तोरणादनुवब्राज । निवृत्ते च कन्यकाजने केयूरकेणो-5 पनीतं वाजिनमारुह्य गन्धर्वकुमारकैस्तैरतुगम्यमानो हेमकूटात्प्रवृत्तो गन्तुम् । गच्छतश्चास्य चित्ररथतनया न केवलमन्तर्बहिरपि सैव स-र्वाज्ञानिबन्धनमासीत् । तथा हि । तन्मयेन मानसेनासह्यविरहदुःखा-नुज्ञयल्प्रामित्र पृष्ठतः कृतमार्गगमननिरोघामित्र पुरस्ताद्वियोगाकुल-हृद्योत्कलिकावेशोत्क्षिप्तामिव नभसि सम्यगालोकथितुं वदनं विर-10 हातुरमानसामिवावस्थितामुरःस्थले तामेव ददर्श । क्रमेण च प्राप्य ् महाश्वेताश्रममच्छोदसरस्तीरे संनिविष्टमिन्द्रायुधसुरपुटानुसारेणैवाग-तमात्मस्कन्धावारमपदयत् । निवर्तिताशेषगन्धर्वकुमारश्च सानन्देन सकुतृह्छेन सविस्मयेन च स्कन्धावारवर्तिना जनेन प्रणम्यमानः स्व-भवनं विवेश । संमानिताशेषराजलोकश्च वैशम्पायनेन पत्त्रलेखया च 15 सहैवं महाश्वेतैवं कादम्बर्येवं मदलेखैवं तमालिकैवं केयुरक इत्यन-यैव कथया प्रायो दिवसमनैषीत् । कादम्बरीरूपदर्शनविद्विष्टेव नास्य पुरेव प्रीतिमकरोद्राजलक्ष्मीः । तामेव च धवलेक्षणामाबद्धरणरणकेन चेतसा चिन्तयतो जामत एव सा जगाम रात्रिः । अपरेशुश्च समुत्थिते भगवति रवावास्थानमण्डपगतस्तद्गतेनैव मनसा सहसैव प्रतीहारेण 20 सह प्रविशन्तं केयूरकं दद्शे । दूरादेव च क्षितितलस्पर्शिना मौलिना कृतपादपतनमेह्येहीत्युक्त्वा प्रथममपाङ्गविसर्पिणा चक्षुपा ततो हृद्येन ततो रोमोद्गमेन पश्चाद्भुजाभ्यां प्रधावितः प्रथितं तमालिलिङ्ग गाढम् । उपावेशयचैनमात्मनः समीप एव । पप्रच्छ च स्मितसुधाधवळीकु- ताक्षरं क्षरत्प्रीतिद्रवमयमिव वचनमादृतः । केयूरक कथय कुश-छिनी देवी ससखीजना सपरिजना काद्म्बरी भगवती महाश्वेता चेति । असौ तु तेन राजसूनोः प्रीतिप्रकर्षजन्मना स्मितेनैव स्निपत इवातुलिप्त इव सद्य एवापगताध्वखेदः प्रणम्यादततरमवोचत् । अदा कुश्लिनी यामेवं देवः पृच्छति । इत्यभिधायापनीयार्द्रवस्त्रकर्पटाव- 5 गुण्ठितं बिससूत्रसंयतमुखमाईचन्द्नपङ्कन्यस्तवालमृणालवलयमुद्रं न-लिनीपत्तपुटमद्र्शयत् । उद्घाट्य च तत्र काद्म्बरीप्रहितान्यभिज्ञाना-न्यदर्शयत् । तद्यथा मरकतहरिन्ति व्यपनीतत्विच चारुमखरीभाखि श्रीरीणि पूरीफळानि शुककामिनीकपोळपाण्डूनि ताम्यूळीदळानि हर-चन्द्रखण्डस्थूळशकळं च कर्पूरमतिबह्ळमृगमदामोद्मनोहरं च मळ- 10 यजविलेपनम् । अत्रवीच । चूडामणिचुम्बिना कोमलाङ्कुलिविवरवि-निर्गतलोहितांगुजालेनाअलिना देवमर्चयति देवी काद्म्बरी महाश्वेता च सकण्ठमहेण कुशलवचसा पर्यस्तशिखण्डमाणिक्यज्योत्स्नास्त्रपि-तळळाटेन च नमस्कारेण मद्छेखा क्षितितळघटितसीमन्तमकरिका-कोटिकोणेन सकलकन्यालोकश्च सचरणरजःस्पर्शेन च पादप्रणामेन 15 तमालिका। संदिष्टं च तव महाश्वेतया। धन्याः खळु ते येषां न गतोसि चथ्रुपोर्विषयम् । तथा नाम समक्षं भवतस्ते तुहिनशीतलाश्च-न्द्रमया इव गुणा विरहे विवस्वन्मया इव संवृत्ताः । स्पृह्यन्ति खळ जनाः कथमपि दैवोपपादितायामृतोत्पत्तिवासरायेवातीतदिव-साय । त्वया वियुक्तं विनिवृत्तमहोत्सवालसमिव वर्तते गन्धर्वराज-20 नगरम् । जानासि च मां कृतसकलपरित्यागाम् । तथाप्यकारणपक्षपा-तिनं भवन्तं द्रष्टुमिच्छत्यनिच्छन्त्या अपि मे वलादिव हृदयम् । अपि च बलवदस्वस्थशरीरा कादम्बरी। स्मरति च स्मेराननं स्मरकर्पं

लाम् । अतः पुनरागमनगौरवेणाईसीमां गुणवद्मिमानिनीं कर्तुम् । अदार्यज्ञादरो हि बहुमानमारोपयित । अवश्यं सोढव्या चेयमसम- हियजनपरिचयकदर्थना कुमारेण । अवस्युजनतेव जनयस्यनुचितं संदेशप्रागलभ्यम् । एष देवस्य शयनीये विस्मृतः शेषो हारः प्रहितः । इस्युत्तरीयपटान्तसंयतं स्क्ष्मसूत्रविवरितः हतैरंशुसंतानैः संसूच्यमानं विमुच्य चामरमाहिण्याः करे समिपतवान् ।

अथ चन्द्रापीडो महाश्वेताचरणाराधनतपःफलमिदं यदेवं परिज नेप्यनुस्मरणादिकं प्रसादभारमितमहान्तमारोपयित देवी कादम्यरी-त्युक्त्वा तत्सर्व शिरसि कृत्वा स्वयमेव जप्राह । तेन च काद्म्वर्याः 10 क्रपोळळावण्येनेव गळितेन स्मिताळोकेनेव रसतामुपनीतेन हृद्येनेव दूतेन गुणगणेनेव निस्पन्दितेन स्पर्शवता ह्वादिना सुरभिणा च विले-पनेन विलिप्य तमेव कण्ठे हारमकरोत् । आगृहीतताम्बूलश्च मुहूर्तादिवोत्थाय वामवाहुना स्कन्धदेशे समवलम्ब्य केयूरकमू-र्ध्वस्थित एव कृतयथाक्रियमाणसंमानमुदितं प्रधानराजलोकं विसुच्य 15 हानै: शनैर्गन्धमादनं करिणं द्रष्टुमयासीत् । तत्र च स्थित्वा क्षण-मिव तस्मै स्वयमेव निजनखांशुजालजटिलं समृणालमिव शष्पकव-लमवकीर्थ वल्लभतुरंगमन्दुराभिमुखः प्रतस्थे । गच्छंश्लोभयतः किं-चित्किंचिदिव तिर्यग्वितवदनः परिजनं विलोकयांवभूव । अथ चि-न्त्र्ज्ञैः प्रतीहारैः प्रतिषिद्धानुगमने निखिले समुत्सारिते परिजने केयू-20 रकद्वितीय एव मन्दुरां प्रविवेश । उत्सरणभयसंभ्रान्तलोचनेषु प्रण-म्यापसृतेषु मन्दुरापालेष्विन्द्रायुधस्य पृष्ठावगुण्ठनपटं किंचिदेकपा-र्श्वगळितं समीकुर्वश्रुत्सारयंश्र कूणितनेत्रत्रिभागस्य दृष्टिनिरोधिनीं कुङ्कमकपिलां केसरसटां खुरधारणीविन्यस्तचरणो लीलामन्दं मन्दु- रादारुदत्तदेहभरः सकुतूहलमुवाच । केयूरक कथय मन्निर्गमादारभ्य को वा बृत्तान्तो गन्धर्वराजकुछे केन वा व्यापारेण वासरमतिनीत-वती गन्धर्वराजपुत्री किं वाकरोन्महाश्वेता किमभाषत वा मदलेखा के वाभवन्नालापाः परिजनस्य भवतो वा को व्यापार आसीत्। आसीद्वा काचिदस्मदाश्रयिणी कथा । केयूरकस्तु सर्वमाचचक्षे । देव 5 श्रृयताम् । निर्गते लिय हृद्यसहस्रप्रयाणपटहकळकळिमव नूपुरच-क्रकाणितेन कन्यकान्तःपुरे कुर्वति देवी कादम्वरी सपरिजना सौध-शिखरमारुद्य तुरगधूलिरेखाधूसरं देवस्यैव गमनमार्गमालोकितवती । तिरोहितदर्शने च देवे मदलेखास्कन्धनिक्षिप्रमुखी प्रीत्या तं दिगन्तं दुग्धोद्धिववछै: स्नावयन्तीव दृष्टिपातै: सितातपत्रापदेशेन शशि- 10 नेवेर्ष्यया निवार्यमाणरविकरस्पर्शा सुचिरं तत्रैव स्थितवर्ता । तस्माच कथमपि सखेदमवतीर्य क्षणमिवास्थानमण्डपे स्थित्वो-त्थाय स्खलनभियेव निवेद्यमानोपहारकुसुमा शब्दायमानैर्भधुक-रैर्जलधाराधवलनसमयूखोन्मुसानामनुगलं गलद्भिवेलये: कण्ठब-न्धानिबोपपादयन्ती केकारबोद्धिया भवनशिखण्डिनां पदे पदे च 15 कुसुमधवलान्करेण गृहलतापह्नवान्मनसा च देवस्य गुणगणान-वलम्बमाना तमेव क्रीडापर्वतकमागतवती यत्र स्थितवान्देवः । त-मुपेल च देवेनात्र मरकतशिलामकरिकाप्रणालप्रस्रवणसिच्यमानह-रितलतामण्डपे शीकरिणि शिलातले स्थितमत्र गन्धोदकपरिमलली-नालिजालजटिलशिलाप्रदेशे स्नातमत्र कुसुमधूलिसिकतिले गिरिनदि- 20 कातटे भगवानर्चितः ग्रूलपाणिरत्र ह्रेपितशशधररोचिषि स्फाटि-कशिलातले भुक्तमत्र संक्रान्तचन्द्नरसलाञ्छने मुक्ताशैलशिलापट्टे सुप्तमिति परिजनेन पुनरुक्तं निवेद्यमानानि देवस्यैव स्थानचिह्नानि प-

इयन्ती श्र्पितवती दिवसम् । दिवसावसाने च कथमपि महाश्वेताप्र-यत्नादनिभमतमिप तस्मिन्नेव स्फिटिकमणिवेदमन्याहारमकरोत् । अ-स्तमुपाते च भगवित रवाबुदिते चन्द्रमित तन्नैव कंचित्काळं स्थित्वा चन्द्रकान्तमयीव चन्द्रोद्ये प्रत्यार्द्रीकृतततुश्चन्द्रविम्वप्रवेद्यमयेनेव करौ 5 कपोळयोः कृत्वा किमिप चिन्तयन्ती मुकुळितेश्चणा श्च्णमात्रं स्थि-त्वोत्थाय विमळनखनिपतितदाशिप्रतिमाभरगुरूणीव कृच्छ्रादुल्क्षिपन्ती ळीळामन्तरगमनपटूनि पदानि शय्यागृहमगात् । शयनिक्षिप्रगात्र-यष्टिश्च ततः प्रभृति प्रवळ्या शिरोवेदनया विचेष्टमाना दारुणेन च दाहरूपिणा व्वरेणाभिभूयमाना केनाप्याधिना मङ्गळप्रदीपैः कुमुदाक-10 रैश्चकवाकेश्च सार्धमिनिमीळितळोचना दुःखदुःखेन श्चणदामनैषीत् । ' खपसि च मामाहूय देवस्य वार्ताव्यतिकरोपळम्माय सोपाळम्ममा-दिष्टवती ।

चन्द्रापीडस्तदाकण्यं जिगिसेषुरश्वोश्व इति वदन्सवनात्रिर्ययौ । आरोपितपर्याणं च त्वरिततुरगपरिचारकोपनीतिमन्द्रायुध्मारुद्य प- । अवति यान्यतुरगारुद्धनेव केयुरकेणानुगम्यमानो हेमकूटं यथौ । आसाद्य च कादम्बरीभवनद्वारमवततार । अवतीर्य च द्वार-पालापिततुरङ्गः कादम्बरीप्रथमदर्शनकुतृहिल्न्या च पत्तलेखया चानुगम्यमानः प्रविद्य क देवी कादम्बरी तिष्ठतीति सम्मुखागतमन्यतमं २० वर्षधरमप्रक्षित् । कृतप्रणामेन च तेन देव मत्तमयूरस्य क्रीडापर्वत्तकस्याधस्तात्कमल्यनदीर्धिकातीरे विरचितं हिमगृहमध्यास्त इत्या-वेदिते केयुरकेणोपदिश्यमानवर्त्मा प्रमद्वनमध्येन गत्वा किंचिद्ध्यानं मरकतहरितानां कदलीदलानां प्रभया शष्टिकतरविकरणं हिताय-

मानं दिवसं दद्शे । तेषां च मध्ये निरन्तर्निलनीदळच्छन्नं हिमगु-हमपरयत् । तस्माच निष्पतन्तमार्द्रीशुकच्छलेनाच्छोद्जलेनेव संवीतं बाहुलताविधृतैर्मृणालवलयैराभरणकैरिव धवलितावयवमापाण्डुभि-श्रेकश्रवणाश्रयैस्ताडङ्कीकृतैः केतकीगर्भद्छैरपहसितद्न्तपस्नमालिखिन तचन्द्नळळाटिकानि मुखारविन्दानि बद्धसौभाग्यपट्टानीव द्धानं कृत- 5 चन्द्नबिन्दुविशेषकांश्च द्वापि स्पर्शलोभस्थितेन्दुप्रतिबिम्बानिव क-पोळानुद्रहन्तमपहृताशेषशिरीषसौभाग्याभिः शैवलमञ्जरीभिः कृतकर्ण-पूरं कर्पूरधूलिधूसरेषु मलयजरसलवलुलितेषु बकुलावलीवलयेषु स्त-नेषु न्यस्तनिश्निपस्तप्रावरणमनवरतचन्द्नचर्चाप्रणयनपाण्डुरैः सं-तापरोषमृदितचन्द्रकरैरिव करैः कल्पितमृणाळदण्डानि विसतन्तुम- 10 यानि चामराणि विभ्राणमुत्रालैश्च कमलैः कुमुदैः कुवलयैः कद्लीद्लैः कमलिनीपलारोः कुसुमस्तबकैश्चातपत्रीकृतैर्निवारितातपं जलदेवता-नामिव समूहं वरुणश्रियामिव समागमं शरदामिव समाजं सरसी-नामिव गोष्टीवन्धं शिशिरोपचारनिपुणं काद्मवर्याः शरीरपरिचारकं शरीरप्रायं परिजनमद्राक्षीत । 15

तेन च प्रणम्यमानः पाद्नखपतनभयादिव त्वरितापसृतेन दीयमानमार्गश्चन्द्वनपङ्कञ्चतवेदिकानां पुण्डरीककलिकाविदतवण्टिकानां
विकसितसिन्धुवारकुसुममञ्जरीचामराणां लिन्बतस्थूलमिक्छकामुकुलहाराणामाबद्धलबङ्गपत्कवचन्द्वनमालिकानां दोलायमानकुमुददामध्वजानां मृणालवेत्रहस्तामिर्गृहीतक्विरकुसुमाभरणाभिर्मेषुल्क्ष्मीप्रति- 20
कृतिभिरिव द्वारपालिकाभिरिषिष्ठितानां कदलीतोरणानां तलेन प्रविदय
सर्वतो निसृष्टदिष्टदेष्टवान्कचिदुभयतदिनस्वाततमालपह्ववक्रतवनलेखाः
कुमुद्धूलिवालुकापुलिनमालिनीश्चन्दनरसेन प्रवर्शमाना गृह्नदिकाः

कचित्रिचुलमञ्जरीरचितरक्तचामराणां जलाईवितानकानां तलेष ससिन्द्रकुट्टिभेष्वास्तीर्यमाणानि रक्तपङ्कजशयनानि कचिदेछारसे-न सिच्यमानानि स्पर्शानुमेयरम्यभित्तीनि स्फटिकभवनानि कचिच्छि-रीषपक्ष्मकृतशाद्वलानां मृणालधारागृहाणां शिखरमारोप्यमाणानां धा-5 राकद्म्बधूलिधूसराणां यन्त्रमयूरकाणां कद्म्बकानि कचित्सहकार-रसिसक्तेर्जन्वृपङ्वेराच्छाद्यमानाभ्यन्तराः पर्णशालाः किचित्कीडित-क्रत्रिमकरिकलभयृथकाकुलीक्रियमाणाः काञ्चनकमलिनिकाः कचि-द्गन्धोदककूपेषु वद्भकाञ्चनसुघापङ्ककामपीठेषु स्थूछविसछतादण्डध-टितारकाणि कृतककेतकद्वजलद्रोणिकानि कुवलयावलीरञ्जुभिर्ध-10 ध्यमानानि पत्त्रपुटघटीयन्त्रकाणि कचित्स्फटिकवलाकावलीवान्त-वारिधारा लिखितेन्द्रायुधाः संचार्यमाणा मायामेघमालाः क्विदु-पान्तरूढपाण्डुयवाङ्कृशसु तरत्तरूणमालतीकुङ्क्ष्वदन्तुरिततरंगासु ह-रिचन्दनद्रववापिकासु शिशिरीकियमाणा हारयष्टीः कचिन्मुक्ता-फलक्षोद्रचितालवालकाननवरतस्थूलजलबिन्दुदुर्दिनमुत्सृजतः यन्त-15 वृक्षकान्कचिद्विधुतपक्षनिक्षिप्तसीकरानीतनीहारा भ्रमन्तीर्थन्त्रमयीः पत्त्रज्ञुतिश्रेणीः कचिन्मधुकरिकक्किणीपक्किपटुतरवाध्यमानाः सुमदामदोला: कचिदुदरारूढिनिर्गतोन्नालनिलिनीच्छदच्छादितमुखान्प्र-वेइयमानाञ्छातकुम्भकुम्भान्कचिद्घटितकद्छीगर्भस्तम्भदण्डानि बध्य-मानानि चारुवंशाकृतीनि कुसुमस्तवकातपत्राणि कचित्करमृदित-20 कर्पूरपञ्चवरसेनाधिवास्यमानानि बिसतन्तुमयान्यंशुकानि कचिछ-वळीफळद्रवेणाद्रीकियमाणांस्तृणश्च्यकमञ्जरीकर्णपूरान्कचिद्म्मोजिनीद्-छव्यजनैर्वीज्यमानानुपलभाजनभाजः शीतौषधिरसानन्यांश्चैवंप्रकारा-कृतान्कियमा-ब्छिशिरोपचारोपकरणकल्पनाव्यापारान्परिजने**न**

णांश्च वीक्षमाणो हिमगृहकस्य मध्यभागं हृद्यमित्र हिमवतो जल-क्रीडागृहमिव प्रचेतसो जन्मभूमिमिव सर्वचन्द्रकलानां कुलगृहमिव सर्वचन्द्नवनदेवतानां प्रभविमव सर्वचन्द्रमणीनां निवासिमव सर्व-माधमासयामिनीनां संकेतसदनमिव सर्वप्रावृषां श्रीष्मोष्मापनोदोहेश-मिव सर्वेनिम्नगानां वडवानळसंतापापनोदननिवासमिव सर्वसागराणां 5 वैद्युतदहनदाहप्रतीकारस्थानमिव सर्वजलधराणामिन्दुविरहदु:सहदि-वसातिवाहनस्थानमिव कुमुदिनीनां हरहुताशननिर्वापणक्षेत्रमिव म-कर्ध्वजस्य दिनकरकरैरिप सर्वतो जलयन्त्रधारासहस्रसमुत्सारितै-रतिशीतस्पर्शभयनिवृत्तैरिव परिहृतमनिछैरपि कद्म्बकेसरोत्करवा-हिभि: कण्टिकतैरिवानुगतं कदछीवनैरिव पवनचिछतदछैर्जाङ्यज- 10 नितवेपशुभिरिव परिवारितमिलिभिरिप कुसुमामोदमद्मुखरैराबद्ध-दन्तवीणैरिव वाचाछितं छताभिरपि निरन्तरमधुकरपटछजटिलाभि-र्गृहीतनीलप्रावरणकाभिरिव विराजितमाससाद । ऋमेण च तत्रान्त-र्बिह्यातिबहलेन पिण्डहार्येणेवोपलिप्यमानोतिशीतलस्पर्शेनामन्यता-त्मनो मनश्चन्द्रमयं कुमुद्मयानीन्द्रियाणि ज्योत्स्नामयान्यङ्गानि 15 मृणालिकामयीं धियम् । अगणयच हारमयानकेकिरणांश्चन्दनमय-मातपं कर्पूरमयं पवनमुद्कमयं कालं तुषारमयं त्रिभुवनम् ।

एवंविधस्य च तस्यैकदेशे सखीकदम्बकपरिवृतामशेषसरित्परि-वारामिव भगवतीं गङ्गां हिमवतो गृहाचलगतां कुल्याश्रमिश्रमितेन कर्पृररसस्रोतसा कृतपरिवेषाया मृणालदण्डमण्डपिकायास्तले कुमु-20 मशयनमधिशयानां हाराङ्गदवलयरसनान् पुरैर्मृणालमर्थेनिगडैरिव सं-यतामीर्ष्यया मन्मथेन चन्दनधवले स्पृष्टामिव ललादे शशलान्छनेन बाष्यवारिवाहिनि चुम्बितामिव चक्षुषि वहणेन विधितनिश्वासमस्तति

दृष्टामिव मुखे मातरिश्वना संतापप्रतप्तेष्वध्यासितामिवाङ्गेषु पतङ्गेन कन्दर्पदाहदीपिते गृहीतामिव हृदये हुतभुजा स्वेदिनि परिष्वक्तामिव वपुषि जलेन दैवतैरिप विलुप्यमानसौभाग्यामिव सर्वशो हृदयेन सह प्रियतमसमीपमिवोपगतैरङ्गैरुपजनितदौर्वस्यामारयानचन्दनपाण्डुरं च **5 रोमाश्चमनवरतहारस्पर्शलमं मुक्ताफलकिरणपुश्चमिवोद्वहर्न्तीं स्वे**-दसीकरिणीं च कपोलपालीं पक्षपवनेन वीजयद्भिरनुकम्प्यमाना-श्रोत्रमपाङ्गनिर्गते-मिवावतंसमधुकरेरवतंसमधुकररवद**हनद्ग्धमि**व नाश्रुस्रोतसा सिश्वन्तीमतिप्रवृत्तस्य चाश्रुणो निर्वाहप्रणालिकामि-व कर्पूरकेतकीकलिकां कर्णे कलयन्तीमायतश्वासविधुतितरलितेन च 10 संतापभयपलायमानेन देहप्रभावितानेनेवांशुकेन विमुच्यमानकुचक-ल्ह्यामापतत्प्रचलचामरप्रतिविम्बं च कुचकल्ह्ययुगलं प्रियान्तिकग-मनौत्सुक्यकृतपक्षमिव करतछेन निरुन्धन्तीं मुहुर्मुहुर्भुजलतया तुषा-रशिलाशालभञ्जिकामालिङ्गन्तीं मुद्दुः कपोलफलकेन कर्पूरपुत्रिका-माश्रिष्यन्तीं मुहुश्चरणारविन्देन चन्दनपङ्कप्रतियातनामास्प्रशन्तीं स्त-15 नसंक्रान्तेनात्ममुखेनापि कुत्हृळिनेव परिवृत्य विलोक्यमानां कर्ण-प्रपङ्क्वेनापि स्वप्रतिबिम्बपङ्क्वशायिना सोत्कण्ठेनेव चुम्ब्यमानक-पोलफलकां हारैरपि मुक्तात्मभिर्मद्नप्रवशैरिव प्रसारितकरैरालि-क्लथमानां मणिद्र्पणमुरसि निहितं नोदितव्यमचेति जीवितस्पर्श-मयं शपथं शशिनमिव कारयन्तीं करिणीमिव संमुखागतप्रमद्वन-20 गन्धवारणप्रसारितकरां प्रस्थितामिवानभीष्टदक्षिणवातमृगागमनां म-द्नाभिषेकवेदिकामिव कमलावृतचन्द्नधवलपयोधरकलञावष्टव्धपा-र्श्वामाकाशकमितनीमित्र स्वच्छाम्बरतलदृदयमानमृणालकोमलोरुमू-ळां कुसुमचापळेखामिव मदनारोपितगुणकोटिकान्ततरां मधुमा- सदेवताभिव शिशिरहारिणीं मधुकरोभिव कुसुममार्गणाकुलां चन्द-नविलेपनामनङ्गरागिणीं च बालां मन्मथजननीं च मृणालिनीमभ्यर्थि-ततुषारस्पर्शो च कादम्बरीं व्यलोकयत्।

अथ सा यथाद्रीनमागलागल चन्द्रापीडागमनमावेद्यन्तं परि-जनमुत्तरलतारकेण चक्षुषा कथय किं सत्यमागतो दृष्टस्त्वया किय-5 त्यध्वनि कासाविति प्रतिसुखं निक्षिप्तेनानक्षरं पप्रच्छ । प्रवर्धमानधव-लिम्ना चक्षुषा दृष्ट्वा च संमुखमापतन्तं तं दूरादेव वरारोहा नवप्रहा करिणीवोरुस्तम्भविधृता विचेष्टमानाङ्गी कुसुमञ्चयनपरिमलोपगतैः परवशा मुखरैर्मधुकरकुळैरिवोत्थाप्यमाना संभ्रमच्युतोत्तरीयका हा-रिकरणानुरसि कर्तुमिच्छन्ती मणिकुट्टिमनिहितेन वामकरतलेन ह-10 स्तावलम्बनं निजप्रतिमामिव याचमाना स्वस्तकेशकलापसंयमनश्र-मितेन गळत्वेदसिळळेन दक्षिणकरेण समभ्युक्ष्येवात्मानमर्पयन्ती वितित्रिकताम्यित्रवलीतरंगितरोमराजितया निष्पीड्यमानेव सर्वरसा-ननङ्गेनान्तःप्रविष्टललाटिकाचन्द्नरसमिश्रमिव चक्षुषा क्षरन्ती शि-शिरमानन्दजलमानन्द्वारिबिन्दुवेणिकया चलितावतंसधूलिधूसरं प्रि- 15 यप्रतिमाप्रवेशलोभेनेव कपोलफलकं प्रक्षालयन्ती ललाटिकाचन्दन-भरेणेव किंचिद्धोमुखी तत्क्षणमपाङ्गभागपुश्जिततारकया तन्मुखल-प्रयेव दीर्घया दृष्ट्याकुष्यमाणा कुसुमशयनादुत्तस्थौ । चन्द्रापीडस्तु समुपसृत्य पूर्ववदेव तां महाश्वेताप्रणामपुरःसरं दक्षितविनयः प्रण-नाम । कृतप्रतिप्रणामायां च तस्यां पुनस्तस्मिन्नेव कुसुमशयने समु- 20 पविष्टायां प्रतीहार्या समुपनीतां जाम्बूनद्मयीमासन्दिकां रोचिष्णुर-स्नप्रत्युप्तपादां पादेनैवोत्सार्थ क्षितावेवोपाविशत् । अथ केयूरको देवि देवस्य चन्द्रापीडस्य प्रसाद्भूभिरेषा पत्त्रछेखा नाम ताम्बूछकरङ्क-

वाहिनीत्यभिधाय पत्रलेखामदर्शयत् । अथ कादम्बरी दृष्ट्वा तामहो मानुषीषु पक्षपातः प्रजापतेरिति चिन्तयांबभूव । कृतप्रणामां च तां सादरमेह्येदीत्यभिधायात्मनः समीपे सकुतृह्रलं परिजनेन दृश्यमानां पृष्ठतः समुपावेशयत् । दर्शनादेवोपारूढप्रीत्यतिशया च मुहुर्मुहुरेनां 5 सोपग्रहं करकिसल्लयेन पस्पर्श ।

चन्द्रापीडस्तु सपदि कृतसकलागमनोचितोपचारसद्वस्थां चित्र-रथतनयामालोक्याचिन्तयत् । अतिदुर्विदग्धं हि मे हृद्यमद्यापि न अह्धाति । भवतु पृच्छामि तावदेनां निपुणाळापेनेति । प्रकाशमत्रवीत् । देवि जानामि कामरतिं निमित्तीक्ठत्य प्रवृत्तोयमविचलसंतापतन्त्रो 10 व्याधिः । सुतनु सत्यं न तथा त्वामेष व्यथयति यथास्मान् । इच्छामि देहदानेनापि स्वस्थामत्रभवतीं कर्तुम् । उत्कम्पिनीमनुकम्पमानस्य कु-सुमेषुपीडया पतितामवेक्षमाणस्य पततीव मे हृदयम्। अनङ्गदे तनुभूते ते भुजलते । गाढसंतापतया च दृष्ट्या वहसि स्थलकमलिनीमिव रक्त-तामरसाम् । दु:खितायां च त्वयि परिजनेपि चानवरतऋताश्रुविन्दु-15 पातेन वर्तते मुक्ताभरणता । गृहाण स्वयंवरार्हाणि मङ्गलप्रसाधनानि । सकुसुमशिलीमुखा हि शोभते नवा लतेति। अथ कादम्बरी बालतया स्वभावमुग्धापि कन्द्रेपेणोपदिष्टयेव प्रज्ञया तमशेषमस्यान्यक्तन्याहा-रस्चितमर्थं मनसा जप्राह । मनोरथानां तु तावतीं भूमिमसंभावयन्ती शाळीनतां चावलम्बमाना तृष्णीमेवासीत् । केवलमुत्पादितान्यव्यप-20 देशा तत्क्षणं तमाननामोदमधुकरपटलान्धकारितं द्रष्टुमिव स्मिता-छोकमकरोत् । ततो मद्छेखा प्रखवादीत् । कुमार किं कथयामि । दारुणोयमकथनीयः खळु संतापः । अपि च कुमारभावोपेतायाः कि-मिवास्या यत्र संतापाय । तथा हि । मृणालिन्याः शिशिरिकसलयमपि हुताशनायते । ज्योत्क्राप्यातपायते । नतु किसल्यतालवृन्तवातैर्मनसि जायमानं किं न पश्यसि खेदम् । धीरत्वमेव प्राणसंघारणहेतुरस्या इति । कादम्बरी तु हृदयेन तमेव मदलेखालापमस्य प्रत्युत्तरीचकार । चन्द्रापीडोप्युभयथाघटमानार्थतया संदेहदोलारूढेनैव चेतसा महाखे-तया सह प्रीत्युपचयचतुराभिः कथाभिर्महान्तं कालं स्थित्वा तथैव महता क्र यक्षेत्र मोचिथत्वात्मानं स्कन्धावारगमनाय कादम्बरीभवनान्निर्ययौ ।

तिर्गतं च तुरंगममारुरक्षन्तं पश्चादागत्य केयूरकोभिहितवान् । देव मदछेखा विज्ञापयति । देवी कादम्बरी प्रथमदर्शनजनितप्रीतिः पत्नछेखां निवर्त्वमानामिच्छिति पश्चाद्यास्यतीति श्रुत्वा देवः प्रमाण-मिति । आकण्यं चन्द्रापीडः केयूरक धन्या स्पृहणीया च पत्नछेखा 10 यामेवमनुवन्नाति दुर्छभो देवीप्रसादः प्रवेद्यतामित्यभिधाय पुनः स्कन्धावारमेवाजगाम । प्रविश्वनेत्व पितुः समीपादागतमिज्ञाततर-माछेखहारकमद्राक्षीत् । धृततुरंगमश्च प्रीतिविस्कारितेन चश्चषा दूरादेवाप्रच्छत् । अङ्ग किचित्कुश्चले तातः सह सर्वेण परिजनेनाम्बा च सर्वान्तःपुरेरिति । अथासावुपसृत्य प्रणामानन्तरं देव यथाङ्गापयसीत्य-15 भिधाय छेखद्वितयमर्पयांवभूव । युवराजस्तु शिरसि कृत्वा स्वयमेव च तदुन्मुच्य क्रमशः पपाठ ।

स्वस्युज्जयिनीतः सकलराजन्यशिखण्डशेखरीकृतचरणारविन्दः परममाहेश्वरो महाराजाधिराजो देवस्तारापीडः सर्वसंपदामायतनं चन्द्रापीडसुद् चचारुचूडामणिमरीचिचकचुम्बिन्युत्तमाङ्गे चुम्बन्नन्द्य-20 ति । कुशलिन्यः प्रजाः । किंतु कियानपि कालो भवतो दृष्टस्य गतः । बलवदुत्कण्ठितं नो हृद्यम् । देवी च सहान्तःपुरैम्क्रीनिमुपनीता । अतो लेखवाचनविरतिरेव प्रयाणकालतां नेतन्येति । शुकनासप्रेषिते द्विती-

येप्यमुमेवार्थे लिखितमवाचयत् । अस्मिन्नेवावसरे समुपसृत्य वैश-म्पायनोपि लेखद्वितयमपरमात्मीयमस्माद्मिन्नार्थमेवाद्र्शयत् । अथ यथाज्ञापयति तात इत्युक्त्वा तथैव च तुरगाधिरूढः प्रयाणपटहम-वाद्यत् । समीपे स्थितं च महताश्वीयेन परिवृतं महाबलाधिकृतं वळाहकपुत्रं मेघनादनामानमादिदेश । भवता पत्रळेखया सहागन्त-व्यम् । नियतं च केयूरकस्तामादायैतावतीं भूमिमागमिष्यतीति तन्सु-खेन विज्ञाप्या प्रणम्य देवी काद्म्बरी । नन्वियं सा त्रिभुवननिन्द-नीया निरनुरोधा निष्परिचया दुर्प्रहा प्रकृतिर्मर्द्यानां येषामकाण्ड-विसंवादिन्यः प्रीतयो न गणयन्ति निष्कारणवत्सळताम् । एवं 10 गच्छता मयात्मनो नीतः स्नेहः कपटकूटजालिकतां प्रापिता भक्तिरली-ककाकुकरणकुरालतां पातितमुपचारमात्रमधुरं धूर्ततायामात्मार्पणं प्रकटितं वाब्धनसयोभिन्नार्थत्वम् । आस्तां तावदात्मा । अस्थानाहित-प्रसादा दिव्ययोग्या देव्यपि वक्तव्यतां नीता । जनयन्ति हि पश्चाद्वैल-क्ष्यमभूमिपातिता व्यर्थाः प्रसादामृतदृष्टयो महताम् । न खलु तथा 15 देवीं प्रति प्रबळळजातिभारमन्थरं मे हृद्यं यथा महाश्वेतां प्रति। नियतमेनामळीकाध्यारोपणवर्णितास्मद्रुणसंभारामस्थानपश्चपातिनीमस-कुदुपालप्स्यते देवी । तत्कि करोमि । गरीयसी गुरोराज्ञा प्रभवति देहमात्रकस्य । हृद्येन हेमकूटनिवासन्यसनिना लिखितं जन्मान्तर-सहस्रस्य दास्यपत्तं देव्याः । न दत्तमस्याटविकस्य गौल्मिकेनेव देवी-20 प्रसादेन गन्तुम् । सर्वथा गतोस्मि पितुरादेशादुज्जयिनीम् । प्रसंगतो जनकथाकार्तनेषु स्मर्तन्यः खलु चन्द्रापीडचण्डालः । मा चैवं मंस्थाः यथा जीवन्पुनर्देवीचरणारविन्दवन्दनानन्दमनतुभूय स्थास्यति चन्द्रा-पीड इति । महाश्वेतायाश्च सप्रदक्षिणं शिरसा पादौ वन्दनीयौ । मद- ळेखायाश्च कथनीयः प्रणामपूर्वमशिथिलः कण्ठप्रहः । गाढमालिङ्गनीया च तमालिका । अस्मद्रचनादशेषः प्रष्टव्यः कुशलं कादम्बरीपरिजनः । रचिताश्वालिना च भगवानामन्त्रणीयो हेमकूट इति ।

एवमाद्दिय तं सुहृदादिसाधनमक्केशयता शनैः शनैर्गन्तव्यामित्यक्त्वा वैशस्पायनं स्कन्धावारभरे न्ययुङ्क । स्वयमपि च तथारूढ 5 एव गमनहेलाहर्षहेषारवकस्पितकैलासेन खुरताण्डवखण्डितसुवा कान्तकुन्तलतावनवाहिना तरुणतुरगप्रायेणाश्वसैन्येनानुगन्यमानस्त-मेव लेखहारकं पर्याणलग्नमभिनवकादम्बरीवियोगञ्जन्येनापि हृद्ये-नोज्जयिनीमार्गे पुच्छन्प्रतस्थे । क्रमेण चातिप्रवृद्धप्रकाण्डपाद्पप्रायया मालिनीलतामण्डपैर्मण्डलिततरुखण्डया गजपतिपातितपादपपरिहारव- 10 क्रीकृतमार्गया जनजनिततृणपर्णकाष्ठकोटिकूटप्रकटितवीरपुरुषघात-स्थानया महापाद्पमूळोत्कीर्णकान्तारदुर्गया तृषितपथिकखण्डितद्छो-ि**झताम**ळकीफळनिकरया विकसितकरञ्जमञ्जरीरजोविच्छुरितत-टैस्तटतरुबद्धपटचरकर्पटघ्वजचिह्नैरिष्टकास्थितशुष्कपञ्चवविष्टरानुमितप-थिकविश्रामैर्विश्रान्तकार्पटिकप्रस्फोटितचरणधूलिधूसर्गकेसलयलाञ्छ- 15 तोपकण्ठैः पत्तसंकरासुरभोक्तताशिशिरपङ्किछविवणीस्वादुजछैर्वति-मन्थिमथितपर्णपुटतृणपूळीचिह्नातुमेयैर्जरत्कान्तारकूपैरसुळभसाळिळतया-निमलिषतोद्देशया मधुविन्दुस्यन्दिसिन्धुवारवनराजिरजोधूसरिततीरा-कुब्जकलताजालकैर्जटिलीकृतसैकताभिरध्वगोत्वातवालुका-कूपकोपलभ्यमानकलुषस्वल्पसालिलाभिः शुष्कगिरिनदिकाभिर्विष- 20 कुकुटकुळकौळेयकरटितानुमीयमानगुल्मगहनप्रा-मीकृतान्तरालया शून्यया दिवसमटच्या गत्वा परिणते रविविम्बे विम्बारुणातपविसरे वासरे निःशाखीकृतकदम्बशाल्मलीपलाशब-

हुछै: शिखरशेषैकपछवविडम्बितातपत्त्रेः पादपैरूर्ध्वस्थितप्ररोहस्थूछ-स्थाणुमूळप्रन्थिजटिलैश्च हरितालकपिलपक्कवेणुविटपिदलरचितवृत्ति-भिर्भुगभयकृततृणपुरुषकैर्विपाकपाण्डुभिः फल्जिनैः प्रियङ्कुप्रायैरटवीक्षे-त्रैर्विरलीकृतवनप्रदेशे चिरप्रकृढस्य रक्तचन्द्नतरोरूपरि बद्धं सरसपि-5 शितपिण्डनिभैरलक्तकैरभिनवशोणितारुणेन रक्तचन्दनरसेन जिह्वाळताळोहिनीभी रक्तपताकाभिः केशकलापकान्तिना च ऋष्ण-चामरावचूलेन प्रत्यप्रविशसितानां जीवानामिवावयवैरूपरचितदण्ड-मण्डनं परिणतवराटकघटितबुद्धुदार्धचन्द्रखण्डखचितं सुतमहिषरक्ष्-णावतीर्णीदेनकरावतारितशशिनेव विराजितशिखरं दोलायितशृङ्गस-10 क्लिलोहश्रृङ्खलावलम्बमानघर्घररवघोरघण्टया च घटितकेसरिसटारु-चिरचामरया काञ्चनत्रिग्रालिकया लिखितनभःस्थलमितस्ततः पथिक-पुरुषोपहारमार्गमिवालोकयन्तं महान्तं रक्तध्वजं दूरत एव ददर्श । तद्भिमुखश्च किंचिद्ध्वानं गत्वा केतकीसूचिखण्डपाण्ड्रेण वन-द्विरददन्तकपाटेन परिवृतां छोहतोरणेन च रक्तचामराछिपरिकरां ₁₅ कालायसद्र्पणमण्डलमालां शवरमुखमालामिव कपिलकेशभीषणां विञ्राणेन सनाथीकृतद्वारदेशामभिमुखप्रतिष्ठितेन च विनिहितरक्त-चन्दनहस्तकतया रुधिरारुणयमकरतलास्फालितेनेव शोणितलवलोभ-छोछिशवालिह्यमानलोहितलोचनेन लोहमहिषेणाध्यासिताञ्जनशिला-वेदिकां क्रचिद्रक्तोत्पछैः शवरनिपातितानां वनमहिषाणामिव छोचनैः 20 कचिदगस्तिकुट्अँटैः केसरिणामिय करजैः कचित्किशुककुसुमकु-ङ्कुछै: शार्दूछानामिव सरुधिरैर्नखरै: कृतपुण्यपुष्पप्रकरामन्यत्राङ्क-.. रितामिव कुटिलहरिणविषाणकोटिकूटैः पह्नवितामिव सरसजि-ह्वाछेदशतैः कुसुमितामिव रक्तनयनसहस्रैः फलितामिव मुण्ड-

मण्डलैरुपहारहिंसां द्शीयन्तीं शाखान्तरालनिरन्तरनिलीनरक्कु-कुटकुळैः श्वभयादकालदर्शितकुसुमस्तवकैरिय रक्ताशोकविटपैर्विभूषि-ताङ्गणां बलिरुधिरपानतृष्णया समागतैश्च वेतालैरिव तालैर्दीयमान-फल्रमुण्डोपहारां शङ्काज्वरकस्पितैरिव कदलिकावनैर्भयोत्कण्टिकतै-रिव श्रीफलतरुखण्डैस्नासोध्वेकेशैरिव खर्जूरवनैः समन्ताद्गहनीकृतां 5 विद्छितवनकरिकुम्भविगछितरक्तमुक्ताफछानि नवरुधिरारुणविछ-सिक्थलुब्धमुग्धकुकवाकुप्रस्तमुक्तानि विकिरद्भिरम्बिकापरिप्रहृदुर्छ-**छितैः क्रीडद्भिः केसरिकिशोरकैर**श्र्न्योद्देशां प्रभूतरुधिरदर्शनोद्भ्-तमूर्छापिततेनेव प्रतिबिम्बितेनास्तताम्रेण सवित्रा ताम्रतरीकृतैः क्षत-जजलप्रवाहै: पिच्छिलीकृताजिरामवलम्बमानदीपधूमरक्तांशुकेन श्र- 10 थितशिखिगलवलयावलिना पिष्टपिण्डपाण्डुरितघनघण्टामालभारिणा त्रापुषसिंहमुखमध्यस्थितस्थूललोह्कण्टकं दत्तद्न्तद्ण्डार्गलं गलत्पी-तनीललोहितद्र्पणस्फुरितबुद्धुद्मालं कपाटपट्टद्वयं द्धानेन गर्भगृहद्वा-रदेशेन दीप्यमानामन्तःपिण्डिकापीठपातिभिश्च सर्वपशुजीवितैरिव शरणसुपागतैरळक्तकपटैरविरहितचरणमूळां पतितक्रःणचामरप्रति- 15 विम्बानां च शिरदछेद्छम्रकेशजालकानामिव परशुपट्टिशप्रभृतीनां जीवविशसनशस्त्राणां प्रभाभिर्वद्भवहलान्धकारतया पातालनिवासि-नीमिनोपछक्ष्यमाणां रक्तचन्दनखचितस्फुरत्फलपहनकितैश्च वि-ल्वपन्तदामभिर्वालकमुण्डपालम्बैरिव कृतमण्डनां शोणितताम्रक-दम्बस्तबककृतार्चनैश्च पशूपहारपटहपटुरटितरसोल्लसितरोमाञ्चेरिवा- 20 क्षे: क्रूरतामुद्रहन्तीं चारुचामीकरपट्टपावृतेन च छछाटेन शबरसुन्द-रीरचितसिन्दूरतिलकविन्दुना दाडिमकुसुमकर्णपूरप्रभासेकलोहिता-यमानकपोलभित्तिना रुधिरताम्बूलारुणिताधरपुटेन भृकुटिकुटिलभ्रुणा

रक्तनयनेन मुखेन कुसुम्भपाटलितदुकूलकलितया च देहलतया म-हाकालाभिसारिकावेषविभ्रमं विभ्रतीं संपिण्डितनीलगुग्गुलुधूपधूमा-रुणोक्तताभिश्च प्रचलन्तीभिर्गर्भगृहदीपिकालताभिरङ्गलीभिरिव महिषा-सुरशोणितलवालोहिनीभिः स्कन्धपीठकण्डूयनचलितित्रिशूलदण्डकु-इ तापराधं वनमहिषमिव तर्जयन्तीं प्रलम्बकूर्चधरैरछागैरपि धृतव्रतै-रिव स्फुरद्धरपुटेराखुभिरपि जपपरैरिव कृष्णाजिनप्रादृताङ्गेः कुरङ्गे-रपि प्रतिशयितैरिव ज्वलितलोहितमूर्धरत्नरिमभिः कृष्णसपैरिप शि-रोधृतमणिदीपकैरिवाराध्यमानां सर्वतः कठोरवायसगणेन च रटता स्तुतिपरेणेव स्तूयमानां स्थूलस्थूलैः शिराजालकैर्गोधागोलिकाक्कक-10 लासकुळैरिव दग्धस्थाण्वाशङ्कया समारूढैर्गवाक्षितेनालक्ष्मीसमुत्खा-तल्रक्षणस्थानैरिव विस्फोटब्रणविन्दुभिः कल्माषितसकल्दारीरेण कर्णावतंससंस्थापितया च चृडया रुद्राक्षमाछिकामिव द्धानेनाम्बि-कुवादिदत्तासिद्धाञ्जनस्फु-कापादपतनश्यामललाटवर्धमानार्बुदेन टितैकलोचनतया त्रिकालिमतरलोचना अनदानाद्र अक्णीकृतदारश-15 लाकेन प्रत्यहं कटुकालाबुस्वेदपारब्धदन्तुरताप्रतीकारेण कथंचिद-स्थानद्त्तेष्टकाप्रहारतया शुष्कैकमुजोपशान्तमर्द्नव्यसनेनोपर्युपर्यवि-आन्तकडुकवर्तिप्रयोगवर्धिततिमिरेणाइमभेदसंगृहीतवराहदंष्ट्रेणेङ्कदीको-सूचीस्यूतिशरासंकोचितवामकराङ्कुळिना शकृतौषधा जनसंप्रहेण कौशेयककोशावरणक्षतित्रणितचरणाङ्गुष्ठकेनासम्यकृतरसायनानीताका-20 छज्वरेण जरां गतेनापि दक्षिणापथाधिराज्यवरप्रार्थनाकदर्थित-दुर्गेण दुःशिक्षितश्रमणादिष्टतिल्काबद्धविभवप्रत्याशेन हरितपत्रर-साङ्गारमषीमालिनशम्बूकवाहिना पट्टिकालिखितदुर्गास्तोत्रेण धूमर-क्तालककाक्षरतालपत्रकुद्दकतन्त्रमन्त्रपुस्तिकासंघाहिणा जीणेमहापा- शुपतोपदेशिखितमहाकालमतेनाविभूतिनिधिवाद्व्याधिना संजातधा-तुवादवायुना लग्नासुरविवरप्रवेशापिशाचेन प्रवृत्तयक्षकन्यकाकामि-त्वमनोरथव्यामोहेन वर्धितान्तर्धानमन्त्रसाधनसंग्रहेण श्रीपर्वताश्चर्य-वार्त्तासहस्राभिज्ञेनासकृद्भिमन्त्रितसिद्धार्थकप्रहतिप्रधावितैः पिशाच-करतळताडनचिपिटीकृतअवणपुटेनाविमुक्तशैवाभिमानेन ह दुर्गृहीतालाबुवीणावादनोद्वेजितपथिकपरिहृतेन दिवसमेव मशकक-णितानुकारि किमपि कम्पितोत्तमाङ्गं गायता स्वदेशभाषानिव-द्धभागीरथीभक्तिस्तोत्रनर्तकेन गृहीततुरगत्रहाचर्यतयान्यदेशागतोषि-तासु जरत्प्रव्रजितासु बहुकृत्वः संप्रयुक्तस्त्रीवशीकरणचूर्णेनातिरो-षणतया कदाचिहुन्यस्ताष्ट्रपुष्पिकापातोत्पादितकोधेन चण्डिकामपि 10 मुखभिक्षिविकारैभृशिमुपहसता कदाचिन्निवार्यमाणावासक्षिताध्वगा-रब्धबहुबाहुयुद्धपातभग्नप्रष्टकेन कदाचित्क्वतापराधवालकपलायनाम-र्षपश्चात्प्रधावितस्विलताधोमुखनिपातोपलस्फुटिताशिरःकपालभुग्नग्रीवेण कदाचिज्ञनपदकृतनवागतापरधार्मिकाद्रमत्सरोद्वद्धात्मना स्कारतया यत्किचनकारिणा खञ्जतया मन्दं मन्दं संचारिणा बधिर-15 तया संज्ञान्यवहारिणा राज्यन्धतया दिवाविहारिणा लम्बोद्रतया प्र-भूताहारिणानेकशः फल्पातनकुपितवानरनखोक्षेखच्छिद्रितनासापुटेन बहुशः कुसुमावचयचिलतभ्रमरसहस्रदंशशीर्णाकृतशरीरेण सहस्रशः शयनीकृतासंस्कृतसून्यदेवकुलकालसपंदष्टेन शतशः श्रीफलतहशि-खरच्युतिचूणितोत्तमाङ्गेनासऋदुत्सन्नदेवमातृगृहवास्यृक्षनखजर्जरितकपो- 20 लेन सर्वदा वसन्तक्रीडिना जनेनोत्क्षिप्तखण्डखट्टारोपितवृद्ध-दासीविवाहप्राप्तविडम्बनेनानेकायतनप्रतिशयितनिष्फलोत्थानेन दौ-स्थित्यमपि विविधव्याधिपरिष्टुतं स्वकुदुम्बमिनोद्वहता मूर्खेतामपि

बहुच्यसनानुगतां प्रस्तानेकापत्यामिव दर्शयता क्रोधमप्यनेकदण्डा-धातनिर्मितबहुगात्रगण्डकं फळितामिव प्रकाशयता हेशमपि सर्वाव-यवज्विळतदीपिकादाहब्रणविभावितं बहुमुखमिव प्रकटयता परि-भवमपि निष्कारणाकुष्टजनपददत्तपदाकृष्टिशतं सप्रवाहमिव दधानेन इ शुष्कवनळतानिर्मितबृहत्कुसुमकरण्डकेन वेणुळतारचितपुष्पपातनाङ्कुशि-केन क्षणमप्यमुक्तकाळकम्बळखण्डखोळेन जरद्रविडधार्मिकेणाधिष्ठितां चण्डिकामपद्रयत् । तस्यामेव च वासमरचयत् ।

अथावतीर्थे तुरगात्प्रविदय भक्तिप्रवणेन चेतसा तां प्रणनाम । कृतप्रदक्षिणश्च पुनः प्रणम्य प्रशान्तोद्देशदर्शनकुतृह्छेन परिश्रमसुचै-10 रारटन्तमाक्रोशन्तं च कुपितं द्रविड्यार्मिकमेकदेशे ददर्श । दृष्ट्या च काद्म्बरीविरहोत्कण्ठोद्वेगदृयमानोपि सुचिरं जहास । न्यवारयच तेन सार्धं संरब्धकलहानुपहसतः स्वसैनिकान् । उपसान्त्वनैश्च कथमपि प्रियालापशतानुनयैः प्रशममुपनीय क्रमेण जन्मभूमिं जाति विद्यां च कलत्रमपत्यानि विभवं वय:प्रमाणं प्रव्रज्यायाश्च कारणं स्वयमेव प-15 प्रच्छ । पृष्टश्चासाववर्णयदात्मानम् । अतीतस्वशौर्यरूपविभववर्णनवा-चालेन तेन सुतरामरज्यत राजपुत्रः । विरहातुरहृदयस्य विनोदनता-मिनागात् । उपजातपरिचयश्चास्मै ताम्बूलमदापयत् । अस्तमुपगते च भगवति सप्तसप्तावावासितेषु यथासंपन्नपादपतलेषु राजसूनुषु शाखावसक्ततपनीयपर्याणेषु क्षितितल्लुठनपांशुल्लटावधूननानुमितो-20 त्साहेषु गृहीतकतिपयशष्पकवलेषु पीतोद्केषु स्नानार्द्रपृष्ठतया विग-तश्रमेषु पुरोनिखातकुन्तयष्टिषु संयतेषु वाजिषु वाजिसमीपविरचि-तपर्णप्रस्तरे च दिवसगमनखिन्नपरिकल्पितयामिके सुषुप्सित सैनि-कजने कृतबहुपावकप्रभापीततमसि दिवस इव विराजमाने सेनानिवेशे चन्द्रापीडः परिजनेतैकदेशे संयतस्येन्द्रायुधस्य पुरः परिकल्पितं प्रतीहारिनवेदितं शयनीयमगात् । निषण्णस्य चास्य तत्क्षणमेव पस्पर्श
दुःखासिका हृदयम् । अरतिगृहीतश्च विसर्जयांवभूव राजळोकम् ।
अतिवह्नभानिप नाळळाप पार्थस्थान् । निमीळितळोचनो मुहुर्मुहुर्मनसा जगाम किंपुरुषविषयम् । अनन्यचेताः सस्मार हेमङ्ग- 5
टस्य । निष्कारणवान्धवतामचिन्तयन्महाश्वेताप्रसादानाम् । जीवितफळमभिळळाष पुनः पुनः कावम्बरीदर्शनम् । अपगताभिमानपेशळाय
नितरामस्पृह्यन्मद्ळेखापरिचयाय । तमाळिकां द्रष्टुमाचकाङ्ख ।
केयूरकागमनमुत्रैश्वत । हिमगृहकमपश्यत् । उष्णमायतं पुनरुक्तं
निश्चास । बवन्ध चाधिकां प्रीतिं शेषहारे । पश्चात्स्थितां पुण्यभा-10
गिनीममन्यत पत्रळेखाम् । एवं चातुपजातिद्र एव तामनयित्रशाम् ।
ष्वसि चोत्थाय तस्य जरद्रविडधार्मिकस्येन्छ्या निस्रप्रैर्धनविसरैः
पूरियत्वा मनोरथमभिमतमभिरमणीयेषु प्रदेशेषु निवसन्नस्पैरेवाहोभिरुक्विनीमाजगाम ।

आकस्मिकागमनप्रहृष्टसंभ्रान्तानां पौराणामर्घकमलानीव नमस्का- 15 राख्नलिसहम्राणि प्रतीच्छन्नतिकित एवाविवेश नगरीम् । अहमहमि-कया च प्रधावितावृतिरभसहर्षरसिबह्वलात्परिजनाह्नारि देव चन्द्रापी-छो वर्तत इत्युपलभ्यास्य पिता निर्भरानन्दमन्दगमनो मन्दर इव क्षीरोदजलमुत्तरीयांशुकममलमागलितमाकर्षन्प्रहर्षनेत्रजलिनदुवर्षी सु-काफलासार इव कल्पपादपः प्रत्यासन्नवर्तिभिर्जरापाण्डुमौलिभिश्चन्द- 20 निवलेपनैरनुपहतश्लौमधारिभिः केयूरिभिरूणीषिभिः किरीटिभिः शे-खरिभिर्बहुकैलासामिव बहुश्लीरोदामिव क्षिति दर्शयद्भिः प्रतिपन्नासि-वेत्रच्ल्वकेतुचामरैरनुगम्यमानो राजसहस्त्रैश्चरणाभ्यामेव प्रत्युज्ञ-

गाम । दृष्ट्वा च पितरं दूरादेवावतीर्य वाजिनश्चृडामणिमरीचिमालिना महीमगच्छत् । अथ प्रसारितमुजेनेहोहीलाह्य पित्रा सुचिरं गाढमुपगूढ़: तत्काळसंनिहितानां च माननीयानां कृतनमस्कारः करे गृहीत्वा विळासवतीभवनमनीयत राज्ञा । तथापि तथैव सर्वा- न्तःपुरपरिवारया प्रत्युद्धम्याभिनन्दितागमनः कृतागमनमङ्गळाचारो दिग्विजयसंबद्धाभिरेव कथाभिः कंचित्काळं स्थित्वा शुक्रनासं दृष्टु- माययौ । तत्राप्यमुनैव क्रमेण सुचिरं स्थित्वा निवेद्य वैश्वम्पायनं स्कन्धावारवर्तिनं कुश्चलिनमाळोक्य च मनोरमामागात्य विळासवतीभवन एव सर्वाः स्नानादिकाः परवश इव क्रिया निरवर्तयत् । अपराहे 10 निजमेव भवनमयासीत् । तत्र च रणरणकिख्यमानमानसः काद्म्बर्या विना न केवळमात्मानं स्वभवनमवन्तीनगरं वा सकळमेव मही- मण्डळं शून्यममन्यत । ततो गन्धवराजपुत्रीवार्ताश्रवणोत्सुकश्च महोन्त्सवमिवेप्सितवरप्राप्तिकाळमिवामृतोत्पत्तिसमयमिव पत्नळेखागमनं प्रस्रपाल्यत्।

15 ततः कितपयिवविवसापगमे मेघनादः पत्तळेखामादायागच्छत्। उपानयचैनाम्। कृतनमस्कारां च दूरादेव स्मितेन प्रकाशितप्रीतिश्चन्द्रा-पिडः प्रकृतिवहभामपि कादम्बरीसकाशात्प्रसादळ्ट्यापरसौभाग्यामिव वहभतरतासुपागतासुत्थायातिशयदिश्चित्रद्रानाळळिङ पत्तळेखाम्। मेघनादं च प्रणतं पृष्ठे करिकसळ्येन पस्पर्श । ससुपविष्टश्चाव्रवीत्। 20 पत्तळेखे कथय तत्रभवत्या महाश्वेतायाः समदळेखाया देठ्याः कादभ्मवर्णश्च कुशळम् । कुशळी वा सकळस्तमाळिकाकेपूरकादिः परिजन इति । साव्रवीत् । देव यथाज्ञापयसि भद्रम् । त्वामचयित शेखरीळता- अळिना ससखीजना सपरिजना देवी कादम्बरी । इत्रेवमुक्तवर्ती

पस्रलेखामादाय मन्दिराभ्यन्तरं विसर्जितराजलोको विवेश । तत्र चोत्ताम्यता मनसा धारयितुमपारयन्कुतूह्रलमितप्रीत्या दूरमुत्सारित-परिजनः प्रविश्वयागारमचिरप्रसृद्धायाः स्थलकमिलन्याः पृथुभि-रुन्नालैः पलाग्रेह्रपरचितातपत्रकृत्याया अध्यास्य मध्यभागमन्यतरस्य मरकतपताकायमानस्य पत्तमण्डपस्य तले चरणारिवन्देन समुत्सार्थ । सुखप्रसुप्तं हंसमिथुनमुपविश्याप्राक्षीत् । पत्तलेखे कथय कथमसि स्थिता । कियन्ति वा दिनानि । कीहशो वा देवीप्रसादः । का वा गोध्यः समभवन् । कीहशो वा कथाः समजायन्त । को वातिश्येनास्मान्स्मरित कस्य वा गरीयसी प्रीतिः । इत्येवं पृष्टा च व्यजिञ्चपत् । देव दत्तावधानेन श्रूयतां यथा स्थितासिम यावन्ति वा 10 दिनानि याहशो वा देवीप्रसादो यथा वा गोध्यः समभवन्याहश्यश्च कथाः समजायन्त ।

ततः खल्वागते देवे केयूरकेण सह प्रतिनिद्युत्साहं तथैव कुसुम-शयनीयसमीपे समुपाविशम् । अतिष्ठं च सुखं नवनवाननुभवन्ती देवीप्रसादान् । किं बहुना । प्रायेण मम चक्षुषि चक्षुर्वपुषि वपु: 15 करे करपड़को नामाक्षरेषु वाणी प्रीतौ हृद्यं देव्याः सकलमेव तं दिवसमभवत् । अपराक्षे च मामेवावलम्ब्य निष्कम्य हिमगृहकात्सं-चरन्ती यहच्छ्या निषिद्धपरिजना वहभवालोद्यानं जगाम । तत्र सुधाधवलां कालिन्दीजलतरंगमय्येव मरकतसोपानमालया प्रमद्-वनवेदिकामध्यारोहत् । तस्यां च मणिस्थूणावष्टम्भा स्थिता । स्थित्वा 20 च मुहूर्तिमिव हृदयेन सह दीर्धकालमवधार्यं किमपि व्याहर्तुमिच्छन्ती निश्चलथूततारकेण निष्पन्दपक्ष्मणा चक्षुषा मुखं मे सुचिरं व्यलो-कयत् । विलोकयन्त्येव च कृतसंकल्पा मदनाग्निं प्रवेष्टुमिच्छन्ती सस्नाविव स्वेदाम्भःस्रोतिसि । स्वेदाम्भःस्रोतसेव तरळीकृता समक-म्पत । कम्पिताङ्गी च पतनभियेवागृद्यत विषादेन ।

अथ मया विदिताभिप्रायया तन्मुखिविनिवेशितिनिष्कम्पनयनद्त्ता-वधानयाज्ञापयेति विज्ञापिते निजावयवैरिप वेपशुमद्भिर्निवार्यमा-5 णेव रहस्यश्रवणलुज्जयात्मप्रतिमामपि लिखितमणिकुट्टिमेन चरणा-ङ्कुष्टेनापक्रमायेवामृशन्ती भवनकल्रहंसान्छृट्टिमोहेसमुखरितन्पुरेण चरणारविन्देन विसर्जयन्ती कर्णोत्पलमधुकरानपि स्विद्यद्वद्नव्य-जनीकृतेनांशुकपहृवेनोत्सारयन्ती ताम्बूछवीटिकाशकलमुत्कोचिमव दन्तखण्डितं शिखण्डिने ददती वनदेवताश्रवणशङ्कितेव मुहुर्भृहुरि-10 तस्ततो विलोकयन्ती वक्तुकामापि न शक्नोति स्म किंचिद्पि लजान किलतगद्भवा गवितुम् । प्रयत्नतोपि चास्या निःशेषं ज्वलता मदनानले-नेव दुग्धाजस्त्रं प्रवहता नयनोद्केनेवोढा प्रविशद्भिर्दुःखैरिवाकान्ता पतद्भिः कुसुमचापशरैरिव शकछीकृता निष्पतद्भिर्निश्वसितैरिव निर्वासिता हृदयवर्तिभिश्चिन्ताशतैरिव विधृता निश्वासपायिभिर्मधुकर-15 कुळैरिव निपीता न प्रावर्तत वाणी । केवळं दुःखसहस्रगणनाय मुक्ताक्षमालिकामिव कल्पयन्ती गलद्भिरस्पष्टकपोलस्थलैः ग्रुचिभि-रधोमुखी नयनजलबिन्दुभिर्दुर्दिनमदर्शयत् । तदा च तस्याः सका-शाद्शिक्ष्तेव लज्जापि लज्जालीलां विनयोपि विनयातिशयं सुग्ध-तापि मुम्धतां वैदम्ध्यमपि वैदम्ध्यं भयमपि भीरुतां विश्रमोपि विश्र-20 मितां विषादोपि विषादितां विलासोपि विलासम् । तथाभूता च देवि किमिद्मिति विज्ञापिता मया प्रमुज्य लोहितायमानोद्रे लोचने दुःखप्रकर्षेणात्मनः समुद्गन्धनायेव मृणालकोमलया बाहुलतया वे-द्काकुसुमपालिकाप्रथितकुसुममालामवलम्ब्य समुन्नतेकश्रूलता मृ- त्युमार्गिमवालोकयन्ती दीर्घमुष्णं च तिःश्वसितवती । तहःखकार-णमुद्येश्वमाणया च कथनाय पुनःपुनरनुवध्यमाना मया ब्रीडया नखमुखलिखितकेतकीदला लिखिलेव वक्तव्यमर्पयन्ती विवश्चा-स्फुरिताथरा निःश्वासमधुकरानिवोपांशु संदिशन्ती श्वितितलिहित-निश्चलनयना सुचिरमतिष्ठत् ।

क्रमेण च भूयो मन्मुखे निधाय दृष्टि पुनःपुनरप्यापूर्यमाणलो-चनच्युतैर्मद्नानलधूमधूसरां वाचिमव क्षालयन्ती बाष्पजलविन्दुभि-र्बाष्पजलबिन्दुन्याजेन च विलक्षस्मितस्फुरितैर्दशनांशुभिः साध्वस-विस्मृतानपूर्वानिभधेयवर्णानिव प्रध्नती कथमपि व्याहाराभिमुखमा-त्मानमकरोत्। अन्नवीच माम्। पत्नलेखे वहुभतया तस्मिन्स्थाने न 10 तातो नाम्बा न महाश्वेता न मद्छेखा न जीवितं यत्र मे भवती । दुई-नात्प्रभृति प्रियासि । न जाने केनापि कारणेनापहस्तितसकलसखीजनं लिय विश्वसिति में हृद्यम् । कमपरमुपालमे । कस्य वान्यस्य कथयामि परिभवम् । केन वान्येन सह साधारणीकरोमि दुःखम् । दु:खभारमिममसद्धं निवेद्य भवसास्त्रक्ष्यामि जीवितम्। जीवितेनैव 15 शपामि ते । स्वहृद्येनापि विदितवृत्तान्तेनामुना जिह्नेमि किमुता-परहृद्येन । कथमिव मादृशी रजनिकरिकरणावदातं कौछीनेन कुछं कलङ्कयिष्यति । कुलक्रमागतां च लज्जां परिलक्ष्यति । अकन्यकोचिते वा चापळे चेतः प्रवर्तिथिष्यति । साहं न संकल्पिता पित्रा न दत्ता मात्रा नातुमोदिता गुरुभिर्न किंचित्संदिशामि न किंचित्प्रेषयामि ना- 20 कारं दर्शयामि । कातरेवानाथेव बलादवलिप्तेन गुरुगईणीयतां नीता कुमारेण चन्द्रापीडेन । कथय महतां किमयमाचारः । किं परिचयस्थेदं फलम् । यदेवमभिनविवसिकसलयतन्तुसुकुमारं मे मनः

परिभूयते । अपरिभवनीयो हि कुमारिकाजनो यूनाम् । प्रायेण प्रथमं मदनानलो लजां दहित ततो हृदयम् । आदौ विनयादिकं कुसुमे-षुश्चराः खण्डयन्ति पश्चान्मर्माणि । तदामन्त्रये भवतीं पुनर्जन्मान्तर-समागमाय । न हि मे लत्तोन्या प्रियतरा । प्राणपरिल्यागप्रायश्चि-5 त्ताचरणेन प्रक्षालयाम्यात्मनः कलङ्कम् । इल्यमिधाय तूर्णीमभूत् ।

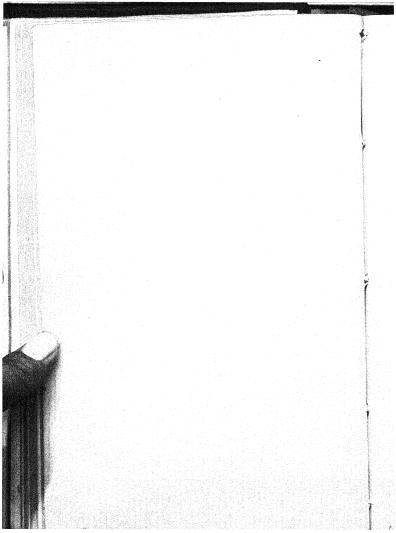
अहं तु यत्सत्यमविदितवृत्तान्ततया हीतेव भीतेव विलक्षेव वि-संज्ञेव सविषादं विज्ञापितवती । देवि श्रोतुभिच्छाम्याज्ञापय किं कृतं देवेन चन्द्रापीडेन को वापराधः समजनि केन वा खल्वविनयेन खेदितमखेदनीयं देव्याः कुमुदकोमलं मनः । श्रुखा प्रथममुत्सृष्टजी-10 वितायां मयि पश्चात्समुत्स्रक्ष्यसि जीवितम् । इत्येवमभिहिता च पुत-रवदत् । आवेदयामि ते । अवहिता जृणु । स्वप्नेषु प्रतिदिवसमागला-गत्य मे रहस्यसंदेशेषु निपुणधूर्तः पञ्जरशुकसारिका दूतीः करोति । सुप्रायाः अवणदन्तपत्त्रोदरेषु व्यर्थमनोरथमोहितमानसः संकेतस्था-नानि छिखति । स्वेदप्रक्षाछिताक्ष्रानिप निपतितसाञ्जनाश्रुविन्दुपङ्कि-15 कथितात्मावस्थानान्मनोहरान्संमोहाशानुवर्तिनो मदनलेखान्प्रेषयति । निजानुरागेण बळादरअयदळक्तकरसेनेव चरणो । अविनयनिश्चे-तनो नखप्रतिविम्बितमात्मानं बहु मन्यते । उपवनेष्वेकाकिन्या प्रहण-भयपळायमानायाः पहुवलमां शुकद्शाप्रतिहतगमनाया गृहीत्वेव स-खीभिरपिताया मिथ्याप्रगल्भः पराख्युखायाः परिष्वक्रमाचरति । सत-20 स्थले मे लिखन्पत्तलतां क्विटिलतामिवानृजुपकृति प्रकृतिमुग्धं मनः शिक्ष्यति । हृद्योत्कछिकातरंगवातैरिव शीतलैर्भुखमरुद्धिः श्रमज-छसीकरतारकितावळीकचाटुकारः कपोळौ वीजयति । स्वेदसळिळ- शिथिळितप्रहणगळितोत्पळश्चन्येनापि करेण यवाङ्करानिव नखिकर- णाञ्छुद्धान्दुविदग्धः कर्णपूरीकरोति । वक्षभतरवाळवकुळसेककाळ-कवळीकृतान्सुरागण्डूपान्सकचप्रद्दमसकुद्भृष्टो मां पाययति । भवना-शोकताङनोचतान्पादप्रहारान्दुर्जुद्धिविडन्वितः शिरसा प्रतीच्छति । मन् न्मथमूढमानसश्च कथय हे पत्त्रछेखे केन प्रकारेण निश्चेतनो निपि-ध्यते । प्रत्याख्यानमपीर्ध्या संभावयति । आक्रोशमपि परिहासमाक- 5 ळयति । असंभाषणमपि मानं मन्यते । दोषसंकीर्तनमपि स्मरणोपा-यमवगच्छति । अवज्ञानमप्यनियन्त्रणं प्रणयमुत्येक्षते । छोकापवा-दमपि यशो गणयतीति ।

तामेवंवादिनीमाकण्यं प्रहर्षरसानिर्भरा मनस्यकरवम् । अहो चन्द्रापीडमुद्दिरय सुदूरमाकृष्टा खिल्वयं मकरकेतुना । यदि च सत्य- 10
मेव कादम्बरीन्याजेन साक्षान्मनोभविच्तवृत्तिः प्रसन्ना देवस्य
ततः सहजैः सादरं संविधितैः प्रत्युपकृतमस्य गुणैर्यशसा धविल्ताः
ककुभो यौवनेन रितरससागरतरंगैः पातिता रत्नवृष्टियौवनिवलासौर्किखितं नाम शिशिन सौभाग्येन प्रकाशिता निजश्रीर्छावण्येनैन्द्वीभिरिव वृष्टममृतं कलाभिः । तथा च चिराहृज्यः कालो मल्या- 15
निलेन समासादितोवसरश्चन्द्रोदयेन प्राप्तमतुरूपं फलं मधुमासकुसुमसमृद्धा गतो मिदरारसदोषो गुणतां दक्षितं मुखं मन्मथयुगावतारेणेति । अथाहं प्रकाशं विहस्याष्ट्रवम् । देवि यथेवमुत्सृज
कोपं प्रसीद् । नार्हिस कामापराधेर्देवं दूषित्रम् । एतानि खलु
कुसुमचापस्य चापलानि शतस्य न देवस्य । इसेवमुक्तवर्ती मां 20
पुनः सकुतृहृला सा प्रत्यभाषत । योयं कामः कोपि वा कथय
कानि कान्यस्य रूपाणीति । तामहं व्यजिङ्गपम् । देवि कुतोस्य
रूपम् । अतनुरेष हुताशनः । तथा हि । अप्रकाशयब्ज्वालावलीः

संतापं जनयित । अप्रकटयन्धूमपटलमञ्ज पातयित । अद्र्शयन्मसम् रजोनिकरं पाण्डुतामाविर्भावयित । न च तद्भृतमेतावित त्रिभुवनेस्य शरशरच्यतां यत्र यातं याति यास्यित वा । गृहीतकुसुमकार्मुको वाणैर्वलवन्तमिप विध्यति । अपि चानेनाधिष्ठितानां कामिनीनां उप्रयन्तीनां चिन्ताप्रियमुखचन्द्रसहस्राणि संकटमम्बरतलं लिखन्तीनां व्यिताकारानविस्तीणं महीमण्डलं गणयन्तीनां वल्लभगुणानल्पीयसी संख्या गृण्वन्तीनां प्रियतमकथामबहुभाषिणी सरस्वती ध्यायन्तीनां प्राणसमसमागमसुखानि हसीयान्कालो हृदयस्यापततीति ।

एतद्कर्ण्यं च क्षणं विचिन्त्य प्रत्यवादीत्। पत्त्रलेखे यथा कथ-10 यसि तथा जनोयं कारितः कुमारे पक्षपातं पञ्चेषुणा । यान्यस्यैतानि रूपाणि समधिकानि वा तानि मिय वर्तन्ते । हृद्यादृज्यतिरिक्तासी-दानीं भवतीमेव पृच्छामि । उपदिश त्वं यदत्र मे सांप्रतम् । एवंविधानां वृत्तान्तानामनभिज्ञास्मि । अपि च मे गुरुजनवक्तव्यतां नीताया नितरां लिजाताया जीवितान्मरणमेव श्रेयः पश्यित हृद्यम् । इत्येवंवा-15 दिनीं भूयस्तामहमेवमवोचम् । अलमलिमदानीं देवि किमनेनाकारण-मरणानुबन्धेन । अनाराधितप्रसन्नेन कुसुमशरेण भगवता ते वरो दत्तः । का चात्र गुरुजनवक्तन्यता यदा खलु कन्यकां गुरुरिव पञ्चशरः संकल्पयति मातेवानुमोदते पितेव ददाति सखीवोत्कण्ठां जनयति धात्रीव तरुणतायां रत्युपचारं शिक्षयति । किमिव कथ-20 यामि ते याः स्वयं वृतवत्यः पतीन् । यदि च नैवमनर्थक एव तर्हि धर्मशास्त्रोपदिष्टः स्वयंवरविधिः । तत्प्रसीद् देवि । अलममुना मर-णानुबन्धेन शपे ते पादपङ्कजस्पर्शेन । संदिश प्रेषय माम् । याम्यान-यामि देवि ते हृद्यद्यितम्। इस्रेवमुक्ते मया प्रीतिद्रवार्द्रया दृष्टवा पिवन्तीय मां निरुध्यमानैरिष मकरकेतुराराजर्जितां भित्त्वेव लज्जां लग्नानिर्देशन्तित्व स्त्रिरनुरागिवश्चमैराकुलीकियमाणा प्रियवचनश्चवणप्रीत्या च स्वेदािक्षिष्टमुित्सिष्य रोमाञ्चजालकेन दधतीवोत्तरीयां छुकं प्रेङ्कान्छण्डलमाणिक्यपन्त्रमकरकोटिलग्नं च शशिकिरणमयं मरणपाशिमव मकरकेतुना निहितं कण्ठे हारमुन्मोचयन्ती प्रह्षविह्वलान्तः - ६ करणापि कन्यकाजनसहजां लज्जामिवावलम्ब्य शनैरवदत् ।

जानामि ते गरीयसीं प्रीतिम् । केवल्यमकठोरिशरीषपुष्पमृदुप्रकृतेः क्रुतः प्रागल्भ्यमेतावन्नारीजनस्य विशेषतो वाल्यभावमाजः कुमारीलेन् कस्य । साहसकारिण्यस्ता याः स्वयं संदिशन्ति समुपसर्पन्ति वा । स्वयं साहसं संदिशन्ती वाला जिह्नेमि । किं वा संदिशामि । अतिप्रि- 10 योसीति पौनकस्त्यं तवाहं प्रियात्मेति जडप्रश्रस्त्वयि गरीयाननुराग इति वेश्यालापस्त्वया विना न जीवामीत्यनुभविशोधः परिभवित मामनङ्ग इत्यात्मदोषोपालम्भो मनोभवेनाहं भवते दत्तेत्युपसर्पणो-पायो बलाङ्गतोसि मयेति बन्धकीधार्श्वमवश्यमागन्तव्यमिति सौमाग्यगर्वः स्वयमागच्लामीति स्त्रीचापलमनन्यरक्तोयं परिजन इति 15 स्वभक्तिनिवेद्नलाववं प्रत्याख्यानशङ्कया न संदिशामीत्यप्रबुद्धबेध-नमनपेश्वतानुजीवितदुःखदारुणा स्यामित्यतिप्रणयिता ज्ञास्यसि मर-णेन प्रीतिमित्यसंभाव्यमेवेति ।

कादम्बरी।

उत्तरभागः ।

देहद्वयार्धघटनारचितं शरीर-मेकं ययोरनुपलक्षितसंधिभेदम् । बन्दे सुदुर्घटकथापरिशेषसिद्धयै सृष्टेर्गुरू गिरिसुतापरमेश्वरौ तौ ॥ १ ॥

व्याधूतकेसरसटाविकराछवक्तं हस्ताप्रविस्फुरितराङ्क्षगदासिचक्रम् । आविष्कृतं सपदि येन नृसिंहरूपं नारायणं तमपि विश्वस्तुजं नमामि ॥ २ ॥

आर्थं यमर्चित गृहे गृह एव छोकः
पुण्येः ऋतश्च यत एव ममात्मछाभः।
सृष्टेव येन च कथेयमनन्यशक्या
वागीश्वरं पितरमेव तमानतोस्मि॥ ३॥

याते दिवं पितरि तद्वचसैव सार्धे विच्छेदमाप भुवि यस्तु कथाप्रबन्धः । दुःखं सतां तदसमाप्तिष्ठतं विळोक्य प्रारब्ध एव स मया न कवित्वदर्णत् ॥ ४ ॥ गद्ये क्रुतेषि गुरुणा तु तथाक्षराणि यक्निर्गतानि पितुरेव स मेनुभावः । एकप्रवामृतरसास्पदचन्द्रपाद-संपर्क एव हि मृगाङ्कमणेर्द्रवाय ॥ ५ ॥

गङ्गां प्रविद्य भुवि तन्मयतासुपेस्य स्फीताः समुद्रमितरा अपि यान्ति नद्यः । आसिन्धुगामिनि पितुर्वचनप्रवाहे क्षिप्ता कथानुघटनाय मयापि वाणी ॥ ६॥

कादम्बरीरसभरेण समस्त एव मत्तो न किंचिद्पि चेतयते जनोयम् । भीतोस्मि यत्र रसवर्णविवर्जितेन तच्छेपमात्मवचसाप्यनुसंद्धानः ॥ ७ ॥

बीजानि र्गाभतफळानि विकासभाश्जि वप्लेव यान्युचितकर्मवळात्कृतानि । उत्कृष्टभूमिविततांनि च यान्ति पोषं तान्येव तस्य तनयेन तु संहृतानि ॥ ८ ॥

अपि चेदानीमानीतस्यापि कुमारस्य न द्वाति तरलतालिजाता लज्जैव दर्शनम् । मनोभवविकारवेदनाविलक्षं वैलक्ष्यमेव न पुर-स्तिष्ठति । अप्रतिपत्तिसाध्वसजडा जडतैव नोपसपिति । स्वयमुपस-पंणलष्ठ लाघवमेव तस्प्रतिपत्तिस्थैर्यं नावलम्बते । बलात्तदानयनापरा- धभीता भीतिरेव न संमुखीभवति । अथ कथंचिद्गुरुजनत्रपया वा राजकार्यानुरोधेन वा चिरावलोकितसहसंवर्धितबन्धुजनदर्शनसुखेन वा सुद्दन्मुखकमलावलोकनोत्कण्ठया वा पुनरागमनखेदपरिजिहीर्षया वा निजगृहावस्थानरुच्या वा जन्मभूमिस्नेहेन वानिच्छया वास्य जनस्योपरि पादपतनेनापि नानेतुमेव पारितो यदा मिय स्नेहात्कृत- 5 यत्रयापि प्रियसख्या तदा सुतरामेव न किंचित्। किं चाधुनाप्य-धिकमुपजातम् । सैवाहं कादम्बरी यानेन कुमारेण मधुमदमुखर-मधुकरकुळकळकोळाइळाकुळितकोककामिनीकरणकूजितजनितविरहिज-विकचदलारविंद्बृंद्निष्यन्दानंदितमंद्गंधवहसुगंधद्-नमनोदु:खे विकसितकुसुमामोदमुकुलितमानिनीमानप्रहोन्मोचनद्श्वकु-10 शदिशि सुमायुधे कपूरक्षोदमिश्रचंदनपंकपिंडे कुपितकामिनीविनोददक्षगेय-मुखरपरिजने पुनरुक्तदर्शनाभ्युत्थानत्रीडितकंचुकिजने प्रदोषसमये जरठशरकांडिवपांडुनिविडकुंडलोद्भृष्टलडह्युवतिगंडस्थलान्यखंडमंडले विडंबयति मंडयति गगनं चानवरत्विस्फुरद्विशद्करनिकरानि-भेरावर्जितज्योत्स्नाजलासारवर्षिणि चंद्रमिस दूरविक्षिप्तदलनिवहकुमु-15 दकाननामोदवासितदिगन्तायाः कुमुदिन्यास्तटे चन्द्रकरस्पर्शप्रवृत्त-शशिमणिशिखरनिर्झरझंकारिणि कीडापर्वतकनितम्बके हृद्यहरिचन्दन-रसकणिकाजालकच्छलेन तत्करतलस्पर्शसुखसंभवस्वेद्जलनिवहमिव वहति तत्कालहारिणि मुक्ताशिलापट्टशयने कुसुमामोदसुरभितदश-दिशि तुषारकणनिकरहारिण्यपि बहिरेव देहदाहमात्रकापहारिणि स-20 र्वरमणीयानां संदोहभूते हिमगृहे कुसुमस्रस्तरावल्लिनी वीक्षिता। ममापि चापुनरुक्ततद्दर्शनस्पृहे ते एवैते छोचने ययोराछोकनपथमसौ यातः । तदेव चेद्मप्रतिपत्तिश्चन्यं हतहृद्यं येनान्तःप्रविष्टोपि न

पारितो धारियतुम् । तदेव चैतच्छरीर येन तत्समीपे चिरमुदासीनेन स्थितम् । स एव चायं पाणियों छीकगुरुजनापेक्षी नात्मानं परिप्राहितवान् । अनपेक्षितपरपीडश्चन्द्रापीडोपि स एव योत्र वारद्वयमागत्य प्रतिगतः । मच्येवोपश्चीणमार्गणतया चाकिचित्करोन्यत्र प5 भ्वद्यरोपि स एव यस्त्वयावेदितो मे ।

्रप्रतिज्ञातं च मया महाश्वेतायाः । त्विय दुःखितायां नाहमा-त्मनः पाणि प्राहियाच्यामीति । सा तु देवि मैवं स्म मनसि करोः कुमतिरियमतिदारुणोयं पापकारी मकरकेतुः कदाचिद्दृइयमाने प्रियजने जनितहृद्यानुरागाज्जीवितमप्यपहरतीत्यत्रवीत् । एतद्पि 10 नास्लेव में । मदनेन वा दैवेन वा विरहेण वा यौवनेन वातु-रागेण वा मदेन वा हृदयेन वान्येन वा केनापि दत्तः संकल्पमयः कुमारो जनसंनिधाविप केनचिद्विभाव्यमानः सिद्ध इव सर्वदा मे ददाति दर्शनम् । अपि चासाविव नायमकाण्डपरिसागनिष्ठुरहृदयः । अयमेवास्मद्विरहकातरः । नायं नक्तंदिवं छक्ष्मीसमाकुछः । न 15 पृथिट्याः पतिः। न सरस्रतीमपेक्षते । न कीर्तिशब्दं वर्धयति। पदयामि चाहर्निशमासीनोत्थिता भ्राम्यन्ती शयाना जाप्रती निमी-लितलोचना चलन्ती खप्रायमाना च शयने श्रीमण्डपे गृह-कमिंतिपूर्यानेषु छीछादीर्धिकासु क्रीडापर्वतके बाछिगिरिनदिकासु च यथा तमज्ञजनविडम्यनैकहेतुं विप्रलम्भकं कुमारम् । ते तथा 20 कथितमेव मया । तदल्यमनया तदानयनकथया । इत्यभिद्धानार्तार्क-तागतमूर्छेव निमीलिताक्षी पक्ष्मात्रसंपिण्डितनयनजलवर्षिणी विलीय-मानेवोत्पीड्यमानेवान्तर्जातमन्युवेगेन तथैव वेदिकाविताननामिदा-मांशुकावलिम्बन्यां वाहुलतिकायामच्छसलिलस्रोतसि प्रसृतायां मृ- णाळिकायामिव जळाहतिइयामारुणतामरसमिवाननमुपावेदय तूष्णी-मुत्कीर्णेव तस्थौ ।

अहं तु तच्छ्रवा समचिन्तयम् । सत्यमेव गरीयः खलु जीविता-छन्त्रनिदं विनोदश्च वियोगिनीनां यद्भत संकल्पमयः प्रियो नितरां कुळाङ्गनानां विशेषतः कुमारीणाम् । तथा हि । अनेन सार्धमकृत- 5 द्तिकापादपतनदैन्यानि प्रतिक्षणं समागमशतान्यकालर्मणीयानि स्वेच्छाभिसरणसौख्यान्यद्षितकन्यकाभावानि सरतानि । सरतेषु चाकृतस्तनव्यवधानदुःखान्यालिङ्गनान्यजनितत्रणद्रशनत्रीडानि नख-दन्तक्षतसुखान्यनाकुळितकेशपाशाः कचप्रहमहोत्सवाः शब्दविही-निधुवनान्यनुत्पादितगुरुजनविभावितक्षतवैलक्ष्याण्यधरखण्ड- 10 नविल्रसितानि । नैनमन्धकारराशिरन्तरयति । न जलधरधारापातः स्थगयति । न नीहारनिकरस्तिरोदधाति । इत्येवं चिन्तयन्या एव मेतु-रागकथारसष्टावेनेव रक्ततामगाद्विवसः । तत्क्षणं प्रकटितरागं हृदय-मिव कादम्बर्यास्त्रपया पलायमानमदृत्रयत रविमण्डलम् । पल्लवश-यनमिव संध्यारागमरचयद्यामिनी । परिचारक इव चन्द्रमणिशि-15 ळातळतल्पमकल्पयत्प्रदोषः । अत्रान्तरे चागत्य स्वं स्वं नियोगस-ग्रून्यं कुर्वाणा दूरतो दीपिकाधारिण्यो गन्धतैलावसिक्तसुर्भिग-न्धोद्गारिणीभिर्दीपिकाभिर्विरचितचक्रवालिका बालिकाः पर्यवारयन् । अथ निर्मेळळावण्यळक्षितानि दीपिकाप्रतिबिम्बानि ज्वळितानि सद-नसायकशल्यानीवाङ्गलग्रानि समुद्रह्न्तीं नवनिरन्तरकलिकाचितां 20 चम्पकलतामिव तथावस्थितां तां पुनर्व्यजिज्ञपम् । देवि प्रसीद् । नाईस्यखेदाही हृदयखेदकारिणं संतापमङ्गीकर्तुम् । संहर मन्युवेगम् । एषाहमादाय चन्द्रापीडमागतैवेति । अथानेन देवनामग्रहणगर्भेण

मद्वचसा विषापहरणमन्त्रेणेव विषमूर्छिता झटित्युन्मील्य नयने सस्पृहं मामवळोक्य क: प्रदेशेस्मिन्निति परिजनमपृच्छत ।

अथ धवलवसनोझासितगात्रयष्टयो द्वारप्रदेशसंपिण्डताङ्गयः परशुरामशरिववरिविर्नाता इव कल्रहंसपङ्कयः कल्रहंसकलालप
मधुररवैः प्रतिवाचिमव प्रयच्छिद्धर्नपुरैः पतत्कर्णपूरपह्नवोझासितैश्चा
झाश्रवणाय धावद्विरिव श्रवणैमौंक्तिककुण्डलांशुजालकानि स्कन्ध
दशनिश्चिप्तानि चामराणीव वहन्तः समाहतकपोलस्थलैः कुण्डलैर्व
लादिव वाह्यमाना वाचालैः कर्णोत्पलमधुकरैः समाज्ञापयेति व्याह
रन्त्यः कन्यकाः समधावन् । आज्ञाप्रतीक्षासु च मुलक
10 मलावलोकिनीषु तासु क्रमेण दृष्टि पातयन्ती स्निग्धामिन्दीवरस्र
जमिव मरकत्तिलातले न्यषीदत् । अत्रवीच । पत्नलेखे न खलु

प्रियमिति व्रवीमि । लामेव परयन्ती संधारयाम्येव जीवितमहम् ।

तथापि यद्ययं ते प्रहस्तत्साधय समीहितम् । इल्सिधायाङ्गस्पृष्टिन
वसनाभरणतान्वृलप्रदानप्रदर्शितप्रसादातिश्चयां मां व्यसर्जयत् ।

इस्रावेद्य च किचिदिव निमतमुखी शतैः पुनर्व्यिज्ञ्ञपत् । देव प्रस्तप्रदेवीप्रसादाितश्याहितप्रागल्भ्या दुःखिता च विज्ञापयािम । दे-वेनाप्येतद्वस्थां देवीं दूरीकुर्वता किमिद्मापन्नवरसलायाः स्वप्रकुत्तरनुरूपं कृतिमिति । चन्द्रापीडस्तु तयोपालम्भगर्भ विज्ञप्तः पत्तलेख्या तं च कादम्बर्याः स्रोहोक्तिपुरःसरं गम्भीरं च संतापं च सप-20 रिहासं च साभ्यर्थनं च साभिमानं च सावहेलं च सप्रसादं च सनिवेदं च सानुरागं च साितिवशेषं च सावष्टम्मं च सकोपं च सान्तिविशेषं च सावष्टम्मं च सानुक्रोशं च सर्मापंणं च ससद्भावं च सोत्प्रासं च सोपालम्मं च सानुक्रोशं च सर्माद्धं च सावधारणं च मधुरमि दुःश्रवं सरसमिप शोषहेतुं कोम-

लमिप कठोरं नम्रमप्युन्नतं पेशलमप्यहंकृतं लिलतमिप प्रौदमालाप-माकर्ण्योत्मेक्ष्योत्मेक्ष्य च स्तिमितपक्ष्मतया दुर्विषहदुःखवाष्पोपप्नुता-यताक्षं तन्मुखं स्वभावधीरप्रकृतिरिप नितरां पर्याकुलोभवत्।

अथ कादम्बरीशरीरादिवालापपदैरेव सहागल युगपदृहीतो ह-दये मन्युना कण्ठे जीवितेनाधरपहने वेपशुना मुखे श्वसितेन ना- 5 साग्रे स्फुरितेन चक्षुषि च बाष्पेण च तुल्यवृत्तिर्भूत्वा काद्मबर्याः क्ष-रद्वाष्पविक्षेपपर्याकुळाक्षरमुचैः प्रत्युवाच । पत्तळेखे किं करोमि । अनेन दुरात्मना दु:शिक्षितेन ज्ञानाभिमानिना पण्डितंमन्येन दुर्विदग्धेन दुर्वु-द्धिनाछीकधीरेण स्वयंकृतमिथ्याविकल्पशतसहस्रभरितेनाश्रद्धानेन मृदहृद्येन यद्यदेवानेकप्रकारं शृङ्गारनृत्ताचार्येण भगवता मनोभवे- 10 नान्तर्गतविकारावेदनाय मामुद्दिश्य वाळा बळात्कार्यते तत्तदेवादृष्ट-पूर्वत्वाद्दिव्यकन्यकानां रूपानुरूपळीळासंभावनया च तावतो मनोरथ-स्याप्यात्मन उपर्यसंभावनया च सर्व सहजमेवैतद्स्या इति विकल्प-संशयदोलाधिरूढं मां प्राहयतैवमीदृशस्य देव्या दुःखस्य तव चोपाल-म्भस्य हेतुतां नीतोस्मि । मन्ये च ममापि मनोव्यामोहकारी कोपि 15 शाप एवायम् । अन्यथाप्रबुद्धबुद्धेरिप येषु न संदेह उपपद्यते तेष्विप स्फुटेषु मदनचिह्नेषु कथं मे धीर्व्यामुद्येत । तिष्ठन्त्वेव तावदतिसू-, क्ष्मतया दुर्विभाववृत्तीनि तानि स्मितावलोकितकथितविहृतलीला-ळजायितानि यान्यन्यथापि संभवन्ति । चिरानुभूतात्मकण्ठसंसर्गसु-भगं हारमिममञ्जतपुण्यस्य मे तत्क्षणमेव कण्ठे कारयन्त्या किमिव 20 नावेदितम् । अपि च हिमगृहकवृत्तान्तस्तु तवापि प्रत्यक्ष एव । तत्किमत्र प्रणयकोपाक्षिप्तयाप्यन्यथा व्याहृतं देव्या । सर्व एवायं विपर्ययान्मम दोषः । तद्धुना प्राणैरप्युपयुज्यमानस्तथा करोमि

यथा नेहरामेकान्तानिष्ठुरहृदयं जानाति मां देवी । इत्येवं वदत्येव चन्द्रापीं अवितेव प्रविश्य वेत्रह्स्ता प्रतीहारी छतप्रणामा व्यज्ञा-पयत् । युवराजैवं देवी विद्यासवती समादिशति । छतजल्पात्परि-जनतः श्रुतं मया यथा किल पृष्ठतः स्थिताद्य पत्तलेखात्र पुनः अपरागतेति । न च मे स्वय्यस्यां च कश्चिद्पि स्नेहस्य विशेषो विद्यस्तिति मयैवेयं संविधिता। अपि च तवापि कापि महती वेद्या वर्ततेहृष्टस्य । तद्वनया सहित एवागच्छ । मनोरथशतल्य्यमतिदुर्लभं ते मुखकमलालोकनमिति ।

चन्द्रापीडस्तु तदाकण्यं चेतस्यकरोत् । अहो संदेहदोलारूढं मे

10 जीवितम् । एवमम्या निमेषमि मामपदयन्ती दुःखमास्ते । पत्तलेखामुखेन चैवमाज्ञापितमागमनाय मे निष्कारणवत्सलेन देवीप्रसादेन ।
आजन्मकमाहितो बलवाजननिक्षेदः । वान्लाकुलं हृदयम् । अमोच्यं तातचरणशुश्रूषासुखम् । प्रमाथी मन्मथहतकः । हारिणी
गुरुजनलालना । दुःसहान्युत्कण्ठितानि । अनुवन्धिनी वान्यवप्रीतिः ।

15 कुत्हलिन्यभिनवप्रार्थना । सुखावलोकिनः कुलक्षमागता राजानः ।
जीवितफलं प्रियतमासुखावलोकनम् । अनुरक्ताः प्रजाः । गरीयान्गन्धवराजसुनानुरागः । दुस्त्रजा जन्मभूमिः । परिप्राह्मा देवी कादम्बरी । कालाविपातासहं मनः । विप्रकृष्टमन्तरं हेमकूटविन्ध्याचलयोः । इत्येत्रं चिन्तयन्नेव प्रतीहार्योपदिद्यमानवर्त्मा पत्त्रलेखा

20 करावलम्बी जननीसमीपमगात् । तत्रैव च तमनेकप्रकारजननीलालनसुखाचिन्ततदुर्विषहृद्वयोत्कण्ठं दिवसमनयत् ।

उपनतायां चात्मचिन्तायामिबान्धकारितद्शदिशि शर्वयोमिनवा-र्थविरहवेदनोन्मथ्यमानमानसाकुलेषु कलकक्णमुचैन्योहरत्सु चक्र- वाकयुगलेपूत्तेजितस्मरशरं समुत्वर्षमाणेषु चन्द्रमसोङ्कोङ्गधूलिषूसराख्येकेष्वप्रमयूखेषु विजृम्भमाणक्रमुदिनीश्वासपिरमल्याहिणि मन्द्ं
मन्दमावातुमारब्धे प्रदोपानिले च शयनवर्ती निर्मालितलोचनोप्यप्राप्रानिद्राविनोदः हेमकूटागमनखेदान्निपल विश्रान्तेनेव पादपल्लबच्छायायां जङ्वानुरोधिरोहिणा लग्नेनेव सुसंहतयोक्त्वोर्लिखितेनेव विस्तारिणि नितम्बफलके मग्नेनेव नामिमुद्रायामुङ्कसितेनेव रोमराज्यामाक्लेनेव विवलिसोपानहारिणि मध्यमागे छतपदेनेवोन्नतिविस्तारशालिनि स्तनतटे मुक्तात्मनेव बाङ्कोः छतावलम्बनेनेव हस्तयोराश्लिष्टेनेव कण्ठे प्रविष्टेनेव कपोलयोक्त्कीर्णेनेवाधरपुटे प्रथितेनेव नासिकासुन्ने समुन्मीलितेनेव लोचनयोः स्थितेनेव ललाट्यायामन्व-10
तेनेव चिकुरभारान्यकारे प्रवमानेनेव सर्वदिक्पथप्राविनि लावण्यपूरफ्नवे मनसा सस्मार स्मरायतनभूतस्य कादम्बरीरूपस्य।

ज्ञत्मासीयमुद्धिश्च निर्भरकोहार्द्रचेतास्तत एव वासरादारभ्य तां प्रित गृहीतरक्षापरिकर इव यतो यत एव मण्डलितकुसुमकार्मुकं सकरध्वजमस्यां प्रहरन्तमालोकितवांस्ततस्तत एवात्मानमन्तरेपित-15 वान् । एवमम्लानमालतीकुसुमकोमलत्नौ निर्पृणं प्रहरत्र लज्जस इत्युपालममान इव दिवसमुत्तरलतारयान्तर्वाष्पार्द्रया दृष्ट्या कुसु-मचापं पुनः स्मरशरप्रहारम्लितां संज्ञामिव लम्भयितुं तामवयवैक-वाह स्वेदजललवानुत्ससर्ज च दीवदीर्घानिश्वासमारुतान् । तचेतना-लम्भयुदित इव च सर्वोङ्गीणं क्षणमपि न मुमोच रोमाञ्चम् । सह्यते 20 हृदयेन वेदना न वेति तहातीं प्रष्टुमिव नियुक्तेन मनसा ग्रून्यता-मधार्षीत् । तत्प्रतिवार्ताकर्णनायेव च गृहीतमौनः सर्वदैवातिष्ठत् । तद्मतनालोकनान्तरितमिव सर्वमेव नाह्यक्षीत् । चन्द्रविन्वेपि नास्य

दृष्टिररमत । तदाळापपरिपृरितश्रोत्रेन्द्रिय इव न किंचिद्ण्यपरमन्तः कर्णे कृतवान् । वीणाध्वनयोप्यस्य बिहेरेवासन् । सुभाषितान्यपि न प्रवेशमळभन्त । सुदृद्धाचोपि परुषा इवामवन् । वान्यवजनजलिप-तान्यपि नासुखायन्त । भावावगमभीत्येव यथापूर्व न कस्यचिद्दर्श-5 नमदात् । अनवरतसुक्तञ्चाळेन मदनहृतसुजान्तर्दृक्षमानोपि गुरुजन-त्रप्या सद्यः समुदृ्ताद्वीरिवन्दशयनमभजत । न सरसविसळताजा-ळानि गात्रेष्वकरोत् । न जळळवमौक्तिकक्षोद्तारिकतान्यजठरपिन्न-नीपन्नाणि पार्श्वेष्यकारयत् । न कुसुमपङ्गक्षसत्तरचनामादिदेश । नानवरतथारानिपात्रोङ्कसितशिशिरसीकराबद्धदुर्दिनं ददशोपि धारा-10 गृहम् । न मकरन्दसंततसंपातशीतळाभ्यन्तराणि हर्म्योद्यानळताभवनान्यप्यसेवत । न मळयजजळळळळळळळळा मणिकुट्टिमेष्वप्यळठदिच्छ-या । न तुहिनकरकरनिकरसंक्रान्तिहृत्येषु ळळनाकरकळितचन्द्रकान्तमणिद्र्पणेष्वप्यसंक्रामयदात्मसंपातम् । किं बहुना । नाश्यानहृरिचन्द्रनरसचर्चामप्याचरणाददापयत् ।

15 एवमेव केवलं रात्रौ दिवा चाकुतिनिर्वृति ज्वलताप्यवहनात्मकेन वृहताप्यक्षतस्त्रोहेन्धनेन दुःखानुभावनायेव भस्मसादकुर्वता मदन-दहनेनान्तर्वहिश्च काथ्यमानदेहः शोषमगात् । आर्द्रतां पुनः प्रतिक्ष-णाधीयमानवृद्धि नात्याक्षीत् । एवं च निष्पतिकियतया दुस्त्यजतया वातिविसंष्ठुलेनोपास्यमानोपि मनसिजेनाकारमेव लोकलोचनेभ्योर-20 क्षत्र कुसुमशरसायकेभ्यो जीवितम् । तनोरेव तानवमङ्गीचकार न लजायाः । श्ररीरिथतावेवानादरं कृतवात्र कुलकमिस्थतौ । प्रजा एवान्वरुध्यत न मन्मथोत्किलकाः । सुखमेवावधीरयामास न धैर्यम् । एवं चास्य पुरः कादम्बरीरूपगुणावष्टम्भाहितप्राणेन

बलवतानुरागेणाकृष्यमाणस्य पश्चाद्वरुजनप्रतिबन्धद्दढतरेण यसा स्नेहेन च वार्यमाणस्य गम्भीरप्रकृतेः सरित्पतेरिव चन्द्रमसा सुदूरमुहास्यमानस्यापि मर्यादावशादात्मानं स्तम्भयतः कथंकथमपि कतिपयेष्वपि सहस्रसंख्यायमानेष्वतिकान्तेषु वासरेष्वेकदा रणर-णकसकाशादिवान्तरल्ब्धावस्थानो निर्गल वहिर्नगर्यास्तरंगसङ्गशी- 5 तसीकरासारमरुन्ति कलकणितकलहंसचक्रवाकचक्रवालाकान्तसर-ससुकुमारसैकतानि सिप्रातटान्यनुसरन्नातिदूरिमव चरणाभ्यामेव वश्राम । श्राम्यंश्च रुद्रतन्यायतनं रयेणागच्छतः सावष्टम्भया गला त्वरितखुरसंचारान्युज्यमानांश्च विरलीभवतश्च संघटमानांश्च विश्वि-च्यतश्चोत्सहमानांश्च लम्बनानांश्च परापततश्च विच्छिन्नपङ्किच्यवस्थाना- 10 न्स्खलतोपि पततोष्यवसीदतोपि यथाशक्ति सादिभिरुत्पीडितान्नि:-सहतया दूरागमनखेद्मतित्वर्यागमनकार्यगौरवमावेद्यतो दूरादे-वातिबहूनिव तुरंगमानद्राक्षीत् । दृष्ट्वा चोत्पन्नकुतूह् छस्तेषां परिज्ञा-नायान्यतमं पुरुषं प्राहिणोत् । आत्मनाप्यूरुद्वेन पयसोत्तीर्थ सिप्रां तसिन्नेव भगवतः कार्तिकेयस्यायतने तत्प्रतिवाती प्रतिपालयन् 15 तिष्ठत् ।

तत्रस्थश्च कुत्ह्लात्तास्मन्नेव वाजिबृन्दे निक्षिप्तदृष्टिः पार्श्वास्थितां हस्तेनाकृष्य पत्त्रलेखामवादीत् । पत्त्रलेखे पत्त्य य एष पुर एवा-किंकिरणनिवारणोष्टासितया प्रेङ्कदालोललम्बाशिखया मयूरपिच्ल-मय्या लिकिया दुर्विभाव्यवदनोश्ववारो ज्ञायते केयूरकोयामिति । 20 यावत्तया सहैवं निरूपयत्येव तावत्तस्मात्प्रहितपुरुषादुपलव्यात्मा-वस्थानं दृष्टिपथ एवावतीर्य तुरंगमादापतन्तं दूराहुतागमनभूलीधूसर-इयामीकृतशरीरं परिवर्तितमिवेतराकारेणोज्ञ्चिताङ्गरागसंस्कारम-

लिनेन वपुषा विषादशून्येन च मुखेनान्तर्दुःखसंभारपिशुनया च दृष्ट्या दूरत एवापृष्टामपि कष्टां कादम्बरीसमवस्थामनक्षरमावेदय-न्तं केयूरकमद्राक्षीत् । दृष्टा च द्शितप्रीतिरेह्येहीत्याहूय ससंभ्रम-प्रणतोपसृतमतिदूरप्रसारिताभ्यां दोभ्यी पर्यव्यजत तम् । अप-मृत्य पुनः कृतनमस्कारे तिसम्बनामयप्रश्रवचसा संवर्ध्य सर्वानेव तत्सहायान्पुरः स्थितं पुनः पुनः सस्प्रहमाळोक्य केयूरकमवादीत् । केयूरक त्वदद्योनेनैव भद्रं देव्याः सपरिवाराया इत्येतदावेदितम् । आगमनकारणमपि विश्रान्तः सुखितः कथयिष्यसि । इत्युक्त्वा संभ्रा-न्तागतारोहकढोकितां करिणीमारुह्य कुतोस्य जनस्य सुखितेत्राभिद-10 धानमेव केयूरकं पृष्ठतः पत्त्रलेखां चारोप्य स्वभवनमयासीत्। तत्र च निषिद्धाशेषराजलोकप्रवेशः प्रविक्य वल्लमोद्यानं सपरिवारेण केयूरकेण सहोत्ताम्यता चेतसा चेतितमेव दिवसकरणीयं निर्वर्तया-मास । निर्वर्त्य च पत्रालेखाद्वितीयः सुदूरोत्सारितपरिजनः केयूर-कमाहूयात्रवीत् । केयूरक कथय देन्याः कादम्बर्याः समदलेखाया 15 महाश्वेतायाश्च संदेशम् ।

इत्यभिहितवित चन्द्रापींड पुरः सप्रश्रयमुपिविदय केयूरकोप्यगा-दीत् । देव किं विज्ञापयामि । नास्ति मिय संदेशल्योपि देव्याः का-दम्बर्याः समदलेखाया महाश्वेताया वा । यदैव पत्तलेखां मेघनादाय समर्प्यागतेन प्रतिनिवृत्य मयायं देवस्योज्जयिनीगमनवृत्तान्तो निवेदि-20 तस्तदैवोध्वं विलोक्य दीर्घमुष्णं च निश्वस्य सनिवेदमेवमेतदित्युक्त्वो-त्थाय महाश्वेता पुनस्तपसे समेवाश्रमपदमाजगाम । देव्यपि कादम्बरी इति हृदये दुष्णेनेवाभिहृतातिर्कतापितताश्चित्व मूर्श्नि ताडितान्तः-पीडाकूणनिनमीलितेन चक्षुषा मूर्श्वितेव मुष्तिव परिभूतेव विश्वतेव

चोन्मक्तेव चान्तः करणेनाविदितमहाश्वेतागमनवृत्तान्ता चिरमिव स्थि-त्वोन्मील्य नयने विलक्षेव लजितेव विस्मृतेव विस्मयस्तव्धदृष्टिर्म-हाश्वेतायाः कथयेति सासूयमिव मामादिश्य मद्छेखायां पुनर्वछित-मुखी सविलक्षस्मितं मदलेखेस्ति केनचिद्परेणैतत्कृतं करिष्यते वा यत्क्रमारेण चन्द्रापीडेनेत्येवमभिद्धत्यत्थाय निवारिताशेषपरिजन- 5 प्रवेशा शयनीये निपत्योत्तरवाससोत्तमाङ्गमवगुण्ड्य निर्विशेषहृद्य-वेदनां मदलेखामण्यनालपन्ती सकलमेव तं दिवसमस्थात्। परेदाश्च प्रातरेवोपसृतं मामेवं दृढतरशरीरेषु स्त्रियमाणेष्विव भवत्स्वह्मीट-शीमवस्थामनुभवामीत्युपालभमानेव न मे भवद्भिः पार्श्ववर्तिभिः का-र्थमिति निर्भर्त्सयन्तीव किं मे पुरस्तिष्ठसीखन्तर्भन्युवेगेन तर्जयन्तीव 10 च बाष्पपूरोद्रेकोत्कम्पपर्याकुलया दृष्ट्या चिरमालोकितवती तथा दृष्टश्च दुःखितया देन्यादिष्टमेव गमनायात्मानं मन्यमानोह्मनिवे-द्यैव देव्यै देवपादमूळमुपागतोस्मि । तच देवैकशरणजनजीवितपरि-त्राणाकुलमतेः केयुरकस्य विज्ञापनाकर्णनावधानदानेन प्रसादं कर्तु-मईति देवः । देव श्रूयताम् । यदैव ते प्रथमागमनेनामोदिना मलया- 15 निछेनेव चिंतं समस्तमेव तत्कन्यकालतावनं तदैव सकलमुवन-मनोभिरामं भवन्तमाळोक्य वसन्तमिव रक्ताशोकतरुळतामिवारूढ-वान्मकरकेतनस्ताम् । इदानीं तु महान्तमायासमनुभवति त्वदर्थे काद्म्बरी । तस्या हि दिनकरोद्यादारभ्य दिवसकरकान्तोपलान-ळस्येव नि:शब्दस्यापवनेरितस्याधूमस्याभस्मनः प्रज्वळतो मकरध्व- 20 जहुत्भुजो न परिजनकरकमलकलितकोमलपङ्गवलास्यलीलया प्रस-रभङ्गः । नानुत्तालतालवृन्तवान्तजलजडकणिकासारसेकेन निवृत्तिः । न सरसहरिचन्दनपङ्कच्छटाछुरणेन छेदः । न विद्लितसुक्ताफल-

वालुकापटलोद्भूळनेन व्युपरमः । नोत्कीलितयन्त्रमयकलहंसपङ्किमु-क्तान्बुधारेण धारागृहेण प्रशमः । यथा यथा चलितजलयन्त्रविग-खिताभिरतिशिशिरसीकरनिकरतारकिताभिरम्**युधाराभिराह**न्यते तथा तथा वैद्युतानलसहोद्र इव स्फुरति मदनपावकः । सुतरां च 5 शिशिरः क्रन्दकलिकाकलापमः जरीमिव विकासयित स्वेदजललव-जालकसंततिमुपचारः । चित्रं चेदम् । मकरकेतुहुतसुजा दह्यमान-मप्यग्निशौचमंग्रुकमिव नितरां निर्मलीभवति लावण्यम् । मन्ये च मृदुस्बभावमपि जलमिव मुक्ताफलतामुपगतं कठिनीभवत्युत्क-ण्ठितं हृद्यमवलाजनस्य । यत्तादृशेनातिसंतापेनापि न विलीयते । 10 बलवती खलु वल्लभजनसंगमाशा । यत्तथावियमप्यनुभववेदनाविह्न-लितप्राणमतिकष्टं प्राण्यते । किं करोमि । कथय कथं कथ्यते कया वृत्त्या वर्ण्यते कीटशेनोपायेन प्रदर्श्यते केन प्रकारेणावेद्यते कया युक्तया प्रकाइयते कतमया वेदनयोपमीयते बलवती तदुत्कण्ठा । स्वप्नेषु विगालितवेदनाः स्फुटं प्राणिनः । प्रतिदिनं दृश्यमानोपि यन्न ₁₅ पदयसि तामीदृशीमवस्थाम् । प्रचण्डिकरणसहस्रातपसहानि कम-लानि शयनीकृतानि म्लानिमुपनयन्त्या दिवसकरमूर्तिरिप निर्जिता तया निजोध्मणा । निष्करुणेन चाकारणवामेन कामेन मध्य-मानास्तास्ताश्चेष्टाः करोति । तथा हि । सासोढमदनवेदने त्वम-तिकठिने मनसि निवससीति मृदुनि कुसुमशयने कथमपि सखी-20 जनेन पासते । कुसुमशयनगता च संतापगळितचरणतलालक-कळवपाटिळेतैः शय्याकुसुमैः कुसुमशरेण शरतासुपनीतैः सरु-धिरैरिव हृद्यात्पतितैर्भयमुपजनयति । सर्वोङ्गीणमनङ्गरानि-वारणाय कवचिमव भवदनुस्मरणरोमाश्चमुद्रहति । रोमाश्चिनि कुचयुगले श्वासगलितमंशुकं निद्धाना त्वत्पाणियहणतृष्णया कण्ट-कशयनत्रतलीलामिव दक्षिणकरकमलमनुभावयति । वामं तु वाम-कपोलभरजडाङ्कालिमुहसत्पद्मरागवलयप्रभांशुरज्यमानं ज्वलितमद्-नहुताशनविप्रुष्यमाणमिव हस्तकमलं विधुनोति । नलिनीद्लव्य-जनपवनविक्षिप्यमाणकर्णकुवलयद्लं वद्नमजस्रस्रवद्श्रुभयपलाय- 🏻 मानलोललोचनिमव विभाति । प्रतिक्षणं क्षामतां व्रजन्ती न केवलं मङ्गळवळयं पतनभयेन दोळायमानं हृद्यमपि मुहुर्मुहुः पाणिपछवेन रुणद्धि । शिशिरवारिक्षोद्क्षरिण्या ळीळाकमळमाळिकयेव वपुषि निहितया सखीजनहस्तपरंपरया परिक्वाम्यति । तथा चरणयुगलेन रसनाकळापं नितम्बविस्तारेण मध्यं संगमाशया हृद्यं हृद्येन भव-10 न्तमुरसा विसिनीपलाशप्रावरणं कण्ठेन जीवितं करकमलेन कपो-छपाछीं त्वदालापेनाश्रुपातं ललाटफलकेन चन्द्नलेखिकामंसेन वेणी-मधुना धारयति । त्वदिदृक्षया विघटमानं हृदयमभिवाञ्छति । गो-त्रस्वलनेनेव जीवितेन लजाते । प्रियसख्येव मूर्छया मनसि सुहु-र्मुहः स्टूरुयते । परिजनेनेव रणरणकेन मद्नपरवशा कुसुमशय- 15 नादुत्थाप्यते । परिचारिकयेवार्ला स्नस्ताङ्गी संचार्यते । मुहुः पव-नप्रेङ्कोलितमुत्कण्ठाव्यजनपल्लवभङ्गभयकस्पितमिव लतामण्डपमधि-वसति । मुद्धः सत्कोशकछिकं विसवछयसंरक्षणरचिताअछिपुटमिव स्थलनिजनमधिशेते । मुहुरुद्धन्धनभयादिव निरन्तरिकसल्याच्छा-दितळतापाशमुद्यानमासेवते । मुहुर्निपतद्विरतरोद्नाताम्रनयनप्रति- 20 बिम्बं स्रस्तरास्तरणत्रासनिमज्जत्कमलामिवोपवनसरोजलमवगाहते । तस्मादुत्थाय तमालवीथीमुपैति । तस्यां शाखावलम्बोध्वं मुजलतानि-हितनिमीलितलोचनवद्ना चम्पकद्लमालिकोद्वद्धदेहाशङ्कामुत्पाद्-

यन्ती मुहूर्त विश्रम्य संगीतकगृहमाविशति । ततो मधुरमुरजरव-**छय**छछितछास्यछीछयोद्वेज्यमाना मयूरीव मुक्तघारं घारागृहमभिप-तति । ततोपि घनजलधारासीकरपुलकितकाया कदम्बकलिकेव कम्पमाना शुद्धान्तकमिलनीतीरसुपसर्पति । तस्माच भवनकलहंसर-5 वमसहमाना प्रस्थिता तत्काछावतारितनूपुरयुगछा निपुणप्रेक्षामिव क्षामतामभिनन्दति । वलयरचनाम्लापितमृणालकुपितैरिव भवनवापी-चक्रवाकमिथुनैः क्रूजितेन खेद्यते । शय्याविलासमृदितकुसुमसंचया-मर्षितैरिव प्रमद्वनमधुकरैर्विकृतेनोद्वेज्यते । निर्मरोत्कण्ठागीतिर्निज-तरवरोषितैरिवाङ्गणसहकारिपकवृन्दैः कलकलेनाकुलीक्रियते । मद-10 नपाण्डुगण्डपरिभूतगर्भपत्तकान्तिभिर्विद्वेवोद्यानकेतकीस्विभिरुद्भृतवे-दना भवति । एवंप्रायेश्च मदनदुश्चेष्टितायासैः परिणाममुपैति दिवसः । चन्द्रोदये चास्यास्तिमिरमयीवापैति धृतिः । कमलमयमिव दू-यते हृदयम् । कुमुदमय इव विजृम्भते मकरकेतनः । चन्द्रकान्त-मयभिव प्रक्षरित नयनयुगलम् । उद्धिजलमयानीव वर्धन्ते श्वसि-15 तानि । चक्रवाकमया इव विघटन्ते मनोरथाः । शीतज्वरातुरेव मणिकुट्टिमोदरसंकान्तस्य तुषारिकरणमण्डलस्योपरि वेपथुलुलिततर-लाङ्कुलिनिकरं करयुगलं प्रसारयन्ती शशिसंतापमनक्षरं कथयति । सीत्कारेषु दशनांशुच्याजेन मन्मथशरजर्जरितहृद्यप्रविष्टानिन्दुकिर-णानिवोद्गिरति । वेपशुषु व्यजनीकृतकदलीदलकम्पोपदेशमिव गृह्णा-20 ति । विजृम्भिकासु कण्ठागतजीवितनिर्गममार्गमिवोपदिशति । गोत्र-स्खलितविलक्षस्मितेषु हृदयनिपतितमद्नशरपुष्परज इव वमति । बाष्पमोक्षेषु स्थूलाश्रुसंतानवेणिकावाहिनी विलीयत इव । शशिम-णिद्पेणेषु विस्फ़रितानेकप्रतिविम्बनिभेन शतधेव विद्छति । कुसुम- शयनेषु परिमळ्ळाळसागताळिमाळाकुळिता धूमायत इव । अमळ-कमळस्रस्तरेषु किञ्जरकरजःपुञ्जिपश्चिरिता व्वळतीव । स्वेद्प्रती-कारेषु विशदकर्पूरस्कोदधूळीधविळता भस्मीभवतीव । न विज्ञायते किं मुग्धतया किं विळासेन किमुन्मादेन संगीतकमृदङ्गध्वनितेषु केका-शङ्कया धारागृहमरकतमणिमयूर्मुखानि स्थगयति । दिवसाव- क सानेषु विश्लेषभीता मृणाळस्त्रैश्चित्रभित्तिविळिखितानि चक्रवाक-मिथुनानि संघट्टयति । चिन्तारतारम्भेषु मणिप्रदीपानवतंसोत्पळै-स्ताखयति । उत्कण्ठाळेखेषु संकल्पसमागमाभिज्ञानानि ळिखति । दूतीसंप्रेषणेषु स्वप्रापराधोपाळम्भान्संदिशति ।

अपि च तस्याश्चन्दनपरिमल इव दक्षिणानिलेन सह समागच्छित 10 मोहः । चक्राह्वशाप इव निशया सहापति प्रजागरत्रासः । प्रतिरु-तानीव वल्मीकपोतकूजितैः सहाविभैवन्ति दुःखानि । मधुकर इवोप-वनकुसुमामोदेन सहोपसपैति मरणाभिलाषः । तथा च जलकणिकेव पिद्यानीपलाशस्थिता कम्पते । प्रतिच्छायेव स्फिटिकोपलसिल्लम-णिद्यंणमणिकुट्टिमतलेषु दृश्यते । निल्नीव शशिकरस्पर्शेन म्लायति । 15 इंसीव सरसम्णालिकाहारव्यतिकरेण जीवति । शरिदव कुसु-दृक्षवल्यकमल्संपर्कमनोहरगन्धवहा सकुसुमवाणा च विजृम्भते । चन्द्रमूर्तिरिव कमलप्रकरस्वलितपादपञ्जवा संचरन्ती निशां नयति । कुमुदिनीव रजनिकरिकरणकुतप्रजागरा दिवसमलीकनिद्रयाति-वाह्यति ।

मुरियपुजलशयनलीलेव मन्दोच्छ्वसितशेषा निमीलितलोचना कि-मिप चिन्तयति । मलयनिश्रगेव सरसहरिचन्दनकिसलयलाब्लिक-तेषु शिलातलेष्वभिपतति । कुन्दकलिकेव तुषारसिक्तपहनवर्तिनी वनानिलेनायास्यते । सुजंगीवासह्यसंतापालिङ्गितचन्द्वना शिखिशङुनतकुळकोलाहलेन ताम्यति । हरिणीव केसरिकाननं परिह्रित ।
छुसुमघटितशिलीमुखमनोहरान्मदनचापादिव प्रमद्वनान्तस्यति ।
जानकीव पीतरक्तेभ्यो रजनिचरेभ्य इव चम्पकाशोकेभ्यो विभेति ।
उ च्येव स्वप्रसमागमेनापि छुतार्थतामेति । प्रीष्मलक्ष्मीरिवानुदिनमतिक्षामा भवति । सर्वथा तस्याः कन्दपेवेदनयाङ्गानि दिवसैर्जीवितसंधारणवस्तूनि बल्यरचनया गृहकमिलिगोमृणालान्युपदेशैः सस्वीजनवचनानि शच्यापरिकल्पनेनोपवनकुसुमान्यनवरतमोक्षेण मदनायुधानि निःशेषं क्षीणानि । किं बहुना । संप्रति तस्यास्त्वन्नमा
10 सर्वसिखीजनस्वत्संबद्धानि सर्वरहस्यानि त्वत्समागमोपायान्वेषिणः
सर्वसम्बायास्त्वद्वातींपलम्भनतत्पराः सर्वप्रभास्वङ्गुनान्तमुखरः परिजनस्त्वदालापनिर्मिताः सर्वविनोदास्त्वदाकारमयश्चित्रकलाभ्यासस्वदुपालम्भगर्भो मागधीमङ्गलगीतयस्त्वद्दश्चिपुनक्काः स्वप्रास्त्वस्परिहासप्राया मदनज्वरदाहिवप्रलापास्त्वन्नामप्रहृणैकोपायगम्यप्रवोधा
15 मोहमहावेगाः ।

इत्यावेदयन्तं केयूरकं भवतु संप्रति न शक्तोम्यतः परं श्रोतु-मिलामीलनाइत्तसंक्षेव कादम्बरीव्यथाश्रवणवेदनासंभवनानुकम्पयेव चन्द्रापीडमाकामन्ती मूर्छो न्यवारयत् । न तु पुनरवस्थानिवेदनप-रिसमापिः।

20 तथा मूर्छानिर्मालितश्च तामेवानुध्यायन्निव ससंभ्रमप्रतिपन्नश-रीरेण केयुरकेण संभाविततालवृन्तया च पत्तलेखयानुभाव्यार्थ-सज्जया च नियत्या संज्ञां लिम्मतश्चन्द्रापीडः स्वकृतपीडापराधेन भीतमिव लज्जितमिव विलक्षमिव निमृतस्थितं केयुरकमन्तर्वा-

ष्पोपरुध्यमानकण्ठः कथमपि स्विष्ठिताक्षरं प्रत्युवाच । केयूरक येन प्रकारेणैवमेकान्तनिष्ठुरहृद्यमात्मन्यनुत्पन्नानुरागमेव मां संभाव्य देव्या कादम्बर्या दूरीकृतपुनर्भदागमनसंभावनया न त्वमागमनाया-दिष्टो न संदिष्टं वा किंचिन्महाश्वेतया समुपहृतानुबन्धया मदलेख-या वा त्वन्मुखेन नोपालच्चोस्मि तथा मयि पत्तलेखया सर्वमाख्या- 5 तम् । तद्भिजाततया महानुभावत्वादुदारतया समानशीळतया दक्षि-णतया चैकान्तपेशळतया च स्वभावस्यात्मानमात्मना न कळ-यति देवी काद्म्बरी । चन्द्रमूर्तेरालोकेन निश्चेतनस्य चन्द्रकान्ता-ख्यस्य पाषाणखण्डस्यार्द्रभावोपगमनमेवायत्तं न पुनस्तत्कराकर्षणम् । नितरां पक्षपातिनोपि च मधुकरस्याभिगमनभेवाधीनम् । मकरन्दछाभे 10 तु किलकाश्रियणी जुम्भैव प्रभवति । दिवससंतापक्वान्तेन चोन्मु-खता कुमुदाकरेण करणीया । विकासयति पुनस्तं ज्योत्स्नाभिरामा रजन्येव । निर्भरमन्तः सरसतायां सलामपि मधुमासलक्ष्मीपरियहा-द्विना पह्नवानुरागदर्शनस्य कृते किं करोतु पादपः । तत्र देव्याः काद-म्बर्या एवाज्ञापराधिनी । ययाधरस्पन्दितमात्रप्रतीक्षे पुरःस्थायिनि दा- 15 सजने निष्करुणतयात्मानमव्यापारयन्या सुखपरिपन्थिनी दुःखदा-नैकिनपुणा परहृदयपीडानपेक्षिणी छज्जापेक्षिता न जीवितसंदेहदायि-नी देव्याः समवस्था । अथवास्य परिजनस्यापि देव्या अपि कोयमे-वंविधो व्यामोह: । यद्निच्छन्त्यि वलाद्सौ न व्यापारिता । की हशी चरणतलप्रतिबद्धस्य दासजनस्योपरि लज्जा । कीदृशं वा गौरवम् । 20 को वानुरोधः। अविश्वस्तचित्तता वा केयमीदृशी। यदेवमात्मनः शिरीषपुष्पकोमलस्येयमतिदारुणा पीडाङ्गीकृता न कृतार्थितो मे मनोरथः । अथवा क्रमागतमन्तर्धानं वामळोचनानां विशेषतोपरि-

त्यक्तनिःशेषवालभावानामनतिप्रबुद्धमुग्धमनसिशयानां कन्यकानाम् । छज्ञा न पारिता नामास्मिश्वने स्वयं परिस्रक्तुं देव्या । मदलेखा तु द्वितीयं हृदयमस्याः । तया किमेवमहार्यसंयमधनैर्मुनिभिरप्यरक्षि-तहृद्यापहारेणानिम्राह्यचौरेण ग्रुचिभिरप्यपरिहार्यस्पर्शेनाबहिष्कार्य-5 चण्डाळेन भस्मीकृतापर्यवसानप्राणिसहस्रेणानिर्वाप्यश्मशानाग्निना स-र्वदोषाश्रयेणाशरीरव्याधिना रूपापहारिणाकाण्डव्याधेन मर्मभेदिना-स्रीकधनुर्धरेण सद्यःप्राणापहारक्षमेणाकारुमृत्युनानिरूपितस्थानास्थान-प्रवर्तिना परापकारकृतार्थेन हृद्यवासिनापरप्रत्ययेन स्वयोनिना कामेन दुरात्मनायास्यमानं देवीझरीरमुपेक्षितम्। किमिति तत्रस्थस्यैव मे 10 कर्णे नावेदितम् । अधुना श्रुत्वापि दिवसक्रमगम्येथ्वनि किं करोमि । मल्यानिलाहतलताकुसुमपातस्याप्यसहं देवीशरीरम् । व त्रसारकठिन-हृद्यैरपि दुर्विषहाः स्मरेषवः । न ज्ञायते निमेषेणैव किं भवतीति । प्रायेण च देव्याप्यनुभवनीय एवायमर्थः। यथा चास्य दुःखैकदान-व्यसनिनो दुर्घटघटनापण्डितस्य यत्किचनकारिणो निष्कारणकुपितस्य 15 हतविधे: सर्वतो विसंष्टुळं समारम्भं पदयामि तथा जानामि नैवा-यमेतावता स्थास्यतीति । अन्यथा क निष्प्रयोजनाश्वमुखमिथुनानुस-रणेनामानुषभूमिगमनम् । क च तत्र तृषितस्याच्छोददर्शनम् । क तत्तीरे विश्रान्तस्यामानुषगीतध्वनेराकर्णनम् । क तज्जिज्ञासागतस्य महाश्वेतावलोकनम् । क तत्र तरलिकया सह तवाभिगमनेन मद्गम-20 नप्रस्तावः । क महाश्वेतया सह हेमकूटगमनम् । क तत्र देवीव-दनदर्शनम् । कानुरागोत्पत्तिरस्मिञ्जने देव्याः । क वापरिपूर्णम-नोरथस्य मे पितुरलङ्घनीयागमनाज्ञा । तत्सुदूरमारोप्य पातिता वयं खस्वनेनाकार्यकारिणास्मत्कर्मबलनियोगदक्षेण दग्धवेधसा । तथापि देवीं संभावियतुं प्रयतामहे।

इत्यभिद्धत्येव चन्द्रापीडे नितरामयमनेनैव कादम्बरीवचान्तेन संतापितस्तत्किमपरमह्मेनमात्मतेजसा संतापयामीत्युत्पन्नदय इव भगवांस्तिग्मदीधितिरुत्तप्तकनकद्रवस्फुलिङ्गपिङ्गलयुति धूर्जंदिजटामण्डलानुकारि संजहार करसहस्रम् । अस्तानुसारेण 5 च रवेर्वासरोपि यथोच्छिततरुशिखराविङ्ग्विनो रक्तातपच्छेदाना-कर्षत्रपससार । क्रमेणैव संजातकरुणानुबन्धयेव संध्ययाप्युपरि जलाईपट इव प्रसार्यमाणे स्वरागपटले निशागमेनाप्येवमस्य शून्य-ताविक्कवस्य मा भूदर्शनमिखाप्तेनेव सर्वतो नीळीपरिलम्बमानायामिव भ्राम्यमाणायां तिमिरलेखायां कमलेष्विप दुःसहत्वाच्छोषकारिण: 10 संतापस्य तल्पकल्पनाभीतेष्विव संकुचत्सु कुमुदेष्विप शुचिस्वभाव-तयाद्रीद्रेषु शयनसंपादनायेवाहमहमिकयोद्दळत्सु चक्रवाकेष्विप स-हचरीविरहविधुरेषु कादम्बरीसमीपगमनोपदेशदानायेव कलकरूण-मुचैर्मुहुर्मुहुर्ग्याहरत्यु चन्द्रमस्यपि भगवति समस्तभुवनैकातपत्त्रे सु-धारजतकळशे पूर्वदिग्वधूवदनचन्दनतिळके गगनतळळक्ष्मीळावण्य- 15 महाह्दे सकळळोकाह्वादकारिणि सुधालिप्तैः करैरिव स्प्रष्टुमुच्छासहे-तुना तं ज्योत्स्नाजलेन च सेक्तुमुद्यगिरिशिखरमारूढे प्रौढे प्रदोष-समये चन्द्रापीडस्तस्मिन्नेव वद्यभोद्याने चन्द्रातपस्पर्शदर्शितविज्ञद-जलळवोद्भेदहारिणि चन्द्रमणिशिलातले विमुच्याङ्गानि चरणसंवाह-नोपसृतं केयूरकमवादीत् । केयूरक किमाकल्यसि । यावद्वयं परा- 20 पतामस्तावत्प्राणान्संधार्यिष्यति देवी काद्म्बरी । पार्यिष्यति वा तां विनोद्यितुं मद्छेखा । आगमिष्यति वा पुनस्तत्समाश्वासनाय महाश्वेता । मत्परिचयोद्वेजिता प्रतिपत्स्यते वा शरीरस्थितये तयो•

रभ्यर्थनाम् । द्रक्ष्यामि वा पुनस्तस्याः स्मेरसृक्कोपान्तमाछोछतारक-मुन्तस्तहरिणशावकायताक्षं मुखामिति ।

स तु व्यज्ञपयत्। देव वैर्थे समवलम्ब्य गमनाय यत्नः क्रिय-ताम्। तिष्ठतु तावदासत्रवर्ती सखीजनः परिजनो वा । तस्या हि कृ स्वदालोकनेच्छैव स्वेच्छया निमेषितुमिष न ददाति। समागमाश-वैवावष्टक्यं हृदयम्। श्वसितमेव मुखे वहितम्। रोमाश्व एव क्षण-मिष शरीरं न मुश्वति । दिवानिशं बाष्प एव लोचनपथस्थायी। प्रजागर एव रात्राविष दत्तदृष्टिः। अरतिरेव नैकाकिन्याः क्षाम्य-स्वस्थानम्। जीवितमेव कण्ठस्थानात्रापसरित।

10 एवं वदन्तं तमादिदेश विश्रान्तये केयूरकम् । आत्मतापि गमनिचन्तां प्राविशत् । यदि तावदकथियत्वानिपत्य चरणयोरनाञ्चातः
शिरस्यगृहीताशीः सहसानुत्संकिलत एव तावेनाम्वया वापकम्य
गच्छामि ततो गतस्यापि मम कुतः सुखं किं श्रेयः कुतो वा फळावाप्तिः कीहशी वा हृदयनिर्शृतिः । अथवा तिष्ठतु तावदियमुत्तरका15 छागामिनी चिन्ता । अपकम्य गत एव कथमहम् । तावेन दुस्तराह्वाणेवोत्तरणमहासेतुबन्धादवन्ध्यवाञ्छितफळप्रदानकल्पदुमादित्विनक्रान्तियशोनिष्कान्तिद्वारागैळदण्डादशेषमुवनभवनोत्तममनस्तम्भात्त्वभुजादवारोत्य मच्येव राज्यभारः समारोपितः । तदनाख्याय पदमिष
निर्याते मय्यवश्यमपरिमितकरितुरगरथगमनसंक्षोभितधरातळेराळोळ20 कदिळकाकाननाकुळीकृतभास्वद्गमस्तिभिरूर्ध्विष्ठयमाणधवळातपत्तमण्डळच्छायान्तरितवासरञ्यतिकरैरतिबहळरेणुद्गमाविच्छेदापूरितमुवनक्डरै: पुरःप्रसृतजवनवाजिभिरनुसंतानळप्रवैतण्डप्रायसायनैः श्रानेतरिष बुस्कितैरप्यकृतगतिविळम्बैरा पयोधरद्यास्योपि दिग्भ्यो रा-

जभिरनुधावितव्यम् । तिष्ठन्तु तावत्सेवापरा राजानः । सुखपरिभक्ताः प्रजा अपि तातस्त्रेहात्परित्यक्तपत्रदाराः प्रष्ठतो लगन्तीति मे चेतसि । अपि च तातस्थापि कोपरोस्ति यस्मिन्मदीयं स्रोहं संक्रमय्य मय्यप-क्रान्ते यात किमनेन गतेनागतेन वेत्यविनयकोपितोवष्टम्भं क्रत्वा स्थास्यति । कस्य वापरस्य मुखमालोकयन्ती सुखायमानहृद्या म- 5 त्प्रत्यानयनाय क्रतार्तप्रळापा न तातमेवाक्रळीकरोत्यम्बा । ताते च पृष्ठतो लग्नेष्टादशद्वीपमालिनी मेदिन्येव लग्ना भवतीति । तदा मया क गतम । क स्थितम । क विश्रान्तम् । क यातम् । क भक्तम् । कापसृतम् । कात्मा मया गोपायितन्यः । समासादितेन वात्र कथं मया वदनं दर्शयितव्यम् । पृष्टेन वा किमुत्तरं दातव्यम् । अथापि 10 कथंचिदैवनियोगान्निः सृतोस्मि । तथाप्यनायासनीयं तातमेवं महीय-स्यायासे तातप्रसादादृदृष्टदुःखामम्बां वा निजापक्रमणशोकार्णवे पात-यता किं कृतं भवत्यपुण्यवता । अपि च स बहुदिवसप्रवासोपतप्तः स्क-न्धावारोपि मेद्यापि न परापतित । तेनापरसंविधानादर्धपथादेव निवृत्य पुनर्धावितव्यम् । अथावेदा तातस्याम्बायाश्च ताभ्यां च विसर्जितः 15 संविधानेन गच्छामि । तत्रापि किं कथयामि । मम स्नेहेन दुःखिता गन्धर्वराजपुत्री काद्म्बरी मामुद्दिस्य मकरकेतुनायास्यमाना दुःखं तिष्ठतीति । किं वा बळवान्से तस्यामनुरागो नानया विनाहं प्राणान्सं-धारयामीति । किं तस्या मम च द्वयोरिप जीवितनिवन्धनहेतुभूतया महाश्वेतया तत्परिणयनाय में संदिष्टमिति । किं वा तदःखमपारयन्सो- 20 द्धमयं केयूरकस्तद्रत्या मामानेतुमागत इति । अपरोपि वा कश्चिद्यपदे-शो न शक्यत एव पुनर्गमनाय कर्तुम् । संप्रत्येव समधिकाद्वर्षत्रयात्प्र-साध्य वसुधां प्रत्यागतोस्मि । अद्यापि साधनमेव न परापतित । अक-

श्रवित्वा च गमनकारणं कथमात्मानं मोचयामि । कथं वा मुश्चतु तातोम्बा वा । तत्सुहृत्साध्येस्मन्नर्थेनर्थपतितः किं करोम्येकाकी । वैश्वम्पायनोप्यसंनिहितः पार्श्वे मे । कं पृच्छामि । केन सह निरूपयामि । को मे समुपिदशतु । को वापरो मे निश्चयाधानं करोतु । क- स्यापरस्य वा विवेकिनी प्रज्ञा । कस्य वान्यस्य श्रुतं ओतन्यम् । को वापरो वेत्ति वक्तुम् । कस्य वापरस्य मय्यसाधारणः स्नेहः । केन वापरेण सह समानतुःखो भवामि । को वापरो मिय दुःखित दुःखी सुखिते सुखी । को वापरो रहस्यावदनस्थानम् । कस्यापरस्थोपि कर्तन्यभारमवश्चिष्य निर्मृतातमा तिष्टामि । कस्य वापरस्य । मत्कार्ये पर्याकुळता । को वापरो मयानुकोपितं तातमम्बां च परि- बोध्य मां नेतुं समर्थः ।

इत्येवं चिन्तयत एवास्य सा क्षपा दुःखरीर्घापि क्षयमगमत् ।
प्रातरेव च किंवदन्तीं शुश्राव यथा किंछ दशपुरं यावत्परागतः
स्कन्धावार इति । तां च श्रुत्वा समुच्छ्वासितचेताश्रकार चेतिसि ।
15 अहो धन्योस्मि । अहो विधेर्मगवतोनुप्राद्योस्मि । यस्य मेनुध्यानानन्तरमेव परागतो द्वितीयं हृदयं वैशन्पायन इति । प्रहर्षपरवशश्र
प्रविशन्तमाछोक्य दूरत एव कृतप्रणामं केयूरकमवादीत् । केयूरक
करतछवर्तिनीं सिद्धिमधुनावधारय । प्राप्तो वैशन्पायन इति ।

स तु तदाकण्ये गमनपरिलम्बकृतया चिन्तयान्तः सून्य एव भद्र-20 कमापतितं महती हृदयनिर्दृतिर्देवस्य जातेत्यभिदयदेवोपसृत्योपविदय पार्श्वे वैशम्पायनागमनालापमेवानुबध्य मुहूर्तिमिव संज्ञोत्सारित-समस्तपरिजनं चन्द्रापीढं व्यज्ञपयत्। देव सर्वतो विस्फुरन्ती त-डिदिव बलाहकोन्नाहमुपारूढदयामिका मेघलेखेव सलिलागमनमु- पद्शितपाण्डुच्छविः प्राचीव चन्द्रोद्यं परिमलमाहिणी मलयानिला-गतिरिव वसन्तमासावतारमभ्युच्छ्रितमकरध्वजा मधुमासळक्ष्मी-रिव पछ्जोद्भेदमुङ्कसितरागपङ्जोद्गतिरिव कुसुमनिर्गमं विकसित-काशक्रसममञ्जरीव शरदारम्भमवस्थैवेयमावेदयति निःसंशयं दे-वस्य गमनम् । अवश्यं च देवस्य देवीप्रास्या भवितन्यम् । केन कदा 5 वावलोकितो ज्योत्स्नारहितश्चन्द्रमाः । कमलाकरो वा मृणालिकया विना। उद्यानभागो वा छताश्चन्यः । अपि च न राजत एव सह-कारकुसुममञ्जरीपरित्रहमन्तरेण सर्वजनसुभगोपि कुसुममासः । असंभावितदानलेखालक्ष्मीकं वा वदनं यूथाधिपतेः । किं तु यावद्वैश-म्पायनः परापतित यावच तेन सह गमनसंविधानं निरूपयित देवस्ता- 10 वदवइयं कालक्षेपेण भाव्यम् । यादृशी चाकालक्षमा देव्याः शरीरा-वस्था तादृशी निवेदितैव मया । सर्वोपि प्रसाशया धार्यते । देव्यास्त पुनर्देवदर्शनेय यावनिष्यत्याशमेव हृद्यं केनाश्वासनेन वर्तताम् । मद्वार्तोपलम्भादेतदुत्पत्स्यते चेतसि यथास्ति कार्यं मे जीवितेन दुःखा-न्यपि सहन्ती धारयाम्येतदिति । अतो विज्ञापयामि । चेतसा त्वप्रतो 15 गत एव देव: शरीरेणाप्यनुपदमुचछित एव । किमपरं मयात्र स्थिते-नापि साधनीयम् । तद्देवागमनोत्सवावेदनाय गमनानुज्ञया प्रसादं क्रियमाणिमच्छति मे प्रणयप्रसाददुर्छछितं हृदयिमदानीमेव ।

इति विज्ञापिते केयूरकेण अन्तःपरितोषविकसितया विकचनी-लोत्पलपुञ्जमालिकयेव दृष्ट्या दर्शितप्रसादश्चन्द्रापीडः प्रत्युवाच । 20 किमुच्यते । कस्यापरस्येदृशोस्मदुःखासहिष्णुरनपेक्षितस्वशरीरश-क्तिरुत्साहः । कस्यापरस्येदृशो देशकालज्ञता । को वापरोस्मास्वेवं निर्व्याजमक्तिः । तत्साधु चिन्तितम् । गम्यतां देव्याः प्राणसंधारणाय ।

मदागमनप्रत्ययार्थे च पत्त्रलेखाप्यप्रतस्त्वयैव सह यातु देवीपाद-मूलम् । इयमपि प्रसादभूमिरेव देव्याः । इमामप्यालोक्य कियलपि धृतिरवश्यमुत्पद्यत इति मे चेतिस । अपि चास्या अपि देव्यामस्स्रेव स्नेहो भक्तिश्च । इत्यभिषाय पृष्ठतः समुपविष्टामेवं नेति पत्नलेखाम-চ प्राक्षीत्। सा तु किंचिद्वनतमुखी निजाज्ञाक्षराणि प्रयच्छतु देव इति व्यज्ञपयत् । कृतप्रस्थितिनिश्चयायां च तस्यां मेघनादाह्वानाय प्रती-हारीमादिदेश । आदेशानन्तरमेवागतं च दूरतः प्रणतमाज्ञाप्रतीक्षं स्त्रयमेवाहूय सोपग्रहमादिदेश। मेघनाद यस्यां भूमौ पत्त्रछेखानय-नाय पूर्व मया त्वं स्थापितस्तां भूमिं यावत्पन्त्रलेखामादाय केयूर-10 केण सहाप्रतो गच्छ । अहमपि वैशम्पायनमालोक्यानुपद्मेव ते तुरंगमै: परागत: । इत्यादिइय यदाज्ञापयति देव इति कृतनमस्कृतौ त्वरितगमनसंविधानाय निष्कान्ते मेघनादे देव किमतः परं विलम्बे-नेत्यभिधाय मेघनाद्तिर्गमनानन्तरं गमनप्रणामोत्थितं केयूरकं सस्ने-हमाहूय सवाष्पया दृष्ट्या पुनः पुनरालोक्य परिष्वज्य च सपु-15 लकाभ्यां दोभ्यीमात्मकर्णादपनीयानेकवर्णरुचिरं संदेशमिव कर्णा-भरणमस्य कर्णे कृत्वा कण्ठागतवाष्पगद्गदिकगृह्यमाणाक्षरमवादीत्। केयूरक त्वया तु मे देवीसंदेशो नानीत एव । तत्कि तव इस्ते तदतु-रूपं प्रतिसंदिशाम्यपूर्वम् । विज्ञापयितव्या देवी । तत्रापि किमलीकल-ज्ञाजालभारोद्वहनेन त्वामायासयामि । यात्येव पत्त्रलेखा देवीपाद-20 मूलम् । इयं विज्ञापयिष्यति । इत्यभिद्धदेवार्तार्कतोपनतात्मविर-हपीडाममङ्गळराङ्कया कृतयल्लामपि बाष्पवेगमपारयन्तीं संघारिय-तुमुत्प्रताबद्धलक्ष्यून्यदृष्टिसंचारणां चरणपाताभिमुखीं पत्तलेखां प्र-णयेनाभिमुखो भूत्वा बद्धाञ्जलिरभाषत ।

पत्तरुखे साञ्जलिबन्धेन शिरसा प्रणम्य महीयेन विज्ञाप्या देवी कादम्बरी । येन सर्वखळानां धुरि छेखनीयेन तथा प्रथमदर्शनेपि वत्सल्रत्वात्स्वभावस्य दर्शितप्रसादातिशयां देवीं प्रणामेनाप्यसंभा-व्य गच्छता प्रज्ञा जडतया ज्ञानं मौट्येन धीरता तारस्येन स्नेहलता रौक्ष्येण गौरवं लघुतया प्रियंवदता पारुष्येण मृदुहृद्- 5 यता नैष्ट्रर्येण स्थैये चश्चलतया द्यालुता निस्त्रिशत्वेनार्जवं माया-जालेन सलवादितालीककाक्संपादनेन दृढभक्तितावज्ञानेन पेश-लता कौटिल्येन लजा धार्क्षेनौदार्थ क्षुद्रतया दाक्षिण्यममहानु-भावतया प्रश्रयोभिमानेन कृतज्ञता कृतप्रतया शीलं पौरोभाग्येण सर्वगुणा एव दोषैः परिवर्तिताः स कथमिवापरं गुणमवलम्बय 10 पुनः परित्रहाय विज्ञापयतु । केन चाङ्गीकरोतु देवी । किमुपदर्शिता-लीकात्मार्पणेन न प्रतारितं देव्या हृदयमिति । किं प्रकृतिपेशलं हृद्यमपहृत्य नापकान्तोस्मीति । किमियं प्राणसंदेहकारिणी निष्क-रुणेन शरीरावस्था नोपेक्षितेति । किमहमस्या न कारणमिति । एतत्सर्वदोषाश्रयेणाप्यनुवृत्त्या चरणावाराधिताविति वा । तदे- 15 वमात्मना सर्वगुणहीनस्यापि मे देवीगुणा एवावलम्बनम् । इयमेव ते स्वभावसरसा दूरस्थमपि मदनहुतभुजा दह्यमानं रक्षत्येव सर-छता । महर्महराह्वयत्येव स्नेहछता । आनयत्येव स्थिरप्रतिज्ञता । ढौकयत्येव दक्षिणता । अभिपद्यत एव वत्सळता । चरणपतितं न निर्भ-र्त्स्ययेव मृदुहृद्यता । जत्थाप्य संभावययेव महानुभावता । आल- 20 पत्नेव प्रियवादिता । ददात्येव हृद्येवकाशमत्युदारता । यच तथापि गत्वा निर्ळजहृद्यः पुनर्वदनद्रशेनदानसाहसमङ्गीकरोम्यत्रापि सत्प्र-कृतयो देवीप्रसादा एव कारणम् । एते हि विशद्त्वादुद्रारभावात्सं-

गतत्वाच क्षणपरिचिता अपि समारोपितजीवितप्रस्राश न किंचित्र कारयन्ति । स्मारयन्ति सेव्यतां देव्याः । चरणपरिचर्याये समुत्साइयन्ति । शिक्षयन्ति सेवाचातुर्यम् । उपिदशन्साराधनोपायान् ।
चादुकारो भवेत्यसक्कदाज्ञापयन्ति । एवं स्थीयतामिति स्वयमेवोप5 दर्शयन्ति । मुखावलोकिनामकालोपसर्पणकोपेनुनयन्ति । परितोषावसरेनुगृह्वन्ति गुणानुवादेन । लजापसृतं हठादाकुच्योपसर्पयन्ति ।
नान्यत्र क्षणमपि दद्स्वस्थातुम् । अपि चैतेनुग्राहकत्वादेवापरित्याज्याः । गुरुत्वादेव कृतावष्टम्भाः । विस्तीर्णत्वादेवालङ्कनीयाः । प्रभृतत्वादेवापरिहार्याः । तदेभिरहं विनाष्यागमनाज्ञया सुदूरमपक्रान्तोपि
10 बलादेवाकृष्य देवीपादमूलमानीय इति । यया वानपेक्षितगमनाज्ञयानियन्त्वणत्वाद्गतोहिमिति विज्ञामं सैव वाणी विज्ञापयति । यथा
च मे न निष्फलमागमनं भवति जगद्वा ग्रून्यं तथा देव्यात्मसंधारणायात्मनैव यत्नः कार्यः ।

इति संदिश्य पुनराह । पत्तलेखे त्वयापि यान्त्याध्वान न म
15 द्विरह्पीडा भावनीया । न शरीरसंस्कारेनादरः करणीयः । ना
हारवेलातिक्रमणीया । न येन केनचिद्ञातेन पथा यातन्यम् । न

यत्र तत्रैवानिरूप्यावस्थातन्यमुधितन्यं वा । न यस्य कस्यचिद्परि
ज्ञायमानस्यान्तरं दातन्यम् । सर्वदा शरीरेप्रमादिन्या भान्यम् । किं

करोमि । त्वत्तोपि मे बहुभतरा देवीप्राणाः । येनैवमेकािकनी तेषां

20 संधारणाय विसर्जितासि । अपि च मम जीवितमपि तवैव हस्ते वर्तते।

तिन्नयतं त्यारमा यह्नेन परिरक्षणीयः । इत्युक्त्वा सस्त्रेहं परिष्वज्य

केयूरकं पुनस्तद्वधानदानाय संविधाय महाश्वेताश्रमं यावरपुनस्त्व
यैव सहानया मन्नयनायागन्तन्यमित्यादिश्य न्यसर्जयत् ।

निर्गतायां च केयूरकेण सह पत्तळेखायां किं शीघ्रमेते यास्यन्ति नवेलन्तरा वा गच्छतां परिलम्ब उत्पत्स्यते न वेति कियद्भिवा दिवसैः परापतिष्यन्तीलनयेव चिन्तया श्रून्यहृद्यः क्षणिमव स्थित्वा स्कन्धा-वारवार्तास्फुटीकरणाय वार्ताहरं विसर्घ्य बहुदिवसान्तरितदर्शनस्य वैश्वम्पायनस्य प्रत्युद्रमनायात्मानं मोचियतुं पितुः पादमूलमगात् । ठ तत्र चोभयतः ससंभ्रमापसृतप्रतीहारमण्डलवितीणविस्तीणीलोकनमार्गो दूरादेवापसन्यजानुकरतलावलम्बितविमलमणिकुट्टिमोदरसंक्रान्तप्रतिमो हिग्रुणायमानायतकुन्तलकल्लाः पितुः प्रणाममकरोत् ।

अथ तारापीडस्तथा दूरत एव कृतप्रणामं चन्द्रापीडमालोक्य निर्भरस्नेहगर्मेण सिललभरमन्थरेणेव जलधरध्वनिना स्वरेण सधी- 10 रमेक्केहिलाहूय ससंभ्रमप्रधावितमिप संभावितशुक्रनासप्रणाममुप्- सृत्य पार्श्वे भूमानुपविश्चन्तमाकृष्य हठात्पादपीठे ससुपवेश्यपरिसम्माप्तावलोकनस्पृहेण चल्लुषा सुचिरमालोक्यास्थोपारूढयौवनभराभि- रामतराण्यङ्गप्रवङ्गानि पाणिना स्पृष्ट्वा दृश्येयञ्शुक्रनासमवादीत् । शुक्रनास पश्येयमाशुष्मतश्चन्द्रापीडस्योत्सर्पिणी महानीलमणिप्रभेव 15 कनकशिखरिणो गण्डमण्डलोद्धासिनी मदलेखेव गन्धिद्वपस्योपहित- कान्तिपतिपरभागा लक्ष्मच्छायेव चन्द्रमसो विकासशोभापेक्षिणी म- शुक्ररावलीव कमलाकरस्य रूपालेख्योन्मीलनकालाञ्जनवर्तिका ता-रुण्यभरजलधरोत्तानश्यामिकोञ्जलत्कन्दपीप्रदीपकजलशिखा स्पृत्र- रस्प्रतापानलधूमराजी मकरध्वजोपवनतमालवल्ली मनोभवविकार- 20 दोषारम्भवालितिमरोद्गतिरुद्वाहमङ्गलभूसंज्ञा श्मशुराजिलेखा समंता-तसमुद्धिन्ना । विवाहमङ्गल्योग्यां दशामारूढोयम् । तहेच्या विलासवला सह संमन्त्र्यामिजनरूपा निरूप्यतां काचिज्ञगति राजकन्यका । दृष्टं

हि दुर्छभद्र्शनं वत्सस्य वद्नम् । संप्रति वधूमुखकमलद्र्शनेनानन्द-याम आत्मानम् । इत्युक्तवति तारापीडे शुकनासः प्रत्युवाच। साध चिन्तितं देवेन। अनेन तु सहृदयेन हृदये समारोपिता एव सर्वविद्याः । संभाविता एव सर्वाः कळाः । स्वीकृता एव सर्वाः গ্ৰনা:। गृहीता एव सर्वदिग्वधूनां कराः। स्थापितैव निश्चला कु-दुम्बिनीपदे राजलक्ष्मीः । ऊढैव चतुरुद्धिमेखलाकलापभूषणा भूः। किमपरमवशिष्यते येन न परिणीयते । इलिभिहितवति शुकनासे ल-जावनम्रवदनश्चन्द्रापीडश्चकार चेतिस । अहो संवादो येन मे का-दम्बरीसमागमोपायचिन्तासमकालमेवेद्दशी तातस्य बुद्धिरुत्पन्ना । 10 तद्यद्रच्यते । अन्यकारे प्रविष्टस्यालोको वनगहनप्रविष्टस्य देशिक-दर्शनं महार्णवपतितस्य यानपात्राभ्यागमो म्रियमाणस्योपर्यमतवृष्टि-रिति । तदेतदापतितं मिय । सर्वथा वैशम्पायनदृशनमात्रकान्तरिता वर्तते मे कादम्बरीप्राप्तिः । इत्येवं चिन्तयत्येव चन्द्रापीडे क्षिति-पतिरुत्तस्थौ । उत्थाय च तमेव विनयावनम्रपूर्वकायं समवलम्ब्यां-15 सदेशे सकलमेदिनीभारोद्वहनगुरुणा दोर्दण्डेन शनैः शनैः संचरव्यु-कनासेनातुगम्यमानो विलासवतीभवनमगमत् । गला च ससंभ्रमकु-ताभ्यत्थानामिन्दद्यावलोकनविलोलामिव समुद्रवेलां विलासवतीमु-र्ध्वस्थित एवावादीत् । देवि पश्येषा त्वमपि वधूमुखावछोकनसु-खस्य कृते नोत्ताम्यसीत्युपालभमानेव देवीं वत्सस्य यौवनभरार-20 म्भसूत्रपातरेखावयोस्तारुण्यदुर्विलसितेच्छाविनिवर्तनाज्ञा विजृम्भमाणा इमश्रुराजिशोभा विवाहमङ्गलसंपादनायादिशति । त्वमपरं किमा-दिशसीति प्रष्टव्या तदादिशत देवी। कथ्यमानेपि किमपरमद्यापह-रसि वदनमन्यतो बीडया। पृष्टा वा कर्तव्यं नाज्ञापयसि। वर- मातासि संवृत्ता । जानामि चन्द्रापीडस्योपर्यप्रीतिरेषा यदेवमेतत्का-र्येष्वनादरोवधीरणा च । इत्येवविधैर्नर्भप्रायैराळापैः सुखायमानचे-ताश्चिरमिव स्थित्वा इारीरस्थितिसंपादनाय निरगात् ।

चन्द्रापीडोपि शुकनासमुखेनैव वैशम्पायनप्रत्युद्गमनायात्मानं मोचयित्वा जननीभवन एव निर्विर्तितशरीरस्थितिवैशम्पायनप्रत्यु- 5 द्रमनसंविधानविनोदेनैव तं दिवसमनयत् ।

अवतीर्णायां च तस्यां यामिन्यां सुदृद्दर्शनौत्सुक्येन शयनगतोपि जाबदेव समधिकमिव यामद्वयं स्थित्वा परिवर्तयद्भिरिव स्वकान्त्या नीलिमानमम्बरतलस्यापहरद्भिरिव हरिततां तरुगहनानामधस्ताद्पि छिद्रियलेव प्रविश्कितिर्वासयद्भिरिव तरुतलच्छायां द्रीकुहरकुञ्जो- 10 दरेष्वपि निलीनं तिमिरमक्षान्त्येव प्रविदयोत्पादयद्विर्विवरप्रवेशव्या-जेन च रसातलमिव प्रवेष्टुमारब्धेरन्यथा पुनर्धवलयद्भिरिव धवलतां सौघानामुद्भुलयद्भिरिव कर्पूररेणुना दिख्युखानि लिम्पद्भिरिव सान्द्र-चन्दनद्रवेण यामिनीमुन्नामयद्भिरिव मेदिनीमुपनयद्भिरिव द्यां संक्षि-पद्भिरिव तारकाग्रह्नक्षत्रमण्डलानि विस्तारयद्भिरिव सरित्पुलिनानि 15 पृथकपृथकमलवनान्युत्पीड्येव धारयद्भिरुद्दलितदलविकासानेकीकु-र्वद्भिरिव कुमुदाकरानिप च पर्यस्तैरिव शिखरिशिखरेष्वावर्जितै-रिव प्रासादमूर्घेसु पिण्डीमूय वहद्भिरिव रथ्यामुखेषु तरद्भिरिव ज-छतरंगेषु प्रसारितैरिव सैकतस्थलेषु इंससार्थेः सहैकीभूतैरिव संवि-भक्तैरिव चन्द्राश्रयप्रसुप्तकामिनीकपोललावण्येन क्षालितैरिव चन्द्र- 20 कान्तच्युतजलधारासहस्रेस्तथा च गर्भगृहेष्वप्यविहतप्रवेशैर्दन्तवल-भीभ्योपि लब्धपरभागैः पद्मिनीपत्तवण्डेव्वप्यखण्डितघवलिमभिरारा-मेष्वपि दिवसबुद्धिमुत्पादयद्भिः परस्परोद्धिन्नकमेणोद्गिरद्भिरिवावर्ज-

यद्भिरिव विक्षिपद्भिरिव विस्तारयद्भिरिव प्रवर्तयद्भिरिव वर्षद्भिरिव सर्वतो ज्योत्स्नाप्रवाहं काद्म्बरीसमागमत्वरादानाय स्मरसर्वास्त्र-मोक्ष्मिव कुर्वद्भिश्चन्द्रपादैद्विगुणीक्रतमन्मथोत्साहो गमनसंज्ञाशङ्कना-दायादिदेश।

अथ गगनतळळच्घविस्तारो विजृम्भमाण इव दिक्कुञ्जेष्वावर्तमान इवाभ्रंलिहनगरीप्राकारमण्डलाभ्यन्तरे समारोहन्निवोत्तुङ्गगोपुराट्टा-लकशिखराणि चलन्निव हर्म्यान्तरालेषु विकसन्निव चतुष्कचत्वरेषु प्रसरन्निव राजमार्गेषु परिश्चमन्निव भवनसंकटेषु प्रविशन्निवोद्यानन-गगह्ररेषु संमूर्छन्निव प्रासादकुक्षिषु तत्क्षणप्रतिबोधितानां गृहसरो-10 जिनीसारसानामनुवर्त्यमान इव तारतरदीर्वेण रणितेन विच्छिद्यमान इव मुहुर्मुहु: स्वभावगद्गदेन भवनकळहंसानां कळरवेण निर्धार्थ-माण इव श्रोत्रप्रवेशिना गमनवेलाप्रणामसंभ्रान्तस्य वाराङ्गनाजनस्य चलवलयन्पुररसनाकलकलेन तारदीर्घतरः शङ्खध्वनिरुद्तिष्ठत्। अनन्तरं चोत्याप्यमानैश्चोत्थितैश्चाकुष्यमाणैश्चाकुष्टैश्चारोप्यमाणपर्याणैश्च 15 पर्याणितैश्च नीयमानैश्चानीयमानैश्च विल्लभ्यमानैश्चाच्छिद्यमानैश्चागच्छ-द्भिश्चागतैश्च पूज्यमानैश्च पूजितैश्च पङ्किस्थितैश्च वाह्यमानैश्च तिष्ठद्भि-अ प्रतिपालयद्भिश्रापर्याप्तराजद्वाराङ्गणैरप्रभूतचत्वरैर्ानस्तुच्छितसकलर-थ्यान्तरतयान्तर्वहिश्च संकटायमाननगरीविस्तारैस्तुरंगमसहस्रेस्तत्स्-णं कुन्तवनमयमिवान्तरीक्षं खुररवमयीव मेदिनी हेषारवमयानीव 20 श्रोत्रविवराणि फेनपिण्डस्तवकमयमिव युवराजभवनद्वाराङ्गणं खळी-नरवमय्य इव दशदिशोश्वार्छकाररत्नप्रभामया इवाभवञ्छशाङ्क-रक्सयः । अचिराच गृहीतसमायोगोङ्गणगतमिन्द्रायुधमारुद्य पुर-स्ताचिछितेनाछोकहेतोर्द्वितीयचन्द्रमण्डछेनेव इंसघाम्ना मङ्गळातपत्ते- णावेचमाननिर्गमो यथाद्रश्निमतस्ततस्तुरंगगतैरेव प्रणम्यमानो राजपुत्रसहस्तैः प्रसुप्तपुरजनतयासंबाधेनापि राजवर्त्मना बहुत्वानुरंगमबलस्य कुच्छूल्व्धसंचारः कथं कथमपि निर्जगाम नगर्याः। निगीत्य चादूरत एव निर्भरत्वाज्ज्योत्स्नापूरस्थाच्छतया च दुर्विभाव्यपानीयामुपि कल्कूजितानुमीयमानोत्त्रस्तहंससार्थोत्पतनव्यतिकरां पुल्टि- 5
नायमानामिव सर्वतो जडतरतरंगानिलस्पर्शमात्रोपल्क्स्यसिल्लसंनिधिमुत्तीर्थ सिप्रामितप्रहतत्वाद्दसंकटत्वाच वर्धयतेव गमनोत्साहमतिविस्तीर्णेनापि पुर्नावस्तारितेनेव चन्द्रपादैर्दशपुरगामिना मार्गेण
प्रावर्तत गन्तुम्।

अथोद्धमानैरिव रजवाहिना सकलिद्धुख्यप्रस्तेन ज्योत्स्नाजल 10 स्रोतसा वैशम्पायनालोकनत्वरितस्य चन्द्रापीडमानसस्यैव तुल्यं वहतो जङ्गानिलेनेन्द्रायुधस्याकृष्यमाणैरिव वाजिभिस्तावलैवापर- रात्रवेल्या योजनित्रत्वसेवाल्ङ्वयत् । अथाध्वश्रमापहरणायेव प्रवृत्ते वातुमाह्णादकारिणि निर्भरज्योत्स्नाजलवगाहार्द्रोर्द्रस्पर्शेवश्या- यसीकराकिषणि रजोल्लिलिविविधवनपङ्गानिलवीजिते विनिद्रकु- 15 मुदिनीपरिमल्लकप्रपरिमले परिमलाहितजिति रजनिविरामिपशुने मातिरश्चिनि कमेण चापरिवृत्वयूवद्वन्चुन्विनि तदा कल्पकाले च दुविषह्शवदीविश्वस्वानस्त्रित्वस्वानस्त्रित्वस्वानस्त्रित्वस्वानस्त्रित्वस्वानस्त्रित्वस्वानस्त्रित्वस्त्रान्तिस्यानि क्रमेण चापरिवृत्वस्त्रविद्यविषादेनेवा प्रदोपादुत्ता- नित्तमुलै: कुमुद्राशिमिरापीयमानस्य धान्नः परिक्ष्येणेव सर्वाम्ब- रसरःपयःपायिपयोद्विश्रमाश्वरजःसंघातोपघातेनेव पाण्डुतामुपगत- 20 वित चन्द्रविम्वे प्रलयगगनलक्ष्मीवियोगसंतापोज्ञिते धवलोत्तरी- यांशुक इव शशाङ्कलग्ने गलित चन्द्रकालोकेपरजल्लियातिना ज्योत्स्नाजल्प्रवाहेणेव सहसा फेन्द्यद्वदान्लिलिव नश्यन्तिषु तार-

कापङ्किषु गलदवरयायसलिलक्षालनादिव शनै: शनैर्दलितमुक्ता-गौरज्योत्स्नानुभावमुत्सृजन्तीष्वाशासु पुनर्विभाव्यमानसहजदयामका-न्तिपु सलिलादिवोन्मज्जत्सु तक्लताविटपेषु समुहसाति पूर्वदि-ग्वधूकर्णपूररक्ताशोकपङ्घवेम्बरसरस्तामरसे दिवसमुखकरिकुम्स-मिन्दूररेणौ तरणिरथरक्तध्वजांशुके संध्यारागे संध्यातपचिरतान्ते-ष्वालग्नदावानलेष्विव वयःसंघातैर्जीनतारावमुत्स्रुज्यमानेषु निवास-पाद्पेषु सशेषनिद्राल्सैश्चिरप्रसारणाविशद्जङ्गाङ्गिभिईठादाकृष्टदीर्घ-पदसंचारिभिर्मृगकदम्बकैकन्मुच्यमानासूषरशय्यास्विच्छावखण्डितोत्खा-तपल्वल्रोपान्तप्ररूढमुस्ताघ्रन्थिष्वरण्यगह्नरासिमुखेषु वराहयूथेषु नि-10 शावसानप्रचारिनगतेर्गोधनैरितस्ततो धवलायमानासु ग्रामसीमा-न्तारण्यस्थळीष्वाळोक्यमानजनपदविनिर्गमेषु प्रसूयमानेष्विव प्रा-मेपु यथार्ककिरणावलोकोद्गमं चोन्नाम्यमान इव पूर्वदिग्भागे समु-त्सार्यमाणास्त्रित्राशास्त्रपसर्पत्स्विवारण्येषु विस्तार्यमाणास्त्रित्र प्राम-सीमासूत्तानीभवत्स्वव सलिलाशयेष्ववच्छिद्यमानेष्विव शिखरिषू-15 ङ्क्रियमाणायामिव मेदिन्यामदृश्यतामिवोपयान्तीषु कुमुदिनीषु तिरो-धानकारिणीं नीळतिरस्करिणीमिव करैरुत्सार्थ तिमिरमालां विर-हविधुरां कमलिनीमिवालोकियतुमुद्यगिरिशिखरमारूढे भगवति स-प्रकोकचञ्जुषि सप्तवाहे विद्यायस्तळमुद्भास्य दिगन्तराण्युद्भासन्तीषु सकळजगद्दीपिकासु दिवसकरदीधितिषु दृष्टिप्रसरक्षमायां वेळायां 20 सहसैवात्रतोर्धगन्यूतिमात्र इव रात्रिप्रयाणकायातमन्तःक्षोभभीतेन र-सातलेनेवोद्गीर्यमाणमसोढसंघातभरया मेदिन्येव विक्षिप्यमाणमपर्या-प्तप्रमाणाभिर्दिग्भिरिय संहियमाणमपरिमाणरजोनिरोधाशङ्कितेन गी-र्वाणवर्त्मनेवावकीर्यमाणमर्कावलोकेनेव सह विस्तीर्यमाणमायासिता- यततरदृष्टिभिरप्यदृष्टपर्यन्तमजुर्जीविभूभृच्छतसह्स्रकाल्पतावष्टम्भं सं-चारिणं द्वितीयमिव मेदिनीसंनिवेशमजलवाहिनीप्रवेशगम्भीरं प्राणि-मयमपरपारमष्टममिव महासमुद्रमुद्रिक्तरज्ञःसन्ततेः पूरतया चाप-रिस्फुटविभाव्यसर्ववृत्तान्तमपीतस्ततोविलतधवलकदिलकोद्रासितानेक-करिघटासहस्रसंकुलमविरलवलाकावलीविभ्राजिताम्भोदसंवातं मृर्ति- 5 मन्तमिव मेघसमयारम्भमावासभूमिम्रहणसंभ्रमाभिप्रधावितासंख्यक-रितुरगनरपरस्परोमिसंबाधतयामन्दमन्दरास्फालनलुलितकक्षोलजालाकु-लस्य महाजलवेलीलया निविशमानं स्कन्धावारमद्राक्षीत्।

दृष्ट्वा चाकरोचेतिस । अहो भद्रकं भवति यद्यचिन्तितागमन एव प्रविदय वैशम्पायनं पश्यामि । इत्येवं चिन्तयित्वा छत्रचामरादिभि: 10 स्वचित्नैः सह निवारिताशेषराजपुत्रलोको जवविशेषप्राहिभिस्त्रिच-तुरैस्तुरंगमैरनुगम्यमानो मूर्धानमावृत्योत्तरीयेण रयविशेषमाहिणे-न्द्रायुधेन नानाव्यापारव्यप्रसकललोकमचिन्तित एव स्कन्धावारमा-ससाद । प्रविशंख प्रत्यावासकं वहन्नेव कस्मिन्प्रदेशे वैशम्पायना-वास इति पप्रच्छ । ततस्तत्संनिहिताभिः स्त्रीभिरितरत्वाद्प्रत्यभिज्ञाय 15 यथारच्धकर्मव्ययाभिरेवोद्वाष्पग्चन्यवद्नाभिर्भद्र किं पृच्छसि कुतोत्र वैशम्पायन इत्यावेद्यमान आः पापाः किमेवमसंबद्धं प्रलपथेति झ-न्यहृदय एव ताः प्रतार्यन्नन्तर्भिन्नहृद्यत्वान्नापराः पृच्छन्नेवमेवोत्त-स्त इव हरिणशावको यूथपरिभ्रंशविलोल इव करिकलभको धेनुवि-रहादुत्कर्ण इव तर्णको न किंचित्पश्यन्न किंचिद्रदन्न किंचिदालपन्न 20 किंचिदाकर्णयंत्र किंचित्रिरूपयन्न कचित्रिष्टन कंचिदाह्रयन्काग-तोस्मि किमर्थमागतोस्मि क चिलतोस्मि क गच्छामि कि पत्रयामि किमारव्यं मया किं वा करोमीति सर्वमेवाचेतयमानोन्य इव विधर

इव मूक इव जड इवाविष्ट इव कटकमध्यदेशं यावत्ताहशेनैव वे-गेनावहत्।

अथेन्द्रायुधप्रक्राभिज्ञानाद्वार्तयैवातुप्रधावितराजपुत्रदर्शनाच अन्द्रापीड इति समन्तात्ससंभ्रमप्रथावितानामचेतितोत्तरीयस्बरुनाना-5 मुद्राष्पश्चन्यदृष्टीनां दूरादेव ळज्जया प्रणामक्रियया च समभेवावनमतां राजन्यसहस्राणां मुखान्यवलोक्य क वैशम्पायन इत्यप्रच्छत्। ततस्ते सर्वे सममेव विचार्यास्मिस्तरुतळेवतरतु तावद्देवस्ततो यथावस्थितं विज्ञापयाम इति न्यवेदयन् । चन्द्रापीडस्य तेन तेषां स्फुटाख्याना-दिप कष्टतरेण वचसान्तः शल्यगर्भ स्फुटितमिव हृदयमासीत् । 10 केवलं तत्कालप्रणयिनी मूच्छी सा धारणमकरोत्। तुरगाद्वतारितं च कुथोपविष्टं पितुः समवयोभिरनतिक्रमणीयैर्मूर्धोभिषिक्तपार्थिवै-र्धृतमात्मानं तदानीं न वेदितवान् । उपलब्धसंज्ञोपि च वैशम्पायन-स्यादर्शनादात्मतत्त्वदर्शनात्किमेतत्काहं वर्ते किं वा मथैतचरितमिति भ्रमारूढ इव मुह्यद्विरिवेन्द्रियैः सर्वमेवानुत्प्रेक्ष्यमाणः केवछं स्कन्धा-15 वारागमनेनैव तस्याभावादन्यद्संभावयन्दुर्विषह्पीडाभिह्तेन चेतसा किमारटामि किं हृदयमवष्टभ्य तूष्णीमासे किमात्मानमाहत्य हृदया-ह्माणैर्वियोजयामि किमेकाकी कांचिहिरां गृहीत्वा प्रव्रजामीति कर्त-व्यमेव नाध्यगच्छत् । अन्तर्द्रवन्निव दह्यमान इव स्फुटन्निव सहस्रधा दु:खेन चकार चेतिस । अहो मे रम्योप्यरमणीयः संवृत्तो जीवलोकः । 20 वसन्त्रपि ग्रून्यीभूता पृथ्वी । सचक्षुषोप्यन्थाः ककुमो जाताः । सुनिष्पन्नमपि हतं जन्म । सुरक्षितमपि मुषितं जीवितफल्रम् । कं पद्म्यामि । कमालपामि । कस्मै विश्रम्भं कथयामि । केन सह सुख-मासे । किमद्यापि मे जीवितेन कादम्बर्यापि । वैशम्पायनस्य कृते क गच्छामि । कं पृच्छामि । कमभ्यर्थये । को मे ददातु पुनस्तादृशं मित्ररक्षम् । कथं मया तातस्य शुक्रनासस्य चात्मा वैशम्पायनेन विना द्शियितव्यः । किमभिधाय च तनयशोकविह्नलाम्बा मनोरमा वा संस्थापियतव्या । किं भूमिः काचिद्सिद्धा तां साधियतुं पश्चा- स्थितः । उत नरपतिः कश्चिद्संघिटतः तत्संघटनाय पश्चात्परिल- ६ म्वितः । किं बिद्ध्या काचिद्गृहीता तां प्रहीतुं मयोत्संकिलतः । इत्ये- तानि चान्यानि चान्तरात्मना चिरमधोमुख एव विकल्प्य दृद्यास्फुट- नाद्विलक्ष्यमिवापराधिनमिव महापातिकनिमवात्मानं मन्यमानो वद्न- मद्श्रीयञ्ज्ञानैः कुच्छ्रादिव तानप्राक्षीत् ।

मय्यागते किं कश्चिदेवंविधोन्तरे संप्राम उत्पन्नः । व्याधिर्वा 10 कश्चिद्राशुकार्यसाध्यरूपः समुपजातः । येनैतद्तिकितमेव महावज्ञ-पतनमुपनतिमिति । ते त्वेवं पृष्टाः सर्वे सममेव करद्वयापिहितश्चतयो व्यज्ञपयन् । देव शान्तं पापम् । देवशरीरिमव सामं वर्षशतं प्रियते वैश्वम्पायन हति । एतदाकर्ण्य चोर्ज्ञातित इवानन्दवाष्पिनिर्भरः संभाव्य तान्सर्वानेव कण्ठमहेणावादीत् । जीवतो वैशम्पायनस्थान्यत्र 15 श्वणमप्यवस्थानमसंभावयता मयेवं पृष्टा भवन्तः । तर्ज्ञावतीत्येतानि तु तावत्कर्णे कृतान्यक्षराणि । अधुना किं वृत्तमस्य येनासौ नागतः । क वा स्थितः । केन वा प्रसङ्गेन स्थितः । कथं वा तमेकाकिनमुत्सुज्यायाता भवन्तः । कथं वा मवद्भिवंद्यान्तुमुन्ताम्यति मे हृदयमिति । ते चैवं पृष्टा व्यञ्जपयन् । 20 देव श्रूयतां यथावृत्तम् ।

पृष्ठतः स्कन्धावारमनुपालयद्भिः शनैः शनैवेशम्पायनेन सह भ-बद्भिरागन्तन्यमित्यादिश्य गतवति देवे तस्मिन्दिवसे सुगृहीतत्वा-

द्धासेन्धनादिकस्योपकरणजातस्य न दत्तमेव प्रयाणं स्कन्धावारेण। अन्यस्मिन्नहन्याहतायां प्रयाणभेर्या सज्जीक्रियमाणे साधने प्रातरे-वास्मान्वैशम्पायनोभ्यधात् । अतिपुण्यं ह्यच्छोदाख्यं सरः पुराणे श्रृ-यते । तदस्मिन्स्नात्वा प्रणम्य चास्यैव तीरभाजि सिद्धायतने भगवन्तं भवानीप्रमुं महेश्वरं शशाङ्कशकलशेखरं ब्रजामः । दिव्यजनसेविता केन कदा पुनः स्वप्नेपि भूमिरियमालोकिता । इस्रमिधाय चरणाभ्यामे-वाच्छोदसरस्तीरमयासीत् । तत्र चातिरम्यतयैव सर्वतो दत्तदृष्टिः संचरन्नमरकामिनीश्रोत्रशिखरारोहणप्रणयोचितैस्तरंगानिछाहतिविछोछ-वृत्तिभिः किसल्यैरविरल्कुसुममकरन्दलोभपुञ्जितानां च मत्तम-10 धुढिहां मञ्जुना सिञ्जितरवेण दूरादाह्वयन्तमिव मरकतमणिदयामया प्रभयानुष्ठिम्पन्तमिव समं दशदिग्भागानदत्तदिवसकरकिरणप्रवेशतया दिवाप्यन्तर्निशीथिनीमिव विभ्राणं चिरपरिचितैरपि मेघोद्गमाशङ्कया मुहुर्मुहुरुन्मुक्तमधुरकेकारवैर्वनशिखण्डिभिरुत्कन्धरैरवछोक्यमानं पद-मिव जल्रदकाल्स्य प्रतिपक्ष्मिव सर्वसंतापानां निजावासमिव 15 जडिस्रो निर्गममार्गमिव सुरभिमासस्याश्रयमिव मकरप्वजस्यो-त्कण्ठाविनोदस्थानमिव रतेरास्पद्मिव सर्वरमणीयानामनवरत-वितसुरभिशीतळाच्छोदसरस्तरंगमारुताभिवीजिताभ्यन्तरशिळातळम-न्यतमं तटलतामण्डपमद्राक्षीत् ।

हष्ट्वा च तमितिचिरान्तिरितद्द्येनं भ्रातरिमिव तनयिमिव सुहृद-20 मिव चानन्यदृष्टिर्विस्मृतिनेमेषेण चक्षुषा विछोकयन्स्तिम्भित इव लि-खित इवोत्कीर्ण इव पुस्तमय इव सुचिरमूर्ध्व एव स्थित्वापारयित्र-वाङ्गानि धारियतुमाक्रम्यमाण इव मूर्छयोन्मुच्यमान इवेन्द्रियैर्झेटि-स्युन्मुक्ताङ्गः समुपविद्य भूमौ किमप्यन्तरात्मना स्मरित्रवानुष्या- यित्रव निर्विकारवद्नो गिळतळोचनपयोधारासंतानस्तूष्णीमधोमुख-स्तस्यो । तथावस्थितं च तमवळोक्यास्माकमुद्रपादि चेतसि चिन्ता । येन केनचिदपह्नियन्त एव रिसकहृद्याः परिणामधीरमतयोपि किं पुनः कुत्हृळास्पदे प्रथमे वयसि वर्तमानाः । तस्मान्नियतिमयसये-मामितमनोहरां भूमिमाळोक्य भावयतो हृदयविक्वतिरीहशी जातेति । 5 न चिराच तमेवमवदाम वयम् । दृष्टो दर्शनीयानामविधरेषः । त-दुत्तिष्ठ । संप्रति निर्वर्तयामः स्नानविधिम् । अतिमहती वेळा । स-ज्ञीभूतं साधनम् । प्रयाणासिमुखः सकळः स्कन्धावारस्त्वां प्रति-पाळयन्नास्ते किमद्यापि विलम्बितेनिते । स त्वेवमुक्तोष्यस्मामि-रश्रुतास्मदीयाळाप इव जड इव मूक इवाशिक्षित इव वक्तुं न किं- 10 चिद्षि प्रत्युत्तरमदात् । तमेव केवळमिनमेपपक्ष्मणा निश्चळस्तव्य-तारकेण संतताश्रुस्नोतसा ळिस्वितेनेव चक्षुषा ळतामण्डपमाळोकित-वान्।

पुनः पुनश्चास्माभिरागमनायानुरुध्यमानस्तद्वश्चितदृष्टिरेवास्मान्परिच्छेद्निष्ठुरमाह् स्म । मया तु न यातव्यमस्माव्यदेशात् । गच्छन्तु 15
भवन्तः स्कन्धावारमादाय । न युक्तं भवतां चन्द्रापिडभुजवछपरिरक्षितं गते तस्मिन्महासाधनं गृहीत्वास्यां भूमौ क्षणमप्यवस्थानं कर्तुम् । इत्युक्तवन्तं तमकस्मान्नाम किंचिदस्य दैवादेव वैराग्यकारणमुरपन्नमित्याशङ्कय सानुनयमागमनाय पुनः पुनः
प्रतिबोध्य तादशासंबद्धानुष्ठानेन जातपीडा निष्ठुरमप्यभिहितवन्तो 20
वयम्। एवं न युक्तमस्माकं स्थातुम्। भवतः पुनर्देवस्य तारापीडस्यानन्तरादार्यशुक्तनासाङ्ग्यजन्मनो देव्या विद्यासवसङ्क्ष्टािलतस्य देवेन चन्द्रापिडेन सहैकत्र संवृद्धस्य तथा विद्यागृहे महता यक्षेनैवं

श्चिश्वितस्य युक्तमिदम् । यज्ज्येष्ठे भ्राति सुहृदि वत्सले भर्तिर जग-न्नाथे च गुणवति च भवति सर्वभर्पयित्वा गते तत्परित्यागेनात्राव-स्थानम् । कस्यापरस्थेदृशो युक्तायुक्तपरिच्छेदः । तिष्ठतु तावदस्माकं तवोपरि स्नेहो भक्तिर्वा । अस्मिस्तु ग्लून्यारण्ये भवन्तमेकाकिनमुत्सृज्य 5 गताः सन्तो देवेन चन्द्रशीतलप्रकृतिना चन्द्रापीडेनैव किं वक्तव्या वयम् । किमन्यो देवश्चन्द्रापीडोन्यो वा भवान् । तदुनमुच्यतामयं सं-मोह:। गमनाय धीराधीयताम् । इस्रमिहिनोस्मामिरीषदिव विल-क्षहासेन वचनेनास्मानवादीत् । किमहमेतावदिष न वेद्मि यद्गमनाय मां भवन्त: प्रवोधयन्ति । अपि च चन्द्रापीडेन विना क्षणमप्यहमन्यत्र न 10 पारयामि स्थातुम् । एषैव में गरीयसी परिवोधना । तथापि किं क-रोमि । अनेनैव क्षणेन सर्वत्र विगछितं मे प्रमुत्वम् । तथा हि । स्मरदिव किमपि मनो नान्यत्र प्रवर्त्तते । पद्यन्तीव किमपि न ट-ष्टिरन्यतो वल्रति । आसक्तमिव कापि हृदयं किमपि न जानाति । निगडिताविव पदमपि दातुं न चरणानुत्सहेते । कीलितेव चास्मि-15 क्रेव स्थाने तनुः । तदात्मना त्वहमसमर्थो यातुम् । अथ वलाङ्गवन्तो मां निनीषवः । तत्रापि चिलतस्यास्मात्प्रदेशादात्मनो जीवित-धारणं न संभावयामि । अत्र तु पुनस्तिष्ठतो यदेतदन्तर्हदये किम-प्यनवसीयमानं परिवर्तते मे येनैव विधृतोस्मि तेनैवावदयं धार्यन्ते प्राणा इति चेतसि में । तद्छं निर्वन्धेन । गच्छन्तु भवन्तः । भवतु 20 यावज्जीवमा तृप्तेश्चन्द्रापीडदर्शनसुखम् । अरुपपुण्यस्य तु तन्मे प्राप्त-मपि करतलादेवमाच्छिद्य दैवेन नीतम् । इलमिद्धानश्च कौतुका-किमेतद्येनैवं भाषसे नायासि देवस्य चन्द्रापीडस्य समीपमित्यस्माभिः पुनः पुनः पृष्टोभ्यधात् । ल्जेहमेवं वक्तुम् । तथापि शपामि वयस्यचन्द्रापोडस्यैव जीवितेन यदि किंचिद्पि जानामि यस्केन का-रणेन न शक्नोम्यतो गन्तुमिति । अपि च भवतामपि प्रस्यक्ष एवायं वृत्तान्तः । तद्वजन्तु भवन्तः । इत्युक्त्वा तूष्णीमभूत् ।

मुहूर्तादिव चोत्थाय तेषु तेषु रम्यतरेषु तकतलेषु लतागृहेषु स-रस्तीरेषु तस्मिश्च देवायतने किमपि नष्टमिवान्विष्यन्ननन्यदृष्टिर्वश्राम । 5 भ्रान्त्वा च चिरमिव खिन्नान्तरात्मा सनिर्वेदमूर्ध्व निश्वस्य तस्मिँइतागहने पुनरुपविदय तस्थौ वयमपि कृतवीरुत्सं-1 निधानास्तत्प्रतिबोधनप्रत्याशया स्थिता एव । गतवति समधिक इव यामद्वये शरीरस्थितिकरणायास्माभिरभ्यार्थतः प्रत्युवाच । वयस्य-चन्द्रापीडस्य खल्वमी स्वजीविताद्पि वहुभतराः प्राणाः । तद्यदि ब- 10 लादपि परित्युच्य मां गच्छन्ति तथाप्येषां संधारणे मया प्रयत्नः का-र्यः । किं पुनरगच्छतामेव । चन्द्रापीडद्र्शनेनैव चाहमर्थी न मृत्युना । तद्भ्यर्थनैवात्र निष्फळा । इत्यभिधायोत्थाय स्नात्वा कन्द्मूळफळैर्वन-वासोचितां शरीरस्थितिमकरोत् । निर्वर्तितशरीरस्थितौ तस्मिन्व-यमपि कृतवन्तः । अनेनैव च क्रमेण विस्मितान्तरात्मानो रात्रौ 15 च दिवा च किमेतदिति तद्वृत्तान्तमेवानुभावयन्तो दिनत्रयं स्थित्वा निष्प्रलाशास्तदागमनानयनयोः सुकृतशम्बळसंविधानं तत्परिकरं तत्र स्थापयित्वा चागता वयम् । यञ्चायतो न प्रेषितः संवादकस्त-देकं तावदन्तरा गच्छतो देवस्यासौ न परापतलेव । अपरमपि चिरा-त्प्रविष्टमात्रस्थैव देवस्य मा पुनरागमनक्षेशोभूदिति ।

चन्द्रापीडस्य तु तं स्वप्नेप्यनुत्प्रेक्षणीयं वैशस्पायनवृत्तान्तमाकर्ण्य युगपदुद्वेगविस्मयाभ्यामाकान्तहृदयस्योदपादि चेतसि । किं पुनरी-दृशस्य सर्वपरित्यागकारिणो बनवासैकशरणस्य वैराग्यस्य कारणं

भवेत् । स्वीयं च न पञ्चामि किंचित्स्खळितम् । तातप्रसादान्तु मा-मिव तमपि चरणतल्लुठितचूडामणयोर्चयन्त्येव राजानः । ममेव तस्यापि चेच्छाघिकेषु सर्वोपभोगेषु न किंचिद्पि हीयते । मभेव तस्याप्याज्ञा न विहन्यत एव । अहमिव सोपि प्रसादान्करोसेव। मत्त इव तस्मादिप विभेत्येवापराधिजनः । मयीव तस्मिन्नपि सर्वाः संपद: । तमप्यालोक्य मामिवोत्पद्यते स्पृहा लोकस्य । अप्यागच्छंस्ता-तेनाम्बया चार्यग्रुकनासेन मनोरमया च तनयस्नेहोचितेन सौहार्देन न संभावित: । विनयाधिक्येच्छुना तातेन शुक्रनासेन वा किंचित्पीडा-करमभिहितम् । ताडितो वा । तत्रापि नैवासावेवमस्त्रेहलः पिशुनस्व-10 भावो वा गुरुजनाभक्तो वा गुणोपादानविमुखो वा तरछचित्तो वा यत्किंचनकारी यः कश्चिदिव श्लुद्रप्रकृतिराह्यपुत्रतागर्वितो दु:शिक्षितो दुर्विनीतो वा पुत्रैकतादुर्छछितो वा यो जन्मनः प्रभृति सर्वप्रकारोप-कारिणो गुरुजनस्योपरि खेदमेवं कुर्यादनुबन्धाद्विरमेद्वा । प्रशमस्यापी-दृशस्य नैप कालः । अद्याप्यसौ विद्वज्जनोचिते गाईस्थ्य एव न 15 निवेशितो देवपितृमनुष्याणामानृण्यमेव नोपगतः । अगत्वा चानृ-ण्यमृणत्रयेण बद्धः क गतः । न तेन पुत्रपौत्रसंतत्या वंशः प्रतिष्टां नीतः । नानन्तदक्षिणैर्महाऋतुभिरिष्टम् । न सन्तक्रूपप्रपाप्रासादतडागा-रामादिभिः कीर्तनैरलंकुता मेदिनी । नाकल्पस्थायि दिशोयायि यशो विप्रकीर्णम् । न गुरवोतुवृत्त्या सुखं स्थापिताः । न स्निग्धवन्धूनासुप-20 क्रतम् । न प्रणयिनो निर्विशेषविभवतां नीताः। न साधवः परिवर्धिताः। नानुजीविनः संविभक्ताः । नाभ्यागताः कृता निस्तृषः । न दृष्टाः श्रुता वाङ्गनाः । न जातेन जीवलोकसुखान्यनुभूतानि । न तेन पुरुषार्थ-साधनानां धर्मार्थकामानामेकोपि हि प्राप्तः । किमेतत्तेन कृतम् ।

इलाक्षिप्तचेताश्चिन्तयंश्चिरमिव तस्मिन्नेव तरुतले स्थित्वा अन्य-हृदयोपि यथाक्रियमाणप्रसादसंमानसंभावनासंभावितं विसर्ज्यं स-कलमेव राजकमुत्थाय तत्क्षणकृतमुत्तन्भिततुङ्गतरतोरणाबद्धचन्दन-मालमुभयपार्श्वस्थापितोत्पञ्जवमुखपूर्णहेमकलशं द्वारात्प्रभृति संमृष्टभूमिभागमन्तर्वहिश्च प्रकीर्णसुरभिकुसुमप्रकरमितस्ततः संचरता ह कर्मान्तिकछोकेन गृहीतिविविधभृङ्गारं मणिचामरतालवृन्तरत्नपादुका-द्युपकरणपाणिभिर्वारवनिताभिश्चाकीणै वितानतळवर्तिना मदामोदा-धिवासितदिगाननेन राजहस्तिना गन्धमादनेन सनाथीकृतैकपार्श्वमपर-कल्पितेन्द्रायुधावस्थानमुपवाह्यकरेणुकाक्रान्तवाह्याङ्गणमशेष-द्वारावहितबहुवेत्रिछोकं महत्त्वाद्गम्भीरतयानेकसत्त्वशरणतया च म-10 हाजलिनिधिमनुकुर्वाणम् , तथा हि, सवेलावनिमव यामावस्थितानेक-करिघटापरिकरेणान्तःप्रविष्टमहाशैलिमव गन्यमाद्नेन सकल्लोलिमव संचरत्संभ्रान्तकर्मान्तिकलोकोर्मिपरंपराभिः सावर्तिभव प्राहरिकज-नमण्डलावस्थानैः सलक्ष्मीकमिव वराङ्गनाभिः सरत्नमिव महापुरुषैः सहंसमालमिव सितपताकाभिः सफेनपटलमिव कुसुमप्रकरैः हरि- 15 मिवानन्तभोगपरिकरं कायमानमविशत्।

प्रविदय चागृह् तिप्रतिकर्मतया मिळनवेषाभिरु हिप्तद्दीनमुखीभिरि-तस्ततो वाराङ्गनाभिर्याभिकछोकेन कर्मान्तिकैश्च प्रणम्यमानस्तूष्णी-भिवाछोककारकेणेव मदामोदेनावेदिते निसृष्टश्चन्यदृष्टिर्गन्धमादने हानै: हानैर्वासमवनमयासीत्। तत्र चापनीतसमायोगो विमुच्याङ्गानि 20 हायनीये तरुताछहुन्तानिछेन संवीज्यमानोङ्गसंबाह्कारिभिश्च हानै: हानैरपनीयमानागमनस्रेदः सकछरजनीप्रजागरिकन्नोपि चाप्राप्तनि-द्रासुस्तो हुः स्वास्किया पुनरि दुः स्वान्तरहेतुं चिन्तामेवाविहात्।

यदि ताबद्प्रतिमुक्तस्तातेनाम्बया वा महित शोकाणिवे निश्चित्य तौ तनयिवरह्शोकविक्ठवं तातं शुकनासमम्बां च मनोरमामनाश्वास्यास्मादेव प्रदेशाद्गच्छामि तदा मयापि वैशम्पायनस्यानुकृतं भवति । निव्चत्य पुनर्गमने चामुक्तिपक्षमाशङ्कते मे हृदयम् । तात्कं करोमि । ज्ञथवास्थान एवाप्रतिमुक्तिशङ्का मे प्रियसुहृदमात्मानं मां च परित्यजनतात्यपरेण प्रकारेण गमनमुत्यादयता कादम्बरीसमीपगमनोपायचिन्ता-पर्याकुल्मतेरुपकृतमेव । तद्धुना वैशम्पायनप्रत्यानयनाय यान्तं न तातो नाम्बापि नार्यशुकनासोपि निवारियतुं शक्तोति माम् । गतश्च वैशम्पायनसहितस्वैनेव पार्श्वेन पुरस्ताद्रमिष्यामि । इति निश्चित्य त
विकालकृतं वैशम्पायनवियोगदुःसं परिणामसुखमौषधमिव वहु मन्य-मानो मुहूर्तिभव स्थित्वा विश्वान्तः सुखितैरङ्गैरापूरिते नृतीयार्धयामशंखे शरीरस्थितिकरणायोदितष्ठत् ।

जत्थाय च यत्रैव कादम्बरी तत्रैव वैश्वम्पायन इति स्वयैर्थावप्रममेनैव संस्तभ्य हृद्यं ग्रुन्यान्तरात्मा पुनरेव संविगताशेषराजलोकः

15 शरीरस्थितिमकरोत् । कृताहारश्चान्तज्ञलेलतो मदनानलस्य वैश्वम्पायनविरहशोकाग्रेश्च बहिरिप संतापदानाय साहायकिमव कर्तुमुपिरस्थितश्चातिकष्टमष्टास्विप दिश्च युगपत्यसारितकरः करोम्ययन्नेनैव
संतापिमत्याकल्य्येव गगनतलमध्यमारूले सवितर्यातपव्याजेन रजतद्रविमवोत्तप्रमुद्रिरित रिश्मजाले निर्भिच विश्वन्तीष्विव शरीर20 मातपकणिकामु पुअयमानप्राणिसंवातामु तल्प्रवेशात्संकटायमानामु
पादपच्छायामु बहिरालोकियानुं चाप्यपारयन्तीषु दृष्टिषु दिक्सुखेषु
व्वलस्विव दुःस्पर्शामु भूमिषु निःसंचारेषु पथिषु संकटप्रपासुटीरोदेरोदपीतिपुक्षितेष्वध्वन्यम्यमु नाहियमश्वासातुरेषु स्वनीडावस्थायिषु

पत्तरथेषु पल्वलान्तर्जलप्रवेशितेषु महिषवृन्देष्वरविन्ददलशकलिन **अल्कविच्छुरितमिच्छाविछोडितोत्तु**टितबिसकाण्डच्छेददन्तुरं निपान-सर:पङ्कमारोहत्सु करियृथेषु रक्ततामरसकान्तिषु छछनाकपोछोपा-न्तेषु द्छितमुक्ताक्षोदानुकारिणीषु विराजमानासु घर्मजलकणिकावलीषु स्मर्यमाणायां ज्योत्स्नायां गृह्यमाणेषु तुषारगुणेषु वाञ्छ्यमाने पयो- 5 द्कालाभ्यागमेभ्यर्थ्यमाने दिवसपरिणामे प्रदोषद्र्यनाकाङ्क्षिषु हृद्येषू-सरस्तीरकल्पितमनवरतापतज्जलासारसेकनिवारितोष्णकरकि-रणसंतापमेकसंतानावलीधारावर्षवेगवाहिन्या निर्झरिण्येव या परिक्षिप्तमन्तरालम्बितजलजम्बूप्रवालाहितान्धकारमामुक्तकुसुमपङ्कव-**छतावृता**खिलस्तम्भसंचयमतनुहरिचन्दनचर्चाद्रै सरकतत्र्यासपद्मि- 10 नीपळाशास्तीर्णसमस्तभूतळमामोदमानसरसस्फुटितारविन्दराशिद्त्तप्रक-रमाकीर्णसरसविसकाण्डमकाण्डकल्पितप्रावृद्कालमितस्ततोवर्षन्तीभिः शैवलप्रवालम अरीभिर्जलदेवताभिरिव स्नाताद्रीचिकुरहस्ता-सद्यः भिरुपगृहीतसुरभिकोमळजलार्द्रिकाभिरनाइयानचन्दनाङ्गरागहारिणी-भिर्हारवलयमात्राभरणाभिरवतंसितबालशैवलप्रवालाभिर्मृणालतालवृन्त- 15 कर्पृरपटवासहरिचन्दनचन्द्रकान्तमणिद्पेणाद्युपकरणपाणिमिरवह्वीमि-र्वाराङ्गनाभिरूपेतं परिभवस्थानामिव निदाघसमयस्य दानमिव शीतकालस्य निवेशमिव वारिवाहानां तिरस्कारमिव रवि-कराणां हृदयिमव सरसः सहोदरिमव हिमगिरेः स्वरूपिमव जिंद्रम् आवासमिव विभावरीणां प्रत्याचातमिव दिवसस्य जलमण्ड- 20 पमयासीत्।

तत्र चातिरम्यतया क्षुभितमकरध्वजोत्कल्लिकासहस्रविषमं जला-सारशिशिरतया संधुक्षितसुद्धद्वियोगानलं महासमुद्रमिव गम्भीरं तं

दिवसमेकाकी कथं कथमपि खधैर्ययानपात्रेणाळङ्कयत् । लोहिताय-मानातपे च सायाह्वे निर्गत्य बहुलगोमयोपलेपहरिते मन्दमन्दमाह-ताहतोत्तरलायमानधवलकुसुमप्रकरशोभिनि वासभवनाङ्गणे क्षण-मिवास्थाने समासन्नपार्थिवैः सह वैशम्पायनालापेनैव स्थित्वा द्वितीय 5 एव यामे चित्रतन्यं सज्जीकुरुत साधनमित्यादिश्य बलाध्यक्षसृक्षोदय एव विसर्जिताशेषराजलोको वासभवनमध्यवसत् । अथातिचिरान्त-रितोज्जयिनीदर्शनोत्सुको विनापि प्रयाणनान्चा सकल एव कटक-लोकः संवृत्य प्रावर्तत गन्तुम् । आत्मनाप्यलब्धनिद्राविनोदोवतरत्ववे तृतीये यामे तुरगकरिणीप्रायवाहनेनानतिबहुना राजलोकेन सह वि-10 रळकटकसंमर्देन वर्त्मनावहत् । अथाध्वनैव सह क्षीणायां यामवत्यां रसातळादिवोन्मज्ञत्सु सर्वभावेषून्मीळन्तीष्विव दृष्टिषु पुनरिवान्यथा सृज्यमाने जीवलोके विभज्यमानेषु निम्नोन्नतेषु विरलायमाने-ष्विव वनगहनेषु संक्रचत्स्विव तरुळतागुल्मेषु गगनतळमारोह-न्याः पदे इव बहुळळाक्षारसाळोहिते दिवसश्रियोवश्यायसेकान्नव-15 पहन इनोद्भिद्यमाने पूर्वाशालतायाः कमलिनीरागदायिनि दिवसक-रबिम्बे विस्पष्टे प्रभातसमये कटकलोकेनैव सह परापिततवानुज्ज-यिनीम्।

अथ दूरत एव प्रसृतिद्वन्द्वसंस्थितैश्च पुञ्ज्यमानैश्च पुञ्जितैश्चाव-द्धमण्डलैश्चोपविष्टैर्वलितैश्च दत्तकतिपयग्न्य-वपदेश्च निवर्त्यमानै-20 श्चागच्छद्भिश्चोन्मुसैश्चाधोमुसैश्चोद्वाष्पदृष्टिभिश्च विवर्णद्वीनवदनैश्च म-हाकष्टशब्दमुखरैश्च दुःसाधिक्याहितमौनैश्च मुनिभिरिप मुमुश्चभिरिप बीतरागैरिप निःस्पृहैरप्युदासीनैरिप दुर्जनैरिप स्नेह्परवशैः पितृभि-रिव मुहद्विरिव स्निग्धवन्धुभिरिव च नगरीनिर्गतैरार्था पृच्छयमानं कथ्यमानं च विचार्यमाणं चानुभाव्यमानं च वैशम्पायनवृत्तान्तमेव समन्ताच्छुश्राव ।

शुण्वंश्च चकार चेतसि । बाह्यस्य तावज्जनस्येयमीदृशी सम-वस्था । कि पुनर्येनासावङ्केन लालितः संवर्धितो वा वालचाटवो-स्यानुभूताः । तदातिकष्टं मे वैशम्पायनेन विना तातस्य शुकनास- इ स्याम्बाया मनोरमाया वा दर्शनम् । इत्येवं चिन्तयन्नासानिहितोद्वाष्प-दृष्टिरदृष्टुसर्ववृत्तान्त एव विवेशोज्जयिनीम् । अवतीर्य च स राजकुलद्वारि विशन्नेवार्यशुकनासभवनं सह देव्या विलासवत्या गतो राजेति शुश्राव । श्रुला च निवर्त्य तत्रैव जगाम । गच्छंश्र समीपवर्ती हा वत्स वैशम्पायनाद्यापि मद्ङ्कलालनोचितो बाल 10 एवासि कथं त्वमेकाकी न्यालशतसहस्रभीषणे निर्मानुषे तस्मिञ्झून्या-रण्ये स्थित: । केन ते तत्रापि सर्वसत्त्वव्याघातकारिणी शरीर-रक्षा कृता। केन वैषम्यप्रतिपन्थिनी शरीरस्थितिः संपादिता। केन निद्रासुखदायि शयनीयमुपकल्पितम् । कस्त्वयि बुभुक्षिते तृषिते सुषु-प्सित वा दुःखितः । ममोत्सङ्गमुत्सृज्य समानसुखदुःखा वधूरापे 15 न पुत्रक त्वयोपात्ता । आगतमात्रस्थैव ते पितरमनुज्ञाप्यात्यर्थे वधूमु-खमवलोक्शिष्यामीति यन्मया चिन्तितं केवलं तन्मे मन्द्पुण्याया न संपन्नम् । परं तवापि वदनदर्शनं दुर्लभं भूतम् । वत्स यत्र तेवस्थातुम-भिरुचितं नयस्व तत्रैव मामपि पितरं विज्ञाप्य । त्वामपञ्चनती न जी-वामि तात त्वयाहं शैशवेपि नावमानिता । कुतस्तवेयमेकपद एवे- 20 दृशी निष्ठुरता जाता। आ जन्मनः प्रभृति न दृष्टमेव यस्य कुपितमा-ननं तस्य ते कुतोयमेवंविधो मय्यकस्मादेव कोपः । यदेवं परित्यज्य स्थितोसि । गतोप्यागच्छ शिरसा प्रसाद्यामि त्वाम् । कोपरोस्ति मे ।

देशान्तरपरिचयान्मुक्तो नामास्मासु स्नेह: । क्षणमप्यनन्तरितदर्शनस्य चन्द्रापीडस्योपरि कथं तवेदृशी निःस्नेहता जाता । तात न भद्रकं ते समापिततम् । सर्व एव सुखं स्थापनीयो गुरुजनो दुःखं स्थापितः । न जानाम्येवं कृत्वा किं त्वया प्राप्तव्यम् । एतानि चान्यानि चान्तर्भवन-इ गतां प्रत्यप्रतनयिवरहशोकविह्नलां स्वयं देव्या विलासवत्या संस्थाप्य-मानामपि मनोरमां विप्रलपन्तीमश्रोषीत् ।

तेन चातिकरुणेन तत्प्रलापविषेण विह्नल इव निद्रागमेनेव घूणेमानो निश्चेतनतामनीयत । कथं कथमि सहजसत्त्वावष्टम्भेनेव
संस्तम्भितात्मा प्रविद्रय पितुर्गि ल्रुज्जमानो वद्नमुपद्द्यीयतुमधोमुख
10 एव निस्पन्दसर्वाङ्गेण मन्दराद्रिणेव शुक्रनासेन सह मथनावसानस्तिमितमिव महाणेवं प्रणम्य पितरं दूरत एवोपाविशत् । उपविद्यं च तं क्षणमित्र दृष्ट्रा राजान्तर्वाष्प्रमरगद्गद्देन ध्वनिनाभ्यणेवर्ष इव
जल्लधरोभ्यधात् । वत्स चन्द्रापील जानामि ते स्वजीवितादिष समभ्यधिकां भ्रातुरुपरि प्रीतिम् । पीला च मुलैकहेतोर्वल्लभजनादेवा15 संभाव्या या समुत्पचते । तथैव हि न किंचिन्न क्रियते । तज्जन्मनः
स्रोहस्य वयसः शिलस्य श्रुतस्य ग्रुरुजनातुशासनस्य विनयाधानस्य
च सर्वस्यैवातुचितमिमं भ्रातुः मुहद्दश्च ते वृत्तान्तमाकण्ये त्वहोषमाशङ्कते मे हृद्यम् । इलेवं वादिनो नरपतेर्वचनमाक्षिप्य ग्रुगपच्छोकामर्षाभ्यामन्धकारिताननः प्रावृत्वारम्भ इव तिल्लखादुष्प्रकृत्यो विस्फृत्
20 ज्ञितेनैव स्फुरिताधरेण शुक्रनासोन्नवीत् ।

देव यदि चन्द्रमस्यूष्मा दहने चातिशीतळत्वमंशुमाळिनि वा तमस्तमस्विन्यां वा दिवसो महोदयौ वा शोषः श्चितेरधारणं वा शेषे परार्थोनुद्यमो वा साधोरप्रियवचननिर्गमो वा स्वजनमुखात्संभा- व्यते ततो युवराजेपि दोषः । तत्किमेवमेवानिरूप्य तस्यानात्मज्ञस्य मूढप्रकृतेर्दुर्जातस्य राजापथ्यकारिणो मातृपितृघातिनो मिस्तदुद्दः कृत-ब्रस्य कर्मचण्डालस्य महापातिकनः कृते कृतयुगावतारयोग्यमा-त्मनोपि गुणवन्तमत्युदारचरितं चन्द्रापीडमेवं संभावयति देवः । न ह्यतःपरमपरं कष्टतरं किंचिदपि पीडाकारणं यहुणेषु वर्तमानो ठ दोषेषु संभाव्यत इतरजनेनापि। किं पुनर्गुरुजनेन। यो गुणी गुणै-रेवाराधनीयः। कस्यापरस्यात्मा गुणवाननेन ज्ञापनीयः। अपि च जन्मनः प्रभृति देवस्य देव्या विलासवत्याश्चाङ्कलालनया यो न गृ-हीतस्तस्य मरुत इव दुर्भेहप्रकृतेश्चन्द्रापीडोपि किं करोतु । स्वयमे-वोत्पचन्त एवंविधाः शरीरसंभवा महाक्रमयः सर्वदोषाश्रया महा- 10 व्याधयोन्तर्विषा महाव्याला विनाशहेतवो महोत्पाता भुजंगवृत्तयो महावातिका वकचारिणो महाप्रहास्तमोमयाः प्रदोषा मिलनात्मकाः कुलपांशवो निःस्नेहाः खला निर्लज्जाः क्ष्मणका निःसंज्ञाः पश्चो-पि चाकाष्टा दहना निर्गुणा जालिनोतीर्था जलाशया निर्गीरवाः खरप्रकृतयोशिवमूर्तयो महाविनायकाधिष्ठिताः । ये सकळङ्काः कृ- 15 पाणा इव स्नेहेनैव पारुष्यं भजन्ते। मलिनस्वभावाः करिकपोला इव दानेनैव मिलनतर्तामापद्यन्ते । निर्वर्तयो मणिप्रदीपा इव प्रसा-देनैव ज्वलन्ति । अङ्गलमा भुजा इव दाक्षिण्यपरिमहेणैवेतरे वामाः संजायन्ते । गुणमुक्ताः सायका इव सपक्षाश्रयेण फलेनैव दूरं विश्वि-प्यन्ते । सरागाः पञ्जवा इव दिवसारूढ्यैवापरज्यन्ते । भूतिपरामृष्टा 20 द्र्पणा इवाभिमुख्येन सर्वे प्रतीपं गृह्वन्ति । अन्तरस्वच्छवृत्तयः स-लिलाशया इव गाढावगाहनेनैव कालुब्यमुपयान्ति । ये च स्निग्धेब्वपि रूक्षा ऋजुष्विप वकाः साधुष्वप्यसाधवो गुणवत्स्विप दुष्टपकृतयो

भर्तर्यप्यभृत्यात्मानो रागिष्वपि क्रुद्धा निरोहादप्यादित्सवो मित्रेष्वपि द्रोहिणो विश्वस्तानामपि घातका भीतेष्वपि प्रहारिणः प्रीतिपरेष्वपि द्वेषिणो विनीतेष्वप्युद्धता द्यापरेष्वपि निर्दयाः स्त्रीष्वपि द्यूराः भु-त्येष्वपि क्रूरा दीनेष्वपि दारुणाः। येषां च विपरीतानां गुरव एव ह छघवो नीचा एवोचैरगम्या एव गम्याः कुट्टिरेव सदर्शनमकार्यमेव कार्यमन्याय एव न्यायोस्थितिरेव स्थितिरनाचार एवाचारोयुक्त-मेव युक्तमविद्यैव विद्याविनय एव विनयो दौःशील्यमेव सुशी-छताधर्म एव धर्मोनृतमेव सत्यम्। येषां च क्षुद्राणां प्रज्ञा पराभि-संधानाय न ज्ञानाय श्रुतमाळजाळाय नोपशमाय पराक्रमः प्राणिना-10 मुपघाताय नोपकारायोत्साहो धनार्जनाय न यशसे स्थैर्य व्यसना-सङ्गाय न चिरसंगताय धनपरित्यागः कामाय न धर्माय । किं बहु-ना । सर्वमेव येषां दोषाय न गुणाय । तदसावपीदश एव कोप्य-पुण्यवानुत्पन्नो यस्यैवं कुर्वतो मित्तमहं चन्द्रापीडस्य कथं तस्य द्रोह-माचरामीति नोत्पन्नं चेतसि । एवं कृते चिंहतवृत्तानां शासितावदयं 15 तारापीडो देव: पीडितान्तरात्मा मिय कोपं करिष्यतीत्येवमिप ना-शङ्कितं मनसा। मातुरहमेवैको जीवितनिबन्धनं कथं मया विना वर्तिष्यत इस्रेतस्य नृशंसस्य हृद्ये नापतितम्। पिण्डप्रदो वंशसं-तानार्थमह्मुत्पादितः पित्रा कथमननुज्ञातस्तेन सर्वपरित्यागं करोमी-खेतदपि यथाजातस्य न बुद्धौ संजातम् । तदेवमसत्पथप्रवृत्तेन नष्टा-20 त्मना सुदूरमुद्धान्तेन दुर्दशमदृष्टं तावन्न नाम कुदृष्टिना दृष्टम् । द-ष्ट्रमपि येन न दृष्टं तस्याज्ञानितिमिरान्धस्य किं क्रियताम् । अपर-मसौ तिर्यद्धाहता यत्नेन शुक इव पाठितः पुष्टश्च देवेन । अथवा विनोददानात्तिरश्चामपि सफल एव शिक्षणायासो भवति । तेपि पो- विताः पोषितिर स्नेहमाबध्नन्ति । तेपि कृतं जानन्ति । तेपि परिचयमनुवर्तन्ते । तेषामिप सहजन्मस्नेहो मातापित्रोरुपरि दृश्यत एव ।
न पुनरस्य नष्टोभयलोकस्य पापकारिणो दुर्जातस्य यस्य सर्वमेवाधस्ताद्गतम् । अपि चेदृशाचिरतेन तेनाप्यवश्यमेव कस्यांचित्तिर्यग्योनौ पतितन्न्यं येन ताबहुरात्मना जातेन केवलं सुखं न स्थापिताः सर्वे 5
एव वयम् । अपरमेवं दुःखाणेवे निपातिताः । सर्व एव ह्यनाक्षितचेताः
प्रवर्तते स्विहिताय परिहताय च । तस्य तु पुनरस्मानेवं दुःखं स्थापयतो न स्विहितं नापि च परिहतम् । किमनेनैवमात्मदुहा कृतिमति मितरेतावन्न बोधपद्वीमवतरित । सर्वथा दुःखायैवास्माकं तस्य
पापकर्मणो प्रहोपसृष्टस्य जन्म । इत्युक्त्वा हेमन्तकालोत्पिलनीमिवो- 10
द्वाष्पां दृष्टिमुद्धसृद्धेपिताधरश्च बहिरल्ब्धनिर्गमेण स्फुटन्निवान्तर्मेन्युपूरेण निश्वसन्नेवावतस्थे ।

तद्वस्थं च तं तारापीडः प्रत्युवाच । एतत्खळु प्रदीपेनाग्नेः प्र-काशनं वासरालोकेन भास्वतः समुद्रासनमवश्यायलेशेराह्वादनम-मृतांशोर्मेधाम्बुबिन्दुभिरापूर्णं पयोधेव्यंजनानिलेरितिवर्धनं प्रमश्त- 15 नस्य यदस्मद्विधेः परिवोधनमार्थस्य । तथापि प्राक्कस्यापि बहुश्च-तस्यापि विवेकिनोपि धीरस्यापि सत्त्ववतोष्यवश्यं दुःखातिपातेन विशुद्धमपि वर्षसिल्लेन सर इव मानसं कल्लुषीक्रियते सर्वस्य । क-लुषीक्रते च मानसे किमिद्मिति सर्वमेव दर्शनं नश्यति । न चित्त-मालोचयति । न बुद्धिर्बुध्यते । न विवेकोपि विविनक्ति । येन प्र- 20 वीमि । अन्यदस्मत्तो लोकबृत्तमार्य एव सुत्रां वेति ।

किमस्ति कश्चिदसावियति छोके यस्य निर्विकारं यौवनमातिका-न्तम् । यौवनावतारे हि शैशवेनैव सह गळति गुरुजनस्नेहः । 37 वयसैव सहारोहत्यभिनवा प्रीतिः । वक्षसैव सह विस्तीर्थते वाञ्छा । बळेनैव सहोपचीयते मदः । दोईयेनैव सह स्थूळतामापद्यते धीः । म-ध्येनैव सह काइयेमुपयाति श्रुतम् । उरुयुगळेनैव सहोपचीयते हदः यमिवनयेः । दमश्रुभिरेव सहोज्म्भते मिळनताहेतुर्मोहः । आकारेणैव क सहाविभविन्त हदयादिकाराः । तद्यथा धवळमि सरागं सर्वथा दीधीभवद्षि न दीधै पद्यति चक्षुः । अनुपहतेषि न प्रविश्ति गुरूपदेशः श्रोत्रे । स्त्रीराणियपि न विद्यान्तरं विन्दति हदये । स्थै-यमिथरफुतौ तरळतायाम् । परिस्राज्येषु व्यसनेष्वासङ्गः ।

विकाराणां च कारणं प्रायः सरसता । सा च सर्वमेव जलप्रायं 10 कुर्वाणा वर्षातिवृद्धयैवोपजायते । अपि च दिवसो दोषागमाय दोषागमायावालोकोसदर्शनार्थमसदर्शनमिववेकायाविवेकोसन्मार्गप्रवृत्तयेसन्मार्गवृत्तं च मोहान्यं चेतो भ्राम्यद्वदयमेव स्खलति । स्खलिते चेतिस तल्लप्रा पतत्येव ल्ला । त्रपावरणद्धन्ये च हृदि प्रविद्य पदं कुर्वन्केन वा निवारितो दुर्निवारः सर्वाविनयहेतुः कुस्पाठ मधन्ता । विल्सित च कुसुममार्गणे केन कार्येण लिद्रसहस्राणि न भवन्ति यैः सन्त्वमेवाधस्ताद्रजति । सन्त्वे चाधो गते किमाश्रित्य न गलित शीलम् । किमवलम्बनं विनयस्य । कि करोत्वनाधारं वैर्थम् । क पदमाधन्तां धीः । क समाधानमाबभ्नात्ववष्टम्मः । केनवावष्टभ्य वन्लान्न्रव्रलीकृतं मनः । विप्रतिपद्यमानानि केन नियन्त्वतानीन्द्र्याणि । 20 जगन्निम्ह्यानि केन निवारितानि दुश्चरितानि । केन वालोकभूतेन तमोभिवृद्धिहेतुहत्सारितो दोषाभिषङ्गो हृष्टेहपहन्ता । कि वा हृद्यन्तामसति बहुद्दित्वे । बहुद्रितं च तावतः कालस्यैवासंभवात्कतः । भवतु प्रथमे वयसि । येनान्वयव्यितरेकाभ्यां निश्चित्य वर्जतां मन्तितुप्रथमे वयसि । येनान्वयव्यितरेकाभ्यां निश्चित्य वर्जतां मन्तितुप्रयान्वाद्यानि । विश्वत्य वर्जतां मन्त्रमुत्र वर्णतां । येनान्वयव्यितरेकाभ्यां निश्चित्य वर्जतां मन्ति

लिनता । अपि च परिणामेपि पुण्यवतां केषांचिदेव हि केशैः सह धवलिमानमापद्यन्ते चरितानि । तन्मोहविषयमहाहौ मद्वि-कारगन्थमातङ्गे दुर्विछसितैकराज्ये रतिनिद्राविछासवेदमनि नव-रागपञ्ज्वोद्गमळीळान्तविद्येषदुश्चरितचक्रवर्तिनि तारुण्यावतारे सर्व-स्यैव विषमतरविषयमार्गपतितस्य स्खलितमापति । किमेवमार्येण 5 ळाळनीयस्य पाळनीयस्य शिशुजनस्योपर्यावेशो गरीयान्गृहीतो यद्तु-चितमपत्यस्नेहस्याक्रोशगर्भमेवमुक्तम् । स्वप्नायमानानामपि यद्गुरूणां मुखेभ्यो निष्कामित शुभमशुभं वा शिशुषु तद्वदयं फलति। गु-रवो हि दैवतं बाळानाम्। यथैवाशिषो गुरुजनवितीर्णा वरतामाप-द्यन्ते तथैवाकोशाः शापताम् । तद्वैशम्पायनमुहिश्य कोपावेशादेव- 10 मतिपरूषमभिद्धलार्थे महती मे चेतसः पीडा समुत्पन्ना। स्वय-मारोपितेषु तरुषु यावदुत्पद्यते स्नेहः। किं पुनरङ्गसंभवेष्वपत्येषु। तदुत्सुज्यतामयममर्षवेगो वैशम्पायनस्योपरि । विरूपकं तु तेन न किंचिद्ण्याचरितम्। सर्वपरित्यागं कृत्वा स्थित इत्येतद्पि कारण-मविज्ञाय किमेवं दोषपक्षे निक्षिपामः । कदाचिद्रुणीभवलेवमयम- 15 विनयनिष्पन्नो दोष एव । आनीयतां तावदसौ । बुध्यामहे किमर्थ-मयमेवंविधस्तस्य वयसोनुचितोपि संवेग उत्पन्नः । ततो यथा यक्तं विधास्यामः ।

इत्युक्तवित तारापीडे पुनः शुकनासोभ्यधात्। अत्युदारतया व-त्सल्याचैवमादिशति देवः। अन्यदतःपरं भवदिप किमिवास्य विरू- 20 पकं भवेचचुवराजमुत्सुच्य क्षणमन्यत्रावस्थानमात्मेच्ल्या चेष्टितम्। इत्युक्तवित शुकनासे कश्येवान्तस्ताडितो दोषसंभावनयानया पितु-रुद्धाष्पदष्टिरुपविष्ट एवोपसृत्य चन्द्रापीडः शनैः शनैः शुकनासमवा-

दीत्। आर्य यद्यपि निरुक्तितो वेद्मिन मदीयेन दोषेण नागतो वै-शम्पायन इति तथापि तातेन संभावितमेव कस्य वापरस्य संभावना नोत्पन्ना । मिथ्यापि तत्तवा यथा गृहीतं छोकेन विशेषतो गुरुणा । प्रसिद्धिरत्रायशसे यशसे वादोषगुणाश्रया वा फलवती। परत्र फल-ह दायी कुन्नोपयुज्यते परमार्थः। तदस्या दोषसंभावनायाः प्रायश्चित्त-मार्यो दापयतु मे वैशम्पायनानयनाय गमनाभ्यनुज्ञां तातेन । नान्यथा मे दोषग्रुद्धिर्भवति । किं कारणम् । अनागते तु वैशस्पायने तात-स्यानया संभावनया नापगन्तव्यम्। अगते च मयि वैशम्पायनेन नागन्तव्यम् । यद्यसावन्येनानेतुमेव पार्येत तदा तातस्याप्यनुष्डङ्वनी-10 यवचनैरेभिरवनिपतिसहस्रेरानीत एव स्यात् । तदार्घः कारयतु मे गमनाभ्यनुज्ञया प्रसादम् । न च तुरंगमैर्गच्छतो मे दृष्टायां भूसौ स्वरुपोपि गमनपरिक्वेशः । वैशस्पायनमादायागतमेव मामवधारयत्वा-र्यः । अपि च बाह्यखेदादसह्योन्तःखेद एव मे तद्वियोगजन्मा । अनुप-द्मेव स्कन्धावारमादाय गच्छतीत्यमुना हेतुना विना तेनागतोहम्। 15 अन्यदा जन्मन: प्रभृति कदा मया गतं स्थितं क्रीडितं हसितं पीत-मशितं सुप्तं प्रबुद्धमुच्छ्वसितं वा विना वैशम्पायनेन । यच श्रुत्वा तस्मादेव प्रदेशान्त गतोस्मि तन्मा तेनैव तुल्योभूवमिति । तदप्रतिग-मनदोषाद्रक्षतु मामार्यः ।

इत्यिमिहितवित चन्द्रापीडेन्तः पीडोपरागरके रक्ततामरसानुका-20 रिणि मुखे सपश्चपातां षट्पदावळीमिव दृष्टि निवेदयैव गमनाय विज्ञा-पयित युवराजः किमाज्ञापयित देव इति हानैः हानैः हाकनासो रा-जानमप्राक्षीत्। तथा पृष्टश्च हुकनासेन किंचिदिव ध्यात्वा तारापीडः प्रत्यवादीत्। आर्थ मया ज्ञातमेतेष्वेव दिवसेषु संपूर्णमण्डळस्येन्दो- ज्योंत्स्नामिव करावलम्बिनीं वत्सस्य वधूं द्रक्ष्यामीति यावद्यमपरो-न्तर्हिताशापथो जलदकाल इव प्रत्यूहकारी वैशम्पायनवृत्तान्तो वि-लोमप्रकृतिना विधात्रान्तरा पातितः। यथा चायुष्मताभिहितमेवैतत्। न तमन्यः शक्नोत्यानेतुं न च तेन विनायमत्र स्थातुम्। तदव-इयमेव तावन्निस्तरितव्यो व्यसनार्णवोसुना पोतेन । वैशम्पायनप्रता- 5 नयनाय चावद्यं देव्यपि विलासवती विसर्जयिष्यत्येवैनमिति निश्चयो मे । तद्यातु । किं त्वतिदृरं वत्सेन गन्तव्यम् । तद्गणकैः सहादरादार्थो दिवसं लग्नं च गमनायास्य निरूपयतु संविधानं च का॰ रयत्विति । एतद्भिधाय शुकनासमुद्वाष्पलोचनश्चिरमिव चन्द्रापी-डमालोक्याह्य च विनयावनम्रमंसदेशे शिरसि बाह्वोश्च पाणिना 10 स्पृशन्नादिशत् । वत्स गच्छ त्वमेव प्रविश्याभ्यन्तरं मनोरमासिह-ताया मातुरावेदयात्मगमनवृत्तान्तम् । इत्यादित्रय चन्द्रापीडमात्मना शुकनासमादाय स्वभवनमयासीत् । चन्द्रापीडस्तु तामक्रिष्टवर्णा काद्म्बरीवरणस्रजमिव गमनाभ्यतुज्ञां हृद्येनोद्वहन्प्रहृष्टान्तरात्माप्य-पहर्षदृष्टिः प्रविदय कृतनमस्कारो मातुः समीपे समुपविदयात्मदृर्श- 15 नद्विगुणीभूतवैशम्पायनविरहशोकविह्नलां मनोरमामाश्वास्यावादीत्।

अम्ब समाश्वसिहि । वैशम्पायनानयनाय तातेन मे गमनमादिष्टम् । तत्कतिपयदिवसान्तरितं वैशम्पायनानतदर्शनोत्सुकं मामविकल्पं विसर्जय त्वम् । सा त्वेवमभिहिता प्रत्युवाच । तात किमात्मगमनवचसा मां समाश्वासयसि । कः खल्ज मे त्वयि तस्मिश्च विशे- 20
पः । तदेकधा तमेकं न पत्र्यामि कठिनहृदयम् । त्विय पुनर्गते यद्पि
तस्यादर्शने जीवितप्रतिबन्धहेतुमूतं त्वदर्शनं तद्पि दूरीभवति । तन्न
गन्तव्यं वत्सेन । एकेनापि हि युवयोरावां पुत्रवत्यो । अपि नागतो ना-

मासौ निष्ठुरात्मा । इत्युक्तवसां मनोरमायां विद्यासवती धीरमु-वाच । प्रियसखि तव मम चैवमेतद्यथा त्वयोक्तम् । अयं पुनर्वेद्दा-म्पायनेन विना कं पद्यतु । तदास्ताम् । किमेतिन्नवारयसि । वारिते-नाप्यनेन नैव स्थातव्यम् । मन्ये च पित्राप्ययमेतदेवाकउच्य गम-5 नायानुमोदितः । तद्यातु । वरमावाभ्यां कतिपयदिवसाननयोरप्यदर्श-नक्षतान्क्वेद्दानतुभूतात्र पुनरस्य वैद्दान्पायनाननानवलोकनदुःखदीनं दिने दिने वदनमीक्षितुम् । तदुक्तिष्ठ गच्छावो गमनसंविधानाय वत्सस्य चन्द्रापीडस्य ।

इस्रभिद्धसेव मनोरमां हस्ते गृहीत्वोत्थाय चन्द्रापीडेनातुगम्य-10 माना निजावासमयासीत्। चन्द्रापीडोपि मातुः समीपे गमनाळापे-नैव क्षणमिव स्थित्वा गृहमगात् । तत्र चापनीतसमायोगो गमना-योत्ताम्यता हृदयेन गणकानाहूय रहस्याज्ञापितवान् । यथा विना परिलम्बेन मे गमनं भवति तथा भवद्भिरार्यशुकनासाय पृच्छते ता-ताय वा दिनमावेदनीयम् । इत्येवमादिष्टास्ते व्यज्ञापयन् । देव यथा 15 सर्व एव प्रहाः स्थितास्तथास्मन्मतेन देवस्य गमनमेव वर्तमाने न **शस्यते । अपरमपि कर्मानुरोधाद्राजेच्छै**व कालः । तत्रापि न का-र्यमेवाहर्निरूपणया । राजा कालस्य कारणम् । यस्यामेव वेलायां चित्तवृत्तिः सैव वेळा सर्वकार्येषु । इति विज्ञापिते मौहूर्तिकैः पुन-स्तानत्रवीत् । तातेनैवमादिष्टमिति त्रवीमि । अन्यदाययिकेषु का-20 चेंघु कार्थपराणां प्रतिश्लणोत्पादिषु च दिवसनिरूपणैव कीदृशी। तत्त्रथाकथयिष्यत यथा श्व एव गमनं मवेदिति । देवः प्रमाणमित्यभि॰ धाय गतेषु च तेषु शरीरस्थितिकरणायोदितिष्ठत् । निर्वर्तितशरीर-स्थिति च मौहूर्तिकास्ते पुनः प्रविदय शनैन्यवेदयम् । कृतोस्माभिर्दे- वादेशः । सिद्धश्च तनयिवरह् विक्ववत्यार्थशुकनासस्य । तद्विकान्ते श्वस्तनेह्वि रात्रावितः प्रस्थातव्यं देवेन । इत्यावेदिते तैः साधु क्रतमिति मुदितचेतास्तानिभष्ठस्य दृष्टिविषयवित्नोमेव काद्म्यरीं वैशम्पायनं च मन्यमानोप्रविष्टायामेव पत्रलेखायां परापतामीत्यप्रप्रभावितेनावधारयंश्चेतसा चतुःसमुद्रसारभूतानिन्द्रायुधरयानुगामिन- इ स्तुरंगमानगणेयानवगणिततुरंगगमनस्वेदानुत्साहिनो राजपुत्रांश्च निरूप्यन्ननन्यकर्मा तं दिवसमेकां च यामिनीं कथं कथमप्यस्थात् ।

अथानुरक्तकमिलनीसमागमाप्रिप्तिसंतापादिव समं दिवसेनास्तमुपगतवित तेजसां पत्यौ तेजःपितपतनाश्चितानलिमव संध्यारागमपराशया सह विशति पश्चिमे गगनभागे संध्यानलस्फुलिङ्गिनिकर इव 10
स्फुरित तारागणे दिवसविरामान्मूर्लगमेनेव तमसा निमील्यमानेषु
दिख्कुखेषु निवासाभिमुखमुखरेषु वियद्वियोगदुःखादिव कृतातेप्रलापेषु
वयःसमृदेषु जनितप्रकाशं जन्मेव समालोक्य दोषागमं निरालोकं
गर्भीमेव तमःप्रविष्टे पुनर्जीवलोके निजालोकाद्विकाशितपूर्वदिग्वधूवद्ने जन्मान्तरागत इवोदयगिरिवर्तिनि नक्षत्रसमागमसुखमनु- 15
भवित मगवित भूयो भूयः स्वकान्तिनिर्भरान्निष्कलङ्क इव नक्षत्रनाथे
विस्पष्टायां निशिथिन्यां प्रस्थानमङ्गले प्रणामायोपगतं चन्द्रापीढं
पीडयान्त्रविलीयमानेव बाष्पोत्पीडमपारयन्ती पातुमत्यायताभ्यामिप
नेत्राभ्यां कृतप्रयक्षाप्यमङ्गलशङ्कया विलासवती मन्युरागावेगगद्गदिकोपक्ष्यमानाक्षरमवादीत्।

तात युज्यते ह्यङ्कलालितस्य गर्भरूपस्य प्रथमगमने गरीयसी हृद्-यपीडा यस्मिन्प्रथममेवाङ्काद्पैति । मम पुनर्नेदृशी प्रथमगम-नेपि ते पीडा समुत्पन्ना यादृशी तब गमनेनाधुना । दीर्यत इव मे

हृद्यम् । समुत्पाट्यन्त इव मर्माणि । उत्कथ्यत इव शरीरम् । उत्प्र-वत इव चेतः । विघटन्त इव संधिवन्धनानि । निर्यान्तीव प्राणाः । न किंचित्समाद्धाति घीः । सर्वमेव ग्रून्यं पञ्चामि । न पार-याम्यात्मानमिव हृद्यं धारयितुम् । धृतोपि बलादागच्छति मे ठ बाष्पोत्पीडः । मुहुर्मुहुः समाहितापि मङ्गळसंपादनाय ते चळति मितः । न जानास्येव किमुत्पश्यामीति । किं निमित्तं चेयमीटशी मे हृद्यपीडेत्येतद्पि न वेदि। किं बहुभ्यो दिवसेभ्यः कथमप्या-गतो मे वत्सो झटित्येव पुनर्गच्छतीति । किं वैशम्पायनवियोगादुद्विप्रस्य गमनमेकाकिनस्ते समुत्प्रेक्ष्येति । न पुनर्वेशम्पायनवृत्तान्तादात्मन 10 एव दु:खिततयेति । न चैवविधया पीडया वैशम्पायनानयनाय गच्छ-तस्ते गमनं निवारियतुं पारयति वाणी । हृदयं पुनर्नेच्छत्येव त्वदीयं गमनम् । तदीदृर्ह्यां मे पीडां विज्ञाय यथा पुरा स्थितं न तथा कचि-दासङ्गमाबध्यातिदीर्घकालमायुष्मता स्थातन्यम् । अस्य चार्थस्य कृते साञ्जलिबन्धेन शिरसाभ्यर्थये बत्सम् । इस्रादिशन्तीं स्वमातरं 15 सुदूरं प्रसारितावनम्रमृर्तिश्चन्द्रापीडो व्यजिज्ञपत् । अम्ब तदा दिग्विजयप्रसङ्गात्स्थितम् । अधुना पुनरयमेव कालक्षेपो यावत्त-मुद्देशं परापतामि । तत्पुनश्चिरागमनकृता न भावनीया मनागपि हृद्ये पीडा त्वया । इत्येवं विज्ञप्ता चन्द्रापीडेन संनिरुध्य बाष्पवेगान्कथं कथमपि संस्तभ्यात्मानं निर्वर्तितगमनमङ्गला गलता 20 प्रस्रवेण सिञ्चन्ती शिरसि चोपाघाय गाढं सुचिरमालिङ्गय गच्छ-द्भिरिव प्राणै: कुच्छान्मुमोच तं माता ।

मुक्तश्च मात्रा पितुः प्रणयते वासभवनमगमत् । तत्र च देव गमनाय नमस्करोति युवराज इत्यावेदिते द्वाररक्षिणा प्रविदय क्षी- णीतलनिवेशितशिरसा शयनवर्तिनो ननाम दूरस्थित एव पितुः पादौ । अथ तथा प्रणतमालोक्य किंचिदुन्नमितपूर्वकायः शयनगत एवाह्रय तं पिता चक्षुषा पिवन्निव प्रेम्णा परिष्वज्य गाढमप्रौढ इव सोद्रताविरळवाष्परयपर्याकुळाक्षोन्तःश्लोभावेगविक्षिप्ताक्षरमवादीत् वत्स पित्राहं दोषेषु संभावित इसेषा मनागपि मनसि वत्सेन ह दु:खासिका न कार्या । विनयाधानात्रभृति सम्यक्परीक्षितोस्य-स्माभिः । परीक्ष्य च गुणगणैरेवाधिगम्यो राज्यभारस्त्वच्यारोपितो न तनयस्नेहादेव । राज्यं हि नामैतत्पृथ्वीभारेणैवातिदुरुद्वहं महीमृ-त्संबाधतयैवातिसंकटं कुटिलनीतिप्रचारेणैवातिदुःसंचरं चतुःसमुद्र-पर्यन्तमुवनव्यास्यैवातिमहन्महासाधनप्रसाध्यतयैवातिदुःसाधनमपर्यव- 10 सानकार्यतन्त्रजालेनैवातिगहनमुत्तुङ्गवंशप्रतिष्ठिततयैवातिदुरारोहमहित-सहस्रोद्धरणेनैवातिदुर्धरम् । अपि च समवृत्तितयैवातिविषममनेक-तीर्थकल्पनयैव दुरवतारं कण्टकशोधनेनैव दुर्घहमखिलप्रजापालनव्य-वहारेणैव दुष्पारं सर्वाशाप्राप्त्यैव च दुष्प्रापम् । नामहासत्त्वे नास्थि-रप्रकृतौ नादातरि नास्थूछछक्ष्ये नाजुचौ नाविकान्ते नामहोत्साहे 15 नाप्रियवादिनि नासत्यसंघे नाप्राज्ञे नाविवेकिनि नाकृतज्ञे नानुदा-रव्यवहृतौ नासंविभागशीले नान्यायवर्तिनि नाधर्मरुचौ नाशास्त्र-व्यवहारिणि नाशरण्ये नाब्रह्मण्ये नाक्रपालौ नामित्रवत्सले नाव-इयात्मिन नानिर्जितेन्द्रिये नासेवके पदमेवाद्धाति । यः खळु सम-मैर्गुणैराकृष्य बळात्प्रतिबन्धमस्य चश्वलप्रकृतेः कर्तुं समर्थस्तत्रा- 20 स्ते । गुरवोप्यपगतस्खलितभीतयस्तत्रैव समारोपयन्खेतदालोचितप-रावराः। तदनेनैव बोद्धव्यमिदं वत्सेन नास्ति मयि दोषं इति । अपि च संप्रति कस्मिन्भारमवक्षिष्याणुमपि दोषमाचरसि । त्वयैव 38

सकललोकानुरञ्जने यतितव्यम् । गतः खलु कालोस्माकम् । अ-स्माभिरस्वितिश्चिरं पदे स्थितम्। न पीडिताः प्रजा छोभेन । नोद्वे-जिता गुरवो मानेन। न विमुखिताः सन्तो मदेन। नोन्तासिताः प्राणिनः क्रोधेन । न हासित आत्मा हर्षेण । न हतः परलोकः कामेन । 5 राजधर्मीतुरुद्धो न स्वरुचिः। वृद्धाः समासेविता न व्यसनानि । सतां चरितान्यनुवर्तितानि नेन्द्रियाणि । धनुरुन्नमितं न मनः । वृत्तं रक्षितं न शरीरम् । वाच्याद्गीतं न मरणात् । उपभुक्तानि सुरलोकदुर्लभानि सर्वविषयोपभोगसुखानि । योवनेच्छया पर्याप्तम-कार्यपरिहारात् । कार्यानुष्ठानाचोपार्जितः परोपि लोकः । इति चेत-10 सि में । त्वज्जन्मना च कुतार्थ एवास्मि । तद्यमेव में मनोरथः । दारपरित्रहात्प्रतिष्ठिते त्विय सकलमेव मे राज्यभारमारोप्य जन्म-निर्वाहल्रघुना हृदयेन पूर्वराजर्षिगतं पन्थानमनुयास्यामीति । अस्य च मेतर्कित एवायमप्रतः प्रतिरोधको वैशम्पायनवृतान्तः स्थितः । मन्ये च न संपत्तव्यमेवानेन । अन्यथा क वैशम्पायनः । क चैवंवि-15 धमस्य खप्नेप्यसंभावनीयं समाचेष्टितम् । तद्गतेनापि तथा कर्तव्यं व-त्सेन यथा न चिरकालमेष में मनोरथोन्तर्हृदय एव विपरिवर्तते । इत्यभिघाय किंचिदुत्तानितेन मुखेनैव संपीडितं हृदयमिव ताम्बू-लमपेयित्वा व्यसर्जयत ।

चन्द्रापीडस्तु तया पितुः संभावनया सुदूरभुन्नमितोप्यवनम्रतर-20 मूर्तिरुपसृत्य पुनः प्रणामेनोन्नमितात्मा निर्ययौ । निर्गत्य च शुकना-सभवनमयासीत् । तत्र च तनयचिन्तापरीतमुन्मुक्तमिवेन्द्रियैः ग्रू-न्यशरीरं शुकनासमविरताश्चपातोपहतमुर्खी च मनोरमां प्रणम्य ता-हशाभ्यामेव ताभ्यां संभाव्याशिषा समारोपयद्धामिव स्वदुःखभा- रमनुगतो निवर्तनाय तयोर्निवर्तिताननो मुहुरा द्वारिनर्गतेर्गत्वाश्रतो होकितमि छतापसर्पणमप्रकृतहेषारवमनुत्कर्णकोशमसुख्यस्वनम-मनस्क्रमनाविष्कृतगमनोत्साहं दीनिमिन्द्रायुधमाछोक्यापि पुर्नानेवा-रणाशङ्कया वैशम्पायनावछोकनत्वरया कादम्वरीसमागमौत्सुक्येन चाकुतपरिकम्बो मनागप्यास्ह रयेणैव निरगान्नगर्याः।

निर्गत्य च सिप्रातटे तत्प्रस्थानमङ्गलावस्थानायोपकत्पितं काय-मानमप्रविदय वहिरेव गतो युवराज इति जनितकळकळेनातर्कितत-त्कालगमनसंभ्रान्तेन परिजनेन राजपुत्रलोकेन चेतस्ततो धावतानुग-म्यमानो गन्यूतित्रितयमिव गत्वा सुल्लभपयोयवसे प्रदेशे निवासम-कल्पयत् । उत्ताम्यता हृद्येनाप्रभातायामेव यामिन्यामुत्थाय पुनर्- 10 वहत् । वहंश्च तस्मादेव वासरादारभ्यैवमचेतित एव परापल कृतापक्रान्तेस्त्रपया पृष्ठतोतुगम्य बलाइत्तकण्ठमहः क परं पलायत इति वैशम्पायनस्य वैलक्ष्यमपनयाम्येवं तत्समागमसुखमनुभूय नि-ष्कारणप्रसन्नामनघामतिकैतोपनतमद्वलोकनोपजातहर्षविशेषां स्ताद्रमनसिद्धये पुनर्भहाश्वेतां परयाम्येवं महाश्वेताश्रमसमीपे पुनःस्था- 15 पिताशेषतुरगसैन्यस्तया सहैव हेमकूटं गच्छाम्येवं तत्र मत्प्रत्यभि-ज्ञानसंभ्रमप्रधावितेनेतस्ततः काद्म्बरीपरिजनेन प्रणम्यमानः प्रविद्य मद्गिमनिवेदनोत्फुहनयनेन सखीजनेनापह्रियमाणपूर्णपात्रां कासौ केन कथितं कियदूरे वर्तत इति तत्प्रश्नोन्मुखीं तत्स्रणोत्पन्नया तापो-पशान्या त्रपया च युगपदुरसि निहितं पद्मिनीपत्नमपनीयोत्तरी- 20 यांशुकाञ्चलं कुचावरणतामुपनयन्तीमाभरणतां नीतानि मृणालान्य-पास्य भूषणेभ्योधिकां स्वशरीरशोभामेव सर्वाभरणस्थानेषु धार-यन्तीं तापोपश्चमापितहारमात्राभरणामत्युल्बणहरिचन्द्नचर्चान्तरि-

तलावण्यशोभान्यङ्गानि करपरामर्शप्रयत्नेन दर्शनीयतरतां नयन्ती-शयनीकृतकमलकुम्द्कुवलयदलिकिञ्जल्कशकलानि पुलकोद्गमेनैवापास्यन्तीं कपोलसङ्गिनीं च मणिद्र्पणे विलोक्या-यथास्थितां करेण कवरीमंसदेशे विनिवेशयन्तीमानन्दजन्मना 5 नेत्रपुटावर्जितेन वाष्पसिछिछेनैव मकरथ्वजानलसंतापाय लिमिव प्रयच्छन्तीमुत्सृष्टशेषेणाश्यानमलयजरसेनैवाङ्गलग्नेन भस्मनेव मदनहुतभुजो निवृत्तिमावेदयन्तीमभ्युत्थानप्रसङ्गेनैव कुसुमशय्यां द्रीकुर्वतीं काद्म्यरीमालोकयन्द्र्शनीयावलोकनफलेन कतार्थतां नयाम्येवं मदलेखां साञ्जलिप्रणामेन कण्ठमहेण संभाव्य 10 चरणपतितां पत्त्रलेखामुत्थाप्य केयूरकं पुनःपुनः परिष्वज्य निर्भर-महाश्वेतोपपादितोद्वाहमङ्गळस्विरितसखीवृन्द्निर्वितितवैवाहिक-स्नानमञ्ज्लविधेर्भुव इव वर्षाभिषिक्तायाः करम्रहणं देव्या निर्वर्त-याम्येवमतिवहळकुङ्कुमकुसुमधूपानुळेपनामोदोद्दीपितहृदयजन्मनि वा-सभवने ज्ञयनवर्तिनो मम समीपमुपविज्ञय क्षणमपि कृतनर्मालापायां 15 निर्गतायां मद्छेखायां त्रपावनम्रमुखीमनिच्छन्तीं किछ वछाद्दोर्भ्यो-मादाय शयनीयं शयनीयादङ्कमङ्काच हृदयं देवीं कादम्बरीमारो-पयाम्येवसुद्गाढनीवीयन्थिदृढतरार्पितपाणिद्वयायास्त्रपानिमीलितलोचने चुम्बन्नवश्वितात्मा चिराद्रवाम्येवं सुरैरपि दुर्लभं तद्धरामृतमा तृप्तेर्निपीय सुजीवितमात्मानं करोम्येवमतिकोमछतयान्तर्विछीय वि-20 शन्या इवाङ्गं गाढालिङ्गनसुखरसभरेण मकरध्वजानलदग्धशेषं निर्वापयामि शरीरमेवं परवत्यापि स्वेच्छाप्रवृत्तयेव निष्प्रयत्न-याप्यभियुञ्जानयेवापसर्पन्सापि कृतोपसर्पणयेव संगोपितसर्वोङ्गया-प्युपद्शितभावयेव देव्या कादम्बर्या सह तत्किमपि सर्वजनसुलभ- मिष योगैकगम्यं स्पर्शविषयमिष हृद्ययाहि मोह्नमिष प्रसादनिमिन्द्रयाणामुद्दीपनमिष मदनहुतसुजो निर्नृतिकरमुपाहितसर्वाङ्गखेदमप्याल्हाद्करमुपजनितविषमोन्न्नृत्यस्थमस्वेदमिष ससीत्कारपुलकजननमनुभूयमानमप्युत्पादितानुभवनस्पृहं सहस्रवारानुभूतमप्यपुनरुक्षमित्वपृष्टमप्यनिर्देद्यस्वरूपमचिन्त्यमसमासङ्गमनुल्प्पर्शमनुपमरसमनाल्ययप्रीतिकरं परमध्यानसहस्राधिगतं निर्वाणमिवापरप्रकारं सुरताल्यं सुखान्तरमनुभूय निमेषमप्यकृतविरहस्तया सह तेषु तेषु
रम्यपृद्देशेषु रममाणः स्वभावरम्यमि रमणीयत्तरतां यौवनमुपनयाम्यवमुत्पन्नाविश्रम्मां देवीमेवाभ्यर्थ्य वैशम्पायनस्यापि मदलेखया
सह घटनां कारयामीलेतानि चान्यानि च चिन्तयन्नचेतितश्चित्पपा10
सातपश्चमोज्ञागरव्यथो दिवा रात्रौ चावहत्।

एवं च वहतोष्यस्य द्वीयस्तयाध्वतोधेपथ एव काळसर्पो वर्त्तनः प्रवळपङ्को ग्रीष्मस्य निशागमो गमस्तिमतः स्वर्भानुरमृतदीधिते- धूमोद्गमो वज्ञानळस्फुरितानां मदागमो मकरध्वजकुञ्जरस्य मरणा- स्वतमसप्रवेशो विरहातुराणाममोधकाळपाशवागुरोत्कण्ठितकामिह- 15 रिणानामभेद्यळोहागंळदण्डो दिग्वारणानामच्छेद्यहिञ्जीरगृङ्खळा वा- हानामनुन्मोच्यनिगडवन्धोध्वगानामळङ्खयकान्तारळेखा प्रोषितानां काळायसपञ्जरोपरोधो जीवळोकस्योद्गर्जञ्चळिकुळगळमळिनधनध- टामोगभीषणो विषमविस्पूर्णजतध्वनिर्विषमतरतिहद्धुणाकर्षी मण्ड- ळितविकटशक्रकार्मुकोनवरतथाराशरासारवर्षप्रहारी पुरोमार्गमव- 20 सन्धन्विम् इवान्धकारितमुखो निश्चिशशतसहस्रसंपातदुष्प्रेक्ष्यो- क्षिणी प्रतिव्रन्निवागुगमनविन्नकारी वभूव जळदकाळः । तत्र च प्रथमस्य चेतोहारिमिर्मृळोवेगैरन्धकारतामनीयन्त दश

दिशस्ततो जलधरै: । अत्रतः समुत्यूतेन चेतसा काप्यगम्यत पृष्टतो हंसै: पुरस्तात्परिमलिनोस्य निश्वासमस्तः प्रावर्तन्त पश्चात्कद्म्ब-वाताः । पूर्व तुलितनीलोत्पलवनकान्ति नयनयुगलमस्य सलिलं स-मुत्ससर्ज चरममम्सोमुचां वृन्दम् । आदावापूर्यमाणमुद्देगेनोत्किः-5 कासहस्रपर्याकुछं मनोस्याभवदवसाने स्रोतस्विनीनां पात्रम् । अपि च दुस्तरैर्नदीपूरैरेव सहावर्धन्त मन्मथोन्माथाः । वर्षजलविलुलितैः क-मळाकरैरेव सह ममज कादम्बरीसमागमप्रयाशा । धारारयासहै: कन्दलैरेव सहाभिद्यत हृदयम् । अम्भोदवाताहतैः कदम्बकुङ्गलैरेव सहाकम्पतोत्कण्टिकता तनुः । अनवरतजलपतनजर्जरितपिक्ष्मिभिः 10 शिळीन्ध्रेरेव सह ताम्रतामधत्त नयनयुगलम् । उत्कूलसिळलेत्खन्य-मानमूळैः सरित्तटैरेव सहापतन्त्राणाः । परिमलमयैर्मालतीकुसुमैरेव सहाजुम्भत रणरणकः । तथातिगुरुनिर्घातैरेवाभज्यन्त मनोरथाः । तीक्ष्णतरकोटिभिः केतकीसूचिभिरेवात्रुट्यन्त मर्माणि । उच्छिछैः शिखिभिरेवाद्यन्त गात्राणि । अन्धकारितदिशा मेघतमसैवावर्धत 15 मोहान्धकारः । तिरस्कृतध्वान्तेन तडिदातपेनैवातन्यत संतापः । भरेणेव गम्भीरगाजितकसंतानोत्कम्पितधरापीठवन्धैनभसि नवधनैर्ध-नजलधारातिपातवाचालितचञ्चुभिरन्तराले चातकैरुद्दाममहारावरा-दुर्दुरैरनवरतझांकाररवजर्जरितधाराम्बुभिराशासु जलदानिलैक-मुक्तमद्कलकेकाकोलाहलैः काननेषु कलापिभिरस-20 मशिखरोपछस्बछनकळकछमुखरैगिरिषु निर्झरैक्छोछकछोछास्पा-ळविस्फारितविषमनिर्घोषझात्कारिभिः सरित्सु पूरैः सर्वतश्च विततेन स्थलीषु संहतेन कन्द्रेषृचण्डेन शिखरिषु कलकलेनाम्बुषु पदुना पर्वततटेषु मृदुना शाद्धलेषु चारुणा परुवलेषु सान्द्रेण शाखिषु तनुना

तृणोळपेपूल्बणेन ताळीवनेषु यथाधारापतनमाकण्यमानेन सर्वप्रका-रमधुरेण हृदयप्रवेशिना धारारवेणोत्कळिकाकळितो न रात्रौ न दिवा न शामे नारण्ये नान्तर्न बहिन बने नोपवने न वर्त्मनि नावासे न बहन्न तिष्ठन्न वैशम्पायनस्मरणे न कादम्बरीसमागमानुभ्याने न क-थंचिदपि न कचिदपि निर्वृतिमेवाध्यगच्छत्।

अन्धिगतनिर्वृतिश्चातिकष्टतया वज्रानलस्येव जलद्समयेन्धनस्य मदनहुत्रभुजो भस्मसात्कर्तुमिवोद्यतस्य धीरस्वभावोपि प्रकृतिमेवो-त्ससर्ज । प्रावितसकलधरातलैर्धाराजलैरप्याशोष्यत । द्योतितदश-दिशा शतहदालोकेनापि मूर्छान्धकारेक्षिप्यत । आह्वादितजीवलो-कैर्जळदानिळैरप्यद्द्यत । पयोभारमेदुरैर्घनैरपि तनुतामनीयत । पाट- 10 छितशाद्व है: शकगोपकैरपि पाण्डुतां प्रत्यपद्यत । कुसुमधवहै: कुट-जैरपि रागपरवशोकियत । तथापि सकळजगज्जीवनहेतुनापि जीवि-तसंदेहदोलामारोपितो जलदकालेनोत्कूलगामिषु विधिविलसितेषु स-रित्पूरेषु चोत्प्रवमानोनवरतवर्षाजळजनितेषु मूर्छीगमेषु पङ्कपटलेषु च निमज्जञ्जलभरस्थगिते वर्त्मनि विलोचने च स्खलन्विकासिनीषु 15 कादम्बरीप्राप्तिचिन्तासु धाराकदम्बरजोवृष्टिषु चामीलयन्ननुबन्धिषु गमनविन्नेषु जलधरध्वनितेषु च मुह्यन्सुदुर्रुङ्कथवेगान्युःकण्ठितानि सहस्रशः स्रोतांसि चोङ्गङ्गयन्वनोपाहितवृद्धिना काद्म्बरीसमागमौ-त्सुक्येन पयः प्रवरयेण चोह्यमानो जीवितप्रत्याशामनिर्वहतो जनांस्तु-रंगमांश्च परित्यजंस्तर्ज्यमान इव तडिद्भिरवष्टभ्यमान इव जलधेरैर्नि- 20 र्भत्स्यमान इव विस्फूर्जितैः शकलीिकयमाण इव शतशो निस्ति-शवृत्तिभिर्धारासारैर्निरुद्धास्विप जलदकालेनैवाशुगमनविष्ठभूतास्वा-शासु काद्म्बरीसमागमाशा सुतरां नारुध्यतास्य यया तादृशेपि

यथास्थाननिगडितसमस्तप्राणिनि प्रावृद्धाले कलामप्यकृतपरिलम्बो-नीयत तं पन्थानम् । धाराहतिविकूणिताक्षेण च मुहुर्भुहुर्वेलितानमिता-ननेन श्र्योतदासक्तिसंपिण्डितकेसराघ्रेणैकसंतानकर्दमानुमग्नखुरेणाद-इयनिम्रोन्नतस्खलद्गतिना विशीर्यमाणपर्याणसमायोगेनोपर्युपरिवाहि- नीतीरोत्तारसंतानावानपृष्ठेनापचीयमानवल्रजवोत्साहेन वाजिसैन्येना-नुगम्यमानो जीवितसंधारणाय यथातथा निर्वितिताशनमात्रकोभ्यार्हत-राजलोकवचसाप्यप्रतिपन्नशरीरसंस्कारो दिवसमेव केवलमबहत। वहंश्च त्रिभागमात्रावशिष्टेध्वनि निवर्तमानं मेघनादमद्राक्षीत । दृष्टा च दूरत एव कृतनमस्कारं तमप्राक्षीत्। तिष्ठतु तावत्पुरस्ता-10 त्पच्चलेखागमनवृत्तान्तप्रश्नः । वैश्चम्पायनवृन्तान्तमेव तावत्पृच्छामि । अयि दृष्टस्त्वयाच्छोदसरसि वैशम्पायनः। पृष्टो वावस्थानकारणम। पृष्टेन वा किंचित्कथितं न वा । पश्चात्तापी वास्मत्परित्यागेन । स्मरति वास्माकम् । पृष्टोसि वानेन किंचिन्मदीयम् । उपलब्धो वाभिप्रायः । उत्पन्नो वाळापो युवयोः । मातापित्रोर्वा संदिष्टं किंचित् । परिवो-15 थितो वा त्वयागमनाय । आवेदितं वास्मदीयमागमनम् । नापयास्यति वा तस्मात्प्रदेशात्। दास्यति वा दर्शनम्। प्रहीष्यति वास्मदनुन-यम् । आगमिष्यति वा पुनर्मया सह । किं कुर्वन्दिवसमास्ते । को वा विनोदोस्य तिष्ठतीति ।

स त्वेवं पृष्टो व्यञ्चपयत् । देव देवेन तु वैश्चम्पायनमाळोक्यातु20 पदमेव तुरंगमेरागत एवाहमिल्रादिश्य विसर्जितोहम् । अच्छोदसरसः
प्रतीपं वैश्चम्पायनो गत इत्येषान्तरा वार्तेव नोपजाता । चिरयति
च देवे जल्दसमयारम्भमाळोक्य कदाचिदेतेषु दिवसेषु देवेन तारापीडेन देव्या विल्रासवल्रार्यशुक्रनासेन च क्रतप्रयत्नोपि न मुच्यत

एवागन्तुं देवश्चन्द्रापीडस्त्वया चैकाकिना न स्थातन्यमेवास्यां भूमौ परागतप्रायाश्च वयं तिन्नवर्तस्वास्मादेव प्रदेशादित्यभिधाय पत्तलेखया केयूरकेण च त्रिचतुरै: प्रयाणकैरप्राप्त एवाच्छोदं यावद्वलान्निवर्ति-तोस्मि। इलेवमावेद्य विरराम। विरतवचनं च तं पुनरपृच्छत्। किमाकल्यस्थयतनेनाह्वा यावत्परापितता पत्तलेखा नेति। स तु न्य- 5 ज्ञपयत्। देव यद्यन्तरा कश्चिद्वन्तरायो न भवति विलम्बकारी तदा विना संदेहेन परापतलेवमवगच्छित मे हृदयम्।

इत्युक्तवति मेघनादे घनसमयवधिताभोगमकर्थ्वजार्णवमध्यपा-तिनीं स्वानुमानात्काद्म्बरीमुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य विक्ववीभवतः पर्यावर्तन्त इवास्य जलधराः कालपुरुषैसाडितो मद्नानलशिखाभिरवस्फूर्जितं 10 प्रेतपतिपटहस्वनेनासारधाराः स्मरेषुभिरामन्द्रगर्जितं मकरध्वजधनु-र्ज्यागुिजताभोगेन कलापिकेकाः कालदूतालापैः केतकामोदो विषपरि-मलेन खद्योताः प्रलयानलस्फुलिङ्गराशिभिरलिवलयानि कालपाशै-र्वळाकाश्रेणयः प्रेतपतिपताकाभिरापगाः सर्वक्षयमहापूरप्रवेर्दुर्दिनानि कालराज्या कुटजतरवः कृतान्तहासैः । अपि च शरीरोपि सत्त्वं कात- 15 रतया बलं क्षामतया कान्तिर्वेवर्ण्येन मतिर्मोहेन धेर्य विषादेन हसितं शुचा नयनमश्रुणालपनं मौनेनाङ्गान्यसहतया करणान्यपाटवेन सर्व-मेवारत्या । दिवसैश्चोञ्जिख्यमानमिवानवरतवाहिनाश्चपूरप्रवाहेणाव-भज्यमानमिव सततैर्निश्वासप्रभञ्जनैहत्खन्यमानमिव संततैर्भदनदु:-खोत्किळकासहस्रेरजस्रपातिभिरितस्ततो जर्जरीकियमाणामिवापि च 20 सहस्रोमीकरध्वजशरासारैवीपुषैव च सह क्षीयमाणिमव स्वल्पावशेषं संकल्पलिखितेन निर्विशेषवृत्तिना काद्मवरीश्ररीरेणैव सह कण्ठलग्नं कथंकथमपि जीवितं धारयन्धाराधरक्किन्नतरुत्तस्माद्रावितोपान्तह-

39

रितशाद्धलमसेन्यतटलतावनमनवरतरोधोजलप्रवेशकलुषितप्रान्तमव-शीर्थमाणोइण्डकुमुद्दलगहनमामग्रकमलखण्डमुत्प्रवमानाश्यानकि-ञ्चल्कदलशकलमाजर्जरितकह्वारकुवलयमुद्धान्तश्रमद्दलिवलयमुङ्गीन-हंससार्थमनवस्थानसारसारसितकरूणमवशिष्टदलतलिलीयमानोच-कितचक्रवाकयुगलमुत्कम्पितकादम्बककदम्बकाश्रीयमाणोपकूलनङ्ग-लमुत्कलविरुतकलापिवकवलाककलापाध्यासितोपान्तपादपमुपह्तं प्रा-वृषान्यदिव दृष्टपूर्वमप्यदृष्टपूर्वमिवादत्तदृष्टिमुखमनुत्पादितहृद्याह्वाद-मनुपजनितमानसप्रीति तदेवाच्छोद्मुपाहितद्विगुणदुःखमाससाद ।

आसाद्य चोपसर्पन्नेव सर्वाश्ववारानादिदेश । कदाचिदसौ वैलक्ष्या-10 दस्मानाळोक्यापसर्पत्येव । तचतुर्व्वापे पार्श्वेष्ववहिता भवन्तु भवन्त इति । आत्मनापि तुरगगत एव खिन्नोप्यखिन्न इव विचिन्वहँता-गहनानि तक्षमूलानि शिलातलानि लसन्मण्डपांश्च समन्ताद्वश्राम । भ्राम्यंश्च यदा न कचिद्पि किंचिद्वस्थानचिह्नमप्यद्राक्षीत्तदा चकार चेतसि नियतमसौ पत्त्रलेखासकाशान्मदागमनमुपलभ्य प्रथममेवाप-15 क्रान्तो येनावस्थानचिह्नमात्रं कथमपि नोपल्रक्ष्यते । निरुद्धोदेशं गतश्च काप्यस्माभिरसावेवमन्विष्टोपि न दृष्टः । तत्कष्टतरमापतितम् । वैज्ञम्पायनमदृष्ट्वास्मात्प्रदेशात्पद्मपि गन्तुं पादावेव नोत्सहेते मे । मन्मथशरविक्षिप्ताश्च काद्म्बरीद्र्शनमात्रकावलम्बनाः क्षणमपि वि-लम्बमन्तरीकर्तुमक्षमाः क्षामतया मा यासिषुः प्राणाः सर्वथा विन-20 ष्टोस्मि न दृष्टा देवी काद्म्बरी। नापि वैज्ञम्पायनः । इत्येवसु-त्पन्ननिश्चयोप्यपरिच्छेद्यस्वभावत्वात्प्रसाज्ञायाः कदाचिदस्य वृत्तान्त-स्थाभिज्ञा महाश्वेतापि भवलेव तत्तां तावत्पत्रयामि ततो यथा युक्तं प्रतिपत्स्य इलारोप्य हृद्ये तदाश्रमस्रोव नातिदूरे निवेशिततुरगसैन्यः

सैन्यसमायोगमपतीय सपीनमींकपरिलघुनी घनोज्झितज्योत्झाभिरामे परिवाय वाससी तथास्थितपर्याणमेवेन्द्रायुधमारु महाश्वेताश्रममु-पजगाम । तत्र च प्रविश्वनैवावतीर्य महाश्वेतावलोकनकुत्ह्लात्श्रा-दाक्ष्टिनेन्द्रायुधपरिजनेनानुगम्यमानो विवेश । प्रविश्य च गुहाद्वार एव धवलशिलातले समुपविष्टामधोमुखीमसह्यमन्युवेगोर्कंपितस- 5 वीवयवामनवरतनयनजलविषणीमुचण्डवर्षवाताहतां लतामिबोद्वाष्प-दीनदृष्ट्या कथंकथमपि तरिलक्या विश्वतशरीरां महाश्वेतामप-श्यत् । दृष्ट्या च तां तादृशीमस्योद्पादि हृद्ये । मा नाम देल्याः काद्वर्या एव किमप्यनिष्टमुत्पन्नं भवेत् । येनेयसीदृश्यवस्था हर्षहेता-विप मदागमनेनुभूयते महाश्वेतया । इत्याशङ्काभिन्नहृद्योयमुङ्गीनैरेव 10 प्राणै: पदे पदे स्वलन्निव पतिन्व मुह्मन्निवीपसृत्योपविश्य च तस्यैव शिलातलस्यैकदेशे प्रोद्वाष्पविषण्णवद्नः किमेतदिति तरिलकामपृच्ल-त् । सा तु तद्वस्थाया अपि महाश्वेताया एव मुख्यमवलोकितवती ।

अथानुपसंहृतमन्युवेगापि गद्गदिकावगृद्धमाणकण्ठा महाश्वेतैव प्रत्यवादीत् । महाभाग किमियमावेदयति वराकी । यया दुःखामिघातैक- 15
कठिनहृद्दयया पुनरप्यदुःखश्रवणाहेंपि दुःखमात्मीयं श्रावितं सैवाहं
मन्दभाग्या महाभाग जीवितव्यसिनिनी निर्छेजा निर्वृणा च दुःश्रवणमपि श्रावयामि दुःखिमदम् । श्रूयताम् । केयूरकाद्भवद्गमनमाकण्यं विदीर्णमानसा न मया चित्रस्थस्य मनोरथः पूरितो न मिद्रायाः प्रार्थना कुतार्थिता नात्मनः समीहितं संपादितं न गृहाभ्यागतस्य 20
चन्द्रापीडस्य प्रियमनुष्ठितं न चापि हृद्दयबह्मसमागमिनिर्धृता प्रियसखी कादम्बरी वीक्षितेत्युत्पन्नानेकगुणवैराग्या गाढवन्धान्काद्म्यरोक्षेद्रपाञ्चानिप छित्वा पुनः कष्टतरतपश्चरणायात्रैवायाता यावदत्र

महाभागस्यैव तुस्याकृतिमुन्मुक्तमिवान्तःकरणेन ग्रून्यशरीरमुत्त-किमपीतस्ततो रलमुखमुत्द्रुताबद्धलक्ष्यश्चून्यया दृष्ट्या प्रनष्टमिव विलोकयन्तं ब्राह्मणयुवानमपत्र्यम् । स तु मामुपसृत्यानन्यदृष्टिरुटष्ट-पूर्वोपि प्रस्रभिज्ञानन्निवासंस्तुतोपि चिरपरिचित इवासंभावितोप्युपा-रन्निव दुःखिताकारोपि सुखायमान इव तूष्णीमपि स्थितः प्रार्थय-मान इवाष्ट्रष्टोप्यावेद्यन्निवात्मीयामेवावस्थामभिनन्द्निवानुशोचान्निव हृष्यन्निव विषीद्त्रिव विभयदिवाभिभवन्निव हत इवाकाङ्क्षन्निवातु-स्मरन्निव विस्मृतमिनमेषेण निश्चलस्तव्धपक्ष्मणान्तर्बोष्पपूरार्द्रेण कर्णा-10 न्तचुन्चिना विकसितेनेवामुकुछिततारकेण चक्षुषा मत्त इवाविष्ट इव वियुक्त इव पिवन्निवाकर्षत्रिवान्तर्विशन्निव च सुचिरमाछोक्या-त्रवीत् । वरतनु सर्व एव हि जगति जन्मनो वयस आकृतेर्वा सह-शमाचरत्र वचनीयतामेति । तव पुनरेकान्तवामप्रकृतेर्विधेरिव विस-दृशानुष्टाने कोयं प्रयत्तः । यदियमहिष्टमालतीकुसुमसुकुमारा मालेव 15 कण्ठप्रणयैकयोग्या तनुरनुचितेनामुना कष्टतरतपश्चरणपिरक्वेशेन ग्ळा-निमुपनीयते । रूपवयसोरनुरूपेण सुमनोहारिणी छतेव रसाश्र-यिणा फलेन किमर्थ न संयोज्यते । जातस्य हि रूपगुणविहीनस्यापि जन्मोपनतानि जीवछोकसुखान्यनुभूय शोभते परत्र संबन्धी तपश्च-रणपरिक्केशः । किं पुनराकृतिमतो जनस्य । तहुःखयति मामस्यास्ते 20 स्वभावसरसायास्तनोर्मृणालिन्या इव तुहिनपातस्तपःपरिक्वेशः । यदि च त्वादृशी जीवलोकसुखेभ्यः पराङ्क्ष्यी तपसा क्वेशयत्यात्मानं तदा वृथा वहति धनुरिधज्यं कुसुमकार्मुकः । निष्कारणमुदयति चन्द्र-माः । वृथा वसन्तमासाभ्यागमः । निष्फलानि कुमुद्कुवलयकहान रकमळाकरविकसितानि । निष्प्रयोजना जळद्समयारम्भाडम्बराः। निरर्थकान्युपवनानि । किं ज्योत्क्षया । किं वा ळीळासरित्पुळिनैर्म-ळयानिळेन वेति ।

अहं तु देवस्य पुण्डरीकस्यैव वृत्तान्ताद्पेतकौतुका सर्वथा तं वदन्तमपि करूवं कुतो वा समायातः किमर्थं वा मामेवमभिद्धासी- 5 त्यपृष्ट्वैवान्यतोगच्छम् । गत्वा च देवार्चनकुसुमान्याचिन्वती तरिल-कामाहूयात्रवम् । तरिलके योयं युवा कोपि त्राह्मणाकृतिरस्थाव-लोकयतो वद्तश्चान्यादृश एवाभिप्रायो मयोपलक्षितः। तन्निवार्यता-मयं यथा पुनरत्र नागच्छति । अथ निवारितोप्यागमिष्यति तदावइय-मेवास्याभद्रकं भविष्यतीति । स तु निवार्यमाणोपि दुर्निवारवृत्तेर्भद्नह्- 10 तकस्य दोषैर्भवितव्यतया वानर्थस्य नात्याक्षीदेवानुबन्धम् । अतीतेषु केषुचिहिवसेष्वेकदा गाढायां यामिन्यामुद्गिरत्स्विव भरेणोद्दीपित-स्मरानलं ज्योत्स्नापूरमिन्दुमयूखेषु लब्धनिद्रायां तरलिकायामप्राप्त-सुखा संतापान्निर्गत्यास्मिन्नेव शिलातले विमुक्ताङ्गी कह्नारसुर-भिणा मन्दमन्देनाच्छोदानिलेन वीज्यमाना वर्णसुधाकूर्चकैरिव करै-15 र्धवितद्शाशामुखे चन्द्रमिस निहितदृष्टिरिप नामायमेभिरमृतवर्षि-भिरखिलजगदाह्वादकारिभिः करैश्चन्द्रमास्तमपि हृदयवङ्घमं मे वर्षे-दिलाशंसाप्रसङ्गेन देवस्य सुगृहीतनाम्नः पुण्डरीकस्य स्मरन्ती कथ-मभाग्यैर्मे मन्दपुण्यायास्तादृशस्यापि दिन्याकृतेर्महापुरुषस्य तस्य नमसोवतीर्णस्य भाषितमळीकमुपजातं जातानुकम्पेन वा यथाक- 20 थंचिज्जीवितुमित्येव समाश्वासिता जीवितप्रिया तपस्विन्यपि येन पुनर्दर्शनमेव तेन मम न दत्तं किं करोतु देवः सुगृहीतनामा पुण्ड-रीको यः परासुरेबोत्क्षिप्य नीतः कपिञ्जलस्तु जीवन्गतः कथमियता

कालेन तेनापि निष्करूणेन वार्तापि मे न संपादितेसेतानि चान्यानि चालजालानि दुर्जीवितगृहीता चिन्तयन्ती जाप्रसेवातिष्ठम् ।

अथ निभृतपद्संचरणमा चरणादुत्कण्टकमनवरतपतितमद्नशर-शल्यनिकरनिचितमिव शरीरमुद्रहन्तमुद्विकासिकेतकरजःपटलधवलं 5 प्रथमतरमेव भरमसात्कृतमिव मदनहुत्रभुजा भुजात्रेण कुण्डलीकृ-तमृणालमप्युषितशासनवलयमिवावश्यमरणाय सकलजगद्प्रतिहत-शासनेन कुसुमधन्वना विसर्जितं द्धानमुद्भृतसाध्वसोत्कम्पतरिक्तया केतकीगर्भसूच्या कापरं गम्यते हतोसि मयेति मन्मथप्रथमसहायस्य चन्द्रमसः कलयेव कर्णान्तलमया तर्ज्यमानमुद्देगावर्जितेन नयनजल-10 स्रोतसात्मने जलमिव प्रयच्छन्तमात्मेच्छयैव मत्करम्रहणाय निवर्तित-स्नानमिव स्वेदान्भसा न युक्तमेव ते परहृद्यमविज्ञायोपगन्तुमिति पदे पदे निवार्यमाणमिव गुरुणोरुस्तम्भेन दूरत एव मदालिङ्गनाली-प्रसारित्भुजयुगलमुत्कलिकासहस्रविषमं रागसागरिमव प्रतरन्तमनवरतप्रवृत्तैराकृष्यमाणमिव पुरस्ताहीवैंनिश्वासमरुद्धिरहा-15 मानमिव दिङ्मुखप्नाविना ज्योत्स्नापूरेण रणरणकश्रून्यमुच्छुष्काननं प्रोन्मुक्तं सत्त्वेन प्रतिपन्नं कृपणतयावधीरितं धैर्येण संगृहीतं तरल-तया विसर्जितं ळज्जयाधिगतं धार्ष्टोन दूरीकृतं परलोकभीत्या वि-मुक्तं युक्तायुक्तविवेकेन संकल्पजन्मन एव केवलस्य वशे स्थितमा-विष्टमिव मत्तमिवोन्मादादापतन्तं दूरतोपि दिवसनिर्विशेषेण चन्द्रा-20 तपेन विभाव्यमानं तमेव युवानमद्राक्षम् ।

दृष्ट्वा च तं तादशं निरपृहाण्यात्मनि परं भयमुपगतवती चेतस्यचि-न्तयम् । अहो कष्टमापतितम् । यद्ययमुन्मादादागत्य पाणिनापि स्पृ-शति मां तदा मयेदमपुण्यहतकं शरीरमुत्स्वष्टन्यम् । तचिराहेवस्य पु-

ण्डरीकस्य पुनर्दर्शनप्रत्याशया दुःखोत्तरमप्यङ्गीकृतं व्यर्थतां मे यातं प्राणसंधारणमिति । स त्वेवं चिन्तयन्तीमेव मामुपसृद्यात्रवीत् । चन्द्रमुखि इन्तुमुद्यतो मामयं कुसुमशरसहायश्चन्द्रमाः । तच्छरणमा-गतोस्मि । रक्ष मामशरणमनाथमार्तमप्रतीकारक्षममात्मना त्वदायत्त-जीवितम् । शरणागतपरित्राणं हि तपस्विनामपि धर्म एव । तद्यदि 5 मामात्मप्रदानेन नात्र संभावयासि तदा हतोहमाभ्यां कुसुमशरशि-शिरकराभ्यामिति । अहं तु तदाकण्ये झगित्युत्तमाङ्गनिर्गतज्वालेव रोषानछेन निर्देहन्तीव तमुन्मिषद्वाष्पस्फुलिङ्गया दृष्ट्या तदा तर्जय-न्तीवा पादतलादुत्कम्पितगात्रयष्टिराविष्टेवात्मानमप्यचेतयमाना क्रो-धावेगरूक्षाक्षरमवदम् । आः पाप कथमेवं गदतो मामुत्तमाङ्गे ते न 10 निपतितं वज्रमवशीणी वा न सहस्रधा जिह्ना विह्नछतां न गता वा वाणी नष्टानि वा नाक्षराणि । मन्ये च न सन्त्येव तेस्मिञ्झरीरे स-कललोकशुभाशुभसाक्षिभूतानि पश्च महाभूतानि । येनैवं वदन्नाग्निना भस्मीकृतोसि न वायुना हृतोसि नाम्भसा प्लावितोसि न धरिच्या रसा-तळं प्रवेशितोसि नापि तत्क्षणमेवाकाशेनात्मनिर्विशेषतां नीतोसि । 15 अन्यवस्थितो न्यवस्थितेस्मिँहोके कुतस्त्वमुत्पन्न एवंविधः । यस्ति-र्यग्जातिरिव कामचारी न किंचिद्पि वेत्सि । येनैवं खलु हतविधात्रा केनाप्युपद्शितमुखरागः स्वपक्षपातमात्रप्रवृत्तिरनिरूपितस्थानास्थान-वादी शुक इव वक्तुमेवं शिक्षितस्तेनैव किमु तस्यामेव जातौ न निक्षिप्तोसि । तेनैकान्तहासहेतुरेवं वदन्निप न क्रोधमुत्पादितवानिस । 20 त्वदुक्ते दु:खिताहं ते संविभागमिमं करोमि येनात्मवचनानुरूपां जातिमापन्नो नैवास्मद्विधाः कामयसे । इत्युक्त्वा चन्द्राभिमुखी भूत्वा कृताञ्जलिः पुनरवदम् । भगवन्परमेश्वर सकलभुवनचूडामणे

छोकपाल यदि मया देवस्य पुण्डरीकस्य दर्शनात्यभृति मनसाप्यपरः
पुमान्न चिन्तितस्तदानेन मे सत्यवचनेनायमलीककामी मदुदीरितायामेव जातौ पतित्वति । स च मे वचसोस्यानन्तरमेव न वेद्यि
किमसह्यवृत्तेमेदनज्वरस्य वेगादुत सद्योविपाकस्यात्मनो दुष्कृतस्य
5 गौरवादाहोस्विन्मद्वचसः सामर्थ्यादेव छिन्नमूल्यत्तरिवाचेतनः क्षितावपतत् । अतिक्रान्तजीवितेस्मिन्कृताक्रन्दात्तत्परिजनाच्छृतवती यथासौ महाभागस्यैव मिन्नं भवति । इत्युक्त्वा च त्रपावनश्रमुखी महीं
महीयसाश्रुवेगेन तूष्णीमेवाप्नावितवती ।

चन्द्रापीडस्य तु तदाकण्यं कर्णान्तायतलोचनद्वयामीळनभग्नदृष्टे
10 भ्रेष्टवचनसौष्टवस्य भगवित कृतप्रयक्षायामिष भगवत्यामपुण्यभाजा
स्मिञ्जन्मिन मया न प्राप्तं देच्या कादम्बर्याश्चरणपरिचर्यासुखं तज्ज
नमान्तरेषि भगवती संपादियत्री भ्र्यादिति गदत एव कादम्बरीसमा
गमाप्राप्तिदुःखेनैव भेदोन्सुखं मुकुलमिव शिलीमुखाघातास्वभावस
रसं हृदयमस्फुटत् । अथ महाश्वेतायाः शरीरमुत्सुज्य संभ्रमप्रति
15 पन्नचन्द्रापीडशरीरायां भर्तृदारिके कि लज्ज्या पद्म्य ताबदन्यथैव

कथमत्यास्ते देवश्चन्द्रापीडो भग्नेवास्य ग्रीवा न मूर्धानं धारयित वि
चालितोषि न किचिचेत्रयते नान्तःप्रविष्टतारके समुन्मीलयित विलोचने

नायं यथावस्थितपतितानां गात्राणामावरणं करोति नोच्छुसिति हृदयेन

हा देव चन्द्रापीड चन्द्राकृते कादम्बरीप्रिय केदानीं त्यया विना

20 गम्यत इत्युक्त्वात्वचसि तरिलकायां तिर्यगाभुग्नचन्द्रापीडमुख
निहित्तनिश्चलस्तव्यदृष्टिनिश्चेष्टायां महाश्वेतायामाः पापे दुष्टतापसि

किमिदं त्वया कृतमपाकृताखिलजगतपीडस्य तारापीडस्य कुलमु
स्सादितमनार्थाकृताः प्रजाः सहास्माभिर्मग्नाः पन्थानो गुणानामर्ग-

लिताः ककुमोर्थिलोकस्य कस्य वदनमीक्षतां लक्ष्मीः कोवलम्बनं भवतु भूमेः कं सेवन्तां सेवकास्त्वया विना संप्रति व्यसनमेव सेवा संवृत्ता वृत्तं समानशीलत्वमसामिता च परिजनश्लाघा लघूकतो भूत्यादरो दूरं गतानि प्रियालपितानि समाप्ताः परिलागकथाः कथं कथावशे-षीभूतोसि भूतपूर्वाः कमुपयान्तु संप्रति प्रजाः क संप्रति साधूनां स- 5 माधानमधुना धूर्धरे त्विय विपन्ने कः समुद्रहतु देवेन तारापीडे-नोढां धरं धीरस्यापि ते कथं कातरस्येव छुचा भिन्नं हृद्यं द्या-लोरिप ते केयमदोहशी जाता निर्देयतास्मास देव प्रसीद सक्टद्प्या-ज्ञापय देहि भक्तजनस्याभ्यर्थनां प्रतिपद्यस्य प्राणान्न त्वया विना क्षणमपि प्राणिति पुत्रवत्सलो देवस्तारापीडो न देवी विलासवती 10 नाप्यार्थः शुकनासो न मनोरमा न राजानो नापि प्रजाः परिस्यज्य च सर्वानेकाकी क प्रस्थितोसि कुतस्तवेयमेकपद एवेदशी निष्टुरता जाता क सा गुरुजनस्योपरि भक्तिर्यदेवमनपेक्ष्य प्रयासीत्यक्तवत्य-वनितलविमुक्तात्मन्यारटित परिजने तदाकर्णनीत्कर्णे हा हा किमे-तदित्युद्धान्तमनसि समापतति राजपुत्रलोके समुत्युतोत्पक्ष्मनयनद्- 15 र्शिनि चन्द्रापीडवद्ननिवेशितदृशि दीनतरहेपारवक्रुताऋन्दे शुचेव पर्यायोत्क्षिप्तखुरचतुष्काह्तक्ष्मातले मुहुर्मुहुरात्मोन्मोचनायेवाच्छोटि-तखरखळीनकनकशृङ्खळयोगे तुरंगमतां मुमुक्षतीवेन्द्रायुधे पन्तळे-खानिवेदितचन्द्रापीडागमना चन्द्रोदयोझासिनी वेलेव महोद्धेः सम-करध्वजा व्याजीकृत्य महाश्वेतादर्शनं मातापित्रोः पुरः प्रतिपन्नश्र- 20 ङ्गारवेषाभरणा रणत्रूपुरयुगेन मुखरमेखळादाम्ना रम्योज्ज्वळाकल्पेन कल्पितानङ्गबळविश्रान्तिना गृहीतसुरभिमाल्यानुछेपनपटवासासुप-करणेन नातिबहुना परिजनेनानुगम्यमाना पुरः केयूरकेणोपदिइय-

मानमार्गा पत्त्रलेखाहसावलिम्बनी मर्लेख्या सह क्रुतालापा मर्लेखे पत्त्रलेखा कथयित प्रत्यहमहं पुनस्तरयेकान्तिनष्ठुरहृद्यस्य शठमतेर्निर्घृणमनसो निःस्पृहागमनमेव न श्रद्दधे किं न स्मरसि तत्तस्य मदवस्थात्मश्रद्दधानस्य हिमगृहके मिहमर्शाय दुर्विद्ग्धबुद्धेर्वकभाषितं
यत्र सस्मितमालोकितया त्वयेवास्मै सुतरामेवासंशयकारि प्रत्युत्तरं
दत्तं तद्सौ मरणेपि मे न श्रद्दधात्येवमामवस्थामन्यथा यदि मद्थे
दुःखमेविभयमनुभवतीत्येतदस्याभविष्यत्त्वतः तथा गमनमेव नाकरिध्यत्तथागतोप्यसौ यत्किमपि वक्तव्यस्त्वयेव मया पुर्नदृष्टोपि नालपितव्या नोपालव्धव्यो न चरणपिततस्याप्यनुनयो प्राह्मो नाहं प्रियस10 ख्वा प्रसादनीयेलमिद्धानैवाचेतितागमनखेदा कादम्बरी चन्द्रापीद्वर्शनायोत्ताम्यन्ती तत्रैवाजगाम।

आगम्य चोद्धृतामृतिमव रह्नाकरिमन्दुविरिहितिमव निशाप्रवन्धमस्तिमिततारागणिमव गगनमपिचतकुसुमशोभिमवोपवनमुत्वातकर्णिकिमव कमल्रमुत्विण्डताङ्कुरिमव मृणालमवलुप्रतरल15 मिव हारमुन्मुक्तजीवितं चन्द्रापीडमद्राक्षीत् । दृष्ट्वा च तं सहसा
हा किमिद्मित्यधोमुखी धरातल्रमुपयान्ती कथंकथमि मुक्ताक्रन्व्या मदलेखयाधार्यत । पत्तलेखा पुनरुन्मुच्य कादम्बरीकरतलमचेतना क्षितिमुपागमत् । चिराच ल्य्यसंज्ञापि कादम्बरीकरतलमचेतना क्षितिमुपागमत् । चिराच ल्य्यसंज्ञापि कादम्बरी तथैव
मृढेव निश्चल्ल्यच्छिराविष्टेव स्तन्भितेव निष्प्रयत्ना निश्चसितुमिप
विस्मृतान्तर्मन्युभारिनस्पन्देव चन्द्रापीडवदनसमिपताक्षी श्यामारुणानना ब्रहोपरक्तेन्दुविम्बेव पौर्णमासीनिशा निशातपरञ्जपातोत्कभिपती ल्वेव वेपिताधरिकसल्या लिखितेव स्त्रीस्वभाविषद्धेन
चेतसा तस्थी। तथावस्थितां च तासुन्मुक्तार्तनादा सपादपतनं मद-

लेखान्ननीत् । प्रियसिक प्रसीदोत्सृजेमं मन्युसंभारमारटन्ती । बा-ण्पमोक्षेणामुच्यमानेस्मिन्नियतमितभारोत्पीडितं तटाकिमव सरस-मृदु सहस्राया स्फुटित ते हृदयमिलपेक्षस्य देवीं मिद्रां देवं च चि-त्रस्थम् । त्वया विना कुल्रहृयमिप नास्ति ।

इत्युक्तवतीं मद्छेखां काद्म्बरी विहस्यात्रवीत् । अय्युन्मत्तिके 5 कुतोस्य मे वजसारकठिनस्य हतहृद्यस्य स्फुटनम्। यन्नालोक्यैवं सहस्रधा स्फुटितम् । अपि च या जीवति तस्याः सर्वमिदं माता पिता बन्धुरात्मा सख्यः परिजन इति । मया पुनिश्चियमाणया जीवितभूतं कथंकथमि समासादितमिदं प्रियतमशरीरं यज्जीवद-जीवद्वा संभोगेनानुमरणेन वा द्विधापि सर्वदु:खानामेवोपशान्तये । 10 तिकिमिति देवेनागच्छता मद्थै प्राणांश्चोत्सृजता सुदूरमारोपितं गुरुतां च नीतमात्मानमश्रुपातमात्रकेण छवूकृत्य पातयामि । कथं स्वर्गगमनोन्मुखस्य देवस्य रुदितेनामङ्गळं करोमि। कथं वा पाद-धूलिरिव पादावनुगन्तुमुद्यता हर्षस्थानेपि रोदिमि। किं मे दु:ख-मेवंविधम् । अधुना तु मे सर्वेदुःखान्येव दूरीभूतानि । किमदापि 15 रुचते । यद्र्थं कुलकमो न गणितो गुरवो नापेक्षिता धर्मो नानुरुद्धो जनवादान्न भीतं लजा परिलक्ता मदनोपचारै: सखीजन: खेदितो दुःखिता मे प्रियसखी महाश्वेता तस्याः कृते प्रतिज्ञातमन्यथा जातं मयेखेतद्पि चेतिस न कृतं तिसन्मद्रथेमेवोज्झितप्राणे प्राणेश्वरे प्रा-णान्त्रतिपालयन्ती त्वथैवं किमुक्ताहम् । अस्मिन्समये मरणमेव जी- 20 वितम् । जीवितं पुनर्भरणम् । तद्यदि ममोपरि स्नेहः करोषि मत्प्रियं हितं वा तन्ममोपरि स्नेहाबद्धयापि प्रियसख्या तथा कर्तव्यं यथा न तातोम्बा च मच्छोकादात्मानं परित्यजतः। यथा च मयि वा-

डिछतं मनोरथं त्वयि पूर्यतः । येन परलोकगताया अपि मे जलाञ्ज-लिदानाय पुत्रकस्त्वयि भविष्यति । यथा च मे सखीजनः परिजनो वा न स्मरति ग्रुन्यं वा भवनमाछोक्य न दिशो गृह्णाति तथा करिष्यसि । पुत्रकस्य मे भवनाङ्गणे सहकारपोतस्य त्वया मच्चिन्तयैव माधवी-ं छतया सहोद्राहमङ्गलं स्वयमेव निर्वर्तनीयम् । मचरणतललालित-स्याज्ञोकविटपस्य कर्णपूरार्थमापि न पङ्घः खण्डनीयः । मत्संवर्धिताया माललाः कुसुमानि देवार्चनायैवोच्चेयानि । वासभवने मे शिरोभाग-निहितः कामदेवपटः पाटनीयः। मया स्वयं रोपिताश्चृतवृक्षा यथा फलं गृह्वन्ति तथा संवर्धनीयाः। पञ्जरबन्धदुःखाद्वराकी कालिन्दी 10 सारिका शुक्रश्च परिहासो द्वाविप मोक्तन्यौ । मदङ्कशायिनी नकुलिका स्वाङ्क एव शाययितव्या। पुत्रको मे बालहरिणस्तरलकः कस्मि-श्चित्तपोवने समर्पणीय:। पाणितळसंवधितं मे जीवंजीवमिथुनं ऋीडा-पर्वते यथा न विपद्यते तथा कर्तव्यम् । पादसहसंचारी हंसको यथा न हन्यते केनचित्तथा विधेय: । अपरिचितगृहवसति: सा च वलाद्विधृता 15 तपस्विनी वनमानुषिका वन एवोत्स्रष्टन्या। क्रीडापर्वतकः कस्मै-चिदुपशान्ताय तपस्विने प्रतिपाद्यितव्यः । शरीरोपकरणानि मे ब्रा-ह्मणेभ्यः प्रतिपादनीयानि । वीणा पुनरात्मन एवाङ्कप्रणयिनी कार्या । अपरमपि यत्ते रोचते तद्पि स्त्रीकर्तव्यम् । अहं पुनिरमममृतिकर-णरिमभिरनादयानचन्दनचर्चाभिरनवरतधारागृहासारसेकैरनेकसंतान-20 तुहिनकिरणकिरणनिकरतारकिततारहारापेणैर्भणिद्पेणप्रणयनेन मल-यजजलार्द्रपद्मिनीपत्नास्तरणेन सरसविसक्तिसलयप्रस्तरैरकठोरमृणा-ळतल्पकल्पनयोद्धिकसत्कमळकुमुद्कुवळयशयनीयैश्च उज्ज्वलचिताञ्चालामालिनि विभावसौ देवस्य कण्ठलमा निर्वापयाम्या- त्मानम् । इस्रमिद्धानैव कृतावधारणानुबन्धां मद्लेखामवक्षिप्योप-सृत्य महाश्वेतां कण्ठे गृहीत्वा निर्विकारवद्नैव पुनस्तामवादीत्।

प्रियसखि तवास्ति कीटश्यपि प्रत्याशा ययानुरागपरवशा पुन:-समागमाकाङ्क्षिणी क्षणे क्षणे मरणाभ्यधिकानि दु:खान्यनुभवन्ती जीवितमळज्जाकरमननुशोच्यमनुपह्सनीयमवाच्यं धारयसि । मम 5 पुनः सर्वतो हताशायाः सापि नास्ति । तदामन्त्रये प्रियसखीं पुनर्ज-न्मान्तरसमागमाय । इत्यभिधायोत्पद्यमानपुलककेसरोद्धासिन्यसम-साध्वसानिलाहतोत्कम्पोत्तरङ्गथमाणानन्दवाष्पवेगोर्मितरला संगलत्स्वे-दमकरन्द्विन्दुनिस्यन्दिनी मुकुलायमाननयनकुमुदा कुमुदिनीव च-न्द्रापीडचन्द्रास्तमयविधुरा तद्वस्थेपि हृद्यवङ्घमे समागमसुखिम-10 वानुभवन्ती सरभसमुपरिपर्यस्तचिकुरहस्तोद्वान्तकुसुमनिवहेन मूर्फ्रा-र्चियत्वा चन्द्रापीडचरणौ स्रवत्स्वेदामृताद्रीभ्यां कराभ्यामुत्क्षिप्याङ्केन धृतवती । अथ तत्करस्पर्शेनोच्छुसत इव चन्द्रापीडदेहाज्झटिति तुहि-नमयमिव सकलमेव तं प्रदेशं कुर्वाणमव्यक्तरूपं किमपि चन्द्रधवलं ज्योतिरेवोज्जगाम । अनन्तरं चान्तरिक्षे क्षरन्तीवामृतमशरीरिणी 15 वागश्रूयत । वत्से महाश्वेते पुनरापि त्वं मयैव समाश्वासितव्या वर्तसे । तत्ते पुण्डरीकशरीरं महोके मत्तेजसाप्यायमानमविनाशि भूयस्त्वत्समागमनाय तिष्ठत्येव । इद्मपरं मत्तेजोमयं स्वत एवावि-नाशि विशेषतोमुना काद्म्बरीकरस्पर्शेनाप्यायमानं चन्द्रापीडशरीरं शापदोषाद्विमुक्तमप्यन्तरात्मना कृतशरीरसंक्रान्तेर्योगिन इव शरी- 20 रमत्रैव भवलोः प्रलयार्थमा शापक्षयादास्ताम् । नैतद्ग्निना संस्कर्त-व्यम् । नोदके प्रक्षेप्तव्यम् । नापि वा समुत्स्नष्टव्यम् । यत्नतः परि-पाळनीयमा समागमप्राप्तेरिति ।

तां तु श्रुत्वा किमेतिदिति विस्मिताश्चितहृदयः स्तर्वे एव परिजनो गगनतळिनवेशितिनिर्निमेषछोचनो ळिखित इव पच्चळेखावर्जमितिष्ठत् । पच्चळेखा तु तेन तस्य ज्योतिषस्तुषारशीतळेनाहादहेतुना स्पर्शेन ळव्यसंज्ञोत्थायाविष्टेव वेगाद्धावित्वा परिवर्धकह्स्ताद्धाच्छिचेन्द्रायु- इयमस्मिद्धिधानां यथा तथा भवतु त्वं पुनरेवमेकाकिनि विना वाहनं दूरं प्रस्थिते देवे क्षणमध्यवस्थातुं न शोभस इस्रभिद्धाना तेनैवेन्द्रा- युधेन सहात्मानमच्छोदसरस्यक्षिपत् ।

अथ तयोर्निमज्जनसमयानन्तरमेव तस्मात्सरसः लोत्करमिव शिरसि लग्नं गलजालविन्दुसंदोहमयथावलम्बिदीघेशिखं 10 मुखोपरिपरस्परासक्तेरसंस्कारमिलनतया चोपस्चितचिरोध्वेवन्धं ज-टाकळापमुद्रहञ्जळाद्रदेहासक्तेन विसतन्तुमयेनेव त्रह्मसूत्रेणोद्रासमानो म्लानारविन्दिनीपलाशपृष्ठपाण्डुरेण जीर्णमन्दारवत्कलेनावद्वपरिकरः करेणाननावरोधिनीर्जटाः समुत्सारयन्नश्रुजलच्छलेनाच्छोदसरःसिल-लमिवान्तःप्रविष्टमाताम्राभ्यामुद्वहँल्लोचनाभ्यामुद्विप्राकृतिस्तापसकुमा-15 रकः सहसैबोदतिष्ठत् । उत्थाय च दूरत एवोद्दामबाष्पजलनिरोधपर्या-कुलयापि बद्धलक्ष्या दृष्ट्या विलोकयन्तीं महाश्वेतामुपसृत्य शोकग-दृद्मबादीत्। गन्धर्वराजपुत्रि जन्मान्तरादिवागतोपि प्रत्मिश्चायतेयं जनो न वेति । सा त्वेवं पृष्टा शोकानन्दमध्यवर्तिनी ससंभ्रममुत्थाय कृतपाद्वन्द्ना प्रस्रवादीत् । भगवन्कपिश्वलाहमेवंविधापुण्यवती या 20 भवन्तमपि न प्रत्यभिजानामि । अथवा युक्तैवेटशी मय्यनात्मज्ञायां संभावना याहमेकान्तत एव व्यामोहहता स्वर्ग गतेपि देवे पुण्डरीके जीवामि । तत्कथय केनासाबुत्क्षिप्य नीतः किमर्थे वा नीतः किं वा-स्य वृत्तं क वर्तते किं वा तवोपजातं येनैतावता कालेन वार्तापि न दत्ता क्कतो वा त्वमेकाकी देवेन विना समागतः । स त्वेवं पृष्टो महा-श्वेतया विस्मयोन्मुखेन काद्म्बरीपरिजनेन चन्द्रापीडानुगामिना च राजपुत्रळोकेनोपर्युपरि पातिना वीक्ष्यमाणः प्रत्यवादीत् ।

गन्धर्वराजपुत्रि श्रूयताम् । अहं हि कृतार्तप्रछापामपि त्वामे-काकिनीं समुत्सुज्य वयस्यस्त्रेहादाबद्धपरिकरः क मे प्रियसुहृदम- 5 पहृत्य गच्छसीत्यभिधाय तं पुरुषमनुबध्नअवेनोद्पतम् । स तु मे प्रतिवचनमद्त्वेव गीर्वाणवर्त्मीन विस्मयोत्फुह्ननयनैरवलोक्यमानो वैमानिकैरवगुण्ठितमुखीभिरवमुच्यमानगगनमार्गो दिन्याङ्गनाभिरभि-सारिकाभिरालोलतारकेक्षणाभिरितस्ततः प्रणस्यमानस्तारकाभिरस्ब-रसर:कुमुदाकरमतिक्रम्य तारागणं चन्द्रिकाभिरामसकळळोकं च- 10 न्द्रलोकमगच्छत् । तत्र च महोद्याख्यायां सभायामिनदुकान्तमये महति पर्यङ्के तत्पुण्डरीकशरीरं स्थापयित्वा मामवादीत्। कपि-**जाल जानीहि मां चन्द्रमसम् । अहं खद्ध्दयगतो जगद्नुग्रहाय** स्वव्यापारमनुतिष्ठन्ननेन ते प्रियवयस्येन कामापराधाज्जीवितमुत्सृ-जता निरपराधः संशप्तः । दुरात्मन्निन्दुहतक यथाहं त्वया करै: 15 संताप्योत्पन्नानुरागः सन्नसंप्राप्तहृद्यवङ्गासमागमसुखः प्राणैर्वियो-जितस्तथा त्वमपि कर्मभूमीभूतेस्मिन्भारते वर्षे जन्मनि जन्मन्येवोत्प-न्नानुरागोप्राप्तसमागमसुखस्तीत्रतरां हृद्यवेदनामनुभूय जीवितसु-त्स्रक्ष्यसीति । अहं तु तेनास्य शापहुतभुजा झटिति ज्वलित इव निरागाः किमनेनात्मदोषानुबन्धेन निर्विवेकबुद्धिना शप्तोस्मीत्युत्प- 20 त्रकोपस्त्वमपि मत्तुस्यदुःखसुख एव भविष्यसीति प्रतिशापमस्मै : प्रायच्छम् । अपगतामर्पश्च विवेकमागतया बुद्धया विमृशन्महा-श्वेताव्यतिकरमस्याधिगतवानस्मि । वत्सा तु महाश्वेता मन्मयूखसं-

भवादप्सरसः कुळाड्डधजन्मिन गौर्यामुत्पन्ना । तया चायं भर्ता स्वयंवृतः । अनेन च स्वयंकृतादेवात्मदोषान्मया सह मत्येळोके वारद्वयमवद्यमुत्पत्तव्यम् । अन्यथा जन्मिन जन्मन्येषा वीप्सैव न चिरतार्था भवति । तद्यावद्यं शापदोषाद्पैति तावद्स्यात्मना वितरिहतस्य शरीरस्य मा विनाशो भृदिति मयेदमुद्धिप्य समानितम् । वत्सा च महाश्वेता समाश्वासिता । तदिदमत्र मत्तेजसाप्या-यमानमा शापक्षयात्स्थितम् । अधुना त्वं गत्वेनं वृत्तान्तं श्वेतकेतवे निवेद्य । महाप्रभावोसौ कदाचिद्त्र प्रतिक्रियां कांचिद्रिप करोति । इत्युक्त्वा मां व्यसर्जयत् ।

10 अहं तु विना वयस्येन शोकावेगान्थो गीर्वाणवर्त्मीन धावन्नयतममितिकोधनं वैमानिकमलङ्कयम् । स तु मां दहन्निव रोषहुतशुजा
मृकुटिविकरालेन चक्षुषा निरीक्ष्यात्रवीत् । दुरात्मिन्मिण्यातपोवलगार्वित यदेवमितिविस्तीणें गगनमार्गे त्वयाहमुद्दामप्रचारिणा तुरंगमेणेवोङ्कित्तरत्तस्मान्तुरंगम एव भूत्वा मर्त्यलोकेवतरेति । अहं तु तमु15 द्वाष्पक्ष्मा कृताञ्जलिरवदम् भगवन्वयस्यशोकान्थेन त्वं मयोङक्वितो नावज्ञया । तत्प्रसीद् । उपसंहर शापमाशु त्विममिमिति । स
तु मां पुनरवादीत् । यन्मयोक्तं तन्नान्यथा भवितुमहिति । तदेवने
करोमि । कियन्तमि कालं यस्यैव वाहनतामुपयास्यिम तस्यैवावसाने स्नात्वा विगतशापो भविष्यिस । इत्येवमुक्तस्तु तमहम20 वदम् । भगवन्ययेवं ततो विज्ञापयामि । तेनापि मित्ययवयस्येन
' पुण्डरीकेण चन्द्रमसा सह शापदोषान्मत्येलोक एवोत्पत्तल्यम् ।
तदेतावन्तमिप भगवान्प्रसादं करोतु मे दिन्येन चक्षुषावलोक्य यथा
तुरंगमत्वेषि मे तेनैव प्रियवयस्येन सहावियोगेन कालो यायादिति ।

स त्वेवमुक्तो मुहूर्तिमिव ध्यात्वा पुनर्मामवादीत्। अनया स्नेहछतया ते ममाद्रीछतं हृदयम्। तदालोकितं मया। उज्जयिन्यामपत्यहेतोस्त-पस्यतस्तारापीडनान्नो राज्ञः सिनदर्शनं चन्द्रमसा तनयत्वमुपग-न्तव्यम्। वयस्येनापि ते पुण्डरीकेण तन्मन्त्विण एव झुकनासना-म्नः। त्वमपि तस्य महोपकारिणश्चन्द्रात्मनो राजपुत्रस्य वाहनतामुप-5 यास्यसीति। अहं तु तद्वचनानन्तरमेवाधःस्थिते महोदधौ न्यपतम्। तस्माच तुरंगीभूयैवोदतिष्ठम्। संज्ञा तु मे तुरंगत्वेनापि न व्यपग्गत। येनायं मयास्यैवार्थस्य छते किंनरिमधुनानुसारी भूमिमेतामानीतो देवश्चन्द्रमसोवतारश्चन्द्रापीडः। योष्यसौ प्राक्तनानुरागसंस्का-रादिभिष्ठपत्र जानत्या त्वया शापाग्निना निर्दृग्धः सोपि मे वयस्य-10 पुण्डरीकस्यावतारः।

इस्रेतच्छुत्वा हा देव पुण्डरीक जन्मान्तरेप्यविस्मृतमद्तुराग मन्द्र्यतिबद्धजीवित मच्छरण मन्मुखावस्रोकिन्मन्मयसकस्रजीवस्रोक स्रोकान्तरगतस्यापि तेहमेव राक्षसी विनाशायोपजाता दग्धप्रजापते-रियदेव मिल्रमीणे दीर्घजीवितप्रदाने च प्रयोजनं निष्पन्नं यत्पुतः 15 स्ते व्यापादनं स्वयं हत्वा च पापकारिणी कमुपास्त्रभे कि ब्रवीमि किमाकन्दामि कमुपयामि शरणं को वा करोतु मिय द्यां याचेह-मात्मनैवाधुना देव प्रसीद कुरु द्यां देहि मे प्रतिवचनमिस्रेतान्य-क्षराण्युचारयन्स्रपि रुज्जे मन्ये च तवाप्येवमुत्पन्नं मन्दभाग्यायां मिय वैराग्यं येनैवमिप विप्रस्रपन्यां न प्रतिवचनं द्दासि हा हता-20 स्म्यनेनैवात्मनो जीवितस्योपर्यनिवेंदेनेत्युन्मुक्तर्तनादा सोरस्ताडनम-वनावात्मानमपातयत्।

कपिञ्चलस्तु तथार्तकृतप्रलापां सानुकम्पमवादीत् । गन्धर्व-

गाजपुत्रि कस्तवात्र दोषो येनैवमिनन्दनीयमात्मानं निन्दापदैयोंजयसि । को वाघुना सुखपाकेनुभवनीये दुःखस्यावसरो येनैवात्मानं
श्रुचा व्यापादयसि । यदसद्धातरं तत्त्वया निर्व्यूढं दृढीकृतदृद्वयास्यैव
समागमप्रत्याद्याया । यथा च शापदोषादिदसुपगतं भवत्योद्वयोरिष
5 दुःखं तथा मया कथितमेव । चन्द्रमसोपि भारती भवतीभ्यां श्रुतैव ।
तदुनसुच्यतामयमात्मनो वयस्यस्य चाश्रेयस्करः शोकानुबन्धः ।
दृयोरेव श्रेयसे यदेव भवत्याङ्गीकृतं तदेवानुबध्यतां त्रतपरिश्रहोचितं
तपः । तपसो हि सम्यकृतस्य नास्यसाध्यं नाम किंचित् । देव्या हि
गौर्या तपसः प्रभावादितदुरासदं स्मरारेरिप यावदासादितं देहार्धप10 दम् । एवं त्वमि निचरात्त्रथेव मे वयस्यस्याङ्के निजतपसः प्रभावात्यद्मवाप्स्यसि । इति महाश्वेतां पर्यबोधयत् ।

उपशान्तमन्युवेगायां च महाश्वेतायां विषण्णदीनमुखी काद्म्बरी कपिञ्चलमप्राक्षीत् । भगवन्पत्तलेखया त्वया चास्मिन्सरिस जलप्र-वेशः कृतः । तिर्कि तस्याः पत्तलेखायाः संवृत्तमित्यावेदनेन प्रसादं 15 करोतु भगवानिति । स तु प्रत्यवादीत् । राजपुत्रि सिललपातानन्तरं न कश्चिद्पि तद्गृतान्तो मया ज्ञातः । तद्द्युना क चन्द्रात्मकस्य चन्द्रा-पीडस्य क पुण्डरीकात्मकस्य वैशम्पायनस्य जन्म कि वास्याः पत्त-लेखाया वृत्तमिति सर्वथैवास्य वृत्तान्तस्यावगमनाय गतोहं प्रत्यक्षलो-कत्रयस्य तातस्य श्वेतकेतोः पादमूलम् । इत्यभिद्धान एव गगनसु-20 दपतत् ।

अथ गते तस्मिन्विस्मयान्तरितशोकवृत्तान्ता चन्द्रापीडमाछोक्य गछितनयनपयसि यथास्थानमपसृख स्थितवित सपरिजने राजपुत्र-छोके काद्म्बरी महाश्वेतामवादीत्। प्रियसखि तुल्यदु:खितां त्वया सह नयता न खल्वसुखं स्थापितास्यि भगवता विधात्रा । अद्य मे शिरः समुद्धाटितम् । अदा ते वद्नं द्ईायन्ती प्रियसखीति चाभा-षमाणा न छज्जे । तवाप्यहमदीव प्रियसखी संजाता । संप्रति मरणं जीवितं वा न दुःखाय मे । तत्कोपरः प्रष्टव्यो मया । केन वाप-रेणोपदेष्टव्यम् । तदेवं गते यत्करणीयं तदुपदिशतु मे प्रियसखी । 5 नाहमात्मना किंचिदापि वेद्मि किं कृत्वा श्रेयः । इत्युक्तवतीं काद-म्बरीं महाश्वेता प्रत्यवादीत् । प्रियसिक किमत्र प्रश्नेनोपदेशेन वा । यदेवेयमनतिक्रमणीया प्रियतमसमागमप्रत्याशा कारयति तदेव कर-णीयम् । पुण्डरीकवृत्तान्तोच कपिश्वलहस्तात्स्फुटीभूतः । तदा तु वाङ्यात्रकेणैव समाश्वासितया मया न पारितमन्यत्किचिद्पि कर्तुम् । 10 तत्त्वमन्यत्कि करोषि यस्याः प्रत्ययस्थानमिदं चन्द्रापीडशरीरम-क्र एवास्ते । तदन्यथात्वेस्य करणीयचिन्ता । यावत्पुनरिद्मविनाशि तिष्ठति तावदेव तस्यानुवृत्तिं मुक्त्वा किमन्यत्करणीयम् । अप्रत्य-क्षाणां हि देवतानां मृद्दमकाष्ठमच्यः प्रतिमाः श्रेयसे पूजासत्का-रेणोपचर्यन्ते । किं पुनः प्रसक्ष्देवस्य चन्द्रापीडनामान्तरितस्य 15 चन्द्रमसो मूर्तिरनाराधितप्रसन्ना ।

इत्युक्तवसां महाश्वेतायां कादम्बरी तूष्णीमेवोत्थाय तरिक्रया मदछेखया चोत्थाप्य तामखेदाही चन्द्रापीडतनुमन्यतरिसम्बरी-तवातातपवर्षादिसर्वेद्वन्द्वदोषरिहते शिळातळे श्लैरखेदयन्ती स्था-पयित्वापनीतगृङ्गारवेषाभरणा मङ्गळमात्रकावस्थापितैककररङ्गव-20 ळया स्नानग्रचिर्भूत्वा परिधाय धौतग्रुचिनी दुक्कुळे प्रश्लाल्य पुनः पुनर्गादळग्रमथरिकसळये ताम्बूळरागमुपर्युपरिनिमीळितागतवाष्पवे-गोत्तरळळोचनान्यदेव किमण्यचिन्ततममुत्येखितमशिक्षितमनभ्यस्त- मनुचितमपूर्व बाला बलादिलोमप्रकृतिनाकार्यपण्डितेन द्ग्धवेधसा कार्यमाणा यान्येव सुरभिक्कसुमधूपानुलेपनानि सुरतोपभोगायानीतानि तैरेन देवतोचितामपचिति संपाद्य चन्द्रापीडमूर्तौ मृर्तिमतीव शोक-वृत्तिरार्तरूपा रूपान्तरमिव तत्क्षणेनैवागता विगतजीवितेव शून्य-5 मुली मुखावलोकिनी चन्द्रापीडस्य पीडितोत्पीडितहृद्यापि रश्चन्ती वाष्पमोक्षमुद्दामवृत्तेः शोकादिष मरणादिष कष्टतमामवस्थामनुभ-वन्ती तथैवाङ्के समारोपितचन्द्रापीडचरणद्वया दूरागमनिकन्नापि बुमुक्षितेनाप्यप्रतिपन्नस्नानपानभोजनेनापि मुक्तात्मना राजपुत्रलोकेन स्वपरिजनेन च सह निराहारा तं दिवसमक्षिपत्।

10 यथैव च दिवसमशेषं तथैव तां गम्भारमेवोपरोधभीमामनवरत्गार्जितध्वानकम्पितहृद्यवन्धामाबद्धकळकळापिकुळकेकाकोळाहळाकुळितचेतोवृत्तिमुद्दामदर्दुरारितवधिरितश्रोत्रेन्द्रियां दुर्वशैतिहित्संपातपीडितिद्शमशिनिह्यादितर्जनापादितसुवनञ्बरां ज्वळत्खद्योतिनवहजर्जरिततहगहनतळतमः प्रसरभीषणतमां तपस्विनीमिप दूरीकुळा15 वळासहसुवं भीतिमपरिळक्तचन्द्रापीडचरणकमळाचेतितस्वशरीरखेदा जाग्रती समुपविष्टेव क्षणिमव क्ष्मां क्षिपतवती । प्रातश्च तदुम्मीळितं चित्रमिव चन्द्रापीडशरीरमवळोक्य शनैः शनैः पाणिना
स्प्रशन्ती पार्श्वस्थितां मदळेखामवादीत् । प्रियसिख मदळेखे न वेद्रि
किं हचेर्वशादुत निर्विकारतयैवेति । अहं तु ताहशीमेवेमां तनुमाळो20 क्यामि । तत्त्वमिप तावदादरतो निरूपय । इत्येवमुक्ता मदळेखा तां
प्रस्वादीत् । प्रियसिख किमत्र निरूपणीयम् । अन्तरात्मनो विरहाक्र्यापारमात्रकमस्योपरतम् । अन्यत्ताहशमेवेदं व्याकोशशतपञ्चाकारं मनागप्यनुन्मुक्तं श्रिया वदनम् । तथायं संवेहिताग्रमागः स्क्रिग्धः

कुन्तलकलापः । तथैवेयमिन्दुशकलानुकारिणः कान्तिर्ललाटस्य । तादृशमेवेदमामुकुलितनीलोत्पलसुतिहारि कर्णान्तायतं लोचनद्वयम् । तथैव चेमावहस्तोपि विह्नसिताविवोद्धासितकपोलमुलौ सृक्षोपान्तौ । तादृश एवाभिनविकसलयच्छविरधरः । तथैव चेदं विद्वमालोहित-नखाङ्गलीतलं पाणिपादम् । तथैव चेदमविगलितसहजलावण्यसौकुमा- ऽ र्याणां सौष्टवमङ्गानाम् । तत्सला सा भारती कपिञ्चलावेदितस्य शा-पन्तान्त इति संभावयामि । इत्युक्तवत्यां मदलेखायामानन्दिन-भेरा महाश्वेतायै दशिवत्वा चन्द्रापीडचरणतलनिवद्धजीविताय राजपुत्रलोकायापि दिश्वतवती ।

स तु विस्मयोत्फुङ्ळोचनः सर्व एवावनितळिनिवेशितशिराः प्र-10 णम्य चन्द्रापीडचरणौ रचिताश्विळिजीनुद्वयेनावनौ स्थित्वा कादम्वर्रा ज्यञ्चापयत् । देवि त्वत्यभावोयं यदेवमस्मानपुण्यवतः परित्यज्य दूरं गतस्यापि देवस्य तादृशमेवेदं प्रसन्नेन्द्रमण्डळशुतिहारि वीक्ष्यते वदनम् । तथैव चेदं चरणगुगळमवभाति पुरेव प्रोत्फुङ्गरक्ततामरस-च्छायम् । तथैव च पुनः प्रसादानुभवप्रत्याशाळाळसं हृदयम् । अ-15 न्यच मनुष्यळोकेषु केन कदा वा दृष्टं श्रुतमनुभूतं वा यदस्माभिः पु-ण्यवद्भिः । इत्यभिहितवति राजळोके ससस्त्रीजना सपरिजना चोत्थाय स्वयमेवावचित्य देवतार्चनकुसुमानि स्नात्वा निर्वर्तितचन्द्रापीडशरी-रपूजासंस्कारा शरीरस्थितिकरणायादिदेश सकळमेव राजळोकम् । निर्वर्तितस्त्रानाशने च तस्मिन्नात्मनापि महाश्वेतयोपनीतानि तथैव सह 20 सपरिवारा फळान्युपमुक्तवती । क्रताहारा च पुनस्तथैव चन्द्रापीड-चरणावङ्गेनोहहन्ती तमपि दिवसमनयत् । अन्येग्रुश्चोपजातदृद्वर-प्रत्या चन्द्रापीडशरीराविनाशं प्रति मदळेखामवादीत् । प्रियससि

देवस्य शरीरसिदमुपचरन्तीभिरवद्यमा शापक्षयादस्माभिरधुनात्र स्थातव्यम् । तदिममत्यद्भुतं वृत्तान्तं तातस्याम्बायाश्च गत्वा निवेदय । येन नान्यथा मां संभावयतः दुःखेन वा मदीयेन न तिष्ठतः । यथा मामेवंविधां दुःखभागिनीमागत्य न पद्यतस्तथा करिष्यसि । न इशकोम्यहं तातमस्यां च दृष्ट्वा शोकवेगं धारियतुम् । मया चोपरतमेव देवमालोक्य न रुदितम् । सा किमपरमधुना निःसंशियतजी-विते देवे प्रतिपन्नानियमा रोदिमि । इत्यभिधाय तां व्यसर्जयत् ।

गत्वागतया च तया प्रियसिख सिद्धं तेभिवाञ्छितमेवं संदिष्टं तातेन चित्ररथेनाम्बया च मिह्रया गाहगाढं पुनरालिङ्गय शिर10 स्युपाघाय च वक्तव्यावयोर्वचनाद्वरसे कालमेतावन्तं मनस्येव नैतदावयोरासीद्यथा जामातृसिहता वत्सा द्रष्टव्येति तद्यमेवावयोः परमानन्दो यहत्सया स्वयं जामाता वृतस्तत्राप्यपरं भगवतो लोकपालस्य चन्द्रमसोवतारस्तत्कल्याणैः शापावसाने जामात्रा सहैवानन्दवाष्पनिर्भरमाननारिवन्दं ते द्रक्ष्याव इत्यावेदिते निर्वृतेनान्तरात्मना
15 दैवतवद्रपचरन्ती तचन्द्रापीडशरीरमितिष्ठत्।

अथापगतवित जलदसमये घनिनरोघोद्गन्धादिवोन्मुक्ते जीवलो-के प्रसरन्तीव्विवाशासु फल्लभरावनम्रकल्मवनिष्करासु प्रामसी-मासु काशकुसुमधवलास्वरण्यस्थलीषु सेन्यतासुपगतेषु प्रासादतलेषु कह्णारहारिषु पत्वलेषु कुसुदामोदशीतलासु यामवतीषु शेफालिकाप-20 रिमल्प्राहिषु निशावसानमातिरश्वसु चन्द्रप्रभाभिरामेषु प्रदेषिषृहाम-फुल्लेन्दीवररजोवाससुरभिषु वासरेषु सलिलापसरणकमतरंग्यमाणासु सुकुमारतीरसैकतरेलासु सुखोत्तारतामापन्नास्वापगासु पङ्कपरिह-रणशुष्केष्वप्रहतरूढतृणोलपच्छन्नेषु मन्दाश्यानकर्दमोद्भिद्यमानाभिन-

वपद्वीकेषु पुनरपि पार्थिवछोकेन प्रवर्तितेषु प्राञ्जलवर्त्मसु जम्बा-ळविगमात्सर्वतस्तुरगखुरसहासु भूमिष्वेकदा चन्द्रापीडचरणमूळोप-विष्टां काद्म्बरीमुपसृत्य मेघनादो व्यज्ञपयत् । देवो युवराजश्चिरय-तीत्युत्ताम्यता हृद्येन देवेन तारापीडेन देव्या विळासवलार्यशुकना-सेन च वार्ताहराः प्रहिताः । ते च देव्या एव शोकशल्यघटनां परिह- ६ रद्धिर्यथावृत्तं सर्वमाख्यायास्माभिरभिहिताः । भवतां हस्ते देवेन चन्द्रा-पीडेन न किंचित्प्रतिसंदेष्टव्यम् । नापि देव्या काद्मवर्या । तद्कृतविल-म्बा एव गत्वैवमखिलवृत्तान्तं लोकार्तिहरायावनितलपतये देवदेवाय तारापीडायावेदयत । इत्येवमभिहितास्तु तेस्मान्मन्युनिर्भराः प्रत्यवदन् । यथा भवद्भिः कथितं तत्तथा । तिष्ठतु तावत्क्रमागतस्त्रेहो भक्तिरनुष्ट- 10 त्तिर्वा । कार्यगौरवकृतं कुतूहलमेव देवावलोकनं प्रति बलात्प्रेरयत्य-स्मान् । यदि भवतामपि वार्तामात्रकोपछभ्य एवायमर्थस्ततो युज्यते-स्माकं भवद्भयः समुपळभ्य प्रतिगमनम् । अथ नयनविषयगामी तदा वयमपि नेद्दशा एवापुण्यकर्माणो ये न पश्यन्ति देवम् । अस्माभि-रपि चिरतरं चरणपरिचर्यया देवस्य पवित्रित एवात्मा । अस्मा-15 कमि सर्वदा दर्शनगोचरावस्थानेन प्रसादं कृतवानेव देवः । किमद्य जातं येन देवस्य पादारविन्दवन्दनाप्रसादेनासंविभज्य विसृज्यामहे । त एव वयं पादलमाश्चरणरेणवः । यद्विज्ञाप्य देवीं देवस्य युवराजस्य पादप्रणामेनास्माकं सफल्यतु भवानागमनपरिश्रमम् । अन्यथा भूमि-मेतावतीमागस संभवे सत्यप्रसक्षीकृतसुवराजशरीरा गताः सन्तः किं 20 देवदेवेन तारापीडेन वक्तव्या वयम् । किं वास्माभिर्देवो विज्ञापयि-तव्यः । इत्यावेदिते देवी प्रमाणम् । इति विज्ञाप्य पुनस्तूष्णीं स्थितवाति मेघनादे तत्कालं समुत्पेक्षितानाश्वासश्वग्रुरकुलवैक्टव्याद्विलीयमानेव

शुचान्तःसंचितं वाष्पमाकुिलततरलतारका¥यामापिवन्ती लोचना-भ्यां गहूदिकयावगृह्यमाणकण्ठी कथं कथमपि चिरात्कादम्बरी प्र-त्युवाच । स्थान एव हि तैरगमनमङ्गीष्ठतम् । अनवलोक्य देवमेव-मेव याताः सन्तः किमुच्यन्ताम् । अपि च वृत्तान्त एवायमेवविधो 5 लोकातीतो यत्रावलोकनेनापि न संप्रत्ययः समुत्पद्यते । कि पुनर-नाळोकनेनापि । कैतवमात्रकोपदर्शितप्रेमपछवा वह्नभतमजीविता वयमपि यावत्पद्यामस्तं तावद्नपेक्षितप्राणवृत्तयः स्नेहसद्भावनया सद्ध्या न पद्यन्तीत्यघटमानकभिदम् । तद्परिलम्बतं प्रवेदयन्ताम् । पद्यन्तु देवम् । सफल्लियत्वागमनपरिश्रमेण साधै लोचने ततो या-10 स्यन्तीति । आज्ञानन्तरं च मेघनादेन प्रवेशितान्द्रत एव समं वाष्प-पातेन पञ्चाङ्गालिङ्गितमहीतलांश्चन्द्रापीडचरणवन्दनसद्भावनिहितोत्प-क्ष्मिनभृतदृष्टींस्ताननन्यदृष्टिश्चिरमिवालोक्य काद्म्बरी स्वयमेवाभाषत । भद्रमुखाः परित्यज्यतामयं क्रमागतस्त्रेहसद्भावसुलभः शोकावे-गः । यत्खल्वनालोचितावधि दुःखावसानमेव दुःखं तन्मरणभीरोर्भवत 15 नामशोकावेगाय । यत्पुनः सुखोद्की तत्पुरःस्थितया सुखप्रत्याश-यैवान्तरितं नापतित हृद्ये । तदेष वृत्तान्त एवंविधो येन न केवल-मत्र निरवकाशता शोकस्य प्रत्युत सुदूरभिन्नवृत्तेर्विस्मयस्यावस-र:। किमत्र परिवोधनेन । अन्यत्रादृष्टपूर्वो मनुष्येषु प्रत्यक्षीकृत एवायं वृत्तान्तः । भवद्भिरिप दृष्टं च पुरेवाक्षततनोर्देवस्य वद-20 नम् । संभाषणापि या देवेन विना न संभवति सापि संभावितैव। तद्गम्यतामधुना वार्तोत्सुकमतेर्देवस्य पादमूलम् । न चायं प्रत्यक्ष-दृष्टोप्युरतञ्चरीराविनाशवृत्तान्तः प्रकाशनीयः । दृष्टोस्माभिरच्छो-दसर्सि तिष्ठत्येतदेवावेदनीयम् । यतः कारणादुपरितः खल्वव-

इयंभाविनी प्राणिनां कथंचित्प्रत्यसुत्पाद्यति । शरीराविनाशः पुनः प्राणैर्विनाकृतानां दृश्यमानोप्यश्रद्धेय एव । तदस्यावेदनेन सुद्-रस्थितमपि गुरुजनं मरणसंशये निक्षिप्य वर्तमाने प्रयोजनसेव नास्ति । प्रत्यागतजीविते जीवितेश्वरे स्वयमेवायमत्यद्भुतभूतोर्थो गुरुजनेष्वाप्र-कटीभविष्यति । इसेवभादिष्टाश्च ते व्यज्ञापयन् । देवि किं विज्ञापया- 5 मः । द्वाभ्यामेवापरिज्ञानमस्य वस्तुनः संभवेदगमनेनास्मदीयेनाकथ-नेन वा। तदस्माकं तु हस्ते द्वयमध्येतन्नास्ति । युवराजवैशम्पायन-योर्वार्ती विना दुःखं तिष्ठता देवेन तारापीडेन देव्या विलासवत्यार्थ-शुक्रनासेन संभाव्य प्रेषितानामप्रोषितजीवितानामगमनं तु दूरापेत-मेव । गत्वापि द्यिततमतनयवार्ताश्रवणलालसस्य राज्ञो देव्या आ-10 र्येशुकनासस्य दु:खद्रुताक्षीण्युद्वीक्ष्य मुखानि निर्विकारवदनानामस्मा-कमवस्थानमशक्यमेव । इति विज्ञापिता तैरेवमेतदित्युक्त्वा काद-म्बरी मेघनादमवादीत् । मेघनाद वेद्यि संस्तुतजनस्यैतद्नुचितमिति । तथापि गुरूणां चेतःपीडामवेक्षमाणया मयैवमिसिहतम् । इतरद्पि दु:खमापति । कीदृशं भवति । किं पुनरिदं महावज्रपतनसदृशम् । 15 तदेतदपि भवतु । एभिः सहापरः कश्चिच्छुद्वेयवचाः प्रत्यक्ष्टष्टसकल-वृत्तान्तः संप्रत्ययाय त्रजतु । इत्येवमादिष्टस्तु मेघनादो व्यज्ञापयत् । देवि राजलोके तु का कथा भृत्यवर्गीपि सकल एवायं कन्दमूलफलाशी निश्चयं कृत्वा स्थितो यथास्माकं मध्यादेकेनापि देवपादान्विना न प्रतीपं गन्तव्यमिति । मृत्या अपि त एव ये संपत्तेर्विपत्तौ सविशेषं सेव-20 न्ते । समुन्नम्यमानाः सुतरामवनमन्ति । आल्प्यमाना न समानालापाः संजायन्ते । स्तूयमाना नोत्सिच्यन्ते । क्षिप्यमाणा नापरागं गृह्वन्ति । उच्यमाना न प्रतीपं भाषन्ते । पृष्टा हितप्रियं विज्ञापयन्ति । अनादिष्टाः 42

कुर्वन्ति । कृत्वा न जल्पन्ति । पराक्षम्य न विकत्थन्ते । विकथ्यमाना अपि छज्ञामुद्रहन्ति । महाह्वेष्वप्रतो ध्वजभूता इव छक्ष्यन्ते । दानकाले पल्रायमानाः पृष्ठतो निलीयन्ते । धनात्स्नेहं बहु मन्यन्ते । जीवितात्पुरो मरणमभिवाञ्छन्ति । गृहाद्यि स्वामिपादमूले सुखं ति
5 प्टन्ति । येषां च तृष्णा चरणपरिचर्यायामसंतोषो हृद्याराधने ज्यसनमाननावलोकने वाचालता गुणप्रहणे कार्पण्यमपरित्यागे भर्तुः । ये
च विद्यमानेपि स्वात्मन्यस्वाधीनसकलेन्द्रियद्यत्तयः पश्यन्तोप्यन्या
इव शृण्वन्तोपि वधिरा इव बान्मिनोपि मूका इव जानन्तोपि जडा
इवानुपहतकरचरणा अपि पञ्चव इव द्यीवा इवाकिचित्कराः सा10 तमना स्वामिचित्तादर्शे प्रविविम्बवद्वर्तन्ते । तत्सर्वमेवायमेवं स्थितो
भृत्यलोकः । देवस्य च स्थाने देवी वर्तते । तदाज्ञापितं कृतमवधारयतु देवी । इत्युक्त्वा मेघनादस्त्वरितकनामानं कुमारवालसेवकमाद्वय तैः सह ज्यसर्जयत् ।

अथ सुबहुदिवसापगमे वार्ती विनोत्ताम्यन्ती चन्द्रापीडस्यैवागम
15 नायोपयाचितं कर्नुमवन्तीनामनगरीदेवतानामविन्तमातृणामायतनं तिगंता विलासवती देवि दिष्टया वर्षसे प्रसन्नास्तेवन्तिमातरः परागता युवराजवार्ताहरा इति सहसैव संभ्रमप्रधावितात्परिजनाहुपश्चल्यानन्दवाष्पजल्लुलितया जलार्द्रेन्दीवरदलस्रजेव विश्लेपदीर्धया दृप्रधार्चयन्तीव चिरं दृष्ट्वा ककुमो मृगाङ्गनेव परिभ्रष्टवाल्पोता फूल्ड
20 ल्य प्राक्नतेवार्ता केनेदमसृतं मे वाक्लुलाइष्टं कस्यानुकम्पास्मञ्जने जाता

केन दृष्टाः कियदूरे वर्तन्ते किं वा तैः कथितं कुशलं मे वत्सस्येति
पूच्छन्त्येवाद्राक्षीदितस्ततो यथादर्शनं संघशः प्रधावितेन नरपितप्रतिवद्धेनाप्रतिबद्धेन चोज्ञयिनीनिवासिना जनेनागतो युवराजः किय-

हुरे भवद्भिः परित्यक्तो दिवसेष्वेतेषु क वर्तते क वा भवद्भियीत्वा दृष्टः क वातिकष्टस्तेनातिवाहितो वाहनमात्रसाधनेन धाराधरागमस्त्ररगप्टछ-गतस्य मन्ये वहत एवास्यापकान्तस्त्वारेतक एतद्वेत्ति किमनेन वेदि-तेनाप्येतत्कथयतु यद्र्थमयं क्षेत्रः कृतो युवराजेन स दृष्टो वैशम्पा-यनः प्रत्यानीतो वा मिलितोस्य पत्तलेखासहितो मेघनादो दत्तः कथं 5 कश्चिदपि संदेशो देववर्धनेन में मिस्त्रमेवासावद्यारभ्य रामसिकत-यैव विनाशं बलाद्रतस्य बालधर्मणो वत्सस्य विभेम्येव वार्ता पुच्छन्न-पि जीवत्यसावस्य वाजी यो युवराजेन प्रसादीकृतः प्रसीदत सादिनां प्रथमस्य पृथुवर्मणो मातुलस्य मे कथयत वार्तामुत्प्रेक्षामहे महानश्व-वारैरनुभृतः हेश इति कुशलं महाश्वपतेरश्वसेनस्य श्वशुरोसावस्माकं 10 विस्मयः कृतोस्मत्पित्रापि यचिह्नकमपि भवतां हस्ते न किंचित्प्रहित-माहितभर एवासौ युवराजभवने दृष्टो भवद्भिर्भाता मे भरतसेनः सप-रिजनस्य सेनापतेर्भद्रं भद्रसेनस्य सेवाव्यसनी सृतुर्मे कुमारवर्मा तत्र लगति बलाधिकतस्य का वार्तावन्तिसेनस्य रोषितस्तेनासीन्नासीराथै युवराजो राजकुले कः प्रसादवित्तो वर्धमानो मान्यते वा केन वा किं 15 छन्धमेतावद्विदिवसैराजीवनिका वहवः खल्वभिनवसेवका जाता यातु तावत्सर्वमेवान्यद्येन दृष्टः स कथयतु सर्वसेनसूनोर्वीरसेनस्य वार्ती पितर्यपरते प्रथममेव स प्रविष्टो यात्रां मात्रास्य दुःखान्तरितप्रत्ययप-तिमरणशोकादशनक्रियैव परित्यक्ता न विद्या एवं कथं सा जीवतीत्ये-तानि चान्यानि च प्रतिपदं पृच्छयमानानप्यद्त्तवचसो नासाग्रस्थितम्- 20 न्युगर्भदृष्टीनाविष्टानिवाध्वश्रमनिः सहाङ्गानिप पदाकृष्टिसंभावितोद्यमा-यासितया गच्छत्रश्चातिमछिनपटचराच्छादितानसंस्कारम-**ळिनकायाननेकधैवोद्वद्धाध्वधूळिपरुषमूर्धजान्ध्वजानिवाध्वक्केशस्याश्रया-**

निव श्रमस्य पदन्यासानिव दौर्मनस्यस्यावासानिव प्रवासस्य संद-भीनिव सर्वदुःखानां दूरत एव त्वरितकसमेतांस्ताँहेखहारकान् । आस्रोक्य तस्मिन्नेव मानृगृहाङ्गणे स्थित्वा तेषामाह्वानायादिदेश । अनन्तरं चार्तार्कतापतितद्रश्नोत्पादितद्विगुणदुःखावेगान्मुषितानि- वोन्मुक्तानिवेन्द्रियैर्दारुमयानिव ग्रून्यशरीरान्निर्जीवितानिवोपसर्पतः पुरस्तात्पतन्तीव बाष्पान्था साध्वसस्खलितचरणकमला कतिचिद्गत्वा पदानि गद्गदत्तरमुचैरकृतप्रणामानेवावादीत् । भद्राः कथयताशु व-त्सस्य मे वार्तामात्रम् । इदं त्वन्यथैव किमपि कथयति मे हृद-यम् । अप्रत्ययमेवाश्रयते । वत्सो दृष्टो वा न भवद्भिः । इत्येवं 10 पृष्टास्तु ते सहसागतवाष्पवेगमवनितलनिवेशितोत्तमाङ्गाः प्रणामाप-देशेनोत्सुज्य कुच्छ्रादिवाभिमुखमुन्नमितवदना व्यज्ञापयन् । देवि दृष्टो-स्माभिरच्छोदसरस्तीरे युवराजः । शेषमेष त्वरितको निवेदयिष्यति । इत्यभिवदत एव तानुद्वाष्पमुखी प्रत्युवाच । किमपरमयं तपस्वी निवेद-विष्यति । दूरतः प्रभृत्यपसृतप्रहर्षेणैवोपसपेणेन प्रतिलेखमालिकाद्यन्यैः 15 शिरोमिराविषण्णदीनैराननैः प्रयत्नसंरक्षिताश्रुमोक्षदुःखिताभ्यां छोच-नाभ्यां मन्युखसमध्यमधारणेन च दृष्टेर्यदावेदितव्यं तज्जवज्ञिरेवावेदि-तम् । हा वत्स जगदेकचन्द्र चन्द्रापीड चन्द्रानन चन्द्रशीतलप्रकृते चन्द्राभिरामगुण छोचनानन्दभूत किं भृतं ते येन नागतोसि । तात चन्द्रापीड पीडिता ब्रवीमि न कोपाटुपालभमाना । न युक्तमेतत्तवा-20 म्ब न परिलम्बं मनागिप करोमीति तथा मे पुरः प्रतिज्ञायान्यत्र काप्यवस्थातुम् । वत्स गच्छत एव ते मयास्य हतहृदयस्य शङ्क-चैव ज्ञातं दुष्करं मे वत्सस्य पुनर्मुखावलोकनमिति । बलाद्गतोसि । किं करोमि । को वात्र दोषो वत्सस्य । मन्द्भाग्याया ममैवैतान्यपु-

ण्यानां विलिसतानि । भवन्त्यपुण्यवत्योपि लोके न पुनर्भया सदृशी पापकारिणी । यस्यास्त्वमेक एवमकाण्ड एवाच्छिद्य कापि नीतो-सि । विप्रलब्धास्मि दुग्धवेधसा । वत्स सुदूरस्यापि पादयोः पतामि ते । निवर्तस्वैकवारम् । अम्बेत्यालपतस्ते वद्नमालोकयितुमुत्क-ण्ठितं मे हृद्यम् । जातदुर्लभक न जानास्येव किमा जन्मनः प्रभृति ⁵ शैशवं ते स्मृत्वात्मानमनुशोचामि । उत योवनाभोगकारिणीं वर्त-मानां रूपशोभाम् । आहोस्विद्वष्टम्भधीरामुत्येक्ष्योत्येक्ष्यागामिनीं प्र-भुताम् । इत्येवं विलपन्तीं मामवलोक्य हृद्यस्थितो मैवं कृथाश्चेत-सि पुत्र यथा विनापि मया जीवत्येव विलासवती। जात त्वया विना जीवन्त्यापि पित्ररेवं ते कथं मया वदनं दक्षितम् । न वेद्यि किमपि 10 प्रियतया ते किमाकृतेः प्रत्ययादुत स्त्रीजनसह्भुवो मृढभावादेवेत्य-द्यापि न श्रद्धधाति में हृदयमनिष्टं ते। येन न सहस्रधा स्फटति। स्फ्रटीकर्त च वार्ती भीता ते त्वरितकोपनीतामेव नेच्छामि। वरम-नाकण्यैवाश्रवणीयसुपरतास्मीति । तात किं व्रवीषि यथा किमनेन स्तस्त्रहानुचितेन लोकलजाकरेण वैक्वन्येनेति। एषा स्थितास्मि ते 15 वत्स वचनाचूरणीम् । न रोदिमि । इत्यभिद्धानैवासन्नसखीजनावल-म्बितशरीरा मोहमगात ।

अथानेकसहस्रसंख्येन प्रधावता विलासवतीपरिजनेनावेदिते तस्मिन्द्यान्ते मन्दरास्प्रालनोद्धेल इव महाम्भोधिरुद्धान्तचेताः ससंभ्रम्मुत्थायार्यश्चकनासद्वितीयो यामावस्थितां प्रजविनीं करेणुकामारुद्ध 20 रयादापिवन्निव पुरो राजमार्गं किं किमेतदित्युन्मुक्तार्तनादकलकलेन सर्वतः प्रधावता जनपदौषेनाकर्षन्निवोदवासयन्निव पृष्ठतः सगोपुरा-ट्टालकप्राकारभवनतोरणामुज्जियोनीं निर्जगाम नरपतिः । उपेत्य चान

वन्तिमातगृहमवतीर्य तिर्यग्विषण्णोद्वाष्पवद्नेन मलयजजलैश्च सिश्व-ता कदळीदळेख्य बीजयता जळांद्रेश्च पाणिपछवैः संवाहनं कुर्वता क-थं कथमपि चेतनामापाद्यमानां परिजनेनार्थोन्मीलितलोचनयुगामुष्ण-कालकमलिनीमिव विलासवतीमपरयत्। दृष्टा च सहसा प्रवृत्तेन ठ नेत्राम्भसा मूर्जावशेषापनयनायेव सिञ्चन्समुपविश्य पार्थे स्प-शीमतवर्षिणा करेण उलाटे चक्षाि कपोलयोक्रसि बाह्वोश्च स्पृश-क्यानै: शनैर्वाष्पगद्धस्मवादीत् । देवि यदि सत्यमेवान्यादशं कि-मपि वत्सस्य चन्द्रापीडस्य ततो न जीव्यत एव । किमर्थमयमात्मा वत्सस्य कृते सक्छलोकसाधारणेनासूना वैक्वन्योपगमेन तुच्छतां नी-10 यते । इयन्ति शुभान्युपात्तानि कर्माणि । किमपरं क्रियते । नाधिक-स्य भाजनं सुखस्य वयम्। अनुपात्तं हि हृद्यताडनमपि कुर्वद्भिने छभ्यत एवात्रात्मेच्छ्या । विधिर्नामापरः कोप्यत्रास्ते । यत्तस्मै रो-चते तत्करोति । नासौ कस्यचिदप्यायत्तः । एवं च पराधीनवृत्तौ सर्वस्मित्र किं वास्माभिर्छन्थम् । वत्सस्यातिदुर्छभो जन्मोत्सवः सं-15 भावितः । अङ्कगतस्य मुखमवलोकितम् । उत्तानशयस्योचुम्ब्य चर-णावत्तमाङ्गे कृतौ । जानुसंचारिणो रेणुधूसरशरीरस्याङ्के छळतः स्परीसुखमनुभूतम् । अञ्यक्तमनोहारीणि प्रथमजिहपतानि श्रोत्रे कु-तानि । विचेष्टमानस्य बालचाटवो दृष्टाः । गृहीतविद्यस्य गुणवत्त-यानन्दितं हृद्यम् । उपारूढयौवनस्यामानुषी रूपशोभा शक्तिश्च 20 प्रत्यक्षीकृता । अभिषिक्तस्य यौवराज्ये शिरः समाद्रातम् । दिग्व-जयागतस्य प्रणमतः परिष्वकान्यङ्गानि । एतावदेव मनोरथशतवा-ञ्छितस्य वस्तुनो न संपन्नं यद्वधूसमेतस्य निजपदे प्रतिष्ठां कृत्वा त-पोवने न गतम् । सर्वाभिवाञ्छितप्राप्तिस्त महतः पुण्यराशेः फलम् । अपरमिप किं वृत्तं बत्सस्यैतदद्यापि न परिस्कुटं केनचिदेव कथितम्। एतावन्तु मयाव्यक्तमेतदेव परिजनात्कथयतः कर्णे क्रतम्। यथास्मत्यिहितैर्लेखहारिभिः सहापरो वत्सस्य मे वाल्येवकस्त्वरितकनामायातः। स वेत्ति सर्वे वृत्तान्तम्। सोपि त्वया न पृष्ट एवेति। तत्तं
तु तावत्पृच्लामः। ततो जीवितमरणयोरन्यतरदङ्गीकरिष्यामः। इ
स्त्यभिवद्त्येव राजनि परिजनान्तरितं त्वरितकमाहूय प्रतीहारस्त्वरितकमारान्महीतल्लिवेशितोत्तमाङ्गमालोकयतु देव इति दरिश्तवान्।

राजा तु तथा तमाछोक्य चन्द्रापीडक्षेद्दादेद्दीत्याहूय हस्तेनोचन्माङ्गे स्पृष्ट्वादिष्टवान् । भद्र कथय किं वृत्तं वत्सस्य येनागमनाय 10 मया तन्मात्रामाछेन च लिखितेपि नायातः । अनागमनकारणं वा किंचित्र प्रतिलेखितवानिति स त्वेवमादिष्टो राज्ञा गमनतः प्रभृति यथावृत्तं कथयितुमारेभे । राजा तु चन्द्रापीडहृद्दयस्फुटनवृत्तान्तं यावदाकण्यातिश्चभितत्शोकाणवाक्रान्तिविञ्चवः प्रसार्थ करमार्तस्वर-स्त्विरितकमवादीत् । भद्र विरम संप्रति । कथितं त्वया कथनीयम् । 15 मयापि श्चुतं यच्छ्रोतव्यम् । पूर्णों मे प्रश्नदोहदः । निवृत्तं श्रवणकौ-तुकम् । कृतार्थीभूता श्चृतिः । आनन्दितं हृदयम् । उत्पन्ना प्रीतिः । सुसं स्थितोस्मि । हा वत्स त्वयैकािकना स्फुटतो हृदयस्यानुभूता वेदना । निव्यृद्धा त्वया वैश्वमपायनस्योपिर प्रीतिः । वयं दुःस्थमानिनो निस्त्रिशाः कर्मचाण्डालाः । येषां तवािप हृदयस्फुटने निर्विकार- 20 त्वमेव । देवि वज्रसारतोिप कठिणतरमेवेदमावयोर्हृदयम् । यन्न स्वयं सहस्रिधा स्फुटति । चािप मरणदुःस्वभीरवोनी वत्समनुगच्छन्ति स्वयं प्राणाः । तदुत्तिष्ट यावदेवातिदूरं न प्रयात्येकाकी वत्समस्तावदेवानु-

गमनाय प्रयतामहे । सशोकं शुकनास किमचापि तिष्ठसि । अयं स काटः स्नेहस्य । महाकालायतनसमीपे समादिश सपिद परिचार-कांश्चितारचनाय । रचयत झिटिति काष्टानि काष्टिकाः । किं तिष्ठतैवं संकुचिताः कञ्चिकिः । गत्वा निष्कामयत हुताशनप्रवेशोपकर-5 णानि । निष्कारणहितेन किमधुना । उपरोधपरिलम्बाद्विना दापयाशेषं देवि द्विजेभ्यः कोषम् । कस्य कृतेद्यापि पाल्यते । पालनादिकं करणीयमधुना क्षीणं क्षीणपुण्यस्य मे । यात यथाभूमि भूमिपतयः । उत्सृष्टाः स्थ । यथा च नाचैवास्य दुःखं जानन्ति प्रजास्तथा करिष्यथ । कथावशेषीभूतो मे वत्सः । कमपरं संविधाय यामि । एवमार्तप्रलापिनं तितारापीडमचेतितात्मपीडया विलासवैत्य धृतशरीरमार्ततरस्वरितको व्यज्ञापयत् । देव स्फुटितेपि हृद्ये ध्रियते शरीरेण युवराजः । शापदोषाद्वैशम्पायनस्य च यथा जन्म तथा निरवशेषं शृणोतु ताव-देव इति ।

तारापीडस्तु तद्दुत्तमाकण्ये कौतुकान्तरितशोकवेगो विगत15 निमेषेण चक्षुपाविष्ट इव दत्तावधानस्तेन कथ्यमानं यथादृष्टं यथाश्रुतं यथानुभूतं च निरवशेषं तत्सर्वमश्रौषीत् । श्रुत्वा च तमनेकचिह्नोत्पादितप्रत्ययमश्रद्धेयं च निरतिशयशोककारणं च विस्मयास्पदभूतं च दुःश्रवं च कौतुककरं च युवराजवेशम्पायनयोर्ष्ट्रत्तान्तमीषदिव विवर्तिताननो विमर्पस्तिमिततारकां दृष्टि निर्विशेषावस्थे
20 शुक्रनासमुखेभ्यपातयत् । सुदृदस्तु खयं दुःखिता अपि निधानीक्वसात्मदुःखं सुदृहुःखापनोदायेव यतन्ते यतः शुक्रनासस्तद्वस्थोपि
स्वस्थवद्वनिपतिमुवाच।

देव विचित्रेस्मिन्संसारे संचरत्सु सुखदु:खमयेषु देवतिर्यग्यो-

निमानुषेषु त्रिगुणात्मनः प्रधानस्यापि परिणामात्परमाण्वादेर्ब्रह्माण्डप-र्यन्तस्योत्पत्तिस्थितिप्रलयकारणस्येश्वरस्येच्छया धर्माधर्मसाधनानामि-ष्टानिष्टफलसंबन्धकारिणां कर्मणां वा शुभाशुभानां विपाकस्वभावा-द्वा स्वयमेवानेकप्रकारमुत्पद्यमानस्य तिष्ठतो विनद्यतो वा नियतवृत्तेः स्थावरजङ्गमस्य न कदाचिदवस्था सा या न संभवति । तत्कृतोयं व देवस्यात्र वस्तुनि विमर्षः । यदि युक्तेर्विचारात्कियन्त्यत्र युक्तिरहि-तान्यागमप्रामाण्यादेवाभ्युपगतान्यापे संवादीनि हत्रयन्ते । मुद्राबन्धा-द्धयानाद्वा विषप्रसुप्तस्योत्थापने कीदृशी युक्तिः । अयस्कान्तस्य चायसः समाकर्षणे भ्रमणे वा । मन्त्राणां वैदिकानामवैदिकानां वा-नेकप्रकारेषु कर्मसु सिद्धौ । नानाविधद्रव्यसंयोगानां वा मरणमदना- 10 ग्रत्पादनापहरणवशीकरणविद्वेषणादिषु शक्तेः समुत्पादनात् । अन्येषां बहुतराणामेवंविधानां च तत्र तत्र सर्वस्मिन्नेवागमः प्रमाणम् । आगमेषु सर्वेष्वेव पुराणरामायणभारतादिषु सम्यगनेकप्रकाराः शापवार्ताः। तद्यथा । महेन्द्रपदवर्तिनो नहुषस्य राजर्षेरगस्यशापादजगरता । सौदासस्य च वसिष्ठसुतशापान्मानुषाद्त्वम् । असुरगुरुशापाच यया- 15 तेस्तारुण्य एव जरसा भङ्गः । त्रिराङ्कोश्च पितृशापाचाण्डाळभावः । श्रुयते च स्वर्गवासी महाभिषो नाम राजास्मिन्नोके शान्तनुरुत्पन्नः। तत्पत्नीत्वमुपगताया गङ्गायाः शापदोषाद्ष्यानामपि वसूनां मनुष्ये-पूत्पत्तिः । तिष्ठतु तावद्न्य एव । अयमादिदेवो भगवानजः स एव जामद्ग्रेरात्मजतामुपगतः । श्रूयते च पुनश्चतुर्धात्मानं विभज्य रा-20 जर्षेर्दशरथस्य तथैव मथुरायां वसुदेवस्य । तन्मनुष्येषु देवताना-मुत्पत्तिर्नैवासंभाविनी । न च पूर्वमनुष्येभ्यो गुणैः परिहीयते देवः । न चापि भगवतः कमलनाभादतिरिच्यते चन्द्रमाः। किमत्रासंभाव-

नीयम् । अपि च गर्भारम्मसंभवे देवेन देव्या वदने विशंखन्द्रमा एव दृष्टः। तथा ममापि स्वप्ने पुण्डरीकस्य दर्शनं समुपजातम्। तदुत्पत्तिं प्रति तयोर्नास्स्येव संदेहः। विनष्टयोः शरीरस्याविनाशः कथं कथं वा पुनर्जीवितप्रतिलम्भ इलत्राप्यखिललोकप्रख्यातप्र-मात्रममृतमेवैकं कारणमावेदितम् । तचन्द्रमिस विद्यत इत्येषास्येव वार्ता । तत्सर्वमेतदित्थमेवावगच्छतु देवः । अन्यच तादशाकारका-न्तेरखिळलोकाह्वादकारिणोन्यत्र संभव एव नास्ति । तत्कल्याणैर्न-चिराच्छापावसाने निर्विततगन्धर्वसुतोद्वाहमङ्गलस्य गलन्नयनपयसो वध्वा सह पादयोः पततः पुत्रत्वमुपगतस्य चन्द्रापीडनामान्तरितस्य 10 लोकपालस्यैव चन्द्रमसो दर्शनेनाजन्मकृतमेव संतापं परित्यक्ष्यति देव: । तयोरेवं शापोस्माकं पुनर्वर एव । तद्स्मिन्वस्तुनि मनागपि न देवेन देव्या वा शोकः कार्यः। मङ्गलान्यभिधार्यन्ताम्। अ-भिमतदेवताराधनेन धनातिसर्जनेन चान्यजन्मोपार्जितं कुशलमभिव-ध्येताम् । अकुशलमि यमनियमकष्टत्रतोपवासादिना तपः परिक्वेशेन 15 क्षयमुपनीयताम् । अपरमपि यद्यदेवं गते श्रेयस्करं श्रूयते ज्ञायते वा तत्तद्यैवारभ्य क्रियतां कार्यतां च कर्म। न खळु वैदिकानामवैदि-कानां वा कर्मणामसाध्यं नाम किंचिदिप । उत्पत्तिरिप तयोः कुच्छू-लब्धयोरीहरोनैव प्रकारेणोपजाता ।

इत्युक्तवति शुकनासे सज्ञोक एव राजा प्रत्यवादीत् । सर्वमे-20 तद्यदार्चेणाभिहितं कोन्यो बुध्यते । केन वापरेण वयं परिबोधनीयाः । कस्य वापरस्यास्माभिर्वचनं करणीयम् । किं तु तद्वत्सस्य मे वैश-स्पायनदुःखात्स्फुटनं हृदयस्याप्रतो दृष्टिलग्नं सर्वमेवान्यदन्तरयति । तदेव पञ्चामि । तदेव जृणोमि । तदेवोत्प्रेक्षे । तदेवमप्रसक्षिते

वत्सस्य वदने संस्तम्भमेवात्मनो न शक्नोमि कर्तुम्। यत्र च ममा-यमीदृशः प्रकारस्तत्र देव्याः परिबोधनं दुरापेतमेव । तद्गमनादृतेन्य उपाय एव नास्ति जीवितसंधारणाय । इत्येवमवधारयःवार्यः । इ-त्युक्तवति तारापीडे चिरात्तनयपीडया तत्पुरः परित्यज्य छजां विलासवती कृताआलिक चैर्जगाद । आर्यपुत्र यद्येवं तथापि किमपरं 5 विलिम्बितेन । निर्गता एव वयम् । दीयतां प्रयाणम् । उत्ताम्यति मे हृद्यं वत्सस्य दर्शनाय । दुःखापनोदार्थं स्फुटनमङ्गीकृतमासीत् । तद्पि संप्रति दर्शनकाङ्कया न रोचत एव । जानामि वरं दीर्घकालमपि दु:-खान्यनुभवन्ती सकृद्पि वत्सस्य द्र्शनाय जीवितास्मि । न पुनरसह्य-दु:खोपशान्तये संप्रत्येव मृतास्मीति । तदस्य पुनराशानिबन्धनस्य स- 10 र्वात्ययनिवारणोपायस्य वत्साननावछोकनोत्सुकस्य गमनमपि हृद्-यस्य तावद्विनोदतां त्रजतु । इति वद्न्तीमेव विलासवतीमासाद्यान्य-तमः शुकनासस्यात्मसमः परिणतवयाः षट्टुर्मा समुपसृत्य स्वस्ति-पूर्वकं व्यज्ञापयत् । देवि सर्वत एवापरिस्फुटेन वार्ताकलकलेनाकु-ळीकृतहृदया मनोरमा स्वयमेव धावन्यागता । राज्ञो ळज्जमाना- 15 नोपगता स्थानमिद्म् । तदेषा मातृगृहस्य पृष्टतस्तिष्ठति । पृच्छति च देवीम् । किमेभिः कथितम् । जीवति मे वत्सो वैशम्पायनः । स्वस्थ-शरीरो वा । ढौकितो वा पुनर्युवराजस्य । क वर्तते । तावागमिष्यतो वा कियद्भिद्विसौरिति । राजा तु तदुपरितवार्ताया अपि कष्टतम-माकर्ण्य दीर्ण इव शुचा शतगुणीभूतशोकोत्युताङ्गी विलासवतीम- 20 वादीत्। देवि न श्रुतं किंचिदिप वत्सयोः प्रियसख्या ते । अन्यतश्च श्चत्वा कदाचिज्जीवितेनैव वियुज्यते । तदुत्तिष्ठ स्वयमेव धैर्यमालम्ब्य सर्वद्वत्तान्तानुकथनेन संस्थापय प्रियसखीं तथा यथार्यशुकनासेन

सह यातव्यम् । इत्येवोत्थाप्य सपरिजनां विलासवतीं व्यसर्जयत् । आस्मनापि शुक्रनासेन सह गमनसंविधानमकारयत् ।

अथ तथा प्रस्थित राजिन राजानुरागाचन्द्रापीडस्नोहेन चार्श्वर्य-द्र्शनकुतूह्लाय प्रथमगतिपृतुप्रभातृमित्रस्वजनदर्शनाय च गृहरख्न-क्वजंमुज्जयिन्याः सकल एव लोको गन्तुमुद्दचलत् । राजा तु शीघ्रगमनविधातहेत्न्समस्तानेव निवर्ल्य प्रल्लुपरिकरः पिवन्निव प-न्थानमेकदिवसेनेव परापतितुमीहमानः स्तोकत एवाध्वनः प्रभृत्यु-त्ताम्यता हृदयेन कियल्यध्वन्यद्यापि वर्तामहे कतिपर्याद्ववसैः परा-पताम इति मुहुमुंहुस्तुरंगमारोपितं त्वरितकमाहूयाहूय प्रच्लम्नविच्छ-10 न्नकैः प्रयाणकेर्वहन्न बहुभिरेव दिवसेराससादाच्छोदम् । आसाद्यच विकल्पशतदोलाधिरोहणदुःस्थितेनान्तरात्मना दूरस्थित एव प्रथम-माप्ततमानश्ववारान्वार्तान्वेषणाय त्वरितकेन सार्थ प्रहितवान्।

अथ तै: सार्धमागच्छन्तमुज्झितात्मसंस्कारमिळनकुशशरीरमवनितळितिवेशितोत्तमाङ्गमुद्वाष्पदीनतरदृष्टि जीवितळज्जया रसातळ15 मिव प्रवेष्टुमीहमानमहमहमिकया परस्परावरणेनैवात्मदर्शनमिरश्चन्तमश्चतमिप हतमिव सपरिच्छदमिप मुपितमिव जीवन्तमिप
मृतमिव ससंश्रमकृतागमनमिप प्रतीपमाकृष्यमाणचरणमिवाङ्गैरेव सह
गळितोत्साहं वाष्पेणैव सह मुक्तात्मानं वैक्ठव्येनैव सहोपसपैतं
मेघनादपुर:सरं सकळमेव चन्द्रापीडचरणतळिनबद्धजीवितं राजपु20 त्रळोकमाळोक्योहसिततनयशोकोर्मिवेगाकान्तोष्युच्छ्वसित इव दृढीभूतचन्द्रापीडदेहाविनाशप्रस्ययान्तरात्मना निवृत्य सावरणपर्याणवरित्नी विळासवतीमवादीत् । देवि दिष्ट्या वर्धसे । प्रियते ससमेव
शरीरेण वत्सः। येन सकळ एवायं तचरणकमळानुजीवी राजपुत्र-

छोकस्तरपादम् छादागत इति । सा तु तदाकण्यं किंचिदासमाणिनैबोत्सारितावरणसिचयाश्वला निश्चलया दृष्ट्या चिरमिवालोक्य
तनयनिर्विशेषं राजपुत्रलोकमिविन्छिल्राश्रुधारापि धैर्यमुन्मुच्योचैरारिटतवती हा वत्स कथं सह्पांशुकीडितस्येतावतो राजपुत्रलोकस्य
मध्ये त्वमेवैको न दृश्यस इति । तथारद्रन्तीं तु तां समाश्वास्य 5
दूरत एव राजा समं सर्वलोकेनावनितलिनिवेशितोत्तमाङ्गं मेघनादमितो ढौकस्वेत्यादिश्योदिश्याप्राश्चीत् । मेघनाद कथय को वृत्तान्तो वत्सस्येति । स तु व्यज्ञापयत् । देव चेतनाविरहाचेष्टामात्रकमेवापगतं
शरीरे पुनर्जायते । दिवसे दिवसेत्यधिका कान्तिः समुपजायत इति ।
राजा तु तच्छत्वा जीवितप्रतिलम्भे समुपजातप्रत्याशः श्चतं देव्या 10
मेघनादस्य वचनं तदेहि चिरात्पुनः छतार्थयामो दर्शनेनात्मानं पश्यामो वत्सस्य वदनमित्यभिद्यान एवाभिवधितगतिविशेषया करेण्वा महाश्वेताश्रममगमत् ।

अथ सहसेव तचन्द्रापीडगुरूजनागमनमाकण्ये पुरःप्रकीर्णतारमुक्तानुकारिनयनविन्दुसंदोहा हा हतास्मि मन्दपुण्या दुःखैकमा- 15
गिनी न जानाम्येव विस्मृतमरणा कियद्यावदहमनेनानेकप्रकारं खछीकारदानैकपण्डितेन दग्धवेधसा परं दग्धव्येखभिद्धानैव धावित्वा ह्रिया महाश्वेता गुहाभ्यन्तरमविशत् । चित्ररथतनयापि
सत्वरोपसृतसखीकदम्बकावछम्बितशरीरा तृष्णीमेव मोहान्धकारम् ।
तद्वस्थयोश्च तथोः शुक्रनासावछम्बितशरीरो राजा विवेशाश्रम-20
पदम् । तद्नु मनोरमाविछम्बिता पुरःप्रधावितोत्सुतायततरदृष्टिः
क मे वत्स इति पृच्छन्ती विछासवती । प्रविदय च सहजयैव कान्द्याविरहितमुपरतसर्वप्रयक्षं सुप्तमिव तं पुत्रवत्सळा

तनयमाळोक्य यावच्च परापतत्येव तारापीडस्तावद्विळासवती विधार-यन्तीं मनोरमामप्याक्षिप्य दूरत एव प्रसारितबाहुलताद्वया रथोन्सु-क्तजर्जराभिर्नयनजलधाराभिः प्रस्रवेण च सिश्चन्ती महीतलमेहि जात दुर्लभक चिरादृष्टोसि देहि मे प्रतिवचनमालोकय सकुदिप मामनु- चितं तात तवैतद्वस्थानमुखायाङ्कोपगमनेन मे संपाद्य तनयोचितं स्नेहं न चानाकर्णितपूर्व बाल्येपि त्वया मद्वचनमद्य किमेवं विळप-न्या अपि न जृणोषि जात केन रोषितोस्येषा तोषयामि वत्स पाद-योर्निपत्य पुत्र चन्द्रापीड प्रणम तावत्प्रत्युद्गम्य त्वत्स्नेहादेवातिदूरमा-गतस्यापि पितुः पादौ क सा गता ते गुरुमक्तिः क ते गुणाः क स 10 फ्लेह: कसा धर्मज्ञता क तित्पतृपक्षपातित्वं क सा बन्धुप्रीति: क सा परिजनवत्सळता कथमभाग्यैमें सर्वमेकपद एवोत्सृज्यैवमौदासी-न्यमवलम्ब्यावस्थितोस्यथवा यथा ते सुखं तथा तिष्ठ वयमुदासीन-हृद्यास्त्वयीति कृतार्तप्रछापा समुपसृत्य पुनः पुनर्गाढमाछिङ्गयाङ्गानि शिर: समाघ्राय कपोली चुम्बित्वा चन्द्रापीडस्य चरणावुत्तमाङ्गे 15 कृत्वोन्मुक्तकण्ठमरोदीत्। तथा रुदतीं तु तामन्तरितनिजपीडस्ता-रापीडश्चन्द्रापीडमपरिष्वज्यैव सर्वप्रजापीडापहरणक्षमाभ्यां मुजाभ्या-मवलम्च्यात्रवीत् । देवि यद्यप्यावयोः सुक्रतैरपत्यतासुपगतस्तथापि देवतामूर्तिरेवायमशोचनीयः । तदुन्सुच्यतामयमिदानीं मनुष्यछोको-चितः शोचितव्यवृत्तान्तः । अस्मिञ्शोके कृते न किंचिदपि भवति । 20 केवलं गल एव स्फुटित रटतो न हृदयम् । निरर्थकं प्रलिपतमेव निर्याति वदनाम्न जीवितम् । निरासङ्गं नयनजळमेव पतिति न शरीरम् । अपि च वत्सस्यादर्शनमात्रमेवावयोः पीडाकरम् । तचै-वमालोक्यमाने मुखेस्य दूरापेतम् । अपरमस्यामवस्थायामावाभ्या- मि तावत्परमवध्नमं छत्वा मनोरमा शुक्रनासश्च संघारणीयो य-योर्छोकान्तरितो वैशम्पायनः । तिष्ठतां तावदेतावि । यस्याः प्र-भावात्पुनरनुभवनीयो वत्सस्य जीवितप्रतिलम्भाभ्युद्यमहोत्सवः सै-वेयं गन्धवराजतनया वधूस्तेस्मदागमनशोकोर्मिसंक्रान्तिमृहा सनाम-प्रहणमुन्मुक्ताक्षन्दाभिः प्रियसखीभित्रीद्यमाणाद्यापि संज्ञां न प्रतिल्ल- । भते । तदेनां तावदुत्थाप्याङ्के कृत्वा चेतनां लम्भय । ततो यथेच्छं रोदिष्यसि ।

इसिमिहिता राज्ञा विलासती क सा मे वत्सस्य जीवितनिबन्धनव-धूरित्यभिद्धत्येव ससंभ्रममुपसृत्याप्रतिपन्नसंज्ञामेवाङ्केनादाय कादम्ब-रीं करेण मूर्च्छानिमीलनाहितद्विगुणतरनयनशोभं वदनमालोक्यानवर- 10 तनयनसिळळसानार्द्रीमेन्द्रशकलशीतलं स्वकपोलं कपोलयोर्ललाटे ल-ळाटं लोचनयोख्य लोचने निवेशयन्ती चन्दापीडस्पर्शशिशिरेण च पाणिना हृदये स्पृशन्ती समाश्वसिहि मातस्त्वया विनादौव प्रमृति केन संधारितं वत्सस्य मे चन्द्रापीडस्य शरीरं मातस्त्वममृतमयी-व जातासि येन वत्सस्य पुनर्वदनमालोकितमित्यवादीत्। काद्म्बरी 15 तु तेन चन्द्रापीडनामग्रहणेन तेन च तन्निविशेषवृत्तिना विलासवती-शरीरस्पर्शेन लब्धसंज्ञापि लजावनम्रमुखी प्रतिपत्तिमूढा मद्लेख-याङ्कादवतार्य परवत्येव यथाक्रममकार्यत वन्दनां गुरूणाम् । आयु-ष्मति दीर्घकालमविधवा भवेति कृताशीर्वादा च शनैः शनैस्तैरुत्थाप्य-मानातिनिकटे विलासवत्याः प्रष्ठतः समुपवेश्याधार्यत । अथ प्रत्या- 20 पन्नचेतनायां चित्रस्थतनयायां चन्द्रापीडमेवोज्जीवितं मन्यमानो राजा चिरमिवास्य गाढमङ्गमालिङ्गय चुम्बंश्च पर्यंश्च स्पृशंश्च स्थित्वा मद्छे-खामाहूयादिदेश । दर्शनसुखमात्रकमस्माकं विधीयमानम् । तचा-

स्माभिरासादितम् । तद्यादृशेनैवोपचारेणैतावतो दिवसानुपचरितवती वधूर्वत्सस्य शरीरं स एवोपचारो नास्मद्नुरोधाङज्जया वा मना-गपि परिहरणीय:। वयं निष्प्रयोजना द्रष्टार एव केवलम्। किम-स्माभिरिह स्थितैर्गतैर्वो । यस्याः करस्पर्शेनाप्यायितमेतद्विनाशि 5 सैव वधृ: पार्श्वेस्य तिष्ठतु । इत्यादिइय निर्जगाम । निर्गत्य चोप-कस्पितं निजावासमगत्वैव तपस्विवासोचितेन्यतमस्मिन्नासन्न एवा-श्रमस्य शुचिशिलातलसनाथे तरुलतामण्डपे समुपविश्य निर्विशे-पदु:खं सकलमेव राजचक्रमाहूय सबहुमानमवादीत्। न भवद्भिरवग-न्तव्यं यथाद्य शोकावेगादेवैतदहमङ्गीकरोमीति । पूर्विचिन्तित एवायमर्थो 10 यथा वधूसमेतस्य चन्द्रापीडस्य वद्नमाल्लोक्य संक्रामितनिजभरेण मया कचिदाश्रमपदे गत्वा पश्चिमं वयः क्षिपतव्यमिति । स चायं मे भगवता कृतान्तेन पुराकृतैः कर्मभिर्वा विरूपैरेवं समुपनिमतः। कि-मपरं क्रियते । अनितक्रमणीया नियतिः । अप्रापणीयं नानुभूतमात्मचेष्टा-कृतं वत्सस्य सुखम् । प्रजापरिपालनफलं तु पुनर्भवद्भुजेप्वेवमक्षतेष्ववि-15 रहितमस्त्येव । अन्यथापि हि चेष्टमानेष्वस्मासु सर्वमेव तेष्वेवावस्थि-तम । तदिच्छामि चिरकाङ्कितं मनोरथं पृरियतुम् । धन्याश्च जरापीत-सारतनवस्तत्रयेष्वात्मभरमासन्य छघुझरीराः परछोकगमनं साधयन्ति । यच्च बलाद्गले पादमाधाय यदा तदानिच्छतोप्याच्छिद्यत एव छता-न्तेन । तद्यदि पात्रे कचिदिप स्थापियत्वा निजपदं जरापिरिमुक्तायुः-20 शेषेण निष्प्रयोजनस्थितिना सर्वसुखबाह्येन मांसपिण्डेन परलोक-सुखान्युपार्ज्यन्ते लाभ एवायम्। तदस्य वस्तुनः कृते भवन्तो मया प्रार्थनीयाः । इत्युक्त्वा संनिहितान्यपि परित्यज्योचितानि सर्वसु-खान्यतुचितान्यङ्गीकृत्य वन्यानि तथा हि हर्म्यवुद्धि वृक्षमूरेष्व- न्तःपुरस्त्रीप्रीति छतासु संस्तुतजनस्नेहं हरिणेषु निवसनरुचि चीर-वल्कलेषु कुन्तलरचनाभियोगं जटास्वाहारहार्ष्ट् कन्दमूलफलेषु श-स्वधारणव्यसनमक्षसूत्रे प्रजापिरपालनशक्ति समित्कुशकुसुमेषु न-मीलापं धर्मसंकथासु समररसमुपशमे जयेच्छां परत्र कोशस्पृहां तपस्याज्ञां मौने सर्वोपभोगरागं च वैराग्ये तनयस्नेहं तरुषु संक्रमय्य 5 तथा तपस्वजनोचिताः क्रियाः कुर्वन्गन्धर्वलोकोचितानहरहरूप-चारान्कादम्बर्या कथमपि समुत्स्रप्टलज्जया महाश्वेतया च क्रि-यमाणानिन्छन्नविच्छेदात्सायं प्रातश्चातुभूतचन्द्रापीडदर्शनसुस्नो दु:-स्वान्यगणयन्नरपितः सपरिवारः समं देव्या द्युकनासेन च तत्रै-वातिष्ठत् । इत्येव च कथियत्वा भगवाञ्जाबाळिर्जराभिभविवच्छायं स्मितं छ-त्वा हारीतप्रमुखान्सर्वानेव ताञ्छावकानवादीत् । दृष्टमायुष्मद्भिरिदम-न्तःकरणापहारिणः कथारसस्याक्षेपसामध्येम् । यत्कथियतुं प्रवृत्तो-स्मि तत्परित्यज्येव कथारसात्कथयन्नतिदूरमितकान्तोस्मि । तद्यः स कामोपहतचेताः स्वयंकृतादेवाविनयादित्र्यक्षेकतः परिश्रद्यय मर्ल-छोके वैद्यान्पायननामा छुकनासस्तुरभवत्स एवेप पुनः स्वयंकृते-नाविनयेन कोपितस्य पितुराक्रोद्यान्महाश्वेताकृताच सत्याविष्ठाना-दस्यां छुकजातौ पतितः ।

इत्येवं वद्रयेव भगवति जावाठौ बाल्येपि मे सुप्तप्रबद्धस्येव 10 पूर्वजन्मान्तरोपात्ताः समस्ता एव विद्या जिह्नाग्रेभवन् । सक-लासु च कलासु कौशलमुपजातम् । उपदेशाय मनुजस्येव चेयं वि-स्पष्टवर्णाभिधाना भारती च संपन्ना । विज्ञानं च सर्वेवस्तुविषयं स्मरणं च संवृत्तम् । किं बहुना । मनुष्यशरीराष्टते सर्वमन्यत्तःक्षणमे-व मे वैशम्पायनस्य स एव चन्द्रापीडस्योपरि स्नेहः सैव कामपरव-15 शता स एव महाश्वेतायामनुरागः सैव तदवाप्तिं प्रत्युत्सुकतेत्युप-गतं सकलमेव । केवलमसंजातपक्षतया मे तस्मिन्समये पूर्वजन्मो-पात्ता शरीरचेष्टा नासीत् । तथा चाविर्भृतसकलान्यजन्मवृत्तान्तः समुरुष्टुकान्तरात्मा किं मातापित्रोः किं तातस्य तारापीडस्य किम-म्बाया विटासवत्याः किं वयस्यस्य चन्द्रापीडस्योत प्रथमसहदः 20 कपिञ्जलस्याहोस्त्रिन्महाश्वेताया इति नाज्ञासिषमेवं कस्य कस्य कथं वा स्मृतवानस्मीति । तथा चोत्सुकान्तरात्मा महीतल्लिनेवेशितशिरा-श्चिरमिव स्थित्वा भगवन्तं जाबाछि निजाविनयश्रवणछज्जया वि-ळीयमान इव विशन्निव पाताछतळं कथमपि शनैः शनैवर्य- ज्ञापयम् । भगवंस्त्वत्प्रसादादाविर्भृतज्ञानोस्मि संवृत्तः । स्वृताः खळु मया सर्व एव पूर्ववान्धवाः । मूढतायां च यथैव मे तेषां स्मरणं ना-सीत्तथैव विरह्पीडापि । अधुना पुनस्तान्समृत्वा स्फुटतीव मे हृद्यम् । न च तान्समृत्वापि तथा यथा चन्द्रापीडं यस्य मदुपरतिश्रवणमा-त्रकात्स्फटितं हृदयम् । तत्तस्यापि जनमाख्यानेन प्रसादं करोत् भ-5 गवान । येनायं तिर्थग्योनिवासोपि मे तेन सहैकत्र वसतो न पीडाकरः संजायते । इत्येवं च विज्ञापितो मया सासुयभिव मामवलोक्य भगवाञ्जावालिः सस्तेहकोपगर्भे प्रत्यवादीत् । दुरा-त्मन्ययैतावतीं दशासुपनीतोसि कथं तामेव तरलहृदयतामनुब-श्रासि । अद्यापि पक्षावपि नोद्भिद्येते । तत्संचरणक्षमस्तु ताव-10 द्भव । ततो मां प्रक्ष्यसि । इत्येवमुक्ते भगवता समुपजातकु-तूहलो हारीतः पप्रच्छ । तात महानयं विस्मयो मे कथय कथ-मस्य मुनिजातौ वर्तमानस्य तादृशी कामपरता जाता। यया जी-वितमपि न संधारियतुं पारितम् । कथं च दिव्यलोकसंभू-तस्य तथा स्वल्पमायुः संवृत्तम् । एवं च पृष्टः सूनुना भगवाञ्जा- 15 बालिर्मलाभिः पापमलमिव प्रक्षालयन्दरानदीधितिसलिलधाराभिः प्रत्यवादीत् । स्पष्टमेवात्र कारणं वत्स । अयं हि कामरागमोहमयाद-ल्पसारात्स्रीवीर्यादेव केवलादुत्पन्नः । अतौ च पठ्यत एतद्यादृशाद्धै जायते ताहगेव भवतीति । लोकेपि च प्रायः कारणगुणभाञ्चयेव का-र्याणि दृश्यन्ते । तथा चैतद्ायुर्वेदेपि श्रूयते । यः किछाल्पसारा- 20 त्स्रीवीर्यादेव केवलाजन्तुर्भवति स खल्वभावात्सारभृतस्य स्थैर्यहेतोः पुरुषवीर्यस्य यथासारं गर्भे वा विख्यमापचते मृतो वा जायते जातो वा न दीर्घकाळं जीवतीति । तद्यमुत्पन्न एवेटशो येनास्य ताटशी

कामपरता जाता । मरणं च मदनवेगसंज्वरासिहण्णोस्तथोपनतम् । अधुनापि तादृश एवाल्पायुरयं शापावसानोत्तरकालं यदृस्या-क्षयेणायुषा योगो भविष्यति ।

इस्रेतच्छ्रत्वा पुनरवनितलनिवेशितशिराः प्रणम्य भगवन्तं व्यज्ञा-उ पयम् । भगवज्ञहमपुण्यवानस्यां तिर्यग्योनौ वर्तमानः स्वयं सर्वस्यैवा-क्षमः । वागपि मे भगवतः प्रसादात्संप्रस्रेवानने संभूता । भूतपूर्व च ज्ञानमन्तरात्मनि । शरीरं पुनरायुःसंवर्धककर्मयोग्यं भगवतः प्रसा-दादन्यस्मिअन्मनि यदि भवेत्तत्केन प्रकारेणाक्ष्यं तन्मे महा-कर्मसाध्यमायुर्भविष्यतीत्येतदाज्ञापयतु भगवान् । इत्येवं विज्ञा-10 पितस्तु मया दिक्षु विक्षिप्य चक्षुर्भगवानाज्ञापितवान् । एतद्पि यथा तथा ज्ञास्यस्येव तावदियं कथास्ताम्। रसाक्षेपादचेतितैवास्माभिः प्रभातप्राया रजनी । प्रभाविरहादनुन्मृष्टरजतद्र्पणाभमिद्मपरान्ताव-छम्बि वर्तते रजनिकरविम्बम् । यथायथोद्गमविस्तारिणी जरत्तामर-सपत्तारुणा पाण्डुच्छविरुहसति सीमन्तयन्ती तमःकेशसंघातमिव 15 पूर्वस्याः ककुभोरुणाप्रकरालोकततिः । इमाः सशेषतिभिरतया-म्बरैककाण्डकलुषं भास्वत्प्रभालोकमारच्याः क्रमेण यथासूक्ष्मं तारकाः प्रवेष्ट्रम् । एष पम्पासरः शायिनां प्रबोधाशंसी समुचरति कोळाहळः श्रोत्रहारी विहंगमानाम् । एते च निशीथिनीपरिमलनशीतलाख्रिल-तवनकुसुमपरिमल्प्राहिणो वातुं प्रवृत्ताः प्रभातिपशुना वायवः । प्र-20 त्यासन्नाग्निविहारवेळा । इत्यभिद्धान एव गोष्ठीं भङ्कत्वोद्तिष्ठत् । अथोत्थिते भगवति जाबाछौ वीतरागापि निष्कौतुकापि मोक्समा-र्गावस्थानापि समस्तैव सा तपस्विपरिषत्कथारसाद्विस्मृतगुरूचितप्रति-पत्तिः ग्रृण्वतीवोत्कण्टिकतकाया विस्मयोत्फुङ्कमुखी युगपदागिछत-

शोकानन्दजन्मनयनसिळळा हाकष्टशब्दानुबन्धिनी स्तम्भितेव चिर-मिव स्थित्वा यथास्थानं जगाम। हारीतस्तु मां संनिहितेपि मुनि-कुमारकजने निजकरेणैवोत्क्षिण्यात्मपर्णशालां नीत्वा शनैः स्वशय-नैकदेशे स्थापयित्वा प्राभातिकक्रियाकरणाय निर्ययौ । निर्गते च तस्मिस्तेन सर्वकार्याक्षमेण तिर्यग्जातिपतनेन पीडितान्तरात्मा चिन्तां 5 प्राविशम् । अत्र तावद्नेकभवसुकृतशतसहस्राधिगम्यं मानुष्यमेव दुर्छभम् । तत्राप्यपरं सकलजातिविशिष्टं ब्राह्मण्यम् । ततोपि विशि-ष्टतरमासन्नामृतपदं मुनित्वम् तस्यापि विशेषान्तरं किमपि दिव्य-लोकनिवासित्वम् । तद्येनैतावतः स्थानात्स्वदोषैरात्मा पातितस्तेन कथ-मधुना सर्विकियाविहीनेनास्यास्तिर्यग्जातेः समुद्भृतः स्यात्। कथं वा 10 पूर्वजन्माहितस्नेहैः सह समागमसुखमनुभूतम् । अननुभवतश्च तन्नि-ष्प्रयोजनेनासुना जीवितेन किं मे परिरक्षितेन पततु यत्र तत्र कापि यातनाशरीरम् । सुखं तु नानुभवितव्यममुना दुःखैकभाजनेन । तत्परित्यजाम्येतच्छरीरम् । पूर्यतामस्मद्भ्यसनदानैकचिन्तादुःस्थितस्य विधेर्मनोरथ इति । एवं च जीवितपरित्यागचिन्तानिर्माछितं ₁₅ मां समुच्छ्वासयन्निव विकासहासिना मुखेन सहसा प्रविदय हारीतो-भ्यधात्। भ्रातर्वेशम्पायन दिष्टा वर्धसे। पितुस्ते भगवतः श्वेतकेतोः पादमूळात्कपिश्जलस्त्वामेवान्विष्यन्नायात इति ।

अहं तु तच्छूत्वा तत्क्षणेनोत्पन्नपक्ष इवोत्पत्य तत्समीपमेव प्राप्तु-मिनवाञ्छन्नुद्वीवावलोकी कासाविति तमप्राक्षम् । स त्वकथयत् । 20 एष तातपादम् ले वर्तत इति । एवंवादिनं तु तमहं पुनरवदम् । यद्येवं ततः प्रापयतु मां तत्रैव भगवान् । उत्ताम्यति मे हृद्यं तद्दर्शनाय इति । एवं वद्नेनायतो गगनागमनवेगाद्यथास्थितजटाकलापमनिल-

पथसंचरणचित्रतैका अच्छोत्तरीयं तरुत्वचा हढाबद्धपरिकरमर्धेत्रुटित-यज्ञोपवीतसनाथास्थिरोषोरस्कं निःशेषसुरपथावतरणश्रमोच्छ्वितश-समीरणापहृतमपि मरुत्पथोत्पन्नखेदसंभृतमुद्कप्रवेशान्निस्य-न्द्मानस्वेद्माननेन मदवलोकनदुःस्रोद्गतं च बाष्पजललविसरमी-5 क्षणाभ्यां युगपदुत्सृजन्तं मुमुक्षुसपि मत्स्नेहेनासुक्तं वीतरागसपि मिल्प्रयहितरतं निःसङ्गमपि मत्समागमोत्सुकं निःस्पृहमपि मदर्थसं-पादनपर्याकुछं निर्मममप्युपारूढस्नेहं निरहंकारमप्यहमेवायमिति मां मन्यमानं समु[©]झतक्वेशमपि मर्द्ये क्वित्रयन्तं समलोष्टाश्मका°च-नतासुखितमपि महु:खदु:खितं कृतज्ञमकृतज्ञः स्नेहलप्रकृति रूख्-10 चेताः सुकृतिनमपुण्यवाननुगतं वामस्वभावो भावार्द्रहृदयमेकान्तनि-ष्ट्ररो मिस्त्रं वैरी वचनकरमनाश्रवो महात्मानं दुरात्मा कपिञ्जल-महमद्राक्षम् । दृष्ट्वा च निर्भरगिळतनयनपयास्तादृशोपि कृताभ्युद्ग-मनप्रयत्नः फूत्कृत्य तमवदम् । सखे कपिअलैवं जन्मद्वयान्त-रितदर्शनमपि त्वां दृष्ट्या किं सरभसमुत्थाय दूरत एव प्रसारित-15 भुजद्वयो गाढालिङ्गनेन सुखमनुभिवष्यामि । किं करेणावलम्ब्या-सनपरिग्रहं कारयिष्यामि । किं सुखासीनस्य गात्रसंवाहनं कुर्वव्यः ममपनेष्यामीति । एवमात्मानमनुशोचन्तमेव मां कपिञ्जलः कर-द्वयेनोत्क्षिप्य मद्विरहदु:खदुर्वछे वक्षसि निवेदय चिरमिवान्तः प्रवे-शयन्निवालिङ्गनसुखं किल तथा मेनुभूय भूयसा मन्युवेगेनोत्तमाङ्गे 20 कृत्वा मचरणावितरवद्रोदीत्।

तथा रुदन्तं तु तं वाङ्मात्रप्रतीकारः पुनरवदम् । सखे किप-ञ्जल सकल्लेकापरिभृतस्य पापात्मनो ममेदं युज्यते यस्वया प्रा-रुद्धम् । त्वं पुनर्वालीपि न स्पृष्ट एवामीभिः संसारवन्धात्मकै- निर्वाणमार्गपरिपन्थिभिर्देषिः । तिकमधुना मृहजनगतेन वर्त्मना । समुपिवदय तावत्कथय यथाद्यत्तं तस्य वार्ताम् । अपि कुशलं तात-स्य । स्मरित वा माम् । दुःखितो वा मदीयेन दुःखेन । महूत्तान्तमाकण्यं किमुक्तवान् । कुपितो न वेति । स त्वेवमुक्तो मया हारीतिशिष्यो-पनीते पहुवासने समुपिवदयाङ्के मां कृत्वा हारीतोपनीतेनाम्भसा प्र- 5 क्षाल्य मुख्याख्यातवान ।

सखे कुशळं तातस्य । अयं चास्मद्भतान्तः प्रथमतरमेव तातेन दिन्येन चक्षुषा दृष्टः । दृष्ट्वा च प्रतिक्रियायै कर्म प्रारव्धम् । समारव्ध एव कर्मणि तुरगभावादिमुक्तो गतोस्मि तातस्य पादमूलम् । गतं च मां दूरत एबोद्वाष्पद्दष्टिर्विषण्णदीनवद्नं भयाद्नुपसर्पन्तमालोक्याहूया- 10 ज्ञापितवान् । वत्स कपिञ्जल परित्यज्यतां स्वदोषशङ्का ममैवायं ख-लु शठमतेः सर्व एव दोषः । येन जानताप्युत्पत्तिसमय एव वत्सस्य कृते नेदमायुष्करं कर्म निवर्तितम् । अधुना सिद्धप्रायमेवेदम् । न दुःखा-सिका भावनीया। मत्पादमूळे तावत्स्थीयतामिति। एवमाज्ञापितस्तु ता-तेन विगतभीर्व्यज्ञापयम् । तात यदि प्रसादोस्ति ततो यत्रैवासावुत्पन्न- 15 स्तत्रैव गमनायाज्ञापयतु मां तात इति । एवं विज्ञापितस्तु मया पुन-राज्ञापितवान् । वत्स शुकजातावसौ पतितः । तद्गत्वापि तमद्य नैव वेत्सि नाष्यसौ त्वां वेत्तीति तत्तिष्ठ तावदिति । अद्य च प्रातरेवा हूय मामाज्ञापितवान् । वत्स कपिञ्जल महामुनेर्जाबालेराश्रमपदं सुहृत्ते प्राप्तः । जन्मान्तरस्मरणं चास्योपजातम् । तद्गच्छ संप्रति तं 20 द्रष्टुम् । मदीयया चाशिषानुगृह्य वक्तन्योसौ । वत्स यावदिदं कर्म परिसमाप्यते तावत्त्वयास्मिन्नेव जाबालेः पादमूले स्थातन्यमिति । अपि च त्वहु:खदु:खिताम्बा ते श्रीरिप तस्मिन्नेव कर्मणि परिचारिका

वर्तते । तया तु शिरस्युपाद्रायैतदेव पुनः पुनः संदिष्टम् । एवसुक्त्वा-कठोरशिरीषकुसुमशिखासुक्ष्माम्रोद्भेदपक्ष्मलानि गात्राणि पुनः पुनः पाणिना परामृश्यान्तर्हृद्येनाद्यत । तथा दूयमानहृद्यं च तमबद्म । सखे कपि अल कि द्यसे। त्वयापि मन्दपुण्यस्य मम कृते तुरंगम-5 तामापन्नेन पराधीनद्यत्तिना बहुतराण्येव दुःखान्यतुभूतानि । कथं सोमपानोचितेनामुनास्येन समुत्पादितसफेनरकस्रवाः क्षतयो विसोदाः कथमयमकठोरिकसलयशयनैकसेवासुकुमारः सदा पर्याणितस्य न शीर्णः पृष्ठवंशः। कथमेषु कुसुमोचयपातितवाऌवन-लतास्पर्शमात्राक्षमेषु गात्रेषु कशाभिघाता निपतिताः । कथं च ब्रह्मसू-10 त्रोद्वाहिनि देहेस्मिन्वश्रोत्पीडनकृताः पीडाः समुपजाता इति । एभिर-न्यैश्च पूर्ववृत्तान्तालांपैस्तत्कालविस्मृततिर्यग्जातिदुःखः सुखमतिष्टम् । उपरोहित च मध्याह्नं सवितरि हारीतः सह कपिञ्जलेन मां यथोचितमाहारमकारयत् । कृताहारस्र कपिञ्जलः क्षणमिव स्थित्वा मामत्रवीत् । अहं हि तातेन त्वां समाश्वासियतुं जाबालिपादमूलादा-15 कर्भपरिसमाप्तेर्न त्वया चलितव्यमिलेतचादेष्टुं विसर्जितः। अन्यद-हमपि तत्रैव कर्मणि व्ययतर एव तहजामि संप्रति । अहं तु तच्छ्रत्वा विषण्णवदनस्तं प्रत्यवदम् । सखे कपिञ्जलैवं गते किं ब्रवीमि । किंच तातस्याम्बाया वा संदिशामि । सर्वे त्वमेव वेत्सीति । स त्वेवमुक्तो मया पुनः पुनस्तत्रावस्थानाय मां संनिधाय हारीतं चा-20 तुभूतास्मदालिङ्गनसुखो विस्मयोन्युखेन मुनिकुमारकजनेनेक्ष्यमाणो-न्तरिक्षमितिकस्य काप्यदर्शनमगात् । गते च तस्मिन्हारीतः स-माश्वास्य मां शरीरस्थितिकरणायोदितिष्ठत् । उत्थाय चान्यं . मुनि-कुमारकं मत्पार्श्वे स्थापयित्वा निरगात् । निर्वर्तितस्नानादिकियाक- लापश्चात्मनैव सहापराह्मसमये पुनर्मामाहारमकारयत्।

एवं चावहितचेतसा हारीतेन संवर्ध्यमानः कतिपयैरेव दिवसैः संजातपक्षोभवम् । उत्पन्नोत्पतनसामध्येश्च चेतस्यकरवम् । गम-नक्षमस्त् संवृत्तोस्मि । तन्न नाम चन्द्रापीडोत्पत्तिपरिज्ञानम्। महाश्वेता पुनः सैवास्ते । तत्किमुत्पन्नज्ञानोपि तद्दर्शनेन विनात्मानं ध निमेषमि दुःखं स्थापयामि । भवतु तत्रैव गत्वा तिष्टामि । इति निश्चित्यैकदा प्रातर्विहारनिर्गत एवोत्तरां ककुमं गृहीत्वावहम्। अबहुद्विसाभ्यस्तगमनतया स्तोकमेव गत्वावशीर्यन्त इव मेङ्गानि श्रमेण । अशुष्यचञ्चपुटं पिपासया । नाडिंधमेनाकम्पत कण्ठः श्वासेन । तदवस्थश्च शिथिछायमानपक्षतिरत्र पताम्यत्र पतामीति 10 परवानेवान्यतमस्य तमस्विनीतिमिरसंघातस्येवार्ककरतिरस्कारिणो घनहरितपञ्चवभरावनम्रस्यासन्नतरस्य सरस्तीरतरुनिकुञ्जस्योपर्या-त्मानममुभ्वम् । चिरादिवोन्मुक्ताध्वश्रमक्षमोवतीर्थं शीतलतरुतल-च्छायास्थितो दलगहनसंरोधशिशिरमरविन्दिक जल्करजोवाससुर-भि विसरसकषायमापीयमानमेवोत्पादितपुनरुक्तपानस्प्रहमा तृप्तेः पयो 15 निपीय यथाप्राप्तरकठोरकमलकर्णिकाबीजैस्तीरतरुपणीङ्करफलैख क्र-त्वा क्षुधः प्रतीकारमपराह्वसमये पुनः कियन्तमप्यध्वानं चास्यामीति मनसि कृत्वाध्वश्रमनिःसहान्यङ्गानि विश्रमयितुमन्यतमामविच्छिन्न-च्छायां शाखामारुह्य तरोर्मूछभाग एवावतिष्ठम् । तथा स्थितश्चाध्वश्रम-सुलभां निद्रामगच्छम् । चिरादिव च लब्धप्रबोधो बद्धमात्मानमनुन्मो- 20 चनीयैस्तन्तुपाशैरपश्यम् । अम्रतश्च पाशविरहितमिव कालपुरुषमतिक-ठिनतया कालिम्रा च वपुषः कालायसपरमाणुभिरिव केवलैर्निर्मितं प्रेतपतिमिवापरं प्रतिपक्षमिव पुण्यराशेराशयमिव पाप्मनो विनापि

क्रोधकारणादाबद्धभीषणभृकुटिरौद्रतरेणाननेनारक्तकेकरतरकनीनिकेन च चक्षुषा सकछजनभयंकरस्य भगवतः कृतान्तस्यापि भयमिवोप-जनयन्तमाशये केशेषु चास्त्रिग्धमानने ज्ञाने चान्धकारितं वर्णे चरिते च कृष्णं निवसने कर्मणि च मिलनं वपुषि वचिस च परुषमदृष्टाश्रुता-ठ तुरूपमप्याकारप्रत्यचादेवातुमीयमानक्रौर्यदोषं पुरूषमद्राक्षम् । आ-छोक्य च तं तादृशमात्मन उपरि निष्प्रत्याश एवापृच्छम् । भद्र कस्त्वम् । किमर्थे वा त्वया बद्घोस्मि । यद्यामिषतृष्णया तत्कि-मिति सुप्त एव न व्यापादितोस्मि । किं मया निरागसा बन्धदुःख-मनुभावितेन । अथ केवलमेव कौतुकात् । ततः कृतं कौतुकम्। 10 मुश्चतु मामिदानीं भद्रमुखः । मया खलु वल्लभजनोत्कण्ठितेन दूरं गन्तव्यम् । अकालक्षेपश्चमं वर्तते मे हृदयम् । भवानपि प्राणि-धर्मे वर्तते । एवमुक्तः स मामुक्तवान् । महात्मन्नहं खळु कूर-कर्मा जात्या चाण्डालः । न च मया त्वमामिषळुव्धेन कुतूह्लेन वा बद्धः । मम खळु स्वामी पक्कणाधिपतिरित्तो नातिदूरे मातङ्ग-15 कप्रतिबद्धायां भूमी कृतावस्थानः । तस्य दुहिता कौतुकमये प्रथमे वयसि वर्तते । तस्यास्त्वं केनापि दुरात्मना कथितो यथा जावाले-राश्रम एवंगुणविशिष्टो महाश्चर्यकारी शुकस्तिष्ठति । तया च श्रुत्वो-त्पन्नकौतुकात्त्वद्गहणाय वहव एवापरे मादृशाः समादिष्टाः । तदय पुण्यैर्भयासादितोसि । तदहं तत्पादमूळं त्वां प्रापयामि । बन्धे मोक्षे 20 चाधुना सा ते प्रभवतीति ।

अहं तु तच्छ्रुत्वा शुष्काशिननेव ताडितः शिरिस संविधान्त-रात्मा चेतस्यकरवम् । अहो मे मन्दपुण्यस्य दारुणतरः कर्मणां वि-पाकः । येन मया सुरासुरश्चिरःशेखराभ्यांचेतचरणसरसिजायाः श्रियो जातेन जगस्त्रयनमस्यस्य महामुनेः श्वेतकेतोः स्वह्स्तसंवर्धितेन दिव्यलोकाश्रमनिवासिना भूत्वा म्लेच्छजातिभिरिष दूरतः परिहृतप्रवेशमधुना पक्षणं प्रवेष्टव्यम् । चण्डालैः सहैकत्र स्थातव्यम् । जरम्मातङ्गाङ्गनाकरोपनीतैः कवलैरात्मा पोषणीयः । चण्डालवालकजनस्य क्रीडनीयेन भवितव्यम् । दुरात्मन्पुण्डरीकहत्तक थिग्जन्मलामं ते । 5
यस्य कर्मणामयमीवृद्यः परिणामः । किमर्थ प्रथमगर्भ एव न सहस्था शीर्णोसि । मातः श्रीरहारणजनशरणचरणपङ्कजेतिगहनभीषणाद्रक्ष मामस्मान्महानरकपातात् । तात भुवनत्रयत्राणक्षम त्रायस्व
कुलतन्तुमेकम् । त्वयैव संवधितोस्मि । वयस्य कपिञ्जल यदि
परापत्य त्वयास्मात्पापात्र मोचितोस्मि तदा जन्मान्तरेपि पुनर्मा 10
कथा मत्समागमप्रत्याशाम् । इत्येतानि चान्यानि च चेतसा विल्प्य
पुनस्तमभ्यर्थनादीनमवदम् ।

भद्रमुख जातिस्मरो मुनिरस्मि जात्या । तत्तवापि मामस्मान्महतः पापसंकटादुङ्ख्य धर्मो भवत्येवादृष्टसुखहेतुः । दृष्टेपि च केनचिद्परे-णादृष्टस्य मन्मुक्तिकृतः प्रत्यवायो नास्त्येव । तन्मुञ्चतु मां भद्रमुखः । 15 इत्यमिद्धानश्च पाद्योरपतम् । स तु विहस्य मामद्रवीत् । रे मोहान्ध । यस्य शुभाशुभकर्मसाक्षिभूताः पञ्च छोकपाछास्तवैवात्मशरीरस्थिता न पश्चिन्ति सोन्यस्य भयाद्कार्यं नाचरति । तत्रीतोसि मया स्वा-म्याङ्गयेति । एवमभिद्धान एव मामादाय पक्षणभिमुखमगच्छत् ।

अहं तु तेन तद्वचसाभिहत इव मूर्श्नि मूकतामापत्रः केषां पुनः 20 कर्मणामिदं में फल्लमित्यन्तरात्मनाभिष्यायन्त्राणपरित्यागं प्रति छ-तिश्चयोभवम् । नीयमानश्च तथा तेन तन्मोचनप्रत्याशयैवाप्रतो दत्त- दृष्टिराविष्टेरिव वीभत्सविन्यासैर्ट्याष्ट्रत्तेश्चावर्तकानायपरिश्चमणानिमृ-

तैश्च मृगावपाटितजीर्णवागुरासंघन्थनव्यप्रैश्चोत्त्रुटितकूटपाशसंघन्थना-यस्तैश्च हस्तस्थितसकाण्डकोदण्डेश्च प्रासप्रचण्डपाणिभिश्च सेलग्नाहि-भिश्च नानाविधप्राहकविद्दंगवाचालनकुश्रुलेः कौलेयकमुक्तिसंचारणच-तुरैश्चण्डालशिशुभिर्वृन्दशो दिशि दिशि मृगयां क्रीडद्भिर्द्रत एवा- वेद्यमानिमतस्ततो विस्नगन्धिधूमोद्गमानुमीयमानसान्द्रवंशवनान्तिर-तवेदमसंनिवेद्यं सर्वतः करङ्कप्रायवृत्तिवाटमस्थिप्रायरथ्यावकरकृट-मुत्कृत्तमांसमेदोवसासृक्कर्दमप्रायकुटीराजिरमाखेटकप्रायाजीवं तप्रायाशनं वसाप्रायस्त्रेहं कौशेयप्रायपरिधानं चर्मप्रायास्तरणं सारमे-यप्रायपरिवारं धवलीप्रायवाहनं स्त्रीमद्यप्रायपुरुषार्थमसृक्ष्रायदेव-10 ताबलिपूर्तं पद्मपहारप्रायधर्मिक्रियमाकरिमव सर्वेनरकाणां कारण-मिव सर्वाकुशलानां संनिवेशमिव सर्वश्मशानानां पत्तनमिव सर्व-पापानामायतनिमव सर्वयातनानां स्मर्यमाणमपि भयंकरं श्र्यमाण-मप्युद्वेगकरं दृश्यमानमपि पापजननं जन्मकर्मतो मछिनतरजनं जनतो निस्त्रिशतरलोकहृद्यं लोकहृद्येभ्योपि निर्घृणतरसर्वसंव्यवहार-15 समस्तपुरुषमविशेषाचारबाळयुवस्थविरमञ्यवस्थितगम्यागम्याङ्गनोपभो-गस्पुण्यकर्मैकापणं पक्रणसप्रथम् ।

हिंद्या च तं ताहशं नरकवासिनोप्युद्वेगकरं समुत्पन्नघृणोन्त-रात्मन्यकरवम् । अपि नाम सा चाण्डाळदारिका दूरत एव मामा-ळोक्योत्पन्नकरुणा मोचयेत्र जातिसहश्चमाचरिष्यति । भविष्यन्त्ये-20 वंविधानि मे पुण्यानि । न निमेषमप्यत्र पदं कुर्याम् । इत्येवंक्रता-शंसमेव मां नीत्वा स चण्डाळस्तदा दुर्दर्शनाकारवेषाये दूरतः स्थितः प्रणम्येष स मया प्राप्त इति तस्ये चण्डाळदारिकाये दर्शि-तवान् । सा तु प्रहृष्टतरवद्ना शोभनं क्रतमिति तमभिधाय तत्क- रात्स्वकर्युगेनादाय मामाः पुत्रक प्राप्तोसि सांप्रतं कापरं गम्यते व्यपनयामि ते सर्वमिदं कामचारित्वमित्यमिद्धानैव धावमानचण्डा-लवालकोपनीतेर्घादयानलोमशदुर्गन्धिगोचर्मविष्ठकावनदे दृढवद्धदारु-मयपानभोजनपात्रे मनागुद्धाटितद्वारे दारुपञ्जरे समं महाश्वेतावलो-कनमनोरथैराक्षिण्यार्गछितद्वारा सा मामवदत् । यथात्र निर्वृतः 5 संप्रति तिष्ट । इत्यभिधाय तृष्णीमस्थात । अहं त तथा संरुद्धश्चेत-स्यकरवम । महासंकटे पतितोस्मि । यदि तावदावेदितात्मावस्थः शिरसा प्रणिपत्य मुक्तये विज्ञापयाम्येनां तदा य एव मे गुणो दो-षतामापद्य बन्धायोपजातः स एव संवर्धितो भवति । साधु जल्पतीले-वाहमनया प्राहितः। कास्या मदीयया वन्धनपीडया पीडा। नाह-10 मस्यास्तनयो न भ्राता न बन्धः । अथ मौनमालम्ब्य तिष्टामि । तत्रापि शाष्ट्यप्रकुपिता कदाचिद्तोप्यधिकामवस्थां प्रापयति माम् । नृशंसतमा हि जातिरियम् । अथवा वरमितोप्यधिकसूपजातं न पुनश्चाण्डालैः सह वागपि विमिश्रिता । अपि च गृहीतमौनं निर्वेदा-त्कदाचिन्मुञ्चत्येव । वदंस्तु पुनर्न मोक्तव्य एवाहमनया। आपि च 15 यदिव्यलोकभंगो यन्मर्त्यलोके जन्म यत्तिर्यग्जातौ पतनं यञ्चाण्डा-ळहस्तागमनं यचेदमेवंविधं पञ्जरबन्धदुःखं सर्वे एवायमनियतेन्द्रि-यत्वस्यैव दोष: । तत्किमेकया वाचा । सर्वेन्द्रियाण्येव नियमयामि । इति निश्चित्य मौनप्रहणमकरवम् । आल्प्यमानोप्यातर्ज्यमानोप्याह-न्यमानोपि त्रुट्यमानोपि च वलान्न किंचिद्ण्यवद्म् । केवलमुचैश्ची- 20 त्कारमेवासुश्चम् । उपनीतेपि च पानाशने तं दिवसमनशनेनैवासवाह-यम् । अन्येद्युआतिकामत्यशनकाले मे द्यमाने हृद्ये च सा स्वपा-णिनोपनीय नानाविधानि पकान्यपकानि च फलानि सुरभिशीतलं च

पानीयमप्रतिपन्नतद्भभोगं मामारोपितलोचना स्निद्धन्तीवावोचत्। क्ष-त्पिपासार्दितानां हि पशुपक्षिणां निर्विचारचित्तवृत्तीनामुपनतेष्वाहा-रेष्वतपयोगो न संभवसेव । तद्यद्येवविषस्तवं कोपि भोज्याभो-ज्यविवेककारी पर्वजातिस्मरोस्मदीयमाहारं परिहरसि तथापि ह तावज्रक्ष्याभक्ष्यविवेकरहितायां तिर्यग्जातौ वर्तमानस्य ते कि वाभ-क्ष्यम् । यन्न भक्षयसि । येन चोत्कृष्टतमां जाति प्राप्यात्मनैवेदशं कर्म कतं येन तिर्यग्योनौ पतितः स किमपरं विचारयसि । प्रथममेवात्मा न विवेके स्थापितः । अधुना स्वकर्मोपात्तजातिसदृशमाचरतस्ते नास्येव दोष: । येषां च भक्ष्याभक्ष्यनियमोस्ति तेषामण्याप-10 त्काले प्राणानां संधारणमभक्ष्योपयोगेनापि ताबद्विहितम्। किं पुन-स्त्वाहशस्य । न चेहशं किंचिदप्याहाराय मयोपनीतं याहशेन चा-ण्डालाशनशङ्का समुत्पद्यते । फलानि तु ततोपि प्रतिगृह्यन्त एव । पानीयमपि चाण्डालभाण्डाद्पि भुवि पतितं पवित्रमेवेसेवं जनः कथयति । तत्किमर्थमात्मानं क्षघा पिपासया वा पातयसि । यन्न 15 मक्षयस्यमूनि मुनिजनोचितानि वनफलानि न पिबसि वा पानीयमिति। अहं त तेन तस्याश्चाण्डालजायन् चितेन वचसा विवेकेन च विस्मि-तान्तरात्मा तथेति प्रतिपद्य शापनिष्ठो घूणां परिखच्य जीवितत्-ष्णया क्षुत्पिपासोपशमायाशनिकयामङ्गीकृतवानस्मि । मौनं तु पुन-र्नात्याक्षम् ।

20 एवमतिक्रामित च काले क्रमेण तरुणतामापन्ने मध्येकदा प्रभा-तायां यामिन्यामुन्मीलितलोचनोद्राक्षमस्मिन्कनकपश्चरे स्थितमा-त्मानम् । सापि चाण्डालदारिका यादशी तादशी देवेनापि इष्टैव । सकल्मेव तत्पक्षणममरपुरसदशमालोक्य चापगतचाण्डाल- वसितसंवेगो विस्मितान्तरात्मा किमेतिदिति कुत्हलालप्रष्टुकामो यावजः परित्यजाम्येव मौनं तावदेषा मामादाय देवपादमूलमायाता । तत्केयं किमर्थमनया चाण्डालतात्मनः ख्यापिता किमर्थं वाहं वद्धो वद्धो वा किमर्थमहानीत इत्यत्र वस्तुन्यहमिष देव इवानपगतकुत्हल एवेति ।

राजा तु तच्छूत्वा समुपजाताभ्यधिककुत्ह्ळस्तदाह्वानाय पुर:-स्थितां प्रतीहारीमादिदेश । न चिरादेव तयोपदिश्यमानमार्गा प्रविश्य सा पुरस्तादृर्ध्वस्थितैव राजानमभिभवन्ती धाम्ना प्रागरभ्येन वभाषे। भुवनभूषण रोहिणीपते तारारमण कादम्बरीछोचनानन्द्चनद्र सर्व-5 स्त्वयास्य दुर्मतेरात्मनश्च पूर्वजन्मवृत्तान्तः श्रुत एव । अ**ला**पि जन्मिन यथायं निषिद्धोपि पित्रा कामरागान्धः पितुराज्ञामुहङ्खय वधूसमीपं प्रस्थितः तथाप्यनेन स्वयमेव कथितम् । तदहमस्य दुरा-त्मनो जननी श्रीः । तथा प्रस्थितमेनं दिव्येन चक्षुषा दृष्ट्वास्य पित्राहं समादिष्टास्मि । सर्व एव ह्यविनयप्रवृत्तोनुतापाद्विना न निवर्तते । 10 तद्यं ते तनयः कदाचिदस्या अपि तिर्यग्जातेरथस्तात्पति । तद्याव-दिदं कर्म न परिसमाप्यते तावदेनं मर्टालोक एव बद्धा धारय। यथा चानुतापोस्य भवति तथा प्रतिविधेयमस्येति । तदस्य विनया-येदं विनिर्मितं मया । सर्वमधुना तत्कर्म परिसमाप्तम् । शापा-वसानसमयो वर्तते । शापावसानेन च युवयोः सममेव सुखेन भवि-15 तञ्चमिति त्वत्समीपमानीतो मयायम् । अत्रापि यञ्चाण्डालजातिः ख्यापिता तल्लोकसंपर्कपरिहाराय । तद्नुभवतां संप्रति द्वावपि स-ममेव जन्मजराव्याधिमरणादिदुःखबहुले तनू परित्यज्य यथेष्टजन-समागमसुखम् । इत्यभिद्धानैव सा झटिति रणद्भूषणारववधिरिता-न्तरिक्ष्मुत्फुङ्लोकलोचनोद्वीक्षिता क्षितेर्गगनमुद्रपतत् ।

20 अथ राज्ञस्तद्वचनमाकण्ये संस्मृतजन्मान्तरस्य सस्ते वैश्वन्पाय-नाख्यपुण्डरीक दिष्टा तुल्यकालक्ष्ययमेवावयोः शापावसानं संजात-मित्यभिद्यत एवाकर्णाक्रष्टकार्भुको मकरकेतुरयतः परमास्रं कादम्बरीं कृत्वा जीवितापहरणाय प्रतिरोधक इव निरुद्धसर्वोशोन्तरा परं च-

। तत्पदाक्रान्तिनिर्वासितमिव काद्म्बरीशरणमुपजगासा-न्तःकरणम् । तन्मार्गणाभिहतिभीता इव देहमृतसुज्य निर्जग्मर-जनाः श्वासमस्तः । तद्वाणपक्षवाताहतमिवाकम्पत तरलं शरी-रम । तच्छरशस्यभराळसोत्कण्टिकनी तनुरजायत । तद्विशिख-रजोरूपितमिव नयनयुगलमञ्जुजलमुत्ससर्ज । आपाण्डुतां च सद्यो ⁵ वदनलावण्यमयासीत् । तद्धनुर्गुणध्वानाकर्णनोद्वेजितमिव हृदयवेदना-कृणितत्रिभागं नयनयुगलमभवत् । अन्तर्ज्वेलिष्यतो मदनदहनस्य धुमोपहतमिव वेपमानमधरिकसळयं शोपमगात् । तत्तापविरस-माननान्निष्पीडितं सरागं हृदयमिव ताम्बुलमपतत् । आर्द्रस्य दा-रुणो दव इव दह्यमानस्याङ्गेभ्यो निरगमत्त्वेद: । मदनशरकीलिता-10 नीव तावतैव क्षणेनाङ्गानि परवशान्यजायन्त । तथा च कादम्बरी पुरस्कृत्य कुसुमधन्वनायास्यमानस्य तद्वयवरूपशोभाविनिर्जितानि तापापहरणक्षमाण्यपि तस्याकिंचित्कराण्यभवन् । तथा हि । कमल-किसलयानि पाणिपादेन कुवलयदलस्त्रजो दृष्ट्या मणिद्र्पणाः कपो-लेन मृणालानि बाहुलतिकया शशाङ्करश्मयो नखमयूखैर्घनसार- 15 धूछि: स्मितप्रभया मुक्तादामानि दशनिकरणैरमृतकरिबम्बं मुखेन ज्योत्स्ना लावण्येन मणिवेदिकाकुट्टिमानि नितम्बेन । एवं च विहत-सर्ववाह्यप्रिक्यस्य हृद्येप्यसुखायमानसकलान्यविनोदस्य तामेवाभि-ध्यायतस्तामेवोत्प्रेक्षमाणस्य तामेवाभिलघतस्तामेव पर्यतस्तामेवाल-पतस्तामेवालिङ्गतस्तया सह तिष्ठतस्तां प्रकोपयतस्तामनुनयतस्तस्याः 20 पादयोः पततस्तया सह केछि कुर्वतस्तां रममाणस्य मुक्तसर्वान्य-क्रियस्य दिवाप्यतुन्मीलितलोचनस्य रात्रावप्यतुपजातनिद्रस्य सुह-ज्ञनमृत्यसंभाषयतः कार्योपगतानृत्यजानतो गुरुजनमृत्यनमस्यतो

धर्मिक्रयामध्यक्रवीणस्य सुखादप्यनार्थनो दुःखाद्प्यनुद्विजमानस्य मरणादःयविभ्यतो गुरुभ्योप्यपेतळज्ञस्यात्मन्यपि विगळितस्त्रेहस्य किं बहुना कादम्बरीसमागमेप्यनुद्यमस्य केवलमस्य सुहुर्मुहुर्मूछीं-पगमच्छळेन जीवितोत्सर्गयोग्यामिव कुर्वतो विहस्तेनापि प्रतिपन्न-⁵ विविधोपकरणेन गळितनयनपयसाप्युच्छुष्काननेन मुषितवचनावका-वैशम्पायनाक्रोशनपरेणानवरतमाचरणाद्विकीर्णचन्दनचर्चेण चरणतळिनवेशितादीरविन्दिनीदळेन करापितकप्रक्षोददन्त्ररतुषार-हृदयविनिहित्तहिमार्द्रहारदण्डेन कपोलतलस्थापितस्फटिक-मणिदर्पणेन छलाटतटघटितचन्द्रमणिनांसदेशावस्थापितमृणालनालेन 10 कदळीदळच्यजनबाहिनानर्तितताळबन्तेन जलाद्गीनळसंचारिणा ऋस-मतल्पकल्पनाकुळेन धारागृहजळयन्त्रप्रवर्तनाहृतार्तिना मणिकुट्रिमक्षा-लनामहस्तेन च सजलिक अल्कजलजोपचार प्रकरसंभ्रान्तेन च शिशि-रभुगृहाभ्यन्तरप्रस्रवेक्षणद्क्षेण चोद्यानदीर्घिकातटस्रतागहनमण्डपसे-कसंतापहारिणा च मलयजरसचन्द्रार्द्रजलचन्द्राश्रयावधानदानोद्यतेन 15 चाप्तपरिजनेनोपचर्यमाणस्यापि काष्टीभूतदेहस्य दाहक्षमो झटिखेवा-रुरोह परां कोटिं कामानलो राज्ञ एव तुल्यावस्थस्य महाश्वेतो-त्कण्ठया पुण्डरीकात्मनो वैशम्पायनस्य च।

तस्मिन्नेव चान्तरे तत्संधुक्षणायेव प्रवर्तयन्सरसकिसलयल-तालास्योपदेशदक्षं दक्षिणानिलमालोलरक्तप्रवयालम्बान्कम्पयन्नशो-20 कशाखिनो वान्न्छितमुकुलमञ्जरीभरेणानम्रयन्वालसहकारानुत्कोर-कयन्कुरवकै: सह वकुलितलकचम्पकनीपानापीतयिन्किकिरातै: क-कुभान्विकिरम्नतिमुक्तकामोदमुद्दामयन्किशुकवनानि निरङ्कुशयन्का-मिजनमनांसि निर्मुलयन्मानमपमार्जयंस्रजामपाकुर्वन्कोपमपनयन्न- नुनयव्यवस्थामास्थापयन्हठचुम्बनाळिङ्गनरतस्थिति समुहासयन्मकरध्वजरक्तध्वजानिव किंग्रुकानि सकछमेव महारजतमयमिव रागमयमिव महनमयमिवोन्माद्मयमिव प्रेममयमिवोत्सवमयमिवौत्सुक्यमयमिव जनयञ्जीवळोकं किसळियतसर्वकान्तारकाननोपवनतक्रत्कुङ्चतृतृमामोद्द्वासितद्शाशान्तरो मधुमदमधुरकोकिळाळा- 5
पदु:खिताध्वगजनश्रुतिरनवरतमकरन्दसीकरासारदुर्दिनोन्मादितसकळजीवळोकहृद्यो मदाकुळश्रमन्द्रमरझंकारकातरितविरहातुरमनोवृत्ति
रात्मसंभवैकोङ्गासकारी भरात्परावर्तत सुरभिमास: ।

थेन च कुसुमधन्वनः परमास्त्रेण मधुना पर्याकुछितहृदया कादम्बरी संप्राप्ते भगवतः कामदेवस्य महे महता प्रयक्षेन कथं क- 10
धमप्यतिवाहितदिवसा श्यामायमानदृशदिशि सायाह्ने कात्वा निवीर्ततकामदेवपूजा तस्य पुरश्चन्द्रापीडमतिसुरिभिशीतछैः क्षापियत्वाम्भोभिरा चरणाद्विछिण्य सृगमदामोदिना हरिचन्दनेन सुरिभकुसुमस्रिग्मिकद्भथितं कुन्तलक्ष्रलापं कृत्वैककर्णार्पतस्त्रिकसलयाशोककुसुमस्तवककर्णपूरं कर्पूरकुसुमग्रायैः प्रसाध्याभरणविशेषैविस्तृत- 15
निमेषापिवन्तीव भावाद्र्या दृशा सुचिरमालोक्योत्कण्ठानिर्भरा पुनः
पुनित्यस्योत्कम्पमाना साध्यसेन स्वित्रसर्वाङ्गी समुत्कण्टिततनुरुच्छुष्यद्यरवद्ना महाश्वेतावलोकनभयान्मुहुर्दिश्च विश्विप्तोचिकतदृष्टिरितिचिरिमवोपसृत्य पुनः पुनः स्थित्वाविष्टेव परवती परित्याजिता बलाहुज्ञ्या सहाबलाजनसङ्गां भीतिं भगवता भुवनत्रयोन्माद्- 20
कारिणा मन्मथेनात्मानमपारयन्ती संधारितुमेकान्ते निःसहा सहसा
तमभिपत्य मुकुछितनयनपङ्कणा जीवन्तिमिव निर्भरं कण्ठे जमाह ।

चन्द्रपिडस्य तु तेनासृतसेकाङ्कादिना कादम्बरीकण्ठमहेण सद्यः

सुदूरगतमि कण्ठस्थानं पुनर्जीवितं प्रत्याचत । दिवसङ्गा-मीलितं कुमुद्दमिव शरज्योत्स्नाभिपातादुच्छ्वसितमाबन्धनादृद्द-यम् । उषःपरामृष्टेन्द्रीवरमुकुळळीळयोद्मीळत्कर्णान्तायतं च्रष्ठः । अम्मोसहिविश्रमेण चाजृम्भत बद्दनम् । एवं च सुप्तप्रतिबुद्ध इव प्र-उत्पापन्नसर्वाङ्गचेष्टश्चन्द्रापीडस्तथा कण्ठल्यां काद्म्बरीं चिरविरह-दुर्बलाभ्यां दोभ्या गाढतरं कण्ठे गृहीत्वा वाताहतां वालकद्लीमिव भयोत्कम्पमानाङ्गयष्टिमुद्गाढतरामीलिताक्षीं वक्षस्येव प्रवेष्टुमीहमानां न मोक्तुं न ब्रहीतुमात्मना पारयन्तीं श्रोत्रहृदयश्राहिणानुभूतपूर्वेण स्वरेणानन्दयन्नवादीत् ।

10 भीर परिखण्यतां भयम् । प्रत्युज्ञीवितोस्मि तवैवामुना कण्ठ-प्रहेण । त्वं खर्नमृतसंभवाद्ष्यरसां कुळादुष्पत्रा । किं न स्मरसि तन्मे वचनमिदम् । तत्तेजोमयं वपुः स्वत एवाविनाशि विशेषतोमुना कादम्बरीकरस्पर्शेनाप्यायितमिति । तदेतावन्स्येव दिनानि पाणिना ते स्पृत्रयमानोपि न यद्मत्युज्ञीवितोस्मि तच्छापदोषात् । अद्य तु । स मे द्वितीयवारं त्वद्धेमेवानुभृतदुर्विषद्मद्मन्व्वरदाह्वेदनापरमदुः-स्वस्य व्यपगतः शापः । परिस्रक्ता सा मया त्वद्विरहदुःखदायिनी मानुषी श्रुद्रकाख्या ततुः । एषापि च तवास्यां रुचिरुत्यन्नेति त्व-द्मीसा प्रतिपन्ना पालिता च । तद्यं छोकश्चन्द्रछोकश्च ते द्वावप्य-धुना चरणतलप्रतिवद्धौ । अपि च प्रियसख्या अपि ते महाश्वेतायाः 20 प्रियतमो मयैव सह विगतशापः संजातः । इत्यमिद्धसेव चन्द्रा-पीडशरीरान्तरितवपुषि चन्द्रमिस चन्द्रलोकावस्थानलप्रममृतपरि-मलमेव केवलमधिकमुद्रहन्नक्षेरन्यतमस्तादृशेनैव वेषेण यादृशेन महाश्वेतौत्कण्ठथोपरतस्त्येव कण्ठेनैकावर्ली धार्यस्तथैवाकस्पनि:- सहैरङ्गेस्तथैवापाण्डक्षामकपोछवाहिना मुखेनाम्बरतछादवतरश्रदृश्यत कपिञ्जळकरावछम्बी पुण्डरीकः।

दृष्ट्या च तं दूरत एवोन्मुक्तचन्द्रापीडवक्षःस्थला काद्म्वरी स्व-यमेव धावित्वा दत्तकण्ठप्रहा महाश्वेतां पुण्डरीकागमनमहोत्स-वेन यावन्न वर्धयत्येव तावदवतीर्थ पुण्डरीकः परमोपकारिणे चन्द्रा- 5 पीडवपुषे शशाङ्कायाडौकत । चन्द्रापीडस्तु तं कण्ठे गृहीत्वात्रवीत् । सखे पुण्डरीक यद्यपि प्राग्जन्मसंबन्धाजामातासि तथाप्यनन्तरज-न्माहितसुहृत्स्नेह्सद्भावेनैव मया सह वर्तितन्यं भवता । इसेवं च वद्त्येव चन्द्रापीडे चित्ररथहंसी दिख्या वर्धयितुं केयूरको हेमकूट-मगमत् । मदलेखापि धावमाना निर्गत्य मृत्युंजयजपन्यवस्य तारापी-10 डस्य विस्नासवत्याश्च पाद्योः पतित्वा देव देव्या सह दि**ष्ट**या वर्धसे प्रत्युज्जीवितो युवराजः समं वैशम्पायनेनेत्यानन्दनिर्भरमुचैर्जगाद् । शप्रकोष्टाभ्यां दोभ्यी परिष्वज्य तां तद्तु हर्षपरवशो विलासवतीं कण्ठेवलम्ब्य जराभङ्गवलिपरिशिथिलितमूलेन बाहुनोत्क्षिप्तोत्तरीयां- 15 शुकाञ्चलः स्वयमेवाशिक्षितलयाविसंष्ठलैः पदैर्नृतानिवोत्फुल्लवदन-नरपतिसहस्रपरिवृतोम्मोजाकर इव मलयमारुतप्रेङ्खोलनाविवार्ततो मद्लेखां कासौ कासाविति पुनः पुनः पुच्छन्पुनः पुनर्निविशेषहर्षवृत्ति ह्यकनासं कण्ठे संभावयंस्तत्रैवागच्छत्। दृष्ट्वा च तथा पुण्डरीक-कण्ठे लम्नं चन्द्रापीडमानन्दनिर्भरः शुकनासमवादीत् । दिष्ट्या 20 मया नैकाकिना तनयप्रत्युज्जीवनोत्सवसुखमनुभूतिमिति । चन्द्रापी-**उस्तु तथा हर्षपरवशं पितरमा**लोक्य ससंभ्रमोन्मुक्तपुण्डरीकः पुरे-व पृथ्वीतलनिवेशितशिराश्चरणयोरपतत् । अथ सत्वरोपसृतस्तं

तथा प्रणतमुन्नमध्य तारापीडोभ्यधात् । पुत्र यद्यपि पिताइं तव शा-पदोषात्स्वपुण्यैर्वा संजातस्तथापि जगद्वन्दनीयो छोकपाछस्त्वम् । अपि च मध्यपि नमस्यो योंग्नः सोपि मया त्वय्येव संकामितः । तदुभयथापि त्वमेव नमस्कार्यः । इस्राभिद्यदेव समं राजपुत्रछोक-5 सहस्रैः प्रतीपमस्य पादयोरपतत् । विछासवती तु तथा पित्रा प्रणते तस्मिन्परितोषेण स्वाङ्गेष्विवासंमान्ती तं पुनः शिरसि पुनर्छछोटे पुनश्च कपोछयोश्च्रिम्बत्वा गाढतरं सुचिरमाछिछिङ्ग । उन्मुक्तश्च मात्रोपस्त्य पुनः पुनः कृतनमस्कारः शुक्रनासं प्रणनाम । आशीःसहस्नाभिवधितश्च तेनात्मनोपस्तस्य यथानुक्रमं पित्रोः शुक्रनासस्य मनोरमायाश्चैष वो 10 वैश्वस्पायन इति पुण्डरीकं विनयविछक्षावनम्रवदनमदर्शयत् ।

तस्मिन्नेव च प्रस्तावे समुपसृत्य किपश्चलः शुक्रनासमवादीत्।
एवं संदिष्टमार्थस्य भगवता श्वेतकेतुना । अयं खलु पुण्डरीकः संवर्धित एव केवलं मया । आत्मजः पुनस्तव । अस्यापि भवत्वेव
लग्नः स्नेहः । तद्वैशम्पायन एवायमित्येवमवगत्याविनयेभ्यो निवा15 रणीयः। परोयमिति कृत्वा नोपेक्षणीयः। यश्चापगतशापोप्यात्मसमीपं
नानीतः तत्त्वैवायमिति । अन्यश्चात्मानमस्मिन्नाचन्द्रकालीनायुषि
स्थापयित्वा कृतार्थः संप्रलस्माहिन्यलोकाद्य्युपरिष्टाद्गन्तुमुखतं मे
सत्त्वाख्यं ज्योतिरिति । शुक्रनासस्तु विनयावनतं पुण्डरीकं पाणिनांसेवलम्ब्य कपिञ्जलं प्रत्यवादीत् । किपश्चल सकल्यगदाशयक्षेन
20 सता भगवता किमित्यादिष्टम् । सर्वथा स्नेहस्थायमसंतोषः । इत्येवांविधैश्च पूर्वजन्मवृत्तान्तानुस्मरणस्मरणालपः परस्परालोकनसुखोदम्भलोचनानां सर्वेषामेव तेषामचेतितैव सा क्षणदा प्रभाता । प्रावदेव च सकल्यान्धर्वलेकानुगतौ समं महिरागौरीभ्यां चित्ररथहंसौ

गन्धर्वराजावापे तत्रैवाजग्मतुः । आगतयोश्च तथोर्छेजितात्मजोपग-ममुदितहृदययोर्जामानृदर्शनसमुत्फुह्यवद्नयोस्तारापीडशुकनासाभ्यां स-हातुभूतसंबन्धकोचितसंबादकथयोः सहस्रगुण इव महोत्सवः प्रा-वर्षत ।

अथ प्रवर्तमान एव तिस्मिश्चित्रश्यस्तारापीडमवादीत् । विद्यमाने । स्वभवने किमर्थमयमरण्ये महोत्सवः क्रियते । अपि च यद्ययस्मा-कमयमेव परस्पराभिरुचिनिष्पत्रो धर्म्यो विवाहस्तथापि छोकसंव्यव-हारोानुवर्तनीय एव । तद्गम्यतां तावद्समदीयमवस्थानम् । ततः स्व-भूमिं चन्द्रछोकं वा गमिष्यथ । तारापीडस्तु तं प्रत्यवादीत् । गन्धव्यक्षां चन्द्रछोकं वा गमिष्यथ । तारापीडस्तु तं प्रत्यवादीत् । गन्धव्यक्षां चप्तत् सर्वत्र वनमपि भवनम् । तदी- 10 हशं कापरत्र मया संपत्सुखं प्राप्तम् । अन्यच संप्रति सर्वगृहाण्येव मया जामातिरे ते संक्रामितानि । तद्वयस्य वधूसमेवं तमेवादाय गम्यतां गृहसुखानुभवनायेति । चित्ररथस्तु तथाभिहितो राजर्षे यथा ते रोचत इत्युक्त्वा चन्द्रापीडमादाय हेमकूटमगात् । गत्वा च चित्ररथः कादम्बर्यो सह समप्रमेव स्वं राज्यं चन्द्रापीडाय न्यवेदयत् । 15 पुण्डरीकायापि समं महाश्वेतया निजपदं हंसः । तौ तु हृदयक्वि-तवधूळम्भमात्रकेणैव कृतार्थों न किंचिद्रस्थपरं प्रत्यपद्येताम् ।

अन्यदा जन्माभिवाञ्छितहृद्यवहभलाभमुदिता सर्वस्वजनमध्यो-पगमनिर्वृतापि कादम्बरी वाष्पोत्तरल्लोचना विषण्णमुली वासभव-नगतं चन्द्रापीडमृतिं चन्द्रमसमप्राक्षीत्। आर्यपुत्र सर्वे खलु वयं मृताः 20 सन्तः प्रत्युज्जीविताः परस्परं संघटिताश्च। सा पुनर्वराकी पत्रलेखा-स्माकं मध्ये न दृश्यते। न विद्याः किं तस्याः केवलाया वृत्तमिति। चन्द्रापीडमृतिश्चन्द्रमास्तच्छुला प्रीतान्तरात्मा तां प्रत्यवादीत्। प्रिये कुतोत्र । सा हि खलु मदु:खतु:खिनी रोहिणी शतं मामुपश्रुस कथं त्वमेकाकी मर्खलोकनिवासदु:खमनुभवसीत्वभिधाय निवार्यमाणापि मया प्रथमतरमेव मचरणपरिचर्यायै मर्खलोके जन्माग्रहीत् । इतश्च जन्मान्तरं गच्छता सया मदुपरमसमुन्मुक्तशरीराँ पुनरिप मर्ल- छोकमवतरन्ती वलादावर्ज्यात्मलोकं विसर्जिता । तत्र पुनस्तां द्रक्ष्य-सीति । कादम्बरी तु तच्लुत्वा रोहिण्यास्तयोदारतया स्नेहल्तया महानुभावतया पतिव्रततया पेशलतया च विस्मितहृदया परं लज्जिता न किंचिदिप वक्तुं शशाक ।

अत्रान्तरे जन्मद्वयाकाङ्कितं कालप्रभोश्चन्द्रमसः काद्म्बरीसंभो10 गसुखिमवोपपादियितुमपससार वासरः । अनुरागपताकेबोइसदपरसंध्यावधूत्रपावरणायेव वितस्तार वासतेयी । चन्द्रोदयाभिरामं च
समग्रमेव जगदभवत्। एवं च भरेणावतीर्णायां रजन्यां चन्द्रापीडश्चिराभिलिषितमुन्मीलितनयनकुवल्यमुत्स्नस्तनीवीप्रसृतकरिनवारणातुवन्वमनुभूतप्रत्यालिङ्गनसुखमभिप्राधितसुरतपरिसमाप्तित्रपासुभगं का15 दम्बरीप्रथमसुरतसुखमनुभूयैकदिवसमिव दशरात्रं स्थित्वा परितुष्ट्रहृदयाभ्यां श्रञ्जराभ्यां विसर्जितः पितुः पादमूलमाजगाम ।

आगल च समकालमेवानुभूतक्केशं राजलोकमात्मसमं कृत्वा समारोपितराज्यभारः पुण्डरीके परित्यक्तसर्वस्वकार्ययोः पित्रोः पादावनुचरन्कदाचिदत्यद्भुतोत्फुल्लनयननैगमजनावलोकितो जन्मभू-20 मिस्नेहातुज्जयिन्यां कदाचिद्गन्धर्वराजगौरवेणानुपमरमणीयतममहिन्नि हेमक्टे कदाचिदमृतपरिमलाधिवाससुरभिशिशिरसर्वप्रदेशहारिणि गोहिणीबहुमानेन चन्द्रलोके कदाचिदहर्निज्ञोत्फुल्लसहस्रपत्ननिवहोदक-वाहिनि पुण्डरीकप्रीत्या लक्ष्मीनिवाससरसि कादम्बरीरुच्या च सर्व- त्रैवापरेष्विप रम्यतरेषु तेषु तेषु स्थानेषु तथा सह जन्मद्वयाकाङ्क्षयैवाप-रिसमाप्तान्यपुनरुक्तानि च तानि तानि न केवलं चन्द्रमाः कादम्बर्या सह कादम्बरी महाश्वेतया सह सहाश्वेता तु पुण्डरीकेण सह पुण्डरी-कोपि चन्द्रमसा सह परस्परावियोगेन सर्व एव सर्वकालं सुसान्य-तुभवन्तः परां कोटिसानन्दस्थाध्यगच्छन ।

ERRATUM.

On every odd page from P. 241 to P. 263, instead of the heading कादस्वरी read उत्तरभागः. NOTES.

ADVERTISEMENT.

A stands for the MS, with the Commentary of Siddhachandra, B for my second MS, and B* for the supplemental part of B (see Introduction). In preparing the text for the second edition occasional reference was made to two additional MSS, belonging to the Deccan College Collection, which are in the notes cited as C and D. Dp¹ and Dp² stand for two MSS, collated for me by Pandit Durgâprasâda.

I use the symbol Com.—to draw attention to the fact that the Commentary repeats the word or words in the text, and explains the text by the word or words following the symbol. In cases where a word or a phrase has a double meaning or reference, the two are explained under (a) and (b), (a) always introducing the meaning or reference specially appropriate to the passage in hand.

NOTES.

- Text of A has an introductory भाजिनाय नमः. B° has भागिनेशाय नमः ङ नमी भगवते सर्वेज्ञाय. Cartellieri, Vienna Oriental Journal, I. 132, assumes that the verses which follow are by Bâṇa himself. So also Siddhachandra in his note, for example, on v. 20 below. But the verses are evidently by the writer of the similar stanzas prefixed to the Uttarabhâga, who there discloses himself as Bâṇa's son.
- P. 1. v. 1. च्यीमयाय. Com., त्रयी ब्रह्मविष्णुमहेशानां वेदानां वा त्रथी तन्ययाय तत्स्वरूपाय. The second interpretation is the right one. Bâlakṛishṇa, चयीत्रतिपायाय.
 - v. 2. भवाच्छद: Com. = संसार्विच्छेदिन:
 - v. 3. Upendra is a name of Vishnu in the Nrisinhavatara.— স্বাক্তভাৱেশ্বয়া. A and C., °তগ্নয়. B², গ্রাবন্ধবা.
 - v. 4. अर्वो:. So also A in text. Com. भन्स्रिति गुरोनीम कचित् भन्स्रेरिति. पाट:. sivarama, भवीस्तदाख्यगरी:. Balakrishna, मर्च: प्रबन्धकर्तरीह: Sukhâkara, who gives the text of the first seven verses without comment, reads विश्वो:. Mahâdeva has भवी:, and explains it as a dual: भर्वी: भरुक ईश्वर: भरुक स्वामी । भरु: स्वर्णे हरे पंसीति में (Medinî) महमैंमीण मतेरीति महीपः So also Kern on this place, in Bohtlingk's Shorter Dictionary. This last is the right explanation. The Maukharis, a dynasty mentioned in the Harshacharita, were the patrons of the great image of Harihara; Hari and Hara, at the place of that name for the kalachuris to whom the commentators refer in the following note, see Cunningham, Archœol. Rep. IX. p. 77, and Fleet's Canarese Dynasties, p. 11. D. reads इंभी:--मीखरिभि: Com.=क्षत्रियविशेषै: Sivarama, सशेखरै: करचल्यादि-वत्प्रसिद्धैः मीखरिभिः राजभिः हर्षेचरिते वर्णिताः. Bâlakrishpa, मीखरयः कर चुल्यादिवन्महाराजविश्लेषाः प्रन्थकृतैव हर्षचरिने प्रतिपादिताः—समस्तेति-

Com., समस्ता सममा ये सामन्ताः विषयान्तरराजानः । तेषां किरीटानि कोटीराण्येव वेदिका परिष्कृता भूमिः। विस्तीर्णन्तात् तत्साम्यम् । तस्याः विटकुः मध्य उन्नतप्रदेशः। विटङ्कुशान्दस्य कपेतायाथाराण काष्टवाणित्वेप्यन रुक्षण-योन्नतत्त्वमानवाणित्वम् । विटङ्कु एव पीट स्थलम् । तमरुक्कुटिताः घृष्टाः । अत् एव अरुणाः रक्ताः । तमर्यरक्तादिस्वन्यात्स्वपानि चारुणाः । अङ्गुलयः करमाष्टाः। यस्येति तत्त्वपाः Sivanma, सामन्त्रकृतपाराः विरोजनात्त्रकृतस्याः सावैभौमाद्य्याधिक्याय ते हि सावैभौमाय करमददन्तः स्ववाहुन्नदेन गनाः पालयन्तः स्वयानेन व्यवहरन्ति । यदन वक्तव्यं तस्काव्यलस्यां स्यष्टम्

P. 2, v. 7 विश्वत्यधो गलान. Com., हृद्यशून्यत्वादिति भावः.—धत्ते हृद्येत. 'Puts in his heart.' For this use of the third case see Whitney's Sanskrit Grammar, 281.

v. 8. क्तीनुकाधिकम्. Com. क्रीतुकं कुतृहरुं अधिकं यस्मिन् तत् क्रीतुकाधिकम्। क्रीतुकपूर्णमिन्यर्थः। ताद्यं रागं.—रसेन. (a) 'By its rasa,' (b) 'from love'— द्याच्याम्. (a) 'Composition,' (b) ' couch.' Mahâdeva,

कथापक्षे शय्या शब्दालंकारभेदः । उक्तं च सरस्वतीकण्ठाभरणे.-

श्वन्दालंकारसंज्ञारते श्वेया जात्यादयो हुपै: । जातिगैती रीतिशृत्तिच्छाया भग्नोत्तियुक्तयः ॥ भणितिगुष्पत्ता श्वच्या पाठितियमकानि च । श्वयानुपात्तिशाणि वाको वाक्यं प्रहेरिकता ॥ गृहमञ्जोत्त्वनाध्यया . अश्यामिनीतयः । चन्नविश्वातिरयुक्ताः शुन्दालंकारजातयः॥

- v. 9. उडज्बलहीपिकोपमैः.(a)'In which sparkle dipikas and upamâs'
 (b) 'like flashing lamps.' निरन्तरश्चेषयनाः. (a) 'Thick set with plays upon words' (e) 'well tied together.' जाति. (a) a figure of speech, (b) name of a plant. Siddhachandra explains जातिः differently, सुजातय इति सुष्टु जातिः ङन्देशियो यास् यहा मुष्टु जातिः हन्देशियो यास् वहा सुष्टु जातिः हन्देशियो यास् वहा सुष्टु जातिः हम्बर्धिकार्यकाः. Sukhâkara, जातिरलकारः पुष्पविशेषसः. च्यन्यक्कुङ्गलैः. Supply उपपारिताः.
- P. 3, y. 10.अनेकगुप्ताचितपादपद्भुकः. Com. अनेके असंख्या ये गुप्ता गुप्तनामाः द्विता वैदयगदादयः। तदकम्—

श्चर्मेति ब्राझणस्योक्तं वमीति क्षत्रियस्य च । गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूदयोः ।।

केट. So also Sivarâma, अनेकगुता वैश्याः.
Mahâdeva absurdly explains गुना क--(श्विताः here. Sukhâ-kara, probably rightly, refers it to the Gupta dynasty, गुना क्रमारागुनादयः. The reading of this gloss suggested in my

Second Report pp. 53 and 121 is wrong. The latter & before yar: in the MS. is a mere mistake, which is corrected, apparently prima manu.

- v. 11.पुरोडाञ्च°. Siddhachandra, पुरोडाञ्चन अधिहेथि देवेभ्यो दनहिन्दैः ज्ञे-षेण. Mahâdeva, पुराडाञ्चः हिन्दोष्टं Bohtlingk gives this meaning of पुराडाञ्च with an asterisk.
 - —सोमक्षायितोहरे Siddhachandra gives the reason, सोमस्य कि-चित्कदत्वातः
 - बन्धुरं, Siddhachandra, बन्धुरं मनीहरं, Sivarama, बन्धुरं सुन्देर-Mahadeva, बन्धुरं रम्पे डजते वा. Sukhâkara reads मन्द्रारं, which he explains by गम्भीरं.
 - -वाङ्मयं. Siddhachandra, वाङ्मयं चतुर्देशविधात्मकं.
- v. 12. निमृद्धमाणाः. Siddhachandra quaintly expands this, making the parrots say भवद्विरशुद्धं पटचने वयं गुरुनिकटे कथित्वा ताडनं कार्यिव्यामः. Sukhishan, निष्यमाणाः स्वनतात्मस्याप्यमानाः पदे पदे स्थाने स्थाने इत्थे किन्न तव नक्तियमविरतमध्यपने यदमी शुक्ता आपि प्रशितवेदाः. Compare अनवरत्मथणा्शितवयदक्तरवाचालशुक्ककृत्न इट आभ्रमम् p. 39, I. 12.—अभ्यस्त. Edd., प्रस्त
 - v. 13.हिज्ञन्मनां पत्तिः. Siddhachandra, गरुउपक्षे द्विजन्मनां पिक्षणां ब्रक्षपये. बन्द्रपक्षे च द्विजन्मनां ब्राह्मणानां पितिरित्यपि योज्यं. So also Sukhākara, हिरण्यमर्थों ब्रह्मा स च डिज्यमनां पतिः अण्डकात् व्रक्षाण्डकात् हि-जन्मा द्विजः पञ्ची च चन्द्रश्च दिजन्मनां पितिः.
- v.14.श्रवंणे. (a) 'Hearing,' (b) 'his ear.' Siddhachandra suggests two explanations of लगाः यवंणे as applied to the pupil श्रवंण गुरीवंचनाकर्णने लगाः सावधानाः । यहा अवणे कर्णे लगाः जगहि- दिताः.
 - —आधिकां श्रियं प्रचिक्तरे. Siddhachandra (a) व्यथेपते: गुरोरिधकां श्रियं श्लीमां चिकिरे वितेनिरे.......(b) श्लीमां जुन्बन्ति रमण्या इति शेषः. Sivarâma takes (a) differently, अधिकां श्रियं तत्र दुन्धे: प्रसादेन स्वल्पायासेन बहुपस्थिते: श्लीमातिशयम्। काले कृतं कर्मकालधिक्यार्थित।

अतिर्थि नाम काकुत्स्थात्पुत्रमाप कुमुद्रती । पश्चिमायामिनीयामात्मसादमिव चेतना ॥

इति कालिरासः.

P. 4. v. 15 Siddhachandra explains the punning epithets as follows:— विधानेसि. (a) विधानेन विध्युक्तमारीण संपादिन विदितं यहानं बाखणेन्य: ह्नणहित्रतिपादनं तेन क्षोभितैः विशाहदक्षिणैरित्यर्थः, («) विधानेन मदोद्रकार्थः गजादीनां टीयमानभश्चविद्योगः अत एव विधानः पिण्डस्नेहस्त्रतिः स्रपित-नाहरिमाधिराजमिति मधि तेन संपादितं निष्यत्रं यहानं मदललं तेन श्लोमितैः.

— स्फुरन्महाविरिति. (a) स्फुरन्त उज्ज्वकन्तो ये महाविराःश्रोताप्रयः तैः सनाथा सहिता मूर्तिः स्वरूपे येषां ते तथा तैः अग्निवयसिहतैः इत्यर्थः (b) स्फुरन्तः श्रातः ये महावीराः योद्धारः तैरशिष्टितीरत्ययः — यूपवर्तरः. (a) यूपाः यज्ञानः श्रातः ये महावीराः योद्धारः ते एव करा हस्ता येषां ते तथा तैः, (b) यूपवत् यज्ञस्तम्भवत् करः शुंखारण्डां येषां ते तथा तैः।

sivarama, महावीरा: शूराः पक्षे महावीरा मखाश्रयः । मखाश्रौ च महावीर इति विकाण्डी । यद्य प्रवस्ये होमसाधनीभूतपात्रविशेषः. Bâlakrishna, महावीरा धर्मार्थ्यमृण्यय (v. 1. धर्मार्थे मृण्यय)पात्रविशेषः वीराश्र Mahadeva agrees with Sivarama. Sukhakara, महावीरी यत्ते पात्र-विशेषः सहान्तत्र वीराः.

v. 16.स्फटिक. A here, and wherever the word occurs, स्फुटिक.

-स्फिटिकोपलोगम्. B and Edd., स्फिटिकोपलामलम्. So also Sivarâma.

v. 17. Sidddachandra, अपिशन्दाध्याहारेण पितृः समीपि श्रम्णामप्यन्तः करणे प्रतिविद्याः प्रवेशे चकुः कि पुनः सञ्जनानामिति — नखाङ्कुराः. Edd. नखाङ्कराः

v. 18.अलीकालकमञ्जलां गतः Com.,अलीके ललाटदेवे अलकमञ्जलां अलका-अूर्णकुन्तलाः तेशं भद्धो स्वताविद्येशः तस्य भावस्तन्ता तां गतः प्रातः । एतेनाजलं क्षतुस्त्रिधानेन धूमस्य दिगन्तस्यापित्वं सूचितसितिः

एतनाजल क तुस्त्रमुहावधानम श्वर्षक हिन्दार्च्याच्या श्वर्षकार्या अर्थिको नागरः। नगरवासित्रधृकृतीलकामङ्गः केश्वरच्यनावित्रेषः। जुल्क इति भाषामसित्रः। तस्य भावः। तो गतः प्राप्तः। अलीको नागरे स्मृत इति विध्यक्षकाः। यहा अलीके ललाटे योलकामङ्गः अगरकामङः। स्मृत इति विध्यक्षकाः। यहा अलीके ललाटे योलकामङः। अगरकामङः। स्मृति हित त्या कालीकित व किल सस्यमेवालकाविच्छित्रित्यामी धूमः कि तु तदाकार इत्यर्थः.—मलीनसः शुक्कतरे और. One form of the figure of speech called Vishama. See Kâvyprakâsa, Calcutta Edition of 1876, p. 506. There is a contrariety of qualities here between cause and effect.

P. 5, 7. 19.सप्तविष्टपात् . Siddhachandra, सत्तरवितुरगशमितानि विष्टपानि भुव-नावि.

v. 20. Siddhachandra, इदानी बाणः कथां चिकांषुरिततीक्ष्णबुद्धिरप्यंहकारं नि-राकुर्वेत्राह। तेनिति। तेन बाणेन दिजेन इयं कादम्बरीक्ष्पा कथा थिया बुद्धेव निबद्धा अथिता। पूर्व बुद्धचाकठीकृत्य पश्चाक्रिकेखेति मावः। समुद्रकम- (read समुद्रक) कादम्बरीकथोपवन्थने थियः सामर्थ्य ज्ञात्वापि मध्दः कवियक्षःप्राधीत्वादिवाद्वयो मान्यमेवारीपयाति । अक्षतेति । अक्षते अच्छिन्नै
कण्ठे गछे कीण्यं कुण्ठता यस्याः सा तथा तथा। कण्ठिप कुण्ठता किमृत
सभायागपीति भावः । पुनः कथंभूतया। महिति । महातुन्कृष्टो यो मनामोहः
विचिक्तलता तेन मलीमसा मालिना चाक्षे अन्धा चित तथा। पुनः कथंभूतया। अल्ठ्योति । अल्ज्यो अन्नातः यो वैदग्य्यविलास्याग्र्येलील तन मुम्बा
अप्राप्ता तथा। एत्तर्व्यापि वुद्धचा राचित कथा। अतिद्रयीति विद्यायण्य चल्डादुद्धरितितीक्ष्यस्यं कलितम्। द्वयीं कुहत्वथां वास्यव्यां च अतिवान्तर्वर्यः
थः. Sivarama and Mahådeva take अतिद्वयी वड—अदितीयः So
also Kern, on the place, in Böhtlingt's Shorter Dictionary
(Supplement). Bålakrishna and Sukhåkara are silent.

- E. 5. अहोष् Sukhâkara, अ: विच्णुः शेषक । नरतीयः (sic)। तथातीः वरणः मिश्रीबkग्रांशिष्र अ: विच्णुप्तेष्टः । शेषवस्त्वतारी कश्मण्यक्षमारिकयः । अव्याप्यवताराणां देवनीडायतम्ब्रण्डान्तरेषु वियमान्त्वातः । नरपत्ये नयुवार्ये धर्मांविजतस्वयोः । सम्वताः दिगीयाः. Sivariama, अश्रेपन्यत्वयः राजप्रंव वर्तमानः । इन्द्रपत्ते नहुवाद्यः. Siddinahandra अयः राजानं विश्वेषया । अश्रेषित । अश्रेषति । अश्रेषति । अश्रेषति । अश्रेषति । अश्रेषति । अश्रेषति । सम्मायं नरपत्यये राजानः तेवां विराप्ति उत्तमभागानि तैः समस्य्राचितं सादरत्या गृहीतं शासनं आश्रा प्रत्य स्व तथा । सर्वेषामाश्रापको न तु आज्ञाकरः । अत एवापरो मिन्नः पाकज्ञासन इव इन्द्र-साम्पर्म् । चतुरिति &c. Mahâdeva is silent. He does not therefor recognize the above ingenious explanation of the word as applied to Indra. With अ as a name of Vishu compare the "Alpha and Omega" of the Apocalypse.
 - 6. प्रतापानुरावा . Siddhachandra, प्रतापः कीश्वदण्डजं तेजः। अनुरागः स्नेहः तान्यां &c. Perhaps better explained as a tatpurusha. Compare प्रभावानुरक्त p. 7, 1. 7. On चक्र Siddhachandra says अन्यदापि लेडिचक्रमिप्रातायादवनतं भवतीति ध्वन्यते
 - 7. ऋरक्तनल° Siddhachandra, करकमले हस्तपश्च । उपलक्ष्यमाणे दृश्यमानं शङ्खक्षकाकारं च । रेखीपरेखास्वरूपं लाङ्कनं चिह्नं यस्य स तथा.
 - 8. जितमन्मथ:. Cf. p. 3, ll. 14-23.—शक्ति:. (a) 'Strength,' (b) 'a spear.'
 - 9. विमानीकृत. (a) 'Humbled,' (b) 'made his vehicle.'— राजहंस.
 (a) 'Excellent kings,' (b) 'royal swans.'
- 10. अगीरथपथप्रवृत्तः. Siddhachandra, (a) भगीरथस्य राज्ञः पत्था पितृणामुद्धारः तत्र प्रवृत्तः स्त्राः Sivarûma, भगी श्रीमान्। एथ इर पथप्रवृत्तः।

यथा रथः स्वमारंणैव गच्छिति तथायं स्विपवादिकल्पितव्यवहारेण प्रवृत्तो न तृत्त्मार्गेग्नता. Mahadeva, गङ्गाप्रवाह इव मगीरथस्य राज्ञः पन्थाः इति — - त्यादिना साधुः तत्र प्रवृत्तः। पक्षे भस्य भृगुनन्दनस्य या गोः सैव स्यः। तत्त्यये प्रवृत्तः। मं नक्षत्रे गमस्तौ स्वी पुंसि स्याङ्गुनन्दने इति मेदिनी.

- 11. सक्तल°. Siddhachandra in his commentary follows a reading सकलेत्वजीव्यमान°, omitting भुवन (सक्तलै: समग्रेत्यांब्रोकै:......... सक्तेल्यांब्रेवै: । अन्येषां तम प्रवेत्ताभावात्). Ed. 2 reads with us, but has the note सकलोत्रजीव्यमानपादच्छाय इत्यतः परं बृहस्पतिरिव स-कल्याखार्थतत्व्व इत्याधिकः पाटः. C reads °भुवनतल. D with us.
- 12. अनवरतपृत्वतानाहींकृतकर: As applied to the king the reference is to the practice of dipping a gift in water before presenting it. Compare Subhashitavali No. 2318, and the note there.
- 13. आहर्याः: Siddhachandra, मुकुरः। तत्र तेषां प्रतिबिम्बत्वादिति भावः Mahâdeva reads आहेराः, and explains, स्वरूपेण पररूपहर्ता
 - -आगमः. Siddhachandra= उत्रमः.
- 15. प्रस्थादेश: Siddhachandra मन्यादेश: निराकती। प्रत्यादेशो निराकृति-िति कोषः 16. विगतानन्द. (a) 'Joy to the humble,' (b) 'Joy of his mother Vinatâ.'
- 17. वेन्स. A name of Prithurâja. A writes the word चैन्स. B' and Edd. वैण्य. Siddhachandra, कंडव चैन्स इव पृथ्राजेव. Ed. 2 has the note वेण्य इत्याव पृथ्राति पाठान्तरस्. Sivarâma, वेण्य: पृथ्र:। आदिराज: पृथ्रवेण्य इति विकाण्डी. Mahâdeva, who makes the same quotation, writes वैन्य.
 - —असतिकुलाचल. (a) The king's enemies are as mountains: (b) the mountains themselves were Prithu's enemies. Siddhachandra takes (b) differently, असातयः कुलाचलाश्चेति हन्हः.
 - 19.नाझेनंदयादि. He excelled Vâsudeva (1) in that with his name alone he split the hearts of his enemies, and (2) in that with "ekavikrama"—(a) 'unique valour," (b) 'one step'—he possessed the three worlds. Sivarâma, नाझेन निर्मेत्रारातिहृदय: 1 नुसिह्हनु निर्धारित व्यतिरेक्तः. For the Vyatireka figure, of which this is an example, see Kâyyaprakâsa, p. 462,—आडम्बरः. Com., = आदोप:.

- 20. आयसिनं. Com.=संगातखेदं. Siddhachandra goes on to mention another reading, आसितामित पाठ आसितं स्थितं.
- 21. अतीति. Siddhachandra, यस्य खबुभाराक्रपे जले चिरं बहुकालें यावत् लक्ष्मीः पद्मा ज्यात नक्षार्ते चले । लडुकालंक्ष्मीः स्ववत्त्रीकृतिति भावः । अतिकान्ताः व्यतीताः......श्यापि पद्मादिकं कालादिमा साल-यतीति ध्वनिः. His sword-edge (dhârâ) is the water (dhârâ) with which Lakshmi washes away the old stains,
- P. 6, l. 1. यश मनास धर्मेण. Take वसता (1.3) with धर्मेण and with all the other instrumentals.
 - 4. Notice that अनुकरोति governs the genitive of the person. Cp. ननु करुभेन पृथपतरनृकृतम् Malav. 71, 16. (BR.) Sivarâma and Mahâdeva quote the rule: कर्मण: ज्ञेषस्वविषद्यायां पृष्ठी.
 - 6. हृहमुझीति. Siddhachandra, हृहमुहचा यत्त्रिगीडनं अत्र राहचाँमात्रविव-क्षया न पुंतझावनिषेधः तस्मात् निष्ठचूर्त निर्गेतं पारेव जलिमिति रूपकं तस्य ये बिन्दवः पुततः तरेव दन्तुरण उदमदत्त्रानेनस्युपमा. The meaning seems to be that the pearls on the hilt are like drops of water forced out of it by the firm grip of the hand.
 - 7. सुमेटिति Siddhachandra, परस्य ये सुभटाः योद्धारः तैषां उरास्येव कपाटानि तेम्यो विषाटितानि विभिन्नानि यानि ततुत्राणि । तेषां यस्सहस्तम् । तदेव नैल्यसादुर्द्यादस्थानारः तिमिरं तन्मध्यतिनी तद्यतः शातिनाः Sivarama has the curious variant करसहस्त with the note, उरःकपाटेन विषाटेतो क्यावितः सरसहस्ता रावियंग्नात्वाराण्यात्वार प्रध्यातिनीः
 - 9, असङ्ग्रन्. So B°,C, D and Edd., with Sivarâma and Mahâdeva. Bâlakrishṇa and Sukhâkara have no note. A सकृत् Com., = एकवार. Siddhachandra adds पुनर्न गतिनि भाव:.—or प्रतान C has प्रथिवीपतीन and D, अवनिपतीन.
 - 11. বাংনিষ্টান্থানি. The figure called Parisamkhya. For ন সজানা (l. 15), (which is the reading of A and C), B², D and Edd. have সজানা

The figure Parisamkhyâ is thus set out in the Kâvyapra kâsa, p. 496.

किंचित्पृष्टमपृष्टं वा कथितं यत्प्रकरूपते । ताद्गन्यव्यपोहाय परिसंख्या तुसा स्मृता ॥

प्रमाणान्तरावगतमपि वस्तु चृत्देन प्रतिपादितं प्रयोजनान्तराभावान्सद्वावस्त्वन्त-रव्यवच्छेदाय यस्पर्यवस्यति सा भवेत्परिसंख्या॥ अत्र च कथनं प्रभप्वैकं तदन्यया परिवृष्टम् । तथोभयत्र व्यपोधमानस्य प्रतीयमानता वाच्यत्वं चेति चत्वारो भेटाः

There are then four kinds of Parisanıkhyâ, according as the figure is introduced by a question or not; and, secondly, according as the meaning intended to be rejected is implied or expressed. We would seem to have here a case in which the meaning intended to be rejected is implied only, by the aid of the various sleshas, and the न should therefore be rejected. Correct accordingly. This king's subjects had वर्णसम्भाः in their pictures, a statement which serves only to suggest that they were without further वर्णसम्भाः The sleshas are easy. In ज्ञालमार्गः 1, 14, ज्ञाल in the second reference means 'deceit' as e.g. in Daśakumarach. 79, 15 ed. Wilson (quoted by Böhtlingk). Siddhachandra's note is as follows:—

यमिन राजान जितजगात निर्जितविष्टपे मही प्रथ्वी पालयात शासाति सति एतानि बस्तिन एतेष स्थलेषु आप्तन बभवः न प्रजानामित्यन्वयः । तान्येवाह । चित्रे-स्यादि । चित्रकर्मस आलेख्यक्रियास वर्णाः रक्तपीतादयः तेषां संकराः परस्य-रसंबन्धाः। चित्रकर्भेणि सुवर्णसंकरा इति वा । सुवर्णमियालेख्यानीत्यर्थः। द्वितीयपश्चे वर्णाः त्राह्मणादयः तेषां संकरः। अन्यत अन्योत्पत्तिरिस्यर्थः। रतेष्विति । रतेष मैथनेष के ग्रमहाः नात्यत्र कलहेष तदभावात । काच्येष्व-ति । काव्येष । कविकर्मस दृढवन्धाः कठिनवन्धाः नान्यत्र अपराधामावात । शास्त्रेदिवति । शास्त्रेष सिद्धान्तेष चिन्तां चिन्तनं नान्यत्र समग्रवस्तनः सद्धा-वात् । स्वमेष्टिवाते । स्वमदशायां विमलम्भाः वियोगाः नान्यत्र प्रस्वायवजीवित्वा-क्जनस्योति भावः। छत्रेष्टिवति । छत्त्रेषु आतपत्रेषु कनकदण्डाः सवर्णयष्टयः नान्यत्र कनकदण्डाः दण्डेन सुवर्णग्रहणं स्वस्य[स्व]मार्गानतिक्रोमण तासां प्रवर्तनात । ध्वजेष्टिवति । ध्वजेष पताकास प्रकम्पाः प्रकर्षेण वेह्ननं नान्यत्र भीतरभाव त । गीतिष्विति । गीतेषु गानेषु रागा वसन्तादय : शास्त्रीया देशीया धानासरप्रभतयः तेषां लेष्टितानि । नान्यत्र रागाः कोधादयः तेषां विलासितानि हननादिरूपाणि । ताद्यागद्रेषाभावात । कारिष्वति । करिष् हस्तिष् मदो दानं तस्य विकाराः विकृतयः नान्यत्र मदोहंकारः तस्य विकारास्तचाद्विचेष्टितानि मदो रागः तस्य विकारा इति वा। सर्वदा गुरुवचनामृतास्वादमेदरितमानस-त्वात् । चापेष्विति । चापेषु धनुष्यु गुणस्य ज्यारूपस्य प्रटनं नान्यत्र गुणस्य शौर्यादेः विच्छेदः सदाचारित्वात । गवाक्षेष्विति । गवाक्षेष वातायनेष जालमार्गाः वातागमनहेतवे जालिकाः। नान्यत्र कुवणीस्थापनपन्थानः सर्वदा-भयदानप्रवृत्तत्वात् । श्रद्भयादीति । श्रशी चन्द्रः कृपाणं खडुं (sic) कवचः सेनाहः एतेशां दृन्दः एषु कल डूगः चिह्नानि । नान्यम कुलमालिन्यादिहेतने व्यभिचा-रादिदोषाः । रतिकलहेष्टिवति । रतिकलहेषु कामकेलिषु विमहेषु दूतसेमणणानि संचारकगमनानि । नान्यम सर्वेदा प्रकावरीधिन अभावान् । शार्यक्षेष्टिवति । शारयः खेलन्यः अक्षाः पाशकाः तेषु शून्यपृशः शून्यस्थानानि । नान्यम उद्वसरहाणि राजदेयद्रस्थानितपीदामावान

- 15. शार्थकेषु सून्यग्हाः. Compare Bühler's note on 1. 5, p. 9 of his Daśakumáracharita. He quotes a commentary according to which अक्षमूभिः means the board (शारीस्थापनगृहम्). That seems to be the meaning here, D omits the phrase.
- 17. करमहर्णः Ed. 2, करपेंडनं L. 21. कलावगाहनात्रातः Edd., जलावगाहनात्रातिः 22. सर्दिताः So B2 and C. Edd. omits the word. A writes सन्या in the text, perhaps for स्तिता. Com., परिगात संगता | कथा | वेशवत्था नथा नदी विधानेष्टि.

P. 7, 1. 7. कालविद्धिः. We may compare:

"And statesmen at her council men
Who knew the seasons when to take
Occasion by the hand."

Tennyson's Dedication to the Queen.

- -प्रभावान्तः. B2 and Edd., प्रेमानुरक्त. Cf. p. 5, 1. 6.
- 8. সাভ্যালনাভ্যায়িকা. Com., সাভ্যালনানি লুগঁনানি আভ্যায়িকা বাদ[ব]বেলাহি: "গাভ্যাপনক 'episodes' and সাভ্যায়িকা 'stories,' like Kâdambari. See also Daṇdin Kâvyâdarśa, 23 seq. on the difficulty of distinguishing between a কথা and an আভ্যায়িকা." Bühler's note on p. 13, 1.1. of his Dasa-kumāracharita, B2, আভ্যায়িকাভ্যাল Edd., omit. আভ্যায়িকা, They have it however in the similar passage below, 1. 20.
- 9. गुज्जबटापीटबन्धे:. 'the broad foreheads of innumerable elephants,' Cf करिक्म्मपीटपाटनम् p. 6. 1. 5. and असीनां च किटनमाहिष्टकन्थपीटपातिनाम् p. 28, 1. 23. Com. dissolves it differently, गजबटा: द्विपपङ्क्तयः ता एव पीटबन्धाः स्थलविश्वेषाः.
- 13. प्रथमे वयसि वर्तमानस्थापि रूपवतोषि. B2. omits अपि afterवर्त-मानस्य. C omits रूपवतो D and Edd. अतिरूपवतोषि for अपि रूपवतोषि.
- 15. सत्यपि.....अवरोधजने. Com. construes this clause with the preceding sentence.

- 17. घर्षीरकास्पालनमकस्प. Com., घर्षीत्का बायविशेष: तस्पाः आस्पालनं वादनं तेन यः प्रकार्यः चलनम्.—By 'ghargharikas' are meant small bells or cymbals inserted in the ear-ornaments स्व-यमारच्यमृबद्धः नाद्यः as he played himself on the mridanga.' The Com. explains it differently. स्वयमान्मनेव आरच्यं विहितं मृदंगवन् वार्य वादित्रं येन स तथा उपबहस्ता-मां तदादनादिति मावः, i.e., he was himself his own instrument.
- 22. अक्षरच्युतक्रमात्राच्युतकविन्दुमतीगृहचतुर्थपादप्रहेलिकाप्रदानादिभिः

Com., अक्षरस्य वर्णस्य च्युतियैव तदक्षरच्युतकं यथा. कुर्वेन्द्र्वाकरक्षेत्रं दधचरणडम्बरम् । देव यौऽमाकसेनाया : करेणु : प्रसरस्यसी ॥

अत्र करेणुपदात्ककारच्युनौ द्वितीयार्थप्रतीतिः । मात्रायाश्युतिर्यत्र तन्मात्राच्युतकं यथाः

मूलस्थितिमधः कुर्वे-मात्रेजुंष्टो गतासरै : । विटःसेन्यः कुलीनस्य तिष्ठतः पथिकस्य सः ।

विटपदादिकारमात्राच्युतौ वटस्यार्थस्य प्रतीतिः । प्रयुवर्णसंख्यया विन्दुमात्रब्यवस्थापनेन तद्रणौपलब्धिः बिन्दुमती यथाः

हुँ ठ ठ ठ ठूब ठ हूं। विहूं विवे: हु उहू वी वं हूं:। ठ ठ हू ठ व विहुद् व ठुठ ठ ठ वी ठ ठ ट ठ ठ छ हूं:॥ २॥

रुतत्पयं तथा

त्रिनयन च्डारस्नं भिनं सिन्धोः कुमुद्रतीबन्धः । अयमुदयति घुसृणारुणरमणीवदनीपमश्चन्दः ॥

गूढो गुप्तो चतुर्थः पादो यस्य तत् गूढचतः पादं चित्रमेतदुराहरणं विदग्ध-भुखण्डनादवसेयम्।

प्रहेलिका प्रविद्धिका सा शाध्यी आधी छ । आधीदाहारणं यथा-प्रविद्धिका सेनूनां जाझणाः प्राप्य विद्यातिस् । तान्याष्टादश विज्ञीय गृहीत्वेकां यहं गतः ॥

अत्र धेन्वा उना धेनूनामिति विञ्जतिविशेषणेन अधीवगमः सुगमः । आर्थी यथाः

जइ सासुआह भागिआ पियवासघरंमि दीवयं देसु। ता कीस मुद्धडमही हिययंभि निवेसए दिखिम्।। २

एतेन सवेदा सम इदयान्तर्वेतित्वेन सम इदयमेव भहेर्वोक्षरहरू । तेन तत्र दीपक-करणानहत्विभिते ज्ञापितस्। एतासां प्रदानं समर्पणम् । आपिज्ञान्दान्स्वात्मना ताक्षर्याणं च । तैर-

P. S. l. 4. सहस्र. B, C and Edd. omit. Mahâdeva confirms the word

- 5. कौक्षेचकोण. 'A sword.' Bâlakṛishṇa, कौक्षेचकेण खड्डेन । कौक्षे-यको मण्डलायः करवालः कृपाणवित्यमरः. Siddhachandra, कौक्षेप-केण खड्डेन । तरवारि (tulwar) कौक्षेपमण्डलामा इति कोशः. Maṇdalâgra is said (Böhtlingk's Shorter Dictionary) to be a rounded surgical knife. L. 7. चूडामणि °. Cdd. चूडामणिसंक्षान्त.°
- ज्ञानस्व्यपरशुधारेवः Siddhachandra, जमहन्नः गोवापत्यं जामस्वयः परशुरामः तस्य परशुः कुटारः तस्य धारा पान्तप्रदेशः तहदिव । डमयविशेषण-साम्यमाइ वशीति वसीकृतं कूर्त्वेन व्यामीहेन वा &c. Mahâdeva, पशुधारेव पशुः परशुरिति शब्दनेदः
- 21. सा. Mahâdeva, सा प्रतीहारी राजानमहाक्षीहित्यन्वयः (P. 10, I. 4). This is not right. सा must refer to मातङ्कनारी. So Siddhachandra, सा चाण्डालक्षनारी राजानमहाक्षीत.
- 1. 9, L. 2. नातिमहत:. Compare नातिमहत: पर्यंड:स्य P. 186, l. 6.
 - उद्भूयोतिः Com. उद्भूयमानः, व्यव्यमानः वृवणस्य काञ्चनस्य दण्डोवल-स्वनयिव्येषु स्तादशानि चामराणि प्रकीणैकानि तेषां कलापः समुही यस्य स तमः
 - 4. उन्मणुखमुखिति. Siddhachandra, उद्ध्वे मयुखाः किरणा यश्मिन्नताहृशं यन्मुखं तस्य या कान्तिर्दीतिः तया यो विजयो जयस्तेन यः पराभवस्तिरस्कारस्तेन प्रणते पादसंलये. Mahâdeva reads उन्मुखम्युख्वं (उन्मुखाः ये मयुखान्स्तेषां कान्तिः तस्या विजयेन पराभवेन प्रणतः नवः). B² omits कान्ति Bdd., जान्तिविजिते पराभवगणते.
 - 9. प्रनित्तित्वहो. Mahâdeva, दशावस्थादीपवर्त्योर्थकान्ते इति मेदिनी-I gave 'दश्चे in this Edition from C, having previously read प्रनित्तान्तदेशे with A (Text of A, नार्तत for प्रनित्त Com., प्रमतिता आन्दोकिताः अन्तदेशाः प्रान्तदेशाः ययोस्ते-) D आनित्तदशे-Edd, प्रनित्तान्तदेशे-
 - 10. उपरिविन्यस्तुकुङ्गमस्थासकम्. Bâlakrishna, चर्चा तु चार्चिवयं स्था-सक इत्यमरः. Siddhachandra, उपरि अर्थाद्दससः विन्यस्ताः कुङ्गमस्य केसरस्य स्थासकाः इस्तविग्वा यस्य स तम् । स्थासकस्तु इस्तविग्व इति कोषः. L. 11. Edd., अन्तरा for अन्तरान्तराः
 - 16. कर्णासनायं ललाटदेशम्. Bâlakṛishṇa, वर्णो मेवादिलीवि स्थादावते चानतर धुवीरिति. विश्वः, Mahâdeva, वर्णो मेवादिलीवि स्यादावतेके धुवीरित भेदिनी. Siddhachandra, वर्णो मेवादिलीवि स्यादावतिस्वन्तरा धुवीरित्यमर:. The three extracts give a good illustration of the wholesale way in which the Indian lexicographers

copied from one another. Compare Francke's remarks in hiq edition of Hemachandra's Linganuśasana, Siddachandra goes on, स च चन्नवीतप्रभृतीनामेव नान्यजनस्य । तदुक्तं भूद्रयमध्ये मुणालतन्तुसुद्भं सुधायतमेकं प्रश्नस्तावतं महापुरुषलक्षणिति.

20. अमलमणिकुष्टिमेरयादि. Compare इदयमिव प्रवेशितां महामणिस्तम्भै। p. 186, l. 11.

-सकलदेह. B omits सकल. Edd. omit both words.

23. A omits च्यासभुवनमण्डलनासनगतमपि. The omission is supplied in the margin by a modern hand with स्थित for गतम्.

P. 10, L. 1. आसनगतमपि धनुषि निषण्णम्. Bålakrishna, असना बृक्षविशे
पास्तस्सम्इः आसनं तहतत्र । धनुषि नियालद्रमे निषण्णो न (sio) भवति ।

अनुसंज्ञा नियालद्रौ राशिमेदे शरासन इति विश्वः. Siddhachandra's

explanation seems better, आसने मद्रासने स्थितमपि उपविद्यमपि धनुषि

कार्मुके निषण्णमपि स्थितमिति विरोधः । परिहारपन्ने धनुःसंज्ञा [perhaps

for धनुःसंज्ञाख्ये so. राज्ञी। तस्मिन्स्थतमित्यर्थः। नामभवणेन विरव्याणा

साक्षादागत इन मयोत्पन्नेः। धनुःसंज्ञा नियालद्राविति [perhaps for निया
कही राशिमेदे विश्वः. The numerical value of the letters com
posing his name gives the धनुः sign of the Zodiac. On

hearing his name therefore his enemies fled away.

2. महादाषम्. (a) ' Long-armed,' (b) ' of great faults.'

3. ক্রণবিদ. (a) 'Lord of the earth, '(b) 'a bad husband.'— —বান. (a) 'Gifts,' (b) the juice on the temples of an elephant

in rut

4. ant. (a) ' Taxes,' (b) ' hands.'

- 9. মাতছাত্বন. Siddhachandra, নাজ: বাঘাবিছাৰ: নধ্য ছাত্ৰন নহুল্থ-দ্বিদান. Sukhākara, নাজন্বছবিদ্বাৰ: With this latter explanation compare perhaps বায়ুবান্দ্ৰন্নাত্যাত্ব (sc. বিদ্নাহন্ত্ৰ) p. 20, 1. 8. But may not the meaning be "the sound of the clapping of the ears" (of a rogue elephant or the leader of another herd)? Compare নজসুথক্ষণনাজ: ব্যুবহুছ্বশিশি: Ragh. ix. 71 (BR.).
- 11. Construe अवनिपतिस्तु दूरात्.. तां...व्दर्श (p. 11, l. 9). With आलोक्य as addressed to the king compare

विसष्टपार्थानुचरस्य तस्य पार्श्वद्रमाः पाशभृता समस्य । उदीरयामासुरिवोन्मदाना-मालोकशब्दं वयसां विरावैः ॥ Ragh. ii. 9. Malinâtha, आलोकस्य ग्रन्दे वासकम् । आलोकयेति ज्ञान्दमित्यपै: Siddhachandra makes the doorkeeper say दूरा-दालोकम्, but that is clearly wrong.

17. पृष्ट. 'Beautiful.' Com., = प्रकट. Ba omits the word.

18. इयानतया. Com., कृष्णत्वेनत्यर्थः. But Krishna, when he appeared as Mohint, was not black. The word must be taken in its reference to a girl under sixteen here.

— A writes in text संचारिणीिमवेन्द्रनीलमणिपुत्रिकामिव. Com., संचा-रिणीं संचरणञ्जीलां जंगमप्राणिरूपामिन्द्रनीलमणिपुत्रिकामिव इन्द्रमणिपा**न्द्रा**-

लिकामिव.

19. आगुल्फावलम्बनाः A. गुल्फावलम्बनाः

अवच्छन. Com., अवच्छित्र, explained by आच्छादित-

20. एककर्णावसक्त. Edd., एककर्णीवमुक्त.

21. छ्रिन. ' Streaked.' Com.,=ध्वान्तनिवृत्त्या सप्रकाशम्.

22. आकापिलस्यादि. The tilak mark had the appearance of a third eye, so that altogether we may say that she resembled Bhavâni, if we suppose Bhavâni to have put on the dress of a Kirâta in imitation of that assumed by Siva (cf. l. 17.)— हैशानरिज्ञानुरिज्ञतिकरात्वेषाम्. B2 हैशानरिज्ञानुरिज्ञतिकरात्वेषाम् Edd., ईशानरिज्ञानुरिज्ञतिकरात्वेषाम् Edd., ईशान्वरितिकरात्वेषाम् Edd. 2 gives as a variant हैशानाज्ञतिकरात्वेषाम् !

P. 11, L. 3. ব্যুনান. The waters of this river are always described as black. Compare below l. 11.

4. आलोहितस्वादि. Compare यत्र च कन्यकाजनस्य......नजन-णिमरीचय एव कुहिमोपहारक्रसमप्रकाराः p. 183, l. 20.

4. आलोहितेरवादि. Compare यत्र च कन्यकाजनस्य.......निवन-जिमरीचय एव कुटिगोपहारकुतुमप्रकरा: p. 183, l. 20.

6. आपिञ्चरणस्थापिस्थादि &c. Her body was enveloped in the sheen of her jewelled anklets, so that it seemed as if Fire, with an eye for nothing but her beauty (i. e., disregarding her low birth), were, in defiance of the Creator, attempting to remove the stain of her birth.

रूप एव पक्षपातिना. Cf. इत्येकपक्षपाती (क्सुमायुक्ष) p. 141, 1.7.
 कृ इत्यक्षपातिना. Edd., इत्येकपक्षपातिना, Ed. 2 giving reading in text as a variant.

8. अनुक्रुवारणशिरोनक्षत्रभालायमानेन. Com., अनुक्र एव बारणो गर्जः तस्य शिरसि भ्रोमार्थं नक्षत्रमालावदाचरमाणेन.

11. पुण्डरीकलोचन. (a) 'Her lotus-like eyes,' (b) ' the lotuses that are its eyes.'

- 12. घनकेशजालाम. (a) 'with dense masses of hair,' (b) 'with clouds for masses of hair.'
- चन्दनपह्नावांचान् (a) ' with ornaments made of sprouts of the sandalwood tree,' (b) ' with the branches of sandalwood trees for ornaments.'
- 18. चित्रश्रवणाभरणभूषिताम् (a) Siddhachandra, चित्राणि विविधमकात्राणि भवणे कर्णे आभरणाति भूवणानि यस्याः वा ताम् । पत्ने चित्रा धवणावेव
 आभरणे ताभ्यां भूषितिति विष्रहः. Bålakrishna recognives the
 names of three nakshatras, and otherwise explains differently, चित्रं यच्छूवणाभरणं तेन भूषिताम् । चित्रश्रवणः आ समन्तात् भरणं
 बात (sic: the other MS. भरणं च तेन भूषितां &c., omitting the
 intervening words) यस्यास्तां भृति दिष्तां च । तेन भूषितां भाभितां वा ।
 यक्षे चित्रश्रवणाभरणैः चित्रश्रवणमरणीनअवभूभितास् । चित्रश्रवणां विष्राबाचकः भवणाश्रवणीमरणीनकाविष्राचित्रां विष्रा-
- 14. हस्तस्थितकमलकोभाम् (a) 'With a hand as fair as a lotus,' (b) 'in her hand a fair lotus.'
- 15. अक्षतक्तपसंपन्नाम, Bålakṛishṇa, अक्षतत्तीन्दर्यसंपन्नाम् अक्षतपत्तुर्व-पनां च । कर्प स्वमावे सौन्दर्ये नाराचे पञ्चक्रव्योरित विषः । यद्वा अक्षतक्ष्मिर्व-भीतकव्यक्षरप्रपानां व्यक्ताम.
- —अञ्चलीनाम्. (a) 'Not nobly born, '(b) 'not stationed upon earth.' We have had द्वा in this latter sense already p. 10, 1, 3.
- 16. দালক্ষুক্র্থিনাদ্ (a) 'Disgraced by her low origin,' (b) ' injured by herds of elephants.'
- स्पर्शवर्जिताम् Com., स्पर्शः श्लेषः शिष्टानां तेन वर्जितां रहितां अकुर्ला-नन्वादेव (compare below 1. 23) पक्षे स्पर्शो गुणः तद्रहितां अमूर्तेन्वादेव.
- 17. इर्शनमात्रफलाम्. Cf. below 1. 22, अपगतस्पर्शसंभोगसुखे कुले.
- विज्ञातिम्. Com. writes अज्ञातमिति apparently by mistake for विज्ञाति as the test has it. जाति means (a) 'family,' and (b) 'the Mâlatî flower.' Compare above p. 2, verse 9. Bâla-krishna विरुद्धजातिमत्तीं विगताजातिकुसुमम्, This explanation of (a) is better than Siddhachandra's, न विचते जातिकौद्धणव्यादिये-स्यां सा ताम्. Sukhâkara, जातिः जन्म पुष्पविशेषस्य
- 18. अलकोञ्चासिनीम्. (a) 'Beautiful by her hair,' (b) 'beauteous in Alaka.' Com. (b) अलकाभिः नगरीभिरुद्गसिनीति विमहः.
- 20. समुपजातविस्मयस्य च. Edd. दृशु च तां समुपजातविस्मयस्य.

- P. 12, L. 2, Read सवर्धा धिनिधारित्यादि. 'How could the Creator join in one thing so unlike each other!' Com., असद्दाः अनुचिती यः संयोगः संबन्धः.—Edd. and B² omit one धिक्.
 - 3. कूरजातितया. B² and Edd., क्रजातिजा, Ed. 2 mentioning क्रजातितया as a variant.
 - सत्तिनिद्वसुरता. (a) ' One whom to love must always be a reproach,' (b) ' always railing at the host of the gods.'
 - 7. देवेरयादि. In translating, begin with the इति कृत्वा.1.14, 'Sire, seeing that this parrot, &c., and that you are, &c., our Princess.'
 - 9. आख्यायिकाख्यानक. We had at p. 7, 1.8, and 1. 20 आख्या-नकाख्यायिका. Edd. here omit आख्यायिका.
 - 11. नूत्त. Edd. and B2 नृत्य.
 - 18. अतिस्पष्टवर्णस्वरसंस्कारचा. B³ अतिस्पृष्टवर्णसंस्कारचा. Com., अति-स्पष्टा आतिन्यक्ता वर्णा अव्रराणि स्वरा च्याचादयः तेषां संस्कारः परिपाकी यस्यां सा तथा तथा. Cf. स्पष्टता वर्णाचारण वसे च मधुरतां p. 13, 1. 2, from which passage it is clear that स्वर is not to be taken as the Com. takes it of the accents.
 - 20. स्तनशुगिनस्थादि. 'The twin-breasts of the women of your foes are as it were performing a vow.' They bathe themselves in tears. They draw nearer the fire of sorrow in their hearts (i.e., waste away). They are vimuktâhâra (a) 'without strings of pearl,' (b) 'without food.' The Com, attempts to get the first meaning of निमुक्ताहार्म by dissolving निमुक्त आ समन्तान हार. Rather, with note to Ed. 2, dissolve निगमें पुक्ताहार, यूनान्त Compare निहारम् p. 51, 1. 9. So also Bâlakrjshna, निगमतुक्ताहार निगमाहार्य प
 - 22. अतिमहाहेंहेमासन°. Edd. and D. अतिमहाहोसन, Ed. 2 giving our reading as a variant. A spells अतिमहाधं°.
 - 23. अतिवयसम्. Com....अति अधिकं वयो दिवसबाहुल्यं यस्य स तथा तम्-
- P. 13. L. 3. असंकीणवर्णप्रविभागामभिन्यक्तमात्रानुस्वारसंस्कारयोगां विद्याधसं . युक्तां यद्यम्. Com., असंकीणः परस्परवैलक्षण्येन प्रतीयमानः वर्णानाम- स्वराणां प्रविभागः भिन्नता यस्यां सा तथा ताम् । अभीति मात्रा एकारादयः अनुस्वारा अनुनासिकाः संस्कारा व्याकरणञ्जुद्धिः अभिव्यक्ताः भक्तटाः ऐतथा । योगाः संवन्धाः यस्यां सात्रा तथा ताम् । विद्यावित विद्यादः व्यव्यादि तेन संयुक्तां सहितामः विद्यादा मात्रा मात्रा होतामः क्षां स्वराष्ट्र । विद्यादा मात्रा होतामः क्षां सहितामः विद्यादामा मात्राव्या

merit.' B3असंकीर्णवर्णविभागामिन्यक्तमात्रानुस्वारस्वरसंयोगाम् (omitting विशेषसयक्तां यदयम्). Edd. यदयमसंकीणवर्णप्रविभागामभिन्यक्त-मात्रानुस्वारस्वरसंयोगविशेषसंयुक्ताम्. C, असंकीर्णवर्णप्रविभागामभिन्यक्त-मात्रानुस्वारस्वरसंयोगविशेषसंयुक्ताम्. D, यदसंकीर्णवर्णभागासभिव्यक्तमात्रा-मुस्वारसंयोगामातिपरिस्फटां गिरमदीरयतीति.

4. अक्षर B² अंगिर.

- 5. तत्र पुनरपरम्. 'But there we had something more than that, namely.'
- -संस्कारवतो. Ed. 2, संस्कारवती.
- 11. यथाश्रुताम्. Ed. 2, यथाश्रुतन्.
- 16. नाडिकेतिः Com. नाडिका घटिका तस्याः छेदः परिसमाप्तिः तस्या प्रहतस्ता दितो यः प्रदर्भहान पटहो दुन्द्भिः &c.
- 20. अङ्ग-इपन्तभङ्ग-मकरकोटि. Com. अङ्ग-दपन्ताणि तेषां भङ्ग- मुटनं तस्य या मकरकोटिः वक्तपदेशः. This explanation of भङ्ग is wrong. पचभद्गः is the same as पचरचना or पचलता. Compare कृष्णागुरु-पचभङ्ग p. 60, 1. 13. So that मकरपचमङ्ग does not differ from मकरपन्न, with respect to which see the note on p. 20, 1. 20; and compare the reading of B2 there.
- 22. कुङूमपटवास Com., कुङूमानि केसराणि पटवासः पिष्टातश्च तयोः &c.
- P. 14, L. 1. गमनप्रणामलालसानाम्. 'Eager to do him homage as he went.' - अहमहिमक्या. Bom., कया । अहं शक्तोई शक्त इत्यस्यां अहमहिमका मयुरुव्येसकादित्वात्साधः । तया. Bâlakrishņa, अहमहभिकया परस्परा-हंकारेण. quoting Amara.
 - 4. जर्जरेण. Com., तेन जर्जरितेन (sic) संभिन्नेन.
 - 8. उत्सुकितानाम्. Edd., उत्सुकानाम्.—This is also Bâlakrishna's reading रसनारसितोत्सुकानामिति (v. 1. रसनारसनोत्सुकानामिति) स्रीकटचां मेखला काञ्ची सतकी रसना तथेत्यमरः - कांस्येति. Com., की दृशेन (sc. कू जितन) उल्लिख्यमानं घृष्यमाणं यत्कांस्यं विद्युत्प्रियं तस्य क्रेडुगर: अन्यक्तध्वानि: तहृत् दीर्घेण आयतेन.
 - 10. निर्धातनिर्धीषगम्भीरेण. The text of A omits निर्धीष and the commentary omits निर्धात (आस्थानमण्डपस्य) तपोपवेशनस्थलस्य निर्धीषः अव्यक्तध्वनिः तेन गम्भीरेण पुष्टध्वनिना तृदृत्यश्चव्देनेत्यर्थः।
 - 12. उचारयताम्. Com, उचरतां (8io) ब्रवताम-
 - —तारतर. Edd. and B2 तार.
 - 13 दीर्घताम्. B, D and Edd. दीर्घतरताम् B² दीर्घतरयाताम्.
 - 14. आवर्जित. Com .. = निमत.

- 18. मधुरवचनानुश्रातेन. Com., जयजीव २ (showing that he takes the word to be repeated in the text, though there is no similar sign there) इति यन्मधुर वचनं तरत्छवीकृत्य यातेन प्रवृत्तेन. B, रचन for वचन. Edd. read मङ्गलमधुरवचनानुपातेन, Ed. 2 giving अनुपातेन as a variant for अनुपातेन.
- P. 15, Is. 1. प्रवेद्यतामभ्यन्तरम्. Ed. 1 adds स्नानपानाशानादिन। च सुकिनमेनं कारमं, a clause which Ed. 2 also gives in a footnote, and to which the queen's message at p. 18, 1. 2 (देवादेशादेव वैद्याप्यनः सातः कृताहारस्) may be regarded as giving some support, though on the other hand the clause in question may be an interpolation suggested by that passage. B° and C read प्रवेदयतामभ्यन्तरमञ्जादीना चीपचर्थताम्.
 - 8. ललादपहकेत्यादि. Cf. what is said of his forehead at p. 9, 1.15.
 - 12. अनेकाति. Com., असंख्या ये चारगणाः कुद्यीलवसमुदायाः तैर्निवध्य-मार्न (sic, in text अवबध्यमार्न)विरच्यमार्न मण्डलं परिवृत्तिर्थस्यां सा तथा ताम.
 - 13. Balakrishna, द्रोणी काष्टाम्बुवाहिनीत्यमरैं:.
 - 15. Balakrishna, नीलकपैटी नीलवस्त्रम्.
 - 18. अंशुक्तनिविज्ञनिबद्धस्तनपरिकराः. Com., अंशुकैः वकौर्निविदं दृढं निवदः संयतः स्तनपरिकरः कुचाभोगी याभिस्ताः.
 - 21. सञ्जतकृष्यकुम्भ. Their breasts (कुच) represent the frontal globes (कुम्भ) of the elephants whom they resemble.
- P. 16, L. 9. ऋमेण. Com., यथायथं explained by यथायोग्यं.
 - 13. निवृत्तिन. A, generally, as here and below l. 18, and l. 22, writes this word निवृत्तिन:. Com., =्विहनं. धीनवाससी. C. omits धीन. Edd., धीने वाससी.
 - 18. द्वांकारिभिरालिकदश्यकैरनुवध्यमानपरिमलेन. Com. द्वांकारिमिः द्वांबर्द कुवाँगै: अलिकदश्यकैः अगरसम्है: अनुवध्यमानो (MS. अनुव्यध्यमानो) नियम्यमानः परिमलः आमोदो यस्य स तथा तेनः
 - 21. परिवर्ती. Edd., परीवर्ती.
 - समुचितभोजनै: Com. एकपङ्क्ती समुचित योग्यं भोजनं येषाम्. Compare तत्कालोचितद्वत्तैनैरवनिपतिगिरमान्यैभिषेच सह p. 17, l. 15; and (with a different construction of समुचित) अभ्य-तत्त्वचारसमु-चितेन पृ. 17, l. 3 and तत्कालसेवासमुचितेन विरलविरलेन परिजनेन p. 67, l. 23.
 - 23. परिपीत्रभूपभूमवर्तिः. So B' and C. A in text परिपीत्रभूपवर्ति

Com., मुखसौगन्ध्यप्रतिपादनार्थे परि सामस्त्येन पीता गृहीता धूमवाँतः (sic) इब्यविदेशो थेन. Edd., परिपीतधूपवार्तिः Ed. 2 giving धूपधूम as a variant.

23. प्रमृष्टमणिमात्. Write प्रमृष्टमणिक्टिमात्.

- P. 17, L. 1. प्रसारितवाहमयलम्ब्यानवरतयेयलताम्बरणप्रसङ्गातिजरठिकसलया-नुकारिकरतलकरण If the reading is right प्रतीहायाँ प्रधारितवा-हम् is an ekadesanvaya; and अनवरत is an epithet of परि-जनेन. Their hands (कर) had palms (करतल) as described. So the Com. But, besides the awkwardness of expression, such an epithet of परिजनेन has no peculiar appropriateness here. B' and D read प्रसारितमवलम्ब्यानवरतिवधलताग्रहणपस-ङ्गादनतिजरठिक शलयानुकारि करतलं करेण. So also C, but with अतिजरु for अनतिजरु. Edd. प्रसारितं बाहुमवलम्ब्यानवर्तवेत्रलता-प्रसङ्गतिजरटिक ज्ञलयानुकारिकरतलं करेण (printing however अनुकारि करतलं as if they were separate words).
 - 5. अतिसुरभिणा मुगनाभिपरिगतेनामोदिना. So A, C, D and Ed. 1. The reading of Ed. 2 अनिसुरभिणा मृगनाभिपरिमलेनामोदि-ना does not differ materially in meaning. The sandalwood water is fragrant in itself, but has an added fragrance from the infusion of musk, reads अतिसुर्गिमृगनाभिपरिगतेनामोदिना \mathbf{B}^{s} .
 - 7. कुसुमोपहारेण, Com.,=पुष्पपकारेण. See note on p. 41, p. 15. - निरन्तरनिचित. 'Strewn so that no place was left uncover-Com.. निरन्तरं सर्वेकालं.
 - 11. शिरोधामा. Ed. 2. शिरोभागेन.
 - श्वयनीयेन.
 - 15. तस्कालीचितदर्शनै: Compare note at p. 16, 1. 21.
 - 21. সবच्छन्नवपुषा. A here writes স্বাহ্যন both in text and in commentary. अवच्छिन is probably the right word.
 - P. 18, L. 4. कचित. A कचित, with the note कचिदिष्टमओ
 - 7. वाडिम. B2, D and Edd., दाडिमी.
 - 10. वचनमाक्षिण्य. Com.,=वाक्पं तिरस्कृत्य. 'Interrupting him.'
 - 12. Remove the stop after जन्म. The first question is आरननी जन्म करिमन्देशे.
 - P. 19, L. 6. प्रचयेन. Edd., चयेन. So also A in Com., चयेन समूहेन-L. S. कक्कोल. Com., कक्कोला: को शफलवृक्षा: B' and C कंकोल.

Edd. काम्पल. L. 9. स्वस्तरै:. So C. A and B² अस्तरै:. DD. and Edd., संस्तरै:.—नालिकोर. Edd., नारिकेल, Ed. 2 giving किस्कीश्चर as a variant. But see next note.—कारीरकेसर. B² कारकेसर Edd. omit. L. 11. स्थलगालितमक्सलिल. B² ेस्यल-भवसणिल. C ेस्यलगाकलण्ड. C ेस्यलगाकलण्ड.

- 14. मृत्युभीषणा. Com., इत्युपैमस्तेन भीषणा भयकारिणी।पक्षे मृत्युरकारस्तेन भीषणा भयावहा। यहा कार्णे कार्योपचारात मृत्युव्यीमादयः तैभीषणेत्यर्थे:- महिष्ये. Com., (a) गवलै:. (b) यमस्य बाहनेन.
- 15. पताकिनी. 'An army.'—बाणासनारोपिश्वलिसुखा. Bâlakṛishṇa, बाणासनारोपिताश्वलिसुखा बाणा असनाथ (com are his explanation of आसनायन् above, p. 10, 1. 1), वृक्कावरोपात्तेत्व अरोपिताः शिलीसुखा अमरा यस्यां सा । बाणासनेवारोपिताः शिलीसुखा वाणा यन. I gave this reading from C. A and B³ वाणासनारोपितशिलीसुखा. Com., बाणाख्ये वृक्कावेद्ये &c.—विमुक्तसिहनावाः Bâlakṛishṇa reads विकित्त, and has the note, विविक्तः सिहानां नादो यन । सिंह-नादो बीराजितं च । स्वेडा तु सिहनादः स्वादित्यमरः. Siddhachandra, विमुक्ताति विमुक्तः त्यक्तः अधीत् केसिरीमः सिहनादः केसिरिधनियस्वित्यस्यां सा तथा पश्चे सुभवैविहितः सिहनाव इव नादो यस्वामिति विग्रहः.
- 16. प्रचलितखङ्गाभीषणित्याहि. Bâlakṛishna, खड्गः करवालः गण्डश्व । गण्डकं खडुबाडुनावित्यमरः. Siddhachandra, प्रचलितेति सेनापकर्षेण प्रचलिते यः खड्गः गण्डकः तेन भीषणा मयाक्झ रक्तचन्दनं रक्ताङ्गं वृक्षविद्येषः तेनालंकृता मृषिता च । पक्षे &c. —कणीस्रतित्याहिः Bâlakṛishna,

कर्णीसुतः करटकः स्तेयशास्त्रवर्तकः। तस्याख्यातौ सखायौ हो विपुठाचलसंज्ञितौ ॥ शशस्य मन्त्रिपवर—

इति वृहस्त्रवायां कर्णीसृतकथा निवद्धारित. Siddhaehandra has the same quotation (ख्याती तस्य सखायो हो वार्य द्वारो मन्त्रिवरस्तस्य.) The story is not, with the same names at least, in the Kathûsaritsâgara. शज्ञ (a) is explained in Com. as = घटु-लोमक or लोशवृक्त. In one of the two MSS. of Bâlachandra's book the two clauses कर्णीसृतकथेव &c. and कल्यान्त्रमदोषसंध्येव &c. are transposed.

17. नीलकण्ड. (a) 'Peacocks,' (b) 'Siva.' L. 18. पञ्चवारुणा. (a) 'Red with leaves', (b) 'red as a leaf.'—भीडुमीपशोमिता. Balakrishna, श्रीश्व दुमाश्च कल्पतरवस्तैरुपशोमिता । श्रीकुक्तहमोपशोमिता च.—वारुणीपरिगता. Balakrishna, बारुणी मिंदरा. Siddhachan-

- 19. चनक्यामला. Bâlakṛishṇa, घनवत् व्यामला घनैः व्यामला च. Siddhachandra, घने निविद्धं रयामला अत्यन्तकृष्णेत्यथेः &c. अनेक- चतक्ववार्त्तकृष्णेत्यथेः &c. अनेक- चतक्ववार्त्तकृष्णेत्यथेः &c. अनेक- चतक्ववार्त्तकृष्णेत्यथेः कि. चत्रकृष्णेत्यथेः कि. चत्रकृष्णेत्यथेः चत्रकृष्णेत्यथेः कि. Bâlakṛishṇa, कक्षमाथी मक्क्षन्यार्थतेत्वयार्थते विश्वः सार्थान्ताता च। कक्षाच्य मक्षमक्षा वृत्यप्ताति । चत्रप्त्याति Bâlakṛishṇa, चत्रप्तम्यार्थवार्व्ययनेत्वरप्रोपिता। चत्रप्त्यातिः चयार्वेतः वात्यविः व्ययनेन वात्यव्यनेत चोपक्षोपिता. Siddhachandra, चत्रपाः चत्रव्यनेत वात्यव्यनेत चोपक्षोपिता । सह मदेन चर्त्याः सुगाः हरिणाः वालव्यज्ञानित्व चात्रपाणि तेष्ठप्रचेतिनाः । सह मदेन चर्तमाः समदा थे गजा हरितनः तेषां घटाः समुदायाः ते परिपालिता यया सा । अथ च वाद्वि राज्यस्थितिरित्युग्योः साम्यम् . Mṛiga is the name of one of the Nakshatras.
 - 21. गिरितनयेवेस्यादि Bâlakṛishṇa स्थाणः निध्यक्ताण्डो हुआः शिवश्च.

 I. 22. प्रसूत्रकुरालवा Bâlakṛishṇa, कुञ्जानां लवाः कुञ्जलवो रामतमयो च. Siddhachandra, निज्ञाचरैक्ट्रक्तिदिमः...निज्ञाचरेण रावणनI. 23. क्ञामिनीवेस्यादि Bâlakṛishṇa अगुरुतिलक्ग्यृविता । निलको
 हुआः Siddhachandra, चन्दनहुकः मृगमदी गन्वधूली तयोः संवर्गाद यः
 वर्षाः तं वहतीत सा तथा रुचिरो योगुरुवृधः तथा निलक्वृश्चम्र माभ्यं
 भूविता ज्ञीमिना चिति । पक्षे चन्दर्य च चगमदक्ष तथोरनेल्यनवज्ञात् परिमलः
 मंवहरयेवंशीला रुचिरस्य ज्ञोभनस्यागुरोः काक्राण्डस्य तिलक्षेत्र पुण्डूण
 ज्ञीमिना चेति विषदः
- P. 20, L. I. समहना. Madana is the name of a kind of tree.
 - 2. बालभीविस्थाविः Siddhachandra, बालाः स्तनंधयास्तेषां भीवा कंधरा नहित्व । उभयोरिकधर्मतामाह । ज्यात्रीति । व्याप्ताः श्वाद्देलाः नय्याः सुर्रामिनः व्याप्तिनः तेषां पिद्धः श्रेणी तया माण्डिता श्लोमिता तथा । गण्डिकाः वार्षिण्याः त एव आभरणं यस्यां चिति । पश्ले व्याप्त्रव्यक्ष्त्रया मण्डिता अत एव वार्त्वहरूपम् व्याप्त्रवा भूवणभूषिताय नन्दारमजायेति । (बालरक्षार्थं व्याप्तमच्छा वध्यन्त वित्त प्रतिद्धः । गण्डस्थलपर्यन्तवित यसादशं भीवास्थं भूवणं देशविशेष (?) गण्डस्भणपर्यन्तवित यसादशं भीवास्थं भूवणं देशविशेष (?) गण्डक्षमिति परिद्धं तदाभरणं यस्यां सा.) What the odorous animal called 'nakha' was, does not seem certain. Monier Williams says "apparently a dried shell-fish."
 - 2. पानभूमिरिवेति. Bâlakrishna, मधु मयं पुष्परसञ्च. Siddhachandra, प्रकटितं आविष्कृतं यम्भु माक्षिकं कोचा स्व कोचकाः पष्टस्पर्या-नानि तेषां चातं यस्यां सा पक्ष प्रकटितं मधु मयं तस्य कोचकाति पानपात्राणि

तेषां अतं ययेति विग्रहः। प्रकार्णानि पर्यस्तानि विविधानि विचित्राणि कसमानि यस्यामित्यमयश समानम्.

°शाल°. Siddhachandra, (a) शालबुक्षाः, (b) गृहैकदेशाः. L. 6. इहत्त. Edd. उन्मत्त, a word which occurs in the next clause but one. Com.,=निर्मयार्द L. 8. °ताल शब्दा. Bâlakrishna तालो वक्षः करास्कालभ .- "तालपचा. Bâlakrishna, तालानां पत्रं ता-लवर्ग कर्णाभरण च. L. 9. "झर." Siddhachandra, (a) मञ्चदण्डाः, (b) बाणा:.- "नेन्न". Bâlakrishna, नेनं मन्यगणे बस्ने तरुमले विलोचने इति विश्व:. Siddhachandra, नेत्राणां वक्षविशेषाणां सहस्रं तेन संकुला । यद्वा नेत्राणां जटानां सहस्रं तेन संकुला । जटांश्वकथोर्नेत्रमित्यमरः

10. पार्थीत. Partha is a name of Arjuna. - नानराकान्ता. Siddhachandra, (b) कार्विद्धीपयक्ता. L. 11, विराटेलि. Bâlakrishna, कीचकाः प्रव्यविशेषाः वेणविशेषाश्च । वेणवः कीचकासेन स्यर्पे स्वनन्त्यानिले(दता: इत्यमर: Bâlakrishna has missed the point here, Compare Siddhachandra's explanation, कीचकाः साच्छि-द्रवेणवः तैराकलाः पक्षे कीचकानां स्वाप्रयबान्धवानां इतं तेनाकला व्यमाः " की चक 2. Name of a people, tribe of the Kekayas; they are called सनाः Mahâbhârata I, 6085, iv. 815, सत्पनाः 829: A Kîchaka appears as general of King Virâta 376 fgg. The defeat of this Kîchaka and his army is wrought by Bhîmasena I. 328, iv. 376 fg. Panchatantra III. 29. Bhima_ sena is called in consequence की चक्कित Trik. II. 8, 15 ीनसदन Hemachandra's Abhidhanachintamani 708. &c." Böhtlingk and Roth.

12. ज्याधानुगम्यमानतरलतारकम्गा. (a) 'Where the hunters pursued the quivering-eyed deer,' (b) 'where the hunter follows the deer with its twinkling stars.' Siddhachandra. व्याधीरनगम्यमानाः तरला भयविह्नलाः तारकम्गा विचित्रमगा यस्यां सा । पक्षे व्याधेनानुगम्यमानः तरलतारकामुगः चन्द्रनक्षत्रं यस्यामिति विग्रहः । महादेवेन (MS. देव्येन) व्याधकपधारिणा इतं तस्यार्धे मुगनक्षविमिति प्रसिद्धम्. Bâlakrishna apparently omitted व्याधानग्रम्यमान. as his note is तरलतारकास्तरलाधिकनीनिका चगा यत्र । तारक रूपो मता यत्र (So both MSS.: one goes on तरलः तारकरूपी मगी यत्र). तरजतारक in the sense in which we have, with Balakrishna, taken it, as applied to the deer, occurs again at p. 29, 1. 5.

13. वर्गीते. Siddhachandra, दर्भा: जुवा: वीराणि तृणविद्योषाणि जटाः

शिक्ता बल्कलामि चोचानि एतानि धर्तुं ज्ञीलमस्याः सा तथा । पश्चे रमेचीराणि पूर्वोक्तानि जटाः संहताः कचाः । शिक्ताजटे संहती कचावित्यनेकार्थः । बल्कलानि प्रतीनानि तेषां धारणं वियते यस्या इति विषदः

- 14. सञ्चपर्ण. Siddhachandra, (विरोधपरिहारपक्षे) समर्गः अगुक्छरः

 Bålakrishna समर्गो वृतः । समर्गो विज्ञालस्वकाररो विवमच्छर इत्य
 मरः—क्रूरसच्चा (a) 'Full of wild beasts,' (b) ' of fierce

 संः—क्रूरसच्चा (a) 'Full of sålakrishna, पुल्पं ब्रुपुनं स्नीरजञ्ज Cf. p. 59, l. 11.
- 17. सुरपत्तीति. Sc. भगवतो महामुनेरगस्त्यस्य 1. 22. L. 18. गति. Text of A गमन. Com. गतिगमनम्. L. 19. The text of A omits a line here, the copyist's eye having wandered from the last syllable of तमूहबच्चता to that of जुम्बिनचरणरज्ञती (written 'रजाता). The words are supplied in the commentary. L. 20. जटरेनि. Com., जटरानलेन उदराधिन जीएं अन्तिस्तरोहित: वातापिदानची थेन.
 - 20. सुरासुरमुकुटमकरपञ्चकोटी. Com.,..... तेवां मुकटा: किरीटानि तेषु मकरपञ्चं मकराकार: पक्ष: पर्च वाहनपश्चणिरस्थमर: तस्य कोटी अमे &c. B³ and C, 'मुक्टमकरपञ्चमङ्गकोटि'. Edd B³ and C, 'मुक्टमकरपञ्चमङ्गकोटि'. Edd 2, mentioning a मुक्टनटस्थिटतमरकतमकरपञ्चमङ्गकोटि'. Ed. 2, mentioning a reading 'मुक्टमकरकोटि Cf. अङ्गरपञ्चमङ्गमकरकोटि p. 18, 1, 20.
- P, 21, L. 2. चीवर, A in text, चीर, Com., तुशा पव चीवर वासी यस्य स तेन.

 4. The parenthetical clause यस्थेप्पवाह इति &c. stands in all my MSS. Ed. 2 takes it out of the text, perhaps on MS, authority. It looks very like a gloss.
 - 7. Bâlakrishna बढ्वेणिकया बद्धमबाह्या.— गोद्यावर्यो B², C and Edd., कावेशे Ed. 2 giving गोदावर्यो as a variant. L. 11. निमृत. 'Still.' It is the absence of noise

which heightens the illusion (cf. निःशान्दतया &c. p. 27, l. p. 2). For this meaning of the word compare आतिनिमृतपद: p. 148, l. 16, and अनिभृतपरमूत p. 185, l. 14 Siddhachandra, शाखित शाखासु शालासु निल्ताः संलग्नाः निमृतपत्यर्थ पाण्डवाः धताः &c.; below, p. 27, l. 2 on कुलायनिलीनिमृतवायक his note is सुताः अय्यन्तं मुक्तशावकाः—L. 16. आविद् . B² and Edd., अनुविद . L. 19: Bålakrishna, घोषस्य स्तरनः घोषं स्तरन्त इत्यर्थः . Bühler (on Daśakum. p. 41, l. 20) has pointed out that this construction, which Bâ na usually follows, is the rule in Latin after verbs meaning 'to remember.' L. 20. कुलितः . Com.—ज्या-कृतिमृतः . Compare शवरकामिनीकुष्यकलशाङ्गितजलं (sc. प्रसार: p. 22, L. 12. L. 22. Bålakrishna, निहतानो श्रेषाये वनहरिणाहरैतः

- P. 22, L. 5. पुनरिव धरणितलाहुलसम्ती. The reference is to Sitâ's miraoulous birth. L. 10. विषयित. C and Ed. 1 write विषयित. L. 17. केशपाशकुसुनै: B², C and Edd., केशकुमुनै:
 - 20. सवर्णतया रसितानुमेथे: So closely did they resemble in colour the plants that it was only by their voice that they could be distinguished. This is a favourite fancy: compare सवर्णतया परिमलानुमीयमानस्य p. 69, J. 16.

"My dazzled sight he oft deceives, "A brother of the dancing leaves."

Wordsworth. Ode to a Green Linnet.

- 22. पह्नवानिलवीजितमः The next epithet of पश्चसरः is वनराजि-भिरुपरुद्धतीरम् p. 23, l. 5. L. 28. वालिनिर्वासितन. Text of A adds च
- P. 23, L. 1. सुमीबेजोति. A reads 'परिल्ड्यता पि:. So also in Commentary (omitting परि), छुमीबेज बानाधिपतिना अवलुतानि यानि दूरीकृतानि फलानि तैर्लेख्ता यासु ताभि:. L. 4. वनदेवतामि: भास'. Com., स्र-श्वास' (ताभि: स्वधासेन स्वकीयपाचेन (!) बासिताभिरिव मासिताभिरिव.) 'Perfumed with their breath by the nymphs of the forest.' Above, p. 22, 1. 17 we have had वनदेवताभि: केशापाशकृद्धमे: सुरभीकृतम्. B. and Edd., वनदेवताभि:श्वास'. L. 9. मध्यचारिणा. Com. मध्यचारिणा वनान्तध्रमणकारिणा पथि चारिणेति पाठे पथिके मत्यर्थ:
 - 10. तस्यैवंविधस्यः Edd. तस्यैवं, Ed. 2 giving our reading as a variant. D तस्य वैवंविधस्य, L. 17. जरातिलकविन्दुनिः. Com.

केरिव जरायाः विस्नसायाः ये तिलक्षिवन्दवः तैरिव अतिवाद्धैवये वार्रोरे कृष्ण-िवन्दवो जायन्त इति लोकप्रशिद्धः. L. 18. इतस्ततः परिपीत् &c. Com., जलेति जलभरपटलैः मध्यसमूहैरिप अवृष्टं अनवलोकितं विषयरं प्रान्तदेशी यस्य स तथा । मध्यप्टलं विशेषययाह । इत इति इतस्ततः सम-न्तान् परिपीतं सागरसलिकं समुद्रगनीयं यैस्ते तथा ने अथ च गगनागतैः । केरिव। आखान्तरेषु जालान्तरेषु तिलोयमानैगुनत्त्वा तिद्धाद्वै पच्चरेषीरव पिक्षिम-रिव । क्षणभिति क्षणमात्रं यावत् अम्युभारालकीः जलभरोण मन्दगािमिनः । आर्थीति आर्थीकृताः जलेन स्विजाः पच्च येस्ते तथा तैः.

21. समीपवार्तनां &c. Siddhachandra, समीपेति धवलीकतः श्रभीकृतः शिखरस्य अग्रस्य शाखा यस्य स तथा । कैः। फेनपटलैः कफसमेहैः। की दशै:। संदेहित: संदेहविषयीकतः तलराशिः अवीजकार्पासकपिण्डो यैस्त तथा तै: स्वीत (sic, but the previous colophon, it will be noticed, is मगीपाति, which is also the reading in text) स्वस्य समीपवर्तिनां निजनिकटवर्निनां उपरिकर्धे संचातां गच्छतां अथ च गगनतलं आकाशतलं तत्र यत गमनं संचरणं तेन यः खदः प्रयासः नेन आयासितानां खिन्नानां रविरथत-रंगमाणां सर्वरथाथानां सक्तं (MS. शुक्तं) ओष्ठपान्तः ततः परिस्तृतैः पतितैः केनपटले: Siddhachandra does not give the right answer to the question a: in the second line of this quotation. What whitens the topmost branch of the tree is the clumps of cotton upon it, "which made one wonder if it might be foam from the mouths of the horses of the sun." Compare पादाभरणर लां शक्त लेखा संदेहदायिनी भिः.....अङ्गलीभिः p. 186, l. 21 and आमुक्तकर्णीत्पलच्युतमध्धारासंदेहकारिण कर्णपाञ्चम p. 188, l. 3. संदोहितनलगाजािम: must be taken as a karmadhâraya compound, not as a bahuvrîhi. The well-known line in Vikramorvasi Act III. v. 2, धूपैर्जालविनिमृतैर्वलभयः संदि-अभूपारावता: is to be explained in the same way, and not with Böhtlingk and Roth, following Bollensen (धपै: संदिग्धा: " enveloped in, or besmeared with smoke)" or with Shankar Pandit ("The smoke of the incense coming out through the windows causes to be confounded with it the wild pigeons under the projected eaves.") The poet, who in the previous line (3-त्कीणी इव वासयष्टिष निज्ञा निद्रालसा बहिंग:) has spoken of the peacocks heavy with sleep, here describes the pigeons sitting so still that they are mistaken for wreaths of smoke. There is no smoke really present, any more than in our passage is there foam from the months of the horses of the sun. Bhandarkar had already indicated the correct way of taking the Vikramorvasi passage in his note on an example of the same figure occurring in Mâlati-Madhava, Act I, v. 2, पान्त न्वामकठोरकेतकाशिखासंदिरधुग्धेन्दन्वो भृतेशस्य.....जटा: "Comp. Vikr. III. धूपै: &c. The sense is:—the resemblance between the two leads to one of them being mistaken for the other. This is an instance of what is called संश्योगमा by Dandin and संदेशकेकार by more modern writers." There too both things are not to be supposed to be present. Compare Jagaddhara's note अकटीरया कीमलयासंपूर्णया या केतक-शिख्या केतकीकुनुमायेग संदिग्धः संशायिती मुग्धे रम्यो वास्त्री वेद्यांस्व कि केतकाशिख्यामित्यमीचित्रयम्ब्हक पंत्रीत मावः. A line has dropped out in the text of A here (समीपहित्तहलशाश्चि &c.).

- P. 24, L. 3. Bâlakrishna, श्राकृतिः पक्षी दुर्यीधनमात् अ.--Nalinanâbha is a name of Krishna वनमाला (a) "A line of woods," (b) a kind of ornament. Bâlakrishna, आपादलम्बिनी माला वनमाला बिटर्बंधा इति. L, 4 नभसि. (a) "In the sky," (b) "in the month Śrâvana. Siddhachandra differently, नभात आकाशे दर्शिता उत्र-तिर्येन स तथा उभयो: साम्यत्वादभङ्गक्षेषः.L. 11. परिणामविरल. Siddhachandra, परिणामेन वार्क्षक्येन विरलानि &c. L. 13. अतिवाह्या-तिवाह्म. B' and Edd. omit one आतिवाह्म. L. 14, महकलहलध-रेस्ट्राहि. "Once, when Balarama was intoxicated, he called upon the Yamuna river, to come to him, that he might bathe; but his command not being heeded, he plunged his ploughshare into the river, and dragged the waters whithersoever he went, until they were obliged to assume a human form and beseech his forgiveness. This action gained for him the title Yamuna-bhid and Kalindi-karshana .--Dowson's Classical Dictionary. L. 20. विसारिणीम. Text of A, विस्तारिणीं. Com., विसारिणीं विस्तारिणीं. L. 23, Com., विकाराः परिपाकाविशेषेण परिणताः कणाः. C and D omit मञ्जरी.
- P. 25, L. 7. B, विनाशदु:खदु:खित. D, पिनाशदु:खितों मे तातः. L. 8, अन्त-तिमृद्धा- So B² and Edd. A in text, अन्तिनिश्च. The Com. has evidently a different reading in view as its note is

अभ्यन्तरे एव मध्ये एव निरुध्य अवस्थ्य. L 9, कुशचीर. Com. क शो दमैं: चीरं जीर्णवस्त्रखण्डः (MS. °वस्त्रखं sic), Kusachîra is said to mean a dress made of Kusa grass. L. 10. अनसस्तांस-देशशिथलाम्. The reading of Ba and Edd. A अवश्रस्तांसदेशां शिथिलाम, with the note अवश्रस्ती गलितीं उश्रदेशी यस्याः सा तां अथवा स्कंधदेशात् अवशस्तांशदेशा तां अत एव शिथिलां श्रयां अवृद्धावयव-संयोगां. Compare त्रावसस्ततांचिश्विधलेन पक्षसंपटेन. p. 33, 1. 20 ; and बेदस्त्रस्तगलितचामरे p. 185, l. 11. L. 12, क्षींण. B° खीर. L. 13. उपान्त. A in commentary, उपान्त्य. L. 15. Edd.. मयमाहारमदात. L. 16. Com. प्रतिदिवसं प्रत्यहं अनेन प्रकारिणानीत भक्ष्यं महा दस्वा मया उपभुक्तं ततः शेवं उद्धारितं आत्मना आत्मने (MS, omits आत्मना, which need not perhaps be supplied, as the word in the text is occasionally omitted in the commentary. But आत्मनारानमकरीत् as Parab has printed it is wrong) अञ्चनं अकरीत् । व्यप्तस्ययानुज्ञासनवज्ञात् चतुरुथेथे तृतीया. Siddhachandra therefore explains आत्मना as = आत्मने. " आत्मन is often used as a reflexive pronoun आत्मना-अकरीत्, ipse fecit Kâd. 27, 21. II. 112, 18. संस्तम्भयात्मानमात्मना Râmây. Gorresio's Ed. II. 53, 38." Böhtlingk's Shorter Dictionary, The first of the two passages from Kadambari here is our passage the secondis at p. 340, L. 2, of our edition, आत्मनापि शकनासन सह गमनसंविधानमकरोत्.--मदुवमुक्तः Edd. मदुवयुक्तः--L. 22. संध्यामुपासित्म् Com=सायन्तनविधि कर्तुम्

P. 26, L. 1. विवाहित. Com. विवाहितानि (sic. विवाहित in text) स्कृहितानि L. 2. तटम. B² and Edd. तरुम, Ed. 2 giving our reading as a variant.—नुषारविन्दुविधिण. Sc. कानने L. 5. L. 4. Read उद्योगिरिशिखरिथतं with C and D. The anusvâra is omitted in text of A. L. 6. तक्षणाम. Com. wrongly adds च. L. 8, अवच्यायरविनारिण. Sc. प्राभितिके, l, 12. (A writes always श्रीकर &c.) L. 13. चनचटमान°, From C and D. Soalso B² with निरुद्ध for our निवद. (MS.घनघटमानं) A. विघटमान, which is explained in commentary as=संकोचं प्राप्यमाण, though above, L. 10. the same word has already been rightly explained as = विकाश प्राप्यमाण. The bees are indignant that they are prevented from celebrating the morning, on the cheeks of

the elephants that serve them for drums, by being caught in the closing petals of the night lotus.

- 11. নিয়াবধান স্বানসভিমি. Com., লঙিদা অভন্দ এন एব দংশদং ৯c. Compare পদানগ্রিসিংদাউন l. 14, below. For জাওদন্ in the sense of cold Kern quotes Kâd. 198, 11 (our 177, 11) and II. 42, 7 (our 276, 15).
- 19. अवनरतः. Com.,=अपिरे(इत:. Parab prints this with a note of exclamation, but the note is quite right. Both words may take from the context a sense other than that in which they are generally used. There is one example of the converse case, the use of अपिरे(इत) where we should expect अवनरित in Vikramorvasí, Act I. V. 14—

अयं च गगनात्कापि ततचामीकराङ्गदः ! अधिरोहिति शैलागं तिहत्वानिव तोयदः ॥

- 20. अवसूलचामर. Com., अवसूल: अधोपुळक्षेकी प्रकासरकलाप: The dictionaries do not recognize this word, otherwise अवसूद, as an adjective. L. 21. प्रशासर: &c. The commentary here takes this and the following word with सवितरि instead of बालावरे; but below says rightly that the bâlâtapa is compared to Sugriva (Kapiśrara) तहांक्षळाचारित्वात् इततारवाध- L. 22. दिवसकरजन्माने. Com., दिवसकरात् जन्म यस्य स (a), referring to the morning rays of the sun, (b) referring to Sugriva.—इतवार (a) 'Blotting out the stars,' (b) 'taking away Târâ' L. 23 दिवसादमानामाना Com. दिवसत्यादमा मानावाधिक दिवसत्यादमा भागावाधिक दिवसत्यादमा स्वर्णविक्रात्वादः &c.—D omits स्वर्ट.
- P. 27, L. 2. कुलायनिलीनिनभृत. Text of A, कुलायनिभृत. Com., कुलाया: भीकानि तेषु सुना: निभृतमस्यन्तं &c. For the meaning of निभृत see note on p. 21, 1, 11.
 - B^a and Edd., असंजातबले समुद्रियमानपक्षुटे. Com. of A, क्षेत्रावा बाल्यात् असंजातं अनुत्यनं यहलं तेन समुद्रियमानं विलीयमानं पक्षपुटं यस्य स तथा.
 - 5. А. सरअससयुत्यतत्. Com., सरभसेति सरमसेन वेगेन समुत्यतन्तः &c.. Compare सरअससारमेयतिन्यमान p. 28, 1. 12, and सरभसित्यक्त p. 28, 1. 23. I cannot now trace B¹⁸ reading. सरअसमुत्यन्त् is the reading of Edd. L. 8. Edd., मगीरथावनेमाण. L. 10, जबिरेस. Com., = मतिरुद्ध. L. 11 = प्रतीकारबुद्धा. Com.; भयान-

बृन्युपायिश्वया. "In the hope of there finding shelter." L. 13. सरमसम् Goes with कीलाहलमञ्जूणनम् p. 28, l. 8. Compare the construction of नातिष्वरात् p. 28, l. 9. The commentator construes it with गजयूथपतिलुख्ति here (इत: अस्मिन्प्रदेश सरमसं बेमवन्तरं गजयूथपतिना छुळिता मार्दिता &c.).

- P. 28, L. 2º . B विविकानुसारिणी. The commentary construes इयमटवी वेण-कानुकारिणी पक्षचरस्य यूथपतेभैदजलमिलना as one clause, and संचा-रवीथीचमरीपङ्किरियमनुगम्यताम् as another (इयमिति इयं अटवी अर-ण्यभूमिः विणिकां अलकपङ्कि अनुकरोतीत्येववीला सा तथा । कीवृक्षी । पक्षचरस्य समुदायचारिणा यूथपतेर्यथनायस्य मदजलेन दानवारिणा मालेना इयामा। अनेन वेण्या साम्यमरण्यस्य सूचितम् । संचारीति संचारविथ्यां गोचरमार्गे चमय्योः गोविशोषस्य पङ्किपरंपरा ताः अनुगन्यता वज्यता युडमाभिरिति (Sc. श्रेष:). This seems wrong. It is the track (संचारवीथी) of the elephant that is like a long black braided lock of the forest personified, being as it is black with the juice flowing from the beast's temples: and चमरीपिङ्करियमनुगम्यताम् is a clause by itself. The explanation of पश्चरस्य (unless indeed समुदायचारिण: is a copyist's mistake for असमुदायचारिणः) is unsatisfactory. पक्षचर and पक्षघर are both cited as names for a rogue elephant. Compare below, l. 11, संत्रस्तयूथमुक्तानामेकािकनां च संचरताम् "गजयूथपतीनाम्. Ed 2 quotes a reading एकचरस्य, which is that of C. B2 read सभीपचरस्य.
 - 9. विज्ञिन्भित. Com., = मृत्त. L. 10. विवादेन. Sc. सर्वत: प्रचिति-भिव तदरण्यममवत् p. 29 l. 1. L. 14. अनुगतककभानाम्. Com., अनुगतः पश्चात् छग्नः करुमा यासां तास्तथा तासाम्. L. 14. उरकाणिष्ट-वानाम्. Com., उत् उ.धै कणेषण्डाः यासां तास्तथा तासाम्. L. 17. उन्मुक्तकण्डम्. Com., उन्मुक्तकण्ठं यथा स्यानया.—अतिकरणम्. Another adverb. Com., अतिकरणदान्दम्. Edd. read उन्मुक्त-कण्डकरणम्.
 - 19. रूपानुसारेति. Com., मृताः हरिणाः तेषां यूथानि वृन्दानि तेषां चरणग्राब्देन कमणोत्थ (MS. जामणोत्थ) रवेण । कीहशानाम् । रूपेति रूपं शक्तिः
 तदनुसारेण प्रधावितानाम् &c. But read मृत्यूनाम् with B² and Edd.,
 Balakrishna, मृत्यूनां कृष्धकानाम् रूप means 'beasts' as at
 p.11, 1, 15. For प्रधावितानाम् B² hasyस्थितानाम्. L. 22. क्लेन. A
 in text, कलश्वलेन. In commentary, कलश्वलितन (मदेन कला

मनोज्ञा या कुररस्य मन्स्यस्य कामिनी ल्ली तस्याः कण्टक्जितं तस्य कलो म-भुरो ध्वनिः तेन श्वबल्तिन मिश्रितन). कलेन is the reading of C, D and Edd. B³, कल्कलेनेन

- P. 29, L. 2. A writes agreed in the text, probably a copyist's mistake. L. 4. B2, सन्दीभतसा वसः. L. 6. D and Edd., समपजातविस्मयी दिवसः B^2 , संजातदिवृक्षः (sic). L . 8. अभिमुखनापत्तनः Sc. ज्ञबर्सेन्यमः L -18. D and Ed. 1, अभिमखमापतन्तम. Ed. 2, अभिमखमापतितम्-अजुनेति. Ed. 2 refers to Râmâyana Uttara-Khânda XXXIII. for this story. The waters of the Narmada are always represented as black. Compare the figure at p. 24, 1, 14, and that at p. 29, l. 23, L. 11. पुञ्चम्. D and Edd., पूरम्, Ed. 2 giving our reading as a variant. B2, बहन. L. 14. Text of A and B2. ° निहतं खर°. Com. of A, C, D, and Edd. with us. The Commentary takes खरदवण as one name, खरद्वणस्य पाताल-लङ्गाथिपतेः. It is a dvandva, Khara and Dûshana. Edd. omit निवह .-- तहपध्यानात. Com., तस्मिन रामचन्द्रे अपध्यानं दश्चिन्तनं तस्मात्. B², त्वदध्यानात्. L. 16. Edd., अवगाह्योत्थितप्रस्थितम्.-अन्वलेति. Com., अन्वलः पर्वतः तस्य शिखरं शृङ्गं तत्र स्थितो यः केसरी महानादः तस्य करी हस्ती ताभ्यां आकृष्टिः आकर्षणं तस्मात् यत्पतनं भ्रंशः तेन विशीण विशरास्तां प्रावम्. L. 17. अखिलस्त्रपविनाशायः Com., अखिलानां समप्राणां यद्र्यं तस्य विनाश्चाय Siddhachandra does not seem to have known the word sq in the sense of beast. It has occurred already twice. Compare the notes at p. 11, l. 15, and p. 28, l. 19.—Edd. अन्धकारिताकेषकाननम्
 - 20. अतिमहतः. Com. reads महतः मुधमे वयसि वर्तमानम्. Sc. शवरसे नापतिमपत्रयम् p. 31, 1. 23, L. 21. Read आयसमयमिव. Com., किम एकेति एकरुव्यः द्रोणाचाँयशिष्यः शवरः तीमव. I took आयसम् from C and D.— जन्मान्तरागतम्. Com., कीट्ट्रं (sc. एकरुव्यम्) जन्मीत एकरमाञ्जन्मनः अन्यजनमान्तरं तत्र गर्त प्राप्तमः
 - P. 30, L. 1. प्रितारण्यम्. This is the reading of the commentary (प्रितं भूतं अरण्यं काननं येन स नथा तम्). The text has प्रितमरण्यं (sic), B² and Edd., प्रयन्तमरण्यम्—like रक्कायन्तम् below l. 10. With our reading compare रेहमम्मा किपिकृतकाननम् p. 139, l. 12; and, for a similar combination of the two constructions, आव-तरिगन्तरेण विश्वतेवामृत्रस्विसरेण दिवसम् p. 182, l. 11. D. सस्यन्त-मरण्याः

2. आयतललाटम्. Ed. 2 mentions a reading आयतललाटमासीनम. L. 3. एककणीभरणतामुपनीतस्य. Ba and Edd., उपनीतस्यैक-So also D, but omitting ए年. L. 6. कर्णाभरणताम्-उपरि तत्परिमलान्धेन भ्रमता. Com, उपरीति तस्य मदस्य यः परिमली गन्धस्तेनान्धेन विह्नलेनिति हेतुः उपरि उपरिष्टात् भ्रमता भ्रमणं कुर्वता. \mathbf{B}^2 , परिश्रमता for श्रमता. \mathbf{D} . लुब्बेन for अन्धेन. $\mathbf{E} \mathrm{d} \mathbf{d}$. read उपस्पितन्यारमलान्धेन परिश्रमता. L. 7. मायूर. ' Made of peacock's feathers.' B2, मायूरिष्ट्छ a word which occurs at p. 31, l. 7. Edd., मधूरपिच्छ—आतपन्तः D., छत्र. L. 8. आलोल-कर्णपञ्चवन्याज्ञेन. From B2 and Edd. A omits कर्ण. Com., आलेलाः चञ्चला ये पत्नवाः किसलयानि तेषां व्याजेन छलेन. L. 9. A in text स्वेदसलिललेखा. Com. स्वेदलेखा &c. L. 10. हरिणकुलक्षयरा-त्रिसंध्यायमानया. A nominal verb formed according to rule from the noun हरिणकुलक्षयरात्रिसंध्या. Ba and C omit रात्रि. D omits स्वरात्रि. Edd. read कालरात्रि. instead of क्षवरात्रि. L. 11, आशाविभागानाजानुलम्बेन. A, आशाविभागानी जानुलम्बेन. The anuswâra probably crept in by mistake, but the commentary repeats the reading with the note, अत्र कर्मणि बद्घी. Edd. have लिम्बिना for लिम्बेन. With the reading जानुलम्बेन compare गु-ल्फावलम्बिना the reading of A at p. 10, l. 19. - कुञ्चर, B*, विक्कजर. Edd. वनकुक्तर. With this absolute use of गृहीत्वा compare that of अपहाय p. 128, l. 20, and that of उत्पाय p. 182. 1. 11.—चिण्डिकेति. Com., चिण्डिका काली तस्याः रुधिरबलिप्रदानाय असकृत् निरन्तरं निशितानि तेजितानि यानि श्रस्ताणि तेषां रहेखः घर्षणं तेन विवामितं स्थपुटं शिखरं भुजामं यस्य स तथा तेन. L. 13, अन्तरान्तरालमः A अन्तरालग्न. Com., लग्नेति अन्तरा मध्ये लग्ना &c. L. 15. वक्षः-स्थलेन. A, चक्षु:स्थलेन (MS. चक्ष्स्थलेन Com., चक्षुरिति चक्षुस्थलेन नेत्रस्थानेन). L. 18. ललाटफलको. B' and Edd., ललाटपहे, Ed. 2 giving our reading as a variant. D. पहके. L. 19, उपजा-तपरिचयै:. Sc. धामि: p. 31, 1. 2. L. 21. स्पष्टदृष्टदन्तांशन्दंष्टा-न्तराललमकेसारिसटानिव. A. °सटामिव. Com., स्पष्टं प्रकटं दृष्टा अवलों किता दन्तांशवो दशनास्विषो येषु ते तथा तान्। कामिव । दंशुन्तराले दाहामध्ये लग्ना या केसरिसटा सिंहस्कन्धकेसरा तामित्र. Edd. °दंशांज्ञन्द-न्तान्तराल°.

P. 31. L. 3. केश्वित्. So. शवरहन्दै:, 1. 9. L. 5. B°, विभिन्नगजकुम्भ'-Edd. जातुभावे. L. 6. Edd. यहीनाविश्वताहारें:. L. 10. सखड़ा- भेनुक म. Siddhachandra, (a) खड़: कौक्षेयकः भेनुका कृपाणिका ता-भ्या सह वर्तमानम्. The dictionaries know धनुका in this sense only as forming a compound with आसि. Dissolve (a) सङ्ग धनुक्या सह. L. 11. Ekachakra is the name of a town: Arunanuga is a name of Garuda. L. 13. मानसंवेगम् Siddhachandra, मानेन अहंकारेण सवेगः सर्वेदा तीवगतिः । पक्षे मानसे मान-सामिधाने सरसि गतिर्गमनं यस्येति विम्रहः.-A पारासरम्. Com.,= व्यास:.-Yojanagandhâ (b) is a name of Satyavatî, the mother of Vyâsa. (a)=करत्रामृगः. L. 14. Bhîma was Ghatotkacha's father. L. 15. नीलकण्डचन्द्रकाभरणम्. Com. नीलकण्ठो मधूरः तस्य चन्द्रका मेचकाः तेषां आ समन्तात् भरणं धारणं यस्मिन्स तथा तं पक्षे नीलकण्ये महादेवः तस्य यः चन्द्र एव चन्द्रकः तदेव आभरणं यस्मिन् अर्ध-नारीत्वादिति भावः. L. 16. अतिरागिणमिव &c. Siddhachandra अतिरागिणमतिरागाभिभूतामतिश्येनाभिलाषुकं तमिव । उभयोस्तुल्यतामाह । कृतिति कृतो विहितः बहुवन्दीनां ग्रहाणां परि सामस्त्येन ग्रहो येन सतं पक्षे कृती बहुबन्दिना वैतालिकानां परिग्रहः स्वीकारी येनेति विग्रहः । श्लेषे स्वरी न गण्यते इति हस्वदीघीर्थः श्लेषः. अतिरागिणम् . Very musical.'

- 17. पिश्विताश्चानिव &c. Siddhachandra, विश्विताश्चानः मांसमझकः तद्द-दिव । उभयोस्तुच्यत्वमाह । रक्त इति रक्ताः अनुरक्ता लुब्धकाः व्याधा यस्मिन् स तथा ते पक्षे रक्ते रिधिरे लुब्ध एव लुब्धकः सस्य्ष्ट इत्यर्थः—Nishâda is the name of a note on the scale. Com., तन्त्रीकण्ठोद्धवः स्वरः. L. 13. वयसम् (a) Birds, (b) 'life.' L. 19. सारमेय. (a) 'Dogs,' (b) सारस्य धनस्य भेयस्य मातुं योग्यस्यान्नादेः
- P. 32. L. 1. Edd. तस्य पश्चात्. The clause is a very awkward one, which Bâṇa either did not write, or would have corrected if he had lived to finish his book.—L. 2. बोहमायम्. B², घोराग्राम्, L. 4. निव्तत्त. Edd. विगार्डतः— चास्त्रं शिवारुतम्. Siddhachandra शिवा ब्यालं तस्याः रुतं ताब्तिः नास्त्रं शिवारुतम्. Siddhachandra स्याच्युपमानम्. L. 4. D and Edd. उपदेशतः. L. 6. Text of A writes जून्यटबीयु. Com., ब्र्यातु जनरहितासु विन्ध्याटबीयु.— मित्राणि क्रूरकमसाभनानि धन्त्रंपि. Ed. 1, मित्राणि क्रूरकमशाभनानि अर्थे धन्तिः Ed. 2, मित्राणि क्रूरकमशाभनानि वश्च प्रमृतिः Ed. 2, सित्राणि क्रूरकमशाभनानि वश्च प्रमृतिः Com. इन्व्यताविगायि. Compare note on p. 10, 1. 9. उस्ताद is from Edd. But उस्ताद is perhaps right, in the sense of joy (Böhtlingk quotes Râmâyaṇa III. 33, 4, and Sâkun, 23, 12.) It is because the

deer have no sense that they delight in the song which is to be their ruin. B², उच्छद and D, उन्माद. L. 12. C. and D, कुर्वन्ति. L. 15. A. B², C and D, अन्यतर: Com. अन्यतर: कश्चिदानि-हिंदानार. L. 18. अस्यच्छतया स्पर्शानुनेयम. Compare सवर्णतथा रिवातमेथे: p. 22, 1. 19. 8.

P. 33, L. 2. पिश्चिताश्चमः. Com. = स्थापः. Böhtlingk gives the meaning wolf. L. 3. The tâla tree is often used as a measure of height. L. 13. अनवरतेस्थादि. Compare उपास्टकम्यात्या च संतापकारिणीमङ्गलमां जर्गामव विभुग्यत् p. 25, l. 11. L. 14. Edd. एकेकशः. L. 15. A, in text and commentary, साखान्तरेभ्यश्च सुकशावकान्. Edd., शाखासान्त्रिभ्यः कोटरान्तरेभ्यः B², शाखान्तरेभ्यः कोटरान्तरेभ्यः में स्वर्थः कोटरान्तरेभ्यः L. 18. हिसुणतरोपञ्चात्तेषयुः. The reference is to the passage on p. 25 quoted above on l. 13.

P. 34, L. 3. Edd., तमाकृष्य तातम्. L. 4. Edd., स्वन्यशारिस्वात्.—सावशे-षत्यावायुषः

" Few months of life has he in store."

Wordsworth's Simon Lee.

6. तमुसम. 'So as to be hidden.' Siddhachandra again renders the word by अन्ययंत्र. See note on p. 21, l. 11. L. 7. Edd., आयुषावाद्याद्या, which would be a mere repetition of सावश्रवाद्यायुः above. His store of merit acquired in a previous life was not yet exhausted, and he escaped in consequence. L. 9. Read येन में नाशीयन्त, and remove the stop after यावचाती. D, में येन &c. Edd., अवशीयन्त.—D omits the न before अवतराति। L. 10. C. आहे चावशीयें ? D, आहमपि शीयें.

15. संकर्षणस्यादि. Siddhachandra, संकर्षणो चलमृदः। संकर्षणः भिय-मधुवलरीहिणयावित कोषः। तस्य पटो वस्त्रं तस्य नीला छाया काग्तिस्तया गदाभरो विष्णुः तस्य देहच्छवि शरीरदीति उपहसत इव उपहास्यं कुर्वत इव-Text of A संकर्षणपटनीलच्छायमुपहसत इव. Edd., 'दलच्छायया. B², संकर्षणपटनीलया छायया. C. संकर्षणपटच्छायानिलया छायया.

16. अच्छिरिस्यादि. Siddhachandra, अच्छीनमेछैः कालिन्दी यसूना तस्याः जरु पानीयं तेषां छेदाः खण्डानि तिरिव विरिवतानि निर्मितानि छदानि पन्ना- लि यस्य स तथा तस्य. L. 20. B³, C, and D, अवनीय च. L. 23. संवासजाता. B³ and C, संवासजात°. D and Edd., संवासजाताविष्यम.

- P. 35, L. I. अनया च कालकलया. 'By this time.' L. 3. हणेपि चलति-' When a blade of grass stirred.' L.'6. Edd., अनुपजात.—मुखन पत्ततः 'Falling on my face.' For the instrumental compare हृदयेन धन, V. 7 of the introductory stanzas. Also मुखेन पताति p. 38, 1. 2. Edd. अधोमुखेनापततः L. 9. मम समभूत. C, ममैवं समभूत, Edd. ममाभूत. — Edd. अतिकष्टासु दृशास्विवि. L. 10. जीवितः Text of A, B2, C and D, स्वजीवित. L. 11. Edd. वृत्तय:.—Ba, C and Edd., omit सर्व. L. 12. सुगृहीतनाम्नि. Siddhachandra, सुगृहीतं सर्वदा प्रहणयोग्यं नाम यस्यवंभृते. L 13. अहो सोंड. Edd. विसोट. L. 15. मया. B2 and Edd., अहम. L. 18. अन्यापि कापि गच्छन्तम् B², अय कापि यान्तम्. Edd. अयातिगच्छन्तम्. L. 19. सर्वेथेत्यादि. Compare p. 171, l. 13: अहं त सकललेक्द्रलेङ्गचनया जीविततृष्णायाः.....नोत्सृष्टवती जीवितम्. L. 20. इत्गवस्थम् Edd. ईट्यावस्थम्. L. 21. निर्घृणतैवेत्यादि. My mind to drink water, as I call it, is mere heartlessness. For the lake is no nearer me to-day than it ever was,' i. e., I know I cannot reach it. Edd. निर्धुणतया for निर्धुणता. 22, द्रे. Edd. दूरत:.
 - P. 36, L. 7. সন্মাপ্দাৰ্থন, A র্থ for স্ব. The com. takes the স্বাধি at the beginning of this sentence with ব্যাং and not with ন্যা; and B³ punctuates in the same way.
 - - 23. तपस्तृष्णानिपीतेनान्तानिष्पतता. 'Drunk in, in very thirst of penance, and now' exuding.' Com. तपो मे भवस्थिति तपस्तृष्णा तथा निपीतिन कीट्ट्रोन अंतःशारीरान्यंतरे निपतता (text निःपतता) प्रवेशं कुर्वेता. B', अन्तर्नियतता, and Edd., अन्तर्नियन्तता for अन्तर्निष्पतता. C, अन्तर्नियतता, D, अन्तर्नियोतनिष्पतता.
 - P. 37, L. 4. विवाणशिखरोच्खातामित्यादि. Compare ऋषिजनार्थमेणकैविवाणशि-

करोत्वाच्यमानविषयक रदम्लम्, sc. आध्रमम्, p. 39, l. 21, and the miliar passage at p. 45, ll. 15—17. L. 5. क्रश्चक्रसम्लनाया- similar passage at p. 45, ll. 15—17. L. 5. क्रश्चक्रसम्लनाया- स्थानलोल्ड्रस्तिः 'With eyes that wander being tempted by, &c., Edd. अपास्यमान for आयास्यमान. L. 6. अनुयानः Edd., &c., Edd. अपास्यमान for आयास्यमान. L. 6. अनुयानः Edd., अनुगम्यमानः L. 7. सीमः. (a) 'Soma,' (b) 'the moon.' L. 8. सिचियोः Com. (a) दिवसकरस्य सूर्यस्य आत्रमथ्यात् मरिजीन् पाति रह्यतिः (. e., 'guards himself against') स तथा, (b) सूर्यविकाशित्वात् स्वर्यमरिजीन् पाति विवत्ति यः स तथा. It seems better to take मरिजिय in the sense of 'drinking in the rays of the sun' in both references. Compare उन्तर्यस्तियोधनैः p. 47, l. 15. L. 9. कलम. Text of A writes करम.—िस्त (a) 'White as,' (b) 'white with' द्रीलिरिन (Kripa was the preceptor of Drauni (Asyatthâman).

12. नरक. (a) 'Hell,' (b) the demon Naraka, L. 14. अक्षचक (a) 'The whole (the circle) of his passions,' (b) 'the axle and the wheels.'-- निगृदमन्त्रसाधनक्षपितविभहः (a) ' With a body wasted by the secret performance of penance,' (b) 'who brings to nought his enemy's plans of battle by secret counsels and his army.' L. 15. करालशङ्खमण्डलावर्त-गत Com. कराल यत शङ्कमण्डल भालभवीन्तर तत्रावर्तन गर्ती यस्य स तथा तादशावरिश्व महातपस्विलक्षणं, (b) करालानि जिझानि यानि शङ्खम-ण्डलानि बोडज्ञावर्तवृत्दानि आवर्तः पयसां भ्रमः एते गर्ची अगाधप्रदेशे यस्यः —असङ्गत्. B2 and Edd. omit, L. 16. Pushkar (Com. geat जलं तेन सहितं यहनम्) is doubtless the famous place of pilgrim age of that name near Ajmere.—वनेति। Com., वने चरतीति वनचर:। एवं भूतोपि कृती महालयेषु धैस्तरगृहेषु प्रवेशी येनिति विरोधः। परि-हारपक्षे महालयो त्रक्षणि लयः । तदुक्तम् अधीमुख्या कुण्डलिन्योर्ध्वे मुखे कृते सात अझरन्त्रपर्यन्तं नीतायां तस्यामेकान्तेनावस्थानं अझणि रुप इति । यद्वा महालयो मोक्षरतत्र कृतवसातिरित्यर्थः. L. 17. असंयतेति, Com., असंयत असंयमवानापि मोक्षार्थी मोक्षाभिलाषुक इति विरोधः । परि-हारपक्षे असंयतः अबद्धीपीत्यर्थः। संदानितः संयितश्च इत्यभिधानचिन्ता-मणि:. L. 18 सामेति, Com., साम सान्त्वनं तत्प्रयागपरोगि मैथिप्रये -गतत्परोपि सततं निरन्तरमवलम्बित आश्रितो दण्डो राजदेयद्रव्यं थेनेति वि-रोधः। तत्परिहारपक्षे सामेबद्भयोगपरोपि सततमवलला वितो दण्डो यष्टियेनेति विमहः. L. 18. सुम्र इति. Com., सुत्तीपि निहितीपि पबुद्धो जामदवस्थ इति विरोधः। परिहारपश्चे सुष्ठ श्रोभना ता जटा यस्याति विप्रहः। स्तक्ष्यं च- राजा राजानिताङ्करनुपवितकले यस्य जुडामणित्वै नागा नागास्मजार्थे न भसितथवले यद्वएभूषयन्ति । मा रामारागिणी भूमतिरिति यमिनां येन वौदाहि मारः स धाः सवाश्वनुव्यक्तिणकिरणसभाः पातृ विश्वनित्यः ॥

इति श्रष्ठारतिलकदांकायम् । तथा समालिका सदास परिकरसृदिता इति स्वीभनस्तुती लक्ष्यान्तरमापि. The verse which Siddhachandra quotes from a Sringaratilakatika here is No. 97 in Vallabhaceva's Subhashitavali. See the note there as to the word gr, which is wrongly given in BR. from the Sabdak, as मा, (so also Monier Williams). The quotation from the Sobhanastuti is in v. 48 of that well-known Jain hymn. See Jacobi's edition and translation in the Z.D.M.G.XXXII. 522, and note that jaṭā-maṇḍala there must be the commentator's explanation, not of parikara, but of ptāparikara, स्तिवित्त इति । सन्यवभकारण निर्दित स्थापित नेवद्यं लोचनद्यं सेनेबंग्नीपि परिस्पर्क द्वित्त त्वासोष्ट्र सेनेवंग्नी विराध: । परिहार्पक परिस्पर्क वामवां मनिवन्यां लोचन येनेस्पर्ये: । यदा ब्रह्मचारित्वात्परियक्कं बामवां मनिवन्यां लोचने येनेस्पर्ये:

- 20. Com, of A, B, 2 D and Edd. omit च.—सदा भवन्ति सतां खडु.
 Text of A omits खडु. Com. खडु निश्चयेन सदा सर्वेकालं सतां सज्ज्ञानां चेतासि मनासि भवन्ति. Edd. सतां खडु भवन्ति सदा. L. 28-स्थेनमुख्यरिश्वष्टेन वानेन भवितत्व्यम्. 'Or he may have dropped from the month of a hawk.'

रस. B² and Edd., सज्योत्स.—निर्धूनन. Edd. निर्धून. L. 14 जाने: B² and Edd., शनै: शनै:

P. 39, L. 3 °ध्वनिम्—अनवरत......उपलक्ष्यमाणम्. It seemed as if the pleased flames were making with their wavy columns of smoke flights of stairs up which the sages might mount in bodily form to heaven. D, प्राज्यैः for श्रीतै: .- उपलक्ष्यमाणस. The next epithet is दीधिकाभिः परिवृतम्. 1. 8. - तरंगपरंपरासंका-न्तरविविम्बपिङ्भिः. So that the multiplied images of the sun gave the ponds the appearance of being bathed in by the seven Rishis (the Great Bear) come to see the hermits. Compare चलितगजघटाकस्थितभवलातपत्रमनेककक्षेत्रलपरंपरापतितचन्द्र-मण्डलप्रति।विम्बसहरूं महाप्रलयकल्थिजलमिव...संच्याल बलम. p. 113, 1. 4. Com. विगाद्यमानाभिरिव विलोधमनाभिरिव एतेन सप्तर्षींणां सुर्वप्र-तिबिम्बसाइइयं ध्वनितम्. L. 8. शिखराभिः C, D and Edd., शिखाभिः 9. पहन. Edd. पहनपुट., 10. इयामाक. A and C, ज्ञामाक. Com., ज्ञामाको धान्यविशेषः. B° omits the word, leaving a blank.-लवली. Edd. ল্বলাল্বন্ধ-Lakucha and Panasa are names of different kinds of bread-fruit trees.

11.अनवरतभवण गृहीतवषद्कारवा चालशुक्ककुत्म. Com., अनवरताति निर-न्तरं भवणगृहीताः श्रातमावण शिक्षताः वे वषट्कारशन्दाः तैवीचालं शुक्कुलं यस्मिन्त तम्. Compare v. 12 of the Introductory stanzas. 12.° सुन्नसण्यम्. Com.=वेदः. See the article in BR.; where the सुन्नसण्या is said to be the invitation to drink the soma, addressed to the gods by the priest of the name, and beginning with the words इन्यागण्ड हिंद आगण्ड. Roth quotes ज्यामाह्यित Ait Br. VI, 3. L. 14. Com, अग्निकार हिंदि सिमासमान. So written by Text of A, (which however has ण for न.) B3, C, and D. Edd. सिमसिमायमान. Com. of A सिमिसायमानानि मिसामिसीत शब्दमाण्यमाणानि. 'Simmering.' 15. नालिकर. Edd. नारिकेट. Cf. p. 19, 1. 9. l. 16. इतस्ततो विक्षिमसम्बर्धमान्तानिकार Edd. नारिकेट. Cf. p. 19, 1. 9. l. 16. इतस्ततो विक्षिमसम्बर्धमान्तानिकार होत्रस्त कार्यस्त कार्यस

- P. 40, L. 1 अमृतचहचार. The reading of Com., B², and Edd. Text अमृतचार २. i.e., अमृतचारचार. L. 3. अच्छ्यमानहरिस्रिपतामहरू. Com., अच्छ्यमान: पूज्यमाना: इरि: कृष्ण: इर: हृंश्वर: वितामहः चिट्टा चिता पते यस्मिन. Pitâmaha is a name of Brahma here. Or the word may mean 'Harihara who is Pitâmaha.' Compare note on v. 4 of the introductory stanzas. L. 8. तिवस्थ्यमान. A and B², तिवस्थमान. L. 9. मुद्धमानपायचेश्वरूक. So also C. D omits a line here. Com. गवेशुका धान्यविद्यान: B², तिरुधमानगायेशुकर. Edd. गृह्यमानगायेशुकर. Edd. गृह्यमानगायेशुकर. चित्रहें यस्मिन् स्थाप्यमान: वेतर्वहें यस्मिन् संक्ष्यियमाना परिवाजका परिवाजका
 - 11. अदृष्टपूर्वे कलिकालस्यापरिचित्तमनृतस्याश्वतपूर्वमन्द्रास्य. Com., किलालस्य कलियानस्य अदृष्टपूर्वे अनवलिकालस्य कलियानस्य अदृष्टपूर्वे अनवलिकालस्य किलावेशायोग्यमित्यर्थः एतेन सवर्था पातकाभावी व्यव्यते । अपरीति । अनृतस्याद्वत्यस्य अपरिचितं असिविहितं । अञ्चतिहतं । अन्तर्भाता अन्तर्भाता अस्तर्भेतपूर्वे मरनोही- पकल्याभावातः.
 - 13. तसाङ्ख्यमि. Write सांख्यानिय .— कपिल (a) 'Cows,' (b) Kapila.—
 मधुर. The town Madhura., Edd. the other form, मधुर. L. 14.
 धेनुक. (a) 'Cows,' (b) the demon of that name.— उदयन.
 The name of a king of the Vatsas. हुन. (a) 'Trees,' (b) the

king of that name. L. 16. Tr. (a) Lions, (b) Vishnu. L. 17. Ser. (a) The fruit of a tree, (b) a son of Ravana.

- 18. सुरभिविलेपनघरस्. (a) 'Having plots besmeared with cowdung,'
 (b) 'sweet smelling.' 19. मानजु. (a) 'Elephants,' (b) 'barbarians.'—धूमलेतु. (a) 'Meteors,' (b) 'columns of smoke."
 20. हिजपति. (a) 'Brahmins,' (b) 'the moon.'
- 22. यत्र चेत्यादि. An example of the form of Parisamkhyâ in which the meaning to be rejected is expressed. See note on p. 6, l. 11: and compare the passage at p. 55, l. 14. where the meaning to be rejected is left to be inferred, as it is also in the sentence immediately following here.
- 1'. 41, L. 4.. বস্তু'(a) 'The Vasus,' (b) 'wealth.'—বালাৰা. (a) 'Estimation,' (b) 'counting.' L. 5. ৰাজ. (a) 'Hair,' (b) 'youth.'—বাল. (a) 'মিলিল, (b) 'women.' L. 11. নহয় বিভাগিই হৈ Construe নহয় মহুমান্যভঙ্ক দক্ষ্মাল্য বিভাগিই হৈ নি মান্তৰ্ক আৰাজিমাব্যম্য, P. 48, l. 8. C. omits च—দত্তজ. Edd. omit. L. 12. আকলংক. Com. অকলংকা: पাদৰিবালা. D. অকলকয়. Edd. অকলংকু: L. 13. মুক্ৰমান্য. So D and Edd. Text omits the word. The Com. would seem to have read আলআক, or more probably মুক্ৰমইন্ন (cf. note to p. 43, l. 23: আকলাক occurs immediately), ss its note is আকলাক মুক্ৰমইন্ন.
 - --वीविष्टिषञ्चाङ्गुःलस्य. Com. पीतिष्टिस्य हरिहाण्वंस्य पञ्चाङ्गुल्या हस्तविम्बा यस्मिन् तथा तस्य. C. पीतिष्टातकपञ्चाङ्गुलस्य. D., विष्टपञ्चाङ्गुलस्य. Edd. पीतिष्टातकानेकपञ्चाङ्गुलस्य. L. 15. कुमुमो-पहार. Com.==पृव्यवीकनं. This is the correct explanation, and not पृथ्यसमृह as the Com. gives in another place. The meaning is the same as that of the more common phrase उपहारकुम्. L. 19. वस्त्रापभिवेख्यादि. With the personification of अरा here compare the passage at p. 44, 1.7.
- P. 42, L. 6. सबच्छेन्द्रियवृत्तिभिरित. C reads सामभिरित रूद°. C, D and Eddadd विधागुणैरित. L. 9. आतिकृशतया निम्नतरगण्डगर्तम्. Construe this and the intervening accusatives with आननम् l. 11.

 L. 12. अतिचयलानाम्..... निरन्तरसंबद्धकंधरम्. Construe this and the intervening accusatives with अङ्गम् l. 15. 14.—तु. Com. = स्व्म. The ततुत्तद्वभङ्काः correspond to the ribs, and the मुण्याल to the sacrificial thread of the sage.

- L. 20. क्षालित. D., झालन. L. 23. स्पैर्वेणाचलानाम्...संविभागिति खुवीणम्. Compare सर्वहरिणैरिव दलले। चनको। मार्गितामाम ..मृनिकुमारकम्. P. 139, l. 17, मदीभेने बहसेन कृतरामार्विभागे....रिविवस्व p. 150. l. 14, and संविभक्तिर्व चन्द्राश्रयममुनकना[मनीकपोललावण्येनच्याद्रपदे: p. 269, l. 19. Edd. read अवनः स्थेर्येण (ठा स्थेर्येणाचलानाम्.
- P. 43, L. 2. हिंज. (a) 'Brahmins,' (b) 'birds.'—आश्रमगुरुष्. Com. आश्रमो मुनिस्थानं तब गुरुं थेडं पक्षे आश्रमा ब्रह्मचारिष्णुतयः तेषां गुरुं प्रतिकेताः ' L. 4. कर्णवालम् (a) Hair on the car,' (b) 'ears and tail.'—कच (a) 'Hair,' (b) name of a son of Brihaspati. L. 5. क्षीणवर्षम्. (a) क्षीणानि गतानि वर्षाण हायनानि यस्य सतं, (b) क्षीणवर्षम् वर्षे हृष्टिः यस्मिन्-Sântanu is a name of Bhishma. Satyavrata is the name of Bhishma's father. L. 6. जत्तर. (a) 'Upper garment,' (b) 'the north.'
 - चक्षुष: प्रतिहन्ति तेजांसि. Com. चक्षुषी नेष्ठस्य तेजांसि महांसि प्रति-हान्त प्रतिचातं कुविन्त (read करोति) आभिमुख्येन गच्छन्तीनांनयम्रदर्मानां बलवद्वेग्णे त्यामनंतिजसा प्रतिनिव्यत्तिस्वात्तिक्वेति मावः । इटं स्वमाववर्णनं.
 - 15. करतलामलकफलवित्यादि. Compare स हि भगवान्कालनयदर्शी तपःप्र-भावादिव्यन चञ्चाय सवैभेव करतलगतम्ब जगदनलोक्ष्याति p. 46, 1. 15. Be reads करतलामलकवत्. Edd.; करकमलतलामलककवत्. Ed., 2 gives as a variant करकमलासलकवत्.
 - 16. সগৰনামৰ্বিয়ানাম্যক্ষযকাশৈ of all four MSS. C divides as we do. B² puts the stop after ব্ৰুগ, agreeing in that with Ed. 2. Edd. read মগৰনামৰ্বিয়ানাম্যক্ষযকাশোনি, Ed. 2 giving a reading জিশোনি as a variant. Com, divides in its note here as we do; but in the next note it takes অ্যান্ত্ৰ্যান্ত্ৰিয়া with the words that follow. L. 19. অৰ্নিনজক্ষনজ্যীন্দা. 'The Brahma of this lower earth.'
 - 22. समुपासते. Edd. पर्शुपासते.—धुन्या. Text of A omits.—यास्य तु. B² या तु. Edd. यदक्षिमत्, Ed. 2 mentioning as a variant या तु. अस्य.
 - 23. हचिरहिजगरिवारा, is fitted by the double meaning of हिज—(a) 'teeth,' (b) 'birds,'—to go both with सरस्वती and हंसी, Com. परिच्छद: परिवार: as if the former word were its reading in the text: but it may be merely a mistake, such as is common enough, for परिवार: परिच्छद: B reads

रुचिरद्विजपरिवरे. C and D, रुचिरद्विजपरिवार. Ed. 1, रुचिरद्विजकुल-परिचरे. Ed. 2, रुचिरद्विजकुलपरिचये.

- P. 44, L. 1. मानसे (a) 'Mind,' (b) 'Mânasa lake.'—चनुसुंखमुख. I gave चनुसुंख in my first edition from A (Com. चतुरिति चरवारि यानि मुखकमलानि तत्र वासिमिः). But B³, C, D, Dp., Dp. 2 and Edd. have चनुमुंखमुख. L. 4. सर्वारमना. Com.=मवंत्रकार्रण. Compare the expressions in English 'with all his soul,' 'with all his heart.' L. 8. रिदेम. Edd. कर, Ed. 2 giving रिदेम as a variant. L. 12 पुञ्जीकृत. Text of A पुष्टित. L. 13. एतरमित्वा. Com.—मुनिकेंहन.—आहुगुक्षनयः 'Fires.' L. 15. महाभूतानामित. Construe with दुर्गिभगवानि. 'The elements themselves find it hard to resist.' The Com. seems to take it differently, महाभूतानामित श्विव्यादीनामित तेजांति महांति दुर्गिभवानि दुःकिन अभिभवित्र व्यवस्थाति। D. अस्य तेजांति 16. सर्व-स्वातिनाम्. Edd. यतः सर्वतेजास्वनाम्.
- P. 45, L. 7. प्रसादात. B3 and Edd., प्रमादात. L. 8. अत्र हि शाश्वितक्रमपहाय विरोधिनस्यादि. "The wolf also shall dwell with the lamb, and the leopard shall lie down with the kid; and the calf and the young lion and the fatling together; and a little child shall lead them. And the cow and the bear shall feed: their young ones shall lie down together, and the lion shall eat straw like the ox. And the sucking child shall play on the hole of the asp, and the weaned child shall put his hand on the cockatrice's den. They shall not hurt nor destroy in all my holy mountain."—Isaiah, ch. xi. vv. 6-9.
 - 13. प्रश्नरस्त्रीरधारम्. Com.. सुरन्तीति (Text with us) सुरन्ती थवन्ती सीरधारा यस्मिन्---मृणालकलापाशाङ्किनिः. 'Taking it (his mane) for a clump of lotus-stalks. L. 14. बहु मन्यते. 'Is pleased to have,' 'thinks it much that he has,' Com.---गुरुवन जानति. L. 15. ह्वानिहेत्यादि. Compare the passage at p. 39, 1. 21. L. 20. निश्चेतनास्तरवापि.....कि पुनःसंचतनाः प्राप्तिनः. Compare का वा गणना संचतेनेषु अपगतचेतनान्यपि &c. P. 157, 1, 13, and a similar passage at p. 134, 1, 6.
 - 21. अस्य भगवतः. Construe with तरवोति. Edd. अस्य भगवतः समी-पवार्तिनोत्र लक्ष्यन्ते. L. 22.एवम्. B², C' D and Edd., इत्यवम्.

- P. 46, L. 1. कुशासने समुपाविश्वत. With these words the fragment B^a breaks off, in the middle of the second page of its 54th leaf. B begins at the top of the first page of its 26th leaf with the same words. L. 3. तर. B omits L. 4. दूरनिपतन. Edd-दरनिपतन.
 - 5. तपस्विद्धारीहतथा च तस्य वनस्पते. 'And as the tree was one which a hermit could hardly climb.' B has तपस्वी, and omits च. So also C, putting the stop after तपस्वी. L. 11. उपजातपरिचयः. B उपजातिवग्रमः. L. 14. दृष्ट्वा. C, D and Edd. Edd. omit. L. 15. स हीत्यादि. Compare the passage at p. 43, 1. 15.—कालच्य. B जिलाल. L. 17. वित्त. B adds च. L. 18. यतः. 'Wherefore.' The word must be taken with the whole of the preceding paragraph स हि.. ग्रमाणमावेद्याति. Siddhachandra (स हीति यतः हि निश्चितं...... सिवेदीति) seems to take it in that way. B and Edd, ततः. There does not seem to be any manuscript authority for omitting the word as Parab does, L. 21. उपनाधितवती. B and C, उपेन्याधितवती. Edd. असङ्गद्वपाणितवती.
- P. 47, L. 12, च. Edd. omit. L. 13. इत्तः. В अधो द्तः..—अम्बरतलगतः. Text of A, अम्बरतलं गतः. В अस्ताचलगतः. L. 14. विलिहतः. Edd. लिहितः. L. 16. पाराचतः. So text of A and D. Com. of A and C, पाराचत. L. 18 °दावनगतस्य, Edd. °दावनमध्यतस्य.— अपराण्वेस्वाहि. Com. किमव अपरील अपराण्वे पश्चिमसुद्धे प्रतिमागतं स्वम्नित्वस्यागतं विश्विः सुनं मधुरियोः कृष्णस्य नाभिनिक्षिमित्र वाभिपध- मित्र. L. 19. अत्तक्ष्यतः. Edd. आलक्ष्यतः Ed. 2 gives अवेक्ष्यतः as a variant.—अर्भिततस्य. Edd. अरातलम्. C and D omit तलम्.— चन्मुच्य. B adds च. L. 21. मुनिमिराल म्बितालोहितचल्काला. Siddhachandra explains this wrongly, मुनिभः तपस्विभः आलंविताः आर्थतः अत एव लोहितचल्कालः इतः. The trees look as if the ascetics had hung their red bark dresses on them to dry. Edd. लोहित for आलोहित. L. 23. विद्वनलत्वेच पाडला. Edd. विवस्तेवायादला.
- P. 48, L. 2. ध्वनितधन्यतरातिमनोहरस्. B, C and Edd., ध्वनिमनोहरस्.L. 4. लोहिततारका Goes both with तपोवनधनुः and संध्या. L. 5. मुनिभिः. B, मुदैतैग्रीनिभः. C and Edd., मुदितैस्तपोधनैः. L. 7. Edd. यज्ञोपनीतिनी. L. 10. Edd. सतारम्. L. 14. अपहाय.

'Except.' Compare p. 158, 1. 4, and note on p. 128, 1. 20. 15, ऋमेण चिस्वादि. Siddhachandra, ऋमेणिति । ऋमेण परिवाटचा रविः स्थैः अस्ते गतः अदृहयतां प्रात इन्युदन्तामिति हुणातं उपलभ्य प्रातः असृत्वाद्यां अपते असरा विशादयो मुनयस्तेष लिकः समुदायः तस्य आभ्यो मुनिस्यादं तिम्व गानतलं अभ्यत्ततः अभ्यतिष्ठदिष्ठितस्थे । क्षीदक्त्यं । आतिति । जातं तमुत्ययं वैराग्यं विरक्तता यस्मिन्स तथा तम् । पक्षे विश्वद्ये रागस्तस्य भावस्तस्य ॥ भौतिति । धौतं श्वालितं दुक्कवन्कल-इस्त्वाने प्रवलं वृद्धं अन्यत्य रामस्यरमाकाशं यस्मिन् । स्तारोति । तारा शक्तिविशेषः प्रणयो ब्रह्म च । तदुक्तमन्यव .— वहं त्यावार्षं प्रोक्तमम्यनविशेषः प्रणयो ब्रह्म च । तदुक्तमन्यव .—

एतद्रशी तारात्रयं पणवश्चतत्रयमित्याह विज्ञानेश्वरः । तया सहवर्तमानं यदन्तः-परमिति प्रस्य शरीरस्य अन्तर्मध्यं कण्डलिनी नाडिविशेषः । कचिदमा-यन्तस्य प्रत्विमिति प्रस्य प्रतिपातः । तस्याः पर्यन्तः सहस्रारं कमलं तत्र योगसामर्थ्यात्स्थतं लैक्किकं तनुर्थस्य स तथा। पक्षे तारा अधिवन्यादयः ताभिः सह वर्तमानं यदन्तःप्रं अवरोधः तस्य पर्यन्तः संनिधिः तत्र स्थिता तन्ः शरीर यस्य स तथा । अथाश्रमसाम्येन गगनतलं विशेषयत्राह । तिमिरेति शामत्वसाम्यानिमिरवत श्यामा ये तमालवक्षाः तेषां लेखा पश्चियेस्मिन । पक्षे तिमिराण्येव तमाल वृक्षा इति विग्रहः । श्रेषं प्रवेवतः । सप्तर्षाति । सप्त-विसद्ज्ञा ये ऋषयः नारदायाः तेषां मण्डलं समूहः । मण्डलं श्वासमूहयी-रित्यमरः (corrected to इति भ° in margin) तेनाध्याधितमाथितम् । पक्षे सप्तर्षयः सप्ततारकाः। शेषं पाग्वत । अरुन्धतीति । अरुन्धती वशि-ष्ठवन्नी तस्याः संचरणं पारिश्रमणं तेन पतं पवित्रमः । पक्षे अरुन्धती तारा-विशेषः । शेषं प्राप्यत् । उपहितेति । उपहितः संनिहित आषाढः पलाशदण्डो यास्मिन । पालाजी दण्ड आषाढ इत्यभिधानचिन्तामणिः। पक्षे आषाढा पूर्वाषाढानक्षत्रम् । आलक्ष्येति । आ समन्तात् । लक्ष्यमाणानि विलोक्यमानानि मलानि वस्थान्तर्भतवक्षप्रदेशा यस्मिन् । पक्षे मलं मलनक्षत्रम् । शेषं प्रान्वत । एकान्तीति । एकान्ते विजने (MS. व्यजने) स्थिताश्चारवी मनीहराकतयः तारकामगाः धतमगा यस्मिन । पक्षे तारकारूपं मगो नक्षत्रम. Siddhachandra then takes सत्एान्त पुरुपयन्तस्थिततनः, as he reads, with सर्थ:, and explains the word accordingly. My reading is from C, D and Edd.

The nakshatras (or Tarâ, wife of Bhrihaspati, carried off by the moon) are the wives who are accompanying the moon on his pilgrimage: and the lighter streaks of darkness round about him stand for a Tamâla wood. With नतुनित्तार compare अतुन्तित्ति at p. 176, 1, 10; and the reading of B. there. The reading of B is सतारांत:पुरपर्यंन्तस्थिततनुतिमिरतमा-लवनलेखम्. L. 21. हिमकारसासि विकाचपुण्डरीकासिते. Com. हिमकार चन्द्रः स एव सरः तस्मिन् वदेव विश्वानष्टि । विकाचिति विकाचानि विकस्वराणि यानि पुण्डरीकाणि तहत् सितं शुंधे अन्यदापि सरः विकाचपुण्डरीकैः सितं भवति अतः वहरमानमः.

- P. 49, L. 5. अवश्यायजलिबन्धुपतनमन्दगतिषु. D and Edd., अवश्यायजलिबद्धपतनशीतिषु सन्दगतिषु. L. 6. विधरमानकुमुस्वनकपायपरिमलेषु. Sc.
 निशामुबदमीरेषु. With this sign of evening compare the विधरमानकमनल्यण्डमभुमीकरासारविणि sc. शाभातिके मातरिशानि p. 26, L. 10,
 which is one of the marks of the morning in that passage:
 and कुमुश्चेदरेषु घटमानदलपुटनिबन्ध्यक्षसंहतीनामुचरत्सु हुंकारिषु in the
 same passage two lines below, L. 10. वेबासनीपविष्टम्, Edd.
 वेबासने मुखापविष्टम्, L. 12. हे तात. B, C, D and Edd.,
 "कुन्दलाकतिसदृद्धाः. Com. आक्रितं व्यातं. B, C, and Edd.,
 "कुन्दलाक्षातिसदृद्धाः. Com. आक्रितं व्यातं. B, C, and Edd.,
 "कुन्दलाक्षातिसदृद्धाः.
- P. 50, L. 1. आह्त. Sc. उज्जयिनी नाम नगरी p. 52, l. 10. B adds किल. L. 2 महाकालाभिधानेन. Mahâkâla is the name under which Siva is worshipped at the famous shrine of that god in Ujiavini. L. 3. Edd., कारणेन, Ed. 2 giving कारिण as a variant, L. 4. A omits च. L. 5. पशुपतिनिवासपीत्या. B, C, D. and Edd, add च-प्रसर. Com.,-पर्यन्त. B, C and Edd., तल. L. 10, प्रमुद्दा, Com,= योशिता:. Edd. omit the word, L. 11. मधना जले त्यादि. Siddhachandra, अमरोति । अमरमन्दिराणि देव-पासादाः तैर्विराजितानि श्रोभमानानि शृङ्गाटकानि विमार्गश्चेषरूपाणि यस्यां सा तथा । विभाग्यांक्षेषः सङ्गाटः इति को शः । कैरिव । तुषारगिरिः हिमाद्रिः तस्य शिखरै: (MS, सानुशिखरै:) सानुभिरिव । देवगृहागिरिशिखरयो: साम्यं प्रदर्शय-शाह । मथनेति । मथनं विलोडनं तत्रोद्धतः कृतप्रयत्नः दुग्धेन पयसा धव-ठीकृती यो मन्दरी मेरुः तद्रद्युतिः कान्तिर्येषां ते तैः । क्रनकिति । कनकमयाः स्वर्णमयाः अमला निर्मला ये कलज्ञाः लघुकुम्भाः त एव ज्ञिखराणि अग्राणि येषां ते तथा तै: । पक्षे कलशवत शिखराणि येषाभिति विग्रहः । अनिलेति । अनि-है: वायुभि: दोलायिता प्रक्लावदाचरिता: सितध्वजा: धतवैजयन्त्यो येष तै: । कै -रिव । उपरिपतदभगद्वैरिव उपारिष्टात्पत्तन्ती सवन्त्यभगद्वा स्वर्धनी येष तैरिव. Take मथनोद्धत as an epithet of दग्ध, not of मन्दर, as Siddhachandra does. कल्या means dome here (Kuppeldach oder Dachkuppel. Kern). Edd. read दुरध्सि-धुध्रवसम्बद्धः Bâlakrishna, शुङ्गाटक चतुष्पथे इत्यमरः. L. 15. उपश्राल्यकैः. Com., =

- प्रामसीमाभिः. Bâlakçishna, प्रामान्तमुपत्राच्यं स्थादिन्यमरः.—निन्दुंटा. Com.— गृहारामाः. L. 18. मदन.° So B, C, D and Edd. Madana is the name of a kind of wood. A सदन.° Com., सदमेति सदनस्य गृहस्य यहयः प्रसिद्धाः तासु स्थिताः केतन्त्रे वैजयन्त्यः तैः.
- 19. स्तिमित्तेस्थावि. The peacocks dance and scream because they are led to believe, by appearances in the fountain houses, that the rainy season has come. L. 20. Edd., आसार for our आसारस्तत्रक, and किरणस्त्रक for our किरण L. 23. अनिमिश्च. Bålakrishna, अनिमिश्च मत्स्याः निमिश्चरितं चानिमिश्च । अनिमिश्च सेरं मस्स्य इति विश्वः Compare Vidûshaka's jest in Vikramorvasi, Act III. (Sansk. मशति किं वा स्वर्गे स्मतेन्यम्। न तत्र खायते न वा पीयते । केवलमनिमिश्चरिक्षिमर्मीमतावरूक्यते). Böhtlingk marks this meaning of अनिमिश्च with a star.
- P. 51. L. 4 सिप्रया परिश्विसा. The next epithet is विलासिजनेनाधिष्ठिता.l. 20-Com., इभ्यजनवर्णनद्वारा नगरीं विशेषयत्राह । विलासिजनेन अधिष्ठता इति दूरेणान्ययः तत्र विलासिनीनां जनः विलासी यो जनः इन्येवं समासभेदेन द्रयोर्थ-हणमः
 - 5. यदा: 'Fame,' (b) 'light .' Compare the passage at p. 54,1
 —क्रीटिसरिण. Com, क्रीट: संख्याविशेष: तावस्माणे सार्र इच्चे येवां ते तथा सारो इच्चे वंदां सार्रम्भव्योकाथै: पक्षे क्रीटिरममांगः ते सार्रम्भवाः विश्वेष्ठाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्यम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्यम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्रम्भवाः सार्यम्भवाः सार्यम्भवः सार्यम्यम्भवः सार्यम्भवः सार्यम्यम्भवः सार्यम्भवः सार्यम्यम्यम्यसः सार्यम्यम्यसः
 - 6. मैनाकेनेवाविदितपक्षपातेन. The mountain Mâinaka did not lose its wings with the other mountains.
 - —प्रकटितकनकपश्चराशिनाः Bâlakrishna, कनकस्य पश्चसंख्यो (" a thousand billions " M. W.) यो राशिस्तद्वताः Siddhachandra, प्रकटिता प्रकाशिता कनकस्य सुवर्णस्य पेश्वति पदैकदेशे पदस- सुदार्थोपचारात् पश्चरामणेख राश्चयः समूहा येन सं तथा तेन पश्च कनकप- सानां राश्चयः कमलकप्तमः
 - 7. स्मृतीति. Com., स्मृतिः धर्मसंहिता तक्क्षशणन शास्त्रणेव । उभयं विश्विनिष्ट समिति । सभा सेमत् आवसयं छात्रलतितां वेदम सामान्यतो गृहं वा कूपः दरपानः प्रपा पानीयशाल आरामः कृतिमं वनम् सुरसदनं देवगृहं सेतः पालिः यनकेर पडकारिः गृहादि अमस्यवात् एतेवां प्रवनंकेन प्रपोजकेन । पक्षे धर्मजनकत्वात्वार्धायकेनस्वयंः.
 - उद्धतसमस्तसागररत्नसारेण. Com., उत् उद्ध धृतानि समगाणि शिक्ष-लानि सागरवत् समुद्रवत् रत्नेषु साराणि मुख्यरत्नानि येन पक्षे उत् धृतानि बाईनीतानि समगाणि सागरान् समग्रान् रत्नसाराणि चतुर्देशरत्नानि येन

- बाहद (a) ' Emeralds,' (b) 'charms against poison.' L. 9. अज्ञंग (a) 'Pimps' (Com. = गणिकापति), (b) 'serpents.'—B, C, D and Edd. read भुजंगसङ्ग .— खलोपजीविना Com., खलं दुजैनं उपजीवतीत्येवंशीलेनापि प्रणियजनेन सञ्जनजनेन उपजीव्यमानो भोग्यमानो विभववती यस्याति विरोधः तत्परिहारस्त खलं नवीनधान्यस्थापनस्थलं उपजी-विना तदाभयेण आजीविकां कुर्वाणे [ने]त्यर्थः. B reads कलोपजीविना. C and Edd., सकलोपजीविना; Ed. 2 explaining सकल as (a) = शिल्पादिकलासहित: and (b)=समस्तः. Bâlakrishna supports B's reading, कलोपजीविनापीति कला शौर्यादिः मूलधनबद्धिश्च. This is probably right: but I do not find the second meaning ascribed to कला here in the dictionaries.—प्रियंबरनापि. Siddhachandra would remove the apparent virodha by dissolving प्रियो वलमी वदो वक्ता यस्य. He adds, अनुस्वार: क्षेत्रमङ्गकत न भवतीति पाञ्च:. But the meaning is that these people found a way to reconcile the true and the agreeable. So the next clause अभिरूपेणापि स्वदारसंतुष्टेन means simply 'though beautiful yet content with their own wives.' Siddhachandra makes अभिरूप mean learned. Bâlakrishna, अभिरूपे रम्यः। प्रातरूपस्ररूपाभिरूपाब्रधमने। ज्ञयोरित्यमरः.
- 11. अतिथिजना-व्यागमार्थिनापि परप्रार्थनानभिज्ञेन. They besought indeed strangers to enter their dwellings, but that was the only boon they sought at the hands of others. Com., अतिथीति अतिथिजनः अभ्यागतजनः तस्य अभ्यागमः आपमनं तद्यिनापि परेषु वत् प्रार्थने याचनं तन अनिभिज्ञेन अकुणहेनिति विरोधः तत्यिहारस्तु साधुजनाभ्यागमस्य अधिना वाङ्ककेतेत्यथीत्. Note to Ed. 2, परकर्मृका परकार्यका च प्रार्थना परमार्थका. B reads परप्रार्थनानभिज्ञेनापि धर्मप्रधानेन for our अतिथि.....धर्मप्रदानेनः
- —कामार्थपरेण. Com., (a) कामे बाङिकती योर्थः पदार्थः तत्वरेण तत्सा-भक्तेन, (b) कामः झीषु रतिः अर्थो द्रश्यं तत्वरेण. Ed. 2 explains as follows, कामार्थों परो उन्कृष्टो इतरी च यस्य कामार्थोसक्तः त्यक्तकामार्थेश्वः L. 12. परलोक (a) 'The other world,' (b) 'the enemy's people'—विद्योद. B omits. Com.,=तारतम्यम्. L. 13. Read वृक्षेण-So Com. of A, C, D and Edd. Text of A and B दक्षिणेन a word which occurs below 1.17. For वदान्येन दक्षेण Edd. read विद्याव-दातेन दानज्ञीलिनाद्योनेन दक्षेण. L. 15. Note that the people of Ujjayini are familiar with the Mahâbhârata, the Purâṇas

and the Râmâyaṇa. The Bribatkathâ of the next word is doubtless Gunâdhya's famous work, still undiscovered. Siddhachandra, महाभारतं प्रसिद्ध पुराण पञ्चलक्षणं रामायणं रामचिरिःम्.....बृहस्कया वासिधादिकथा. Below, p. 52, 1. 7, there is a reference to the Harivanéa.

- 17. अन्तःसरेलन. (a) 'Upright in heart,' (b) 'containing sarala trees.' L. 18. लक्ष्मणेनेवेति. Bâlakṛishṇa, रामस्य रामायाश्च (or with Siddhachandra रामाणां स्त्रीणां) आराधनतिपुणेन.—सञ्ज्ञेनेवेति. Bâlakṛishṇa, भरतः भरतसृषं च भरतो नाटश्वसाक्षेपीति विश्वः. L. 19. निश्च. (a) 'Friends,' (b) 'the sun.'
 - सर्वास्तिवादक्षुंण. Com., सबस्य वस्तुनः यः अस्तिवादः सर्वमस्तीति जल्पनं तत्र ज्ञूरेण धीरेण कदाचिद्दिय नास्तीति न बुबीति [बुवन्तीति] भावः पक्षे सर्वास्तिवादः सौंद्यानां निकायभेदः स च कृरी अस्मिन् अतः पर सिद्यां- तामावात् ग्रद्या सर्वेषां पदार्थानां सर्ववादिनां वा यः अस्तिवादः अक्षणिकवादः तथक्षेपण तदस्त्रेपने ए B सर्वास्तिवादक्ष्मेयनः O and Edd., सर्वेदा नास्तिवादक्ष्मेण , a reading—(a) 'constant in saying yes with regard to all kinds of gifts, (b) always bold in denying real existence'—which is preferable to that in the text. Bâla- krishna, सर्वेदा नास्ति परलोक इन्यादिवादक्ष्मेण सर्वेदानस्य योस्तिवादस्त-क्ष्मेण, confirms it.
 - —प्रधानपुरुषोपेतेन. B and Edd., प्रधानपुरुषगणोपेतेन. Com., (a) प्रधाना मुख्या: वे पुरुषा: पुमांत: तै: उपेतेन सहितेन, (b) प्रधानं सत्त्वादीनां सान्यासस्या पुरुषभेतनारूप आत्मा तदुक्तम्.

अजामेकां लोहितशुक्रकृष्णां अजो है। कः

इत्यादि प्रधानश्वासी पुरुषश्च ताभ्यां उपेतेन. Bâlakṛishṇa, प्रधानमुद्द्रश सुख्यपुरुषास्तदुपेतेन । प्रधानं प्रकृतिः पुरुषश्चात्मा तदुपेतेन च.— जिनभूमेणेव जीवानुक्तिय्ता. B. सर्वभूतानुक्तियत्ता, and C, सर्वभ्रीवानुक्तियता for जीवानुक्तियता. Edd. omit the words. L. 21. सद्दारायानगरेव. B. सञ्जाबेत. Com., ज्ञाजानगरसुपपुरं तेन सह वत-मानेव कैः महाभवनेः उनुकृत्युः सद्यनामितदैष्यण ज्ञाजाव्यारमुपुर्

22. सन्युरुवै:. Who gave like the Kalpa tree.—संध्येव पद्मरागानुरा-गिणी. From A and D. Com., संध्येव वित्सूरिव पद्मेत पद्मरागो मणि: तस्य अनुरागो राक्तमा यस्यो हा अनेन रत्नवाहुच्ये दशितं पछे पप-रागवत् अनुरागो यस्याभित विश्व :. B has not the phrase herbut inserts पद्मरागानुकारिणी after भवजातानञ्जूमपूता in the next line. In Edd. the phrase संध्येव पद्मरागारूणा, as they read, is taken over so as to stand immediately before प्रभाववेलेव प्रबुद्धसर्वेलोका, p. 52, l. 2. I followed this in my first edition, retaining the reading of A. It seems better to follow A altogether.

- P. 52, L. 1. আহ্বান (b) 'The markets which were its smiles,' (a) 'his loud laughter.'— ক্ৰমেন (b) 'Treasure vaults.' (b) ' waste of beauty.'
 - —अच्छुत (a) 'Upright,' (b) 'Krishna.' L. 2. प्राबरेति. Bâla-krishna, नागरन्तो हिपरदे गृहानिगेतदारुणीति विश्वः. Siddhachandra, अवलम्बतानि आल्पेन्दानि बानराणि बालव्यननानि येषु एवंविधा ये नागरन्ता त्यान्दानि आल्पेन्दानि बानराणि बालव्यननानि येषु एवंविधा ये नागरन्ता त्यान्दानि व्यानराणि नागरन्ताः गजरन्ताः तैष्वक्षकुतानि गृहाणि यस्पासि विश्वः. B, C, D and Edd., बारुवामर.— सहासन्तवसुत्राधराः Com., सन्तः ज्ञीभमा आस्त्राः समीपस्था वसुधाधराः पर्वेता यस्पां सा । पक्षे वदा सन्तः ज्ञीभमा आस्त्राः समीपस्था वसुधाधराः पर्वेता यस्पां सा । पक्षे वदा सर्वेकालं आस्त्रा या यसुधा तद्दा सती नवा (another MSS. सदा साली) सदा आसत्रा या यसुधा तद्दा सती नवा (another MSS. सहा साली) नवा या सुधा वृर्णे तद्दाः—महायोषः Bâlakṛishṇa, महायोषे महाज्ञन्दः। पोष आभीरपत्री च. So also Siddhachandra.
 - 4. प्रस्तुताभिषेकस्यूमिः. Edd. प्रस्तुताभिषेकवेळा.-सांनिहितकनकपण्डसहरू (A. in text ^oघटकप्रहस्त). Com., संनिहिताः समीपस्थाः कनकघटकाः सोवाणिकाः तेषां सहस्तं यस्यां सा तथा एतेन जनालंकारबाहुल्यं सचितं पक्षे आसुव्यतिनः कनकघट (sic) सहस्राः सुवर्णकुम्भसहस्राः यस्यामिति विषहः.
 - 6. ছিতেয়াস্বাণান (a) 'The fall of golden dice,' (b) 'the destruction of Hiranyāksha' 'Hiranyāksha—Golden Eye—a Daitya who dragged the earth to the depths of the ocean. He was twin-brother of Hiranyāksājpu, and was killed by Vishnu in the Boar incarnation."—Dowson's Classical Dictionary Com. takes Hiranyā as the name of the Daitya, and explains কল্প by বৃত্বিঘাণ B. reads সন্তান for সন্তান.
 - कडू:. Ed. 1 and B, आस्तीकतनु: Kadrû was the mother of a race of serpents, while Âstîka is the name of the sage whose intercession saved the serpent race from destruction at the hands of Janamejaya.
 - ७. बाल. (a) Children,' (b) King Bâla.—प्रशाराङ्ग-नीपभीगा. Com, प्रकटं स्पष्टं अङ्गनायाः क्षिप्र: उपभोगो यस्यामेवंभुतापि अखाण्डतचरिचेति विशेषः तत्यारिहाररस्तु प्रकटाङ्गनानां उपभोगस्ताम्बूलाहिरित्यथोत् अखाः

िडतं चित्रं क्षेत्रं क्षेत्रप्रशंसा यस्यामित्ययोद्दा. L. 8. वर्ण. (a) 'Castes,' (b) 'colours.' L. 9. विद्यार. (a) 'Vihâras, (Siddha. = जिनपासादा?) (b) 'without strings of pearl.' Compare विमन्ताहार, p. 12, 1, 21.

 उज्जुङ्गस्योधोस्सङ्गसंगीतसाङ्गिनीनाम् Com., उज्जुङ्गं उद्यं सौधं धवळं गृहं तस्य उत्संग उपिप्रदेशः तस्मिन्यत्संगीतं गीतनृत्यादि तत्र साङ्गिनीनां व्यासक्तानां अङ्गनानां श्रीणाम्.

13. गच्छन्. Com.,=त्रजन् B, C and Edd. omit the word. L. 14. बस्यां च संध्यारागारुणा Sc. विराजन्त रविगमस्तयः 1. 21.

- "परिमलना B परिमला Bâlakrishna, परिमलनं संपर्कः. C and Edd. "परिमलना L. 23. ब्यान्ति Band C omit. Edd. insert is before कासिनीनां भूषणप्रभाभिः L. 23. बां चिरव्यादि Com., मकर-केतुमा सदनेन दाहः तस्य हेतुभूतो यत्र मकरकेतादीं हैं। हेतुभूतो अस्य रित्रमलायस्येति विग्रहः रित्रमलायसम्य कोलाहरू चकुमाह सैनिहितित सीमाहितः समीपस्थी विषमलोचनी सीमुः यस्यां सा ताम्
- P. 53, L. 2. भवनकलहंस. A. भवनकलहंस. Com., भवन गृहं तस्य कलं समदायः तत्र इंसकलानि तेषाम &c. L. 3. पवनविलीलः. Edd. पवनवश्विलीलैः. L. 7. यस्यां चेत्यादि. Com., यस्यां चेति प्रभाते प्रत्युषे मङ्गले नैमिनिकाः गीतयः व्यर्थीभवन्ति निष्फलीभवन्ति व्यर्थीभवने हेतुद्वयं पदर्शयन्नाह स्केति शकः कीरः सारिका पीतपादा तयोः समुहः संघातः तस्य अभिभृतानि तिर-स्कतानि गृहसारसानि येन सारसानीत्यत्र लक्षणया सारसस्वर (MS. सारस्वर) नार शेन स्वरामतेन विलासिनीति विलासिन्यः स्थियः तासां भवणस्वेण आभरणनिनादेन विस्तारिणा प्रसरणशीलेन अविभाव्यमानाः पराभयमानाः I pointed out in my first edition that Siddhachandra has mistaken the construction. प्रभातमङ्गलगीतयः goes with जाक-सारिकासमृहस्य. So also Bâlakrishna, ज्ञाकसारिकासमृहस्य प्रभातम-ङलगीतय इत्यन्वय:. Edd. read तारतरमतिपठनः for तारतरमपि पठतः. ग्रुकसारिकासमृहस्य रवेणाभिभूता यहसारसांवरुतेन for ज्ञक स्वरामतेन and add च after मुवजरवेज, all of which readings may be changes due to a misconception similar to that of the commentator. B and C रतेन for स्वरामतेन. Perhaps स्वरामतेन. which can hardly be right, arose out of a conjectural emendation स्वरहतेन of an original हतेन.
 - 10. यस्यां चानिवृत्तिभीणप्रदीपानामित्याहि. Compare the similar passages at p. 6, l. 11, p. 41, l. 7, and p. 55, 1. 14. Com., अनिक्वैतिः अनिर्वेणता. Edd. अनिक्वैतिः L. 12. वर्णपरीक्षा कनकानाम् Com., वर्णो वर्णका तस्याः परीक्षा परीक्षणं कनकानां मुग्गांनां नत्

लोकनां वर्णोः ब्राह्मणादयः तेषां परीक्षा वर्णमांकार्यमाणात्. L. 15. शैख-रचन्द्रशकलाः. Text of A, चन्द्रशकलग्रंबरः. Com., शेखरे अवतंत चन्द्रशकलम्. L. 18. अन्धकारातिः. Edd., अन्धकारिः. L. 20. नलन-इष. (A writes नलनधुष), B and C, नृगनहुष, Edd. नृगनलन्दुष.— दश्यप्रमितमः. B omits दश्यः. Edd. दश्यप्रमानमञ्ज्ञापितृमरितमः. L. 21. शक्तिचयः. Com., प्रभुशक्तिः पिच्चाक्तिः व्याह्मकिश्वति शक्तिचयम् where मिचशक्तिः is probably a mistake for मन्त्रशक्तिः. Bålakrishna, शक्तयित्वः प्रमावित्वाद्विन्यत्वा इत्यमरः. L. 28. समतन्तुः. Sacrifices, Bålakrishna, समतन्त्वीखः ऋतुरित्यमरः.

- P. 54, L. 1, विज्ञायस्थावि. Compare on the last page 1. 18, उत्सृष्टकेलाव-वासशीतिः. L. 2 श्रूरसमागमेन्यसानिन्या. B and Edd., जूरसमागमे-कन्यसानिन्या. L. 4. शिशिरास्य. sc. यश्चसः 1. 7. L. 6. सर्वज्ञनराग-कारिणः....यश्चः Compare प्रतापानुरागावनतेसमस्तवामन्तवकः p. 5, 1. 6, and the note there. L. 7. पातास्ववत्. Edd. पातास्व इव.
 - श्लितिमृत्कुलैः. So C and D. A, श्लितिमृत्कुटिलः, with the note श्लितिमृतो राजानः पर्वताश्च तेषु कुटिलाः वकाः तैः. B, श्लितिमृतः श्कुलैः. Edd. श्लितिमृतां कुलैः. L. 9. श्लमाभरगुरुः. Com., श्लमा श्लान्तः तस्याः भरो भारः तेन गुरुर्गरीयान् पंश्ले श्लमा १थ्यी श्लेषण स्वप्ते वसुधा भृतेति लोककाद्वैः. Bâlakrishna, श्लमया गुरुः श्लमावद्वुरुश्वः
 - 11. परिहतप्रजापीन: So D and Edd. A परिहतप्रजापीन: B and C omit the word. Compare with the pan here जातवी- ज्ञान्तपीन हुए 1.68, l. 21. L. 15 में Construe with प्रणेप्रवालिया: p. 168, l. 21. L. 15 में Construe with प्रणेप्रवालिया: p. 55, l. 6. Notice that there follow sentences beginning with वेन च, पर्माच and प्रय च respectively. A sentence beginning with the nominative of the pronoun has preceded.
 - जलिभितरंगधोतंगस्यलात्. Sc. शैलादुर्यनामः l. 18. Text of A has तरंगजलिभोत for जलिभितरंगधोत. The 'Hill of Sunrise,' (l. 18), the bridge between India and Ceylon (l. 21), Mount Meru (p. 55, l. 1). and Mount Gandhamâdana (p. 55, l. 4) are in this sentence indicated as the boundaries of Târâpida's power in the East, South, West and North respectively. L. 16. अमृताबिन्दुर्गुप्तनाद्वंचनत्त्. The commentary here seems to point to another reading, अमृताबिन्दंच पीयुष्विपुषः तक्षत्रणे यः आसारः यस्त्रं तमः तेन आर्द्धाः आस्तरः मस्त्रमा सरुपण यस्त्र स्त्रम् त तथा. L. 17. समृत्युः A, लिक्षः L. 18. सक्षत्रितीक्षसल्यान् Write 'किसस्त्र-

दलात in my first edition. So text of A (किश्रालय°). I thought that in the comment., सबकी गजिया तस्याः किश्रालयदलानि यस्मिन, we should perhaps read किश्रालयानि दलानि, as no synonym is given for किश्रालयदलानि. B, C, and Edd., सबकी (Edd. शक्षकी) कवलात्. D शक्षकीकिसलयकवलात्. L. 19. वन्छमान. Edd. अधिवन्यमान.

P. 55, L. 3. सीर्गान्धकाखण्डसुर्गान्धमन्डलात्. B and C, सीर्गान्धकाखण्डमण्डलातः Edd. सौगन्धिकषण्डसगन्धिमेखलात्. Com., सौगन्धिकखण्डं सौगन्धिका-भिधं वनं तेन सुगान्ध सर्गम मण्डलं भूमिभागी यस्य स तथा तस्मात्. L. 6. अनेकरत्नांश. Text of A, °रत्नांशुक. Edd., °रत्नांशुजाल. L. 8. सर्वेदिश:. C and Edd., सर्वे दिश:. L. 9. बस्मै च मन्ये. C and Edd, add अनन्यसाधारणशक्तिसंपदे. L. 11. उद्धत. B, C, and Edd., उद्भत. L. 14. तथा च बस्य. Text of A, तथा चेति यस्य. Com., तथा चेति यस्य राज्ञः. B यस्य च. Edd. तथा चास्य. L. 15. विष्टियुद्धिम्. Com.,=भाग्यस्योदयमिवं. Ed., 1 दिष्टयुद्धिम्. L. 16. आगमव चनम. Com. and Edd., आगमम् - वस्मिश्च राजानि Compare with this sentence that at p. 6, l. 11. L. 17. विद्या विपक्षता. B. विपक्षता गिरीणाम .- Balakrishna, पक्षराहित्ये शत्रता च प्रत्ययानां परत्वम्. Bâlakrishna, औत्तर्यं शबुता च. L 18. चापधारणम्. Edd. add पद्मानां जलादिव्यं प्रतीहाराणामसिधारणं तैद्वण्यमसिधाराणामः L. 20. वारिप्रवेश:. (a) Entrance into the enclosure, (b) 'passing through the water ordeal.' With afft in the first sense compare गन्धगज्कमारकमिव वारिबन्धाद्विनिर्गतम, p. 77, 1. 15 Balakrishna, वारी त गजबन्धनीत्यमरः वाशिण प्रवेशश्च जलदिव्ये भवति. - तैक्ष्ण्यमसिधाराणां व्रतिनामन्निधारणम् So A, C and D. We should of course expect असिधाराणां तैक्ष्यम्, but such an inversion of the order running through the sentence may be paralleled (compare वयःपरिणाम दण्डग्रहणमसिपरिवारेष्वकुशलयोगी वक्रता कामिनीनां कुचभङ्गेषु करिणां दानविच्छितः p. 50, l. 2). B reads त्रतिनामसिधाराधारणम् for the two clauses. Edd. omit both. See note on l. 18. L. 21. বিষয়ান্তি. (a) 'Purification of the waters,' (b) 'purification by the ordeal of poison.' L. 23. श्रोगसाधनम्. Edd. lean.—तारकोद्धरणम्. (a) 'The death of Târaka,' (b) ' the putting out of eyes.'- महणशादाः B and Edd. प्रहणा राष्ट्राः

P. 56, L. 2, असिपरिवारेध्व अशस्त्रास्थांग:. So A and D. Com., असिपरिवारेष खडपिधानेष अक्कालयोगः न वियते कुशलं यहमात् स अकुशलः खड्गः तेन योगः संबन्धः न तु लोकानां परिवारेषु परिच्छदेषु अक्रशलं अपूर्णं तस्य धोगः पर्यातिः क्षेत्रपण्येष कज्ञलमित्यनेकार्थः अकृत्सितं ज्ञोभनं चर्म तस्य योगः अन्यत्राक शलं अक्षेमजरा तेन योगो नास्तीति वा केचिद्रसिपरिवारेषु कल-खयोग इति प्रतन्ति तत्र कल्डः स्यामिका अन्यत्र दोष इत्यर्थः L. 3. क्रच-अले. ज. Com. = प्योधररचनायां. 'Lines painted on the breasts.' Compare note at n. 13, 1, 20, and कचक्रणागरपङ्ग्चलता p. 57. l. 11. B reads here असिपरिवारेष कीषगतिः वक्रता कामिनीनो कचपत्रभङ्केष. Edd., असिधारास कोषग्रतिः कामिनीकचपत्रभङ्गेषु वक्रता C. as in text, but with कुचपत्रभङ्गेषु. L. 4, पृथिव्यामासीत. Comhas at the beginning of its explanation of the clause sc प्रथिव्यां नासीत् तदेव दशैयति गिरीत्यादि. With the नासीत्, if it is not a mere mistake, compare the reading at p. 6, 1, 15; and see the note there. L. 5. च. Edd. omit.—शास्त्रकलावगाह. So also C. B. जास्त्रकलापावगाहन. Edd., जास्त्रकलापावगाहन. L. 6 भारनीकर्ण. Edd., भारैकनीकर्ण. L. 8. सेत:. Edd. सिन्ध:. L. 9 महासत्त्व:, Edd., महासत्त्वनिवास: -- जरासंध इव घटितसंधि-विश्वतः. "Jarêsandha was a son of Brihadratha and king of Magadha, Brihadratha had two wives, who after being long barren brought forth two halves of a boy. These abortions were regarded with horror and thrown away. A female man-eating demon named Jarâ picked them up and put them together to carry them off. On their coming in contact a boy was formed, who cried out so lustily that he brought out the king and his two queens. The Rakshasi explained what had happened, resigned the child, and retired. The father gave the boy the name of Jarasandha because he had been put together by Jara."-Dowson's Classical Dictionary. (b.) Com., पक्षे जरया पिशाच्या घटितः संधिः संघटनं विमहस्य शरीरस्येति घटितसंधिविमहं यस्य जरासंधस्येति हितीयो बहब्रीहि:. L. 10. धर्मप्रभव:. Com., धर्मस्य नीतिधर्मादे: प्रभवः उत्पत्तियरमात पक्षे धर्मात्मभवा यस्याति विश्रहः. L. 13. इमनक इव मलस्य. Edd. दमनक इव भीमस्य समितिरिव नलस्य. L. 17. यं च समासाक्येत्यादि. Compare अभिषेकसलिलाईदेहं च तं लतेव पादपा-न्तरं निजपादयममुञ्ज्ञत्यापे तारापीडं तत्काणमेव संचकाम राजलक्मी:. p.110 1. 12., L. 19. पिरक्षिप. Edd., पिरखा. L. 22. सकल आगहे भय-प्रवानयज्ञदीक्षायूपेन. Text of A, सकल जगहीक्षाम्यगदानयज्ञदीक्षायूपेन. Com., सकल जगताः समजिव्हणस्य यदमयदानं तदेव यज्ञदीक्षा तत्र यूपेन यज्ञस्तम्मेन. Edd., सकल जगदमयमदानश्चीण्डेन रणयज्ञदीक्षायूपेन. L. 23. केतुबुरण्डेन बाहुना. Edd., केतुना बाहुदण्डेन, सम्बद्धीपवलयाम्, Edd., सकल for सम.

P. 57, L. 3. प्राय: Edd., प्रायश: L. 5. जर्जरित. Com.=अर्थीमृत. L. 7. कुङ्कम. B, कुङ्कमवास. Edd. कुङ्कमपटवास.—लोचन., Edd., लोलली-चन. L. 8. नख. Edd.; नखर. L. 9. इष्टाधराधूतेस्वादि. B, C, D and Edd., धन for धन. Com., दही खण्डितो योधरः रदच्छदः तेन आधूत कस्पितं यन्करतलं तेन चलन्ति यानि माणिवलयानि तेषां यः कल-कलोव्यक्तध्वनिः तेन रमणीयं मनोहरं. Edd., रमणीयं रतिरमस° for रमणी-यमितरभस° and चरणतल for चरण. L. 10. दन्सपन्त. Com.= कर्णोभरणानि. L. 11. उल्लेखितकुचकुष्णागुरुपकुपचलताङ्कितप्रच्छ-हपटम्. Com., उल्लासितोति संभागावस्थायां उल्लासता उल्लासं प्राप्ता ये कचा पयोधराः तेषु कृष्णागुरुः काकतुण्डः तस्य यः पङ्कः कर्दमः तस्य पचलता. पत्रभङ्ग्यः ताभिराङ्कितः चिह्नितः प्रच्छद्पट उत्तरच्छदो यस्मिन्. पू. 12. गोरोचना. B, C and D, रोचना. L. 14. विनिर्गताभि: Text of A adds इव. L. 16. कनकशुद्भकोशै:. Com.,=सुवर्णघटितगु-द्भसंघातै: Ed. 2 has the note शुद्भाकारः कोषः जलगुतिस्थानम् (पि-चकारी). L. 17. चदुल. Com., = मनोहर:. Cf. its use, p. 59. l. 1. L. 18. क्रस्रमञ्चारम् A B, क्रस्तमसारम्. Com., पुष्परहस्यं B C कुसुमासार. Edd., कुसुमनिकर शारम, Ed. 2 adding the note शारं चित्रवर्णम्. — पूर. Edd. omit. L. 19. जर्जरित. Com., = सीण. L. 22. Read भद्गर .- परिहार्थ. Com. = कङ्गम्. L. 23. बक्कल-कुसुमावलिभिः संयतचरणः. Edd., बकुलकसुमावलीसंयतचरणः

58, L. 1. दिवसम्. 'A whole day long,' Com., = प्रतिदिवसम्.—कामिनीगण्डूप.' Text of A, कामिनीनां गण्डूप.' L. 3. संक्रान्तालक्तकः
Edd., संक्रान्तालक्तकरसः. L. 4. मुसलाग्रुपः. A name of Balabhadra. MSS. write मुशलाग्रुपः, and Edd., मुशलाग्रुपः.—चन्दनघवलः. (a) 'White with sandalwood powder,' (b) "white as
sandalwood powder.'—With the कण्डावसक्तिश्वसङ्गिममालः
compare वनमालेव मुसलाग्रुपस्य p. 59, L. 17. L. 'उन्हसन्. B and C,
समुक्षस्त्. Edd. omit the word. 6. मिस्कलः क्ताननं विक्रचवनलता'.
So. B,C; D and Edd, Text of A omits the words. Com., मदकलः

मदेन कलः मनोहरः विकस्वराणि यानि वनलताकुनुमानि. L. 7. किंग्सि Edd., कणन्. L. 11. विषटितकानककपाटप्रकट⁹. A in text, विषाट-तकनककपाट प्रकट⁹. Com., विषटितेति उद्घटित[ने]स्वर्णकवाट यथा स्याचेथिति कियाविशेषणं प्रकटा वातायताः स्वरुगवाक्षा येषु. L. 12. पारापवैतः. The spelling of Com., B and C. Text of A, D and Edd., the more common पारानतेः. L. 14. मनोहरत्वमम्. B, C. and Edd., मनोहर्म. L. 15. अनाक्षिस. Com., अञ्चाकुलम्. L. 17. मही. Edd., महीमण्डलः.—उपभोग. Edd., संभोग. L. 19. निमित्तेषु. 'When there was occasion.' Com., तथाविश्वकारणेषु. L. 21. चक्रि. Edd., चक्तार. Ed. 2 giving चक्रित as a variant. L. 22. चलित. Edd., चावलित. Ed. 2 giving चित्रत as a variant. L. 23. ज्ञ. B and Edd. omit.

- P. 59, L. 1 संघटित. Edd., संघटित.—चिलते चिलते . Edd. चलति (for both words). Ed. 2 giving चिलते तार्व चिलते वारु कर variants For the repetition of the word compare the passages at p. 73, 1. 1, p. 79, 1. 10, and p. 193, 1. 6. L. 5, बाब्दिनिर्मा: Edd., बाब्दानिर्मा: Edd., बाब्दानिर्मा: Edd., बाब्दानिर्मा: Edd., बाब्दानिर्मा: Edd., निवेशित. L. 9 कालः. В कश्चित कालः. L. 10.सुतमुख. В, तोक. C. तोकमुख. Edd., नयनमुख. L. 11. निष्कलपुष्टपदयोगम्. Compare the figure at p. 20, 1. 14. अभृत. B and Edd., अमबत्. L. 13. निष्कां. This is the reading of the Edd. A, B, C, and D, निष्कां. Com., of A,=विरक्तं वमृत. L. 16 अप तस्त. Edd., अधास्य. L. 18. पाइपस्य. B. and Edd., कत्यपादपस्य, Ed. 2 mentioning also the reading पादपस्य. L. 22. स तदावासमतः. Text of A, B and D omit स. Com., एकदेति एकस्मिन समय स तापायेडः. Edd., स तदावासुयपातः. Ed. 2 mentions a reading राजा राज्ञीनियासमुयगतः. L. 23. स्थितिसद्विद्या: Edd., स्तिभितदीववृद्धिता.
- P.60, L.4.মুলিৰিক্ত. B and Edd., নিৰিক্ত.—হব্দনীম. Edd. omit, Ed. 2 giving হ্বনীম্ as a variant. L. 4. বৃষ্ঠা. Edd., ইবাঁ হেয়াঁ— সম্প্রধানাম্, Com. reads সম্প্রধানাম্, Edd., স্বাধ্যাব্যাম্য L. 5. ব্যাৎস্কাপ্ত. Edd., সাংঘটনাম্য L. 13. ক্রণোট্রংঘানাম্য L. 5. ব্যাৎস্কাপ্ত.

 For the meaning of বৃদ্ধাস্ক see note on p. 13, 1. 20; and compare the use of বৃদ্ধাস্কা ক্রেড্রাম্য চিd., 16. L. 19. স্বাধ্যামিন Edd., সাংগ্রাম্য —ক্রোইংঘাম্য Edd., সাংক্রিক্তাম্য, L. 21. ক্রম্বাম্য Edd. omit. L. 23. স্বাধ্যম্বত্য B ধ্যাম্য চ্বা. Edd., বিখ্যাম্য হ্বা.

- P, 61, L. 1. अतिनियुणमपि. Text of A omits अपि. Com., अतिनियुणं अतिबतुरं चित्रयत्रिप विचारयत्रिपे. L. 2. स्विक्तिमण्याप्तास्स्वार्दिष्ये.
 B. स्विक्तिमण्याप्तमस्त्रीय विषये. L. 3. जीवित्तं च. B and Edd.
 omit च. It is also not repeated in Com.—अभिधीयमाता.
 B, D and Edd. add अपि. L. 4. विलासवती. Edd. put
 विलासवती after प्रतिवचनं प्रयेदे, as they read for प्रतिवचः प्रतिवचः प्रतिवचनं प्रयेदे, as they read for प्रतिवचः प्रतिवचः
 L. 6. ताम्मुलनाष्ट्रवाहित्ती. "Native princes keep even now
 a special servant who has the betel leaves, betelnut, &c., in
 his charge, and offers them to his master when required.
 Formerly this office was given only to very trustworthy and
 confidential servants, no doubt in order to prevent the
 administering of poison with the betel." Kielhora's Note
 to Panchatantra I., p. 67, 1. 5.—सत्तवप्रत्यासत्ता. Text of A
 omits.
 - L. 10. दानवश्रीरिव सत्ततनिन्दितसुरता. Cf. असुरश्रीरिव सत्ततनिन्दितसुरता p. 12, l. 3. L. 11. श्रायन. Edd., श्रायनाञ्चन. L. 15. न सन्ति लोकाः ग्रुभाः. Edd., गतिनीरित न वा सन्ति लोकाः ग्रुभाः. L. 21. दिवि किमच किमता ते देवायने वस्तुनि. Cf. अप्रतिविधेये तु कि विधानित करीमि. p. 63, l. 16.—अतिनाश्चमलं कदितेन. Com., अतिमाश्च रिदेनेन अवयं-त्तरोदनेन. Edd., अलमतिहदितेन. If our reading is right the construction bears some analogy to that commented on at p. 66, l. 11. L. 23. अभाजनसम्माक हृदयम्. Compare अमाजनं हि वयमी दृशानां नियवचनश्वणानाम्. There is a curious parallel to this use of भाजनम् in the English expression, vessels of grace, 'vessels of wrath,' &c., taken from the English translation of the Bible to describe men who are the objects of divine favour or weath.
- P. 62, L. 1. कुतम. Edd., विहितम. L. 3. मानुष्यक्ये. Com. = मनुष्यक्यमित.
 4. गुरुषु भक्तिम. Text of A, गुरुभाक्ते, Com., हे देवि हिताहितप्रसिपरिहार रोपदेष्टारो गुरवः तेषु पूर्ववस्थातः अधिकाम आधिक्येन मार्कम् आराध्यत्वेन वानं कुरु विधेहिः L. 5. सपर्योषु. Edd., परिचयीषु. Cf. ततः प्रभृति सुतरा देवताराधनेषु ब्राध्यप्रसासु एजनसप्योषु चादरवती वभूव p. 64, l. 1. L. 6. श्रुयते. A. थ्यन्ते. L. 7. पुरा. B. omits.
 —प्रभावात्. Edd., प्रसादात्, Ed. 2 mentioning a reading प्रसादप्रभावात्.— मग्धेषु. Ed. 2, मगधेशो.—जनाईनस्य जेतारम्. Ed. 2 gives as a variant जनाईनस्तिमम. L. 8. अनुलस्वजनमन-

तिरथम्. Edd., अनुलबलपराक्षमम्, Ed. 2 giving our reading as a variant. L. 9. परिणतवयाः. Edd. add. अपि. L. 12. महामु-निसंबा भवति. So B and D. A, महामुनिजनसेवा भवति. Edd.; महामुनिजनसेवा, omitting the verb. Ed. 2 mentions the reading भवित as a variant. L. 13 देवि. Edd. omit.—आपाण्डु. Edd., आपाण्डुर. L. 15. हरिज्यति पूर्णपार्वः 'Carry off the reward for the good news they have brought.' Com., पूर्णपार्वं चर्णपार्वा गृहीध्यति उत्तवेशु मुहिन्नेयां बलादाकृष्य ग्रवाते वक्षमार्थ्यं च तत् पूर्णपार्वं पूर्णानकं चिति केषिः. Compare स्वयमेव शुक्तनासस्यो-चर्णयां पूर्णपार्वं पूर्णपार्वं पूर्णपार्वं प्राचित वक्षमार्थ्यं च तत् पूर्णपार्वं पूर्णपार्वं पूर्णपार्वं चिति होत्यः. Edd. निहित्तरक्षापृत्तप्थ. With स्वाधृत compare रक्षाधृतिथ. p. 68, 1. 3, and रक्षापरिवेष, 1. 7. of same page.—'विवन्दीन तालुति विवस्तसः Edd., विनन्दतालुविन्यस्त

- L. 18. भूतिलेड्या. Compare भूतिलिखितपत्रलता p. 68, l. 6. B and Edd., भूतिलेखा, Ed. 2 giving भूतिलेखा as a variant. चिच. Edd., चित्रत. L. 20. अन्तःपुरिकाकस्तलपरंपरासँचार्थमाणमूर्तिः. Compare वर्णिय गन्धर्वाणामङ्कादङ्कं संचरन्ती p. 137, l. 19. L. 21. वन्दितः Edd., अभिनाद्दतः. L. 22. खिति. Edd., अनितल
- P. 63, L. 1. अवस्था: Edd., आरम्भ:, Ed. 2 giving अवस्थ: as a variant
 स्कटिकमणि. Edd., स्कटिकमणिमय. L. 2. अन्तःपुर. Edd.,
 अन्तःपुरिका. Com., अन्तःपुरे अवरोधे यः त्युप्रस्य—&c. L. 3. कहरस्वस्ताम्. Text of A omits कल.—कक्षान्तरप्रधावितः B, ककान्तः
 रप्रधाविताम्. L. 5. स्थलकः. D स्थलंकः. Com., B and Edd.,
 स्थलः.—मुखाडिण्डिम. B, कोमलमुखाडिण्डिम. Edd., कोमलमुखारवडिण्डिम.—जनित. Edd., जात. L. 7. लीलाफ्रीडाः. D and
 Edd., जीलाम्. Ed. 2 gives a variant क्रीडाम्. L. 8. युगल,
 Edd. omit. L. 9. च्याहरू. B and Edd., लील.
 - 12. मे पुरान्येहिट्यति सभान्तरेषु. So D. Edd., मम for मे. B, समान्तरे for सभान्तरेषु. A, सार्पच्यति (Com.=पुन: पर्यटनं करिष्यति) for पर्यटिच्यति.
 - 13.इट्येतानि च. The च is not repeated in Com. Edd., इत्येतानि चान्यानि. Compare our reading at p. 164, l. 23.—प्रयान्ति. Edd., यान्ति. L. 15. इत्यमिन. Edd., अच्यमेत.—पद्मामि पाज्यम्. Edd., अच्यमेत पर्मामि जीवित राज्यं च. Cf. p. 61, l. 3., where that phrase occurs. L. 16. अयम. Edd. omit. L. 19. चपमानम्. Edd., त्रव्यम्. L. 21. अपनोद Edd., अपनोदन, L. 23. चोंका

B, ज्ञोकना. D and Edd., ज्ञोकावना.—वधाकियमाणानरण A. यथा-कियमाणमानरण a reading which is also given as a variant by Ed. 2. Com., वर्षोत वया पूर्वोक्तप्रकारण कियमाणो विधायमानो यः आभ-रणपरियहः विभूषणस्वीकारः स एव आदौ यस्मिनेवंभूनं दिवसव्यापारं दिनक्-रयम् अन्वतिष्ठत् अकरोत् यथाकियमाण may be translated 'usual,' as यथासमीहित in यथा समीहितगभदोहदर्सपादनममुदिता, in p. 70, 1. 5. may be translated 'desired.'

P. 64, L. 1. दिवसच्यापारमन्वतिष्ठत. Edd., वासस्थ्यापारमकरोत्. L. 2. सपर्यास्. Edd., परिचर्यांस. as at p. 62, l. 5.—आदारवती, 'Energetic.'
Kern quotes अन्वेद्वमादरमकरवम् p. 152, l. 15. B, अधिकमादरवती.
L. 3. कुनश्चिच्छुआव गर्भमृष्टण्या तत्त्वसर्वे चकार. Text of A
omits these words. Our reading is that of Com., B and D,
except that B omits one तत्. Edd., कृतश्चित् शुशाव वर्त तत्त्रदर्भकत्ष्टण्या सर्वे चकार. E. 5. धवलाम्बरशुच्चिमूर्तिः. Edd., धवलाम्बर।
शुच्चमूर्तिः.—उपच्छवेषु. Edd., उपच्छवेषु. L. 6. सुसलस्वयेषु.
(MS. क् for स्). B, स्रयेगुः Edd. भृतत्वययेषुः Com., सुशलावि
अयोगि तेषां श्वयेगुः. L. 8. युद्धगोपविनताकृतमङ्गलानाम. D and
Edd., वृद्धगोपविनताकृतमङ्गला. L. 9. तिलपाचाणि. A, तिलपाचाणि
Com.,—तिलपण्यांकृतिकपणि. L. 11. पदा. Edd., omit., Ed. 2
mentioning it in a note.—समुख्यपे स्रंपनमङ्गलानि. B चतुष्यथरनपनमङ्गलीन. Edd., चतुष्यवेषु स्नापनमङ्गलीन. L. 12. वि-

-वर्धितमस्ययानि. Com., दिश्वतः प्रकाशितः प्रत्ययो विश्वासो यैः तानि प्रत्ययः अनुहानाहुरूपं देवतावचनसिति वा यहा मात्नृहाणि (previously rightly explained as=महेब्सरीम्शृतिदेवतानां गृहाणि) अभिमतमातृयां मनानि. मत्ययं means here not 'confidence,' but 'that which (a sign or deed or prophecy fulfilled) inspires confidence.' Compare in Panchatantra I. (page 38, l. 11. Bombay Sanskrit Series Edition) तत्रश्च त्याविधे चेहित्तमब्लोक्य वृद्धमत्ययः कोधव-द्यागों एहं पविषय तामाह, and below in the same passage तद्य स्वयं संजातमत्ययदत्तव यंभोचितं निग्नहं करोति. Kielhorn's note on दृद्धमत्यय there is "'one who has seen conviction,' i. e., one who has seen with his own eyes what convinces him (of the truth of rumours heard before)." B, D, and Edd., द्वीतामस्यादेशानि, Ed. 2 with the note मत्यादेश आविभीचः L. 15. स्तादा Com.,=

प्रतांकार.—अखण्ड. Compare अखण्डताननमस्वपटल p. 68, l. 13. Edd., अखण्डत. B. अखण्डतित. Compare तित्वालितिक्य p. 68, l. 12. L. 16. रज्ञतपात्र परिगृहीतम्. Edd., रज्ञतपात्रपरिगृहीतम्. निर्मात्र क्षेत्र एकतपात्रपरिगृहीतम्. निर्मात्रकार्य परिगृहीतम्. Edd., रज्ञतपात्रपरिगृहीतम्. निर्मात्रकार्य परिगृहीतम्. Edd., उत्पादिभावित्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार्य कर्षात्रकार कर्यात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्यात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्षात्रकार कर्य कर्षात्रकार कर्यात्रकार कर्षात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्षात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रकार कर्यात्रक

- P. 65, L. 4. शिवसलिम्. Edd., शिवासलिम्. L. 5. च. Edd. omit. श्लीणश्चविद्वासां रज्ञन्याम्. See note below on l. 18. L. 6. अस्पर्यापः.
 D and Edd., अस्पारंशेयः.—पारापतः. So here Com. of A and B.
 Text of A and D, पारावतः. Cf. p. 127, l. 5.— मुझे. Edd., पृस्तः.
 सिसमसादः. So Com. of A and D. Text of A, and Edd., सितमसादः. Ed. 2 recognising सौभितनमासाद as another reading.
 B. सौधः. L. 7. वलवम्. B and Edd., पहनम्. D, वन्न (sio) corrected into पक्षं L. 9. स्पतातरंगः. D, स्पतातिर्वेणः.—समाहृत्य शुक्तमासावः. So text of A, B and D. Com. does not cite शुक्तमासावः. Edd., सन्दुमानं शुक्तमासाइंगः. L. 10. स सं सनुष्ताः. तह्यैः. D, स तु युन्ता समुपजातहर्षः स तम्. L.

11. प्रजानां च. Edd. omit. L. 12. असंदेहन. D and Edd..

असंशयम् -- अनुभवति. B, अनुभवत. D and Edd., अनुभविष्यति. Com., अनुभवति अनुभविध्यतीत्यर्थः वर्त्तमानसामीच्ये वर्त्तमानवहाति. L. 13. अद्य. D, अथापि.—सकल. D and Edd., धवल. Ed. 2 giving सकलभवल as a variant.—ज्ञान्त. D and Edd., प्रज्ञान्त. L. 14. विकचं चन्द्रकला°. D and Edd., विकचचन्द्रकला°.—आलोलकेसर-सहस्रज्ञटालं मकरन्त्विन्द्सीकरवर्षि. So also D, but with जटिलं for जटाल. B, आलोलके सरसहस्त्रजटालमकरन्दं मध्वीकरवर्षि. Edd. आलो-लक्तेसरसहस्रजादिलमकरन्दिविन्दसंदीहवार्षे. Ed. 2 mentions a reading मधुज्ञीकरविभित्तपुण्डरीकम्. L. 16. A omits हि. -अमपातीनि Edd., अमजातानि. Ed. 2 mentions a reading आनन्दपातीनि. L. 17. निमित्तानिः Com., = अश्विस्करणादीनिः Cf. तिनिभित्तानि च अमाह 1. 2. - कि चान्यव्ययत्तरमधिकमानन्दकारणती भविष्यति. Edd., कि वान्यत्प्रियतरं परमानन्दकारणमती विद्यते. L. 18. अवितयक-लाश्च प्रायो निशावसानसमयदृष्टा भवन्ति स्वप्ताः. Edd., हि for च. Hall (Introduction to Vasavadata, p. 30) quotes a statement of his commentator to the effect that dreams at dawn are accomplished within ten days. See his note and references. -- निशावसानसमयदृष्टाः. Edd., निशावसानसमये दृष्टाः. L. 19. नचिरेण. B, अचिरेण. Edd., न चिरेणैव .- सर्व. Edd. omit, Ed. 2 giving it as a variant. L. 20. काल. D and Edd. omit. Ed. 2 giving it as a variant. L. 21. अविन्छिन्नसंताना an expression which recurs, if our reading there is correct, at p. 135, 1. 23. P. 66, L. 3. चेन. Edd. add च.—L. 4. सा सुतरामराजत. B. omits सा. D. and Edd., सुतरामराजत देवी.---दर्गणश्रीरिव. B and Edd. add च. L. 5. शनै: शनै: A in text, सा शनै:, in Com., सा शनै: शनै: D सा इनि: श्रने: L. 6. प्रतिदिनम्. D and Edd., प्रतिदिवसम्. L. 7. विज्ञाम्भिक्स. Edd., ज्ञाम्भिक्स. - आजिह्मितलोचना सालसं. This is the reading of the Commentary of A. So also D with जिल्लित. There is a somewhat similar arrangement of words at p. 190, l. 23, स्नेहनिर्भरं चिरदर्शनजातीत्कण्ठां सोत्कण्ठं कण्ठे जमाह-Text of A writes लोचनामालसं. B and Edd., °लोचनं सालसं Ed. 2 giving आमीलितले चनं as a variant. L. 8, तथावस्थाम. D. °तद-बस्थां.-अहरहः Edd. omit Ed. 2 mentioning it as a variant. —स्वयम्. Edd. omit. Compare स्वयमुत्येक्ष्य, p. 67, l. 6.—अनेक-रसवाञ्छितपानभोजनामः Com., अनेके बहवः तिकादयो रसाः अक-

स्वादहेतवी यस्मिनेवंधतं वाञ्छितं ईप्सितं पानं द्राक्षापानकादि भोजनमशनं च यम्याः सा तां. B. अनेकवाञ्चितपानभाजनः, which would have to be construed with परिजन:. D and Edd., अनिभनन्दितपानभोजनाम. Ed. 2 gives our reading (but with बञ्चित for बाञ्चित) in a note. L. 10. परिजन: B अन्तःपरिकाजन: L. 11. सदा राजकल-संवासचत्रा सदा च राजसंनिकर्षप्रगल्भा. Com., सदाति सदा सर्वदा राजकुले नृपपरंपरायां संवासः अवस्थानं तत्र चतुरा दक्षा तह स्वेप्यहष्टस्य तदभावादित्याह सदेति सर्वेकालं च राज्ञा यः संनिक्तर्थः संबन्धः तत्र प्रगल्मा पण्डिता. Edd., मर्बेटा for the second सदा. B. सदाचारा राजसंनिक-र्थपग्रमा for सदा च राजसंनिक्षेत्रग्रमा, सदा is in both clauses to be taken, as far as the sense goes, with the first members of the compounds, which is a somewhat remarkable construction. The position of सततं in the clause सततं मनसि विपरिवर्तमानन्वात. p. 67, l. 4, is somewhat analogous. L. 12. महत्त्रिका. A title still given to the chief women in the women's apartments. Com., वयसा अतिश्रायता महती महत्त्रारिका स्वार्थे क:. Ed. 2 has the note महत्तरिका प्रामसमृहे विख्यातमाहात्म्या. B reads महाना:परिका सा. L. 14. अवसेक. Edd.. अभिषेक. Compare अवसिक्तै: below l. 16.-परिवारम. Edd., परिवृतम्. L. 15. फ्रा. B, D, and Edd., फ्या.

- 16. अवसिक्ते:. Edd., अभिविक्ते:. Compare above, 1. 14.—परिमित्तै:. Compare तत्कारूं विराजनीय (राजकुले, p. 15, 1. 11, and तत्काल् सेवासमुश्रितं च विराजनीय (राजकुले, p. 15, 1. 11, and तत्काल् सेवासमुश्रितं च विराजनीय (राजनेन below, p. 67, 1. 23. Text of A omits the word. Com., प्रधानवरित्तै: अकृदराजिः। परिमितः स्तोकः. L. 17. अनुल्बण. Edd. नात्पुल्वण. L. 1. 9. विदित्ती ... अकार्षांत्रः 'Made known.' B, D and Edd. have विदित्तिलास बतीमभृष्यान्तं for विदितं विजासवतीमभृष्यान्तं. L. 22. (join सद्यान्यक्टः) प्रसुद्धः Edd. प्रकार. Ed. 2 mentions a reading प्रकारमञ्जदः D प्रपृद्धः L. 23, स्थानस्य. Edd. मृतस्य.
- P. 67, L. 2. अनालोकित. B. अनालोचित. L. 3. ह्षेप्रकर्षम्. B and D, तं ह्षेप्रकर्षम्. L. 4. विपरिवर्तमानत्वातः. Edd., वर्तमानत्वातः. L. 7. तिस्मर. Edd. omit, Ed. 2 giving it as a variant. L. 8. अत्यक्तम्. Edd. omit. Ed. 2 gives as a variant अत्यन्तित्कृतः. D, स्मृत्कुलोललोचना, omitting the previous तत्यम्. L. 10. आनन्दकलपरिवृतं तरस्तारकः. So B and Edd. A, आनन्दअरूपरिवृत्ततरस्तारकः. D, आनंदस्तरस्तारकः. —A, महत्यक्तपरिवृत्ततरस्तारकः. D, आनंदस्तरस्तारकः.

Сот., प्रमोदस्येति शेषः. L. 11. उच्छुकोरस्यकम्. Edd., उन्हाकास्. L. 15. अभाजनं हि वयमीवृशानां प्रियवचनश्रवणानाम्. Compare आत्मजपरिष्वद्वामृतास्यारसुखस्य नृतममाजनमस्माकं दृदयम् p. 61, 1. 22. L. 16. असंभावितम्. Com. अयोग्यम्. L. 22. दक्षिणेनाक्षणा परिस्फुरता. See note to p. 164, l. 4.—अभिनन्द्यानाः. Com., = आनन्त्यमानः B, अभिवन्यमानः. L. 23. तस्कालसेवाससुचितेन विरलविरलेन परिज्ञनेन. See note on p. 66, l. 16, and compare also note on p. 16, l. 21.

P. 68, L. 1. समुत्सार्थमाणकक्षान्तरतिमिरसंहातः. Edd., समुन्सार्थमाणकक्षान्तर-तिमिरम. L. 3. सच च. &c. Construe तत्र च वासभवने. (1. 6) श्यनतलमधिश्यानाम् (l. 11) क्रियमाणावतरणकमङ्गलाम् (l. 16), &c. &c. विलासवर्ती ददशे p. 69 l. 1.—सुकृतरक्षासंविधाने. Com., सुकतीत सुष्ट ग्रोमनंकतं रक्षासंविधानं पापपास्त्रण्डग्राकिनीडाकिनीप्रभृतीनां प्रवेदागतिबन्धकर्मणि मन्त्रायौषधप्रकारी यस्मिन् Edd., तत्र वसुकृत°, a mistake for तत्र च सुकृत°. But Ed. 2 follows with तत्र बहुकृत°. With रक्षासंविधान compare रक्षापरिक्षेप below, 1, 7, निहितरसाधत-बिन्दुनि तालुनि, p. 62, I. 17, and रक्षाप्रतिसर p. 165, 1. 23. L. 4. पूर्णकलशाधिष्टितद्वारपक्षके &c. Com. points to another reading, अधिष्टितं पक्षकं पक्षद्वारं यस्मिन् B reads पूर्णकलशाधिष्टितं द्वारपक्षकप्रत्यव्रलिखित°. Compare द्वारावस्थितसितपूर्णकलश्चा भवनम p. 96, 1. 13.—मङ्गल्यालेख्य. B, मङ्गल्यलेख्य. L. 5. उन्जनित. B and Edd., उज्ज्वल.—भागमनोहारिणि. B and D, भागे मनोहा-रिणि.—उपरिचतसित्रविताने वितानपर्यन्त°. Edd., समपराचितसित-वितानपर्यन्त°. Compare, for the repetition of वितान, अधालकोर-णालंकृतमथालंकारनिहित, p. 79, 1. 10.—अवबद्ध. D, अवसक्त. Ed. 2 mentions a reading स्थित. L. 6. वासभवने. Text of A. ब्रस्थवने. बासभवन is a bedroom. Compare its use at p. 65, 9, and that of वासगृह p. 70.
 4.—भृतिलिखितपचलताकृत-रक्षापरिक्षेपम. Com., मृताति मृत्ये ऐश्वर्यार्थ लिखिता या पचलता पच-फलान्त्रिता कल्पलता तथा कती रक्षायाः गर्भरक्षायाः परिक्षेपो दाढर्चे यस्मिन । दुश्यते हि देशविशेषे सबीगभेंसभून्यर्थे प्रथम ऋती नवोढायाः फलपन्नान्वितक-दर्लाकाया कियते । गर्भानन्तरं च पर्यक्टे उत्तरच्छदे शयनीयगृहभित्ती वा फलपचान्त्रिता लिखिता कल्पलता गर्भस्य पुष्टचर्थं बृद्धचर्थं च क्रियते. पचलता is the same as पत्तमङ्गः. Cf. स्वदयुजललवधीतकुकुमपत्त्रलतं p. 60, 1, 16. The explanation of परिक्षेप is wrong. With रक्षापरिके-पम् compare इतस्ततो विश्वित्तभस्मलेखाकृतमुनिजनभोजनभूमिपिहिहारम्, p. 39, l. 16, and the expressions quoted above on 1. 3. B reads भिनिलिखित and Edd. भूमिलिखित for भूतिलिखित. D भातीविलि° corrected into भिनिलि°. भृति must be explained as in विन्यस्तगौरसर्वपोन्मिश्रभतिलेशः p. 62, l. 18, and not as in Com. शिरोभाग.° the reading of D. A and Edd., श्रयनशिरोभाग°. Com., श्रयनेति शिरोभागे विन्यस्तः स्थापितः धवलश्चन्दनादिना निद्रासमये मङ्गलकलशो यारीमन् । इयं च देशशीतिः । तदुक्तमन्यन निदाकलशो रूप्यमयः सर्वेश्वतः विशेषामे अहर्निशं पूर्णजलः स्थाप्यते इति. Compare पूर्णकलगाधि-हितद्वारपक्षके above l. 4, and the passage at p. 64, l. 6.-आबद्धविविधौषधिमूलयन्त्रपवित्रं. Com., आबद्धेति आबद्धानि संयतानि विविधानामनेकप्रकाराणामीषधीनां मुलानि यन्त्राणि चक्रन्यूहप्रभृतीनि पवित्राणि मन्त्रपतगोरोचनाप्रभत्तीनि यस्मिन तत्. B, आवद्धविविधौषिमलपत्तं. and D, आबद्धविविधीषधिमन्त्रयन्त्रं, both omitting पवित्र. E.d.. आवद्वविधीषधिम्लमन्त्रपवित्रं. L. 8. अवस्थापितरक्षाशक्तिवलयमः Com., अवेति अवस्यपितानि पार्श्व रक्षितानि रक्षार्थे कात्यायनीनां शक्तीनां (in that order. Parab's शक्तीनां कात्यायनीनां is a correction) वलयानि बहैनिर्मितानि यस्मिन ततः

9. अवलम्बितवालयोक्तमिथतलोलिपिपलपलम्. Text of A, अवलम्बि बाल°. Com., अवेति अवलम्बितानि वालानां केशानां योक्लं मुखबन्धनं तेन म्राथितानि गुम्फितानि लोलानि चञ्चलानि पिप्पलपत्राणि अश्वत्यदलानि यस्मिन्. B अवलम्बितवलयाद्यथितलेश्हितीपप्पलपन्नमः Edd. have लोहित for लोल; and Ed. 2 mentions a reading दल for पन्त. This last is also D's reading,—आसक्तहरितारिष्टपल्लवमः Com., आसक्ता अन्योन्यं संलग्ना हरिता नीला अरिष्टपत्नवाः निम्बिकचालया यास्मन्. L. 10. पादपीड. 'Sockets.' B, पादपीठी. L. 11. गर्भीचितं. Com., गर्भवत्यवस्थायां उचितं योग्यं. -- कनकपात्रपरिग्रहीतैःअन्तः पुरजरती जनेन क्रियमाणावतरणकमञ्जलां. Balakrishna, कनकपानेत्यादिविशेषणविशिष्टैः पूर्णभाजनैः क्रियमाणावतरणक-(MS. 1 omits क) मङ्गलाभित्यन्वयः । प्रत्यप्रापिशितं नृतनमांसम् । प्रत्य-ग्रेति अविच्छिन्नेत्यादि च मत्स्यपटलविशेषणम् । पटलेशिति च क्रियमाणान्वयि । पटलकप ज्वलितैः चीतलप्रदीपश्च क्रियमाणेत्यन्वयः । पटलकं दीपाच्छादक -स्क्ष्मवस्त्रपुटकम् । जीतलं मध्च्छिष्टादि तात्रिमिताः प्रदीपाः जीतलप्रदीपाः (MS. 2 omits ज्ञीतलप्रदीपाः)। अवतरणमङ्गलं भूतमहादिनिवारकं (MS. क) मङ्गलम्। अवतरणं च भूतादिग्रहे वसाञ्चलाचेन इति विश्वः. Com., (wrongly), पुनर्विलासवर्ती विशेषयत्राह । अन्तारिति अन्तःपुरसक्ताःयाः जर-स्यो बद्धा योषितः तालां जनेन समुदायन कियमाणं विधीयमानं अवतरणक मञ्जलं यस्याः तां अवतरणकमङ्गलं उत्तारणमिति देशाचारव्यवस्थया प्रसिद्धम् । कींदुरोन । आचारः कुलाचारः तत्र करालेन अभिरोन । तानेवाह । कनकेति कनकस्य सुवर्णस्य पात्राणि भाजनानि तैः परिगृहीतैः आत्तैः अविच्छिणाः अविच्छेरं प्राप्ताः *विरलावस्थिताः अनिविद्यतया स्थिताः ये दशः लवाः खण्डाः तैः जलिति जलतरंगाः पानीयकहोलाः तहत्तरलाः शोभायमानाः श्वेतशालिस-क्थानां पक्षीदनानां ज्ञालिलाजानां वा निकराः समूहाः तैः अमिधितेति अप्र-थितानि अगुम्फितानि यानि कुबुमानि पुष्पाणि तैः सनार्थः सहितैः पूर्णाने भृतानि भाजनानि यैः शालिविशेषणं अखाण्डितेति अखण्डितम् अच्छित्रम् आननं मखं येषामविषेः मत्स्यपटलैः मीनसम्हैः कीद्शैः पत्यग्रं तस्कालीनं यत्पिशितं मासं तस्य पिण्डाः प्रसिद्धाः तैः मिश्रैः मिश्रितैः पुनः केः शीतलप्रदीपैः कपैरप्रदी-पै: कीट्टशै: पटलके रक्तवलानिर्मितगृहे मण्डलके वा प्रज्वालितैः उद्दीपितै: अविच्छित्रेति अविच्छित्रा अन्तिता याजलधारा तस्याः अनुगम्यमानः अनुष्ठी-यमानो मार्गो येस्ते तथा तैः गारा चनेति गोरोचना प्रसिद्धा तया मिश्रैः संयक्तैः गौरमध्ये: धतसिद्धार्थै: पुनः कै: सिललस्य जलस्य अंजलयः तै:. L. 13. अमायितक् सुन. D, प्रथित.-D, रजतकनकपात्रैः पूर्णभाण्डेराखण्डिताननः L. 21. D, ब्रह्मासनकमल. L. 23 अनुपहतम्. Com=अच्छिद्राम.

L. 69, L. 2. वामजानुविन्यस्तहस्तपह्नवाम्. Com., गभैवतीज्ञापकं लक्षणम्,— Text of A, प्रचल. L. 3. अत्यादरेण. Com., - अतिप्रयत्नेन. Compare note on p. 64, 1. 2. L. 4. तस्मिनेव शयनीये. After explaining this rightly. Siddachandra has a reference to previous commentators of the book which should be noted. . केचित्त स्त्रीपुरुषयोरेक गावस्थितिन युक्तेति तास्मिन्नेव शयनीये शयनसंबंधिगहे पथगासने राजा उपाविशादित्यर्थमाहुः. L. 5. पादे. B, पहे. Compare Com, of A, प्रमुष्टोति प्रमुष्टं उज्ज्वलीकृतं यत्सवर्णे तस्य चारवः मनोहराः पादा यस्मिन् कचिचारुपट इति पाठस्तत्र चारुः संदरः पटः दढवन्धो यस्मि-जित्यर्थ: Edd., परे, आसने शयनान्तरे. B, आसनशयनान्तरे. So also D. by a correction from our reading. L. 9 दशनांश, Text of A दशनांशक. L. 10. अनुबध्यमाना. Edd. अन्रुष्यमाना, Ed. 2 giving our reading in a note. - जिम Eddadd नाम. L. 13. Write भूमजा पतिरेना. L. 14. बहि. Com. of A reads यह, the note being यदिति यत्तदोः संबन्धः. L. 15. निभ्तम. See. note on p. 21, l. 11.— कि प्रतिविधास्यसि 'How

From here I have, for my second edition, been able to consult a second manuscript of Siddhachandra's commentary belonging to the Bhao Daji Memorial collection in the Library of the Bombay Asiatic Society. Both my MSS, read here সাধিতিক লাবিতক নামান (sic).

will you deal with, lit. what steps will you take against?' (was wirst du dagegen thun. Kern). Com., किमिति प्रश्ने प्रकारार्थे वा प्रतिविधास्यपि तस्य गोपनं कथं करिष्यक्षीत्याज्ञयः

- 16. परिमलानुमीयमानस्य कुङ्कुमरागस्य पाण्ड्रस्तामापद्यमानस्य So. also B. except that it reads पण्डुताम्. Edd., परिमलानुमीयमानस्य कुमरागस्य पाण्डुरतामापयमानस्य वर्णस्य. So also D, with पाण्डुरताम्. With स्वर्णतया परिमलानुमीयमानस्य compare सवर्णतया रिसतानुमेये: p. 22, 1. 19, and the note there. L. 19. पञ्चलान्छ्यतः Text of A, and D, पञ्चलान्छ्यतः—आलिखितः B, लिखितः L. 20. कुरुणागुरुपञ्चलस्योः. Compare कुणागुरुपञ्चभङ्गः p. 60, 1. 13, and the note at p. 13, 1: 20.—अस्य च. B. अस्य तु. L. 21. —अतिगादसरताम्. D, गाढताम्. Edd., अतिगादताम्.
- P. 70, L. 1. कुलवर्धनाकाथितवार्ता (write so in text) संबद्धं. There is a pun on the word कुलवर्धना here.
 - 5. यथासमीहितगर्भरोहरसंपादनप्रमुदिता. See the note on यथाक्रि-यमाणाभरणपरिमहादिकम p. 63, 1. 23. Siddhachandra explains wrongly, समीहित: (omitting यथा) इंप्सितो यो गर्भः तिश्रिमनको दोहदो मनोरथः नानारसविषयकोभिलाषः इति यावत तस्य संपादनं परिपर्ण-तापादनं तथा प्रमुदिता संतुष्टः. यथासमीहित 'to her wish 'goes with संपादन.- "पणे प्रसवसमधे. Text of A, and B, पूर्णप्रसव". L. 6. अनवस्त्रगलनाडिकाकलितकालकलै:. 'Who took the exact moment by means of the ever-flowing water-clocks.' Siddhchandra says that नाइका, which properly signifies a division of time, is used here in the (lakshya) sense of an instrument for measuring time (अनवरतेति नित्यं गलन्ती जलं त्यजन्ती या नाडिका घटिका नाडिकाज्ञब्दस्य समयवाचित्वेपि नाडीवीधकं पात्रविशेषं लक्ष्यते तथा कलिता निश्चिता ज्ञाता कालकला सक्ष्मकालो यै:) He adds however an alternative explanation, नित्यं चलन्ती या नाडिका महतीर्थ तस्मिन् कलिता कालकला यैरिति वा बहिरागृहीतच्छायैः Siddhachandra, बहिर इंगादी आगृहीता पूर्वपश्चिमादिदेशविश्लेषेण निश्चिता छाया यै:. L. 7. गहीले लग्ने. Com., गृहीते लग्ने मेषादिके प्रशस्तायां सर्वदोषराहित्येन मनाभाष्ट्रायां वेलायां लग्नान्तर्वतिहोरायां. L. 10. विकाल. A. omits. But Com, has हर्षेद्रिकात स्वलन्ती या गतिर्गमनं तया श्चन्यं कञ्जुिकनां सौविदछा[नां] सहस्रं यस्मिन् सः. I. 11. विस्फार्यमाण . B. घुर्णमान. L. 12. पूर्णपात्राहरण. Compare कदा मे तनयजन्ममहोत्स-बान-दानिभेरो हार्डियति पूर्णपात्रं परिजनः p. 62, l. 14 and the note

there. L. 12. विलुप्यमानवसनभूषणः. D and Edd. विलुप्यमानवसनभूषणः. L. 18. आगोपालं. 'Down to the cowherd-.'— प्रतिदिनम्. Edd., प्रतिक्षणम्. L. 20. दिवसवदोन. Com., जुमिर- वानुसरिणस्यथः. L. 22. मिणमयमङ्गळकळ्यायुगलासून्येन. Sc. द्वारदेशेन p. 71, l. 2. Compare पूर्णकळ्यापिठितद्वारपक्षे वासमवन् p. 68, l. 4. L. 23. नवपह्नव. B and Edd., वनपळ्य.— हळसुन- लखुगेन. Com., हळं सीर मुसर्ळ अयोगं पुगमिशातबंधनं पतानि यसिम् अयोगं पात्तां गृहे कविहेशाचारः हळसुसल्योगुंगमिति समासा वा. The Text of A has युगळेन for युगेन. D, युगहळ्युश्वळकेन.

P. 71, L. 1. विरलप्रथितसितकस्मा Compare अप्रथितकस्म p. 68, l. 13. -अवलिवताविकलब्याध्रचर्मणाः B. आलंबिताविकटब्याध्रचर्मणाः Edd., आलम्बिताविरलव्याप्रचर्मणा. With अविकल compare अखण्ड p. 64, 1, 15, and अखिण्डत p. 68, 1. 13. L. 2. विराजमानम्. The next epithet of सतिकागृहम् is प्रश्निवर्गेण समिधिष्ठितम् l. 15. L. 4. क्यांस. B and Ed. 2, क्यांस. Ed. 1, कार्यास. L. 6. हरिहा. Edd., हारिइ. L. 7. षष्टीदेवी. The Goddess of the sixth day. When the sixth day had passed mother and child were considered out of danger. Cf. अतिकांते च षष्टीजागरे p. 74,1. 14. "The personification of a particle of Prakriti, or of the sixth day after the birth of a child, when the chief dangers for it are over.=इन्द्रभेना and identified also with Durgá." Kern. L. 9. प्रचण्डं. So D. A प्रचंड° .- संघटयता. So A and Ed. 2. B and Ed. 1, संघट्टयता. L. 10. ऊर्ध्वप्रोत. Com. = स्यूत (Ms. स्पृत). L. 13 पिष्ट. B and Edd., पिष्टातक. L. 14. वर्धमानपरं-पराम. Com, = शरावश्रेणीम. Edd, वर्धमानकपरंपराम. L. 16. अखिल. See note above l. 1. L. 18. रक्षाधूमगन्ध. See note on p. 68, l. 3, and compare रक्षावलियान below 1., 21, and रक्षापरुषे: p. 72, l. 1.

P·72, L. 2. अम्भ-पावकं चिरवाहिः Com., बालकिनिरीक्षणे दृष्टिदोषनिवारकमेततः
L. 9. विनिदाकर, Edd. विनिदाकरतलः L. 11. आगामिकालपालनप्रदृष्टवेव भियाः B and D omit, Text of A and Edd. omit
इव. But Com. has भहत्या हिंगतेयेव. L. 18. प्रमृष्टसंपटितः
'That formed again as soon as they were rubbed away,'
L. 16. अक्तप्रत्यक्षानि 'Limbs great and small.' Com. अक्ष श्वीरं भरपकृति हर्तवादानि. Bohtlingk refers to Vajrachhedikâ
\$1, 11.—अस्य. B. and Edd., बालस्य. Com. अस्य कृतारस्य. प्रीतिविस्तारित. Edd., गीतिविस्तारित. Cf. गीतिविस्तारिताक्षः p. 78, l. 13, L. 17. पद्दय पद्दय. Text of A omits one पदय. L. 19. संध्यांद्यु A सध्यांद्युक Com. संध्यांद्यु एव संध्यांद्युकाः स्वार्धे कः With संध्यांद्युक्ताकालज्ञाज्ञि compare अपरसंध्यालोहितविस्य चन्द्रमसम्, above l. 5. L. 20 निलननालभङ्गे स्थाहि Com. निलननाल मृणार्ल तस्य भङ्गात छेदात् यदन्तस्तन्तुनिस्तारित तद्दत् तन्त्री सुक्षा द्वणो रोमपद्वतिः परिस्तुराति. D and Edd. नवनिलनालभङ्गे , L. 23. दूरायता. Text of A. द्राध्याता.—कनवकल्वेन D omits.

P. 73, L. 1. रक्तीत्पलकालिकाकारमहरतीवास्याधररुचकम्. अधररुचकम्. is an expression which recurs at p. 139, l. 19. The note here is क्लोत्वलं कोकनटं तस्य या कलिका तस्याः आकारी यस्मिन्नेवंभतं अधर-रूचकं अधरलक्षणं रूचकं मङ्गलद्रव्यं मणिविद्योषो वा उद्गहतीय उद्गहनं कर्वतीय मचकं मडालक्वे बीजपरे ससैन्टवेपीत्यनेकार्थः Siddhachandra, who omits the च before अस्य p. 73, l. 1. (write "तीव च) takes उद्वहती as a participle ! B reads रक्तीत्पलकल्किनानरागमहहत्येतस्याधरस्यकं Edd. read रक्तीत्वलनिकरमहहतीव चास्याधरकम. Ed. 2 mentioning a reading अधरपटकम for अधरकम.-रकोत्पलकालकालोहिततला. B लोहिततली. For the repetition of एकोत्पलकालका see note on p. 68, l. 5. D's reading of the whole passage is सहजमा-ननामोंदं जिप्रतीव दरायता नासिका । रक्तोत्पलकालिकालोहिततरी भगवतो. L. 5, स्वरकोगोस्य. See note on p. 12, l. 18. L. 7. डावि स्थितेन. Text of A हारस्थितेन. 9. मज्जल. Edd. महत्त्व. L. 15, दश्चिता. Compare the use in medical phraseology of the word 'exhibit,' L. 17. स्वयमेव श्कानास-स्योत्तरीयं जहार. Compare कदा मे तनयजन्ममहोत्सवानन्दिनभरो हरिड्यति पूर्णपात्रं परिजन: p. 62, l. 14, and the extract from the commentary given there. L. 19. त्न. Construe with राजप-रिजनेन p. 74, l. 11 .- विक्तहन. B. कुछन. Edd. विघष्टन. L. 20. चलित. Com, चालित. D and Edd. वलित. L. 21. अनिलल्लि-नामाकाशकमित्नीमिव दर्शयता. Compare सरगजीन्मलितविगलदाका-ज्ञगङ्गाक मिलनी जाङ्गासपपादय=तः p. 24, l. 15. - लुलिताम. D and Edd, read लुन्डिलाम, Ed. 2 giving लुलिता as a variant. L. 22 परस्पराङ्कादिसंघट्टप्राटितोत्तरीयांग्केन. Compare अतिरभससं-चलनचालिताङ्गदपचमङ्गमकरकोटिपाटितांश्कपटानाम् p. 13, l. 20. L. 23. नवीनवाससा. B स्वच्छचीनवाससा. C. चीरवाससा. Edd. चीनवाससा. P. 74, L. 3 प्राचकल. So A and D, in which last however कल is a

correction from विकल. В प्रवृत्तकल Edd. प्रवृत्य विकल. Com. प्रवृत्ताः स्वयंग्वारभ्यतंडयाः कला मनोज्ञा मुकाः अस्कृट यात्रः. कलमूक means 'deaf and dumb' Cf. p. 159, l. 14. L. 5. विडस्थित. Edd. विलस्थित. L. 7. नृत्तक्षीडा. Edd. नृत्यगीतकीडा. L. 11. प्रवृत्तन्तेन B नृते प्रवृत्ते. Edd. प्रवृत्तन्त्येन D प्रवृत्ते omitting द. L. 12. गायता. B and Edd add वस्पाता. D prefixes चलता. 14. अविकान्ते च षष्टीजागरे. See the note on षष्टीदेवी, at p. 71, l. 7. L. 22. तुहिनगिरिशास्त्रमालानुकारिणा सुधायवलेन प्राकारमण्डलेन परिवृत्तम. Compare पशुप्तिनिज्ञासभीत्या गगनपरिवरी-हिंदिशास्त्रमालन्न केलासगिरिणेव परिगता p. 50, l. 5.

P. 75, L. 9. तथा. Ed. 2. यथा. L. 10. वथास्वम. 'Each his own.' Com)
reads यथा स्वम् taking यथा as the correlative of तथा (1.9
and explaining स्वम् by स्वक्षायम्. 12. तथाहीस्यादि. Com.:—

तथाहीति पदेति पदं व्याकरणं शास्त्रं तस्मिन् वाक्येति वाक्यं मीमांसे पूर्वोत्तरे तस्मिन्त्रमा-णं न्यायवैशेषिकसांख्यपातंजलरूपं तस्मिन् धर्मशास्त्रं मन्यादिप्रणीतो ग्रंथः तस्मिन् इतःपरं चतुःषष्टिकलामाह राजेति राजनीतयः कामंरकीयप्रभृतिशास्त्राणि तेषु व्यायामः श्रमः तद-र्थं या विद्याः महयुद्धादिकास्तासु चापेति चापं धनुः चन्नं प्रसिद्धं चर्म सन्नाहः कृपाणं खङ्गं सिक्तः शस्त्रविशेषः तोमरः प्रहरणविशेषः परशुः कुठारः गदा प्रसिद्धा एतन्त्रभृतिषु स-वें आयुधाविशेषेषु रथचर्यासु रथपरिवर्तनेषु गजपृष्ठेषु हस्तिशिरोदेशेषु वीणा वसकी वेणुर्वशः सुरजो सुरंगः कांस्यतालं वायविशेषः दर्दुरपुटं दर्दुरशब्दाकारशब्दं वायं एत्प्रभृतिष् वायेषु आतोथेषु भरतादयो विद्वांसः तैः प्रणीतानि विहितानि नृत्तज्ञास्त्राणि ताण्डवविधानप्रतिपादकप्र-न्थाः तेषु नारदीयप्रभृतिषु गांधवेवेदविशेषेषु हस्तिशिक्षायां गजशिक्षायां तुरगस्य अधस्य वयो-ज्ञाने वयः अवस्था तस्य ज्ञाने गुरुषाणां नराणां लक्षणेषु सामुद्रिकप्रतिपादितेषु मर्षातिलका-दिलक्षणेषु चित्रकर्माण आलेख्यवियायां पच्छेये केतकादिपच्छेदने पुस्तकानां शास्त्राणां व्यापारे प्रयोगे लेख्यकर्मणि लिखनविद्यायां समग्रास युतकलास शकुनिरुतज्ञाने पतिल्रशब्द-ज्ञाने ग्रहगणिते ज्योतिःज्ञास्त्रे रत्नपरीक्षासु रत्नानां मण्यादीनां कुद्धाज्ञुद्धज्ञाने दारुकर्मणि का-ष्ठकर्मणि देता गजानां रदनाः तेषां व्यापारः व्याहतिः तस्मिन् वास्तुवियासु गृहनिर्मिति-विद्यासु आर्युवेदे वैद्यकशास्त्रे यंत्राणां सूर्यप्रतापादीनां प्रयोगः व्यापारणं तस्मिन् विवाणां स्थावर-जंगमप्रभृतीनां अपहरणं दुरीकरणं तस्मिन् सुरुंगा संधिला तस्या उपभेदः भेदनं तस्मिन तर्णे नयादितरणे लंघने कूपकायुलंघने हतयः व्याप्रदिषु संप्रामादिषु विद्युत्करणादिरूपाः तासु इंद्रजालं मायाकूटननिर्मितं तस्मिन् कथासु बृहत्कथाप्रमृतिषु नाटकेषु अभिनयात्मकेषु आख्यायिकास वासवदत्ताप्रभृतिषु काव्यं कविकमें तेषु महाभारतं प्रसिद्धं तदुक्तं भाति सर्वेषु वेदेषु रतिः सर्वेषु जंतुषु । तरणं सर्वतीर्थानां तेन भारतमुच्यते ॥ पुराणं पंचलक्षणं इतिहासः पुरावृत्तं रामाथणं रामचरित्रं एतेषु सर्वेत्विषु अष्टादशाक्षरविन्यासेषु सर्वेषां देशानां भाषासु बचनव्यापारेषु सबी याः संज्ञाः परिभाषाः तास सर्वेषु ज्ञिल्येषु विज्ञानेषु छदःसु आद्यायेषु अन्य-व्यव्येतद्रश्रतिरिक्तेषु कलाविशेषेषु परं अधिक कौशलं चातुर्ये अवाप पातवानः

With this list of subjects in which Chandrapida became proficient, compare a similar summary in the Dasakumaracharita (Bühler's edition p. 12, Wilson's p. 16),—

ततः सकललिपिज्ञानं निष्कलदेक्षीयभाषापाण्डित्यं षडङ्गसहितवेदसमुरायकाविदर्यं काव्य-नाटकाख्यानकाख्यायिकातिहासचित्रकथासहितपुराणगणनैपुण्यं धर्मेश्चन्दच्योतिस्वकंमीमांसा-दिसमस्तज्ञालज्ञाति कोटिच्य (Wilson omits) कामन्दक्षीयादिनीतिपटलकोज्ञालं बीणा-यज्ञेषवायदास्थं संगीतसहित्यहारित्यं मणिमन्त्रीषधादिमायापयच्चाच्चुस्यं मातङ्कतुरंगादि-वाहनारोहणपाटयं विविधामुधनयोगचणग्यं (Wilson चरणत्व) चौर्यदुरोदरादिकपटकलात्री-दृश्यं च तत्त्वाचार्यमः सम्यन्दकस्या दिल

- P. 75, L. 17. पन्नच्छेसे. B पत्रख्ये. C पत्रखेदेषु. D पत्रखेदे. Edd. यन्त्रखेदे. 18. सम्बद्धेद्वास्त्रस्यु. The Com. omits this word. Compare गान्धवेद्यदिव्ययेषु above l. 16. B गान्धवंद्याखेषु. D गांधवााखे. Edd. गंधवााखेषु. l. 19. सन्दाप्रस्थोगे. Edd. गन्नपर्योगे. L. 22. सर्वे-शिल्पेषु. Edd. omit वर्षे. B छन्दःस् सर्वेशिल्पेषु. C सर्वेशिल्पेषु. D सर्वेशिल्पेषु. येषु. वर्षेशिल्पेषु. चित्रस्था
- P. 76, L. 1. च. Edd. omit.—अज्ञसम् So Com. of A=ित्रंतरं Text of A सहजा चाजधम-धस्यते. B, C, D, and Edd. अमम्. L. 2. महामा-णता. 'His great strength.' Cf. कते च महाप्राणताया:—below !. 7, and महाप्राणताया च सदैतियमस्याकृतिः p. 80, I. 15. L. 3. अवक्रिक्त (Com.=एहीत). B आकृषित.— दिवसे प्रतिक्रिक्त C and Edd. आल्गिनत.— किश्चीरतककम. Com., किशोरको बालः तस्य कभी पादौ. C and D. किशोरिकेकम. L. 20. नवसेवक. Com., सेवक. B and Edd. अनु-धेवक. D अभिनवसेवकः L. 21. लक्ष्म्या सह वितस्तार वक्षःस्पर्छं &c. See the note on p. 145, I. 21.
- P. 77, L. 3. आञ्चया. D प्रजया. भुजाशिखरदेश: Edd. omit. भुज. L. 6. अनुमांश्ति In the same sense as अनुमत below Il. 10 and 14. L. 8. द्वा:स्पै: D omits: but has द्वारपाठे: in the margin. Edd. द्वारपे: Ed. 2 mentions a reading द्वारपींश्वापटं. L. 9. आविकिस्बत. B and D आर्जुंबत. C, विजुंबित. स्पूर्मिससुचित. 'Fitting his place,' राजसभीप इव. C नातिसभीप एव. L. 19. एवं संपिण्डितेनासुना पोडशेन प्रवर्धे. 'This year then is, so calculated, the sixteenth of your life.'
- P. 78, L. 2. पारसीकाधिपातिना. Com.= यवनाभीशेन. Pâraslka is given in Amara Kosha as a name for a Persian horse. L. 3. निधुवनाञ्चविमात कुत्वा. Compare the similar phrase at p. 12,
 1. 14, L. 4. प्रहित:. Text of A प्रहितस.—कृष्ट्वा च निवेदितं.
 1. 23

Text of A adds च. B, C and Edd. read दृष्टा निवेदितं च. So also D, but with निवेदितञ्च. L. 9. प्रणामलालचं. Compare गमननणामलालचं p. 14, l. 1. and गणामलालचा: p. 81, l. 23. L. 14. अध्य वचनानन्तमेव प्रवेदित्तम्. Construe with वृन्तपुर्धमदाशीत् p. 80, l. 3.— व्यलीनकानकः. So B, C, and Edd. A व्यलीनक Com. व्यलानकं मुख्यवंचण्यो. D कानकालीन L. 18. तुर्विच्च्यत् . Com. = विष्याभिमानम्.— अतिदुर्धननमता प्रतिक्षण्यानिद्धमुत्तमता च. So B, C, D, and Edd. A in Text कानिद्धमुत्तमता च. So B, C, D, and Edd. A in Text कानिद्धमुत्तमता च. in Com., अतिदुर्धन मता व्य. So B, त्या का स्थापितः का सिंद्रम्यानमता म्रांग Com., अतिदुर्धन मता च. So B, त्या का सिंद्रम्यानिव्यं का Com., अतिदुर्धन मता च. So B, त्या का सिंद्रम्य मता च. त्या का सिंद्रम्य मता च. So B, त्या का सिंद्रम्य मता च. त्या का

- P. 79, L. 16. उस्त्रीणीमिव बहुंग्झ. Cf. above, l. 4. अतिसिमीसतया समुन्दीणीमिव L. 20. वेगसलक्षचारिणिमेव मनसः. Compare दुःखसनक्षचारिणि p. 176, l. 23. For वेग the Text of A has वेगर्य. L. 22. पाटल. (a) 'pale red,' (b) name of a plant.
 - P. 80, L. 1. भुजंगमिवेत्यादि. Com. (a) सदा निरन्तरं या गतिः गमनं तस्या अ-भिमुखं संमुखं (b) पक्षे सदागतिः वायुः तस्य अभिमुखं वातपानकरित्वातः L. 2. चक्रवर्तिनरवाहनोचितं (a) 'fit to bear one who is an universal monarch,' '(b) fit for King Naravâhana.' Com., नरवाहनी वत्सराजमुती विद्याधरः. L. 3. अश्वातिशयम्. Compare अथरूपातिश्यं below l. 5. L. 7. अन-शुद्धरता. C and D add. पूर्वम्. Edd. अनुद्धरता पूर्वम्. L. 12. तां गरुडारोहणव्यसनितास-So also B, but with अधिरोहण for आरोइम. Edd. तं गरुडारीहण-व्यसनिता. L. 15. सदैवता. Cf. what follows दैवता यपि &c. l, 17. L. 18. शापवचनोंपनीतानि. Edd., शापवचनबलोपनीतान्येतानि There is a gap in C after this word extending to (क्योंल) तलामाभाति, p. 85, 1. 21. L. 19. एव । श्रूयते हि पुरा किल. B, D and Edd. omit किछ. D एवं अयते हि. L. 21. वडवा. D and Edd. add भूत्वा. Compare नानाकारा भूत्वा p. 81, 1, 1, L. 22. मृत्तिकाव-च्यां The town Mrittikâvati is mentioned in Harshacharita Uchchhvâsa VI.
 - P. 81, L. 2. केनापि घाषभाजा भवितन्यम्. Compare the construction at p. 37, l. 23. L. 4. मनसा च तं तुरंगममनुष्स्य, मनसा goes with आमन्त्राव्यानमृत्र l. 7. He makes a silent prayer to the horse before he ventures even to approach it. Com., अनुपस्य समिक्त क्षांत्रास्य, B has समुष्मुन्य, and D and Edd. उपस्य for अनुपस्य.

But compare विदिताभिमाय इव 1.7. L. 11. अवरुषहंकार. So B, D, and Edd. A अवरुष हुंकार. L. 12. हेषितेन. Edd. हेपितेन. So also below 1. 15. L. 21. अकृष्टपर्यन्तमञ्चतिन्यम्. From Com. So also D. Text अभीयं सैन्यम् for अभन्नेन्यम्, B अवृष्टप्रेमभनीन्यम् Edd. अवृष्टपर्यन्तमममेन्यम्मिन्यम्

- P. 82, L. 1. निवारणायस्ताः. Com., निवारणं निवन्धनं तत्र आयस्ताः उद्यताः. B निवारणाय आयासिताः. D, निवारणायासिताः, and puts तम् before राजपुत्राः. Edd. निवारणायायस्ताः. L. 2. च. Text of A omits. L. 4. आवश्चित Com., आवश्चितं गृहीतं. L. 6. सानविस्ताः B, D and Edd. संमानविस्ताः L. 7. राज्यः. B and Edd. राजः.—निवास-पुण्डरीकः. Edd., निवासयोग्यपुण्डरीकः. L. 10. कार्तस्वरहण्डनः. Text of A कार्तस्वरहण दण्डेन.
- P. 83, L. 1. पुट. Text of A omits. L. 14. तत्तु. B omits. L. 17. অথকা: A খকগ:. L. 19. বিকাশ্বব্যাহি. Compare the similar passage at p. 73, l. 21 and the passage quoted there. L. 21. মযুংবাংখাংখালোল. So B, D, and Com. of A, the note in which latter is मधुर यथा स्थात् तथा सारणास तंत्रीय आस्प्रतिकतः या वीणा: वक्कयः. Text of A मधुरसास्फालित. Edd. मधुरसा-भाष्यारमास्कित.
- P. 84, L. 1. क्रोमलो. Com., मधुर: हर्षप्रकर्षात. D कलितो. L. 3. निहादी. D Edd., निहादी. L. 15. ग्रहाण. Com., पतंतं निवारय. Compare गृहाण निर्पतितम् below l. 19.—उज्ञासयालकलतामाननावलम्बिनीं मृढे ! चन्द्रेलखामुगाहरोपहारकुसुमस्खलितचरणा पतास महनान्धे. 'Put up, O foolish one! your hair; it is falling over your face. O blind with love! put your chandralekhâ ornament in its place: you are stumbling over the oblations of flowers.' This is the reading of A. Com., उड़ासय उर्धीक्रचन्द्रलेखां अली-काभरणं.....पतिष पतिष्यमी-त्यर्थः. B reads उल्लासपालकलतामाननावलम्बिनीं चन्द्रलेखे किम्पहारकुस-मस्खलितचरणा पतिस मदनान्धे. D with us, and so divided, but with मटांधे. In same line where we have मटानेश्वतने D reads निश्चतने. Edd. चपले उलासालकलतामाननावलान्विनीम । महे चन्द्रलेखा-मुपाहर । उपहारकसमस्वालितचरणा पतिस महनान्धे. Ed.2 explains चन्द्र-लेखा as a kind of anklet. L. 23. आलोकयसे. Com.=वीइपसे. D आलोक्यते.
- P. 85, L. 11. निश्वसित्तम्. A and B निःश्वसितम्. Com., निःश्वसितं निःश्वसं एहितुं-

With बिस्मृतासि निश्वसितुम् compare बिस्मृतनिमियेण चक्षवा. p. 141, 1.9. L. 22. एतदनेन चामरकलापास्तरीरित एव विक्षितस्. Text of A, तदनेन &c. Com., एतदिति एतदस्तु अभिनतं अमेन चन्द्रापिडेल चामरकलापात्तरैः मध्येः इत एव इतः प्रदेश एव वीक्षितं अवलोकितं. So also D, but with एवमेन. With चामरकलापात्तरैः compare वितातपमा तरेण above 1. 17. B reads एतदनेक चामरकलापात्तरितमस्य वील्यांत So also C, but omitting अस्य. Edd. एतदलकचामरकलापात्तरितिमस्य वील्यांतरितिवस्त्रिक्तं Ed. 2 mentioning a reading एतदनेन for एतदलक-

P. 86, L. 6. मास. Edd. omit. L. 9. ययायं. This is the reading of B. So also C and D, except that D has उद्धः. A has in the Text या च and in the Commentary यया. Edd. यया च. L. 12. उप- इसमाणः. Com. = प्ट्यमानः. — शिथिलमुजलताविगलितध्वत्वलयः क्रियमणः. Com. = प्ट्यमानः. — शिथिलमुजलताविगलितध्वत्वलयः क्रियमणः. क्रियेल प्रति क्षेत्रका क्षिणेल प्रविक्तः प्रविक्तः क्षेत्रका क्षेत्रक

P. 87, L. 1. संज्ञवन. This is the reading of B. A in Text संवव, in Com., संयवन. C संजावन. D and Edd. संयमन. L. 2. अपस्थित- केलास. Com., अपश्यितिसत्ते लास. B. and Edd. उपश्यितिक लास. L. 4. उपरि वित्तवेत. So Text of A and D. Com. of A writes विस्त्तींन (=विस्त्तेत) for विततेत. B and C add वितानेत. Edd. उपरिवितानेन. L. 9. उपरुद्ध. So Com. B and C. Text of A उपरुद्ध. Edd. उपारुद्ध. L. 10. विनयितिभृतानिः. So B, C, D, Edd., except that D has अभिनय. Text of A विनयेत निभृतानिः. Com., "उपरुद्ध प्राप्ते ये शिक्षाविनयी ताम्यं निभृतािसः मृतािसः त श्रिका संज्ञादिक्षां विनयो नया अत प व कुण्यवित्तित्वित वा अपि विक्षावित्राभ्यां निभृताः स्युः. With regard to the meaning of निभृत see note on p. 21, l. 11, and compare द्रस्थितािर्भित्वाचित्राां परिचािरकाः भिक्तेष्यमाना p. 196, l. 19. L. 10. अञ्चल्यकासान्तरम. The

next epithet of राजकुरुं is गन्धहितना सनाथीकृतैकरेक्नम् 1. 23. L. 12. अनवरतसंगीतमृदङ्क-ध्वित्तम् C and D ध्वानम् Edd. अनवरतसंगीतमृदङ्क-ध्वित्तम् C and D ध्वानम् Edd. अनवरत्तमंत्रीतम् L. 16. रज्ञितिकरिवन्य चुन्ध्वितंत्वनिकाम्बुद्वव्यिः उस्यकेतः B and D जुन्धिवतंत्वनैकाम्बुद्द and Edd., जुन्धिवतंत्वनैकाम्बुद्द ति जुन्धिथतंत्रकाम्बुद्द Com., संवन्धेकांबुद्द लोकिविनाक्रकालीना मेघाः L. 18. वित्तीयेनेव कर्णचामरेण. Compare अपरिमव पारिजातकृत्तम्भवतंत्तसंथाने गुलकक्षमासीत् p. 145, 1. 19.—अलंक्रियमाणेन. Text of A अलंक्रतेन क्रियमाणेन (sic). L. 22. लम्रसिंदसुख्याविमेन. Com. (व) लग्ना विहसुखा प्रतिमा गजस्य दत्तवंधे सरस स तेन प्रतिमा प्रतिक्यके गणस्य दत्तवंधे वर्तवंधे परिवार प्रतिक्षित्व प्रतिमा प्रतिक्यके प्रतिक्षित्व वर्षस्मन् स तेन L. 23. सनायीकृतिकदेशम्. The next epithet of राजकुलम् is जुरंगमैक्रवित्तनम् p. 88, 1. 5.

- P. 88, L. 1. उउउवलपहक्रम्बलपटप्रावारितपृष्ठै:. Com., उउउवला: खेता: ये पहकंबला: पह्यूवानिर्भिता: पद् इति प्रसिद्धा वा तैयां पदा: तै: प्रावारितानि
 आच्छादितानि श्रष्टानि येषां तै:. L. 2. वनगाजहिपर. Edd. निहत्तवनगजहिपर. L. 4. मथुरस्तल्य. So B, D and Edd. But read with A
 मथुरसरस. Com., मथुरा: मिष्टा: सरसारसेपिता:.— लुलितः Com., लुलिता
 इस्तेन गार्दता: L. 7. प्राम. Edd. add. कर्वट. O reads सकलनगर
 ग्रामकर्षर. L. 8. धर्मराजनगरच्चतिकारित्रव दश्चायद्धि: 'Exhibiting
 as it were the procedure of the King of Justice (Yama).'A
 omitis इत्, and Com. explains as follows: धर्मराजो चमः तस्य
 नगरं संयामिनीति ख्यानं तस्यात् व्यतिकरं अतिवायं दश्चेयद्धिः. L. 9.
 आतिल्वयानवासनसङ्ख्या. The next epithet of राजकुलस् is
 सेवकजनेन (1. 14.) आस्थानगण्डपगतेन च A....साम्तलोकेनाधिष्ठितम्
 (1. 22.) L. 17. विन्हमून्ती: See note on p. 7, 1. 22.
- P. 89, L. 4. बारविलासिनीजानेन. The reading of C, D, and Edd. A and B बाराविलासिनीजानेन. L. 5 अमित. B अपरिमित C and D omit. L. 6. कस्तूरिका. B सितकस्त्रिका. L. 11. उद्घारव्यमानम् B, C, and D omit. It is added in D in the margin. L. 14, निन्नायमाणगृरुसारसम्. The next epithet of राजकृत्यम् is अन्तर्पुरेण......समृर्यताभ्यनस्त् p. 90, 1. 5. L, 15. बालिकाजनमस्त् तकन्युक्तपञ्चालिकाक्षीडेन. Com., बालिकाजनेन कन्याजनेन प्रस्तुत प्रारक्षा कंदुकस्य गैंडकस्य पेक्शिन्यारिमयािन: स्वल्यालिकाभिन्यतं पंचालिकोच्यतं तस्माच [तस्या:] जीडा येन से तेम अन्यतं एण. With बालिकाजनमस्तुत compare अन्तवारिकाजनमस्त् below 1. 18, where the Com, dissolves better (अंतःपरिकाजनेन प्रस्तुता प्रारक्षा अन्यन

रपतिचरितानां विडंबनन्नीडा यिसम् स तेन); and शुक्रसारिकाप्रकाशित-सुरत्तविश्रम्भालापलञ्जतावरोधजनेन 1. 21. The Commentator's explanation of कम्युक्तपञ्चालिका is wrong. The word is a dvandva.-अनवरत. Text of A अविरल. L. 18. नरपतिचरितविडम्बन-'Imitations of the deeds of the king.' L. 20. अतिभूतकुङ्बना-मनिकारतकारतलाव. Com., अभिभृताः पराभृताः ये कुञ्जवामनिकाराताः तथा करतलाव.—Separate भूषणानि (वै. L. 23. मणिमचैः. Edd. add विभूषणेः. Compare a similar interpolation of भूषण p. 182, 1. 13. Com., तुलाकोटिवलयैः.

P. 90, L. 2. पिलसपाण्डुर. B and C, पिलसपाण्डुर. Edd., पिलसपाण्डुरं.—
आधारमथैरिव. Com., आधार अवदंगः तन्यंपिरव. B, C, D, and
Edd., आधारमथैरिव., which is perhaps better. Edd add नियममयौरिव. Cf. next note.—मर्वाद्यामथैरिव. C and D. add विवयमदेरिव. L. 4. अपरिस्वात्तस्थावद्यम्पे: Com., अपरित्यक्तः अनुजिद्यतः सत्यावदंगः थैः सत्त्वं साहसं अवदंगः आधारो थैः The note in
Ed. 2 is बस्वानां जन्तुतायवद्यम् आस्त्रन्यत्त सत्यस्य क्षानादिसाधनगुणभेदस्यावलम्बनं स. L. 6. वामकुक्तुरं. Com.—चनुष्किकागतहरित्तनः
See note on p. 86, l. 15. L. 9. सगृहदेवतायिव . .

प्राथ्वामिव वानासवपात्रसंकुलं p. 91, 1, 3. It will be convenient to give the following extracts from the Commentary on some of the more difficult clauses of this part of the sentence in a single note:—

स्रोति सह गृहदैवतेच वर्णमाणिय काभिः शालभंजिकाभिः पित्रकाभिः शिवेसि शिवस्य ईश्वरस्य भवनं गृहं तदिव द्वारावस्थिताः दंखाणयः प्रतीहार्मणा यस्मिन् ईश्वरस्य के क्ष्मांदकास्त्री गणः उत्कृष्टं अलंकारायुपेतं यस्कित्वा अत्रकेतारायुपेतं यस्कित्वा अत्रकेतारायुपेतं यस्कित्वा अत्रकेतारायुपेतं यस्कित्वा अत्रकेतारायुपेतं यस्कित्वा अत्रकेति विविधा अनेके ये वर्णा ब्राह्मणादयः एकसुख्यसजातीयसमूरः श्रेणः तामिः प्रतिपायमाण कत्यावमारः अभिनवः प्रस्कित्वा अत्रकेति विविधाकरपित्रमारः अर्थत्वा अर्थतेष्यः विविधाकरपित्रमेथे स्रितः त्वाभित्तः विविधानायोदः परिमले विविधानायोदः परिमले विविधानायोदः विविधानायः विधानायः विविधानायः विधानायः विविधानायः विविधान

धताका वैजयंती तस्या अंको मध्यं तेन शोमितं पक्षे पताका हस्तविन्यासः अंको नाटकैकदेशः ताभ्यां शोभितं विराजितं शोणितपरं बाणनाम्नो दैन्यस्य नगरं तच देवीकोट इति प्रसिद्धं तद्वदिव बाणाः शराः तेथां योग्यो यः आवासः तेन उपेतं सहितं पक्षे बाणो दैत्यः तदावासोपेतमित्यर्थः प्राणिति पराणं पंचलक्षणं तद्वदिव विभागेन भिन्नभिन्नतया अवस्थापितो रक्षितः सकल-भवनस्य समयविष्टपस्य कोशः द्रव्यसमृही यस्मिन् पक्षे विभागेन अवस्थापितः ज्ञापितः सकलभुवनकोशः समप्रभुवनमंडलं येन दिगिति दिशि स्थितो गज: दिग्गज: तमिव अविच्छितं अञ्चितं महादानस्य महद्वितरणस्य (sic) सं-तानं परंपरा यहिमन पक्षे दानसंतानं मदसंत्रतिः शेषं प्रवेवत असांडेति असांडं विश्वं तदिव सकलजीवलोकस्य समप्रविष्टपस्य व्यवहारः व्यवहरणं तस्य का-रणं निदानं तदथे उत्पन्नं यत हिरण्यं सवर्णं तत्तेव गर्मे मध्ये यस्य तत् पक्षे हिरण्यगर्भी विश्वरेताः शेषं पूर्ववत् इंशानिति ईशानः ईश्वरः तस्य वाहवनं भुजवनं सरलत्वात् बहुत्वाच नृत्यारंभे अधीकृतत्वेन च वनोपमानं तह्रदिव महिति महाभोगिनां नणां मंडलसहस्तैः अधिष्ठितः आश्रितः प्रकोष्ठः ग्रहै-कदेशी यस्मिन् पक्षे महाभौगिनां महासर्पणां मंडलसहस्नैः अधिष्ठितः प्रकोष्टः कलाचिका यहिमन महान आभोगो वियते येषामेवंविधानां मंडलानां खडानां सहस्रं तेनिधिहितौ प्रकोष्ठी यस्येति वा महेति.....पक्षे अनेतः परमेश्वरः तस्य गीतं स्तुतिः तदाक्षणंनेन आनंदितो नरः अर्जुनो यस्मिन् यद्ववंशामिव यदः नृपतिः तस्य वंशः संतानपरंपरा तमिव.... पक्षे गरा नाम विष्णोः पितामहः भीमो नाम काश्चित पुरुषात्रिमो विष्णुः बलो बलदेवः एभिः पालितं लालितं जरासिंधोरिति शेषः व्याकरणं, शब्दशासं तद्वदिव थयं प्रथमः आयः अयं मध्यमः अनुत्कृष्टाधमः अयं च उत्तमः सर्वेत्कृष्टः एवंविधा या पुरुषविभक्तिः तस्यां स्थिता ये अनेक आजाकारकाः तैराख्याता प्रतिपादिता सम्यक्पकारेण या दानिकया तस्यां यो व्ययः तस्य प्रयंची विस्तारः तत्र सुस्थितं सुखेनावस्थित। नित्यर्थः पक्षे प्रथमपुरुषः मध्य-म्पुरुषः उत्तम्पुरुषश्चेति संज्ञात्रयं पाणिनिना प्रपंचितं विभक्तयश्च स्वादयः तास स्थिताः आदेशाः तिसचतसप्रमतयः कारकाषि कर्तादीनि आख्यातानि नव दश वा संपदानं चतुर्थीकारकं किया भ्वादिः अव्ययानि उचैरित्यादिनि तेषां प्रपंची विस्तारः स्थितो यस्मिन् उदाधिः समुद्रः तददिव..... पक्षे सपक्षाः पक्षयुक्ताः भूभतः पर्वताः शेषं पूर्ववत् उपेति उषा बा-णासुरपुत्री अनिरुद्धः प्रयुत्रतनयः तयोः समागमः संबंधः तद्ददिव तस्याः सखीमता चित्रलेखा तया अनिरुद्धीतंकितामुगां पति अनिरुद्धज्ञानाय चित्र त्रिभवनमालिख्य दर्शितभिति पौराणिकी कथाबलिनेपः तेन कतो यज्ञो यागः तमिव......पक्षे पुराण्युरुषो यो वामनः गृह तवामनावतार...न्रवाहनो राजा तस्य दंतकथा (sie) लोकपवृत्तिः तद्वादेव.....पक्ष अतः संवधिता प्रियदर्शनानास्भी राजदरिका नरवाहनपत्री गन्धर्वदत्त्रश्च तस्याः

गांधविश्वासक उपाध्यायः तये। श्विरिवरहितयोः समागमोत्कंटा यस्मिन् महातीर्थे वाणारस्वादि (अंट) तदिवपक्षे अनेकपुरुषेः प्रातं अभिकेकात लानात् स्वर्गोदियदवंधकलं यस्मात् प्राणिति पार्वदाः हविगृहात्
प्राण्यहं यञ्चप्रहीमस्पर्थः तीमेव नानाविधो यः आसवः सोमबञ्ज्ञासवः तेष्
पात्राणि भाजनानि तैः संजुलं ब्लाइं पदे आसवपात्राणि मवपात्राणि. This
last is wrong. The word in the second reference is सव not
आसवः

- P. 90, L. 12. निजलक्ष्मीकृतकमलोपकारम. The meaning of कमलोपकार in the first reference is doubtful. The note in Ed. 2 is निज-चित्रीकृतः कमलया उपकारः प्रजानां येन. L. 20. संप्रदान. B. and C. संप्रदानापादान.
- P. 91, L. 5. गान्धिक. Com., गंधिक L. 6. कड्गेल. Edd. कक्कोल.-प्रथ-मेरवावि. Com., प्रथमः आयो यः वेश्यया वारयोषिता समागमः तमिव अतिगाभीयीत् अविदितः अज्ञातः हृदयाभिपायः चित्ताज्ञयो यस्य एवंविधस्य अर्थात् राज्ञः चेष्टाविकारः चेष्टा शरीरादिकिया तस्या विकारः विकतिः य-रिमन इत्यमंगक्षेत्र: The अर्थात राज्ञ: seems wrong. The palace is full of people whose outward gestures give no clue to their real sentiments. L. 7. बहुचाद्रसंलाप°. Com,, बहनि चा-क्षति त्रियपायाणि येषु एवंविधाः संलापाः परस्वरालापाः सुभवितानां सूक्तानां रसास्वादाः तेषु दत्ताः तालबान्दाः अभीष्टाववीधनेन परस्परकरतालाहतये यस्मिन पक्षे यैरिति तृतीयाबहुनीहिः. C तालासंगं for तालशब्दं. D reads बहविधसंलापसभावितरसास्वादं followed by वेश्याजनिवीपचारचतरं (1. 20), omitting all the intervening words. L. 8' अतीमण्ड-लमिवेस्यादि. Com., धूर्नः यूतकृत् तस्य मंडलमिव समुहीमव दीयमानं यन्मणिजतसङ्खालंकरणं अलंकतिः तत्र कृतो लेखपपत्रसंचयो यस्मिन अव-रोधजनस्य मध्ये यदलंकारादिकं प्रेष्यते प्रदीयते वा तत्सव बहि स्थैः लिपि-क्रियत इति राजस्थितिः पक्षे कतो लेख्यपत्रसंचयो यैरिति धन्तरिप सर्वे पत्र. लेख्यपूर्वकं गृह्यत हति तद्वपमानम्. Ed. 2 has the note धर्ताः खतका-रिणस्ते च युते पराजितद्रव्यदानार्थ दातव्यतया ऋणशोधनानुगुणं लेख्यपत्रं कवैन्तीति प्रसिद्धम्. L. 10. विविधवापदविज्ञोपयुष्टं. Com. (omitting विविध), भापदाः वने व्यानादयः गृहे मृगयार्थ संरक्षिताश्च हिजाः पश्चिणः ब्राह्मणाश्च तैरुप्छुष्टं सहितं. उपघुष्ट means ' resounding with.' L. 11. काप्तिया. Ed. 2 reads कविकथा, but gives our reading as a variant.-माद्रीकलमिवेच्यादि. 'Madri. A sister of the king of the Madras, and second wife of Pandu to whom she bore twin-sons Nakula and Sahadeva.'-Dowson's

Classical Dictionary. Com., नकुल: (a) सपेहा.-संगीतभवन-मिवत्यादि. Com. explains मुद्दू as (a) महां मिलकानां अंगं and (b) महजानि. L. 12. इचकलमिवेस्थानि. भरतगण is (a) ' the skill of actors'; and (b) 'the virtue of Rama's brother Bharata.' - ज्योतिष्मिषेत्यादि. Com., ज्योतिष्मिव ज्योति:शास्त्रीमव ग्रहः उद्धत-नपाणां प्रहणं मोक्षः तेषामेव दंखादिना सोचनं कलाभागाः विज्ञानैकरेशाः तेष निपुणाः यस्मिन् पक्षे मही मीक्षश्च कला बीडशी भागः तासां भागाः विभागाः तेष निपुणं एतज्ज्ञापकश्मित्यथे:. L. 13, नारवीयमिव. Bühler, translation of Manu, introduction p. cvii, calls attention to this "pretty clear allusion to the Naradiva Dharmasastras." —यन्त्रभिवेस्यादि, Com., यन्त्रं वीणा., L. 14. महकाच्यमिवेस्या-हि. Com., अन्यचिन्तिता निःस्वभावाः प्रकृतयः अध्यवसाया मनोगताभि-प्रायाः तेषामावेदकं कथकं पक्षे अन्येन कविना चिन्तिती विचारिती यः स्वभा-वाभित्रायः सहजोभित्रायः तात्पर्यविषयीभतीथे इति यावतः तस्य ओवदकं ज्ञापकः. Ed. 2 reads अनन्यचित्तित for अन्यचितित. with the note अनन्यचि-न्तागोचरः स्वभावस्य योभिन्नायस्तस्यावेदकम्. B, वेदकम् for आवेदकम्. L. 15. महानदीप्रवाहां मेवेस्थादि. Com. explains दरितं as (a) दशit and (b) qui, Edd. read Hacktanust for Hacktanust. The note in Ed. 2 is द्वितं पापं तज्जन्यः तापः दः सं द्रिता दुर्गेता द्विहास्ते-णां तापश्च. C, सर्वद्वितापहारं. L. 16. संध्यासमयमिवेरवादि. Chandrapida is a name of Siva. Com., पक्षे चंद्रापीड ईश्वर: सर्वदा संध्यायां नस्यविधानादिति भावः --नाराययणवक्षःस्यलमिवेत्यादि. Com. explains sign as (a) 'beautiful jewels,' and (b) 'Lakshmi and the Jewel.' L. 17. बलभडमिवेत्यादि. Com., कादंबरी वक्ष्यमाणा स्नी तस्या रसविशेषवर्णने आकुला मवियेरिमन पक्षे कारंबरी कापिद्यायनं. The word of course is meant to suggest the name of the heroine of the book, but it must be taken in both references as meaning wine. Balabhadra was preeminently a wine-bibber. Compare note to p. 24, l. 14 A, C, and Edd., मॉर्ड for मृति. This is wrong. In the reference to Balabhadra the present word ends with आजलम and अति goes with the next word. L. 18. ब्राह्मणीमवेरवादि. Com., ब्राह्मणीमवहिजमिव पद्मासनीपदेशाय दशितं भूमंडलं यस्मिन पक्षे पद्मासनी ब्रह्मा तस्य उपदेशी वेदः तेन दक्षितं अन्येभ्यः प्रकाशितं भूमंडलं येन. The first of these interpretations is not very intelligible. The note in Ed. 2 is (b) पद्मया लक्ष्म्या आसनमाभयभूतस्वस्य k. 24

p. 92, I. 10. D and Edd. here read कृतावतरणमङ्गला.—प्रस्तुत-So B, D, and Edd. A in Text पृथुत: in Com., प्रस्तुत. C प्रस्तुत. L. 2. श्वानि Edd. add इव. L. 6. ससंभ्रम. B, ससंभ्रम. L. 10 कथमसि. C, कथमपि.—पुरुजनयन्त्रणाप. Cf. तथा नियन्त्रित राजा p. 75, l. 9. L. 12. अभेकत्ते स्वयि. So Com. of A. Text, अभेकत्ते त्वयि. C and D, अभेकत्तिप. L. 13. असाधारणा. D and Edd., असाधारणा. L. 14. आलोकित. Text of A, अवलोकित. L. 20. यामावस्थित. Com.=च्तुंकिकतायां स्थिता:. See note at p. 86, l. 15; and compare यामकरेणुकाभि: p. 87, l. 10.

- P. 95, L. 3. दिशुज. Text of A, दिशुजित. With the expression compare जिल्लाम्भिपालसंबर्धितानां च जुधानां p. 88, l. 23. —सपयोजाभिः. So Com. and B. Text of A adds च. D and Edd., अयांजाभिः सपयोजाभिः E., वपयोजाभिः प्रात्ताभिः. L. 16. आनुपूर्वेण. B, C, and Edd., आनुपूर्वेण, D writes अनुश्चितराजलोकः. Com. has आनुपूर्यो, explained by अनुक्षेण. L. 21. अण्णित. So B and Edd. Text of A, क्षणमणि. Com., क्षणप्.
- P. 96, L. 3 न हायुण्यभाजाम. So B and Edd. Text of A, तर्यण्यभाजाम. Com., अपुण्यभाजाम. L. 10. चर. Edd. omit. L. 12. मनेरसाभिभानाम. Compare p. 73, l. 11. L. 14. हरितवन्दनंText of A, हरितवन्दनं- C and D, हरितपक्वनंदन- L. 16. विविक्तः
 Com., विविक्तः (भित्र २ स्वस्य: See note at p. 99, l. 18.—मृहमवेग्रामञ्जल. Compare the अवतरणमङ्कल (p. 92, l. 10) and the अवतरणम (p. 94, l. 1) we have had already. L. 22. प्रदागनुपुर्तिव स्वभाषिहितरम्भं रविमण्डले. The sun is like a bracelet the lustre of which is so great that it seems an unbroken round. Compare ffurther on (p. 194, l. 6) the passage where a bracelet is compared to a heart which has been pierced.
- P. 97, L. 1. ककुममगात. D, आगत. for अगात. B and C, दिश्वामगत. पहल B, पहजदल. L. 8. तटाक. B, C, and Edd., तडाग. L. 9. दिशां मुखेषु. Construe with the preceding words. Ed. 2 makes a separate clause of दिशां मुखेषु अलिकुलेन मलिनेषु as it reads the word immediately following. D writes अलिनेच कुनलपनेन. L. 11. अन्धकारपक्षेषु. B, C and Edd., अन्धकारपक्षेषु. L. 13. दिशु विदिनदाहर. Com., दिशु पु. वाहिषु संस्थादिनतार्थनार्थ बलिएपडेषु विश्वतेषु विकीर्णेषु सत्सु अर्थजनार्यक्षेत्र.

लांजलैरिति बोध्यम्. C, D, and Edd. omit one दिख्. L. 16. कर्णोललेख. D and Edd., इन, Ed. 2 giving our reading as a variant.—पारावतेषु. Com. B, and C, पारापतेषु. Note on p. 65. 1. 6.- विगतेत्यादि. Com., विगतं दूरीभूतं संवाहन उद्गहनं तेन निश्वलानि स्थिराणि कांचनपीठानि सुवर्णकलकानि यामु. The Text of A has a reading "निश्नलासु. कांचनपीठासु. L. 17. मुकीभूत-घण्टास्वरासु . Com., मूकीभूताः दोलासंबंधिघंटाः ताभिः अस्वरासु शब्द-रहितास. B, C and D, घंटास, Edd., घंटारवास for घण्टास्वरास-L. 18. संगीत. B, C, and Edd. संगीतक. L. 19. निभृतेष्वित्यादि-Com., निभृतेष निश्रलेषु भवनकलहंसेषु गृहराजहंसेषु सन्सु नृपुरशन्दीपशमस्य सजातीयरवरांकाकारित्वाभावेन तेपि सुखेन सुता इति भाव:. But for the meaning of निमन see note on p. 21, l. 11. L. 20. अपनीय-मानकर्णित. Com., अपनीयमानानि दुर्शिक्षयमाणानि दृष्टदोषोपश्चमार्थ कर्णे बद्धो यः शंखः.-मण्डनेषु. C, D, and Edd., मण्डलेषु. L. 22. प्रथमयामक अर्घरास. Com., प्रथमयामसक्ता याः कु आर्घराः. See note at p. 86, l. 15.

P. 9. 8, L. 6. सूर्यकान्तर्गाणभ्यः. B. and D, सूर्यमाणभ्यः. L. 12. समभ्यत्-ज्ञातः. B, अभ्यनुज्ञातः. L. 14. बालेयप्रमाणान्. (D, बालेयक°). B. बालेयदीवित्रमाणान, L. 16. उपिचतीत, Com., उपिचतानि वर्धि-तानि यानि अमधूणि आस्यलोगानि तैर्गहनानि संकीर्णानि मुखानि येषां तै:. -आबद्धेति. Com., आबदा नदा निविडं इटं कक्षा मध्यप्रदेशो यै: L. 18. द्विगणीकियमाणगमनोत्साहः. A phrase which recurs (द्विगणीकृतगमनीत्साहः), according to the reading of Edd., at p. 27. l. 4. L. 19. 'पदातिपरिवृत: B, 'पदातिभि: परिवृत:-L. 20. नाराचै: Com., नाराचै: लोहनिर्मितैवार्ण: सर्वलोही नाराच एवणश्च स इति कोष:. L. 21 प्रारमान., Com., ज्ञारमानष्टापदान. L. 22. चमरान. A, चामरान् Com., चामरान् चमरी: - अनेकक्टर्डाकान् B, अनेककुरकुतन्. D. महिषान् कुरंगान्. Edd., अनेकविधकरकुकान. Ed. 2 giving our reading as a variant—nergional. ' By his great strength.,' Com., महाप्राणतया महासाहसतया. Compare the passages at p. 76, l. 2, p. 80, l. 15, and p. 92, l. 15. L. 23. स्फूरतो. Com., स्फूरतो (sic) दीप्यमानान.

P. 99, L. 1. समारूट च मध्यमह सवितारे. अहन् is used for the sky here
— स्नानोरियतेन. Com., झानोरियतेनेव आडवानंतरमेव कृता-युर्थानेनेव,
The Text of A, B, and D have झानोरियतेनेव. L. 2. विघडते:
Com., विघटते: घर्षणे:. L. 5. B and D omit रत. L. 6. अन्त.

रार्बोक्कत. Ed. 1, अन्तरात्तरार्बोक्कत. L. 7. अनेकरूपानुसरण. B, C, D, and Edd., अनेकरूपानुसर Com., रूपा: पत्तवः. Compare p. 28, l. 19. L. 8. नवपक्षेत - Edd., वनपक्षेत L. 18. निर्वेतंत. A and B, निर्वातंत, निर्वितक्तयसन्परिष्ट्रवयुप: The Commentary translates विक्त in this compound by विजने. It seems better to make it qualify वसन in the ordinary sense of 'made clean.' Compare its use at p. 96, l. 16. L. 19. आक्रांत्र . Text of A, आकुलित. Com., आकलितों वेटितों — पृशीतवा-सस:, B, गृशीतधौतवासस:. D, गृशीतधौतधवलवासस: L. 20. देवा-चेन. Text of A, देवताचेन. L. 22. B and C omit पुरप्रेषि-ताधानः:

P. 100, L. 1. 1 have followed the Commentary in taking वधाक्रमन with the words that follow. Edd. take it with the preceding sentence. B reads here उपनिन्युश्च उपनीतानि च यथाक्रम-मादाय च. The only objection to this reading is the च after आदाय, which is hardly consistent with it. C gives our reading, but begins a new clause with उपनिन्यश्च. D, our reading and punctuation, but omits च after आदाय. L. 3. सहस्रसारं (Text of A, सहस्रीसारं). Edd., सहस्रशारं. Com., सहस्र तेन सारं प्रधानं. This may be the meaning of सार here, though in that case the compound must be dissolved as a Bahuvribi. But it is better to take सार (or सार as it is spelt in Edd.) in the sense of 'sparkling. It corresponds to स्ट्रारिन in the simile. C, सहस्रोपशोभितमंबरतलं. D, सहस्रधारमंबरतलं.-B omits शारदम्. 5. द्विगुणीकृत. Com., हिगुणितं परावर्तितं. Compare p. 95, l. 3. - तद्वणीपवर्णनपरंण. B. तद्वणवर्णनपरंण. D omits the word. Text of A, तहुणापवर्णन परेण. Com., तदिति तस्य ता-रापीडस्य ये गुणा:. &c. Refer it rather to the following राजपत्र-लोक. C writes समीपोपविष्ट तहुणोपवर्णनपरे वैश्वापायने. L. 6. राजपुत्र-लोकेन. B, सह राजपुत्रलोकेन. This is the meaning, but the सह is not needed, and I have therefore followed A,C, and D. in omitting it. Edd. have सह in the following line with a च which is clearly wrong. ('संवधितसेवारसेन च सहाहारविधिमकरोत्). D the same reading without = Ed. 2 mentions in addition a सह after वैज्ञम्पायनेन as a variant. -इदनस्में दीयतामिदमस्में दीय-नाम. So Com. of A and C., Text of A तस्मै for second अस्मै. B, भदीयताम् in both places for दीयाताम. So also D, but with the phrase written thrice. L. 9. अगमत. B, अगात. L. 10. पा-र्श्वपरिवृत्तिनी. So Com. of A. Cf. p. 93, 1. 23. Text of A, C, and D, पाधवर्तिन. L. 11. हत. C, गृहीत Edd. अपहत. L. 13. अपरेद्धाश्च. B, परेद्धश्च. The construction is सर्वान्तः पुराधिकृतमव-निपतः परमसमतम् ...अनुगम्यमानं कन्यकया कैलासनामानं कञ्जुकिनमाया-न्तमप्रथत् (р. 101, 1.8.)—अवनिपतेः प्रमसमतम् В. सर्वान्तः प्-राधिक [त] तयावनिपतेः परमसंमतं. L. 14. अनुमार्गागतयाः Text of A, and Edd. add. च. B and D, अनुमार्गगतया - राजकलसंवास-प्रगल्भया. Compare सदा राजक लसंवासचतुरा सदा च राजसंनिक षेप-गुल्मा p. 66, l. 11, and passages quoted in the note there. L. 15. शक्रगोपकालोहितरागेण. Com., शक्रगोप एव शक्रगोपकः स्वार्थ कः आरक्तः पावटकीटः तहत् आलोहितो रक्ती रागी यास्मिन् &c. B, लोहित for आलोहित. L. 18. महमास. B and Edd. omit मह. B, मसन for प्राप्त. L. 19. जान B and C omit. Ed. 2 mentions भूमण्डलं as a variant—राजकुलदेवतयेव. B,C,and Edd., राजकुलग्र-हरैवतयेव. D, रात्रिकुल°.-क्किलतमाणिनपुराकुलितचरणद्भगलया. The Com. has आकुल (explained by ज्याम) for आकुलित. Edd. have आकलित, with आकृतित in the next word. The repetition of आकृत्कित is extremely harsh. B has a variant क्वणितमाण-नुप्राकुलितचरणया सचिररेणचिन्तिचिरीकचकवालवाचलितरक्तकमल-धगलयेव स्थलकमालिन्या महाई &c. C writes क्वणितनप्राकलितजघ-नस्थलया नार्तिनिर्भरोद्धिष². L. 21. कलित. B. आकलित. L. 22. मन्दं मन्दं भुजलताविक्षपप्रेकुाखित°. So also B. Com., मन्दमिति मंदं २ नातिप्रयत्नेन यः भुजलतायाः बाह्यब्द्याः विक्षेपः इतस्ततश्चलनं &c. C, D, and Edd., मन्दमन्द्रभुजलता°. with either reading the adverbs must be construed with मुजलताविक्षेप Cf. note at p. 66, 11.

P. 101, L. 2. समसुवृत्तः B and C, समुपवृत्तः D, समृवृतः L. 3. मणिकुण्डलम्तरः Edd., मणिकुण्डलमस्कतमकरः For the meaning of मकर्रात्रमञ्जरः see note on p. 18, l. 20, and the references there. — कपोल्तवा, B, कपोल्ततल्याः L. 5. राघेबेल्याचिः Com., राघेवः — कपोल्तवा, B, कपोल्ततल्याः त्रेव उपयं विश्वाचि उपेति उपपादितो विद्वानं अंगरागी यथा पढे अंगलाम्ने देशस्य रागः भीतिः L. उपपादितो विद्वानं अंगरागी यथा पढे अंगलाम्ने देशस्य रागः भीतिः L. 6. नववनः B, नवनव-कोमल्तनुलत्याः Com., (a) सुकुमारा शरीरल्ता पस्यां (d) कोमलः तनवः त्रतस्यो यस्यां—सुप्रतिष्ठितव्यरण्याः शरीरल्ता पस्यां (d) कोमलः तनवः त्रतस्यो यस्यां—सुप्रतिष्ठितव्यरण्याः शरीरल्ता पस्यां (d) कोमलः तनवः त्रतस्यो यस्यां—सुप्रतिष्ठितव्यरण्याः शरीरल्ता प्रस्यां (d) कोमलः तनवः त्रतस्यो यस्यां—सुप्रतिष्ठितव्यरण्याः ।

Com., (a) ज्ञोभनतया स्थापिताः पादा यया (b) सर्वत्र प्रसिद्धाः ज्ञाखाः पादानि यस्यां L. 7. वेदिमध्यया. Com., (a) वेदिन मध्यं यस्याः तनमध्येस्यर्थः (6) परिस्कता भामः मध्ये यस्याः -- कनकपचालंक-तया. Com., (a)कणीभरणैः भाषतया (b) नागेकसरः चम्पको वा तस्य पन्ताण दलानि. L. 10. क्षितितलनिहितविक्षणकारः. Com.. इयं राक्ष णढेकारीतिः क्षितौ दक्षिणकरं व्यवस्थाप्य विज्ञति कुवैतीति भावः L. 11. कन्यका. 'Text of A, कन्या. L. 12. कलुतराजधानीम. Com.. कलतनाची राजधानीम्. In the Text of A the word is spelt कलत in this, and aga in the next word. B, C, and D, araw in both. L. 14. B, C and Edd. insert च after राजदितिति L. 15 . तुहिस्तिनिविशेषम्. Compare सुतानिविशेषैः sc. पादपैः p. 20, 1. 23. इहित्निविशेषम् is here an adverb. L. 16. उचिता भवत-स्ताम्बलकरङवाहिनी. See below. l. 21. L. 17. न चेत्यादि. In this sentence परिजनसामान्यदृष्टिना is the predicate, attracted into the same case as the subject (आयुष्मता), as is the rule in this impersonal construction. Compare a similar struction at p. 37,1. 23. Com., अस्यां पन्नेलेखायां आयुष्मता भवता परिजने परिच्छदे सामान्या सर्वसाधारणा बृष्टिः यस्यैवविधेन स्वत्या न च भवितन्यं. L. 18. द्रष्टन्या. Com. = विलोकनीया. So also C, D, and Edd. B, उपदेष्टन्या. L. 20, The Com. omits बलवानस्यां पक्षपातः. L. 21. एवंविधानि कर्माणि. Com., ताम्बलकर्डिधारणप्रभतीनि. See note on p. 61, 1. 6. B and C omit कमाणि, the latter writing एवंतिथा. L. 22. आतिविनीतत्त्वा. Edd. अभिविनीतत्त्या. sequence of thought here is-' I know full well that she will make her own way with you in a very few days. But I am very fond of her, and you do not know her. Therefore I speak as I do.'- केवलं. 'But.' Compare its use at p. 237, l. 7: also केवल च below p. 102, l. 17.

P. 102, L. 1.— कल्याणिकाः Cf. कल्याणाभिनिवेशी p. 104, l. 7. and कल्याणाभिनिवेशीनः p. 136, l. 6. L. 2. भवति इति. Edd. भवतीति इति. L. 3. अभिजातः Com., अभिजातः कुलीनः B and C, अभिजातः — अनिमिषलोचनः B. C and D, अनिमिषलोचनः L. 13. वपकरणसंभार. B. उपसंभार. L. 15. विनीततराभिच्छनः B and D, add. कर्तुम् L. 16. वैदितच्यस्य. B, वेयस्य. L. 18. अपरिणामोपञ्चमः Com., दितीयो लक्ष्मीमदः प्रचमदः अपरीति न वियते परिणामेन उपञ्चामे यस्य सः, अयं भावः परिणामेनोपञ्चमः ओषस्यादिषु प्रसिद्धः .

विपर्शतमन वन:पारिणामेष नोपन्नम.—अपरं Com., अपरं तृतीयं. Compare द्वितीय in last, note. But अपरं means simply 'other,' i. e., than ordinary blindness. B and D, अपदरु. L. 20. अस्यन्त-तीत्रः. D and Edd., अतितिनः.—सत्ततममूलमन्त्रपन्यः. This is the reading of the Edd. (except that Ed. 2 has सम्य for गम्य). So also C and D. A in toxt, सततम्लमन्त्रपम्यः. Com. तत्त निरन्तरं मूलमन्तेः अगम्यः निवतीयमुग्नवम्यः. B, सततम्लमन्त्रपम्यः. where सततममूल is evidently a mistake for सततममूल "मूलमन्त्र = spell". Kern. Com. मूलभन्त्युच्छव्यं तेन मणिभधुकरा-दिविषोन्नारणदेत्नां संग्रः. L. 21. अखानवाद्याच्यः Edd., "वाध्यः, L. 22. रागमलावर्णः Com., हामा विवणाभित्रपः स वव मलः पंकः सम्य अवेदः संवर्तः.—Bohtlingk cites Daśak. 67, 4 for अवावस्य II. L. 23. असिभीयरे. Text of A, अभिभीयरे.

P. 103. L. 4. सरागैव. B. सरागेव. - वास्था. Com., वायनां समुही वास्या वातकः लिकीच्यते. L. 5. समञ्जतरकाश्चान्तिः. Com., समुद्रता रकागणेन ग्रा-न्तिर्भमी यस्यां पक्षे रजसां रेणुनां भमी यस्यां-अतिवृरं. Ed. 2, दूरं. L. 6. अतिहरन्तेयमप्रभोगमगत्विणकाः B. अतिहरन्ते इयं दरं नयत्य-पभोगमृगृहाष्णका. C अतिदरं नयतीयमुपभागमृगृहाणका. L. 10. अजनानि. B. C and D, भाजनम्. For the expression see note at p. 61, 1. 23 .- स्पाटिक. A, स्पाटिक. L. 12. अभव्यस्य. Com.= असाधा:-इतरस्थेत्यादि. Cf. the passage at p. 58, l. 18-L. 13. त. B and C. च.-शङ्काभरणं. Com., हस्तिनां दृष्टि-दोषवाधनार्थ शंखाभरणं कर्णे बध्यते इति लोकनीतिः. L. 14. हराति चेत्यावि. Put a stop after गुरूपदेश:. C and D. हरति सक-लमतिमलिनमपि दोषजातमुपदेशः पश्महेतः परिणाम इव. &c. Edd. have अपहरति for हरति, omit च, and have परिणाम: for व-यःपरिणामः. Com., अतिमलिनं अतिस्यामं दोषजातं दषणसमृहं अंध-कारिमव तिमिरमिव हरति दूरीकरोति क इव प्रदोषसमयनिज्ञाकर इव यामिनीमुखचन्द्रोदय इव प्रकारांतरेणाह प्रकाम इति प्रकामः अंतरिद्रियनिग्रहः तदेतग्रेरूपदेशः शिर्मिजवालं शिरोरहमारं अमलीकवन गणरूपेण तदेव परिणमयति परिपाकं नयति क इव अवस्थापरिणतिरिव यथा सोधि शिरसिजजालं केशसमहं पलितरूपेण अमलीकर्वन तदेव शिरसिजजालं गणरू-वेण परिणमयत तानिदानमेव प्रथमे वयसि किमपदेशेनेत्यत आह अयमिति. L. 17. क्रायुमदारप्रहार. So A and D. B, क्रायुमदारसंपहार. C. असमग्रहार. L. 18. गलति. Com., खरति गलति गिलति अरति। विनश्यति निरर्थकं भवति - अकारणं च भवति तृष्प्रकृतेरन्वयः अतं वा

NOTES.

विनयस्य. Nor will lineage or learning make a nature alroade corrupt produce good things.' This is the second of two reasons for regarding youth as the reason of instruction. Instruction runs out like water from a heart which has been pierced by the arrows of love : and if it did remain it could not be expected to produce its wonted results in a nature already vitiated. The wood of the sandal tree will burn. The fire of hell grows hotter by reason of the means used to cool it. A has in text what may be either वा विनयस्य or चाविनयस्य-more probably the former : but the note is दोषांतरमाष्ट अकारणं चेति उपश्वमादिकार्यजनक न भवतीत्यर्थः ननु मदन शरपहारजजीरेतहृदयस्य उपदेशाभाविषि उपदेशकार्थं प्रश्नमादिकः सर्वं अन्वयो वंशः अतं च शास्त्राभ्यामेव [शास्त्रं ताभ्यामेव] भविष्यतीत्याश्च-येनाह दुष्पकृतेसित दुष्पकृतेः दुस्तमनः तादृशहृदयस्य अन्वयः अतं च अ-विनयस्य हेतीः भवति न त विनययित्यर्थः. L. 19. चन्द्रनप्रभवः B and C चन्दनप्रभवेषि.—Separate कि वा. L. 22. अनारोपितमे-दोदोषं गुरूकरणं. Com., न आरोपितः स्वीकृतः मेदोदोषो येनैवंपूर्व गुरूकरणं स्थलीभवनं मेदोदोषेण स्थलता भवताति सर्वेत्र प्रसिद्धं तथायं न भवतीत्यर्थः. B, मददोषं for मेदोदोषं.—अस्ववर्णविरचनमन्नाम्यं. B असुवर्णविर चनाग्राह्यं. L. 23. अतीत. Edd., अपनीत.

P. 104, L. 1. B omits त. So also C and D. L. 2. उदामद्वेश्वययुस्यिग-तश्रवणविवराश्च. This is from Edd. A, उद्दामदर्गीश्च १थस्थगितश्रव-णविवराश्च. B, उदामदर्पाश्चर्यसंस्थागितअवणविवराश्च. Compare अहंकारदा-इज्बर्° 1. 4. L. 3. गजानिमीलिसेन. Com., गजो हस्ती तस्य यित्र-मीलितं नेत्रसंकोचः तदत् निमीलितेन. L. 4. दाह. A writes दाघ. L. 6. विषविकार. B and D, विषय for विष. Ed. 2 mentions omission. of विकार. as a variant.—तन्द्रा, Edd. and B, तन्द्री. L. 7. आलो-कयनु तावत्कल्याणाभिनिवेशी. Compare कल्याणिना प्रयतितव्यम् p. 102, 1. 1 .-- Put the stop after प्रथमम् -- L. 8. सुभटेत्यावि Com., खड्ठानां कौक्षेयकानां यन्मण्डलं संघातः तदेव कृष्णत्वसाम्यात् उत्प-लवनं तत्र विश्रमः अवस्थितिः तस्मिन् चंचलत्वसाम्यात् भ्रमरी मधकरी. For विभम B, C, D and Edd. have विश्वम. L. 11. न ह्यावंविधनपरस. A omits अपरम्. - अपरिश्चितम्. Com., निर्दाक्षिण्यम्. L. 15. मदे-त्यादिः Com., मदजलं दानवारि तदेव क्यामन्वसाधम्यात् दुर्दिनान्धकारः तयुक्ता वे गजा हस्तिनः तैर्धटिता निष्पादिता या घना निविडा घटासमूहः तया बरिपालितापि रक्षितापि - गजा. B, गन्धगज. L. 20. गन्धवैनगरले- ख्वन. Text of A omits नगर. Com., गधर्वनगरलेखा हरिचन्द्रपुरीति यस्याः प्रसिद्धिः असदस्तुभमो वा. L. 21. संस्कार. Com., संस्कारो वेगा-

ह्य: - संचरण. B and C, संचार.

P. 105. L. 2. अपस्ययबहुलेस्यादि. Com., अपत्ययः अविधासः बहुलो यस्यामेवं-भता सती दिवसान्ते यथा कमलं साथयं मंचति तथा स्वाथयीमतं समजमपि तज्ञोभयो: साम्यमाह समिति. With अमन्ययबहुल Cf. दक्षितमन्ययानि n. 64. 1. 12 and the note there, C omits च - निवसान्तक मलं. B दिवसावसानक्रमलं. L. 6. हिडिम्बेव. A. B, and C. हिडम्बेव. L. 10. असिमिस्तिव, Com.-निष्फलीमव, L. 11. दासारमिस्यादि, Bana generally construes FF with the genetive. See note on p. 21, l. 19, L. 14. женготи. Com. = (a) дран. (b) сфи. L. 17. कटक. D and Edd., कट.-विमहवत्यप्यप्रत्यक्षवर्शना. Com., विमहवत्यपि मृतिमत्यपि अमत्यक्षं अगम्यं दर्शनं यस्या इति विरोधः सन्परिहारस्त विग्रहवसी कलहवतीत्यर्थात्. L. 22, व्याधगीतिशिन्त-अमगाणां. Com., ज्याधगीतिः मगवधाजीविगानं इतियमगाणां अक्षहरि-णानां अत्र नाजाकत्वसाम्यात श्रीगीत्योः साम्यं नाश्यत्वसाम्याच अक्षममयोः साम्यं गानलब्धाश्च मुगा हन्यंते इति सर्वेच प्रसिद्धं. Compare the note at p. 10, l. 9, and the passage referred to there. -परामधी-धुमलेखा सचरिताचित्राणां. Com., सचीरतानि सदाचरणानि तान्धेव चित्राणि तेषां परामर्शः आचमनं तदर्थं या धुमलेखा धुमपंक्तिः लोकैः कफ-निवन्पर्थ बन्यांतरस्य धूम्रवानं कृत्वा पश्चात्स एव उद्योग्येते तत्स्वशीदेवाले-ख्यं विनश्यतीति भावः. The note in Ed. 2 is प्राभवः मोड्छनं त्तदर्थं धमलेखा धमसंतातः.

P. 106, L. 1. पुर: पताका. C. D. and Edd., पुरःसरपताका. L. 2. बाहाणां. Text of A and D, महाणां Com., महाः जलजंतवः. L. 4. विस्सोट-कानां. B, C, D, and Edd., विस्सोटानां. L. 7. अपरिचितवानवाः. A omits अन्या. Com., अपरिचितवा असविहितवा. B and C omit न before निर्मेरं, There is a gap in D here which extends to देशवमानं p. 108, l. 5. L. 12. पूर्वा. B, C. and Edd., चैदां. L. 14. अपनीयते. A in Text, अपतीयतें, in Com., अपहिच्यते. This latter has probably crept in from l. 16 below.—पृष्ट. B and C, पृष्ट.—आच्छावांते C and Edd., जैवच्छावाते. B omits the words from आच्छावांते C and Edd., जैवच्छावाते. B omits the words from आच्छावांते C and स्तर्यस्थाते ने विस्तर्यस्थाते. L. 18. केच्याव्यते. A, अपरार्थते. Com., अपरार्थते द्रीकायेते. L. 18. केच्याव्यते. A, अपरार्थते. Com., अपरार्थते प्राप्त प्राप्त प्रमुखेन प्रमुखेन स्थायाधिवयेन शिष्त छथः अदृढः सुक्तमेन्यस्थ अप्यस्य वाविवविश्वस्य यो गलः केटः तस्य यन्युटं तद्वयः सुक्तमेन्यस्य अप्यस्य वाविवविश्वस्य यो गलः केटः तस्य यन्युटं तद्वयः सुक्तमेन्यस्य अप्यस्य वाविवविश्वस्य यो गलः केटः तस्य यनुटं तद्वयः

पलािमः मयूरस्य कंठः अमवज्ञे [न] च अत्यन्तं चरालः स्यादिति ततुपमानः.
The Text of A omits वद्या. L. 19 खद्योतिस्याि Com., खद्योतः
ज्योतिरिङ्गणः तस्य यः उन्मेख (व)ः अवभातः तद्दत्. L. 20. अनेकेस्यािकः
Com., अनेके दोधा द्वणािन तैः उपित्तेते व्यातिन रागावेग्नेनित रागः इच्छा
आरुण्यं च तता [षां] आवेशः तन्मयीभावः तेन वाध्यमाताः पीड्यमाताः केनेव दीयित दोषपुटं यदस्क् रक्तं तिवन तथािप रागा [गो] अवनिति साम्यः
L. 21. विविधित. Com., विविधा य अनेके विषया गोषराः त एव ग्राह्माः
गुडेरकाः तव लालसेः लंपटेः Edd., विषयरस्य L. 23. प्रसरेण. B,
प्रसरेण.

P. 107, L. 4. आहताः. C, and Edd., अभिद्दताः. L. 5. अधनेभम्मगतयः Com., गतिर्गमनं सन्कर्मणि वृत्तिश्च. L. 7. सप्तच्छवसरवः. Com. = विश्वमुच्छदवसा:. A tree noted for its bad smell. L. 8. Edd. insert पुरक्षियतं. before बन्धुजनम् L. 9. उत्कृपितलोचनाः This is the reading of B. C. Edd., and Durga Prasada's MSS. So also Balakrishna. A. उत्कंपितलोचन. Com., उत्कंपित प्रावस्थेन धते. L. 10. जातवानरणानि. C and Edd., जात्वा:. See note at p. 129. l. 11. L. 11. सोध्माणं. Com. = तेजस्विनं प्रवेश. - महा-मानस्तम्भनिश्वलीकताः. Ed. 1. महानालस्तम्भनिश्वलीकताः. Ed. 2. महालानस्तम्भनिश्वलीकता:. The महामानस्तम्भ in this clause corresponds to the नृष्णाविष in the next. Edd, add अपि. L. 12 तब्जाविष. B. तब्जाविश. Edd., अतितब्जाविषवेग. L. 13. इषवः B, C, and Edd., असप:, Ed. giving अग्नय: as a variant. L. 16 उपस्रष्टा इवेस्यादिः Com., उपस्रष्टा यहिःकता इव अहैः विटेरिधिष्ठितमा-थितं भवनं गृहं येषां ते तथा. L. 19. श्रारव्यतां. A, सरव्यतां. L. 22. धनेति. Com., धनं द्रव्यं तदेव ।पिश्चितं मांसं तस्य आसः प्रहणं तस्मिन् गर्धेः दूरदृग्भियथा तथा द्रव्यार्जनपरिस्यर्थः -- आस्थानेतिः Com., आस्थानं नपोपनेशनं (स्थ) लं तदेव नलिनी कमलिनी तस्यांवकैः धतैः यथा वकाः निलनीमाभित्य तदाश्रयबलेन स्वात्मानमालाय येन केन प्रकारण परान्यंच-वित्वा अकस्मादेव परान भक्षयांति तद्वनास्थानवलेन परान्वंचियत्वा स्वानि भागरांति, आस्थान, A durbar.

P. 108, L. 3. महापराभावकणैनं. So A and C, 'Listening (without resentment) to plans of crime.' Com., महोत महापराभानां कैरियइखा-दीनां अवकणैनं अवर्ण महानुभावता महाभाविता अदाहत्वववातः. B, महापराभानाकणैनं. L. 4. परिभवसहत्वम्. A in Text, पराभवसहत्वं (sio): in Com., पराभवसहत्वं L. 8. विचाससम्बन्धः मिनानिः, B and D विचाससम्बन्धिः . C. विचाससम्बन्धिः स्वै

बेति. B and Edd., तथेति. Ed. 2 mentions another reading यथेति.—आत्मन्यारोपितः ^o B, आत्मारोपितः ^o D, आत्मन्यप्यारोपितं. L. 9,
दिख्यांश्चावतीणित्वः Com., दिख्याः देवसंबन्धिनो ये क्षेशाः भागाः केन्ततिणै करमञ्जीमत् L. 10. उत्येक्षमाणाः A, उत्येक्षमाणाः D, मन्यमानाः L. 11. आत्माविङम्बनाम् Com., असङ्ग्रारोपलक्षणाम्, L. 12.
मनसेत्यातिः Com., मनसेति देवताया हरिहरादेः अध्यारोपः (sio)
आरोपणं तेन विमतारणं (sio) वेचनं तस्मादिति—असदिति असकृता असद्या या संभावना देवस्वयन्तेन निश्चयः तेन उपहताः विनष्टबुद्धयः For मतारणादसङ्ग. B reads अतारणासुमुझन and Edd., मतारणासुमुतः

P. 109, L. 1. तं नित्रतामपनयान्त. So D and Ed. 2. A and Ed. 1. तं मित्रतामपजनयन्ति. Com., तं पहणं प्रति मित्रतां सहद्वावतां उपजनयन्ति निष्पादयन्ति. B reads here तस्य मंत्रितामपनयंति: C, तं मंत्रितामपन-याति .-- तस्य वचनं शण्वन्ति. B and C, तस्य शण्वन्ति वचनं D. omits L. 7. Treas. This is the reading of B, C, D, and Edd. A has शस्त्रेष, सहजीति. Com., सहजं स्वारिक यत्रेम तेन आई स्वित्रं इट्यं येवां अत एव अनरक्ताः. L. 8. कप्टचेष्ट. B. कचेप्ट.-मोहका-सिंग. D and Edd., मोहान्धकारिण. E. 9. तथा...यथा. B and C, तथा तथा... यथा यथा. Compare p. 105, l. 20 .- जनै:. B and C. जनेन. L. 11. प्रहस्यसे. A. प्रकारपसे. (Text ते for से) Com. = मकटीकियसे. महस्यसे is the reading of B, C, and D (C, यथा न च पहस्यते) It is the simpler reading, but open to objection as being a repetition of the उपहस्यमें above l. 10. Edd. have न प्रतायेंसे विटेर्न पहस्यसे कहालै:. But with प्रतायेंसे कहालै: compare प्रतारणक शहे: p. 108, l. 7. L. 12. A inserts च after प्रहोभ्यसे L. 13. वनिसाभि:, B and C, सर्ववनिताभि:. L. 14. न विकृष्यसे. B and C. न क्रव्यसे, Edd., नावक्रव्यसे,-रागेण, Edd., रागै:. L. 20. Read योवराज्य". L. 23. सम्रहीपभूषणां. Edd., सम्रहीपसमृद्रभूषणां.

P. 110, L. 1. Edd. omit हि, Ed. 2 giving it as a variant. — के लोक्यदर्शीव सिद्धाहृद्दाः. Com., केलोक्यदर्शीव योगीव विद्धो निज्यकः कार्देशो आज्ञा यस्य स तथा विकालदर्श्यीय सिद्धाद्देशो भवति यथेव वदति तथेव भवतीत्यथेः. L. 4. स्वच्छोतृतः. This is the reading of B, C,D, and Edd. A, स्वस्थीकृतः. Com.—स्वस्थतां प्रावितः.L. 12. पादपान्तरं निजयाव्यममु-ज्वाद्यापि तारापीडं. This is the reading of Edd. In Ed. 1 transfer लक्ष्मीः from end of L, 17 to end of line 18. B has पादपं निजयाद्दापन्तरम् भुंच्यपि तारापीडं. A, C, and D, निजयादपं पादपान्तरम् मुम्बस्थापि आरापीडं. Com., निजयादपं सक्षीयवृक्षं अमुंचरयपि अस्यमंत्यापि

नामवींड. It will be noticed that the commentator does not repeat the quaquent of his text. If A's text is right we must suppose that निजपादपं means not the tree the creeper is on at present, but the tree to which it goes, and which is marked out in some way as its own. But this seems very harsh, and the simile would then be somewhat discourteous to Târâpida. L. 17. दीघेदशमनुपहतं., Com., दीघी आयताः दशा वर्त्तयो यस्यैवंसतं अनुपहतं अखण्डं. L. 18. नवराज्ञलक्ष्मीक्रमालिनीमृणालेन. This is the reading of A, B, C, and Edd. Com., राजान विशिनष्टि नवेति नवा प्रत्यग्रा या राजरुक्मीः आधिपत्यश्रीः सा स्व उहसत्वसाम्यात कमालिनी नालिनी तस्याः आयत्वसाम्यात् मृणालेनेव विसेनेव. It will be noticed that this would sanction an इव after म्णालेन, which is not however wanted, though, it stands in D. The necklace is here called the lotus stalk of royal prosperty, and it is said to be like the seven sages come to see the consecration. L. 19. सप्तर्षिमण्डलेनेव हारेण. Com., मन्तास संतान्तमुखत्वेन उपमा-नान्तरमाविष्कर्तुमाइ. L. 20. इन्द्करकलाभिः. Com., कलाः मनोहराः B, C, D, and Edd., इन्दुकरकलोपकोमलाभिः.-वैकक्षकस्राग्भः Com., वैकक्षं उत्तरीयकं तद्भत् स्थापिताभिः स्राम्भः मालाभिः

P. 111, L. 5. उदाधिरिव मन्द्रपातै:.-D breaks off the Pûrvabhaga here. L. S. बेन. A in text, and B. add च. Com. येनेति दुन्दुभिना कतिरि ततीया ध्वनता शब्दं कर्वता रवेण शब्देन. L. 10. प्रदक्षिणीकृतानीव. Com. = आवतींकतानीव. L. 13. अभिमखदन्त इन्त. A. अभिमखं दंत . Com., अभिमुखदंत°. L. 15. अपूर्वशर्वादृहासशकुगहर्षेहुंकृतेन. Com. अवर्वः अध्रतवर्वो यः शर्वस्य भवानीपतेः अष्टहासः महान्हासः तस्य शंका आरेका तस्याः हर्षः प्रमोदः तस्माद्यत हंकतेन हंकारेण. The word is followed in the text of A and Edd. (not in C) by अअतपूर्व which seems to be a gloss on the preceding and, taken perhaps from l. 17 below. L. 17. विज्ञधसञ्जान. From B and C, Edd., भेरी. Ed. 2 giving विवधसदानि as a variant. A omits the word. See note on 1, 18, = अश्रतपर्वरवज्ञीनतरोष. B, C, and Edd. omit जनित. Ed. 2 gives as a variant. अभूत-प्रवेरव इव. L. 18. यमसञ्चित. From B and C. A and Edd., विबुधसद्मान (Com.= देवलोंके), Ed. 2 giving यमसद्मीन as a variant. See note on l. 17. L. 21. सह द्विपतां श्रिया. Note on p. 145, l. 21. L. 23. लीलाला जान. Text of A. लीलाबीजान.

- P. 112, L. 5. पूर्वोक्टब्या पललेख्वया. (Com., पूर्व प्रथमम्.) Pattralekhâ is mounted in front on the same elephant. Text of A adds the gloss कुलूनेश्रपुच्या. L. 7. अचलरेचक. Com.=मंदरश्रमणम्. L. 17. ग्रन्थ, B, C, and Edd. omit. L. 18. आर्य्यवनतमीलि. B, आर्राद्वनरतमालिमीलि. Ed. 2 mentions a reading आर्राद्वनरतमालाम (omitting मीलि.): this is the readings of C,—आवर्षनत Com.=आवर्षनित. Compare p. 112, l. 22. L. 19. आर्ज्ञाय. So B and Edd. A. राजाल Com., राजीवि राजी यः आर्षः अस्थितः.
- P. 113, L. 1. प्रभा (Ed. 2 gives as a variant घटा). Edd. add प्रतान. L. 4, Edd. begin with अय. which is not found in any of the MSS Com. however has तदनंतर, which may refer to an अय which has dropped out. L. 6. अखिल. B, सकतं. L. 7. घवलदुक्तूल. Edd. omit घवल, Ed. 2 giving it as a variant. C. omits दुक्ल. L. 12. चिलतकुल्वेलकीलितजलिपजलर्पगलनंतर. Com., चिलता कंपिया वे कुलदोला क्षेत्रमौलाकिष्यिजलर्पगलनंतर में विशेषो जल्पि समुद्रः तस्य जलं पानीयं तस्य तरंगाः कहोलाः तम्य गतेव प्राप्ते ता अलिता कलिया कलिया कलिया कलिया तम्य गतेव प्राप्ते ता B reads चिलतकुल्वेलिकेलाञ्चलपितरंगानेव. L. 13 Com. takes संमुखागतेरस्वैधान्येश्व प्रणमित्रभूभिपाले: with the preceding sentence. C punctuates as we have done. B omits one अन्येश्व. L. 15. पल्लाकिस्तीनाम्. Com, पत्रमङ्गार चना-विशेषाः वियोत गमु पर्वविधानाम्. Compare note at p. 13, 1. 20, L. 18. अक्रियनत A, किराते. L. 20. अराजन्त. A in Text, अर्रजन, in Com., राजेत. L. 23 हिंश (Com. = चळा) B, श्रवे:
- P. 114. L. 2. आसपत्रे: B and C, ज्ञातिसातपत्रे: L. 3. च्. Text of A omits, L. 18. निर्धातपात्रपरूप. Com., निर्धातो दर्ज तस्य पातः पतने तहत्परूपः कटोरः B omits परुष, C, निर्धातवात्मीरः °L. 5. ब्रम्थुणा च. text of A and C omits u. L. 7. अनवस्तं Edd., अववस्तः B 8. च. A omits. L. 10. बलबहल. Com. and C omit बहरः B and Edd., बहलबल. L. 12. मुबलवेति (Com., मकृटबलयुक्ताः ये वेविणः द्वारालकाः तेषां) B, प्रचलितमचुर. C, प्रचुर. Edd., प्रचलित. L. 23. धूसर-ताभीताइवाकतिस्पाः B, C, and Edd. read धूसरमकंतिरणः. Edd. 2. mentions a variant धूसरमांति for धूसर्. L. 15. बलभर. Edd. वहलबल. L. 20. क्रमेण. B, C, (क्रमेण च संसर्यतो) and Edd., and च.
- P. 115, L. 4, बलसंक्षीभजन्मा. Construe with रेणुः. l. 21. L. 6. पतार्थेतन्तु. So B and Edd. A, उत्पन्नोर्णातन्तु. Com., उत्पन्नः समुद्रती यः

द्रणीतंतुः जारूंकास्कः C, पञ्चेणीतन्तु. L. 8. हरि (a) 'horses,' (b) Hari.—क्षमा (a) 'the ground,' (a) 'patience.' L. 11. पताका So B and Edd. A, पताकाम. L. 15. मणिपञ्चभङ्गः B and Edd., मणिभङ्गः L. 17. धातु. Com., गैरिकादिः जुन्मस्थलज्ञोभार्थं अनलिप्यते.

P. 116, L. 9. अनगद्दतचेतनेत. There is a gap here in C extending to p. 117, l. 14.—अनवगणित. Com.=अनिराकृत. L. 10. भूमिनहेष. A 'Bhumigriham' is a room dug out under the earth for coolness. L. 13. अवष्ट-ध्यातम. Com.= व्याप्यातम. L. 15. अवष्ट ध्यामारामिव. Com हरितक्षांभरणव्यालव्यातमीव. L. 17. मिष्ण. B and Edd., निगेन. L. 21 पुस्तमध्यः. Com. पुस्ते लेष्यादिकमें तन्म व्य इव विलिश इव. Edd., प्रस्थमध्यः.

P. 117, L. 1: Edd omit ब्लिनाम्. L. 2. श्लीरोक्यकरें. B and Edd. क्षीरें-दक्षीर्थवरुं. L. 13. केर्न प्रतिपन्ना वेजलताः. Com., एतेन सर्वे प्रतीहा-रतां प्राप्ता इति सूचितम्, C. 15. तक्करण. Edd., त्ववरण. L. 16. एते हि. Edd. and ते. A has (by mistake) in text एते हाँबि. L. 18. रक्षाभूतिमिन. Cf. भूतिल्खितपन्नलताकृतरक्षापरिक्षेपम् p. 68 l. 6. L. 20. जपरें. Text of A, एरे: L. 21. पद्य पद्य. Edd. omit one प्रथ. C omit both.

P. 118, L. 1. महाभारतसमर B. महाभारतबरुसमर L. 3, क्रबलिकाबनान्तरेषु. Com,=रम्भाकानगन्तरेषु. The 'kadalikâs are the banners. (cf. Mālati-Mādhava, p. 203, 1. 1. and Bhandarkar's note: also कर्नलिका कामकरिण: above p. 106, l. 5.). whose burnished tops reflect the sun. For विख्यरवेषु (Com.=ध्याप्रमापेषु) B and C have मनेमकरदिश्चयरवेषु. L. 5. क्रालकक्रकिलाः (Com., क्रालल=गइन). B, कर्लकक्रालिकाः C with us. Edd., कर्ककक्रालिताः L. 6 क्रिष्टालक्ष्मिलेवः Edd., क्रब्लिकालिलेवः L. 10. न चल्लिन्त Com., यहात वरुपरेण वित्यपरिणीडिता या वसुधा तस्याः धारणं तेन विद्याः वीजिताः किणाने पत्यः चेष्वनास्य फणाभिनयः प्रणुक्तानि चलंति) omits न Edd., न दलन्ति Compare न हि कुर्वानचांतपातिमहत्ता चलति वसुधा p. 135, l. 20. L. 23. प्रातिष्टतः This is, I find, the reading of C. A, प्रतिष्टता, takon by Com. with केनासमुदायेन B has an altogether different reading न्यायवर्त्मीन प्रकार मित्रायपन्त Edd., प्रतिष्टतः वीचिताः व्याप्तन्तिमित्राः मित्रायपन्त Edd., प्रतिष्टतः वीचिताः वित्रायनिवित्राः वित्रायन्तिमित्रायः मित्रायपन्त Edd., प्रतिष्टतः वीचिताः वित्रायनिवित्रायः वित्रायनिवित्रायः मित्रायपन्त Edd., प्रतिष्टतः वीचिताः वित्रायनिवित्रायः वित्रायन्तिमित्रायः मित्रायपन्त Edd., प्रतिष्टतः वीचिताः वित्रायनिवित्रायः वित्रायनिवित्रायः सित्रायन्तिमित्रायन्ति वित्रायन्तिमित्रायन्ति वित्रायः वित्रायन्तिमित्रायन्तिमित्रायन्ति वित्रायन्तिमित्रायन्तिमित्रायन्तिमित्रायः वित्रायन्तिमि

P. 119, L. 5. A omits जनवन, the Com. taking जनात्रागम् as an adjective agreeing with विक्रमम्. L. 13. हेमक्टधाझाम्. From B.

- So also C. A, हेमजक्टनाम्नाम्. Edd., हेमजठनामाम्. L. 18, आहरान्. 'Carefully.' Com. = बहुमानात्. L. 20. पार्डिणप्रहार्. So B and Edd. C, पार्डिणप्रहार्त्. A,पाणप्रहार्. Com. = हस्तानियातः.
- P. 120, L. 7. B omits अगृहीतेन. L. 8. Edd. omit विद. L. 9. प्रकार:. Com.=मेद:. L. 16. इति विचार्यमाणे सत्यवस्. B and Edd., यत्सत्यम् for सत्यवस्. C, इति विचार्यमाणेऽयं सत्यस्. L. 22. सुवर्ण-पुरुगामिनं पन्थानस्. 'The rond going to Suvarņa.'
- P. 121, L. 5. विलत. A, चिलत. Com. = कंपित. C, चिलत. L. 12. अन्दर्धमाणः. Edd., अन्दर्धन् Ed. 2 mentioning a variant, अन्वेषयन्. L. 13. विल्ती जल. Com., चिलती कमिलिति तथा संयुक्तं जलं विली-जलम्. L. 14. Edd. omit वनगजयुपस्य उत्थापितेः. B, C and Edd., डचारितेः. L. 16. कुमुस. Edd., कमलकुमुस: Ed. 2 mentioning our reading as a variant. L. 19. कुमुमोपविद्यानिक्षसम्, B, कुमुमोपविद्यानिक्ष्यते हुम्पत् C and Edd., कुमुमोपविद्यानिक्ष्यते हुम्पत् With उच्छुतसन् compare उच्छुतितम् तिः p. 92, 1. 22. अभिनवकुम्पतः B, C and Edd., अभिनवकुकुकुमुसम्. L. 22. उपजातजलाश्यश्च हुम्पतः B and C, उपजातजलाश्यश्च प्रतीप्तन्तसम्, Construe with पाइवेदियेतिय (p. 122, 1. 1) कैलासतलेन कंचित्याने गल्या (do., 1. 9.) तहस्वण्डं ददर्श (do., 1. 12).
- P. 122, L. 5. टंकनहस्य. Com., टंकनं मस्तरदारं तकक्षणो यो हयसुरः. Edd., टंकनसर. L. 7. संग्रीर्ण. B, C and Edd., संग्रीर्णजींगे. L. 9. प्रतानप्रस्ट. Edd., प्रतानवता मरूट. L. 12. तस्य. B, C and Edd., तं स. L. 13. सम. B and Edd. omit Com., चंदने मरूपलं तस्य सम. इवः तस्य समः सहुतः स्पत्ती यस्य तेन. L. 18. अंशायतारम्. B, अवतारम्. C, सावतारम्. Edd. अंशायतारं जलाकारम्.
- P. 123, L. 2. समुपहिश्यतेः. Com., संस्थितः explained by कृतावस्थानैः. Edd., समुपहिथतेः. L. 3. प्रतिमानिभेनात्वः प्रविद्य स्वतानम्ब्रोकनक्षत्रमञ्चन्न क्षतालमित्यादिः. 'Bearing within it, like Nårayåna on a breast on which lotuses (or, b, the lotus) bloomed, earth and heaven—with all their forests, hills, and stars,—in the shape of their reflected image there.' A in text reads अंतःप्रविद्यकान्तम् केलम्बनम्बन्धकत्रालम् for अन्तम्पविद्यं सकानन्? The note however is अथ विभुवनं विशेषयनाहः प्रतिमेति प्रतिमा प्रतिविद्यं तस्य निभन व्यक्तिन स्वत्यानि क्षत्रमानि स्वत्यान् वर्षानां व

fusion in the text assigns an impossible meaning to सकानन. B, C and Edd, read প্ৰান্ত প্ৰিষ্টাৰকজনানন্মীতনম্বাসমূহজনআত দু. With our reading compare ইছসমাধিনানিন মাণিকোনান বনেমথানি ন মইয়া কুৰ্বনাম p. 128, l. 15. L. 12. কমজনহুকা, B, C and Edd, কমাঠ. L. 15. ইমৌণাম্বকমজনব্দন্ম, B and C, ইমোভানেম্পন্মক্ষক্ষ মন্ত ক্ষেত্ৰ ক্ষিত্ৰ ক্ষেত্ৰ ক্ষিত্ৰ ক্ষিত্ৰ ক্ষিত্ৰ ক্ষিত্ৰ ক্ষিত্ৰ ক্ষেত্ৰ ক্ষিত্ৰ ক্ষিত্ৰ

- P. 124, L. 6. आलोक. Text of A, आलोकन. L. 28. आवाबाताब. Text of A omits one आदाय.
- P. 125, L. 1. दश. B, C and Edd. omit. L. 2. मन्ये च यत्सृष्टरवीक्सलिलमयं. A, मन्ये यश for मन्ये च यत्. Com., मन्ये चित अहितार्त मन्ये
 जानामि यश आरो मुष्टोदिश्वनिंमितरवींन. B and Edd., मन्ये च यनसलिलमयं. L. 7. प्रवाहनिक्तः Edd., omit. L. 8. अवगाह. Text of
 A, अवगाहन. L. 9. पातानुमीयमान. Text of A and C, परानुभीयमान. L. 14. चरणी. B, C and Edd., चरणे. L. 15. द्वा.
 Edd., मरूडद्तां. L. 16. करयुगतः. Edd., करपरणुगतः. L. 17.
 जालमयम्. Text of A, जरुम्. L. 22. ऋतंतर. So A in Com. and
 B. So also C. A in Text, परतर. Edd., धरतर as on 1. 4 of
 next page. Compare note on p. 19, 1. 9.
 - P. 126, L. 4. सस्तरात् So Text of A, B and C. Com. and Edd., संस्तरात् (= मस्तरात्). L. 13. Construe क्रमेण च ...कैलासमारुतैरिभिनन्य-मानी गत्वा च तं प्रदेशं (1. 17.) ...पादवैः परिवृत्तं ... बृत्वपाणः श्रून्यं सिद्धायतनमपदयत् (p. 127, l. 23). L. 14, वृत्तः Edd., वृत्तम. L. 18. Com. of A omits च (तत्वा स चंद्रापीडः &c.). L. 19. जारठः Text of A writes जठर. L. 21. चक्तीर. B, C and Edd., चक्तीरचन्दुः L. 22. वृत्तिम. B, C and Edd., दृतिहमी. L. 23. चपलकापिकुरुः Com. and B omit चपलः C omits कुरुः Edd., कृष्टिकापिकुरुः
 - P. 127, L. 1. क्योतपक्षपालीः Edd., क्योतपीतसंहतलोलपक्षपालीः— कुसुमस्जोसाग्निपसारिकाश्रितः From Edd., (Ed. 2, ज्ञार). A in text,
 कुसुमरजोराज्ञिसाज्ञि (sic) सारिकाश्रितः Com., राश्चिः समूहः सारिष्णो
 याः सारिकाः तरनुसार &c. सार here means spotted with B
 reads कुसुमरजोराज्ञिसारसासिकामिश्र. तुसुमरजोराश्चिश्वारसारिकाशितः
 L. 3. ज्ञलुक्ष्यः B, जललवलुक्ष्यः, a reading which is also mentioned by Ed. 2 as a variant.— वित्रलक्ष्यः Text of A, विमलुक्यः
 B omits the word. L. 4. बीवनः Edd., वीवनमद. L. 5. पारावतः

B and C, पारापत. L. 8. बिसाबित. So B and Edd. A, विसाजित. — अकलित. A, आकालत, which the Com. repeats and explains by प्राहुर्भृत. L. 12. चनावस्थाने:. B, घनावित्रयाने:. — चिनकरकर. Ed. 1, दिनकर. L. 13. अञ्चननिलमल. Com., अजनवत् नीलानि यानि; नलानि नृणानि. B, गोलनलांजन. L. 19. संघात. Edd., संपात. L. 20. प्रमाणाभिगुस्थै:. B, C and Edd., प्रयाणा-भिगुस्थै: Com., प्रमाणं तोलनं तत्र अभिगुस्थः संगुस्था: वैदिव उपयो: प्रकार्तिय गंगमाइ बानरेति वानरा:.. पक्षे वेति विकल्पार्थः.

P. 128, L. 4. समापताजि: Com. = यत्र तत्र निधताजि: B. समाघहाजि: C, समामीदयद्भिः. L. 12. तस्य च दक्षिणां मुर्तिमाश्रित्य. Construe with कन्यकां दर्श p. 131, 1, 20. — ब्रह्मासनम्, Com. = ध्याना-सनम्. Cf. p. 130, l. 19. L. 13. अतिविस्तारिणेत्यादि. Compare the passage at p. 182, ll. 11-14. विस्त. Edd., परिस्त. L. 14. विसर्पता Edd., सर्वतो विसर्पता .- पादपान्तरै:. Com., पादपांतरै : वक्षांतरै : प्रतिबंधकी भते : पिंडी भय समही भयः पादपान्तरैः (for which B reads पांतरे) goes with वहतेव. L. 15. पिण्डीभूय वहतेव-Compare पिण्डीभूय वहद्भिरिव Sc. चन्द्रपादै:. p. 269, l. 18. - सिगिरि-काननम. Compare सकाननजैलनक्षत्रग्रहचक्रवालं त्रिभवनम्, if the reading there is right, p. 123, l. 3. — इन्तमयमिव. Com., --गजदंतिनिमितामिव. Ed. 1, हतभयमिव. Ed. 2, चन्द्रमयमिव. L. 17. लोचनपथप्रविष्टेन, Sc., तेनैव देहप्रभावितानेन, B. लोचनपथं प्रविश्य. -आतिधवलप्रभापरिगतदेहतया. Construe with अपरिस्कृटविभा-व्यमानाव्यवाम (l. 20), Edd. read प्रिकट for अप्रिकट L. 18. चेलांशक. B and Edd., चीनांशक. L. 20. अपहाय. Construe with उत्पादितम. ' Made of whiteness alone without.' &c. This use of the participle almost exactly coincides with our use of prepositions. Compare for the construction p. 30, 1. 11, p. 48, l. 14, p. 129, l. 23, and p. 156, l. 8. - दच्यात्मक मञ्जनिष्पादन . So Com. and B. Text of A and Edd., द्रश्यात्मकमङ्गलनिष्पादन°. P. 21. दक्षाध्वरिक्रयेत्यारि. Com., अध्वर हानि अध्वरी हसस्य यज्ञः तस्य क्रिया कर्म तामिव उभयसादद्यमाह डढ़तेति डढ़ता अनार्या ये गणा मन्द्यवंदाः पार्षदाश्च तैर्यः कचप्रहः केश-महः तस्मात यद्भयं तेन उपसेवितः सपर्याविषयीकतः त्र्यंवकः ईश्वरी यया सा तां दक्षप्रजापतिना अध्वरे ईश्वरो नाहतः तेन गणाः पेषिताः तैरध्वरविनाशो विहित इति पुराणप्रसिद्धम्. Here, (मनुष्यवृदाः पार्षदाश्च) and in the immediately following clauses, the Com. attempts, with

no great success, to find a second reference to Mahâsvetâ in the clauses which are added to explain how the things to which Mahâs'vetâ is compared may be conceived as present at the shrine of Siva. (Compare, however, the quotation given at p. 129, l. 11.) P. 22. उद्धत. B, उद्दूत—Edd. insert before रातिम्, the word निरन्तरमस्मोकुण्डमिताडीम्, — न्यन्येव्हिनिम्ने इरमसायमाध्यमाध्यमाध्यस्तावहराराभ्यान्य. Com., मदनस्य देह व्य देहे। यस्येविषः गुंडरीकमुनिः (for Puṇḍarika, see Introduction, pp. 10, 11). See note on l. 21.

- P. 129, L. 1. उत्कण्डाकृष्टाम. A, उत्कण्डाम. L. 2. गजाजिनावगण्डनोस्क-जित्तशितिकण्डचिन्तितोपनतास. 'Come to the wish of (प्रथमं चिन्तिता पश्चाद्रपनता) Siva when he desired a covering of elephant's skin.' Com. takes उपनत as equal to परित making चिन्तितोपनत a bahuvrihi (चितितं समीहितम्पनतं प्रितं यया सा) and as referring to Mahâs'vetâ, translates चिन्तिनोपनताम् by अपेक्षा शाताम. Cf. use of उपनत at p. 132, l. 2. L. 3. B, C and Edd. omit बहि:. L. 4. भृति. Edd., विभृति. L. 5. गौरीमनःशु-जिम. Edd., गौरीतपःसिक्सि. तपःसिक्सि occurs below l. 8. L. 6. गिरीश. B, C and Edd., गिरिश. L. 11. अमरग-जिल्लादि. Com., अमरा देवाः तेषां गजाः हस्तिनः तेषां वीथी तितः तांमिव गजसमूहस्य तत्रागमने निदानमाह अश्रेति अश्रगंगा तस्यां अभ्यागमः संम-खागमनं तत्र यो वेगः त्वरा तेन पतितां स्तरतां गजवीथी is preferred to 15 simply for the purpose of getting a word in the feminine gender. Compare in the next line कैलासाश्रियम. L. 13. Text of Comits the words काशकसमिवकासकान्ति-मिब...निर्गताम्. Com., उदीक्ष्यमाणां explained by प्रतीक्ष्यमाणां. L. 16. सर्वहंसैरिव धवलतया क्रतसंविभागां. Text of A omits this clause. Compare with it p. 42, 1. 23, and passages quoted there. L. 20. निर्मुष्टां. Edd., निष्टां. L. 21. इयत्ता-मिन धनलिम्न:. The 'thus far ' or 'ne plus ultra ' of whiteness. L. 22. उद्यतदगतादकी बिम्बात. B, उदियता पाकी बिम्बात. C, उदयतस्तामादकी बिववत. Ed., उदयतटगताकी बिम्बात. L. 23. उद्भत. ' From.' See note on p. 128, l. 20.
 - P. 130. L. 3. खुर. B, C and Edd., खुरमुख. L. 8. Text of A omits स्वरिश्व. L. 10. वयनवाय. B मध्यताय. Edd., प्रय्यवाय. Edd., प्रय्यवाय. Ed. 2 giving as a variant प्रयितताय. L. 13. परिवेषपरिगत. Com.,

परिवेशः तन परिगतं सहितम्. L. 15. चामररुचिराकृतिनाः B and C, चामरचिराकृतिनाः L. 18. आपपदिनितः Com., आपपदितितः आपदः प्राप्ते व तस् स्यादाप्रपदिने व याप्ते याप्

'Standing with reluctant feet,
Where the brook and river meet,
Womanhood and childhood fleet.'

L. 21. क्रसपुण्येनेव. Compare अकृतपुण्यानिय मुज्यान्ती वालभावस् p. 186, l. 18. L. 23. सुक्ष्मशङ्काखाण्डिकाङ्गृलीयकपूरिसाङ्गृलिगा. An epithet of दक्षिणकरेण in next line. For शङ्क्ष्वण्डिका, which is the reading of Text of A and Edd., Com. has देतांबिका (explained by नागदंतशकलं), and B and C, शंखाचित.

P. 131, L. 4. सवीणाभि:. Edd. add विलासवतीभि:. L. 6. प्राप्तक्रण्डयोगया. Com. as referring to गीरवा, रागणाभवस्थानविद्योग गीतिशासप्रसिदः. L. 7. रक्तमुखवर्णया. (a) 'Beginning in impassioned accents,'
(b) 'red in the face.' The Com. would seem at first to have had another reading in view, as its note is रागरकित भीरागादयः तै: रक्ताः मिश्रिताः मुखे प्रारंभे वर्णा अक्षरा यस्यां सा तथा पक्षे रक्तां लेक्शितो मुखे आस्ये वर्णो यस्या: सा तथा.—पूर्णितमन्द्रतारया. Com., (a) ध्णिताः घोलनां प्राताः मद्रा उत्पादक्षाः स्वरा यस्यासित विषयः. L. 8. भावना. Com., (a) घोलनाविद्याया. पि. काचनिद्रा वर्षानिद्या यागादिप्रवृत्यक्ता, आख्यातार्थक्या. The Com. takes मिमांचा in the sense of विचारणा. L. 12. तेजानयीम्. There does not seem to be any real authority for the variant त्योम्यीं which Parab has admitted into the Text. Correct in commentary, तय इति तयोमर्थी to तेज इति तेजोमर्थी. — उपवीणयन्तिम्. A, उप-

वर्णयंतीम्. Com. = स्त्वती. E. 13. जल. Text of A omits. L. 15. वर्षाकृतासहस्याम्. Com., (a) वर्षाकृतानि अक्षानि इंद्रियाणि हृदयं चित्तं च यया सा तां, (b) वर्षाकृतं अक्षे: पाराकै: हृदयं यस्या इति बह्वतिहिः. The second interpretation here cannot be right. The explanation in the Calcutta edition is वर्षाकृतमसहदयं पाराकावियार- हृदयं यया. This may be right. Or अखहदयं may be the square in the dice on which the figures are marked, and the word mean that the युत्तकलाङ्ग्राहा knows which side will fall uppermost. L. 16. जलभूतवेहाम्. (a) 'Living on water,' (b) 'floating on water'.' L. 19. अहादश्वावयेदेशीयाम्. 'About eighteen years old.'

- P. 132, L. 2. असमिर्वितोपनतानि. Com.— अतिकतमात्तानि. Compare चि्रित्तोपनत p. 129, l. 2. L. 4. प्रदेशों वीक्षितः: B, C and Edd.
 add क्षिते:. Com. explains प्रदेशः by भूभागः. L. 5. सिद्धज्ञानेप्रसुद्धज्ञलं. So also B and C. Com. explains उपपृष्ट by सेवितः
 That would be a good paraphrase of उपस्पृष्ट, the reading of
 Edd. उपसृष्ट if it is right, must mean 'made.' L. 9.
 गम्भवंभ्वनिविशेषाणाम्. A, गान्थवंभवनिविशेषाणाम्. L. 12. सर्वमेतत्
 Edd., सर्वनितत् L. 19. वर्ष्यदानम्. Com.— वांकितदानं. B and
 Edd., तरदानम्. L. 20. आगम्यताम् Edd., अनुगम्यताम्.
- P. 183, L. I. तिरोभुता. B adds अञ्चलाकृतिः. L. 4. अखिलम्. Edd. omit, Edd. 2 mentioning the reading in a note. L. 7. क्यूजतां मन्द्रं मदनस्तमधुलिहां. Text of A, मंद्रमद. Com., मर्द्र गुंजता (siv) आन्दें कुर्वतां. B omits मन्द्र and reads मधुमनः. Edd. read मन्द्रं मन्द्रं for मन्द्रं. C, जजतां मधुलिहां. L. 13. नालिकारी. Edd., नारिकाली. Sea note at p. 19, 1. 9. L. 18. अलस्. B and Ed., अलसस्त्.
- P. 134, L. 4. अचिरेण. B and Edd. add ज. L. 5. उपयोगाय. Com.=
 उपमेगाय. Compare the reading of Edd. at p. 25, l. 16.
 C reads उपमेगाय here. L. 7. यज. Edd., यदत.— ट्यपगतचितेत्यादि. Compare the passage at p. 45. l. 19. L. 8.
 आस्मानुमदम. Com.=िलासाफरयम्. L. 10. निर्वेतित. Com.
 and B, निर्वातित. See note at p. 16, l. 13, and below l. 14.
 L. 11. उपमुद्ध. Edd., उपमुद्ध. See note above l. 5. L.
 14. निर्वेतित. A, निर्वातित. L. 15. निमृत्स. Com., निश्चे यथा
 स्थाच्या. See note on p. 21, l. 11. L. 19, एकदेशावस्थाने कालक्ला. B and Edd., एकदेशावस्थानकालकला.

- P. 135, L. 2, केर् वय: क्रेयमाकृतिः क चायं लावण्यातिशय: क्रेयमिन्द्र-द्यापानपद्यान्ति: 'Your age ! your form ! and your surpassing loveliness! How reconcile these things with an ascetic's life!' Edd. read केंद्र वयः केंद्र तयः क्षेत्रमाकतिः क्षा चायं लावण्यातिशयः केयमिन्द्रियाणामप्रशान्ति: L. 3. तट. B and C omit, L. 4. अनेकसि-द्धसाध्यसंबाधानि. From B. (which however adds तानि) C and Edd. A reads संबंधानि for संबाधानि. Com., संबंधानि संकीर्णानि - सलभानि Edd., सभगानि, Ed. 2 mentioning सलभावि as a variant, L. 6. प्रकार: Com. = प्रभेट:-Compare p. 110, l. 9, L. 8, आवेदयत भवती सर्वम, B omits भवती. C, भगवती. C and Edd. add इदम. Com. of A, सर्वे मिद पूर्वोक्त. L. 16. व्यसनोपनिपातानाम. Com., व्यसनानि मयपानादीनि तत्र उपनिपाताः अत्यासक्तिरूपाः. But compare महाननथौपनिपातः p.152, 1. 3. L. 16. आत्मीयां क्रवंन्ति. So आत्मीकतानि p. 117, 1. 9. L. 18. ब्रन्दानाम. Com. = सखदःखानाम. - अधिकतरमपञानितम-तिमहत. Text of A omits उपजानितम: but the note is इदमप्रमन्यत अधिकतरं महत कौतकमाअर्थे जनितमत्पादितमः L. 23. अविच्छिन्नः Com.— अत्रदित. Compare अविच्छित्रबाष्पजलभारान्धकारितम्खी p. 161, l. 14. B, C and Ed. 2, अविद्युत्त. The आप shows that we are to understand that she speaks through her tears.
- P. 136. L. 6. कल्याणाभिनविश्वानः. Com., कल्याणे श्रेयासि अभिनविश्वित इत्येवं श्लीकं नः अस्माकं. L. 9. अझेः. Text of A, वहेः. L. 13. कन्यकानाम्. B, C and Edd., सुतानाम्. L. 23. ग्रुम. Text of A. omits. Edd., युगल.
- P. 137, L. 3. The words तुम्बुहमभूतीनाम्...यम्थवैः are passed over in the commentary (MS. in Text, तुंबह and तौर्योणो). L. 7. यसु तस्त्रातमभूयसंभूतानामप्सासां सूकं तस्मात् 'And in the family (तस्मात्) of Apsarases sprung from the rays of the Moon of which I spoke' (यत् तत्) &c. Compare the construction at p. 148, l. 14, and the note there. Edd., सामयुखसंमवम्.—िक्सरणज्ञंस. Com.— अगृतः,— अगुसार. So Com., B. O and Edd. Text of A. अगुसरण. L. 23. मुद्देन. Ed. 2. मुद्देन.
- P. 138, L, 1. अथ विज्ञम्भमाणनवनिलनवनेषु. Construe with मधुमासादिवसेषु.
 1. 12.—अकटोर. Text of A, अनेक. L. 2. Com., अनेगध्यअकंपनेनानंगस्य प्रोत्साहनं सुचितम्. L. 7. मधुकर. B and Edd., मधुकरी.
 L. 8. उद्दाम. Edd., उद्दम.—प्रोपितजनजायाजीवीपहारहटमन्मथा-

स्पालितचापरमञ्ज्ञहित्यपिकह्वचरिपादेनार्गेषु. 'When the roads are wet with the blood of the passers-by, whose hearts have split asunder by reason of their fear at the twanging of the bow of Manmatha rejoicing in the oblations made to him of the lives of women whose husbands are away.' The women die of sorrow. Ananga is pleased and his bow rattles (i.e., the buds burst into flower, &c.). At this the pain felt by the travellers is heightened, and they die. Compare the fine verse ascribed to Râmila and Somila in the Sârngadharapaddhati (No. 3822: Aufrecht Z. M. D. G. XXVII, 79.)

सभ्याधेः कुशता क्षतस्य रुधिरं दष्टस्य लालास्तृतिः किंचित्रेतिह्हास्ति तत्कथमसौ पान्थस्तपस्यी मृतः । आ ज्ञातं मधुलस्पटैर्मधुकरैरारभ्यकोलाहरू चनं साहसिकेन चृतमुक्तले रृष्टिः समारोपिता ॥

B and Edd., प्रोवितजनजायाजीवीपहारहष्टमन्मधेषु मन्मधारकालितजा-परवन्धरसुटितपधिकहृदयर्हाधराह्मागेषु. — Edd. add किञ्चकसमाकीलेषु. C, रुचिराङ्गीध्व किञ्चकसमाकीलेमागेषु. L. 12. आनन्ददायकेषु. B, C and Edd., आनन्दकेषु. L. 14. इवस. Text of A omits, अन्यापाम्. So B, C and Edd. A, अन्यापाम्. I should have printed this as corresponding to the following imperfects, L. 16. सभूजिरिशीन B, सभूगिरीडीनि. Edd., समुद्ररीटीनि. अनुमित. Compare अनुमेष p. 22, 1. 19. L. 17. सुन्न. B, मन्न. This is preferable. L. 18, उपहार: Com.=समुद्दः. See note on p. 41, l. 15, and compare जीवोपहार above l. 8. L. 19. जुल. B, C and Edd. omit.

P. 139, L. 1. एकास्मिक प्रदेश झाटिल वनानिलनोपनीतं......कुस्तमान्धमभ्य-जिन्नम. So Chandrapida (p. 125, 1. 23) was drawn to Mahasveta by the sound of her song. There is a certain weird resemblance betwen the two incidents. B and Edd., अधैक्षित्मक प्रदेश. L. 3. तप्रयन्तामव प्रयन्तामिव B, C and Edd., प्रयन्तामिव तप्रयन्तामिव which is a better order. L. 6. मणिनूपुर. Com., मणिनूपुराणी रन्तवाजित्तालकोदीना. B, C and Edd., तुपर-मणि. L. 7. इस्हाबान. Edd., इस्तयनहुताका Compare कृषिन-हस्तावानद्यानाम्बदन p. 11, l. 1. L. 10. दिवस्तकार. Text of A, दिनकर. C reads here प्रिविद्यत्व दिवसकर. L. 11. क्वलन. B, जलज्ज्ञलन. L. 13. कनकसयिन तं प्रदेशं कुर्वाणम्. Compare दन्तमयिन तं प्रदेशं कुर्वाराम्, p. 126, l. 18.—रोचमंति. Com., रोचना गोरोचना तस्या रसी द्रवः तेन लुलितः एकोभूतो वः प्रतिवसः इस्त- पूर्व तहत् समाना सद्देशी सुक्रमारा सुकोमला विगला विगला विजया च जटा सटा करवा सं. L. 16. सुक्ट्रिते. A. भूकुटी. B. भूकुटि. L. 17. सर्वहरिणैरिव द स्तलोचमभोभासिविनागम्. Com., सर्वहरिणे समप्रमृगीरिव दस्ती लोचनभोभायाः संविभागो यस्मै स तं. See note on p. 42, l. 23, L. 19. सर्वोद्धनार Com,—सर्वप्रकारण. Cf. p. 141, l. 12: also the use of आत्मना at p. 265, l. 14. L. 19. अधरहचकस्. Cf. note at p. 73, l. 1.

- P. 140, L. 1. स्कृटिकालमाणिकाम्. B, C and Edd., स्कृटिकगुलिकाश्वमालिकाम्. L. S. अपयात. B, अपन्यत्त. तनीयसीम्. B and C, तनीयसा. Edd., तनीयसा तनीयसीम्. L. S. सर्वश्वाताम्. B, C and Edd., सर्वश्वताम्. L. 14 मलयमारावागमनार्यः लाजाञ्चलित् Text of A, सलयगरुतागमनार्थे लाजाञ्चलिम्. Com., सलयगरुतागमनार्थे लाजाञ्चलिम् उक्तरामानार्थे लाजाञ्चलिम् अकृतामनार्थे लाजाञ्चलिम् अकृतामनार्थे लाजाञ्चलिम् अकृतामनार्थे आगमनिभिन्नं लाजाञ्चलिम् अकृतामनिम् L. 18. परिभूताच्यकुसुमानिम् सः So Som. B and C. Compare अनेकक्तरपक्यमार्थेम्पाय स्थापितमियांगानकायम् p. 182, l. 10. Text of A and Edd. read कीञ्चलस्य, which has perhaps crept in from p. 141, l. l. L. 21. वदाकारातिस्कस्परागिरयमपरोमुनिमायाम्यः A, तदाकारातिरिकः स्थातिश्वराशिरयमपरोमुनिमायाम्यः Com., तराकाराति कृतुमायुञ्चकु । अतिरक्तः अधिकः स्थातिश्वरः सेर्वशिक्षक्ष्तिस्तर राज्ञिः समुद्दः मायामयो मोहस्यः मक्तरकेतुः अयमपरो मुनिः व्याप्तिः स्तर्यः पात्रः समुद्दः मायामयो मोहस्यः मक्तरकेतुः अयमपरो मुनिः व्याप्तिः उत्तरीकारं अतिश्वयव्यान् अर्थं मक्तरकेतः वर्षिश्वराष्ट्रकष्ट शिवान्वः
- P. 141, L. 2. सङ्ग्रवस्तुविरचनायाम्. Edd., सङ्ग्रवस्तुविरचनायाः. L, 5. इदम्. B, अगुष्य. L. 7. रूपैकपक्षपाती...कुमुमायुभः Compare पावकनेव रूप एव पक्षपातिना p. 11, 1. 7; and the reading of Edd. there. L. 8. कुमुमसमयमदः Com = वर्सतकालमदः. B, C. and Edd., कुमुमासवमदः. L. 9. उच्छ्रुसितैः सह. The Com. construes this with the preceding sentence. L. 12. सर्वान्सना. See note on p. 139, 1. 19. L. 13. देहि इदये-वकाश्यम. Compare ददास्थव हदये-उवकाशमःग्रदारता p. 265, l. 21 L. 16. केनापि. Edd. omit—Read निष्यन्वकलावयवां. L. 17. अक्रियितश्यिक्तिनानाक्ष्येयेन स्वसंवेद्यन केवल. The cont. k, 27

struction breaks off after केवलं because the speaker is at a loss what name to give to that feeling the 'manner of whose working she hast never been taught, which she cannot describe, which can be known only by being felt.' Cf. अवर्णनयायां कामध्यवस्थामन्वभवस् p. 143, l. 15. With अकथितादी-क्षितेन Compare अज्ञिक्षितानि चादसहस्त्राणि P. 168, l. 12. The note of the Com. here is :-- एवंभता (referring to निष्पन्दसक्ला-वयवा and the preceding epithets) सती कथं कथनिति महता कटेन मनिकुसारकं अतिचिरं बहकालं व्यत्नोकसं अद्राक्षमिति दूरंणान्वयः पस्ततस्य दोषकपतया तित्रदानं दुर्जेयमिति निरूपयत्राह अकार्थनोति यत् अनिवत प्रस्ततं कमें तत् केन निर्मित्तेन उपदिश्यमानं उपदेशविषयीक्रियमाणमिति न विभाव्यते न निर्श्वीयते इत्यन्वयः अनिश्चयं प्रदर्शयत्राह किं तद्रपेति किमिन ति वितर्के तस्य मनिकमारस्य रूपसंपदा सींदर्यसमृद्ध्या कि मनसा चित्तेन किं वा मनसिजेन कंदर्पण किं वा अभिनवयीयनेन पत्यप्रतारुथेन किं वा अग-रागेण अंतर्गतशीत्या किमन्येनैव पूर्वीक्तभिन्नेनैव केनापि प्रकारण किमिति सर्वेत्र वितर्कार्थः तर्हि स्वसंवेयेन स्वमात्रसाक्षिणा अनुभवेनेव विभाव्यतामि-त्यत आह स्वसंवेद्योति स्वानुभवेनेत्यर्थः तस्मित्रनुभवे अप्रमाणत्वं निराकरी-ति अकाथितेति न कथितं शिक्षितं वा यस्मित्रेवंम्तेन कथिते शिक्षिते हि अर्थे संभावना (MS. संभाविना) विपरीतभावना च उत्पयते ताई स्वसंवेयेन स्वमात्रसाक्षिणा शब्दजन्य एव अनुभवो भवतु तथा संभावनात्मकेन (MS. संभवनात्मकेन) तेन कथं निर्णय इत्यत आह अनाख्यायेति स्वमात्रसा-क्षिणा तेनापि अहं न जानामीति संबंधः.

- L. 18. कि मनसा B, कि कांत्या C, कि मनसा कि कान्त्या L. 22 मुक्तप्रयहनमध्यात्मानम्. From B. A puts the अपि after आत्मानम् (Com., आत्मानमपि प्राणिनमपि) C and Edd. omit अपि. L. 23. च. B omits —मेऽस्नमंत्रनावकाशामिन दातुम. From B, except that B omits मे. A. मैतमंदनेनावकाशिम दातुम. Q में तह-विभागकाशिम दातुम. Edd. 2 mentioning a reading में खन्तत्मदनेन for में तन्त्रदनेन.
- P. 142, L. 10. मन्मयपरिस्पंदितानि. The reading of B, C and Edd. A has in Text मन्मथपरस्परस्पान्दतानि. The note in Com. is मन्मथपराणि मनोभवमितपायानि. स्पेदितानि चेष्टितानि; pointing to a third reading मन्मयपरस्पन्दितानि. L. 11. B inserts तम् before अवगच्छन्ती. L. 12. उपसंहतुंम्. Com.=द्रीकर्तुं. L. 13. अनेन. A, अन्येन. L. 16. सर्वया. C and Edd. take rightly with following clause. Com. as in our Text.

- P. 143, L. 2. मुद्रजनत्त्वा. A, मुद्रजनत्त्या. Com = मद्रोत्पादकत्वेन. L. 4 B and C omit one सस्य. L. 5. B, C and Edd. omit मन्द. -अस्य. Com,=मने:. L. 7. परब्रह्मच्छन्. B and C. परब्रह्मतवान. L. 9. वेपधुगृहीता अतभद्धभीतेवाकस्पत करतलगताक्षमाला. B. वैपथना वतभगभीतेवाकभ्यत गात्रयष्टिः करतलगताक्षमाला च. So also C. but omitting च. L. 11. महर्शनमीति. Text of A, मदनगीति, This is a mere slip of the copyist who in the commentary makes a similar one, writing सहर्शने (त महर्शनं (sic.), &c. Parab here and elsewhere gives readings from my notes which are not real variants. L. 15. अवर्णनक्षियाम Cf. अनाक्येयेन p. 114. l. 17. C. वर्णनायोग्यां, Ed. 2, अइमवर्णनयोग्यम. L. 19. कल इसम Edd., कत इवेयम. --अनभ्यस्ताकतिः, B. अनभ्यस्ता जाता. L. 20. मन्यरतरत्तार. So A. B and C. Com., आनंदस्य प्रमोदस्य यः भर: तेन मंथरा अल्सा एवंविधा तरंती या तारा कनीनिका यस्मिन एताहकः संचारी वियते यस्याः सा तथा. Compare below-p. 144, l, 13-आनन्दबाध्यभरतंरगतरलतारेण लीचनयगलेन. Edd. read मन्धरतरलतर. L. 21. लगेकासिनी. B and Edd., लगलासिनी.
- P. 144, L. 1. चः Edd., वा.—तयोधन युवा. So B and C. Cf. तयोधन युवा p. 145, l. 15. A and Edd., तयोधन स्य युवा. L. 5. L. 8. तस्य. A in Text adds च. L. 9. अतिवाधितान ककूचरें, Com., अतीति नकक्ष्यात् कुनैर्पुतात् अतिवाधितां अतिवाधितान कक्ष्यरं मुत्तेऽस्य नकक्ष्यरं कोषः किष्यस्य पत्यियो नकक्ष्यरं मुत्तेऽस्य नकक्ष्यरं भीति विकासितः अतिकातिः अतिकातिः अतिकातिः अतिकातिः अतिकातिः अतिकातिः अतिकातिः चित्रकृषरे योति वहुनीहियो नकक्ष्यरे स्याप्यापः अत्वाधितः अतिकातिः L. 10. ऐरावतमस्य कर्णाविष्यः वस्य स्वयः प्रस्योगः अत्ववः Compare अत्वादित्यः स्वयः त्रस्य स्वयः प्रस्यः स्वयः प्रस्यः स्वयः प्रस्यः स्वयः प्रस्यः स्वयः प्रस्यः स्वयः स्
- P. 145, L. 2. निर्माल्य. Edd. add ज. L. 4. कुञ्चम. Edd. पारिजातकुम्म.
 L. 7. सङ्गः. B, तु सङ्गः. C and Edd. सुमद्दाः. L. 8 प्रसिक्
 क्रियताम्. Edd., प्रवादीकियताम्. अवतंस्रिवालस्कुलिता. Com.,
 इयं अवतंसिवलास एव द्रिशममं दुलेलितं क्रीडितं यस्थाः सेवीवेधा मजरी.
 B reads अवतंसः विलासदुलिता. L. 9. अवणशिष्यस्म. B, थवणशिस्ते. L. 18. सोयम्. Edd. add यस्य चायम् या चेयम्. Text
 of A omits. L. 15. Write माम.—L. 16. प्रशादान्ते . Text

of A, प्रशाशयेन — रुचितसुरानेपरिमला. Com., यदि रुचितः रुचिविवयीभूतः सुर्गनः परिमली यस्याः पर्वावया इयम्. B and C omit रुचित a variation which Ed. 2 also mentions in a note. L. 17. इयम्. B, C and Text of A omit. L. 20. पुलकाम्. B, C and Edd., इर्यम्. Com. omits the word. Its note is मम च्याति मम सु पुनर्भकः तस्य यत्करतले तत्स्पश्रीलेगिन तक्लाया तस्य-पं अवतंसस्थाने उक्तः अपरं पारिजातकुसमायित आसीत् एतेन द्वितीयकर्णे जनतंसस्थाने उक्तः अपरं पारिजातकुसमायित आसीत् एतेन द्वितीयकर्णे पि तस्क्षेमा सुचिता. But compare तथेव च तेन तत्करत्वरूपश्रीसुखन-यमा करम्बसुकुककर्णस्तायाचीया रोमाञ्चलालेन कण्टिकतेकक्रपोलफलका p. 148, 1, 10.

- P. 146, L. 2. व्यतिकरे. Com. = परस्परानुरामातित्त्रये. L. 8. तथावियम्. A. तथाविधः. Com. तादृतः. L. 10. एष मार्गः. B, क एष मार्गः. L. 12. आद्यः. So A and C. Com. = मथमः. B and Edd., अद्यः यान. B, केन. L. 14. क तस्कुलकमागतस्. B. कुल्लमागतं क तत्. L. 17. कासी तपस्यिनिविद्याः क सा भौगानामुण्येकिचिः. B and C, संगानामु for भौगानामु. Edd., कासी तपस्यिनिविद्याः क सा संयिमता क सा भौगानामुण्येकिचिः. L. 20. यहच B and C, यत्र. L. 21. प्रमादैः. B, प्रमीदैः. L. 22. अही विगतचेतनस्वम् । अपहत्ता नामेयम्. From Edd. So also C. B agrees with Edd. so far as to read अपहता नामेयम्. But the words आप न लक्ष्यित अही विगतचेतनस्वम् have fallen out of B. A reads अही विगतचेतनस्वमनस्वमानिवेदे Com.,
 - P. 147, L. 5. चड्युले. B, C and Edd., चपले. L. 6. उस्मुख्य. A omits. L. 8. श्रम्थह्य स्वस्थ. So that he did not notice what it was she was giving him. Cf. note at p. 151, 1. 9. L. 11. च. A omits.—Write ततः— L. 12. किमागतास्मीस्वाहि. Compare similar passages at p. 159, 1. 6, and p. 166, 1.14. L. 12. किमाबाकिस्वास्म किंपरिवृतास्म Edd., किंपरिवृतास्म किंग्साकिस्वास्म किंपरिवृतास्म Edd., किंपरिवृतास्म किंग्साकिस्वास्म B and C omit किंपरिवृतास्म L. 13. A omits किंग्स्पीमस्म प्रमुत. Read प्रस्तुतः
 - P. 148, L. 6. दूरस्थस्य. B, दूरतःस्थितस्य. C, दूरस्थितस्य. Edd., दूरस्या. Compare with this passage that at p. 157, l. 14. L. 8. रक्षाव-लिम्ब. A line it could not pass. Cf. रक्षावस्थित p. 68, l. 7. L. 10 करम्बस्कुतस्कर्णपूरावमाणेन. Compare p. 145, l. 19, L. 18. C and Edd. omit च. L. 14. यो तो तापसकुमारकोत्योरकः. Compare the construction at p. 36, l. 18;

- p. 137, l. 7, and at p. 141, l. 21. L. 16. अतिनिभृतपदः. Com. explains आतिनभृत by अतिनिभ्रत here. See note on p. 21, l. 11. L. 18, दा. B and C, द. Compare the different readings at p. 144, l. l. L. 19 अंगुसंभृतायाम. Com.= सामम्बसंभृतायाम, E. 21. च्यानम्बसंभृतायाम, E. 21. च्यानम्बसंभृतायाम, E. 23. हेम्मूटमचलम्. B and Edd., हेम्मूटमचलम्. Ç. हेम्मूटमचलस्.
- P. 149, I., 7. न पातव्यन्ति. Text of A, निपातयन्ति. The emphasis in this sentence is on the पुण्णीत्ता. For the sentiment compare द्वष्टिपातमण्युवतारपर्वेह स्थापयन्ति संगायणमापि संविभागमध्ये कुर्योन्त आज्ञामपि
 बरमदानं मन्यन्ते p. 108, l. 15. L. 11. तित...स्केन 'With the
 juice thus obtained.' Cf. p. 157, l. 2. L. 19. दूरमिस्यादि.
 Com, मानते मनित जन्म यस्य पर्वभूतो मनीरयः असिवादः मुनातनया
 स्कावन्या विभ्रतीन्यमानः लोगं माण्यमाणः दक्षिता आज्ञा संक्रपातिमेदैर्यवेश्नतः
 त्वया नीतः त्येव [तवेव] समीप तिष्ठति त्वामेव विषयीकरोतीति मावः
 मानसजन्मत्वसात्यादुर्लेखते हेस इवेति यथा मानसजन्मा हंस: मुक्तावत् निमैलाः याः लताः वतत्यः ताभिः प्रक्रवेण लोभ्यमानः द्विता आज्ञा गमनार्थे
 दिग् यस्यैवेश्नतः अन्यत्र नियते अथ ठतां विद्यायमाह विसेति विसं गृणालं
 तद्वत् सुभ्या धवस्य हन्युम्योविकीषणम्. L. 21. दृष्टचा. Read दृष्टचा
 (६०. पटिकया).
- P. 150, L. 1. दुष्टावेशिक्षया. B, C and Edd., दुरावेशिक्षयया. L. 4. कृत्त-महापुण्यमिव. Cf. अकृततुण्यमिव वालमावम् p. 186, l. 18. L. 5, पीतामृतामिव. Text of A omits. L. 8. अलकालतामञ्जूष्ट. From Edd. A, अलकालामेगेषु. B, अलकालतासंगेषु. C, अलकापवलतामेगेषु. L. 14. महीयेनैव हृदयेन कृतरागसंविगागे...पविवम्ब. See note at p. 42, l, 23 and passages quoted there.
- P. 151, L. 5. अथ. Text of A, अथ च. तस्य रूपस्येव योवनिमत्यादि. Compare the passage at p. 137, l. 21. तस्य एकडरीकर. L. 9. जून्यम्. 'Vacant;' in his anxiety paying no attention to the things around him. Compare जून्यहर्यस्य p. 147, l. 8, जून्यहर्यस्य सर्वे नालक्ष्यम् p. 159, l. 17, and गमनपरिलन्बकृतया चिन्तपान्तः जून्य एव p. 262, l. 19. L. 10. अनुपरताभिमेतम्. Com., अनुपरतं अपरिपूर्ण आभिनेतं बांकितं यरिमजेताहृष्ठां. B and Edd. read अन्तर्यताकृतम्. C with the next word, अन्तरीताकृताकारम्. L. 12. वप्युष्ट्र B, C and Edd. add च. L. 14. मस्समीप. A, सभीप. L. 15. भगवन्नव्यतिरिक्तियमसम्बद्धरीरात्. 'There is no differ.

ence between her and me : i.e., you can speak as if I were alone. Notice the use of सरीरम् here. Compare note on आत्मन् p. 177, 1. 17. L. 19. शान्तो वननिरसः B, सान्तोपवनरतः Edd., वनविष्तरतः for वननिरतः

- P. 152, L. 1. Read केवलमवरंप कथनीयिगिदम् with A. L. 4. आस्ति. अस्ति is to be taken with अभिहितः; and the effect is to emphasise what is already known, and therefore need not be told, but is used as a starting point 'You remember how he was.' L. 9. यावत्तव तं नाहाश्वमासीच मे मनसि. 'But there I could not see him. And I thought.' The Com. omits च and makes the two clauses correlative. L. 11. लडजमान: Edd., लजजगा.
- P. 153, L. 2. स्वच्चताबल्तिस्. Com., स्वच्चतात् स्वाचारात् चालतमिति विरोधः तत्परिहारपश्चे चलितं अष्टमित्यर्थः. B and C read सुव्चात् चलितम्. L. 3. जून्यान्वःकरणनपीरवादि. Com., जुन्यं अन्यक्तंच्यतिच्छारहितं अंतकारणं मतो यस्यैवंविधमपि हरये निवासिनी निवसनजीला दियता यस्यैति विरोधः कस्याचनसदावे जून्यव्यागावत् तत्पारिहारस्तु जून्यं भ्यानीतत्तर्व विरोधः कस्याचनसदावे जून्यव्यागावत् तत्पारिहारस्तु जून्यं भ्यानीतत्तर्व विरोधः कस्याचनसदावे मात्रः. Cf. note at p. 151, 1.9. L. 4. शिलातलेपाविष्टमपि नरणे व्यवस्थितस्य Compare आसगरिय-नमपि ध्वृष्टि निवण्णम् p. 10, 1.1. L. 13. अचिरापमितिः. He had given the flower to Mahâsvetû. L. 18. नस्त. B, C and Edd. omit.
- P. 155, L. 15. रत्नम्. B and Edd., महारतम्. L. 16. अनुविध्यु. B and C, अनुवेध्यु.—यः. Edd. add परिणतिविरसेषु. L. 28. स्वस्थाः Com.

=िन्त्पद्रवः, Edd., सुस्थः. Compare the various readings at p. 110, l. 4.

- P. 156, L. 2. प्रस्थ. The Com. takes this word twice. प्रस्य सुखमुगदिश्यते and परिति पद्रचितिरक्तस्य यस्य, &c.—This seems a pure mistake, and Parab should not have printed प्रस्य। प्रस्य in the text. विद्यति. Ed. 2 omits. L. 5 प्रतिसंख्यानम्. Com.—अध्यान्सानम्, "Repeated consideration of the pro and contra." Kern. L. 8. अवस्तमपहाय. 'But you.' See note on p. 128, 1. 20. 11. हुदावस्था. B. C and Edd. omit दृष्ट. B reads अवस्था दृष्टा for the दृश्यावस्था of Edd. L. 18 अतिभूमिम्. Com., अतिभूमि अतिरूर्त. 'He has gone too far.' Cf. सर्वस्थानानितृम् मिनाधिकाथाना p. 158, 1. 19.
- P. 157, L. 1. चन्दनविटपादीनाम्. Edd., चन्दनविटपिनाम्. L. 5. Edd. omit निकर. L. 10. स्वभावसुम्भः B, स्वभावविषयविमुखः L. 13. का वा गणना सचेवनेषु. Cf. कि पुनः सचेवनाः. प्राणिनः p. 47, l. 21, L. 14. तम्. Com. and Edd. omit. B, प्रचन, कुमुद्दिन्यि दिनकस्करानुस्तियणि भवति. Compare the passage at p. 148, l. 6. L. 19. मुण्यस्. B, C and Edd. तृणस्य.
- P. 158, L. 2. किमनया ध्यातवा: So A and C. Edd., किमनयात्यात्यात्रा, B, किमनयात्यायतया. L. 4. तत्स्सागमम्. Ed. 1, त्वत्समागमम्. Compare तस्या: प्रकाशम् below 1. 11. L. 5. अतुचितम्. B, C and Edd. add उपनतम्. L. 8. अञ्चल्येन. A, कृत्येन. Compare अक-तैष्यम् 1. 9. L. 10. किंच. Text of A and C, किंवा. L. 13. सच्याजमः "Finding some pretext." L. 22. "मस्युटा: Edd. "मस्त.
- P. 159, L. 1. एतेन. Edd., अनेन.—संतापयलाध्येशन. B and C, संतापयत. विस्तार्थिशन. Edd., संतापयतापि कियताः पर्शेशन. L. 2. B, C and Edd. omit वर्तेत. L. 4. प्रतिपत्तच्यम्. B, प्रतिकतेत्र्यम्. Cf. below अपृतिपत्तित्वित्वालि विद्यालि 1. 23. L. 6. अस्वस्यग्रतिएत. Compare the various readings at p. 110, l. 4 and p. 155, l. 23. Edd. here, अपुस्पश्चारीं ा as in previous passages मुख्य for स्तस्य. L. 11 विभवः. Com.— एथें. L. 14. कलसुक. Com., कलमुकः अनाक्-श्वारिति हलायुथः Cf. p. 74, l. 4. B reads here वर्षरकस्म. C, वामनवाधितक्षम्क. Edd., वर्गरिवक्तम्क. L. 16. तथा तु तत्रागर्य, कि कृतिपरवार्षि. Compare the similar passages at p. 147. l. 12, and p.) 166, l. 14. L. 17. शून्यह्वस्याः With vacant mind.' See note at p. 151, l. 9. L. 22, B omits क्ष्यप्. L. 23.

- अम्रतिपत्तिविह्नलानि So Text of A and Edd. Com., अपतीति for अमतिपत्ति; with the note अमतीतिः सर्वेहिमन् विषये अरुचिरनिश्चर्य वा. B, अमतिपत्तिज्ञन्यानि. For अमतिपत्ति compare above l. 4.
- P. 160, L. 1. अस्मि. This is the reading of B, C and Edd. A has अस्मिन्. Com., अस्मिन्नर्यं. L. 2. इतरकान्यकेव. Com.—नीचकुली-त्यन्रक्षनीव. Compare इतर इव p. 154, l. 16 and the note there. L. 3. अवसुच्य. B and Edd., उत्सुच्य. L. 19. अवदायं. A, अवरीयं.
- P. 161, L. 1. सिंह. A writes सिंघ. L. 2. हरिण. C and Edd., निजहरिण. L. 3. अभिनवेदच्यागलोहितं रजनिकरम्. A in Text has omitted the anusvâra over त. Edd. omit राग.
- A page is wanting in B here from I. 5 to p. 162, 1. 6. L. 7. इत्मातदुविष्दस्त्ववेदनादुरं च में हृदयम्. This is the reading of B
 and Edd., A, इदमित्दुविष्टहृदयम्. Com., इदमिति अतिदुखेन
 विष्टते इति दुविष्ट हृदयं. L. 8. सदाहडवरमस्तस्याङ्गास्वर्ष इत्यारि.
 Compare the similar passage at p. 149, l. 21.—मस्त. Edd.
 omits. L. 14. अविच्छिन्नवाष्पजलधाराम्यकारितमुखीम्. Cf.
 अविच्छनवाष्पजलधारासंताना p. 135, l. 23. L. 17. स्ययम्. B
 'omits. L. 14. तामवाचम्. B and Edd., तामहमवाचम्. L. 20.
 वरमते. B, उन्मत्तिक.
- P. 162, L. 1. यथाकथं चिदनगमनेन जीविता संभावयानि. 'If by any means I can honour him by going to him before I die.' Compare डपपादितास्मदागमनेनेत्यादि p. 165, l. 19. अभिगमनेन (cf. last page, 1. 22) would perhaps be a better reading. But compare अयमनुगतो जन: p. 166, l. 2, and note there. B reads अनगमनजीवना, i.e., अनगमनं जीवनं यस्याः सा अहम. ' I whose life lies in following him' for अनगमनेन जीविता. It would be possible to construe our reading so as to give the same sense, but the explanation given above seems preferable. Com., अनुगमनेन यथाकथांचित् यदि जीविता अधिता तदा यितिमित्तमाया-सोनभयते तमायासकारिणं हृदयद्यितं जनं संभावयामि अनुसरणफलीभूतेन सह संगमरूपेण समाधानं करिष्यामीत्याज्ञयः. The Edd. read अनुहत-जीविता (with which compare आचिरोड़तजीवित p. 166, 1.8.) for अनुगमनेन जीविता. Ed. 2 mentions our reading as a variant L. 3. द्विमित्तविदेवसम्पन्दत दक्षिणं लोचनम्. The throbbing of the right eye was held to forebode ill to women, and good to men. That of the left eye, good to women, and ill

to men. Compare दक्षिणेनाक्ष्णा परिस्फ्ररताभिनन्यमानः p. 67, l. 22, and दक्षिणेक्षणस्क्रपे च प्रथममेव मनस्याहितशङ्का p. 164, l. 4. There is a reference in Shakespeare to a similar belief—

'So get thee gone : good night. Mine eyes do itch; Doth that bode weeping?

"Tis neither here nor there.

Emilia. Tis ne Desdemona. I have heard it said so.

Othello, Act IV. Sc. III.

- L. 6. महामणालानुकारिणा. Compare below श्राक्षामणिमणालिनिश्चेर 1. 19. L. 14. नीलोत्यलप्रभापिहितासु. B and C, बनीलोत्यलप्रभापिहितासु. L. 17. रितरसमय. Com., रितरसः जुंगारः तन्मय इव. Text of A and C, रितसमय. L. 18. विलासमय इव प्रीतिमय इत. B, प्रीविन्य इव मदनमय इव विलासमय इव. C, मदनमय इव प्रीतिमय इत. L. 21. Text of A onlts आकृत. L. 22. आर्ब्राह्मण. Text of A and C, आहेंण.
- P. 163, L. 4. नीलपटावसुण्डनिश्चमित्र संपादयता. Compare पादामरणरजो सुलेलावंदेहरायिनीभिः.....अङ्गलीभः p. 186, l. 21. For विभ्रमं Edd. read विभ्रमान्. L. 6. तरिलेकावितीयमपरिजनम्. This is the reading of Edd. and C. A and B read तरिलकावितीयपरिजनम् Com., तरिलेका वितीयः परिजना यस्पेवमूत्रमान्मानम्. अवर्लोक्ष्य B, C and Edd., आलोक्य. L. 9. दूरमसारितकरः कर्षात ग्राची. So B (with दूर), and C. A and Edd., दूरमशरितकरः करित, &c. L. 18. B omits हतकः किरणकाव्यमहाकृष्टं, Edd., करेण कव्यमहाकृष्टं, L. 16. स्वेदस्तिलक्ष्यण्वास्तितम्. A and C, क्षणकाव्यम्. Com., अचितं व्यारं. Compare स्वेदजलवित्रज्ञालिवनस्याद p. 188, 1. 22. L. 17. मस्फुरितकरः Text of A, मस्फुरितः करः. L. 21. केतकी. B केतिक.
- P. 164, L. 2. प्रश्नुत. B and Edd., ज्ञुत. C. शुत्त. L. 4. स्थिनेक्षणस्कुरणेन.
 See p. 162, 1, 3. L. 8. अथ. Edd., अति². L. 9. B omits
 हा विस्तितिऽस्ति. L.10. उस्सन्नेऽस्ति. B andC, उच्छिजोऽस्ति. L.11.
 दुर्वितिते महान्येते. Edd., महाभेते दुर्वितिते. L. 12. चाण्डाल.
 B, C and Edd., चण्डाल. (The latter print चन्द्रचण्डाल separately.) L. 15. सत्यम्. B, सर्यवत्त्. L. 18. क्राथमपरिचित
 ह्वेरयादि. Compare the similar passages at p. 167, 1. 1, and
 p. 342, 1, 4. L. 22. Edd. insert विलयतः after ते. L. 23.
 स्मितपुर्वाभिभाषिता. B, प्रवीसभाषिता.

P. 165, L. 2. तज्ञ. B, C and Edd., तं च. Com., तत् पूर्वोक्तं विलिपतं -सरस्तीरलतासक्तिज्ञट्यमान. B, सरस्तीरलतानुषज्यमान, a reading which Ed. 2 gives also in a note. L. 4. B omits अमि. L. 5. Bomits आसार. L. 6. अनुदक्कवलयकमलविविधवनकसम-सक्तमारमालामयमिव मृणालसयं. Edd., कुमुदकुवलयकमलविविधवनकु-समसक्तमारं मृणालमयं. Com., कमदोति कमदानि श्वेतकमलानि कवलयानि बत्पलानि कमलानि नलिनानि विविधानि अनेकप्रकाराणि वनकसमानि अ-रण्यपुष्पाणि तेषां या सकुमारा माला स्त्रक तन्मयमिव म्णामलयं विसनिःपन्नं उद्यीपकत्वादाह कसमाति &c. B, कमदक्रवलयविविधकसममालामयं अणाल-मध, C with A, but omitting सक्तमार. L. 8. अंत:कीप. So Text of A and Edd. The word is intended to make the तरक्षण-लब्बसुखनसत्तिम्ब more probable. B, अंत कृतांत. Ed. 2 mentions a variant अन्त आम Compare मन:क्षोम below 1. 9. Com., ममोपरि अंतःकोधः तेन शमितो मदनसंतापी यस्य. C is illegible, but looks like मन्कृतकोप. L. 9. B omits तत. L. 11. इन्द्रिष-परिवर्तितदेहतयेत्यादि. Compare the phrase beginning किंचिद्व-बताभरतया, p. 166, l. 3. L. 13. पाण्डरया. Text of A and Edd., पाण्डरतया. - स्विवनाशोत्पातोत्पनवा. Com., अत एव शुष्क-त्ववक्रत्वसाम्यादाह मदनेति मदनी मन्मथः स एव चंद्रः तस्य कलयेव कीद-ज्ञाया स्वस्य यो विनाज्ञः तलक्षणः उत्पातः तेन उत्पन्नया प्रकटीभूतया. B omits उत्पात. Edd., स्वदेशविनाशोत्पत्रया. L. 14. हेषदालक्ष्यपरि-वृत्ततारकेण.....लोचनयुगलेन. The editions omit this clause. L. 17. मन्मयव्यथया सहैतानसून्स्वयमिनोत्सुज्य. This is the reading of Edd. and of C. B, मन्मथव्यथासहानसून् स्व-यमिवीत्सुज्य. A in Text, वयमिव (sic); for स्वयमिव. Com., सहवयामिव अकरमामिव (sic). L. 18. निश्चेतनतास्खम. A. निश्चे-तनासखम्. L. 19. उपपादितास्मदागमनेनेत्यादिः Com., उपेति उपपादितं निष्पादितं अस्मदागमनं येनैवंभतेन अनंगन प्रणयादिव स्नेहादिव अपहृतं आकर्षितं प्राणलक्षणं पूर्णपात्रं यस्मात् स तं उत्सवेषु सहद्भिर्यत बलादाकष्य गृह्यते तत्पूर्णपात्रमिति वृद्धाः. See note on p. 62, l. 15. L. 22. एकावलीविज्ञालाञ्चमालम्. Com., एकावल्येव विज्ञाली विस्तीर्णो अक्षमाला जपमाला यस्य स तं. His akshamâlâ is in her possession, and he has her string of pearls. Cf. 147, 1. 6. B reads विलास for विशाल. L. 23. रक्षाप्रतिसरमनोहरं. B. रक्षापतिसरतयातिमनोहरं. Ed. 2, रक्षापरिसर for रक्षापतिसर. See the note at p. 68, l. 3.

- P. 166, L. 1. क्रटिणहृद्ये. Com., भी इति भी क्रटिणहृद्ये. L. 2. अनुगतः. Com., अनुरकः. Compare अनुगतनेत संभावयापि p. 162, l. 1. L. 3. विश्वतः. Text of A. विश्वतः L. 4. द्ययाविष्टमानः. B and Edd., व्ययया वि. L. 8. अन्यिःहत क्रीवित्तमागीभवीद्यविष्य विलोक्त्रयताः स्थायहृद्दां कमण्डलुनाः Compare गणनगमवीन्युवक्रवाकानुकारिणा स्वर्गमागीभव दर्शयता सनतमुद्यीविण स्क्रिकामणिक मण्डलुनाः p. 36, l. 20. L. 11. हस्तेनः B. व्यरतहस्तेनः L. 12. विभातः. B. अपनित्त स्त्रेनेव नातासिष्य ट्रिकामणिक स्थायति स्त्रेनेव नातासिष्य ए. Compare the similar passages at p. 147, l. 12; and p. 159, l. 16. L. 15. असवश्य ने तस्त्रिन्तयास्येत्यादिः. Compare the similar construction at p. 141, ll, 18-20. L. 17. भाजनतया जन्मान्तरोपात्तस्य दुष्कृतस्य. See note at p. 61, l. 23, and the reference (to p. 67, l. 15) there. L. 22. अभव्यानाः Text of A. अथव्यानाः Com., अथव्यानां अध्याविषयीकुष्यां सर्पणः B, मरणकारणः.
- P. 167, L. 5. आर्तास्मि......मदनपरिभूतास्मि. B, आर्त्तास्मि मक्तास्मि बालास्मि अन्रक्तास्मि अनन्यशरणास्मि अनाथास्मि अगतिकास्मि मदनपरिभृतास्मि L. 7. Text of A omits क्यूब.- B omits the second वा-L. 8. कापत:. B and Edd. add आसे.-इासजनम. Edd., दासी. जनम्. L. 9. कौलीनान्. Com. = जनापवादान्. Cf. the use of the word at p. 233, l. 17, L. 10. 91921 2134. This is the reading of B and C. A and Edd. read पापपा । आ: आई, Ed. 2 mentioning a reading पापया आ: अहमयापि या. L. 11. कथं न त्वं जातो न विनय:. Com., कथमिति न त्वं भवान जात: पतिरिति हाज: This is of course wrong. Edd., कथ मे न त्वं न तात: L. 16. B omits दियत. L. 18. अव वसंधर सकललेकानुमहजननि रजानि किमर्थं नानुकम्पसे Com., हे सकललोकानग्रहजननि वसंधरे अब रक्ष हे रजिन हे रात्रि न अनुकंपसे न अनुकंपां करेखि. The Com. generally, as here, inserts & or a similar word before a vocative even in its repetition of the Text. But it would seem to have read नानुकम्पसे for किमर्थ नानुकम्पसे. सकल° goes better with रजनि. B reads here अंब सकललोकानुप्रहजननि रजनि किमध नानककम्पसे. Edd., अम्ब वसुन्धरे सकललोकानग्रहजनानि किमर्थ नानुकम्पसे. L. 19. Text of A omits 3. L. 21. B inserts T before व्यलपम्.-पतित. B, निपतित. L. 23. B omits मञ्जू.

P. 168, L. 2. प्रस्त. A, प्रस्त. Com., प्रस्तिति प्रस्तानि जनितानि .- तडजीवितायेव.

B, तरुजीविताय च. Edd., तरुजीवितायैव. L. 15. असुरुवान्त. Write अमुद्यन्त. L. 19. जहार म्रूड्जी विगात्. B, जहार म्रूड्जी । म्रूड्जीवात्. L. 20. जातपीडश्वन्द्वपदिः. Compare परिहतप्रजापीडो राजा तारा-पिडः p. 54, 1. 11. L. 23. प्रश्लान्यमानकपोलञ्जगलः Edd., प्रश्लान्यमानकपोलञ्जगलाम्.

P. 169, L. 3. अतिकान्तान्यपि हि संकीरथैमानानि प्रियजनविश्वासवचनानिः I can offer no satisfactory explanation of the प्रियजनविश्वासव-चनानि. As the sentence stands it must be an adjective qualifying द:खानि, perhaps in some such sense as 'when made the subject of confidential conversation with a friend.' The Com. attempts to get out of the difficulty by making वियत्त-निविधासवचनानि, with the preceding words, the object to श्रोतम-The note is इयं कथा संद्वियतां संक्षिप्यतां हि यस्मात अतिकांनान्यपि व्यतीतान्यपि संकीत्यमानानि वाच्यमानानि प्रियजनस्य इष्टलोकस्य विश्वास-वचनानि विश्रमभाषितानि अहमापि श्रोतुमसमर्थः अक्षमः तत्र हेतुमाह अनुभवे-ति सहज्जनस्य मित्रलोकस्य दुःखानि अनुभवसमां विपाकतल्यां वेदनां व्यथां उपजनयंति निष्पादयंति. B agrees with A; and perhaps indicates by the way in which it also writes ओत्मिति (not श्रोतं अति as above it has संहियतामियं अहमप्यसमर्थः) that it construes in the same way. B, however, has अनुभवसमयवेदनाम् for अनभवसमवेदां माम. The Edd. omit प्रियजनविश्वासवचनानि and read अनभवसम-वेदनाम for अनुभवसमवेदनाम. It will be noticed that this latter would seem to have been the reading also of the Commentary. L. 5. प्राप्तः. Commentary and B omit one पुनः. L. 8. या तदा......अधुनिर्न परित्यक्ता ते मामिदानी परि-स्यजन्तीति द्रापतम्. This is the reading of A. (Text by a common mistake परित्यक्तां for परित्यका). B and Edd. omit तदा. The second clause is in B, (परित्यक्तास्मि) तदिदानी पारित्यज इति दूराद्वेतम् and in Edd., (परिन्यक्ता) सेदानी परिन्यजत इति दूरा-पेतमेतत. But Ed. 2 mentions the reading ते मामिदानी परिन्यज-न्ति. L. 10. मग. Bomits. L. 11. द्रात्मन:. B omits. L. 12. निर्वत्रपाणामग्रेसरीकृता. Compare सर्वेखलानां धुरि लेखनी-येन p. 265, l. 2. L. 13. आविष्कृतमदनया. Com.=प्रकटि-तकंद्र्येया. B, आविःकतमदनवेदनया. Edd., अधिगतमदनवेदनया. त-स्याः. A omits, reading a in its place. - का गणना कथने प्रति. B, का दुःखगणना कथं प्रीतिः. L. 18. हतशरीरम्. B, हतशरी- रकम्. L. 20. मरणैकानिश्चया. So C and Edd. A and B, मरणै-कानिश्चयात्—तत्तत्. B, तत्. L. 21. रोहिषि. Edd., रोदिमि, Ed. 2 giving रोदिषि as a variant. L. 23. झाटिति. B, झांगिति (sic). —B adds च after अवतीर्थे.

- P. 170, L. 2. प्रभानुरक्त. Edd., प्रभारक. L. 3. अतितारम्. Com., अतिमनी-हरम् - कल्पित. Edd., कम्पित. L. 4. विकट. B, निचित. L. 8. वर्षेण. B, वर्णिणा. L. 9. गोश्चिषं. B, गोश्चीर्षंत. L. 10. B omits तम्. - अस्तिपन. Com. = उत्पादयन. B and Edd., उस्तिप्य. Comраге р. 171, 1. 8, and. р. 174, 1. 23. L. 12. एवमाइतः पितेव-B, पितेव, omitting एवमादृतः. Com. also omits आदृतः. L. 15. दुशह्मन्. Edd., दुरात्मजन्तके. Ed. 2 gives our reading in a note. L. 16. बञ्चन्सवेगमुत्तरीयवल्कलेन परिकरम्. Edd., सविगम् for सर्वेगम्. The Com. explains परिकर by कटिभाग, which agrees with its explanation at p. 15, l. 18. Compare the following form the Daśakumaracharita (Wilson's Ed., p. 144) पुरुषमेकमायामवन्तमायसपरिघपीवराभ्या भुजाभ्यामावध्यमानपरिकम्. प-रिकर is a girdle. L. 17. उत्पतन्तम्. B, उपेन्य.-पद्यन्त्या एवेत्यादि. Text of A omits this sentence. L. 21. आय न जानासि किमेतिदिति So B. A, अथि न जानासि कथय किमेतिदिति. Edd. with A, but omit न.
 - P. 171, L. 3. दिव्याः. B, दिव्या भारत्यः. L. 4. साक्षात्. B, साक्षात्कृताः. L. 5. युक्त विचार्य.....निवर्तयिहुमु. 'The right thing to do is to bethink yourself and draw back.' Compare below 1.16. तदेव यक्त मन्यमानः. B reads युक्तमिव for युक्त विचार्थः L. 6. आश्वासस्थानसः B, आधासनस्यानम्. L. 9. Com., (करमाच ...समागमस्य आज्ञा तस्याः प्रदानेन पुनः अमुना पुरुषेण भनेदारिका समाश्वासिता) takes पुनः समागम° as two separate words. Compare, however, पुनरापितवानेन सहभ-विष्यति समागमः p. 170, l. 12. See note at p. 174, l. 19. L. 10. सर्वम्. Edd., सर्वनिदम्.—B omits first वा.—अदुलंभम्. B, न दुर्ल-भमृ. L. 11. अध्यवसितम्. 'If once determined on.'—B omits च. L. 13. B omits मे. - न्यपतत्. B, अपतत्. - अहं त्विस्याविः Compare the passage at p. 35, l. 10. L. 14. स्त्रीस्वभावस्य तया च. B, स्त्रीस्वभावतायाः. $\mathrm{L.}\ 15$. दुराशामृगद्यदिणकयाः B , दुराशयाः - क-पिञ्चलप्रत्यागमनकाड्याः B, कपिजलस्य प्रत्यागमनाकालयाः L. 17. पापकारिणीं. A, पापकारिणीं. Cf. p. 172, 1. 21. I should have followed A. L. 19. उस्सन्ननिद्राः B, उत्पन्ननिज्ञाम्. L. 20. विमुक्त-

च्याकुरुः. B, विमुक्तरप्यकुरुः. —मुखाः. A, मुखाः. L. 22. क्षपामः Text of A, क्षणम्. B, क्षिपाम्. L. 23. तस्मिन्. B, अस्मिन्.

- P. 172, L. 3. व्यसनोपनिपातानाम. A word repeated from p. 135, 1.16, where see note. B has व्यवनीपनातानान्. here. L. 4. Bomits first च.-चातिबहुलदःखताम् B, दःखबह्लताम् L. 6. अवि-गणस्य. B, अवगणस्य. L. 7. B inserts निग्ह्म. before गृहीत L. 8. चेलो क्यनाथमनाथश्ररणम्. B, चैलोकप्रनाथश्ररणम् - आश्वितः B and Edd., आशितवत्यस्मि. L. 9 omits च. L. 11. गहाग-मनाय. B and Edd., गृहगमनाय. -Text of A omits मे. L. 12. यहा चेत्यादि. B, यदा त न क्येंचिद्द्यस्मादध्यवसायाद्रचावक्तिय-तं श्वस्यत इति. L. 13. तुस्त्य जतया. B, दुरुच्छेदतया. L. 15. गृहान्. B, गृहम्. —तस्य जनस्य ; Com=धुंडरीकस्य. B, तस्य देवस्य. Edd., देवस्य कृते. L. 16. B, Edd. and Com. omit क्रिल. (Text of A, क्रिल sic). —अपुण्यबहुलम्. B adds अपि. L. 18. शोषयन्ती. B, क्षपयन्ती, a reading which Ed. 2 gives also in a note. - फूल. B, कन्द. - वर्त्तमाना. Com., वर्त्तमानाः प्रवर्त्तमानाः कतपाणधारणस्यथे:. L. 19. सानम्. B. सात्वा. L. 20. तरिकक्या B, तया तरिलक्या - दीर्घशोक्तम. Read दीर्घ शोक with Edd. and Com., (दीर्घ शोकं अनुभवंती साक्षान्कव्वंती.) L. 21. चिरमवसम. So B. A omits चिरम and has in Text, न्यवसम्, in Com., अवसम. Edd., सुचिरं न्यवतं. L. 22. क्ररा च निःस्नेहा च नशंसा च. Edd. omit निः लेहा च, B omits क्रा च. and reads निः स्नेहातिनशांसा चाकृतज्ञा च. L. 23. B adds निर्धा before निरवलम्बना-- कि मया दृष्ट्या पृष्ट्या वा. B, कि मया तथा भूत्या दृष्ट्या १ष्ट्या.
 - P. 173, L. 2. हुनिवारबाष्पवेगमपारबन्ती निवारियनुम्. See p. 135, 1.23, and note there. L. 3. उन्मुक्तकण्डं. B, अतिकण्डं. L. 4. B adds च after विनयेन, द्वाक्षिण्येन and मधुरालप्तया respectively. L. 6. अमूल. B, आतीत्. L. 7. तेनापरेण. So B and Edd. A in Text, तेनानेनापरेण. Com. does not give either तेन or अनेन. L. 8. सुत्राम. B, सुत्रामतिद्राम. L. 10. निष्प्रकेनाश्चपातमात्रण स्नेष्ट-सुपद्यंथन्तीवृति. Compare अथुमोश्चमात्रण किल कृतकता द्वीपन्ती p. 172, l. 15. L. 12. आ जन्मन: A, आजन्मतः. Com., आजन्मतः मभृति आजन्म नयां बीकृत्य. L. 14. सुन्तानि. B and Edd., विमुक्ति सुनासिर. A and B, सुनादीर. Ed. 1, सुनासीर. Ed. 2. सुनादीर. L. 15. अनुन्तिः. B, उन्वितः. L. 17. दुष्क्रसमिर. Text of A omits अग्रि. —अपि च. B, आपि किच. L. 18. दुःखानिहतैः परि-

स्याज्यसे. B, दुःखाभिहतः परित्यज्यते लबीयसा. L. 19. अतिनिष्पालम्. B, तदिप निष्पालम्. L. 21. शुद्रहृष्टि. B, कुतृष्टिः.—मौर्स्थः. B, प्रेम.—मौर्स्थःस्वलितम्. Text of A, मौर्स्थंवलितम्. L. 23. Text of A omits म.—परित्याज्याः।अत्र हि. B, परित्याज्याःसेः

- P. 174, L. 1, B omits जोक, --आरमन: . B, आपतित: L. 2. B omits सावत.-उपाय: B, योग: न धर्म. B, न च धर्म. L. 3. निरयपात. B. निरक्षपतन, L. 4. स्वक्रमेफलपीरपाकोपचितान, B. स्वक्रमेफल-पाकोपनीताम. L. 5. कर्मभिमम. Edd., भूमिम -आत्मधातिनः Сот. = अनमतस्य, В. आत्मधाती. L. 7. केती. В. ध्वते. L. 8. हरहतभुग्दग्धे. B, हरहंकारहतभजा दग्धे, a reading mentioned also as a variant by Ed. 2. Edd. हान्यनहत्मुजा दग्ये.-प्रथाम्. Text of A, तथा. L. 9. सावज्ञविजित. B सावज्ञावजित. L. 10. B and Edd, omit अहाब. - बलिभाग, B, वलय, L. 11, अपारेत्यक्त. B, अवस्मिक, L. 12, नयन, B, जननयन, B omits च. L. 13. आगते. Edd., उपगते.-द:शलाम. B, द:शीलाम. L. 15. B omits जायहथे. L. 16. रक्ष: B, बध्य:—B omits अयन्ते. L. 17. विधत. B. विधर°. L. 18. संदिग्धोप्यस्य समागमो यदि स्यात. B. संदिग्धो यदि समागमः स्यात् L. 19. भगवत्या त सतः पनः स्वयमेव समागमसरस्वती समाकाणिता. B, भगवत्या त स्वयमेव तत्यनः समागम-वन: अतम. This is preferable at least as far as the position of the पन: is concerned. Cf. पनरापि तवानेन सह भाविष्यात समा-गम: p. 170, l. 12, and अमुना पुनः समागमाज्ञापदानेन p. 171, l. 9. Even with our reading the gq: is probably to be taken with समागन (see note on p. 66, l. 11, though the Com., (पुन: स्वयमेव आत्मनैव समागम:) takes it as it does at p. 171. 1. 9. Compare note there. L. 22. Bomits w. L. 23. एनम्. B, तम्.
- P. 175, L. 2. बृत्तयः B, प्रकृतयः Edd., प्रश्नुत्यः L. 4. जीवित. B, तज्जीवित. L. 5. B inserts सर्वथा before चिरम्रवृत्तः L. 7. Edd. omit च्यवनस्य. L. 10. उल्लूपी. A, उल्लूपा. L. 11. परीक्षितंम्. Edd., परिक्षितम्. L. 12. भगवान्वासुद्देवा दुरुर्तेमानसून्मापितवान्. B, भगवांस्यास्य प्रतितम्. L. 13. सांदीपनि. A, संदीपनि.—B omits अपदृत्य and रचते अपदृतवान् for आनीसवान्. L. 14. अज्ञापि कथंचिदेवमेव भवित्यवि. B, कथंचिदेवमेवं तवार्षि भवित्यति. L. 15. क उपालभ्यते. So B and Edd. A in Text, कथं वा लभ्यते. In Com., किमथवा लभ्यते. L. 19. एकस्विन्जवन्मिन

समागमा जन्मांतरसहस्राणि च विरहः B, एकं जन्म समागमा बहूनि जन्मांतरसहस्राणि तु विरहः

- P. 176, L.2.B, अलान्तरे च शुतमहाश्वतावृत्तान्तोपजातशोकः. B, अत्रान्तरे महा-श्वतवृत्तांतोपजातशोक:. L. 4. रज्यमाने. B. विरज्यमानेपि. L. 5. B omits कुछुम्भ - मुच्यमानेषु. B, विमुच्यमानेषु. L. 6. चकोरनयन-वारकाकान्तिना. B, चकोरतारकाकारकान्तिना. L. 7. व्योमि. Text of A omits L. 8. महमामणीचु. So Text of A and B. Com., मह-मानेषु (explained by उड़सम्हेष्). Edd. agree with Com. L. 9. मुषिततारकापथप्रथिमिः B, च लोचनमुषि मुषित°. Edd., लोचनमुषि मुधित°. L. 10. अतनुतिमिरतिरोहितहरितासु. This is from Com. and Ed. 2. A reads in text, °हरितासु but the note is अतनु यत तिमिरं तमः तेन तिरोहिता आच्छादिता हरितता नीलिमा यास्. Ed. 1, reads अतनुतिमिरहरितभासु. With अतनुतिमिर compare. तनुतिमिर p. 42, l. 17. B has त्यातिमर here, agreeing otherwise with our reading. A, अननतिरस्कारिणीइनइरिननासु. L. 11. तहरा-जिषु. B, तारवीषु राजिषु. L. 12. गहने. B, वने. प्रवृत्ते च पवने B omits च पवने. L. 13. मन्दं मन्दम्. Text of A, मंदमंदम. L. 15. Edd. omit च. L. 16. कृतसंध्याप्रणामः. B, संध्या प्रणनाम कृतसंध्याप्रणामः - द्वितीये शिलातले. B, शिलातले दितीये. L. 18. B omits: अस्य. L. 19. B omits कृष्टम्. L. 20. समुस्सारितधैर्या. B, समवधीरितधैयोः जहाति. B adds जनाः L. 21. निभुवन. B, सकल-विभवन, L. 22. तव परिचारिका. B, त्वत्परिचरिका. L. 23. इ.खस-ब्रह्मचारिणी. Compare वेगसब्रचारिणीमव मनसः se अश्वातिशयम् p. 79, 1, 20,
- P. 177, L. 1. यसन्मवेरवादि. With the construction here compare that at p. 148, l. 14, and see the note there. L. 2. महिरायलेक्षणा. A, मिरायलेक्षणा. Com., मिरायलेक्षणां केंग्रे वस्पाः. L. 4. A omits गण. L. 7. सेवमानयोः. B, अनुभवतोः.—एकजियित्य. A in Text and C, एव जीवित्य. L. 8. जीवलोक्स्य वा. From Com. Text omits जीवलोक्स्य but marks an omission. Edd. omit वा. B, सकलस्पापि जीवलोक्स्य. C, सकलस्य जीवलोक्स्य. L. 9. A omits हित. —में जन्मनः B, मञ्जन्मनः—एकासन्ययनपानाग्राम. From Edd. A, एकाञ्चनवाः B, मञ्जन्मनः —एकासन्ययनपानाग्राम. L. 11. नृश्यगीवादिः सलास्य. B, मीरानृश्यादिकासु कलासु. L. 13. समुण्यातः B, समुत्तवः L. 15. A and Edd. omit च. L. 16. इच्छति. B, इच्छेनः—तसः B, ततः. L. 17. B omits first and third वा.—आस्यानमुस्बक्याः

मीति. Cf. note at p. 151, l. 15. L. 18. कृतनिश्चयं निश्चल-भाषितम्. So Com. and Edd. Text of A, कृतनिश्चयं निश्चलं भाषितम्. B, कृतनिश्चयंनिश्चलभाषितम्. L. 19. स्वयमभूणोत्. B omits स्वयम् and reads अञ्चलोत् before कर्णपरंपरा—गच्छिति काले. B, अतिषेत्रया गच्छिति काले. L. 21. Edd. मुत्ता for स तां. L. 21. स्कापस्थतया चातिष्रियतया च. Com. of A omits first च. B omits both. L. 22. शक्त. B, शक्तीति. L. 23. B omits दृति.

- P. 178, L. 1. क्यूंकिनम्. B adds ब्र्हि गत्वा वचः—स्वव्यतिरेकेणैव. B, त्रश्चितिर्भेणेक्तेन्व. L. 2. B omits क्रु.—सादम्बर्यानेत्रेक्षेणेव. B, त्रा-दंबर्गश्चितिकरे. L. 3. संदिद्य. B adds तद्दान्यार्थे.—ततः. B, अतः. L. 9. अत्रान्तरे, So Com. and Edd. Text of A, अत्र चांतर. B, अर्हमश्चातेर. L. 13. सप्त B, समरत. L. 15. शङ्ख्येते चितामान्मातस्वति. B, शङ्क्ष्येतायमाने. Edd., शङ्क्ष्येते चेतातपत्रायमाने Ed. 2 giving our reading in text as a variant.—श्वाङ्क्षमण्डले. Edd., श्वाक्योधिश श्वाङ्क्षमण्डले. B, श्वानेत. L. 16. श्वाद्य. B, रोविष्ण्याश्चा.—कलापकितासु. B, कविलासु. Ed., किलतासु. L. 18. अवस्थार, B, अवश्यार L. 19. समुर्थोड. B, पवववशास्यप्रेगेड. Com., (विलुक्षमण्डवनश्चीरे) अत एव चेत्रत्वसार्थोनीस्वते अवेति अवस्थार्थे हननार्थे पतिताः प्रविष्टाः चंद्रकला यरिमजेंबिध इव.
- P. 179, L. 5. बोड खाव वैवयसा. Text of A, बोड जावयसा. Com., बोड खावबिंग हायमित तै: पारिमते यथे यस्त स तथा तेन ताबम्माममाणैनेत्यर्थः.
 —सावष्टम्भाङ्गातिना. Com., सह अवष्टम्मेन आभिमानेन वर्तमाना सावष्ट्रेमा आजूतिः आकारी यस्य स तेन. L. 9. विभक्तमम्बेयः. B, बिविक्तमध्यन. L. 10. कर्णाभरणमणः. B, कर्णाभरणमणिः. L. 15. सस्त
 Text of A omits. Com., सरलाः अवस्ताः. B, बृटिक.—राजकुलसंपर्कचुतुरेण. Compare राजकुलसंवासचतुरा. p. 66, l. 11. L. 21,
 विद्याध्यस्तरं क्यांतिदायमः Text of A, विपाधरकप्रतिवासमः.
- P. 180, L. 10. मेमविच्छेदानिलायः So Text of A and B. Com., (मेमविछेदार्थं स्मेहिनवुच्ये अयं अभिलायः संलायः and Edd., अभिलायः for अभिलायः L. 20. पतिसमागमसुखानि Edd., समागमसुखानि L. 22. Text of A omits the words from अधिमद to तीत्रज्ञतकाँपताङ्गी भिष्यससी. The Com. points out that the first यज means यज हृदये and the second यहिमसमये.
- P. 181, L. 11. चित्रा च चित्ररयराजधानी. Compare note at p. 54, l. 11. L. 14. नावसीदित वा गुरु प्रयोजनम् 'If no serious business will suffer from the delay.'—अदुष्टचरविषयकूतृहरित. Text of k. 29

A, °चरं for °चर. Com., अदृष्टचरः अवलोकितपूर्वी यो विषयी देशः तत्र कतहलं वियते यस्पैवंभूतं यदि चेतः. C, अपूर्वविषयदर्शनकुत्र्हलि वा हदयं. L. 15. महत्त्वनमन्हध्यते वा भवानतिस्रखदायि वाश्चर्यदर्शनमहीसे वा प्रणयमिममप्रत्याख्यानयोग्यं वा जनं मन्यसे. Com., बाथवा भवान मह-चनं मद्रावयं अनुरुध्यते समीहते अनुपूर्वको रुध् दिवादिः इच्छार्थः चेति पक्षां-तरे यदि अतिसुखदायि आतिशयेन सौख्यप्रदं आश्चर्यदर्शनं कत्हलावलोकनं विति पूर्ववत् अहँसि वांछसि यदि प्रणयं स्नेह इसं महल [महसूल] जनं अप-त्याख्यानयोग्यं अनिराकरणयोग्यं वा मन्यंस जानासि. So also E. B reads अस्मद्रचनम्बरुध्यते वा भवन्मतिरातिदुःखदायि वास्मिचरदर्शनमहाभि वा प्रणयमिममप्रत्याख्यानयोग्यां वा मन्यसे मां. Edd., महचनमनुरुध्यते वा भवन्मतिः सखदािय वा अस्मिचरदर्शनम् अर्हसि वा प्रणयमिममप्रत्याख्या-नयोग्यं वा जनं मन्यसे. अहास वा प्रणयम्-'If you owe me favour in consequence of the attentions I have paid you,' if you think that you ought to oblige me. সহাদি, which B has, would of course be a simpler reading (cf. अतोईतीयामिमं बहुमानं स्वत्त, p. 203, 1. 23, and विनतागमनगौरियणाईसीमां गुणवदिमभाविनीं कतम. p. 212, l. 1:) but it is open to suspicion on that account, and the next clause would be a mere repetition of this one, if we read अहाँमि here. On the other hand अहाँसि may be a mistake due to the occurrence of that form two lines below. With आतिसखदायि वाश्चर्यदर्शनम् compare अतिमहत्त्वलु... में कौतुकमस्मिन्विषये p. 134, l. 22. The phrase hits off Chandrapida's 'over-curiousness.' The readings of the Edd. and B here cannot be right. चिरदर्शनम does not mean ' seeing me for a longer time,' in which sense it would have to be taken if we read सुखदायि. But if we render it as usual ' seeing me after a long time,' that is ' not seeing me for a long time,' with अतिदुःखदायि, that would represent Mahâśvetâ as assuming that Chandrapida would certainly remain until her return. L. 19. कुमतिमनोमोहिवलसितम्. B, कुमतिभिमाम्.

P. 182, L. 6. प्रतीहार. B, इारपालपतीहारी. L. 8. संहतम्. B, संग्रहीतम्.
L. 11. अस्तिविस्तारिणेरवादिः Com., पुनः कीदृशं युवतिजनानां लावण्यं
सींदर्योतिष्ठायः तस्य या प्रमा कांतिः तस्याः पूरः उत्कर्षः तेन अय च
बहुला या कांतिः तद्विणा मरकतमणिमयेन अश्मगर्ममणिपचुरेण
अर्थात् निर्माणेन सर्वतः सर्मतात् परिगततयः व्यासतया तेजोमयिक्

- P. 183, L. 1. चिरसिज. B, केश. L. 6. संख्याहितमप्टिश्यन्तरम्. From B. A and Edd., संख्यादितदियन्तराणि. —िकरण. B, किरणीनकर. L. 10. कन्दुक्तसीडाख. B, जीडासु. L. 11. नितम्बस्थलेशिङ्गताणि. From B. A and Edd., नितम्बस्यलेशिङ्गतालि—ताम्बुलविटिकायस्थल्यनेषु. B, वीटिकायंडतेषु. L. 12. बकुलिवटपेषु मधुगण्डूपपाचाराग. B, बकुलकुसुनदोहदेसु सीधुगंडूपपाचाराग. B, बकुलकुसुनदोहदेसु सीधुगंडूपपाचारागि. L. 13. उपहारकुसुमस्खलनेषु. Com., उपेति मुक्तादीनां हार: पुष्पादीनां व्यहार: तस्मात् कृसुगादीनां स्थल्लानि पत्नाणि तेषु. But for meaning of उपहारकुसुम (which occurs also below 1. 21) see note on p. 41, 1. 15.—B omits अतिरिक्तम्. L. 23. मञ्जूलप्रतिसर. Cf. रक्षापातिसर p. 165, 1. 23, and note at p. 68, l. 3.
- P. 184, L. 1. कणपूरकमलतरलमधुकरपक्षपवनीपि. Text of A omits मधुकर and reads वात for पनन. B and Edd. omit तरल. L. 2. साली-इरीनेचु. B, सालीदरीनेपि. L. 3. उत्थानम्. B, अन्युरवानिष्. L. 5. अञ्चलकार B, अनुक्षारो जन°. L. 7. अभ्यन्तरानिकम्य. B, अन्तरामकम्य. B. 10. सागरिके. B, सारिके. कनकरीपिकाष्ट्र B, निकास्य. L. 12. मिथुनानि. B, युगलानि.— मकारिके. B, मंदारिके. L. 13. तमाल. Edd., भवनदीपिकातमाल. L. 14. रक्षणाय. B, रक्षणायेम्. L. 16. लिख. Edd., ठेळ्य.— मिण. B, मणिस्तम. L. 16. विदेकास्य.— Edd., वेदवा.— केसारिके. B, मणिस्तम. L. 10. विदेकास्य. Edd., वेदवा.— केसारिके. B, कुमुणिके. L. 20. B om. सावक. L. 21. चुतलिके. B, चुतलिके. B, चुतलिके. D. 22. विकास. A in Text, विविध

(sic); Com., निचिश्विप निश्चेपं कुर. L. 23. विष्पलीतण्डुलशकलानिः From B and Edd. A, विष्पलीदलशकलानिः

P. 185, L. 3. पञ्चरजुकसारिकाणामुपदेग्राम्. B and Edd., पञ्चरजुकसारिको
पदेशन्. L. 5. मिथ्या मुग्यतां Text of A, वृथा for मिथ्या. Com.,
मिथ्या बुग्या मुग्यतां मृग्यभावं. L. 6. विज्ञाता. B, ज्ञाता. L. 7.
मुद्यान्. B, मयूजान्. L. 8. प्रतिबिम्बमालपस्ति. B, प्रतिमामालपयासि.
Cf. the various readings at p. 188, l. 19. L. 10. परिक्रासि.
B adds निज्ञलोकुमार्यगर्वेजवितिषक्षप्रमृतसीभाग्ये. A vocative is
wanted.—आलोकाम. B, आलोकम्. L. 11. बालातपश्चर्याः B,
बालातपार्शिकनी.—आतपत्रीकरोषि. B, आतपत्रं करोषि.—चस्त.
Com.=कंपित. Edd., प्रस्त.—गलित. B, किलत. L. 12. मयूज्व.
B, किरण. L. 13. भवनसमीपमुपययो B, भवनमुपस्त्य प्रते L. 14.
अनिभृतः 'Chattering', Com.=चंचल. See note at p. 21, l. 11.
L. 16. Text of A and Edd. omit कुल.—नीलाग्रीक. A in
Text, लीलाग्रीक. Com., नीलाग्रीकवनायमानं. अंथकारस्य नीलत्वात्
अञ्जोकवनसाम्बिम्ययदे: L. 17. संचरतः. Text of A, संचरम्. L. 19.
इन्तपञ्चमण्डलैः. Com. of A, इन्तपत्रै: Edd., इन्तपत्रप्रमामण्डलैः.

P. 186, L. 4. पर्थन्तरचितमण्डलेपविष्टेन च. So Text of A and Edd. The wais suspicious, and Com. points to another reading. Its note is पर्यतिति मंडपपर्यतं रचितं निर्मितं मंडलं येन स तेन अध इति कुमारिकासनापेक्षया अधः उपविष्टेन स्थितेन अनेकेषां सहस्राणां &c. B reads पर्यंतरिवतमंडलेनोर्द्रेणोपविष्टेन च. L. 6. नातिमहतः Edd., महतः and अतिमहतः. p. 9, 1. 2.—उपाश्रये, Com., आश्रये (sic) अधिकरणे. Edd., अपाश्रये. L. 11. नीयमानाम. Edd., प्रथवपथक नीयमानाम. L. 15. Edd. omit विसत. L. 18. रागाविष्टै:. Cf. रागाविष्टमन्मथहदयेनेव sc. तिलकविन्दुना p. 188, l. 1.— सर्वाञ्जनमः B, सर्वावयवाम्. —अदत्तामपि मन्मथावेशपरवरोनेव गृह्यमाणां यीवनेन Compare the passage at p. 130, 1. 20, and the note there. Text of A and B, योबनेनापि, after which the following word is in text of A, चलितचरण°, and in B, विनतचरण.° Com., अवि-चिता निश्चित: L. 21. निर्वस्तिन Com., निर्वश्चिति (so also in Text) निवंशितं परिधानीकृतं. Edd., निवसितं --पादाभरणरत्नांशुलेखा-संदेह दायिमीभि: Com., पादेति अतिकोमलतया अतिमृद्तया पादाभरणानां या रत्नांकुलेखा माणकांतिरेखा तासां संदेहदायिनीमिः संज्ञायवितरणकर्जामिः Read the note at p. 23, 1, 21.

P. 187, L. 2. हाहायताम्. A, सहायम्. Com., सहायं साहाय्यं. B, सहायितामः

L. 10. निमन्नाम. From B, which also adds विमलाम, (and Edd.) A, तिचनाम which the Com. repeats without explaining. Perhaps तिचन is used in its primary sense. Compare तिचतराण्डानम् p. 42, l. 10. —नाभिगण्डलीम्. From B. A in Text, नाभिगडलाम्, in Com, नाभिमंडलं. Edd., नाभिस्थलीम्. L. 12. B and Edd. omit अति. L. 14. अमललावण्यानस्थालाज्ञान्याम्. A, कृणालकाश्यामित Compare नवराजलक्ष्मीकमिलनीस्णालन p. 110, l. 18 and the note there. L. 15. गौरवश्यमवद्यात्म. B, गौरववश्रमवत्रात्. L. 17. उद्योः करे: 'By its upturned rays.' Compare with this the passage above l. 2. For उद्योः करे: Edd. read उद्धुः करे: L. 23. लोचनमथम्. B, नयनमथम्

P. 188, L. 5. स्तीमन्तज्ञुंबिनश्रुडामणे:. B, सीमंतज्ञुंबितज्ञुडामणे:, —जालेन. B, रागेण. L. 11. खिन्नस्य, Λ , स्विनस्य (Com., स्विनस्य खिनस्य). L. 13 प्रस्थितं दुर्लभं च हंसमिधुनम्. B, प्रस्थितं च वह्नभहंसमिथुनम् Edd., प्रस्थित वहमं च इंसमिथुनम्. The वहमइंसमिथुन of B's reading would correspond to the परिचितचक्रवाक of the preceding clause. L. 15. लिहते. B adds हरिततृणश्चीलीमेन - भवनह-रिणशावकाय. A, हरिणशावकाय. L. 16. आत्मसंवर्धितलताप-थमकस्रमः $oldsymbol{\Lambda}$, आत्मवार्धतलताकुतुमः $oldsymbol{\mathrm{L}}$. $oldsymbol{\mathrm{17}}$. अशेषाभरणदानेन संमानयः न्तीम्. Compare note at p. 62, l. 15. - उपनीतविधियन-कुसुमफलपूर्णपचपुटाम्. Compare अगृहीतवनलताकुसुमपरिपूर्णपर्णप टसनाथशिखरेणाषाढदण्डेन p. 37, l. 8. L. 18. क्रीडापर्वतपत्रशब-रीमालापयन्ती म्. A, क्रीडापर्वतपत्रज्ञवरीमालपत्तीं. Com., क्रीडापर्वतस्य पत्रश्चरीं पुलिंदपत्नीं पुलिंदः पत्रश्चबर इति रत्नकोषः आलपेतीं जल्पेतीं B, क्रीडापवतकश्वरीमालापयंतीं. Edd., क्रीडापवैतकपातृशवरीमालापयंतीं. L. 19. करतलविनिहतेभुंहुर्मुहुरूत्पताङ्कियः Com., विनिहतैः for विनिहतैः B, करतलाभिहतैमुहुर्पसर्पद्विरुपसर्पद्विश्व. L. 20. पञ्चरहारीतकरुत-अवणकृतदृष्टिस्मताम्. B, हारीतकलकृत for हारीतकहत. L. 22. मुक्ताफलखचितचन्द्रलेखिकासंक्रान्तप्रतिमां स्वेदजलविन्दुजालचि-तनखपराभिप्रायेण ताम्बूलकरङ्क् वाहिनीं पयोधरे पटवासमुटिना ताडयन्ती. So also B, except that it has जालांचित for जालांचित Edd., मुक्ताफलखचितचन्द्रलेखिकाप्रतिमस्वेदजलविन्दुजालचितनखपदाभि-प्रायेण &c. Com., मुक्तेति मुक्ताफलानि रसोड्रवानि तैः खाचिता या चंद्रले-खिका चंद्रलेखाकृतिराभरणविशेषः तस्याः संक्रांता प्रतिबिबिता प्रतिमा यस्यां सेवंविधां तांबुरुकरंकवाहिनीं स्वेजलबिंदुजालेन चितं व्यातं यशखपदं तस्या-भिप्रायेण पर्योधरे कुचे पटवासः पिष्टातः तस्य मुष्टिना ताडयंतीं अनायम- भिमायः मुकाप्तलानां जलविंद्रनुकारित्वात् चंद्रलेखिकायाश्च वकात्वेन नखश्च-त्यनुकारित्वात्. तांब्लकरंकवाहिनीवश्वाचि गौरक्वपातिश्चायवति मुकाचंद्रि-कायाः मतिविव्यक्षेत्रां चौयः प्रतिविव्यक्षेत्रां चौयः प्रतिविव्यक्षेत्रां चौयः प्रतिवेद्यक्षेत्राः पतेन रतगोपनं व्यव्यव्यते. The passage (compare the next clause) clearly means that Kadambari pretends to mistake the reflection, on the breast of her betel-nut bearer, of the chandralekhikha ornament worn by her, for the mark of a nail overlaid with perspiration, which it resembles from its shape and colour; and she throws powder over it. L. 23. पर्योधरे. B, स्तनतटे.

P. 189, L. 1. रस्तकुण्डलप्रतिविम्बसान्द्रइत्तनवनखप्रमण्डलाशङ्खा. Kådambari pretends to mistake (आशङ्क्या) the reflection on the cheek of her fan-bearer, of the jewel in her ear, for the fresh mark of a bite, which it resembles as before from its shape and colour; and she makes as if she would conceal it with a flower taken from her own ear. A reads in text रत्नुकंडलप्रतिबिबसांद्रनवनत्नपदमंडलाशंकया. Our reading is that of the Com., C and Edd. B, प्रतिविवादद-तवणमण्डल. Com., रतेति रत्नकंडलस्य यः प्रतिविवः प्रतिच्छायः तेन सांद्र दत्तं यत्रवनखपदमंडलं तस्य आरोकया आरेकया वा चामरप्राहिणीं वालव्यजनधारिणीं विडम्य कपेंछि प्रसादः प्रसन्नता तहचाजेन तन्मिषेण दत्तेन अपितेन आत्मनः स्वकी-यस्य यः कर्णप्रपल्लवः तेन आच्छादयंतीं आच्छादनं कुर्व्वतीं एतेन रत्नकुंडलस्य प्रदर्शयचाह. L. 2. प्रसादब्याजेन वक्रलोहितातिशयवत्रखक्षातिसाम्यं दत्तेन. B, प्रसादव्याजदत्तेन. L. 3. समुन्सारितमहाकुलभूभृद्धरव्यतिकरा होषभोगेषु निषण्णाम्. A omits वर. B reads शेषभोगनिषण्णां च for शेषभोगेषु निवण्णाम्. Edd., समुरसारितमहाकुलभूभृद्दरव्यातिकरश्रेषभोगेषु वि-षण्णाम्. L. 4. मधुमासलक्ष्मीम्. Text of A, मधुमाससखीम्. L. 5. जन्पावितेति. Com., उत्पादितः जनितः मानसं मनः तस्मात जन्म यस्य स मानसजन्मा कंदर्पः तस्य पक्षो वियते येषां मानसजन्मपक्षिणां रवः उपभो-गानुकूलः शन्दो यया सा कामिनां उपभोगाविषयकालापः उद्दीपकत्वात काद-म्बर्थीव उत्पादित इत्यर्थः अतः अपनीतः दूरीकृतः नीलकंठो मदनदाहको महादेवः तस्य भदः मदनसहस्रोत्पादकत्वस्य पूर्व्यमुक्तत्वात् पश्चात्कर्मधारयः तां पक्षे मानसजन्मानो थे पक्षिणः तेषां रवेण शब्देन अपनीतः दूरीकृतः नीलकंटस्य मयूरस्य मदो यया सा तां. L. 6. श्वेतांशुक. (a) 'A white garment,' (b) 'the pale-rayed one, the moon.' L. 7. नीलतमालकाननम्. (a) नीलतम, अलक. आननः, (b) नील, तमाल, कानन, L. 12. पुरः समीपे संमुखोपविष्टम्. Edd., क्षयनसमीपे सम्मुखोपविष्टम्. L. 14. भवता किमाभिहितः. B, भवतां च किमाभिहितः. Edd., भवतां च किमाभिहितः. Edd., भवतां किमाभिहितः. L. 16. चन्द्रापिडसंबद्धालापं तद्रुपचर्णनामुखर्म्, B, चन्द्रापीडसंबद्धालाप्रस्पवर्णनामुखर्, Edd., चन्द्रापीडसंबद्धालाप्रस्पवर्णनामुखर्म. Edd., चन्द्रापीडसंबद्धालाप्रस्पवर्णनामुखर्म. Edd., चन्द्रापीडसंबद्धालाप्रस्पवर्णनामुखर्म. Edd. omit दृष्ट. L. 20. वा. A, च. L. 21. B omits एतत्.

- P. 190, L. 2. B omits सीमन्धिक. L. 3. नमन्यमले. B, आनने. L. 5. चक्षस्तास्मिन्सचिरं पपातः B, तरिमन्सचिरं पपात नयनम्. L. G. अचल इन. Com. = पर्वत इन. But read नल इन with C and Edd. -तरक्षणम, B. क्षणम,-रष्टा च. B and Edd. add तम. दश has here hardly anything of the nature of a verb but the form, It is in sense (as the participles in a were originally) the instrumental case of a noun. "On his appearance her hair stood up, her jewels tinkled, last of all she herself rose from her seat." ससंभ्रमोत्थानश्रमो व्यपदेशेनामवत. Edd., व्यपदेशीभवत. B. अपदेशीभवत. Com., ससंभ्रमित संभ्रमेण सह वर्त्तमानं ससंभ्रम यटत्यान तम्मात यः थमः खेदः स एव व्यवदेशी मिषं तेन अभवत ससंभ्रमोत्थानभ्रमादेव मम स्वेदोभूत इति न्याजं कृतवतीत्यर्थः L. 9. सहसम्ब एव. Text of A and Edd. add च. B. उरुरतंम एव. L. 10. अपरात: B and Edd., अपरा: - निश्वासप्रवित्तरेव. B. नि:धास एव. Edd., निश्वासप्रवृद्धिरेव. L. 11. अन्त:प्रविष्ट चन्द्रापी-डस्पर्शालोभेन. A. अंतः प्रविष्टचंद्रापीडस्य स्पर्शलोभेन. L. 12. स एव स्तनावरणच्याजी बभूव. Com., स एव करी हस्त (reading apparently स एव कर:) स्तन्वरणस्य कुचाछादनस्य व्याजी मिर्व बभव स्तनावरणार्थे मया हस्तो दत्त इत्यन्थेषां चेष्टया जापितवतीत्यर्थः B, स्त-नावरणं व्याजा बभव. L. 13. व्याज आसीत. Edd., व्यादेशतामयासीत्-L. 19. हृद्यप्रदेशम्पि. For this and the following अपि B reads एव, though it has before रत्नाभरणयातिमपि. L. 23. स्नेहनिर्भरं चिर्दर्भनजातोत्कण्डां सोत्कण्डं. So also E. The position of the second word seems a little awkward (see note on p. 66, 1. 7.) B has जाती कंडामी कंड (sic) which may be for जाती-क्तंत्रा मोरकंतं.
- P. 191, L. 3. रक्षितप्रजापीडस्तारापीड: Note at p. 168, l. 20. L. 4. निज्ञमुज्ञश्चिलास्तरमविश्वान्तविश्वंगरापीडश्चन्द्रापीड: Reference at last note, B. निज्ञमुज्ज्ञालास्त्रस्मविश्वातविश्वंयवंश्वापीड: L. 5. अनुगतः

Com.= प्राप्तः. B and Edd., आगतः. L. 7. सिंवत्तेषेः स्वभावसरलेः. B. omits. सिंवतेषेः. Edd., सिंवतेषस्वभावसरलेः.—आकृष्यः. B आकृष्यः. L. 8. विद्रम्भजनः. B, विद्रम्भो जनः. L. 16. एष ते मित्रं च बान्धवश्च परिजनश्चः. Compare कथं न त्वं जातो न विनयो न बन्धवगेः p. 167, l. 11. L. 18. सस्नेहमितिदीर्घलेच्यापाङ्गभागं गच्छतस्तारकस्य अमसलिललविस्तर इव. So B. except that B reads सस्वेहदीर्घ for सस्नेहमितिदीर्घलेच्यापांगभागं गच्छतस्तारतारकस्य लेचनस्य अमसलिललविस्तर इव. Com., सलेहं यथा स्याचथा अतिदीर्घयोः लेचनस्य अमसलिललविस्तर इव. Com., सलेहं यथा स्याचथा अतिदीर्घयोः लेचनस्य अपसिललविस्तर इव. Com., सलेहं यथा स्याचथा अतिदीर्घयोः लेचनस्य अपान्ताराक्तर लेचनस्य अस्तिहरू होने चित्रस्तर्वाद्वार्थः लेचनस्य और स्वित्रार्थे स्वाच्याः अपाङ्गमागं गच्छतस्तरतारकस्य लेचनस्य अमसलिलसिसर इव. L. 22. अङ्गलिववस्विम् स्वतमस्यकाङ्गली-व्यक्तमञ्चलेखो विभ्रमगृहीत् Text of A omits लेखा, Com. omits मयुष्तः B, अंगुलीयकमरकत for मरकताङ्गलीयकः Edd., "मयूष्त-लेखाविष्ठमण्डे.

P. 192, L. 1. B omits स्रवत. L. 2. संक्रान्तप्रतिविम्बतया. A. स्तंभसंक्रांत-प्रतिर्विबतया. Com., स्तंभेति स्तंभेषु स्थूणासु संक्रातानि प्रतिविबितानि &c. B, प्रतिबिवतया संक्रांतसंनरन°. L. 3. सिञ्चन्मणिन्पुरपंदेन मणिभुवम्. A अवम् for मणिभुवम्. B, माणिक्यन्युर for मणिनुपुर. L. 7. अपा इ चान्वन्यः A, अपांगचुम्बन्या दृष्ट्या. L. 11. ससंध्रमं परि-अनोपनीतायां. Even with this reading the adverb is to be taken with डपनीत. See note at p. 66, l. 11. But B reads here ससंभ्रमपरिजनोपनीतायां, and Edd. संभ्रमपरिजनोपनीतायां. Cf. below 1. 16. त्वरितपरिजनीपनीतेन. L. 15. मागधीजयगब्दान. A in text, मागधीन जयशब्दान Com., मागधीनां मागधपनीनां जयशब्दान - त्वरितपरिजनोपनीतेन च सिललेनेत्यादि. Washing the feet of a guest was the first attention paid among the Jews also. So Abraham says to the three men who came to him as he " sat in his tent door in the heat of the day": " Let a little water, I pray you, be fetched, and wash your feet, and rest yourself under the tree." (Genesis, ch. XVIII., v. 4.) Compare also the account of Laban's reception of Abraham's servant : " And the man came into the house: and he ungirded his camels, and gave straw and provender for the camels, and water to wash his feet, and the men's feet that were with him." (Genesis, ch. XXIV., v. 32.)

- L. 19. मदलेखाः A, मदनलेखाः Note on p. 194, 1, 19. L. 20. असदेशे. A., अपांगदेशे. L. 21. चल्कियन्तीः A, उत्केषयंती,—चामर-पदनविश्वतिपर्यस्तां चालकवळवरीम्. A, आमरपवनविश्वतिपर्यस्तां चालकवळवरीम्. A
- P. 193, L. 3. चंद्रापीडपीडनायेव. From Edd. For the pun compare रिक्षत्रजापीडस्तारापीड: p. 191, l. 3, and the reference there. A has in text here चंद्रापीडनयेव (sic.); and in Com., चंद्रापीडस्य पीडनयेव pointing to a reading चंद्रापीडपीडनयेव. B has an entirely different reading-चढापीड पति. L. 4. तेनैव क्षणेन तेनेत्यादि. A difficult sentence. I have given the reading of Edd. The second an refers to Chandrapida, and not, as in the note to Calc. Ed., to Tarq. It is to be construed, mutatis mutandis, with each of the following participles. She felt jealous when she saw his image reflected on the cheeks of her friend standing by. She had the misery of a forsaken woman when the româncha broke the smooth surface of her breast, and destroyed his image there. She saw with indignation rivals of herself in the reflections of the images that were formed on his breast wet with drops of sweat. When he closed his eyes she took it for a bad omen. When she could not see him for tears of pleasure she felt blind indeed, All these varying feelings did he (तेन) give rise in her heart to, at one and the same moment (तेनैव क्षणेन). A reads तेनैव क्षणेन तेनासन्तराखीकपोलसंका-तेनेव्यंया रोमांचभियमानकुचनवयन्पतिविवेन विहरन्यथास्वेदार्द्रवसस्थलध-टित्रवालभंजिकाप्रतिमेन सपनीरोषात् निमिषता दौर्भाग्यशोकमानंदजलितरो-हितेनाधतादुःखमभजतु सा. Com., तेनैवेति यस्मिन् संणे चल्लानिवारियतुं न समर्था तेनैव क्षणेन सा कादंबरी तेन चंद्रापीडेन कृत्वा यः सपन्नीरोषः तस्मात् तथा निमिषता पक्ष्मपातः तदैव दौर्भाग्यं तेन यः श्लोकः अथ च आनंदजलं हवीशुजलं तेन तिरोहितेन आछादितेन अंधतादःखं अमजत अपापयत् कीद्रज्ञेन तेन आसन्नेति आसन्ना समीपवितनी या सखी तस्याः क-पोल: गृहास्पर: प्रदेश: तत्र संत्रांतिन प्रतिबिधितेन इदं च सपत्नीरोधनिमिन्तं यदास्यां शंकांत: तर्हि इयमेव सपनी भविष्यतीति शंकाया सपत्नीरोष: सपनी-विषयको रोषः तस्मात् पुनः कीद्रकोन मय्यासक्तः कान्यत्र संज्ञांत इतीर्ध्यया थे रो मांचास्ती भग्रमानं यत् कुचत्रं यस्मिन् रो मांचप्रतिबंधवशादेव नश्यत् प्रतिविधी यस्य स तेन इदं च ज्ञीकीत्यत्तिकरणं विरहेति विरहस्य वियोगस्य या व्यथा तया य: स्वेद: अमजलं तेन भाई यत् वक्ष स्थलं अजांतरं तत्र धाटिता

शालभंजिका (या) प्रतिमा प्रतिविवं यस्मिन्तः तेन इदं च आनंदाश्रनिपाते कारणं. B, तेनैव क्षणेन चंद्रापीडेन तेनासत्रसंखीकपोलसंक्षांनेनेज्यो रोमांच-वियमान्कच (omitting तट, as the Text of A does) नवयत्प्रतिविवेन विश्व हुन्यथां स्वेटा प्रवस्थाः स्थलघीटत शालभंजिका प्रतिमेन सपरनीराषं निमिषतया दौर्भाग्यशोकमान्द्जलतिरोहितेनाधतादःखमभजत्. B prefaces the next sentence with अथ (अथ महतीपगमें च). I learn from Dr. Bhandarkar that a MS. in the Deccan College has a reading which agrees with that in the text down to दोर्भाग्यशोकम् and goes on आनन्दजलितरोहितेव दुःखभाजनत्व[त्वं] मन्यमानाखियत सा. L. 7, W. Com. takes with next sentence, though it has above, it will be seen, सा कादंबरी. L. 8. महाश्वेता तामभाषत. B. त. महाथेता समभावत. L. 9. संप्रतिपन्नमेव सर्वाभिरस्माभिः. So A. except that Text omits सर्वाभि:. The note is सर्वाभिरेवास्माभिः संपत्तिपत्रं प्राप्तमेव अहं तु तव सखी नाप्त्री मह्ममदत्तमापि 'तांबूलं दत्तमेव अयंत्वपूर्व इत्याश्यमाह &c. B and Edd. omit संप्रतिपत्रमेव and read सर्वाभिरेवास्माभि: with the next clause.—Text of A and Edd. omit अयम्. L. 10. तदस्मै तावहीयताम्. Edd. add ताम्बलम. L. 12. इत्युवाच सा ताम. So Com., (तदनंतरं सा कादंबरी तां महा-धतां). Text omits सा. B reads इति पत्युवाच (omitting सा तां) Edd., इत्यवाच कादम्बरी ताम्. L. 13, चिरात्. B. चिरेण. L. 14. आक्रितलोचना. So also B, Edd., आमुक्तितलोचना.—स्थूलं स्थूलं. Read स्थलस्थलं - स्वेदजलिवसरैः स्वेदजलिवसरिनमञ्जनभेवन च. From B and Edd. A omits स्वेदजलाविसर. See note on p. 68, 1. 5. L. 17, लगितुमिव कृतप्रयत्ना. So also C. B, विगलितुम् and Ed., लपितम, for लगितम. L. 21. प्रधावितामि: So Com. and Edd. Text of A, प्रभाविताभि: B, प्रसारिताभि: L. 23. अपरा. इवाद्भली:. The reading of B. A, अपरांगुली:. Edd. omit अपरा: He was 'all hand, 'all five senses having eagerly entered into that organ (as we say ' all eyes ' of a person intent at looking) in their desire to feel the touch of her hand.

P. 194, L. 1. Text of A add B omit सुलन. L. 2. आधिष्ठता तेनानिबद्धलक्षशुन्यप्यास्तिन. B, अधिष्ठतेनान्यनिबद्धलक्षशुन्यप्रसास्तिन. Edd.
make sentence end at अधिष्ठता, and go on तेनातिबद्धलक्ष्यतया
श्रून्यप्रसास्तिन. For the meaning of श्रून्य see note on p. 151,
1. 9. L. 6. आकर्षन्ती. B, आकर्षयंती. —A emits स्. L. 11,
विद्वाकुरानुकारिचञ्चपुटेन, A. विद्वांकुरानुकारिण चंचुपुटेन. Com.,

विदुमिति चंचपुटेन में।टिसंपुटेन कृत्वा विदुमांकुरं प्रवालपरोहे अनुकरोतियें वंशीलः स तेन. L. 12. मन्यरमतिन शुक्रेनावुबन्ध्यमानाः B, मन्यरमतिन मुक्रेनावुतम्यमानाः L. 18. A omits first च. L. 16. विन्तुन्तरस्त्मः B, विदेगमापसदम् — —माम्, B omits. L. 19. मदन्तरुत्तास्त्रस्त्मः Here, and in following, A has the correct form. See note on p. 195, 1. 19. —च. B, त. L. 20. सब्दीः Edd. omit. —सारिका इयमस्य च परिहासनाझः A in text, सारिकेति परिहासनाझः. Com., एवेति एवा मतुँदृदितुः कार्दवस्योः कार्लिदीति नाम्ना सब्दी सारिका परिहासनाझः टे. Com., रवेति एवा मतुँदृदितुः कार्दवस्योः कार्लिदीति नाम्ना सब्दी सारिका परिहासनामः टे. Co Edd., सारिका पतस्य परिहासनामः L. 23. तमालिकामः Text of A, तरिलकाम्, Cf. p. 195, I. 7.

- P. 195, L. 1. यतस्ततः प्रभृति. 'From the time when.' With the position of an here at the end of the clause compare its place at p. 191, l. 8, and the reading of A at p. 46, l. 18, L. 3. मन्दं मन्दं. A in text, मंद (दं)२ ; in Com., मंदं २. B omits one मन्दम. L. 5. परिजनोध्येवमामन्त्रयते बाहरापि जनाः कथय-न्ट्येवम. B, परिजनेशि मन्त्रयते एवं बहिर्गि जनाः अथयन्ति. Edd.. परिजनोप्येवं मन्त्रयति एवं बहिरापि जनाः कथयन्ति एव. L. 6. वर्ततः एव. So also B. Edd., एवम् for एव. L. 7. °वाहिनीम्. So A in text and B. Com. of A and Edd., ेदाविनीम-तमालिकाम. Text of A, तरलिकाम. Cf. p. 194, l. 23. L. 9. B omits वामाचारः. L. 11. नि:स्नेहता. B, अतिनि:स्नेहता. L. 12. करीत. B adds तपस्तिनी. L. 16. एवंबिधम. So B and Edd. in text, van, corrected to van; in Com., van. L. 17. and. B. तेन सह. L. 18. दरतो वर्जनीययमिभवानिरस्या. Edd., अभिम-विन्रस्यां. (construe with the following clause) for अभिभव-निरस्या. So also E. B, दरे वर्जनीय इयमभवनिरस्या:. (sic.) L. 20. की डालापभाविता:. So B and Edd. A. ऋडिलापभाषिता:. Com... कीडालापेन नमीलापेन भाषिता वासिता:. L. 22, लोलापि. B omits. Edd. omit आपे.
- P. 196, L. 1. राजकुरुसंपर्श्वचुरा. Cf. राजकुरुसंवातचतुर p. 66, l. 11. L. 7. नतु पर्याप्तमेव. From B. A, पर्योतमेव; Edd., व पर्योतम्; and अवस्थानेन for अवस्थानमेन. L. 9. A omits विभवस्य. L. 11. तद्वेद. From B. A and Edd, अवदत् । अवैत. Text of A, च for एव. L. 14. Edd. omit words from दुरोदर to पाठिकाभिश्व. L. 17. मन्दिरम्. B, एहम्.—गन्धवे. A, मान्धवे. L. 19. तच. B, तत:.—दुरस्थिताभिः. Edd., अदुरस्थिताभिः. L. 20. विनयनि-

भृताभि: Compare p. 87, 1. 10. Edd., विनयविधृताभि: For the meaning of निभृत see note on p. 21, 1. 11.—परिचारिकाभिनिनोद्यमाना B, परिचयचतुराभिद्यास्यमानापि. L. 21. B omits च.

- P. 197, L. 3. मूढेस्थादि. B, मूढे लघुतां नीतासि मदनेनित शापितेव. Text of A omits इव. Edd. insert निष्यताम् after मूढे. L. 4. तरलहद्व्यतेति. (Text of A, °ह्रवेति). B and Edd., तरलतित. L. 6. Text of B omits अध्य मथा. Com. omits अध्य. —अग्राणितसर्वश्रङ्कया. B, अगणितसर्वश्रम् L. 7. मोहान्यया हताश्रया Text of A, मोहांदात्या हताश्रया. Com. omits हताश्रया. B also omits हताश्रया. L. 10. तरलथा. B, तरलत्या. L. 17. निष्य-मिङ्गित्तः परिजनः. Cf. तथावस्था ताम्...आलोक्येद्रितकुशलः परिजनी विज्ञातवान्. निषुणतर. Text of A and B, तिषुण. L. 29. अनेन वन्धहत्ययेन. So A in text and B, Com., क वा अनेन अंदर्गण दरहृद्या गच्छामि. Edd. read क वानेन दरधृद्दयेन पञ्चवोणन व खलु जानामि पृष्टीता गच्छामि. L. 23. केयुरकहरते. B. केयुरकहरते.
 - P. 198, L. 1. B omits वा. L. 4. उपागत:. Com.= प्राप्त:. B, डप-यस्त:. Edd., उपनतः. L. 5, यस्य दर्शनमात्रेणैव संयम्य दत्तेवेन्द्रियैः शरपञ्जरे निक्षिप्य समर्पितेव मन्मथेन ससीकृत्योपनीतेवानरागेण विक्रीतेव हृदयनोपकरणीभूतास्मिः गृहीतगुणपणेन instrument (उपकरण cf. p. 204, l. 11.) I am become from the moment I saw him. My senses bound and delivered me. Love caught me in his arrows and handed me over. Passion enslaved and led me to him. My heart vielded to the virtues he spread as the purchase money, and sold me to him.' The reading in the text is that of B. with दर्शनमात्रेण for दर्शनमात्रकेण, निक्षिप्य for निःश्चिप्य, and उपकर-णीभूतास्मि for अञ्चरणीभूतास्मि. For our महीतगणगणपणेन विक्रीतेव हृदयेन A has in text, निर्यातितेव गृहीतमृत्येन गुणगणेन विक्रीतेव हृदयेन which is also the reading of the Edd. The Com. construes हृदयेन with each clause in turn. The note is : यस्येति यस्य चंद्रापीडस्य दर्शनमात्रेण करणभृतेव हृदयेन कर्तृभूतेन संयस्य बद्धा दत्तेव समर्पितेव इंद्रियैः करणैः करणभूतैः शर्पं अरे काश्रघटितगृहे निकिप्य हरयेन समिपितेव तथा मन्मधेन कंदर्पेण करणभूतेन दासीकृत्य हृदयेन उपनीतेव पापि-तेव तथा अनुरागेण चंद्रापीडविषयकेण कत्वा हृदयेन नियौतितेव निस्सारितेव तथा प्रशतमूल्येन आत्तवेतनेन गुणगणेन करणभतेन हदयेन विक्रीतेव

विकायीकृतेव अतोई उपकरणीमृता उपस्करभृता अस्मि. Compare the passage at p. 205, l. 6. L. 10. पृष्टेव 'As if taken leave of.' L. 14. अस्तिमित्रतिसमाधानबलात. Com., अस्तिमितं अस्त तो प्राप्त यन् समाधानं किमनेन चप्पेलन कार्योभित्यादि निवेदरूपं तदेव बर्फ तस्मात्- B and Edd., अस्तिमित्रातिस पाधानबलावलात्. L. 19. मामाया. So also E. B, गमनागमने. Edd., गमागमाय. L. 21. स्वच्छे. From B. A and Edd., स्वच्छेन्दं . L. 23. उत्स्वारें. A, उत्सेगेन.

- P. 199, L. 5. कुणितविभागेण. So Text of A and B. Com. and Edd., आ कुणितविभागेण. L. 10. रक्तीस्पलभाभागतम्बन्धनरमुन्देन. B. रक्तीस्पलभाभागतम्बन्धनरमुन्देन. L. 11. Text of A omits द्वा. L. 12. एवं मां विप्रत्मसे. So Com. of A and B (B writes विमल्सेने.) Text of A, एवं for एवं. Edd., एवंमापास्य मां विमलभते.
- P. 200, L. 3. पर्वतक. A. पर्वत. L. 5. सं Text of A omits. L. 6. अवलोकश्चितुम. B adds उपता.—सौधस्योपरितनं तर्ल कैलासशिखर्मिय
 गौर्यास्रोह. From B. A and Edd., सौधस्योपरितनं विजयसाहरोह.
 See note below 1.10. L. 8. Text of A omits सक्तर.—हेन्एण्डेन. B, विराधतहिम्दंडेन. L. 10. नीलावगुण्टनेनेवेच्याहि. Edd.
 put the इव after अभ्यासन्, and add कैलासशिखर इव गौरी (अभ्यासमान कुनेती कैलासशिखर इव गौरी). Of. note above line 6. A
 omits the phrase here also. I should have followed A in
 both places. L. 12. महलेखां सखीम्. I should have omitted
 सखीं with A and B. Com. of A has the form मदनलेखा बढ़ांग
 here. Note on p. 192, l. 19. L. 13. Edd. omit अवलोक्य.
 L. 16. इज्रोगोरवल. इशिलंक्यींट्यल. Edd., उद्याणेक्योंट्यल.
- P. 201, L.5. मृणालयलयेनेव. So A and E.B and C, Com., मृणालयेनेव (sic.) पीयमानं आस्वायमानं नायं स्वैद्यातपः किंतु मृणालअवस्वेत्यधः B, यृणालनविनेव. Edd. मृणालअवस्तेन पीयमानातपं L. 6. विगन्तान् So B, C and Edd. A, दिगन्तान् L. 7. B inserts केतकीरामेपत्रापण्डुरो before भगवान् L. 9. धारा. B, पारदरसभारा. Edd., जलआरा. L. 14. नालिकोर. Edd., नारिकेल. Cl. p. 38, l. 16. L. 15. धौत करफलातुकुले. Text of A, दौतकस्वलतादुकुलेत (sic.). L. 22. Ed. 2 omits. प्रतिमा. L. 23. पुञ्जीभूतं. B, पुंजीकृते Edd., दिग्यक्षीकृरातार्थक्षीकर्
- P, 202, L. 3. Edd. omit सर्वसागराणां. B omits एकत्र घटितं. L. 4. ज्योस्सायाः. Com. of A, ज्योस्सिकायाः.—A in text omits उस्काण्टितासिन but has उस्काण्टितं in Commentary. L. 7. आसि-

तारम. Com.=अतिमनोहरं. L. 8. मुखो, A. B, मुखो. Com., चंद्रेति चंद्रातपयुतिवद्युतिर्थस्यैवं विधं मुखं यस्य सः धवलिम्नो विदेषणं वा पूर्वोपवर्णितं. L. 9. समुचितेनोपचार. B, समुचिताचार. Edd., समु-चितोपचार.—आपतन्तीं. B, आयांतीं.—प्रतिजयाह. A, जप्राह. L. 10. Text of A omits एव. L. 11. A omits, तैश्व. L. 13. किमिव. From B. So also E. A and Edd., कमिन. L. 17. समाश्वासयंति. Edd., समावासयन्ति. L. 18. उपालम्भं. A, उपलम्भं, explained by अनुभव:. L. 19. इतरथा हीत्यांचि 'Otherwise (i. e., were it not for your grace and beauty) all the respect one is wont to show to a superior would seem out of place when applied to such as you. To venture to address you is as it were to degrade you. To obtrude marks of respect betrays an extravagant opinion of one's own position. To praise you shows the praiser's conceit. To aspire to wait upon you is a sign of light-headedness. A proffer of friendship could only come from ignorance of one's own merit. To speak to you, if it be but to ask your commands, is overweening audacity. Service is impertinence, and a gift an insult.' L. 22. आत्मोत्सेक. A in Text, आत्मनेत्सेक (sic.). Com., आत्मनः उत्सेकः उत्कर्षः

P. 203, L. 1. ज्ञाबते. B and Ed. 2, जायते. L. 2. अपि च. Another excuse for her boldness. The necklace must not be looked on in the light of an ordinary offering from an inferior to a superior. It is not a gift because Kâdambarî has nothing left to give. All she is and has are Chandrâpida's: and he has given her life itself what value it has. स्वयंग्रहीत. L. 3. मितपाद्यते. In the same sense as दीवते. The Comexplains it differently: कि मितपाद्यते कि कथ्यते अर्थ भाव: हृदयाधीनं जीवित हृदयं चित्र गृहीतं तदा जीवितयेष एव जात: एवं सित तस्म जीविताभिशानं कि वस्त देवं स्वयं चत्त्वा की भाविताथिता एवत्यर् के प्रतिपाद्यं मितपाद्यानां जीविताथित्वाच्यात. अमितपाद्यं below, l. 6, means 'need not be expressly declared' is admitted, goes without saying.

5. प्रणयिसां धरवादि ' What I bring you is a mark of Kâdambari's regard, not a sign of her wealth. Every one knows that the good place their wealth at the disposal of others.

There is no question of wealth here. If she were to take upon herself the position of a servant to one like you, she would be blameless of doing anything unworthy of her. If she put her whole being at your disposal, she would not be betrayed. If she made you lord of her life, she would never regret it. Their very greatness makes good people unwilling to repel these who love them, and inclines them to courtesy; and greater shame is felt in offering such persons presents than in asking favours from them. Yet though Kâdambarî knows full well that she is committing what is really an offence against you by this act, still, &c.' L. 6, अप्रतिपाद्या हि परस्तता सङ्जन्तिभवानाम्. That the wealth of the good is parasva, the property of others, need not be insisted on, is admitted. See note above, l. 3. Com.—अप्रतीति हीति निश्चितं सञ्जनविभवानां परस्वता स्वीयपरकीयभावः अप्रातिपाद्या वर्चते सता प्रवृत्तेः परोपकारनिभित्तकत्वेन तदिभवस्यापि तथात्वादिति भावः अथ यदि अपरितीषः तदा विभवः हारादिरूपः स्वीत्कर्षहेतुस्तावत् आस्तां तिष्ठतु. L. S. नियुज्यते. Com.=व्यपदिवयते. B, गृह्यते. - जीवितमपि. A omits अपि. In Text by a mistake A has तम for जीवितम. L. 11. यन सत्यम्...तव And though it is true that ... vet.' B omits यत्त. Edd. omit त. See translation above, 1. 3, and compare the reading of B and Edd. at p. 120, l. 16. L. 12. उद्भतानाम्. B. उद्धतानाम् L. 13. एकः शेषः. B, एक दोष. - दोषनामा. B, लब्धनामा. Compare p. 212, l. 4. L. 15. आभरणस्योति. Text of A, आभरणमस्येति. L. 16. सधासतः. A in Text. स्थांअतो (sic.); in Com., स्थाखतः चंद्रस्य. L. 20. शाईपाणिना. B, शाईजा. L. 21. न च. A in Text, नामि. Edd., नापि,-B omits अत्र. L. 23. अतोईतीयिमिमं बहमानं स्वतः. Compare the reading अहोिम वा प्रणयम at p. 181, l. 15.

P. 204, L. 2. स्वास्मानं. B and Edd., आत्मानं. —अत एव महाधेता तरिकका-सपीमं हारमाहाय त्वत्सकाशं प्रेषितवती. This (i.e., fear of what may happen to Kâdambarî, and the desire to avert her reproaches) is why Mahâśvetâ has sent Taralikâ too (asw ell as me) with the necklace, that she may convey to you a separate message from Mahâśvetâ. The Com. omits आर्. B, अत एव महाधेतया तरिकता हारमाहाय त्वत्सकाशामनुपहिता. L. 8. श्वत- So A in Com. and Edd. Text of A and B, कथितं. L. 10. गता. Com., आगता. L. 13. निर्वाक्षिण्या गुणा. So A and B. 'Her virtues, even apart from her courtesy-and it is very great —(अतिदक्षिणायाः) would, &c.' Com., निरोक्षिण्याः सर्वत्र भ्रमणज्ञोलाः. Edd., निरोश्चिण्यमपि गुणा. L. 15. अनितिकरं. B, अनितिकिरं.— उदयगिरिगतमिव चन्द्रमसं चन्दनद्दकूलहारधवलम्. From Edd. A omits चन्द्रमसम्. (Com., क्तमिव उदयागिरिः उदयाचलः तत्र गतिमव). B, चंदनदक्लहारधवल उदयगतिमव चंद्रमसं. L. 17. निषिद्धाशेषप-रिजनानुगमना. A, निषिद्धारोषपरिजना. L. 19, विविधविलासतर-गितींवकारिविलोकितैः. Text of A, विविधविविध for विविध. Com.. विविधाः अनेकप्रकारा ये विलासाः धूससुद्भवाः तैस्तर्गितैर्विकारिविलोकितैः Compare अनेकरसभिद्धामङ्करं विलोकयन्ती. p. 205, 1. 9. B, विविध-विलासतरगिमिविकारिभिविलोकितै. Edd., विविधविलासतरङ्गितैविलोकितै., L. 20. मुहुर्. Com., मुहुर्महुर्.— B omits विस्व.—प्रावृतांशुका-तुसारप्रसारितरक्षिणकराः Com., प्रावृतं परिधानिकतं. Edd., अंस (B.अंग) प्रावत°. अंस is more appropriate at p. 205, l. 7, अंसलस्त, if the reading there is right. Cf. below अनिलगलितांशुकसंभ्रमद्विगुणीकृतभुजयुगलपावतपयोधरतया p. 205, l. 1. L. 22. तद्गीत्रस्खलनभिया निरुद्धवर्गन. Com., तस्य चंद्रापीडस्य गोंबमभिधानं तस्य स्खलनं तस्मात् या भीतिः तया निरुद्धवदनेव B, गोत्रस्वलनभयनिरुद्धवटनेव.

P. 205, L. 1. अनिलगिलतांशुकसंधमिहगुणीकृतसुक्रमुगलप्रावृत्तपयोध्रस्तया. B, अनिलगिलतांशुक्रसंधमिहगुणितभुक्रलताङ्गतप्रोधरतया. Edd., अनिलगिलतांशुक्रसंधमिहगुणिकृतसुक्रपांश्वरत्यां स्तया. Edd., अनिलगिलगोक्षक्रसंधमिहगुणिकृतसुक्रपांश्वरत्यां L. 3. मुहर्ष्ट्र. A in Text, मुहर्गुह्र. Cf. above, p. 294, l. 20, and below l. 6.— प्रालम्बतया. Edd., अलम्बतया—निवेदतह्वयोत्कालिकोहमेन. Com, निवेदितो ज्ञापितः हृदयस्य उन्कलिका हृद्धेवः (तस्य) उद्धमः प्रारुगीवो यया सौषिविच यथा हारो मया आम्यते तथा उन्कलिकया मिष (च) चीमिति भावः L. 4. उपहारकुसुमस्खलनिविध्वक्रसक्तव्या. Compare उपहार-कृसमस्बलितचरणा पतिसि मदनान्थे—p. 84, l. 16. Com., उपहारस्य उपवारस्य यानि कृसुमानि तेन्यः स्वलनेन विश्वतं क्षिपतं यन्करतले & उपवारस्य पानि कृसुमानि तेन्यः स्वलनेन विश्वतं क्षिपतं यन्करतले & L. 2. mentions निगजः as a variant.—संयम्यापितेव मनम्पेन Cf. स्यम्य देवेविद्यैः—p. 198, l. 5. L. 6. मुह्मुक्षितः Text of A. मुह्मुक्ष्रविचलित. L. 7. असम्बस्त From Edd. A, समस्त (Com. समस्ताः= समथाः). B, %ववलिलनासंवरस्तं. L. 8. ऋरक्मिला Com.

of A, °करतला. — कटाक्षक्षेपधवलीक्षतकणीत्पलं. B, °कणीत्पला. Cf. the various readings at p. 66, l. 7, and next note. कटास° and विलक्ष्य° are here, however, adjectives to वदनम. L. 9. विलक्ष्यमाणस्मितस्रधाधलिधसरितकपोलं. A in Text, विल-क्यमाणास्मित्यालिध्सर्कपोलं. B, विलक्षस्मित्सुधाधालिध्सरितैककपोला. Ed. 1, विलक्ष्यस्मितसथाधालिधनरितकपोलं. Ed. 2. विलक्ष्य चास्मित-सुधाधुलिधुसरितकपोलं. In a note विलक्ष्य is explained by लड्जां पाप्प.-साचीकत्य वदनम् Com., साचीकृत्य वक्रीकृत्य. B and Edd., साचीकृतवदनम् L. 10. भाई. B, भूगींग. - उपसंहत. A, उपसंहत explained by एकीमत.—Edd. omit लोहित: L. 12. अथ. Text of A adds w. There is considerable variance with regard to 11. 12-16 अथ . . . भेतायमानेष क्रमुक्खण्डेष. Our reading is that of the Text of A (omitting 4, writing 134-माने for रज्यमानी (sic), संक्रमित for संक्रामि (sic), मीलित for निमी-लित, and श्वेतायमानेष for धवलीयमाने (sic). रज्यमाने पुष्ण, क्रमेण च संक्रामितशोणिन्न न्योचि, संहतशोचिषि जाते जरठहारीतहरितवाजिनि, are so many separate locative absolutes. The Com. of A would seem (कस्मिन्ति रागेण अनरज्यमाने सति रक्ततां पाष्यमाणे सति रक्तत्वसाम्यादाह हृदये स्थितो यः कमलिनीरागः तेनेव) to have read अथ हृदयस्थितकमलिनीरागेणेव रागेण अनुरूपमाने, and goes on as follows : राजीवानां कमलानां जीवितं तस्य ईश्वरः स्वामी तस्मिन सकल: समग्रो यो लोकः तस्य चक्रवालं पटलं तस्य चक्रवानीनि सार्वभौमे भगवति माहात्म्यवति जरठः परिणतः एवंविधा यः हारीतो मुदंकुरुः तद्रत् हरिता नीला बाजिनो यस्य स तस्मिन् पुनः कांद्रशे संहतशोचिषि आचदीथितौ मवंविधे परिण सर्थे जाते सति तथा क्रमेण च परिपाटचा दिनस्य सर्थस्य परि-लंबनं अस्तसमयः तेन रीषः नायको दत्तसंकेतायापि नागतः एवंरूपः तेन रक्ताभिः कामिनीदृष्टिभिरिव संकामिता जोणिमा रक्तिमा यस्मिकेवंविधे ब्योचि आकाशे सति. The confusion here may be due to some flaw in the text. The description is progressive, (अथ 1. 12, क्रमेण च 1. 13, अनै: श्रीश्र 1. 17). The sun reddens as if with the redness (passion) which the lotus flowers are losing: the sky looks as if the indignant glow on the cheeks of women, angry at a delay that has lasted all day, (दिनपरिलम्बन is a compound of the same kind as 1.9, दिनसगनन p. 228, 1.22) had been communicated to it; the sun begins to contract his beams and to glow a dull red; as he turns to his setting

the day lotuses grow dark and the night lotuses brighten: the ends of the sky share the dark red glow of the sun and the face of night darkens : slowly he sets and with him those rays of his that burn as it were with the hope of meeting again the brightness of the day; the world is overflowed with the glow of twilight that is as it were an ocean of love (redness) welling out of the heart or Kadambari: darkness of the colour of young tamala trees spreads over all, bringing tears to the eyes of haughty women (with जनितमानिनी-नयनवारिणि cf. above दिनपरिलम्बनराषरक्ताभिः कामिनीदृष्टिभिरिव संक्रमितशोणिमि व्यानि) as if it were the smoke of thousands of (now desolate) chakravâka hearts consumed by the fire of love: but athwart the sky bright stars come out like drops of foam scattered in all directions by the elephants of the quarters : and now they can see each other no longer, and slowly they descend, Kâdambarî from the terrace, and Chandrapida from the mound. B, अथ इदयस्थित-क्मिलिनिरागेणव रज्यमाने राजीवजीवितेश्वरे सकलचक्रवाकचक्रवालिचन विनि भगवत्युष्णदीधितौ क्रमेण च दिनपरिलंबनरीषरकाभिः कामिनीदृष्टि-भिरिव संक्रभितश्चोणिम्न संहतरीचिष (omitting व्योधि) जाते जरट-हारीतहरितवाजिनि रविविरहजनितसरोजसंहतिषु हरितायमानेषु कमलवनेषु निजसुहद् सृतमृत्तिसमालोकना ज्ञया हर्षप्रकषैसंद् शितस्मिते विवते न्मखे विवत ध-वलायमानेषु कुमुद्खंडेषु. With the (good) reading here सकल-चन्नवाकचन्नवालवित्तविति compare चन्नवाकहृदयनिवासलमान्सगिने-वालोहित मण्डलमुद्रहति सर्वितरि p. 208, l. 13. Edd. as we have printed, except that they read जरठहारीतहरितहये हरितवाजिनि for जरटहारीतहरितवाजिनि. Ed. 2 mentions a reading हरितवाजीविरह for रविविरह.

16, For व्यवायमानेयु क्रमुदखण्डेयु (as it gives in its text with Ed.) Ed. 2 mentions B's reading निजमुहदम्तम् चित्रमालिकनाथाय पह्यसंद्रिश्वतिस्मृतिष्ठवांत्मुख (omitting, rightly, इव) धनलायमानेय as a variant. L. 17. नीत्वायमाने शर्वरीमुखे. B, तत्कालिनमिलायान्य अजसहस्तिवस्तारितसर्वपुरस्कृतगजमगेणेव नीलायमाने शर्वरीमुखे a reading which Ed. 2 mentions as a variant.—Text of A and B omit one श्वाः. L. 18. पुन्तिनश्रीयमागमाशाभिः. See notes at p. 66, l. 11, and p. 174, l. 19.—अव्योननाय. Text

of A, अद्रश्वेनम्. L. 19. तस्कालिव कृष्ण्यितः. Edd. add च. Text of A, "तेन. L. 20. रागरसत्तागर. So B and Edd. Text of A omits रागरस. Com. omits रस. L. 21. नयनवारिणि. Edd., नयनसारवारिणि. L. 22. आक्तीणे. A, अन्नकीण. L. 23. ख्वायमानताराचणे गणेन गगने. Ed. 2 mentions a reading खेतायमानतारागणे गगने जिल्ला होते. Cf. above 1. 15. संहतशीचिषि आते.

- P. 206, L. 2. ततोचिरात, B and Edd., ततो न विरात्.-गृहीतपाद इत्यादि-The lotuses caught his feet (his rays गृहीतपाद:) and worshipped him (त्रायमानः) while he gathered together his rays and made bright with them (conciliated प्रशादयन) the four quarters whose faces (cf. नीलायमाने अवेरीमखे p. 205, 1. 17) were darkened as if with anger. L. 5. नीलाम्बरां. B, नीलाम्बरधराम. L. 7. उच्छितः Com. = बुद्धि प्राते. B. उदिते. a reading which Ed. 2 mentions as a variant. L. 8. धवालतविशि. Com. takes rightly with the preceding words. Ed. 2 punctuates धवलितदिशि दन्तादिवीत्कीण भवने as a clause by itself, L. 9, sears. Edd., sfeasens. L. 10. B, ya for wind. - Text of A inserts are after ander. L. 12. पच. Edd., दन्तपत्र.-लतादन्तुरम्. B and Edd., लतम्. L. 16. Text of A omits चंद्रापीड: L. 17. इत्तरामिन. Cf below प्राकतेव 1. 22. L. 21. मक्लेख्या क्त्त°. A, मदलेखादन°.--Edd. add मा after आगस्य.
- P. 207, L. 1. सर्वोस् चार्सानास. B and Edd, prefix क्षत्र. L. 2. A omits पात. L. 4. विबन्तयनापि निपुणम्. B, निपूणं चिन्तयनापि. L. 6. प्रायेण. B, पारेण व. L. 7. उपचारहायेमदिक्षणम्. 'A churl whose services must be bought.' L. 8. आज्ञासंविभागकरणो-चिन्ने मृख्यमने. Com., आज्ञालखणो यः संविभागः विभव्य किचिदपेणं तस्य करणं तत्र उचिते योग्ये. L. 9. परोपकारोपकरणं श्राराम् This clause seems to mark the transition to the thought as to his powerlessness to make a suitable return for the 'superfluity of courtesy' (अज्ञ्यहातिरेक) Kâdambari shows him. His body is not his own. His life is worthless. He cannot therefore for shame offer anything by way of a present in return for the favour he has received.—श्राराम. B, श्राराकम्.—अपत्रये चटानियानामः त्यद्विभागतिर्विधाराविद्वारातिर Com., अतः आतावाद्यः त्यावाद्वारातिर क्षित्र अद्योगनिकर्तृति व्यवद्वारातिर Com., अतः आतावाद्वार ते तत्र वद्यातिवानामः त्यद्वानिभाः उपायनाकिर्तृत उपाईकानिकर्तृ अद्योगनिकर्तृत्वारात्वार Com., अतः आतावाद्वारामें तत्र वद्यातिवानामः त्यद्वानिभाः उपायनाकिर्तृत उपाईकानिकर्तृ अद्योगनिकर्तृत्वारात्वार Com., अतः अतावाद्वारा ते तत्र वद्यातिवानामः त्यद्वानिभाः उपायनाकिर्तृत उपाइकानिकर्तृत्वारात्वार Com., अतः अतावाद्वारात्वारा

ल उजे. 'I dare not try to make acknowledgment of your courtesy in coming here by asking you to take as a present the service I already owed you. Here am I myself, my body, my life, my senses, take which you will and honour it in the taking.' B reads (न्छ च अंतितम) पि नपे तन प्रतिप्तायमी कर्नुंग followed by आगतास्त, as they read for एवमागतायास्त. With आगतायास्त Cf. the passage at p. 162, l. 1. L. 11. अन्यतर्स. B, अन्यतर्म. L. 16. जुत्तप्रस्तावा. 'Making occasion to speak.' With what follows compare एवं नहाथता, &c., p. 210, l. 15.

P. 208, L. 5. प्रविरल. B, अविरल. L. 9. स्मृत्वा कामिनीकर्णीत्पलप्रहाराणा-मस्कण्डितेष्टिवव क्षामतां ब्रज्ञट्छ. Com., कामिनीनां रते यान् कर्णोत्पल-प्रहारान अथवा अन्यानापि क्रीडाविलासान समरणं (कृत्वा) पुनर्दे-हमुन्कंतितेष्विव अत एवान्कंतापरिपूर्चा कृशतां सामतां (in that order) बजरसु गच्छत्सु. B, reads स्मृतकामिनीकणीत्वलपहारेषु for स्मत्वा कामिनी.° L. 10. शास्त्रप. Text of A, अरत्क्षेप. L. 11. वहत्त्वु. B, अमन्तु - लताकुत्वुमपरिमलेखु. Com., लता बङ्घः तासां क्सुमानां पुष्पाणां परिमलां येषु. Edd., तहलता°. B, लताकसुमामोदिषु. L. 13. समुद्रते चक्रवाक°. Edd., समुद्रतचक्रवाक°.--चक्रवाकहर्य-निवासलभान्रागमिवालोहितम्. Compare B's reading, सकलचक-वाकचक्रवालचित्तवार्त at p. 205, l. 13. L. 14. शिलातलादुत्थाय चन्द्रापीड: A omits चन्द्रापीड: Edd., चन्द्रापीड: शिलातलादत्थाय L. 18. इन्हों च. B omits च. L. 19. भर्म Edd., भर्मकृत. L. 20. धारिणीभि:. Edd., चारिणीभि:. L. 21. रक्तपटब्रतवाहिनीभि: Buddhist nuns. L. 22. स्तनपरिकर.: Com.=कचामाग:. See notes on p. 15, l. 18, and p. 170, l. 16. L. 23. विशिचहानि:. Com., वर्णी ब्रह्मचारी तस्य चिह्नं यासां. For वर्णिन् as the name of a particular order of monks Kern quotes Harshach, 42, 11; 204, 6. See also Hall, Introduction to Vasavadatta, p. 53.

P. 209, L. 1. भगवत:. Edd. add शीर्जीदने: Ed. 2 mentions a reading which omits the word. L. 2. जिनस्वार्योवकोतिकतेश्वरस्य. So A and E. B, जिनस्यार्थेवकोतिकोत्त्रश्वरस्य. Edd., अर्जुनस्य for जिनस्य. With the whole passage compare the description of Vilâsavatl's employment when her son visited her, p. 98, Il. 11-22. L. 2. अर्हत: Edd. add वैश्वदेवस्य मातंण्डस्य; Ed. 2 mentioning

a reading which omits these words,-विरिद्धास्य B, विरंचस्य च. L. 5. निथ्नेन. B, निथनकेन. - Edd. omit मधकार, L. 6. ताने. Com. = स्वरे. B, स्थानके. Edd.; ताले. - जारदवृहिका पड्यमाने च. B, नारददिश च सावित्या. E omits a line here. L. 7. परो धते. Text of A and Edd, add च. B, परा विधते परिजनेन. —ताम्बलराग. Compare p. 101, l. 1, where also काणिका means 'blackness.' Kern cites also Harshach, 22, 15. L. 8. उन्मष्टमधान्छष्टपहपाइलम्. A and B, उत्सव. उन्मष्ट is the reading of Edd. मध्रिष्ट is the bees' wax, with which the cloth (95) is smeared, and which is then rubbed off (3-95). The Com., (उत्स्षेति उत्स्ष्टं उजिझतं मधु श्रीदं येनैवंविधी य उच्छिष्टपटः मदनपिंडः तद्रत् पांडरं (sic. Text, पाटलं धतरकं) is wrong in separating the two words. L. 9. कर्णप्रशिरोधपेषितोत्तानवि-लोचनेन. Com., कर्णपूरीकृतं यत शिरीषपुष्पं तस्मिन् पेषिते उत्ताने उज्ञमखे विलोचने नेत्रे यस्य सः तेन. Compare कुश्चकुतुमलतायास्यमान-लोलदृष्टिना त्रपोवन मृगणात् यातः p. 37. 1. 5. L. 17. अपि चेल्यादि. Compare the passage at p. 148, I. 6, L. 19, अञ्चलकानात. B, अनुजानात. L. 20. साखि. Edd. add महाश्वेत. Com. हे सखि महाधित.-अयं सपरिजनो जनः, Edd., अयं स परिजनः. omitting जनः.

P. 210, L. 3. अशोधकन्यकाजनः. B, अशोधस्त कन्याजनः. Edd.. अशेषः कन्य-काजन:. L. 5. आहहा. B, अधिहता. L. 6. सर्वाशानिबन्धनम्. Com.=समग्राभिलाषाणां कारणं. आज्ञा has a double meaning here. L. 9. read आवंजात्सिमामिव with A and Ed. l. L. 10. तामेव. B and Edd. add मगलीचनाम. L. 14. संमानिताशेषराज-लोक: Bomits अहोष. Ed. 1, संमानितप्रत्यक्षीकृतराजलोक: Ed. 2, संभावितप्रत्यक्षीकतराजलोक:, mentioning the omission of प्रत्यक्षीकत as a variant. L. 15. एवं महाश्वेतेच्यादि. Compare the passage at p. 207, l. 15. L. 16. काइम्बरीरूपदर्शनविद्विष्टेव नास्य प्रेव पीतिमकरोद्राजलक्ष्मी:. The meaning of this seems clear. 'He took no pleasure in his own royal splendour, which (राजलक्ष्मी being feminine) had become hateful to him now that he had seen the beauty of Kâdambarî.' A reads in text प्रेच for परेव. and the Com.' explanation is-कादंबर्थीः रूपदर्शनं तेन विदिष्टेव विदेषं प्रातेव राजलक्ष्मी: न अस्य परे अस्य शारीरे घनी बंधः परं पिंड इति कीषः मीति अकरोत. Edd. read कादम्बरीक्रपदर्शनद्विष्टयेव for कादम्बरीक्षपदर्शन्विद्विचेत. a reading which Ed. explains by the note द्विष्टिः देवः सपरनीरूपदर्शनेन देवो हि स्लीणां स्वभावः. But द्विष्टिः is a word which does not occur. E has पुरेत. L. 21. प्रयम-मपाङ्गविसर्पिणा च्रश्चषा तसी हृदयेन रोगोहमेन पश्चाङ्गान्यां प्रधा-वितः. Compare the similar passage about Kadâmbarî p. 190, 1. 7. प्रथम रोगोद्रमस्तती भूषणस्वस्तद्य कादम्बरी समुचस्थी. L. 22. प्रथितं तमालिलिङ्ग गाहम्. Com. explains प्रथतम् by विख्यातम्. B reads निमृतं गाहमालिलिम. Edd., प्रमृतमालिलिङ्ग गाहम्. L. 23. उपावेश्वयत् . B. समुपविश्वयत्

- P. 211, L. 4. अद्य क्रमिलिनी यामिवं देव: पुच्छति. Compare the answer given by Tarapida's messenger to a similar enquiry, देव यथालापयति p. 221, l. 15. L. 7. A omits च. L. 20. महो-स्तवालसम्. B. महोत्सवानंदम्. L. 23. अस्वस्थासीरा. Cf. p. 159, l. 6, and note on p. 110, l. 4.
- P. 212, L. 4. शाषो हार: Cf. p. 203, l. 13, L. 9, A. omits स्वयमेव. L. 10. आलोक. B. and Edd., अवलोक. L. 11. निस्यन्दितेन. A. विस्यदितेन. Com.=प्रश्वितेन. B. नि:स्यदितेन, L. 23. खुरधा-रिणी B. खुरबारणी. Edd., खुरधोरणी
- P. 213, L. 3. महलेखा. Text of A, मदनलेखा. L. 6. प्रयाणपटह. Cf. प्रयाणप-टहमबादयत p. 222, L. S. 1. 13, स्खलनियंव निवेद्यमानोपहार-कसुमा शब्दायमानैमधुकरै:, The noisy bees (disturbed by her feet) warn her of the flowers as if through fear lest she should stumble. Com., स्खलनभियेव पतनभयेनेव उपहारस्य कसमानि तेष आ समतात शब्दायमानैः शब्दं कर्वाणैः मधुकरैः भूमरैः निवयमानेव विज्ञतिविषयीकियमाणेव. L. 14. नखमखखोनमख. Compare कर्णपर-शिरीषप्रेषितोत्तानविलोचनेन p. 209, l. 9. As the peacocks lift their heads, attracted by the whiteness of the rays from her nails, the bracelets she cannot keep on her arms fall on the necks of one after the other (अन्त्रम्) as if to chain their throats and prevent them from continuing to raise the cry which distresses her. For अनुगलम् Ed. 2 mentions an alternative reading अनुपलम with the note-गलहिसित जियाविशेषणं पहो दण्डपष्टिमाग:. L. 18. Text of A and B omit च . - मकारिका-प्रणाल. Com.= नकरमुखी जलमार्गः. - Com. omits हरित. Ll. 19.22. The Text of A omits the words from feuge to Harishes-शिलापहे inclusive. Com. omits जाल. For कसमध्लिसिकतिले गिरिनदिकातटे, B has कसमध्रलिसिकताकर्दमिलगिरिनदिकातटे. Edd..

गिरिनदीकाननतटे. L. 21. स्फाटिक. Com., स्फुटिक. L. 22. मुक्ता-तैलखिलापटे. B, मुक्ताशैलखिलापट्सपर्याये

- P. 214, L. 2. स्फाटिकमणि. A, स्कृटिकमणि. L. 4. चन्द्रकान्तमयीवेत्यादि. Cf. चन्द्रकान्त इव चन्द्रमय्वेरार्द्राकृता p. 209, 1. 15. Ll. 5-6. Text of A omits the words from कृत्वा to विमन्नव्यत्विराधियाविमान-स्मुक्तणीव inclusive. B repeats किमपि. L. 7. ठीलान्यर-गमनपदृति. Com., ठीलानंथर यहमनं तन पदीन चरणन्यासानि (अट). —िनिक्षस. B. वित. L. 9. आधिना. B. व्याधिना. L. 11. वार्ताव्यतिकरोपलम्भाय. A, वार्ताव्यतिकरोण. Com.. = वृत्तातसपृहेन हेतुभूतेन. सोपालम्भम्. B omits. L. 13. B, अथ चंद्रापीखः. —ववन. B adds प्रवृत्तचन्तिता. L. 14. B omits तुरग. —पश्चादारिव्य पत्रलेखान्. Com., पश्चात् पृष्ठमाने. Compare note on p. 112, 1. 5. L. 20. मत्तमयूर्द्य. Com., मत्तमयूर्द्रान्भिधानस्य. B, नृत्यमय्रस्य. L. 23. हलानो. So A in Textand B, A in Com. and Edd. have वनानो.
- P. 215, L. 3. आपाण्डाभिश्च. B omits च. It is also not reproduced in the Com. of A. L. 4. ताडडूनिकृतै:. Com. = ताडपश्कितै:. वाइड is a kind of ear ornament. B has the other spelling ताटंकीकृतै:. Edd., तालङ्गीकृतः. L. 6. कपोलान्. B, कपोलफलकान्. L. 8. Edd., 'বলখিছ. B, কুবলখাৰ লীবলিছ. Ed. 2 mentions a variant ललितकुवलयावलीवलयेषु.-लुलितेषु. Edd., ललितेषु. L. 9. स्तनेषु. B, पयोधरेषु.-प्रावरण्म. Com. = उत्तरीयकं.- प्रणयन. Com., तस्याः प्रणयनं प्रापणं. B, प्रणय.—संतापरोष मृदितचनद्रकरै: Com., शियविरहेण संतापरेशिशभ्यां मृदिता मर्दिता आरक्ताः नवेदितचन्द्रकराः Ed. 2 mentions a reading प्रकटित for मुद्दित. L. 11. उन्नालै:. Text of A उत्तालै:. Cf. p. 216, l. 17. L. 14. शरीरपरिचारकं श्वरीरप्रायम्. So Com., (श्वरीरपरिचारिकं परिजनं...श्वरीरप्रायम्) and Edd. Text, श्रारिपरिचारिकं शरीरपरिचारिकं (sic). B, श्रारिपरिचा-रिकाप्रायं. L. 16. तेन चेत्यादि. Com., तेन परिजनेन प्रणम्यमानः नमस्त्रियमाणः कदलीतोरणानां तलेन प्रविश्य सर्वतो निसृष्टदृष्टिः इदं वक्ष्य-माणं सर्वे दृष्टवानित्यन्वयः कीदृशः प्रणामेन पाइनखस्यैव कीमलत्वात पतनं भविष्यतीति शंक्या त्वरितं अपस्तः परिजनः तेन दीयमानी मार्गो यस्य सः. For पाइनख Edd. have पाइनल, and Ed. 2 mentions a reading पादनखतपनदाह. L. 19. वन्दनमालिकानाम. A and Edd., चंदनमा-लिकानाम्. Com., चंदनमलिका तोरणार्धे मंगल्यं दाम येषां तोरणार्धे त मंगल्यं दाम चंदनमालिकेति कोषः. L. 20. मधुलक्ष्मीप्रतिकतिभिः

Com., मधुलक्ष्मपः वसंतश्रियः प्रतिकृतिभिः प्रतिकृपाभिः. B and Edd., मधलक्ष्मीप्रकृतिभिः.

- Р. 216, L. 1. निचल. Сот. = हिडजल. जलाई. В, जलाईकृत. L. 2. ससिन्द्रकुहिमेषु. B, सिद्रकुहिमेषु. L. 3. स्पर्शानुमेयरम्यमित्तीनि स्फटिकभवनानि. Edd. omit रम्य, Ed. 2 mentioning that reading in a note. The same Ed. mentions a reading and for स्फटिक. (A, as always, (स्कृटिक). B, स्पर्शानुमेयरम्यामीत्तप्रदेशान्यः अक्रमवनानि. For स्पर्जानभेय see note on p. 22, 1, 19. L. 5. धसराणाम्. From B. A, धूसरितानि. Edd., ध्सरितानाम. सह-काररसिक्तः. Edd. सहकारतहसकैः. L. 8. बद्धकाञ्चनस्रधापड-कामपीटेषु. Com., बद्धः कांचनस्य सुवर्णस्य सुधा गृहधवलीकरणद्रव्यं तस्य पंतः कर्रमः तेन कामं अत्पर्ध पीठं येषु - चितारकाणि. So A and B. The arakas are the epokes of the water-wheel. Edd., (स्थलविसलतादण्ड) घटितदण्डाकारकाणि. Ed. 2 has the note दण्डारकं घटीय-लाधारस्तम्भः. L. 9. क्रतक. From B. A. कृत. Edd., कनक. L. 10. पलपुट. Edd., कमलपत्रपुट. A in Text, पत्रपृष्टी. Com., पत्रपुटलक्षणानि घटीयंत्रकाणिः उदाटकानिः स्काटिकाव-लाकावलीवान्तवारिधारा:. So A and B. Com., स्फटिकस्य (B, स्फटि-क°) बलाकाः बिसकंटिका तासां आवलीभिवीताः मुक्ताः वारिधारा जलधारा यास. Edd., स्फटिकवलाकावलीवीन्तवारिधाराः. L. 11. उपान्तरूड Edd., उपान्तप्रकृष्ट. L. 12. तरन्तरूपमालतीकुडुमलद्दन्तरिततरङ्गास. Com., तरीत तर्णमालतीकुर्मलानि तैः देतुरिताः तरंगाः कल्लोला यासु-For तरत. B has सितरक. Edd. omit the word. L. 14-अनुव्यतस्थलजल्बिन्द. Edd. 2 mentions a variant अनुव्यतचन्दन-रसस्थूलजलविन्दु.—यन्त्रवृक्षकान्. Edd., पत्रवृक्षकान्. Compare the different reading at p. 75, l. 17, and the note on p. 13.1.20. L. 16. मधुकरिककि भीपिक्किपद्भ तरबाध्यमानाः. Com., पट्टतरं स्पष्टं यथा स्यात्तथा बाध्यमाना निरुद्धमाना. B, °पट्टरवबोध्यमानाः. Edd: . पटतरस्वा-ब्ध्यमानाः. The bees supply the place of the little bells with which it was usual to ornament swings. L. 17. उन्नाल. A. डनाल. Com., उत्ताल. कर्धमूखी. Cf. p. 215, l. 8. L. 18. शासक्रम्भक्रम्भान्. A, शातकुंभान्.
 - P. 217, L. 1. वीक्षमाण. ,A वीक्ष्यमाण:.—ह्रदयिन हिमवती जलक्रीडगृहमिष স্থানধী जन्मभूमिमिब सर्वजन्द्रकलानाम. I have given these words in the place in which they occur in the Commentary of A, and in Edd. The Text of A and B place them after

सर्वजलभाराणाम् 1. 6. Both these authorities also have जलकीडायहरूम र्गण जलकी डायहर्म् as Com. of A and Edd. read. L. 7.
मक्तर-ध्वस्य. B adds सदन्तिय वनदेवानां. L. 14. पिण्डहर्मेंणेवापिलच्यमानोतिचीत्तलस्पर्मेन. Com., अतिशीतलेक स्पर्केन उपिलप्यमानः नमु मूर्चेन्यतिरेकेण डप्रिनिश्वक्षया न संमयतीत्याश्चर्येनाहः
अतीति अतिवहरुते अतिरुद्धेन पिंडहर्मेंगेन पिंडस्प्येनिः
अतीति अतिवहरुते अतिरुद्धेन पिंडस्प्येनिः पिंडस्प्येनिः
अतीति अतिवहरुते अतिरुद्धेन पिंडस्प्येनिः
स्पर्केन. Read with Com. of A, B and Edd., अतिशीतलेक
स्पर्शेन. L. 16. हारमञ्चान्. Compare the passage at p. 216,
1. 12. Edd., नीहारमञ्चान्. L. 19. मृहाचलग्वाम्. So A and E.
Com., मृहशेलगनते without repeating the word in the text.
B, हिसती महीतरे पृतिवाग्न. Edd., महातलगती.

P. 218, L. 1. दद्यामिव मुखे मातारिश्वना. So A, B and E. Com., वायुबाहुल्यात् आह मातरिश्वना वायुना दशामिव मक्षितामिव, Edd., इष्टाम. for दश्म. -प्ताइत. So B, E and Edd. A in Text, अनंगेन. Com. mentions our reading as a variant. कुत्रचित पतंगेनेति पाठः तत प्रतंगः सर्थः तापजनकत्वात् तदाश्रितामित्यथः.L. 3. जलेन. B, जलदेन. - देवतरिपि विलुप्यमानसीभाग्यामिव सर्वशः If in every limb (सर्वशः, referring to the preceding) there was evident some slight diminution of her beauty, it was as though the gods themselves, and no meaner cause, had wrought it. L. 3. Text of A omits सह. Cf. note at p. 100, l. 6. L. 4. प्रियतमसमी-प्रियोगगतैः, Compare below 1. 11, त्रियान्तिकगमनौत्सुक्यकतपश्चम. - दौर्बल्यम, Com, = क्यान्वम, L. 7. अवतंसमधकरैरवतंसमधक-रहत. For the repetition of अवतंसमधकर compare शिशिरमान-न्दजलमानन्दवारिबिन्द्रवेणिकया p. 219, l. 14. सस्नाविव स्वेदाम्मःस्रोतिस स्वेदाम्भःस्रोतसेव तरलीकृता p. 232, l. 1, and सालयन्ती बाष्पजलिबन्द-भिर्बोध्यजलबिन्दन्याजेन p. 233, l. 7, Edd., अवतंसकसम in both places. L. 18. मणिइपंणमुरसि निहितं नोदितव्यमद्येति जीवितस्प-जीनयं जापथं जाजिननिव कार्यन्तीम्. 'Clasping the mirror to her breast she looks as if she were making the moon swear with his hand on her "life" (शपयं जीवितस्पर्शनयं Compare जीवितेनैव ज्ञपानि ते p. 233, l. 15) that he will not rise that day.' So Edd., except that they read नोदेतव्यमय स्वयेति. A, मणिटपैणमासि निहतं विनेदितव्यमेतदिति जीवनस्यशैसमयं शशिनमिव कारयंतीं. Com., उरिस निहितं वक्षसि स्थापितं मणिदपैणं रत्नादर्शे वर्तुलत्वतादशस्त्रिमस्वता-

धर्यात् जीवितस्य स्पर्भो दानं तन्मयं ज्ञाचित्रमम् चंद्रमिव स्पर्भो वर्गोक्षरे दाने स्पर्भने स्पर्भोने रुजीति क्रोषः इति ज्ञाप्यं कार्ययति इतिज्ञाद्योगस्यमाह विनोदित अय त्वया विनोदित्रयं अन्यस्त ज्ञाची ज्ञांकपदः त्वया जिनोदित्रयं तिज्ञाद्योगस्यम् ज्ञाचित्रव्यमादिति आय त्वया विनोदित्रयं कार्यमादिति विज्ञायने. It will be seen that the Commentary sanctions ज्ञावित्तर्यम् कार्य त्वया. B, माणिदपंणमुरासि निहितं नोदेतन्थ्यमयिति जीवनस्य समयं ज्ञाज्ञीनिमव कारयं-तीं. O, मणिदपंणमुरासि निहितं निहेतं विनोदितन्थ्यमय त्वयाते जीवितस्यर्भेमयं. &c. L. 23. क्रुसमचापळेखाम्. Edd., क्रुसमचापळेखाम्. —कान्ततराम्. B, क्रांतोः

- P. 219, L. 5. कि सत्यं. B, कथं सम्यक .- Write कियत्यध्वनि .- प्रवर्धनानधः वलिझा चक्षपा इष्ट्रा च. Edd., वर्धमान. for प्रवर्धमान. B omits प्रवर्धमानधवलिया चसुषा. L. 7. वरारोहा. Com., वर: श्रेष्ठः आरोही नितंबी यस्याः सा नितंबारोही स्थाकट्याः पश्चाज्जधनपार्थत इति कोषः L. 9. परवशा मुखरेमधुकारकलेरिवोत्थाप्यमाना. From B (which has, however, जाल for कुल), and Edd. A in Text, परवज्ञमुखरे: मध्करकुलेरिवाछायमाना. Com., क्रमुमग्रयनस्य परिमलः तेन उपगतैः प्राप्तैः अत एव परवर्शैः आ समंतात् मखरैः वाचालैः एवंविधैः मधुकरकुलैः अमरसमूहै: आछायमाना इव. Compare गुणगीरवाकृष्टः. परवज्ञ इव तं वजन्तमा बहिस्ते। रणादन् ववाज p. 210, 1, 3, and सर्वाः स्नाना-दिकाः परवश इव क्रिया निरंवर्तयत् p. 230, l. 9. The position of quan here is extremely awkward, but not more so than, e.g., that of कौलीनेन in रजनिकरिकरणावदानं कौलीनेन कुलं कलङ्कायिष्यति p. 233, l. 17. —संभ्रमच्युतोत्तरीयकाः of A adds च. B and Edd., संक्षमच्यूतोत्तरीयांशका. L. 13. वलित. A, चलित. Cf. L. 15. —तराङ्गात. Text of A, तरंगिणी L. 14. अन्तःप्रविष्टललाटिकाचन्दनरसमिश्रम्. B, रसम्. and Ed. 2, रसमिशान् for रसमिश्रम्.—चञ्जूषा. B, चक्षु-र्या. L. 15. चित्रत. B, च चलित. Edd., घटित.
- P. 220, L. 8. सकुतूहलं परिजनेन दृदयमानाम्. From B. A, सकुतृहलं परिजनदृश्यमानं apparently for सकुतृहलंपरिजनृदृश्यमानाम् as the note
 is सह कुतृहलंग वर्तमानों यः परिजनः परिवारजनः तेन दृश्यमानां. Edd.,
 सकुतृहल्परिजनृदृश्यमानां. L. 4. A omits च. L. 8. प्रजाशस्. B
 adds वाच्म. L. 9. जानासि- B, जानासि- कामरात् निमित्तीकृष्यः (a)
 कां अरतिम्, 'Some pain'(b) कामरतिम् 'love.' Com., कां अनिवैचनीयस्वरूपं अर्रात.—अविचलसंतापतन्तः. So also E. Com., अविचलो
 यः संतायः तस्य तंत्रः आधीनः पर्यविधीपि व्याधिः. B and Edd.. अविकन

संतापतीनः. L. 10. न तथा त्वामेष व्यथयति यथास्मान. B, न तथ स्वामयं न्यथयति यथा मां. L. 11. देहदानेन. B, देहप्रदानेन. Compare ths passage at p. 207, l. 9.-कुसुनेषु पीड्या पतितान्. (a) Fallen with pain on your bed of flowers,' (b) 'fallen in the toils of the flower-armed one' (कसमेषपडिया). L. 12. अनुद्रां सनुभते ते अजलते. This is the reading of A. Com., अनगर इति गढसंतापतया तनुभूते भुजलते अंगदे [अनंगदे) बाहभूषणवर्जिते. 'Your arms grown thin (a) are shrunk within their usual ornaments. (b) inspire love.' The meaning of अनुबन्द must not be pressed as Kâdambarî was wearing her ornaments. Compare हाराङ्गदवलयरसनानृपुरैर्मुणालमयैनिगडैरिव संयताम् p. 217, L. 21. B reads अनेगतनभूते भूजलते. Edd., अनुद्भवतनभूते ते भजलते. The note to Ed. 2 is अनुङ्गदेवस्य कामस्य तनभते मृतिक्षे अनुद्भदिन तन्भूते क्याभृते च तब भुजलते, two interpretations which do not give the required contrast between the meaning to be attached to the words by the bystanders and the meaning intended, if she should understand it, for Kådambari's ear alone. L. 13. जादसंतापतथा. Edd., गादसंतापया.-रकतामरसाम. (a) 'With (two) red lotuses, (b) a redness (or affection रकता) that torments you' (अरसाम्). Com,, अन क्रश्चाजलतयोः मुणालसाम्यं नेत्रयोः एकताम्यससाम्यमिति भावः. L. 14. दुःखितायां च त्वयि परिजनोपि चानवरतक्रताश्चविन्दुपातेन वर्तते मक्तानरणता. This is the reading of B, except that I have omitted a second अपि which B places before दु:खितायाम, omitting च. A, द:खितायां च स्वीय परिजनीपि चानवरतकता अबिन्दपातेन च मुक्ताभरतां (see). Com., त्विय दुःखितायां सत्यां परिजनीपि अन-वरतं निरंतरं कृतो यः अशुविंदुपातः तेन वर्त्तते प्रवृत्ती भवतीत्यर्थः एतेन अथुपातस्य नैरंतर्थ्ये सृचितं मुक्तानां आभरणानि तेषां भावः मुक्ताभरणता तां गृहाण स्वीकुरु स्वयमात्मना वराणि प्रधानानि अहाँणि योग्यानि प्रसाधनानि प्रतिक मीणि कविति क्रियाध्याहारः, Edd., अपि च अनवरतकताश्विन्द्रपा-तेन वर्त्तते मुक्ताभरणता (omitting दु:खितायां च त्विय परिजने). With मक्ताभरणता compare अनुद्धते above l. 12. By the use of the words स्वयं बराहीं Chandrapida of course invites Kadambari to avow her preference for him (स्वयंवर). L. 16. सक्रसुप-शिलीमुखा हि शोभते नवा लतेति. The reading of B and of the Edd. A, कुसुमाज्ञिलीमुखांतहिता श्लोमते तथा लतेति. Com., कुसुमानि

पुष्पाणि शिकीसुखाः प्रमराः ताभ्यां अंतर्हिता आच्छादिताः यथा लता वंबी श्लीभते राजते तथा त्वमपीति भावः शुक्रत्वराम्यात् सुकानां क्रुसम्बाम्यं मेवांजनस्य कृष्णत्वराम्यात् ध्रमरसाम्यमिति भावः — कुपुमशिकीसुखः = (a) Flowers and bees, '(b) 'Kama.' The last words are (a) as printed, (b) च बालतेतिः (B writes नवा for नवाः) L. 22. कुमा-रमावांपेतायाः Edd, कृपुमारमावायाः कृमारमाव (a) 'youth, (b) feeling for you.' For (b) the Calcutta editor also suggests that कमार may be taken as a vocative.

- P. 221, L. 1. नत. B, तत्. L. 2. प्रयस्ति A, प्रयति. Com., कि न प्रयति. L. 3. Edd. omit न and read कादम्बरीहदयेन as one word. L. 4. चेतसा. A. चितवा. L. 5. प्रीत्यपचय. A, प्रत्यपचय. Com., प्रत्यपचयः रसपुष्टिः.-Edd. insert मधुरालापगर्भाभिः before कथाभिः. L. 6. Text of A inserts निज before स्कन्धावार. L. 12. आजगाम. B, अभिजगाम. Edd., जगाम. L. 12. अभिज्ञाततरम. Edd., अभिजाततरं. L. 15. सर्वोत:पुरै:. See note on p. 100, l. 6.-यथाजापयसि. Com. यथा कथयसि तथास्तीति भाव:. Cf. note on p. 211, l. 4 and देव यथाजापयसि भद्रम p. 230, l. 22, L. 21. किंतु कियानपि कालो भवतोइष्टस्य गतः. From Com., (गतो व्यतीत:). Text of A and Edd. omit गत:. B. किंत कियानपि कालो भवतो गतस्य. L. 22. B inserts देवीसमेतम् before नो हृदयम.-अतः. B. यतस्ततः. L. 23. लेखवाचनविरतिरेव प्रयाण-कालतां नेतन्या. So Text of A and B, except that B inserts कल्याणिना before नेतन्या. Com. of A has प्रयाणकारणतां (explained by प्रस्थाननिमिनतां) for प्रयाणकालतां. Ed. 1, लेखवाचना-विश्तिरेव प्रयाणकालतां नेतन्या. Ed. 2. लेखवाचनावितिरेव प्रयाणकालता नेतच्या.
- P. 222, L. 3. तथैव च. So A in text. B, च तथैव. Com. and Edd. omit च. L. 4. समीपे स्थितम्. So Com. and Edd. Text of A, समीपे स्थितम्. B, समीपास्थितम्.—महताश्वीयेन. Edd., महता धेताश्वीयेन. L. 6. नियतं च केयूरकत्तामादायेवावर्ती भूमिमाग-मिड्यतीति. 'And since it is certain that Keyûraka will escort her as far as this,' &c. From B, A omits च and इति. Edd. omit इति. L. 8. निष्परिचया दुमेहा. B adds च to both words; Edd. to the former of the two. L. 10. प्रापिचा भक्तिराजीकताकुकत्रणकुडालतां. Cf. p. 220, Il. 9-16. L. 11. पातितमुपचारमाचमधुरं भूतेतायामारमार्थणम्. Com., उपचारी बाह्य-

विनयः तन्मात्रेण मध्रं मिष्टं आत्मार्पणं भवदीयोहिमिति स्वस्थार्पणं धर्त्ततायां पातितं क्षितं. Edd., उपचारमधरम for उपचारमात्रमधरम. B. प्रका-जितमपचारमात्रमधरं धर्चतयात्मार्पणं. L. 14. प्रसासामनदृष्ट्य:. Com. = प्रसन्तापीयषद्श: B. प्रसादामतवष्टय: L. 17. प्रभवति देहमाच-कस्य. B, प्रभवति देहमात्रस्य. Edd., प्रभवति हि देहमात्रकस्य. L. 18. हृदयेन हेमकटानिवासव्यसनिनाः . . . देवीप्रसादेन गन्तुम् The reading of B with some modifications. 'My father's weighty command has power over my body only. My heart, yearning to remain at Hemakûta, has endorsed a bond of slavery to the goddess for birth after birth. It (अस्य = हदयस्य) is so girt round by her favour that it cannot (न दत्तमस्य. . . देवीपसादेन गन्तम्. Her favour forbids it to move) budge any more than the woodman in the middle of a dense thicket.' A. हृदयेन हेमकटानिवासव्यसनिना लिखितं जन्मांतरसहस्त्रस्य दास्यपन्नं देव्या हस्ते न दात्तव्यमस्याः (sic.) दविकगी-ल्मिकेनेव देवीप्रसादेन गंत [तं]. Com., हेमेति हेमकुटो (तत्र) निवास: तद्रचसनिना हृदयेन चित्तेन जन्मातरसहस्रस्य दास्यपत्रं लिखितं अस्याः देव्याः हस्ते न दत्तं वितरादेशात जनकियोगात उज्जयिनीं गंतं सर्व्वथा अहं गतः अस्मि केन देवीप्रसादेन कादंबर्ग्याः माहात्म्येनेत्यर्थः देवयोनित्वात तस्या इति भावः केनेव दविकगौलिमकेनेव वनेचरसमेहेनेव सोपि देवी पोटकी तदत्तरीधेनैव गच्छति. Edd., इदयेन न हेमकुटनिवासव्यसनिना लिखितं जनमान्तरसहस्त्रस्य टास्यपुरं देव्या न दत्तमस्यादविकगौलिमकेनेव देवीप्रसादेन गन्तै. B, हदयेन हेमक्टनिवासव्यसनिना लिखितं जन्मांतरसहस्रदास्यपत्रं देव्याः न दत्तमस्य हृदयस्याटविकस्य गौलिमकेनेव देवीप्रसादेन गंतं. E agrees with our reading. L. 20. प्रसंगतो जन°. B. असंगत-Edd.. प्रसङ्ते। असङ्का अम्बन्धि स्मत्त्रवैः. Compare स्मर्तन्योस्मि परिजनकथास p. 210, l. 2. L. 21. चन्हापीडचण्डालः is the reading of B and Edd., A, चंद्रापीड: चंडाल:. L. 22. जीवन्यनर. B transposes the two words.

P. 223, L. 4. सुहदाविसाधनमक्केशयता. So A. Com. perhaps contemplates त्वया in the text:—सुद्दादिसाधन नित्रादिसेन्यं अक्षेत्रयता अखेदयता त्वया च्रने: २ गंतन्यं. Ed. 2 reads सुद्दा (note भवता त्वया वेशम्पायनेनेन्य्यं) सुद्दादिसाधनमक्षेत्रायता. B, सुद्दापि साधनमक्षेत्रा-यता.—गन्तन्व्यम्. B, आगंतन्व्यम्. L. 6. स्वुरताण्डवसाण्डितसूत्रा. B and Edd., सुरताण्डवाण्डितसूत्राच्डल. L. 9. स्वज्ञाविनीमार्गे. B and Edd., सुरताण्डवाण्डतसूत्राच्यादि. Com., क्रांग चीतं स

Service of the servic

चंदावीद्धः क्रमेण परिवादचा श्रुत्यया अटच्या (1. 22) दिवसं गत्वा वासरम-तिकम्य परीति (p. 224, l. 8) परिणतं रक्तं रविविवं यस्मित्रैवंभते वासरे सायंसमये अटवीक्षेत्रै: विरलीकतो यो वनप्रदेश: तस्मिन् (p. 224, l. 3.) चिरेति चिरप्रकृष्टस्य बहुकालीनस्येत्यर्थः रक्तचंदनतरीः पत्रांगवृक्षस्य उपरि महांतं रक्तध्वजं दरत एवं ददर्श इत्यन्वयः. L. 10. मण्डलिततरुखण्डया. Com.. मंडलिता: चलवालिता: तरुखंडा वससमहा यस्यां सा तया. Edd.. °वण्डया. L. 11. मार्गवा. B, पथवा. - नुजपर्जे. B transposes the two words Com., जनेनित (जनेति) जनेन लोकेन निष्पादित यत तुणपणकाष्ठानां कोटी तस्याः कटं शिखरं तादशचिद्वेन प्रकटितं वीरप्रशाणां घातस्थानं यस्यां सा तया सांत्रतमपि तथा कुर्वताति सर्वलीकप्रसिद्धं. Ed. 2 mentions a reading वीरपर बहदयधातस्थान for वीरपुरुषधातस्थान. B, आधात for धात. L. 13. विकसितकरञ्जमञ्जरीरजीविच्छरिततहैः. The first of severa. epithets qualifying कान्तारकपै: below l. 17. Com., विच्छरितानि धूसरितानि. Cf. मधुविन्दुस्यन्दिसिन्धुवारवनराजिरजोधूमरिततीराभिः below 1. 18. Text of A omits करझ. B reads विकसिनकपिकच्छच्छरित-मंजरीरजोच्छरितपटै:. L. 14. सटतहबद्धपटचरक्षेटध्वजिवहै:. Com.. dissolves wrongly:-तटेति तटतरुष क्पापकंठसम्बवनकेष बद्ध-पटचरै: चीरै: कर्पटध्वजः स एव क्पाभिन्यंजकं चित्रं येथां तै:. B, तटतरु-बद्रजारकप्रैटध्वजिन्हे:. Edd. omit तर but otherwise agree with A.' Note in Ed. 2, पटचरं जीर्णवस्त्रं कर्पटश्चेलखण्डः. This is right. Compare (Kern) अतिमल्लिनपटचराच्छादित p. 331. 1. 22. -इष्टकास्थित. A, इष्टिकास्थित. Ed. 2, इष्टकचित with the note इष्टकामिश्चिते इष्टकाशन्दस्य हस्यः इष्टकचिते देशे शुब्कपहनस्य विष्टरमास-नम्. L. 15. Edd., पर्कटित.-B, कर्पटिक for कार्पटिक. A omits चरण. L. 17. व्रततिमन्धिमधितपर्णपुटतृणपूलीचिह्नातुमेयैः, Com. बततीति बततीनां वर्ळानां अधिभित्रधिताः पर्णपुटयन्ताः नुगपुल्यः ता एव चिह्नानि तरनमातं योग्ये: Compare the note at p. 22, 1, 19. For त्रणपूली Ed. 1 has तुणपूली, and Ed. 2, तुणीलपुलाक, with the note रञ्जपात्रायभावे पथिकैः कपजलोद्धरणाय लताप्रथितपत्रपटेन लताप्रथित-तणोलपपुलादिभिश्च रञ्जपात्रादि जियते उलपस्तणविश्वेषः (उलखड) प्रला-कस्तच्छधान्यम (खड). For अनभेवै: B has अनमितप्रमेयै:. L. 18. अन्मिल्धितोहेशया. Text of A. अन्मिल्धितोहेशया. L. 19. कडजकलताजालके: So B and Edd. A in text. कंटकलताजा-लकै:. Com., कुंजकेति (sic) कुंजलता: (sic) प्रसिद्धा:. L. 20. चालकाकपकोपलभ्यमान, Text of A, वालकोपलभ्यमान, Com., उत. -- खाताः खनिताः बालकास कपकाः विदारकाः तेष. B and Edd., वा (Edd., बा) लुकाक् पिकोपक भ्यमन . L. 21. Edd. omit कुल.— गुल्म-गहल मामकटिकां या . Com., (अनुमीयमाना) गुल्मगहले प्रामकटिका खुद्रमामी यस्यों सा . B, गुल्मगहलप्रामया. Edd., गुल्मगहलप्रामटिकाया. L. 22, परिणते रिविधिक बिस्साहणातपविसरे वासरे. The reading of Text of A and of the Edd. In the extract made at 1. 9 Com. would seem to read परिणतरिविधिक बासरे. Here, however, it has अथ वासरे विश्विष्ट विवेति विवक्षिय यः अरुणः रक्तः आतपः सूर्योक्लोकः तस्य विसरः समूहें यदिमन्. B reads परिणते र्विधिक संध्याहणात्वावसरे. L. 23. निःशाखीकृतः. Com., वनचरिति होषः. B, विश्वाखीकृतः.

P. 224. L. 1. The epithets after पादप: refer to अटबीकेंगे: (1, 3), but there is considerable difficulty with regard to the first. Our reading is that of Com. of A. Text of A writes assaura-पनै: रुप्ते (sic) for विडंबितातपनै: पादपैरूप्ते. Com., अथ क्षेत्राणि विशेषयत्राह अर्ध्वेस्थिताः प्ररोहा नवीनांकराः स्थलाः स्थाणवः शंकवश्च तेवां मलमंथिः अहिमंथिमिः जटिलैः व्यातैः B reads अर्जीकृतप्रहोहस्थलस्थि-तस्थाणमूलप्रथिजटिलै:. Edd., अधीदतप्ररोह-मूलस्थलस्थाणुप्रन्थिजटिलै:. L. 2. विटिपरलर्चित. So Text of A Com., (हरितालं नटमंडनं तहत कापिलाः पिंगलाः ये पक्षवेणविटपाः परिणतवंशवसाः तेषां रचिता बतिः सुगहना येषां तैः) apparently विदयरचित. B, विद्युदल-विराचित. Edd., विद्यपटलराचित. L. 3. फलिनै:, B and Edd., फलि-तै:. L. 4. चिरप्रकृदस्य. B. दूरत एवाचिरप्रकृदस्य, Below l. 12, B has दरादेव ददर्श .-- रक्त चन्दनतरोः. Text of A, रक्तचन्दनस्य तरोः. L. 5. आईम. So A. Com., आई समन्न जिह्नेति &c. B and Edd., आई. making it part of the next word. L. 7. उपाचित. Com., उपचित (explained by ज्यात). L. 8. परिणतवराटकघाट-तबद्रवाधेचन्द्रखण्डखचितम. Com., परीति परिणता पकाः वराटकाः कपर्दका तेषां घाटताः निर्मिताः ये बुद्रदाः स्थासकाः अर्धचंद्राकृतिखंडाश्च तैः खबितं न्यातं. Edd., परिणद्ध for परिणतः - स्तमहिषेतिः, Com., वर्त-लत्ववकात्वसाम्याद्रत्येक्षते सुतेति सुते &c. B's reading of this clause is हाटक (for परिणतवराटक) घटितबुदुदपुटाई चंद्रखंडखचितशिखरं सतमहिषरसणावतीर्णदिनकरावतारितश्रशिनेव विराजितं. L. 9. वोला-वितश्रद्धसद्भिः B omits, and reads लोहभृषलमाला in what follows. L. 13. तत्रिमुखन्ध किचित्रध्वानं गत्त्वा. Construe with जरहाविडधार्मिकेणाधिष्ठितां चण्डिकामपश्यत् P. 228, L. 7 .- के-तकीस्चिखण्डपाण्डरेण, Com., केतक्यां या शचिः त्रिपत्रकः विवन्नकः

श्रुचिरित्यभिधीयते इत्यमरः खंडाः तहत् पांड्रेश जाुभेण. Suchipushpa is a name of the ketak plant, B reads here केतकी स्चितखंडपांडुना च ---वनद्विरदद्दन्तकपाटेन. Com., वनद्विरदा अरण्य-हस्तिनः तेषां देताः रदनाः तेषां कवाटेन (Text, कपाटेन) लोकभाषया कटहरेण दतनिर्मि तकपाटेन वा चतुर्दिशुपरिवृतां आवृतां इत्यर्थः B, बाटेन for कपाटेन. The doors proper are specified at p. 225, l. 13. L. 14. लोहतीरणेन च. Construe with सनाथीकतद्वारदेशाम् 1. 16. रक्तचानरावलिपरिकराम्. Com., वंदनमाला तां कीवृत्ती नवेति नवानि यानि आरक्तचामराणि तेषां आविलः पंक्तिः सैव परिकरी यस्यां अत्र काला-यसदर्पणस्यातिदयामत्वात चामरस्यातिरक्तत्वाच तत्साम्येनीत्प्रेक्षते ज्ञाब-रेति &c. The reading नवारक occurs nowhere else, L. 15 माला. The वंदनमाला of Com, is probably an explanation of माला and not another reading. L. 16. बिभ्राणन. Com.. बिधता, explained by द्धता.—अभिमुख. Com., चांडिकाया (p. 228, 1. 7.) इति शेष: विभिहितरक्त चन्दन. Com. omits रक्त. B. रक्त-निहितचंदन, corrected to रक्तचंदननिहित. L. 17. यमकारतलम. Com., यमकरतलं युग्मपाणितलं.- शोणित्तलवलोभ. The reading of Edd. A, शोणितनवलोभ. (Com., नवः प्रत्यमः) B, शोणितलोभ. L. 18. शिवालिह्यमान Com. reads शिवाविलिद्यमान .- Text of A, लोहित for लोह. L. 20. अगस्तिकुदालैः (write कुड्मलैः) B, अगस्त्यतरुकु बलै:. Edd.; अगस्तिकु सुमकु बलै:. L. 21, कृतप्ण्य-पुड्यमकराम्. B omits पुण्यः Edd., कृतपुण्यपुड्यप्रकरोपहाराम्.

पुर्भाकाराः 5 णाज्य व्यक्तिस्व स्वायन्त्रीम्, Com, व्येति व्यहार्राह्मां बिलियमथनं दर्शवर्षी प्रत्रव्यंति चिलितायाः संग्रुवविरुक्तां वर्णीयत्वा अगणं वर्णयत्राह शास्त्रवर्षी प्रत्रव्यंत्रे चिलितायाः संग्रुवविरुक्तां वर्णीयत्वा अगणं वर्णयत्राह शास्त्रति &०. °रक्तकुकुव्कतेः स्वर्यवादकालदाद्यात्, From Edd. A in
Text. °रक्तकुकुव्कतेः स्वर्यवादकालदाद्यात्, Com., शास्त्रित स्वयाव् कीलैयकमीतः रक्तकुकुव्कतीत्, B. रक्तकुव्वक्रकेष्ठ (काट) भयादक्षावदाद्यात L. 3. बिलियप्याव्याव्यामायतः. A, वृण्णासमागतैः.
—सीयमानकलसुर्व्यवप्यात्र Com, तालकलानां मस्तकसाम्येनाह दीयमोनित दीयमानानि फलान्येव ग्रंडानि शिरासि तान्येव व्यहारो बिलियस्य
सा तां. L. 5. खर्चूर. A, खर्जुर. B, खर्जूर. L. 6. विद्यिलतवनकारिकुम्मवियालित्यस्त्रभुक्तार्मात्र (*Capents fallen from the
cloven skulls of forest elephants, 'From B. A in Text,
and Edd., वनकारिकलकुंभविदलित्यक्ताक्षालानि, Com., वनित वनकारिणां
काननहरितनां कुमेश्यो विदलितानि विनिगतानि गुक्ताफलानि.—नवरुपिराइर्ण्यालिसिक्यकुरुधमुग्यक्रक्रवाक्रमस्तगुक्ताानि. 'Caught up only

to be let go again, by stupid cocks in eager search of the offerings red with fresh blood.' yru refers to the mistake which leads them to catch at the pearls. Edd., रिशाहणानि बलिसिक्थ. L. 9. तामतरीकृतै:. So B and Edd., A, अंतरीकृतै: explained in Com. by व्यवधानीकृतैः.-क्षतजलप्रवाहैः. B omits जल. A, अतजलप्रवाहै:. Com., अतजलानि रुधिराणि तेषां प्रवाहै:, and in another place अतपनाहै: L. 10. पिच्छिलीकताजिसम. The next epithet is गर्भगृहद्वारदेशेन दीव्यमानाम् (1. 13). -अवल-म्बमानदीपधूमरक्तां युक्तेन. Edd. धूप for धूम. B, अवलंबमानधूसर-रक्तांशकेन. Com, explains as=अवलम्बमानदीपधुमैः रक्तांन अंश-कानि यस्मिन, or अवलंबमानाः दीपाः धुमाः रक्तांशकानि च यस्मिन् —मथितशिखिगलवलवावलिनाः B, °वलयावलंबिनाः L. 11. पिष्टः पिण्डपाण्डिरितधनघण्टामालभारिणा. Com., पिष्टेति पिष्टवत पांडिरताः &c. omitting विण्ड. Rather पिष्टपिण्डै: पाण्डरिता:. B, "मालाधारिणा. L. 12. त्रापुषसिंहमुखमध्यस्थितस्थूललोहकण्टकं इत्तर्न्तरण्डार्गलं गलन्पीत°. Com., त्रापुषेति त्रापुषः धतरूप्यनिर्मितो यः सिंहः हथेश्वः तस्य मुखमध्यास्थितं स्थूलं लोहकंटकं यस्मिन् दत्ता दंतदंडस्य अर्गला यस्मिन् B., त्रापुष्तिहमुखम्ध्यस्थितस्थललोहकंटकदत्त्वदंतखंडार्गलगलत्पीत. Ed. 1. °लोहकण्टकदत्तदन्तदण्डार्गलगल. L. 13. वर्षण. Com., गलंतः श्रवंतः पीतनीललोहिता इति त्रयोपादानं विविधवणोपलक्षणं तेषां दर्पणेभ्यः &c. Ed. 2 mentions a variant लसत् for लगत्. B. तर्पण. - कपाटपहद्वयम्. पृष्ट from Edd. A in Text, पृद, in Com., पृट. B, पृष्टक. L. 14. दीप्यमानाम्. A in Text, दीयमानं (sic); in Com., दीयमानाम् but explained by शोभमानां. -अन्तःपिण्डिकापीठपातिभिः. Even the feet of the goddess are covered with her garments, red with lac, that fall down over the pedestal that stands within the building. Text of A omits पीठ and पिण्डिका is used alone in this sense. B reads अंतः पिण्डिकापद्यातिभिः (पद्द=the platform). —पश्च. That is, as Com. has it, हिसितपश्च. The lac is as it were their blood. L. 15. अल्लाकपटै:. B. अल्लाकपटै: Edd., अलक्तकरसरक्तपटै:. L. 16. शिरच्छे दलझ. Com.=शिरंछ-दानंतरं लग्ने. The compound is of the same kind as अस्तताम above 1. 9. For के शजालकानाम. B has के शकलापानाम. L. 16. परशु. B, असिपरशु. L. 17. बद्धबहलान्धकारतया. B, बहलब-द्धांधकारतया. -पातालनिवासिनीम. So Text of A and Edd. Com., पातालगृहवासिनीम्. B, पातालगुहानिवासिनीम्. L. 18. रक्कk. 33

चन्द्रनखचितस्कुरस्फलपळ्वकालितैः. Com., रक्तचन्द्रनेन खिवाः स्फुरन्ते ये फलपंक्वाः तैः कलितः. B, रक्तचंद्रनखचितस्कुरस्फलकः—
विल्वप्चन्नामिनः Edd., विल्वदामिनः L. 19. क्रुत्तमण्डनाम् Ed. कृतमण्डलाम्, चौणितताम्रकदम्बस्सवकृताचैनः Com., क्षोणितेन तामः रक्ता ये कदंवस्तवकाः नीपगुळकाः तैः कृतं अर्थनं पृत्रने वेवां तैरेतैः इस्तपादाद्विः Edd., क्षोणिताताम् for क्षोणिततामः L. 20. पशुपद्वारपट्वयुद्धः दित्तस्तास्तास्तिः Bd, अविरत्तवगूरहारपट्वयुद्धः चित्तस्तास्तास्तिः Bd. अविरत्तवगूरहारपट्वयुद्धः चित्तस्तास्तास्तिः A and Edd. insert च before अङ्गः L. 22. वृद्धिन B and Edd., द्वाजिम् L. 23. भूकुटिकुटिलसुणा रक्तम्बमेन. From B. A, गृकुटिकुटिलसुणा रक्तम्बमेन. Edd. सृक्षिः कृदिलस्तुन्तमेन Com. of A, भृकुटिकुटिकुत्वः तया कृटिल व वमे वभूणि स्वित्तन्त्रमन्तिः

P. 226, L. 1. कुमुम्भपाटलित्तुकूल. B, कुर्युभपाटलितमुखदुक्ल. L. 2. संपि-ण्डित. A, सापिडित. L. 3. अड्डुलीमि:. B. विरचितागुलीमि:. L. 5. भुलम्ब A. in text, प्रहिंब; in com., प्रबल explained by प्रकृष्ट L. 7. प्रतिश्वितिः. Com. of A, प्रतिश्वितः explained by प्रतितस्यै:. L. 8. रटता. Edd., हवता. L. 9. स्थूलस्थूलैः श्रिराजालकैः.....गवाक्षितेन-From here the epithets go with जरद्वविडधार्मिकेण p. 228, l. 6. B, शिराजालैः for शिराजालकैः. -गोधागोलिकाकुकलासकुलैः. B, गोधागृहगोधिकाक्कलाश्वकुलै: Edd. गोधारगोधिकाकृकलासकुलै: L. 10. गवाक्षितेन. Com. = सर्वत्र जालकमयीभूतेन. -अलक्ष्मीसमृत्यवात. B, लक्ष्मीसन्मुखात. L. 11. विस्फीट. From Edd. A in Text, विषविस्फीट. Com., विस्फीटकाः (omitting विष) प्रसिद्धाः. B also reads विस्फीटकः L. 12. हदाक्षमालिकामिव दधानेन. Text of A, B, and Edd. omit ag. It is, however, clearly required, and the Com. has it. L. 13. अर्बुहेन. Com. of A, बुद्धदेन explained by स्थास-केन. - कुवादिक. Com. of A, कुवादी मिथ्यावादी तेन. - स्फुटित. Com. of A, स्फोटित नाशित. L. 14. दान. Com., दान नेनयोः प्रक्षेपः B omits the word. आदर. Text of A, आरब्ध. Com., आदर: आग्रहः तेन. L. 16. शुब्क°. B, कथंचित् शुब्क°. L. 19. कौशेय-ककोशः B, कौश्यकोशकः -क्षांते. B, रक्षितः L, 20. अकालज्व-रेण. Com. of. A, कालञ्चरी मरणपर्यवसाधितापी यस्य स तेन .- दक्षिणाqu. Text of A, दक्षिणपथ. L. 23. क्रुह्कतन्त्रमन्त्र. B, कृतक्ह-कतत्रयंत्रमंत्रः -पाशुपतोपदेशः Com., पाशपतोपदेशः मन्ष्यरुधिरेण हो मप्रतिपादिकशिक्षा.

P. 227, L. 1. संजातधानुवादवायुना. Com., संजातः समुत्यत्रो धानुवादस्य तामाः

सवर्णादिकरणस्य स एव वायः विक्रिया यस्य स. L. 12. प्रवन्तः B. प्रवेजा-वेशनप्रवत्तः L. 3. प्रधावितै: A. धावितै: L. 5. चिपिटीकत. A. निब-डीकृत, explained in Com. by दृढीकृत. L. 6. दिवसमेव मशकक-णितानुकारि. B, दिवसमञ्चक्षणितानुकारिणा स्वरेण. L. 8. गृहीत्तन-रगन्नसचर्यतया. (Text spells नहार्यतया). Com. of A, गहीतं स्वीकृतं तरगाणां ब्रह्मचर्षे भृतिबंधवज्ञात न त वैराग्येणेति तस्य भावस्तजा तया.—आगतोषितासः B. आगतास. L. 9. प्रव्रजितास. B. पत-जिकासः — बहुकृत्वः. Com. = बहुवारं - संप्रयुक्तस्त्रीवशीकरणः in Text, प्रयक्तस्वीवशीकरण (sic) in Com., प्रत्यक्तं स्त्रीवशीकरण. L. 10. अष्टपहिपका. Com. = सोलिका. B, आखपहिपका. Ll. 11-13. भग्नग्रीवेण. B reads here कराचि-क्रवाचित. त्रिवार्यमाणावासिताध्वगारन्धबहुबाहुयुद्धपातमग्रपृष्ठेन कदाचिदनवरतभुजाश-खरलोहिना शिर:कंपनविकतप्रीवेण. L. 14. जनपट. B. जानपद-- कुतनवागतापर. A, कुतनवागतपरम (Text, वागतं for नवागत). L. 16. अनेक्डाः Com., अनेक्डा इति अनेकीपायैः वृक्षांदोलनायोपायैः. So बहुन: in same line is explained by बहुनकारण. But सहस्रकाis given rightly as = सहस्रवारं. L. 18. श्रीणीकत. B. असार्यकत. L. 20. नख. B, सतज.

P. 228, L. 2. गण्डकं. A, गंडकं. Com.=पिटकः. L. 3. बहुमखं. Edd. बहस्रवं, L. 8. सप्रवाहमित्र. The reading of B. A. प्रवाहमित्र. Edd., ° शतसंत्रवाहिमव, L. 6. अमन्तः. Edd., आमन्तः—खण्डखोलेन. Ed. 2, खण्डलोलेन. L. 7. वासम. B, आवासं.—अरचयत. Edd., अरी-चयत्. L. 8. अधावतीर्यं तुरगात्प्रविदय. Text of A, अधावतीर्थः च तरगात प्रविश्य. Com., अथेति तदनंतरं तुरगादधात अवतीय्ये प्रविदय च. L. 9. प्रज्ञान्तीहेशवर्णानकतहलेनः B. प्रज्ञम्तदेवादर्श-सकतहरून. L. 10. B omits च. L. 11. आप. Text of A. अपि च. L. 12 संरद्धा. A in Text, समारव्ध. Com., प्रारद्धा (without repeating समारव्य). L. 15. अतीतस्वशौर्यस्पविभवव-जीवनाचालेल. So A and Edd. B. अतीवस्वसीट्येकपविभववर्णनावा-चित. L. 16. विनोइनतानिवागान. B adds. तच्चितं. L. 19. आखावसक्ततपनीयपर्याणेषु. So A and B. Com., तपनीयस्य सर्वा-म्य. Edd., जाखावसक्तावनीतपर्याणेष. L. 22. प्रस्तरे. B and Ed. 1. सम्तरे. Ed. 2, अस्तरे. Cf. note at p. 19, l. 9. L. 22. वि-वसगमनिवनपरिकल्पितयामिके सुब्द्सित. 'Slept, wearied with the day's march, but first having set a watch.' Perhaps B' s reading दिवसगमनाखिन्ने परिकल्पितयामिके is better. With यामिक compare यामावस्थितामिः.....कुम्बरघटाभिः p. 86, l. 15; यामकरे-णुकाभिः p.87,l. 10; and प्रविज्ञन्तीषु प्रथमयामकुम्बरघटासु p. 97, l.22. L. 23, B reads कृतवङ्गवकप्रभागणाश्चिततमसि दिवसायमाने सेनानिवेदी-

P. 229, L. 5. हेमकूटस्य. Com., मात: स्मरतीतिवत हेमकटस्येति षष्ठा. See note on p. 21, l. 19. B reads हेमकट. Edd., हेमकटस्य रम्यताम. L. 6. निष्कारणबांधवताम. B adds उत्कंटित:. -अचिन्तयत्. B, उ-न्दंदितीऽचितयतः -महाश्वेताप्रसातानाम From B. A and Edd., महाश्वेतापादानाम् (Cf. महाश्वेताचरणाराधनतपः फलम् p. 212, 1.7. जीवितफलम्. B, जीवितमिव. L. 9. उष्णमायतं प्रनरुक्तं निश-श्वास. B, डब्णमायतं च महर्निश्चाश्वास. Edd., डब्णमुब्लमायतं पुनरुक्तं निश्वधास. पुनरुक्त in the sense of "repeatedly;" should be noted as a good illustration of a compound from which the meaning of one of its component parts (376) has entirely disappeared. L. 12, जरवदविडधार्मिकस्येच्छया निसष्टै:. The reading of Edd. A in Text. व्हच्छानिसहै: Com., तस्य प्रवेच्यावर्णितस्वरूपस्य इविडधार्मिकस्य इच्छया निसष्टैः दत्तैः. B. जरदहविडधार्मिकस्य स्वेच्छा-विमुष्टै:. L. 13. मनोर्थमभिमतमभिरमणविष. The reading of the Text of A. Com. omits अभिमतम्. B, मनोर्थानभिमतेष्वात-रमणीयेष. Edd., मनोरथमीभमतेष्वतिरमणीयेष. L. 16. आविवेश. So Text (MSS., अविकेश sic.) of A and B. Com. and Edd., विदेश. L. 17. A omits एस. - हारि देव. Edd., देव हारि. L. 18. अस्य पिता. Text of A and Edd., प्रतास्य. L. 21. अनपहलक्षी-मधारिभि: B adds हारिभि: L. 23. B omits देख.

P. 230, L. 1. दृद्धा च, Edd., चन्द्रापीडोपि दृष्धा. च. L. 2. आहुय. B, आदरादाह्य. L. 3. सुन्धिरं मादमुयमूद्धः. The reading of B. I should have followed that of A and Edd., मादमुयमूद्धः स्वित्तं परिष्क्रय्य.— माननीयानां. B adds अमात्यानां महीपतीनां च कमेण. L. 5. भरखुद्धस्य Edd., मत्युद्धस्य L. 9. परवत्ता दृष्य. B, परवत्ता एव. L. 10. भवनम्. The reading of B. A, कमारः (sic.) भवनम्. Edd., कुमाराभवनस्, which is perhaps right. L. 19. समुपविष्ट्यः B, सुम्पविद्यं Edd., सुमुपविद्यं च ताम्. L. 21. कुमाली वा सकलः B, कुमुकावानय्यः सकलः. Edd., कुमाली वा माद्यः सकलः — तमाण्टिकाकेष्युरकाविः परिजनः. So Text of B and B. Com. and Edd., तमाण्डिकाकेयुरकाविः परिजनः. L. 22. देव यथाद्वापयासि भद्रम्. See note on p. 221, 1. 4 and p. 221, 1. 15. —स्वाम्. B, त्वामेव. L. 23. सपरिवाना. A, सपरिजना च.

- P. 231, L. 3. प्रविद्धागारमिक्षरप्रकडावाः B, अजिर for अगार. Edd., प्रविद्धागारप्रकडायाः. L. 4. °कुस्यावाः. Edd., कृत्यस्य. L. 5. पञ्चमण्डपस्य तले. B, ज्ञयनमंडपस्य तालस्य तले. L. 6. कथय. Edd. add आगते मि. L. 10. Read व्यजिज्ञपत्. L. 12 समज्ञायन्त. Edd. add यो वातिष्ठायेन तव स्मरित यस्य वा त्वाय गरीयसी ग्रीतिरस्तीति. L. 13. प्रतिनिवृत्त्य. B, प्रतिनिवृत्ता. L. 16, पह्नवः A, पत्वतम्. L. 20. अध्यारोहत्. B, आरोह. —मणिस्पूणावष्टम्मा स्थिता. A and Edd., मणिस्तम्भावष्टमसंस्थता. L. 53. विलोकयन्ती. B. आरोहकपन्ती. —A omits च.
- P. 232, L. 1. स्वेशम्भ:स्रोतसि स्वेशम्भ:स्रोतसेव. The reading of B. Compare the note at p. 218, l. 7. A and Edd., स्रोतसेव for स्वेशम्भ:स्रोतसेव. L. 5. आस्मप्रतिसाम्. A in Text, मत्यतिसाम्. L. 7. स्विव्यद्वतः B, सीस्वयद्वतः Ed. 2. स्वियद्वतः स्व्यज्ञानिक्तितः The reading of B. Text of A and Edd., स्वजनिक्षेतः Com. has न्यजनीकृतेन alone. L. 8. शकरूम्. Edd., सकरूम्. L. 9. वन. B, उपवन. L. 10. रुज्जाक्रितम्बर्गा B, रुज्जाक्रित्तम्बर्गा. L. 11. अस्याः निःशेषं. The reading of B and Edd. A in Text, साजिश्येषं in Com. अस्याः, omitting निःशेषस्. L. 12. Edd. omit अज्ञलं. L. 13. शकर्शाक्तितः Com. स्वंशिकृतः. B, क्रज्जापि विनयातिश्वयः. B, स्वज्ञापि रुज्जापि विनयापि विनयातिश्वयः. B, स्वज्ञापि रुज्जापि तिंवापि विनयापि विनयातिश्वयः. B, स्वज्ञापि रुज्जापि तिंवापि विनयापिश्वामः मृत्युपार्यापिवाकेक्षयःती. Edd., मृत्युपार्यापिवाक
- P. 233, L. 1. तद्दुख्यारणम्. B, तती दुःखकारणं. Edd., दुःखम्. L. 3. केतकीवृक्ता. A, केतकदलानि. L. 6. प्रनःपुनरप्यापूर्यमाणं ि The reading of Edd. A in Text, पुनः पुनः स्थापूर्यमाणं ि or पुनःपुनर्थापूर्यमाणं (Com., अयेत्यानंतर्य्ये). B, पुनरप्यापूर्यमाणं L. 8. विकक्षः So Com. (विरुद्धं अभिनवं यत् स्मितं) and Edd. Text of A, विरुद्धानः Edd.. पूर्वानः L. 10. त्रिस्मन्याने न. B, न तरिस्मन्याने L. 18. उपालमें Com., उपालमें (sic) उपालमें स्दार्भीस्पर्यः. 'To whom else shall I utter my complaints?' L. 15. असम्बं Edd. add अय. L. 17. कोलिनेन कुलं कर्लक्वियव्यति. So A and B. Ed. 1. कलं कोलिनेन कलकुष्यिष्यति. Ed. 2, कोलिनेन कलकुष्यिष्यति. Ed. 2, कोलिनेन कलकुष्यिष्यति. Edd. 2, प्रमुक्ते स्टितं, अन्यकन्यकांचिते. E. 19. साहं न संकल्पिता पित्रा न स्ता मात्रा. B, सा चाहं असंकल्पिता मात्रा पित्रा न दत्ता मात्रा. B. 21.

कातरेव. Com. of A, कातरा च B, इतरेव.—अनाधेव. Edd, add नीचेव. —अविक्षेत्रन. Com.= दीपतेन. Text writes अविक्षित्रन. च. Edd., अविक्षित्रन.—गुरुषाईणीयतां. B, गुर्वीगईणीयतां.

- P. 234, L. 1. अपरिभवनीयः. B, अनिभवनीयः. Edd., परिभवनीयः. L. 6. अविदिववृत्तान्वतयः. Cf. एवंविधानां वृतान्तावामनिक्षास्मि P. 236, l. 12. L. 11. प्रतिदिवसम्. B and Edd., प्रतिदिनम्. L. 12. निपुण्युतैः. Edd., निगुणे धूनैः. —पञ्जरगुकसारिका वृतीः करोतिः B, पंजरगुकै सारिकां च दूनीकरोति. L. 14. निप्पतितसाञ्चनाश्चुविन्युत्वः ङ्कित्रायेतास्मावस्थानामनोहरान्संमोहाशानुवर्त्ताः. A omits आज्ञाः (Com., संमोहानुवर्तिनः संमोहकारिणः). Edd., आत्मावस्थानम् for आत्मावस्थानाम् B, निपतितसाञ्चनाश्चवद्यनिकक्ष्यितावस्थानम् मन्भोहशानविन्यत्वतः. L. 16. अरङ्ग्रवत B, रंजयन्. Edd., रंजयति. —अरुक्तकरसेनेवः B and Edd., put the इव after अनुतर्गेतः L. 17. नत्वप्रतिविभ्वतम्. B, नजेषु प्रतिविभ्वतम्. L. 18. सत्विभिः. Edd., उत्तावलिभिः. Edd., उत्तावलिभिः. L. 19. पराङ्गुस्वायाः परिवञ्जन्तः Edd., प्रताविभिः. Edd., उत्तावलिभिः. L. 19. पराङ्गुस्वायाः परिवञ्जन्तः Edd., प्रताव्विभवतम्. L. 23. यवाङ्करानिवः Text of A, यवाङ्करत्वः Edd., प्रताव्विभवतः, L. 23. यवाङ्करानिवः Text of A, यवाङ्करत्वः Edd., प्रता
- P. 235, L. 2, सक्क च प्रहमसङ्ग्रह्मों मां पाययति. B. सक्क च प्रहमगणित चेष्टः पार्नुं प्रार्थयते. L. 11. एव. B, एवं तदा. L. 13. योवन विल्लिते: Text of A, योवने विल्लिते: B omits योवन. L. 15. A omits तथा च. L. 16. प्राप्त मुक्तं प कलं. B, प्राप्त मुक्तं प प्रतं ि. प्राप्त प कलं. L. 17. मिह्मारस B and Edd., मिह्मामद L. 19. क्यामापराष्ट्रे: B, क्यामापराष्ट्रे: Edd. add खलस्य. L. 21. योथं क्याम: क्लिप वा कथ्य क्यानि कानि. Edd. add a second वा after क्याम: B, क्रामीपि B omits one क्यानि. L. 23. अप्रकाश्ययन. Edd., प्रकाशवन.
- P. 236, L. 2. अस्य श्रार्य्यतां यन्न यातं याति यास्यति वा. The reading of B and E. A, अस्य श्रार्य (श्रार) श्रास्यतां यच जातं याति वा पृष्ट्तिण् &c. Edd., अस्य श्रार्य (श्रार) श्रास्यतां यच जातं याति वा पृष्ट्तिण् &c. Edd., अस्य श्रार्या यातं यातं यातं यातं यातं यात B adds को वास्मान चतति. Edd., को वास्य भ्रत्यति. L. 4. अभि चेत्रवादि. Many parallels to this fine passage might be quoted from other literatures. 'If the whole sky were paper and every star a writer, and if all wrote to the day of Judgment they could not write all my love,' is a verse in a popular German song. So too an English hymn-writer despairs of adequately describing the glory of God even if he could—

With ink the ocean fill.

Were the whole earth of parchment made

Were every blade of grass a quill,

And every man a Scribe by trade.

See a paper in Benfey's Orient and Occident, Vol. II. 546, where an attempt is made to trace the thought to a Jewish origin. Compare also the last verse of the Gospel of St. John: 'And there are also many other things which Jesus did, the which, if they should be written every one, I suppose that even the world itself could not contain the books that should be written.

For चिन्तांत्रिया Edd. have त्रिया चिन्तया. सहस्राणि संकट is from B and Edd. A, सहस्रसंकट. A, अवहमाविणीं सर्हवतीं. The note in (Com. is अपिचेति युक्त्यंतरे अनेनेति कंदर्पेण अधिष्ठितानां आ-श्रितानां कामिनीनां हृदस्य हासीयान हासकत कालः आपताते अकस्मादाग-च्छतीत्यर्थः अथ कामिनीनां विज्ञेषणानि किं कर्वतीनां विताजनितं यत शियमुखसहस्रं तेन संकटं संकीण यदंबरतलं तत् पश्यंतीनां विलोकयतीनां द्यितस्य मर्चः यः आकारः आकृतिः तेन अविस्ताणी संकृषितं यन्महीमंद्रकं तत लिखंतीनां तथा असंख्यान अनेकान वह भगणान गणयंतीनां गणनां विद-धतीनां तथा प्रियतमकथाः बहुभाषते (eic) इत्येवंशीलां सरस्वतीं शुण्वतीनां आकर्णयंतीनां तथा प्राणसमस्य भर्तुः यः समागमः तस्य सखानि ध्यायंतीनां चित्रयंतीनां. L. 6. बह्नभगुणान्. A adds असंख्यान्. Write अण्यतीनां. L. 10. कमारे पक्षपातं पद्मेषणाः B. कमारपक्षपतिना पञ्चशरेणः L. 11. A omits बा. L. 12. उपादिश स्वं. B, उपदिश में Edd. omit त्वं. L. 13. आप च. B, इदमपि च.-Ed. omits मे. L. 14. A omits एव. L. 18. वितेव. Edd., भातेव. L. 19. तरुणतायां. B omits Edd., तरुणता°. - किमिय. B, काति च. Ed.1, काति वा. Ed. 2. ar. L. 22. शपे ते. B and Edd, शपामि ते. -संदिश प्रेषय माम. So Text of A. (MSS., मा for मां) Com., संदिश आजापय मां प्रेष्य प्रेषण कुरु. B omits the clause. Edd. omit प्रेषय.

P. 237, L. 1. B omits इव — मकरेक सुदार क केरितां. A, मकरेक तुदार जजीरेता.
L. 3. A omits च. L. 4. मरणपाद्यामिन. B, मरणाय पाद्यामिन.
L. 6 इव. B, एव. — अवल्यस्व So A in text and B. Com.
of A and Edd., आलस्य L. 7. पुष्प B, पश्म. L. 10.
स्वयं.....संदिशामि. Edd., दिशन्ती for संदिशानी. B, जिह्नो में
साई कि संदिशामि. L. 11. मियान्येति. B, भिया नेति. L. 15.

अनन्यरक्तः B, अनुरक्तः —स्व². B, स्वयम्. L. 16. निवेदनलाघ वस्, B, निवेदनालापलाधवय् —अप्रबुद्धबोधनम् . Text of A, अनुद्ध-बोधनम् . B, उद्धतप्रतिबोधनम् . L. 17. अनुजीविन . B and Edd., अनुजीवि. L. 18. एथेति . B omits . Edd. omit इति . P. 239.

P. 239. The Pûrvabhâga is continued in B as follows:—
जास्यिष में मरणेन भीतिमित्यसंभाव्यमिं चेदानीमानीतस्यापि कुमारस्य न
दशाति सुत्तरां लिज्जितेव लज्जा दर्शने दादि भितिज्ञातं च मया महाधितायाः
त्विय दुःखितायां नाहमात्मनः पाणि प्राहिष्यमानीति तामह पुनरप्यवदं देवि
मैतन्मनस्यकरोः (अं) कुमितिरयमितदारुणेयं पायकारी मकरकेतुरदृर्यमानेपि भियजने जिनकदयानुरागः कदाचिज्जावितमपि हरतीति सात्रवीदेतरिए
नास्त्येव में दैवेन वा विरहेण वा योवनेन बानुरागेण (वा) मदनेन वा हदयेन
वाय्येन वा केनापि दत्तः संकल्पनयः कुमारो जनसंनिधावपि केनचिदप्यिमाव्यमानः सिद्ध इव तवेदा ददाति में देवेनमपि चादाविवासी नायमकांद्रपरियागिनुश्रह्वयः तत्मादस्मदिरहमरणभयहरो नां नक्तिदेवं लक्ष्या समाकुले।
न क्ष्म्या (sic. MS., लक्ष्म्या with the ल smeared over as a mistake)
पतिमें सरस्वतीमपेखते न कीर्तिसंबंध बद्धयतीत्येतदेवानिधाय तृष्णीमभूतः

अहं तु तच्छुस्वा समचितयं सत्यिमदं गरीयः खलु जीवितावलंबनिमदं विनोदश्ववियागिनामंतःसंकल्पमयः प्रियः प्रियजनो नितरां कलांगनानां विज्ञे-षतः कुमारिकाणां तथा ह्यनेन सार्क अकृतदर्तापादपतनदैन्यान्यन्यान्येव प्रति-क्षणं समागमजातानि अन्यत्राकलनीयानि रमणीयानि स्वेच्छामिसरणसीक्ष्यानि अत्यंत (MS., अत्यंता corrected into अत्यंत) दुषितकन्यकाभावाचिद्वानि सुरतानि सुरतेषु चाकृतस्तनव्यवधानदुःखान्यालिंगनान्यजनितवणदर्शनबीडानि नखदंतसत्मुखानि अनाकुलितकेश्वपाशाः कचग्रहमहोत्सवाः शब्दविहीनानि चंबनान्यनत्पाहितगरुजनविभावितश्वतवैलक्ष्याण्यधरखंडनविलसितानि धकारराश्चिरंतरयाते न नीहारनिकरस्तिरयाते न जलधरधारापातः स्थायती-त्येषं च मे विचितयंत्या एवानुरागकथारसपूरेणेव रक्ततामगाहिवसस्तत्क्षणं प्रकटितरागं हृदयमिव कादंवयास्त्रप्या प्रलायमानमिवादस्यत रविमेडलं पहन-वज्ञयनिव संध्यारागमरचययामिनी परिचारक इव चंद्रमाणिशिलातलतल्यम-कल्पयत्प्रदोषः अत्रांतरे चागत्य स्वं स्वं नियोगमज्न्यं कुर्वाणा दूरतो दीप-काथारिण्यो गंधतैलावसेकसरभिधमो हारिणीभिदीपिकाभिविरचितचक्रवालिका-बालिकाः पर्यवारयत्रथं निर्मलेलावण्यलक्षितानि दीपिकाप्रतिर्विवानि ज्वलंति मदनसायक श्रुल्या नीवांगल गानि समुद्रहेती नवनिरंतर कलिका चिता चंपक लतेव निर्गतकामा कः प्रदेशेस्मित्रिति परिजनमप्च्छत् अथ बह्लीसतवसनसम्बर्धन तगानयष्टयो हारदेशसंपिण्डिताः परशुरामशरविवरविनिर्गता हव लसद्धंसपं-क्तयः कलहंसक (ला) लापमधुरालापैः प्रतिवाचिमव प्रयच्छद्भिन्ंपुरैः प्रहर्षेमिव प्रयंत्यः पतत्कर्णपूरपञ्जवोत्नासितैश्वाज्ञाश्रवणाय धावद्विरिव श्रवणैः प्रःसंच-

रंत्यः मौक्तिककंडलांशजालानि स्कंधदेशनिःक्षितानि चामराणीय वहंत्यः समा-हतकपोलस्थलै: कंडलैवंलादिव दाप्यमानवाची वाचालै: कर्णोत्पलमधुकरैरिव समज्ञापयेति व्याहरंत्यः कन्यकाः समंतात्समधावन् आज्ञां प्रतीक्षमाणास् च मुखकमलावलोकिनीषु च तासु क्रमेण दृष्टि पातयंती लिग्धामिधीवरस्रजामिव तमालिकां तांबूलम्याचत दूरतरमुत्सार्थ मामववीत् वक्तव्यश्च त्वया कुमार (:) तच साटरं मे दटती केयरक भिद्रमादिशदियं िंदिश इये | खल भवता पत्रले-खा स्वेसनासंनिवेशं प्रापणीयेति अत्रांतरे तत्प्रसादानिवांगलग्रान्वहंती अस्याश्च प्रेमप्रसारितया दृष्ट्येवानगम्यमानाहं सह केयरकेणागत्य मेघनादमपश्यं अथ क्रमेण प्रतिनिवर्स्य तं देवपादांतिकमनुष्राता अच्छापि च तां तथा कसमग्रर-श्चल्यवेदनाविह्वलितवपुषमञ्चतः स्थिताभिव पश्याभि कि बहुना यदैव सकल-जननयनमनोभित्तमं वसंतमिव भगवंतमालोक्य रक्ताजीकलतामारूढवान मक-रकेतनस्तां सा हि बीष्मशीरिवानदिनं क्षामस्यामा भवति तस्याः कंदर्पवेदनयां-गानि अत्यष्णश्रसनखेटानि ग्रीष्मदिवसैः साधारणवस्तानि भवंतीटानीं सहांतमान यासमनुभवति त्वदर्थे कादंबरी तस्या हि दिनकरोदयादारभ्य सूर्यकांतानलस्येव निःशब्दस्यापवनपेरितस्याधमस्याभस्मनः प्रज्वलतो मदनानलस्य न परिजन-करकमलक्रितकोमलपहावलास्यलीलया प्रसर्भगो नोचालतालवंतवांतजल-काणिकासारसेकेन निवृत्तिने हरिचंदनरसच्छटाच्छरणेन छेदी न विद्रालितमुक्ता-फलवालकापटलोखलनेन व्यपरमी नोत्कीलितयंत्रमयकलहंसपंक्तिसकांबधारेण धाराग्रहेण भक्कामा यथा यथा च चलितजलयंत्रगलितामिरतिशिज्ञिरजीकरनि-करकोरिकताभिरंबुधाराभिराहन्यते तथा तथा वैद्युतानलसहोदर इव सतरां परिस्फरति मदनपावकः सत्रां शिशिरः कंदलताकलिकामंजरीमिव विकाशय-ति स्वेदजललवजालकसंत्रतिमयचारश्चित्रं च मदनहत्तभूजा दह्यमानमप्यग्निशौच-मंग्रकमिव सतरां निर्मलीभवति लावण्यं मन्ये च मदस्वभावमापि जलमिव म-काफलतासपगतं कठिनीभवत्यन्कंठितं हृदयमबलाजनस्य यत्ता दृशेनापि खल संतापेन न विलीयते बलवती खल वहभजनसंगमा शा यत्तथाविधमप्यतलवेद-नाविह्नलितपाणमतिकष्टं पाण्यते कि करोमि कथय कथं कथ्यते केन प्रकार-णावेयते क्या युक्या प्रकाश्यते कतमया वा वेदनयोपमीयते बलवती। तदत्कंठा स्बेप्नेष विगतचेत्रनया तया स्फटं प्रतिदिवसं दुश्यमानीपि यन पश्यसि तादशी-मवस्थां प्रचंडिकरणसङ्खातपसङ्खानि शयनीकतानि कमलानि म्लानिसपजनयं-त्या दिवसकर मंत्रिरपि निजोष्मणा निर्जिजता तया निःकरुणेन चाकारणवामेन कामेन मध्यमाना तास्ताश्रेष्टाः करोति तथा हि सा सोढमदनवेदने त्वमतिक-ठिने मनसि निवससीति मृदानि कुसुमशयने कथमपि सखीजनेन पात्यते कुसु-मञ्चयनगता च सा संतापगिलतचरणतलालककपाटलैश्व श्राय्याकसमैरनंगञा-रैरिव हृदयात्सक्रोणितैः पतितैस्तप्यमानक्षरियष्टिः समीपवर्तिनीनां सखीनां मुखकमलेषु दृष्टिं पातयंती भयमपजन्यति भरकताशिलातले सर्वागीणमनंगवा-णनिवारणाय कवचामिव भवदनस्मरणजं रोमांचमुद्रहंती च रोमांचिनि अचयग-34

अनन्यरक्तः. B, अनुरक्तः. —स्व[°]. B, स्वयम्. L. 16. निवेदनलाघ. वम्, B, निवेदनालापलाधवम्. —अप्रबुद्धबोधनम्. Text of A, अनुद्ध-बोधनम्. B, उद्धतप्रतिबोधनम्. L. 17. अनुजीविन. B and Edd., अनुजीवि. L. 18. एवेति. B omits. Edd. omit इति. P. 239.

P. 239. The Pûrvabhâga is continued in B as follows:—
ज्ञास्यति ये मरणेन प्रीतिमित्यसंभाव्यमि चेदानीमानीतस्यापि कुमारस्य न
दर्शाति सुत्तरां लिज्जतेव लज्जा दर्शनं दांतुं प्रतिद्वार्तां च मया महाध्यायाः
त्वयि दुःखितायां नाहमात्मनः पाणं प्राह्यिष्यामीति तामहं पुनरप्यवदं देवि
मेतन्मनस्यकरोः (अं०) कुमिनिरयमितदारुणायं पापकारी मकरकेतुरहूरयम्नेषि प्रियजने जमिनहृदयानुरागः कदाचिज्जावितमि हरतीति सात्रवीदेतदापि
नास्त्येव मे दैवेन वा विरहेण वा यौवनेन वानुरागेण (वा) मदनेन वा हृदयेन
वान्येन वा केतापि दत्ताः संकल्पमयः कुमारो जनसंनिधावपि केनचिद्ययिभाव्यमानः सिद्ध इत सर्वद्य दर्दाति मे दर्जनमपि चादाविवासी नायमकांद्यारित्यागनिष्ठरहृदय तस्मादस्मादिरहमरणभयहरो नायं नक्तंदिवं लक्ष्या समाकुलो
न क्ष्मा (अं०. MS., लक्ष्म्या with the os smeared over as a mistake)
पतिमें सरस्वतीयपेक्षते न कीर्तिसंवंध वर्द्यतीत्येतविवासिषाय तृष्णीमभूतः

अहं त तच्छरवा समर्चितयं सत्यिमदं गरीयः खल जीवितावलंबनिमदं विनोदश्ववियोगिनामंतःसंकल्पमयः पियः प्रियजनो नितरां कलांगनानां विज्ञ-षतः कमारिकाणां तथा हानेन सार्क अकतदर्तापादपतनदैन्यान्यन्यान्येव प्रति-क्षणं समागमजातानि अन्यत्राकलनीयानि रमणीयानि स्वेच्छाभिसरणसीक्यानि अत्यंत (MS., अत्यंता corrected into अत्यंत) द्षितकन्यकाभावाचिहानि सुरतानि सुरतेष चाकृतस्तनन्यवधानदःखान्यालिंगनान्यजीनतवणद्रश्चेनबीडानि नखदंतसत्तस्त्वानि अनाकालितकेशपाशाः कचप्रहमहोत्सवाः शब्दविहीमानि चंबना-यनस्पाहितगरुजनविभावितक्षतवैलक्ष्याण्यधरखंडनविलसितानि धकारराशिरंतरयाते न नीहारनिकरस्तिरयति न जलभरधारापातः स्थगयती-त्येषं च मे विचित्यंत्या एवान्रागकथारसपूरेणेव रक्ततामगाहिवसस्तत्क्षणं प्रकटितरागं हृदयमिव कादंबयीस्त्रप्या प्रलायमान्मिवादस्यत रविमंडलं पल-वज्ञयनीमव संध्यारागमरचययामिनी पारचारक इव चंद्रमाणिजालातलतस्यम-कल्पयत्प्रदेशिः अत्रांतरे चागत्य स्वं स्वं नियोगमज्ञन्यं कुवीणा दस्तो दीप-काधारिण्यो गंधतैलावसेकसुरभिधुमोत्रारिणीमिदीपिकाभिविरचितचक्रवालिकाः बालिकाः पर्यवारयत्रथ निर्मललावण्यलकितानि दीपिकाप्रतिर्विवानि ज्वलंति मदनसायक शल्यानीवांगल मानि समुद्रहंती नवनिरंतरक लिकाचितां चंपक लतेव निर्गतकामा कः परेशेरिमत्रिति परिजनमप्रच्छत् अथ बह्लीसतवसनसमुख्यि-तगात्रयष्ट्यो हारदेशसंपिण्डिताः प्रशासशास्त्रवरिवनिर्गता हव लमलंमणं-क्तयः कलहंसक (ला) लापमधुरालापैः प्रतिवाचिमव प्रयच्छद्भिर्वपुरैः प्रहर्विमव प्रयंत्यः पतत्कर्णपूरपह्नवोह्यासितैश्वाज्ञाभवणाय धावद्विरिव श्वणैः परःशच-

रंत्यः मौक्तिककुंडलांज्ञजालानि स्कंधदेशनिः क्षितानि चामराणीव वहंत्यः समान हतकपोलस्थलै: कुंडलैर्वलादिव दाप्यमानवाची वाचालै: कर्णीत्पलमधकरीरिव समज्ञापयेति व्याहरंत्यः कन्यकाः समेतात्समधावन आज्ञां प्रतीक्षमाणास च मुखकमलावलोकिनीय च तास क्रमेण दृष्टि पातयंती लिग्धामिदीवर अजिमव तमालिकां तांबूलम्याचत दूरतर्मत्सार्थं मामत्रवीत् वक्तव्यश्च त्वया कमार(:) तच सादरं में टटती केयरकमिटमाटिशदियं िटिश हये। खल भवता पत्रले-खा स्वसेनासंनिवेशं प्रापणीयेति अत्रांतरे तत्प्रसादानिवांगलग्रान्वहंती अस्याश्च भैमप्रसारितया दृष्ट्येवानुगम्यमानाई सह केय्रकेणागत्य मेघनादमपश्यं अथ क्रमेण प्रतिनिवर्ध तं देवपादांतिकमनप्राप्ता अद्यापि च तां तथा कसमश्रर-श्चल्यवेदनाविह्नलितवपुषमम्नतः स्थितामिव पश्यामि कि बहना यदैव सकल-जननयनमनोभिगमं वसंतमिव भगवंतमालोक्य रक्ताजोकलतामारूद्ववान मक-रकेतनस्तां सा हि ग्रीष्मश्रीरिवानदिनं क्षामस्यामा भवति तस्याः कंदपैवेदनयां-गानि अन्यष्णश्वसनखेदानि ग्रीष्मदिवसैः साधारणवस्तानि भवंतीदानीं महातमा-यासमन्भवति त्वदर्थे कादंबरी तस्या हि दिनकरोदयादारभ्य सर्वकांतानलस्येव निःशब्दस्यापवनपेरितस्याधमस्याभस्मनः प्रज्वलतो मदनानसस्य न परिजन-करकमलकलिनकीमलपञ्चनलास्यलीलया प्रसरभंगी नोत्तालवंतवांतज्ञल-काणिकासारसेकेन निवृत्तिन हरिचंदनरसच्छटाच्छरणेन छेदी न विद्लितमुक्ता-फलवालुकापटलो द्रलनेन व्यपरमी नोत्कीलितयंत्रमयकलहंसपंक्तिसक्तांबधारेण धारागृहेण भद्ममें यथा यथा च चलितजलयंत्रगलिताभिरतिशिहारशीकरनि-करकोरिकताभिरंबधाराभिराहन्यते तथा तथा वैद्यतानलसहोदर इव सनरां परिस्फरति मदनपावकः सतरां शिशिरः कंदलताकलिकामंजरीमिव विकाशय-ति स्वेदजललवजालकसंततिम्यचारश्चित्रं च मदनहत्म्जा दह्यमानमध्यग्निशैच-मंज्ञकिमव सतरां निर्मलीमवाति लावण्यं मन्ये च मृदस्वभावमापि जलमिव स-काफलतामुपगतं कठिनीभवत्युन्कंठितं हृदयमबलाजनस्य यत्ता हुशेनापि खलु संतापेन न विलीयते बलवती खल वहमजनसंगमाशा यत्तथाविधमप्यतस्रवेद-नाविह्नलितप्राणमतिकष्टं पाण्यते कि करोमि कथय कथं कथ्यते केन प्रकार-णावेयते कया युक्या प्रकाशयते कतमया वा वेदनयोपमीयते बलवती तदन्कंठा स्वेंग्रेषु विगतचेतनया तया रुकटं प्रतिदिवसं दृश्यमानीपि यन पश्यसि तादुशी-मवस्थां प्रचंडिकरणसहस्त्रातपसहानि शयनीकतानि कमलानि म्लानिसपजनयं-त्या दिवसकर मर्तिराप निजाध्मणा निर्विजता तया निःकरुणेन चाकारणवासेन कामेन मध्यमाना तास्ताश्रेष्टाः करोति तथा हि सा सोढमदनवेदने त्वमतिक-ठिने मनसि निवससीति मृद्नि कुसुमशयने कथमपि सखीजनेन पात्यते कस-मदायनगता च सा संतापगलित चरणतलालक कपाटलैश्व झाय्याक समेर नंगज-रैरिव हदयात्सजोणितैः पतितस्तप्यमानज्ञशस्यष्टिः समीपवर्तिनीनां सखीनां मुखकमलेषु दृष्टिं पातर्यती भयमुपजनयात मरकताशिलातले सर्वागीणमनंगबा-णनिवारणाय कवचामिव भवदनस्मरणजं रोमांचमद्रहंती च रोमांचिनि कचयग-

ले धासगलित मंशकं निधाना त्वत्पाणि ग्रहणतृष्णया कंटक शयनवतलीलामिव टक्षिणं करकमलमनभावयाति वामं त वामकपोलभरजडांगुलिम् इसहोलपश्चरा-गवलयां गुरज्यमानं ज्वलित मदन हत्वह सुध्य माणामिव हस्त किशलयं विधनोति निलनी इलब्यजनपवनविश्विष्यमाणकर्णप्रक्रवलयदलं वदनमजस्रं स्वद्युभयः प्रायमानलीलली चन्मिव बिर्मान प्रतिक्षण क्षामतां त्रजंतीं न केवलं गलन्मं-गलवलयं पतनभयेन दोलायमानं हृदयमपि महर्महः सादरं पाणिपछवेन रुणिक शिशिरवारिक्षोदक्षरण्या [रिण्या] लीलाक मलमालिक येव वपि निहितया सखीज-नहस्तपरंपरयापि काम्यति तथा चरणयगलेन रजनाकलाप नितंबविस्तारेण मध्यं समागमाञ्चया हृदयं हृदयेन भवंतम्हसा बिज्ञिनीपलाज्ञामावरणं कंठन जीवितं करतलेन क्योलपाली त्वदालायेनाथपातं ललादफलकेन चंदनललाटिकामंसेन वेणीलतामधना धारयति त्वहिदक्षया विघटमानमपि हृदयं वांछति गोत्रस्खलनेनेव जीवितेन लज्जते त्रियसख्येव मुर्खया महर्भहः स्वृत्यते परिजनेनेव रणरणकेन मदनपरवज्ञा कुसुमज्ञयनादुरथाप्यते परिचारिकयेवारत्या अस्तांगी संचार्यते सहमेहः पवनवेंखितमत्केदाव्यजनपद्धवभगभयकंपितभिव लतामंद्रपमधिवसति महरुत्को शक्तिकं विशवलयसंरक्षणरचितांजलिएटमिव स्थलनलिनीवनमधि-होते महरुद्धंधनभयादिव निरंतरिक शलयान्छादितलतापाशस्यानमासेवते सहः पतद्विरतरोदना तामनयनप्रतिविवं स्त्रस्तरास्तरणशासनमञ्जलकमलमिवाप-वनसरोजलमनगाइते तस्मादत्थाय तमालवीथिकामपैति तस्याः शाखावलेबिते। ध्वीसक्त भजलतानिहितानिमीलितलो चनवदना चंपक दलमालिकयो दंधनदेहज्ञाका-सुन्यादयंती मुहुर्त विश्रम्य संगीतकगृहमाविशति ततो मधुरसुरजवायरवलयल-लितलास्यजनितखेदा मयरीव मक्तवारिधारं धारागृहमभिवति ततो धनजलध-रधाराजीकर स्वपलकितकाया कदंबलिकिव कंपमाना ज्ञासंतक मलिनीतीर-सुपसर्पति तस्माच भवनकलहंसरवमसहमानावतारितसपूर्यमला निप्रणपेष्या [का] मिव च क्षामतामभिनंदित धवलवलयरचनाग्लानमृणालकापितैरिव भवनवापी चन्नवानी: काजितेन खेखेत शब्यातलापितविलासमृदितकसमां [मा] माषतैरिव पमदवनमधुकरैविरुतेनोद्देज्यते निभरेत्कंद्यगीतानिर्वजनरवरोषितैर-वांगणसहकारकोकिलाकुलैः कलकलेनाकुलीकियते मदनपांदुगंदपारभूतपत्र-कांतिभिविद्धेवोद्यानेकतकीसृचिभिरुद्धतवेदना भवत्यवंत्रायेश्च मदनदश्चेष्टितायासैः परिणाममुपैति दिवसः चंद्रोदये चास्यास्तिमिरमयीवापैति धृतिः कमलवन्मय-मिन दयते हृदयं कुमुदमय इव ज्रंभते मकरकेतुः अः च दूरकांतमणिमयिमव पक्षरात नयनयगलमुद्धिजलमयानीव वर्धते असितानि चक्रवाकमया इव विघ-दते मनोरथाः ज्ञातज्वरात्रेव मणिकाष्टिमसंकातस्य चंद्रमंडलस्योपरि वेप्थवि-रिलतांगुलिनिकरं करयुगलं प्रसारयंती ग्राग्निन इव संतापमनक्षरं कथयाति सीत्कारेषु दशनांशव्याजेन मन्मथशरजर्जरितहृद्यप्रविधानिद्करानिवोतिराति वैपथुषु व्यजनीकृतकदलीदलकंपीपदेशमिव गृह्णाति जंभिकारंभेषु कंठागतजी-विति निर्मममार्गिमवोषदिशाति गोत्रस्खलितवैलक्ष्यस्मितेष्वंतिनपतितमदनशस्कः

समध्लिमिनोइमति बाष्पमोक्षेत्र स्थलाध्रमंतानवेणिकावाहिनी विलीयत इव शशिमणिद्रपणगृहेष स्फरितानेकप्रतिबिबतया अत्रधेव विदलति कसमग्रयनेष परिमललालसागतालिमालाकलिता धुमायत इव कमलस्तरीय किजल्करजः यु-जर्पिजरिता ज्वलतीव स्वेदपतीकरित विश्वदक्षिरकीदध्रलीधवलीकता भस्मीभव-तीव न ज्ञायते कि मुम्धतया कि विलासन किय-मादेन संगीतक मुदंगध्यनितेष केकाशंकया धाराग्रहमरकतमणिमयुरमुखानि स्थायति दिवसावसानेषु विवले-षभीता मगालसनैराकष्यालेख्यचक्रवाकिमधनानि संघद्यति चितारतारभेषु मणिपदीपानवतसो त्यलपहारैस्ताडयत्यत्वं ठालेखेष संकल्पसमागमाभिज्ञानानि लिखाति दतीसंत्रेषणेष स्वप्तापराधीपालंभात्संदिवाति औप च तस्याः चंदनप-ारीमल इव दक्षिणानिलेन सहागच्छति मोहः चकाह्वशाप इव निश्चया सहापत-ति प्रजागरणत्रासः प्रतिरुवानीय वलभीकपोतकजितैः सहाविभवति दःखानि मधकर इवीपवनकसमामीटेन सहीपसर्पति मरणाभिलाधः तथा च मा जलक-णिकेव पश्चिमीपलाजावस्थिता कंपने प्रतिच्छायेव स्फ्रीटकीपलसल्लिस्टर्पणमः णिकुडिमतलेषु दश्यते नलिनीव शीतकरिकरणस्पर्शेन म्लायति हंसीव सलि-लम्णालिकाहारव्यतिकरेण जीवति शरदिव कमलकमदकवल पसंपर्क मनोहरगं-धवहा सक्तसमबाणा विजंभेते चंद्रमीनिश्विकमलप्रखरस्खलितपादपञ्चवा संच-रंती निशां नयति कमदिनीव रजनिकरिकरणकृतप्रजागरा दिवसमलीकिन-द्रयातिवाहयत्यसुरियज्ञलक्ष्यम्लिकेव मदोच्छितिकोषा निमीलितलोचना कि-मापि चितयति मरुयनिचंगव सरसचंदनपह्नवलांछितेष शिलातरेष निपतति कुंदकलिकेव शिशिरसंपर्केणोन्मीलित अर्जगीवासससंतापालिगितचंदना शि-खिकलको लाइटेनो चाम्यति करंगीव केसरिकाननं परिदर्शते कसमधटितशिली-मखमनीहरान्मदनचापादिव प्रमदवनान्त्रस्यति जानकीव पीतरक्तेभ्यो रजनिच-रेभ्य इवाजीकचंपकेभ्यो टिने बिभेति खेवेच स्वतसमागमेनापि कतार्थनामेति ग्रीष्मदिनलक्ष्मीरिवानदिनमतिखामश्यामा भवति सर्वेथा तस्यां कंदर्ववेदनयां-गानि दिवसैर्ज्जीवितस्य धारणवस्तानि वलयरचनया गृहकमलिनीमृणालानि डपटेश: मखीजनवचनानि शय्यापरिकल्पितेन चोपवनकसमान्यनवरतसोक्षेण मदनायधानि निःशेषं क्षीणानि कि बहुना तस्याः त्वन्नामा सर्वैः सर्वोजनस्त्वतस्-बदानि सर्वरहस्यानि त्वत्समारामोपायान्वेषिणः सर्वे समवायास्त्वद्वान्तीपालं-भनतत्त्वराः सर्वप्रभाः त्वद्रत्तांतमखरः सर्वपरिजनः त्वदालापनिर्मिताः सर्ववि-नोटा: त्वटाकारमयश्चित्रकलाभ्यास: स्वटपालंभगर्भा: (sic.) मागधीनां कल-गीतयः त्वदर्शनपन्रुक्ताश्च स्वप्ताः त्वत्परिहासप्रायाः (sic.) मदनदाइज्वरप-लापाः त्वदाधाराः सर्वे उपहारास्त्वनामग्रहणैकोपायगम्यप्रवोधाः (sic.) मोह-सहावेगा इति ।

There follows the colophon इति श्रीबाणमहिवरचितं कादंवरीखंडं समाप्तं, and after the usual श्रीगणेशाय नमः, the introductory verses to the Second Part by Bâna's son.

This long, and in some places very clumsy, interpolation is due to the desire to present the Pûrvabhâga in a more finished form than that in which, according to universal tradition, Bana left it, and at the same time to supply some information as to Pattralekhâ's return journey, which is wanting in the authentic work. Though not in itself of much importance it preserves in the passages taken from the Uttarabhaga various readings, some of which are import-It is made up of-firstly, the first sentence of the Uttarabhaga in a slightly altered form (p. 173, 11. 1-2); secondly, the passage in the Uttarabhaga, our page 242, ll. 3-12, followed by इत्येतदाभिधाय तृष्णीमभूत (ll. 2. 10) ; thirdly, the passage, in the Uttarabhâga, our pp. 242, l. 23; 244, l. 8 (p. 173, l. 11; p. 174, l. 3) omitting our p. 243, 11. 17-20; fourthly, an interpolated account of Kâdambari's message by Pattralekhâ, Pattralekhâ's setting out, meeting with Meghanada, and arrival at Ujjayinî (p. 174, ll. 3-6); fifthly, the passage in the Uttarabhaga in Keyûraka's speech, here put in Pattralekhâ's mouth, our pp. 251 1. 12; 256, 1. 10, with the tag prefixed अवापि च तां तथा क्रमून-शारशल्यवेदनाविह्नलितवपुषमग्रतः स्थितामिव पश्यामि (1.32 to the end). Of these five parts, B, in its Uttarabhaga, repeats the first in another form, omits the second, inserts of the third only the omitted lines p. 243, Il. 17-20; has our account (p. 244, l. 8; 251, l. 10) of the rest of Pattralekhâ's story, the arrival of Keyûraka, &c., and repeats in its place in Keyûraka's speech the long passage with which it has already closed the Pûrvabhâgha.

P. 239, V.1. The poet in effect here prays that he may be able to construct a continuation of his father's story, and make of the two parts one book in which the joining line shall be as imperceptible as that along which the two halves of the body of Siva meet. Com., देहदयस्य लीपुरुषक्यदेहदयस्य अधे लीदेहार्थ पुरुषदेहार्थ च त्योषेटना संघटः ताण्यां वा घाटना (corrected into घटना) निर्माणं तेन रीचतं. 'Made by putting together the halves of two bodies.' Text of A and B, साहना for घटना.

V. 3. कृतश्च. From Edd. So also D. A, कृतस्य. Com., अन्यश्च पुण्यैरेव कृतस्य मम यत आत्मलामः पुण्यैरेव धर्मभैरेव एतेन धर्ममान्नारच्य-विनात्मनी देवांत्रात्वं प्रतिपादयातं कृतस्य निष्पादितस्य मम यतो वाणादात्म. लाभो देहसंबंधी जात इति ज्ञैषः एतत्पुनत्वमेव मे धर्ममान्नारच्धत्तं सूचयति. With the thought of the line compare अलपुण्यस्य तु तन्मे प्राप्तमाप करतलादेवमात्म्छिय देवेन नीतम् p. 278, 1. 20, and अन्यश्च मनुष्यलेक कृत करा वा नृष्टं अतमनुभूतं वा यदस्माभिः पुण्यवद्धिः p. 325, 1. 15. V. 4. सृत्रृच्येत्वः Com., तस्य वाणस्य वचसा वचीनित्यर्थः. Compare आत्मवचसा v. 7.—एव. Edd. and D P 2, एव.

P. 240, V. 5. गर्चे कर्तपीरवादि. Com., गुरुणा वित्रा गर्चे कर्ते जात्विकवचनं गर्चेष कतेष्वित्यर्थः यत्त्रथापि कतगद्याक्षरतल्यानि अक्षराणि अज्झलसमुदायात्मका-नि वर्णानि निर्गतानि पादर्भतानि स में पितरेव बाणस्यैव अनुभावः सामध्ये स्वज्ञारीरमोचनसमये तथा तेनानगृहीतो यथाऽभेतनकथाणरकग्यावली तत्स-मानाकौरवाविरभदिति भावः - एकप्रवः B, D, A, D P 2. and Edd., एक: अव°. Com., एको मुख्य: अव: प्रवाही यस्मिन तादशो यो Sमतरसः पीयूषद्रवः तदास्पदं स्थानं यश्चद्रः. There is no second stream of nectar, but only that in the moon. So Bana alone could finish Kâdambari (अन्नवज्ञावया) as it ought to be finished .- पारसंपर्क: So A, B and D. Edd., पादै: संपर्क:. Com. goes on. - तत्पादसंपके एव तत्किरणसंबंध एव मगांकमणेश्चंद्र-कांतारमनः द्वाय स्रवाय भवतीति शेषः यथा चंद्रकांतमणिश्चन्द्रकिरणसंपर्कोहः वीमवति तथा महाण्याप पितवाबसंबंधेन अमतशाविणी भाविष्यताति भाव:. Note that the images in this and the following verses are closely connected. In this verse the father's own words are like the stream of nectar-like rays which draw moisture out of the moon stone (eloquence from the son). In v. 6 Bâna's eloquence is like a mighty river which takes the streams that enter it also to the sea, so that borne along on its current the son's voice may hope to reach its goal. In v. 7 Bâna's words are a stream of wine which has so intoxicated mankind that they may be trusted now not to know the difference between wine and water (between the son's and the father's work). V. 7. A play on the word Kadambari, the name of the heroine, and a name of a kind of wine. 'The world is so drunk with Kadambarî that it is

incapable of recognising the water I offer in place of wine.' Com., नन उद्घटितवाण्या स्ववाणीं संयोजयतः कथं न भयं तत्राह कारंब-रीति कादंबरीकथा मयं च तस्या रसः शंगारादिः पानीयं च तस्य भरेण आधिवयेन समस्त एव जनो जंतमार्च मत्तः खीवः किंचिदपि न चेतयते कर्त्त-व्याकर्त्तव्यविधरः सन नानसंधत्त इत्यर्थः तथा च ममापि स्वांतःपातित्वेन मत्त्रतया विवेकानसंधानाच भीति।रिति भावः एवं सति रसवर्णविवर्जितेत रसः शंगारादिस्तद्वदिताक्षरमालिकारहितमदाण्या पितकतश्रंथशेषसंधानकर्ता भयं न प्रामोस्मि तदनसंधानाभावादिस्यर्थः रसेत्यादि न भीतिहेत्रुक्तः. V. 8. बदबेब. So Com. of A. B. D. and D P 2. Text of A and Edd., वप्त्रेव. - उत्काष्टभागिविततानि, Com., मम पनरतिविभागि न कोपि प्रयासलेश इत्याह बीजानीति तस्य बाणस्य तनयेन पत्रेण तान्येव बीजानि संहतानि कथाविषयीकृतानि पुष्टिं फलोदेकतां यांति प्राप्तवंतीत्यर्थः यानि बीजानि गरिनतफलानि अंकरोत्पादनानकलशाक्तिमंति वप्लेव वापकेनेव बाजन उत्कष्टभमी सर्वतीप्यधिककादंवरीलक्षणायां भाव विततानि गयादिक-पेण सर्वतः स्थापितानि उचितं कम रसंसेकादि तस्य बलात्सामध्यति कता-नि निष्पादितानि विकाशः क्षेत्राभिन्यक्तिः तद्वांजि तत्संपादकानि कृतानि केनचिद्रापकेन गुल्मादिरहितभुम्यपानि शाल्यादिवीजानि जलसेकादिकियाब-स्रादंकरावस्थां पापितानि फलादिसंपन्नान्यपसंहियंत इति श्रेषार्थः.-च खान्ति. (Text of A, याति for यान्ति). Edd., गुतानि. After the introductory verses B repeats the sentence आप चेदानीम in the form अथेदानी मानीतस्यापि कुमारस्य न ददाति तरलताल जिजता लडजैव दर्शनं, and then goes on मनाभव &c.

L. 17. 新年 管理研究. The meaning of the next four lines is not very obscure. If Chândrâpidâ were brought back Kâdambarî would fall so completely under the control of contending emotions that they, not she, would be the actors in what would follow, and this is how they would act. Shame—to have been so weak—would be unable to look upon him. Embarrassment—at the wondrous mental change wrought by love—would flee from his presence. Chill despair—from the dejection of uncertainty—would keep far from him. Lightness of heart might indeed venture unbidden into his presence, but could not lay hold on assurance of his love. Fear—to have sinned in thus bringing him against his will—could not face him. The Commentator wanders through matter which would fill ten pages of this

edition, and which presents a melancholy example of misapplied ingenuity. Room may be made for his excursus on the first clause:-अत्र च पर्व्यकादंबर्या विभावानुभावव्यभिचारिसं-योगात् पृष्टो विप्रलंभः तत्र स्मृतिव्यभिचारिभावोदयादानयामि तं दैवभिति पत्र-लेखोक्तिस्मतावत्तरार्द्धे उत्तरितकादंबया निवेदयति पत्रलेखा चंद्रापीडाय अपि चेत्यादिना अपि च अन्यद्वि शान्वत्यर्थः इदानीमपि तहर्शनं विना जीविता-वसानकालेपि आनीतस्य महोचनगोचरं प्रापितस्य कमारस्य प्रथिव्यां कंदर्पमर्नेदेशैनं साक्षात्कारं प्रतिकृलादृष्टवशात्कमारीस्वभावे। लञ्जैव इंदि-यादिव नीनां स्वच्छंदचारसंकोन्त्रिका वर्षेव न ददाति वर्तमानसामीप्ये लद् न दास्यतीत्यर्थः यदा वर्तमान एव वा लद प्रथमदर्शनवल । हा जिज्ञाया तथाकत-मनभतमिदानीमपि सेवानवर्तत इति पर्वोत्तरावधिकान्यता निषेधस्य चौत्यते नन उत्कंठा लज्जां दरीकरिष्यतीत्यत आह तरलतेति तरलता दर्शनीत्कंठा-रूपं चांचर्यं चक्षणे न लज्जिता लज्जां प्राप्ता मिय विद्यमानायां दर्शनी-त्कंठा जातेति लञ्जायाः लञ्जोदयात तत्र लञ्जाव्यातिर्भयसीति भावः तस्यां च सत्यां प्रत्यवयवनिर्निमेषावलोकनं च कथं स्यादिति पुनरापि दिवसादैन्यं च व्यभिचारि व्यज्यते लिज्जतेयं दृष्टिः तलक्षणं त मनागंचितपक्ष्मा च किचि-रस्तब्धकानीनिका संस्रस्ताईपटा दृष्टिलीजिता लिज्जिते स्थियः इति यहा चितासंतत्यपनीतं भवंतं विभाव्य का कार्यभित्यादिवटनमादव्यभिचारिभावाकांता है इत्याह अपि चिति इदानीं भावनासमये आ क्षेत्रदर्थ ईवन्काल अल्वकाल नीतस्य भावनया पुरःपापितस्य तरलता उत्मादः लज्जा वेत्येवकार एवार्थे संकल्पसमागमेष्याभिमुख्यं प्राप्तस्य तरलता उत्सकां दर्शनं न ददाति अपि त ददातीत्यर्थः इति वा नन तर्हि किमर्थं ताम्यसीत्यत आह लिजितेति सणमात्र-स्थायितया लज्जां प्राप्ता तिरोभतेत्यर्थः औत्सुक्यस्य क्षणिकत्वेन संपर्णदर्शन-फलालाभादिति भावः यद्वा पत्रलेखां प्रत्यपालंभोक्तिः कादंबयाः अस्मिन्काले सामस्त्येन नीतस्य देशांतरं पापितस्य त्वयेति शेषः कुमारस्य कुत्सितमारस्य दर्बलमारस्येति यावत अन्यथा मां विहाय देशांतरं कथं गच्छेदिति भावः तत्संबंधिनी तरलता लिजता दृष्टिः लज्जीव स्वकारश्चार्थे लज्जा च समचयः दर्शनं न ददाति तरलतागमनानेतरं पनरागमरूपा चंचलता तस्या प्रवाभावा-दिति भावः कथं निरपत्रपः तस्यै सुखं प्रदर्शयामीति त्रपापि दर्शनप्रतिबंधकी भूता जातिति भावः तथा च तस्य तस्य पुनरागमन्धभावितमिति भावः औत्स-क्यं चिताहर्यादीनां शबलता तत्र स्थितस्यापि तस्य स्वप्नादिसाक्षात्कारेण च-सःफलालाभेन.-आप च. Text of A and B, in the second of the two places where it has the sentence, say for say Com., D, Edd. and B in the first of the two places, as in our text. -आनीतस्यापि कुमारस्य. Cf. संदिश प्रेषय मां याम्यानयामि देवि ते हृदयद्यितम् p. 236,1.20. — तग्लतालिकता लज्जीव.

in the first of the two places, मुनरां लिज्जिनेन लज्जा. In the same place B adds दालुम् after दर्शनम्.

P. 241, L. 1. अथ कथंचितिस्यादि. 'Again, when either out of regard for his parents, &c., &c., he shall have, rejected the earnest entreaties, of my friend, then indeed all will be over. And what has happened that he should now consent to come? I am the same Kâdambarî, &c.' -Text of A and B omit वा. L.2. चिरावलेकितसहसंबंधितवन्ध्रजनदर्शनस्रखेन वा सहन्म-खक्रमलावलीकनीरकंड्या वा. This is the reading of D. D P 2 (2nd with विलोकन) and Edd. A, बंधजनोत्कंटया वा सहत्मख-कमलदर्शनेन वा. B omits सहसंबंधित, and सहन्मखकमलदर्शनेन Fr. Ed. 2 mentions a reading which omits the words from सहन्मख to स्नेनेह वा. L. 4. अस्य जनस्योपरिः अस्य महक्षणस्य जनस्य जन्तमात्रस्य उपरि अनिच्छा स्वजनस्य for जनस्य. L. 5. पादपतनेनापि. Cf. अकतदतिकापाद-पतनदैन्यानि ... स्रतानि. p. 243, L. 3.-आनेतं Edd., अनु-नेतं. -माथ स्नेहात्कृतयत्नयापीत्यादि. A inserts पन्नलेखया after वियसख्या. Com., मिय महिषये स्नेहात् प्रेम्णः हेतोः हेतौ पञ्चमी कृता विहिता यत्नाः आनयनोपायाः यया सा तया प्रिया प्रियकर्ती चासौ सखी चेति नया पत्रलेखयापि यदा यदि आनेतं आनयनाय न पारितो न शक्तः तदा तर्हि सतर[मेवातिवायेनैव न किंचित स्वतरामेव लघुतोत्कर्षः तदा मम जीवितेन न किचित्मयोजनामिति भाव:, Our reading is that of A with which Edd. agree; B reads अनिच्छया वा अस्य जनस्योपिर महास्नेहात मदलेखया पादपतनेनापि गच्छन् नानेतुमेव पारितः कृतयत्नयापि त्रियसख्या तदा सतरामेव न किंचित. —तदा सतरामेव न किंचित. See note above on l. 1, and compare अस्मिञ् शोके कृते न किंचिदपि भवति р. 342, 1. 19. - कि चाधनाप्यधिकसपजातम. Техt of А by a common mistake writes व for च Edd., अभ्यधिकम for अप्यधिकम्. L. 7. उपजातम्. Edd., उपयातम्. L.1. 7-12. सैवाहं कारम्बरी या....चन्द्रमसि. There is a good deal of confusion in this passage. The reading of Edd. is the fullest:- सैवाहं कादम्बरी यानेन कमारेण मध्मदमुखरमधुकरकलकोलाह-लाकलितकोकाकामिनीकरणकाकते जनितविराहिजनमनोदःखे विकचदलार-विन्दवनद्गिष्यन्दानन्दितमन्दगन्धवहसगन्धदश्चित्रः विकसितविविधकसमामो-दमक्लितमानिनीमानप्रहोन्मोचनदक्षक्तुमायुधे कपूरक्षोदमिश्रचन्दनपङ्गिपण्डे क्षितकाभिनीविनोददक्षगेयमुखरपरिजने पुनरुक्तदर्शनाभ्युत्थानबीडितकञ्च- किजने प्रदेशसमये जरठशरखाण्डविपाण्ड्रिविडकुण्डलादेघृष्टलडहयुवातिगण्ड-स्थलान्यखण्डमण्डले मण्डयति गगनं च अनुवस्तुविस्कर्धिश्चदकरनिकर्ति-भैरावींज्जतज्योत्स्नाजलासारवर्षिण चन्द्रमसि. Ed. 2 gives as variants the omission of Hy (cf. reading of Com. below), the omission of बुन्द, उन्मोचनहस्ते for उन्मोचनदस्त, and the omission of the words from आदिमिश्र to विस्तरत both included. My reading in this Ed. is that of D. except that D has कुलकरल (sic.) 1. 8, and करणकृतिते for विवांड of text (1.13.). In margin aquis is corrected into aquisa. Com. of A, कि चेति पक्षांतरे सैवाहं कादंबरी या अनेन कमारेण चंद्रापींडेन कुमुदानि वियंते यस्यां सा कुमुदिनी तस्याः कुमुदिन्याः चतुरस्रजलजीडासरस्याः षुष्करिण्या इति यावत् तटे तीरे सामीप्ये सतमी हिमप्रच्हं गृहं हिमगृहं तस्मि-न् मुक्तावत् निर्मेलो मुक्ताखितो वा यः शिलायाः पदः स एव श्रयनं शय्या तस्मिन क्रममानां प्रस्तरस्तं अवलंबते इत्येवंशीला तन्मात्रावलंबिनी वीक्षिता दृष्टा अधुना किमाधिक मपजातं इतः सतम्यंतानि हिमगृहविशेषणानि मचेति मत्ताः क्षीवा अत एव मदेन मुखरा वाचालाः ये मधुकराः भ्रमराः तेषां कलानि सजातीयबंदानि तेषां कलो मनीज्ञो यः कोलाहलः कलकलः तेन आकुलिते व्याते कोक इति काकाः चन्नवाकाः तेषां कामिन्यो योषितः तासां करुणानि दीनानि कृजितानि विरुतानि यस्मिन कांद्री कृजिते (sic.) विरहीति विरहिण्यश्च विरहिणश्चैकश्चेषे विरहिणः तेषां जनः समदायः विरहिणश्च ते जनाश्चेति वा तेषां मनसि स्वांते उत्पादितं दुःखं येन तस्मिन् विकचेति विकचानि किकस्वराणि दलानि पत्राणि येषामैवंविधानि यानि अरविदानि कमलानि तेषां निस्यंदी रसो यस्मिन्नेवंधतः सर्गधः सपरिमलः मंदी मृदर्यी गंधवाही वायः तेन आनंदिता वासिताः दश दिशो यस्मिन सर्वाणीति सर्वाणि समग्राणि यानि रमणीयानि मनोहराणि तेषां सेदोही दोहनं तस्मात् भते निष्पन्ने तस्मिन पनः कस्मिन सति कसमायुधे कंदर्भे सति कीदशे विकसितानां &c. It will be seen that the Com. takes the clauses from an-सितिति (1. 10) as cases absolute, and construes the previous seventh cases with हिम्महे, 1. 18. B omits the greater part of the passage, reading सेवाई कादंबरी या कुमारेण (omitting अनेन) विश्वदकरनिकरनिर्भराविज्ञतज्योत्नाजलासारविधिणि L. 7. मध्मदमुखरमध्करकुलकलकोलाहलाक्रितकोककामिनीक-रुपकाजित. आकृतित should be taken with कजित, in the sense that through the cooing of the pigeons was heard every now and then the murmur of the bees. L. 17. पर्वतनितम्बके. Edd., पर्वतकितम्बे. - तत्करतल. Edd. omit तल, Ed., 2 mentioning it as a variant. Com, तस्य चन्द्रापीडस्य. L. 20. तुषारक्रणनिकरहारिण्यपि बहिरेव देहदाहमानकापहारिण. The reading of D. B has कर for कण, and omits देह. Edd. have निहारिण्यपि. A reads कायहारिण, a variant which is thus explained in the Com, जुपारकणा हिम्दियुवस्तेषा निकरेण समूहेव हारिण्यपि मनीहरत्वेपि बहिरेव बाह्यायुव्या देहदाहमात्रेण केवलं शरीरदाधञ्चरोग्यादत्वेम कार्य देहं हरतीत्येवंशीलं तत्त्र्या तस्मिम् यच्छीतलं तत्क्रयं दाहकमिति विरोधो विरिहेत्वेम तत्यरिहार अत एव विरोधामासीलंकारः L. 23. अमितपित्युक्यम्. Com, अमितपन्तः अज्ञानं तेन गुप्यं. This is the meaning here and at p. 240, Il. 19 and 20. At p. 297.1. 10, the word seems to be used in a different sense.

P. 242, L. 1. तस्समीपे चिरं. Edd., चिरं तत्समीपेपि. - उवासीनेन स्थितं. B. उदासीनं स्थितं. Cf. अलीकगरजनापेक्षी in the next clause. L. 2 अलीकगुरु जनापेक्षी B, अलीकगुरु जनापेक्षणात्. L. 4. प्रतिगतः. So text of A and D. Com., (गतः प्रतिनिष्ठतः) and Edd., गतः. Ed. 2 mentions प्रतिगतः as a variant. —मध्येवेस्यादि (A. वा for च). Com., मध्येव मायि विषये एव नान्यत्रेत्यर्थः उपक्षीणा नष्टा मार्गेणा वाणाः शराः यस्य स उपक्षीणमार्गणः तस्य भावस्तना तया वा शब्दः इवार्थे तथा च उपक्षीणमार्गणतया इव अन्यत्र चन्द्रापीडादी न किंचित दःखादिकं करोतीत्यिकचित्करः पंचशरोपि कामोपि स एव स कः यस्त्वया संख्या मम ओवेदित: तत्स्वरूपज्ञापनपूर्वकं निवेदित: 'Towards me only, on whom he has exhausted all five of his arrows (so that he has none left for Chandrapida) does Love show himself such as you have described him to be.' The reference is to the passage at p. 236. Ll. 6-15 प्रतिज्ञातं च..... न कीर्तितशब्दं वर्धयति It has been already noticed that this passage stands in the Pûrvabhâga in B. The readings of B referred to in the notes that follow are from that place. L. 7. HI a. The reading of A. The text of A adds unraca. but the Com. has rightly सा त महाधता इति अन्नवीत (1. 6) इति कि हे देवि &c. B and Edd., तामहे प्रनरप्यवदम. So also C. D. D P 2. But what follows is plainly Mahasveta's warning to Kâdambarî not to defy the power of Love by any such rash undertaking as that shell proposed to give her friend.—मैद स्म मनस्य करो: B, मैतन्मनस्यकरो: L. 8. कहाचित्. stands in B before जीवितम (1, 9,). L. 9. जानितहरयानरागान. B, जानितह-

दयानरागः. Edd. omit जनित.-अपहरति. B. हरति -इत्यन्नवीत् So Com, of A (see note on line 7), Text of A and Edd., sfa सा त्वनवीत. B, इति सानवीत. Perhaps, with the reading (l. 6) सा तु पुनरवदत्, सा त्वनवीत् is an emphatic repetition to be taken with the words that follow. 'So indeed she spoke but I have never lost the sight of my love.'-एत्ड. Com. and Edd., तड् Com., तदपि भियजनादृ इयमान्द्वम. L. 10. Edd., D. and D P 2 omit मदनेन वा. Com. of A. देवेनेत्यादि मदनेन वा कंदर्येण वा देवेन अदृष्टेन (sic). B bas मदेन वा for मदनेन वा (l. 11) which words it omits. L. 12. जनसन्निधावपि केनचिवविभाव्यमान:. B adds a second अपि after केनचित.—सिद्ध इय. Com=अणिमायष्टगुणोपेत इव-मे द्वाति दर्शनम्. B, ददाति मे दर्शनं. L. 13. अपि चासाविव नायम्. B, अपि चादाविवासी नायम्. L. 14. अयमेवास्मदिरहकातरः В, तस्मादस्मद्विरहमरणभयहरः - लक्ष्मीसमाकुलः В, लक्ष्म्या समाकु-लः, a reading which the Commentary also (लक्ष्म्या रमया समा-कली व्याकलभती न) seems to favour. L. 15. प्रशिव्याः पति:. B. क्म्यापातिः (sic). -न कीर्तिशब्दं वर्धयति. B in its Pûrvabhâga, कीर्तिसंबंधं वर्द्धयत्येतदेवाभिधाय तब्णीममृत् omitting 1. 16-p. 143, 1. 2. In its Uttarabhaga B goes straight from आविदितों मे 1. 5, to प्रयामि l. 16. L. 16. प्रधामि च.....कथितमेव मया सर्. Com., यथा येन प्रकारण तं चंद्रापीडाभिधं अज्ञजनो मुर्वजनः तस्य विडं-बनायां विरहादिकायां एकं अद्वितीयं हेतुं कारणे विश्लेभकं वंचकं कुमारं अहं का दंबरी......पश्यामि अवलोक यामि तथा तेन प्रकारण मया का दं-बर्ग्या कथितमेव पूर्वनिवेदितमेव तदिति पूर्वीक्तहेतीः अनया, &c .- जिथता . Edd. उच्छिता. L. 17. Edd. omit च, Ed. 2. giving it as a variant. --श्रीमण्डपे. Com.=श्रियोपलक्षित्रजनाश्रये. L. 20. इत्य-भिद्धाना. The Text of A adds गरूमन्यभारवेगा. L. 21. निर्माल-ताक्षी. Text of A, निर्मालिताक्षि. - पक्ष्मायसंपिण्डितनयनजलवर्षि-जी Com., अत एव (referring to preceding word) पदमणां नेत्ररोम्णा अग्रेष उपरिभागेष संपिंडितं पिंडीभृतं यत्रयन्योर्जेलं तत् वर्षतीत्येवंशीलाः L. 22. वेदिकाविताननाभिरामांश्वकावलम्बन्याम्. Com., वेदिका बद्धभूमिः तस्याः वितानं उल्लोचः तस्य नाभिः मध्यपदेशः तत्र यहाम तन्त्रिष्ठं यदंशकं हस्तक्षतनिवारणार्थे वस्रं निवधंतीति सार्वेत्रिकी प्रसिद्धिः तदवरुवते इत्येवंशीलायां.

P. 248, L. 1. जलाइति. B, जलसंहति. Com., सरलपुकुमारत्वसाधम्यीत् वाहुलतिकायाः मृणालिन्युपमानं वर्द्धल्वरम्भव्यस्य सुखस्य

तामरसोपमानन्विमिति भावः. -अहणः B, तहणः -उपविदयः D, D P 2 and Edd., अवाङ्गिवेश्य. L. 3. अहं त्वित्यादि. Com., त प्रनर्थे अहं पत्रलेखा तत्पूर्वीक [कां] संकल्पमयः कमारो जनसंनिधाविप ददाति दर्शनामिति अत्वा आकर्षे समिचतयं अमुशं इदं सन्यमेव अवितथमेव इदं कि युदुक्तं संकल्पस्वरूपः संकल्पमयः (sic.) त्रिय(:)खलु निश्चयेन वियोगिनीनां विप्रलंभवतीनां नितरामतिश्चयेन कुलांगनानां कुलवधूनां विशेषतो विशेषात् कुमारीणां कुमारीति पदमनृहायां अतिश-येन गुरुः गरीयः अतिज्ञायार्थे ईयम प्रत्ययः जीवितस्य जीवनस्य आलंबनं आधारमृतं तदेव दर्शयाति, &c. Our reading is that of the Text of A, with an exception to be noted immediately, but यदक (as Com, has for प्रक्त) appears to be a gloss offering a wrong explanation of the gender into which इदम् has been attracted. That word refers to संकल्पमय: त्रिय: but takes the gender for the nearer word जीवितावलम्बनम् Edd., यदत् for यद्क. B reads अहं तु तच्छ्त्वा समर्चितयं सत्यिमदं गरीयः खलु जीवि-तावलबनिमदं विनोदश्च वियागिनामतः संकल्पमयः प्रियजनी नितरां कलां-गनानां विशेषतः कुमारिकाणां a reading which (with the omission of the second superfluous इदम्) removes the difficulty, and the कुमारिकाणां of which is a distinct improvement as giving a required climax. 'The image in the heart is a support to all who mourn an absent love, very chiefly to high-born women, most of all to tender maidens.' Text of A writes 'त्रियतर: for त्रिय: which may be a mere confusion due to the immediately following नित्रा; may also, however, point to some such reading as भियात्मियतर: in reference to the contrast Kâdambarî has drawn between the conduct of the real Chandrapida and that of his image in her heart. L. 4. विनोदश. This word stands only in the Text of A and in D of my authorities. - [नित्रां Ed. 2 mentions a variant मुतरां L. 5. अकृतवृतिकापाद्यतनदैन्यानि. A adds अन्यानि च, B, अन्यान्येव. Com., न कृतानि विहितानि दुतिकायाः संचारिकायाः पाटपतनाहिदैन्यानि येभ्यस्तानि एवांविधानि अन्यानि च. प्र. 6. अकालरम-भीयानि. B, अन्यत्राकलनीयानि रमणीयानि. Com., अकाली विरहादिवसः L. 7. द्षितकन्यकाभावानि. Text of A, अत्यन्तादृषित.º Com., अत्यन्तं परज्ञानाभावेन अद्युषितो ऽदुष्टो कन्यकाभावो येष्वेवंभूतानि. B, अत्यंता (corrected into अन्यंत) द्षितकन्यकाभावचिद्वानि .- D. D P 2, and

Edd. omit सुरतेषु च. L. 10. निधुवनानि. So A. (Com., निधुवनानि प्रतानि). B, D, D P 2 and Edd., चुम्बनानि. L. 13. ह्रावेन. Edd. स्रेव. B, पूरेण. L. 14. चपद्या. Com., महागो न्यून इति चपद्या रुजया. L. 16. D, D P 2, and Edd. omit तत्त्प. —स्वं स्वं. D and D P 2. omit one स्वं Edd., स्वं. L. 17. गान्यः B, गान्यतेलावसेक सुरिभभूमोहारिणीमिः a somewhat better reading. L. 18. पर्यवारयम्. 'Stood round.' Com. = स्त्रीचकुः अन्यकार-मिति श्रेषः एकीव भुवृश्ति वा. L. 19. चवलितानि. B, जवलित L. 20. समुद्रहत्तीम्. B, समुद्रहती नवनिरंतरक्रिकताचिता चंपकलतेव निर्मेष्टकामा कः प्रदेशिस्थिति परिजनम्यच्छत् omitting the intervening words. See first note. L. 21. A omits तामृ. Com., तामिति श्रेषः

- P. 244, L. 3. धवल. B, बहलसित. उद्घासित. B, समझसित. D P 1. उल्लेखत. - बारप्रदेशसंपिण्डिलाङ्कः B, बारदेशसंपिडिताः. Edd.. बारप्रदेशपवे-अमंबिण्डिताङ्ग्यः. L. 4. कलकंसकलालापमध्यरवैः. Text of A and B. कल्डसकलापमधरालापैः रवैः stands in the Text of A for आलापैः. but is corrected in the margin, L. 5. Hut: Com., sut: चरणभवण: उपलक्षिता: जाता: उपलक्षण ततीया: and below, अवण: कर्ण: उपलक्षिताः B reads नपरः प्रहर्षमिन प्रयंत्यः and below, अवणैः परः संबंदयः. L. S. बाह्यमानाः, 'Urged on by.' Com.= उत्पाद्यमानाः. L. 9. समधावन. Text of A, समंतात्समधावन, where the समंतात is a gloss.—आजाप्रतीकास. B, आजां पतिवागास. Com... (भाजाया: निरेजस्य प्रतिक्षणं प्रतीक्षा प्रति पालनं यावत यासां तास्तथा तास) seems to read आज्ञामतिखणमतीखास. L. 10. तास. Text of A. च तास. -Text of A writes स्निन्धम for स्निन्धाम. D. D P 2. Com. and Edd. omit fenvullurellar wollen. L. 12. प्रियमिति. Com., त्वक्रमने प्रियं इष्टं इति हेनोः अहं त्वां न श्रवीमि L. 14. यहः. Com.=हठः. B, गृहः. L. 16. प्रत्यमहं.º B, प्रत्यहं. L. 18. эн-жчн. D and D P 2, эн-жчн. L. 21. सार्तिविशेषम. From D and D P l. A and Edd., सनिविशेषम, L. 23, सावधारणं च, B adds आपि,
- P. 245, L. 2. आकर्ण्योत्पेश्योत्पेश्य. B, आकर्ण्योत्पेश्य. Edd., आकर्ण्यांकर्ण्योत्स्थ. B omits स्त्रिमतपश्मतद्या. L. 3. अभवत्. Text of Λ , अभूत. L. 4. काहम्बरीश्वारीर $^{\circ}$ Com., कादम्बरीशारीदिव आलापपर्दे: दुःखवचनपरेदेव हाहागर्व्य पगिरोतीविन्दप्याहार. L. 6. चुश्चित्र वार्ष्यणः Text of Λ and B, चुश्चित् च बार्ष्यण च. L. 7.

- P. 246, L. 2. अशावितैव. Com=अनिवेदिता एव. She came in unannounced, as she was entitled to do from her official position. Edd., शावितेव. L. 3. देवी विलासवती समाविशति. Edd., समादिशति देवी विलासवती. L. 4. पुन: परागतेति. B, पुत्र परागतेति. L. 6. सवापि कापि. Edd. कापि तवपि. L. 7. सहित. Edd. सह्. L. 8. ते मुखकमलालोकनम्. So Com. and B. Text of A. तं (sic.) for ते. Edd. व्यमुखकमलालोकनम्. L. 12. आजन्मकमाहितः. B, जन्मकमाहितः. —आकुळं Edd., अनुकुळं. —अभोच्यं, Edd. add तावत्. L. 16. अतुरक्ताः प्रजाः. B, अनुरक्ता प्रजा. L. 17. जन्मभूमि. A and B, जन्मभूमी. L. 18. मनः. Com. = तदीयिति होषः. L. 21. अचिन्तितः Edd., अनैतितम्.
- P. 247, L. 1. उत्तेजितसमरदारं. Edd., उत्तेजितसमरदार°. Com., उत्तेजिता निश्चिता स्मरदाराः कन्दर्येवाणा विरित्ति क्षियाविष्ठाणं. L. 2. मन्द् मन्द्. The reading of B. A in Text and Edd., मन्दमन्दं Com. मन्दं. L. 4. हमकूटागमनखेदात्. Com., हेमकूट इति हमकूटाज्ञागमनं तस्मात् यः खेदः परिधामः तस्मात् निश्चान्तेन. This and the following instrumental go with मनस्ता. 1. 12. L. 5. जङ्कानुरोधिरोहिणाः Com. जंधा नरुककिती तां अनुरुणद्धीत्येवंशीलों जंधानुरोधी जंधाः नलकितः तं रोहतीत्येवंशीलं तथा तिन. So also D and DP 1. B, जंधानुरोधरोधिना. Edd., जङ्घानुराधाधिदाशालयोवन. Ed. 2 giving जंधानुरोध का a variant. L. 5. सुसंहत्योाः. Com. of A. (संहत्योगितिलत्योः) and B, संहत्योः. —िलिखतेनेव. Com., डिब्बितेनेव चितिनेव. L. 11. सर्वदिक्षप्थं.

Edd., सवैतो दिक्यथं. —कावण्यपूर्द्ववे. Ed. जावण्यप्यपूर्ववे, Ed. 2 giving our reading as a variant. L. 13. उत्पन्नास्मीयसुद्धिः Com., उत्पन्नास्मीयसुद्धिः Com., उत्पन्नास्मीयसुद्धिः L. 14. पिरकारः. Com.=परिच्छः, For स्वापितः सस्यमार्ग्गयस्मीयसुद्धिः. L. 14. पिरकारः. Com.=परिच्छः, For स्वापितः रक्षापितः Com.=परिच्छः, For 68, 1. 3. —यतो यतः.....ततस्ततः 'Wherever.' Com. explains wrongly यतो हेतोशैन एव यर्समोदेवः. ततो हेतोशः तत एव तिहससाद् स्व. L. 16. 'तनो. B, 'तनोः. L. 17. उपालभानः. Text of A, उपालभानः.—हिवसं. Com., दिवस्मित्युपलक्षणमहीरात्रस्य तेन अहोरात्रं.—अन्तर्वाच्पार्द्ध्याः Edd., जुत-बाष्पार्द्ध्याः L. 19. लवान्. Edd., लवम्. L. 21. हृदयेन. Text of A and B, हृदये. Edd., हृद्द्यं. L. 23. नास्य दृष्टिरसमतः Edd.-चास्य दृष्टिनीरमतः.

- P. 248. L. 4. भावावगमभीत्या. Com., भावस्य चिताभिप्रायस्य अवगमो ज्ञानं त-स्मात भीतिभयं तथा. L. 7. जललवमौक्तिकक्षोद. B omits जललव-Com., जललवा: अमोबिटव: त एव मौक्तिकक्षोटा:.-अजटर. Com., अज-रताणि को मलानि. Edd., अजरठ, B, जरठ. L. 10. B omits संतत. L. 12. Edd. omit कर. L. 13. संपालम. Com.=प्रतिविम्बं. B and Edd., संतापम, L. 15: अकतनिवंति, 'Unceasingly.' This is the reading of one of D P's MSS. The other, as also B, and Com. of A. अकतिवितिना, which may be the right reading. The one I have adopted seems to give the best meaning and to explain the different variants. Text of A. रात्री दिवा वाकतनिवेतिरज्य-लतापि चाकतनिर्वेतिराज्वलतापि अदहनात्मकेन. Com., रात्री निश्चि अपरं दिवा दिवसे अकता अविहिता निर्वतिर्मनःस्वास्थ्यं येन सः किलक्षणेन मदनद-हनेन था समतात ज्वलता प्रज्वलता पुनः की द्वीन अदहनात्मकेन अवहिस्वरू-पैणापि दहता भस्मीकुर्वता. B, रात्री दिवा च कृतानिर्वृतिरज्वलतापि दहना-रमकेन. Edd., रात्री दिवा चाकतनिवीतिना ज्वलतापि अदहनात्मकेन L. 22. अन्वरूप्यत. Edd., अन्वरूप्यन्त.
- P. 249. L. 1 आकु ज्यमाणस्य. B, कृष्यमाणस्य. L. 2. गम्मीरपकृतेः सरिस्वितिर चन्द्रमसा सुद्रमुझास्यमानस्यापि मयौदावश्वास्यमानं स्तम्भयतः. The sea is moved to its depths by the far distant moon, but does not transgress its appointed place, so Chandrapfda, drawn as he was to Kâdambarî, was restrained by his sense of right. For the fine figure of the influence of the, moon on the sea compare the passage at p. 148, l. 1. L. 5. अन्तर्स्क्य. Edd., अन्तर्स्क्य. Com. अंतर्गध्ये अलब्ध आपतं.

अवस्थानमवस्थितियेनेवंभृतः. L. 6. आसारमहन्ति. Text of A. अप्रमारमहाँने, corrected in margin to आसाराणि, which is B's reading. Com. mentions both readings. Ed. 2. आकारमहाने. -कलकणितकलहंस. Text of A, कलकणितकलकणितकलहंस. B. कलकाणितकलकहंस. L. 7. The Com. omits the words आनि-दर्भित चरणाभ्यामेव बम्राम भ्रान्यंभ, construing अनसरन with अद्राक्षीत. (l. 13). L. 8. तनयायतन्म. Edd., मतायतने. Ed. 2 mentioning a variant सतायतनम, which is B's reading. L. 9. Com. omits त्वरित्ख्ररसंचारान्. L. 10. अवस्थानान्. Text of A, अवस्थितान. L. 11. B omits first अपि. B and Edd. add w to second आप. --अवसीहतोपि. B adds w. L. 12. दरागमन. B, दर्गमन. Cf. of हेमक्टागमनखेदात p. 247, l. 1.-अ-तिस्वरया. Edd. add च. L. 14, ऊहर्फ्रेन प्यसा. Com., उक परिमाणं यस्पैवंभूतेन पयसा जलेन. L. 17. निक्षिप्त. B, निःक्षिप. L. 18. ज प्रच: Edd. add प्रच: L. 21. आत्मावस्थानं B. अव-स्थानं. L. 23. परिवर्तितं Com.=विनिमयीकतं.

P. 250, L. 1. B and Edd. omit च. L. 2. अपुष्टाम्. B, अपृष्टम्.—काव्स्यरीसमवस्थामनक्षरमावेष्यस्तं. Compare the passage at p. 219,
1. 6. L. 3. सत्तेप्रमाप्पता. Edd., सतंप्रमाप्पयम्पत. L. 4. B omits
तत्प. L. 7. सपिरायारायाः B and Edd. add काद्म्यपे: L. 8.
विश्वान्तः सुस्तितः. B, विश्वान्तपुद्धितः. 1. 12. अचित्तमेवः Cf.
the reading of Edd. at p. 246, 1. 18. —ित्वेतेयामास निवेद्धे
A and B, निवर्तयामास निवर्त्ये. L. 16. सप्तश्रयम्. A writes सग्रसयम्, Com—सविनरं. L. 19. B and Edd. omits आगतेत. Com.
also does not recognise it. —प्रतिनिवृद्ध्य. This is the reading
of the Commentary (—पराकृत्य). Text of A, B and Edd.,
प्रतिनिवर्त्यं. L. 22. हुष्णेष. Edd., अयोषनेत. —अश्वितिनाः इत.
and Edd., सुक्ताश्वीनाः L. 23. सुष्तित्वः Com.—पृश्वीतवर्धस्य इत्

P. 251, L. 1. उन्मुन्ता. B, उन्मन्ता. L. 2. लिङजतेव. Edd., लिशतेव. L. 3. क्याय. Com., कथप निवेदय चन्त्रापीडों गतः इति होषः L. 7. परेशुः. Ed. 1, अपरेशुः. L. 8. इडतरहारिरेषु. B, दढहारिरेषु.—श्वियमाणेथ्विव. So Text of A and B. D and Edd., श्वियमाणेथ्वेव. Com., वि [चि] यमाणेथ्विव सरणे प्राप्यमाणेथ्विव. 'As if you too, in spite of your stronger frames (इडतरहारिषु.) were on the point of death and unable to do anything to help me. L. 11. तथा दृष्टभ तथा. This is the reading of B. A has तथा दृष्टभ तथा.

द्रश्वित्या. Com. does not repeat the first तथा. Edd., तथा दृष्ट्य तया द: खितया. L. 13. देवैकशरण°. Com., देव एव भवानेव एक: ज्ञारणं यस्यैवंविधो यो जनः कादंवरीलक्षणः. L. 14. केयरकस्य. See note on p. 241, l. 1. L. 15. अहाति देव:. देव श्रूयताम्. So D D P 2, and Edd. Text of A, अहैंसि देव: देव अयतां. Com., पसार्द कर्त्त त्वं देव: अईसि योग्यो भवसि हे देव श्रयतां आकर्णतां. B. अईसि देव अयतां. - यदेवे स्वादि. From here, as has been already noted, B repeats the whole of the long passage down to our p. 256, 1. 12, which it has already given in its Pûrvabhûga. references to B's readings in the notes that follow are, unless otherwise notified, to its second version of the passage. For its readings in its first version see the first note. L. 19. तस्या हि. Ed. 2, तथा हि. L. 20. अपवनेरितस्य. Com., न पर्वनेन वायुना इंस्तिः मेरितः. L. 22. निवृत्तिः. Com., निवृत्तिः. B, निवृतिः. P. 252, L. 1. उद्दलनेन. Edd., उद्भननेन. - यन्त. D, D P 2, and Edd., दन्त. L., 5. कलाप. B., कलापि. L. 11. प्राणं B. प्राणां. L. 13. उपमीयते. So Text of A, B, and Edd, Com., कतमया कतरया वेटनया जानेन उपनीयते पाप्यते निश्चयकाटिमिति ज्ञेषः यदा त उप-मीयते इति पाठस्तदा कतमया वेदनया पीड्या उपमा पाप्यत इत्यर्थः. - accept. From B's first version of the passage and Edd. B, in its second version, and A omit. L. 14. स्वमेष विगलि-तवेदनाः स्कटं प्राणिन इत्यादि. As this passage stands I understand it to mean 'It is clear that in dreams mortals (mortals seen in dreams) are unconscious of what is passing round them, since you, who are seen by her every night, do not see for yourself her in the state I find it impossible to describe.' The belief that an image seen in a dream has more than a subjective connection with the absent person whose image it is, is of course a very old and wide-spread one. But there is considerable confusion about the reading here. Our reading is that of A and B in its second version of the passage. The note in Com, is :- कि करीमीति मतिदिवसं (sic.) प्रतिवासरं इत्यमानोपि साक्षारिक्रयमाणोपि तामीदृत्तीं पूर्वव्यावर्णितां अवस्थां दशां यत्र पश्यासि यन्न जानासि तत्कथय ब्राह किं करोगि किं कुर्वे कथे कथ्यते.....छपमां प्राप्यत इत्यर्थः दृश्यमानीपि न पश्यसीति तस्य वैगुण्यं परिजिहीषुराह तदःकंठेति तत् उत्कंठालक्षणेषु स्वभेषु निदादुष्टांतःकः रणजन्येषु ज्ञानेषु विगलितवेदना विगतदुःखाः स्फुटं प्रकटं शाणिनीऽसुमैतः

k. 36

स्य: तेन त्वमध्यत्कं ठानिहां पातो विगतवदनी जानवाप न जानासि. वेदना may mean 'sorrow,' rather than 'knowledge' here (compare its use in 1. 10 and the double interpretation of the Com. there) in which case विगल्लिनवेटनाः would refer to Kadambari. and the meaning of the whole passage be that as she saw Chandrapida nightly in visious (and therefore as was to be supposed he saw her), it must be assumed that all signs of sorrow left her in sleep since Chandrapida remained in ignorance of her real condition. Edd., विगलित चेतनाः for विग-हिन्देरना: and the confusion in our MSS, between the two letters is constant. Compare also the curious variant which B offers in its first version of the passage स्वतेष विगतचेत्तवण तया स्फटं प्रतिदिवसं वृदयमानीपि यत्र प्रवयसि तामीवृद्धी मवस्थां. L. 15. तामीदशीमवस्थाम्. Edd., तादशीमवस्थाम्.- किरणः Edd., दिन-करिकरण. L. 17. A omits कामेन, (Com., अर्थात कामेन) and this may be right as the allusion in अकारणवामेन is specific enough. B has वामनेन for वामेन. -मध्यमानाः. The reading of A. Com. = विलाड ग्रमाना: B has कथ्यमाना: D. D P 2. and Edd., मध्यमाना. L. 18. B omits one ताः. -Construe सा with पात्येत. 1. 20. Com., सा सीढा मदनस्य कंदर्पस्य वेदना पीडा यया तस्याः संबोधनं हे सा सीढमदनवेदने. L. 19. मनसि. Com., चन्द्राधी-डस्थेति शेष: L. 21. उपजनगति. Edd. add सखीनाम.

P. 253, L. 1. हब्ज्या. Text of A तृत्तया. L. 2. वृक्षिण ° Edd., दक्षिण ं —अनुभावयित. Ed. 2 mentions a reading अनुभवित. L. 3. भरजडाङ्गुल्मि. Text of A अंगुलिक for अंगुलि. B, भरतजलाङ्गुल्मि. L. 4. विश्वनोति. A विश्वनाति. L. 10. मध्ये. Edd., मध्यमागं. L. 11. विस्तिनी. A and B write विश्विनी. L. 13. व्वव्हिक्सचे-व्यादि. Com., विघटमानं भेदमायवमानमापे अभिवाळति समीहते हदय-विघटनेन तदंतस्यायिनस्तव चक्षुण दर्शनं स्थादिति भावः. L. 14. स्खलनेत. Edd., स्खलितेन. Com., गोत्रस्य नामः स्खलनं विपर्धयेण प्रहणं. L. 15. महनप्रवद्या. B and Edd. om. मदन. L. 17. उत्कण्टा. Com., उत्कट्या उत्किलिक्स्या व्यवनार्थ प्रवत्यंगः किश्वल्यांच्यात्रस्य तत्त्र तेत कांपिताम्ब भूतमित. Text of A omits भय. L. 18. महः. Com., मुहुर्यां रे र. — सत्कोद्या. Com., सन् ग्रीभना के (sic.) शक्तिकतः वीजीव्यन्तिस्थलकोरको यिस्पन्. B and Ed. 1, उत्कोदा. Ed. 2, उत्कोद्या. L. 20. निष्तत्त्व. The reading of B. A. in Text, निःयत्व

Com., निपतत्, (sic-) अंत:प्रविश्वत्, Edd., निष्पतत्. L. 22. शाखावलम्बोर्ध्वभुजलता. The reading of B. A in Text, साखावलंबनीर्धमुजलता. Com., तस्यामिति वीध्यां शाखावलंबिनी या उर्ध्यमुजलता बाहुवर्षा तस्यां निहितं स्थापितं. Edd., शाखावलम्ब्युर्धमुजलता.

- P. 254. L. l. मधरमरजरवलयललितलास्यलीलया. Com. reads लव for लय. B, मधरमरजवलयललितलास्यलीलया. L. 2. मुन्तधारं. Text of A, मुक्ताधारं, Edd., मुक्तवारिधार, L. 3. ततीपि धनजलधारा, B, तती नवजलधरधाराः —कदम्ब. $oldsymbol{\mathrm{B}}_{oldsymbol{s}}$ कादंब. $oldsymbol{\mathrm{L}}_{oldsymbol{s}}$ $oldsymbol{\mathrm{5}}_{oldsymbol{s}}$ तत्कालावतारितनुपु-रद्यगला. B, ⁰युगलं.—नियुणप्रेक्षामिव. Com. =विव्धवद्धिमिव. B. निप्रणा प्रेक्षामित. L. 6. आम्लापित. A, D, and Edd., आम्लायित. L. S. मधकरै:, Edd., मधकरक लै: - उत्कंटा. Edd., उत्कर्ध, Ed. 2 giving our reading as a variant. L. 9. मदनेत्यादि. Com.. मदनेन कंदपेंग पांडु: शुश्री यो गंड: कपीलात्परप्रदेश: तेन परिभृता न्यकता गर्भपत्रकांतिमध्यदलस्क येरेवंविधेः उद्यानस्य केतस्यः तासां सचयः त्रिपत्र-करूपाः विपन्नकः मचिरिभधीयत इति वैजयंतीकारः अग्राणि वा विदेव भि-नेव &c. L. 13. चन्द्रकान्त, Edd., चन्द्रकान्तमणि. L. 16. तथार. किरणमण्डलस्य. Text of A, तुषारिकरणस्य मंडलस्य. L. 17. दा-शिसंतापम्. Edd., शशिनः संतापम्. Com. =चन्द्रसंतापं कथयति. करकंपनेनेव तिर्विदनादिति भावः. L. 18. जर्जरित. Edd., निर्जित. L. 20. ares. Edd., ares rie. L. 21. fryfag. B. ff: yfag. L. 22. बाष्पमोक्षेषु. Com, बाध्यो नेत्रांव तस्य मोक्षेषु मोचनेष स्थलानि धानि अधाण तेषां संतानः परंपरा तस्य वेणिका प्रवाहः तां वहतीत्येवंशीला सती विलीयत इव द्रवीमवतीव.
- P. 255, L. 1. Edd. om. अमल. L. 2. सस्तरेषु. B, पस्तरेषु, Ed. 2, संस्तरेषु,
 —िपञ्जरित. Edd., जर्ज.— उचलति. B, उज्जलति. L. 3. धूली.
 Edd., धूलि. L. 7. संबद्दयति. A, संबद्दयति, B adds इति. L. 8.
 सस्कंटालेखेषु. Com., उस्कंटया स्कलिकया चे लेखाः प्रचाणि तेषु.
 L. 14. स्कदिक. Text of A, स्काटिक, Com., स्कुटिक.— माण्यपैणमण्युक्तिसमलेषु. This is the reading of the Com. Text of
 A and B, मणिदर्पणतलञ्जदिमतलेषु. Edd., मणिदपैणकृष्टिमतलेषु.
- P. 256, L. 1. चन्दना. Edd., चन्दनशाखा. शिख्यश्रुत्तकुल. A om. शकुत्त. B om. कुल. L. 4. जानकीव पीतरकेश्यो रजनिचरेश्य इव. B, अपि for second इव. Com. of A, जानकीव पीताध रक्ताक्ष पीतरक्ताः तेश्यः चंपकाशोकेश्यः पीतं रक्तं रुधिरं यैः तेश्यः रक्ति निचरेश्य इव निचरेश्य इव निचरित्य इव निचरित्य इव जानकीव विभेति भयं प्रामिति. L. 5. भीदम. Edd., भीत्मनिशा. L. 7. संधारण. B, साधारण. L. 10

सर्वेसखीजन:. The reading apparently of the Com., (सर्वे सखीजनः वयस्याजनः). Text of A, सन्देः सखीजनः. B and Edd., सर्वत: सखीजन:. L. 11. सर्वसमवाद्या. Edd., सर्वे समवाद्या:-- जवलं-म्भन. Ed. 1, अपालम्म, Ed. 2, उपलम्म. L. 13, प्रनहत्ता:. 'Superfluous.' As she needs no dream to bring his image before her eyes. See note on p. 241, l. 19, Com. = gqqf-षिता:. L. 14. प्रवाध:. Text of A writes प्रवाध:. Com.. तेन गम्याः प्रबोधा बोधनानि येषां एवंभूताः &c. L. 16. भवतु. B, भवति. L. 17. आमीलनात्. Edd., आमीलन. L. 18. आक्रामन्ती. A and Edd., आज्ञमन्ती.-निवेदन. Com. of A, (निवेदनं तस्य वेद-नायाः) निवेदनवेदना. B, वेदन. L. 20 अनुध्यायन्. Text of A आध्यायन्.-ससंधन.º Com., स [ह] संधमेण त्वरया प्रतिपन्नं स्वीकतं श्रारीर यस्यैवंभतेन. L. 21. संभावित. Com. = संग्रहीत. - Omit च. with A and B.—अनुभाव्यार्थसञ्ज्ञया. The reading of Edd. and of D. Text of A, अनुभाव्यार्थ सज्जया. Com., अनुभाव्यो यो ८र्थ: तच सज्जया समर्थया च. B. अनुभाज्यर्थसञ्जया. L. 22. नियत्या. Com. नियत्या अदृष्टीवेशेषेण. Ed. 2, नित्यया.

P. 257, L. 1. कथमपि. Edd., किमपि, L. 2, अनुरागं. Com., (अनुत्पन्नरागं अजनितस्नेहं) रागं. L. 3. दरीकृतपुन: Edd., पुनर्दरीकृत. L. 4. समपहत. Com. = दरीकत. Edd., समपाहत. -B omits महलेखबा बा. L. 5. तथा मधि. B. तथानया. Com. explains मीय as महिषयकं. L. 6. अभिजाततथा. So B and Edd. A. अभिज्ञात-तया. Com.=कुलीनतया.— समानशीलतया. Com., रूपानगणत्वेन समानं शिलं स्वभावो यस्याः तस्या भावस्तत्ता तया. L. 7. Text of A. writes वा for च Com. omits the word. - एकान्तपेशलतया. Com., एकांतेन निश्चयेन पेशलतया हयतया. - आत्मानमात्मना न कलय-ति. B and Edd. add च after आत्मना. Com., अन्नात्मशब्दः स्वरू-पवाची तेनत ितन । आत्मान स्वरूपं देवी कादंबरी आत्मना स्वेनैव न कलयति न जानाति यादशं भंग्या भणितं वेश्यया अवन्ध्यते न तादशं कल-स्त्रियेति भावः तदेव दर्शयन् पुनः प्रकारांतरेणान्मदोषं दुरीकुर्वेत्राह चंद्र इति &c. With आत्मानमात्मना न कलयति compare आत्मानमञ्जापार-यन्त्या below, l. 16. In what follows Chandrapida was the stone that can melt if the moon but look upon it, the bee that can gather honey if the flower will open, the lotus that can look up to the moon which alone can make it expand, the tree that for all its hidden sap cannot put forth

sprout if the genius of the spring withhold its blessing. He was a man, she half divine : it was for her to make the first advance: and if she were too bashful to do so, her companions should not have allowed her to "let concealment prey on the bud." L. 8. आलोकन. Com. adds इव. Edd. add अपि.-सत्कराकर्षणं. Com. = तत्कि-रणाक्षेपः. L. 11. जुम्भा. Edd., जम्भिका. L. 12. विकासयति-Edd., (विकाशयात) add न. L. 15. खवा, i. e., आजया, -प्रतीक्षे. Text of A and Edd., पतीक्षे. L. 16. अच्छापारयन्त्या. Com. =अनियो जयंत्या. -परिपान्थनी. A and B. प्रतिपन्थिनी explained in Com. by बैरिणी. L. 18. अथवास्य परिजनस्थापि देव्या अपि. This is the reading of the Text of A with अथवास्य for अस्य वा Com., अथवेति प्रकारांतरे देव्याः कादंबयीः अस्य परिजनस्यापि परिच्छ-दस्यापि कोयम, &c. B, अथवा जनस्य अस्योपरि देव्या आपे. Edd., अथवा देव्याः परिजनस्यापि, L. 19. अनिच्छन्त्यपि, B. अनिच्छन्त्यापिः and व्यापारित: for व्यापारिता. -न व्यापारिता. Com. -न प्रेरिता. L. 20. प्रतिबद्धस्य दासजनस्य. Text of A, प्रतिबद्धदासजनस्य-L. 21. अविश्वस्तचित्तता. Com. = अविश्वम्ममनस्कता. L. 22. न कताथित:. Com.=न सफलीकृत:. L. 23. अपरित्यन्त. B, परि-हमूक्त (i. e., without the avagraha, which both MSS. generally use: but अपरित्यक्त may be meant).

 'At any moment.' Text of A, निर्मिष्ठणैत. B inserts वा before, and Edd. after. कि. L. 13. प्रावेण. See note on p. 207, l. 6. Chandrapida takes refuge in the belief that Kadam-bat's destiny (cf. ll. 16-24) and not he is to blame for the distress which has overtaken her. — अयमर्थ:. Com., अयं अपं: दु:खलक्षण: L. 15. विसंहुळं. A and B spell विसंस्थुळं. — नैवायमेतावता स्थास्थतीति. B and Edd. omit प्यायम्. So also Com. of A:—इतीति किं नित एतावता एतावत्कां के स्थास्थति वास्थाले किंदियति. The explanation of प्लावता ंच wrong. When fate has begun so perversely it may be trusted not to stop at the point of evil fortune it has reached. 'It will not stop at this.' L. 22. Text of A writes मनीर्थ (sic.) for मनीरथास्थ.

P. 259, L. 2. अपर. Edd., पर. L. 4. उत्तप्तकनकद्रवस्फलिङ पिङ लद्यति-So Com. of A, (उत्तत इति उत्ततं उप्णीकतं यत्कनकं सवर्ण तस्य द्वी रसः तस्य स्फार्लगः कणः तहत विगला कविला यतिः कार्तियेश्मिन तत्त्रथा) and Edd. Text of A, उत्तवकनकद्रवस्फ्रालिगपिंगलगलद्रचति. B. पैंगलं गलद्यति. L. 5. मण्डलानुकारि. B, मंडलाकारि. L. 6. यथोच्छित. A in Text, यथोत्थितः in Com., यथोच्छितं, (यथोचं यथा स्यान्तथा).L.7. क्रमेणैव. Text of A, क्रमेण च. Com., क्रमेणैवेति क्रमेण च परिपाट्या च. L. 14. Text of A and Edd. omit one मह: .- समस्त. So B and Edd. A, सकल. L. 17. ज्योरस्नाजलेन च. B. ज्योत्स्नाजले-नेव. L. 20. किमाकलयसि. B, किमालपिस. Edd., कि मां कलयसि. L. 22. आगामिष्यति. Com.= यास्याति. Edd. and. apparently, B, (मदलेखा गमिष्यति), गमिष्यति. —Ed. 1 omits पन्र. Com. of A. पन्हिंतीयवारं, L. 23. प्रतिपत्नयते वा शरीरस्थितये तयोरभ्यर्थनाम्. 'Will she listen to their prayer, and be careful of herself.' त्या: refers to Madalekha and Mahasveta. A reads in Text and Com., अभ्यर्थना for अभ्य-र्थनाम but Com. explains प्रतिपत्स्यते rightly by अंगीकरिध्यति, B. अभ्यर्थनात for अभ्यर्थनाम. अभ्यर्थनाम is the reading of Edd.

P. 260, L. 2. आयताक्षं. Edd., आयतेक्षणं. L. 4. तिष्ठतु तावत्. Com.=
अव अवस्थानं करोतु. Rather 'Never mind: do not wait for.'
— आराजवर्षी संखी जानः B, आराजवाक्षीजनः. L. 7. विहत्तम्, So
A in Text, B and D. Com. of A, विहित्तं (sic.) explained
by प्रवाहरूपत्या चलितं. Edd., अवहितं L. 10. प्रषं. B adds च.

-- तम. B and Edd.. एनम. L. 11. अनिपत्य. A, अनुभिपत्य. L. 12. अनुत्संकालित एव तातेनाम्बया वापक्रम्य गच्छामि. 'If I should depart and go, being set free to go neither by father nor by mother.' This is the reading of B. A in Text, अनुरसक-लित एव तातेनांबया वा उक्तमपन्नाम्य गच्छामि. Com., अनुन्तंकलित इव स्वेच्छापवनपुरुष इव तातेन पित्रा अंबया जनन्या उन्हें प्रतिपादिते अपक्रम्य उलंध्य गच्छामि वजामि. D अनुच्छंखलित, &c. Edd., उच्छंखलित एव. सातेनाम्बया वक्तत्र्यमप्यपद्मम्य गच्छामि.Compare p. 275, l. 9. L. 14-सत्तरकालागामिनी चिन्ता. Text of A उत्तरकालागामिर्चिता. L. 15. अपक्रम्य गत एव कथनई तातेन. 'Suppose a start made, how can I hope to get away unobserved.' This is the reading of the Com. of A. (अपक्रम्य व्यावत्त [स्य] गत एव कथगहम) and of Edd., except that they have यनातेन for तातेन. Text of A, अपक्रम्य गत एव कथं महतानेन, [कथमहं तातेन]. B, अपक्रम्य गम्यत एव कथमयं तातेन. - दुस्तराहवार्णव. Edd., दुस्तरदु:खार्णव. L. 16. अवन्ध्य. Text of A, अवध्य. Com., अवध्यं योग्यं यत वांछितफलं B. अवंध्य.-अहित. Text of A, अहितजन. L. 17. निष्क्रान्ति. Text of A, निकांति. Com., नि:कांतिद्वारं (sic.) निर्गमप्रतीली. -अर्गलक्ण्डात. Com., अर्गलादंडः (sic.) प्रतिषेधककार्छः - अशेषभवन-भवनोत्तरभनस्तरभात. Com., अशेषानि समग्राणि यानि अवनानि विष्टपानि तान्येव भवनं गृहं तस्य उनंभनं धारणं तत्र स्तंभः स्थुणा. Edd. and Text of A omit भवन B has. उत्तंभवनस्तंभात for उत्तम्भनस्तम्भात. L. 19. करि. Edd., गज. L. 22. अनुसंतानलप्तवेतण्डपायसाधनैः. Com., अनुसंतानं अनुसैन्यसमूहं लग्नाः संबद्धा ये वेतंताः गजाः तेषां प्रायो बाहरूयेन साधनं सैन्यं येषां तै: B, अनुसंतानलभ्रवेगदंडपायसाधनै: L. 23. राजिभि:. Edd. add अवस्यं repeated by mistake from 1. 19.

P. 261, L. 1. सुख्यरिसुन्ताः. Com., नुखेन प्रतिबंधकामविन परिसुक्तं उपभोगादिकं यासां ताः. L. 2. लगन्ति. Edd., लगिष्यन्ति. L. 3. मदीवं स्तेहं. 'The love he feels for me.' L. 4. किमनेन गतेनागतेन वा. Edd., किमनेन गतेन वा. Com. of A, अनेन गतेन आगतेन वा 'What matters it whether he be gone or come,' गतागतेन may, however, be गत अगतेन 'What matters it whether he be gone or not. L. 5. कस्य वापस्य A, कस्य चापस्य. (Com., च पुनरथें.) L. 7. मेसिन्येत. B, मेरिनीन.— अवनीति. Edd., मवति. क स्थितम्. L. 8. Edd. क गरिथतम्.—क यातम् क सुक्तम् कापस्यं कारामा. B, क ना खादितं क पीतं क मुक्तं कृतः पसूर्तं (sic.) इत्यनुपुंजानेन्यः कथं कारमा.

L. 9. गोपायितच्यः Edd., गोपायतच्यः L. 12. पातयता. Edd., पातयति. L. 13. स बहु The reading of B and Edd. A, सुबहु L. 16. सिविधाने Com.=उत्तमकारेण.—स्तेहेन दुःखिता. B and Edd., त्या. L. 18. अनया. B and Edd., त्या. L. 19. कि. B, कि च. —ित्तवन्धन. B, तिवेध.

P. 262, L. 1. कथं वा मञ्जात Edd. कथं मां मंचत. Com. of A मामिति होष:. L. 2. अन्धेपतितः. Com = कष्टगतः, Edd. अन्धेः पतितः. L. 3. के प्रच्छामि. Edd., कि करोमि के प्रच्छामि. L. 4. B puts the में after करोत -- निश्वयाधानं . Com = निर्णयोत्पत्ति . L. 5. श्रोत-च्यम. B omits. Edd add बा. L. 6. वेचि. Edd वेचा. L. 8. संखी B and Edd add वा. L. 9. निर्वेतात्मा. and Com. of A. Text of A and B निवृतात्मा. L 10. अनुकी-पितम. Edd., कोपितम. -परिबोध्य. Com. of A परिबोध्य प्रति-बोधनं कत्वा. L. 12. क्षापा. B. क्षिपा. Edd. निशा. L. 13. किंच-इन्सी शासाय. Text of A किंवदती शाशाव. Com. किंवदेती जनशति ज्ञाश्राव अतवान्. The St. Petersburg Dictionary knows only the form किनदन्ती .- इश्वप्तरं B and Edd., दश्युरी .- यानत is a preposition governing the accusative here. L. 18. करतल-वर्तिनी सिद्धिम, Compare our phrase, 'He has it in his own hands.'-प्राप्त:. Edd. and हि. Com. of A has यत: which may refer to a हि which has fallen out of its text. L 19. जनन-परिलम्बक्रतया चिन्तयान्तः सून्य एव. Cf. Keyûraka's तिष्ठत ताव-दासभवर्ती संखीजनः परिजनो वा p. 260, l. 4 Edd. read गगन for गमन. For meaning of ज्ञन्य see note at p. 151, l. 9. L. 20 हृदयनिवृत्तिः. Text of A हृदयनिवृत्तिः. Com., हृदयनिवृत्तिः चित्त-संतष्टिजीता. L. 23. बलाहकी नाहम्. Com., बलाहकस्य मेघस्य उन्नाइं आगमनम्. So also B. Edd., उन्नाइं for उन्नाइं The meaning assigned to sage in the St. Petersburg Dictionary 'swollen condition, fulness' suits the context here better. So Kalidasa uses सेन्द्र of a cloud that is big with water (Vikramorvasi p. 107 Mr. Sh. Pandit's Ed.) and of a lotus bud on the point of opening, Sak. 131.

P. 263, L. 2. भ्रम्युच्छित. Com. of A reads समुच्छिति explained by वृद्धि प्राप्त. L. 3. उद्धसिनरागपळवोद्दिनः So Text of A and B. Com. of A (उद्धासिन उद्धास प्राप्ती रागी रक्तता यस्यामेनाइसी पळवोद्दिन कि. Edd., उद्धसिनरागा पळवोद्दिन L. 10.

- P. 264, L. 1. बात्. Edd., प्रयात. L. 4. उत्प्यस्ते. Edd., उत्परस्पते. पृष्ठतः समुपविद्यमितं नेति पत्रलेखानप्राक्षीत्. The reading of B. A, पृष्ठतः समुपविद्यमित पत्रलेखानप्राक्षीत्. Edd., वृष्ठतः समुपविद्यमित वां पत्रलेखामद्राक्षीत्. L. 7. आगतं च. Edd., चागतं. L. 9. B. and Edd. omit पूर्व. स्पापितः. Edd., प्रस्थापितः.— तां भूमिं बावत्. Of. दञ्चपूर्व यावत्परागतः p. 262, 1. 13. Edd., तां भू-भितः. L. 11. बदाज्ञाप्यति. Edd., यथाञ्चाप्यति. L. 15. There is a pun in अनेकत्वर्णरुचित् स्तर्प. Cf. p. 293, 1. 13. L. 16. क्षण्टापत्रवाष्ट्यार्शितास्त्रमाण्यास्तरमवादित्. For the construction compare अनक्षरं प्रयस्क p. 219, 1. 6. Com. of A, कंटायतों यो वाध्यो रोदनं तस्मात् या गहरिका गहद इति अञ्चक्रकानिः तया गृह्यमाण्यात्र प्रवादात्र स्त्रापि. Com. = अपृष्ठितापने. See note on p. 280, 1. 11. L. 22. उत्पृत. B and Edd., उत्कृतः. अवद्धकक्ष (A, ®हर्श). Com. = अविषयीकृत-विषय, संवार्ण. Text of A, संचार्तं.
- P. 265, L. 2. सर्वेखलानां धुरि लेखनीयेन. So Text of A, in which the phrase, with लेखितेन for लेखनीयेन, also stands after मण्डला (1. 4). Com., येनेति स्वभावस्य प्रकृतेः वत्वलल्लाल् हितकारित्वात् प्रथमद्दीये आधावलोकनीपे तथा प्रकरिण दक्षितः प्रकाशितः प्रसादातिश्वयः मधलताधिक्यं यथा एवंविधां देशीं कार्दवरीं प्रगोभनापि नमस्कृत्यापि असंभावय असंभावनाविषयीकृत्य गण्डला वनता येन सवैखलानां समग्रदुर्वनानां к अर

धि आही लेखनीयेन गणनीयेन मया, &c., B and Edd., सर्वामिलवणीयेन here, and सर्वेखलानां धरि लेखितेन (Edd., लिखितेन) after गच्छता. The aw goes rather with गच्छता. Cf. एवं गच्छता, &c. p. 222, 1. 9. and तथापि गत्वा p. 265, 1. 21. With सर्वेद्धलानां धार сі. निर्पत्रपाणा मंत्रेसरीकृता р. 169, l. 12. - प्रथमदर्शने. В and Edd., प्रथमदर्शनेन. L. 4. असंभाव्य गच्छता. Edd., असंभाव्याग-च्छतां followed (see note above) by सर्वेखलानां. L. 6. स्थेखे चञ्चलतया, Edd. add. धेर्य भीरतया. - मायाजालेन. Text of A मयायत्रेयन [sic. मायायेनेण.] Com., मायाजालेन निकृतेजीलतया. L, 10. na. Edd., pa. - qfraffar:, 'Perverted.' Com. of A in one place परिवृत्ताः स्वस्वरूपमायादिताः, in another परावृत्ताः standing alone. Of the use of प्रिक्तियद्धिः p. 269, 1.10. L. 11. केन चाइनिकरोत देवी. Com., मामिति शेष: Text of A and Edd., वा for च. L. 14. किमहमस्याः न कारणिमिति. Com., अस्याः अवस्थाया:. Edd., किमहमस्याः संदिशाभि न कारणामाने. L. 15. एतत् B, अंतर.-सर्वदीषाश्रवेणाच्यनवस्थाः Com., सर्वदीषाश्रयेणापि सर्ववै-गुण [ण्य]: धारभूतेन अनुबन्या आनुक्त्येन. — तदेवमात्मना. Edd., एव for एवं. Com, explains आत्मना by सर्वप्रकारेण. See note on p. 139, l. 19, Perhaps 'just as I am' is the meaning here. Cf. p. 278, l. 15. L. 16. हीन. B and Edd., विहीन. L. 17. इरस्थमपि. Edd. add मान. L. 18. स्थिरप्रतिज्ञता. Text of A स्थितमतिज्ञता (sic.). Com., स्थिरप्रतिज्ञता दृढसंगरता. B, स्थिरपकृतिता Edd., स्थिएमज्ञता. L. 19. अभिष्यते. (Com.=अंगीकरोति) Edd., अभ्यपपदात. L. 21. प्रियवादिता. B, त्रियंवादिता. Ed. 2 mentions a reading नियवदिता .- दहात्येव हृद्येवका समत्यदारता. Cf. देहि हृदयेवकाश्चम्. p. 141, l. 1. L. 23. संगतस्वात्. Com.= भिलितत्वात.

P. 266, L. 2. स्मारबन्ति. Text of A, स्मरवित. B, स्मरवित. L. 4. चाहुकार भव. So Com. of A, D, D P 2. Text of A, चाहु भव. B, चाहुकारा भवंतु. L. 5. मुखावलोिकिनाम् Edd., मुखावलोिकिनाम् Ed. 2 gives our reading as a variant. — अकालोपसर्व- णकोपेनुनवन्ति. So Com. of A, (अकाले अपस्तां अप [उप] सर्पण आगमनं तड्जिनितो यः कोषः तास्मन् अनुनर्वति प्रसादयिति). Text of A and Edd., अकालोपसर्वणकोपननुनर्यति Ed. 2 gives a variant अनुतप्-ति. L. 10. यया वा. Edd, यया च. — Separate अन्पे- क्षितयमनाज्ञया नियन्त्रणस्तात्. L. 11. विज्ञासम्. So B and

Com. of A, (विज्ञतं कथितं). Text of A and Edd., विज्ञतः. L. 12. में न. Text of A, न में. L. 18. अन्तरम्. Com.=अव-काशो हार्दे शः L. 20. विस्तिकानः B, विसिज्ञतन्थाः L. 21. B and Edd. omit नियक्षं रक्षयाः L. 23. रक्षयेव सहामधाः Edd., त्वया-गयेव सहः

- P. 267, L. 2. परिलम्ब: Edd., विलम्ब: L. 3. अनुसेव चिन्तसा शन्यहदय:. Сомраке गमनपरिलम्बकृतया चिन्तयान्तः ज्ञान्यः р. 262, 1. 19. L. 6. सत्र च. So B and Edd, Text of A. तत्रेय, Com., तत्रेति, L. 10. सलिलभरमन्थरेणेव जलधरध्वविनाः From B, except that B has मधुरेण for मन्यरेण. A, सलिलभरमंथरेणवं (sic.) जलधर-वान्तिभेन. Comof A. सालिकमर: पानीयमर: तेन मंथरेणेव स्निग्धेनेव जलधरस्य मेघस्य ध्वा-नी ध्वनिः तस्य निभेन सदश्चेनः Edd., सलिलभरमन्थरेण नवजलधरध्वनि-गम्भीरेण. -सधीरम्. Edd., धीरम्. L. 11. उपसृत्य. Ed. 2, उप-मुज्य. L. 14. अद्भारयद्भानि. Text of A, अंगोवांगानि. L. 15 इयम. Sc. रमथराजिलेखा. 1. 21, L. 16. उपहितकान्तिपातिपरभागा-Com., उपहित: आच्छादित: कांतिपतिना सर्वेण प्रभागी गुणी:कर्षी यस्पाः सैवंविधा, चन्द्रमसः कुमुद्रबांधवस्य (लक्ष्म) छायेव कलंकप्रमेव, परभागी गुणी -हक्ष इत्यम्र: But omit पाँच with B. D. D P 2 and Edd. L. 19. उत्तान. Com, = अतिशाधिनी, B, उन्नाम. Edd., उद्दाम. L. 23. सीमन्त्रय. A. समेत्य. Com. = मिलित्वा. - जगति राजकन्यका. Com., जगति पथिव्यां राजकन्यका राजकमारिकाः B. जगतीराजकन्यकाः Edd., जगतीपनिकन्यका.
- P. 268, L. 1. आनन्यआमः आत्मानम्, Edd., आनन्य मे आत्मानम्, L. 5. सर्वेदिनयुनाम्, Text of A omits सर्वे. L. 7. येन. Edd., परनेन. Com., येन अनेन व पिणियते न पणियत् कि स्वियते. L. 10. तस्युच्यते. So B and Edd. Text of A omits यूत. Com., तत् यत् चच्चने पतिवासे अनेत्वतेत्त्त्र मिथ आपतितं. The phrase corresponds exactly to the 'this is that which was spoken by,' &c., used in the New Testament to introduce a special application, by way of example, of a saying of old time. It need not be taken, as Com. suggests, in the same construction with तदेतदापितं मित. L. 110. अन्यकार प्रविद्यत Text of A, अभकारपितंदस्य. L. 11. स्वमाणस्थापर्यस्तवृद्धिः. B, भियमाणस्थानवे चाप्येपृतवृद्धिः. L. 12. एतत्. Edd., एव. L. 17. इन्यूच्यायत्तेक्तवित्तात्ता. हेंद्र्यावत्तेकत्तित्तात्ता. हेंद्र्यावत्तेकत्तितात्ता कि संद्यावत्तेकत्तितात्ता. Edd., एव. L. 17. इन्यूच्यावत्तेकत्तवित्तात्तात. हेंद्र्यावत्तेकत्ति followed by सुलस्य कृते (1. 19) the intervening words having fallen out. L. 18. अवादीत् देवि. A, अवादीत्

देव. Com., शुक्रनाधः अवादीन् अवतीत् किमवादीन् इत्याह देव इति है स्वामिनि (sic.) L. 19. उपालभमानेव. Text of A, उपालभमानेव. — यौवनभरारम्भमूत्रपातरेखाः Com., यौवनारंभस्य स्वपातरेखेव रेखा नवीनप्रारंभे शिल्पिमः सूचपातरेखा कियत इति सर्वसंगतं. L. 20. आन्वयो:, Com. = शुक्रनासराज्ञोः Cf. its note on 1. 18.

- P. 269, L. 5. निर्वेश्तत. Text of A, निर्वारत. L. 8. परिवर्तयद्विरिय. Com., चंद्रपादाच् (p. 270, l. 3.) विशेषयज्ञाह परिवर्तयद्विरित्यादि स्वकांत्र्या स्वकीयदीविरणा अंवरतलस्य आकाल्या तलस्य निलियानं नीलतां परिवर्त्तयद्विरिय परावर्त कुर्व्वद्विरिय नीलियानं मीलतां परिवर्त्तपद्विरिय परावर्त कुर्व्वद्विरिय नीलियानं प्रशित्य धित्यानं दर्दिदिवः L. 10. वर्राकुद्वर. Edd., दर्रावह्वा L. 16. वर्ष्याक्वयं धारयद्विरः Edd., उर्पावह्वा धारयद्विरः मृक्तीकुर्वद्विः is the converse of पृथवपृथक् उत्पीद्यः L. 17. शिखारिशिखरेषुः Edd., शिखारिशेषदेषुः आवार्षतेतः Com., विस्तारितः L. 18. रश्यामुखेषु तर्राद्विरियः Text of A omits. Com., जलतरंगेषु अंगःकालेलु तर्राद्विरियं प्रवित्यं पाण्य वहद्विरियं पवहद्विरियं रथामुखेषु वैकतर्यलेषु ९००. With पिण्डीगृय वहद्विर दथामुखेषु वैकतर्यलेषु १००. धारी भिण्डीगृय वहद्विर दथामुखेषु वैकतर्यलेषु १८०. With पिण्डीगृय वहद्विर दर्यामुखेषु वैकतर्यलेषु १८०. L. 19. स्विभक्तरिय चन्द्राभय-प्रसुक्तामिनीकप्रोललावण्येन. See note at p. 42, L. 23.
- P. 270. L. 3. द्विराणीक्रतमन्मथीत्साह:. B and Edd., गमन for मन्मथ-Cf. द्विगीकतगमनीत्साहः. p. 98, l. 10. L. 6. मण्डलाभ्यव्तरे Edd., मण्डलाभ्यन्तरेषु. -गापुराहालक. Com., गोपुराणां प्रतोलानां अहालकानि तदपरिवर्तिसद्नानि. The two words occur together in Mahabh. (पुरम्) गीपुर(हालकीपेतम् as quoted in the St. Petersburg Dictionary sub voce. L. 7. चलन. B, वलयन, Edd., agg. L. 11. निर्धार्यमाण इव. B and Edd. add w. L. 13. चलवलयनपरस्सनाकलकलेन. B inserts क्रणत before कलकलेन. Edd., चलचपलन्पुर्सनागुणकलकलेन. L. 15. विलभ्यमानैश्वाच्छि-क्रमानेश्व. Text of A. omits. Com., विलभ्यमानैविलंभनं कियमाणै: आच्छियमानैश्व आगच्छद्धिः आगमनं कुर्विद्धः, &c. B, विलस्यमानैः for विलभ्यमानै:. L. 16. प्रजितैश्व पश्चिमियतैश्व. Text of A omits पजितेश. Com., प्रजितेश चितेश. B. प्रजितेश पंक्तिश्यतेश. - वाह्य-मानै. Com. = भरीदहर्म कार्यमाणै:. - अपर्याप. So Text of A. D. D P 2 and Edd. Com. of A. पर्योघ (=परिवर्ष). L. 17. निस्ता च्छत. A, निस्तुषित. Com., निस्तुषितानि निद्रशेषं भतानि. L. 19. अन्तरीक्षम. Write अन्तरिक्षम. with A and B. Compare with this description that at p. 116, l. 20-23. L. 22. ugf-

ससायोगोक्षणमतम्. The reading of B and Edd. (Edd. क्ष्मगतम्.) A, गृहीततमायोगाणात् तम्. Com., (गृहीतः आत्तः समायो-गो संबंधो येन एता ह्यं यदंगणं आजिरं तस्मात् तं) गृहीततमायोगांगणात् तम्. L. 23. Text of A omits हंसधाद्वा. Com., हंसवत् आम कार्तिभृत्येश्वतः.

- P. 27, L. 1. तरंगगत:. Edd., समागत:.- पानीयाम. Edd. add अपि. L. 5. ° व्यतिकरां प्रतिनायमानामिन So D, D P 2. B also reads व्यतिकरपालनायमानामिव, A. व्यतिकरांगालना नीयमानमिव, which is thus explained in Com., तस्य (i.e., सार्थस्य) उत्पतनं उद्ययनं तस्य व्यतो (व्यतिकरो) बुत्तांतस्तेन पंक्तिसाम्यादन्त्रेक्षते अंगुलिना करशाख्या ना(नी)यमानामिव पाष्यमाणामिव, Edd., "उत्पलस्यतिकरां पलिनाय~ मानमिव, L. 6. जाउतर, B. जल, L. 7. सिशाम. Edd. spell शिशाम. Cf. p. 51, l. 4. - अतिप्रहतस्वात. Com. = अतिक्षुण्णत्वात्. Edd., अतिप्रभृतत्वात्. Cf. अप्रभृतचत्वरे: p. 270, 1. 17. L. 8. पन्र. A, पर: L. 11. मानसस्य. A in Text, मनसेह्य, in Com., मनसः. L. 12. जङ्कानिलेनेन्द्रायुधस्याकुष्यमाणैरिव वाजि-भि:. For जुड़ानिलेन compare Mr. Sh. Pandit's explanation of वेगानिल in Vikramorvasi, Bomb, Ed., p. 5. The phenomenon of the dust flying before the wheels of a chariot or, as here, the feet of a horse, gives rise to the belief, that a wind going in the same direction is produced. The other horses behind are as it were being dragged on by this wind. - तावत्येव. Text of A and Edd., तावत्येव.-अपरराजवेल्या Com, अपरराज डमंद्र: तस्या वेला अवसर: तथा. L. 15 रजोललित. Com.. रजी-लिकताः धलीमिधिताः, B and Edd., रयललिताः, L. 16, परिमलन, Com. = विमर्दनं. Edd., परिमिलन. - परिमले परिमलाहित. The repetition is characteristic of Bana's style. See note at p. 218, l. 7. Edd., 'परिमलाहित. L. 16. रजानि. B and Edd., रजनी. L. 17. तदाकलपकाले च. Com., तदा तस्मिन कल्पकाले प्रमात सति. B. and Edd., तदाकल्पकेनेव. L. 20. संघातोपघातेन. B and Edd., einfig. L. 23. asuerfia. Edd., a eggerfia.
- P. 272, L. 1. दलितमुक्तागौर इयोल्स्नानुभावम्. Com., दलितमुक्तावत् गोरा था अयोल्स्ना चंद्रगोलिका तस्याः अनुभावो म.हात्म्यं उत्यजंतीषु त्यजंतीषु आज्ञान् दिश्च ज्योल्स्नावितानभिति पाठो दृश्यते तत्र अयोल्स्नालक्षणं वितानं उत्तेष इत्ययों ज्ञेयः. B, गलित. for दलित. Edd., श्रीलितमुक्तागौरं ज्योल्सानुभ-वम्. L. 5. चरिताल्तेषु.

Com. चरिता ज्यामा अंता येवां तेष. For this use of चरित compare the common पत्तिथे, and परित p. 274, l. 14. B and Edd., परिगतेष. L. 6. वयःसंघातै:. Com. = पक्षिसमेंडे:. -जनितारावम. From B and Edd. A, जनिताशिवम. Com., जनिताशिवं उत्पन्नाशमं यथा स्थात्तथा. L. 7. जङ्काङ्ग्रिभिः. A writes जंपाहिमि:. (sic.) B, जंपाहिमि:. --हठादाक्रष्ट. From Edd. Text of A. इटात कर. Com., इटेन आकृष्ट: standing alone. B,दाकृट. L.13. अपसर्पत्सु. B, चावसर्पत्सु. Edd., अपसार्यमाणेष. L. 21. विक्षिcaमाणम. Com. = इतस्ततः क्रियमाणम. Com. mentions a reading संश्चित्यमाणमः -अपर्याप्तप्रमाणाभिः. Com. =अप्राप्तेय-चामि: B omits the word, Edd., पर्यातप्रमाणाभि:. There is a similar confusion between प्यान and अपयोत at p. 270, l. 17, L. 22. संहियमाणम Com. = संग्रह्माणम. Edd., संश्रियमाणम्. The army so fills space, that it is as if the boundaries of space were contracting upon it. L. 23. अवकीर्यमाणम्. Com. =विक्षिप्यमाणम, Cf. 1. 21. अर्कावलोकेन, B. अर्क्किरणालो-केन. Edd., अर्कीकरणालोकेन.-विस्तीर्यमाणमः Edd., विस्तीर्णम्-

P. 273, L. 1. अनजीवि. Com., अनजीविनां सप्रयाकारिणां, &c. B, अतिजीव. Edd. with A, but Ed. 2 mentions a reading अनिजीव. -कल्पित. Edd., कलित. L. 2. संनिवेशम Com. = रचनाविशेषम.-अजल. Com., न वियते जलं यस्यामेवंविधा वाहिनी सेना. जलवाहिनी means 'river.' This was a sea that did not depend on tributary streams for its substance. Edd., ਜ਼ਲ. L. 3. अपरपारम. Edd., अपरमपारम.- उहिन्तरज्ञःसंततेः प्रतया च. So B. A. उद्देकाइज:संततेद्रत्या च (sic) Com., उद्देकाइज:संतते:. ट्रस्य भावो दरता तथा च. Edd., डब्रिकरजःसंततिपूरतया च. L. 5. अविरस्त्रबलाक, Edd., अविरस्त्रबलबलाक, L. 7, अमन्द्र, A, मंद्र, (Com., मंद्रं शानेमदरस्य, &c.) B may be either. L. 8. निवि-ज्ञामानम्, Com. = स्थाप्यमानम् L. 15. ततस्तत्संनिहिताभिः B omits ततः. Com. of A, ततस्तदनंतरं तस्य वैज्ञम्यायनस्य. But तत refers to अविस्त in the previous clause. L. 17. प्रतपथ. So Com. of A, (where the word stands alone) and Edd. Text of A, पलपपंति. B, पलपत. L. 18. Edd. omit एवम. L. 20. A omits न किचित्पइयन. - A omits न किचिदालपन L. 23. किमारब्धं मद्या. Edd. add का दिग्ग-न्तव्या मया - अन्वेतयमानः Edd., अचिन्तयमानः

- 274, L. 3. शुज्जपत्र. Edd., शुज्जपत्रलोक. L. 6. तत्तमते. B and Edd. omit त. A adds च. L. 10. सा धारणमकरात. So Com. of A.(सा मर्च्छा केवल धारणं अकरोत.) The 'swoon' or 'state of insensibility' is that described in the last page. 11. 20-23. Hence the use of सा. Edd, write साधारणमक्रोत. L. 12. वेदिनवान, Edd., चेतिनवान, L. 13, आत्मनक्वहर्शनान, So A. and B. Com. of A, आत्मतत्त्वं स्वस्वरूपं तस्य दर्शनात. Edd. and one of D P's MSS., आत्मनश्च द्रशैनात. L. 14. अनुन्येक्ष्यमाण: Com. of A and B, अनुस्थितमाण: - केवलं So A and B. But Com, of A has केवलं स्कंधावारागमनेनैव केवलसैन्यस्यैवागमनेन. Edd., केवल° .- स्कन्धावारागमनेनैव तस्यामावादन्यत्. B, स्कंधावारानुगम-मृतिवासादसावन्यत. L. 16. आहत्य हृदयात. So A, D, and D P 2. Com., कि आत्मानं स्वं आहत्य आहननं कत्वा हटयात पाणै: अस-भिवियोजयामि विभिन्नो भवामि. Edd., आहत्य हठात. B, आहिन हृद्यात L. 17. किमेकाकी कांचिहिन, B, किमेन कि का दिशां (sic). - कर्तब्यम. Edd., क्रतब्यताम. L. 18, नाध्यमच्छत. Text of A omits न. B, नाधिगच्छन. L. 20. वसन्ती. 'Inhabited,' Com. = लोकसमाकुला. Edd., वसती. L. 21. सुनिष्पन्नमपि. Text of A. adds च. L. 23. कादम्बद्यांपि. Com. of A, कादंबर्धापि च. Edd., कादम्बर्यापि वा.
- P. 275, L. 3. अम्बा मनोरमा. B. मने(रमांबा. Edd. omit अम्बा. L. 6. क-चिद्विद्या काचिदग्रहीता तां गृहीतं मयोत्संकलितः. Text of A, बाहियतं and Com., प्रहीतं for गहीतं, Edd., कचिदगहीतां तां प्रहीतं मयान्संकलित:. We have had उत्संकलित before, p. 260, l. 12. L. S. विलक्ष्य. Edd., विलक्ष. L. 10. व्याधि:. Edd., महान्याधि:. L. 11. आशुकार्यसाध्यह्मपः. Com., आशु शीर्ष अथीदंतं करोत्ये-वंशीलः स तथा भेषजादिभिः साधिवतं निवारियतमशक्यं असाध्यं रूपं स्वरूपं यस्य सः. L. 12. करह्यापिहित. Com., आपिहिता आच्छादिता. So also D. Edd. the more common करदय-पिहित. L. 13. सामं वर्षशतं. Text of A and B, सामवर्षशतं. Com. of A. साम्रं वर्षकातं पंचविकात्यधिकं हायनकातं. This meaning 'and more to boot' seems to belong to साग्रं, though the St. Petersburg Dictionary sub voce makes it equal to समग्र, and corrects accordingly its explanation (under अप्र)of such phrases as साम्रं स्वीसहस्तं. Râm. 6, 95, 18, सामकोटी च रक्षसाम 6. 13, 7, सार्व वर्षश्चतं Brahma P. in Lassen's Anthology, 56, 3.

L. 14. च. B and Edd., तु. L. 18. Edd. omit the second स्थित: L. 23. सत्तवति. Edd., आगतवाति. Cf. मध्यागते, l. 10. —Text of A omits तस्मिन्दिवसे.

- P. 276, L. 1. वास. (Com., वाली जनसं.) Edd., बास. L. 3. हि. B and Edd., तत् भच्छोदास्यं सरः. Edd., अच्छोद्सरः, Ed. 2 mentioning our reading as a variant. L. 5. भवानीम्भूम. B and Edd., मवाभवगम् a reading which is also mentioned in the Com. of A as a variant. L. 12. निर्मायिनीम्. B and Edd., निर्मायम. L. 17. विलत. (Com.—पश्चादायाताः). Edd., चिलत. L. 20. लिखित इव.....आक्रम्यमाण इव. From B. A omist the whole passage. Edd. omit the words उन्होंगे इव पुस्तमय इत. L. 22. झिटिति. A, B, झिगित.
- P. 277, L. 1. निविकारवदनः. Edd., निविकारहदयः. L. 2. Edd. omit च. L. 3. रिक्षकहदयाः. Com. =कािमशनाः. L. 6. न विदानः Toxt of A, अविदानः L. 7. वेला. Edd. add जाता. L. 9. A omits इति. L. 10. अञ्चलसमित्रावालापः. B and Edd., अस्मरालापः. L. 14. अमुहस्थानाः. Com. = अन्तेषं कियमाणः. B, अमुवस्थानाः. Edd., अनुवस्थानाः. —पारिच्छेदनिष्ठसः, Com. =ित्रथपहर्षं. Cf. below l. 20, निष्ठरमप्पितिहनवन्तः. L. 18. इस्थुक्तवन्तम्. Add च with Com. of A, (इति प्वीक्तमस्तिकं स्थानुम्. They scornfully repeat his words, 1. 16. L. 22. अमन्त्यान्त. Com. = अञ्चवितान् तत्वन्तवादित्यथेः. देव्या विलासवस्थाः कुलालितस्य. So Text of A and B. Com. of A, (देव्याः विलासवत्याः अकः क्षोडः तेन लालितस्य देव्या विलासवत्या अङ्गलालितस्य. L. 23. एवं. A, एव.
- P. 278, L. 3. करबापरस्वेन् यो सुक्ताबुक्तपरिच्छेद: 'Who but yourself would so distinguish between right and wrong?' L. 6. किमन्यो देवअन्द्रापीडोन्यो वा भवान: 'Do not we know that Chandrapida and you are one?' L. 7. विकस So Com. of A, B and Edd. Text of A, विकस व्यक्ति Edd., वर्दनेत. L. 14. प्रमित Edd., अन्यप प्रमित वातुं न Edd., न दातुं. A omits च. L. 15. आत्यता. 'By myself.' See note on p. 265, 1. 16. L. 18. अनवसीयमानम् So A and Ed. 2. Com. = अज्ञायमानं B, अवस्थीयमानं Ed. 1, अवसी-

यमानम्, L. 19, B and Edd. omit मे. — भवतु. Com. = संप्यता. B and Edd., अनुभवन्तु. L. 20. चन्द्रापीडदर्शनम्. Edd., चन्द्रापीडदर्शनम्. — अरूपपुण्यस्य व्यति. Сош., अरूपपुण्यस्य त्रो मे मन तत् दर्शनमुखं प्राप्तमपि कर्यमपि करतलादेव इस्ततलादेव एवं पर्वोक्तन्यायेन आध्क्रिय आक्षिप्य देवेन विधिना नीतं प्रशितं.

- P. 279, L. 2. B and Edd. omit अतः. L. 3. अभूतः. Edd., अमवतः. L. 6. Edd. add च after ऊर्ध्वम्. L. 7. तस्मिनः B, अन्यतनस्तर्मः Edd., अम्यतर्गस्तर्मः L. 8. तस्मित्वीधनमस्याग्रायाः Edd., तस्मित्वीधनमस्याग्रायाः Edd., तस्मित्वीधनमस्याग्रायाः Edd., तस्मित्वीधनमस्याग्रायाः Edd., वयस्य स्था, निमस्य चन्त्रायीइस्यः Edd., वयस्यम्त्रायीइस्यः Cf. above, l. 1. L. 14. तिवेतितः Text of A, निवर्तितः. L. 15. अनेनीच च. Edd., अनेन चैवः —विस्मितास्तर्गस्मानः Edd., विस्मतान्तरात्मनः. L. 16. तत्. Edd., तम्. L. 17. इस्बलः Com=प्यियः Edd., वरु. L. 18. संवादः Edd., संवादः. L. 19. एव. B, एवम्. L. 20. प्रविद्यमानस्यः Edd., प्रविद्यकायमानस्यः L. 22. विस्मयः Edd., सम्यः चेतसिः. Text of B, विवाः.
- P. 280, L. 2. ਲੁਫ਼ਿਰ. A in Text, ਲੁਕਿਰ, explained in Com. by ਲੁਫ਼ਿਰ. L. 3-चेच्छाधिकेष. Edd., बाञ्छाधिकेष. L. 4. अहमिव. Edd., अहमपि. -प्रसादान्करोति. Com., प्रसादान वस्त्रादिपदानरूपान करोत्येव सजत्येव. B. प्रसादान्त्रहोति. L. 6. अपि. Com. takes with preceding word. Edd., अथ. L. 7. अम्बया च. A and B, वा for च. L. 9. तत्रापि नैवासावेवमस्नेहरुः पिशुनस्वभावो वा. So B, except that it omits वा. Text of A, तत्रापि नैवासावेव मत् स्नेहलः पिशुनस्वभावः, also omitting वा. Com.. तत्रापि लाडनाटिष्वपि असी वैशंपायनी महिषये स्नेहतः स्नेहात (sic) न एवं पिश्चनस्वभावः प्रेखलप्रकृतिः गुरुजन्।नां, &c. For तत्रापि compare the use of that word at p. 264, l. 18, and at p. 278, l. 16. Ed., तुत्रापि नैवासावेव वञ्चनपिशानस्वभावी वा. Ed. 2 mentioning a reading तत्रापि नैवासावेव मम स्नेहस्य पिञ्नस्वभावो वा. L. 11. अद्रमकृतिराडवपुत्रतागर्वितः. From B. A in Text खद्रप्रकृतिः राजपुत्रतार्गीवतः. Com., खुद्रप्रकृतिः तुच्छस्वभावः आद्यपुत्रतया वा गाँवतः स्मयं प्राप्तः. Edd., क्षुद्रप्रकृतिराचपुत्रतागर्वितः. L. 17. सत्र-क्षपप्रपाप्रासादतडागारामाहिभिः. Edd. add भापूर्तैः. L. 20. न प्रणियनो निविशेषविभवतां नीताः. Add., न प्रणियनो विशेषविभवतां नीता:, Text of A omits न. L. 21 नाम्यागता: कृता: निस्त्य: न दश: अला दाइ.नाः. This is the reading of Edd. A omits к 38

नाध्यागताः कृताः निस्तृषः. B reads न दृष्ट्युताध्यागताः कृताः निस्तृषः for the two clauses. L. 23. धर्मार्येकामानाम्. Edd., धर्मार्थेकामानाम्.

- P. 281, L. 1. Edd. omit चिरमिव, Ed. 2 giving the reading as a variant. L. 2. विसड्ये. A, विसस्जे. L. 8. आननेन. Edd., मण्डलेन. L. 10 अवहितः Edd., अवस्थित. L. 11. चामावर्गस्थत. Edd., यामिकस्थित. L. 18. वाराजुन्निमः. So B and Edd., A, बारांगन्निमः. Com., बारांगनिमिः वारपोधिद्धिः. L. 19. आलोककारकोणेव. A in Text, च for इव. Com., आलोककार-केण जनेस्सारकविणा, and adds च to मदामेदिन. L. 21. तरु. B, D, one of D P's MSS. and Edd., तजु.—Edd. omit च.
- P. 282, L. 1. निश्चिष्य, B and Edd., निश्चिष्य, L. 5. अस्थान एवाप्र-तिमक्तिशङ्का. Edd., अस्थानप्रतिमुक्तिशङ्का, Ed. 2 giving our reading as a variant. L. 6. गमनम. Edd. add अपि. L. 7. बान्तम. Text of A, यातं. L. 9. तेनैव पार्थेन पुरस्ताक्रमिच्या-मि. Com., तेनैव पूर्वपरिश्वीलितेन पार्धेन वामदक्षिणयोरन्यतरेण पुरस्तात् अप्रे गमिड्यामि बाजिड्यामि. Edd., अप्रतः for पुरस्तात. L. 11. स्थित्वा विश्वान्तः सुखितैरद्भैः. Text of A, निद्राविशांतस्खितैरगैः। Com., स्थित्वा विश्रांतो विश्रामं गतः सुखितैः सुखं प्राप्तरंगैः. Edd., स्थि-त्वा विभानतस्वितरङ्गै:. B with Com. of A. L. 14. संविगताश-षराजलोक: Edd., संविज्यतराजलोक:. L. 20. पुञ्ज्यमान. Edd., पुझमान. L. 21. A omits पादपच्छावासु. - दृष्टिषु. Edd. add आलोकेषु, Ed. 2 giving दुरालोकेषु as a variant. - विङ्खेषु बवल-दिस्बन. Edd, transpose the two words. L. 22. संकाट. Text of A, नि:संकट. Com., संकटा अविस्तीणां याः &c. L. 23. उत्पी-ति. Com., उदकस्य पानं उदपीतिः तदथै. - नार्डिधम. Edd., ना-रीनाम.
- P. 283, L. 2. उन्हादित. B, जुटित. L. 5. स्मर्थमाणायाम्. Edd. add ष.
 —वाड्छधमाने. B, आवांच्छधमाने. L. 6. अभ्यश्येमाने. Text
 of A and B, अभ्यशेमाने. L. 8. Edd. omit वर्षे L. 10. लतावृताखिल. Text of A omits आवृत. B, लतावृताताखिल. L. 12.
 विस्तकाण्डमकाण्डकल्पित. A writes विज्ञ. Text of A omits
 अकाण्ड. Com., अकांड अप्रत्ताे B, विसकांडाकांडकल्पित. Ll.
 17-20. परिभवस्थानमिव निवाधसम्यस्यस्यापावनिव विवसस्य. B, परिभवस्थानमिव रिकिरणानां इरयमिव स्तरः सहोदिमित विवसस्य. विस्तिप्तारस्कार्मिव निवाधसम्यस्य विस्तानिव जीतकालस्य

निवेश्वामिव वारिवाहानां स्वरूपिव जाडेशः आवासमिव विभावरीणां प्रत्याघात-मिव दिवसस्य. L. 18. निवेशम्. Edd., निवेशनम्. L. 19. करा-णाव्. B and Edd., किरणानाम्. —सहीदरम्. A, सहायम्. Com. =सद्धायम्, and mentions सहीदरम् as variant. —Edd. add प्रकृतिगिव नुपारस्य after सहोद्रगिव हिगिषेरः. L. 23. सुद्वत्. Text of A. हटय. —अनलस्य. Edd., और्वोगलस्य.

- P. 284, L. 1. Edd. omit one कथम्. L. 8. संबृह्य. So A and B. It is explained in Com. of A by सडक्रीभूय. Edd. read सडकीपूय.—आस्मनाच्यलक्यनिज्ञाविगोहोवयरत्येव. Edd., स्वयोवतरत्वेव. Edd. 2 giving as a variant आस्मनाच्यलक्यनिज्ञाविगोहोवतर्वेव. L. 14. Text of A. repeats पहे. —Edd. omit बहुल, Edd. 2 giving it sa variant. L. 15. कमालिनीराग. Text of A. कमलिनिराग. L. 18. प्रमृतिद्वन्द्वविस्थते: Com., प्रमृत: पाणिः प्रमृति: तस्याः इंडेन संस्थितै: उप्पेर्दमिणीजांबलिभिरित्यर्थ: B and Edd., प्रमृति इन्ह्यंविते: —पुउच्चमानेथ पुश्चितेथ. Edd. transpose the two words. L. 19. 'भण्डलेख. Edd. add उप्पेश —विलिध. Com. e गतेश. Edd. read ब्रिलेश बलितेथ. —निवस्थानेः Com. of A and B, निवंत्यमानेः L. 21. आधिक्य Edd. अधिक. L. 22. वितरागेष्पि. Edd. add निःसक्रेर्पि. —िनःस्वेहर्पि.
- P. 285, L. 1. क्रथ्यमानं च. Edd. add आकण्यमानं च. —अनुभाज्यमानं च. Edd. add अनुवर्ण्यमानं च. L. 4. वेन. B. देः. B omits चा after संबंधितः. L. 6. नासा. Edd., नासाम. L. 9. निवर्णः. Text of A. निवर्णः. Com., निवेश्यं ज्यावृत्य. B. तिःसृत्य. Edd., निवृत्य. —सचैत. Text of A adds च. L. 12. A omits ते. L. 13. कोन वैषम्य. Edd., केन चा वैषम्य. L. 16. अनुज्ञाच्यास्यपं. B and Edd., अन्यर्थं. L. 18. तुरुंभं भूतम्. Edd., इत्मीभृतस. L. 19. सचैत मानति. Edd., नामति तमेत. L. 21. आ जनमनः प्रभृति. So A and B. Com., आ जन्मनः प्रभृति जन्मिदेनादारम्य, p. 292, l. 15. Edd. omit आ. This, the more common form of the phrase, occurs at p. 287, l. 8.
- P. 286, L. 11. स्तिमित्तमित्र महार्णवम्. A, स्तिमित्तमहार्णवम्. Com., मधनस्य अवसानं प्राप्तस्तेन स्तिमित्तो निश्वको यो महार्णवः समुद्रः तं रूपक्रमेत्रंभूतं चित्तरं जवकं प्राप्त्य नमस्तृत्य. L. 12. गृहकुन. Edd., गृहर्ष्टः L. 73. समन्य-विकां आतुरुपिरं प्रीतिम्. Text of A omits आतुरुपिरं and has समन्यविकां (sic) ग्रीतिं. Com., समन्यविकां ग्रीति (sic). B and

Edd., सम-यधिका आतुरुपरि शीतिः. Compare जानामि ते गरीयसीं शीतिम् p. 287, 1. 7. L. 15. समुस्पद्यते. Edd., संभवति. — तथा. B and Edd., तथा. L. 18. वचनमाक्षिप्य युपपन. Edd., युगपदािक्षप्य वचनम्. L. 20. एव. Edd., इव. L. 21. च. So A and B. Edd., वा. L. 22. महोहची. Edd., महोदन्वति. L. 23. स्वजन. Edd., सज्जन.

- P. 287, L. 2. राजापध्यकारिणः. B, अराजपथ[ध्य]कारिणः. L. 3. कर्मचण्डालस्य. Edd., कर्मचाण्डालस्य. L. 5. क्रहत्तर. Com.,
 क्रहतमम्, standing alone. L. 7. आराभनीयः. Com.=वेवनीयः.
 Edd., अवविभिन्नीयः. —अनेन Com.=गुणिजनेन. L. 8. देंच्या
 विलासनस्याः. Edd. transpose the two words. L. 10. शरिरसीनयाः. Com=देहात्याः. B, असंभवाः. L. 14. अपि चाकाद्या वहनाः. So Text of A and Edd. (Edd., अपि चाकाद्या वहनाः. So Text of A and Edd. (Edd., अपि चाकाद्या वहनाः. So Text of A si चाहित्ताः प्रताविभिन्न प्रताविभिन्न प्रतिकृतिः। वहनः
 B, प्रवाविभिन्न प्रताविभिन्न प्रतिकृतिः। वहनः
 B, प्रवाविभिन्न प्रताविभिन्न प्रताविभन्न प्रतावि
- P. 288, L. 3. जूरा: Text of A, जूराही: L. 5. सहग्रीनम्. Text of A writes सटर्जनं, L. 8. वेषां, B. तेषां, -प्रज्ञा पराभिसंधानाय न ज्ञानाय अत्मालजालाय नीपज्ञमाय. This is the reading of Edd.. Ed. 2 mentioning a reading मायाजालाय for आलजालाय B. जानं परारतिसंधानाय न जानाय अतमालजालाय ने।पश्चमाय. A in Text, पज्ञा परातिसंधानाय न ज्ञानाय अतं (पराक्रमः &c.), Com., अतं ज्ञानं प्रज्ञा प्रतिभा तस्यां परः उत्कष्टः इत्यभिसंधानाय ज्ञापनाय न ज्ञा-नाय तत्त्वज्ञानाय. Note that the Com, reads अभिसंधानाय. L. 12. अपण्यवानस्पन्नः, Edd., अपण्य एवानस्पन्नः, 'His disposition is such that the thought "by doing this or that I may hurt my friend" never occurs to him.' L. 14. एवं कृते चिलितवृत्तानाम्. Com., एवं कृते सति चलितवृत्तानां भ्रष्टाचाराणां. B, चिलितवसीनां for चलितवसानां. L. 18. पित्रा. Edd., पित्राहम, L. 19. यथाजातस्य. Com.=मूर्वस्य. I., 20. दुर्देशम्. Com., दुर्दे-धा द्या अवस्था यस्मिन्नेताद्यां. B, दुर्दशैनेन. Edd., दुर्दशैम्. B goes on (दर्देशीनेन) दृष्टं नाम कुव्छिना कुद्छम्पि येन.

- P. 289, L. 2. सहजन्म. From B and Edd. A. सहज. Com. = स्वामाविक. L. 5. इरात्मना जातेन. Edd., दुरात्मजातेन. - स्टब्सं. Edd., द:खं. L. 6. अपरमेवं. Edd., अपि लेबंबिधे. Ed. 2 giving our reading as a variant. - इःखार्णवे पन्रस्मानेवे. From B, with नियातिताः for नियातिताः. A omits the words. Com., अपर-मन्यत एवममुना प्रकारेण अस्माकं दःखं स्थापयतो दःखं कर्वतो न स्वहितं आत्महितं नापि च परहितं नाप्यन्यहितं अनेनेव वैशंपायनेनेव आत्मह्रहा आत्मधातकेन कि कतं कि विहितं इति मतिः इति बुद्धिः एतावत बोधपदवी जानमार्ग न अवतरित नावगच्छति सर्व्यथा सर्वप्रकारेण, &c. Edd.. (अपि-त्वेबंविधे) दःखार्णवे निपातिताः सर्वे एव हानाक्षित्रचेताः प्रवर्त्तमानः स्विध-ताय परिहताय वा प्रवर्त्ते तस्य त पुनरस्मानेव. L. 8. नापि च परिहतम. Edd., न परहितमपि. L. 9. एतावल. B. एवमेतावल. Edd., एव तावत. L. 11. उन्हरन. Edd., उदबहत. L. 12. अवतस्थे. A. अवतस्थी. L. 15. अतिवर्धनम, Edd., अभिवर्धनम. L. 20. देन ब्रवीमीत्यादि. 'Wherefore I speak. Otherwise you know the way of the world better than I do, 'This is the reading of B. A. येन ब्रवीस्यद: &c. Com., येन कारणेन अञ्चक्त नपंसकं त्रवीति विक्त मत्तरतारापीडात लोकवृत्तं जनचरितं आर्थ एव पुज (ज्य) एव भवान सुतरां अतिश्चयेन वेत्ति जानाति. The reading of Edd. is येन अवीम्यन्यहा त लोकवत्तमार्थ एव सतरां वेति-
- P. 290, L. 3. उपचीयते हृदयमविनयै:. The reading of D. Edd., अपचीयते वित्य: Ed. 2 mentions a reading हटयम for वित्य: A. उप-चीयते हटयमविनयः, Com., अविनयो हृदये खपचीयते पष्टीभवति, It must be noticed that उपचीयने has already occurred in the line immediately preceding. B, उपचीयतेविनय:. L. 5. सर्वधा. Text of A. सन्वेदा. L. 6. Text of A emits first न. L. 7. A inserts न before स्थेशेन. L. 8. आसङ:. So B. D and Edd. A. आसंगेष constraing with what follows. The note in Com. is :- बीज़ रागो वियते यस्यैवंगृतेपि हदये एकस्या विद्यायाः सकाशात अन्या विद्याः विद्यांतरं न विदित न रूमते अस्थिरप्रकरो चरुस्वभा-वायां तरलतायां चंचलतायां सत्यां न स्थैर्य न स्थिरता वरित्याजे(ज्ये)व तर्जनीयेष व्यसनेष सत्स विकाराणां च अनुतमाषक त्वादिकपाणां च आसंगेष आसक्तिष् कारणं निदानं वाह्रन्येन सरसता रसिकरनं स्यात. L. 9. कारणं-Edd., कहरणानाम. Ed. 2 mentions a reading कारणम् with the emission of प्रायाः - जलप्रायम. Text of A. जनं वर्शे पायं-Com., जलपायं without explanation. L. 10. वर्षातिवृद्धधा-

Edd., वर्षेति वृद्धशा. Com., वर्षो वर्षणं पक्षे वर्षोणां वत्सराणां आति-वृद्धशा एव उपजायते उत्तयते. L. 13. स्वालिते. Edd. add स. L. 14. कुस्तमधन्दाः B adds अपि न (omitting the न after विस्त-सति). Edd., मकर्रकाः. L. 17. गलिति. Text of A, गलतु.— सीलम्. Edd. add गलिते च शीले. L. 18. केन वावष्ट-य. B and Edd. omit ar. L. 18. बलान्. B, करं. L. 20. तमीभिवृद्धिः. So A, B, and Ed. 1, Ed. 2, तमीभिवृद्धिः.

- P. 291, L. 1. अपि. Edd., अनि². L. 2. मोहविषयमहाहो. B, मोहविषयमहाहो. Edd., मोहविषयमिषयविषयविषयमहाहो. L. 3. मातजुरे. Edd., मातङ्गेट. L. 4. सीलान्त. B and Edd., लीलान्तर. L. 6. लालनीयस्य पालनीयस्य. Edd. omit पालनीयस्य. B, लीलान्तर. L. 6. लीलान्तर. L. 8. Edd. omit विद्याष्ट्र, Edd. 2 giving it as a variant. L. 11. स्वयमारोपितेषु. B, स्वरोपितेषु. Edd. स्वयं रोपितेषु. L. 12. यावत्. Edd., तावत्. L. 15. निश्चिपाम. B, निःश्विपाम. Edd., निश्चिप, Edd. 2 giving our reading as a variant.— पुणीभवित. "And so it may well be that what, if it sprang from badness of heart, were clearly culpable, becomes praiseworthy." Com., कदाचिदित एवं तार्ग कारणमयेस्य वयं अविवयः (sic) निष्यचीऽप्रथवणितो रोज एव कदाचित् गुणीभवित गुण: स्यादित् स्वयं. Edd., गुणी भवति. L. 20. अतः Edd., इतः. भवस्यि Edd. omit. L. 21. यतः Text of A, यत् यदं. B and Edd., यद्य.
- P. 292, L. 1. निरुक्तितः. Com. = त्वदुक्तित एव. B and Edd., निरुक्ततः. L. 2. कस्य वापरस्य संभावना नोरपनाः So Com. of A and B. Text of A omits . Edd. omit स. L. 4. Separate वा त्रोप°. L. 7. Edd. omit स. Edd. omit स. L. 4. Separate वा त्रोप°. L. 7. Edd. omit स. L. 8. अगसे नाग-त्वयम्. So B and Edd. A. अपनते आगन्तवयम्. L. 11. वृष्टायाम्. Edd., कष्टायाम्, Ed. 2 giving दुष्टायाम् as a variant. L. 12. स्वरुपीपि: Edd., समिति, Ed. 2 giving दुष्टायाम् as a variant. L. 13. एव मे तिवृष्टीयाजन्माः Edd., प्रवमेतिष्टिती-योऽक्रजन्मा, Ed. 2 giving एवनेतिष्टिती-योऽक्रजन्मा, Ed. 2 giving एवनेतिष्टिती-योजन्मा as a variant. Com. of A. आपि चेति बाधचेदात् एतिदियोगजन्मा वेश्वायनिरहित्याः अंतःखेद एव असहः असहनीयः. L. 15. अन्यदाः So Text of A and B. Com. of A and Edd., जन्याः, but Com. of A has also आज-मनः प्रशुते आजन्मित्वारात्यः Cf. the various readings at p. 285, l. 21. L. 16. यच. Edd., यथ. L. 17. तन्याः Edd., तसमाद्र. L. 19. चन्यापीडन्तःपीक्षियायरक्ते रक्ततामरसावृकारिणिः

- B, धंद्रापिंडेत:पीडोपरागरक्ततामरसानुकारिणिः Edd., बन्द्रापिंडेऽपि रागरक्ते रक्ततामरसानुकारिणः L. 20. सपक्षपानां बहुपदावलीमिव दृष्टिम्. See note on p. 244, l. 7. B, बद्रपदालीम् for षद्यदावलीम्. Edd., सपक्षपाताम्बदावलीमिव दृष्टिम्. सपक्षपाताम् is a pun to be taken with both nouns.—एव. From Edd. A and B, एवं.
- P. 293, L. 2. विलोमप्रकृतिना. Com.=मतिकृलाभिभायेण. Edd., मे दष्पक-तिना. L. 5. वैद्यान्यायनप्रत्यानयनाय. A. वैद्यापायनं प्रत्यानयनाय. Com., वैज्ञांगयन इति वेज्ञांगयनं प्रति आनयनाय च आनेतं. Cf. वैज्ञां-म्पायनन्यनाय below 1. 17. L. 9. उद्घाष्पलोचनः. So A and B. Edd., उड़ाध्यक्तेचनं, -इव. B. इह. L. 12, आत्मना. See notes at p. 139, 1. 19, and p. 265, l. 13. The present use of the word corresponds with curious exactness to the English phrase 'By himself.' L. 13. अक्टिटवर्ण कारम्बरीवरणसञ्जिमिव रामनान्यनज्ञाम. Com., अक्रिष्टः शोभनो वर्णो रक्तपीतादिः अक्षरं वा यस्यामेवंविधां कादंवर्याः संवरणं (sio) अंगीकरणं तस्य स्त्रजमिव मालाभिव-L. 18. °तरसकं मामविकल्पं विसर्जय स्वम. So D. B. °उत्सकम-विकल्प्य त्वं मामेव विसर्जय. A in Text, वैशंपायनाननदर्शनोत्सर्क (मा) म-विकल्पं विसर्जय त्वं. In Com., वैश्वापायनस्य आननदर्शनं वकत्र-बिरीक्षणं तत्र उत्सवं उत्सवभूतं अविकल्पं कल्पनारहितं मांभवं त्वं विसर्जयः Edd.. वैज्ञास्पायनाननदर्शनीत्सकं मामविकल्पं विसर्जयं त्वम. L. 21. कादिनहरूबम, So Text of A and Edd. Cf. निष्ठतात्मा p. 294, 1, 1. Com. of A and B. काउनहद्या, a reading which Ed. 2 mentions as a variant. L. 22. तज्ञ गन्तव्यं वर्सेन एकेनापि. A in Text. तत्र गंतव्यं वत्से (ए) केनापि, in Com., तत्र गंतव्यं हे बत्स हे .पत्रे एके-नापि. L. 23. B omits हि. - यवयो: Edd., प्रवेण - प्रवादयो: A adds 3.
- P. 294, L. 2. वधा स्वयोक्ते So B and Edd. A in Text, यथा प्रोक्त, in Com., यथा स्वया प्रोक्त. L. 3. एक्किवारयक्ति (Com., पतत् गमनं.) B, एवं निवारयक्ति. Edd., एने वारयक्ति L. 5. वरमावाश्यां क्रितियविवयाननयोरच्यरके निकृतान्क्रियाननुभूताम्. So A. Com., आवाश्यां मनोरमाविकासवतीश्यां कितपयिदयमान् यावत् अनयोरिष चंद्रापी- खेवेद्रापान्ययोरिष अदर्श (न) कृतान् अववलिकितज्ञितान् अनुभूतान् अनुभविषयिकृतान् क्रियान् विद्यादान् वर्ष शुर्म पर वैद्यापानस्य अनवलीकर्नं अनिरक्षिणं तस्मात् यत् दुर्शिकं कृष्कं तेन रीनं सकरणं अस्य चारपावस्य दिवार् वर्ष दिने दिने वर्षनं आमनं रेखितुं न पुनर्वरं शुगं. B, वरमावध्यं कितियान् विद्यावनयोरप्यद्वीनकृतान्त्रम्तुत्तान्, a reading from which क्रियान् वृक्

nears to have dropped out. Correct, with Edd., to avalary कतिपयदिवसाननयोरप्यदर्शनकताः क्षेत्राः अनुभूताः. L. 6. Edd. omit आनन. L. 7. इक्षितम. B and Edd., इक्षितम. L. 9. इति. Edd., इत्येवं. L. 11. Edd. omit च. -अपनीतसमायोगः. Com., अपनीतो दरीकृतः समायोगो संबंधो येनैवंभृतः. L. 13. परिलम्बेन. Edd., विलम्बेन. L. 14. व्यजापयन. Edd., व्यज्ञपयन. L. 15. तथा. B, तस्मान. L. 16. तजापि. Edd. omit अपि. L. 17. राजा कालस्य कारणम्. A quotation from the Mahâbhârata. Cf. यथा मनयोपि व्याहरन्ति राजा कालस्य कारणमिति Vikramorvasi, Bomb, Ed. p. 108, and Mr. Sh. Pandit's note there. L. 18. चित्तवृत्तिः. Edd., चित्तनिर्वृत्तिः. L. 19. अन्ववा. Com. = अन्यस्मिन काले. But it seems to mean 'Otherwise. Had my father not so commanded.' The command referred to is that given at p. 293, l. 8. -आत्यविकेष. A, आत्यंतिकेष, explained in Com. by अवश्यकरणीयेष. L. 20. प्रतिक्षण°. E, प्रतीक्षण°. अक्रयायद्यत. So also D. B. कथ्यथ. It is the conditional. L. 22. निवातत. A and B, निवातत .L.23. B and Edd. omit पुन:.

P. 295, L. 3. Edd. omit मुद्तिचेताः. —Edd. omit. एव. —कादम्चरीम्. Edd. add च. L. 4. अमृत्रिहावाम्. B, प्रविद्याम्. — अमृ? Edd., अमृतः. L. 10. वागन. Edd., दिगागन. L. 12. क्वातंप्रक्रपेषु. So B. A, कृतान्तः प्रकारेषु. E, आतंप्रकरोषु. L. 17. प्रस्थानमङ्गरु प्रणामाय. B, प्रस्थानमङ्गरुपणामाय. L. 18. विकीयमान. Text of A, निकीयमान. —पातुम्. From B. Text of A and Edd., वार्गितृस्. Com., निवारिवितृं. explained by द्रीकर्तुं. L. 19. मन्धुरागावेगः Edd., तं मन्धुद्रमावेगः B, तमावेगः Com., तत्र स्थितन्वात् वैद्यम्यायेम मन्धुः कोषा रागश्रन्द्रापीदे. L. 21. सुत्रसते. Com. ⇒िकोस्यते. L. 22. Edd. omit प्रथममेवाङाव्यति. B reads the sentence thus:—(अवादीत्) जातमात्रस्यापि ते अङ्गरुशित्तस्य गर्भक्ष्यस्य प्रथमगमने गरी-पसी हृद्रप्रयोद्धा यस्मिन् प्रथमनोकाद्धिते. L. 23. दीवैति. Edd., यत्रो तीवैते.

P. 296, L. I. उरप्रवते. Edd., उरप्रवते. L. 2. संधिवन्धनानि. Edd. add उर्माध्यत इव मन: L. 5. B and Edd. omit one मुद्दा: — B and Edd. omit one ते. L. 6. कि निमत्तिमस्थानि. "I know not why I feel so sad. Is it because, &c." L. 7. Edd. omit में. L. 8. B and Edd. omit निम्म. L. 9. समुस्थिक्ष, Com. = निलोबन.

पुनः पुनः L. 10. वःखिततयेति. Edd., दःखितयेतिः -विज्ञाय-A, विभाव्य, explained in Com. by ज्ञात्वा. L. 13. आसदुः नावध्य-तिवीर्घकालमः Com., संगमी मेलापस्तस्य अवधिर्भर्यादा संगमावधेः आ आसंगमात्राधि इत्यव्यर्थाभावः &c. B and Ed., आसंगमात्रध्यदीर्घकालं. L. 15. च्याजिल्यत. B and Edd., च्याप्यत. —अम्ब. B and Edd. मात:, Ed. 2 mentioning a reading अहं च मात:, L. 16. स्थितं. Com., स्थितं विलम्बितं, B and Edd., स्थितोस्म. - अयमेव काल-क्षेप: B, अयमेव में कालक्षेप: Edd., इयानेव में कालक्षेप: L. 17. न भावनीया मनागपि हृदये. B, मनागपि हृदये न भावनीया. Edd., मना-गपि न हृदये भावनीया. L. 18. पीडा त्वया. B, अम्बया पीडा. E. त्वया पीडा, Ed. 2 giving अम्बया पीडा as a variant. L. 19. निर्वितितगमनमञ्जला गलता प्रस्रवेण. Text of A. निर्वेचितागमनमं-मला प्रस्तवेन. Edd., निवैतितगमनमङ्गलपस्रवेन. Ed. 2 mentioning a variant निर्वात्त्तनमनमङ्गलाङ्गलताप्रस्रवेन. L. 20. गाइं. B and Edd., गाई गाई. L. 21. A omits माता. L. 22. मक्तश्च मात्रा. Text of A, मात्रा मुक्तक Com., मुक्तक मात्रा जनन्या. L. 23. क्षोणीतलनिवेशितशिरसा. Edd., क्षोणी (Ed. 2, क्षोणी) तलविवेशित-जिसाः.

P. 297, L. 3. A omits अमीद: (Com., गाढिमव गाढसदृशं). L. 4. उद्भत. E. टहत.— Edd. omit र्य. —Edd. omit आवेग.—विश्विप्त. A, क्षिप्त. Com., क्षिताक्षरं अविस्पष्टाक्षरं यथा स्यान्तयाः विक्षित means 'unsteady.' Cf. कण्डागतबाद्यगहिकागृद्यमाणाक्षरमवादीत् p. 264, l. 16, and मन्यरागावेगगद्रदिकोपरुध्यमानाक्षरमवादीत p. 295, I. 19. L. 5. अहं होषेष. B. अहं दीवेपि. Edd. अनहदीवेषु. L. 6. दु:खासिका. Com., दःखमास्ते अस्याभिति दःखासिका चिता L. 7. गुणगणैरेवाधिगम्यः. This is the reading of Edd. and possibly of Com. of A. The antithesis is between परीक्ष च and न तनयरनेहात. The note in Com. of A is गुणाः गांभी व्यादयः तेषां गणाः समूहाः तैरेव अधिगम्य (sic) प्राच (जीयो is added in a note on margin) राज (sic) भारः त्विय आरोपित:. Text of A and B, गुणगणैरेवाधिगम्य राज्यभार: L. 8. प्राची. B and Edd. प्रथित, L. 10. A omits अवन. L. 13. क्रण्टक. Edd., कटक, Ed. 2 giving कण्टक as a variant. - दुर्गहें. Text of A, दुर्भहणं. L. 13. ब्यवहारेण. B and Edd., व्यापारेण. L. 14. दृश्यारं. The reading of B. Text of A, दुःपालनं. Com., (दःपालं दु:खेन पालियतुं योग्यं) दुःपालं. Edd., दुष्पाल्यं - A omits the words from सर्वासापास्येव च स्व्यापं to नाशुची (1.15) inclusive. They are given as in B and Edd. L. 15. नाविकालियां स्थापित पर्या ते. L. 19. अनि जैतिहिन्न के B and Edd. अनियतिहन के — असेविका B and Edd. अनियतिहन के — असेविका B and Edd. अति वा. — A omits एव. L. 21. गुरसोपीत्वादि. (A omits आप्.) The note in Com. is तथा परं च अवरं च परावरं आलीवित विवृद्ध परावरं प्रकृष्टा पर्या ते विवृद्ध परावरं प्रकृष्टा पर्या ते विवृद्ध परावरं प्रकृष्टा पर्या ते विवृद्ध परावरं प्रकृष्टा परावरं विवृद्ध परावरं प्रकृष्टा परावरं विवृद्ध परावरं प्रकृष्टा परावरं विवृद्ध परावरं प्रकृष्टा विवृद्ध ते विवृद्ध त्या परावरं त्र क्रिका प्रावत्व चिवृद्ध क्षा त्र त्या विवृद्ध व्या ते परावरं क्षा ते परावरं विवृद्ध ते व

P. 298, L. 1. अस्माभिरस्खलितैश्विरं परे स्थितम, B, अस्खलितेन च चिरं पर्ट स्थितं. Edd., मयास्ख्रितनेव चिरं पट्टे स्थितन Ed. 2 giving a variant अस्माभिरस्विलितैः पार्दैः. L. 5. न स्वहन्तिः. Text of A, न स्वहन्या. Com., स्वरूच्या निवाभिलाषेण, omitting न. L. 7. उपभक्तानि. Edd. add च. L. 8. सरलाकदर्लभानि. Edd., सरलाकापि दर्लभानि. - यौवने-इक्क बा. B and Edd. योवनेने च्छया, L. 9. अकार्यपरिहारास. (Text of A writes परीहारात for परिहारात.) Com. -अकत्यत्यागात. -परोपि लोक: Edd., पारम्परापि लोक: Ed.2 giving as a variant परलोक:. L. 10. स्वज्जन्मना च. Edd., add तावत् - तद्यमेव मे. Text of A omits मे. L. 11 सकलमेंच मे. B and Edd. सकल-मेविमं. - जन्मनिर्वाहलयुना हुएयेन. Com. - जन्मनी नुभवस्य निर्वाह: आयु:क्षय यि यावत् परिपालनं तेन लघुता [ना] तुच्छेन हृदयेन के-वलं जन्मपालनप्रवृत्तत्वेन तदित्रसम्मा शाविमकत्वेन च चेतसी लघत्वभिति भाव:. 'With a heart light at the thought of another birth accomplished, one more life lived,' L. 12, जनम. Ed. 2 mentions a reading सेवितम्. L. 13. असक्तितः, A. असित्तम. L. 14. न संपत्तव्यमेवानेन, 'That he has fallen into some misfortune.' Com. अनेन मनोरथेन न संपत्तवयं भवितव्यं. L. 17. उत्ता-नितेन मुखेनेव. Edd., उन्नामित मखे मखेनेव. — संपीडितं Edd संपिण्डित. Edd. 2 giving our reading as a variant. L. 20. उपस्टय Edd., अपस्टय. — उन्निमत. Edd., उन्निमत, Ed. giving our reading as a variant. L. 22. प्रवस्त B, प्रविपत्त. L. 23. इव. Edd. add च.

P. 299, L. 6. 使识 So Com. of A and B. Text of A and Edd., 知识.

प्र. 11. एवन्, So Text of A and Edd. Com. of A and B एव. Construe what follows with इत्येतानि चान्यानि चिन्तयम् р 301, 1. 10. L. 12. कृतापका लेक्कप्रयेत्याहि. Com., प्रयम लक्ष्यम् कृता विह्ता अपकानिः अपकानणं येतेनं भृतस्य वैद्यायानस्य पृष्ठनः अनुम-स्य अनुमानं कृत्वा—परं पल्डायते. B, परिपलास्यते. — नयनिन ससी B and Edd., ज्यनससी. — अपिद्धमाणपूर्णपात्रम् Com., अपिद्धमाणपूर्णपात्रम् Edd., अपिद्धानिः L. 21. प्रपातानिः Edd., अपिद्धानिः Edd., अपिद्धानिः

P. 300, L. 2. शयनीकत. A, शयनीकत. — कमलक्रमदक्रवलयदलकिञ्चलक-शकलानि. B omits दल. Edd., कमलकमुद्किञ्चल्कक्वलयदलशक-लानि. L. 3. अवास्यन्तीम. Com. = निराकर्वती. Ed. 2 mentions a variant अवश्यन्तीम्. - कपोलसिद्धानीं. Edd., कपोलसिङ्गनीं. -मिणदर्पणे विलोक्यायथास्थितां. Com., अवधास्थितां अस्थानस्था-यिनीं. B, अपस्थिता for अयथास्थितां. Edd., मणिद्र्यणेनालीक्यायथास्थितां. L. 8. चक्षुची कृतार्थतां नयामि. B, चक्षुची कृतार्थयामि. L. 9. संभाव्य. Edd., च संभावयामि. L. 10. पचलेखाम्. B, पचरेखाम्-— उत्थाप्य. Edd., संभाज्या. — Edd. omit one पुन:. L. 11. स्वरितसखीवन्द्रनिवंतितवैवाहिकस्नानमञ्जलिवेधः. This is the reading of D and Edd. The word supplies the ground for the simile अवं इव वर्षामिषिकाया:. A and B read विधि:. L. 12. Edd. omit देखा:, Ed. giving it as a variant. L. 13. अनुलेपन. Edd., भृषानुल्पेन. L. 14. शयनवार्तिनो मम समीपमुप्रविदयः B, शयनीय for शयन. Edd., शयनवर्ती मन्समीपे समुपविदय, -क्षणमपि. Edd., क्षणामिव. L. 16. B omits दाय-नीय. L. 17. उहाड. A, उड़ट. - पाणिह्यायाः. Edd., पाणिह्यां. L. 18. अविद्यातमा. So A and Edd. Com., अवितात्मा कुतार्थी कृतात्मा. B, अचुंबितात्मा. L. 20. अङ्गम्. Cem., अङ्ग श्रीरं. Edd., अङ्गमङ्गम्. L. 21. स्वेच्छा. Com., स्वेच्छापवृत्तयेव यदुच्छया संचारिणा इव. L. 22. अपसपंन्त्यापि. Text of A, अपसर्पयन्त्यापि. L. 23. उपदाशितः Edd., उद्दर्शितः

P. 301, L. 1. হ্বর্গবিষ্ম্ম, Edd., হার্গবিষ্ম, L. 2. বিশ্বনি. B, নির্ভি.
L. 5. ঝ্রিইর্ম, From Edd. A and B, ঝ্রিইম্ম — শ্বিদ্ধ-

मसमासङ्ग्. Edd., अचिन्त्यसमागमम्. Com. = न वियते समासङ्गः संबंधो यस्य तत्. L. 6. निवीणमिवापरप्रकारं. Com., अपरप्रकारं इतरस्वरूपं निर्वाणीमव ब्रह्म इव. B, प्रकाशं for प्रकारं. Edd. add सुख to निर्वाण. L. 7. तथा. B and Edd., तथेव. L. 8 उद्देशेषु. B and Edd., वेजेव - स्वभावरम्थम, Edd., स्वयमेव रम्यम, L. 9. उत्पन्नवि-अम्भां. Edd., उत्पन्नसहस्राविश्रम्भां. L. 11. उन्नागर. So B. A. टडजगर. Edd., जागर. L. 13. पुड:: Edd., कम्प: L. 15. पाञ्चाबासा. The reading of Edd. Text of A omits बागरा. Com., पादाः वागुरः वंधनरञ्जुः. B, विरहा for वागुरा.— Edd. omit कामि. L. 16. शृङ्खला. Text of A, गृंखल:. L. 17. निगडबन्धोध्वगानां. Text of A, निगठबन्धोध्वना [गा] नां. Com.. अध्वगानां पथिकानां अनुन्मीच्यः त्यक्तमशक्यो निगलवंधी निगडवंधः. L. 18. आलेकलगवलं. Edd. omit कल. Ed. 2, गवय for गवल. B, अल्लिग्यक्वलय. L. 20. Edd. omit श्रर.-अवरूच्धन. So Text of A. Read with Com. of A. (डपहंधन प्रतिरोधं क्वांड), B and Edd., उपहचन. L. 23. तत्र. B, ततः. —चेतः. Edd., चतना. - अन्धकारताम. Text of A. अंधकारम.

P. 302, L. 1. समुल्कृतेन. B, समुप्रुतेन. L. 4. आसी. Edd., आदावपूर्वम्. — उद्देगेन. Edd., उद्वेग. - उत्कालिका. In the double meaning of ' desire' and 'waves,' Ll. 5-12 अपि च रणरणकः. There is considerable divergence here. The readings printed are those of the Text of A with अवर्धन्त for अवर्द्धत (l. 6), सगलम् for अगम (l. 10), अयतन् for अपतत् (l. 11), and रणरणक: for रणरणका: (1.12). B has वर्षा for वर्ष (1.6), कमलाकरेरव सह प्राभियत हृदयं कादंबरीसमागमप्रत्याशाधारया सह रयात्कंदलैरुद्धियत नवांभी-दवाताहतैर्धाराकदंवक्यालेरेव for our कमलाकरेरेव............. °कदम्ब क मुलेरेव (11. 6-8), inserts च before उत्कृत (1. 10) has अपतंत कामबाणाः for अपतन्त्राणाः (l. 11), मुक्तेः for कुस्मैः (l. 11), and डक्कंभंत रणरणका for अज्ञामत रणरणकः (l. 12.). Edd., लुलितै: for विलुलितैः (1. 6 धारार्यासहैः कन्दलैरेव सह तामतामधत्त नयनयगले अस्भोदवातहतैः कदम्बकुद्महोरेव for our धारार्यासहैः.....कदम्ब-कदालेरेव (11. 7-9), and omit अनवरत° नयनयुगलम्, Ed. 2 mentioning as a variant a reading धारया स कन्दलेरेनाभिहत-इदयम नवाम्भोदवाताहतैः कदम्बक् ग्रेलेरेव सहोदकम्पोत्कण्टिकता तनः अनवरतजलपतनजर्जारतेः पदमभिः शिलीन्ध्रेरेव सह तामतामधत्त नयन-गगलम L. 13 तीक्ष्णतर. Edd., तीक्ष्णान्तर.-अनुद्यन्त.

अनुट्यन्त. Edd., अनुट्यन्त. L. 14. शिखिभ: B, शिखरे:.—Edd. omit मेव. Ed. 2 giving निशामेव as a variant. L. 15. मॉन्हान्ध्रकार: A. मेंहान्ध्रकार: A. मेंहान्ध्रकार: B. मेरे नेव. A in Text, भरेगेव Com., भरेग वेत मेरी भारतेनैव (sie). B, भरेग व. Edd. omit the words. —धरापीट. Text of A and B, धारापीट. —वनकाल्धारातिपातवाच्यालितचञ्चुमिः. Edd., प्रगजलभरधारानिपातरभसवाचालितचञ्चुमिः. B, ध्रवजललवाचीतरभसवाचालितचञ्चुभिः. L. 17. महारावर्णितः B, महारावहारिभिः. Edd., महावारराविभिः. L. 18. मूल. B, तर्क. —हांकार. Edd., झंतर. L. 21. विस्कारित. Edd., विस्कृति. Edd. 2 giving our reading as a variant. —ह्यास्कृतिमिः. Com. चौतिमिः. B, डहारिभिः. —सरिस्चुक्तैः. Text of A, सार्र्युरेः. Com., तिरस् विद्विष्ठ पूरः. —विततेन स्थलीषु. A, स्थलीषु विततेन. L. 22. सहसेन. Edd., संगृतेन. L. 23. चारुणा परवलेषु. Avक्षीषु (Com.—गलाव्यरवदेशेषु) for परवलेषु. B omits the words.

- P. 303, L. 1. त्णीलपेषु. So B and Edd. A, त्णीपलेषु. Com., त्णानां डपलसमहाः तेष. Ed. 2 gives as a variant तणालपेष. L. 2. हरव्यप्रवेशिना धारा.° B, हृदयं प्रविश्वता धारा.º Edd., हृदयप्रवेशिना धारा L. 8. प्रावितसकलधरातलेधां राजले. A. शवितसकलधाराजले.. Com., बावितं जलसान्कतं सकलं येरवंभतैधाराजलै:, Bomits धारा. Our reading is that of Edd., with आवेत for आआवित. L. 12, लथापि. B. तथा च. --जीवितसंदेह. Text of A. जीवनसंदोह. L. 14. वर्षा. Edd., वर्ष. Compare B's reading at P. 302, 1. 5. L. 15. विलोचने. Edd., लोचने. —विक्रासिनीय. Text of A. अविकासिनीय. Com., विकाशिनीय विनिद्रास. B, स्वबलविकाशिनीय. L. 16. अमीलयन. Edd., अमीलन. L. 17. महान. Text of A, विमधन, L. 18. उपाहित. So B and Edd. Text of A, उपाहत. Com., उपाहिता स्थापिता वृद्धिर्यनैवंभूतेन. L. 19. अनिवंहतो जनां-स्तरंगमांश्व. So B. Text of A, अनिवेहन् तुरंगमांश्व. Com., जीवितप-त्याज्ञां प्राणितसमीहां अवहन अधारयन तुरंगमानश्रांश्च परिन्यजन &c. Edd., अनिर्वहतस्तरंगमांश्व. L. 23. यसा. B, आज्ञाया तया. Ed. 2, यथा.
- P. 804, L. 2. अनीयत ते पन्यानमः B, अनीयतासौ पंथानं Edd. omit the words, reading (कलामप्यकृताविक्यः) अनारकधारि, &c. —च. Com. of A omits. B, एव. —Text of A omits on मुद्धः —चलित. So Com. of A and B. Text of A, विचलित. Edd., विवलित. L. 3. क्योतदासक्तिसंपिण्डलक्षसराविण So A, writing औ. Com.,

श्रोतीति श्रोतदिति] श्रोतत् प्रस्वेदः तस्य आस्किः संपर्कस्तेन संपिंडितानि शीलिनानि केंसराणां स्कंधरोम्णां अग्राणि प्रांतानि यहिमन तत तथा. Edd.. अयोतदासाक्तिपिण्डनकेसराभ्रेण, B. (वलितानमिताननापि) श्रस्तदासाक्तिरिति समत्तकः संविधितकेसराग्रेण. -अनमझ. Com.-ब्र वि?] डित. B, अन्लग्न. Edd., मग्रीन्मग्न. L. 4. निम्नान्नत. Com. of A, अदृइयं यत्रियोशतस्थलं तत्र. &c. L. 5. तीर. Edd., पर. - वाजिसे-क्येन. Edd. add विशिधेता L. 6. निवंतित. A and B. निवंतित. -अभ्याहित. B. अभ्यहत. L. 7. दिवसमेव केवलमवहत. Edd., दिवस मजहदेव के बलम, L. S. Text of A and B omit मात्र. - निवर्तमानम्. B and Edd., वर्तमानम्. L. 9. पुरस्तात्. Edd., परम्तात. Com. of A omits the word. L. 11. आर्थ. Edd., अपि - बा. Edd., च. L. 12. Edd. omit first बा; B omits second वा. L. 13. उपलब्धी वाभिप्रायः उत्पन्नी वालापी युवयोः Text of A omits उत्पन्नी बालापी युवयो:. Com., उपलब्धी जाती वा तस्य अभिपायः आज्ञयः यवयोः भवतोः उत्पन्नः संजातो वा आलापः संलापः-Edd, have both clauses, but in inverse order, B, with Text of A, omits उरपन्नी वालापी यवयी:, and reads उपालक्षी वामिपायी वाक्यं. L. 14. परिचोधितः. Com. of A reads प्रतिवेधितः. L. 15. आवेदिलं वास्मदीसमाग्रमनम. Edd. add उपलक्षिती वाभिप्रायम्बया. L. 19. pri ug: Text of A. ug for ug. B. uguige: Edd. एवमादिष्टः - ज्यज्ञपयतः Edd., ज्यजिज्ञपत्. So also below p. 305, 1. 5. L. 20. अच्छोदसरसः. Edd. prefix अथ. L. 21. प्रतीपम. Com. of A = वामं .- नोप जाता. So Edd. A, नोपयाता. B, चापजाता. L. 23, मुच्यते. A, मुच्येत एव. Com., न मुच्येत एव स्वसमीपात दरी न [न दरी] क्रियत एव.

P. 305, L. 2. निवर्तस्व. A in Text, निवर्णयस्व; in Com., निवर्णय. L. 3. निवर्तस्तः. B, विनवर्णतः. L. 5. किमास्तरुयस्ति. B, किमु करुयस्ति. —अद्यतनेनाङ्का. Edd., अय तेन. —च्यत्तपयस्. See note on p. 304, 1. 19. L. 6. अन्तरा क्रिक्टनस्तरायो न भवति. Edd., क्रिय्यत्तरायो न भविष्ट. Edd., क्रिय्यत्तरायो न भविष्ट. Edd., क्रिय्यत्तरायो न भविष्ट. Edd., क्रिय्यत्ति. L. 7. अवगच्छति. A in Text and Com. writes अन्याच्छति (sic). L. 8. घनसमयः Text of A, घनसमयः —मध्यपातिनीः Edd., मध्यपातिनीः L. 9. स्वानुमानात्, Judging from himself: —पर्योवर्तन्ते. Text of A, वर्णवर्यवर्यते. Com., प्यवैवर्येते. B, परिवर्णते. Edd., वर्षस्वर्थनेते. Com., अग्रसम्वर्धनिः वर्षस्वरूपमायायन्तं इवैति यावत् अतो जरुधराः कालपुरुषा प्रव

p. 265, l. 10. L. 11. आमन्द्रगाजितं. Edd., आमन्द्र गाजितं. L. 13. राशिभि: Edd., राइमामि: L. 15. कातरतया. कारतया. L. 17. असहतया. Edd., असहनतया. - सर्वभेव. Edd., सर्व च, Ed. 2 giving सर्वमेव as a variant, L. 18. अवस्था. B, रज-या. - दिवसैश्व. Ed. omits, Ed. 2 giving दिवसै: as a variant. - बाहिना. So Com. of A, (अनवस्तवाहिना निरंतस्प्रव-भिना). Text of A, प्रवाहिना. B, वाहित. Edd., स्पवाहिना.-पर. Edd., थारा. - अवभ ज्यमानम. Text of A, विभज्यमानम, Edd., अपभव्यमानम. L. 19. सततैः. Com.=निरंतरैः. Edd., सन्ततैः. -संततै:. From B. A, सन्तै: as before. Com., सततै: अत एव. अजस्त्रपातिभिः निरंतरपतनकालैः. Edd. omit the word. L. 20. अपि च सहस्रे:. From B. Text of A, अपि च सहस्रे. Com.. आवि च सहस्रे: सहस्रसंख्याकै: &c. Edd. omit the words. L. 21. Text of A and Edd, omit च. - स्वल्पावशेषं संकल्प . Edd ... स्वल्पाकशिषसंकलप°. L. 22. एव. Edd., इव. L. 23. धाराधर-Edd. add जल. - उपान्तहार्त. Edd., उपान्तं हरित.

P. 306, L. 1. असंब्य. From B. Edd., आसंब्य, A. अहाय. Com.=समग्रे. -प्रवेशकलित. Edd., प्रवेशं कल्लित. L. 2. कुमुन. B, असमक-He. L. 3. आजर्जित. B. अजर्जित.—B and Edd. omit भ्रमत. L. 4. इंसस्रार्थम्. The reading of B, which is mentioned as a variant both by A (Com.) and Ed. 2. A reads इंसस्थित्यक्तं. Edd., इंसमालम्. L. 5. आश्रीयमाण. A and Edd., आधितमाण, L. 6. उस्कलविहत, So A. Com., उन पाबल्येन करूं मने हिं विहतं येषां &c. B, मुक्तकलविहत. Edd., उन्ककलविङ्क--- Text of A omits बक्रबलाक. Com., (कलापिनी मयूराः) बका बकेट्टा: बलाका: विसकेटिका: तेषां कलापा: समुहा:. - B and Edd., कलाप. - उपहतम. So Text of A and B. Com. of A, आहतं. explained by पाँडितं. Edd. omit the word, Ed. 2 mentioning it as a variant.-Edd. omit प्रावृत्ता. L. 7. इष्ट्रवेमध्य-दृष्टपूर्वभित. Text of A, अपूर्वभित for अदृष्टपूर्वभित. Com., दृष्टपूर्व-माप विलोकितपर्वमापि अदृष्टपूर्वमिव अनिरीक्षितपृर्व्वमिव. B, दृष्टमप्यपूर्व-मिव. Edd., अन्यदिवादृष्टपूर्वमिव. L. 9. उपस्पेन्नेव. Text of A and B, 34 for v4. Compare same phrase at p. 307, 1. 3. -सर्वाश्ववारान्. Edd., सर्वानश्ववारान्. L. 12. लसन्. Edd., लता. L. 14. प्रथमम्. B, प्रथमतरम्. L. 15. अवस्थानचिह्नमार्ज कथमपि. So Com. of A and B. Text of A and Edd., अवस्थानचिक्षमावकमापि. —ितस्तिहोहशम्. So Com. of A and B. Text of A and Edd., निरुद्धेशम्. L. 10. कष्टतरम्. B, कष्टम्. Edd., कष्टतमम्. L. 19. सामनया मा यासिषुः प्राणाः. The reading of A. Com., स्थानतया खीणतया मा यासिषुः प्राणाः. B and Edd., स्थानत्यामी प्राणाः, Ed. 2 mentioning a reading स्थानमयमाणाः.

P. 307, L. 1. अपनीय. Text of A, अपहाय. Com., अपनीय दरीकृत्य. L. 3. तत्र च प्रविश्लेष. So also D. See note on p. 306, 1. 9. B, तत्र च प्रवेशे एव. Edd., तजापविश्लेष. L. 4. इंद्रायुधपरिजनेन So A. Com.=इंद्रायुधस्य परिजनेन. B, इंद्रायुधेन परिजनेन च. D, इंद्रायु धेन राजपुत्रेश. Edd., इन्द्रायुधेन परिजनेन राजपुत्रेश. L. 6. A omits वर्ष. L. 10. Edd. omit अयम. L. 15. किमियमविदयति. Ed. 1. किमिति नावेदयते. Ed. 2, किमपि नावेदयते, giving our reading as a variant. L. 16. पुनर्प्यदः खश्रवणाहेषि दः खमात्नीयं आवितम. So A. Com., पुनरापि अदःखथवणाहीपि श्रोतुमयोग्येपि आत्मीयं स्वकीयं दुःखं अज्ञातं श्रावितं श्रवणगोचरी-कारितं. B, पुनरदु:खश्रवणाहीं प्यात्मीयदु:खं प्रापितः. Edd., प्यदःखअवणाहों प्यान्मीयदःखं आवितः. L. 17. B omits महाभा. Com. of A takes it as a vocative.- निर्मणा च. B, नि:करणापि. Edd., निर्धुणा निष्करुणा च. L. 18. भूयताम्. B and Edd. add असम्य-हम. - अवहमनम. So Com. of A and B. Text of A, भवतो गमनम. Edd., भवदागमनम. L. 19. विदीर्णमानसा. So B and Edd. A. विदीय्यमाणमनसा. L. 20. प्रार्थना. Text of A, प्रार्थना: -क्रताथिता. Text of A, कृता. Com. omits the word. गृहा-भ्यागतस्य. Edd., गृहात्प्रत्यागतस्य. L. 21. निर्वृता. A, निर्वृत्ता. B, निवत्ता. L. 22. B omits the words वीक्षितत्यस्पनानेक गुणव-राज्या गाडबन्धान्कादम्बरी leaving a reading (न चापि इदयवझ-भसमागमनिवृत्ता वियसखी कादंबरी सेहपाज्ञानाप छित्वा) which gives no sense. The copyist, misled by the two कादंबरी s. has dropped a line. Our reading is that of Edd, with किन्दा for भिन्दा. A with us except that it has गाउबंधात for गाउबंधान, and con. nects केराव्या with the following word. The note in Com. is न चापि हृदयस्य चेतसः वहभो जनस्तस्य समागमेन निर्वेत्ता संजातसंते।पा एता दुशी भियसखी वह भवयस्या कादंबरी वीक्षिता विलेकिता इति हेती: उत्पन्नं प्रादर्भतं यदनेकगुणं उत्कृष्टं वैराग्यं विरागता तस्य आ समंतात् गाढबंधः अत्यप्रश्रंथिस्तस्मान कादंबरीस्त्रहपाशानपि च्छित्वा च्छेदं विधाय-

- P. 308, L. 1. तुल्याकृतिम्: Edd., तुल्यवयसमाकृतिमन्तम्. So also D, which adds आपे. L. 5. किमच्यनुस्मरिक्च. See the note at p. 276, 1. 23. L. 7. B and Edd. omit एव. - अभिनन्दन. Edd., अभिनिन्दन. L. 8. हृद्यन. So Text of A and Edd. Com. of A. कृष्यन् explained by विलिख्यन्. B, तृष्यन्. —B puts विभय-दिवाभिभवन्त्रिव before अभिनन्दन्त्रिव, 1. 7. L. 9. अन्तर्बोदप. B and Edd., अरहाज्य, a variant which is mentioned in the Com. of A. L. 11. विद्युक्त:. Com. = विभिन्न:. Edd., नियक्त:. - B and Edd. omit च. L.12. ब्रह्म. Edd., सुत्तम. Ed. 2 mentioning our reading as a variant. L. 13. विधे:. Edd., विशे:, Ed. 2 mentioning our reading as a variant. L. 14. A omits क्रम. L. 15. प्रणयेकयोग्या. B, प्रणयणैकयोग्या, which seems a better reading. Com. of A explains प्रथम by रक्षणलेहः. -कप्टतरतः पश्चरणा . Edd., कष्टतमेन तपश्चरण . - ग्लानिम. Edd., म्लानिम. L. 17. Edd. omit किन्युंन, inserting in its place किन before रूपवयसो:. So also D. L. 18. परत्र संबन्धी. Edd., परत्र फलसंबन्धी. L. 19. अस्यास्ते. Read अयमस्यास्ते which Com. of A and B. Text of A, अयस्यास्ते [अयमस्यास्ते]. Edd. omit अयम and त. L. 20. Edd. omit तप: L. 21. च . Edd., वा. L. ecafa. Edd., उदाति. L. 23. वृथा वसन्तमासा-यागमः. The reading of B, Text of A, कथा वसंतमासस्यागमः [वसंतमासा-यागमः] Com. of A, ब्रथा सथा वसंतमासस्य सर्भिमासस्य आगमनं, Edd., व्यर्थी वत्सन्तमा-सस्यागमः.
- P. 309, L. 1. निष्प्रयोजना जरूदसमयारम्याङ्ग्यरा. A, निज्योजना जल्दसमारं पाइंबराः. Com., जल्दस्य सगारंभः गारंभः तस्य आइंबराःस नारोपाः B, निःभयोजना जल्दसमयारमञ्जेषाः. Edd., निष्प्रयोजनो जल्दसमयारमञ्जेषाः. Edd., कि वा ज्योत्स्त्या. L. 4. सर्वथा संवर्क्तस्य. (Com., वर्षथा संवर्ग्यन्तः) B, सर्वथा तथा वर्दतस्. Com., वर्षथा संवर्ग्यन्तः L. 6. देवार्चनः B and Edd., देवतार्चनः आव्यान्वतः Text of A, आविन्वते B, अप्रविन्देताः Edd., उक्तिन्वतः Text of A, आविन्वते B, अप्रविन्देताः Edd., उक्तिन्वतः Text of A, आविष्यतिः Com., यः अथः (अमे प्रस्वते प्रदेश प्रवा तक्ति अविद्वानाः स्वाप्यास्तिः The reading of B. Text of A, क्षेत्रं युवा क्षेत्रि प्रावणाकृतिः Com., यः अथः (अमे प्रस्वते प्रवा तक्ताः अति अनिर्देशनामाः &c. Edd., क्षेत्रं युवा व्यवस्यः Edd., क्षेत्रं युवा व्यवस्यः Edd., क्षेत्रं युवा व्यवस्यः Edd. स्वाप्यस्यः अवलाक्ष्यः Edd. 1, न विलोक्षयताः Ed. 2, विलोक्षयतः L. 9. पुनस्य नाग्यन्छतिः Edd., वर्षः स्व

Com. निवारितीपि प्रतिविद्योपि यदि आगमिष्यति, where the यहि may be merely explanatory. Its omission in the text is characteristic. See note on p. 120, 1. 8. L. 10. एवास्य. Edd.. अस्यैव. - वृत्तिवार.° Edd., तृतिवाय. L. 11. भवितव्यतया वा. Edd., च for बा. B, भवितव्यतायाश्च omitting अनुर्थस्य. L. 12. Text of A omits एकदा. B, चैकदा. -गाडायां. So Com. of A, (बाह्ययां तीत्रायां) and Edd. Text of A and B, विवा-हायां. --यामिन्छां, Edd., रजन्यां - उद्दीपितस्मरानलं, Edd., उद्योगित स्मरामलं. L. 13. अगामसाखा. B, अगाननिद्रासखा. Edd., अनुभन्तिहासला. L. 14. संतापानिर्मस्य. So B and Edd. A. संतापनिर्मस्या. Com., संतापं संज्वरं तस्य निर्मस्या निर्ममनहेतना. -सर्भिणा. Edd., सुगन्धिना. L. 15. वीज्यमाना. Edd., आवी-ज्यमाना. - वर्णस्रधाकुर्चकैः. Com., वर्णस्रधा वेतसधा तस्याः कर्चकैः कृषिकािं: L. 17. कारिभिः करे: Edd., कारिकरे: L. 19. सादग्रस्थापि. B, ताद्वापि. - Edd. omit सस्य. L. 20. यथा-कथंचिउर्जीवित्रित्येव समाश्वासिता जीवित्रप्रिया तपस्विन्यपि-The reading of B. A, असि for अपि. Com., येन हेतना जीविताप-या प्राणितवहमा तपस्त्रिनी बराकी असि तेन हेतुना मम, &c. Edd., यथा-कथाचिक्जीवत जीवित्रिया तपस्विनीत्येवमेव समाधासितास्मि. L. 22. तेन. Edd., अनेन. - मम. So B. A, मे मम (sic.) In Com. मम. Edd., मे. L. 23. मत:. A in Text, मृत:.

P. 310 L. 2. चालजालानि. Ed. 1, आजालानि. Ed. 2, आलापजालानि. — दुर्जावित. Edd., यदुर्जीवित. — Edd. omit चिन्नयन्ति. Ed. 2, however, mentions a rending आलापजातानि यदुर्जीविका रहीता चिन्तयन्ति. L. 3. आ चरणादुरकाण्टकां. Edd., आ चरणादुरकाण्टकां. Edd. आ चरणादुरकाण्टकां. Edd. आ चरणादुरकाण्टकां. Edd. आ चरणादुरकाण्टकां. Edd. अ आ चरणादुरकाण्टकां. Edd. का चर्चाकां. Edd., मदनहत्मुजाप्रेण, Ed. 2 mentioning our reading as a variant. — कुण्डलीकृतमुणालम्. So A and B. The Com., (कुंडलीकृतं कुलकर्वाकार्ति मृणालं विसकटको) would admit कुण्डलिक् कृतं मृणालं. Edd., कुण्डलीकृतं मृणालं विसकटको) would admit कुण्डलिक् कृतं मृणालं. Edd., कुण्डलीकृतं मृणालंकावलयं. L. 6. अपर्कुषितद्यासम्बक्तयम्. A in Text, उपर्कुषितज्ञासम्बक्तयम्. Com., उपर्कुषित्वासम्बक्तयम्. A in Text, उपर्कुषितज्ञासम्बक्तयम्. Com., उपर्कुषितं स्थापतं ज्ञासनवलयम्. व वाज्ञवलयमिव यथा किवतः सदिगीनी राज्ञा दर्ज

अवस्यं मरणाय कंदर्गदत्तं शासनवलयं बद्धीमंत्रति भाव:. Our reading is that of B. Edd., अपर्येषितं शासनवरूपम. L. 6. अवदयमर-णाज. Edd., अवस्यं मर्गाय. Compare extract from Com. in last note. L. 7. Edd. omit Eurif. L. 9. mour. Edd., कर भाखपा. - जल. Edd., सलिल. L. 10. जलं. Edd., जला-चालि. - मटकर, Edd., मकर, - निचर्नित, Read as elsewhere निर्वितित. निर्वित is the reading of A and B. L. 12. इस्त:. Edd., अद्रातः L. 14. अनवरतप्रवर्ताः Edd., अनवरतप्रकृतिः. L. 15. रणरणकारूबं. So B. Edd., रणकारूबं. A in Text, रणरणकेन ज्ञान्यमुच्छडकाननं. The reading of Com., (रणरणकेन औत्सक्येन उत् पाबल्यन शुष्कं रूक्षं आननं मुखं यस्य स तं) is रगरणकी-च्छव्याननं. L. 17. अधिगतं. Edd., धिकतं. - परलोक्तभीत्या. Edd., प्रलोक्सभीवया, Ed. 2 giving our reading as a variant. Edd. add अर्ड्डीकर्त स्वरूच्या. L. 18. केवलस्य. A, केवलं. L. 21. अचिन्तयं. Edd., अकरवं. L. 22. कप्ट. Edd., कप्टतरं -- यदायमुन्मादात्. Edd., यवयमवमुन्मदात्. B, यचयमेन्य स्वयमुन्मा-दात. - पाणिनापि स्प्रजाति. 'Lays bat a hand on me.' L. 23. तिचारत. B omits तत.

P. 311, L. 1. अदुरीकृतं. Edd., अङ्गीकृत्य. — मे. Ed. 1, एवं. Ed. 2. एव. L. 4. अपनीकारक्षमं. Edd., अपनीकाराक्षमं - त्वदायत्तीजीवितं. Edd., त्वदायत्तेने जीवितं. L. 5. यदि मामात्मप्रदानेन नात्र संभावय-सि. B. यदि न मामात्मप्रदानेनाच संभावयित. Edd. as B. but omitting अत्र, and Ed. 2 has प्रसादेन for प्रदानेन, L. 6. शिश-रकराभ्यां, Edd., शिशिरिकरणाभ्यां, B, शशिभ्यां, L. 7. झशिलि. A. शिगात. Edd., झारिति. L. 8. तर्जयन्तीय. Edd., तर्जनायैव. So B and D. L. 10. आ: पाप. B. हताजा. - एनं गहली मामत्तमार्डें: ते न. So also Edd., except that they have न ने for ते न. B. एवंबादिनस्तव नी चमांगे. L. 11. न सहस्रधा. Edd., सहस्रधा न. -न गता वा. B, वा न गता. Edd., गता वा न. L. 14. आहत . So B. A. आधतः (Com.=कंपितः). Edd., अपहतः -अम्भसा. Edd., वयसा. -न धरित्रया रसातलं प्रवेशितोसि नापि तत्क्षणभेवाकाशे-नात्मविविशेषतां नीतोसि. So Com. of A and B. Text of A omits the words. Edd., धान्या रसानले for धरिन्या रसानलम्. L. 16. अन्यवस्थिता ज्यवस्थिते. So Com. of A, (अन्यवस्थिता ज्यवस्थितिम-प्राप्तः प्रवंभुतारमकतया व्यवस्थिते अस्मिन् लोके). Text of A and Edd. omit अञ्चवस्थित:, B omits ज्यवस्थिते. -लोके. Edd., लोक परे — एवं. Edd., एव. L. 17. हतविधानाः B, इतो विधानाः Edd., इतविधानाः L. 18. केनार-बुणवर्शितसुखरागः So also B, reading वदन for मुख्य Com., केनापि कारणेन चपदार्थतः प्रकटितो मुख्य आस्पे रामो-न्दातिनेन स तथा स्वपक्षातमाने स्वपक्षरकणमाने प्रवृत्तः प्रवृत्तः प्रवृत्तः प्रवृत्ते स्वप्या अविक्रिया व्याचानस्थानं वक्तव्यावक्तव्यस्थलं तत्र वदती-स्येवंशीलं शुका इव करि इव सोषि दर्शितमुखरागः स्वप्यातनमाने प्रवृत्तः स्थानास्थानवारि च भवति Edd., त्रमुपदिश्चितवदनरागः omitting केनापि. L. 19. कि.मु. So Text of A and B. Com., कि.मुत. Edd., कि.मित. L. 20. विक्षिसः B, निःश्चितः Edd., श्वितः — तेन. B and Edd., येनः — हासहेतुतं वदन् B, एव 10 प्रतं. Edd., हासहेतु वदन् — अपि न कोषम्, Edd., कोधमपि न L. 21. स्वदुक्ते दुःखिताहं ते-Edd., त्रहरक्तरेतं, अस्मिद्दर्थाः B and Edd., अस्मिद्दर्थाः B and Edd., अस्मिद्दर्थाः

P 312, L, 1. न. B puts after प्द. L. 2. Edd. omit अयं. L. 3. स च मे वच्चोस्यानस्तरं. This is the reading of B. A has महच्चो-स्यान-तरमेव च. Edd., स त महचनान-तरं. L. 5. Edd. put the एव before सामध्यात. — छिन्नमूलः. Edd., आच्छित्रमलः. L. 6. अतिकान्त जीवितेस्मिन् B, अपकान्तजीविते तस्मिन् Edd., अति-कान्तर्जाविते च तस्मिन् - कृताक्रन्दात्तरपरिजनाच्छतवती. So B. A, कृताक्रंदांतर्जनात्. Com., कृताक्रंदा विहितात्तरवरा अंतर्जनात मध्यजनात अनवती आकर्णितवती. Edd., कताऋन्दात्तत्परिजनतः अतम. L. 8. वेगेन. Edd., आवितेन. L. 9. तत्. Edd., तत्तत्. L. 11. मया न प्राप्त. B omits मया. Edd., न मया प्राप्त. L. 13. भेडोन्मखमित्याति. Com., यथा अमराभिधानात् कर्मलं भेदोन्मखं स्फटति तथैव चंद्रापीडस्य तच्छत्वा स्वभावेन प्रकृत्या सरस [स] कोमलं हृदयमस्कृटादिति भावः. L. 14. महाश्वेतायाः श्रारं. Text of A, महाश्वेताशारीरं.- संभ्रम. Edd.. ससंभ्रम. Compare next note. - प्रतिपन्न. Com. = अंगीकृत. Compare ससंभ्रमप्रतिपञ्चारिण p. 256, l. 20. L. 16. चन्द्रापीड:. Edd. add अयं. --अम्रेव. Text of A, अम्रेव. -- विचालित: Text of A. विचलित: L. 17. न किचित. So Text of A and B. Com. omits the words. Edd. add अपि. - समन्मीलयति विलोचने. Edd., लोचने समन्मीलयति. L. 18. यथावस्थितपातितानाम. The reading of B. A. यथावस्थितानाम्. Edd., यथा स्थितानाम.-आवरणं करोति. Edd., इंटे, Ed. 2 giving our reading as a variant. - नो च्छासिति हरचेन. Edd., न मनागप्पच्छितित्येव, Ed. 2 giving as a variant किमचिन्तत एव क्लापाताभिधात: L. 19. Edd. omit चन्द्रा-

पीड:—केशामी त्या B, केदं त्वया तया. Edd., त्वया तया. L. 20. इत्युक्तवांत्वचित. From B. Text of A, इति उक्तवा उन्युक्तातंवचित. Com., इत्युक्तवा इत्यिभद्याय आमुक्तं पित्यक्तं आर्च पीडितं वची यया तथा तत्तिकायां तत्तिकायां तत्त्वात्तिकायां तत्त्वात्तिकायां B. इत्युक्तवात्त्वचित. Edd., इत्युक्तः क्षातंवचित. L. 21. निश्चल. A, निवित्त (Com., निवित्ता समया त्त्रव्या निश्चला). — आः पापे. Construe with इत्युक्तवति....... परिजने p. 313. 1. 13. L. 22. त्वया B, त्वयापकृषया — अपाकृत. So Edd. A, अपकृत. B, अकृत. — उत्सादित्त. So B and Edd. A, उत्सादितं. Com., उत्सादितं उत्कृतितित्वातित्व

P. 313, L. 1. कस्य वदनमीक्षतां लक्ष्मी:. Edd. insert इदानीम् before कस्य, but this destroys the jingle अधिलोकस्य कस्य. Text of A omits कस्य. B and Edd., उद्दीशतां for ईश्वतां. -कोयलम्बनं-Text of A, कोवालंबनं. Com. of A, को वा अवलंबनं आलंबनं (sic). L. 2. संवृत्ता. Edd., वृत्ता. L. 3. वृत्तम्. Com. = अतीतं. B, निवत्तं. -- अस्तमिता च परिजनशाचा. B, चास्तमिता परिजनः श्लाघा (sic). Edd., अस्तिमताथान्तपरिजनलाघा. L. 4. समाप्ताः परित्या-गक्याः. Com., समाताः विलयं गता इत्यर्थः. Edd., समाता परि-त्यागकथा, Ed. 2 giving पर्योता परित्यागवाची as a variant. L. 5. Edd. सांप्रतं for the first संपति. - प्रजा:. So B and Edd. A, प्रजा: - क. Edd., fa. - साधुनां समाधानं. Edd. transpose the two words. L. 6. धूर्धरे स्वयि. B, और स्वयि. Edd., धुर्धरे त्वयि. L. 7. हृद्यम्. Edd., ज्ञरीरम्, Ed. 2 giving our reading as a variant, L. S. Edd. put त after अस्मास-L. 9. देहि. Edd., अवधेहि. - भक्त जनस्या वर्णनां. Edd., भक्तज-नाभ्यर्थनां. L. 11. नाष्यार्थ: शुक्रनासः. So B. Text of A, नाष्यार्थ-शकनासः. Com., नापि आर्थः पुज्यः शुक्रनासः. Ed., नार्थशकनासः. L. 13. अनपेक्ष. Edd., अनपेक्ष. L. 14. तहाकर्णनीत्कर्णे. Edd., तदाकण्यींत्कण्ये. L. 15. उद्धान्तमनसि समापत्ति सुजपु-चलोक. Edd., उद्भान्ते राजपवलोके, Ed. 2 giving our reading as a variant. —समुत्युत. Edd., समुह्रालत. Lt., 19. चन्द्रो-द्योस्तासिनीत्यादि. See note at p. 248, 1. 22. I., 20. महान्दे-साददीनम्. Edd., कादम्बरीदशेनम्, Ed. 2 printing as one word. -- प्रसिपनक्षुद्वारवेषाभरणा रणज्ञपुरसुरोन, the reading of Text of A. So also D, but with नुपूरेण for नृतुरश्रोत. Com., प्रतिपन्ने अंगीकते शंगारवेषाभरणे उज्वलनेपश्यभवणे यया सा तथा रणदान्दं कुर्वेत् यत् तु (sio.) पुरयुगं पादकटकयुग्मं तेव सुखरं वाचालं यत् मेखला दाम कांचीदाम तेन रस्यं मनोहरं उज्वलं निर्मलं यत् आकल्पं वेवस्तेन. B, प्रतिपक्षशृंगारवेवाभरणा रणजूपुरयुगा. Edd., प्रतिपक्षशृंगारवेवाभरणारण्जूपुरेण. L. 21. दाझा. B, "दामा. — आकल्पेन. Edd., वासा, L. 22. विश्वान्तिना. Edd., विश्रमेण. L. 23. उपविद्यमान. Edd., अपविदेशमान.

- P. 314, L. 2. कथयांत प्रस्यहमहं पुन:. So Com. of A, (प्रत्यहं कथयांति बनीति अहं पुन:). Text of A omits अहं. B and Edd., कथन्यन्यत् अहं पनः, - श्रुटमतेनिर्धेणमनसः निःस्पृहागमनम्. B, निश्तेनिर्ध-णस्यागमनम्. Edd., शहमतिनिहिंतशस्यागमनम्. Ed. 2 with नृशंसस्य for निस्तिशस्य. L. 4. महिमश्य. So B and Edd. A, मदिन-विमज्ञीय. L. 5. असंशायकारि. Edd., संज्ञयकारि. L. 6. एव-मामबस्थाम. So Com. of A and Edd. Text, एवेयमवस्थां. B. एवमवस्थाम्. — अन्यथाः Edd., अन्यचः L. 7. अस्याभविष्यतः Edd., अस्य चेतस्यमविष्यतः - तथा गमनं. Com., तथागमनमेव तादद्यगमनमेव. L. 8. तथायतः. Com.= तेन प्रकारेण आगतोपि. Edd., तत्र गतः. - पुनरृष्टोपि. Edd. omit अपि. L. 10. Edd. omit काव्यक्षी, (see note on p. 313, l. 20), Ed. 2 giving it as a variant. L. 12. आवस्य. Edd., आगत्य. L. 13. अप-चित. B and Edd., अवचित. - कस्रम. Edd., फलक्सम. L. 14. मृणालं. Text of A, मृणालिनीं. — तरल. B and Edd. add मणि. L. 16. Edd. omit हा. - मुक्ताक्रन्त्या. A adds अपि. B, सकंदया. L. 17. अधार्थत. Edd. add कादम्बरी L. 18. उपागमत. Text of A, उपागता. - चिरात्. B, अचिरात्. Edd. omit अपि. L. 20. विस्मृता. B, विस्मृत्यार्थ. — अन्तर्भन्युभार-निस्यन्ता. Edd. prefix विस्मितेय, and read मर ि म भार. B. अंतर्भ-न्यभार निःपंदाः — समर्पिताक्षीः Edd., संदानिताक्षीः L. 23. तथाव-स्थितां च. Edd., तथा स्थितां तः
- P 315, L. I. इमम. Edd., एनम् -आरटन्सी is the reading of B. A. अरटंती. Com. = इदनं शनिदधती. Edd., अनारटन्ती. L. 2. अनिभारीस्पीडितम्. Edd., अतिज्ञन्नारीत्पीडितं. तटाकम्. B and Edd.,
 तडागम्. —सरसमृद्. Edd., युद्धस्तम्. L. 3. हदयम्. Edd.
 add इदम्. —Edd. put the च after चित्रस्म. L. 5. क्रिस्स.
 So far from weeping, as she had been besought to do.
 —आति. B and Ed. 1, अपि. उन्मत्तिके. A. उन्मत्तेक. L. 6.
 Edd. omit इतः. युक्तालीकवैष्टं. Text of A. युनालोकयेव (sic).

Com., यत्र एवं आलोक्य निरीक्ष्य. B, यत्रालोक्येव (sic). Edd., आलोक्येव यत्र. L. 9. Edd. omit one कथं. L. 12. आरमानम् आत्मा means the body here. Compare आत्मानं परित्यत्रतः, I. 23. and देवस्य कण्डल्या निर्वाययान्यात्मान मृ. 316, I. 23 below. —नीतं. B adds अपि. —कथं स्वगंगमनोत्मुखस्य देवस्य रुस्तिनात्रकुःलं करोनि. The same feeling as that which manifests itself in the pious belief common in England that the tears of the mourners delay the heavenward flight of the soul when parted from the body. —कथं. Edd. add च. L. 14. हर्षत्यानेपि. Edd. omit अपि. L. 15. Edd. omit प्रवृत्यम्. L. 17. जानवादात्. Edd., जागपवादात्. L. 18. प्रतिकातं. Edd. add अपि. —अन्यया जातम् 'Not kept.' The promise referred to is the vow to remain unmarried. Cf. p. 242, I. 2. L. 19. मया. B and Edd., मा. L. 20. आस्मिनसमेथे. Edd., अस्मिन्स समेथे. —माणमेव जीवितं जीवितं प्रमेरपम.

" For me to live is death, to die is gain."

—St. Paul's Epistle to the Philippians, ch. 1, v. 21. Our reading is that of A and B. Edd., मरणनेव घेवे। न जीविनं में सर्वेमकार लज्जाकरं तु जीवितं न पुनर्मरणम्. L. 21. तखादि मनीपरि खेदः करोषि मन्दियं हितं वा. So also B, except that it has सेंद्रं for सिंहः. Edd. put वा after करोषि, and read मन्त्रियदितं for मन्त्रियं हितं. L. 22. तन्ममीपरि खेदाबखुवापि प्रियसख्याः Edd., तन्मदीन्यमण्यात्मिन केंद्रमार्गेष्ट L. 23. अम्बा च. Edd., अम्बा वा.—वाध्यितं B, आवांथितं.

P. 316, L. 1. येन परलोक गताया अपि मे जलाञ्चलिहानाय पुत्रकस्त्वयि भिक्कित हिराला D P 2. So also D and Edd., but with "दायी पुत्रको for दानाय पुत्रकस्त्वयि A and B, त्वदि भवः. Com. of A परलोक गतायाः अन्यभवं भाषाया अपि मे यम जलांजलिहानाय स्तस्य पानी-यप्रदानाय अपं पुत्रकस्त्वयि भवः. L. 2. च मे. Edd., वापि. L. 3. अवनम्. Edd., मृद्वनम्. L. 5. एव. Ed. 1, इव. — निर्वेतनीयं. A and B, निवर्तनीयं. L. 6. अद्योक्त. Edd., वालशोक. — पृक्षवः. Edd., पृत्रवलवः. L. 8. Edd. omit मथा. — वृक्षकः Edd., इत्रकतः. L. 11. A omits तरलकः. — कस्मिथिल. Edd., क्वित. हिर्म. 12. Edd. omit मे. — चित्रचेति B and Edd., जॉवंजीवक. — क्रीडापवेतके यथा. Edd., यथा क्रीडापवेतके. L. 13. कर्तवेच्या. Bdd., कार्यम्. — प्रवस्तहसंचारी. Edd., पादसह-

चिति. L. 14. विशेश:. So A and B. Com. = कत्तंत्र्य:. D and Edd., विधेयम्. -अपरिचितगृहवसतिः सा च बलाहिधता तप-स्विनी. Edd., अपरिचित्तगृहवसतिस्तपस्विनी बलाखता. B. अपरि-चितगृहानिवासा बलाद्विधृता तपस्विनी. L. 16. उपशान्ताय. Text of A. उपशांतये. -श्राह्मणेभ्यः प्रतिपादनीयानि. Edd., सर्वाण्येव ब्राह्मणसात कर्तेच्यानि. L. 17. वीणा. Edd. add अपि. -कार्या. Edd., कर्तच्या. L. 18. तद्वि. Edd. omit आप. - इमम. B, इयम्. L. 19. अनाइयान, A writes अनास्यान. -अनेकसंतानतहिनकिरणिकरण-निकरताराकेततारहारापंणै:. So Com. of A, (अनेकसंतानाः अनेकपरं-परा ये तहिनिकरणस्य चंद्रमसः किरणास्तेषां निकरः समृहस्तेन तारिकताः संजाततारकाः ये ताराः उज्ज्वला हाराः मुक्ताकलापास्तेषां अर्पणैः व्यसनैः). Text of A and B, तहिनकणनिकर for तहिनिकरणिकरणनिकर. Edd., अनेकसंतानतानतुहिनकरिकरणनिकर°, Ed. 2 mentioning a reading. अनन्तसन्तानुत्रहिनकराकरणनिकर.° L. 21. सरसबिसकिसलयप्र-स्तरै:. B. सरसविश्वित्रकथैः स्तरतरै: Edd.. सरसविस्वित्तरुथस-स्तरै: - मुणाल. Edd., मृणालिनी, Ed. 2 mentioning a reading प्रस्तौरकरणेन मृणालतालतल्प. L. 22. उद्दिकासन्क्रमलकुमुदकुवलय (A writes उद्दिकाशत). B, विकसितकुमुद्कवनय. Edd., उद्दिकाशकमल-कुमुद्दुबुबलयः — सङ्क्वलिचताङ्यालामालिनि (A writes उज्बल°). So also B with उड़ब्लित for उड़क्क. Edd., उड़ब्लितचितानले ज्वालामालिन. L. 23. Edd. omit विभावसी, and add च-द्रापी-उस्य after देवस्य-

P. 317, L. 1. इस्यमित्रधानेत. Edd. omit स्व, and add कृतमरणानुवन्धा.
—अवधारण. Edd., विधारण. —अविश्वच्य. Edd., अवस्थित्य.
—उत्पन्धत्य. Edd., अवस्यय च. L. 2. Edd. omit तास. L. 4.
मरणान्यधिकानि. Edd., मरणाधिकानि. L. 6. पुनर्जन्मानसर.
Edd., पुनर्जन्मानसरे. L. 7. उत्पन्धमान. Edd., उत्पुज्ञ्यमान. L.
12. करान्यां. Edd., इस्तान्यां. L. 13. उत्रक्षसत्तः. Edd.,
समुब्कृततः. L. 14. सक्तलमेव प्रदेशं. A B, सक्तलमीप तं
पर्देशं. Edd., तं सक्तलमेव प्रदेशं. — कुत्रीणम्. Edd., कुत्रैत.
L. 15. क्योतिरेव. So Text of A and B. Com. of A
and Edd., इव for एव. —अन्तरिक्षे. Edd., अन्तरीक्षे. L. 15.
क्रास्नीवाम्त्रमधारीिणी यागश्च्यतः. The speaker is the Moon.
Cf. चन्द्रमधीित भारती भवतीन्था कुत्रैव p. 322, l, 5. L, 16. समाव्यासित्रच्या. B and Edd., समाभाविता. L. 17. Edd. omit तन्ते.
[1. 18] समाणमनाव. Edd., समाभाविता. L. 17. Edd. omit तन्ते.

भूबस्त्वस्सागमनाथ see note on p. 174, l. 19. Com. here, भूवः पुनरि त्वया सह समागमा मेलापः तस्मै. L. 19. चन्द्रापीडशारिस्. Edd., चन्द्रापीडशारिस्. Edd., चन्द्रापीडशारिस्. Edd., चन्द्रापीडशारिस्. Edd., आत्मना. L. 21. प्रत्यवार्थम्. Edd., संस्वयार्थम्.—भितना संस्कृतंत्व्यम्. Edd., उत्कृतं वृत्वि and of Com. of A. Text of A has च for वृत्व. Edd., उद्कृतं वृत्वि वृत्वमुग्तस्वस्त्व्यं प्रयन्तनः.

- P. 318, L. 1. विस्मित. Edd., विस्मय. Edd. omit परिजन:; and have सर्व, and the words agreeing with it in the plural, L. 2. ल्इ-चन:. Edd., दृष्टय:. L. 4. प्रिक्षेक. A. प्रिवृद्धक explained in Com. by अश्वपालक. B and Edd., परिवर्धक. L. 5. अस्म-विधानां.....तेनैव. Text of A omits the intervening words, apparently by the accidental dropping out of a whole line, as अस्मद्रिधाना is at the end of one line, and नेनेय at the beginning of the next. Com., अस्महिशानां अस्मत्सवज्ञा-नां यथा तथा भवत त्वं पुनरेकािकानि विना वाहनं थानं विना दरपरिथते चित्रते देवे क्षणमापि समयमात्रमापि अवस्थातं अवस्थिति कर्त न श्रोभिते न श्रोभां प्राप्तोषि इति अभिद्धाना इति अवाणा तेनैव इंद्रायुधेन सह. B. अस्मिन विध्यतां यथा ते तथा त्वं पनरप्येवमेका किनि देवे विना वाहनं दरं प्रस्थित क्षणमप्यवस्थातं न शोभसं इत्यमिद्धाना तेनैव. Edd., अस्मद्विधा त यथा त्वं पुनरेवमैकाकी विना बाहनं दुरं प्रस्थिते देवे क्षणमपि तिष्ठन शोभसे इत्यभिद्धाना तेनैव. L. 8. सरसः सलिलान्. Edd., सरःवलिलान्. L. 9. अयथावलम्ब. Edd., अयथातयालम्ब. L. 11. उड़ासमानः. Edd., समझासमानः. L. 12. म्लान. Edd., अम्लान.—अरविन्तिनीप-लाश. A, अरविन्दनीलपलाश. पाण्डुरेण. B and Edd., पाण्डुना. L. 14. आताखाभ्याम्. Edd., आताबायताभ्याम्. —उद्वहळीचनाभ्याम. Edd. transpose the two words. L. 17. जन्मान्त्रादिवागताचि So Text of A. Com. omits इव. B, जन्मानरागत:. Edd., जन्मान्तरगतः. L. 18. ससंध्रमम्. Edd., ससंध्रमाकुरुं. L. 19. पादवन्दना. Edd., त्रणामा. - Edd. put the अहं after p विविधा. D. 20. अवस्तमपि न प्रत्यमिजानामि, Edd., त्वयाप्यात्मनः कारणा-देवं संभाविता. --अथवा. B, अथ. L. 21. एकान्तत एव. Edd., एकान्त एव. L. 23. वार्चापि न इत्ता. Edd., वार्चामपि न दत्तवानसि.
- P. 319, L. 1. कुत:. Text of A adds अपि. —समागत:. Edd., एवागतोसीति.
 L. 3. राजपुत्र. A omits पुत्र. L. 4. गरुप्रवृत्ताज्युत्रि भूयताम् अहं
 हि. Edd., भूयतां गन्धवैराजपुत्रि, and omit अहं हि, reading अहं
 ह 41

after त्वाम्. L. 8. विच्याञ्जनाभिरिभसारिकाभिः. So A and Edd. B. दिन्याङ्गनाभिसारिकाभिः. L. 10. चन्द्रिकाभिराम. B and Edd., चन्द्रभिराम. L. 13. जानीहि सां चन्द्रमसम्. A adds ग्रहं, apparently by mistake for following MEY, which it omits in its Text. The mistake is repeated in the Com., हे कार्पिजल चंद्रमसं यहं मां जानिहि अवब्ध्यस्व स्वव्यापरं परिभ्रमणलक्षणं अनुतिष्ठम् कुर्वेन् जगतः अनुप्रहाय अभ्यूपपत्त्रये अहं उदयं गतः. L. 13. उदयगतः. So B and Edd. A, उदयं गतः. L. 14. अनुतिष्ठन. B, अनुक्वेन. L. 16. संताप्य. Edd., सन्तापितः. - Edd. omit सन्. L. 17. कर्म-भूमीभूते. So A. Com., कर्मभूमितां भूते पाते अत्रैव कियते कर्म कर्मभ-मिरती मता यनैव युज्यते तद्धि भागभूमिस्त सापरेत्युक्तेः अकर्मभूमिः कर्म-भूमिः संपयते इति कर्भभूमीभूते इति वा. B and Edd., कर्मभूमिभने -Text of A omits अस्मिन. - उत्पन्न. Edd., पान. L. 18. तीव्रतराम् Edd., तीव्रतमाम् - जिल्लास्यसि. Text of A, उत्मृजि-ब्युसि. Com., उत्स्विसि त्यवसि. L. 19. झिटिति ज्विलित इव. So Com., (झाटिति शीर्घ ज्वलित इव दरध इव.) Text writes झागिति for झाटिति as in previous passage p. 311, l. 7. B, झटिति समुद्दीपित इव. Edd., धागित्युदीपित इव. L. 20. निरागा:. From Edd. A and B, निरगां. Com., निरगां निरगच्छं. L. 21. दुःखसुख. Edd., मुखदुःख. L. 23. मन्मयूखसंभवाद्ष्सारा: कुलात्. See the passage at p. 36.

P. 320, L. 1. तथा. B. अनया. L. 2. अनेन च. Edd. add संपति. — आस्मसेंचात्. So A and B. Cf. आहमदोबानुबन्धेन last page, l. 20. In
Com. of A, (स्वयंकृतादेव आहमदोबान् देव sic.) the word looks
like the gloss on स्वयंकृतात्. Edd., श्वापदोबान्. a Phrase which
occurs two lines below, and also at l. 21. L. 3. जन्मान
जन्माने. Edd. add इति. L. 4. तद्यावन्. Text of A तत् यथा
तथावत्. —अयं शापदोषाव्येति. Com., अयं गुंदरीकः शापदोषान्
अपैति दुर्ताभाति. Edd., अयं शापदोषा व्ययित. L. 6. आच्यायमानम्
Edd., आच्यायितम्. L. 7. एनं वृत्तान्तम् Edd., वृत्तान्तमिम्. L.
10. विना. Edd., विनाकृतः. —गोकावेगान्थः. Ed. 2, शोकावेशान्थः.
L. 10. गीवीणवर्त्मिन. Edd., युक्तरी. L. 13. तुरंगमेणेवः Compare
the similar passage in Mahásvetá's curse pronounced on
Vaisampāyans, शुक्त इव p. 311, l. 19. L. 14. उद्धाहितः. A, उपरचितः, explained in Com. by डावितः. The latter is the reading of B and Edd. —अवतेरित. Edd. omit. इति. B. सोढवं

लया. L. 16. अवज्ञया. B, अवज्ञायाः Edd., अवज्ञानातः — उपसं-हर शापमाशु त्वनिति. B. omits आशु त्वम्. Edd., इमं शापमुप-संहरित. L. 17. यन्मयोक्तं तज्ञान्यथा. Edd., दन एय ज्ञापः संवित्त मया नान्यथा.—एतत्ते करोमि. 1 will do this for you. L. 18. बाह्मतां. Edd., वाह्यतां. L. 19. तम्. Edd., पुनः. L. 20. मन्त्रिय Edd., मे नित्र. L. 21. Edd. omit पुण्डतीकण. Ed. 2 mentioning it as a variant. L. 28. A omits मे. —प्रियवयस्थेन From B. A., नियवयसा. Edd. omit the word.

। 321, L. 2. आइक्तिम. Edd., आदितम. B adds त्वया, omitting the previous ते. - उडजियन्याम. Text of A, तदञ्जिय-याम. L. 3. सनिदर्शनम. Com. = सद्दांतं. See p. 65, 11. 5-15. L. 5. तस्य महोपकारिण:. Com., तस्य महोपकारिणो महोपक्रतिकर्त्तः. Edd., तस्यैव परमोपकारिण: L. 6. अधःस्थिते B, अधःस्थितः L. 7. तुरंगस्वेन. Edd., तुरंगमत्वे. -न द्यपगता. Edd., नैवोपयाता. L. 9. देवच-न्द्रमसोवतार अन्द्रापीड:. So A. B. तदेव चंद्रमसेवतारश्रंद्रापीड:. Edd., तदेष चन्द्रमसीवतारश्रंद्रापीडः - प्रान्तनः Edd., प्रान्तनादेवः L. 10. सोपि मे. Text of A, सोयमेव. L. 12, एतच्छत्वा. Edd. add महाधेता. L. 14. लोकान्तरगतस्य. Edd. prefix कथम. L. 16. कमपालभें. So Com. of A (कं डपालभे कस्य डपालंभं ददामीस्यर्थः). and Edd. Text of A and B, किम for कम्. - कि अवीमि. Edd.. कम for किम, and add कस्ये कथयामि. L. 17. किमाक्रन्दामि. Edd., कम for किम. - कमप्यामि. So Com. of A (कं सहणं भाज उपयामि गच्छामि), and Edd. Text of A and B, किम for कम. L. 18. आत्मनेव. Edd. add अपराद्धा. L. 19. उचास्यreafq. 'Even as I utter : in the moment of uttering.' A and-R. आति for आप. Com. of A (उद्यार्यत्यति कथयंत्यति तज्जे त्रेपे). connecting it, wrongly, with the preceding word, as if it were इति, a mistake which is probably due to the fact that the word was अपि in the original of A. - एवमन्यनम. Edd., उत्पन्नमेव. L. 20. विप्रलपन्त्याम्. Edd., विलपन्त्याः, adding मे after प्रतिवचनम्. L. 21. अनिवेदेन. So A and B. Com. of A, अनेनैव आतमनः स्वस्य जीवितस्य प्राणितस्य उपरि अनिवेदेन अस्यावमाने-न. Edd., अनिवेदना. The reference is to her fault in consenting to live after Pundarika's death .- सोरस्ताडनम्. A, सोरस्ताड-म्. L. 23. तथार्तकृतप्रलापां. The reading of A (Com., तथा तेन प्रकारेण आर्तः करुणः कतो विहितः प्रलापी यया सा तां सानुकंपं &c.)

and B. If the reading is right आर्त must be construed as an adverb with ज़त. Edd., the easier तथा कृताचेपलाम् —फताबेपलपां. Edd. add ताम.

P. 322, L. 2. की वायुना. Text of A, की नाम. — सखपाके. B and Edd., सखमात्रके. - येनव. Edd., यदेवम्. L. 3. असह्यतरम्. B, अलं-्यतरं. -तत. Edd. add त. - इडीक्रतहृदययास्येव समागमप्र-स्याज्ञया. The reading of B. A, इतहदयस्यास्येव समागमप्रत्याज्ञया च. Com., इतं हृदयं यस्पैवंशतस्य अस्य पंडरीकस्य समागम (:) मेलापः तस्य प्रत्याज्ञाया वांच्छ्या च. Edd., दृढीकृतं हृदयम्, closing the sentence there. Ed. 2 mentions a reading दृढीकृतहदयास्येव. See next note. L. 4. यथा च शापनीषात. Edd., वढीकते हदयम व्या वयस्यास्येव समागमप्रत्याज्ञया यथा वा जापदीषातः -- उपगतम्-Edd., उपनतम्. L. 6. च. So Com. of A. Text of A, Edd., and perhaps B, वा by a common mistake. —अश्रेयस्कर-See note on p. 315, 1.12. — ग्रीकानुबन्धः. Edd., ग्रीकानुब-न्ध्विम: L. 7. इयोरेव. Edd., इयोरिव. L. 8. तपसी हि. Text of A, तपसीपि. Com., तपसः. L. 9. गौर्या. A, गौर्याः.-यावदासादितम्, So Text of A and Edd. Com. and B omit यावत. B reads समासादितम्. L. 10. निचरात्. Edd., अविरातः -- निजतपुर: B and Edd., निजतप: L. 13. असवन्. Edd. add कपिश्चल, L. 4. Edd. omit पञ्चलेखाया: L. 15. राजपति. Edd., भगवति. - पात. B, आपात. L. 16. चन्डापीडम्ब. B and Edd. add आत्म. Com., क चंद्रात्मकस्य श्राशिस्वरूपस्य चंद्रापीडस्य जन्म उत्पत्तिः क पुंडरीकात्मना वैश्वायनस्य जन्म. Edd. omit following क. L. 17. पुण्डरीकात्मकस्य. B, पुण्डरीकात्मनः. L. 18. अवगमनाय. Edd., अवगमाय. L. 21. °वत्तान्ता. Edd., °वृत्तान्ते. -आलोक्य. Edd. add a second आलोक्य. L. 22. अपसत्य. Edd. add a second अपसन्य. - स्थितवति. B, संस्थितवति. L. 23. तल्यदः खितां त्वया सह नयता न खल्वस्रखं. Edd., तल्यदः खतां कर्वता तेन चिरात खल्बय सुखं. For the thought compare सर्वथा समान सबदु: खतां दर्शयता विधिनापि वयम नवर्तिताः p. 73, 1, 15.

P. 323. L. 2. समुद्वादितम्. Com., अव मया श्विरः क्षितिभित्यथैः. L. 5. एवं गले. Compare ययेवं गते अवस्करं भूयते &c., p. 338, l. 15.
— उपविश्वतुः A, उपादिशतुः L. 9. पुण्डरीकष्ट्वनान्तः. B and Edd.
add g. — कापिञ्चलहस्तान. B, कापिञ्चलक्ष्यानातः — तदा तु. Com.
of A, (तत्कालं तदा त्यं शंट.) and B, तत्कालम् L. 10. कर्तुंगः. A,

वक्तम explained in Com. by कथ्यितम. L. 11. त्वमन्यतिक करो-िष. So Com. of A (तत तस्माद्धतोः स्वं अन्यत् किं करोषि विद्यास). B, Edd. and Text of A, किमन्यत्करोषि, omitting त्वं. L. 12. अन्यथारवेस्य. B. अन्यथात्वस्य. —करणीयन्विस्ताः 'Thought with regard to what has to be done.' The reference is to her request यन्करणीयं तदपदिश्वत में त्रियसखी above 1. 5. Edd., करणीया चिन्ता. L. 13. Edd. omit तिष्ठति. -तस्या-नवृत्ति मक्तवा. 'Except attendance on it.' The English colloquialisms 'letting alone,' 'letting go,' correspond closely to this use of मक्त्वा. L. 14. मक्क्मकाष्ट्रमध्यः. Edd., महत्रमकाष्ट्रमयाः. -श्रेयसे. A in Text, श्रेयस (sic), in Com., श्रेयसा - प्रजासत्कारेण. Edd., पुजानमस्कारेण. L. 15. प्रत्यक्षदेवस्य. Edd. add चन्द्रस्य, reading also the subsequent चन्द्रमस:. - Edd., अनाराधितप्रपना. Cf. p. 325, l. 14. L. 17, Edd. omit कारम्बरी. L. 18. उत्थाप्य. Edd., सहोत्थाप्य. L. 19. Edd. omit सर्व. -शनै: Edd. add a second शनै:. -स्थापयित्वापनीतशुद्धारवेषाभरणा मद्धलमात्र-कावस्थापितैककररत्नव लयाः B, स्थापितावश्चेषरत्नवलया (omitting all the other words). With अपनीतशृद्धारवेषाभरणा compare प्रतिपंत्रकाडारवेषाभरणा. p. 313, l. 20. With मङ्गलमात्रकावस्था-पितेककार रत्नवलया compare मङ्गलमात्रभवणा Vikramorvasi Bomb. Ed. p. 84, and Mr. Sh. Pandit's note there. 'There are certain ornaments and decorations which a married woman must wear, howsoever poor and how unwilling soever she may be to have any. To wear or have them is a sign of wifehood, as the absence of them is that of widowhood. Thus to apply the red mark on the forehead is a mangala, and to have a wreath of glass beads round the neck is a mangala. These then were all that Ausinari had.' मडलमेव भषणानि यस्याः सा मंगलमात्रभूषणा. In our passage मंगलमात्रक must be taken as='for luck's sake only.' Compare expressions like स्थात्रतिसर p. 165, l. 23, and see note on p. 68, l. 3. Edd., स्थापयित्वापनीतरां गारवेशग्रहणा मङ्गलमात्रकावस्थापितैककर भूषणाः 1. 21. सानश्चि: Edd., स्नाता श्चि: L. 23. किमपि. Edd., किचिद्धि. -अनुत्पेक्षितम्. A writes in text and Com., अनुपे-क्षितम, but explains by अत्रक्तिम, B, अनुपश्चिनं, -अनभ्यस्तम, So also B, with the an smeared over as a mistake. Edd., अभ्यस्तम्. Com. of A, अनभ्यस्तं पुनः पुनः कृतापरिवर्त्तनं. The whole passage is an imitation of that at p. 142.

P. 324, L. 1. बाला बलात. So A. (Com., बाला बलात् हटात्). बाला means 'girl as she was.' B and Edd. omit the word. -विलोमप्रकृतिनाः Edd., विलोमप्रकृतिनाः L. 2. अनुलेपनानिः Edd., अन्लेपनादीनि. L. 4. आर्तस्या. B. अतिरूपा. - तरक्षणे-नेवागता. So B. A, क्षणेनेवागता. Edd., तत्क्षणेनेवापगता. L. 5. पीडितीत्पीडितहृदया. So A and B. Com. of A explains पीडितेन पीडया उत्पीडितं न्यातं, &c. Edd., पीडोल्पीडितहृदया. L. 9. अक्षिपत्. Edd., अक्षपयत्. L. 11. Edd. omit कल. -आक-12. वृदेशतां डित्संपातपी डितविशम्-लिस. B. आकलीकत. L. Edd. °दुशम्. L. 13. अश्वानिनिर्द्धादतर्जनापादित. Text of A, अज्ञानिहीद (sic) तर्जनापादित. Com., अतिनिहाँदेन अतिगाँजतेन आपा-दितो विहितः, &c. B, अञ्चानिनिधीततज्जैनापादित. Edd.. अञ्चानिनिही-टतर्जनापादित. L. 14. गहनतल. B, गहनतर. -Edd. omit कम-ल -Edd, omit स्व. L. 16. क्षणमिव क्षपाम. B omits क्षणमिव. Edd., अपां सणमिव. L. 17. अवलोक्य. B and Edd., आलोक्य. L. 18. अवादीत. Edd., आभाष्य इदमन्नवीत. -Edd. omit-प्रियसिख. -B omits न वेद्रि. L. 19. ताद्शीमेव. 'Exactly the same : unchanged.' L. 20. 3767. Text of A adds. त. L. 21. अन्तरात्मनो विरहाङ्ग्यापारमात्रकमस्योपस्तम् अन्यत्. The reading of the Text of A and of Edd. Com. of A. (अंतरात्मन: अंतर्वेक्तिजीवस्य विरहात वियोगात व्यापारमात्रकः परिस्फरणा-दिकं अस्यां चंद्रापीडस्य तनी उपरतं स्थितं) would seem to have read अस्याम for अस्य. B. अंतरात्मना विरहात्र व्यापारमात्रकमस्थाः परमन्यत. L. 22. ज्याकोश. So Com. of A (ज्याकोश विकसितं). Edd. मुकोश. Text of A and B omit the word. L. 23_ तथायम्. So B. Compare तथैवेयम् in the next line. A, तथा च. Edd., तथवायम.

P. 325, L. 2. लोचनहवम. Edd., लोचनदुगलम्. L. 3. इमी. B, एती.
— विहसिसी. From Edd. A and B, विकसिती. L. 4. तथेव चेहम्
Edd., तदेवेदम्. L. 6. अदुःनामः. Edd. addलावण्यम्, reading
also the preceding लावण्य, and सोष्टवमः. — सा. Edd., असी.
L. 12. व्यज्ञापयन्. B, व्यज्ञपयन्. Edd., व्यक्तिप्तन्. L. 12. व्यज्ञपयन्. Edd., व्यक्तिप्तन्. Cf. p. 324, l. 19. Edd. तथेवः — मसजेन्दुमन्डलसुविहादि. So Com. of A (प्रसन्न निर्मेलं यन् हंद्रमंडलं चंद्रकिं संदर्भि

युर्ति कार्ति हरतीत्येवंशीलं). Cf. above I. 2, आमुकुलितनीलीत्यल-युतिहारि. Text of A and B read प्रसन्तिमृत्यं लयुतिहारि. Edd. प्रसन्त्रप्रभागिन्दमण्डलद्वतिहारि. L. 14. अवभाति. (Com., अवभाति श्रो-भते.). B and Edd., अविकारि. - प्रोत्फळ्डरक्ततामरसच्छात्रम्-So A and Edd., except that the latter omit रक. B. अवस्थते. L. 15. A omits च. - पुन: В repeats. - प्रसादानभव. The reading of Edd. A and B, अनुभवन for अनुभव. The word stands alone in the Com. - अन्यस मनुष्यलेकिय. So Text of A. Com. (अन्यच एतन्मनुष्यलेकिय ऐदंयगीनमर्त्यलेकिय) अन्यचै-तन्मन्द्यलोकेष which I should have read. B, अन्यस मानुद्येषु, and Edd., अन्यचेत-मन्द्र्येष, omitting लेकिए. L. 16. केन कहा वेत्याहि. Com., केन वा कहा वा कारेमनकाले वा दृष्टं अवलोकितं अतं आकर्णितं यत् अस्माभिः पुण्यवद्भिः अनुभृतं साक्षात्कृतं. B omits केन् but has कदा वा. Edd., केन कदा. -प्रव्यविद्धः Edd. omit. It is to their merit that they ascribe this favour, as before they had bewailed Chandrapida's loss as the fruit of some evil deed. Compare note on p. 239, v. 3. L. 17. सपरिजना. Edd., सप्रिवास, a word which we have in 1. 21. L. 18. अवाचित्य देवताचेनकसुमानि. Edd., उचितदेवताचेनकुसुमा. Ed. 2 mentioning our reading as a variant. — निर्वेतित. A and B, निवर्तित, as also in l. 20. L. 19. Edd. omit सकलमेव. L. 21. उपभक्तवती. Edd., उपयुक्तवती. — Edd. omit पुन:. L. 22. अकुनोद्वहन्ती. An idiomatic use of the instrumental case. Edd., अङ्के कृत्वोद्रहन्ती. L. 23. प्रांत. Edd., प्रतिपद्य.

P. 326, L. 1. अवद्यमा शापक्षयात. B, अवस्याशया. — Edd. omit अञ्चनाः
—B omits अन. L. 2. अरव्युत्तम्. B adds भृतम्. Edd., अङ्गुत्तरूपम्. L. 3. येन नान्यया मां संभावयतः. 'That they may not
think ill of me.' A omits न. See next note. — दुःखेन ना मतीयेन न विष्ठतः ' Nor sorrow for me.' This is the reading of B
and Edd. Text of A, दुःखेन वा मतीयेन दुःखं तिष्ठतो यथा, &c.
The note of the Com. on the whole passage is येन अन्यया
अन्यप्रकारण मां कादंवरीं संभावयतो विचारयेती (sic) मतीयेन दुःखन वा
तिष्ठतः (स्थतवतः यथा, &c., which it will be seen does not confirm the दुःखं of A's Text. L. 5. मचा Edd., यथा. L. 6.
एव. Edd., आपे. — हरितम्. A, रोदिमि, reading the previous
मया. L. 7. Edd. omit प्रतिपन्नानयमा. L. 8. गरवागतया. Com.

=तत्र गमनं कृत्वा प्रतिनिवृत्तया च. Edd., गतागतया. L. 9. गाड-गार पन: Edd., गाइतर omitting पन: L. 10. Edd. omit मनस्येव. L. 12. वृद्सद्या. Edd. add एव. - तत्राप्यपर्म. 'And should have chosen a husband for herself-and that too no other than an incarnation of ' &c. L. 13. तत. Edd. add कति-प्येनैव कालेन. L. 14. निर्भरानन. Edd., निर्भरमानन. - निर्वतेन. A writes निवेत्तेन. B. निवेतेन. L. 16. घननिरोधोद्धन्धात. the reading of the Text of A and of B. Com. of A (घनस्य मेचस्य निरोधः अवग्रहः स एव बंधः तस्मादिव) has घननिरोधवन्धातः Edd., घननिरोधाद्र-धात्. L. 17, फलभरावनम्र. Text of A, फलभ-रादेव नम्. Edd., काणशमरावनम्. - पिञ्चरास्. Edd., आपिञ्चरास्. L. 18. प्रासादतलेषु. Com., प्रसादतलेषु (sic) सौधानां मध्यो [ध्य] भागेषु. Edd., पादपतलेषु. L. 19. कमुर. Edd., कुसुम. - संफालि-का. Text of A, सेफाली. Edd. write शेफालिका. B, काला. L. 21. वासरेषु. Edd., सिललाशयेष.-सिललापसरणक्रमतरंग्यमाणासु सक्-मारतीरसैकतरेखास. Edd., सिललापसरणकामतरंगमाणपाण्डुसुकुमारतीर-सैकतरेखास. L. 23. B and Edd. omit दण.

P. 327, L. 1. पाधिवलोकेन. Com. = राजलोकेन. Edd., पान्थलोकेन. L. 2. सरगुखरसहास. Edd. add संजातास L. 3. देव: Edd., देवि देव: L. 4. Edd. omit हरवेन. L. 6. यथावृत्तं सर्वमाख्यायास्माभिए-भिहिताः. Edd., अस्माभिर्यथावृत्तं समाख्याय, omitting अभिहिताः. Cf. एवमभिहिता: below, 1.9. -भवतां हस्ते देवेन चन्द्रापीडेन न किचि-स्प्रतिसंदेष्टच्यम्. Text of A omits न. Com., भवतां यहमाकं हस्ते देवेन चंद्रापीडेन न किंचित प्रतिसंदेष्टव्यं न प्रतिकथनीयं Edd., भवतां त for भवतां: and put the न after इस्ते, Ed. 2 printing इस्तेन. The phrase recurs at p. 331, l. 11 - भवतां हस्ते न किचित्र-हितम. L. 7. अकत्विलंबा एव गृत्वेवम्. So Text of A and B. Com. writes ve for ve. Edd. omit ve, and read ves for प्रम. L. 8. Edd. omit आखिल. See next note. - लोकार्तहराय. Edd., अक्रिललोकार्तिहराय. L. 8. अवनितलपतथे. Edd., अवनि-तलहर्षे.- देवदेवाय. Edd., देवाय. The same various readings recur below, l. 21. L. 11. घरवाति. Edd., कारपति. L. 12. भवतामपि. Edd. omit अपि. -वार्त्तामाचकोपलभ्यः. So B. and Edd. A, वार्तामात्रकलभ्यः - युज्यसे Edd. add एव-L. 13. Edd. omit अय नयनविषयगामी: -तवा वयमपि. Edd. अपि च वयमपि. L. 14. अप्रथकमाँण:. Edd. prefix केप्यगणा. L. 15. चरणपरिचर्यया देवस्य. Edd., देवचरणपरिचर्यया. L. 16. प्रसादं कृतवान्. Edd., प्रसादं कृतवान्. L. 17. वन्द्रना. So all four authorities, while in the next page, l. 11, all four have वन्द्रन. —विस्वयामहे. B and Edd., विसव्यामहे. L. 18. त एवं वर्य पावरुव्यामहे. B and Edd., विसव्यामहे. L. 18. त एवं वर्य पावरुव्यामहे विस्ति होती. 13. L. 20. संभवे साति-पर्वाच्यान हर्षस्थानेपि रोदिमि, p. 315, l. 13. L. 20. संभवे साति-पर्वाच्यान हर्षस्थानेपि रोदिमि, p. 315, l. 13. L. 20. संभवे साति-पर्वाच्यान हर्षस्थानेपि रोदिमि, p. 315, l. 13. L. 20. संभवे साति-पर्वाच्यान हर्षस्थानेपि स्था- —अप्रस्थक्षिकृतखुव्यान स्थानिः Edd. omit युव्यान हित्ये 2 mentioning it as a variant. L. 21. देवदेवन. Edd., देवन. Compare above, l. 8. —विस्ता विस्ति ते वित्यान स्थानेपित स्थानिक स्थानिक

P. 328, L. 2. गइदिक्यावगहामाणकण्डी. Text of A. गहदिकावगृह्यमाणकंडा Com., उत्पाबल्येन गदिकया (sic) गतदस्वरेण अवस्त्रमाणी निरुध्यमान-कंठी यस्याः सा. B. उहहदिकावगृद्धमाणकंठी. Edd., उहहदिक्यावगृद्ध-माणकण्ठी. L. 3. देवम्. Text of A, देवदेवम्. Compare the various readings at p. 327, I. 8 and l. 19. L. 4. किमच्द्रानाम, Compare कि वक्तव्या वयम, p. 327, l. 21. A., कि मुच्यताम्. Com., एवमेव यथागतं तथैव याताः पश्चाहलिताः संतः तत्र तै: किमच्यतां कि कथ्यतां, Edd., किमच्यन्तां त एव. L. 4. वृत्तान्त एवायमेवाविधी लोकातीतः. The reading of B. Text of A. वृत्तांतभवायभेवंविधो (sic) लोकातीत:. Com., अयं स्वंविधो बत्तांत: उदंत: लोकातीत: अनिर्वचनस्वरूपो यत्र यस्मिन, &c. Edd., अयमेवंविधी लोकातीतो बनान्तः लोकातीत means 'supernatural.' L. 5. कि प्रवर्गालीकनेनापि. Text of A and B add च, a reading with which aff a is to be construed with the words that follow. Com. of A, अनालोकनेनापि अनिरीक्षणेनापि कि पुनर्भण्यते. L. 6. कैतवमात्रकोपद्शितप्रेमपळ्वा. Com. of A, कैतवमात्रण केवलदंभेन उपदर्शिताः प्रकटिताः प्रेमपल्वाः खेहिकशलया यैस्ते. Text of A and Edd., नेमफला for नेमपडवाः. L. 7. संभावनया. Edd., सडावनीयाः, L. 8. अधटमानकम्. Edd., अधटमानम्. L. 9. संकल्खिला. Edd., सफलयन्त. L. 10. दूरतः. Edd., अद्रतः. L. 12. विस्मितालोक्य. Edd. चिरमवलोक्य. - स्वयमेवासायतः K 42

Text of A omits एव. Edd., स्वयमेवालपत्. L. 13. °सलभः ब्रोकिविग:. Text of A, "मलभग्नोकविग:. L. 14. यत्वलु. From Edd. Text omits यत, but the sandhi (शोकावेगी shows that something has fallen out before खलु. Com., अनालीचितः अविमृष्टः अवधिम(र्म) याँदा यस्य तत् तथा दुःखमेव अवसानपांते यस्यैवं तत दुःखमेव मरणभीरी: कातरस्य खाल्वाति निश्चयेन श्लोकावेगाय भवत. B. न खल. L, 15. नान. From B and Edd. L. 16. A and B omit न. L. 17. Edd. omit भिन्न. L. 18. मनुद्धेष. Compare the readings of B and Edd. at p. 325, l. 16. - प्रत्यक्षीकृत. Edd., प्रत्यक्षतः. L. 19. दृष्टं च. (Com. takes मनाद्वरिप with the preceding words : but compare मन्यश्रद्धकलवृत्तान्तः p. 329, 1. 16 and the context there). B, भवद्भिर्णि च रृष्टं च. Edd., भवद्भिरिप दृष्टी दृष्टं च. -पुरेवाक्षत. Text of A and B, पुनरेवाक्षत. Edd., पुरेवाविकृत. L. 20. संभाषणापि या देवेन विना. Edd., संभावनापि या जीवादिना. L. 23. यतः कारणात्. B, यतः कारणं. Edd., किं कारणं.

P. 329, L. 1. कथंचित. Edd., न कथंचित. L. 4. गुरुजनेब्बाप्रकटीभवि-द्धति. Edd., गुरुजने जने वा प्रकटीभविष्यति. L. 5. व्यज्ञापयन्-Text of A, ब्यज्ञापयन् (sic). B and Edd., ब्यज्ञपयन्.- कि वि-ज्ञापयामः. Text of A, कि चि (sic) ज्ञापयामः. B, किचित् ज्ञापयामः. L. 7. तदस्माकं. Text of A omits तत्. -हस्ते. Edd., हस्तात्. L. 8. वार्त्ती विना. B, विना वार्ती. Edd., वार्त्तया विना. --आर्थ-ग्रुकनासेन. Edd. add च. Com. of A, देवेन तारापीडेन देव्या विलासवत्या आर्थेशकनासेन च, where the च may or may not be part of the reading of Com. The same collocation recurs below, l. 10, L. 9, संभाज्य, Com, =विचार्य, Edd., संभाष्य. --अगमनं तु द्रापेतमेव. Edd., अगमनं दूरत एव, Ed. 2 mentioning our reading as a variant. L. 11. эленганн. Text of A and B omit. L. 12, अवस्थानमञ्जयमेव. Edd., अवस्थानमनुचितमञ्जय-मेव. Compare' below, l. 13. L. 14. अवेक्समाणवा. So B. A. अवेक्यमागया. Edd., अपेक्षमाणया. L. 15. आपताति. So Text of A. Com. of A, आयाति standing alone. B, आयाति. Edd. अतः. L. 16. अद्भेयवचाः. Edd., अद्भेयवाक्यः. L. 17. संप्रत्ययाय अजित्विति. B omits इति. Edd., अजत संप्रत्याय इति. L. 18. राजलोको तु का कथा. Com., राजलोको नृपवर्गे श्रु (तु) का वार्त्ती कथ्यते - अस्ववशांपि. Edd., मृत्यवर्गीपि. L. 20. Edd. omit इति. L. 22. अपरागम्. Edd., अपराधम्, Ed. 2 mentioning a reading नापरज्यन्ते. L. 23. हितप्रियम्. So Com. of A. Text and Edd., भिष्टितं. B. भिष्टं हितं. Compare p. 315, 1, 21.

P. 330. L. 1. विकश्यमाना: Edd., कश्यमाना: L. 2, B and Edd. omit इन. L. 3. धनात्. Edd., नापि, Ed. 2 mentioning a variant धना (sic). L. 5. व्यसनेत्यादि. B. व्यसनतानवलोकने. L. 6. अणमहणे. Edd., गुणाग्रहणे. L. 7. स्वात्माने. Edd., आत्मनि. -अस्वाधीन. B and Edd., न स्वाधीन. L. 9. पद्धाव इव स्टीबा इव. Text of A, पंगव इव पंगव इव (sic) क्लीबा इव. Com. of A, पंगव इव श्रोणा इव क्रीबा इव पंढा इव. B, क्रपणा इव पंगव इव क्रीवा इव. Edd., कुणप इव पड़न इन क्रीना इन. --स्वात्मनाः A, स्वात्मनः L. 10. चिन्ताः B and Edd., चित्त. -सर्वमृ. Edd., सर्वः. L. 11. भृत्यलोकः. Edd., मृत्यजनः. —तदाज्ञापितं कृतमवधारयतु देवी. A common idiom. Compare e. g. एषाहमादाय चन्द्रापीडमागतैव, p. 243, 1. 20. L. 12. त्वरितक. A, त्वरित. L. 13. कुमारबालसेवकम. Com. = चंद्रापीडमृत्यं. B and Edd. omit बाल. L. 14. अथ सुबह-दिवसापगमे. B, अथ सा बहदिवसापगमे. Edd. add च. -वार्त्ताम. B and Edd., वार्चया. Compare the various readings at p. 329, 1. 8. - उत्ताम्यन्ती. Edd., उत्ताम्यती L. 15. उपयाचितं. Text of A, उपयाचितकं.-अवन्ती नाम नगरी देवतानामवन्तीमातृणाम्. (Com. अवंती =विज्ञालापुरी). B, अवन्तीनगरदेवतानामवन्तीमानुणाम्, Edd., अवन्तिनगरदेवतानामवन्तिमातृगाम्. The form अवन्तिमातरः in next line is in all four. L. 17. वानोहरा इति. B and Edd., वानीत -संभ्रमप्रधावितात. B, ससंभ्रम for संभ्रम. Edd., ससंभ्रमप्रतिधावितात. -परिजनात. Text of A, परिचारिकाजनात. Com., परिजनात् सेवकजनात. L. 19. फुल्क्नत्य. A writes प्रत्कृत्य. L. 21. इष्टाः.... वर्तन्तेतेः. B, दृष्टः.....वर्ततेतेन and Edd., दृष्ट:....वर्तते.....अनेन, in accordance with the reading वार्त्ता above. L. 22. यथादर्शनं संघशः. A, यथादर्शनसंबंधशः. Com.. यथादर्शनं यथावलोकनं संबंधशः संबंधिन्यः - नरपातिपाति-बद्धेनाप्रतिबद्धेन चोडजयिनीनिवासिना जनेन. Construe with पुच्छ्यमानान, p. 331, l. 20. Com., नरपतिप्रतिबद्धेन नुपसक्तेन अप्रतिबद्धेन राजसपर्यावर्जितेन च उज्जीयनीनिवासिना विज्ञालवास्त-व्येन जनेन. B reads नर्पातेश्रतिबद्धेन चो ज्जियनीनिवासिना जनेन. L. 23. आगतः. B, अनुगतः. Edd., आयातः.

P. 331, L. 1. यास्वा. Edd., गत्वा. L. 3. त्वरितक एसद्वेति. Tvaritaka

is the name of the man from Chandrapida's own retinue sent with Vilâsavatî's messengers. See p. 330, l. 12. A here reads त्वरितकः with the others. - किमनेन वेदितेनाप्ये-तरकथयत. 'What good will it do if he tell us that: let Tvaritaka tell us this.' This is the reading of Text of A. Com. writes कथन. followed by an indistinct letter which may be न or न, but explained by ब्रि. B and Edd., कथय for कथमत. Edd., विदितेन for वेदितेन. What follows is a series of special questions addressed to Tvaritaka, as likely to be cognizant of the whole of Chandrapida's proceedings since he left Ujjayinî. With प्रसीदत 1. 10 the general questions addressed to the messengers are resumed. L. 4. T इष्ट:. B, दृष्ट: स:. L. 5. मिलितीस्य. Com. explains अस्य wrongly by युवराजस्य. B, मिलितों वास्य. Edd., मिलितों वा तस्य-- तनः कथम. Edd., न रत्तः. L. 7. विनादाम. Edd., आत्मना. - बलादतस्य. Cf. बलाहतोसि p. 332, 1. 22. - बालधर्मणः Text of A, बालवर्मण: - पुच्छन्निष. Edd., प्रष्टमापे. L. 8. वाजी यो युवराजेन. So Text of A. Com., (अस्य युवराजेन चंद्रापी-डेन वाजी तरंगमः प्रसादकितः पदचः) omits यः. B and Edd., वाजी वो युवराजेन. - प्रसादत. B adds अस्य. L. 9. प्रथवर्मण:. Edd., प्रयुवरमैन:. - उत्प्रेक्षामहे. A, उत्पेक्ष्यामहे. L. 10. Edd. omit इति, Ed. 2 mentioning it as a variant. L. 11. विस्मदः कतो-स्मत्पित्रापि यश्चिह्नकमपि भवतां हस्ते न किंचित्प्रहितम्. Text of A. विस्मयः कृतोस्मत् पित्रापि यत् किं (sic) चिह्नकमपि भवतां हस्ते न किंचित प्रहितम्. Com., अस्मत् विवापि अस्मदीयजनकेनापि स्मयः (sic) कतः भवतां हस्ते यत् किंचित् चिह्नकमपि अभिज्ञानकमपि न प्रहितं न पेषितं. B. विषयः (sic) कृतो Sस्मित्य वा स्विचहक्तमि भवतां हस्ते न किंचित्पहितमः Our reading is that of Edd., except that Edd. omit the after after अस्मानिपत्रा. L. 13. क्रमारवर्मा. Edd. 1, कपालवर्मा. Edd. 2, कलापवर्माः —तत्र लगतिः A, तत्र च लगतिः B, तत्र चलतिः Edd., तत्रावलगति. L. 14. बलाधिकतस्य का वार्ताः Text of A. and B omit का. Com., बलाधिकतस्य अवंतिसेनस्य का वार्ता किंवदंती-Edd., बलाधिकतस्तस्य का वाती. - नासीरार्थम. (Text of A writes नासारार्थ by a common confusion). Com., नासीरं त्वप्रयानं स्यादवमदेस्त पीडनभिति हैमः. L. 15. राजकुले कः प्रसाववित्तो वर्धमानी मान्यते वा. So A and B, Com. (राजकुले नुपकुले को वा मान्यते

धश्यते प्रसादे प्रसन्नतायां विन्तं यस्य एवंशतः वर्द्धमानो वर्द्धि प्राप्यमाणः) omits वा. प्रसादवित्र is formed on the analogy of the more common तपोधन. Edd., वर्त्तमाने for वर्धमान: - केन वा कि स्टब्स. A double interrogative like the common Greek construction. B omits केन वा. L. 16. आजीवनिका:. A, Com .= राज: संबंधिन:. L. 19. एवं. Edd., एव. L. 20. अदत्तवच्य: B and Edd., अदत्तप्रतिवचस: L. 21. नि:-सहादुः तु. Com., निःसहानि असक्तानि अंगानि येषाभैवंविधान. L. 23. अनेकधेवोदाराध्य. Text of A. अनेकोदद. Com.. अनेकोददाध्य L. 23. ध्वजानिवाध्वक्केशस्याश्रयानिव श्रमस्य पदन्यासानिव होर्म-नस्यस्यावासानिव भवासस्य. The reading of the Com. Text, ध्वजानिवाध्वक्षेत्रस्याश्रयानिव दोर्मनस्यस्य omitting the other words. B. ध्वजानिवाध्वक्षेत्रस्याश्रयानिव अमस्यावासानिव दौर्मनस्यस्य, Edd., ध्वजा-निवाध्वक्षेत्रास्याश्रमानिव श्रमस्यावासानिव प्रवासस्य पदन्यासानिव दौर्मनस्य. L. 1. संदर्भान. Text of A adds च. L. 2. द्रत एव. B and Edd., अदरत: But see below, l. 14. L. 6. पतन्तीव. Edd. omit इव. -चरणकमला. Edd., चरणानि. L. 7. गहदतरम. Edd., सगहदस्तरम. -Text of A omits the words क्रययताज्ञ. मे वत्सस्य. L. 8. वार्त्तामात्रम्. Edd., वार्ताम्. -इहं त्वन्यथैव किमपि क्रययात में हृदयम्. अन्यथा is used in the same way as अन्यादश्यम् p. 384, l. 7. Text of A omits क्षिप्रि. Text and Com. of A write of for g. Edd., कथमपि करोति में इदयम् for किमाप कथयति मे हृदयम्, L. 9. अप्रत्ययमेवाश्रयते. So A. Com., अप्रत्ययमेव अविश्वासमेव आश्रयते. B, ब्रियते मम (बन्सी दृष्टी वा भवाई :). Edd., श्रियते में बत्सी (दशे वा भवड़ि:). See next note. - बत्सी दृष्टी वा न भवाडि:. So Text of A. Com. (after the आअयते of last note) में मम बत्सी दृष्टीवलीकितो भवाद्विप्रध्माभिने वेति) में with Edd., and perhaps न वा for वा न of Text. B and Edd. (see last note) omit न. L. 10. A omits सल. L. 11. उत्सूज्य. So Com, of A (where it stands alone), and Edd. Text of A, उपसन्य. B. उपसुच्य. - ज्यानाप्यन. (Text of A writes त for न्). B and Edd., व्यज्ञपूयन. L. 13. प्रस्थवाच. So Text of A and B. Com., (सा विलासवर्ता) perhaps reads सा प्रत्यवाच. Edd. prefix विलासवती. -अपरम्. Edd., परतरं. L. 14. अपस्त-Com. = द्राभूत. B, अकृत. Edd., अनुव्रत. -A omits एव. L. 15. बु:खिताभ्याम्. Edd., दु:स्थिताभ्याम्. L. 16. मन्मुखसमक्ष-

P. 332

मधारणेन. So A, with मुखद (sic) in Text for मुख. Com. मन्युव्यसमक्षं यत् अधारणं अस्थापनं तेन च. B, मत्युरेत समवधारणेन. Edd., मन्युव्यसमावधारणेन. L. 17. चन्द्रशीतलप्रज्ञते. Text of A omits ज्ञीतल. L. 18. नागतीसि. B, नायासि. Edd., नायातीसि. L. 22. दुक्तरम्. Compare English 'hardly.'

P. 333, L. 1. अपुण्यवस्य: A, अपुण्यवन्त्य: L. 2. आव्छिय: Com., which writes आच्छेय, = उहाल्य. Edd., अवच्छिय. L. 3. सदरस्थापि-Edd., दूरं गतस्थापि. L. 5. Edd. omit प्रभृति. Compare note on p. 285, l. 21. L. 6. समस्त्रा. Edd. add जीचामि कि. Ed. 2 mentioning our reading as a variant.—उत योवनाभोगकारिणी वर्तमानां रूपशोभाम. Text of A, वर्त्तमानरूपशोभाम for वर्तमानां रूपश्चोभाम्. Com., यौवनस्य तारुण्यस्य आभोगो विस्तारः तं करोतीन्येवं-जीला सा तथा तां वर्जमानां संप्रतिसमयवर्तिनीं रूपशोभाम सेंदियेशियं समत्वा अनुश्लीचामि. B, वर्तमानस्वरूपश्लोभाम् for वर्त्तमानां रूपश्लोभामः हारिणीम for कारिणीम्. L. 8. एवं विलयन्तीं मामवलोवयेत्यावि-'And as you, from your place in my heart, watch me thus bewailing, say not, oh son ! to yourself Vilâsavatî then can live without me. Child, how is it that I, bereft of you, can live to look your father in the face. Something, I know not what, the thought of your dear face, or a woman's dull nature, keeps my heart from that evil has overtaken you. This is why it does not burst.' L. 10. किमपि. Edd., किमिति. L. 13. स्फटीकर्न च वार्त्ता भीता ते त्वरितकोपनीतामेव नेच्छामि. So Text of A. writing नेच्छामाति [नेच्छामीति] for नेच्छामि. The position of ते in this reading is awkward. Com., अहं भीता सती ते तब त्वरितकेन उपनीतां पापितां मे [तामे] व वार्ता प्रवृत्ति स्फटीकर्ते प्रकटीकर्त नेच्छामि न अभिलख िष] ामि. B. adds with Text of A. इति after नेच्छामि. Edd., स्फुटीकर्त्त च वार्चा ते त्वरितकाड़ीतेव नेच्छामि with स्फ्टीकर्तुम्. Compare परिस्फटं केनचिदेव कथितम p. 335, l. 1. L. 14. तात कि अवीपि. She addresses again the son in her breast, and repeats what she professes to hear him say, according to the common dramatic use. Edd .. त्रवीमि for ज्वीषि. L. 14. यथा. B and Edd., तथा. यथा at the beginning of the quoted words anticipates by a usual con-

struction, the sid with which the quotation closes, -fa-मनेन सतरनेहानचितेन लोकलङ्जाकरेण. No two readings agree here. Text of A, कि सतस्तेहानचितेन लोकलक्जाकरेण Com.. (किं सुतरनेहस्य अनुचितेन अयोग्येन अमना वैक्रब्येन वैक्रव्यं विद्वलत्वं तेन) reads अमना for अनेन, and omits लोकलज्जाकरेण. B. अमना for अनेन and लेहानचितेन for सुतस्नेहानुचितेन. Edd., किमनेन लेहान-चित्रेन लज्जाकरेण. Perhaps अमना (B and Com. of A) is a better reading than अनेन. L. 19. मन्दरास्फालनोद्रेल इव. Text of A. अमंदमंदर . B. उद्देशित: for उद्देश: Edd.. मन्हरास्प्रसनेनेवी-ভালিব:, Ed. 2 mentioning a reading which adds (asecond?) इव. L. 21. Edd. omit one किम्. - उन्मक्तातेनाव. From B, which, however, has we before the word. A in Text, उक्त्वार्तनाद, in Com., उत्क्रांत: उत्थितो यो आतैनाद, &c. Edd. omit आते. Compare the various readings at p. 336, 1. 9. L. 22. आकर्षात्रव. Edd. add आवर्जयात्रव. -- उत्वासयन. Edd., उद्या-स्यन, and add विपर्यासयाज्ञव.

- P. 384, L. 1. अविन्तमात. Com. of A, अवंतीमातृ. Compare the various readings at p. 330, l. 15. L. 5. अपनावार्येवर. A, अपनावन्येवर. A. व्याप्तवार्येवर. Com., तती न बीव्यंत प्रवाणा न व्रियंत एव. L. 10. नाधिकस्थ. Edd., नातिधिकस्थ. L. 11. अनुपात्तं. Edd., उपात्तं. हृदयताडनम्. (A, "ताडनाम्.) Edd., हृदयस्य ताडनम्. L. 13. वृत्तो. B, वृत्ते. L. 14. वृत. A and B, च. L. 16. ह्यार्येत. From B. Edd., ह्यारेवर. A omits. लुलतः. B, लुलतः. Edd., लगवः. L. 17. मनोहार्याण. B and Edd., मनोहराणि. Text of A omits अधि कृताति. L. 23. पात्तृ. Edd., गत्तव्यय्.
- P. 335, L. 1. वस्तस्येतन. Edd., वस्तस्थेत्येतत. अध्यापि न परिस्फुटं केनचिवेन कथितम्. Text of A adds न, which the Com., (अधापि
 अपरिस्फुटं (sio) अप्रकटं यतः केनचिदेव पुंचा मे मम न कथितं न निवेदितं) construes with कथितं, making न परिस्फुटं от अपरिस्फुटं
 the predicate of a separate clause. B, अधापि न परिस्फुटं केनचिदम कथितं में. Edd. with B but omitting में. Compare next
 note, L. 2. एतावमु. 'So far.' From Edd. Text of A,
 तावन्, Com., तावदिति एतावन् तु. B, तावन्. The कथितं में तावन्
 of B (see last note) may well be a mistake, by a very com-

mon error, for कथितमेतावत, में stands, however, it will be noticed, in the Com. of A. L. 4. सर्वे बुतान्तम्. A, सर्वेवनां तं. -तत्तं त. From B. A, तत्त. Edd., तं त. L. 6. त्वारतकम. Com, of A, (त्वारितक नामानं कमारभत्यं कमारसेवकं) adds कमारभ-त्यम. Edd., त्वरितं त्वरितकम. L. 7. त्वरितकम. So B and Edd. A. न्यरितं. Cf. its reading at p. 330, l. 12. L. 10. वृत्सस्य. B adds मे. - चेन. Edd., वेगेन, a mistake for मे येन. which is B's reading. L. 11. मया तन्नाचानात्येन च. The same collocation as at p. 329, l. 8. Here Text of A reads वा for च, by a common confusion. (Com. has लिखितेपि, so that वा लिखिताप is not for चालिखिताप.) Com., मया तन्माचा अमास्येन सचिवेन शकनासेन मंत्रिणा च. Edd., मया तन्मात्रा चामात्येन च. B, मया चामात्येन, -लिखितेपि. B, लिखिते आदिष्टेऽपि. -नायातः. Edd., स नायातः. L. 12. राज्ञा गमनतः प्रभृति. A, राजागमनतः प्रभृति. Com., राज्ञः आगमनं तस्मात् प्रभृति. L. 14. अतिक्मित. Edd., आक्षुमित. L. 19. निर्व्यूटा. Com., निर्वाहिता आमरणपर्यंतं पालिता इत्यर्थः. Compare जन्मनिर्वोहलद्यना हृदयेन प्विराजिभिगतं पन्थानमन् यास्यामिनी p. 298, l. 12 and the note there. L. 20. हृदयस्फुटने. B, हृदयस्केटिने. —निर्विकारत्यमेव. From B. Text of A and Edd., निविकारमेवेदम. Com. of A, इदं अस्मद्रको निर्निकार विकारराहित [तं] निरुपद्रवम्. If इदम् is the right reading, इदयम must be understood, in antithesis to the preceding तब हदय (स्फुटने).

P. 336, L. 1. प्रयतामहे. Edd., प्रयातावहे. —स्त्रोकं शुक्रवास. Edd., आ
शुक्रवास. —अयं स काछ: तेव्हस्येख्याहि. Compare the passage
at p. 169, l. 21. L. 3. रच्यत. Edd., उपनयत. L. 5.
उपरोधपरिकम्बाहिना वापय, &c. Text of Δ, अपरोध for उपरोध.
Com., उपरोधेन यः परिलंबो विकंडः तेन विना, &c. Edd., प्रोध:
परिकम्बाहिना प्रविश्य वापय. B, अवरोधपटळं दापय. With उपरोध
compare the following कस्य कृतेवापि पाल्यते. L. 6. Edd.
omit देवि. —कोध्य. Text of Δ, कोश (sio). Com., कोश
मांडागार. B, काशं. —पालनाविकं कर्रणीयमञ्जा क्षीणम. So B
and Edd., which latter add एव वर्षाय कर्रणीयम्. Text of Δ
omits खीणम्. Com. of Λ, (श्रीणपुण्यस्य क्षामथेयसो में मम
पालनाविकं रक्षणादिकं खीणं) omits कर्रणीयम्. L. 7. यात यथाभूमि

पतयो वसधाधीजाः राजानः यथामाम आत्मीयस्थलं यात वाजीत ययं. B, यात यथाभूमि भूमिपालाः. Edd., यात यथा भूमि भूमिपतयः-L. 8. उत्सूद्धाः स्थ. Text of A, भृतिभूजीत्सष्टा स्थ (sic). Com., उत्तरहा स्थ लटि परस्मैपदे मध्यमपरुषवहत्वनं. B. तथोत्सहाः स्थ. Edd., दृष्टाः स्थ. - अस्य दुःखम्. So A, Com. explaining अस्य by चंद्रापीडस्य. B, अस्य वा दःखं. Edd., अनाथतादःखं. L. 9. कमपरं संविधाय यामि. So Com. of A: -ततः कं अपरं अन्यं अधीशं संविधाय कृत्वा यामि बजामि. Text of A, कमेवापरं विधाय. संविधाय seems to mean 'inaugurating as my successor,' and the यामि points to the intention referred to at p. 334, l. 22. B. कथमपरं संविधाय यामि. Edd., कामपरं संविधापयामि. -आत-प्रलापिनम. Edd., आर्त प्रलपन्तं च. आर्त is used adverbially as in p. 333, 1. 21. L. 10. Read विलासवर्येव. Edd. omit एव. -आर्ततर: Edd., आर्त:. L. 11. व्यज्ञापयत्. Edd., व्यज्ञपयत्. -देव. Edd. add यथा त्वं हृदये संभावयसि न तथा. L. 14. A omits तत्. L. 19. दृष्टिम्. Edd., दृश्चम्, Ed. 2 mentioning our reading as a variant. L. 20. शुक्रनासमुखेभ्यपातयन्. Text of A and B, जाकनासे for जाकनासमुखे. B and Edd., न्यपातयत् for अभ्यपातयत्. - तु. B, च.-स्वयं द:खिता:. Text of A, स्वयं द:ख-दःखिताः, reading also the following आत्मदःखम्. - निधानीकृत्यः Edd., विस्मृत्य. L. 21. यतन्ते. Edd., वर्तन्ते. -For the position of यतः see note on p. 195, l. 1. L. 23. संचरत्व स्व-द:खमशेष. The reading of B. Text of A, संचरत सुखद:खमयेषु, Com., संचराति परिश्रमंति यानि यानि सखदःखानि तैनिब्पन्नेष्ठ तन्मयेषु, &c. Edd., चरन्तु सुखदःखमोहमयेषु.

P. 337, L. 1. मानुषेषु. B, मनुष्येषु. Com. of A, मृत्युक्तिके मानवाः प [म] नृष्याः नराः — प्रधानस्थापि. Edd. omit आणि. — परिणामावः Ed. 2 mentions a reading परिणामावः मन्तरः L. 3. विपाकस्थान् वातः Read with A, विपाकस्थान् Com., धर्मोऽदृष्टं तद्विपरीतिषशे तयेः साधनानां कारणानां निमित्तभृतानां इष्टानिष्टे इ [क्रै] विस्तानीत्वतं वाव्यितायां कारणानां निमित्तभृतानां इष्टानिष्टे इ [क्रै] विस्तानीत्वितं वाव्यित्वायां कित्याकं मावाद्वा तद्वयावस्थानुमवनाद्वा. The वा after कर्मणात् is wrong, and B omits it. B has here विपाकद्वा विमावादा. Edd., विपाकत्वात् स्थानाद्वा. L. 5. सा. Text of A writes द्वाः, which is the gloss for अवस्था in the Com.—तस्कुतीयम् Edd., वर्तिक कुत्तीयं, Ed. 2. mentioning our reading as a variant.

The reading of B is indistinct, but appears to be तकतायं for तत्कृतायं. L. 6. युक्ता:. Edd., मुक्ते:, Ed. 2 giving our reading as a variant. L. 7. अन्युपगतान्यपि. Text of A, एव for अपि. -संवानीनि. So A and B. (Com. = अव्यभिचारीणि.) Edd., अविसंवादीनि, Ed. 2 mentioning a reading विसंवादरहितानि. The आवे of Edd. here has perhaps sprung out of the आप which the other authorities read after the preceding word. L. 8. अयस्कान्तस्य च. B, वा for च. Com. of A omits the word. L. 9. अमणे. B भामणे. Edd. omit the word. L. 10. Text of A omits कर्मसु. -नानाविधद्रव्यसंयोगानाम. Edd., नानाविधसं-योगद्रव्याणाम्, L. 10. मरणमदनादि. The reading of B, उत्पाद-नापहरण is to be construed with मरणमदनादि so that the whole word means "to bring about or avert death, love, and the like." But there is great diversity in the readings. Text of A, मरणामरणमदनादि. Com., अमरणं (in the Text, ना stands before मरण so that the Com.'s reading is वामरणमरण for the वामरणामरण of the Text) अमृत्युं (sic) मरणं मृत्युः मदो (sic) दपैः अहंकार: गर्व: मार्च [मार्च] अपाटवं अकदालं आदौ यस्य स मांचादिः तस्य उत्पादनं &c. Edd., मरणमदमान्य. L. 12. तत्र तत्र. B omits one तत्र. -आगमः. Edd., आगमाः. L. 13. प्राणरामायणभा-स्तादिखु. Edd., पुराणेषु रामायणमहाभारतादिखु. L. 14. नहुषस्य. A and B, न्यबस्य. Compare p. 53, 1, 20. L. 16. चाण्डाल-मात:. B and Edd., चंडालमान:. L. 17. महामिष:. Text of A writes महाधिय:. —ज्ञान्तनकत्पन्नः तत्पत्नीत्वमः B. जातनः for ज्ञान्तन:. Edd., ज्ञान्तनप्रंनीत्वम, Ed. 2 mentioning our reading as a variant. L. 18. उपगताया गुडाया:. Text of A, उपाग-तायां च गंगायां. Com., उपगतायाः प्राप्तायाः गंगायाः. B. उपागतायाः स्वर्गगायाः. Edd., उपगतायां गङ्गायां. -अष्टानामपि वसूनां मनुष्ये-जन्पन्ति:. From B. So also Edd., omitting मन्द्र्येष. Text of A, (ज्ञापदोषा) दृष्टानामुत्पत्तिः (sic). Com., दृष्टानां (as if Text were श्चापदीषादृष्टानां) दशितानामपि वस्तुनां मनुष्येष उत्पत्तिः जन्मपादभीवः. L. 20. जामदश्ने: Com. of A, B and Ed., जमदश्न: - उपगत: Text of A, उपागतः. —श्रूयते. Text of A, श्यंते. Compare the various readings in the passage at p. 62, l. 6, of which the present passage is an imitation. L. 22. असंभाविनी. Edd., असंभाविता. L. 23. असंभावनीयम् Edd., संभावनीयम् P. 338, L. 4. Text of A and B omit one says. - wifers: Edd., чотч:. - чешп. А. часечта. Com. = час. L. 5. энн-मेर्चेकं कारणम. From B. Com. of A. अमतमेन पीय ख [प] मेर यकं िएकं न कारण निहानं. Text of A, अमतमनेककारणम (sic), Edd., अमतमेव कारणम. L. 6. सर्वमेत्रविस्थम. Edd., Ed. 2 mentioning our reading as a variant. - सादशा-कारकान्ते:. So Com. of A. (तादजाकारकांते: चते:) and B. A, ईदशस्याकारस्य कांते:. Edd., ईदशाकारकान्ते:. L. 7. Join निवात. Edd., अविश्त. L. 8. निवंतित. Text of A and B, निवातित. Com. of A here has विवेतित. L. 10. लोकपालस्थैव. B. लोकपालस्पेव. — दर्शनेनाजन्मकृतमेव संता-प्स. So B and Com. of A, (दर्शनेन अवलोकनेन निरीक्षि कि) णेन आ जन्मनि निः] कर्त जन्ममर्यादीकत्य कर्त आजन्मकर्त एव संतापहे-तत्वात संतापं पापं देवः परित्यक्ष्याते दरीकरिष्यति निःपापो भविष्यती-त्यर्थः) Text of A and Edd., दर्शनेन जन्मकतमेव. L. 11. तयो-रेवं. Edd., तत्त्वोरयं, L. 12. मरहालान्यभिधार्यन्ताम. Ed. 1, मङ्गलान्यभिध्यायन्ताम्. Ed., 2, मङ्गलाश्रमिध्यायन्ताम्. L. 13, अभि-वध्यंताम. B. अभिवर्दताम. Edd., अभिवध्यताम. L. 14. अकडाल-मधि यसनियमकश्यनोपवासादिना नवःपरिकेशेन. From B. A omits नियम, Edd., अकडालमध्यवार्जितमतिकश्तमेनो ववासादियमनियमेन तप:-परिक्रेशन, The note in Com. of A is यमा: आहेसा इसन्यमस्तेप-ब्रह्मार्केचनता [अहिंसासन्यास्तेयब्रह्मार्केचनता] लक्षणाः अहिंसासत्यमस्तेय यिं ब्रह्मार्के चनता यमा इति हैमः कष्टवतं चांद्रायणादि उपवासाः उपवासारि डिपवस्तानि एतानि आहाँ यस्य सर्वभतेन तपःकेशेन (sic) कष्टेन आकश-लम्पि, &c. L. 15. यदादेवं गते. So Com. of A (where एवंगते is not explained) and B. Text of A. यहेवगते: (sic). Edd., यग्रदगतम. L. 16. Edd., कर्म. and read the next sentence as follows:--कर्मणां खल वैदिकानामवैदिकानां वासाध्यं नाम किंचिद्यप नास्ति for our न खलु वैदिकानामवैदिकानां वा कर्मणामसाध्यं नाम कि-चिदापे. With the sentiment compare तपसी हि सम्बद्धतस्य नास्त्यसाध्यं नाम किचित p. 322. 1. 8. and Tennyson's line:-

' More things are wrought by prayer

Than this world dreams of.'

L. 17 उत्पत्तिरपि. From Edd. Text of A and B, किंचिद्रिप चोत्यत्तिरपि. Com., which has already किंचिद्रिप न असाध्यं in its interpretation of the last clause, here अपि चेति युक्त्यंतरे, कुच्छ्रुरुब्धयोः कष्टमातयोः उत्यन्तिएपि, &c. L. 22. अन्तरम्यति. Edd., अन्तरपतितम्. Compare the use of अन्तरपति at p. 253, l. 8. L. 23. तदेवमप्रत्यक्षिते वस्तस्य वदने. From Edd. Text of A तदेव तत् प्रत्यक्षिते [तदेवमप्रत्यक्षिते] एव वस्तस्य वदने. Com., तत् अप्रत्यक्षिते परोक्षे च वस्तस्य वदने सित. B, तदेवमप्रत्यक्षमेव मद्रत्सस्य वदने

- P. 339, L. 4. तत्प्र:. Edd., पत्यु: पुर:. L. 7. तु:खापनोवार्थं स्फटनमञ्जी-कृतमासीत्. Edd., यदपि दुःखापनीपदार्थं स्फुटितमस्याशंसितं हदयमासी-ਰ. But the reference is to Vilâsavatî's resolve to die. L. 8. दर्म. So A and Edd. Com., अहं एतद्ररं जानामि. B. चिरं. L. 10. पुनराशा. Edd., दुराजा. - निबन्धनस्य. Text of A, अभिवन्धनस्य. L. 11. उत्सुकस्य. Edd., उन्मलस्य. L. 12. वर्न्तीम्. (Text of A, वदंतीं; Com., इति जल्पंतीम् standing alone.) B, हरतीम. -आसादा. Edd., आगत्य. L. 13. आत्मसमः. Com. =आत्मतुल्यः. Edd., आततमः. - पदकर्माः Edd., षट्कभवान्. -स्वस्तिपूर्वकम्. Edd., स्वस्तीत्युक्त्वा. L. 14. व्यज्ञापयत्. Edd., व्यज्ञपयत् - सर्वत एव. Edd., सर्वेत्रैव. --अपरिस्कटेन. Edd. add अमुना. - आकृतीकृत. Edd., आकृती-कियमाण. L. 18. ढौकितो वा पुनर्भवराजस्य क वर्तते. So A and B. Edd., द्वीकते वा पुनर्यवराजस्य का वार्त्ता का वा वर्त्तते. L. 20. उत्युताङ्गीम् Edd., उत्युताक्षीम् L. 21. न श्रुतं किंचिरिप वरसयोः. Edd., न अतं वत्सयोः कृते किंचिदापे. L. 23. संस्थापयः Edd., संस्तम्भय. -तथा यथा. B, तथापि. Edd., तयापि.
- P. 340, L. 6. निवर्स्य. Text of A. निर्वर्स्य. L. 9. आहुबाहुब्य, Text of A and Edd. omit one आहुब. आविच्छाब्रक्स: B adds च. Edd., आविच्छाब्रक्स. L. 12. सार्थम्. Edd., सह. L. 13. मिलनकुराश्चरस्य. Edd., मिलनिकृतवर्शास्य. Edd. omit निवेशियां त्तामाञ्चरम्राष्ट्रस्य वित्तरम्य वित्तरम्य
- P. 341, L. 2. आलोक्य. B and Edd., विलोक्य. L. 3. तनयनिर्विशेषं राजपुत्रलोकम्. A omits राजपुत्रलोकम्. Com., तनयनिर्विशेषं यथा स्यात् तथा. अविच्छित्राश्चुधारापि. So Com. of A, (अविच्छित्रा अञ्चिति स्थात् तथा. अविच्छित्रा अञ्चिति स्थापि.) B and Edd, Text of A,

अवच्छित्राश्रभारापि. This touch is borrowed from the Purvabhaga, our p. 135, l. 23, where the same wrong reading occurs in Text of A. See note there. L. 7. इत्यादिक्योहिक्य. So Text of A. Com., इति आदिश्य इत्युक्त्वा उद्दिश्य नाममात्रग्रहणं कृत्वा. B, उद्दिश्योद्दिश्य omitting इति. Edd., इत्यादित्रय. L. 8. व्यज्ञापयत्. Edd., व्यज्ञपयत्. L. 11. चिरात्पनः. B adds ज्ञायते. L. 14. प्राम्बीर्ण. Edd., प्रा: प्रकीर्ण. Com. of A omits the word. See next note. L. 15. संबोधा. The reading of B. Text of A, संदोह (sic). Com., प्रकीणी: विक्षिता: तारा उक्काला या (मुक्ता) मुक्ताफलानि ताः अनुकरोतीत्येवंबीलः प्रकीर्णतारमुक्तानुकारी एवंविधो नयनविदु (:) लोचनविदुः संदेहा (sic) यस्याः सा. Edd., संदो-हम. L. 16. कियसावत. 'How far;' a good example of the ordinary construction of यावत. -अनेकप्रकारं खलीकार-वानैकपण्डितेन. So A. Com., अनेकप्रकारं यथा स्यात्तथा खली-कारस्य खलनविधेः प्रदाने एकपंडितेन अत्यंतचतुरेण. B, अनेकप्रकारम मि?] खलीकारदानैकपंडितेन. Edd., अनेकप्रकारखलीकारदानैकपंडितेन. L. 18. ग्रहान्यन्त्रम. Edd., ग्रहान्यन्त्रम. There is a similar confusion at p. 217, l. 19, L. 22, सहज्ञद्धा. So Com. of A, (सहजया स्वामाविकया) and Edd. Text of A and B, सह तया-L. 23. समिव. So A. B, प्रतमयमिव. Edd., प्रतर्मयमिव —पुत्रवत्सला. Edd., प्रवत्सलः.

P. \$42, L. 3. Separate जात दुलेभकः. L. 6. न चानाकार्णतपूर्वस्. B, अनाकमितपूर्वस्. Edd., अनवकार्णतपूर्वस्. L. 12. उदासीनहृदयाः. So B
and, perhaps, Com. of A, (वयं तु उदासीनं उदासं गतं हृदयं चिता
येगां ते तथोक्ताः). If the तु is part of the reading of the Com.,
it perhaps explains the reading of Edd. which is वयमनृद्यासीनहृदयाः. Text of A, औदासीनहृदयाः. L. 16. अज्ञान्यास्. B and
Edd., दो-र्यास्. L. 17. यद्याच्यादयोः So Edd. A and B, ययथावयोः. Com., यदिति हृत्वर्थे यथा येन प्रकारण. —अपस्थतासुप्यातः
Text of A, उपगतीपत्यतास्. L. 18. उन्सुख्यतास्. A, सुच्यतास्.
—मनुष्यलोकोचितः सोचितव्यक्तान्तः So A. Com., मनुष्यलेकास्य
चिता योग्यः सोचितव्यक्तान्तः शोचनाहः शोचतव्यः तस्य दुनातः
उदंतः B, मनुष्यस्तेहोस्तित्वाचित्तव्यक्तानात्तात्रः, construing with its
reading of what follows. Edd., मनुष्यलोकोचितः प्रित्तोचितव्यन्
चातः. L. 19. आस्त्रङ्कोकः कृति न किचिवपि भवति. Edd.,
[क्रिविदिप न भवति for न किचिवपि भवति. B, म सोके कृते किचिदिप

भवति. See last note. For the phrase न कि चिदाप भवति see note on p. 241, l. 6. L. 20. एटत:. Text of A, एटितन

- P. 343, L. 2. तिष्ठताम्. B, तिष्ठ. Edd., तिष्ठताम्. L. 3. वत्सस्य. Edd., अस्य. L. 5. श्राह्ममाणा. Edd., गृह्ममाणावि, with following अयापि. -न. A puts before अयापि. L. 6. एनाम्. Text of A, एतां. - उत्थादय. Text of A and B, उत्थाय. Compare a similar confusion at p. 93, 1. 23. - उत्थाप्याङ्के कृत्वा. Edd., अङ्के कृत्वा उत्थाप्य. Text of A goes on from its उत्थाय to अंकेनादाय 1. 9, omitting all the intervening words. Ll. 8-10. इत्यभिहिता राज्ञा विलासवती......मुच्छीनिमीलनाहितद्विगुण-तरनयनशोभाम. Edd. have an entirely different reading of these lines, as follows:-विलासवती तु तत् अत्वा ससंभ्रमी-मुक्तचन्द्रा-पीडचरणा तत् क सा मे जीवितप्रतिलम्भहेतुर्वन्सस्य वधरपि धावमाना चोप-छत्य तदबस्थां तु तामुत्थाप्याङ्के कृत्वा सुच्छानिमीलनाहितद्विगुणतरनयनशो-भाम. B, अप्रतिपत्तिसंज्ञाम for अप्रतिपन्नसंज्ञाम, and निर्मालित for निमीलन, Text of A also this last variant. L. 11. स्वक्रपोल क्योलग्रंकिलाटे ललाटं लोचनयोश्व लोचने. B, ललाटेन for ललाटे-Edd., स्वक्पोलं क्पोलयोर्ललाटे लोचनयोश्व. L. 13. हृद्ये. Edd., हृदयम. --मात:. B and Edd., मे मात:. L. 14. अमृतमयीव-So A and B. Edd. omit इव. L. 16. तनिविशेषवित्ताना-Edd., निविशेषवृत्तिना. L. 17. लब्धसंज्ञापि. B and Edd. omit अपि. L. 19. B and Edd. omit च. - शनै: शनैस्तैरुत्था-प्यमाना. Text of A, शनै: शनैहत्थाप्य. Com., शनैहत्थाप्य अतिनिकटे अतिसमीपे विलासवत्याः १४तः पश्चाद्वागे समुपवेदय सखीजनैरधार्यतः B, तैहत्थाप्यमाना. Edd., शनैहत्थाप्यमाना. सखीजनैः (Com. of A) or some such word appears to be wanted. L. 22. आलिड च. So A. B and Edd., आलिझन्. L. 23. आह्य. A, आह्याहय.
- P. 344, L. 1. तल. So Com. and Edd. Text of and B, यत्. L. 2. अनुरोध्धात. B and Edd., उपरोधात. L. 3. परिहरणीयः. Edd., परिहारणीयः. —वयम्. Text of A adds तुः. L. 4. अविनासिः. Edd. add त्रारीरम्. L. 14. वरसस्य सुख्य प्रजापतिपालनफले तु. Text of A, तस्यस्य सुख्यं प्रजापतिपालनफले तु. Text of A, तस्यस्य सुख्यं प्रजापरिपालनफले. Com., आत्मचेष्टा आत्मप्रयत्नः तेन कृतं वत्सस्य चंद्रापीडस्य सुखं अभापणीयं प्राप्तमयोग्यं न अनुगृतं न अनुभव-विषयोक्षतं प्रजापरिपालनसुखं त्रत्वे त्रत्वस्य प्रख्यं प्रजापति प्राप्तम्य प्रख्यं प्रजापति प्रजापति क्रम् छ B, वत्सस्य प्रजापरिपालनसुखं कले तु. L. 14. अविर-विराष्ट्र Edd., अविहतस्य L. 15. अन्ययाः B, अन्यतः —B and Edd.

omit तेल्वेब. L. 16. इच्छामि. Text of A, इच्छा. L. 18. यच. Edd., तच. L. 19. B and Edd. omit आयु: L. 20. मांस-विण्डेस. Edd. add द्यारीरकेण. L. 21. तदस्य. Edd., तस्य. L. 22. सदैग्रुखानि. Edd., उपयोगसुखानि. L. 28. बच्यानि. Edd., च बच्यानि तयेवनदु:खानि च. — तथा हि. Add तस्य with A. B, तच. Edd., omit the word.

- P. 345, L. 3. अक्षसूत्रे. A. अक्षस्त्रेषु. L. 4. परन. So Text of A. Com., परन लोके. B and Edd., परलोके. L. 5. तनयहाँ तरुषु. B and Edd., तरुषु तनयहाँ t. L. 6. तथा. So Edd. Text of A and B, यथा. Com. of A, याः.
- P. 346, L. 1. B and Edd. omit इति. —Edd. omit भगवान्. L. 2. तान. A, तापसान. L. 4. तथ: स. Com. of A omits स. Edd., तद्यं स. L. 6. अभवत्. B, अभृत्. Edd., उत्पन्न: - स एवेष:-B omits एव. Edd. omit एव. L. 7. सत्याधिष्ठानात्. Edd., सस्यामिध्यानात्. L. 9. A omits मे. L. 11. क्रीशलम्. Edd., डपदेशकीशलम्. —Edd. omit उपदेशाय. —च. Text of A and Edd. omit. L. 12. च. B and Edd. omit. -संपन्ना So Text of A. Com., संवृत्ता संजाता. B and Edd., संवृत्ता - वि-ज्ञानं च सर्ववस्तुविषयं स्मरणं च संवृत्तं. Text of A, विज्ञानं बहुवस्तु-विषयं स्मरणं च संवृत्तं. Com. of A, सर्वेवस्तुविषयं स्मरणं च संवृत्तं. B and Edd. omit संब्रच, supplying the predicate from संब्रचा. as they read in the last clause. B also has यस्त्रविषयम for सर्वेबस्तुविषयम्. L. 14. मे वैश्वम्पायनस्य. B, वैश्वम्पायनस्येव. Com. of A omits मे. L. 14. कामपरवश्ता. B and Edd., कामपरता. Cf. p. 347, l. 13, and p. 348, l. 1. L. 15. Edd. omit इत्यप्रातं सकलमेव, reading तत्क्षणं एव संवृत्तं (1.18) where our text has तत्क्षणमेव. L. 20. कस्य कस्य कथं वा. B. कस्य कथं वा. Edd., कस्य कस्य कथं कथं वा.
 - P. 347, L. 2. मूहतायां च यथेव ने तेषां. Edd., मूहतायां च ने यथेवमेतेषां. L. 3. सुम्ला. Edd., स्मृत्वा स्मृत्वा. L. 4. न च तान्स्मृत्वापि तथा. So. B. Edd., न च तथान्यान्. A omits the words न च.....हदयम्. They are given from Edd. and B, which latter has मात्रात् for मात्रकात्. L. 5. तत्तस्यापि जन्माख्यानेम प्रसादं करोतु अगवान्. Edd., दयां करोतु भगवांस्तस्थापि जन्माख्यानमसादमदोनेन. L. 6. एकच. Edd., एव. L. 7. Write पीडाकरः. L. 8. एवं च. A omits च. L. 10. वरलहहवयताय्. Text of A, हदयतरलताइ.

—पक्षाविष. Edd., पक्षाविष. L. 16. प्रकालयन. B and Edd. add म. L. 18. एतन. B, यथा. Edd. omit the word. L. 20. तथा चैतन. Text of A, तथा चेति. L. 22. यथासारम्. Edd. omit.

- P. 348, L. 1. उपनतम्. So A and B. Com., उपनतं पातम् . Edd., उपगतम् as in p. 346, l. 15. In that passage उपनत्म, it may be noted here, stands alone in the Com. of A. L. 2. Edd. omit यत, L. 6. प्रसादात. The Text of A. omits the words that follow down to अन्यस्मिञ्जन्मिन, 1. 8, reading प्रसादात at foot of one page, and अन्यस्मिञ्जन्मनि at the top of another. They are printed from Com., which agrees with B and Edd., except that the latter omit यदि, that B has आयु:संवर्धनीयं कर्म योग्यं for आयुः संवर्धक कर्मयोग्यम्, and that the Com. has भूता for संभूता. L. 8. अन्यस्मिन्. Edd., अस्मिन्. -केन. So Com. of A, and Edd. Text of A. तत्केनचित. B, केनचित. L. 11. ताविदेयं कथास्ताम्. Edd., आस्तां ताविदेयं कथा. B omits भारताम्. L. 12. अनुन्मृष्ट. Edd., उन्मृष्ट. —अपरान्तावलिम्ब. B, अवरांतरावरुंबि. Edd., अपराम्बरा-तावरुम्बि. L. 13. यथायथोइम-B, यथायथोहमन, Edd., यथोद्रमन, L. 15. आलोकततिः. Edd., आलोकवित: B, आलोकोतारिता:, and omits the following इमा:-L. 16. अकांडकलपुन. So Com. of A and B. Text, अंककलपुन. Edd., एककाण्डपटकलुषं. L. 18. परिमलन. From B. A, परिमलेन. Edd., परिमल. L. 20. विहार. B and Edd., विहरण. L. 21. निष्कोत्तकापि. Edd., निष्कामकापि. L. 23. उत्कण्टिकतकाया. A. उत्कण्टिकततया.
- P. 349, L. 1. हाकष्टशब्दानुबन्धियों. B and Edd. add परार्थानेव. L. 3. स्वश्यमैकदेशे. Read स्वश्यमीयैकदेशे. Edd., वेदीदेशे. L. 5. तिथे*जातिपत्तेच. Edd., तिथे-जातिवातिवेच देशेन. L. 7. अपरं. B omits.
 Edd., परं. —त्ततीप. Edd., तशापि. L. 12. यच तच कापि
 याताशारीरम्. Edd., यच तशापत्त कापि यातु शरीरम्, reading also
 the preceding पततु. L. 15. B and Edd. omit मास्. L. 18.
 कापिञ्चलः. From Com. of A. Text, कापिञ्चकः कपिञ्चलकः. B and
 Edd., कापिञ्चलः.—A omits होत. L. 19. तत्क्षणेतात्वच B.
 and Edd., तत्क्षणोत्यच —त्त्रसमीपमेव प्राष्टुमभिवाञ्चन. B. तत्वमीप विहाय सहसेव (sio) प्रात्तुमीत्वाञ्चन, Edd., समीप विहायसेव प्राप्तुमीभवाञ्चन, L. 23. वेगाद्यधास्थित B, उदेगादश्यवस्थित.

P. 350. L. 1. संचारणचिक्तिकाञ्चलोत्तरीयं तहत्वचा B. संचरणविघटितचरण-काञ्चलोत्तरीयं तहत्वचा. Edd., °संचरणवेगचिलतेकाञ्चलयोत्तरीयतहत्व-चा. L. 2. उच्छसित. Edd., आयासित. L. 3. अपहृतम्. A, अप-हतम्. Com. =पीडितम. - उत्पन्न, Edd., उत्पतन, L. 4. मदवलो-कनदःखोद्धतम्. B, विलोकन for अवलोकन. Edd., मदवलोकनदःखाग-तम. L. 8. क्रिइयन्तम. Edd., क्रिइयमानम. -समलोष्टाइमकाञ्च-नतास्त्रितं. A omits अरूम. The St. Petersburg Dictionary quotes समलोहारमकाञ्चन from Ashtâv, 18, 8, Compare with the word Shakespeare's illustration of the happy indifference of the dead :--

'To thee the reed is as the oak.'

Burial-Song in Cymbeline .- Edd ..

सखम for स्वितम्. L. 9. Edd. omit महःख. -कृतज्ञमकृतज्ञः. Text of A omits कृत्ज:. B omits both words. — इक्षचेता:-Text of A, ककात्मा, L. 13. फुटकुट्य, A and Ed. 1, पुटकुट्य, L. 15. गाहालिङ्गेन सखम. Edd., गाहालिङ्ग्सखम. L. 21. Edd. omit ज. B, च. -B omits तम. L. 22. पापात्मन: Edd., मन्दात्मन: - ममेदं ग्रज्ज्यते. Com. of A, यत त्वया भवता प्रारब्धं रुदनभिन्यर्थः. B, मेदं न युज्यते. L. 23. अमीनिः. Edd. add रागादिभिः.

- P. 351, L. 1. अधूना, Edd., अमूना, L. 2. Text of A, Edd. and B omit तावत -यथावत्तं तस्य वात्तीम् is the reading of Com. Text of A, बुत्तां, and B, यथा बुतास, for यथाब्रनं. Edd. omit the word. -आपि. A, अपि. Compare the various reading at p. 315, l. 5. L. S. द:खित:. Text of A, न द:खित:. L. 5. हारीतीपनीतेन-Text of A, त्वरितोपनीतेन. L. 9. कार्माण. Text of A adds त. L. 13. आयुष्करं कर्म. B, आयुकामं कर्म. Com. of A, आयुष्करं दीर्घजीवितकारि कमे. Cl. below l. 21. - निर्वर्तितम्. A and B. निवर्तितं. L. 15. ततः. Text of A, तदा. L. 22. परिसमाप्यते. A in Text, न पारिसमाप्यते. -पारमूले. Edd., आश्रमे.
- P. 352, L. 2. गात्राणि. Edd. add मे. L. 4. तुरगमतामाप्त्रीन. So Com. of A and B. Text of A. तरंगमतापन्नेन. Edd., तरंगतामापनेन L. 6. अवा:. Edd. write स्रवा:. L. 7. किसलय. A and B write किशलय. -एकसेव. Edd., एकस्खसेव. L. 8. क्रम्मो-चयपातितवालवनलता. So Text of A and B. Com. of A reads आपनित) explained by अस्त), and Edd., प्रतित, for पानित.

L. 9. मात्राक्षमेषु. Edd., मात्रक्षमेषु. — निप्तिताः. Text of A, निपातिताः L. 10. वम्र. Text of A, न्रम. Edd., बन्द्र. L. 11. अतितृम्. A, अन्यतिहम् (Text, नृ for मृ). Com. = अस्यां. L. 12. उपरोहति. Com. of A, उपारोहति (sio) अधिरोहति. Ed. 1, उपारोहति. L. 15. अन्यवहमापि. Edd. omit अन्यत. B reads अस्मि (construing with previous clause) तदहमापि. L. 18. A omits वा. L. 19. संनिधाय. Edd., संविधाय. L. 21. अस्यांनम्. Text of A, अद्शीनपथम्. Com., अद्शीनं अनवलोकनं. L. 22. अन्यम्, Edd., अन्यतमम्. L. 23. निर्वित्तेतः A and B, निवित्तिः.

P. 353, L. 1. अपराह्मसमये. B, सोपराइसमये. Edd., सायाह्रसमये. L. 2. अवहित. Edd., आहित. L. 4. तत्र (Read so) नाम चन्द्रापी-डॉन्पचिपरिज्ञानम. The reading of B. Edd. add तावन after नाम. A in Text, तम्र नाम चंद्रापीडोत्पत्तिज्ञानं. Com., नामेति को मलामंत्रणे चंद्रापी उस्य उत्पत्तिर्जन्म तस्य ज्ञानमववोधः चंद्रापी डोल्पात्तिप-रिज्ञानं तु जातभेवास्तीत्पर्थः. L. 6. दुःखं. Edd., दुःखं. L. 9. अशुख्यत्. Edd., अशुख्यत. —चञ्चपुटं. Text of A and B, चंचपुटः. -नाडिन्धमेन. Com., नाडीं धमतीति नार्डिधमः एवंविधेन असेन असनेन. The St. Petersburg Dictionary quotes the word as occurring in Bhattikâvya 6, 94, as an adjective to मार्गः where the commentators explain it by उचनीचाधिरोहेण महर्महर्निश्वासैनोडीं धमति. --अकम्पत कण्ड:. From B. A. आक-म्पितकंठ: Edd., अध्मायत. L. 11. प्रवानेव. Edd., पतनेवा-हितगमनप्रयत्नः --अर्ककरतिरस्कारिणा घनहरितपह्नवभरावनम्रस्या-सन्नतरस्य सरस्तीरतहानेकुञ्जस्य. B omits भर. Edd., दृष्टिहा-रिणा हरितयननिविडपलवभरावनमासचतरस्य सरस्तीरजम्बूनिकञ्चस्य, Ed. 2 mentioning a reading अकंकारतिरस्कारिणः after तमस्विनीति -मिरसंघातस्येव. L. 13. A omits अध्य. L. 15. बिस. Edd., निविड. - कषायम्. Edd., कषायमधरम्. - पुनसन्त. Edd., अपनुस्तृ . There is a similar confusion at p. 241, 1. 22. The note in Com. is उत्पादिता पुन: उत्कथा (in Text also उत्क is written for उक्त) उत्कंठया पानस्प्रहा बाव्छा येन तत् यद्वा अन्त्या-दिता (sic) पुनः पानस्पृहा वाञ्छा येन तदित्यर्थः. Cf. p. 369, l. 2. L. 16. निपीय यथाप्राप्तै:. Text of Λ, निपीयमानप्राप्तै:. Com., पया जलं निपीय पानं कृत्वा जलं पीत्वा (sic) यथापातैः यथालन्धैः. -वीरतहः Edd., तीरतक. -अङ्करफलेश. B, °अङ्करपत्रेश. Edd., अङ्करे:. फर्लेश. L. 18. विश्वमिय तुम्. A and B, विश्वमियतुम्. L. 23. आश्चरम्. Edd., आश्चयम्.

P. 354, L. 1. अुक्रुटि. Edd., धुकुटी. -आरक्तकेकरतर. B,आरक्तके-करतल. Edd., रक्ततर°. L. 2. च चक्ष्रवा. Edd., चक्ष्रवा च. B omits च. L. 4. वपुषि वचित च. A, वचित वपुषि च. --अवृष्टा-अतानुरूपम्. Com., आरक्ता लोहिना केकरतरा अतिवका कनीनिका यस्यै-वंगतेन, &c. B, अदृष्टभुतानु इपम्. Edd., अदृष्टभुतानु भूतम. L. 7. वा. Edd., च. -A omits स्वया. L. 9. अनुभावितेन. B. adds अपि.--भथ केवलनेव कीतकात् ततः कृतं कीतुकम्, From B. Text of A, अय केवलमेव कौतुकाकतः कृतं कौतुका. Com., अथ केवलभेव कौतकादाश्चर्यादिति चेत् कतं कौतकं विहितं कुत्हलं. L. 10. वस्रभजन. Edd., वलमजनदर्शन. Compare चिरावलोकितसहसंव-धितव-धुजनोत्कण्डया p. 241, 1. 2, and the various readings there. L. 11. मे हृदयम. Edd. omit मे. A, मजूदयम्. -प्राण-धर्में वर्तते. B, प्राणिधर्मी प्रवर्तने. Edd., प्राणिधर्मेष वर्तत एविति. Compare मा भवान्सर्व मानवीधर्म दिन्यास संभावयतः Vikramorvasi. Bomb. Ed. p. 139, 1. 5. L. 12. एवमुक्त: स. Edd., स स्वेवमुक्तः. - उत्कवान्. Edd., पत्यवादीत्. I. 13. कुत्हलेन. Edd., कुन्इलिना. L. 14. पक्तणाथिपतिः. Com. of A. पक्रणः शबरावासः तस्य अधिपतिः ईश्नाः. All four write पक्रण. The form in the Amarakosha and Halâyudha is पक्रण. The St. Petersburg Dictionary quotes the verse-

मध्येविन्ध्याटावे पुरा पक्षणस्थजनामणीः ।

पडीपतिरमुद्धमः पिद्वाश इति विश्वतः ॥ from Kâsikh. 12, 16 (quoted in Anfrecht's Halâyudha). Also our form from the Mahâbh. 12, 5330:—वाण्डालस्य च पकले. —मावङ्गकम्त्रान्तव्यास्य सुमी. Com. of A. मातंगक्षः अंत्यजैः मतिवद्धास्य हृतगृहादि- चचायां सुमी. B and Edd, मातङ्ग for मातङ्गकः L. 16. स्था. Edd. add कि. B. and Edd, मातङ्ग for मातः कि. L. 18. बहव एवापरे टि. Edd. वब्ह एवापरे टि. B. अपरिमिता. L. 19. प्रापयामि. Edd. वब्ह एवापरे टि. B. अपरिमिता. L. 19. प्रापयामि. Edd. वब्ह एवापरे टि. B. अपरिमिता. L. 19. प्रापयामि. Edd., नव्यम्पदे स्थान्य स्थान्य स्थान्य स्थान्य स्थान्य स्थान्य स्थानिय स्थान्य स्थानिय स

श्चिर:शेखरा-श्चीचतत्ररणसरसिजायाः श्रियो जातेन So Com. of A and Edd. Text, 'सरसिजायाशियः श्रियो जातेन B, सुरासुरशिखरा- श्वीचते वरणसरसिजया श्रिया जितन्त्वा.

P. 355, L. 1. विव्यलोकाश्यम". So Com. and Edd. Text of A and B. दिव्यलोकाथय. L. 3. प्रवेष्टव्यम्. Edd., द्रष्टव्यम्. — जरन्माताखा-उद्याकरोपनीतै: B, जनगमानांकरोपनीतै: Edd., जनक्रमाङ्गनयापनीतै:, Ed. 2 giving जरन as a variant. L. 6. न्हर्भणाम. B and Edd., कर्मणः. L. 7. मातः आरित्यादि. Text of A, अञ्चरणम् (agreeing with माम्) for अञ्चरण......पङ्के. B omits अतिगहनभीषणात. L. 9. क्रलवन्त्रम्, A in Text, कलपांशल. In Com. both readings are mentioned. L. 11. Edd. omit अन्यानि च. L. 12. Edd. put the तम after विरुष्य. L. 12. अभ्यर्थनादीनम Com., अभ्यर्थना प्रार्थना तथा दीनं यथा स्यात्तथा. L. 14. भवाति. Edd., भवेत. - दृष्टेपि च, i. e., सुखे. B, दृष्टेपि ते. Edd., दृष्टेपि च ते. Com., दृष्टेपि दुषणं नास्तीत्याश्रयेनाह दृष्टेपीति अदृष्टस्य अनवलोकितस्य मन्मुक्तिकृतो मन्मीत्वनकर्तुः अपरेण केनिवत् दृष्टेपि वीक्षितेपि पत्यवायः पायश्चित्तं नास्त्येव धर्मः साति की नादिति स्मृतेः तेन दृष्टादृष्टसुकृतसमाचरणेपि न दोष इति ध्वनितं. L. 16. पाद्योरपत्म. Edd., पुन: पुन: पादयोरपतम्. L. 17. तवैव. B, तथैव. -साक्षिभृताः. Com., साक्षीभृताः. -आत्मशारी-रस्थिता:. B, आत्मस्थिता:. Edd., आत्मशारीरे स्थिता L. 18. अन्यस्य. Edd. add कस्य. Com. of A, अहं त पंचिमिर्वेलोक्यमानीपि अकत्यं करोमीति भाव:. L. 21. इदं मे फलम्. B omits मे. Edd., म फलमिदम् L. 22. तन्मोचन Edd., आत्मनो मोचन L. बीभरसविन्यासैव्याव्रतेश्वावर्तकानायपारिभ्रमणानिभृतै:. Com. of A, इत: पक्षणं (p. 356, l. 16) विश्विनष्टि आवेष्टयमानिमिति (so, p. 356, 1. 4, reads) आवेष्ट्यमानं परिवेष्टनविषयीक्रियमाणं कैस्तदेवाह आविष्टैरिव भतगस्तैरिव बीभन्सी रौद्री विन्यासी रचना येषां तैन्यीवृतैश्व आखेटकात् निवनैः आवर्ने एव आवर्नेकः आवर्तेः पयसां भ्रमः तत्र आनायस्य मत्स्यवंधः नस्य परिभ्रमणं इतस्ततः परिक्षेपणं तेन आनिभृतेशंचलै:. B, बीभत्सवि-न्यासैन्यांवृत्तेश्च वर्त्तकानादाय परिश्रमणानवृत्तेश्च. Edd., बीभस्सविन्यासैन्या-वृत्तेश्च वर्त्तकानामुपरि भ्रमणनिमतेश्व.

P. 356, L. 1. B has निमंत्रनं, and Edd., मंघन, for the second संमन्धन. L.
2. प्रासमञ्जल Edd., पाश्रामण्डरण्ड. B, मसर्देडगण्ड. — सेलमाहिनिश्च. Edd., महमाहिनिश्च, and add लगुडिनिश्च लासकमाहिनश्च.
L. 3. नानाविभमाहक. B, सेल्प्राहक. — चाचालनकुश्चेः. B, सबालमाहस्रोडः. Edd., बाचालनाह्युडोः. — संचारण. B. सेवरण.

L. 4. चण्डाल. Com., चाण्डाल. —मृगयाम. B, मृगया. Edd., घगयया. —आवेद्यमानम्. A, आवेह्यमानम्. L. 5. वंशवनान्तरितम्. Text of A omits वंश. B, वंशीवनान्तरितम्. L. 6. वाटम्. Edd., वाटम्. L. 7. वंसाद्यक्षरेम. Edd., वताकरेम. L. 14. निष्ट्यितार. Edd., निःस्पर्श्तर. —लोकह्वयेन्योपि. B and Edd. omit वापि. —व्यवहारसमस्तपुरुषम्. Edd., व्यवहारं समस्तपुरुष. L. 16. एकापणम्. Text of A, एककाएणम्. L. 17. नरकवासिनः. Edd., व्यवहार्मः समस्तपुरुष. C. 16. एकापणम्. Text of A, एकतार्णम्. L. 17. नरकवासिनः. Edd., वर्तन्वयतिमानः L. 21. वतः वुर्वशानकारवेषाये. From B. Com. of A omits तदा. Toxt of A, तदनुद्धत्वेष्वपे. Edd., वदानुद्धत्वतः. Edd., वदानुद्धतः

P. 357, L. 1. द्वान. B and Edd., युगलेन. L. 2. चण्डालबालक. B, वहल-बालक. L. 3. अधोदयान. B, अधेप्रयान. L. 5. हारा. Edd., द्वारिपधानाः - सा मामवदन. B. समवदन. Edd., समावेदयत. -निर्वृत:. B, संनिवृत्त:. L. 6. संहद्ध:. Edd., पद्धरे संहद्ध:. L. 7. महासंकटे. Edd., अहा संकटे. L. 9. जन्पति. Text of A, संजन्पति. L. 10. कात्या:. Edd., कस्या:. L. 12. सत्रापि. 'In that case (i. e., if I remain obstinately silent) she may dismiss me to a still lower birth (i.e., kill me).' Text of A repeats तमापि. B, तथापि. -प्रकपिता. Edd., प्रकोपिता. -अतोप्यधिकाम. Edd., अतो-भ्यधिककष्टतरम्. L. 18. खपजातम्, Edd., खपनतम्, L. 14. वार्गाप विमिश्रिता. B omits अपि. Edd. read मिश्रिता for विमिश्रिता. - गृहीतमोनं निर्वेदात. Com. seems to add माम. B, गृहीतमौ-नानवेदात. - Edd. put कहान्वित after गृहीतमीनम. L. 16. विच्यलोकसंदा:. So A. and B. Edd., दिव्यलोकतो संदा:, which agrees better with the corresponding phrases. - तिर्थ-रजाती. Edd., तिर्यग्योनी, a phrase we have at p. 358, 1. 7. L. 18. सिट्क्सम. Edd, add मम. L. 20. Text of A and B omits बलात. Com., बलात इसत बट्यमानीपि छिद्यमानीपि च. L. 21. उपनीतेषि च. Text of A and B omits अपि. Edd. omit च. L. 22. अन्येसुश्च. Edd., अपरे शुश्च. - द्यमाने हर्वे च-Edd., द्यमानहृदयेव. L. 23. प्रकान्यप्रकानि च. B. omits प्रकानि-Edd., अपकानि पकानि च.

P. 358, L. 1. इव भोगम्, B and Edd., उपयोगम्, — आरोपित. Text of A and B write आरोपित. Edd., आरोपित. L. 2. आर्वतानाम्. Edd., अर्वतानाम्. — निविचार. Edd., निविकार. L. 4. परिहरित. Edd., तरिहासि. L. 7. सः, Edd., त्वम. L. 8. न विवेके.

Edd., विवेकेन (विवेके न). L. 9. खेषां च. Edd., आप च येषामपि. L. 11. आहाराय. Edd. add च. Ed. 2 mentions a reading अपरिहाराय. —चाण्डालाधनवाङ्का. B. चाण्डालाधनेन संका. Edd., चाण्डालाधनवाङ्कः L. 14. पातचास. Edd., आयासयास. L. 15. Edd. omit वा. L. 21. स्थियतमायनामान. Edd., स्थितमायनमानमानम्, L. 12. सापि चाण्डालचारिका याहशी ताहशी देवेनापि हुष्टैव. This sentence corresponds to the अस्मिन्कनकपान्ने of the last. "And what manner of woman the Châṇḍâla princess of whom I have spoken was your majesty has yourself seen." The reading is that of B. Text of A, चांडालदारिकां देवंशी (construe with preceding word) याहशी देवेनापि वृट्टैव. Com, चांडालदारिकां ह [इ] दशीं यादशीं (डांट) देवेनापि मतेनेव दशा एव अवलें-किंता एव निर्ताक्षिता एवं (डांट) L. Edd., चाण्डालदारिकामीदशीम् (construe with preceding) सापि चाण्डालकन्यका याहशीं ताहुकी देवेन वृट्टैव. L. 23. B and Edd. omit च.

P. 359, L. 4. कुतूहल. B and Edd., कीतृक.

P. 360, L. 2. निचरात्. Edd., अचिरात्. L. 2. आदिदेश. Edd., अदिशत् L. 3. धामा. Edd., स्वधामा -अभिगवन्ती. Edd. add इव. -प्रागल-येन. Edd. add च. L. 7. तथापि. So A and B. Com. of A does not give अपि. Edd., तदपि. L. 9. अविनय. B.. स्वाविनय. L. 10. यावदिंह कर्म न परिसमाप्यते. Text of A and B. समाप्यते for परिसमाप्यते. Com. of A, यावदिदं कमे परिसमाप्यते. Compare the reading we have adopted at p. 351, l. 22. L. 12. प्रतिविधेयमस्योति. Com. and Edd. omit अस्य. L. 13. विनिर्मित्तम्. B, च निर्मितम्. Edd. omit, and read मया सर्वे कृतम् अधना त तस्कर्म समातम्. सर्वमध्ना तस्कर्म. B and perhaps Com,, (अधना सर्वे तत कर्म कृत्यं परिसमातं परिपर्णाकतं) अधना सर्वे तत्कर्म. L. 17. बहुले तन्. B, बहुलां तन्मू. L. 18. झिटितिः B, झिगिति Edd., झाणति. -बिधरित. Edd., रोधित. L. 20, आकर्ण. Edd., आकर्णयतः, and follow immediately with तदैवाक्रष्टकार्मकः which they read for आकर्णकृष्टका मुकः. omitting the intervening words. L. 21. तुल्यकालक्षयमेव. Read with Text of A and B. तुल्यकालम्. Com. of A, समकालमैव (sic) युगपदेव एककालमैव. L. 22. आकर्णाकृष्ट. So Com. of A. Text and B, आकर्णकृष्ट. Compare reading of Edd., note on 1.20. L. 23. जीवितापहरणाये-स्थादि. Com. of A, शापावसानत्वात् यत् जीवितस्य अपहरणं ग्रहणं तस्मै प्रतिरोधक इव. — निरुद्धसर्वाद्याः. So B and Edd. Text of A, निरुद्धसर्वाद्याः. Com., निरुद्धाः आहुन्याः सर्वे अंज्ञा अवयवाः येन सः अथवा संरुद्धा आज्ञा दश्च दिशा येन इत्यर्थैः. — अन्तरा पद्स. Com., अंतरा मध्य अर्थात् हृदयस्येति बोध्यं पदं निवासं चकार निर्ममे B and Edd., अंतराद्म. For the meaning of पदं compare तत्यदाक्रान्ति next page, l. I.

P. 361, L. 2. अन्त कर्णम् Edd., कर्णम्. L. 4. तच्छरश्चरयः B, तच्छन्यः Com. of A, तस्य बाणस्य ज्ञल्य तस्य भरः. -भरालसोत्काण्टिकिनी. B, मरालसेवोन्कंटिकनी, Edd., निकरकीलितेवान्कण्टिकनी, a phrase which occurs below, l. 10. L. 5. आपाण्ड्रताम्. A. पांडुताम्. L. 6. agamagavi. Text of A. alagmagavi. L. 8. farement. A and B. किशलसम्. So also below I. 14.—तत्तापांवरसमाननाचि-ष्पीडितं. So Edd. A. तचाप्तिसमानमातिनिःपीडितम. Com., तस्य कामस्य तापः तेन विरक्षमानं विरसतां भजमानं अतिनिःपीडितसरागं (sic) हृदयमिव तांबूलं अपतत् अस्त्रंसत्. B, तत्तापविरसमाननिःगीडितम्. L. 9. दाहणों दव इव. So Edd, omit दव: with A and B. L. 12 क्समधन्वनायास्यमानस्य. So A and B. Edd., कममधन्वनो या-स्यमानस्य. - तदवयवरूपशाभाविनिजितानीत्यादि. Com., तस्य अव-यवा हस्तपादादयः (cl. the next sentence) तेषां रूपं सौंदर्ये तस्य शोभा श्रीः तथा विनिर्जितानि अभिमतानि अत एव तापस्य ततेः अपहरणे दरीकरणे क्षमाण्यापे समर्थान्यापे निर्जितत्वात तस्य आर्कीचित्कराणि निःशयोजनानि अभवन आसन तदेव दर्शयति तथेति. L. 13. तस्य. B and Edd., अस्य. L. 14. पाणिपादेन. Text of A and B, पाणिना पादेन. - क्रवलयहलस्त्रज्ञो दृष्ट्या. See note on p. 244, l. 10. L. 15. धनसारधलि:. Com. = कर्पराज:. L. 17. मणिवेदिकाकहि-मानि. Edd., माणिकृष्टिमवेदिका. L. 19. उत्प्रेक्समाणस्य. A, उत्प्रे-क्यमाणस्य. -अभिलबतः. Com. = अभिवांछत. Edd., लिखतः. -तामेवालपत:. Text of A, तामेव लपत:. B and Edd., तामालपत. L. 20. तामेवालिङ त:. B and Edd. omit एव. L. 23. असंभाष-यत:. So B and Edd. Text of A, असंभावत:. Com. repeats असं-भाषतः, but explains by अनालापयतः. Compare कीडापर्वतश्वादी-मालाप्यन्तीम p. 188, 1, 19, and the various readings there. -कार्योपगतमप्यजानतः. So B. A, कार्योपगतमप्यजानतः (Com., कार्यार्थ उपगतं पातमपि). Edd. omit the words. - ग्रहजनम्. Edd., गुरून.

P. 362, L. 2. विगलितस्नेहस्य. Edd., अस्नेहस्य. L. 3. केवलमस्य. Edd., एव.

for अस्य. - महर्मेहर्मच्छापगमच्छलेन जीवितीत्सर्गयोग्यानिव कर्वतः. 'Ever and anon, by swooning, exercising himself as it were. (बेलयामिव कवेत:) in the work of giving up his life.' From B. with उपनम (A's reading) for उपनमन. Text of A, महमें कोंप-गमन्छल ि] न जीवितोत्सर्गयोग्यामिव. Com., केवलं अस्य राज्ञः महः महः वारं वारं मुच्छीयाः मोहस्य उपगमच्छलेन आगमनिमेषेण जीवितस्य उत्सर्गः त्यागः तस्याः योग्यताभिव (sic) कर्वतः. Edd., महर्महर्मः छीपगमन-च्छलेन जीवितोत्सर्गयोग्यामिव तनम्. L. 3. विहस्तेनापि प्रतिपन्नवि-विधोपकरणेन. Com. of A, विहस्तेनापि व्याकलिनापि प्रतिपन्नं अंगीकतं विविधं उपकरणं तंत्रं येन स तेन अनापिशब्दो विरोधालंकतियोतनार्थः यो वि-इस्ते भवति स प्रतिपन्नोपकरणो न स्यादिति विरोधः तत्परिहारस्त विहस्तः व्याकलः इत्यर्थात विहस्तव्याकलौ व्यम्ने इति हैम:. L. 5. पयसा. Edd., सिललेन, - मिषत. Text of A writes, as usually, मखित. Com., मिष-तो गहीत:. B, द: खित. L. 6. वैशम्पायना क्रीशनपरेण. So Text of A. Com., आक्रोजनं तत्र परेण आसक्तेन, omitting वैज्ञम्पायन. So B has merely क्रोशपरेण, Edd., वैशम्पायनाक्रोशपरेण. -Separate आ-चरणात--विकीर्ण. Edd., वितीर्ण. L. 8. Edd. omit हिन.-स्फरि-क. A. स्फटिक. B. स्फीटिकस्फटिक. Edd., स्फाटिक. L. 9. मणालना-लेन. Edd., मणालेन. L. 10. क्रसमतल्प. Edd., सक्रसमतल्प. L. 11. धारागृहजलयन्त्रप्रवर्तनाहृतार्तिनाः So Com. of A:-धारागृहस्य जलयंत्राणां प्रवर्तनात प्रक्षरणात आ ईषत् हता दुरीभूना आनिय यि स्य सः तेन. Text of A, आहत, B, आहित and Edd., अकृत, for आहत. -मणिकहिमक्षालनामहस्तेन. Com., मणिकृष्टिमस्य क्षालना धावनं तत्र अग्रहस्तो यस्य स तेन. Edd., आयस्तेन for अग्रहस्तेन. and Com. of A mentions this reading as a variant. L. 12. सजल-किञ्चल्कजलजोपचारप्रकरसंभ्रान्तेन. So A (Text of A writes जल for जलज; and Com. of A has सजलानि जलसहितानि किंजन्क-जलजानि केसरोपयक्तकमलानि तेषां उपचारः प्रकारः (sic) उपचरणं तेन संश्रांतेन महेन) and B. Edd., सजलपङ्ग्जिक्झल्ककल्हारप्रकर-प्रचारणसंधानतेन. - जिजिए. Edd., अन्धकारशिशिर. L. 13. दक्षेण चौद्यान. A in Text, दक्षेण ये। चिरे दान. Com. of A omits च there and everywhere else in this sentence. Edd. have the last च (that before आतपरिजनेन) only. L. 14. संतापहारिणा. Com. of A, तापावहारिणा. Edd., सन्तानकारिणा. - मलयजरसचन्द्रा-द्रैजलचन्द्राश्रय[ः] B, मलयजरसचंद्राद्रजलाईचंद्राश्रयः Edd., मलयजजला-देचन्द्राश्रयः L. 15. दाहक्षमः. Text of A. टाहाक्षमो. (Comp. अद-

B, हितीयं गार् for दिनीयगारं. The Moon was fated, in consequence of Pundarika's rash curse, to know the pangs of love twice at least; but the object of his love had been in each case Kādambarī (त्रव्धेमेव), for whom he had pined first as Chandrāpida and afterwards as Śūdraka. See p. 390, I. 22, and following, L. 19. A omits त. L. 21. चन्द्रलोकावस्थानल्यसम्बन्धरितनम्. Com., चंद्रलोके यदबस्थानं तेन लग्नं भारतः अद्वत्यस्थितनम् परिवास L. 22. Edd. omit अधिकार — उद्वहन् Text of A omits the words that follow down to गर्झः, p. 365, 1. I inclusive.

- P. 365, L. 2. पण्डरीक: Edd., समुत्मृहणुकवारीर: पुण्डरीक: L. 4. द सकण्डमहां. B, दचकण्डमहं. Edd., दचकण्डमहां. B's reading should perhaps have been preferred as most in keeping with Bâṇa's style. Cf. अप्यर्थनाहीनमवदम् p. 355, l. 12, गडादिका;
 समाणाकरमवादीत् p. 264, l. 14, and the numerous adverbs ending in असर throughout the book. महाप्वेताम. Edd. add तेन. L. 7. जामाताति: Since Mahâśvetâ was sprung from the moon. L. 15. A omits the words from जारामुद्धाः to अभ्यास्त, p. 366, l. l inclusive. L. 20. विद्या मया नेकाकिनेस्वादि. Compare the king's words मवया समानसुखदुःखतां द्वीयता विभिनारि भवतेव वयमपुर्वतिता: p. 73, l. 15.

जायते पुत्र इति भुतेः आत्यातं पुत्र स्थापित्वा पावन्काळं चंद्रापीडः स्थास्थिति तावत् कालमयिति भावः अत एव कृतार्थः कृतकृत्यः L. 17. Put
a stop after कृतार्थः. Edd. read आ चन्द्रसमकाळीनायुषिः — अस्माहिब्बलोकात्. Edd., अस्मिहन्यलोकात्. L. 20. सर्वथा स्तेहस्यावसस्तेषि इति. Com., सर्वथा स्तेहस्य अयं पुंडरीकः असंतेष अधृतिस्थानं,
कदाचिद्रस्मिन् स्तेहों न निर्वार्तत इति भावः L. 21. वृत्तान्तानुस्तरण.
Edd., संस्मरण. L. 22. प्रभाता. So B and Edd. A, प्रयाता.
Compare प्रभातायां याभिन्यास, p. 258, 1. 20. L. 23. स्विद्रसारीभ्यान्. A, अविदा. Com., अविदारीतिस्या स्तेष्टर्या

P.367, L. 10, Edd., omit वनमृषि. L.11. सर्वेगृहाण्येव. Edd., सर्वेण्रसुखान्येव.
L. 12. सर्वेवादाय. So Com. of A and Edd. Text and B have.
दाय. L. 13. राजर्षे. B and Edd., राजर्षणा. L. 18. उपगमन.
Ed. 1, उपयमन. L. 20. सर्वे खलु वर्ष. So Com. of A, B and
Edd. Text of A, सर्वे वर्ष खलु. L. 23. A omits तच्छुस्वा--प्रीत. Edd., आर्दिन.

P. 368, L. 1. Edd. omit हि. - महःखदःखिनी. B. omits महःख. Edd. read महु:खदु:खिता. - कथे स्वमेकाकी मर्स्वलोकनिवासदु:खमनु-भवस्ति. Compare त्वं पुनरेवमेकाकिति विना वाहनं दूरं प्रस्थिते देवे क्षणमध्यवस्थातं न शीभसे, p. 318, l. 5. L. 3. प्रथमतरम्. Edd. प्रथमम. - दिवश्व. From B. Edd., इतश्व. A. दितश्व, a slip which is repeated in Com. (अग्रहीत दितश for अग्रहीत इतश्र.) L. 5. आवड्ये. B and Edd., आतड्ये. -आत्मली-कम. Edd., अमरलोकम्. L. 6. तथा. Text of A. तथा. Com., नदा. स्नेहलतया. Edd. put after महानुभावतया. B omits. I., 7. पतिञ्चततया. So Edd. A, सप्तिवततया. B. पानिवततया. - विस्मितहरया. Text of A and B add च. D. 9. कालप्रशे:-A, कालं प्रमोः. L. 10. अनुरागपताकेवोळसङ्परसंध्या. B's reading —अनुरागपताकेवीकवास धापरसंध्या. — is to be preferred. Edd., अनुरागकवोष्णतया परसन्ध्या. See next note. L. 11. वास-तेयी. B, वा रजनी [च रजनी]. Edd., तमोवासी वासवी. Com. अनुरागस्यान्रतेः पताकेव वैजयंतीव उन्नमंती या अपरसंध्या पश्चिमसंध्या सा एव वधू: भी तस्याः त्रपा लज्जा तस्या आवरणाय आलादनायेव वासतेयी सात्रिः वितस्तार प्रतसार. L. 14. अभिप्राधित. So Com. of A. Text, B and Edd., अप्राधित. L. 18. Edd. emit परित्यना सर्व-स्वकाययोः L. 20. अनुपमरमणीयतममहिम्मिः Edd., तर for तम. B, अनुपमरमणीयतामहिन्नि. L. 22. निवहोहक. B, मोद. Edd, निवहोहर

W.MY